

K.MARX-F.ENGELS

DELA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels

Dela

Jedanaesti tom

Urednik

Vera Mujbegović

Prevodioci

Nataša Tkalec

Olga Kostrešević

dr Hugo Klajn

Institut
za međunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačko preduzeće

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 11

BEOGRAD 1975

PREDGOVOR

Spisi Marxa i Engelsa sabrani u 11. tomu ovog izdanja, nastali su u prvim godinama njihovog izbegličkog života u Londonu (u periodu od avgusta 1851. do marta 1852) koji je u izvesnom smislu označio prekretnicu u njihovom životu i radu.

Snažan talas reakcije koji se posle poraza revolucije od 1848/1849. podigao u Evropi za duže vreme je onemogućio revolucionarni pokret, razbio radničke organizacije, ugušio radničku i demokratsku štampu, ali i otrezno revolucionarne duhove. Za Marxa i Engelsa, s njihovim dolaskom u London pred progonom reakcije, počinje plodan period »svođenja bilansa« revolucije, razmatranja i teorijskog uopštavanja revolucionarnog iskustva i traženja sopstvenog mesta u izmenjenoj situaciji.

U početku 1850. Marx i Engels su se nadali da će revolucija ponovo izbiti, ali su krajem te godine definitivno uvideli da je ona za nepredviđeno vreme sišla s evropske pozornice. Onemogućeni da se bave praktičnom političkom i revolucionarnom delatnošću, oni se usredsređuju na istorijsko-teorijski rad. Ispituju uslove i pokretačke snage revolucije, uzroke njenog poraza i njene perspektive u budućnosti. Sem toga, Marx u Londonu nastavlja i proširuje svoja istraživanja iz političke ekonomije, koja je započeo još 1844. Upravo u ovo vreme on intenzivno proučava kapitalistički sistem, kapital kao društveni odnos i sve protivrečnosti koje iz njega proizlaze, a koje su se u Engleskoj, kao industrijski najrazvijenijoj zemlji, ispoljavale u svom tipičnom vidu. U isto vreme, podstaknut iskustvima iz revolucije od 1848, Engels se posvećuje vojnoj nauci, istoriji ratovanja i naročito pitanju organizovanja i taktike oružanog ustanka, i već 1852. objavljuje prve članke iz ove oblasti. Najzad, i Marx i Engels su u ovom periodu saradivali u nekoliko listova u Severnoj Americi i Engleskoj.

*

Među radovima koji ulaze u ovaj tom naročito se ističe Marxov spis *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*. U ovom nevelikom delu, napisanom povodom bonapartističkog državnog udara od 1851, došle su do izražaja sve odlike Marxovog naučnog metoda. Klasičan kao spoj teorijsko-analitičke visprenosti i publicističke forme, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* spada u red najznačajnijih Marxovih kraćih spisa.

Marx je *Osamnaesti brimer* pisao od kraja decembra 1851. do početka marta 1852, u izuzetno teškim životnim okolnostima, ophrvan bolešću i pritisnut nemaštinom i bedom emigrantskog života u Londonu. U ovom periodu Francuska je bila poprište događaja koji su Marxa pobudili da se vrati njenoj istoriji i da potvrdi svoje temeljito poznavanje društvenih i političkih prilika i odnose klasnih snaga u toj zemlji. U stvari, Marx je ovim radom nastavio svoja istraživanja iz prethodnih godina, čiji je rezultat bio spis *Klasne borbe u Francuskoj 1848—1850*.

Državni udar koji je izvršio Louis Bonaparta 2. decembra 1851. bio je događaj koji je uzбудio čitavu Evropu. O njemu se dosta pisalo i u Francuskoj i izvan nje. Od mnogobrojnih spisa izdvajaju se *Napoléon le Petit* (Napoleon Mali) Victora Hugoa i *Coup d'État* (Državni udar) Pierre-a Joseph-a Proudhona, na koje se Marx posebno osvrnuo u predgovoru drugom izdanju svog spisa iz 1869. i ukazao na njihovu površnost u kritici i prikazu državnog udara i samog Louis-a Bonaparte. I dok je *Napoleon Mali* V. Hugoa, duhovito napisana paskvila, koja je doživela deset izdanja, danas skoro zaboravljen i ima uglavnom vrednost istorijskog svedočanstva, Marxov *Osamnaesti brimer* nadživio je svoje vreme i ostao delo kome se stalno iznova vraćamo s nesmanjenim interesovanjem.

Spis je nastao od niza članaka koje je Marx napisao na ličnu molbu svog prijatelja Joseph-a Weydemeyera, člana Saveza komunista, nemačkog emigranta u Severnoj Americi, koji je nameravao da pokrene stalnu nedeljnu političku reviju. Pošto mu je prvobitni plan propao, Weydemeyer je uspeo bar da počne s izdavanjem mesečne revije pod nazivom »Die Revolution«, ali za nju nije imao potrebnih sredstava. Jedan nemački radnik iz Frankfurta, koji je živeo u Americi — ostao je zauvek anonimn pošto ga Weydemeyer nije imenovao — dao je svoju uštedevinu od 40 dolara i zahvaljujući tome *Osamnaesti brimer* je objavljen u dalekoj Americi u prvoj i jedinjoj svesci časopisa »Die Revolution«.

U *Osamnaestom brimeru* Marx je izvršio duboku analizu celokupnog društvenog stanja Francuske: ekonomskih, klasnih i političkih okolnosti koje su jednom avanturisti iz Društva 10. decembra omogućile da se Francuskoj nametne kao diktator. Za razliku od drugih autora, koji su glavnog aktera događaja tražili u ličnosti Louis-a Bonaparte, Marx je prave uzroke bonapartizma video u karakteru same francuske revolucije, koja se, po njemu, razvijala »po silaznoj liniji«. Proletarijat je još bio slab, a buržoazija je postajala sve konzervativnija; gušila je revolucionarni proleterski pokret i ukinula demokratske slobode. Bonapartistički udar je bio prirodna posledica takvog razvoja francuskog društva.

Marx je u *Osamnaestom brimeru* formulisao dve značajne teze koje će se ugraditi u temelje marksizma. Kao crvena nit kroz ovaj spis se provlači teza o principijelnoj razlici između buržoaske i proleterske

revolucije. Bitna razlika između buržoaskog i proleterskog karaktera revolucije proističe iz njihovih različitih ciljeva i zadataka. Buržoaska revolucija, ograničena društvenim interesima buržoazije kao klase, brzo zastaje i gubi dah; iscrpljuje se u postizanju osnovnog cilja — u osvajanju vlasti, ili čak u kompromisnom i polovičnom ostvarenju toga cilja i staje uglavnom na pola puta. Nasuprot tome, proleterska revolucija, shodno svojim grandioznim ciljevima, izvodi mase na istorijsku pozornicu i teži radikalnom društvenom preobražaju. Zato ona »stalno kritikuje samu sebe«, ne zadovoljava se postignutim, nego otkriva svoje slabosti i kreće se po uzlaznoj liniji. Iz ovih zadataka proleterske revolucije i temeljitosti društvenog preobražaja koji ona sobom nosi, Marx izvodi zaključak o njenom odnosu prema buržoaskoj državi. Ovde on iznosi zaključak da proleterska revolucija treba da razbije nasledeni mehanizam države, za razliku od ranijih revolucija, koje su ga posle prevrata jačale. Do ove teze, koja se prvi put javlja u *Osamnaestom brimeru*, Marx je došao na osnovu proučavanja uspona i padova francuske revolucije. Da bi prokrcio put istinskom socijalnom preobražaju, proletarijat mora uništiti centralistički državni aparat. »Državna centralizacija koja je potrebna modernom društvu, može se izvršiti samo na razvalinama vojničko-birokratske državne mašinerije, koja je iskovana u borbi s feudalizmom.«¹ O tome kakav će oblik imati buduća proleterska država, Marx u to vreme još ne govori. Dvadeset godina kasnije on će na primeru Pariske komune doživeti proveru ove svoje teze u praksi.

Društvena i politička pozornica Francuske u vreme državnog udara dala je Marxu izvanrednu mogućnost da svoju teoriju o klasama obogati i razvije na novom činjeničnom materijalu.

Dok je u *Manifestu Komunističke partije* istaknuta klasična misao po kojoj se epoha kapitalizma karakteriše uproščavanjem klasnih odnosa i cepanjem društva na dve osnovne klase — buržoaziju i proletarijat — Marx u *Osamnaestom brimeru* ukazuje na mnogostrukost i složenost društvenih odnosa i diferencijaciju u okviru osnovnih klasa.

Na primeru Francuske Marx je pokazao unutrašnju dijalektiku i istorijski karakter klase: one nisu nepromenljive i jednom zauvek date, nego se stalno menjaju, diferenciraju, cepaju i ponovo sjedinjuju na bazi povezanosti ili razlike interesa, pri čemu se često rasplinjuju i zamućuju granični obrisi osnovnih klasa i otežava uvid u stvarno stanje i društvene odnose. Mnoštvo »meduklasa«, »srednjih« i »prelaznih« stupnjeva u klasnoj strukturi društva po Marxu su posledica mnogostrukih podele rada. Upravo ove klasne i socijalne posebnosti, koje se izražavaju i kao posebni politički interesi, Marx razmatra u *Osamnaestom brimeru* na dva karakteristična primera: na primeru koalicije između radništva i sitne buržoazije, takozvane socijaldemokratske partije, i na primeru parcelnih seljaka.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 165.

Socijaldemokratija, koja u ovom slučaju predstavlja srednje slojeve — sitnu buržoaziju, istupa kao »prelazna klasa«, zalaže se za demokratski preobražaj društva, ali »u granicama sitne buržoazije«. Nasuprot koaliciji buržoazije, koja shvata potrebu obračuna s »demokratijom«, sitna buržoazija stvara iluziju kao da istupa »u ime naroda«, i kada u velikom sukobu ujedinjena buržoazija konačno odnese pobjedu stiže se privid kao da je bitku izgubio narod, a ne jedan neodređen i neodlučan srednji sloj.

Na sličan način doživljavaju uspon kapitalizma i parcelni seljaci, koji su u to vreme činili ogromnu većinu francuskog seljaštva. Oni su se našli u bitno drukčijem položaju nego u doba Napoléona I, kada je kod njih još trajao sitnosopstvenički entuzijazam posle oslobođenja od feudalnih okova. Sada je feudalnu eksploataciju zamenila kapitalistička eksploatacija. Nesposobni i nemoćni da se klasno odrede i istupe u ime sopstvenih klasnih interesa, oni osećaju potrebu za autoritetom, za jakom ličnošću.

Obe ove velike društvene grupacije — sitni seoski sopstvenici i sitna gradska buržoazija, protivrečne po svojoj prirodi i unutrašnjem biću, ne uključuju se u polarizaciju društva na rad i kapital, osećaju se podjednako ugrožene i od buržoazije i od proletarijata i najzad se obraćaju čvrstoj ruci. U vezi s tim Marx zaključuje da prelazne klase, tj. srednji slojevi, ako bi nekad i mogli da osvoje vlast, ne bi bili u stanju da je trajno zadrže.

Od posebnog je značaja Marxovo rasuđivanje o seljaštvu kao potencijalnom savezniku proletarijata. Dok Engels u pismu Marxu od 16. decembra 1851. seljačke ustanke na jugu Francuske ocenjuje »kao spontane pobune«, Marx nešto drukčije gleda na te događaje. On shvata francusko seljaštvo kao diferencirano: jedan njegov deo je parcelno seljaštvo, koje u carstvu vidi spas za svoju parcelu; drugi deo čine siromašni seljaci, koji teže rušenju starog poretka u savezu s gradovima. U vezi s tim Marx naglašava da je zadatak proleterске partije da podrži revolucionarno krilo seljačkog pokreta i zaključuje svojim klasičnim stavom da će samo pod tim uslovom »... proleterška revolucija steći hor bez koga bi se njeno solo pevanje u svim seljačkim zemljama pretvorilo u labudovu pesmu«¹.

U analizi Bonapartinog državnog udara Engels je, kao i uvek, bio ravnopravan Marxov sagovornik i saradnik, mada je odbijao da sam o tome piše. Još je D. Rjazanov ukazao na »nevidljivo« Engelsovo prisustvo u *Osamnaestom brimeru*, pošto su dva prijatelja već na sam dan državnog udara razmenjivala misli putem pisama. Mnoga mesta iz pisma koje je Engels napisao Marxu na dan državnog udara ušla su kao reminiscencije u Marxova razmatranja, a neka su i doslovno uneta u tekst. Tako je Marx preuzeo iz ovog pisma početnu rečenicu spisa: »Hegel primećuje negde da se sve velike svetskoistorijske činjenice i

¹ Vidi u ovom tomu, str. 165.

ličnosti pojavljuju tako reći dva puta . . .«, a zatim i ocenu »da je 2. decembar parodija 18. brimera«.

Kad je ovaj spis posle skoro dve decenije od prvog izdanja u Americi izdat i u Hamburgu, Engels je svima onima koji su nastojali da shvate odnos između delovanja ekonomskih zakona i političke strukture preporučivao *Osannaesti brimer* »kao odličan primer praktične primene Marxovog shvatanja istorije«, kao primer koji ubedljivo govori protiv kasnijih vulgarizacija marksizma i njegovog svodenja na učenje o nužnom i prirodnom delovanju ekonomskih zakona.

U vezi s mnogom isticanim i danas aktuelnim zahtevom istoričara za »istorijskom distancom«, može se reći da *Osannaesti brimer* predstavlja izuzetak i u marksističkoj literaturi. Prikupiti u kratkom roku, neposredno posle samog događaja, potreban činjenični materijal, kritički ga obraditi i političku zbrku iz 1851. u Francuskoj prikazati u njenoj unutrašnjoj povezanosti, kao nužan rezultat prethodnog razvitka — bio je svojevrsan naučni podvig.

Poseban prilog analizi Bonapartinog državnog udara predstavlja Engelsov članak *Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra*, koji je trebalo da odgovori na pitanje gde je u vreme državnog udara bio i zašto je ćutao proletarijat Pariza. Engels se suprotstavio mišljenjima po kojima je glavni krivac za uspeh državnog udara francuski proletarijat, koji se pasivno držao. Po Engelsu, proletarijat je posle sloma junskog ustanka 1848. i kasnijeg gušenja revolucionarnog pokreta bio desetkovan, poražen i za duže vreme onespособljen za borbu, pa nije ni mogao pružiti aktivniji otpor u decembru 1851. Ovaj članak je objavljen u čartističkom časopisu »Notes to the People« u tri nastavka; četvrti deo koji je Engels bio pripremio, zagubio se i ni do danas nije pronađen, a časopis je u aprilu 1852. prestao da izlazi.

Dolaskom u London Marx i Engels su prekinuli uglavnom sve veze s evropskim izdavačima i progresivnom štampom. U Londonu nastavljaju publicističku delatnost u čartističkim organima »Notes to the People« i »The People's Paper«. Ali je posebno za Marxa bila značajna njegova desetogodišnja saradnja u severnoameričkom listu »New-York Daily Tribune«, koju je otpočeo u avgustu 1851. Ovaj list je prvobitno bio glasilo furijerističkog pokreta, čije su najplodnije godine bile od 1842. do 1847. Urednik lista postao je 1848. Charles Dana, poslovan čovek s trgovačkim smislom, koji je prilikom svoje posete Evropi preko pesnika Ferdinanda Freiligrath-a došao u vezu s Marxom. On je shvatio kakvog saradnika dobija u Marxu, a ovome je u njegovoj izbegličkoj oskudici dobrodošla jedna stalna i redovna saradnja u listu koji je u to vreme imao oko 200 000 pretplatnika.

Već na početku saradnje Dana je zatražio od Marxa seriju člana koji bi upoznali američku publiku s revolucionarnim zbivanjima u Nemačkoj 1848/1849. Zauzet svojim ekonomskim studijama, a pošto još nije raspolagao potrebnim znanjem engleskog jezika, Marx

se obraća Engelsu s molbom da ovu traženu seriju članaka napiše u njegovo ime. Engels, koji se svojim dolaskom u Mančester donekle odrekao samostalne publicističke delatnosti da bi radom u firmi »Ermen & Engels« mogao što više da pomogne Marxu i njegovoj porodici, bio je spreman na svaku žrtvu za svog prijatelja, pa je, kad je trebalo, pisao i članke pod njegovim imenom. Takav slučaj je bio i s prvom serijom članaka u listu »New-York Daily Tribune«, koja će kasnije postati poznata kao posebna knjiga pod naslovom *Revolucija i kontra-revolucija u Nemačkoj*.

Pišući ove članke, Engels ih je redom slao Marxu da bi ih on pregledao, a zatim upućivao Charlesu Dani. Povodom prvog članka iz ove serije on piše Marxu 21. avgusta 1851: »... mnoge su okolnosti delovale da je suvoparan... nedostatak svakog materijala... ispoma-ganje golim pamćenjem... kratko vreme za pisanje... rad po narudžbi... totalno nepoznavanje lista i kruga njegovih čitalaca... Ukratko, tu en feras ce que tu pourras« (napravićeš od njega ono što možeš)¹. Iako je Marx 25. avgusta odgovorio da je »članak izvrstan i da je bez izmena poslat u Njujork«, Engels je i dalje pisao da nije zadovoljan svojim člancima i ocenjivao ih je kao »misérables« kako zbog malog prostora koji mu je dat u listu tako i zato što je, kako kaže, zaboravljao ono što je pisao u prethodnom članku. Ali i pored ovih Engelsevih ograda, spis *Revolucija i kontrarevolucija* je u odnosu na probleme nemačke revolucije gotovo isto što spisi *Klasne borbe u Francuskoj 1848-1850* i *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* znače u odnosu na Francusku; to je, naime, analiza društveno-istorijskih i političkih uslova u kojima se odigrala revolucija u Nemačkoj. Polazeći od ekonomskih i socijalnih prilika u Nemačkoj, Engels je sistematski izložio osnovne etape u razvitku revolucionarne situacije, utvrdio odnose klasnih snaga i ulogu pojedinih klasa i slojeva i najzad ukazao na uzroke poraza revolucije.

Konstatacija da je nemačka buržoazija nesposobna da preuzme vodstvo u revoluciji, što ju je najzad dovelo do izdaje revolucije i demokratije, i naglašavanje društveno-moralnog fenomena »nemačke bede« provlače se kroz ceo Engelsev spis. Kritika »nemačke bede« je polazna osnova Engelseva u analizi uzroka poraza revolucije. U Nemačkoj nije bila ostvarena građanska emancipacija, i mnogo toga što su drugi narodi već postigli, u ovoj zemlji je tek trebalo uraditi. U revoluciji su Marx i Engels videli istorijsku šansu Nemačke da okaje sve svoje grehove iz prošlosti. Ali moralna beda nemačke buržoazije i kukavičko držanje srednjih slojeva, njihov strah od naoružanog naroda, neodlučan stav glavnih aktera demokratskog pokreta, koji je trebalo da dosledno izvrši antifeudalni prevrat, ubrzo su doveli do neslavnog

¹ Karl Marx – Friedrich Engels, *Prepiska*, »Kultura«, Beograd 1956, I tom, str. 252.

ishoda. Proletarijat još nije bio dovoljno razvijen da bi mogao da istupi kao samostalna politička snaga.

U spisu *Revolucija i kontrarevolucija* Engels je eksplicitno ponovio isti sud o nacionalnom pitanju slovenskih naroda koji je izrekao još 1847. U razmatranju nacionalnih pokreta slovenskih naroda u granicama austrijskog carstva Engels je ove narode svrstao u tabor kontrarevolucije, a zatim im je, na osnovu njihove negativne uloge u revoluciji 1848/1849, odrekao mogućnost nacionalne samostalnosti i egzistencije, pošto će ih po njegovom predviđanju, sa širenjem kapitalizma apsorbovati veliki narodi, u prvom redu nemačka nacija.

Današnjem čitaocu, za koga je pravo naroda na samoopredeljenje nešto samo po sebi razumljivo, Engelsov i Marxov stav prema nacionalnom pitanju austrijskih Slovena učiniće se neshvatljiv i »nemarksiistički«. Ali ovo njihovo gledište ne može se ocenjivati iz perspektive današnjih saznanja i iskustava, nego iz ugla njegove istorijske uslovljenosti, celokupnog revolucionarnog stanja i posebno nastrojenja dvojice teoretičara, koji su u ovoj revoluciji bili prevashodno politički borci i koji su sve, pa i nacionalnooslobodilačke pokrete ocenjivali po tome koliko oni koriste ili štete revoluciji proletarijata u nekoliko velikih evropskih zemalja.¹

Događaj koji je u to vreme potresao komunistički pokret u Nemačkoj i u emigraciji bio je inscenirani proces protiv jedanaestorice optuženih komunista u Kelnu 1852. Procesom je trebalo onemogućiti svako delovanje ponovo oživljenog Saveza komunista, čije je sedište posle rascepa Saveza na Marxov predlog premešteno u Keln.

Razotkrivanju pravih ciljeva ovog procesa Marx je posvetio svoj spis *Otkrića o kelnskom komunističkom procesu*. (U ovom tomu se objavljuje i nekoliko dokumenata o istupanju Marxa i Engelsa povodom ovog procesa.) Razobličavanje mahinacija pruske vlade Marx je shvatio kao svoj dug prema Savezu komunista i nije žalio truda ni vremena da do pojedinosti izloži sistem pruskog pravosuđa, špijunaže i policijskih metoda. »Čutati ne možemo«, pisao je Engels 25. oktobra 1852, »... i ako se na vreme ne pobrinemo za štampanje, onda opet nećemo stići u pravi čas.«² Ovaj napor, koji je sam Marx kvalifikovao kao »pet nedelja rada za partiju«, nije bio uzaludan. U Bazelu je nađen izdavač Schabelitz, koji je prihvatio spis »kao majstorski« i kao »spo-

¹ Vidi predgovor za tom 8. ovog izdanja. Podrobnije o tome raspravlja Roman Rosdolsky, »Friedrich Engels und das Problem der 'geschichtslosen' Völker. (Die Nationalitätenfrage in der Revolution 1848/49. im Lichte der 'Neuen Rheinischen Zeitung)«, u »Archiv für Sozialgeschichte«, Hannover 1964, Bd. IV, str. 87—282. Rosdolsky je svestrano osvetlio genezu Engelsovog stanovišta od 1847. pa do kraja njegovog života i konfrontirao ga sa stavovima Bakunjina i Lenjina.

O istoj temi kod nas je u novije vreme pisao Enver Redžić, »Prilog razmatranju Engelsove teorije o istorijskim i neistorijskim narodima«, u časopisu »Filosofija« br. 3/1967, str. 29—53.

² Karl Marx—Friedrich Engels, *Prepiska*, »Kultura«, Beograd 1956, I tom, str. 428.

menik pruskoj vladi«, koji pošto se odštampa u Švajcarskoj, treba da bude, kako je Marx želeo, ubačen u Nemačku kao »novogodišnji poklon gospodi Prusima«¹.

Marx je s velikim ogorčenjem, a ujedno i na humorističko-sati-ričan način izneo peripetije kroz koje su morali da prođu svi akteri ovog montiranog procesa — i optuženi i tužioci, policijski agenti, špijuni itd., da bi se dokazalo postojanje komunističke zavere u Nemačkoj. Marx je činjeničnim materijalom koji su pružale građanska štampa i sama policija pobio tvrdnje o tobožnjoj komunističkoj zaveri. Ovaj događaj mu je poslužio kao povod da još jednom iznese svoje poglede o karakteru proleterskog pokreta i njegove organizacije, da se u ime ovog pokreta ogradi od svake zavereničke politike, avanturizma, sektaštva i svih oblika pseudorevolucionarnog ponašanja.

Svoju kritiku Marx je zasnivao uglavnom na zvaničnom materijalu, štampi — naročito na pisanju lista »Kölnische Zeitung« — ali je, kako je sam isticao, i kasnije vršio naknadna istraživanja o ovom njemu bliskom slučaju.

Kelnski komunistički proces je označio ujedno i kraj Saveza komunista. Pošto je posle rascepa u londonskoj upravi Saveza došlo do izdvajanja Willich-Schapperove frakcije, a zatim i do razbijanja organizacije u Nemačkoj, i to u uslovima oseke revolucije i nastupanja stabilizacije kapitalizma, Marx i Engels su shvatili da je Savez odigrao svoju ulogu, ostvario zadatke koje je prvobitno sebi postavio i da kao takav treba da ostane u svesti radništva i u istoriji radničkog pokreta. Kao što će raspustiti Prvu internacionalu kada bude odigrala svoju ulogu i kada joj zaprete unutrašnje trvenje i raspad, tako je Marx postupio sa Savezom komunista, kome je pretilo unutrašnje rasulo usled poraza revolucije i razmimoilaženja članova Saveza. Pošto su u Savezu komunista videli »partiju u velikom, istorijskom smislu«, želeli su da njegovo ugled i njegovo iskustvo sačuvaju za proleterski pokret. U društveno-istorijskoj oceni Saveza komunista Marx je polazio i od kriterijuma moralne čistote, jer se proleterske partije i po tome razlikuju od građanskih. U tom smislu karakteristična je njegova misao izražena u pismu Freiligrath-u od 29. februara 1860, gde on, govoreći »o šljamu koji se lepi na revoluciju«, postavlja pitanje da li se može u saobraćanju s buržoazijom ili u poslovnom životu izbeći prljavšina, i odgovara: »Da se smeće nagomilava, da nijedno revolucionarno doba ne miriše na ružino ulje, da se povremeno svakakva pogan lepi za nas — to je sigurno. Ili, ili. Uostalom, ako se setimo ogromnih napora celokupnog oficijelnog sveta protiv nas, koji je, da bi nas uništio, ne samo dotakao Code pénal nego i duboko u njega zagazio; ako se setimo grešne 'demokratije gluposti', koja nije mogla da oprosti našoj partiji što je imala više razuma i karaktera nego ona sama; ako se zna

¹ *Ibid.*, str. 548/549.

istovremena istorija svih drugih partija; ako se konačno pitamo šta se, dakle, *činjenički* (ne infamije pred sudom jednog Vogta ili Telleringa, koje se mogu pobiti) može izneti protiv čitave partije, doći ćemo do zaključka da ona u ovom 19. veku, odlično stoji, i to zbog svoje *čistote*.¹

Politički pamflet *Velikani emigracije*, koji se ovde prvi put objavljuje na našem jeziku, bio je inspirisan previranjem u redovima nemačke emigracije, koja se pedesetih godina s raznih strana skupila u Londonu. Pred progonom pruske i evropske policije, Marx i Engels su i sami dospeli u London, tada najveći grad na svetu, koji je pored Sjedinjenih Američkih Država i Švajcarske bio politički azil i stecište evropskih političkih emigranata. Biografi su utvrdili da su godine od 1849. do 1853. bile najteže u životnoj odiseji Marxa i njegove porodice. Slična sudbina zadesila je i Engelsa, koji se, da bi potpomagao izdržavanje Marxove porodice, sasvim povukao u Mančester na rad u firmi »Ermen & Engels«.

Opšti stav Marxa i Engelsa prema nemačkim emigrantima bio je, kako kaže F. Mehring, solidarisanje s njima u ljudskom smislu saučestvovanje u njihovim patnjama i stradanjima, ali ne i solidarisanje u političkom smislu, jer nisu bili spremni da podrže njihove zablude i nerealne planove. Emigrantska grupacija bila je heterogena u društvenom i idejnom pogledu. Obuzeta nadom u ponovno oživljavanje revolucije, u iščekivanju novih događaja, ona se iscrpljivala u stalnom manifestovanju svog raspoloženja, izdavala proglose, deklaracije i pozive, tražila raspisivanje »zajmova za revoluciju« u Severnoj Americi i Evropi, povezivala se sa svakim ko je bio spreman da je podrži u njenim iluzijama o skorom povratku u Nemačku. Nasuprot ovom uglavnom neosnovanom raspoloženju emigracije, Marx i Engels su nastojali da sagledaju realno stanje koje je nastalo posle revolucije, da izvuku predviđanja iz proteklih događaja, da utvrde teorijske rezultate i iskustva koja mogu biti značajna za pokret u budućnosti i da pripremaju malobrojne socijalističke snage za buduće borbe i za istrajan i uporan rad. Ove godine Marx i Engels su shvatili kao godine velikog razmišljanja o perspektivama revolucije, kao vreme preispitivanja i prestrojavanja. Unapred ubeđeni u besplodnost svih pseudorevolucionarnih poduhvata u redovima emigranata, Marx i Engels se naročito posle raspuštanja Saveza komunista sve više politički distanciraju od emigracije. Međutim, stanje duhova u ovoj konfuznoj skupini — filistarski duh i težnja za stalnim konspirisanjem i spletkarenjem — toliko su opterećivali emigrantske krugove da se Marx odlučio da u jednom političko-satiričnom spisu sačini malu galeriju portreta glavnih »velikana« emigracije.

Teško je reći koga je među »velikim ljudima« emigracije Marx nepoštednije kritikovao: Kinkela, sladunjavo-sentimentalnog melo-

¹ Karl Marx—Friedrich Engels, *Werke*, Dietz Verlag, Berlin 1964, Band 30, str. 491.

dramskog pesnika; Gustava Struvea, izdavača lista »Deutscher Zuschauer« i osnivača »Kluba odlučnog napretka«; Arnolda Rugea, nekadašnjeg urednika »Hallische Jahrbücher«, koji je svojim likom dao Heineu ideju za pesmicu »Atta Troll«, ili pak »viteškog« Willicha, koji je smatrao da »ili odmah treba ići u revoluciju ili treba ići na spavanje«. Kinkel, kome je posvećen prvi, najveći deo spisa, bio je još 1850. predmet Marxove i Engelseve kritike u reviji »Neue Rheinische Zeitung« povodom njegovih govora na sudu u Nemačkoj, gde je pokušavao da se spase zatvora i robije time što se odricao revolucije. Kinkel je za njih bio interesantan kao simptomatična pojava samohvalisavca koji širi oko sebe kult »junaka slobode«, dok stotine drugih čame u kazamatima kao anonimni borci.

U oba spisa, u *Otkrićima* i u *Velikanima emigracije*, Marx se s izuzetnom oštrinom osvrće na delovanje levičarske Willich-Schapperove frakcije. Nekoliko godina kasnije, u pismu Ferdinandu Lassalle-u od 3. marta 1860, Marx se vraća na ovo pitanje i kaže da su u *Otkrićima* »... neki ljudi... Schapper, O. Dietz i u manjoj meri Willich nepravedno tretirani, ali Schapper je sam priznao (i Dietz u jednom pismu Schapperu) da sam ja principijelno bio u pravu protiv njih; da su se oni zapleli u gluposti gde bi bilo čudno i jedva moguće da budu slobodni od svake sumnje...¹ Više godina kasnije, kada je vreme umnogome postavilo stvari na svoje mesto, Marx se u blažem raspoloženju seća prvih godina emigracije i ističe da se emigrantima ništa drugo ne bi moglo prebaciti sem iluzije i gluposti, koje su bile rezultat izuzetnih okolnosti i snažnog dejstva koje poraz revolucije ostavlja na njene učesnike. Ipak, u trećem izdanju *Otkrića* 1875. Marx nije hteo da izbací odeljak o Willich-Schapperovoj frakciji napisan u preoštroj formi, pošto je smatrao da je on svojevrсно svedočanstvo i dokument vremena — iako je Willich otišao u Sjedinjene Američke Države, gde se istakao u ratu između Severa i Juga, a Schapper² se vratio Marxovoj struji. Jer, isticao je Marx, »u trenucima krize, bezglavost postaje zločin prema partiji koji zahteva javnu odmazdu«.

Spis *Prilog istoriji Saveza komunista* napisao je Engels kao predgovor drugom izdanju *Kelnskog komunističkog procesa* 1885. Ovim predgovorom hteo je, kako sam kaže, »da jednom pokaže 'starim' lasalovcima da se još pre velikog Ferdinanda nešto već dešavalo u

¹ Karl Marx—Friedrich Engels, *Werke*, Dietz Verlag, Berlin 1964, Band 30, str. 498.

² Marx i Engels su izuzetno cenili Schappera, koji je igrao istaknutu ulogu u revoluciji 1848. u Nemačkoj, odakle je proteran 1850. U Londonu je proveo dvadeset godina emigrantskog života, gde je i umro 1870. od tuberkuloze. Svoje levičarske zablude ubrzo je odbacio i već se 1856. definitivno pomirio s Marxom. Na Marxov i Lessnerov predlog izabran je 1865. u Generalno veće Prve internacionale i učestvovao je na njenoj Londonskoj konferenciji. Osim knjige Gustava Struvea i Gustava Rascha *Zwölf Streiter der Revolution* iz 1867, o K. Schapperu, W. Wolffu, L. Kugelmannu i drugim učesnicima revolucije iz 1848. vidi knjigu *Männer der Revolution 1848*, Berlin 1870, koja sadrži 19 biografija.

Nemačkoj, a i zato što je tadašnji postupak pruske policije primer onoga što vlada sada za vreme Zakona protiv socijalista.¹ U ovom spisu Engels je dao istorijsku skicu razvoja Saveza komunista, ove prve komunističke partije u svetu, a za njene osnivače K. Schappera, J. Molla, H. Bauera rekao da nikada neće zaboraviti snažan utisak koji su »ova tri prava čoveka« ostavila na njega u vreme kada je, kako kaže, i sam hteo da postane čovek.

Članci ekonomsko-političkog karaktera, u stvari analize i komentari aktuelne situacije u engleskom društvu i na Kontinentu, pisani za američke čitaoce, čine gotovo polovinu tekstova u ovom tomu. Većina ovih članaka pojavljuje se prvi put na našem jeziku. U ovim člancima Marx i Engels se javljaju kao posmatrači i tumači dinamične i žive unutrašnje političke situacije u Engleskoj. Njihova pažnja je usredsređena na politička zbivanja, analize izbora i izbornih rezultata, izbornu korupciju, sastav vlada i njihovo smenjivanje, političke perspektive pojedinih partija. S isto toliko interesovanja Marx prati razvoj ekonomske politike i razvojne tendencije kapitalizma u Engleskoj: krize, trgovinski prosperitet, finansijski sistem, problem smrtne kazne itd. (Građu koju je prikupljao za neke od ovih članaka Marx je upotrebio kasnije u *Kapitalu*.) Sem toga, Marx u to vreme registruje i druge važne događaje u Evropi; sistematski prati promene u odnosima snaga u njoj i svaki nagoveštaj buđenja revolucionarnog pokreta (ustanak u Milanu, odnosi između Austrije i Pruske). Više članaka je posvećeno mahinacijama evropske emigracije, posebno Kossuth-a i Mazzinija, njihovim vezama sa Louis-em-Napoléonom. Ni drugi manje važni događaji koji bi mogli da se reflektuju na razvoj međunarodnih odnosa ne izmiču njegovoj pažnji (atentat na Franza Joseph-a). Svuda se on javlja kao siguran izveštač i tumač komplikovanih zbivanja, iza kojih nastoji da otkrije dublje uzroke i stvarne interese pojedinih društvenih grupacija. Pišući gotovo jednu deceniju za američke novine, Marx je u ovim člancima bio pouzdan i objektivan posmatrač i originalan komentator događaja. Iako su pisani bez pretenzije na trajniji značaj, ovi članci reflektuju Marxov analitički duh i sve prednosti njegovog istorijskog metoda.

VERA MUJBEGOVIĆ

¹ Karl Marx—Friedrich Engels, *Werke*, Dietz Verlag, Berlin 1967, Band 36, str. 333.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

DELA

AVGUST 1851 — MART 1853

FRIEDRICH ENGELS

Revolucija i kontrarevolucija
u Nemačkoj⁽¹⁾

Napisano od avgusta 1851. do septembra 1852.

Prvi put objavljeno u listu »New York Daily Tribune«.

Članci su izlazili ovim redom:

I — 25. oktobra 1851.	XI — 19. marta 1852.
II — 28. oktobra 1851.	XII — 9. aprila 1852.
III — 6. novembra 1851.	XIII — 17. aprila 1852.
IV — 7. novembra 1851.	XIV — 24. aprila 1852.
V — 12. novembra 1851.	XV — 27. jula 1852.
VI — 28. novembra 1851.	XVI — 19. avgusta 1852.
VII — 27. februara 1852.	XVII — 18. septembra 1852.
VIII — 5. marta 1852.	XVIII — 2. oktobra 1852.
IX — 15. marta 1852.	XIX — 23. oktobra 1852.
X — 18. marta 1852.	

Ovde se objavljuje prema izdanju:

Karl Marx — Friedrich Engels, *Werke*,

Band 8, Dietz Verlag, Berlin 1960, str. 5 - 108,

s tim što je prevod sravnjen s originalom.

I

[Nemačka uoči izbijanja revolucije]

Prvi čin revolucionarne drame na evropskom kontinentu je završen. »Vlasti prošlosti«, pre bure od 1848, opet su »vlasti sadašnjosti«, a više ili manje popularni upravljači od danas do sutra — privremeni regenti, trijumviri, diktatori — sa svojom svitom poslanika, civilnih komesara, vojnih komesara, prefekata, sudija, generala, oficira i vojnika, izbačeni su na tuđe obale i »prognani preko mora« u Englesku ili Ameriku, da tamo obrazuju nove vlade in partibus infidelium⁽²⁾, evropske komitete, centralne komitete, nacionalne komitete, i da najave svoj dolazak proglasima isto tako svečanim kao što su proglasi bilo kojeg manje imaginarnog vladodršca.

Teško je zamisliti teži poraz od onoga koji je pretrpela revolucionarna partija — bolje reći koji su pretrpele revolucionarne partije — Kontinenta na svim tačkama bojne linije. Ali šta mari? Zar nije borba britanske buržoazije za društvenu i političku prevlast obuhvatila četrdeset osam, a borba francuske buržoazije četrdeset godina besprimernih bitaka? I zar je njihova pobeda bila ikad bliža nego onda kad je ponovo uspostavljena monarhija mislila da je njen položaj čvršći nego ikad ranije? Davno su prošla vremena one praznovetice koja je revolucije pripisivala pakosti šačice agitatora. Danas svako zna da iza revolucionarnog potresa, ma gde on izbio, stoji neka društvena potreba, čije zadovoljenje sprečavaju preživjele ustanove. Ta potreba se, možda, još ne oseća tako jako niti je, možda, u toj meri opšta da bi to obezbedilo neposredan uspeh, ali svaki pokušaj njenog nasilnog gušenja samo će je snažiti sve dokle ona ne raskine svoje okove. Dakle, ako smo već izgubili bitku, ne ostaje nam ništa drugo nego da počnemo iznova. A predah između završetka prvog i početka drugog čina pokreta, verovatno vrlo kratak, daje nam, srećom, dovoljno vremena da obavimo vrlo nužan deo posla: da proučimo uzroke koji su učinili neizbežnim kako poslednji ustanak tako i njegov poraz, uzroke koje ne treba tražiti u slučajnim težnjama, u talentima, greškama, zabludama ili izdajama nekih vođa, već u opštem socijalnom stanju i životnim uslovima onih nacija koje je taj potres zadesio. To da iznenadni pokreti u februaru i martu 1848. nisu bili delo pojedinaca, već spontani, neodoljivi izrazi nacionalnih nevolja

i potreba, koje su mnoge klase u svakoj zemlji jasnije ili nejasnije shvatale, ali vrlo dobro osećale — činjenica je koju svi priznaju; međutim, kad ispitujete uzroke uspehâ kontrarevolucije, susrećete svuda gotov odgovor da je gospodin X ili građanin Y »izdao« narod. Ovakav odgovor može biti tačan ili netačan, već prema okolnostima, ali nam ni u kom slučaju ništa ne objašnjava — pa čak ni to kako se moglo desiti da »narod« dopusti da bude tako izdan. A tek kako su bedni izgledi političke partije čiji se čitav politički kapital sastoji od saznanja samo jedne činjenice: da građaninu N.N. ne treba verovati.

Osim toga, ogromnu važnost s istorijskog gledišta imaju ispitivanje i iznošenje uzroka revolucionarnog potresa, kao i njegovog ugušenja. Od kakvog interesa mogu biti sve te sitne lične svade i uzajamne optužbe, sve te protivrečne tvrdnje da su Marrast, ili Ledru-Rollin, ili Louis Blanc, ili bilo koji drugi član privremene vlade, ili svi zajedno upravili brod revolucije na stene o koje se razbio, i kakvu sliku mogu one pružiti nekom Amerikancu ili Englezu koji je sve te razne pokrete posmatrao s takve udaljenosti koja mu ne dopušta da razlikuje pojedinosti događaja? Nijedan pametan čovek neće nikad poverovati da je jedanaest ljudi⁽³⁾, većinom sasvim prosečno sposobnih bilo za dobro ili za zlo, moglo za tri meseca upropastiti naciju od trideset i šest miliona ako tih trideset i šest miliona nisu isto tako slabo videli put kojim je trebalo ići kao i ona jedanaestorica. Ali pitanje je kako se desilo da su tih trideset i šest miliona odjednom bili pozvani da sami odluče kojim putem treba poći, mada delimično i pipajući po mraku, da su zatim zalutali i da su njihove stare vođe privremeno smele da se vrate na vodstvo?

Ako, dakle, pokušamo da čitaocima lista »The Tribune«⁽⁴⁾ izložimo uzroke koji su nemačku revoluciju od 1848. učinili nužnom i koji su isto tako neizbežno doveli do njenog privremenog ugušenja 1849. i 1850, od nas ne treba očekivati da damo potpunu istoriju događaja onako kako su se oni odigrali u toj zemlji. Kasniji događaji i sud budućih pokolenja odlučiće koji će deo ove haotične mase prividno slučajnih, nepovezanih i oprečnih činjenica ući u svetsku istoriju. Vreme za takav zadatak još nije došlo; mi se moramo ograničiti na ono što je moguće i bićemo zadovoljni ako nam pođe za rukom da nađemo racionalne uzroke, zasnovane na nepobitnim činjenicama, koji objašnjavaju glavne događaje, osnovne prekretnice tog pokreta i pokazuju pravac koji će iduća i možda ne tako daleka eksplozija dati nemačkom narodu.

Pre svega, kakvo je bilo stanje Nemačke u momentu izbijanja revolucije?

Sastav raznih klasa naroda, koje čine osnovu svake političke organizacije, bio je u Nemačkoj složeniji nego ma u kojoj drugoj zemlji. Dok je u Engleskoj i Francuskoj moćna i bogata buržoazija, koncentrisana u velikim gradovima, a naročito u glavnom gradu, ili potpuno uništila feudalizam, ili ga bar, kao u Engleskoj, svela na nekoliko bez-

načajnih formi, dotle je feudalno plemstvo u Nemačkoj zadržalo velik deo svojih starih privilegija. Skoro svuda je preovlađivao feudalni sistem zemljoposeda. Gospodari zemlje su čak zadržali pravo da sude seljacima na svojim posedima. Lišeni svojih političkih privilegija, prava da kontrolišu kneževе, oni su sačuvali gotovo svu svoju srednjovekovnu vlast nad seljacima svojih domena, kao i izuzetnost od plaćanja poreza. Feudalizam je u jednim krajevima cvetao više nego u drugim, ali nigde, izuzev na levoj obali Rajne, nije bio potpuno uništen. Ovo feudalno plemstvo, u to doba veoma brojno i delom vrlo bogato, bilo je zvanično smatrano kao prvi »stalež« u zemlji. Ono je davalo visoke državne činovnike, ono je gotovo isključivo zauzimalo sve oficirske položaje u vojsci.

Buržoazija Nemačke nije bila ni izdaleka tako bogata ni tako koncentrisana kao buržoazija Francuske ili Engleske. Uvođenje parne snage i brzo širenje prevlasti engleskih industrija razorilo je stare nemačke manufakture; modernije industrije, ponikle za vreme Napoleónovog kontinentalnog sistema^[5], osnovane u drugim delovima zemlje, nisu mogle da nadoknade gubitak starih, a bile su preslabe da afirmišu interese industrije toliko da bi oni mogli primorati vlade, podozrive prema svakom širenju bogatstva i moći neplemića, da vode računa o potrebama tih industrija. Dok je Francuska sasvim uspešno vodila svoju industriju svile u toku pedeset godina revolucija i ratova, Nemačka je za to isto vreme skoro sasvim izgubila svoju staru industriju platna. Osim toga, nemačke industrijske oblasti bile su malobrojne i međusobno udaljene; pošto su se nalazile duboko u unutrašnjosti zemlje i za svoj uvoz i izvoz se većinom služile stranim lukama, holandskim ili belgijskim, imale su vrlo malo ili nimalo zajedničkih interesa s velikim lučkim gradovima na Severnom i Baltičkom moru, a što je glavno, nisu bile u stanju da stvore velike industrijske i trgovinske centre kao što su Pariz i Lion, London i Mančester. Uzroci ove zaostalosti nemačke industrije bili su raznovrsni, ali dva će biti dovoljna da je objasne; nepovoljan geografski položaj zemlje, njena udaljenost od Atlantskog okeana, koji je postao glavni put svetske trgovine, i stalni ratovi u koje je Nemačka bila upletena i koji su se vodili na njenom tlu, od 16. veka do danas. Nemačku buržoaziju sprečila je malobrojnost i naročito njena sasvim nedovoljna koncentrisanost da postigne onu političku prevlast koju je engleska buržoazija uživala neprekidno od 1688, a koju je francuska buržoazija izvojevala 1789. Pa ipak su, još od 1815. u Nemačkoj bogatstvo, a s bogatstvom i politički značaj nemačke buržoazije stalno rasli. Vlade su, mada nerado, morale da vode računa bar o njenim neposrednijim materijalnim interesima. Čak se s pravom može reći da je od 1815. do 1830. i od 1832. do 1840. svaki delić političkog uticaja buržoazije koji joj je najpre bio dat u ustavima manjih država, a za vreme oba pomenuta perioda političke reakcije opet oduzet — bio nadoknađen nekim praktičnim ustupkom. Svaki politički poraz buržoazije povlačio je

za sobom neku njenu pobjedu na polju trgovinskog zakonodavstva. A sigurno su pruska zaštitna carinska tarifa od 1818.⁽¹⁾ godine i stvaranje Carinskog saveza¹ bili za nemačke trgovce i industrijalce od kudikamo veće vrednosti nego sumnjivo pravo da u skupštini nekog sićušnog vojvodstva izraze svoje nepoverenje ministrima, koji su se njihovim glasanjima podsmevali. Tako je s porastom bogatstva i sa širenjem trgovine buržoazija uskoro došla do stepena na kome je videla da je dalji razvitak njenih najvažnijih interesa zakočen političkim ustrojem zemlje — njenom slučajnom podelom među trideset i šest kneževa, koji su imali oprečne težnje i čudi; feudalnim okovima u kojima se nalazila poljoprivreda i s njom povezana trgovina; nametljivom kontrolom, kojoj je neznačka i naduvana birokratija podvrgla sve njene poslove. U isto vreme, širenje i jačanje Carinskog saveza, opšte uvođenje pare u saobraćaj, porast konkurencije na unutrašnjem tržištu zblížili su trgovačke klase raznih država i pokrajina, izjednačili njihove interese i centralizovali njihovu snagu. Prirodna posledica bio je prelazak svih ovih klasa u tabor liberalne opozicije i pobjeda u prvoj ozbiljnoj borbi nemačke buržoazije za političku vlast. Može se reći da ova promena datira od 1840, od momenta kad je pruska buržoazija stala na čelo buržoaskog pokreta u Nemačkoj. Mi ćemo se kasnije vratiti na taj pokret liberalne opozicije od 1840. do 1847.²

Velika masa nacije, koja nije pripadala ni plemstvu ni buržoaziji, sastojala se, u gradovima, od sitnih zanatlija, sitnih trgovaca i radnika, a na selu od seljaka.

Klasa sitnih trgovaca i zanatlija je u Nemačkoj vanredno brojna, što je posledica slabog razvitka klase krupnih kapitalista i industrijalaca u toj zemlji. U većim gradovima ona čini skoro većinu stanovništva, a u manjim potpuno preovlađuje zbog odsustva bogatijih takmaca u borbi za uticaj. Ova sitna buržoazija, veoma značajna u svakoj modernoj državi i u svim modernim revolucijama, još je značajnija u Nemačkoj, u kojoj je za vreme nedavnih borbi pretežno igrala odlučujuću ulogu. Njen položaj između klase krupnijih kapitalista, trgovaca i industrijalaca, buržoazije u pravom smislu reči, i proleterke ili radničke klase određuje njen karakter. Ona teži za položajem buržoazije, ali najmanji neuspeh baca pojedine njene pripadnike niže, u redove proletarijata. Da bi mogla da opstane, ovoj klasi su u monarhijama i feudalnim zemljama potrebni dvor i plemstvo kao mušterije; gubitak ovih mušterija upropastio bi veliki deo te klase. U manjim gradovima vojni garnizon, okružna uprava, sud sa svojim osobljem čine vrlo često osnovu njenog blagostanja; uklonite njih, i dućandžije, krojači, obučari i stolari su propali. Ovo večito klađenje između nade da će ući u redove bogatijih klasa i straha da će biti svedena na

¹ U engleskom tekstu na nemačkom: Zollverein. — ² Vidi u ovom tomu, str. 12—14.

položaj proletera ili čak paupera; između nade da će unaprediti svoje interese izvojevanjem učešća u upravljanju javnim poslovima i straha da će oponiranjem u nezgodno vreme izazvati gnev vlade od koje zavisi njen opstanak, jer ova može da joj oduzme njene najbolje mušterije; s malim imetkom, čija nesigurnost stoji u obrnutoj srazmeri s njegovom vrednošću — sve to čini da se sitnoburžoaska klasa u najvećoj meri koleba u svojim gledištima. Ponizna i ropski pokorna pred jakom feudalnom ili monarhijskom vladom, ona se okreće liberalizmu kad je buržoazija u usponu, nju obuzimaju snažni demokratski impulsi čim buržoazija osigura svoju vladavinu, ali ona odmah zamire od očajnog straha čim klasa ispod nje, proletarijat, preduzme neki samostalan pokret. Uskoro ćemo videti kako nemačko malograđanstvo naizmence prelazi iz jednog od ovih stadijuma u drugi.

Radnička klasa Nemačke je u svom društvenom i političkom razvitku isto toliko zaostala za radničkom klasom Engleske i Francuske koliko i nemačka buržoazija za buržoazijom ovih zemalja. Kakav gospodar, takav sluga. Razvitak uslova za postojanje brojne, jake, koncentrisane i inteligentne klase proletera ide uporedo s razvitkom uslova za postojanje brojne, bogate, koncentrisane i snažne buržoazije. Sam pokret radničke klase nije nikad samostalan, nije nikad isključivo proleterskog karaktera dotle dok razni delovi buržoazije, a naročito njen najnapredniji deo, krupni industrijalci, ne osvoje političku vlast i ne preurede državu prema svojim potrebama. Tada neizbežan sukob između poslodavaca i najamnih radnika postaje preteći blizak i ne može se odložiti; radnička klasa ne može se više zavaravati lažnim nadama i obećanjima koja se nikad ne misle ostvariti; veliki problem 19. veka, ukidanje proletarijata, postavlja se, najzad, potpuno jasno i u svojoj pravoj svetlosti. Ali u Nemačkoj, glavnu masu radničke klase nisu zapošljavali moderni industrijski lordovi, čije nam sjajne primerke pokazuje Velika Britanija, već sitne zanatlije, čiji ceo sistem proizvodnje predstavlja samo ostatak srednjeg veka. I kao što postoji ogromna razlika između lorda pamuka i obučara-krpe ili majstora-krojača, tako postoji i ogromno rastojanje između otresitog fabričkog radnika modernih industrijskih Vavilona i stidljivog krojačkog ili stolarskog kalfa iz palanke, čiji se uslovi života i način rada vrlo malo razlikuju od uslova života i načina rada njegovih kolega od pre pet stotina godina. Razume se, ovom potpunom odsustvu modernih životnih uslova, modernih načina industrijske proizvodnje, odgovaralo je približno isto tako opšte odsustvo modernih ideja, i zato se ne treba čuditi što je, kad je izbila revolucija, veliki deo radničke klase počeo da na sav glas zahteva hitno obnavljanje esnafa i srednjovekovnih privilegovanih zanatlijskih udruženja. Doduše, pod uticajem industrijskih oblasti, u kojima je preovladavao moderni način proizvodnje, i lutalačkog života velikog broja radnika, koji je olakšavao njihovo međusobno opštenje i njihov duhovni razvitak, stvorilo se snažno jezgro čije su ideje o oslobođenju radničke klase bile daleko

jasnije i mnogo više u skladu s postojećim činjenicama i istorijskom nužnošću; ali oni su bili samo manjina. Ako aktivni pokret buržoazije datira od 1840, pokret radničke klase počinje s ustancima šleskih i čeških fabričkih radnika 1844⁽⁷⁾, i mi ćemo uskoro imati priliku da razmotrimo različite stadijume kroz koje je taj pokret prolazio.

Najzad, postojala je velika klasa sitnih zemljoradnika, seljaštva, koja sa svojim dodatkom — poljoprivrednim radnicima — čini znatnu većinu čitave nacije. Ali i ta klasa se raspala na razne slojeve. Prvo, tu su bili bogatiji seljaci, koji se u Nemačkoj zovu Gross- und Mittelbauern¹, sopstvenici većih ili manjih gazdinstava, od kojih svaki ima više poljoprivrednih radnika koji rade na njegovom imanju. Za ovu klasu, koja se nalazi između velikih neoporezovanih feudalnih zemljoposjednika, s jedne strane, i sitnijeg seljaštva i poljoprivrednih radnika, s druge strane, savez s antifeudalnom gradskom buržoazijom bio je, iz lako razumljivih razloga, najprirodniji politički pravac. Drugo, tu su bili sitni slobodni seljaci, koji preovlađuju u Rajnskoj oblasti, gde je feudalizam podlegao snažnim udarcima velike francuske revolucije. Ovakvi nezavisni sitni slobodni seljaci postojali su ovdje — i u drugim pokrajinama gde su uspeli da novcem otkupe feudalne namete koji su ranije teretili njihovo zemljište. Ipak, ovo je bila klasa slobodnih seljaka samo po nazivu, jer je njihova svojina po pravilu bila u tolikoj meri pritisnuta hipotekarnim dugom i pod tako teškim uslovima da je stvarni sopstvenik zemlje bio zelenaš koji je pozajmio novac, a ne seljak. Treće, feudalni seljaci koji nisu mogli da budu lako oterani sa svojih poseda, ali su vlastelinu morali da plaćaju stalnu rentu ili da mu iz godine u godinu obavljaju određene radove. Najzad, poljoprivredni radnici, čiji je položaj na mnogim velikim poljskim dobrima bio upravo isti kao i položaj poljoprivrednih radnika u Engleskoj i koji su, u svakom slučaju, živeli i umirali kao siromašni i rdavo hranjeni robovi svojih poslodavaca. Ove tri poslednje klase poljoprivrednog stanovništva: sitni slobodni seljaci, feudalni kmetovi i poljoprivredni radnici, nisu pre revolucije mnogo razbijali glavu politikom, ali je jasno da im je ovaj događaj morao otvoriti nov put, pun najblistavijih izgleda. Svakoj od njih revolucija je obećala koristi, i trebalo je očekivati da će joj se jedna za drugom pridružiti čim se pokret donekle razvije. Ali isto tako je jasno, a to potvrđuje i istorija svih modernih zemalja, da poljoprivredno stanovništvo, usled svoje rastrkanosti na velikom prostoru i teškoće da se postigne sporazum među njegovim znatnijim delom, ne može da ostvari uspešan samostalan pokret; njemu je potrebna inicijativa prosvetljenijeg i pokretljivijeg stanovništva, koncentrisanog u gradovima.

Ova kratka skica najvažnijih klasa, koje su sve zajedno sačinjavale nemačku naciju prilikom izbijanja nedavnih pokreta, biće dovoljna da velikim delom objasni nedostatak spoljašnje povezanosti

¹ U listu „New-York Daily Tribune“ na nemačkom.

i unutrašnjeg sklada, kao i očiglednih protivrečnosti koje su prevladivale u tom pokretu. Kada interesi, tako različiti, tako oprečni i tako neobično izukrštani, dođu u žestok sukob; kada su ovi sukobljeni interesi u svakoj oblasti i svakoj pokrajini izmešani u drukčijoj srazmeri; kada, što je najvažnije, u zemlji nema krupnog centra, Londona ili Pariza, čije odluke mogu svojim uticajem odstraniti potrebu da se ista borba iznova vodi u svakom pojedinom kraju: šta se može drugo očekivati nego da se borba sama od sebe raspadne na mnoštvo nepovezanih okršaja u kojima će se utrošiti ogromno mnogo krvi, energije i kapitala, ali koji će pri svemu tome ostati bez ikakvog odlučujućeg rezultata?

Politička raskomadnost Nemačke na tri tuceta više ili manje značajnih država takođe se objašnjava ovom zbrkom i raznovrsnošću elemenata koji sačinjavaju naciju, a koji su opet u svakom kraju drukčiji. Gde nema zajedničkih interesa, tu ne može biti ni zajedničkog cilja, a još manje zajedničke akcije. Istina, Nemački savez bio je proglašen neraskidivim za večna vremena; ali savez i njegov organ Bundestag^[8] nikad nisu predstavljali nemačko jedinstvo. Najviši stupanj centralizacije koji je ikad postignut u Nemačkoj bilo je stvaranje Carinskog saveza (Zollverein); to je i države na Severnom moru nateralo da stvore svoju carinsku uniju^[9], dok je Austrija ostala i dalje ograđena svojom posebnom carinskom granicom. Nemačka je mogla da bude zadovoljna što je tamo gde se radilo o praktičnim stvarima bila podeljena samo na tri nezavisne sile umesto na trideset i šest. Naravno, rukovođeća uloga ruskog cara, koja datira od 1814, nije zbog toga pretrpela nikakve promene.

Pošto smo izvukli ove prethodne zaključke iz naših premisa, videćemo, u daljem izlaganju, kako su razne pomenute klase nemačkog naroda jedna za drugom dospеле u pokret i kakav je karakter dobio ovaj pokret posle izbijanja francuske revolucije od 1848.

London, septembar 1851.

II

[Pruska država]

Politički pokret srednje klase ili buržoazije u Nemačkoj može se datirati od 1840. godine. Njemu su prethodili simptomi koji su pokazivali da je kapitalistička i industrijska klasa ove zemlje dostigla takav stepen zrelosti koji joj nije više dozvoljavao da i dalje apatično i pasivno trpi jaram polufeudalnog, polubirokratskog monarhizma. Manji nemački kneževi su jedan za drugim davali više ili manje liberalne ustave, delom da bi obezbedili sebi veću nezavisnost od hegemonije Austrije i Pruske ili od uticaja plemstva u svojim sopstvenim državama, a delom da bi od nepovezanih pokrajina, sjedinjenih pod njihovom vlašću odlukom bečkog kongresa^[10], stvorili jednu celinu. To su mogli da učine bez ikakve opasnosti po sebe; jer su znali da će ih, ako Bundestag, ta puka igračka u rukama Austrije i Pruske, bude nasrnuo na njihovu nezavisnost kao suverenih vladara, u otporu njegovim diktatima podržati javno mnjenje i skupštinski domovi; i obrnuto, da će lako moći, ako ovi domovi budu suviše ojačali, iskoristiti moć Bundestaga da slome svaku opoziciju. Ustavne ustanove u Bavarskoj, Virtembergu, Badenu ili Hanoveru nisu mogle, pod takvim okolnostima, da izazovu neku ozbiljnu borbu za političku vlast, i stoga se velika većina nemačke buržoazije uopšte držala po strani od sitnih svađa u zakonodavnim skupštinama malih država, jer je vrlo dobro znala da bez temeljne promene u politici i ustavu dveju nemačkih velikih sila nikakvi sporedni napori i pobeđe neće biti od koristi. Ali, u isto vreme izraslo je u tim malim skupštinama i pokolenje liberalnih pravnika, profesionalnih opozicionara: Rottecki, Welckeri, Römeri, Jordani, Stüvei, Eisenmanni, ovi veliki »narodni ljudi«¹ koje je, posle više ili manje bučne ali uvek neuspešne dvadesetogodišnje opozicije, revolucionarna plima u proleće 1848. podigla na vrhove vlasti, i koji su, pošto su pokazali svoju potpunu nesposobnost i beznačajnost, bili za tren oka bačeni u ništavilo. Ovi prvi primerci profesionalnih političara i opozicionara na nemačkom tlu privikavali su svojim govorima i člancima nemačko uho jeziku ustavnosti i samim svojim postojanjem nagoveštavali približavanje vre-

¹ U listu »New-York Daily Tribune« nemački: Volksmänner.

mena kada će se buržoazija uhvatiti za političke fraze koje su ovi brbljivi advokati i profesori imali običaj da razbacuju, a da nisu razumeli njihov prvobitni smisao, i vratiti im njihovo pravo značenje.

Ni nemačka književnost nije mogla da se otme uticaju političkog uzbuđenja u koje su celu Evropu bacili događaji od 1830^[11]. Skoro svi pisci toga vremena propovedali su neku sirovu ustavnost ili još siroviji republikanizam. Sve više i više je prelazilo u naviku, naročito kod slabijih književnika, da nedostatak duha u svojim delima nadoknađuju političkim aluzijama koje su morale da privuku pažnju. Pesme, romani, književni prikazi, drame, jednom rečju sva književna dela bila su prepuna onog što se tada nazivalo »tendencijom«, tj. više ili manje bojažljivog ispoljavanja opozicionog duha. Da bi zbrka ideja koja je vladala u Nemačkoj posle 1830. bila potpuna, s ovim elementima političke opozicije pomešala su se i rdavo svarena sećanja na nemačku filozofiju, poneta s univerzitetâ, i pogrešno shvaćeni pabirci iz francuskog socijalizma, naročito sensimonizma. Klikâ pisaca koja je nadugačko i naširoko govorila o toj raznorodnoj smesi ideja samouvereno je sebe nazvala »Mlada Nemačka«^[12] ili »Moderna škola«. Kasnije su se ti pisci pokajali za svoje mladalačke grehe, ali svoj stil pisanja nisu popravili.

Najzad se i nemačka filozofija, taj najsloženiji ali u isto vreme i najsigurniji termometar razvitka nemačkog duha, stavila na stranu buržoazije, kad je Hegel, u svojoj *Filozofiji prava*, ustavnu monarhiju proglasio poslednjim i najsavršenijim oblikom vladavine. Drugim rečima, on je nagovestio predstojeći uspon nemačke buržoazije do političke vlasti. Njegova škola, posle njegove smrti, nije se na tome zaustavila. Napredniji deo Hegelovih sledbenika podvrgao je, s jedne strane, najstrožoj kritici svako religiozno verovanje i poljuljao same temelje stare zgrade hrišćanstva, a u isto vreme, s druge strane, istakao je tako smela politička načela kakva nemačke uši nisu nikad ranije imale prilike da čuju i pokušao da obnovi slavnu uspomenu na heroje prve francuske revolucije. Ako je teško razumljivi filozofski jezik u koji su te ideje bile odevene zamagljivao i duh pisca i duh čitaoca, on je u isto vreme zaslepljivao i oči cenzora, i zato su »mladohegelovski« pisci uživali slobodu štampe kakvu nije znala nijedna druga grana književnosti.

Bilo je, prema tome, jasno da je u javnom mnenju Nemačke nastupila velika promena. Malo-pomalo, ogromna većina onih klasa koje su, zahvaljujući vaspitanju ili svojim životnim prilikama, imale mogućnosti, čak i pod apsolutnom monarhijom da steknu izvesna politička znanja i da stvore nešto nalik na nezavisno političko mnenje, ujedinila se u moćnu opozicionu falangu protiv postojećeg sistema. Kad se donosi sud o sporosti političkog razvitka u Nemačkoj, ne treba ni u kom slučaju gubiti iz vida teškoće oko dobijanja ispravne informacije ma o kojoj stvari, u zemlji u kojoj su svi izvori informacija bili pod vladinim nadzorom, u kojoj se počev od seoskih i nedeljnih škola

pa do novina i univerziteta govorilo, predavalo, štampalo ili objavljivalo samo ono što je vlada prethodno odobrila. Uzmimo, na primer, Beč. Stanovnici Beča, koji u pogledu industrije i radinosti ne zaostaju možda ni za kim u Nemačkoj i koji što se tiče duha, hrabrosti i revolucionarne energije pokazuju da su ispred svih, bili su manje svesni svojih pravih interesa i počinili su za vreme revolucije više grešaka nego ma ko drugi. To se dobrim delom mora pripisati skoro potpunom neznanju o najelementarnijim političkim pitanjima u kome ih je uspešno držala Metternichova vlada.

Nije potrebno dalje objašnjavati zašto je pod takvim sistemom politička informacija bila skoro isključiv monopol onih društvenih klasa koje su mogle da plate njeno krijumčarenje u zemlju, a naročito onih klasa čiji su se interesi najozbiljnije sukobljavali s postojećim stanjem stvari — naime industrijskih i trgovačkih klasa. Stoga su one bile prve koje su kao masa istupile protiv daljeg postojanja više ili manje maskiranog apsolutizma, pa sa njihovim prelaskom u redove opozicije i počinje stvarni revolucionarni pokret u Nemačkoj.

Opozicioni pronuncijamento nemačke buržoazije datira od 1840. od smrti poslednjeg pruskog kralja i poslednjeg živog osnivača Svete alijanse^[13] od 1815. Za novog kralja se znalo da nije prijatelj pretežno birokratske, vojničke monarhije svog oca. Ono što je francuska buržoazija očekivala od stupanja na presto Louis-a XVI, tome se i nemačka buržoazija u izvesnoj meri nadala od pruskog kralja Friedricha Wilhelma IV. Svi su se slagali u tome da je stari sistem preživeo, da se istrošio i da mora biti napušten, a ono što se čutke podnosilo pod stariim kraljem, to se sad glasno proklamovalo kao nepodnošljivo.

Ali ako je Louis XVI, »Louis le Désiré¹«, bio u svojim mišljenjima običan, nepretenciozan prostak, delimično svestan svoje ništavnosti, koji nije imao određenih ideja i koji se uglavnom držao navika stečenih u doba svog vaspitavanja, »Friedrich Wilhelm le Désiré« bio je nešto sasvim drugo. Iako je po slabosti karaktera nesumnjivo nadmašio svoj francuski original, on nije bio bez pretenzija ni bez ideja. Upoznao se, na diletantski način, s elementima mnogih nauka i zato je smatrao sebe dovoljno učenim da bi o svakom pitanju mogao dati konačan sud. Bio je ubeđen da je govornik prvog reda; i sigurno nije bilo nijednog trgovačkog putnika u Berlinu koji bi ga tukao u dosadi tobožnje duhovitosti ili u tečnosti govora. I, što je glavno, imao je svoje ideje. Mrzeo je i prezirao birokratski element pruske monarhije, ali samo zato što su sve njegove simpatije pripadale feudalnom elementu. Kako je i sam bio jedan od osnivača i glavnih saradnika lista »Berliner politisches Wochenblatt«^[14], takozvane istorijske škole^[15] (škole koja je živela od ideja Bonald-a, De Maistre-a i drugih pisaca prve generacije francuskih legitimista^[16]), on je težio za što je moguće potpunijim obnavljanjem dominantnog društvenog

¹ »Louis željno iščekivani«

položaja plemstva. Da bude kralj, prvi plemić u svojoj kraljevini, u prvom redu okružen sjajnom svitom moćnih vazala, kneževa, vojvoda i grofova, a u drugom redu mnogobrojnim i bogatim nižim plemstvom; da vlada po svom nahođenju nad lojalnim građanima i seljacima i da tako bude na čelu potpune hijerarhije društvenih redova ili kasta, od kojih bi svaka imala svoje posebne privilegije i bila odeljena od drugih skoro nesavladljivom preprekom porodičnog porekla ili utvrđenim, neizmenljivim društvenim položajem: da pri tome sve te kaste ili »staleži kraljevine« u pogledu moći i uticaja drže jedna drugu u tako odličnoj ravnoteži da kralju ostaje potpuna sloboda akcije — takav je bio beau idéal¹ čijeg se ostvarenja poduhvatio Friedrich Wilhelm IV i koji on u ovom momentu ponovo pokušava da ostvari.

Prošlo je neko vreme dok je pruska buržoazija, koja se slabo snalazila u teorijskim pitanjima, otkrila pravi smisao namera svog kralja. Ali zato je vrlo brzo otkrila da on ima sklonosti za stvari koje su sušta suprotnost njenim željama. Tek što je novi kralj osetio da mu je očeva smrt oslobodila jezik, odmah je počeo da objavljuje svoje namere u bezbrojnim govorima i svaki njegov govor i svako njegovo delo sve više su ga lišavali simpatija buržoazije. On se ne bi zbog toga mnogo brinuo da nisu neke grube i alarmantne činjenice prekinule njegove pesničke snove. Avaj, zašto je romantizam tako nevešt u računici, a feudalizam, još od Don Kihota, pravi račun bez krčmara! Friedrich Wilhelm IV je pokazao suviše mnogo prezira prema zvečćoj moneti, koji je oduvek bio najotmenije nasleđe krstaških sinova. On je prilikom stupanja na presto zatekao vrlo skup, iako štedljivo organizovan sistem upravljanja i umereno napunjenu državnu blagajnu. Za dve godine i poslednji trag nekog viška bio je utrošen na dvorske svečanosti, kraljeva putovanja, velikodušne poklone, potpore sirotim i ubogim plemićima itd., a redovni porezi nisu bili dovoljni ni za potrebe dvora i vlade. I tako se njegovo veličanstvo vrlo brzo našlo između očiglednog deficita s jedne strane i zakona od 1820. s druge strane, zakona po kome su svaki nov zajam ili povećanje postojećih poreza bez pristanka »budućeg narodnog predstavnništva« bili proglašeni za nezakonite. To predstavnništvo nije postojalo; novi kralj je još manje od svog oca bio voljan da ga stvori; a da je i bio voljan, znao je da se javno mnjenje neobično izmenilo od njegovog stupanja na presto.

U stvari buržoazija, koja je donekle očekivala da će novi kralj odmah dati ustav, proglasiti slobodu štampe, porotne sudove itd. itd. — ukratko, da će se sâm staviti na čelo mirne revolucije koja joj je bila potrebna da bi zadobila političku vlast — ta buržoazija je uvidela svoju zabludu i besno se okrenula protiv kralja. U Rajnskoj provinciji, a više ili manje u celoj Pruskoj uopšte, bila je buržoazija toliko ogorčena da je, nemajući dovoljno svojih sposobnih ljudi da je zastu-

¹ lepi ideal

paju u štampi, najzad odlučila da sklopi savez s ekstremnim filozofskim pravcem o kome smo već govorili. Plod tog saveza bio je list »Rheinische Zeitung«^[17] koji je izlazio u Kelnu i koji je bio ugušen posle petnaest meseci izlaženja, ali od kojeg, može se reći, počinje novinarstvo u Nemačkoj. To je bilo 1842.

Siroti kralj, čije su novčane teškoće bile najoštrija satira na njegove srednjovekovne sklonosti, ubrzo je uvideo da neće moći dalje da vlada ako bar malo ne popusti opštoj povici za »narodnim predstavništvom«, koje je, kao poslednji ostatak davno zaboravljenih obećanja iz 1813. i 1815. bilo otelovljeno u zakonu od 1820. Kralj je smatrao da će na najmanje neprijatan način zadovoljiti ovaj neugodni zakon ako sazove stalne odbore pokrajinskih skupština¹. Pokrajinske skupštine su bile ustanovljene 1823. godine. U svakoj od osam pokrajina kraljevine one su se sastojale: 1) od višeg plemstva, nekadašnjih suverenih porodica nemačkog carstva, čije su starešine bile članovi staleške skupštine po pravu rođenja; 2) od predstavnika ritera ili nižeg plemstva; 3) od predstavnika gradova i 4) od poslanika seljaštva ili klase sitnih poljoprivrednika. Sve je bilo udešeno tako da su u svakoj pokrajini dve grupe plemstva uvek imale većinu u skupštini. Svaka od tih osam pokrajinskih skupština birala je odbor, i ovih osam odbora bili su sad pozvani u Berlin da obrazuju predstavničku skupštinu, koja je imala da izglasa tako žarko željeni zajam. Bilo je objavljeno da je državna blagajna puna i da se zajam ne traži za tekuće potrebe, već za gradnju državne železnice. Ali ujedinjeni odbori su kategorički odbili kraljev zahtev, izjavivši da oni nisu nadležni da vrše funkcije narodnog predstavništva, i pozvali su Njegovo Veličanstvo da ispuni obećanje o narodnom ustavu koje je dao njegov otac kad mu je bila potrebna pomoć naroda protiv Napoléona.

Zasedanje ujedinjenih odbora pokazalo je da se duh opozicije nije više ograničavao samo na buržoaziju. Njoj se pridružio deo seljaštva, a mnogi plemići, koji su i sami kao krupni poljoprivredni proizvođači na svojim dobrima i kao prodavci žita, vune, špiritusa i lana zahtevali iste garantije protiv apsolutizma, birokratije i feudalne restauracije, takođe su se izjasnili protiv vlade, a za predstavnički ustav. Tako je kraljev plan potpuno propao; novac nije dobio, ali je ojačao snagu opozicije. Sledeće zasedanje pokrajinskih skupština bilo je još nesrećnije po kralja. Svi su zahtevali reforme, ispunjenje obećanja iz 1813. i 1815, ustav i slobodu štampe; neke rezolucije bile su sastavljene tako da su odavale prilično nepoštovanja, a srditi odgovori razdraženog kralja još više su pogoršali stvar.

U međuvremenu su vladine finansijske teškoće sve više rasle. Protivpravno kresanje kredita namenjenih raznim javnim službama i sumnjivi poslovi sa »Seehandlung«-om^[18], trgovačkim zavodom koji je špekulisao i trgovao za račun i na rizik države i odavno bio njen posrednik u nabavljanju novca, mogli su da sačuvaju privid; za neko

¹ nemački: Landtag

vreme povećano izdavanje državnog papirnog novca davalo je izvesna sredstva; uglavnom tajna je bila prilično dobro čuvana. Ali sva ta pomoćna sredstva bila su uskoro iscrprena. Onda se pokušalo s drugim planom: s osnivanjem banke čiji je kapital trebalo da uplate delom država, a delom privatni akcionari; vrhovna uprava imala je da pripadne državi, što bi vladi omogućavalo da uzima iz banke velike svote novca i da tako ponavlja iste sumnjive poslove koje više nije mogla da čini sa »Seehandlung«-om. Naravno, kapitalisti koji bi dali novac pod tim uslovima nisu mogli da se nađu; morao se izmeniti statut banke i imovina akcionara obezbediti od zahvata ministra finansija pre nego što bi akcije bile upisane. Pošto je i taj plan propao, ostalo je još samo da se pokuša sa zajmom — ukoliko bi se mogli naći kapitalisti koji bi hteli da pozajme novac ne tražeći odobrenje i garantiju onog tajanstvenog »budućeg narodnog predstavništva«. Pošlo se Rothschildu, ali on je izjavio da bi odmah dao zajam ako bi ga garantovalo narodno predstavništvo, a ako ne bi, on u tom poslu ne bi mogao da učestvuje.

Tako je iščezla svaka nada da će se dobiti novac, i nije bilo moguće izbeći to kobno »narodno predstavništvo«. Za Rothschildovo odbijanje saznalo se u jesen 1846, a već februara iduće godine kralj je pozvao svih osam pokrajinskih skupština u Berlin, obrazujući od njih »Ujedinjeni landtag« (Zemaljsku skupštinu¹). Ova skupština je imala, u slučaju nužde, da izvrši zadatak predviđen zakonom od 1820: da izgleda zajmove i nove poreze, ali dalje od toga ne bi imala nikakvih prava. Njen glas u pitanju opšteg zakonodavstva imao je da bude samo savetodavan; ona bi se mogla sastajati samo onda kad se to kralju sviđa, a ne redovno, i mogla bi raspravljati samo o onim stvarima koje bi vlada blagoizvolela izneti pred nju. Naravno, njeni članovi nisu bili nimalo zadovoljni ulogom koja im je bila namenjena. Oni su ponovili želje koje su bili izneli na pokrajinskim skupštinama; odnosi između njih i vlade ubrzo su se zaoštrili, i kad je od njih bio zatražen zajam, za koji je vlada ponovo tvrdila da ga traži za gradnju železnica, oni su ponovo uskratili saglasnost.

Ovo glasanje je vrlo brzo dovelo do zaključenja njihovog zasedanja. Sve razdraženiji, kralj ih je otpustio s prekorom, ali je i dalje ostao bez novca. I, zaista, imao je puno razloga da bude uznemiren zbog svog položaja, jer je video da je liberalna partija, imajući na čelu buržoaziju, a u svojim redovima veliki deo nižeg plemstva i sve raznovrsne nezadovoljnike koji su se nagomilali u raznim delovima nižih društvenih redova — da je ta liberalna partija bila rešena da postigne ono što traži. Uzalud je u svojoj prestonoj besedi, kralj izjavio, da nikad, nikad neće dati ustav u modernom smislu te reči^[29], liberalna partija je uporno zahtevala baš takav moderni, antifeudalni, predstavnički ustav sa svim njegovim konsekvencijama: slobodom štampe,

¹ nemački: Der vereinigte Landtag

porotnim sudovima itd. i pre nego što ga dobije, ona neće odobriti ni prebijene pare. Jedno je bilo jasno: da se stvari neće moći i dalje tako razvijati i da jedna od dveju strana mora popustiti, ili će doći do neizbežnog raskida, do krvave borbe. Buržoazija je znala da se nalazi u predvečerju revolucije, i za nju se spremala. Ona je nastojala svim mogućim sredstvima da dobije podršku radničke klase u gradovima i seljaštva u poljoprivrednim oblastima, pa je dobro poznato da krajem 1847. nije bilo skoro nijednog istaknutog političara među buržoazijom koji se nije proglasio »socijalistom« samo da bi sebi osigurao simpatije proletarijata. Mi ćemo ove »socijaliste« malo kasnije videti na delu.

Ova revnost s kojom je vodeća buržoazija prihvatila bar spoljni vid socijalizma došla je kao posledica velike promene koja je nastala u radničkoj klasi Nemačke. Još od 1840. postojao je jedan deo nemačkih radnika koji je, putujući po Francuskoj i Švajcarskoj, više ili manje prihvatio nedozrele socijalističke i komunističke ideje koje su tada bile popularne kod francuskih radnika. Sve veća pažnja koja se poklanja sličnim idejama u Francuskoj još od 1840. učinila je socijalizam i komunizam modernim u Nemačkoj, pa su još od 1843. sve novine bile pune diskusija o socijalnim pitanjima. Ubrzo se u Nemačkoj obrazovala škola socijalista^[20], koja se više odlikovala nejasnoćom svojih ideja nego njihovom novinom; njena glavna delatnost sastojala se u prevođenju francuskih furijerističkih, sensimonističkih i drugih učenja na teško razumljiv jezik nemačke filozofije. Nemačka komunistička škola, koja se potpuno razlikovala od ove sekte, obrazovala se otprilike u isto vreme.

Godine 1844. izbile su pobune šleskih ткача, a za njima je sledio ustanak štampara pamučnih tkanina u Pragu. Ove u krvi ugušene pobune, pobune radnika ne protiv vlade već protiv preduzetnika, ostavile su dubok utisak i dale nov podsticaj socijalističkoj i komunističkoj propagandi među radnicima. Isto je bilo i s nemirima zbog hleba za vreme gladne godine 1847.^[21] Ukratko, kao što je ustavna opozicija okupljala pod svoju zastavu veliku masu sopstveničkih klasa (s izuzetkom krupnih feudalnih zemljoposjednika), tako je radnička klasa velikih gradova očekivala svoj spas od socijalističkih i komunističkih učenja, mada joj se, pod tadašnjim zakonima o štampi, moglo vrlo malo reći o njima. Od nje se nije ni moglo očekivati da će imati naročito jasne predstave o tome šta hoće — ona je jedino znala da program ustavne buržoazije ne sadrži sve što je njoj potrebno — i da njene potrebe nisu obuhvaćene ustavnim krugom ideja.

U Nemačkoj nije tada postojala posebna republikanska partija. Ljudi su bili ili ustavni monarhisti ili više ili manje jasno opredeljeni socijalisti ili komunisti.

Pri takvim uslovima i najmanji sukob morao je da dovede do velike revolucije. I dok su visoko plemstvo i stariji činovnici i oficiri predstavljali jedini sigurni oslonac postojećeg sistema; dok su niže

plemstvo, industrijska i trgovačka buržoazija, univerziteti, nastavnici svih stepena, pa čak i deo nižih činovnika i oficira bili ujedinjeni protiv vlade; dok su iza njih stajale nezadovoljne mase seljaštva i proletarijata velikih gradova, koje su trenutno još podržavale liberalnu opoziciju, ali su već mrmljale čudnovate reči o tome da će uzeti stvari u svoje ruke; dok je buržoazija bila spremna da obori vladu, a proletarijat se sa svoje strane spremao da obori buržoaziju, dotle je vlada tvrdoglavo išla putem koji je morao da dovede do sukoba. Početkom 1848. Nemačka se nalazila u predvečerju revolucije, i do ove revolucije je moralo da dođe, čak i da je nije ubrzala francuska februarska revolucija.

Kakav je uticaj imala pariska revolucija na Nemačku, videćemo u našem sledećem članku.

London, septembar 1851.

III

[Ostale nemačke države]

U svom poslednjem članku mi smo se skoro isključivo ograničili na onu državu koja je od 1840. do 1848. bila najznačajnija u nemačkom pokretu, naime na Prusku. Međutim, vreme je da bacimo letimičan pogled na ostale nemačke države u tom istom periodu.

Što se tiče malih država, one su još od revolucionarnog pokreta 1830. potpuno potpale pod diktaturu Bundestaga, tj. Austrije i Pruske. Razni ustavi, dati koliko kao sredstvo odbrane protiv diktata većih država toliko i kao sredstvo za obezbeđenje popularnosti njihovih kneževskih autora i jedinstva konglomerata raznorodnih pokrajina koje je Bečki kongres stvorio bez ikakvog rukovodnog načela — ovi ustavi, ma koliko da su bili iluzorni, ipak su se pokazali opasni po vlast malih kneževa u burnim godinama 1830. i 1831. Svi su oni bili skoro potpuno uništeni; ono što je od njih ostavljeno bilo je manje od same senke, i bila je potrebna brbljiva samodopadljivost jednog Welckera, Rottecka ili Dahlmanna da se uобрази da je moguće postići ma i najmanje rezultate poniznom opozicijom, pomešanom s nedostojnim laskanjem, koja im se dozvoljavala u nemoćnim komorama tih malih država.

Energičniji deo buržoazije u ovim manjim državama napustio je, ubrzo posle 1840. sve nade koje je nekad polagao u razvitak parlamentarnog režima u tim privescima Austrije i Pruske. Čim su pruska buržoazija i klase u savezu s njom, pokazale ozbiljnu rešenost da se bore za parlamentarnu vladu u Pruskoj, odmah su se našle na čelu ustavnog pokreta u čitavoj neaustrijskoj Nemačkoj. Činjenica je, koju sad niko neće osporavati, da je jezgro tih konstitucionalista centralne Nemačke — koji su se docnije odvojili od frankfurtske Nacionalne skupštine i koji su po mestu gde su održavali svoja odvojena zasedanja dobili ime Gotska partija — razmatralo davno pre 1848. plan koji je, s malim izmenama, predložilo 1849. predstavnicima cele Nemačke. Oni su hteli da se Austrija potpuno isključi iz Nemačkog Saveza, da se stvori nov savez s novim ustavom i sa saveznim parlamentom, pod zaštitom Pruske, i da se beznačajne države inkorporiraju u veće države. Sve je to trebalo sprovesti čim Pruska uđe u red ustavnih monarhija, uvede slobodu štampe, usvoji politiku nezavisnu od

politike Rusije i Austrije i tako omogući konstitucionalistima manjih država da dobiju stvarnu kontrolu nad svojim vladama. Tvorac ovog plana bio je profesor Gervinus iz Hajdelberga (Baden). Tako je oslobođenje pruske buržoazije trebalo da bude signal za oslobođenje buržoazije u celoj Nemačkoj uopšte i za ofanzivan i defanzivan savez, kako protiv Rusije tako i protiv Austrije; jer Austrija je, kao što ćemo odmah videti, bila smatrana za potpuno varvarsku zemlju o kojoj se vrlo malo znalo, a i ono malo što se znalo nije bilo laskavo po njene stanovnike; zbog toga Austrija nije ni bila shvaćena kao bitan sastavni deo Nemačke.

Što se tiče ostalih društvenih klasa, one su u manjim državama pošle, brže ili sporije, tragom pruskih. Sitna buržoazija je bivala sve nezadovoljnija svojim vladama, sve većim porezom i kresanjem onih prividnih političkih privilegija kojima se ponosila kad je sebe upoređivala s »robovima despotizma« u Austriji i Pruskoj; ali njenoj opoziciji nedostajao je bilo kakav određeni sadržaj koji bi joj mogao dati obeležje nezavisne partije koja se razlikuje od konstitucionalizma krupne buržoazije. Nezadovoljstvo među seljacima takođe je raslo, ali se vrlo dobro zna da ovaj deo naroda u mirmim i spokojnim vremenima nikad ne brani svoje interese niti uzima stav kao nezavisna klasa, osim u zemljama gde postoji opšte pravo glasa. Među zanatskim i industrijskim radnicima po gradovima počela je da se širi zaraza »trova« socijalizma i komunizma, ali kako van Pruske ima malo gradova od nekog većeg značaja, a još manje industrijskih oblasti, to se pokret ove klase, zbog nedostatka akcionih i propagandnih centara, razvijao u manjim državama vrlo sporo.

I u Pruskoj i u manjim državama teškoće na koje je nailazila politička opozicija izazvale su neku vrstu verske opozicije u paralelnim pokretima nemačkog katolicizma i stvaranja slobodnih zajednica.^[22] Istorija nam pruža mnogobrojne primere za to kako se — u zemljama koje uživaju blagodati državne crkve i u kojima je politička diskusija sputana — iza svete i prividno nesebične borbe protiv duhovnog despotizma krije profana i opasna opozicija protiv svetovne vlasti. Mnoga vlada koja ne dozvoljava da se diskutuje ma o kom njenom postupku ipak će dobro razmisliti pre nego što stvori mučenike i raspali verski fanatizam masa. Tako su 1845. u Nemačkoj, u svakoj državi, bilo rimokatolička bilo protestantska vera bilo obe smatrane za sastavni deo prava koje važi u zemlji. Isto tako je u svakoj državi sveštenstvo jedne ili druge od tih veroispovesti, ili obeju, sačinjavalo bitni deo vladinog birokratskog aparata. Prema tome, napad na protestantsku ili katoličku ortodoksiju, ili napad na sveštenstvo, značio je skriven napad na samu vladu. Što se tiče nemačkih katolika, samo njihovo postojanje bilo je napad na katoličke vlade u Nemačkoj, naročito u Austriji i Bavarskoj; a kao napad su ih one i shvatile. Članovi slobodnih zajednica, protestantski disidenti, koji imaju izvesnu sličnost s engleskim i američkim unitarcima^[23], otvoreno su izražavali

svoju opoziciju prema klerikalnoj i strogo ortodoksnoj tendenciji pruskog kralja i njegovog ljubimca Eichhorna, ministra prosvete i vera. Obe nove sekte, koje su se tada naglo širile, prva u katoličkim, a druga u protestantskim zemljama, razlikovale su se samo po svom poreklu; što se tiče njihovih učenja, one su se savršeno slagale u onoj najvažnijoj tački: da su sve određene dogme bez vrednosti. Ovo odsustvo svake određenosti predstavljalo je njihovu pravu prirodu; one su tvrdile da grade onaj veliki hram pod čijim bi se krovom mogli ujediniti svi Nemci; tako su one, u verskom obliku, zastupale jednu drugu političku ideju dana — ideju nemačkog jedinstva — pa ipak se nikad nisu mogle sporazumeti između sebe.

Ideja nemačkog jedinstva, koju su gore pomenute sekte pokušavale da ostvare bar na verskoj osnovi, pronalaskom zajedničke vere za sve Nemce, specijalno fabrikovana za njihovu upotrebu, navike i ukus — ta ideja bila je zaista vrlo rasprostranjena, naročito u manjim državama. Još od Napoléonovog uništenja Nemačkog Carstva^[24] zahtev da se ujedine sva disjecta membra¹ nemačkog tela bio je najopštiji izraz nezadovoljstva postojećim poretkom, i to najviše u manjim državama, u kojima su veliki troškovi dvora, državne administracije, vojske, ukratko teški poreski tereti, utoliko više rasli ukoliko je država bila manja i slabija. Ali šta bi to nemačko jedinstvo trebalo da predstavlja kad bi se ostvarilo, bilo je pitanje na kome su se partije razilazile. Buržoazija, koja nije htela ozbiljne revolucionarne potrebe, bila je zadovoljna onim rešenjem koje je, kao što smo videli smatrala kao «izvodljivo», naime ujedinjenjem cele Nemačke, osim Austrije, pod rukovodstvom ustavne pruske vlade; i sigurno je da se u to vreme, osim ako su se hteli izazvati opasne bure, ništa više nije moglo učiniti. Sitna buržoazija i seljaštvo, ukoliko je ono razbijalo glavu takvim stvarima, nikad nisu došli do svoje definicije nemačkog jedinstva oko koga su dizali toliku galamu; nekoliko sanjalica, većinom feudalnih reacionara, nadali su se obnovi Nemačkog Carstva; nekoliko neznačkih soi-disant² radikala koji su se divili švajcarskim ustanovama s kojima još nisu imali onog praktičnog iskustva koje ih je kasnije tako smešno razočaralo, izjasnili su se za federativnu republiku; samo najekstremnija partija imala je u to vreme smelosti da se izjasni za jedinstvenu i nedeljivu nemačku republiku.^[25] Na taj način, nemačko jedinstvo bilo je samo po sebi pitanje koje je u sebi krilo razdor, neslogu, a pod izvesnim okolnostima čak i građanski rat.

Ukratko rečeno, stanje u Pruskoj i manjim nemačkim državama krajem 1847. bilo je ovakvo: buržoazija je osećala svoju snagu i bila rešena da više ne trpi okove kojima je feudalni i birokratski despotizam sputavao njene trgovačke poslove, njenu industrijsku produktivnost i njenu zajedničku akciju kao klase; jedan deo velikoposedničkog plemstva se toliko pretvorio u čiste robne proizvođače da je

¹ razbacani udovi — ² takozvanih

imao iste interese i bio za istu stvar kao i buržoazija; sitna buržoazija je bila nezadovoljna, gundala je zbog visokih poreza i smetnji koje su pravili njenim poslovima, ali nije imala neki određeni plan reformi koje bi mogle obezbediti njen položaj u državi i društvu; seljaštvo su negde pritiskivali feudalni tereti, a negde zajmodavci, zelenaši i advokati; radnici u gradovima bili su obuzeti opštim nezadovoljstvom i podjednako su mrzeli i vladu i krupne industrijske kapitaliste i lako su se zaražavali socijalističkim i komunističkim idejama; ukratko, postojala je jedna raznorodna opoziciona masa, pokretana raznim interesima, ali više ili manje predvođena buržoazijom u čijim se prvim redovima nalazila pruska buržoazija, i specijalno buržoazija Rajnske provincije. S druge strane, vlade se nisu slagale u mnogim tačkama i bile su nepoverljive jedna prema drugoj, a naročito prema pruskoj vladi, na čiju zaštitu su ipak bile upućene; u Pruskoj je bila na vlasti vlada koju je javno mnenje napustilo, koju je napustio čak i jedan deo plemstva i koja se oslanjala na vojsku i birokratiju, a vojska i birokratija su svakog dana sve više podlegale idejama i uticaju opozicione buržoazije — vlada koja je uz to bila bez sredstava i koja bukvalno nije mogla naći ni prebijenu paru da pokrije sve veći deficit, a da se ne preda na milost i nemilost opozicionoj buržoaziji. Da li je buržoazija ikad ma u kojoj zemlji bila u boljem položaju u borbi za vlast protiv postojeće vlade?

London, septembar 1851.

IV [Austrija]

Sad treba da se pozabavimo Austrijom, zemljom koja je do marta 1848. izgledala inostranstvu gotovo kao knjiga sa sedam pečata, onako kao Kina pre poslednjeg rata s Engleskom.^[26]

Naravno, mi se ovde možemo baviti samo nemačkom Austrijom. Stvari poljskih, mađarskih ili italijanskih Austrijanaca ne ulaze u našu temu, a ukoliko su one, posle 1848. uticale na sudbinu nemačkih Austrijanaca, moraćemo se na njih osvrnuti kasnije. Vlada kneza Metternicha okretala se oko dve stožerne tačke; prvo, svaku od raznih nacija pod austrijskom vlašću držati u šahu pomoću drugih nacija koje se nalaze u sličnom položaju; drugo, oslanjati se na pomoć dveju klasa, na feudalne veleposednike i krupne berzanske kapitaliste, što je oduvek bilo osnovno načelo svih apsolutnih monarhija, a istovremeno držati u ravnoteži uticaj i moć jedne od tih klasa pomoću uticaja i moći druge klase, tako da vlada ima potpunu slobodu akcije. Zemljoposedničko plemstvo, čiji se celokupni dohodak sastojao iz feudalnih prihoda svake vrste, nije moglo a da ne podržava vladu koja je bila njegova jedina zaštita protiv ugnjetene klase kmetova, od čijeg je eksploataisanja živelo. I kad god bi neimućniji deo tog plemstva, kao što je bilo u Galiciji 1846, ustajao protiv vlade, Metternich bi odmah nahuškao na njega te iste kmetove, koji bi u svakom slučaju koristili priliku da se strašno osvete svojim neposrednim ugnjetateljima.^[27] S druge strane, krupni berzanski kapitalisti bili su vezani za Metternichovu vladu ogromnim sumama koje su imali u državnim papirima. Austrija, ponovo uspostavljena u svojoj svojoj moći 1815, uspostavljajući i održavajući apsolutnu monarhiju u Italiji posle 1820, oslobođena jednog dela svojih obaveza bankrotstvom od 1810, povratila je posle zaključenja mira vrlo brzo svoj kredit na velikim evropskim novčanim tržištima, i ukoliko je njen kredit rastao, utoliko je pravila nove dugove. Tako su svi veliki evropski bankari uložili znatan deo svog kapitala u austrijske državne papire; svi su bili zainteresovani u održavanju kredita ove zemlje, a kako je javni kredit Austrije, da bi se održao, stalno iziskivao nove zajmove, morali su s vremena na vreme da ulože nov kapital da bi održali kurs onih hartija od vrednosti u koje su već uložili novac. Dugotrajan mir posle

1815. i očigledna nemogućnost da se sruši hiljadugodišnje carstvo, kao što je Austrija, povećali su kredit Metternichovoj vladi u neobičnoj meri i učinili je čak nezavisnom od dobre volje bečkih bankara i berzanskih špekulanata; jer, dok god je Metternich mogao da dobija dovoljno novaca u Frankfurtu i Amsterdamu, on je, naravno, imao i zadovoljstvo da vidi austrijske kapitaliste pred svojim nogama. Osim toga, oni su i u svakom drugom pogledu zavisili od njegove milosti. Veliki profiti, koje bankari, špekulanti i državni liferanti uvek umeju da izvuku iz apsolutne monarhije, bili su kompenzirani skoro neograničenom vlasti koju je vlada imala nad njihovom ličnošću i imanjem, i zato s te strane nije trebalo očekivati ni najmanju senku neke opozicije. Metternich je na taj način bio siguran u podršku dve najjače i najuticajnije klase u carevini, a pored toga je raspolagao vojskom i birokratijom koje su bile podešene svim ciljevima apsolutizma da ne može bolje. Činovnici i oficiri u austrijskoj službi čine posebnu kastu; njihovi ocevi služili su cara, i to isto će raditi i njihovi sinovi; oni ne pripadaju nijednoj od mnogobrojnih nacija okupljenih pod krilima dvoglavog orla; njih premeštaju i oduvek su ih premeštali iz jednog kraja carstva u drugi, iz Poljske u Italiju, iz Nemačke u Erdelj; oni podjednako preziru svakog ko ne može da pokaže pečat «carske i kraljevske vlasti» itd, ko ima poseban nacionalni karakter, pa bio to Mađar, Poljak, Nemač, Rumun, Italijan ili Hrvat; oni nemaju nacionalnosti, ili tačnije, samo oni sačinjavaju pravu austrijsku naciju. Jasno je kakvo gipko i u isto vreme moćno oružje mora da predstavlja takva civilna i vojna hijerarhija u rukama inteligentnog i energičnog vode.

Što se tiče ostalih klasa stanovništva, Metternich je, kao pravi državnik ancien régime-a¹, malo polagao na njihovu podršku. Prema njima je imao samo jednu politiku: iscediti iz njih što je moguće više u vidu poreza i u isto vreme držati ih u pokornosti. Trgovačka i industrijska buržoazija razvijala se u Austriji vrlo sporo. Podunavska trgovina bila je srazmerno beznačajna; zemlja je imala samo jednu luku, Trst, a trgovina te luke bila je vrlo ograničena. Što se tiče industrijalaca, oni su uživali znatnu zaštitu, koja je u najvećem broju slučajeva išla do potpunog isključenja svake inostrane konkurencije; ali ova prednost bila im je data poglavito zato da bi se povećale njihove mogućnosti plaćanja poreza, a bila je u velikom stepenu izravnata unutrašnjim ograničenjima industrije, privilegijama esnafa i drugih feudalnih korporacija, koje su bile brižljivo podržavane ukoliko nisu postale smetnja ciljevima i namerama vlade. Sitne zanatlije bile su zatvorene u uske okvire ovih srednjovekovnih esnafa, koji su razne zanate držali u stalnom međusobnom ratu za privilegije, a u isto vreme, oduzimajući pojedincima iz radničke klase skoro svaku mogućnost da se uzdignu na društvenoj lestvici, davali neku vrstu nasledne stalnosti članovima ovih prinudnih udruženja. Najzad, sa seljakom i rad-

¹ starog poretka

nikom postupalo se isključivo kao s predmetom oporezivanja, i jedina briga o njima sastojala se u tome da budu što je moguće duže držani u istim uslovima u kojima su tada živeli i u kojima su pre njih živeli njihovi preci. U tom cilju bila je svaka stara, osveštana, nasledna vlast isto tako podržavana kao i državna vlast, te je vlada svuda strogo zaštićivala vlast vlastelina nad malim zakupcem, industrijalca nad fabričkim radnikom, sitnog zanatlije nad kalfom i šegrtom, oca nad sinom, a svaku vrstu neposlušnosti kažnjavala, isto onako kao i prekršaj zakona, univerzalnim oruđem austrijskog pravosuđa-batinom.

Najzad, da bi se svi ovi pokušaji stvaranja veštačke stabilnosti povezali u jedan sveobuhvatni sistem, intelektualna hrana koju je nacija smela da uzima bila je odabirana s najvećom oprežnošću i davana što je moguće škrtije. Vaspitanje je svuda bilo u rukama katoličkog sveštenstva, čiji su najviši predstavnici, isto kao i krupni feudalni zemljoposjednici, bili duboko zainteresovani za to da se sačuva postojeći sistem. Univerziteti su bili organizovani na način koji je dopuštao da iz njega izlaze samo stručnjaci, sposobni, više ili manje, da ostvare napredak u pojedinim specijalnim oblastima znanja, ali koji je, u svakom slučaju, isključivao sticanje onog opšteg slobodnog obrazovanja koje se inače očekuje od univerziteta. Dnevna štampa uopšte nije postojala, osim u Mađarskoj, ali mađarski listovi su bili zabranjeni u svim ostalim delovima monarhije. Što se tiče književnosti uopšte, njen obim se nije povećao za čitavih sto godina, a posle smrti Josepha II bio je ponovo smanjen. I svuda duž granice, gde god se austrijska država graničila s nekom civilizovanom zemljom, bio je s kordonom carinika uspostavljen i kordon književnih cenzora, koji nisu dozvoljavali da ma koja strana knjiga ili ma koje strane novine uđu u Austriju pre nego što se njihov sadržaj ne pregleda temeljno dvaput ili triput i ne nađe da je čist i od najmanje zarazne klice opasnog duha vremena.

Otrprike trideset godina posle 1815. ovaj sistem je funkcionisao izvanredno uspešno. Austrija je ostala gotovo nepoznata Evropi, a Evropa gotovo isto tako nepoznata Austriji. Izgledalo je da socijalni položaj svake klase stanovništva i stanovništva kao celine nije pretrpeo ni najmanju promenu. Ma koliko neprijateljstvo da je postojalo među klasama — a postojanje tog neprijateljstva bilo je, za Metternicha, glavni uslov vladanja, koji je on čak negovao time što je više klase pretvarao u oruđe svih vladinih iznuđivanja i tako prema njima izazivao mržnju — i ma koliko da je narod mrzeo niže državne činovnike, nezadovoljstva centralnom vladom, uopšte uzevši, nije bilo ili ga je bilo vrlo malo. Car je bio obožavan, i izgledalo je da su činjenice dale za pravo starom Franzu I kad je, sumnjajući u dugo trajanje tog sistema, dobru dušu rekao: »U svakom slučaju, izdržaće dok Metternich i ja budemo živi.«

Pa ipak je postojalo sporo, nevidljivo kretanje o koje su se razbili svi Metternichovi naponi. Bogatstvo i uticaj industrijske i trgovačke

buržoazije povećavali su se. Uvođenje mašina i pare u industriju izmenilo je u Austriji, kao i svuda, stare odnose i životne uslove čitavih društvenih klasa; kmetove je pretvorilo u slobodne ljude, sitne seljake u fabričke radnike; potkopalo je stare feudalne zanatlijske korporacije i mnogima od njih oduzelo svaku mogućnost daljeg opstanka. Novo trgovačko i industrijsko stanovništvo svuda je došlo u sukob sa stariim feudalnim ustanovama. Buržoazija, koja je zbog svojih poslova sve više morala da putuje u inostranstvo, donosila je mnogu fantastičnu vest o civilizovanim zemljama s one strane carske carinske linije; najzad, uvođenje železnica ubrzalo je i industrijski i duhovni razvitak. Osim toga, u austrijskom državnom uređenju postojala je jedna opasna strana: mađarski feudalni ustav sa svojom parlamentarnom procedurom i svojim borbama osiromašene i opozicione mase plemića protiv vlade i njenih saveznika, magnata. Presburg¹, sedište Rajhstaga, nalazio se pred samim vratima Beča. Svi ovi činioци doprinosili su da se među gradskom buržoazijom stvori duh, ako ne baš opozicije — jer je opozicija još bila nemoguća — a ono nezadovoljstva, opšta želja za reformama više administrativne nego ustavne prirode. I, isto kao u Pruskoj, jedan deo birokratije priključio se buržoaziji. U ovoj naslednoj činovničkoj kasti još nisu bile zaboravljene tradicije Josepha II; obrazovaniji vladini činovnici, koji su se i sami ponekad predavali maštanju o mogućim reformama, daleko više su voleli progresivni i prosveteni despotizam toga cara nego Metternichov «očinski» despotizam. Jedan deo siromašnijeg plemstva takođe je stao na stranu buržoazije, a što se tiče nižih klasa stanovništva, koje su uvek imale mnogo razloga da budu nezadovoljne višim klasama, ako ne direktno vladom, one nisu mogle u većini slučajeva ništa drugo nego da se pridruže željama buržoazije za reformama.

Otprilike u isto vreme, 1843. ili 1844. pojavila se u Nemačkoj jedna posebna grana književnosti, koja je odgovarala ovoj promeni. Nekoliko austrijskih književnika, romanopisaca, književnih kritičara, rdavih pesnika — sve ljudi s vrlo prosečnim sposobnostima, ali obdarenih onom naročitim umešnošću koja je svojstvena jevrejskoj rasi, nastanili su se u Lajpcigu i drugim nemačkim gradovima van Austrije i tu su, van Metternichovog domašaja, objavili izvestan broj knjiga i brošura o austrijskim pitanjima. Oni i njihovi izdavači napravili su od toga «odličan posao». Cela Nemačka je gorela od želje da se upozna s tajnama politike evropske Kine; a sami Austrijanci, koji su dobijali te publikacije krijumčarenjem naveliko preko češke granice, bili su još radoznaliji. Naravno, tajne objavljene u tim publikacijama nisu bile od velikog značaja, a planovi o reformama koje su skovali njihovi dobronamerni autori nosili su pečat bezazlenosti, koja se skoro graničila s političkim devičanstvom. Smatralo se da su ustav i sloboda štampe stvari nedostižne za Austriju; administrativne reforme, proši-

¹ Bratislava

renje prava zemaljskih sabora, primanje stranih knjiga i novina i blaža cenzura — dalje od tih lojalnih i skromnih želja ovi dobri Austrijanci skoro nisu išli.

U svakom slučaju, sve veća nemogućnost da se spreči književni saobraćaj Austrije s ostalom Nemačkom, a preko Nemačke i s ostalim svetom, mnogo je doprinela stvaranju javnog mnjenja neprijateljski raspoloženog prema vladi i donela bar nešto malo političke informacije jednom delu austrijskog stanovništva. Tako je Austrija krajem 1847, mada u manjem stepenu, bila zahvaćena političkim i političko-verskim vrenjem koje je tada vladalo u celoj Nemačkoj. Pa i ako je njegovo širenje u Austriji bilo manje bučno, ipak je našlo dovoljno revolucionarnih elemenata na koje je uticalo. Tu je bio seljak, kmet ili feudalni seljak, obavezan da daje dažbinu, bačen u krajnju bedu dažbinama koje su vlastelin ili vlada iz njega crpli; zatim fabrički radnik, primoran policijskom batinom da radi pod uslovima koje je industrijalac izvolio odrediti; zatim kalfa, kog su zakoni o esnafima lišili svake mogućnosti da u svom zanatu postigne samostalnost; zatim trgovac, koji se u svojim poslovima na svakom koraku spoticao o besmislene propise; zatim industrijalac, u stalnom sukobu sa zanatskim esnafima ljubomornim na svoje privilegije, ili s grabljivim i nasrtljivim činovnicima; zatim učitelj, naučnik, činovnik s višim obrazovanjem, koji su se uzalud borili protiv neznačkog i naduvenog sveštenstva ili protiv glupog i diktatorskog starešine. Ukratko, ni jedna jedina klasa nije bila zadovoljna, jer sitni ustupci koje je vlada morala s vremena na vreme da čini nisu išli na njen račun — pošto to državna blagajna nije mogla da podnese — već na račun visokog plemstva i sveštenstva. Što se tiče krupnih bankara i državnih poverilaca, poslednji događaji u Italiji, porast opozicije u mađarskom Državnom saboru, zatim neobičan duh nezadovoljstva i zahtev za reformama koji su se ispoljavali u celoj carevini, nisu bili nimalo pogodni da ojačaju poverenje u solidnost i platežnu sposobnost austrijske carevine.

Tako je i Austrija polako ali sigurno išla u susret snažnom preokretu, kad se u Francuskoj iznenada desio događaj koji je odjednom doveo do izbijanja bure koja se pripremala i opovrgao tvrdnju staroga Franza da će zgrada izdržati dok budu živi on i Metternich.

London, septembar 1851.

V

[Bečki martovski ustanak]

Dvadeset četvrtog februara 1841. Louis-Philippe je oteran iz Pariza i proglašena je Francuska Republika. Trinaestog marta narod Beča je slomio vlast kneza Metternicha i naterao ga da sramno pobjegne iz zemlje. Osamnaestog marta narod Berlina se digao na oružje i posle uporne osamnaestočasovne borbe doživeo je zadovoljstvo da vidi kako mu se sam kralj predao. U isto vreme izbili su više ili manje žestoki ustanci, u prestonicama manjih nemačkih država, ali svi s istim uspehom. Nemački narod, iako nije do kraja izveo ovu svoju prvu revoluciju, bar je odlučno zakoračio revolucionarnim putem.

Što se tiče događaja u tim raznim ustancima, mi ne možemo ovde da ulazimo u njihove pojedinosti; mi treba da objasnimo njihov opšti karakter i stav koji su razne klase stanovništva zauzele prema njima.

Za bečku revoluciju može se reći da je bila delo skoro jednodušnog stanovništva. Buržoazija, izuzev bankara i berzanskih špekulanata, sitna buržoazija i svi radnici ustali su odjednom kao jedan čovek protiv vlade koje su se svi gnušali, vlade koju su svi toliko mrzeli da je neznatna manjina plemića i finansijskih magnata koja ju je podržavala, iščezla pri prvom napadu. Metternich je držao buržoaziju na takvom stepenu političkog neznanja da su vesti iz Pariza o vladi anarhije, socijalizma i terora i o predstojećoj borbi između kapitalističke i radničke klase bile za nju potpuno neshvatljive. U svojoj političkoj naivnosti buržoazija ili nije mogla da shvati smisao ovih vesti ili je verovala da su one paklene izmišljotine Metternicha, kako bi je zastrašivanjem naterao na poslušnost. Osim toga, ona nije nikad videla radnike da istupaju kao posebna klasa ili da ustaju u odbranu svojih posebnih klasnih interesa. Iz svog ranijeg iskustva ona nije imala nikakvu predstavu o mogućnosti iskrsavanja bilo kakvih nesuglasica između klasa koje su se tako usrdno ujedinile da sruše vladu koju su svi mrzeli. Ona je videla da se radnici s njom slažu u svim tačkama: ustav, porotni sudovi, sloboda štampe itd. Zato je ona, bar u martu 1848. bila i dušom i srcem uz taj pokret, a s druge strane, pokret je od nje odmah stvorio — bar u teoriji — dominantnu klasu u državi.

Ali sudbina je svih revolucija da se jedinstvo raznih klasa, koje je u izvesnom stepenu neophodan uslov svake revolucije, ne može dugo

da održi. Čim je pobjeda nad zajedničkim neprijateljem izvojevana, pobjednici se dele u razne tabore i okreću oružje jedni protiv drugih. Ovaj brzi i burni razvitak klasnog antagonizma i čini revoluciju u starim i složenim društvenim organizmima, tako moćnim činiocem društvenog i političkog napretka; baš ovo neprestano brzo izrastanje novih partija koje, za vreme ovih žestokih potresa, jedna drugu smenjuju na vlasti i čini da nacija pređe za pet godina veći put nego što bi prešla za sto godina pod normalnim okolnostima.

Bečka revolucija je učinila buržoaziju teorijski dominantnom klasom; to jest ustupci izvojevani od vlade bili su takvi da bi, jednom sprovedeni u praksi i izvesno vreme održani, neminovno obezbedili hegemoniju buržoazije. Ali, praktično, hegemonija te klase nije ni izdaleka bila uspostavljena. Istina je da je stvaranjem Nacionalne garde, koje je dalo oružje njoj i sitnoj buržoaziji, ova klasa dobila i snagu i značaj; istina je da je stvaranjem »Odbora bezbednosti«, neke vrste revolucionarne, neodgovorne vlade u kojoj je preovladivala buržoazija, ova klasa bila stavljena na čelo vlasti. Ali, u isto vreme je i jedan deo radničke klase bio naoružan; radnici i studenti su podneli glavni teret borbe ukoliko je borbe bilo; a studenti, kojih je bilo oko 4000, dobro naoružani i daleko disciplinovaniji od Nacionalne garde, sačinjavali su jezgro, stvarnu silu revolucionarnih snaga i nisu bili nimalo voljni da igraju ulogu prostog oruđa u rukama Odbora bezbednosti. Mada su ga priznavali i čak bili njegovi najoduševljeniji branioci, oni su ipak činili neku vrstu nezavisnog i prilično nemirnog tela koje je u »auli« održavalo svoja vlastita većanja, zauzimalo položaj između buržoazije i proletarijata, stalnim nemirima sprečavalo da se stvari ne vrte u pređašnji miran tok svakidašnjice i vrlo često nametalo Odboru bezbednosti svoje odluke. S druge strane, trebalo je radnike, koji su skoro svi ostali bez posla, zaposliti na javnim radovima na račun države, a novac za tu svrhu, naravno, uzeti iz džepa poreskih platiša ili iz blagajne grada Beča. Sve je to moralo postati vrlo neprijatno za bečke trgovce. Prirodno je da su gradske fabrike, sračunate na zadovoljavanje potreba bogatih i aristokratskih kuća jedne velike zemlje, potpuno obustavile rad zbog revolucije i bekstva aristokratije i dvora; trgovina je stala, a neprestani nemiri i uzbuđenje koje su izazivali studenti i radnici nisu predstavljali pogodno sredstvo da se »vрати poverenje«, kako se to onda govorilo. Tako je vrlo brzo došlo do izvesnog hlađenja između buržoazije s jedne strane i nemirnih studenata i radnika s druge strane; a što ovo hlađenje zadugo nije prerاسlo u otvoreno neprijateljstvo, to je samo zbog toga što su vlada, a naročito dvor, u svojoj nestrpljivosti da obnove stari poredak stalno opravdavali sumnje i burnu aktivnost revolucionarnih partija i stalno su, čak i u očima buržoazije, uskršavali avet starog Metternichovog despotizma. Tako su 15. maja, a zatim 26. maja, izbili novi ustanci svih klasa u Beču zbog toga što je vlada pokušala da dirne ili potkopa neke od novostečenih sloboda, pa je i jednom i drugom prilikom savez

između Nacionalne garde, ili naoružane buržoazije, studenata i radnika opet bio za neko vreme učvršćen.

Što se tiče ostalih klasa stanovništva, aristokratija i finansijski magnati su iščezli, a seljaci su svuda energično radili na tome da zbrišu i poslednje tragove feudalizma. Zahvaljujući ratu u Italiji^[28] i brigama koje su Beč i Mađarska zadavali dvoru, seljaci su imali potpuno slobodne ruke i u stvari svog oslobođenja uspeali su u Austriji više nego u ma kom drugom delu Nemačke. Austrijski Rajhstag je morao ubrzo posle toga da potvrdi korake koje su seljaci praktično već sami učinili. I neka je danas vlada kneza Schwarzenberga u stanju da obnovi ne znam šta drugo, ona neće nikad imati snage da ponovo uspostavi feudalno ropstvo seljaka. Pa i to što je Austrija u ovom trenutku opet relativno mirna, i čak jaka, dolazi prvenstveno otud što je velika većina naroda, seljaštvo, izvukla stvarnu dobit iz revolucije, i što su ova opipljiva, materijalna preimućstva koja su seljaci izvojevali ostala dosad netaknuta, iako je restaurirana vlada napala na sve druge tekovine revolucije.

London, oktobar 1851.

VI

[Berlinski ustanak]

Drugi centar revolucionarne akcije bio je Berlin. Iz onog što je rečeno u prethodnim člancima može se naslutiti da tamo ova akcija nije ni izdaleka imala onu jednodušnu podršku skoro svih klasa koju je imala u Beču. U Pruskoj je buržoazija već bila upletena u faktičku borbu s vladom; rezultat »Ujedinjenog landtaga« bio je raskid; predstojala je buržoaska revolucija, a ta revolucija je mogla biti, u samom početku, isto tako jednodušna kao i ona u Beču da nije bilo pariske februarske revolucije. Ovaj događaj je sve ubrzao, a u isto vreme se odigrao pod zastavom koja se potpuno razlikovala od one pod kojom se pruska buržoazija spremala da izazove na borbu svoju vladu. Februarska revolucija u Francuskoj srušila je onaj oblik vladavine koji je pruska buržoazija upravo nameravala da uspostavi u svojoj zemlji. Februarska revolucija javila se kao revolucija radničke klase protiv buržoazije; ona je objavila pad buržoaske vladavine i oslobođenje radnika. A pruska buržoazija je u poslednje vreme imala dovoljno glavobolje s nemirima radničke klase u svojoj sopstvenoj zemlji. Pošto je prošao prvi strah od šleskih pobuna, buržoazija je čak pokušala da taj pokret iskoristi za sebe; ali je i dalje zadržala spasonosni strah od revolucionarnog socijalizma i komunizma. Stoga se, kad je na čelu pariske vlade videla ljude koje je smatrala za najopasnije neprijatelje svojine, reda, vere, porodice i ostalih penates¹ savremenog buržuaja, njen revolucionarni žar naglo ohladio. Znala je da treba iskoristiti momenat i da će bez pomoći radničkih masa biti poražena, pa ipak nije imala dovoljno hrabrosti. Zato je u prvim delimičnim ustancima u provinciji stala na stranu vlade, pokušala da u Berlinu umiri narod koji se pet dana skupljao u gomilama pred kraljevskom palatom da raspravlja o novostima i da zahteva promenu u vladi, a kad je najzd, posle vesti o Meternichovom padu, kralj učinio neke sitne ustupke, buržoazija je smatrala da je revolucija završena i požurila je da zahvali Njegovom Veličanstvu što je ispunilo sve želje svoga naroda. Ali onda su došli napad vojske na masu, barikade, borba i poraz kraljevstva. Tada se sve izmenilo. Ona ista radnička klasa koju je buržoazija htela

¹ kućnih bogova, svetinja

da zadrži u pozadini izbila je u prvi plan, borila se i pobedila, i odjednom postala svesna svoje snage. Ograničenja prava glasa, slobode štampe, prava na funkciju porotnika, prava zbora — ograničenja koja bi bila vrlo prijatna buržoaziji jer bi pogađala samo one klase koje stoje ispod nje — sad nisu više bila moguća. Opasnost od ponavljanja pariskih scena anarhije lebdela je u vazduhu. Pred ovom opasnošću sva ranija neslaganja su iščezla. Protiv pobedonosnog radnika, iako on još nije postavio nikakve svoje specifične zahteve, ujedinili su se dugogodišnji prijatelji i neprijatelji, i savez između buržoazije i branilaca srušenog sistema vladavine zaključen je na samim berlinskim barikadama. Trebalo je učiniti potrebne ustupke, ali ne više nego što je bilo neizbežno; trebalo je obrazovati vladu od vođa opozicije u Ujedinjenom landtagu, a u naknadu za učinjene usluge pri spasavanju kruna nova vlada će uživati podršku svih stubova stare vlade: feudalne aristokratije, birokratije i vojske. To su bili uslovi pod kojima su se gospoda Camphausen i Hansemann primili da obrazuju vladu.

Strah novih ministara od probuđenih masa bio je toliko velik da je u njihovim očima svako sredstvo bilo dobro samo ako je vodilo jačanju poljuljanih temelja vlasti. Te obmanute navičine uobrazilo su da je prošla svaka opasnost od vraćanja starog sistema i zato su koristile celu staru državnu mašineriju u cilju uspostavljanja »reda«. Ni jedan jedini birokrat ili oficir nije bio otpušten; nije bila izvršena ni najmanja promena u starom birokratskom sistemu državne uprave. Ovi besprekorni ustavni i odgovorni ministri čak su vratili na stara mesta činovnike koje je narod, u prvom žaru revolucionarnog zanosa, oterao zbog njihovih ranijih birokratskih drskosti. Ništa se nije izmenilo u Pruskoj osim ličnosti ministara; čak je i činovničko osoblje pojedinih ministarstava ostalo netaknuto i svim ustavnim lovcima na položaje, koji su sačinjavali hor oko novopečenih upravljača i koji su očekivali svoj udeo u vlasti i časti, rečeno je da čekaju dok vraćena stabilnost ne dopusti da se izvrše promene u činovničkom osoblju, koje bi u ovom trenutku bile opasne.

Kralj, koji je bio potpuno utučen posle ustanka od 18. marta, ubrzo je shvatio da je on isto toliko potreban ovim »liberalnim« ministrima koliko i oni njemu. Ustanak je poštedeo presto; presto je bio poslednja preostala prepreka »anarhiji«; liberalna buržoazija i njene vođe, koje su sada sedele u vladi, bili su stoga svestrano zainteresovani da održavaju najbolje odnose s krunom. Kralj i reakcionarna kamarila oko njega ubrzo su to otkrili i koristili su tu okolnost da spreče svaki korak vlade čak i u onim sitnim reformama koje je ona s vremena na vreme nameravala da sprovede.

Prva briga vlade bila je da da izvestan zakonski oblik nedavnim nasilnim promenama. Uprkos opštem protivljenju naroda, sazvan je Ujedinjeni landtag, da bi kao zakoniti i ustavni narodni organ izgledao nov izborni zakon za izbor skupštine, koja je trebalo da se s kru-

nom sporazume o novom ustavu. Izbori su imali da budu posredni, što znači da glasači biraju izvestan broj izbornika, koji onda biraju poslanike. Uprkos svoj opoziciji, ovaj sistem dvostepenih izbora bio je primljen. Od Ujedinjenog landtaga zatraženo je tada odobrenje zajma u iznosu od dvadeset pet miliona talira. Odobrenje je dato uprkos protivljenju narodne partije.

Ovi vladini postupci omogućili su vrlo brz razvitak narodne ili, kako se sad sama nazivala, demokratske partije. Ta partija, koju predvodi klasa sitnih zanatlija i sitnih trgovaca, koja je u početku revolucije okupila pod svoju zastavu i veliku većinu radnika, tražila je neposredno i opšte pravo glasa, kakvo je bilo uvedeno u Francuskoj, jednodomnu zakonodavnu skupštinu i potpuno i javno priznanje revolucije od 18. marta kao osnove novog sistema vladavine. Umerenije krilo bi se zadovoljilo takvom »demokratizovanom« monarhijom, ali radikalnije krilo tražilo je, kao krajnji cilj, proglašenje republike. Oba krila su se slagala u priznavanju Nemačke nacionalne skupštine u Frankfurtu kao vrhovne vlasti u zemlji, dok su konstitucionalisti i reakcionari gajili veliku odvratnost prema suverenitetu ovoga tela i javno govorili da ga smatraju krajnje revolucionarnim.

Revolucija je za neko vreme prekinula samostalni pokret radničke klase. Neposredne potrebe i uslovi pokreta bili su takvi da nisu dozvoljavali da se ikakvi specifični zahtevi proleTERSKE partije istaknu u prvi plan. U stvari, dok god nije bilo raščišćeno tle za nezavisnu akciju radnika, dok god nije bilo uvedeno neposredno i opšte pravo glasa, dok god su trideset šest većih i manjih država i dalje delile Nemačku na bezbroj delova, šta je drugo mogla da uradi proleTERSka partija nego da pažljivo prati pokret u Parizu, koji je za nju bio od najvećeg značaja, i da se, zajedno sa sitnom buržoazijom, bori za postizanje onih prava koja bi joj kasnije omogućila da vodi sopstvenu bitku?

U to vreme postojale su samo tri tačke u kojima se proleTERSka partija u svojoj političkoj akciji bitno razlikovala od sitne buržoazije ili, tačnije rečeno, od takozvane demokratske partije; prvo, u tome što je družkije procenjivala pokret u Francuskoj, jer demokrati su ekstremnu partiju u Parizu napadali, a proleTERSki revolucionari su je branili; drugo, što je isticala nužnost da se proglasi jedna i nedeljiva nemačka republika, dok su se i najekstremniji među demokratima usuđivali samo da uzdišu za federativnom republikom; i treće, što je u svakoj prilici ispoljavala onu revolucionarnu smelost i spremnost za akciju koja će uvek nedostajati svakoj partiji koju predvodi i uglavnom sačinjava sitna buržoazija.

ProleTERSka ili stvarno revolucionarna partija samo je vrlo postupno uspevala da radničke mase izvuče ispod uticaja demokrata, čiji su prirepak one bile u početku revolucije. Ali neodlučnost, slabost i kukavičluk demokratskih voda učinili su vremenom svoje, i sad se može reći da je jedan od glavnih rezultata svih potresa u toku

poslednjih godina bio taj da se radnička klasa, gde god je koncentrisana u iole znatnijim masama, potpuno oslobodila onog demokratskog uticaja koji ju je odveo u beskrajn niz teških grešaka i nesreća u toku 1848. i 1849. Ali bolje da idemo redom; događaji koji su se desili u toku te dve godine pružiće nam na svakom koraku priliku da pokažemo gospodu demokrate na delu.

Seljaštvo u Pruskoj, kao i u Austriji, iskoristilo je revoluciju da se jednim mahom oslobodi svih feudalnih okova ali sa manje energije, jer ga feudalizam ovde, uopšte uzevši, nije tako teško pritiskivao. Ali ovde se, iz već navedenih razloga, buržoazija odmah okrenula protiv njega, protiv svog najstarijeg, svog najneophodnijeg saveznika; demokrati, zaplašeni kao i buržoazija od takozvanih napada na privatnu svojinu, nisu dali seljacima nikakvu podršku. I tako je posle tri meseca slobode, posle krvavih borbi i vojnih egzekucija, naročito u Šleskoj, feudalizam bio restauriran rukama buržoazije, koja je do juče bila antifeudalna. Ovim je ona sama sebi izrekla najtežu presudu. Nikad u istoriji nijedna partija nije izvršila takvu izdaju svojih najboljih saveznika i same sebe, i kakva god poniženja i kazne očekivale ovu buržoasku partiju, ona ih je već ovim jednim postupkom potpuno zaslužila.

London, oktobar 1851.

VII

[Frankfurtska Nacionalna skupština]

Možda će se naši čitaoci setiti da smo u šest prethodnih članaka pratili revolucionarni pokret u Nemačkoj sve do dve velike pobeđe naroda — 13. marta u Beču i 18. marta u Berlinu. Videli smo da su liberalna, to jest buržoaska načela bila proglašena za rukovodna načela cele buduće politike; jedina primetna razlika između oba velika akciona centra bila je u tome što je u Pruskoj liberalna buržoazija, preko ličnosti dva bogata trgovca, gospode Camphausena i Hansemanna, neposredno uzela u ruke uzde vlasti, dok je u Austriji, gde je buržoazija bila politički daleko zaostaliya, na vlast došla liberalna birokratija, otvoreno izjavljujući da je drži u ime buržoazije. Videli smo, dalje, kako su se partije i društvene klase koje su dotle bile jedinstvene u svojoj opoziciji prema staroj vladi pocepale posle pobeđe, ili čak još za vreme borbe, i kako se ta ista liberalna buržoazija, koja je jedina izvukla korist iz pobeđe, odmah okrenula protiv svojih dojučerašnjih saveznika, zauzela neprijateljski stav prema svakoj naprednijoj klasi ili partiji i sklopila savez s pobedenim feudalcima i birokratijom. U stvari, još od početka revolucionarne drame bilo je očigledno da će se liberalna buržoazija moći održati protiv pobedenih, ali ne i uništenih, feudalnih i birokratskih partija samo ako se bude oslanjala na pomoć narodnih i radikalnih partija, a da će protiv navale radikalnijih masa isto tako morati da traži pomoć feudalnog plemstva i birokratije. Dakle, bilo je jasno da buržoazija u Austriji i Pruskoj nije imala dovoljno snage da se održi na vlasti i da ustanove u zemlji prilagodi svojim potrebama i idejama. Liberalna buržoaska vlada bila je samo međustanica sa koje je zemlja, već prema tome kakav obrt budu uzeli događaji, morala da pređe ili u dalji stadij unitarnog republikanizma ili da se vrati na stari klerikalno-feudalni i birokratski *régime*. U svakom slučaju, do prave i odlučne borbe trebalo je tek da dođe; martovski događaji bili su samo prva čarka.

S obzirom na to da su Austrija i Pruska bile dve vodeće nemačke države, svaka odlučna pobeđa revolucionara u Beču ili Berlinu bila bi od presudnog značaja za celu Nemačku. I stvarno, martovski događaji 1848. u ova dva grada bili su presudni za obrt koji su stvari uzele u Nemačkoj. Bilo bi, dakle, suvišno da se vraćamo na događaje

koji su se odigrali u manjim državama, i stvarno bismo se mogli ograničiti isključivo na posmatranje austrijskih i pruskih stvari da postojanje ovih manjih država nije dalo povoda da se obrazuje telo koje je, samim svojim postojanjem, bilo najubedljiviji dokaz nenormalne situacije u Nemačkoj i nedovršenosti nedavne revolucije; jedno telo toliko nenormalno i toliko smešno samim svojim položajem, a uz to i toliko uvereno u svoju važnost da istorija, po svoj prilici, nikad neće stvoriti nešto slično. To telo bila je takozvana *Nemačka nacionalna skupština* u Frankfurtu na Majni.

Posle pobjeda naroda u Beču i Berlinu bilo je samo po sebi razumljivo da bi trebalo da postoji predstavnička skupština za celu Nemačku. Ovo telo je, dakle, bilo izabrano i zasedalo je u Frankfurtu, pored starog Bundestaga. Narod je očekivao da će Nemačka nacionalna skupština rešiti sva sporna pitanja i da će funkcionisati kao najviša zakonodavna vlast za ceo Nemački Savez. Međutim, Bundestag koji ju je sazvaio nije odredio i njenu kompetenciju. Niko nije znao da li će njene odluke imati snagu zakona, ili će biti potrebno da ih odobri Bundestag ili pojedine vlade. Da je Nacionalna skupština u toj nejasnoj situaciji imala ma i najmanje energije, ona bi odmah raspustila i oterala kući Bundestag — ovo najnepopularnije telo u Nemačkoj — i zamenila ga saveznom vladom sastavljenom od svojih članova. Ona bi proglasila sebe jedinim legalnim izrazom suverene volje nemačkog naroda, i tako svim svojim odlukama dala zakonsku snagu. Pre svega, ona bi obezbedila sebi organizovane oružane snage u zemlji, dovoljno jake da unište svaku opoziciju od strane vladâ. Sve je to bilo lako, vrlo lako u tom prvom periodu revolucije. Ali to bi značilo očekivati suviše mnogo od Skupštine koja se u svojoj većini sastojala od liberalnih advokata i doktrinarnih profesora, od Skupštine koja je, pretendujući na to da predstavlja cvet nemačkog duha i nemačke nauke, bila u stvari samo pozornica na kojoj su stare i preživle političke figure izlagale pogledima cele Nemačke svoju nehotičnu smešnost i svoju nemoć misli i akcije. Još od prvog dana svog postojanja ova Skupština starih baba više se plašila i najmanjeg narodnog pokreta nego svih reakcionarnih zavera svih nemačkih vlada zajedno. Zasedala je pod nadzorom Bundestaga, štaviše gotovo ga je molila da sankcioniše njene odluke, jer je prve njene rezolucije trebalo da obnaroduje ovo omraženo telo. Umesto da proglasi svoju vlastitu suverenost, ona je brižljivo izbegavala raspravljanje tako opasnih pitanja. Umesto da se okruži narodnom vojskom, ona je prelazila na svoj dnevni red, preko svih gaženja zakona od strane vladâ; u Majncu, njoj tako reći pod nosom, bilo je proglašeno opasno stanje i stanovništvo razoružano, a ona nije ni prstom mrdnula.^[29] Docnije je izabrala nadvojvodu Johanna Austrijskog za regenta Nemačke i objavila da sve njene odluke imaju snagu zakona; ali nadvojvoda Johann bio je uveden u svoje novo dostojanstvo tek pošto je dobijena saglasnost svih vlada, i to uveden od Bundestaga, a ne od Nacionalne skupštine;

a što se tiče zakonske snage skupštinskih odluka, ovu tačku vlade većih država nisu nikad priznale niti je sama Nacionalna skupština na njoj insistirala; i zato je ostala da visi u vazduhu. Tako smo imali neobičnu sliku Skupštine koja pretenduje na to da bude jedini zakoniti predstavnik velike i suverene nacije, ali koja nikad nije imala volje ni snage da priznanje svojih zahteva postigne silom. Debate ovog tela, bez ikakvih praktičnih rezultata, nisu imale čak ni teorijsku vrednost, jer su se u njima prežvakavale najotrcanije teme najzastarelijih filozofskih i pravnih škola; svaka rečenica izgovorena, ili bolje rečeno promucana u toj skupštini bila je davno pre toga hiljadu puta iznesena u štampi, i to hiljadu puta bolje.

Tako je tobožnja nova centralna vlast Nemačke ostavila sve kao što je i zatekla. Daleko od toga da ostvari dugo zahtevano jedinstvo Nemačke, ona nije skinula s prestola čak ni najbeznačajnije kneževe koji su njome vladali; nije produbila veze jedinstva između njenih razdvojenih oblasti; nije učinila ni koraka ka rušenju carinskih barijera koje su odvajale Hanover od Pruske, a Prusku od Austrije; nije čak učinila ni najmanji pokušaj da ukine nesnosne takse koje su svuda u Pruskoj ometale rečnu plovidbu. Ali ova Skupština što je manje radila, to se više hvalila. Stvorila je nemačku flotu — na papiru; anektirala je Poljsku i Šlezvig; dozvolila je nemačkoj Austriji da vodi rat protiv Italije, ali je zabranila Talijanima da gone Austrijance u njihovom sigurnom skloništu, u Nemačkoj; oduševljeno je klicala Francuskoj republici i primala je mađarska izaslanstva, koja su se, bez sumnje, vraćala kući s mnogo konfuznijim predstavama o Nemačkoj nego što su ih imala kad su došla.

U početku revolucije ova Skupština je bila bauk za sve nemačke vlade. One su računale s njenom izrazito diktatorskom i revolucionarnom akcijom — baš zbog potpune neodređenosti u kojoj je, kako se smatralo, trebalo ostaviti njene kompetencije. Stoga su ove vlade pribegle obimnom sistemu intriga da bi oslabile uticaj tog strašnog tela. Pokazalo se, međutim, da su imale više sreće nego pameti, jer je ova Skupština bolje svršila njihov posao nego što bi to one same mogle uraditi. Među ove intrige dolazi na prvo mesto sazivanje lokalnih zakonodavnih skupština, usled čega su ne samo manje države sazvale svoje zakonodavne skupštine, nego su i Pruska i Austrija sazvale svoje ustavotvorne skupštine. I ovde, kao i u frankfurtskom predstavničkom domu, liberalna buržoazija ili njeni saveznici, liberalni advokati i birokrati, imali su većinu, pa je tok stvari bio u svakoj od njih skoro isti. Jedina je razlika bila u tome što je Nemačka nacionalna skupština bila parlamenat jedne imaginarne zemlje, jer je propustila da stvori ono što je ipak bilo prvi uslov njenog postojanja, tj. ujedinjenu Nemačku, i što je raspravljala o imaginarnim i potpuno neizvodljivim merama jedne imaginarne vlade, svoje sopstvene tvorine, i donosila neke imaginarne odluke za koje niko nije mario dok su u Austriji i Pruskoj ustavotvorne skupštine bile bar stvarni

parlamenti, koji su obarali i stvarali stvarne vlade i nametali, bar za neko vreme svoje odluke kneževima s kojima su morali da vode borbu. I one su bile kukavičke i bez širokih perspektiva revolucionarnog raspleta; i one su izdale narod i vratile vlast u ruke feudalnog, birokratskog i vojnog despotizma. Ali one su bar bile prinudene da raspravljaju o praktičnim pitanjima od neposrednog interesa i da žive na ovoj zemlji s ostalim ljudima, dok su frankfurtski hvalisavci bili najsrećniji onda kada su mogli da lutaju »u vazdušastom carstvu sna«. ^[30] Stoga debate berlinske i bečke ustavotvorne skupštine čine značajno poglavlje nemačke revolucionarne istorije, dok mučni govornički izlivi frankfurtskog kolegijuma budala mogu interesovati jedino skupljače književnih i antikvarnih retkosti.

Nemački narod, duboko prožet osećanjem potrebe da ukloni nesnosnu teritorijalnu podelu koja je iscepkala i uništila kolektivnu snagu nacije, očekivao je bar neko vreme da će frankfurtska Nacionalna skupština biti početak nove ere. Ali detinjasto ponašanje ovog skupa pametnjakovića učinilo je da je narodno oduševljenje ubrzo splasnulo. Sramni postupci povodom primirja u Malmeu septembra 1848^[31] izazvali su buru narodnog negodovanja protiv tela koje je, prema očekivanju, trebalo da naciji stvori slobodno polje za akciju, a koje je, umesto toga, obuzeto besprimernim kukavičlukom, jedino povratilo staru čvrstinu temeljima na kojima je podignut sadašnji kontrarevolucionarni sistem.

London, januar 1852.

VIII

[Poljaci, Česi i Nemci] ^[32]

Iz onog što je rečeno u prethodnim člancima jasno je da bi se stvari u Nemačkoj neminovno morale vratiti u stanje kakvo je bilo pre tog događaja da za revolucijom od marta 1848. nije došla nova revolucija. Ali priroda istorijske teme u koju pokušavamo da unesemo malo svetlosti toliko je složena da se kasniji događaji ne mogu jasno razumeti ako se ne uzme u obzir ono što se može nazvati spoljnim odnosima nemačke revolucije. A ovi spoljni odnosi bili su isto tako zamršene prirode kao i njene unutrašnje prilike.

Cela istočna polovina Nemačke, sve do Labe, Zale i Češke šume preoteta je, kao što je dobro poznato, u toku poslednjih hiljadu godina od zavojevača slovenskog porekla. Veći deo ovih oblasti bio je tako temeljito germanizovan da su tamo još pre nekoliko stoleća iščezli slovenska narodnost i jezik. I ako izuzmemo nekoliko sasvim osamljenih ostataka, koji svi skupa ne premašuju sto hiljada duša (Kašubi u Pomeranskoj, Vendi ili Srbi u Lužici), njihovi stanovnici su u svakom pogledu Nemci. Ali drugi je slučaj duž cele granice stare Poljske i u zemljama češkog jezika, u Češkoj i Moravskoj. Tu su dve narodnosti izmešane u svakom srezu, pri čemu su gradovi uglavnom više ili manje nemački, dok slovenski element preovlađuje u selima, ali i u njima ga postepeno slabi i potiskuje stalan porast nemačkog uticaja.

Uzrok ovakvog stanja stvari je u ovome: još od vremena Karla Velikog Nemci su s najvećom postojanošću i istrajnošću usmeravali svoje napore na osvajanje, kolonizovanje ili bar civilizovanje evropskog Istoka. Osvajanja feudalnog plemstva između Labe i Odre i feudalne kolonije ratničkih ritterskih redova u Pruskoj i Livoniji samo su položili temelj za širi i uspešniji sistem germanizacije preko trgovačke i industrijske buržoazije, čiji je društveni i politički značaj u Nemačkoj, kao i u ostalim zemljama zapadne Evrope, sve više rastao počev od 15. veka. Sloveni, a naročito Zapadni Sloveni (Poljaci i Česi), u suštini su zemljoradnički narod; za trgovinu i industriju nikad nisu mnogo marili. Usled toga je, s porastom stanovništva i osnivanjem gradova u tim oblastima, proizvodnja svih industrijskih artikala prešla u ruke nemačkih doseljenika, a razmena ove robe za poljoprivredne proizvode postala isključivi monopol Jevreja, koji su, ako pripadaju nekoj narodnosti, u ovim zemljama svakako pre Nemci

nego Sloveni. To je bio slučaj, mada u manjem stepenu, na celom istoku Evrope. Sve do danas je zanatlija, sitni trgovac, sitni industrijalac u Petrogradu, Pešti, Jašiju, pa čak i Carigradu Nemač, dok je zelenaš, krčmar, torbar — veoma značajna figura u ovim retko naseljenim zemljama — najčešće Jevrejin, čiji je maternji jezik strašno iskvaren nemački jezik. Značaj nemačkog elementa u slovenskim pograničnim krajevima, koji je rastao s razvitkom gradova, trgovine i industrije, još više je porastao kad se ukazala potreba da se skoro svaki element duhovne kulture uveze iz Nemačke; posle nemačkog trgovca i zanatlije došao je nemački sveštenik, nemački učitelj, nemački naučnik da se nastani na slovenskom tlu. I najzad, gvozdeni koraci osvajačkih vojski ili obazrivi, dobro promišljeni potezi diplomatije ne samo da su pratili lagano ali sigurno napredovanje denacionalizacije putem društvenog razvitka, nego su mu često i prethodili. Tako su veliki delovi zapadne Pruske i Poznanja bili germanizovani posle prve podele Poljske, prodajom i poklanjanjem državnih domena nemačkim kolonistima, pomaganjem nemačkih kapitalista pri podizanju fabrika itd. u ovim krajevima, a vrlo često i krajnje despotskim merama protiv poljskog stanovništva.

Na taj način se u toku poslednjih sedamdeset godina potpuno izmenila demarkaciona linija između nemačke i poljske narodnosti. Budući da je revolucija od 1848. odmah izazvala zahtev svih ugnjetenih nacija za nezavisnošću i pravom da same uređuju svoje stvari, bilo je sasvim prirodno što su i Poljaci odmah zatražili uspostavljanje svoje zemlje u granicama stare poljske republike pre 1772. Istina je da je čak u ono vreme ta linija, ako se uzme kao granica između nemačke i poljske narodnosti, bila zastarela, a od onda je svake godine sve više zastarevala usled napredovanja germanizacije. Ali Nemci su se tada izjašnjavali s toliko oduševljenja za uspostavljanje Poljske da su morali očekivati da će se od njih, kao prvi dokaz iskrenosti njihovih simpatija, zahtevati da se odreknu svog udela u plenu. S druge strane, zar je trebalo čitave oblasti naseljene uglavnom Nemcima, zar je trebalo velike gradove, potpuno nemačke, predati narodu koji nikad dotada nije pružio bilo kakav dokaz svoje sposobnosti da izide iz feudalnog stanja zasnovanog na ropstvu poljoprivrednog stanovništva? Pitanje je bilo prilično zamršeno. Jedino moguće rešenje bio je rat protiv Rusije. Pitanje razgraničenja između raznih revolucionisanih naroda postalo bi sekundarno u odnosu na pitanje uspostavljanja sigurne granice prema zajedničkom neprijatelju; Poljaci bi, dobijanjem prostranih teritorija na istoku, postali popustljiviji i razložniji na zapadu i smatrali bi, posle svega, da su Riga i Mitava¹ za njih isto toliko važne koliko Dancig i Elbing². Stoga je radikalna partija u Nemačkoj, držeći da je rat protiv Rusije potreban za održavanje pokreta na Kontinentu i smatrajući da bi uspostavljanje nezavisnosti makar

¹ Letonski naziv: Jelgava — ² poljski nazivi: Gdansk i Elblong

jednog dela Poljske neminovno dovelo do takvog rata, podržavala Poljake, dok je vladajuća buržoaska partija jasno nazirala svoju propast u svakom nacionalnom ratu protiv Rusije, koji bi doveo na kormilo vlasti aktivnije i energičnije ljude, i stoga je, s licemernim oduševljenjem za širenje nemačke narodnosti, proglasila prusku Poljsku, glavno sedište poljskog revolucionarnog pokreta, za sastavni deo budućeg nemačkog carstva. Obećanja data Poljacima u prvim danima oduševljenja bila su sramno pogažena. Pruska artiljerija je raspršila i iskapabila poljske borbene snage obrazovane u saglasnosti s vladom, pa je već u aprilu 1848. šest nedelja posle berlinske revolucije, poljski pokret bio ugušen, a staro neprijateljstvo između Poljaka i Nemaca ponovo oživelo. Ovu ogromnu i neocenjivu uslugu ruskom samodržcu učinili su liberalni trgovci na ministarskim položajima Camphausen i Hansemann. Treba još dodati da je ova poljska kampanja bila prvo sredstvo da se reorganizuje i ohrabri ona ista pruska armija koja je kasnije oterala do davola liberalnu partiju i ugušila pokret u čije su stvaranje gospoda Camphausen i Hansemann uložili toliko truda. »Ko s davolom tikve sadi, o glavu mu se lupaju.« Takva je bila sudbina svih skorojevića iz 1848. i 1849, od Ledru-Rollina do Changarnier-a i od Camphausena do Haynaua.

Nacionalno pitanje izazvalo je sličnu borbu i u Češkoj. Ova zemlja, u kojoj živi dva miliona Nemaca i tri miliona Slovena koji govore češkim jezikom, imala je velike istorijske tradicije, koje su skoro sve vezane za raniju vladavinu Čeha. Ali snaga ove grane slovenske porodice naroda bila je slomljena još u husitskim ratovima^[33] u 15. veku. Oblasti u kojima se govorilo češki bile su podeljene, jedan deo je obrazovao češku kraljevinu, drugi — moravsku kneževinu, a treći — karpatska planinska oblast naseljena Slovacima — postao je sastavni deo Madarske. Moravci i Slovaci su odavno izgubili svaki trag nacionalnog osećanja i vitalnosti, mada su uglavnom sačuvali svoj jezik. Od četiri, Češka je sa tri strane bila okružena čisto nemačkim oblastima. Nemački element je postigao veliki napredak na njenoj teritoriji; čak i u glavnom gradu, u Pragu, obe narodnosti su bile skoro podjednako jake po broju; i svuda su se kapital, trgovina, industrija i duhovna kultura nalazili u rukama Nemaca. Glavni borac za češku narodnost, profesor Palacki, i sam nije drugo do luckasti nemački naučnik, koji ni sad ne zna da govori češki pravilno i bez stranog naglaska. Ali kao što se to često dešava, češka narodnost, koja prema svim poznatim istorijskim činjenicama za poslednje četiri stotine godina umire, učinila je 1848. poslednji napor da povрати svoju raniju vitalnost — napor čiji je neuspeh, nezavisno od svih revolucionarnih obzira, morao dokazati da Češka može odsad da postoji jedino kao deo Nemačke, iako bi deo njenih stanovnika još nekoliko vekova govorio i dalje jezikom koji nije nemački.

IX

[Panslavizam. — Rat u Šlezvig-Holštajnu]

Češka i Hrvatska (drugi otrgnuti član slovenske porodice, na koji su Mađari delovali kao Nemci na Češku) bile su otadžbina onog što se na evropskom kontinentu naziva »panslavizam«. Ni Češka ni Hrvatska nisu bile dovoljno jake da kao nacije postoje same. Njihove narodnosti, postepeno potkopavane delovanjem istorijskih uzroka koji ih neizbežno utapaju u snažniji narod, mogle su se nadati da će ponovo postići neku vrstu nezavisnosti jedino pomoću saveza s ostalim slovenskim nacijama. Tu je bilo 22 miliona Poljaka, 45 miliona Rusa, 8 miliona Srba i Bugara — zašto da oni ne stvore jednu moćnu konfederaciju svih 80 miliona Slovena i ne potisnu ili istrebe uljeze sa svetog slovenskog tla, Turčina, Mađara, a pre svega omrznutog, ali obavezno prisutnog »Njemca« — Nemca? Tako je u kabinetima nekih slovenskih diletanata u istorijskoj nauci ponikao ovaj smešni, ovaj antiistorijski pokret, pokret koji nije hteo ništa manje nego da civilizovani Zapad potčini varvarskom Istoku, grad selu, trgovinu, industriju i duhovnu kulturu — primitivnoj poljoprivredi slovenskih kmetova. Ali iza te smešne teorije stajala je strahovita stvarnost *Ruskoj Carstva*; onog carstva koje svakim svojim korakom pokazuje da celu Evropu smatra domenom slovenske rase, i posebno jedinog energičnog dela te rase — Rusâ; onog carstva koje, sa svoje dve prestonice — Petrogradom i Moskvom — još nije našlo svoje težište, jer »carev grad« (Konstantinopolj Rusi zovu Carigrad), koji svaki ruski seljak smatra za pravu metropolu svoje vere i svoje nacije, nije stvarna rezidencija njegovog cara; onog carstva koje, za poslednjih sto pedeset godina, nije nikad gubilo, već uvek dobijalo poneku teritoriju u svakom ratu koji bi povelu. U Srednjoj Evropi su dobro poznate spletke kojima je ruska politika podržavala pomodni sistem panslavizma, sistem da se bolji nije mogao izmisliti za njene svrhe. Tako su češki i hrvatski panslavisti, jedni namerno, a drugi i ne znajući, radili u direktnom interesu Rusije; oni su izdali stvar revolucije za ljubav narodnosti koje bi, u najboljem slučaju, delile sudbinu poljske narodnosti pod ruskom vlašću. Ipak treba u čast Poljaka reći da se oni nikad nisu ozbiljno zapleli u ovu panslavističku mrežu, a ako su neki od aristokrata postali žestoki panslavisti, to je zato što su znali da bi pod

ruskim jarmom izgubili manje nego što bi izgubili od pobune svojih vlastitih kmetova.

Česi i Hrvati sazvali su sveslovenski kongres u Pragu^[34] da pripreme opšti slovenski savez. Čak i bez intervencije austrijskih trupa kongres bi pretrpeo potpun neuspeh. Pojedini slovenski jezici razlikuju se jedan od drugog koliko i engleski, nemački i švedski, pa kad su počele debate, nije bilo zajedničkog slovenskog jezika kojim bi se govornici mogli sporazumevati. Pokušali su s francuskim jezikom, ali i njega većina nije razumela, i tako su jadni slovenski entuzijasti, čije je jedino zajedničko osećanje bila zajednička mržnja protiv Nemaca, morali najzad da se sporazumevaju omrznutim nemačkim jezikom kao jedinom jezikom koji su svi razumeli! Ali baš tada se u Pragu sastao i jedan drugi slovenski kongres u vidu galicijskih ulana, hrvatskih i slovenačkih grenadira i čeških artiljeraca i kirasira, i ovaj stvarni, naoružani slovenski kongres, pod komandom Windischgrätza, isterao je iz grada, za manje od dvadeset i četiri časa, osnivače imaginarnе slovenske hegemonije i raspršio ih na sve četiri strane.

Češki, moravski, dalmatinski poslanici i deo poljskih poslanika (aristokratija) u austrijskoj Ustavotvornoj skupštini vodili su u toj skupštini sistematski rat protiv nemačkog elementa. Nemci i jedan deo Poljaka (osiromašeno plemstvo) bili su u toj skupštini glavni pobornici revolucionarnog progresa; masa slovenskih poslanika, koji su stajali u opoziciji prema njima, nije se zadovoljavala time što je jasno ispoljila reakcionarne težnje celog svog pokreta, već je pala toliko nisko da je spletkarila i konspirisala s onom istom austrijskom vladom koja je rasturila njihov skup u Pragu. I oni su za taj sramni postupak bili nagrađeni; posle podrške date vladi za vreme ustanka u oktobru 1848, događaja koji im je najzad obezbedio većinu u Rajhstagu, ovaj tada skoro isključivo slovenski Rajhstag rasterali su austrijski vojnici, isto kao i Praški kongres, a panslavistima je zaprećeno zatvorom ako bi još jedanput mrdnuli. A postigli su samo to da je austrijska centralizacija svuda potkopala slovensku narodnost, za šta mogu da zahvale svom vlastitom fanatizmu i slepilu.

Da su granice između Mađarske i Nemačke dopuštale bilo kakvu sumnju, svakako da bi i tu izbio spor. Ali, srećom, izgovor nije ovde postojao, a kako su interesi obe nacije bili tesno povezani, one su se borile protiv istih neprijatelja, naime austrijske vlade i panslavističkog fanatizma. Sloga nije bila ni za trenutak narušena. Ali talijanska revolucija uplela je bar jedan deo Nemačke u ubistveni rat; a ovde, kao dokaz koliko je Metternichov sistem uspeo da ukoči razvitak javnog mnjenja, moramo reći da su prvih šest meseci 1848. oni isti ljudi koji su u Beču dizali barikade, stupali, puni oduševljenja, u vojsku koja se borila protiv talijanskih rodoljuba. Ipak, ova žalosna idejna zbrka nije dugo trajala.

Najzad, tu je bio i rat s Danskom oko Šlezviga i Holštajna. Ove zemlje, nesumnjivo nemačke po narodnosti, jeziku i simpatijama,

bile su potrebne Nemačkoj i iz vojnih, pomorskih i trgovačkih razloga. Njihovi stanovnici su se, u toku poslednje tri godine, ogorčeno borili protiv danske najezde. Osim toga, pravo iz državnih ugovora bilo je na njihovoj strani. Martovska revolucija ih je dovela u otvoren sukob s Dancima, a Nemačka ih je podržavala. Ali dok su u Poljskoj, Italiji, Češkoj i kasnije u Mađarskoj vojne operacije bile vođene s krajnjom energijom, dotle je u ovom jedinom narodnom, jedinom, bar delimično, revolucionarnom ratu bio usvojen sistem besciljnih marševa i kontramarševa i bilo dopušteno mešanje strane diplomatije, što je dovelo, posle mnogih herojskih bojeva, do krajnje bednog završetka. Nemačka vlada je za vreme rata izdavala šlezvig-holštajnsku revolucionarnu vojsku svakom prilikom i namerno dozvoljavala da je Danci uništavaju kad je bila raspršena ili razdvojena. Na isti način se postupalo i s nemačkim dobrovoljačkim korpusom.

I dok je tako nemačko ime na svim stranama žnjelo samo mržnju, dotle su nemačke ustavne i liberalne vlade trljale ruke od radosti. One su uspele da uguše poljski i češki pokret. One su svuda oživele staru nacionalnu mržnju koja je toliko vremena onemogućavala svaki sporazum i svaku zajedničku akciju Nemaca, Poljaka i Talijana. One su navikle narod na prizore građanskog rata i vojni pritisak. Pruska vojska je povratila samopouzdanje u Poljskoj, a austrijska u Pragu; i dok je prekomerno snažni patriotizam («die patriotische Überkraft», kako je to nazivao Heine)^[35] revolucionarne ali kratkovidne omladine bio upravljen u Šlezvig i Lombardiju, da bi ga tamo uništio neprijateljski karteč, dotle je redovna vojska, stvarno oruđe akcije i Pruske i Austrije, došla u položaj da ponovo zadobije simpatije publike svojim pobedama nad tuđinom. Ali mi ponavljamo: čim su ove armije, ojačane od strane liberala kao sredstvo akcije protiv naprednije partije, povratile donekle svoje samopouzdanje i svoju disciplinu, one su se okrenule protiv liberala i vratile na vlast ljude staroga sistema. Kad je Radetzky, u svome logoru s one strane Adide, primio prve naredbe od «odgovornih ministara» u Beču, uzviknuo je: «Ko su ti ministri? Oni nisu austrijska vlada! Austrija je sad samo u mom logoru; ja i moja armija, mi smo Austrija; a kad potučemo Talijane, opet ćemo osvojiti carevinu za cara!» I stari Radetzky je bio u pravu — ali slaboumni «odgovorni» ministri u Beču nisu mu poklonili pažnju.

London, februar 1852.

X

[Pariski ustanak. —
Frankfurtska Nacionalna skupština]

Već početkom aprila 1848. revolucionarnu bujicu na celom evropskom kontinentu obuzdao je savez koji su s pobeđenima odmah sklopile one klase društva koje su izvukle korist iz prve pobede. U Francuskoj, sitna buržoazija i republikanski deo buržoazije udružili su se s monarhističkom buržoazijom protiv proletarijata; u Nemačkoj i Italiji, pobedonosna buržoazija je revnosno tražila podršku feudalnog plemstva, birokratije i vojske protiv mase naroda i sitne buržoazije. Ujedinjene konzervativne i kontrarevolucionarne partije su vrlo brzo ponovo postigle prevagu. U Engleskoj, u nevreme i rdavo pripremljena narodna demonstracija 10. aprila^[36] pretvorila se u potpun i odlučan poraz partije pokreta. U Francuskoj, dva slična pokreta (16. aprila i 15. maja)^[37] bila su isto tako poražena. U Italiji, »kralj Bomba« je povratio svoju vlast jednim jedinim udarcem 15. maja.^[38] U Nemačkoj, razne nove buržoaske vlade i njihove ustavotvorne skupštine konsolidovale su se, a što je 15. maj, dan pun događaja, doveo u Beču do pobede naroda, to je bio događaj od čisto drugorazrednog značaja, i možemo ga smatrati poslednjim uspešnim plansajem narodne energije. U Mađarskoj je izgledalo da je pokret zaplovio u mirne vode potpune zakonitosti, a poljski pokret je, kao što smo videli, bio u klici ugušen pruskim bajonetima. Ali konačni obrt stvari još je bio neizvestan, i svaka stopa tla koju su revolucionarne partije izgubile u raznim zemljama samo ih je navodila na to da čvršće zbijaju svoje redove za odlučnu bitku.

Odlučna bitka se približavala. Ona je mogla da se bije jedino u Francuskoj; jer dok god Engleska nije učestvovala u revolucionarnoj borbi, ili Nemačka i dalje ostala razjedinjena, Francuska je bila, zahvaljujući svojoj nacionalnoj nezavisnosti, civilizaciji i centralizaciji, jedina zemlja koja je mogla da izazove snažan pokret u okolnim zemljama. Prema tome, kad je 23. juna 1848. otpočela krvava borba u Parizu, kad je svaka nova depeša ili svaka nova vest sve jasnije predočavala Evropi činjenicu da se ta borba vodi između radničke mase s jedne strane i svih ostalih klasa pariskog stanovništva potpomognutih vojskom, s druge strane, kad se borba vodila više dana s ogorčenjem kome nema primera u istoriji modernih građanskih ratova, ali bez

ikakve vidljive nadmoćnosti bilo jedne bilo druge strane — tada je svakom postalo jasno da je to velika odlučna bitka koja će, ako ustanak pobeđi, zapljusnuti ceo Kontinent novim revolucijama ili, ako bude ugušen, doneti makar i prolaznu restauraciju kontrarevolucionarne vladavine.

Proleter i Pariza bili su poraženi, desetkovani, razbijeni u toj meri da se još ni dan-danas nisu oporavili od tog udarca. I odmah su, u celoj Evropi, i novi i stari konzervativci i kontrarevolucionari digli glavu s takvom drskošću da se moglo jasno videti kako su oni dobro shvatili značaj ovog događaja. Štampa je svuda bila napadnuta, pravo zborna i udruživanja bilo je ograničeno, svaki beznačajni događaj ma u kom provincijskom gradiću bio je iskorišćen za razoružanje naroda, za proglašenje opsadnog stanja, za obuku trupa u novim manevrima i varkama kojima ih je naučio Cavaignac. Osim toga, prvi put posle februara pokazalo se da je nepobedivost narodnog ustanka u jednom velikom gradu iluzija; čast armije bila je povraćena; trupe, dotad uvek tučene u iole značajnijim uličnim borbama, povratile su veru da su dorasle čak i za tu vrstu borbe.

Od ovog poraza pariskih *ouvriers*¹ datiraju prvi pozitivni koraci i određeni planovi stare feudalno-birokratske partije u Nemačkoj da se otrese čak i svog trenutnog saveznika, buržoazije, i da vrati Nemačku u stanje u kome se nalazila pre martovskih događaja. Vojska je ponovo postala odlučujuća sila u državi, ali vojska nije pripadala buržoaziji već samoj sebi. Čak u Pruskoj, gde je pre 1848. bila zapazena znatna naklonost jednog dela nižih oficira za ustavnu vladu, nered koji je u vojsku unela revolucija vratio je ove mlade rezonere njihovoj staroj vernosti; čim je običan vojnik dopustio sebi malo više slobode prema oficirima, njima je potreba discipline i slepe poslušnosti postala odmah potpuno očigledna. Pobeđeni plemići i birokrati počeli su sad da naziru put kojim treba da pođu; a vojsku, jedinstveniju nego ikad, zanesenu poredama u manjim ustancima i u spoljnjem ratu, ljubomornu na veliki uspeh koji su francuski vojnici baš tada bili postigli — tu vojsku je trebalo samo držati u neprestanim sitnim sukobima s narodom, da bi mogla, kad dođe odlučan trenutak, skršiti revolucionare jednim jakim udarcem i učiniti kraj uobraženjima buržoaskih parlamentaraca. Pogodan trenutak za takav odlučan udarac došao je uskoro.

Prelazimo preko neki put zanimljivih, ali u većini slučajeva dosadnih parlamentarnih sednica i lokalnih sukoba kojima su razne partije u Nemačkoj bile zauzete za vreme leta. Dovoljno je reći da su branio buržoaskih interesa, uprkos mnogobrojnim poredama u parlamentu, od kojih nijedna nije dovela ni do kakvog praktičnog rezultata, skoro svi osećali da njihov položaj između ekstremnih partija postaje svakog dana sve neodrživiji i da su stoga prinuđeni

¹ radnika

da traže čas savez s reakcionarima, čas naklonost frakcija omiljenijih u narodu. Ovo stalno kolebanje zadalo je konačan udarac njihovom ugledu u očima javnog mnjenja, pa je, s obzirom na obrt koji su događaji uzeli, prezir koji su navukli na sebe koristio uglavnom birokratima i feudalcima.

Početkom jeseni bili su odnosi među raznim partijama vrlo zaostreni i dovoljno kritični da učine odlučnu bitku neizbežnom. Prvi okršaji u ovom ratu između demokratskih i revolucionarnih masa i vojske odigrali su se u Frankfurtu. Mada je to bio samo okršaj od sporednog značaja, ipak je to bila prva značajnija pobjeda koju su trupe izvojevale nad ustankom i imala je veliki moralni efekat. Fiktivnoj vladi koju je obrazovala frankfurtska Nacionalna skupština Pruska je, iz sasvim očiglednih razloga, dozvolila da zaključi primirje s Danskom, kojim je ona ne samo prepustila šlezviške Nemce osveti Danaca, nego se i potpuno odrekla više ili manje revolucionarnih principa koji su, po opštem mišljenju, bili osnova danskog rata. Frankfurtska skupština odbacila je ovo primirje većinom od dva ili tri glasa. Posle glasanja došlo je do prividne krize vlade, ali tri dana kasnije Skupština je ponovo uzela u razmatranje ovo glasanje, a u stvari ga poništila i priznala primirje. Ovaj sramni postupak izazvao je negodovanje naroda. Bile su podignute barikade, ali je u Frankfurt već bilo upućeno dovoljno trupa, i posle šestočasovne borbe ustanak je bio ugušen. Slični ali manje značajni pokreti desili su se u vezi s ovim događajem i u ostalim delovima Nemačke (Badenu, Kelnu), ali su bili isto tako ugušeni.

Ovaj prvi okršaj doneo je kontrarevolucionarnoj partiji veliko preimućstvo, jer se sad jedina vlada koja je — bar prividno — proizašla isključivo iz narodnih izbora, tj. frankfurtska vlada Rajha, kao i Nacionalna skupština, diskreditovala u očima naroda. Ta vlada i ta skupština morale su da pozovu u pomoć vojničke bajonete protiv ispoljavanja narodne volje. One su bile kompromitovane, i ma koliko nezatno bilo poštovanje na koje su dotada mogle pretendovati, ovo odricanje od svog porekla i ova zavisnost od protivnarodnih vlada i njihovih trupa učinili su da su regent Rajha, njegovi ministri i njegovi poslanici otada svedeni potpuno na nule. Uskoro ćemo videti kako su se najpre Austrija, zatim Pruska, a kasnije i manje države prezrivo odnosile prema svakoj naredbi, svakom traženju i svakom izaslanstvu ovog skupa nemoćnih sanjalica.

Sad dolazimo na onaj veliki pandan francuske junske bitke u Nemačkoj, na događaj koji je isto toliko bio odlučujući za Nemačku koliko i borba proletarijata u Parizu za Francusku; mislimo na bečku revoluciju i potonji juriš na Beč u oktobru 1848. Ali značaj ove bitke toliko je veliki, a objašnjenja raznih okolnosti koje su neposrednije uticale na njen ishod zauzeće toliko prostora na stupcima lista *«The Tribune»*, da tome treba posvetiti poseban članak.

XI

[Bečki oktobarski ustanak]

Sada dolazimo do odlučujućih događaja koji su u Nemačkoj predstavljali revolucionarni pandan pariskog junskog ustanka i koji su, jednim mahom, dali prevagu kontrarevolucionarnoj partiji: do oktobarskog ustanka 1848. u Beču.

Videli smo kakav je bio položaj raznih klasa u Beču posle pobeđe od 13. marta. Takođe smo videli kako su pokret u nemačkoj Austriji sputavali događaji u nenemačkim pokrajinama Austrije i ometali ga. Sad nam ostaje da se samo ukratko osvrnemo na uzroke koji su doveli do tog poslednjeg i najvećeg ustanka u nemačkoj Austriji.

Visoko plemstvo i finansijska buržoazija, glavni nezvanični oslonci Metternichove vlade, bili su u stanju da, čak i posle martovskih događaja, sačuvaju presudan uticaj na vladu ne samo zahvaljujući dvoru, vojsci i birokratiji, nego još više strahu od »anarhije« koji se naglo širio među buržoazijom. Oni su se ubrzo usudili da pruže nekoliko pipaka u vidu zakona o štampi^[39] jednog neopisivo aristokratskog ustava i izbornog zakona zasnovanog na staroj »staleškoj« podeli.^[40] Čak se takozvana ustavna vlada, koja se sastojala od poluliberalnih, plašljivih i nesposobnih birokrata, usudila da 14. maja izvrši direktan napad na revolucionarne organizacije masa time što je raspustila Centralni komitet delegata Nacionalne garde i Akademske legije^[41], telo koje je bilo stvoreno s jasnim ciljem da kontroliše vladu i da, u slučaju potrebe, mobiliše narodne snage protiv nje. Ali ovaj postupak je samo izazvao ustanak od 15. maja koji je primorao vladu da prizna Komitet, da ukine pomenuti ustav i izborni zakon i da ovlasti ustavotvorni Rajhstag, izabran opštim pravom glasa, da izradi nacrt novog Osnovnog zakona. Sve ovo je sutradan bilo potvrđeno carskom proklamacijom. Ali reakcionarna partija, koja je takođe imala svoje predstavnike u vladi, ubrzo je navela svoje »liberalne« kolege na preduzimanje novog napada na narodne tekovine. Akademska legija, uporište partije pokreta, centar stalnog nemira, postala je zbog toga omrzuta kod umerenijih bečkih građana; 26. maja rasturena je ministarskom naredbom. Možda bi ovaj udarac i uspeo da je njegovo izvođenje bilo povereno jednom delu Nacionalne garde, ali vlada, ne verujući ni njoj, izvela je vojsku. Na to je Nacio-

nalna garda odjednom izmenila politiku, udružila se s Akademskom legijom i tako osujetila vladin plan.

U međuvremenu su car¹ i njegov dvor 16. maja napustili Beč i pobjegli u Insbruk. Tamo među bigotnim Tirolcima, čija je lojalnost usled opasnosti najezde sardinsko-lombardijske vojske na njihovu zemlju bila probudena, podržavana blizinom trupa Radetzskog, jer se Insbruk nalazio na dometu njegovih topova — tamo je kontrarevolucionarna partija našla utočište odakle je, nekontrolisana, neposmatrana i sigurna, mogla da prikupi svoje rastrkane snage, da popravi i opet razapne po celoj zemlji mrežu svojih zavera. Veze s Radetzkyom, Jelačićem i Windischgrätzom, kao i s pouzdanim ljudima u administrativnoj hijerarhiji raznih pokrajina, bile su obnovljene, spletke s vođama Slovena otpočele. Tako je stvorena stvarna snaga koja je stajala na raspolaganju kontrarevolucionarnoj kamarili, dok je nemoćnim ministrima u Beču bilo dopušteno da svoju kratkotrajnu i slabu popularnost istroše u stalnim gloženjima s revolucionarnim masama i u debatama o pretstojećoj ustavotvornoj skupštini. Tako je taktika privremenog prepuštanja pokreta u prestonici samom sebi, taktika koja bi u centralizovanoj i homogenoj zemlji kao što je Francuska dovela do nadmoći partiju pokreta, ovde, u Austriji, u ovom heterogenom političkom konglomeratu, bila jedno od najpouzdanijih sredstava da se reorganizuju reakcionarne snage.

U Beču je buržoazija, uverena da dvorska partija posle tri uzastopna poraza i imajući pred sobom Ustavotvornu skupštinu zasnovanu na opštem pravu glasa ne predstavlja više protivnika kog se treba plašiti, sve više padala u onu zamorenost i ravnodušnost, u onu većitu težnju za redom i mirom koja je svugde zahvatala tu klasu posle žestokih potresa i s njima skopčanog poremećaja u poslovima. Industrija austrijske prestonice bila je gotovo isključivo ograničena na proizvodnju luksuznih artikala za kojima je potražnja, posle revolucije i bekstva dvora, nužno bila neznatna. Glasan zahtev za vraćanje na normalan sistem vladavine i za povratak dvora, dve stvari od kojih se očekivalo da će doneti oživljenje poslova — taj zahtev je sad kod buržoazije postao opšti. Zasedanje Ustavotvorne skupštine u julu radosno je pozdravljeno kao kraj revolucionarne ere, a tako isto i povratak dvora, koji se, posle pobjeda Radetzskog u Italiji i posle dolaska na vlast reakcionarne Doblhoffove vlade, smatrao dovoljno jakim da prkosi narodnoj bujici i koji je u isto vreme želeo da bude u Beču radi dovršenja svojih intriga sa slovenskom većinom Rajhstaga. Dok je Ustavotvorna skupština pretresala zakone o oslobođenju seljaka od feudalnog ropstva i kuluka za plemstvo, dotle je dvor učinio jedan majstorski potez. Bilo je udešeno da car 19. avgusta izvrši smotru Nacionalne garde; carska porodica, dvorani i generali utrkiivali su se

¹ Ferdinand I

u laskanju naoružanim građanima, koji su već bili opijeni ponosom što vide da ih oni javno priznaju kao jednu od značajnih snaga države. Odmah zatim bila je objavljena naredba, koju je potpisao g. Schwarzer, jedini popularni ministar u vladi, kojom se ukida vladina pomoć koju su dotad dobijali nezaposleni radnici. Trik je uspeo; radnička klasa je priredila demonstracije a buržoaska Nacionalna garda izjasnila se za naredbu svog ministra. Puštena u borbu protiv »anarhista«, ona je kao tigar nasrnula na nenaoružane radnike koji nisu davali otpor, i 23. avgusta počinila među njima krvoproliće. Tako su jedinstvo i moć revolucionarnih snaga bili slomljeni; klasna borba između buržoazije i proletarijata dovela je i u Beču do krvavog sukoba, a kontrarevolucionarna kamarila je videla kako se približava dan kad će moći da zada svoj veliki udarac.

Mađarske prilike pružile su joj uskoro zgodan povod da otvoreno proglasi načela po kojima je nameravala da postupi. Petog oktobra objavljen je u službenom listu »Wiener Zeitung« carski ukaz — ukaz koji nije potpisao nijedan od ministara nadležnih za Mađarsku — o raspuštanju mađarskog sabora i naimenovanju hrvatskog bana Jelačića, vođe južnoslovenske reakcije, čoveka koji je stvarno bio u ratu sa zakonitim vlastima Mađarske — za carskog namesnika i vrhovnog komandanta trupa u Mađarskoj. U isto vreme naredeno je trupama u Beču da krenu iz grada i da se priključe armiji koja je trebalo da pojača Jelačićev autoritet. Ali, to je značilo suviše otvoreno razotkriti namere; u Beču je svako osećao da je rat protiv Mađarske rat protiv principa ustavne vladavine koji je u tom ukazu bio pogažen carevim pokušajem da naredbe sa zakonskom snagom donosi bez sapotpisa odgovornog ministra. Narod, Akademska legija, bečka Nacionalna garda masovno su ustali 6. oktobra i usprotivili se odlasku trupa; nekoliko grenadira prešlo je na stranu naroda; došlo je do kratke borbe između narodnih snaga i trupa; ministra rata Latoura ubila je narodna masa, a narod iste večeri ostade pobedilac. U međuvremenu ban Jelačić, potučen kod Stonog Biograda¹ od Perczela, sklonio se blizu Beča na nemačko-austrijsku teritoriju; bečke trupe koje su imale zadatak da mu pohitaju u pomoć zauzele su očigledno neprijateljski i odbrambeni stav prema njemu; i car i dvor ponovo su pobjegli, i to u Olomouc, na poluslovensko područje.

Ali u Olomoucu dvor se našao u sasvim drukčijim okolnostima od onih u kojima je bio u Insbruku. Tu je bio u stanju da odmah otpočne vojni pohod protiv revolucije. Bio je okružen slovenskim poslanicima Ustavotvorne skupštine, koji su u masama nagrnuili u Olomouc, i slovenskim entuzijastima iz svih krajeva monarhije. Vojni pohod je, po njihovom mišljenju, trebalo da bude rat za obnovu slovenstva i isterivanja dvaju uljeza sa tla koje su smatrali slovenskim

¹ Mađarski naziv: Székesfehérvár

— Nemaca i Mađara. Windischgrätz, pobjedilac Praga, a sad komandant armije koncentrisane oko Beča, odjednom postaje junak slovenstva. Njegova armija brzo se popunjavala sa svih strana. Iz Češke, Moravske, Štajerske, Gornje Austrije i Italije marširao je puk za pukom putevima koji su vodili u Beč da se priključi Jelačićevim trupama i bivšem garnizonu prestonice. Tako se krajem oktobra skupilo preko 60 000 vojnika, i oni su uskoro počeli da opkoljavaju carski grad sa svih strana, dok nisu, 30. oktobra, napredovali toliko da su mogli preći u odlučan napad.

U Beču su za to vreme vladale zbrka i bespomoćnost. Čim je pobjeda bila izvojevana, buržoaziju je ponovo obuzelo njeno staro nepoverenje prema »anarhičnoj« radničkoj klasi; radnici pak, sećajući se postupka koji su pre šest nedelja doživeli od naoružanih trgovaca i nestalne, kolebljive politike buržoazije uopšte, nisu hteli da joj povere odbranu grada i tražili su za sebe oružje i vojničku organizaciju. Akademska legija, željna da se bori protiv carskog despotizma, bila je potpuno nesposobna da shvati karakter otuđivanja ovih dveju klasa ili da uopšte shvati potrebe situacije. Zbrka je vladala u javnom mnenju, zbrka je vladala u vodećim krugovima. Ostatak Rajhstaga, nemački poslanici i mali broj Slovena koji su sem nekolicine revolucionarnih poljskih poslanika, špijunirali za svoje prijatelje u Olomoucu, permanentno su zasedavali, ali umesto da zauzmu odlučan stav, oni su traćili vreme u jalovim raspravama o mogućnosti davanja otpora carskoj vojsci a da se ne prekorače granice ustavnih odredaba. Komitet bezbednosti, sastavljen od predstavnika skoro svih narodnih organizacija u Beču, mada rešen da pruži otpor, nalazio se još pod uticajem purgerske i sitnoburžoaske većine, koja mu nikad nije dozvoljavala da se drži neke određene odlučne linije u akciji. Komitet Akademске legije donosio je herojske rezolucije, ali nije bio u stanju da preuzme inicijativu. Radnici, okruženi nepoverenjem, nenaoružani, neorganizovani, tek izišli iz duhovnog ropstva starog poretka i tek probuđeni, ne do svesti, već samo do instinktivnog naslućivanja svog društvenog položaja i pravilnog političkog stava, mogli su se čuti samo preko bučnih demonstracija i nije trebalo očekivati da će oni moći da savladaju teškoće momenta. Ali oni su bili spremni — kao uvek u Nemačkoj za vreme revolucije — da se bore do kraja čim dobiju oružje.

Takvo je bilo stanje stvari u Beču. Izvan njega — reorganizovana austrijska vojska, opijena pobjedama Radetzkog u Italiji, 60 000 do 70 000 vojnika dobro naoružanih, dobro organizovanih i, mada ne dobro vođenih, ono ipak vođenih. U njemu — zbrka, klasna podvojenost, dezorganizacija; Nacionalna garda čiji je jedan deo bio rešen da se uopšte ne bori, dok je drugi bio neodlučan, a samo najmanji deo spreman da se bije; masa proletera, brojno jaka ali bez vodâ, bez ikakvog političkogospitanja, sklona panici kao i skoro bezrazložnim nastupima divljeg besa, plen svih lažnih glasova, potpuno spremna

da se bori, ali nenaoružana, bar u početku, a nepotpuno naoružana i slabo organizovana kad je najzad bila povedena u borbu; bespomoćni Rajhstag, koji je raspravljao o teorijskim tričarijama dok mu je tako reći goreo krov nad glavom; najzad rukovodeći komitet bez poleta ili energije. Sve se izmenilo od martovskih i majskih dana kad je u kontrarevolucionarnom taboru vladala potpuna zbrka i kad je jedina organizovana snaga bila ona koju je stvorila revolucija. Teško da je moglo biti sumnje u ishod takve borbe, a ako je neke sumnje i bilo raspršili su je događaji od 30. i 31. oktobra i od 1. novembra.

London, marta 1852.

XII

[Zauzeće Beča. — Izdaja izvršena nad Bečom]

Kad je naposljetku Windischgrätzova armija, koncentrisavši se, počela napad na Beč, snage kojima je mogla da raspolaže odbrana bile su sasvim nedovoljne. Samo deo Nacionalne garde mogao je biti poslat u šančeve. Doduše, najzad je bila formirana na brzu ruku proleterska garda, ali ona je, zakasnivši s pokušajem da privuče najmnogobrojniji, najhrabriji i najenergičniji deo stanovništva, bila nedovoljno obučena u rukovanju oružjem i najosnovnijim elementima discipline da bi mogla pružati uspešan otpor. Tako je Akademska legija, u jačini od tri do četiri hiljade ljudi, dobro izvežbana i do izvesne mere disciplinovana, hrabra i puna oduševljenja, bila, s vojničkog gledišta, jedina snaga dorasla svom zadatku. Ali šta je ona, zajedno s malim brojem pouzdanih nacionalnih gardista i s haotičnom masom naoružanih proletera, predstavljala prema daleko brojnijim Windischgrätzovim regularnim trupama, čak i ne računajući Jelačićeve razbojničke horde, koje su, po svojim navikama, bile kao stvorene za borbu od kuće do kuće, od ulice do ulice? A šta su ustanici mogli da suprotstave mnogobrojnoj i odlično opremljenoj artiljeriji koju je Windischgrätz tako bezobzirno upotrebio, osim nekoliko starih, izandalih topova, s lošom zapregom i lošom posadom?

Što se više približavala opasnost, to je panika u Beču bivala veća. Sve do poslednjeg trenutka Rajhstag nije mogao da se reši da pozove u pomoć Perczelovu mađarsku armiju, ulogorenu svega nekoliko milja daleko od prestonice. Komitet je donosio protivrečne odluke, jer se i sam, kao i naoružane narodne mase, kolebao prema plimi i oseci oprečnih glasova. Samo u jednoj stvari slagali su se svi — u respektovanju privatne svojine, a slagali su se u tolikoj meri da je to za takva vremena gotovo smešno. Što se tiče konačnog utvrđivanja plana odbrane, bilo je urađeno vrlo malo. Bem, jedini od prisutnih koji je mogao da spase Beč, ako je to iko mogao, tada u Beču gotovo nepoznat stranac, Sloven po rođenju, odbio je, pod pritiskom opšteg nepoverenja, da se primi zadatka. Da to nije učinio, možda bi ga linčovali kao izdajnika. Messenhauser, komandant ustaničkih snaga, više beletrist nego oficir, makar i niži, bio je potpuno nedorastao zadatku, pa ipak, ni posle osam meseci revolucionarnih borbi, narodna

partija nije stvorila niti pridobila za sebe vojnika većih sposobnosti od njegovih. U takvim uslovima počela je borba. S obzirom na svoja krajnje oskudna sredstva za odbranu, s obzirom na potpuno odsustvo vojničke obučenosti i organizacije u svojim redovima, Bečljie su pružile više nego herojski otpor. Na mnogim mestima zapovest koju je dao Bem dok je još bio komandant: »da se položaj brani do poslednjeg čoveka« — bila je izvršena doslovno. Ali sila je nadvladala. Carska artiljerija je rušila barikadu za barikadom u dugim i širokim prilazima koji predstavljaju glavne ulice predgrađa; uveče drugog dana borbe Hrvati su zauzeli red kuća prema bedemu Starog grada. Slab i u neredu izvršen napad mađarske armije doživeo je potpun neuspeh; i dok su za vreme primirja neki odredi u Starom gradu kapitulirali, dok su drugi oklevali i širili pometnju, dok su ostaci Akademске legije pripremali nove šančeve, dotle su carske trupe prodrle u Stari grad, i on je zauzet u opštoj zbrci.

Neposredne posledice ove pobede, zverstva i smrtne kazne koje su izrekli preki sudovi, nečuveno okrutna i sramna dela slovenskih hordi puštenih protiv Beča, i suviše su dobro poznati da bi ih ovde trebalo opisivati u pojedinostima. O daljim posledicama, potpuno novom obrtu koji su dobile nemačke stvari usled propasti bečke revolucije, imaćemo prilike da govorimo kasnije. Ovde ostaju da se razmotre još dve tačke u vezi sa zauzećem Beča. Narod ove prestonice imao je dva saveznika: Mađare i nemački narod. Gde su oni bili u času iskušenja?

Videli smo da su se Bečljie, sa svom velikodušnošću novooslobođenog naroda, digli na oružje za stvar koja je, premda u krajnjoj liniji njihova vlastita, ipak bila u prvom redu i iznad svega stvar Mađara. Radije nego da austrijskim trupama dopuste da marširaju protiv Mađarske, oni su privukli na sebe njihov prvi i najstrašniji napad. I dok su Bečljie tako plemenito pritekly u pomoć svojim saveznicima, dotle su Mađari, odnevsy pobeđu nad Jelačićem, gonili ovoga u pravcu Beča i svojom pobedom ojačali snage koje su se spremale da ga napadnu. U takvoj situaciji očigledna dužnost Mađarske, bila je da bez oklevanja i svim raspoloživim snagama, podrži ne bečki Rajhstag, ne Komitet bezbednosti ili neko drugo zvanično telo u Beču, već *bečku revoluciju*. Čak i da je Mađarska zaboravila da je Beč izvojevao prvu bitku za Mađarsku, ona zbog svoje vlastite bezbednosti nije smela zaboraviti da je Beč bio jedina predstraža mađarske nezavisnosti i da posle pada Beča ništa neće moći da spreči napredovanje carskih trupa protiv nje. Razume se, mi svi vrlo dobro znamo šta sve Mađari mogu da navedu i šta su naveli u odbranu svoje neaktivnosti za vreme blokade i osvajanja Beča: nedovoljnost vlastitih borbenih snaga, odbijanje Rajhstaga i svih ostalih zvaničnih tela u Beču da ih pozovu, potrebu da ostanu na ustavnom tlu i da izbegnu komplikacije s nemačkom centralnom vlašću. Ali, što se tiče nedovoljnosti mađarske vojske, činjenica je da prvih dana posle bečke revolu-

cije i Jelačićevog dolaska nisu bile potrebne regularne trupe, jer su austrijske regularne trupe bile daleko od toga da budu koncentrisane, i da bi smelo, neprekidno gonjenje Jelačića, odmah posle prve pobe, makar i pomoću landšturma¹ koji se borio kod Stonog Biograda, bilo dovoljno da se uspostavi veza s Bečlijama i da se svaka koncentracija austrijske vojske odloži za daljih šest meseci. U ratu, a naročito u revolucionarnom ratu, brzina akcije je prvi zakon dok god se ne postigne neki odlučujući uspeh, i mi kažemo bez oklevanja da se Perczel, iz čisto vojničkih razloga, nije smeo zaustaviti dok se ne spoji s Bečlijama. Tu se svakako trebalo izložiti izvesnom riziku, ali ko je ikada dobio bitku a da nije ništa rizikovao? A zar narod Beča nije ništa rizikovao privlačeći na sebe — na četiri stotine hiljada stanovnika — vojne snage koje su krenule da pokore dvanaest miliona Mađara? Vojnička greška počinjena time što se čekalo dok se Austrijanci prikupe i što se izvela sasvim slaba demonstracija kod Švehata, koja se završila kao što je i zaslužila, neslavnim porazom, — ta vojnička greška je svakako donela sobom više rizika nego što bi ga doneo marš na Beč protiv razuzdanih Jelačićevih razbojnika.

Ali, moglo bi se reći da bi takvo napredovanje Mađara, dok ga ne bi odobrilo neko zvanično telo, predstavljalo povredu nemačke teritorije, dovelo do komplikacija sa centralnom vlasti u Frankfurtu i, što je najvažnije, značilo napuštanje legalne i ustavne politike koja čini snagu mađarske stvari. Da, ali zvanična tela u Beču su bila nule! Da li je Rajhstag, da li su narodni odbori bili ti koji su ustali u odbranu Mađarske, ili je to bio narod Beča, i jedino on, koji je uzeo pušku da izdrži glavni udar prve bitke za nezavisnost Mađarske? Nije bilo važno podržati ovo ili ono zvanično telo — sva ta tela su mogla biti, a i bila bi, vrlo brzo uklonjena u toku daljeg razvitka revolucije — već uspon revolucionarnog pokreta, stalni napredak same narodne akcije, koji je jedini bio u pitanju i koji je jedini mogao da spase Mađarsku od najezde. Koje će oblike taj revolucionarni pokret kasnije uzeti, bila je stvar Bečlija, a ne Mađara, dok god su Beč i uopšte nemačka Austrija ostajali njihovi saveznici protiv zajedničkog neprijatelja. Ali pitanje je da li u tom insistiranju mađarske vlade na nekom kvazilegalnom ovlašćenju ne treba da gledamo prvi jasan simptom onog pretendovanja na prilično sumnjivu legalnost postupka koja je, mada nije spasla Mađarsku, ipak učinila dubok utisak, u jednom kasnijem periodu, na englesku buržoasku publiku.

Što se tiče izgovora o mogućim sukobima sa centralnom vlašću Nemačke u Frankfurtu, on je potpuno neodrživ. Frankfurtske vlasti bile su *de facto* srušene pobedom kontrarevolucije u Beču; one bi isto tako bile srušene da je revolucija u Beču našla dovoljnu podršku da pobedi svoje neprijatelje. I najzad, veliki argument da Mađar-

¹ U listu „New-York Daily Tribune“ na nemačkom: Landsturm (narodna odbrana, domobrani).

ska nije mogla da napusti legalno i ustavno tle može imponovati britanskim fritrejderima, ali se nikad neće smatrati dovoljnim pred istorijom. Uzmimo da se narod Beča pridržavao »legalnih i ustavnih« sredstava 13. marta i 6. oktobra, — šta bi bilo s »legalnim i ustavnim« pokretom i sa svim slavnim bitkama koje su, prvi put, skrenule pažnju civilizovanog sveta na Mađarsku? Ono legalno i ustavno tle na kome su se Mađari, kako se tvrdi, kretali 1848. i 1849. izvojevao je za njih krajnje nelegalni i neustavni ustanak naroda Beča 13. marta. Mi nemamo namere da ovde raspravljamo o revolucionarnoj istoriji Mađarske, ali čini nam se umesnim da primetimo da je potpuno beskorisno upotrebljavati isključivo legalna sredstva otpora prema neprijatelju koji prezire takve obzire i ako dodamo da bez tog većitog pretendovanja na legalnost, za koju se Görgey uhvatio i koju je iskoristio protiv vlade, ne bi bila moguća ni pokornost Görgeyevе vojske svome generalu ni sramna katastrofa kod Vilagoša.^[42] I kad su Mađari, da bi spasli svoju čast, najzad prešli Lajtu krajem oktobra 1848 — zar to nije bilo isto toliko nelegalno kao i ma koji direktan i odlučan napad?

Poznato je da mi ne gajimo nikakva neprijateljska osećanja prema Mađarskoj. Bili smo uz nju za vreme borbe i slobodno možemo reći da je naš list »Neue Rheinische Zeitung«^[43] uradio više nego nijedan drugi da stvar Mađarske populariše u Nemačkoj objašnjavanjem suštine borbe između Mađara i Slovena i praćenjem mađarskog rata u nizu članaka, kojima je učinjen kompliment time što su bili plagirani skoro u svakoj kasnijoj knjizi o tom predmetu, ne izuzimajući ni radove rođenih Mađara i »očevidaca«. Mi čak i sad smatramo Mađarsku za nužnog i prirodnog saveznika Nemačke u svakom budućem potresu na Kontinentu. Ali mi smo bili dovoljno strogi prema svojim zemljacima, pa zato imamo pravo da kažemo otvoreno šta mislimo o svojim susedima; osim toga, mi moramo ovde registrovati činjenice s istorijskom nepristrasnošću, moramo reći da u ovom posebnom slučaju velikodušna hrabrost naroda Beča nije bila samo daleko plemenitija nego i kudikamo dalekovidnija od oprezne obazrivosti mađarske vlade. A kao Nemcu, neka mi bude dopušteno reći da ni za sve sjajne pobede i slavne bitke mađarskog pohoda ne bi dao onaj spontani, nepotpomognuti ustanak i junački otpor naroda Beča, naših sunarodnika, koji je Mađarskoj dao vremena da organizuje vojsku sposobnu da učini tako velike stvari.^[44]

Drugi saveznik Beča bio je nemački narod. Ali on je svuda bio zauzet istom borbom kojom i Bečlije. Frankfurt, Baden, Keln, tek što su bili poraženi i razoružani. U Berlinu i Breslavi narod i vojska bili su u krvnoj zavadi i svakog dana se očekivalo da će doći do borbe. Tako je bilo u svakom lokalnom centru akcije. Svuda su postojala nerešena pitanja koja su se mogla rešiti samo snagom oružja. I tako su se sad prvi put oštro osetile kobne posledice produžavanja stare rasparčanosti i decentralizacije Nemačke. Razna pitanja u svakoj državi, svakoj pokrajini, svakom gradu bila su u osnovi ista, ali su se

svuda isticala u raznim vidovima i pod raznim izgovorima i svuda su bila dostigla razne stupnjeve zrelosti. I mada se u svakom mestu osećala presudna važnost događaja u Beču, ipak se desilo da nigde nije mogao da bude zadat značajan udarac s nekom nadom da će Bečlijama pružiti pomoć ili da će predstavljati diverziju u njihovu korist. Pomoć su mogli da pruže jedino parlament i centralna vlast u Frankfurtu. Na njih se apelovalo sa svih strana. A šta su oni uradili?

Frankfurtska skupština i njeno vanbračno dete, koje je donela na svet kao plod rodoskrvne veze sa starim Bundestagom, takozvana Centralna vlast, iskoristili su bečki pokret da pokažu svoju potpunu ništavnost. Ova prezrena skupština, kao što smo videli, odavno je žrtvovala svoju nevinost i, mada je bila mlada, već je postala matora i iskusna u svim veštinama praznog brbljanja i pseudodiplomatske prostitucije. Od snova i iluzija o moći, o nemačkom preporodu i ujedinenju, kojima je u početku bila prožeta, nije ostalo ništa do gomila bombastičnih tevtonskih fraza koje su se svakom prilikom ponavljale, i čvrsto ubedenje svakog njenog pojedinog člana u sopstvenu važnost i u lakovernost publike. Prvobitne naivnosti je nestalo; predstavnici nemačkog naroda postali su praktični ljudi, to jest shvatili su da će njihov položaj arbitara koji odlučuju o sudbini Nemačke biti utoliko sigurniji ukoliko manje rade, a više brbljaju. Ipak oni svoje debate nisu smatrali suvišnim. Naprotiv. Ali oni su otkrili da će, s obzirom na to da su sva zaista krupna pitanja za njih zabranjeno područje, biti bolje da ne diraju u njih, pa su stoga, kao neki skup vizantijskih doktora Istočnog Rimskog Carstva, raspravljali, s važnošću i napetom pažnjom dostojnom sudbine koja ih je najzad snašla, teorijske dogme koje su već odavno bile rešene u celom civilizovanom svetu ili mikroskopski sitna praktična pitanja koja nikad nisu dovela ni do kakvog praktičnog rezultata. I tako, jer je Skupština bila neka vrsta Lancasterove škole^[48] za uzajamno poučavanje svojih članova i jer je, zbog toga, bila za njih veoma važna, oni su bili ubeđeni da rade čak i više nego što bi nemački narod imao prava da od njih očekuje i videli su izdajnika zemlje u svakome ko bi se drznuo da zatraži od njih da dođu do nekog rezultata.

Kad je izbio bečki ustanak, pojavilo se mnoštvo interpelacija, debata, predloga i protivpredloga o njemu, koji, naravno, nisu doveli ni do čega. Centralna vlast je morala da interveniše. Ona je poslala u Beč dva izaslanika: g. Welckera, bivšeg liberala, i g. Moslea. U poređenju s junačkim podvizima i čudnim doživljajima ova dva lutajuća viteza nemačkog jedinstva, putovanja Don Kihota i Sanča Panse predstavljaju pravu Odiseju. Ne usudujući se da pođu u Beč, dopustili su da se na njih obrecne Windischgrätz, da im se čudi slaboumni car i da ih drsko obmanjuju ministar Stadion. Njihove depeše i izveštaji možda su jedini deo frankfurtskih zapisnika koji će zadržati mesto u nemačkoj književnosti; ti izveštaji su savršeni, potpuno gotov satirični roman i večiti spomenik sramote Frankfurtske skupštine i njene vlade.

Levica Skupštine takođe je poslala u Beč dva izaslanika da tamo podrže njen autoritet — g. Fröbela i g. Roberta Bluma. Kad se opasnost približila, Blum je tačno ocenio da će se ovde odigrati velika bitka nemačke revolucije i odlučio se bez kolebanja da stavi život na kocku. Fröbel je, naprotiv, smatrao da je njegova dužnost da se sačuva za važne dužnosti svog položaja u Frankfurtu. Blum je važio za jednog od najrečitijih ljudi u Frankfurtskoj skupštini; on je zaceo bio najpopularniji. Njegova rečitost ne bi mogla da izdrži probu na nekom iskusnom parlamentarnom skupu; suviše je voleo plitke deklamacije nemačkog slobodnomislilačkog propovednika, a njegovim razlozima nedostajala je i filozofska dubina i poznavanje praktične stvarnosti. Politički je pripadao »umerenoj demokratiji«, pravcu prilično neodređenom, ali popularnom baš zbog te nedovoljne određenosti svojih principa. Pri svem tom, Robert Blum je bio po svojoj prirodi potpun, mada nešto uglađen plebejac, i u odlučnim trenucima njegov plebejski instinkt i plebejska energija odnosili su pobedu nad njegovim neodređenim i stoga neodlučnim političkim ubedenjem i znanjem. U takvim trenucima on se uzdizao visoko iznad običnog nivoa svojih sposobnosti.

On je u Beču na prvi pogled video da će se tu, a ne u tobože elegantnim frankfurtskim debatama, rešavati sudbina njegove zemlje. On je odmah doneo odluku, odbacio je svaku pomisao na povlačenje, postao jedan od komandanata u revolucionarnoj vojsci i predao se poslu s vanrednom hladnokrvnošću i odlučnošću. On je bio taj koji je odložio, na prilično dugo vreme, zauzimanje grada i zaštitio jednu njegovu stranu od napada time što je spalio Taborski most preko Dunava. Svima je poznato da je posle zauzeća grada bio uhapšen, da mu je sudio vojni sud i da je bio streljan. Umro je kao heroj. A Frankfurtska skupština, iako užasnuta, ipak je primila ovu krvavu uvredu s mnogo takta. Donesena je rezolucija, koja je blagošću i diplomatskom uglađenošću svog jezika bila pre oskvrnuće groba ubijenog mučenika nego osuda Austrije. Ali, nije se ni moglo očekivati da će ova prezrena skupština biti ogorčena zbog ubistva jednog od svojih članova, pogotovo kad se radilo o vodi levice.

London, mart 1852.

XIII

[Pruska ustavotvorna skupština. — Frankfurtska Nacionalna skupština]

Prvog novembra pao je Beč, a 9. novembra je raspuštanje Ustavotvorne skupštine u Berlinu pokazalo koliko je ovaj događaj odmah podigao duh i snagu kontrarevolucionarne partije u celoj Nemačkoj.

Događaji u leto 1848. u Pruskoj mogu se brzo ispričati. Ustavotvorna skupština, ili, tačnije, »Skupština izabrana da se o ustavu sporazume s krunom«, i njena većina sastavljena od predstavnika buržoaskih interesa odavno je izgubila svako javno poštovanje, jer se, iz straha od energičnijih elemenata stanovništva, upuštala u sve intrige dvora. Ona je potvrdila ili, tačnije, obnovila omrznute feudalne privilegije i tako izdala slobodu i interese seljaštva. Ona nije bila sposobna da izradi nacrt ustava niti da na bilo koji način poboljša opšte zakonodavstvo. Skoro isključivo se bavila suptilnim teorijskim distinkcijama, čistim formalnostima i pitanjima ustavne etikecije. U stvari, Skupština je više bila škola parlamentarnog *savoir vivre*¹ za svoje članove nego telo koje bi moglo iole da interesuje narod. Osim toga, većine su bile sasvim male, te je skoro uvek odlučivao kolebljivi »centar«, čije su oscilacije zdesna nalevo, i obrnuto, oborile najpre vladu Camphausena, a zatim vladu Auerswalda i Hansemanna. I dok su tako liberali, ovde kao i svuda, dopustili da im povoljna prilika izmakne iz ruku, dotle je dvor reorganizovao elemente svoje snage među plemstvom i među najzaostalijim delovima seoskog stanovništva, a tako isto i u vojsci i birokratiji. Posle pada Hansemanna obrazovana je vlada birokrata i oficira, sve samih okorelih reakcionara, koja je ipak prividno popuštala zahtevima parlamenta, a Skupština, koja se upravljala po komotnom principu: »važne su mere a ne ljudi«, bila je stvarno toliko omanuta da je pljeskala ovoj vladi, ne videći koncentrisanje i organizovanje kontrarevolucionarnih snaga koje je ta ista vlada izvodila prilično otvoreno. Najzad, pošto je pad Beča dao signal, kralj je otpustio svoje ministre i zamenio ih »ljudima od dela«, pod vođstvom sadašnjeg predsednika vlade Manteuffela. Odjednom je usnula Skupština shvatila svu opasnost; izglasala je nepoverenje

¹ pravila ponašanja, bon-tona

kabinetu, koji je odmah odgovorio naredbom^[46] o premeštanju sedišta Skupštine iz Berlina, gde je ona u slučaju sukoba mogla računati na podršku masa, u Brandenburg, provincijski gradić potpuno zavisan od vlade. Skupština je, ipak, izjavila da ona bez svog pristanka ne može biti ni odložena, ni premeštena, ni raspuštena. U međuvremenu, general Wrangel ušao je u Berlin na čelu nekih četrdeset hiljada vojnika. Na zajedničkom sastanku gradskih vlasti i oficira Nacionalne garde bilo je rešeno da se ne pruži nikakav otpor. I sad, pošto su Skupština i njeni birači, liberalna buržoazija, dopustili da ujedinjena reakcionarna partija zauzme sve važne položaje i da im istragne iz ruku skoro sva sredstva odbrane, počela je ona velika komedija »pasivnog i legalnog otpora« koja je, po njihovoj zamisli, trebalo da bude slavno podražavanje Hampdenovog primera^[47] i prvih mera Amerikanaca u ratu za nezavisnost.^[48] U Berlinu je bilo proglašeno opsadno stanje — i Berlin je ostao miran; vlada je raspustila Nacionalnu gardu — i njeno oružje bilo je predato s najvećom tačnošću. Skupština je u toku dve nedelje selila svoja zasedanja od jednog mesta do drugog, svuda progonjena od vojske — i članovi Skupštine su preklinjali građane da ostanu mirni. Naposljetku, kad je vlada objavila da je Skupština raspuštena, ova je usvojila rezoluciju kojoj je naplaćivanje poreza proglasila nezakonitim, i tada su se njeni članovi razišli po celoj zemlji da organizuju uskraćivanje plaćanja poreza. Ali tada su konstatovali da su se grdno prevarili u izboru sredstava. Posle nekoliko burnih nedelja, praćenih strogim merama vlade protiv opozicije, svako je napustio ideju o uskraćivanju plaćanja poreza za ljubav pokojne Skupštine, koja čak nije imala hrabrosti da se brani.

Da li je početkom novembra 1848. već bilo prekasno da se pokuša s pružanjem oružanog otpora, ili da li bi jedan deo vojske, da je naišao na ozbiljan otpor, prešao na stranu Skupštine i tako rešio stvar u njenu korist, to je pitanje koje neće nikad biti rešeno. Ali u revoluciji, kao i u ratu, uvek je potrebno pokazati veliku odlučnost, a onaj ko napada ima preimućstvo; u revoluciji, kao i u ratu, bezuslovno je potrebno da se u odsudnom trenutku sve stavi na kocku, ma kakvi bili izgledi na uspeh. Nema ni jedne jedine uspešne revolucije u istoriji koja ne potvrđuje istinitost ovih aksioma. Za prusku revoluciju je odsudni trenutak nastupio u novembru 1848; Skupština, iako je zvanično bila na čelu celog revolucionarnog pokreta, niti je pokazala veliku odlučnost jer je uzimala pri svakom neprijateljevom napadu, niti je neprijatelja napala, jer čak nije htela da se brani; a kad je nastupio odsudan trenutak, kad je Wrangel, na čelu četrdeset hiljada vojnika, zakucao na kapije Berlina, on je umesto da nađe, kao što su on i svi njegovi oficiri pouzdano očekivali, sve ulice načičkane barikadama, sve prozore pretvorene u puškarnice, našao kapije grada otvorene i ulice zakrčene miroljubivim berlinskim građanima, koji su uživali u šali što su je napravili s njime predavši se začuđenim vojnicima vezanih ruku i nogu. Tačno je da su Skupština i narod, u slu-

čaju da su pružili otpor, mogli biti potučeni; da je Berlin mogao biti bombardovan i mnogo stotina ljudi ubijeno, a da konačna pobjeda rojalističke partije ne bude sprečena. Ali to nije bio razlog s kojeg je trebalo odmah položiti oružje. Poraz posle ljutog boja je događaj od isto tolikog revolucionarnog značaja kao i lako dobijena pobjeda. Pariski porazi u junu 1848. i bečki poraz u oktobru sigurno su mnogo više doprineli revolucionisanju naroda ova dva grada nego februarska i martovska pobjeda. Verovatno je da bi Skupština i narod Berlina doživeli sudbinu ova dva pomenuta grada, ali bi oni slavno pali i ostavili za sobom, u duši preživelih, želju za osvetom, koja je u revolucionarnim vremenima jedna od najjačih pobuda za energičnu i strasnu akciju. U svakoj borbi je prirodno da onaj ko prihvati bačenu rukavicu rizikuje da bude tučen. Ali da li je to razlog da se on prizna pobeđenim i da se potčini a da i ne potegne mač iz korica?

Onaj ko u revoluciji drži odlučujući položaj pa ga preda, umesto da primora neprijatelja da odmeri snage u jurišu, uvek zaslužuje da se prema njemu odnosi kao prema izdajniku.

Istim ukazom pruskog kralja kojim je bila raspuštena Ustavotvorna skupština bio je proglašen i novi ustav. On je imao kao bazu nacrt koji je izradio odbor te Skupštine, ali je u nekim tačkama proširio prava kruna, a u drugim prava parlamenta učinio problematičnim. Ustav je predviđao dva doma koji su imali da se što pre sastanu da bi ga osnažili i revidirali.

Jedva je potrebno da se zapitamo gde je bila nemačka Nacionalna skupština za vreme »legalne i miroljubive« borbe pruskih konstitucionalista. Kao i obično, ona je bila u Frankfurtu zauzeta donošenjem vrlo blagih rezolucija protiv postupaka pruske vlade i divljenjem »impozantnom prizoru pasivnog, legalnog i jednodušnog otpora čitavog jednog naroda gruboj sili«. Centralna vlada poslala je u Berlin izaslanike da posreduju između ministarstva i Skupštine, ali oni su doživeli istu sudbinu kao i njihovi prethodnici u Olomoucu: bila su im učtivo pokazana vrata. Levica Nacionalne skupštine, to jest takozvana radikalna partija, poslala je takođe svoje izaslanike. Ali kad su se ovi potpuno uverili u potpunu bespomoćnost Berlinske skupštine, a i sami uvideli svoju isto takvu bespomoćnost, vratili su se u Frankfurt da podnesu izveštaj o svome putu i da posvedoče o divnom miroljubivom držanju berlinskog stanovništva. I ne samo to. Kad je g. Bassermann, jedan od izaslanika centralne vlade, referisao da najnovije stroge mere pruskih ministara nisu bez osnova, jer je u poslednje vreme primećeno da ulicama Berlina tumaraju razni tipovi divljeg izgleda kakvi se uvek viđaju uoči anarhističkih pokreta (i koji otada nose ime »basermanski tipovi«), ovi poštovani poslanici levice i energični predstavnici revolucionarnih interesa ustali su i pod zakletvom posvedočili da to nije tačno! Tako je u toku dva meseca potpuna nemoć Frankfurtske skupštine bila jasno dokazana. Jasnijih dokaza da je ovo telo bilo potpuno nedoraslo svom zadatku, štaviše da ono nije

imalo čak ni najbleđu predstavu o tome šta je stvarno njegov zadatak, nije moglo biti. Činjenica da je u Beču i u Berlinu bila rešena sudbina revolucije i da su u obe ove prestonice bila odlučena najvažnija životna pitanja a da pri tom postojanje Frankfurtske skupštine nije ni najmanje uzeto u obzir — sama ta činjenica dovoljno dokazuje da je ovo telo bilo običan debatni klub, sastavljen od izvesnog broja naivčina koje su dopustile vladama da ih upotrebljavaju kao parlamentarne marionete i njima zabavljaju sitne trgovce i zanatlije malih država i malih gradova dok se smatralo za potrebno da pažnja ovih partija bude okrenuta na drugu stranu. Dokle se to smatralo za potrebno, videćemo uskoro. Svakako je vredna pažnje činjenica da među svim »eminentnim« ljudima te Skupštine nije bilo nijednog koji je imao ma i najbleđu predstavu o ulozi koja im je data, i da bivši članovi frankfurtskog kluba sve do današnjeg dana imaju sasvim specifične organe za shvatanje istorijskih procesa.

London, mart 1852.

XIV

[Uspostavljanje reda. — Rajhstag i skupštinski domovi]

Austrijska i pruska vlada upotrebile su prve mesece 1849. godine da dalje razviju uspehe postignute u oktobru i novembru 1848. Austrijski Rajhstag je posle zauzeća Beča čisto nominalno postojao u malom provincijskom moravskom gradu Kremziru.¹ Tu su slovenski poslanici, koji su, zajedno sa svojim biračima, uglavnom bili oruđe za podizanje austrijske vlade iz njene uniženosti, bili na jedinstven način kažnjeni za izdaju evropske revolucije. Čim je vlada povratila svoju moć, odnosila se prema Rajhstagu i njegovoj slovenskoj većini s krajnjim prezirom, a kad su prvi uspesi carskog oružja nagovestili brzi kraj mađarskog rata, Rajhstag je 4. marta bio raspušten, a poslanici rasterani vojnom silom. Tada su Sloveni najzad uvideli da su prevareni i tada su povikali: »Hajdemo u Frankfurt i produžimo tamo opoziciju koju ovde ne možemo da vodimo!« Ali tada je bilo prekasno, i sama činjenica da nisu imali drugog izbora nego da ostanu mirni ili da se pridruže nemoćnoj Frankfurtskoj skupštini — sama ta činjenica dovoljna je da pokaže njihovu potpunu bespomoćnost.

Tako su se svršili zasad, a najverovatnije i zauvek, pokušaji Slovena u Nemačkoj da ponovo dođu do nezavisne nacionalne egzistencije. Razbacani ostaci mnogobrojnih naroda, čija je narodnost i politička vitalnost odavno bila ugušena i koji su usled toga bili prinuđeni da gotovo hiljadu godina idu stopama jačeg naroda, svog osvajača, isto kao i Velšani u Engleskoj, Baski u Španiji, Donji Bretonci u Francuskoj i u novije vreme španski i francuski kreolci u onim delovima Severne Amerike koje je nedavno zaposela angloamerička rasa — ove umiruće narodnosti, Česi, Korutanci, Dalmatinci itd. pokušavali su da iskoriste opštu pometnju 1848. godine da bi uspostavili svoj politički *status quo* iz godine gospodnje 800. Hiljadugodišnja istorija morala im je pokazati da je takvo vraćanje nazad nemoguće i da činjenica da je cela teritorija istočno od Labe i Zale bila nekad nastanjena međusobno srodnim slovenskim plemenima samo dokazuje istorijsku tendenciju, a u isto vreme i fizičku i intelektualnu snagu

¹ Kroměžiču

broken streets, they were fond of not more than a few feet. It was not only not far from the fact, however, that the followers of his name in their rise and began in Germany. All the progress of this sort is still the business, the consequence of their imperial form, where they were reborn from the principles and power of the world. A poor deal of a Christian clock in three shillings on Saturday, to deal out small new to travel and others on letters of credit.

They settled in Frankfurt under some imperfect, very-poor protection of the German Emperor, as well as the Jewish nation. In 1835 their political institutions were set on fire by religious fanaticism, called Phylaxians. In 1847 they built in the present churches, in New Egypt, as it is sometimes named. For some time then yet again in 1871. I roughly translate a brief account of the last, containing as illustration of the part of that time. Meanwhile, all the houses were burned up, and much and indeed in such way that not a single one of any value, or not so much as a stick of wood of an acre's extent remained, which is nearly impossible. It was remarkable also, that when one side of the street was burned down, the next street stood though it had declined since the business on which it was set, and would now exist in its fact, so that by now the other and greater part of the street was saved as by the fire and had in it.

The first book was found in the middle of the street, in the house of the Rabbi Nephthali, their most famous Doctor. It is related to a certain truth, that when their Rabbi, who was he, a good Catholic, was invited to read his book, he made the Rabbi, and had himself for experiment a great heap of wood in the house. It became confined in his denunciation, and in place of signing the index which he published, the fire came by him, called by the name. Wherever it was, it was, together as usual, to try to see the effect of it was, however. This is not to be considered as the construction of the cause. Christian times, near by, not a single one was damaged. None of our other books, written about one hundred years ago, and the persecutions and oppressions under which the Jews lived and they lived of the last century, had sprung on the other side the treaty form on which Jews and Catholics and Protestants now live and work together here, one would say the world had made progress. None, however, is to be considered. Some additional measures of justice was made, so that the Jews in the Revolution of 1848, they are not yet admitted to a full political equality, with the Christian citizens of Frankfurt, and of that time the question of reviving the constitution of the city is much discussed, and some progress is made in the alteration, the admission of Jews to the Senate. With the present religious spirit of the German people, it would seem, however, a dangerous time in at-

tempting. Local events of the day, or some general view of foreign news, are the favorite topics of a low-level conversation, freely prosecuted with long whiffs of tobacco, made from the stomachs of the interlocutors. As for helping out their stories by any particular or strong facts, they were to recommend more attention, such French vivacity is never indulged in. The views of one head are engaged to hold the pipe, while the other stream in the glass, and the rest of the body, once started, never leaves its morose full position. These gentlemen must have had periods in their lives of greater mental activity than they indicate at these meetings, which are very possibly, in their habits, only an absolute taken after the agitation of the city's business, in a preparation to fill upon. This matter is a question being stronger religiously and politics. May they also work with great energy and good digestion. They retire quietly before the clock. The Frankforters generally are early to bed. That of my acquaintance, from the Frankfurt of the Empire had night, at a full moon, a clock.

GERMANY.

REVOLUTION AND COUNTER-REVOLUTION.

We now come to the last chapter in the history of the German Revolution: the conduct of the National Assembly with the Government of the different States, especially of Prussia; the incorporation of Southern and Western Germany, and its final overthrow by Prussia.

We have already seen the Frankfort National Assembly at work. We have seen it led on by Austria, headed by Prussia, disabused by the three States, duped by its own impotent Central Government, which again was the dupes of all and every power in the country. But at last things began to look threatening for this weak, unresisting, and ineffectual legislative body. It was forced to come to the conclusion that "the national law of German Unity was threatened in its realization"—which meant in other words, that the Frankfort Assembly, and all it had done and was about to do, was very likely to be undone. Thus it set to work in good earnest in order to bring forth as soon as possible its grand production, the "Imperial Constitution."

There was, however, one difficulty. What Executive Government was there to be? An Executive Council? No! that would have been the thing at that time, making Germany a Republic. A President? That would come in the next. Thus they must reserve the old original difficulty. But, of course a prince was to be Emperor—who should it be? Certainly none of the *Dei sicutem patrum*, from Louis of Hohenlohe-Langensalza to the Emperor of Austria, nor Prussia, nor any other of the

princes which penetrate the unfortunate of his with the solemn conviction that the whole work of his history and future are prepared and determined by a majority of votes in that particular representative body which has the honor to count their names as members, and that all and everything going on outside the walls of their house—war, revolution, railway construction, building of a whole new continent, California gold discovery, Central American wars, Russian wars, and whatever else may have come this side to influence upon the destiny of mankind—is nothing compared to the importance of their being chosen upon the important question, whether it was to be met at that moment by giving the attention of their honorable House. Thus it was the Democratic party of the Assembly, by effectually engaging a few of their members into the "Imperial Constitution," first became bound to support it, although in every essential point it lay personal, detailed their own self-proclaimed principles, and at last, when this support was obtained and bestowed, they by their own authors, accepted the inheritance, and held out for the succession.

Constitutional men in opposition to everybody who did not profess their own revolutionary principles. But it must be confessed that in the original self-conception, the counter-revolution, self-contradictory, invariable character of the Imperial Constitution was the very essence of the system, combined, confounding political ideas of their democratic principles. And if their own saying and writing—as far as their needs extend—were not sufficient proof of this, their actions would furnish such proof. For among sensible people it is a matter of course to judge of a man not by his professions but by his actions; and yet what he professes to be, hardly what he does and what he really is, and the deeds of those friends of German Democracy speak loud enough for themselves, as we shall see by and by. However, the Imperial Constitution, with all its appendages and paraphernalia, was deliberately passed, and on the 26th of March the King of Prussia was, by 2/3 votes, elected his King, and within and some 300 was war about elected Emperor of Germany, and Austria. The historical irony was complete: the imperial force created in the streets of salomonic Berlin, three days after the Revolution of March 18, 1848, by Frederick William IV, who in a state which elsewhere would come under the name of King of Prussia, was this evening, for, just one year afterward, had been sanctioned by the present Representative Assembly of all Germany.

That, then, was the result of the German Revolution. KARL MARX.

Deo jedne strane lista »New-York Daily Tribune« sa jednim člankom iz serije *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*

nemačke nacije, da potčini, apsorbuje i asimiluje svoje davnašnje istočne susede; da je ova tendencija apsorbovanja na strani Nemaca uvek bila i dosad ostala jedno od najmoćnijih sredstava kojima se civilizacija Zapadne Evrope širila na istoku ovog kontinenta; da ona može prestati samo kad proces germanizacije dostigne granicu velikih, kompaktnih, nerascepkanih nacija, sposobnih za nezavisan nacionalni život, kao što su Mađari i, u izvesnom stepenu, Poljaci; i da je stoga prirodna i neizbežna sudbina ovih umirućih nacija bila da dopuste da se ovaj proces rastvaranja i apsorbovanja od strane njihovih jačih suseda sam od sebe završi. Svakako da to nije nimalo laskava perspektiva za nacionalno častoljublje panslavističkih sanjara koji su uspeli da pokrenu jedan deo Čeha i Južnih Slovena; ali zar oni mogu očekivati da će istorija poći hiljadu godina nazad samo da bi ugodila željama nekoliko sušičavih narodnosti koje su na svakom delu teritorije koju naseljavaju izmešane s Nemcima i okružene Nemcima, koje su za sve kulturne ciljeve skoro od pamtiveka upotrebljavale samo nemački jezik i koje nemaju najosnovnijih uslova nacionalne egzistencije, broj i kompaktnost teritorije? Tako se panslavistički pokret, iza kojeg se svuda na slovenskoj teritoriji Nemačke i Mađarske skrivala težnja za obnavljanjem nezavisnosti svih tih bezbrojnih sitnih nacija, svuda sukobio s evropskim revolucionarnim pokretima, i zato su Sloveni, mada su tvrdili da se bore za slobodu, uvek bili (osim demokratskog dela Poljaka) na strani despotizma i reakcije. Tako je bilo u Nemačkoj, tako u Mađarskoj, pa čak i ovde-onda u Turskoj. Kao izdajnici narodne stvari, pomagači i glavni stubovi vladine klike u Austriji, oni su sami sebe stavili u položaj anatomisanih u očima svih revolucionarnih nacija. I mada narodne mase nigde nisu učestvovala u sitnim svađama oko narodnosti pokrenutim od panslavističkih vođa, i to iz prostog razloga što su bile i suviše neuke, ipak se neće nikad zaboraviti da su u Pragu, polunemačkom gradu, gomile slovenskih fanatika klicale i ponavljale poklik: »Radije ruska knuta nego nemačka sloboda!« Posle njihovog prvog neuspešnog pokušaja 1848. i posle lekcije koju im je dala austrijska vlada nije verovatno da će u nekoj kasnijoj prilici biti učinjen nov pokušaj. Ali, ako bi oni opet pokušali da se pod sličnim izgovorima priključe kontrarevolucionarnim snagama, dužnost Nemačke je jasna. Nijedna zemlja u stanju revolucije i upletena u rat sa spoljnim neprijateljem ne može u svom srcu trpeti Vandeju.^[49]

Što se tiče ustava, koji je car¹ proglasio istovremeno s raspuštanjem Rajhstaga, nema potrebe da se na nj vraćamo, jer on praktično nikad nije ni postojao, a nedavno je i sasvim ukinut. Apsolutizam je u Austriji faktički bio u svakom pogledu obnovljen još 4. marta 1849.

U Pruskoj su se skupštinski domovi sastali u februaru da revidiraju i potvrde novi ustav koji je dao kralj. Zasedali su oko šest nedelja,

¹ Franz Joseph I

dovoljno ponizni i krotki u svom odnosu prema vladi, ali ipak ne i potpuno voljni da idu dotle dokle su kralj i njegovi ministri želeli. Zato su, čim se ukazala zgodna prilika, bili raspušteni.

Tako su se i Austrija i Pruska trenutno oslobodile okova parlamentarne kontrole. Sad su vlade koncentrisale svu vlast u svojim rukama i mogle su da tu vlast upotrebe gde god je to bilo potrebno: Austrija u Mađarskoj i Italiji, Pruska u Nemačkoj. Jer i Pruska se spremala za rat kojim je trebalo uspostaviti »red« u manjim državama.

Pošto je kontrarevolucija pobedila u oba velika akciona centra Nemačke, u Beču i Berlinu, ostale su samo manje države u kojima borba još nije bila odlučena, mada se i tu vaga sve više i više spuštala na štetu revolucije. Kao što smo rekli, ove manje države našle su zajednički centar u Nacionalnoj skupštini u Frankfurtu. Ova takozvana Nacionalna skupština, iako je njen reakcionarni duh već davno bio toliko očigledan da se čak i narod Frankfurta digao na oružje protiv nje, ipak je po svom poreklu bila više ili manje revolucionarne prirode; ona je zauzela anormalan, revolucionaran stav u januaru; njene kompetencije nisu nikad bile jasno određene i ona je najzad donela odluku — koju velike države nikad nisu priznale — da njena rešenja imaju snagu zakona. U takvim okolnostima, i kad je ustavnomonarhijska partija videla da su je iz njenih pozicija izbacile oporavljene pristalice apsolutizma, nije čudo što je liberalna, monarhistička buržoazija gotovo cele Nemačke polagala svoje poslednje nade u većinu te Skupštine, baš kao što se sitna buržoazija, jezgro demokratske partije, okupljala u svojoj sve većoj nevolji oko manjine tog istog tela, koje je zaista predstavljalo poslednju kompaktnu parlamentarnu falangu demokratije. S druge strane, vlade većih država, naročito Pruske, sve više su uvidale nespojivost takvog neregularnog izbornog tela i restauriranog monarhijskog sistema u Nemačkoj, a što nisu odmah forsirale njegovo raspuštanje, to je samo zato što još nije bilo došlo vreme i što se Pruska isprva nadala da će ga moći iskoristiti kao sredstvo za svoje častoljubive ciljeve.

U međuvremenu je ova jedna skupština padala u sve veću konfuziju. I u Beču i u Berlinu postupali su s njenim izaslanstvima i komesarima s krajnjim prezirom; jedan od njenih članova, uprkos svom parlamentarnom imunitetu, bio je pogubljen u Beču kao običan buntovnik. Njene odluke nisu nigde poštovane; ako su veće sile uopšte obraćale na njih pažnju, to je bilo samo u protestnim notama kojima su osporavale pravo Skupštine da donosi zakone i rezolucije obavezne za njihove vlade. Predstavnica Skupštine — centralna izvršna vlast — bila je upletena u diplomatske svade s gotovo svim vladama Nemačke i, uprkos svim svojim naporima, ni Skupština ni centralna vlada nisu mogle naterati ni Austriju ni Prusku da iznesu svoja konačna gledišta, namere i zahteve. Skupština je naposletku počela jasno uvidati bar to da je dopustila da joj sva vlast izmakne iz ruku, da je spala na milost i nemilost Austrije i Pruske i da ona,

ako uopšte hoće da izradi federativni ustav za Nemačku, mora da se lati tog posla odmah i sasvim ozbiljno. A i mnogi od njenih kolebljivih članova su jasno videli da su ih vlade strašno nasamarile. Ali šta su mogli da urade sada, u svom bespomoćnom položaju? Jedino što bi moglo da ih spase bilo je da odmah i odlučno pređu na stranu naroda. Ali uspeh čak i ovog koraka bio je više nego sumnjiv. A i gde su u toj bespomoćnoj gomili neodlučnih, kratkovidih i uobraženih stvorenja koja su, kad ih je potpuno zaglušila neprekidna buka protivrečnih glasova i diplomatskih nota, tražila jedino utehu i podršku u stalnom ponavljanju tvrdnje da su oni najbolji, najveći i najmudriji ljudi u zemlji i da samo oni mogu spasti Nemačku, — gde su, pitamo mi, među tim jadnim stvorenjima, koja je jedna jedina godina parlamentarnog života pretvorila u potpune idiote, bili ljudi sposobni za brza i odlučna rešenja, a pogotovu za energičnu i doslednu akciju?

Najzad je austrijska vlada zbacila masku. U svom ustavu od 4. marta ona je proglasila Austriju za nedeljivu monarhiju sa zajedničkim finansijama, zajedničkim carinskim sistemom, zajedničkom vojskom, brišući time svaku granicu i razliku između nemačkih i nenemačkih pokrajina. Ova deklaracija bila je protivna odredbama i članovima projektovanog saveznog ustava koje je Frankfurtska skupština već bila usvojila. To je bila rukavica izazova na borbu koju je bacila Austrija, a ova sirota Skupština nije imala drugog izbora već da je prihvati. Ona je to učinila s velikom galamom, ali Austrija, svesna svoje snage i potpune ništavnosti Skupštine, mogla je dozvoliti sebi da ćutke pređe preko toga. I ovo dragoceno predstavništvo nemačkog naroda, kako je ono samo sebe nazivalo, da bi se osvetilo Austriji za ovu uvredu nije našlo ništa bolje nego da se, vezanih ruku i nogu, baci pred noge pruske vlade. Ma koliko izgledalo neverovatno, ono je kleklo pred onim istim ministrima koje je žigosalo kao protivustavne i protivnarodne i čiju je ostavku uzalud tražilo. Pojednosti ovih sramnih pregovora i dalji tragikomični događaji biće predmet našeg idućeg članka.

London, april 1852.

XV

[Trijumf Pruske]

Sada prelazimo na posljednje poglavlje istorije nemačke revolucije: na sukob Nacionalne skupštine s vladama raznih država, naročito s vladom Pruske, na ustanak južne i zapadne Nemačke i njegovo konačno ugušenje od strane Pruske.

Već smo videli frankfurtsku Nacionalnu skupštinu na delu. Videli smo kako ju je Austrija udarala nogom, Pruska vređala, kako je manje države nisu slušale, kako ju je varala njena vlastita nemoćna centralna »vlada«, koju je opet varao svaki knez u zemlji. Najzad je položaj ovog slabog, kolebljivog i dosadnog zakonodavnog tela postao kritičan. Ono je moralo priznati da je »ostvarenje uzvišene ideje nemačkog jedinstva ugroženo«, što je značilo ni više ni manje nego da će i Frankfurtska skupština i sve što je ona uradila i što je nameravala da uradi vrlo verovatno otići ututanj. Stoga je vrlo ozbiljno prionula na posao da što pre ostvari svoje veliko delo, »Ustav Rajha«. Ali, tu je bila jedna teškoća. Kakva da bude izvršna vlast? Izvršno veće? Ne; to bi značilo, kako je ona mislila u svojoj mudrosti, načiniti Nemačku republikom. »Predsednik?« To bi izlazilo na isto. Treba, dakle, oživeti staro carsko dostojanstvo. Ali — pošto već neki knez treba da postane car — ko bi to bio? Svakako nijedan od dii minorum gentium¹, od kneza od Reuss-Schleiz-Greiz-Lobenstein-Ebersdorfa pa do kralja Bavarske; ni Austrija ni Pruska na to ne bi pristale. U obzir je dolazila samo Austrija ili Pruska. Ali koja od njih dve? Nema sumnje da bi ova visoka Skupština, pod inače povoljnim okolnostima, još i sad zasedavala i dalje raspravljala ovu važnu dilemu bez ikakvog uspeha da nije austrijska vlada presekla Gordijev čvor i poštedita je te brige.

Austrija je vrlo dobro znala da će onog trenutka kad se bude opet mogla pojaviti pred Evropom sa svim svojim pokorenim pokrajinama kao jaka i velika evropska sila po zakonu političke gravitacije privući ostatak Nemačke u njenu putanju i bez pomoći onog autoriteta koji bi joj mogla dati carska kruna podarena od strane Frankfurtske skupštine. Austrija je bila daleko jača, daleko slobodnija u svojim postupcima otkad je odbacila nemoćnu krunu Nemačkog Carstva — krunu koja je sputavala njenu sopstvenu nezavisnu politiku, a nije ni za dlaku uvećala njenu snagu ni u Nemačkoj niti van

¹ manjih bogova

Nemačke. Da Austrija nije uspjela održati svoju vlast u Italiji i u Mađarskoj, ona bi se rastvorila, uništila i u Nemačkoj, i nikad ne bi mogla pretendovati na to da ponovo zadobije krunu koja joj se izmakla iz ruku dok je još bila u punoj snazi. Zato se Austrija odjednom izjasnila protiv svakog vaskrsavanja carstva i otvoreno zatražila obnavljanje nemačkog Bundestaga, jedine nemačke centralne vlade poznate i priznate u ugovorima od 1815, a 4. maja 1849. proglasila je ustav koji nije značio ništa drugo do proglašenje Austrije nedeljivom, centralizovanom i nezavisnom monarhijom, odvojenom čak od one Nemačke koju je imala da reorganizuje Frankfurtska skupština.

U stvari, ova otvorena objava rata nije frankfurtskim mudracima ostavila nikakav drugi izbor do taj da isključe Austriju iz Nemačke i da od ostatka ove zemlje stvore neku vrstu *lower empire*⁵⁰¹, »Malu Nemačku«, čiji je prilično otrcani carski plašt trebalo da padne na ramena Njegovog Veličanstva kralja Pruske. To je bilo, kako će se čitalac setiti, obnavljanje starog plana koji je pre nekih šest ili osam godina istakla partija južnonemačkih i srednjonemačkih liberalnih doktrinara, koji su u ponižavajućim okolnostima pod kojima je njihova stara bubica sad ponovo istaknuta kao »najnoviji potez« za spašavanje zemlje, videli volju božju.

Skupština je u februaru i martu 1849. završila debatu o ustavu Rajha, zajedno s deklaracijom o osnovnim pravima i izbornim zakonom za Rajh, ne bez iznudenih, u vrlo mnogim tačkama, najprotivrečnijih ustupaka — čas konzervativnoj ili, tačnije, reakcionarnoj partiji, čas radikalnijim frakcijama Skupštine. U stvari, bilo je očigledno da je vodstvo u Skupštini, koje je ranije pripadalo desnici i desnom centru (konzervativcima i reakcionarima), postupno, iako polako, prelazilo levcici ili demokratskoj strani tog tela. Prilično neodređen položaj austrijskih poslanika u Skupštini koja je njihovu zemlju isključila iz Nemačke, a u kojoj su još bili pozivani da zasedaju i glasaju, išao je u prilog ovom pomeranju njene ravnoteže. I tako se dogodilo da su, krajem februara, levi centar i levica bili, uz pomoć austrijskih glasova, vrlo često u većini, dok je drugih dana konzervativna frakcija Austrijanaca, sasvim iznenada i kao od šale, glasala s desnicom i tako davala prevagu drugoj strani. Ovim iznenadnim skokovima ona je htela da izazove prezir prema Skupštini, što je bilo sasvim nepotrebno, jer su narodne mase već odavno bile ubeđene u krajnju jalovost i ništavnost svega što dolazi iz Frankfurta. A kakav je uzor od ustava sačinjen uz ovakve skokove i protivskokove, može se lako zamisliti.

Levica Skupštine, koja je sebe smatrala elitom i ponosom revolucionarne Nemačke, bila je potpuno opijena onim nekolikim jadnim uspesima koje je postigla pomoću dobre volje ili, bolje rečeno, zle volje jedne šačice austrijskih političara koji su radili po nagovoru i u interesu austrijskog despotizma. Kad god bi ma i najmanje približavanje njihovim nejasno definisanim načelima zadobilo u homeo-

patski razvodnjenoj formi, neku vrstu sankcije od strane Frankfurtske skupštine, ovi demokrati bi objavljivali da su spasili zemlju i narod. Ovi jadni, maloumni ljudi bili su u toku svog, većinom vrlo opskurnog života, tako malo naviknuti na ma kakav uspeh da su zaista verovali da će njihovi tričavi amandmani, izglasani sa dva ili tri glasa većine, izmeniti lice Evrope. Od samog početka svoje zakonodavne karijere oni su više nego ijedna druga frakcija Skupštine bolovali od neizlečive bolesti *parlamentarnog kretenizma*, koja svoje nesrećne žrtve prožima svečanim uverenjem da celim svetom, njegovom prošlošću i budnošću upravlja i odlučuje većina glasova upravo u onom naročitom predstavničkom telu koje ima čast da ih ubraja u svoje članove, i da sve što se događa izvan zidova njihovog doma — ratovi, revolucije, gradnja železnica, naseljavanje čitavih novih kontinenata, otkriće kalifornijskih nalazišta zlata, prokopavanje centralnoameričkih kanala, ruske armije i sve drugo što bi moglo polagati neko pravo na to da utiče na sudbinu čovečanstva — ne znači ništa u poređenju s događajima neizmjerne važnosti koji se okreću oko nekog važnog pitanja, svejedno koga, koje baš u tom trenutku zaokuplja pažnju njihovog vrlo poštovanog doma. I tako je demokratska partija Skupštine, zahvaljujući tome što je u »Ustav Rajha« prokrijumčarila nekoliko svojih patentiranih univerzalnih lekova, prvo morala da ga podržava, iako je on u svakoj bitnoj tački oštro protivrečio njenim vlastitim načelima koje je često proklamovala, a zatim je, kad su glavni autori napustili tu polutansku tvorevinu i ostavili je njoj u nasleđe, primila to nasleđe i branila taj *monarhijski* ustav, čak i protiv onih koji su se *sada* pozivali na njena vlastita *republikanska* načela.

Ipak se mora priznati da je ta protivrečnost bila samo prividna. Neodređena, protivrečna, nezrela priroda Ustava Rajha bila je prava slika nezrelih, konfuznih i oprečnih političkih ideja ove gospode demokrata. I kad njihove sopstvene reči i spisi — ukoliko su mogli da pišu — ne bi bili dovoljan dokaz za to, njega bi pružila njihova dela, jer kod pametnih ljudi sasvim je prirodna stvar da o čoveku sude ne po njegovim izjavama, nego po njegovim delima, ne po onome što on tvrdi da jeste, nego po onome šta radi i šta stvarno jeste. A dela ovih heroja nemačke demokratije govore o njima dovoljno rečito, kao što ćemo još videti. Bilo kako bilo, Ustav Rajha sa svim svojim dodacima i dopunama bio je konačno izglasan, a 28. marta je pruski kralj sa 290 glasova prema 248 uzdržanih i oko 200 odsutnih izabran za cara Nemačke *bez* Austrije. Ironija istorije bila je potpuna: carsku lakrdiju koju je na ulicama začuđenog Berlina, tri dana posle revolucije od 18. marta 1848. izveo Friedrich Wilhelm IV⁽⁵¹⁾, u stanju koje bi negde drugde potpalo pod zakon protiv pijanstva, — tu odvratnu lakrdiju je samo godinu dana kasnije sankcionisala i tobožnja predstavnička skupština cele Nemačke. To je, dakle, bio rezultat nemačke revolucije!

London, jul 1852.

XVI

[Skupština i vlade]

Pošto je Nacionalna skupština u Frankfurtu izabrala pruskog kralja za cara Nemačke (*bez Austrije*), poslala je jednu deputaciju u Berlin da mu ponudi krunu, a zatim je odložila svoja zasedanja. Trećeg aprila Friedrich Wilhelm je primio njene predstavnike. Rekao im je da on, iako prihvata pravo prvenstva pred svim ostalim kneževima u Nemačkoj koje mu je dalo glasanje narodnih predstavnika, ipak ne može da primi carsku krunu dok ne bude siguran da će ostali kneževi priznati njegovu vrhovnu vlast i Ustav Rajha koji je to pravo preneo na njega. Stvar je nemačkih vladá, kako je dodao, da ispitaju da li je taj ustav takav da ga one mogu potvrditi. U svakom slučaju, bio car ili ne, on će uvek biti spreman — završio je — da potegne mač iz korica bilo protiv spoljnjeg bilo protiv unutrašnjeg neprijatelja. Ubrzo ćemo videti da je svoje obećanje održao na način koji je prilično zaprepastio Nacionalnu skupštinu.

Frankfurtski mudraci su, posle dubokog diplomatskog istraživanja, najzad došli do zaključka da taj odgovor znači odbijanje krune. Tada su (12. aprila)^[52] rešili: Ustav Rajha je zakon zemlje i mora se poštovati; a kako nisu znali šta će raditi dalje, izabrali su Odbor tridesetorice da podnese predlog o sredstvima za sprovođenje tog ustava u život.

Ova odluka bila je signal za sukob koji je tada izbio između Frankfurtske skupštine i nemačkih vlada.

Buržoazija a naročito sitna buržoazija odmah su se izjasnile za novi frankfurtski ustav. One nisu više mogle čekati trenutak koji je trebalo da završi »revoluciju«. U Austriji i Pruskoj revolucija je privremeno bila ugušena intervencijom oružane sile; pomenute klase bile bi se radije odlučile za manje nasilan način izvršenja ove operacije, ali im se za to nije dala prilika; stvar je bila svršena i morale su se s njom pomiriti kako su najbolje znale — odluka koju su odmah donele i sprovele u delo na najherojskiji način. U manjim državama, gde su se stvari razvijale relativno glatko, buržoazija se odavno bacila na onu efektu, ali zbog svoje bespomoćnosti potpuno jalovu parlamentarnu agitaciju koja je najbolje odgovarala njenoj prirodi. Izgledalo je da su razne nemačke države, posmatrane svaka za sebe,

postigle onaj novi i konačni oblik koji će im, kako se pretpostavljalo, omogućiti da dalje idu putem mirnog ustavnog razvitka. Ostalo je još samo jedno otvoreno pitanje, pitanje nove političke organizacije Nemačkog Saveza. Svi su smatrali da se to pitanje, jedino za koje se držalo da krije u sebi opasnosti, treba da reši odmah. Otud pritisak koji je buržoazija vršila na Frankfurtsku skupštinu da bi je navela da što pre donese ustav; otud odluka krupne i sitne buržoazije da primi i da podrži taj ustav, ma kakav on bio, samo da bi se što pre stvorilo neko sređeno stanje. I tako je od samog početka agitacija za Ustav Rajha poticala iz reakcionarnog osećanja i širila se među onim klasama koje su već odavno bile umorne od revolucije.

Ali stvar je imala još jednu stranu. Prva i osnovna načela budućeg nemačkog ustava bila su izglasana u prvim mesecima proleća i leta 1848 — u vreme kad je narodni pokret još bio u punom jeku. Odluke donete tada — mada u *ono vreme* potpuno reakcionarne — izgledale su sada, posle samovoljnih postupaka austrijske i pruske vlade, vanredno liberalne, pa čak i demokratske. Izmutila se mera kojom se merilo. Frankfurtska skupština nije mogla, a da ne izvrši moralno samoubistvo, izbrisati ove već izglasane odredbe i saobraziti Ustav Rajha onim ustavima koje su austrijska i pruska vlada diktirale s mačem u ruci. Osim toga, kao što smo videli, većina se u toj Skupštini pomerila na drugu stranu, pa je uticaj liberalne i demokratske partije porastao. I tako se Ustav Rajha odlikovao ne samo svojim prividnim, isključivo narodnim poreklom, nego je, iako pun protivrečnosti, bio u isto vreme i najliberalniji ustav u celoj Nemačkoj. Njegov najveći nedostatak bio je u tome što je bio samo parče hartije, bez ikakve moći da pribavi važenje svojim odredbama.

U takvim okolnostima bilo je prirodno što se takozvana demokratska partija, tj. masa sitne buržoazije, grčevito držala Ustava Rajha. Ta klasa je uvek bila radikalnija u svojim zahtevima od liberalne, ustavnomonarhijske buržoazije; istupala je smelije, vrlo često je pretila oružanim otporom, bila je izdašna u obećanjima da će žrtvovati krv i život u borbi za slobodu; ali ona je već dala dovoljno dokaza da je na dan opasnosti nije nigde bilo i da se nikad nije osećala lagodnije nego sutradan posle odlučnog poraza kad je, iako je sve bilo izgubljeno, imala bar utehu što zna da je stvar na ovaj ili onaj način *rešena*. I dok je privrženost krupnih bankara, industrijalaca i krupnih trgovaca tom ustavu bila uzdržljivije prirode i više ličila na običnu demonstraciju u korist Frankfurtskog ustava, dotle je klasa neposredno ispod njih, naša hrabra demokratska sitna buržoazija, istupila vrlo svečano, i, kao i obično, izjavila da će pre prolići i poslednju kap krvi nego dopustiti da Ustav Rajha bude srušen.

Potpomognuta ovim dvema partijama — buržoaskim pristalicama ustavne monarhije i više ili manje demokratski nastrojenom sitnom buržoazijom — agitacija za neposredno uvođenje Ustava Rajha naglo je dobijala maha i došla je do najjačeg izraza u parlamentima

nekim država. Predstavnički domovi Pruske, Hanovera, Saksonske, Badena i Virtemberga izjasnili su se u korist Ustava. Borba između tih vlada i Frankfurtske skupštine primila je opasan karakter.

Ali vlade su radile brzo. Pruski skupštinski domovi bili su raspušteni, što je bilo protivno Ustavu, jer su oni imali zadatak da revidiraju i potvrde Ustav. U Berlinu su izbili nemiri koje je vlada namerno isprovocirala, a idućeg dana, 28. aprila, prusko ministarstvo je izdalo okružnicu u kojoj se isticalo da je Ustav Rajha kranje anarhistički i revolucionarni dokument koji nemačke vlade moraju da preinače i pročiste. Time je Pruska bez uvijanja odbila da prizna onu suverenu ustavotvornu vlast kojom su se mudraci u Frankfurtu uvek hvalili, ali koju nikad nisu učvrstili. Kongres kneževa^[53], neka zamena starog Bundestaga, sazvan je da donese presudu Ustavu koji je već bio proglašen kao zakon. A u isto vreme Pruska je koncentrisala trupe u Krojcnahu, udaljenom tri dana hoda od Frankfurta, i pozvala manje države da podu njenim primerom i da isto tako raspuste svoje komore čim se ove izjasne za Frankfurtsku skupštinu. Za ovim primerom su brže bolje pošli Hanover i Saksonija.

Bilo je očigledno da se rešenje sukoba oružanom silom nije moglo izbeći. Neprijateljsko raspoloženje vlada i uzbuđenje u narodu ispoljavali su se svakog dana u sve većoj meri. Demokratski građani su svuda uticali na vojsku, a na jugu Nemačke i s velikim uspehom. Svuda su se održavali veliki masovni zborovi, na kojima su donesene rezolucije da se podrži Ustav Rajha i Nacionalna skupština, ako bude potrebno i oružjem. U Kelnu je u istom cilju održan i sastanak članova svih gradskih veća Rajnske Pruske. U Falačkoj, u Bergu, Fuldi, Nirnbergu, u Odenvaldu zborovale su desetine hiljada seljaka obuzete velikim oduševljenjem. U isto vreme Ustavotvorna skupština u Francuskoj bila je raspuštena, a novi izbori pripremani u atmosferi velikog uzbuđenja, dok su Mađari na istočnoj granici Nemačke, za mesec dana, nizom sjajnih pobeda odbacili talas austrijske najezde sa Tise na Lajtu, pa se svakog časa očekivalo da će jurišem zauzeti Beč. I tako, pošto je narodna mašta svim ovim bila raspaljena do vrhunca, a agresivna politika pojedinih vlada postajala svakog dana sve jasnija, otvorena borba nije se mogla izbeći, i jedino je kukavička maloumnost mogla samu sebe da ubedi da će se sukob svršiti mirno. Ali ova kukavička maloumnost bila je najizdašnije zastupljena u Frankfurtskoj skupštini.

London, jul 1852.

XVII

[Ustanak]

Neizbežan sukob između Nacionalne skupštine u Frankfurtu i vlada nemačkih država prešao je najzad u otvoreno neprijateljstvo u prvim danima maja 1849. Austrijski poslanici, koje je njihova vlada opozvala, već su bili napustili Skupštinu i vratili se kući, osim nekoliko članova levice ili demokratske partije. Velika masa konzervativnih poslanika, videći kakav će obrt stvari da uzmu, povukla se još pre nego što su ih njihove vlade pozvale da to učine. Na taj način je, čak i nezavisno od uzroka koji su, kako smo u prethodnim člancima pokazali, ojačali uticaj levice, samo bekstvo članova desnice sa svojih mesta bilo dovoljno da staru skupštinsku manjinu pretvori u većinu. Nova većina, koja pre toga nije ni sanjala da će je ikad zadesiti takva sreća, koristila se svojim mestima u opozicionim klupama da otud grmi protiv slabosti, neodlučnosti i mlitavosti stare većine i regenta. Sad je *ona* iznenada bila pozvana da zameni staru većinu. Sad je *ona* morala da pokaže šta može da učini. Naravno, *njena* vladavina imala je da bude vladavina energičnosti, odlučnosti, aktivnosti. *Ona*, elita Nemačke, biće uskoro u stanju da gura napred senilnog regenta i njegove kolebljive ministre, a u slučaju da to ne bude moguće, *ona* će — ko bi u to mogao sumnjati — snagom suverenog prava naroda smeniti tu nemoćnu vladu i zameniti je energičnom, neumornom izvršnom vlašću, koja će osigurati spas Nemačke. Jadnici! *Njihova* vlada — ako se vladom može nazvati stanje kad niko ne sluša — bila je još smešnija stvar nego vlada njihovih prethodnika.

Nova većina je izjavila da se Ustav Rajha, uprkos svim preprekama, mora sprovesti, i to *odmah*; da u najskorije vreme, 15. jula, narod treba da izabere poslanike za novi predstavnički dom i da taj dom treba da se sastane u Frankfurtu 15. avgusta. To je bila otvorena objava rata onim vladama koje nisu priznale Ustav Rajha, među kojima su na prvom mestu bile vlade Pruske, Austrije i Bavorske, država koje su obuhvatale više od tri četvrtine nemačkog stanovništva; objava rata koju su ove *odmah* prihvatile. I Pruska i Bavarska opozvale su poslanike koji su sa njihove teritorije poslati u Frankfurt i ubrzale svoje vojne pripreme protiv Nacionalne skupštine; s druge strane, demonstracije demokratske partije (izvan parlamenta) u korist Ustava

Rajha i Nacionalne skupštine dobijale su sve burniji i žešći karakter, a masa radnika, predvođena ljudima najekstremnije partije, bila je spremna da se lati oružja za stvar koja joj je, iako nije bila njena, bar davala priliku da se, čišćenjem Nemačke od njenog starog monarhijskog balasta, nešto približi svojim ciljevima. I tako su narod i vlade svuda bili krv i nož u tom pitanju; eksplozija je bila neizbežna, mina je bila napunjena, i samo se čekalo na varnicu, pa da se rasprsnе. Takve varnice su bile raspuštanje komora u Saksoniji, pozivanje landvera¹ u Pruskoj, otvoren otpor vlada Ustavu Rajha. One su pale, i cela zemlja je začas bila u plamenu. U Drezdenu je narod 4. maja, odnevši pobjedu, ovladao gradom i proterao kralja, dok su okolne oblasti slale ustanicima pojačanja. U Rajnskoj Pruskoj i Vestfaliji landver je odbio da ide u borbu, zaposeo arsenale i naoružao se da brani Ustav Rajha. U Falačkoj je narod uhapsio činovnike bavorske vlade, konfiskovao javni novac i obrazovao Odbor za odbranu, koji je ovu pokrajinu stavio pod zaštitu Nacionalne skupštine. U Virtembergu narod je primorao kralja da prizna Ustav Rajha, a u Badenu je vojska, sjedinivši se s narodom, primorala velikog vojvodu da pobjegne i obrazovala privremenu vladu. U drugim delovima Nemačke narod je samo čekao da Nacionalna skupština da odlučujući signal, pa da se digne na oružje i da joj se stavi na raspolaganje.

Položaj Nacionalne skupštine bio je daleko povoljniji nego što se moglo očekivati posle njene neslavne karijere. Zapadna polovina Nemačke digla se za nju na oružje; vojska se svuda kolebala; u manjim državama ona je bila očevitno naklonjena pokretu. Austrija je bila paralizovana pobeđonosnim napredovanjem Mađara, a Rusija, ta rezervna snaga nemačkih vlada, naprezala je sve svoje snage da pomogne Austriji u borbi protiv mađarskih armija. Ostalo je još samo da se Pruska natera na pokornost; a sa simpatijama koje su postojale za revoluciju u toj zemlji zacelo je postojala mogućnost da se postigne ovaj cilj. Prema tome, sve je zavisilo od držanja Skupštine.

Ustanak je veština baš kao i rat ili bilo koja druga veština i za njega važe izvesna pravila, čije zanemarivanje vodi u propast partiju koja ih zanemaruje. Ta pravila, logičke dedukcije iz prirode partija i okolnosti s kojima se ima posla u takvom slučaju, tako su jasna i prosta da je kratkotrajno iskustvo iz 1848. Nemce prilično dobro s njima upoznalo. Prvo, nikad se ne igra s ustankom dok nisu potpuno spremni da primiš na sebe posledice svoje igre. Ustanak je račun s vrlo neodređenim veličinama, čija se vrednost može menjati svakog dana; snage koje ti stoje nasuprot imaju sva preimućstva organizacije, discipline i tradicionalnog autoriteta; ako nisi u stanju da staviš protiv njih dovoljno jake snage, bićeš potučen i uništen. Drugo, kad si već

¹ U listu «New-York Daily Tribune» na nemačkom: Landwehr (narodna odbrana, domobrani).

udario putem ustanka, radi s najvećom odlučnošću i budi u ofanzivi. Defanziva je smrt svakog oružanog ustanka; on je izgubljen još pre nego što je izmerio svoje snage s neprijateljima. Iznenadi svoje protivnike dok su njihove snage rasturene, pripremaj nove uspehe, ma koliko male, ali svakodnevne; održavaj moralnu nadmoćnost koju ti je dao prvi uspešni ustanak; privlači na taj način one kolebljive elemente koji uvek idu za jačim impulsom i koji uvek gledaju da budu na sigurnoj strani; primoravaj svoje neprijatelje da se povuku pre nego što prikupe svoje snage protiv tebe; drži se reči Dantona, dosad najvećeg majstora revolucionarne taktike: *«de l'audace, de l'audace, encore de l'audace!»*¹

Dakle, šta je trebalo da uradi frankfurtska Nacionalna skupština ako je htela da izbegne sigurnu propast koja joj je pretila? Pre svega, da jasno shvati situaciju i da se ubedi da joj sad nema drugog izbora nego ili da se bezuslovno pokori vladama ili da stvar oružanog ustanka uzme u svoje ruke bez rezerve ili oklevanja. Drugo, da javno prizna sve ustanke koji su već izbili i da pozove narod da se svuda digne na oružje u odbranu narodnog predstavnštva i da stavi van zakona sve kneževe, ministre i ostale koji bi se usudili da se suprotstave suverenom narodu u licu njegovih punomoćnih predstavnika. Treće, da odmah svrgne regenta Rajha, da stvori jaku, aktivnu, *bezobzirnu* izvršnu vlast, da pozove ustaničke trupe u Frankfurt radi svog neposrednog obezbeđenja, pružajući time u isti mah i zakonski povod za širenje ustanka, da organizuje u kompaktnu celinu sve snage koje ima na raspolaganju i, ukratko rečeno, da se koristi brzo i bez oklevanja svim raspoloživim sredstvima za jačanje svojih pozicija, a za slabljenje pozicija svojih protivnika.

Kreplosni demokrati u Frankfurtskoj skupštini radili su upravo suprotno od svega toga. Pošto nisu bili voljni da ostave stvari da idu tokom koji su uzele, ovi junaci su otišli tako daleko da su svojim otporom ugušili sve ustaničke pokrete koji su se pripremali. To je, na primer, uradio g. Karl Vogt u Nirnbergu. Dopustili su da ustanci u Saksoniji, Rajnskoj Pruskoj i Vestfaliji budu ugušeni i nisu im pružili nikakvu drugu pomoć osim posmrtnog, sentimentalnog protesta protiv tupe brutalnosti pruske vlade. Održavali su tajne diplomatske veze s ustanicima u južnoj Nemačkoj, ali im nikad nisu dali podršku svojim javnim priznanjem. Znali su da je regent Rajha na strani vlada, a ipak su tražili od *njega*, koji nikad nije ni prstom mrdnuo, da ustane protiv spleta tih vlada. Ministri Rajha, stari konzervativci, ismevali su ovu nemoćnu Skupštinu na svakoj sednici, a ona je to trpela. I kad je Wilhelm Wolff, šleski poslanik i jedan od urednika lista *«Neue Rheinische Zeitung»*, pozvao Skupštinu da regenta Rajha — za koga je s pravom rekao da je prvi i najveći izdajnik Rajha — stavi van zakona,

¹ «smelosti, smelosti, i opet smelosti!»

bio je učutkan poklicima jednodušnog moralnog negodovanja ovih demokratskih revolucionara! Ukratko rečeno, oni su i dalje brbljali, protestovali, proklamovali i deklarirali se, ali nikad nisu imali hrabrosti ni smisla za dela, dok su se neprijateljske trupe vladá sve više približavale, a izvršna vlast koju su oni sami postavili, regent Rajha, revnosno konspirisala s nemačkim kneževima da bi ih što pre uništila. Tako je nestao čak i poslednji trag poštovanja prema ovoj Skupštini dostojnoj prezira; ustanici koji su se digli da je brane prestali su da se uopšte brinu o njoj, a kad je najzad sramno skončala, kao što ćemo videti, ona je umrla a da niko nije obratio pažnju na njenu neslavnu smrt.

London, avgust 1852.

XVIII

[Sitna buržoazija]

U našem poslednjem članku pokazali smo da je borba između nemačkih vlada, s jedne strane, i Frankfurtskog parlamenta, s druge strane, dostigla najzad takav stepen žestine da je prvih dana meseca maja izbio otvoren ustanak u velikom delu Nemačke, prvo u Drezdenu, onda u bavorskoj Falačkoj, u delovima Rajnske Pruske i, najzad, u Badenu.

U svim ovim slučajevima *stvarno borbeno* jezgro ustanika, jezgro koje se prvo diglo na oružje i zapodelo bitku s trupama, sačinjavali su *gradski radnici*. Jedan deo siromašnijeg seoskog stanovništva, poljo-privredni radnici i sitni seljaci, pridružio im se uglavnom posle stvarnog izbivanja ustanka. Veći deo omladine svih klasa koje stoje ispod kapitalističke klase mogao se videti, bar izvesno vreme, u redovima ustaničkih trupa, ali taj prilično šareni skup mladih ljudi vrlo brzo se proredio čim su stvari uzele nešto ozbiljniji obrt. Naročito studenti, ti »predstavnici intelekta«, kako su voleli da nazivaju sami sebe, prvi su pobešli ispod zastave ukoliko ih nije zadržalo dobijanje oficirskog čina, za koji su, razume se, vrlo retko imali neku kvalifikaciju.

Radnička klasa uzela je učešća u tom ustanku, kao što bi uzela učešća i u svakom drugom ustanku koji bi joj obećavao uklanjanje izvesnih prepreka na njenom putu ka političkoj vlasti i socijalnoj revoluciji ili bar naterao uticajnije ali manje hrabre društvene klase na odlučniji i revolucionarniji put od onoga kojim su dotada išle. Radnička klasa se latila oružja potpuno svesna toga da ta borba, po svojim neposrednim posledicama, nije njena borba. Ali ona se držala svoje jedino pravilne taktike: ne dozvoliti nijednoj klasi koja se podigla na njenim leđima (kao što je to učinila buržoazija 1848) da učvrsti svoju klasnu vladavinu a da ne ostavi radničkoj klasi bar slobodno polje za borbu za vlastite interese, i na svaki način dovoditi stvari do krize koja bi naciju ili otvoreno i neodoljivo gurnula na put revolucije ili što potpunije uspostavila *status quo* otpre revolucije i time učinila neizbežnom novu revoluciju. U oba slučaja radnička klasa je zastupala stvarni i dobro shvaćeni interes čitave nacije, ubrzavajući koliko je više moguće tok revolucije, koja je postala istorijska nužnost za stara društva civilizovane Evrope pre nego što neko od njih opet bude mogao da misli na mirniji i ravnomerniji razvitak svojih snaga.

Što se tiče seoskog stanovništva koje se pridružilo ustanku, njega su u naručje revolucionarne partije bacili delom relativno ogromni porezi, a delom nepodnošljivi feudalni tereti. Nemajući sopstvene inicijative, ono je predstavljalo prirepak drugih klasa koje su uzele učešća u ustanku i kolebalo se između radnika s jedne strane i sitne buržoazije s druge strane. Od njegovog posebnog socijalnog položaja zavisilo je gotovo u svakom slučaju kojim će putem krenuti; poljo-privredni radnici su po pravilu podržavali gradske radnike, sitni seljaci su bili skloni da idu ruku pod ruku sa sitnom buržoazijom.

Ova sitnoburžoaska klasa, na čiji smo veliki značaj i uticaj već nekoliko puta ukazivali, može se smatrati vodećom klasom majske ustanka 1849. godine. Kako u to vreme nijedan od velikih nemačkih gradova nije bio žarište pokreta, to je sitnoburžoaska klasa, koja uvek preovlađuje u srednjim i manjim gradovima, našla načina da rukovođenje pokretom uzme u svoje ruke. Osim toga, videli smo da su u toj borbi za Ustav Rajha i za prava nemačkog parlamenta bili stavljeni na kocku baš interesi ove klase. U svakoj od privremenih vlada obrazovanih u svim ustaničkim oblastima većina je predstavljala taj deo naroda, pa se dužina puta koji su te vlade prevalile može s pravom uzeti za merilo onog za šta je nemačka sitna buržoazija sposobna — a ona je, kao što ćemo videti, jedino sposobna da upropasti svaki pokret koji se poveri njenim rukama.

Sitna buržoazija, velika u hvalisanju, potpuno je nesposobna za akciju i vrlo plašljiva kad treba nešto rizikovati. Mesquine¹ priroda njenih trgovačkih poslova i njenih kreditnih operacija veoma je pogodna da u njenom karakteru izazove nedostatak energije i preduzirljivosti. Zato se može očekivati da će i njeno političko istupanje ispravljati slične osobine. U skladu s tim, sitna buržoazija je podsticala na ustanak gromkim rečima, razmećući se onim što se spremala da učini; požurila se da se dočepa vlasti čim je ustanak izbio, iako uglavnom protiv njene volje, a dobijenu vlast je upotrebila jedino na to, da upropasti tekovine ustanka. Gde god je oružani sukob doveo stvari do ozbiljne krize, tu je sitna buržoazija bila prestravljena zbog opasne situacije koja je za nju nastala; prestravljena zbog naroda koji je ozbiljno shvatio njene razmetljive pozive da se digne na oružje; prestravljena zbog vlasti koja joj je na taj način pala u ruke, a najviše prestravljena zbog posledica nastalih usled politike za koju se angažovala protiv svoje volje, posledica po sebe samu, po svoje društvene pozicije, po svoju imovinu. Zar se od nje nije očekivalo da će za stvar ustanka, kako je obično govorila, žrtvovati »život i imanje«? Zar ona nije bila prinuđena da preuzme zvanične položaje u ustanku, usled čega se, u slučaju poraza, izlagala opasnosti da izgubi svoj kapital? A zar ona nije bila sigurna da će u slučaju pobeđe odmah biti oterana s vlasti i da će videti kako celu njenu politiku ruše pobedonosni proleterci,

¹ sitničarska

koji su sačinjavali jezgro njenih borbenih snaga? Između oprečnih opasnosti koje su joj pretile sa svake strane, sitna buržoazija nije znala da upotrebi soju vlast ni za šta drugo nego da pusti da sve ide svojim tokom — usled čega je, naravno, propalo i ono malo izgleda na uspeh koji su još mogli postojati — i da tako potpuno upropasti ustanak. Njena taktika, ili, tačnije, odsustvo taktike, bila je svuda ista, i stoga su majski ustanci 1849. godine u svim delovima Nemačke bili vođeni po istom šablonu.

U Drezdenu se četiri dana vodila borba po ulicama grada. Sitna buržoazija u Drezdenu, »građanska garda«, ne samo što se nije borila, nego je u mnogo slučajeva pomagala akcije trupa protiv ustanika. I tu su ustanici poticali skoro isključivo iz redova radnika iz okolnih industrijskih oblasti. Oni su našli *sposobnog i hladnokrvnog vođu u ruskom emigrantu Mihailu Bakunjinu, koji je kasnije bio zarobljen*, a sada se nalazi zatvoren u kazamatima Munkaca, u Mađarskoj. Intervencija mnogobrojnih pruskih trupa slomila je ustanak.

U Rajnskoj Pruskoj došlo je samo do beznačajnih borbi. Budući da su svi veliki gradovi tvrđave nad kojima dominira citadela, ustanici su mogli da se upuste samo u čarke. Čim je bio doveden dovoljan broj trupa, oružani otpor je prestao.

U Falačkoj i Badenu je, naprotiv, u ruke ustanika pala bogata, plodna pokrajina i čitava jedna država. Novac, oružje, vojnici, vojna slagališta — sve je bilo na raspolaganju. Vojnici regularne vojske pridružili su se ustanicima, a u Badenu su bili čak i u njihovim prvim redovima. U Saksoniji i Rajnskoj Pruskoj ustanici su se žrtvovali da bi se dobilo vremena za organizovanje pokreta u južnoj Nemačkoj. Nikad nije postojala tako povoljna situacija za pokrajinski i delimičan ustanak kao ova. Pariz je stajao pred revolucijom, Mađari su bili pred kapijama Beča, u svim državama srednje Nemačke ne samo narod nego čak i trupe gajili su velike simpatije za ustanike i samo su čekali priliku pa da im se otvoreno pridruže. Pa ipak je pokret, dospevši u ruke sitne buržoazije, već unapred bio usuden na propast. Sitnoburžoaski regenti, naročito u Badenu — sa g. Brentanom na čelu — nisu ni za trenutak zaboravili da su počinili veleizdaju kad su uzurpirali položaj i prerogative »zakonitog« suverena, velikog vojvode. Seli su u svoje ministarske fotelje sa svešću o svojoj krivici. Šta možete očekivati od takvih kukavica? Ne samo što su prepustili ustanak njegovoj necentralizovanoj i zato neefikasnoj spontanosti, nego su učinili sve što je bilo u njihovoj moći da slome oštricu ustanika, da ga kastriraju, da ga unište. I u tome su uspeli zahvaljujući revnosnoj podršci one vrste nedostižnih političara, »demokratskih« heroja sitne buržoazije, koji su zaista mislili »da spasavaju zemlju«, dok su u stvari dopuštali da ih vuče za nos nekoliko prepređenih ljudi Brentanovog kova.

Što se tiče vojne strane stvari, nikad vojne operacije nisu bile izvođene nemarnije i mlitavije nego pod badenskim vrhovnim koman-

dantom Sigelom, bivšim poručnikom regularne vojske. Svuda je vladao nered, svaka povoljna prilika je propuštana, svaki dragoceni minut traćen na izmišljanje kolosalnih ali neizvodljivih planova, tako da je vojska, kad je najzad talentovani Poljak Miroslavski preuzeo komandu, bila dezorganizovana, potučena, demoralisana, rdavo snabdevena i imala pred sobom četiri puta brojnijeg protivnika. Miroslavski nije mogao da učini ništa drugo nego da kod Vaghojzela ude u slavnu, mada bezuspešnu bitku, da se vešto povuče, da primi poslednju beznadežnu bitku pod zidovima Raštata i da se odrekne komande. Kao u svakom ustaničkom ratu u kome su armije sastavljene od dobro obučениh vojnika i neukih dobrovoljaca, u revolucionarnoj vojsci bilo je mnogo heroizma i mnogo nevojničke i često neshvatljive panike. Ali, iako nesavršena, kakva je morala biti, ona je bar imala to zadovoljstvo da vidi kako se četiri puta veća snaga smatrala nedovoljnom da je savlada, i da se sto hiljada regularnih trupa u borbi protiv dvadeset hiljada ustanika u vojničkom pogledu odnosilo prema njima s toliko respekta kao da se bore protiv Napoléonove stare garde.

Ustanak je izbio u maju; sredinom jula 1849. bio je potpuno ugušen. Prva nemačka revolucija bila je završena.

London (bez datuma)

XIX

[Kraj ustanka]

Za vreme dok su jug i zapad Nemačke bili u otvorenom ustanku, a vladama je — od prvog izbijanja neprijateljstva u Drezdenu pa do kapitulacije u Raštatu — trebalo nešto više od deset nedelja da ugase i poslednji plamen prve nemačke revolucije, Nacionalna skupština je iščezla s političke pozornice a da niko nije ni opazio njen nestanak.

Ostavili smo ovo uzvišeno telo u Frankfurtu, sasvim zburjeno zbog drskih napada raznih vlada na njegovo dostojanstvo, zbog nemoći i izdajničke ravnodušnosti centralne vlasti koju je ono samo stvorilo, zbog ustanka sitne buržoazije u njegovu odbranu i ustanka proletarijata za revolucionarniji krajnji cilj. Strašna utučenost i očajanje zavladaše među njegovim članovima; događaji su odjednom uzeli tako određen i odlučan obrt da su za nekoliko dana bile potpuno uništene iluzije ovih učenih zakonodavaca u pogledu njihove stvarne vlasti i uticaja. Konzervativci su se, na znak koji su im dale vlade, povukli iz tela koje je otada moglo da postoji samo kao izazov postojećim vlastima. Liberali su napustili borbu u krajnjoj pometnji i odrekli se svojih mandata. Gospoda poslanici dezertirali su na stotine. Od osam ili devet stotina njihov broj se tako brzo smanjivao da je uskoro kvorum iznosio sto pedeset, a nekoliko dana kasnije — sto poslanika. Pa čak i njih je bilo teško skupiti, mada je cela demokratska partija ostala na mestu.

Put kojim je trebalo da pođu ostaci parlamenta bio je dovoljno jasan. Trebalo je samo da stanu otvoreno i odlučno na stranu ustanka i da ga na taj način, ukoliko takva legalizacija može tome doprineti, ojačaju, dok bi oni samim tim odmah stekli armiju koja će ih braniti. Trebalo je da zatraže od centralne vlasti da odmah obustavi sva neprijateljstva, a ako ona, kao što se moglo predvideti, ne bi mogla ili ne bi htela da to uradi, da je odmah zbace i na njeno mesto postave drugu energičniju vladu. U slučaju da ustaničke trupe ne bi mogle biti dovedene u Frankfurt (što se u početku, kad su vlade pojedinih država bile još slabo spremne i još uvek oklevale, moglo lako izvesti), Skupština se mogla premestiti u središte ustaničke oblasti. Da je sve to bilo odmah učinjeno, i to odlučno, ne kasnije od sredine ili kraja maja, i ustanak i Nacionalna skupština imali bi otvorene mogućnosti.

Ali takav odlučan put nije se mogao očekivati od predstavnika vlasti nemačke malogradanštine. Ovi uzvišeni državnici nikako se nisu oslobodili svojih iluzija. Oni članovi koji su bili izgubili kobnu veru u snagu i nepovredivost parlamenta već su bili uhvatili maglu; demokrate koji su ostali nije bilo lako privoleti da se okanu snova o moći i veličini kojima su se zanosili već dvanaest meseci. Verni putu kojim su dotada išli, oni su zazirali od odlučne akcije sve dok nije iščezao svaki izgled na uspeh, pa čak i svaki izgled da makar časno podlegnu. A zatim, da bi razvili neku tobože stvarnu i važnu delatnost, čija je očigledna nemoć, praćena njihovim velikim pretenzijama, mogla samo da izazove sažaljenje i smeh, oni su i dalje upućivali svoje rezolucije, adrese i zahteve regentu Rajha, koji se na njih nije ni osvrtao, a isto tako i ministrima koji su bili u otvorenom savezu s neprijateljem. I kad im je najzad Wilhelm Wolff, poslanik za Štrigau, jedan od urednika lista »Neue Rheinische Zeitung«, jedini pravi revolucionar u celoj Skupštini, rekao da bi bilo bolje, ako stvarno misle ono što govore, da prestanu s brbljanjem i da odmah stave van zakona regenta Rajha, glavnog izdajnika zemlje, tada je dole uzdržavano moralno negodovanje ove gospode poslanika izbilo s takvom snagom kakvu oni nisu pokazivali ni onda kad su ih vlade zasipale uvredama.

Sasvim prirodno — jer je Wolffov predlog bio prva pametna reč koja se čula u zidinama crkve sv. Pavla¹; sasvim prirodno, jer je to bilo upravo ono što je trebalo uraditi — a tako otvoren govor, koji je išao tako pravo cilju, mogao je samo da uvredi ovaj skup osetljivih duša, koje su bile odlučne jedino u svojoj neodlučnosti i koje su se, pošto su bile suviše velike kukavice da delaju, jednom zauvek odlučile da, ako ništa ne rade, rade upravo ono što je trebalo da urade. Svaka reč koja je kao munja osvetlila tešku ali namernu zamagljenost njihove svesti, svaka aluzija koja je išla za tim da ih izvede iz lavirinta u kome su oni tvrdoglavo težili da se zadrže što je moguće duže, svaka jasna predstava o tome kako stvari zaista stoje bila je, naravno, zločin protiv veličanstva ove suverene skupštine.

Čim je položaj ove poštovane gospode u Frankfurtu postao neodrživ, uprkos rezolucijama, apelima, interpelacijama i proklamacijama, oni su se brzo povukli, ali ne u ustaničke oblasti; to bi bio suviše odlučan korak. Otišli su u Štuttgart, gde je virtemberška vlada sačuvala neku vrstu iščekivajuće neutralnosti. Tu su, najzad, proglasili da se regent Rajha lišava vlasti, a iz svoje sredine izabrali namesništvo od pet članova. Ovo namesništvo je odmah pristupilo donošenju zakona o miliciji^[54], koji je stvarno u zvaničnoj formi bio poslan svim vladama Nemačke.

Njima, pravim neprijateljima Skupštine, bilo je naredeno da dižu vojsku za njenu odbranu! I tako je bila stvorena — naravno na

¹ U crkvi sv. Pavla u Frankfurtu na Majni zasedala je opšta nemačka Nacionalna skupština od 18. do 30. maja 1849.

papiru — vojska za odbranu Nacionalne skupštine. Divizije, brigade, pukovi, baterije, sve je bilo uređeno i utvrđeno. Nedostajala je samo stvarnost, jer ova vojska, naravno, nikad nije stvorena.

Još jedna šansa, i to poslednja, sama se nametala Nacionalnoj skupštini. Demokratsko stanovništvo iz svih krajeva zemlje slalo je deputacije da bi se stavilo na raspolaganje parlamentu i da bi ga podstaklo na odlučnu akciju. Narod, znajući namere virtemberške vlade, preklinjao je Nacionalnu skupštinu da natera tu vladu na otvorenu i aktivnu saradnju sa svojim ustaničkim susedima. Uzalud. Već samim tim što je došla u Štuttgart, Nacionalna skupština predala se na milost i nemilost virtemberškoj vladi. Članovi Skupštine su to znali, i gušili su pokrete u narodu. Time su izgubili i poslednji ostatak uticaja koji su mogli da imaju. Požneli su zasluženi prezir, a virtemberška vlada, naterana od Pruske i od regenta Rajha, učinila je kraj ovoj demokratskoj lakrdiji zatvorivši, 18. juna 1849. dvoranu u kojoj se parlament sastajao i naredivši članovima Namesništva da napuste zemlju.

Ovi su zatim otišli u Baden, u tabor ustanka, ali su tu sad bili nepotrebni. Niko na njih nije obraćao pažnju. Ipak je Namesništvo, u ime suverenog nemačkog naroda, produžilo da spasava zemlju svojim naporima. Učinilo je pokušaj da ga priznaju strane sile time što je davalo pasoš svakome ko je hteo da ga od njega primi. Izdavalo je proklamacije i slalo komesare da dignu na ustanak baš one krajeve Virtemberga čiju je aktivnu pomoć odbilo kad još nije bilo kasno; naravno, bez uspeha. Pređa mnogom je originalni izveštaj koji je Namesništvu poslao jedan od tih komesara, g. Rösler (poslanik za Els), čiji je sadržaj dosta karakterističan. Pisan je u Štuttgartu, 30. juna 1849. Pošto je opisao doživljaje pola tuceta komesara u bezuspešnoj poteri za novcem, on navodi čitav niz izvinjenja što još nije otišao na svoju dužnost, a zatim se upušta u teška rezonovanja o mogućim razmimoilaženjima između Pruske, Austrije, Bavarske i Virtemberga, s njihovim mogućim posledicama. Pošto ih je iscrpno razmotrio, on ipak dolazi do zaključka da nema više nikakvih izgleda na uspeh. Zatim predlaže da se organizuju releji od poverljivih ljudi za dostavljanje obaveštenja i sistem špijunaže u pogledu namera virtemberške vlade i pokreta trupa. Ovo pismo nije nikad stiglo na naznačenu adresu, jer u vreme kad je bilo pisano, čitavo »Namesništvo« je već bilo prešlo u »inostrano odeljenje«, to jest u Švajcarsku; i dok je siroti g. Rösler lupao glavu zbog namera strašne vlade jedne kraljevine šestoga reda, dotle su sto hiljada pruskih, bavarskih i hesenskih vojnika rešili celu stvar u poslednjoj bici pod zidovima Raštata.

Tako je iščezao nemački parlament, a s njime prva i poslednja tvorevina revolucije. Njegovo sazivanje bilo je prvi vidan dokaz da se u Nemačkoj stvarno odigrala revolucija; i on je postojao sve dok se ona, ta prva revolucija moderne Nemačke, nije završila. Izabran pod uticajem kapitalističke klase od strane rasecpanog, rastrkanog seoskog stanovništva, koje se najvećim delom tek budilo iz feudalne

učmalosti, ovaj parlament je poslužio tome da dovede, u punom sastavu, na političku arenu sva velika popularna imena od 1820. do 1848. godine, a zatim da ih potpuno likvidira. Tu su bile skupljene sve slavne ličnosti buržoaskog liberalizma. Buržoazija je očekivala čuda, a požnjela je sramotu za sebe i za svoje predstavnike. Klasa industrijskih i trgovinskih kapitalista pretrpela je u Nemačkoj teži poraz nego u ma kojoj drugoj zemlji; prvo je bila pobedena, slomljena, oterana s vlasti u svakoj pojedinoj nemačkoj državi, a zatim do nogu potučena, osramoćena i izviždana u centralnom nemačkom parlamentu. Liberalizam u politici, vladavina buržoazije bilo pod monarhijskim bilo pod republikanskim oblikom državne uprave, onemogućen je u Nemačkoj jednom zasvagda.

U poslednjem periodu svoga postojanja nemački parlament je služio tome da zauvek osramoti onu grupu koja je još od marta 1848. bila na čelu zvanične opozicije: demokrate — predstavnike interesa sitne buržoazije, a delom i seljaštva. Ova klasa je imala u maju i junu 1849. priliku da pokaže da je u stanju da stvori jednu stabilnu nemačku vladu. Videli smo kako je zatajila; ne toliko zbog kukavičluka u teškim trenucima posle izbivanja revolucije nego zbog ispoljavanja one iste kratkovidosti, malodušnosti i kolebljivosti u politici koja je karakteristična za njene trgovačke poslove. Usled toga je u maju 1849. izgubila poverenje stvarno borbene mase svih evropskih ustanaka, radničke klase. Ali još uvek je imala neke šanse. Nemački parlament je bio potpuno u njenim rukama kad su se reakcionari i liberali bili povukli. Seljačko stanovništvo bilo je na njenoj strani. Dve trećine armija manjih država, jedna trećina pruske vojske i veći deo pruskog landvera bili su spremni da joj se pridruže, samo da je radila odlučno i s onom hrabrošću koja je izraz jasnog uvida u stanje stvari. Ali političari koji su vodili tu klasu nisu stvari videli nimalo jasnije nego masa sitne buržoazije koja je išla za njima. Dokazali su čak da su i od samih liberala bili zaslepljeniji, strasnije privrženi iluzijama koje su svesno podržavali, lakoverniji i nesposobniji da odlučno pogledaju stvarima u oči. A i njihov politički značaj bio je pao ispod tačke smrzavanja. Ali pošto stvarno nisu sproveli u život svoja otrcana načela, oni bi u vrlo povoljnim okolnostima mogli privremeno oživeti da im i ta poslednja nada nije bila oduzeta, kao što je bila oduzeta i njihovim kolegama »čiste demokratije« u Francuskoj, državnim udarom Louis-a Bonaparte.

Porazom ustanka u jugozapadnoj Nemačkoj i rasturanjem nemačkog parlamenta završena je istorija prve nemačke revolucije. Još imamo da bacimo poslednji pogled na pobedonosne članove kontrarevolucionarne alijanse; to ćemo učiniti u našem idućem pismu.^[55]

London, 24. septembra 1852.

Karl Marx

Izjava

Jedan dubokomisleni dopisnik lista »Allg(emeine) Augsb(urger) Zeitung«^[56] od 26. septembra, Keln, dovodi u neukusnu vezu mene, baronicu von Beck i hapšenja u Kelnu.^[57] Ja sam, navodno, baronici von Beck poverio političke tajne, koje su kasnije, na ovaj ili onaj način, stigle do tih vlada. Baronicu von Beck video sam samo dva puta i to u prisustvu svedoka. Oba puta radilo se o *isključivo* literarnim zahtevima, koje sam morao da odbijem, pošto su polazili od sasvim pogrešne pretpostavke da sam u nekoj vezi sa nemačkim listovima. Pošto sam to obavio, ništa više nisam čuo o baronici von Beck, dok nisam saznao za njenu iznenadnu smrt. A nemačke izbeglice, koje su svakodnevno opštile s gospodom von Beck, oduvek sam isto tako malo ubrajao među svoje prijatelje koliko i kelnskog dopisnika lista »A. A. Ztg.«, ili nemačke »velikane«, koji u Londonu prave posao od emigracije. Nikad nisam smatrao da je vredno truda da odgovoram na masu perfidno-glupih, neukusno-lazljivih ogovaranja nemačkih listova, koja ili direktno potiču iz Londona ili su otuda inspirisana. Ako ovog puta oravim izuzetak, to je samo zato što kelnski dopisnik lista »A. A. Z.« pokušava da moju navodnu indiskreciju prema baronici von Beck prikaže kao *razlog* hapšenja u Kelnu, Drezdenu itd.

KARL MARX

London, 4. oktobra 1851.

Naslov originala:

Erklärung

Prvi put objavljeno u listu

»Kölnische Zeitung«, br. 242

od 9. oktobra 1851.

KARL MARX

Osamnaesti brimer
Louis-a Bonaparte^[58]

Napisano od decembra 1851. do marta 1852.

Prvi put objavljeno u časopisu

•Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften,
New York 1852. Erstes Heft.

Drugo izdanje, koje je Marx preradio, izišlo je 1869. u Hamburgu.

Treće izdanje, koje je priredio Engels, pojavilo se 1885.

Ovde se objavljuje prema izdanju: Karl Marx – Friedrich Engels,
Werke, Band 8, Dietz Verlag, Berlin 1960, str. 115 - 207.

Die Revolution,

Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften.

Herausgegeben von

J. Weydemeyer.

Erstes Heft.

Der 18te Brumaire des Louis Napoleon

von

Karl Marx.

New York.

Expedition: Deutsche Vereins-Buchhandlung von Schmidt und Helmich,
William Street Nr. 191.

1852.

Naslovna strana časopisa »Die Revolution«, u kojem je prvi put objavljen Marxov spis »Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte« (pod drukčijim naslovom).

I

Hegel negde primećuje da se sve velike svetskoistorijske činjenice i ličnosti pojavljuju tako reći dva puta.^[59] On je zaboravio da doda: jedanput kao tragedija, drugi put kao farsa. Caussidière umesto Dantona, Louis Blanc umesto Robespierre-a. Montanja^[60] od 1848. do 1851. umesto Montanje od 1793. do 1795, sinovac umesto strica. I ista karikatura u okolnostima u kojima se pojavljuje drugo izdanje osamnaestog brimera!^[61]

Ljudi prave svoju sopstvenu istoriju, ali oni je ne prave po svojoj volji, pod okolnostima koje su sami izabrali, nego pod okolnostima koje su neposredno zatekli, koje su date i nasledene. Tradicija svih mrtvih generacija pritiskuje kao mōra mozak živih. I upravo kad izgleda da su zauzeti time da sebe i stvari preokrenu, da stvore nešto čega još nije bilo, upravo u takvim epohama revolucionarne krize oni bojažljivo prizivaju u svoju službu duhove prošlosti, pozajmljuju od njih imena, bojne parole, kostime, da bi, prurušeni u to prečasnno ruho i pomoću tog pozajmljenog jezika, izveli novi svetskoistorijski prizor. Tako se Luther maskirao kao apostol Pavle, revolucija od 1789. do 1814. zaodevala se naizmenično kao Rimsko Republika i Rimsko Carstvo, a revolucija od 1848. nije umela da uradi ništa bolje nego da parodira čas godinu 1789, čas revolucionarnu tradiciju od 1793. do 1795. Tako početnik koji je naučio neki novi jezik uvek prevodi taj jezik na svoj maternji, ali u duh novog jezika on je ušao i slobodno može njime da vlada tek kad se u njemu kreće bez sećanja na svoj maternji jezik i kada govoreći njime zaboravlja svoj sopstveni.

Pri razmatranju tih svetskoistorijskih prizivanja pokojnika odmah se među njima pokazuje upadljiva razlika. Camille Desmoulines, Danton, Robespierre, St. Just, Napoléon, — heroji, kao i partije i masa stare francuske revolucije izvršili su u rimskom kostimu i s rimskim frazama u ustima zadatak svoga vremena: oslobođenje od okova i uspostavljanje modernog *buržoaskog* društva. Jedni su u paramparčad razbili feudalno tle i pokosili feudalne glave koje su na njemu izrasle. Drugi je u unutrašnjosti Francuske stvorio uslove pod kojima se tek mogla razviti slobodna konkurencija, pod kojima se tek mogao iskoristićavati isparcelisani zemljoposed, upotrebiti oslobođena industrijska

proizvodna snaga nacije; a izvan francuskih granica on je svuda zbrisao feudalne oblike, ukoliko je to bilo potrebno da bi se buržoaskom društvu u Francuskoj pribavila na evropskom kontinentu odgovarajuća, savremena okolina. Kad je nova društvena formacija jednom bila uspostavljena, nestali su prepotopski kolosi, a s njima i uskrsla rimska starina — Brutii, Grasi, Publikole, tribuni, senatori i sam Cezar. Buržoasko društvo u svojoj trezvenoj stvarnosti stvorilo je sebi svoje prave tumače i govornike u Sayima, Cousinima, Royer-Collard-ima, Benjamin Constant-ima i Guizot-ima, njegove stvarne vojskovođe sedele su u kontoarima, a užirena glava Luja XVIII bila je njegova politička glava. Sasvim obuzeto stvaranjem bogatstva i mirnom konkurentskom borbom, ono više nije shvatalo da su nad njegovom kolevkom bdele aveti iz rimskog doba. Ali ma koliko da je buržoasko društvo neherojsko, ipak je trebalo heroizma, požrtvovanja, terora, građanskog rata i bitaka naroda da bi se ono donelo na svet. I njegovi gladijatori našli su u klasično strogim predanjima Rimske Republike ideale i umetničke oblike, našli su samoobmane koje su im bile potrebne da bi građanski ograničenu sadržinu svojih borbi prikriili pred samim sobom i da bi svoje strasti održali na visini velike istorijske tragedije. Tako su na jednom drugom stupnju razvitka, vek ranije, Cromwell i engleski narod pozajmili od Starog zaveta jezik, strasti i iluzije za svoju buržoasku revoluciju. Kada je stvarni cilj bio postignut, kad je buržoasko preobražavanje engleskog društva bilo izvršeno, onda je Locke potpisnuo Avakuma.

Vaskrsavanje pokojnikâ u tim revolucijama služilo je, dakle, tome da se slave nove borbe, a ne da se parodiraju stare, da se dati zadatak preuveliča u fantaziji, a ne da se uzmakne od njegovog rešenja u stvarnosti, da se ponovo nađe duh revolucije, a ne da se izazove njena avet.

U godinama od 1848. do 1851. kružila je samo avet stare revolucije, počev od Marrasta, toga républicain en gants jaunes¹, koji se prerušio u starog Baillyja, pa sve do pustolova koji svoje trivijalno-odvratne crte skriva pod gvozdenom mrtvačkom maskom Napoléona. Ceo jedan narod, koji veruje da je revolucijom dao sebi ubrzanu snagu kretanja, odjednom se nalazi vraćen u minulu epohu, a da ne bi bilo nikakve sumnje u povratak na staro, ponovo ustaju stari datumi, staro računanje vremena, stara imena, stari edikti, za koje je izgledalo da su odavno predati antikvarskoj učenosti, i stari žbiri, za koje se činilo da su odavno istrulili. Nacija sama sebi izgleda kao onaj ludi Englez u Bedlamu⁶², koji veruje da živi u doba starih faraona i sva-kodneвно jadikuje zbog teškog posla koji mora da radi u etiopskim rudnicima kao kopač zlata, uzidan u tu podzemnu tamnicu, s lampom koja, pričvršćena na njegovoj glavi, oskudno svetli a iza njega nad-

¹ republikanca u žutim rukavicama

zornik robova s dugačkim bičem, i na izlazima rulja varvarskih vojnika koji ne razumeju ni robijaše u rudnicima niti jedni druge, jer ne govore zajedničkim jezikom. »I sve to se traži od mene« — uzdiše ljudi Englez — »od mene, slobodno rođenog Britanca, da bi se dobilo zlato za stare faraone.« »Da bi se platili dugovi porodice Bonaparta« — uzdiše francuska nacija. Englez, dok je bio pri pameti, nije se mogao osloboditi fiksne ideje o dobijanju zlata. Francuzi pak, dok su pravili revoluciju, nisu se mogli osloboditi uspomene na Napoléona, kao što dokazuju izbori od 10. decembra.^[63] U opasnostima od revolucije oni su čeznuli za slavnim prošlim danima^[64], i 2. decembar 1851. bio je odgovor na to. Oni imaju ne samo karikaturu starog Napoléona, oni imaju samog starog Napoléona, onako karikiranog kako on mora da izgleda sredinom 19. veka.

Socijalna revolucija 19. veka ne može da crpe svoju poeziju iz prošlosti, nego samo iz budućnosti. Ona ne može da otpočne pre no što se otrese svog praznovernog odnosa prema prošlosti. Ranijim revolucijama bile su potrebne svetskoistorijske reminiscencije da bi obmanule sebe u pogledu svoje sopstvene sadržine. Revolucija 19. veka mora ostaviti mrtve da sahranjuju svoje mrtvace kako bi stigla do svoje sopstvene sadržine. Tamo je fraza prevazilazila sadržinu, ovde sadržina prevazilazi frazu.

Februarska revolucija bila je prepad, *iznenadenje* starog društva, a narod je ovaj iznenadni *prepad* proglasio za svetskoistorijski čin, kojim je započela nova epoha. Drugog decembra februarska revolucija je iščekzla trikom jednog prevaranta i ono što izgleda da je oboreno nije više monarhija nego su to liberalne koncesije koje su joj bile iznudene vekovnim borbama. Mesto da samo *društvo* izvojuje sebi novu sadržinu, izgleda da se samo *država* vratila svom najstarijem obliku, bezočno otvorenoj vladavini sablje i mantije. Tako na coup de main¹ od februara 1848. odgovara coup de tête² od decembra 1851. Kako došlo, tako prošlo. Ali to međuvreme nije prošlo neiskorišćeno. Francusko društvo je za vreme od 1848. do 1851. naknadilo znanja i iskustva — i to skraćenim revolucionarnim metodom — koja bi pri ravnomernom, tako reći školskom razvoju morala prethoditi februarskoj revoluciji ako je trebalo da ona bude nešto više nego ustalavanje površine. Sada izgleda da se društvo povuklo iza svoje polazne tačke; u stvari ono tek treba sebi da stvori revolucionarnu polaznu tačku, situaciju, okolnosti, uslove pod kojima moderna revolucija jedino postaje ozbiljna.

Buržoaske revolucije, kao što su one iz 18. veka, jure brzo od uspeha do uspeha; njihovi dramatični efekti nadmašuju jedni druge, ljudi i stvari izgledaju uokvireni plamenim briljantima, ekstaza je duh svakoga dana; ali one su kratkog veka, brzo dostižu svoj vrhunac,

¹ udar, prepad — ² glavni udar

i dug mamurluk obuzima društvo pre nego što nauči da trezveno usvaja rezultate svog perioda, Sturm und Drang-a.¹ Naprotiv, proleterske revolucije, kao što su revolucije 19. veka, stalno kritikuju same sebe, neprestano se prekidaju u svom sopstvenom toku, vraćaju se na ono što je prividno svršeno da bi ga iznova otpočele, svirepo-temeljno ismevaju polovičnosti, slabosti i kukavnosti svojih prvih pokušaja; one kao da svoga protivnika obaraju samo zato da bi on iz zemlje crpao nove snage i moćnije se ispravljao prema njima; one stalno iznova uzmiču pred neodređenom gorostasnošću svojih sopstvenih ciljeva sve dok se ne stvori situacija koja onemogućava svaki povratak, i dok same okolnosti ne uzviknu:

Hic Rhodus, hic salta!
Ovde je ruža, ovde igra!^[65]

Uostalom, svaki osrednji posmatrač, čak i ako nije korak po korak pratio tok francuskog razvoja, morao je predosećati da revoluciji predstoji nečuvena blamaža. Bilo je dovoljno čuti samodopadljivo pobjedničko kevtanje kojim su gospoda demokrati čestitali jedni drugima na blagodatnim posledicama koje će imati druge [nedelje] maja 1852.^[66] Ta druga [nedelja] maja 1852. postala je u njihovim glavama fikсна ideja, dogma, kao u glavama hilijasta dan kada će se Hristos ponovo pojaviti, te će početi hiljadugodišnje carstvo. Slabost je kao i uvek našla svoj spas u verovanju u čuda, smatrala da je neprijatelj savladan ako ga je savladala u svojoj fantaziji, i gubila je svako razumevanje sadašnjosti pasivno uzdižući u nebesa budućnost koja je tobože očekuje, i podvige koje je tobože pripremila, ali koje samo još neće da izvrši. Ti junaci, koji se trude da svoju dokazanu nesposobnost opovrgnu time što jedni drugima poklanjaju svoje saosećanje i što se skupljaju u jednu gomilu — pokupili su svoje zavežljaje, digli svoje predujmljene lovorike i upravo bili zauzeti time da na meničnom tržištu diskontuju republike in partibus^[2] za koje su već, u tišini svoje skromne prirode, predostrožno bili organizovali personal za vladu. Drugi decembar ih je pogodio kao grom iz vedra neba, i narodi koji u epohama malodušnog neraspoloženja rado puštaju najglasnije bukače da zaglušuju njihov unutarnji strah, sada su se valjda uverili da su prošla vremena kada je gakanje gusaka moglo da spase Kapi-tol.^[67]

Ustav, Nacionalna skupština, dinastičke stranke, plavi i crveni republikanci, junaci Afrike^[68], grmljavina tribine, munje dnevne štampe, sva literatura, politička imena i duhovni renomei, građanski zakon i krivično pravo, liberté, égalité, fraternité³ i druga [nedelja] maja 1852 — sve je to iščezlo, kao kakva opsena, pred čarobnom formulom jednog čoveka, koga ni sami njegovi neprijatelji ne smatraju

¹ poleta i prodora — ² sloboda, jednakost, bratstvo

za čarobnjaka. Opšte pravo glasa nadživelo je, izgleda, još za jedan trenutak samo zato da bi svojeručno, pred očima celoga sveta, napravilo svoj testament i u ime samog naroda izjavilo: »Sve što postoji vredno je da propadne.«^[69]

Nije dovoljno reći, kao što to čine Francuzi, da je njihova nacija bila iznenađena. Naciji i ženi nikad se ne prашta nesmotren čas u kom je prvi pustolov koji je naišao mogao da nad njima izvrši nasilje. Zagonetka se takvim obrtima ne rešava, nego se samo drukčije formuliše. Ostalo bi da se objasni kako mogu tri pustolova da iznenade i bez otpora zarobe naciju od 36 miliona.

Rekapitulirajmo u opštim potezima faze kroz koje je prošla francuska revolucija od 24. februara 1848. do decembra 1851.

Tri glavna perioda su očevidna: *februarski period*; od 4. maja 1848. do 29. maja 1849: *period konstituisanja republike ili Ustavotvorne nacionalne skupštine*; od 29. maja 1849. do 2. decembra 1851: *period ustavne republike ili Zakonodavne nacionalne skupštine*.

Prvi period, od 24. februara ili od pada Louis-a-Philippe-a do 4. maja 1848, do sastanka Ustavotvorne skupštine, *februarski period* u pravom smislu, može se označiti kao *prolog* revolucije. Karakter tog perioda zvanično se izrazio u tome što je vlada koju je on improvizovao proglasila samu sebe *privremenom*; kao i vlada, tako se sve što je u tom periodu bilo započeto, pokušano, rečeno, izdavalo samo za *privremeno*. Niko i ništa nije se usuđivalo da traži za sebe pravo postojanja i stvarnog delanja. Svi elementi koji su pripremali ili određivali revoluciju — dinastička opozicija^[70], republikanska buržoazija, demokratskorepublikanska sitna buržoazija, socijaldemokratsko radništvo — našli su privremeno svoje mesto u februarskoj *vladi*.

Drukčije nije moglo biti. Prvobitni cilj februarskih dana bio je izborna reforma pomoću koje je trebalo da se proširi krug politički privilegovanih u samoj posedničkoj klasi i da se sruši isključiva vlast finansijske aristokratije. Ali kad je došlo do stvarnog sukoba, kad je narod pošao na barikade, kad se Nacionalna garda držala pasivno, kad vojska nije davala ozbiljan otpor i kad je kralj pobegao — onda je izgledalo da je republika razumljiva sama po sebi. Svaka stranka ju je tumačila u svom duhu. Proletarijat, koji ju je izvojevao s oružjem u ruci, utisnuo joj je svoj pečat i proklamovao je kao *socijalnu republiku*. Tako je nagoveštena opšta sadržina moderne revolucije, koja je stajala u najneobičnijoj protivrečnosti sa svim onim što se zasad moglo neposredno ostvariti pod datim okolnostima i uslovima, pomoću postojećeg materijala i postignutog stepena obrazovanja mase. S druge strane, zahtevi svih ostalih elemenata koji su učestvovali u februarskoj revoluciji bili su priznati na taj način, što su oni dobili u vladi lavovski deo. Zato se ni u jednom periodu ne nalazi šarenija mešavina poletnih fraza i stvarne nesigurnosti i bespomoćnosti, oduševljenijih težnji za novim i temeljitije vladavine stare rutine, prividne harmonije celoga društva i dubljeg nesklada njegovih elemenata. Dok je pariski

proletarijat još uživao u prizoru velike perspektive koja mu se otvorila i uveliko se bavio ozbiljno shvaćenim diskusijama o socijalnim problemima, dotle su se stare sile društva grupisale, skupile, pribrale i našle neočekivanu potporu u masi nacije, u seljacima i sitnoj buržoaziji, koji su svi odjedanput jurnuli na političku pozornicu, pošto su pale barijere Julske Monarhije.

Drugi period, od 4. maja 1848. do kraja maja 1849, jeste period *konstituisanja, osnivanja buržoaske republike*. Neposredno posle februarskih dana bili su iznenađeni ne samo dinastička opozicija republikancima, a republikanci socijalistima, nego i cela Francuska Parizom. Nacionalna skupština, koja se sastala 4. maja 1848. proizišla iz izbora nacije, predstavljala je naciju. Ona je bila živi protest protiv *zahteva* februarskih dana i trebalo je da svede rezultate revolucije na buržoasku meru. Uzalud je pariski proletarijat, koji je odmah shvatio karakter te Nacionalne skupštine, nekoliko dana posle njenog sastanka, 15. maja, pokušao silom da porekne njeno postojanje, da je raspusti, da taj organski oblik kojim ga je ugrožavao reagujući duh nacije opet razbije u njegove pojedine sastavne delove^[37]. Petnaesti maj, kao što je poznato, nije imao drugog rezultata sem što su Blanqui i njegovi drugovi, tj. stvarne vođe proletherske partije, uklonjeni s javne pozornice za celo vreme ciklusa o kom je reč.

Posle *buržoaske monarhije* Louis-a-Philippe-a može da dođe samo *buržoaska republika*, tj. ako je pod imenom kralja vladao ograničeni deo buržoazije, onda će sada u ime naroda vladati buržoazija kao celina. Zahtevi pariskog proletarijata su utopističke koještarije kojima treba učiniti kraj. Na tu izjavu Ustavotvorne nacionalne skupštine pariski proletarijat je odgovorio *junskim ustankom*, najgrandioznijim događajem u istoriji evropskih građanskih ratova. Buržoaska republika je pobedila. Na njenoj strani bili su finansijska aristokratija, industrijska buržoazija, srednji stalež, sitna buržoazija, vojska, lumpenproletarijat organizovan kao Mobilna garda^[71], duhovne snage popovi i seosko stanovništvo. Na strani pariskog proletarijata nije bio niko do on sam. Preko 3000 ustanika pobijeno je posle pobeđe, 15 000 transportovano¹ bez presude. Ovim porazom proletarijat stupa u *pozadinu* revolucionarne pozornice. On pokušava da se opet probije napred kad god izgleda da pokret uzima nov zalet, ali sa sve manje snage i sa sve manjim rezultatom. Čim jedan od društvenih slojeva koji su iznad njega dospe u fazu revolucionarnog previranja, proletarijat stupa u savez s njim i tako i on deli sve poraze koji snalaze razne stranke jednu za drugom. Ali ovi naknadni udarci sve više slabe što se više rasprostiru na celu površinu društva. Značajnije vođe proletarijata u Skupštini i u štampi padaju jedan za drugim kao žrtve sudova, a na njegovo čelo stupaju sve sumnjivije figure. Jednim delom on se

¹ tj. deportovano, prognano

baca na doktrinarne eksperimente, na banke za razmenu i radnička udruženja, baca se, dakle, u takav pokret u kome odustaje od toga da stari svet preokrene njegovim sopstvenim velikim celokupnim sredstvima, nego pokušava da ostvari svoje oslobođenje iza leđa društva, na privatna način, u granicama svojih skučenih uslova egzistencije, pa, prema tome, nužno propašuje. Izgleda da on niti može u sebi da ponovo nađe revolucionarnu veličinu, niti da iz novostvorenih saveza dobije novu energiju, sve dotle dok sve klase, s kojima se u junu borio, ne budu pored njega same ležale oborene. Ali on bar podleže s čašću velike svetsko-istorijske borbe; ne samo Francuska: sva Evropa drhti od juskog zemljotresa, dok se naredni porazi viših klasa plaćaju tako jevtino da je potrebno drsko preterivanje od strane pobjedničke stranke da bi se oni uopšte mogli prikazati kao događaji, i oni su utoliko sramniji ukoliko je poražena stranka udaljenija od proleterske.

Poraz junskih ustanika je, doduše, pripremio, poravnao teren na kom je mogla da se osnuje i podigne buržoaska republika; ali on je ujedno pokazao da se u Evropi radi o drugim pitanjima, a ne o »republiki ili monarhiji«. On je očito pokazao da buržoaska republika ovde znači neograničeni despotizam jedne klase nad drugim klasama. Dokazao je da u zemljama sa starom civilizacijom, s formiranim klasama, s modernim uslovima proizvodnje i s duhovnom svešću u kojoj su vekovnim radom rastvorene sve nasleđene ideje, republika uopšte znači samo politički oblik prevrata buržoaskog društva, a ne njegov konzervativni životni oblik, kao, na primer, u Sjedinjenim Državama Severne Amerike, gde doduše, već postoje klase, ali se još nisu utvrdile, nego u stalnom toku neprestano menjaju i jedna drugoj ustupaju svoje sastavne delove; gde moderna sredstva za proizvodnju, umesto da idu uporedo s hroničnom prenaseljenošću, naprotiv zamjenjuju relativnu nestašicu u glavama i rukama, i gde, najzad, grozničavo mladalački razvoj materijalne proizvodnje, koju jedan novi svet mora da usvoji, nije davao ni vremena ni prilike za uklanjanje duhova starog sveta.

Sve klase i stranke ujedinile su se za vreme junskih dana u Stranku reda protiv proleterske klase kao stranke anarhije, socijalizma, komunizma. One su »spasle«¹⁷² društvo od »neprijatelja društva«. One su geslo starog društva: »Svojina, porodica, religija, red«¹⁷² dale svojoj vojsci kao parolu i doviknule kontrarevolucionarnom krstaškom pohodu: »Pod ovim znakom ćeš pobediti!«¹⁷² Od tog trenutka, čim jedna od mnogobrojnih stranaka koje su se okupile pod tim znakom protiv junskih ustanika pokuša da se održi na revolucionarnom poprištu, u svom sopstvenom klasnom interesu, ona podleže pred poklicem: »Svojina, porodica, religija, red«. Društvo se spasava isto toliko puta koliko se puta sužava krug njegovih vladalaca, koliko puta užu interes odnosi pobjedu nad širim. Svaki zahtev za najjednostavnijom buržoaskom finansijskom reformom, za najprostijim liberalizmom, za najformalnijim republikanstvom, za najobičnijom demokratijom, odmah

se kažnjava kao »atentat na društvo« i žigoše kao »socijalizam«. I najzad se sami prvosveštenici »religije reda« teraju udarcima noge s njihovih pitijskih tronožaca, izvlače u gluho doba noći iz njihovih postelja, trpaju u zatvorenička kola, bacaju u tamnice ili šalju u progonstvo, njihov hram se sravnjuje sa zemljom, njihova usta se zapečaćuju, njihovo pero se lomi, njihov zakon cepa — u ime svojine, porodice, religije, reda. Buržuje, fanatike reda, ubijaju iz pušaka pijane vojničke gomile na njihovim balkonima, njihova porodična svetinja se skrnavi, njihove kuće se bombarduju radi rasonode — u ime svojine, porodice, religije i reda. Šljam buržoaskog društva najzad obrazuje *svetu falangu reda* i junak Krapülinski⁽⁷³⁾ ulazi u Tiljerije kao »*spasilac društva*«.

II

Vratimo se opet na nit izlaganja.

Istorija *Ustavotvorne nacionalne skupštine* je od junskih dana *istorija vladavine i raspada republikanske buržoaske frakcije*, one frakcije koja je poznata pod imenom trikolorni republikanci, čisti republikanci, politički republikanci, formalistički republikanci itd.

Ta frakcija je pod buržoaskom monarhijom Louis-a-Philippe-a sačinjavala *zvaničnu republikansku opoziciju* i, prema tome, priznati sastavni deo tadašnjeg političkog sveta. Ona je imala svoje predstavnike u parlamentu, a u štampi značajan delokrug. Njen pariski organ »Le National«⁽⁷⁴⁾ bio je na svoj način isto tako ugledan kao i »Journal des Débats«⁽⁷⁵⁾. Tom položaju pod ustavnom monarhijom odgovarao je i njen karakter. Nije to bila nikakva frakcija buržoazije koja bi bila povezana velikim zajedničkim interesima i odvojena osobenim uslovima proizvodnje. Bila je to koterija republikanski nastrojenih buržuja, pisaca, advokata, oficira i činovnika, čiji se uticaj zasnivao na ličnim antipatijama zemlje prema Louis-u-Philippe-u, na sećanjima na staru republiku, na republikanskoj veri jednog broja zanesenjaka, a pre svega na *francuskom nacionalizmu*, čiju je mržnju protiv bečkih ugovora i protiv saveza s Engleskom ona stalno održavala budnom. »Le National« je veliki deo privrženika koje je imao pod Louis-om-Philippe-om dugovao ovom skrivenom bonapartizmu koji je zato docnije, pod republikom, mogao da istupi protiv njega kao opasan konkurent u ličnosti Louis-a Bonaparte. »Le National« se borio protiv finansijske aristokratije, kao što je to činila sva ostala buržoaska opozicija. Polemika protiv budžeta, koja se u Francuskoj tačno podudarala s borbom protiv finansijske aristokratije, pružala je suviše jevtinu popularnost, suviše bogatu građu za puritanske leading articles¹, a da ne bi bila iskorišćena. Industrijska buržoazija bila mu je zahvalna zato što je ropski branio francuski sistem zaštitnih carina, čega se on, međutim, latio više iz nacionalnih nego iz nacionalnoekonomskih razloga, a celokupna buržoazija zato što je s puno mržnje denuncirao komunizam i socijalizam. Uostalom, stranka lista »Le National« bila je *čisto republikanska*, tj. ona je zahtevala republikanski oblik vlada-

¹ uvodne članke

vine buržoazije umesto monarhijskog i, pre svega, svoj lavovski udeo u toj vladavini. Uslovi tog preobražaja njoj uopšte nisu bili jasni. Jedno je, međutim, i njoj bilo jasno kao dan, i to se na banketima za reformu pri kraju vlade Louis-a-Philippe-a otvoreno izjavljivalo, a to je njena nepopularnost u sredini demokratske sitne buržoazije, a naročito u sredini revolucionarnog proletarijata. Ti čisti republikanci su, kako i priliči čistim republikancima, već bili spremni da se za prvo vreme zadovolje regenstvom vojvotkinje od Orléans-a^[76], kada je izbila februarska revolucija i njihovim najpoznatijim predstavnicima dala mesto u privremenoj vladi. Oni su, naravno, već unapred imali poverenje buržoazije i većinu Ustavotvorne nacionalne skupštine. Iz Izvršne komisije, koju je Nacionalna skupština obrazovala čim se sastala, odmah su isključeni *socijalistički* elementi privremene vlade; a stranka lista »Le National« iskoristila je izbijanje junskog ustanka da raspusti i *Izvršnu komisiju* i da se tako oslobodi svojih najbližih suparnika, *sitnoburžoaskih* ili *demokratskih republikanaca* (Ledru-Rollina itd.). Cavaignac, general buržoaskorepublikanske stranke koji je komandovao u junskoj bici, stupio je na mesto Izvršne komisije s nekom vrstom diktatorske vlasti. Marrast, bivši glavni urednik lista »Le National«, postao je stalni predsednik Ustavotvorne nacionalne skupštine, a ministarstva, kao i svi ostali značajni položaji, pripali su čistim republikancima.

Republikanska buržoaska frakcija, koja je sebe već odavno smatrala zakonitom naslednicom Julske Monarhije, našla se tako u položaju koji je prevazilazio njen ideal; ali ona je došla na vlast ne putem liberalne pobune buržoazije protiv prestola, kako je to sanjala pod Louis-em-Philippe-om, nego preko kartečima ugušene pobune proletarijata protiv kapitala. To što je zamišljala kao *najrevolucionarniji* događaj zbilo se u stvarnosti kao *najkontrarevolucionarniji* događaj. Plod joj je pao u krilo, ali on je pao s drveta saznanja, a ne s drveta života.

Isključiva *vladavina buržoaskih republikanaca* trajala je samo od 24. juna do 10. decembra 1848. Njeni rezultati se svode na *sastavljanje republikanskog ustava i na opasno stanje Pariza*.

Novi *Ustav* bio je u osnovi samo republikanizovano izdanje ustavne povelje od 1830.^[77] Visoki izborni cenzus Julske Monarhije, koji je iz političke vlasti isključivao čak i veliki deo buržoazije, bio je nespojiv s postojanjem buržoaske republike. Februarska revolucija je odmah namesto ovog cenzusa proklamovala neposredno opšte pravo glasa. Buržoaski republikanci nisu mogli da ponište ovaj događaj. Oni su se morali zadovoljiti time da dodaju ograničenje odredbom o šestomesečnom stanovanju u mestu izbora. Stara organizacija uprave, opština, pravosuđa, vojske itd. ostala je netaknuta, ili je, gde ju je Ustav menjao, promena pogadala registar, a ne sadržinu, ime, a ne stvar.

Neizbežni generalštab slobodâ od 1848 — lična sloboda, sloboda

štampe, govora, udruživanja, zbora, nastave, religije itd. — dobio je ustavnu uniformu koja je te slobode činila nepovredivim. To jest svaka od tih sloboda se proglašava za *bezuslovno* pravo francuskog *citoyen-a*¹, ali sa stalnom primedbom da je neograničena ukoliko je ne ograničavaju »*jednaka prava drugih i javna bezbednost*« ili »zakoni«, koji baš treba da dovedu do te harmonije individualnih sloboda u međusobnom odnosu i u odnosu na javnu bezbednost. Na primer: »Građani imaju pravo da se udružuju, da se mirno i nenaoružani okupljaju, da upućuju peticije i da svoja mišljenja izražavaju kroz štampu ili na neki drugi način. *Uživanje tih prava nema drugog ograničenja do jednakih prava drugih i javne bezbednosti.*« (Glava II francuskog Ustava, § 8.) — »Nastava je slobodna. Sloboda nastave ima se *uživati* pod uslovima utvrđenim zakonom i pod vrhovnim nadzorom države.« (Na istom mestu, § 9.) — »Stan svakog građanina je nepovrediv, *osim* na način propisan zakonom.« (Glava II, § 3.) Itd. itd. — Ustav stoga stalno ukazuje na buduće *organske* zakone koji treba da sprovedu one primedbe i da tako regulišu uživanje neograničenih sloboda kako one ne bi dolazile u sukob ni jedna s drugom, ni s javnom bezbednošću. A docnije su prijatelji reda oživotvorili te organske zakone i sve one slobode tako regulisali da se buržoazija, uživajući ih, ne spotiče o jednaka prava drugih klasa. Gde se te slobode »drugima« potpuno uskraćuju, ili gde se njihovo uživanje dopušta pod uslovima od kojih je svaki po jedna policijska zamka, to se uvek čini samo u interesu »javne *bezbednosti*«, tj. bezbednosti buržoazije, kao što to Ustav propisuje. Stoga se kasnije obe strane s punim pravom pozivaju na Ustav, — kako prijatelji reda, koji su sve te slobode ukinuli, tako i demokrati, koji su tražili da se sve one vrate. Jer svaki paragraf Ustava sadrži svoju sopstvenu antitezu, svoj sopstveni gornji i donji dom: u tekstu — slobodu, u primedbi — ukidanje te slobode. Prema tome, sve dotle dok se poštovalo *ime* slobode, a sprečavalo se samo njeno istinsko ostvarenje, — zakonskim putem, razume se, — sve dotle je ustavna egzistencija slobode ostajala neokrnjena, nedirnutu, ma koliko da je njena *stvarna* egzistencija bila ubijena.

Ovaj ustav, koji je na tako smišljen način učinjen nepovredivim imao je ipak, kao Ahil, jedno ranjivo mesto; samo, to nije bilo peta, već glava, ili, bolje reći, dve glave kojima se završavao, a to su — *Zakonodavna skupština*, s jedne strane, i *predsednik*, s druge strane. Treba samo prelistati ustav, da bi se videlo da su apsolutni, pozitivni, neprotivrečni, neizopačivi samo oni paragrafi kojima se određuje odnos predsednika prema Zakonodavnoj skupštini. Jer, ovde je trebalo da buržoask. republikanci obezbede sami sebe. Paragrafi 45. do 70. Ustava sastavljeni su tako da Nacionalna skupština može da obori predsednika ustavno, a predsednik Nacionalnu skupštinu

¹ građanina

samo protivustavno, samo obarajući sam Ustav. Ovde, dakle, Ustav izaziva svoje nasilno uništenje. On ne samo da sankcioniše podelu vlasti kao povelja od 1830, nego je proširuje do nepodnošljive protivrečnosti. *Igra ustavnih vlasti*, kako je Guizot nazvao parlamentarno prepiranje između zakonodavne i izvršne vlasti, igrala je u Ustavu od 1848. stalno va banque.¹ Na jednoj strani 750 narodnih predstavnika, izabranih opštim pravom glasa i koji mogu opet da budu birani, čine Nacionalnu skupštinu, koja se ne može ni kontrolisati ni raspustiti, koja je nedeljiva, — Nacionalnu skupštinu koja ima zakonodavnu svemoć, koja u poslednjoj instanciji odlučuje o ratu, miru i trgovinskim ugovorima, koja jedina ima pravo amnestije i zbog svoje stalnosti neprekidno ostaje u prvom planu pozornice. Na drugoj strani predsednik, snabdeven svim atributima kraljevske vlasti, s pravom da svoje ministre postavlja i otpušta nezavisno od Nacionalne skupštine, sa svim sredstvima izvršne vlasti u svojim rukama, deleći sve položaje i time odlučujući u Francuskoj o sudbini najmanje milion i po egzistencija, jer toliko lica materijalno zavisi od onih pet stotina hiljada činovnika i oficira svih rangova. On ima za sobom svu oružanu silu. On ima privilegiju da pomiluje pojedine zločince, da suspenduje delove Nacionalne garde, da u saglasnosti s Državnim savetom otpušta generalne, kantonalne i opštinske većnike, koje su sami građani izabrali. Njemu je dato pravo inicijative i rukovođenja pri sklapanju svih ugovora s inostranstvom. Dok je Skupština stalno na pozornici, te je izložena svakodnevnoj javnoj kritici, dotle on vodi skriven život u Jelisejskim poljima, i to imajući pred očima i u srcu član 45. Ustava, koji mu svakodnevno dovikuje: «Frère, il faut mourir!»² Tvoja moć prestaje druge nedelje lepog meseca maja u četvrtoj godini tvoga izbora! Onda dolazi kraj svemu, predstava se ne odigrava dvaput, i ako imaš dugova, postaraj se za vremena da ih otplatiš od onih 600 000 franaka koje ti dodeljuje Ustav, sem ako možda više voliš da drugog ponedeljka lepog meseca maja putuješ u Kliši!⁽⁷⁸⁾ — Dok Ustav tako stvarnu vlast ostavlja predsedniku, on nastoji da Nacionalnoj skupštini osigura moralnu vlast. Bez obzira na to što je nemoguće stvoriti moralnu vlast zakonskim paragrafima, Ustav i ovde opet sam sebe ukida time što određuje da predsednika biraju svi Francuzi neposrednim pravom glasa. Dok se glasovi Francuske razbijaju na 750 članova Nacionalne skupštine, dotle se oni ovde koncentrišu na jednu individuu. Dok svaki pojedini predstavnik naroda predstavlja samo ovu ili onu stranku, ovaj ili onaj grad, ovu ili onu tačku, ili samo nužnost da se izabere bilo koji od sedam stotina pedeset, pri čemu se ne gleda tako tačno ni na stvar ni na čoveka, dotle je on izabranik nacije, i akt njegovog izbora je adut koji suvereni narod izbacuje jedanput svake četiri godine. Izabrana Nacionalna skupština

¹ stavlajući sve na kocku — ² »Brate, mora se umreti!»

ima metafizički, ali izabrani predsednik ima lični odnos prema naciji. Nacionalna skupština, doduše, u svojim pojedinim članovima predstavlja raznolike strane nacionalnog duha, ali u predsedniku se taj duh ovaploćuje. On, nasuprot njoj, poseduje neku vrstu božanskog prava, on je — po milosti narodnoj.

Tetida, boginja mora, predskazala je Ahilu da će on umreti u cvetu mladosti. Ustav, koji je imao svoje ranjivo mesto kao i Ahil, takode je imao svoje predosećanje kao i Ahil, da mora umreti ranom smrću. Ustavotvornim čistim republikancima bilo je dovoljno da s magličastih visina svoje idealne republike bace jedan pogled na grešnu zemlju pa da uvide kako obest rojalista, bonapartista, demokrata, komunista i njihov sopstveni rdav glas svakog dana rastu u istoj meri u kojoj se oni približavaju dovršenju svog zakonodavnog remek-dela; Tetida zbog toga nije morala da napušta more da bi im saopštila tu tajnu. Oni su pokušavali da zloj kobi doskoče ustavnim lukavstvom, pomoću § 111. Ustava, po kome svaki predlog za *reviziju Ustava* mora da se izglasa u tri uzastopne debate, između kojih uvek mora da prode ceo mesec dana, da ga izglasaju najmanje 3/4 glasova, uz to pod uslovom da ne glasa manje od 500 članova Nacionalne skupštine. Time su samo učinili nemoćan pokušaj da i kao parlamentarna manjina — kakav su položaj sebi već proročanski predviđali — vrše vlast koja je u ovom trenutku, kada su raspolagali parlamentarnom većinom i svim sredstvima vladine moći, svakoga dana sve više izmicala iz njihovih slabih ruku.

Najzad, u jednom melodramskom paragrafu, Ustav poverava sam sebe »budnosti i patriotizmu celog francuskog naroda, kao i svakog pojedinog Francuza«, pošto je već ranije, u drugom jednom paragrafu, »budne« i »patriote« poverio nežnoj, dželatskoj pažnji Vrhovnog suda, »haute cour«, koji je on sam za to izmislio.

Takav je bio Ustav od 1848, koji 2. decembra 1851. nije oborila neka glava, nego ga je srušio prost dodir jednog šesira; doduše, taj šesir je bio trorogi napoleonovski šesir.

Dok su buržoaski republikanci u Skupštini bili zauzeti time da smišljaju, pretresaju i izglasavaju taj ustav, dotle je Cavaignac van Skupštine održavao *opsadno stanje Pariza*. Opsadno stanje Pariza bilo je babica Ustavotvorne skupštine pri njenim republikanskim porođajnim bolovima. Ako je Ustav kasnije uklonjen s ovog sveta pomoću bajoneta, ne sme se zaboraviti da je on već i u materinjoj utrobi morao biti čuvan pomoću bajoneta, i to okrenutih protiv naroda, i da je pomoću bajoneta morao i da dođe na svet. Očevi »čestitih republikanaca« proneli su nekad svoj simbol, trikoloru, širom Evrope. A i ovi su sa svoje strane učinili pronalazak koji je sam našao put preko celog Kontinenta, ali se sa sve većom ljubavlju vraćao u Francusku, sve dok sada u polovini njenih departmana nije stekao pravo građanstva. Taj pronalazak bilo je — *opsadno stanje*. Odličan pronalazak, periodično primenjivan u svakoj narednoj krizi u toku francuske re-

volucije. Ali kasarna i bivak, koje su tako francuskom društvu periodično stavljali na glavu da bi mu stegli mozak i učinili ga mirnim; sablja i musketa, koje su periodično puštali da sude i upravljaju, tutorišu i cenzurišu, da vrše službu policajca i noćnog stražara; brkovi i vojnička bluza, koje su periodično proglašavali za najvišu mudrost društva i za upravljače društva, — zar kasarna i bivak, sablja i musketa, brkovi i vojnička bluza nisu najzad morali doći na pomisao da radije jednom zasvagda spasu društvo time što će svoj sopstveni režim proglasiti za vrhovni i građansko društvo sasvim osloboditi brige da samo sobom vlada? Kasarna i bivak, sablja i musketa, brkovi i vojnička bluza morali su utoliko pre doći na tu pomisao što su onda mogli očekivati da će biti i bolje plaćeni za svoju veću zaslugu, dok im je pri samo periodičnom opsadnom stanju i prolaznim spasavanjima društva po naredbi ove ili one buržoaske frakcije, osim nekoliko mrtvih i ranjenih i nekoliko ljubaznih grimasa građana, malo čega opipljivog padalo u deo. Zašto, najzad, da se vojska jednom i u svom sopstvenom interesu i za svoj sopstveni interes ne poigra opsadnog stanja, pa da istovremeno ne opsedne i kese buržuja? Neka se uostalom ne zaboravi, uzgred budi rečeno, da se pukovnik Bernard, onaj isti predsednik vojne komisije koji je pod Cavaignacom pomogao da 15 000 pobunjenika budu deportovani bez prešude, ovoga trenutka opet nalazi na čelu vojnih komisija koje delaju u Parizu.

Ako su »čestiti«, čisti republikanci, uvođenjem opsadnog stanja u Parizu stvorili rasadnik u kom će se odgajiti pretorijanci⁽⁷⁹⁾ od 2. decembra 1851, oni, naprotiv, zaslužuju hvalu što sada, kada su raspolagali silom nacije, puze pred inostranstvom, umesto da, kao pod Louis-em-Philippe-om, preteraju u nacionalnom osećanju, i umesto da Italiju oslobode, puštaju da je Austrijanci i Napuljci⁽⁸⁰⁾ ponovo osvoje. Izbor Louis-a Bonaparte 10. decembra 1848. za predsednika učinio je kraj Cavaignacovoj diktaturi i Ustavotvornoj skupštini.

U § 44. Ustava stoji: »Predsednikom Francuske Republike ne može postati lice koje je gubilo svojstvo francuskog građanina.« Prvi predsednik Francuske Republike, L. N. Bonaparta ne samo da je izgubio svojstvo francuskog građanina, ne samo da je bio engleski specijalni policijski činovnik, nego je čak bio naturalizovani Švajcarac.⁽⁸¹⁾

Na drugom mestu izložio sam značenje izbora od 10. decembra.¹ Ovde se neću na to vraćati. Dovoljno je ako ovde primetim da su oni bili *reakcija seljaka*, koji su morali snositi troškove februarske revolucije, protiv ostalih klasa nacije, *reakcija sela protiv grada*. Oni su naišli na veliki odziv u vojsci, kojoj republikanci lista »Le National« nisu pribavili ni slavu ni povišicu plate, među krupnom buržoazijom,

¹ Vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 38—39.

koja je Bonapartu pozdravila kao most k monarhiji, među proleterima i sitnim buržujima, koji su ga pozdravljali kao bič protiv Cavaignaca. Kasnije će mi se pružiti prilika da bliže razmotrim odnos seljaka prema francuskoj revoluciji.

Razdoblje od 20. decembra 1848.^[82] do raspuštanja Ustavotvorne skupštine u maju 1849. obuhvata istoriju propasti buržoaskih republikanaca. Pošto su osnovali republiku za buržoaziju, oterali revolucionarni proletarijat s terena i privremeno učutkali demokratsku situ buržoaziju, oni sami bivaju odgurnuti od mase buržoazije, koja ovu republiku s pravom uzapćuje kao *svoje vlasništvo*. Ta masa buržoazije bila je, međutim, *rojalistička*. Jedan njen deo, krupni zemljoposednici, vladao je za vreme *Restauracije*: oni su stoga bili *legitimisti*. Drugi deo, finansijski aristokrati i krupni industrijalci, vladao je za vreme Julske Monarhije: oni su stoga bili *orleanisti*. Velikodostojnici vojske, Univerziteta, crkve, advokatskog staleža, Akademije i štampe podelili su se na obe strane, mada u različitoj proporciji. Ovde, u buržoaskoj republici, koja nije nosila ni ime *Bourbon* niti *Orléan*, nego ime *kapital*, oni su našli državni oblik pod kojim su mogli vladati *zajednički*. Već ih je junski ustanak bio ujedinio u »Stranku reda«. Sad je trebalo najpre ukloniti koteriju buržoaskih republikanaca koja je još držala mesta u Nacionalnoj skupštini. Isto onako brutalno kao što su ti čisti republikanci zloupotrebili fizičku silu prema narodu, isto tako kukavički, zastrašeni, obeshrabreni, slomljeni, nesposobni za borbu, uzimali su oni sada, kada je trebalo odbraniti svoje republikanstvo i svoje zakonodavno pravo protiv izvršne vlasti i rojalista. Nije potrebno da ovde pripovedam sramnu istoriju njihovog raspada. Oni nisu propali, oni su iščezli. Oni su zauvek odigrali svoju ulogu, i u sledećem periodu oni figuriraju, bilo u Skupštini bilo van nje, samo još kao uspomene, koje izgleda da ponovo oživljuju čim je opet reč o samom imenu republika i čim revolucionarni sukob zapreti da padne na najniži nivo. Uzgred napominjem da list koji je toj stranci dao ime, »Le National«, u narednom periodu prilazi socijalizmu.

Pre nego što završimo s ovim periodom, moramo baciti još jedan pogled unatrag na obe one sile, od kojih je jedna 2. decembra 1851. uništila drugu, dok su od 20. decembra 1848. do stupanja Ustavotvorne skupštine živele u bračnom odnosu. Mislimo na Louis-a Bonapartu, s jedne strane, i na stranku ujedinjenih rojalista, Stranku reda, stranku krupne buržoazije, s druge strane. Pri stupanju na svoj predsednički položaj, Bonaparta je odmah obrazovao vladu Stranke reda, na čije je čelo postavio Odilona Barrot-a, notabene¹ starog vođu najliberalnije frakcije parlamentarne buržoazije. Gospodin Barrot se najzad dočepao vlade, čija ga je avet progonila od 1830, i još više,

¹ da se podsetimo

predsedničkog položaja u toj vladi; ali ne, kako je on to zamišljao pod Louis-em-Philippe-om, kao najistaknutiji vođa parlamentarne opozicije, nego sa zadatkom da sahrani jedan parlament, i kao saveznik svih svojih zakletih neprijatelja, jezuita i legitimista. On je, najzad, poveo nevestu svome domu, ali tek pošto se ona prostituisala. Sam Bonaparta se prividno potpuno povukao. Dotična stranka je radila mesto njega.

Odmah na prvoj sednici ministarskog saveta zaključeno je da se pošalje ekspedicija u Rim, za koju se saglasiše da je izvedu iza leđa Nacionalne skupštine, a sredstva za to da izvuku od nje pod lažnim izgovorom. Tako je počelo s podvaljivanjem Nacionalnoj skupštini i tajnom zaverom s apsolutističkim silama inostranstva protiv revolucionarne Rimske Republike. Bonaparte je na isti način i istim manevrima pripremao svoj udar od 2. decembra protiv rojalističke Zakonodavne skupštine i njene ustavne republike. Ne zaboravimo da je ista stranka koja je 20. decembra 1848. obrazovala Bonapartinu vladu, sačinjavala 2. decembra 1851. većinu Zakonodavne nacionalne skupštine.

Ustavotvorna skupština odlučila je u avgustu da se razide tek pošto izradi i obnaroduje ceo niz organskih zakona koji su imali da dopune Ustav. Stranka reda predložila joj je, preko poslanika Rateaua, 6. januara 1849, da se okani organskih zakona i umesto toga donese odluku o *sopstvenom raspuštanju*. Ne samo vlada, s g. Odilonom Barrot-om na čelu, nego i svi rojalistički članovi Nacionalne skupštine podvignuli su joj u tom trenutku da je njeno raspuštanje potrebno za uspostavljanje poverenja, za konsolidovanje reda, za to da bi se učinio kraj neizvesnom provizorijumu i da bi se stvorilo definitivno stanje; da Skupština ometa produktivan rad nove vlade i da samo iz pakosti pokušava da produži svoj vek, da je zemlji dodijala. Bonaparta je pamtio sve ove ispade protiv zakonodavne vlasti, učio ih napamet i dokazao parlamentarnim rojalistima 2. decembra 1851. da je od njih ponešto naučio. Njihove sopstvene parole okrenuo je protiv njih.

Barrot-ova vlada i Stranka reda išle su dalje. One su u celoj Francuskoj izazvale slanje *peticija* Nacionalnoj skupštini, u kojima se ona ljubazno umoljava da se izgubi. Tako su protiv Nacionalne skupštine, ustavno organizovanog izraza narodne volje, oni povelili u borbu neorganizovane mase naroda. Oni su naučili Bonapartu da mimo parlamentarnih skupština apeluje na narod. Najzad je 29. januara 1849. došao dan kada je Ustavotvorna skupština imala da donese odluku o svom sopstvenom raspuštanju. Nacionalna skupština našla je zgradu u kojoj je zasedavala, posednutu od strane vojske; Changarnier, general Stranke reda, u čijim je rukama bilo sjedinjeno vrhovno zapovedništvo nad Nacionalnom gardom i linijskim trupama, držao je veliku smotru trupa u Parizu, kao da predstoji bitka, a ujedinjeni rojalisti preteći su izjavili Ustavotvornoj skupštini da će se

primeniti sila ako ona ne pristane dobrovoljno. Ona je pristala i samo je još iscenkala za sebe sasvim kratko produženje života. Šta je drugo bio 29. januar nego coup d'état¹ od 2. decembra 1851, samo izveden od rojalista s Bonapartom protiv republikanske Nacionalne skupštine? Gospoda nisu приметila, ili nisu htela da primete, kako je Bonaparta iskoristio 29. januar 1849. da jedan deo trupa pred Tiljerijama prodefiluje pred njim i kako je željno prihvatio baš ovo prvo javno izvođenje vojne sile protiv parlamentarne sile da bi nagovestio Kaligulu⁽⁸³⁾. Oni su, naravno, videli samo svoga Changarnier-a.

Jedan od motiva koji je Stranku reda još naročito podsticao da nasilno prekрати život Ustavotvorne skupštine bili su *organski* zakoni koji su dopunjavali Ustav, kao što je zakon o nastavi, zakon o verispovesti itd. Ujedinjenim rojalistima bilo je veoma stalo do toga da te zakone donose sami i da ne daju da ih donose republikanci, koji su postali nepoverljivi. Među tim organskim zakonima nalazio se, međutim, i zakon o odgovornosti predsednika republike. Godine 1851. Zakonodavna skupština je upravo bila zauzeta sastavljanjem takvog jednog zakona, kada je Bonaparta taj udar preduhitrio udarom od 2. decembra. Šta bi sve dali ujedinjeni rojalisti u svojoj parlamentarnoj zimskoj kampanji 1851. da su zakon o odgovornosti zatekli gotov, i to sastavljen od nepoverljive, neprijateljske republikanske Skupštine!

Pošto je 29. januara 1849. Ustavotvorna skupština sama slomila svoje poslednje oružje, Barrot-ova vlada i prijatelji reda progonili su je nemilosrdno, nisu propustili ništa što bi je moglo poniziti, i iznudili su od njene slabosti, zbog koje je izgubila veru u sebe, zakone koji su je stali poslednjeg ostatka poštovanja u javnosti. Bonaparta, obuzet svojom napoleonovskom fiksnom idejom, bio je dovoljno drzak da ovo unižavanje parlamentarne vlasti javno iskoristi. Jer, kada je Nacionalna skupština 8. maja 1849. izglasala ukor vladi zbog toga što je Oudinot zaposeo Čivitavekiju, i kada je naredila da se rimska ekspedicija vrati svojoj tobožnjoj nameni⁽⁸⁴⁾, Bonaparta je iste večeri objavio u listu »Le Moniteur«⁽⁸⁵⁾ pismo Oudinot-u u kome mu čestita na njegovim junačkim delima i u kome se već, nasuprot parlamentarnim piskaralima, ponaša kao velikodušni zaštitnik vojske. Rojalisti su se na to smeškali. Smatrali su da su ga naprosto namagarčili. Najzad kad je Marrast, predsednik Ustavotvorne skupštine, jednog trenutka smatrao da je bezbednost Nacionalne skupštine ugrožena i, oslanjajući se na Ustav, zatražio jednog pukovnika s njegovim pukom, pukovnik se odupro, pozvao se na disciplinu i uputio Marrasta na Changarnier-a, koji ga je podrugljivo odbio s primedbom da ne voli bayonettes intelligentes². Novembra 1851, kada su ujedinjeni rojalisti hteli da otpočnu odlučnu bitku s Bonapartom, pokušavali su da svo-

¹ državni udar — ² bajonete koji misle

jim zloglasnim *zakonom o kvestorima*^[86] sprovedu princip da predsjednik Nacionalne skupštine može neposredno da pozove trupe. Jedan od njihovih generala, Le Flô, potpisao je taj zakonski predlog. Uzalud je Changarnier glasao za taj predlog, i veličao Thiers-a zbog smotrene mudrosti bivše Ustavotvorne skupštine. *Ministar vojske Saint-Arnaud* odgovorio mu je kao što je Changarnier odgovorio Marrastu — i praćen burnim odobravanjem Montanje!

Tako je *Stranka reda*, dok još nije bila postala Nacionalnom skupštinom, dok je još bila samo vlada, sama žigosala *parlamentarni režim*. A više kad ga 2. decembar 1851. izgoni iz Francuske!

Mi mu želimo srećan put.

III

Dvadeset osmog maja 1849. sastala se Zakonodavna nacionalna skupština, a 2. decembra 1851. bila je rasterana. Ovaj period obuhvata trajanje života *ustavne ili parlamentarne republike*.

U prvoj francuskoj revoluciji posle vladavine *konstitucionalista* dolazi vladavina *žirondista*, a posle vladavine *žirondista* vladavina *jakobinaca*. Svaka od ovih stranaka naslanja se na onu koja je naprednija. Čim je revoluciju dovela toliko daleko da više ne može da je sledi, a kamoli da joj prednjači, smeliji saveznik koji stoji iza nje gura je u stranu i šalje na giljotinu. Revolucija se tako kreće po uzlaznoj liniji.

S revolucijom od 1848. je obrnuto. Proleterska partija se pojavljuje kao dodatak sitnoburžoasko demokratske partije. Ova je izdaje i ostavlja na cedilu 16. aprila, 15. maja^[37] i u junskim danima. Demokratska stranka sa svoje strane naslanja se na ramena buržoasko republikanske stranke. Buržoaski republikanci, tek što su poverovali da stoje čvrsto, odbacuju nepogodnog druga i sami se odupiru o ramena Stranke reda. Stranka reda uvlači svoja ramena, pušta buržoasko republikance da se prevrnu i baca se na ramena oružane sile. Ona još veruje da sedi na njenim ramenima, kad jednog lepog dana primeti da su se ta ramena pretvorila u bajonete. Svaka stranka odastrag udara onu koja vuče napred, a spređa se prislanja na onu koja vuče nazad. Nikakvo čudo što u tom smešnom položaju gubi ravnotežu, te se, uz neizostavne grimase, survava u neobičnim prevrtanjima. Revolucija se tako kreće po silaznoj liniji. Ona se nalazi u tom kretanju unazad još pre no što je uklonjena poslednja februarska barikada i uspostavljena prva revolucionarna vlast.

Period koji je pred nama obuhvata najšareniju mešavinu vapijućih protivrečnosti: konstitucionalisti, koji otvoreno kuju zavere protiv Ustava, revolucionari, koji su po sopstvenom priznanju konstitucionalisti; Nacionalna skupština, koja hoće da bude svemoćna, a stalno ostaje parlamentarna; Montanja, koja svoj poziv nalazi u trpljenju i svoje sadašnje poraze izravnavava predskazivanjem budućih pobeda; rojalisti, koji predstavljaju patres conscripti¹ republike i koje

¹ izabrane očeve (počasno ime rimskih senatora)

situacija primorava da neprijateljske dinastije, kojima su privrženi, drže u inostranstvu, a republiku, koju mrze, u Francuskoj; izvršna vlast koja u samoj svojoj slabosti nalazi svoju snagu, a u preziru koji uliva — svoje dostojanstvo; republika koja nije ništa drugo do spojena infamija dveju monarhija, Restauracije i Julske Monarhije, s etiketom imoerije, — savezi čija je prva klauzula razdvajanje, borbe čiji je prvi zakon da ne budu vođene do kraja, u ime mira — razuzdana, besadržajna agitacija, u ime revolucije — najsvečanije propovedanje mira, strasti bez istine, istine bez strasti, junaci bez junačkih dela, istorija bez događaja; razvoj kojemu kao da je jedina pokretačka snaga kalendar, koji i zamara stalnim ponavljanjem istih zategnutosti i popuštanja; suprotnosti koje kao da se periodično zaoštravaju samo da bi otupele i splasnule ne mogući da se razreše; pretenciozno pokazivanje napora i građanski užas pred opasnošću od smaka sveta, dok spasioći sveta istovremeno izvode najsitnije intrige i dvorske komedije koje svojim *laisser aller*¹ podsećaju manje na sudnji dan, a više na vremena Fronde⁽⁸⁷⁾ — celokupni oficijelni genije Francuske upropašćen prepredenom glupošću jedne jedine individue; celokupna volja nacije, koja, kad god progovori kroz opšte pravo glasa, traži svoj odgovarajući izraz u okorelim neprijateljima interesa masa, dokle ga, najzad, ne nađe u samovolji jednog gusara. Ako je koje razdoblje istorije slikano sivo u sivom, onda je to ovo. Ljudi i događaji izgledaju kao obrnuti Šlemili⁽⁸⁸⁾ kao senke koje su izgubile svoje telo. Revolucija sama parališe svoje sopstvene nosioce i samo svoje protivnike snabdeva strasnom silovitošću. Kada se »crvena avet«, koju su kontrarevolucionari stalno prizivali i ukročavali, najzad pojavi, ona se ne pojavljuje s anarhističkom frigijskom kapom na glavi, nego u uniformi reda, u *crvenim pantalonama*.

Videli smo da je vlada koju je Bonaparta postavio 20. decembra 1848, na dan svoga vaznesenja², bila vlada Stranke reda, legitimističke i orleanističke koalicije. Ta vlada, vlada Barrot-Falloux, nadživela je republikansku Ustavotvornu skupštinu, čiji je vek više ili manje nasilno prekratila, i još je bila na kormilu. Changarnier, general udruženih rojalista, sjedinjavao je i dalje u svojoj ličnosti vrhovnu komandu prve divizije i pariske Nacionalne garde. Opšti izbori su, najzad, osigurali Stranci reda veliku većinu u Nacionalnoj skupštini. Ovde su poslanici i perovi Louis-a-Philippe-a susreli svetu četu legitimista, za koje se mnogobrojni glasački listići nacije behu pretvorili u ulaznice za političku pozornicu. Bonapartistički narodni predstavnici bili su odveć retko posejani da bi mogli obrazovati samostalnu parlamentarnu stranku. Oni su se pojavili samo kao mauvaisse queue³ Stranke reda. Tako je Stranka reda imala u svojim rukama vladu,

¹ neka ide kako ide — ² ulazak u Jelisejsku palatu, rezidenciju predsednika — ³ prirepak

vojsku i zakonodavno telo, ukratko — celokupnu državnu silu, moralno ojačalu kako opštim izborima, koji su njenoj vladavini davali izgled volje naroda, tako i istovremenom pobedom kontrarevolucije na celom evropskom kontinentu.

Nikad jedna stranka nije otpočela svoj ratni pohod s većim sredstvima i pod povoljnijim izgledima.

Pretrpevši brodolom, *čisti republikanci* su u Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini spali na kliku od otprilike 50 ljudi s afričkim generalima¹ Cavaignacom, Lamoricière-om i Bedeauom na čelu. Ali veliku opozicionu stranku obrazovala je *Montanja*. Tim parlamentarnim imenom krstila je sebe *socijaldemokratska partija*. Ona je raspolagala s preko 200 do 750 glasova Nacionalne skupštine i bila je stoga bar isto toliko moćna koliko ma koja od tri frakcije Stranke reda, uzeta za sebe. Njena relativna manjina prema celokupnoj rojalističkoj koaliciji izgledalo je da je naknađena naročitim okolnostima. Ne samo što su izbori za departmane pokazali da je ona dobila znatan broj pristalica među seoskim stanovništvom; njoj su pripadali gotovo svi poslanici Pariza, vojska je zborom trojice podoficira potvrdila svoje demokratsko vjeruju, a vođa Montanje Ledru-Rollin stekao je, za razliku od svih predstavnika Stranke reda, parlamentarno plemstvo time što su pet departmana ujedinili svoje glasove za njega. Izgledalo je, dakle, 28. maja 1849, pri neizbežnim međusobnim sukobima rojalista i celokupne Stranke reda s Bonapartom, da Montanja raspolaze svim elementima za uspeh. Četrnaest dana docnije ona je izgubila sve, pa i čast.

Pre no što produžimo s izlaganjem parlamentarne istorije, potrebe su neke primedbe da bi se izbegla uobičajena pogrešna shvatanja o celom karakteru epohe o kojoj je reč. Ako se na stvar gleda očima demokrata, za vreme perioda Zakonodavne nacionalne skupštine bilo je u pitanju ono isto što i u periodu Ustavotvorne skupštine: jednostavna borba između republikanaca i rojalista. Sam pak pokret oni sažimaju u jednu reč: »reakcija« — noć u kojoj su sve mačke crne, i koja im dozvoljava da tručaju patroldžijske banalnosti. Bez sumnje Stranka reda na prvi pogled liči na klupče raznih rojalističkih frakcija, koje ne samo spletkare jedna protiv druge, kako bi svaka posadila na presto svog sopstvenog pretendenta i isključila pretendenta protivne strane, nego se i sve udružuju u zajedničkoj mržnji i zajedničkim napadima protiv »republike«. Montanja se sa svoje strane, nasuprot ovoj rojalističkoj zaveri, pojavljuje kao zastupnik »republike«. Stranka reda izgleda stalno zauzeta »reakcijom«, koja je uperena, ni više ni manje nego kao u Pruskoj, protiv štampe, prava udruživanja itd. i koja se, kao u Pruskoj, vrši brutalnim policijskim mešanjem birokratije, žandarmerije i sudova. »Montanja« je opet, sa svoje strane,

¹ tj. generalima koji su ratovali za kolonije u Africi

stalno zauzeta time da odbija te napade i da tako odbrani »večna prava čoveka«, kako je to činila manje ili više svaka takozvana narodna stranka od pre veka i po. Međutim, pri bližem razmatranju situacije i stranaka iščezava taj površni izgled, koji zamagljuje *klasnu borbu* i osobenu fizionomiju tog perioda.

Legitimisti i orleanisti obrazovali su, kao što rekosmo, dve velike frakcije Stranke reda. Šta je te frakcije vezivalo za njihovog pretendenta i razdvajalo jednu od druge? Zar to nije bilo ništa drugo nego ljiljan i trikolora, kuća Bourbon i kuća Orléans, različite nijanse rojalizma, — da li je to uopšte bilo ispovedanje rojalizma? Pod Bourbonima vladao je *veliki zemljoposed* sa svojim popovima i lakejima, a pod Orléans-ima finansijski magnati, krupna industrija, krupna trgovina, tj. *kapital* sa svojom pratnjom sastavljenom od advokata, profesora i krasnorečivih govornika. Zakonito kraljevstvo bilo je samo politički izraz za naslednu vladavinu gospodara zemlje, kao što je Julska Monarhija bila samo politički izraz za vlast koju su uzurpirali buržoaski skorojevići. Prema tome, ono što je te frakcije razdvajalo nisu bili takozvani principi, to su bili njihovi materijalni uslovi egzistencije, dve razne vrste svojine, to je bila stara suprotnost između grada i sela, suparništvo između kapitala i zemljoposeda. Da su ih u isto vreme vezivali za jednu ili drugu kraljevsku kuću stare uspomene, lična neprijateljstva, strahovanja i nade, predrasude i iluzije, simpatije i antipatije, uverenja, verovanja i principi — ko to poriče? Na raznim oblicima svojine, na socijalnim uslovima egzistencije uzdiže se čitava nadgradnja različitih i osobenih osećanja, iluzija, način mišljenja i gledanja na život. Njih stvara i uobličava čitava klasa iz svoje materijalne podloge i odgovarajućih društvenih odnosa. Pojedinaac koji ih prima tradicijom i vaspitanjem, može uobražavati da su oni pravi motivi i polazna tačka njegovog delanja. Ako su orleanisti i legitimisti, ako je svaka frakcija nastojala da uveri i samu sebe i onu drugu kako njih razdvaja privrženost njihovim dvema kraljevskim kućama, činjenice su kasnije dokazale da je, naprotiv, njihov podvojeni interes sprečavao ujedinjenje tih dveju kraljevskih kuća. I kao što se u privatnom životu pravi razlika između onoga što neko misli i govori o sebi i onoga što on stvarno jeste i čini, tako se u istorijskim borbama moraju još više razlikovati fraze i uobraženja stranaka od njihovog stvarnog organizma i njihovih stvarnih interesa, njihova predstava od njihove realnosti. Orleanisti i legitimisti našli su se u republici jedni pored drugih s istim zahtevima. Ako je svaka strana htela da nasuprot drugoj ostvari *restauraciju* svoje *sopstvene* kraljevske kuće, onda to nije značilo ništa drugo nego da je svaki od *dva krupna interesa* koji cepaju *buržoaziju* — zemljoposed i kapital — tražio da restaurira svoju sopstvenu nadmoć i potčinjavanje drugoga. Mi govorimo o dva interesa buržoazije, jer veliki zemljoposed bio je, uprkos svojem koketiranju s feudalizmom i svom rasnom ponosu, razvitkom modernog društva potpuno buržoaziran. Tako su torijevci u Engles-

koj dugo uobražavali da se oduševljavaju za kraljevsku vlast, crkvu i krasote staroengleskog ustava sve dok nije došao dan opasnosti i naterao ih da priznaju da se oduševljavaju samo za *zemljišnu rentu*.¹

Ujedinjeni rojalisti spletkarili su jedni protiv drugih u štampi, u Emsu, u Klermontu⁽⁸⁹⁾, van parlamenta. Iza kulisa oblačili su opet svoje stare orleanističke i legitimističke livreve i izvodili svoje stare turnire. Ali na javnoj pozornici, u svojim državničkim ulogama kao velika parlamentarna stranka, oni otpravljaju svoje kraljevske kuće s praznim reveransima i odlažu restauraciju monarhije in infinitum². Svoj pravi posao oni obavljaju kao *Stranka reda*, tj. pod *društvenom*, a ne *političkom* titulom; kao predstavnici buržoaskog svetskog poretka, a ne kao vitezovi putujućih princeza; kao buržoaska klasa prema drugim klasama, a ne kao rojalisti prema republikancima. A kao Stranka reda vršili su apsolutniju i suroviju vlast nad drugim klasama društva nego ikad pre pod Restauracijom ili Julskom Monarhijom; takva vlast je uopšte bila moguća samo pod parlamentarnom republikom, jer su samo u tom obliku mogla da se ujedine dva velika dela francuske buržoazije, da, prema tome, stave na dnevni red vladavinu svoje klase umesto režima jedne njene privilegovane frakcije. Ako oni uprkos tome još kao Stranka reda napadaju republiku i izražavaju svoju odvratnost prema njoj, onda se to ne dešava samo zbog rojalističkih uspomena. Instinkt im je govorio da republika, doduše, usavršava njihovu političku vlast, ali da ona u isto vreme podriva društvenu podlogu ove vlasti, zato što oni sad moraju da stoje nasuprot podjarmljenim klasama i da se s njima hvataju ukoštac bez posredovanja, bez skrivanja iza krune, bez mogućnosti da odvrćaju pažnju nacije drugostepenim borbama između sebe ili s kraljevstvom. Osećanje slabosti ih je navodilo da prezaju od čistih uslova svoje sopstvene klasne vladavine i da čeznu za povratkom nesavršenijih, nerazvijenijih i baš zato bezopasnijih oblika te vladavine. Naprotiv, kad god ujedinjeni rojalisti dođu u sukob s pretendentom koji stoji prema njima, s Bonapartom, kad god misle da izvršna vlast ugrožava njihovu svemoć u parlamentu, dakle kad god moraju da istaknu političku titulu svoje vlasti, oni nastupaju kao *republikanci*, a ne kao *rojalisti*, počevši od orleaniste Thiers-a, koji opominje Nacionalnu skupštinu da ih republika najmanje razdvaja, sve do legitimiste Berryer-a, koji 2. decembra 1851, obavivši trobojnu lentu oko sebe, kao tribun u ime republike harangira narod okupljen pred opštinskom zgradom desetog okruga. Istina, odjek mu podrugljivo dovikuje: Henri V! Henri V!

Nasuprot ujedinjenoj buržoaziji obrazovala se koalicija između sitne buržoazije i radnika, takozvana *socijaldemokratska* partija. Sitna buržoazija je videla da je posle junskih dana 1848. slabo nagrađena,

¹ Vidi u ovom tomu, str. 277—281. — ² u beskonačnost

da su njeni materijalni interesi ugroženi i da je kontrarevolucija dovela u pitanje demokratske garancije, koje su imale da joj osiguraju priznanje tih interesa. Stoga se ona približila radnicima. S druge strane, njeno parlamentarno predstavništvo, *Montanja*, koja je za vreme diktature buržoaskih republikanaca bila gurnuta u stranu, osvojila je u drugoj polovini života Ustavotvorne skupštine ponovo svoju izgublenu popularnost zahvaljujući borbi s Bonapartom i s rojalističkim ministrima. Ona je sklopila savez sa socijalističkim vođama. Februara 1849. slavilo se izmirenje na banketima. Napravljen je nacrt zajedničkog programa, stvoreni su zajednički izborni komiteti i postavljeni zajednički kandidati. Socijalnim zahtevima proletarijata slomljena je revolucionarna poenta i dat im demokratski obrt, a s demokratskih traženja sitne buržoazije je skinut samo politički oblik i istaknuta njihova socijalistička poenta. Tako je nastala *socijaldemokratija*. Nova *Montanja*, proizvod ove kombinacije, sadržala je, ne računajući nekoliko statista iz radničke klase i nekoliko socijalističkih sektaša, iste elemente kao i stara *Montanja*, samo u većem broju. Ali u toku razvoja ona se promenila zajedno s klasom koju je predstavljala. Osobeni karakter socijaldemokratije svodi se na to da se demokratsko-republikanske ustanove zahtevaju kao sredstvo, ne zato da bi se ukinule obe krajnosti, kapital i najamni rad, nego zato da bi se njihova suprotnost oslabila i pretvorila u harmoniju. Ma kako različite mere bile predlagane za postizanje toga cilja, ma kako se on ukrašavao manje ili više revolucionarnim predstavama, sadržina ostaje ista. Ta sadržina je menjanje društva demokratskim putem, ali menjanje u granicama sitne buržoazije. Samo se ne sme tako ograničeno pretpostaviti kao da je sitna buržoazija principijelno htela da sprovede neki sebični klasni interes. Naprotiv, ona veruje da su *posebni* uslovi njenog oslobođenja *opšti* uslovi u čijim granicama jedino može da se spase moderno društvo i izbegne klasna borba. Isto tako ne treba zamisljati ni da su svi demokratski predstavnici *shopkeepers*¹, ili da se zanose njima. Po svom obrazovanju i svom individualnom položaju oni mogu biti daleko od njih kao nebo od zemlje. Ono što njih čini predstavnicima sitne buržoazije jeste to da oni u glavi ne prelaze granice koje sitni buržoa ne prelazi u životu, da oni, prema tome, u teoriji dolaze do istih zadataka i rešenja na koje sitnu buržoaziju u praksi nagone materijalni interes i društveni položaj. To je uopšte odnos *političkih* i *literarnih predstavnika* jedne klase prema klasi koju predstavljaju.

Posle ovog izlaganja razume se samo po sebi da, ako se *Montanja* stalno bori protiv Stranke reda za republiku i takozvana prava čoveka, njen krajnji cilj nisu ni republika ni prava čoveka, kao što ni vojska, kojoj hoće da otmu oružje i koja se brani, nije izišla na bojno polje zato da bi zadržala svoje oružje.

¹ čifte

Stranka reda izazvala je Montanju čim se sastala Nacionalna skupština. Buržoazija je sad osetila da je nužno učiniti kraj s demokratskim sitnim buržujima, kao što je godinu dana ranije shvatila potrebu da okonča s revolucionarnim proletarijatom. Samo što je sada protivnik bio u drukčijem položaju. Snaga proleterske partije bila je na ulici, snaga sitnih buržuja u samoj Nacionalnoj skupštini. Trebalo je, dakle, namamiti ih iz Nacionalne skupštine na ulicu i pustiti ih da sami skrše svoju parlamentarnu moć pre no što bi je vreme i prilike mogli konsolidovati. Montanja je s opuštenim uzdama utrčala u klopku.

Bombardovanje Rima od strane francuskih trupa bilo je mamak koji joj je bačen. Ono je predstavljalo povredu člana V Ustava, koji zabranjuje Francuskoj Republici da svoje borbene snage upotrebi protiv slobode nekog drugog naroda. Uz to je i član 54. zabranjivao svaku objavu rata od strane izvršne vlasti bez pristanka Nacionalne skupštine, a Ustavotvorna skupština svojom odlukom od 8. maja osudila je rimsku ekspediciju. Na osnovu tih razloga podneo je Ledru-Rollin 11. juna 1849. optužnicu protiv Bonaparte i njegovih ministara. Razdražen Thiers-ovim zoljinim ubodima, on se toliko zaneo da je zapretio kako će braniti Ustav svim sredstvima, čak i oružjem u ruci. Montanja je ustala kao *jedan* čovek i ponovila taj poziv na oružje. Dvanaestog juna je Nacionalna skupština odbacila optužnicu, i Montanja je napustila parlament. Događaji od 13. juna poznati su: proklamacija jednog dela Montanje, kojom su Bonaparta i njegovi ministri stavljeni »van ustava«; ulična povorka demokratskih nacionalnih gardista koji su se, nenaoružani kao što su bili, raspršili pri susretu sa Changarnier-ovim trupama itd. itd. Jedan deo Montanje pobeo je u inostranstvo, drugi je predat Vrhovnom sudu u Buržu, a ostatak je, po jednom parlamentarnom pravilniku, podvrgnut tutorstvu predsednika Nacionalne skupštine.⁽⁹⁰⁾ U Parizu je bilo ponovo proglašeno opsadno stanje, a demokratski deo njegove Nacionalne garde raspušten. Tako je skršen uticaj Montanje u parlamentu i moć sitne buržoazije u Parizu.

U Lionu, gde je 13. jun dao signal za krvavi ustanak radnika, takođe je, kao i u pet okolnih departmana, proglašeno opsadno stanje, stanje koje traje do ovog trenutka.

Velika većina Montanje ostavila je svoju avangardu na cedilu uskrativši da potpiše njenu proklamaciju. Štampa je dezertirala, i samo su se dva lista usudila da objave taj pronuncijamento. Sitna buržoazija izdala je svoje predstavnike, jer nacionalni gardisti su izostali, ili su, gde su se pojavili, sprečavali podizanje barikada. Predstavnici su podvalili sitnoj buržoaziji, pošto se tobožnji saveznici iz vojske nigde nisu mogli videti. Najzad, umesto da od proletarijata dobije priliv snage, demokratska stranka zarazila ga je svojom sopstvenom slabošću i, kao što to obično biva u demokratskim velikim podvizima, vođe su imale zadovoljstvo da svoj »narod« mogu da optužuju zbog

dezertiranja, a narod pak zadovoljstvo da svoje vođe optužuje zbog prevare.

Retko se kad neka akcija objavljivala s više buke nego predstojeći ratni pohod Montanje, retko se kad o nekom događaju trubilo s više pouzdanja i preuranjenosti nego o toj neminovnoj pobjedi demokratije. Neosporno: demokrati veruju u trube od čije su se jeke srušili zidovi jerihonski. I kad god oni stoje nasuprot bedemima despotizma, pokušavaju da to čudo ponove. Ako je Montanja htela da pobjedi u parlamentu, nije smela pozivati na oružje. Ako je u parlamentu pozvala na oružje, nije se smela držati parlamentarno na ulici. Ako je ozbiljno mislila na mirnu demonstraciju, bilo je budalasto ne predvideti da će ona biti dočekana ratoborno. Ako se išlo za stvarnom borbom, onda je bilo čudno odložiti oružje kojim se ona morala voditi. Ali revolucionarne pretnje sitne buržoazije i njenih demokratskih predstavnika samo su pokušaji da se protivnik zastraši. A kad zapadnu u ćorsokak, kad su se dovoljno kompromitovali, tako da su primorani da svoje pretnje i privedu u delo, onda se to dešava na dvosmislen način: oni ništa ne izbegavaju toliko koliko sredstva koja vode cilju, i traže izgovore za svoj poraz. Treštava uvertira koja je objavljivala borbu gubi se u malodušno mrmljanje čim borba treba da počne; glumci prestaju da sebe uzimaju au sérieux¹ i akcija splašnjava kao vazdušni balon kada se bocne iglom.

Nijedna partija ne preuveličava svoja sredstva više nego demokratska, nijedna se lakomisljenije ne vara u pogledu situacije. Zato što je jedan deo vojske glasao za nju, Montanja je bila uverena da će se vojska za nju i pobuniti. A kojim povodom? Povodom kojemu je, sa stanovišta trupa, jedini smisao bio taj da revolucionari pristaju uz rimske vojnike protiv francuskih vojnika. S druge strane, sećanja na jun 1848. bila su još toliko sveža da je moralo postojati duboko negodovanje proletarijata protiv Nacionalne garde i temeljno nepoverenje šefova tajnih društava prema demokratskim šefovima. Da bi se ti sporovi izgledili, trebalo je da budu u pitanju veliki zajednički interesi. Povreda jednog apstraktnog paragrafa Ustava nije mogla da predstavlja takav interes. Zar Ustav nije već više puta bio povređen po uveravanju samih demokrata? Zar ga nisu najpopularniji listovi žigosali kao kontrarevolucionarnu tvorevinu? Ali demokrat, zato što predstavlja sitnu buržoaziju, dakle *prelaznu klasu*, u kojoj se interesi dveju klasa uzajamno otupljuju, uobražava da uopšte stoji iznad klasnog antagonizma. Demokrati priznaju da njima nasuprot stoji povlašćena klasa, ali da oni sa svim ostalim delovima nacije čine *narod*. To što oni zastupaju, to je *narodno pravo*; to što njih interesuje, to je *narodni interes*. Stoga oni, ako predstoji borba, ne moraju ispitivati interese i pozicije raznih klasa. Oni ne moraju suviše pažljivo

¹ ozbiljno

odmeravati svoja sopstvena sredstva. Oni treba samo da daju signal pa da se *narod* sa svim svojim neiscrpnim izvorima obori na *ugnjetače*. Ako li se pri izvođenju njihovi interesi pokažu neinteresantni, a njihova moć kao nemoć, onda je krivica ili do pokvarenih sofista, koji *nede-ljivi narod* cepaju na razne neprijateljske tabore, ili do vojske, koja je odveć poživotinjena i odveć zaslepljena da bi shvatila kako čisti ciljevi demokratije predstavljaju njeno sopstveno dobro, ili je stvar propala zbog nekog detalja u izvršenju, ili je pak neka nepredviđena slučajnost ovoga puta sve osujetila. Svakako demokrat izlazi isto tako neokaljan iz najsravnijeg poraza kao što je nevin ušao u nj, s novostečenim uverenjem da on mora pobediti; ne da on sam i njegova stranka moraju da napuste svoje staro stanovište, nego, obrnuto, da okolnosti moraju za njega sazreti.

Zbog toga ne treba desetkovanu, skršenu i novim parlamentarnim pravilnikom uniženu Montanju zamišljati kao odveć nesrećnu. Ako je 13. jun uklonio njene vođe, on je, s druge strane, oslobodio mesta za manje kapacitete kojima laska ovaj novi položaj. Ako se više nije moglo sumnjati u njihovu nemoć u parlamentu, onda su oni sad bar imali prava da svoje delanje svedu na izlive moralnog negodovanja i na bučno deklamovanje. Ako je Stranka reda tvrdila da u njima, kao poslednjim zvaničnim predstavnicima revolucije, vidi otelovljene sve užase anarhije, onda su oni u stvarnosti mogli biti utoliko banalniji i skromniji. A za 13. jun oni su se tešili dubokoumnom formulacijom: »Ali ako se drznu da napadnu opšte pravo glasa, e onda, onda ćemo pokazati ko smo mi!« *Nous verrons*.¹

Što se tiče montanjara koji su izbegli u inostranstvo, ovde je dovoljno primetiti da je Ledru-Rollin, zato što je uspeo da za jedva dve nedelje potpuno upropasti moćnu stranku na čijem je čelu bio, smatrao da je sad on pozvan da obrazuje novu francusku vladu in partibus⁽²⁾; da je izgledalo da njegova figura, u daljini, odvojena od tla akcije, postaje veća, u istoj meri u kojoj se nivo revolucije spuštao i u kojoj su oficijelne veličine oficijelne Francuske postajale sićušnije; da je on mogao predstavljati republikanskog pretendenta za 1852, da je upućivao periodične okružnice Vlasima i drugim narodima, u kojima pretili despotima Kontinenta onim što će učiniti on i njegovi saveznici. Nije li Proudhon bio pomalo u pravu kad je toj gospođi doviknuo: »Vous n'etes que des blagueurs«²?

Stranka reda je 13. juna ne samo skršila Montanju, ona je uspela da *podredi Ustav odlukama većine Nacionalne skupštine*. A republiku je shvatala ovako: da ovde buržoazija vlada u parlamentarnim formama, ne kao u monarhiji ograničavana vetom izvršne vlasti ili mogućnošću da parlament bude raspušten. To je bila *parlamentarna republika*, kako ju je nazvao Thiers. Ali ako je buržoazija 13. juna osi-

¹ Videćemo. — ² »Vi ste samo razmetljivci«

gurala svoju svemoć u zgradi parlamenta, zar nije sam parlament neizlečivo oslabila u odnosu prema izvršnoj vlasti i narodu, izbacivši njegov najpopularniji deo? Predajući veliki broj poslanika bez daljih ceremonija sudu, ona je ukinula svoju sopstvenu parlamentarnu nepovredivost. Taj ponižavajući pravilnik kojemu je podvrgla Montanju uzdiže predsednika republike isto toliko koliko srozava pojedinog predstavnika naroda. Žigošuci ustanak za zaštitu Ustava kao anarhičan čin, usmeren na društveni prevrat, ona je sama sebi uskratila pravo da apeluje na ustanak u slučaju da izvršna vlast povredi Ustav protiv nje. A ironija istorije je htela da Stranka reda 2. decembra 1851. mora preklinjući i uzalud da nudi narodu kao branioca Ustava protiv Bonaparte *Oudinot-a*, generala koji je po Bonapartinom nalogu bombardovao Rim i tako dao neposredni povod za ustavnu pobunu od 13. juna. Jedan drugi junak 13. juna, *Vieyra*, koji je s tribine Nacionalne skupštine požnjeo hvalu za brutalnosti izvršene u prostorijama demokratskog lista na čelu jedne čete nacionalnih gardista koja je pripadala finansijskim magnatima — taj isti *Vieyra* bio je posvećen u Bonapartinu zaveru i znatno je doprineo tome da se Nacionalnoj skupštini u njenom samrtnom času uskrati svaka zaštita od strane Nacionalne garde.

Trinaesti jun ima još jedan drugi smisao. Montanja je uporno nastojala da se Bonaparta stavi pod optužbu. Njen poraz je, dakle, bio direktna Bonapartina pobjeda, njegov lični trijumf nad njegovim demokratskim neprijateljima. Stranka reda je izvojevala pobjedu, Bonaparta je imao samo da je inkasira. On je to i učinio. Četrnaestog juna mogla se na zidovima Pariza čitati proklamacija u kojoj predsednik, tako reći bez svog sudelovanja, protiv svoje volje, primoran silom događaja, izlazi iz svoje manastirske usamljenosti, žali se kao neka neshvaćena vrlina na klevete svojih protivnika, i dok izgleda da svoju ličnost identifikuje sa stvari reda, on upravo identifikuje stvar reda sa svojom ličnošću. Uz to je Nacionalna skupština, doduše naknadno, odobrila ekspediciju protiv Rima, ali inicijativa za to potekla je od Bonaparte. Pošto je ponovo uveo u Vatikan prvosveštenika Samuila, on se mogao nadati da će kao kralj David ući u Tiljerije^[91] pridobivši popove.

Pobuna od 13. juna ograničila se, kao što smo videli, na mirnu uličnu povorku. Bilo je, dakle, nemoguće da se u borbi protiv nje steknu ratne lovorike. Pa ipak je Stranka reda, u tom vremenu siromašnom junacima i događajima, tu bitku bez prolivanja krvi pretvorila u drugi Austerlic.^[92] S tribine i u štampi slavila se vojska kao snaga rada nasuprot narodnim masama kao slabosti anarhije, a Changarnier se veličao kao »bedem društva«. Mistifikacija, u koju je on konačno i sam poverovao. Ali u tajnosti su premešteni iz Pariza korpusi koji su izgledali nesigurni; pukovi koji su na izborima dali najviše glasova za demokrate prognani su iz Francuske u Alžir; nemirni duhovi među trupama upućeni su u kaznene odrede, najzad je siste-

matski sprovedeno odvajanje štampe od kasarne i kasarne od građanskog društva.

Ovde smo stigli do odlučujuće prekretnice u istoriji francuske Nacionalne garde. Godine 1830. ona je odlučila o padu Restauracije. Pod Louis-em-Philippe-om propadala je svaka pobuna u kojoj je Nacionalna garda bila na strani trupa. Kad se ona, u februarskim danima 1848, držala pasivno prema ustanku, a dvosmisleno prema Louis-u-Philippe-u, on je smatrao da je izgubljen, i bio je izgubljen. Tako se ukorenilo uverenje da revolucija ne može pobediti *bez* Nacionalne garde niti vojska *protiv* nje. To je bila sujeverna predstava vojske o svemoći građanstva. Junski dani 1848, kada je celokupna Nacionalna garda zajedno s linijskim trupama savladala ustanak, učvrstili su to sujeverje. Posle Bonapartinog stupanja na vlast, značaj Nacionalne garde pao je donekle usled protivustavnog spajanja njene komande s komandom Prve divizije u ličnosti Changarnier-a.

Kao što se komandovanje Nacionalnom gardom ovde pojavljuje kao atribut vrhovnog vojnog zapovednika, tako je ona sama izgledala još samo kao dodatak linijskim trupama. Trinaestog juna ona je najzad slomljena: ne samo delimičnim raspuštanjem, koje se od tog vremena periodično ponavljalo na svim tačkama Francuske i ostavljalo za sobom njene razbijene delove. Demonstracija 13. juna bila je pre svega demonstracija demokratskih nacionalnih gardista. Oni, doduše, protiv vojske nisu izneli svoje oružje, već samo svoje uniforme, ali baš ta uniforma predstavljala je amajliju. Vojska se sad uverila da je ta uniforma vunena krpa kao i svaka druga. Čarolija je iščezla. U junskim danima 1848. bile su buržoazija i sitna buržoazija, kao Nacionalna garda, udružene s vojskom protiv proletarijata; 13. juna 1849. pustila je buržoazija da vojska razjuri sitnoburžoasku Nacionalnu gardu; 2. decembra 1851. Nacionalna garda same buržoazije bila je nestala i Bonaparta je samo konstatovao tu činjenicu kad je naknadno potpisao dekret o njenom raspuštanju. Tako je buržoazija sama skrhalo svoje poslednje oružje protiv vojske, ali ona ga je morala skrhati čim sitna buržoazija više nije stajala kao vazal iza nje, već kao buntovnik pred njom, kao što je uopšte morala sopstvenom rukom razoriti sva svoja odbrambena sredstva protiv apsolutizma, čim je sama postala apsolutistička.

Stranka reda je, međutim, slavila ponovno osvajanje jedne vlasti koja je 1848. izgledala izgubljena, samo da bi se 1849. ponovo našla oslobođena svojih ograničenja; slavila ga je uvredama protiv republike i Ustava, proklinjanjem svih budućih, sadašnjih i prošlih revolucija, uključujući i one koje su vodile njene sopstvene vođe, — slavila je i donošenje zakona kojima se sputavala štampa, ništilo pravo udruživanja, a opasno stanje utvrđivalo kao organska ustanova. Zatim je Nacionalna skupština odgodila svoje zasjedanje od sredine avgusta do sredine oktobra, pošto je imenovala stalnu komisiju koja će raditi za vreme njenog odsustva. Za vreme toga raspusta legitimisti su splet-

karili s Emsom, orleanisti s Klermontom, Bonaparta svojim prinčevskim putovanjima, a departmanska veća na svojim većanjima o reviziji Ustava — slučajevi koji se u periodičnim ferijama Nacionalne skupštine redovno ponavljaju i kojima ću se pozabaviti tek kad oni postanu događaji. Ovde još samo toliko, da je Nacionalna skupština postupala nepolitički kad je za duže razmake vremena nestajala s pozornice i puštala da se na čelu republike vidi samo još *jedna*, mada bedna figura, figura Louis-a Bonaparte, dok se Stranka reda, uz skandalizovanje publike, raspadala na svoje rojalističke sastavne delove i ođavala se svojim protivrečnim prohtevima za restauracijom. Kad god je za vreme tog raspusta zanemela zaglušna buka *parlamenta* i kad se njegovo telo opet raspadalo i vraćalo u naciju, postajalo je očigledno da za upotpunjenje pravog lika te republike nedostaje još samo *jedno*: da se raspust *parlamenta* učini stalnim, a natpis *republike*: Liberté, égalité, fraternité da se zameni nedvosmislenim rečima: Infanterie, cavalerie, artillerie!¹

¹ pešadija, konjica, artiljerija

IV

Sredinom oktobra 1849. Nacionalna skupština se opet sastala. Prvog novembra iznenadio ju je Bonaparta poslanicom kojom je objavio otpuštanje vlade Barrot-Falloux i obrazovanje nove vlade. Nikad lakeje nisu terali iz službe s manje ceremonija no što je Bonaparta terao svoje ministre. Udarce nogom koji su bili namenjeni Nacionalnoj skupštini primali su zasad Barrot i kompanija.

Barrot-ova vlada bila je, kao što smo videli, sastavljena od legitimista i orleanista; to je bila vlada Stranke reda. Bonaparti je ona bila potrebna da bi raspustio republikansku Ustavotvornu skupštinu, da bi priveo u delo ekspediciju protiv Rima i slomio demokratsku stranku. Iza te vlade on je prividno iščezao, predao državnu vlast u ruke Stranke reda, a na sebe stavio skromnu masku koju je pod Louis-em-Philippe-om nosio odgovorni izdavač novina, masku jednog *homme de paille*¹. Sad je odbacio masku, koja više nije bila laka zavesa iza koje je mogao da sakrije svoju fizionomiju, nego gvozdena maska koja ga je sprečavala da pokaže sopstvenu fizionomiju. On je postavio Barrot-ovu vladu da bi u ime Stranke reda rasterao republikansku Nacionalnu skupštinu; otpustio ju je da bi svoje sopstveno ime proglasio nezavisnim od Nacionalne skupštine Stranke reda.

Nisu nedostajali prihvatljivi izgovori za to otpuštanje. Barrot-ova vlada zanemarivala je čak i forme učtivosti koje bi predsednika Republike prikazale kao neku vlast pored Nacionalne skupštine. Za vreme raspusta Nacionalne skupštine Bonaparta je objavio pismo Edgaru Neyju, u kome kao da ne odobrava neliberalne papine postupke, kao što je, u opreci prema Ustavotvornoj skupštini, bio objavio pismo u kom je pohvalio Oudinot-a za napad na Rimsku Republiku. Kad je Nacionalna skupština glasala o budžetu za rimsku ekspediciju, Victor Hugo je, iz tobožnjeg liberalizma, stavio to pismo na diskusiju. Stranka reda je s prezrivošću odbacila pomisao da bi Bonapartine ideje mogle imati ma kakav politički značaj. Nijedan od ministara nije umesto njega prihvatio bačenu rukavicu. Drugom jednom prilikom Barrot je sa svojim poznatim šupljim patosom izustio reči negodovanja s govorničke tribine o »odvratnim smicalicama« koje se po njegovoj izjavi odigravaju u najbližoj predsednikovoj okolini. Naj-

¹ podmetnutog lica

zad, vlada je odbila da predloži svako povišenje predsednikove civilne liste, dok je, međutim, za vojvotkinju od Orléans-a izradila kod Nacionalne skupštine udovičku penziju. A u Bonaparti se carski pretendent tako tesno stopio s propalim avanturistom da se *jedna* njegova velika ideja — da je on pozvan da obnovi carstvo — stalno dopunjavala drugom — da je francuski narod pozvan da plaća njegove dugove.

Vlada Barrot - Falloux bila je prva i poslednja Bonapartina *parlamentarna vlada*. Stoga njeno otpuštanje predstavlja odsudnu prekretnicu. S njom je Stranka reda izgubila poziciju neophodnu za održavanje parlamentarnog režima — rukovanje izvršnom vlašću, izgubila je da je više nikad ne osvoji. Jasno je da u zemlji kao što je Francuska, gde izvršna vlast raspolaže armijom činovnika od više nego pola miliona lica, gde ona, prema tome, stalno održava u najpotpunijoj zavisnosti ogromnu masu interesa i egzistencija, gde država obuhvata, kontroliše, kažnjava, nadzire i tutoriše građansko društvo počev od njegovih najkрупnijih pa sve do njegovih najbeznačajnijih životnih pojava, od njegovih najopštijih oblika postojanja sve do privatne egzistencije individua, gde to parazitsko telo kroz krajnju centralizaciju dobiva sveprisustvo, sveznanje, ubranu sposobnost kretanja i elastičnost kojima odgovara samo bespomoćna nesamostalnost, rasplinuta bezobličnost stvarnog društvenog tela, — jasno je da u takvoj zemlji Nacionalna skupština gubitkom prava da raspolaže ministarskim položajima gubi i svaki stvaran uticaj, ako u isto vreme uprosti državnu upravu, koliko je moguće smanji armiju činovnika i najzad pusti građansko društvo i javno mnjenje da stvore svoje sopstvene, od vlade nezavisne organe. Ali *materijalni interes* francuske buržoazije najtešnje je prepleten baš s održanjem te široke i razgranate državne mašine. Tu ona zbrinjava svoje prekobrojno stanovništvo i dopunjava u vidu državnih plata ono što ne može da strpa u džep u vidu profita, kamata, renti i honorara. S druge strane, njen *politički interes* ju je primoravao da svakog dana pojačava ugnjetavanje, dakle sredstva i personal državne vlasti, dok je istovremeno morala da vodi neprekidnu borbu protiv javnog mnjenja i da iz nepoverenja sakati, parališe samostalne organe društvenog kretanja, gde nije uspevala da ih potpuno amputira. Tako je francuska buržoazija bila primorana svojim klasnim položajem da s jedne strane uništava životne uslove svake, dakle i svoje sopstvene parlamentarne vlasti, a s druge strane da čini neodoljivom neprijateljsku joj izvršnu vlast.

Nova vlada zvala se D'Hautpoulova vlada. To ne znači da je general D'Hautpoul dobio rang ministra predsednika. Jer, zajedno s Barrot-om Bonaparta je ukinuo i taj položaj koji je predsednika Republike stvarno osuđivao na legalnu ništavnost jednog ustavnog kralja, ali ustavnog kralja bez prestola i krune, bez žezla i mača, bez neodgovornosti, bez nezastarivog posedovanja najvišeg državnog dostojanstva i, što je bilo najkobnije, bez civilne liste. D'Hautpoulova vlada imala je samo jednog čoveka s parlamentarnim renomeom,

Jevrejina *Foulda*, jednog od najzloglasnijih članova finansijske aristokratije. Njemu je pripalo ministarstvo finansija. Treba pogledati u izveštaje Pariske berze da se vidi da od 1. novembra 1849. francuske hartije od vrednosti skaču i padaju uporedo sa skakanjem i padanjem bonapartističkih akcija. Našavši tako saveznika u berzi, Bonaparta se naimenovanjem Carliers-a za policijskog prefekta Pariza ujedno dočepao i policije.

Međutim, posledice promene vlade mogle su se pokazati tek u toku razvoja. Zasad je Bonaparta učinio samo korak napred da bi utoliko očiglednije bio gurnut unazad. Posle njegove osorne poslanice došla je najponiznija izjava pokornosti Nacionalnoj skupštini. Kad god bi se ministri usudili da bojažljivo pokušaju podneti njegove lične čefove u vidu zakonskih predloga, sami su ostavljali utisak da te smešne naloge, u čiju su bezuspešnost bili unapred uvereni, izvršuju samo protiv svoje volje i primorani svojim položajem. Kad god bi Bonaparta iza leđa svojih ministara izbrbljao svoje namere i igrao se svojim «*idées napoléoniennes*»⁽⁹³⁾, dezavuisali bi ga njegovi sopstveni ministri s tribine Nacionalne skupštine. Izgledalo je da se njegovi uzurpatorski prohtevi oglašuju samo zato da ne bi zanemelo zburadi smeh njegovih protivnika. On se ponašao kao neshvaćeni genije kojega ceo svet smatra za zvekana. Njemu nije u većoj meri bilo izražavano prezrenje svih klasa nego u tom periodu. Nikada buržoazija nije vladala bezuslovniije, nikada nije razmetljivije isticala znake vlasti.

Ja ne želim ovde da pišem istoriju njenog zakonodavnog rada, koji se u tom periodu rezimira u dva zakona: u zakonu koji uspostavlja *porez na vino* i u zakonu o *nastavi*, koji ukida bezverstvo.⁽⁹⁴⁾ Ako se Francuzima otežavalo da piju vino, utoliko im se obilnije točila voda pravog života. Ako je buržoazija u zakonu o porezu na vino proglasila za nepovredljiv stari omrznuti francuski poreski sistem, ona se trudila da zakonom o nastavi osigura nekadašnje duševno stanje masa, koje im je omogućavalo da taj sistem podnose. Čovek se čudi kad vidi kako su orleanisti, liberalni buržuji, ti stari apostoli volterijanstva i eklektičke filozofije, poverili upravljanje francuskim duhom svojim zakletim neprijateljima, jezuitima. Ali orleanisti i legitimisti, ma koliko se razilazili u pitanju pretendenta na krunu, shvatili su da njihova zajednička vladavina nalaže da ujedine i sredstva za ugnjetavanje iz dveju epoha, shvatili su da se sredstva za podjarmljivanje iz Julske Monarhije moraju dopuniti i pojačati sredstvima za podjarmljivanje iz Restauracije.

Seljaci, prevareni u svim svojim nadama, pridavljeni, više no ikad, s jedne strane niskim cenama žita, s druge strane sve većim poreskim opterećenjem i hipotekarnim dugom, počeli su u departmanima da se pokreću. Na to je odgovoreno hajkom na učitelje, koji postadoše potčinjeni sveštenicima, hajkom na predsednike opština, koji postadoše potčinjeni prefektima, i sistemom špijunaže, kome

postadoše potčinjeni svi. U Parizu i velikim gradovima sama reakcija ima fizionomiju svoje epohe i više izaziva nego što pritiskuje. U provinciji ona postaje banalna, prostačka, sitničarska, zamorna, mučna, jednom rečju — postaje žandarm. Može se zamisliti kako su tri godine žandarmskog režima, osveštanog režimom popova, morale demoralisati nezrele mase.

Ma koju količinu strasti i deklamovanja Stranka reda trošila s tribine Nacionalne skupštine protiv manjine, njen je govor ostajao jednosložan, kao govor hrišćanina, čije reči treba da budu: da, da, ne, ne. Jednosložan kako s tribine tako i u štampi. Dosadan kao zagonetka čije je rešenje unapred poznato. Ako je bila reč o pravu na podnošenje peticija ili o porezu na vino, o slobodi štampe ili o slobodnoj trgovini, o klubovima ili o regulisanju državnog budžeta — lozinka se uvek ponavlja, tema uvek ostaje ista, presuda je uvek gotova i glasi nepromenljivo: »socijalizam«! Socijalističkim se proglašava i sam buržoaski liberalizam, socijalističkim buržoasko prosvetčivanje, socijalističkom buržoaska finansijska reforma. Socijalistički je bilo graditi železnicu gde je već postojao kanal, socijalistički je bilo braniti se štatom ako su te napali mačem.

Nije to bio samo način govora, moda, taktika partije. Buržoazija je tačno uvidala da se sve oružje koje je ona iskovala protiv feudalizma obrće protiv nje same, da se sva sredstva obrazovanja koja je ona proizvela bune protiv njene sopstvene civilizacije, da su svi bogovi koje je ona stvorila otpali od nje. Ona je shvatala da sve takozvane građanske slobode i svi organi napretka napadaju i ugrožavaju njenu *klasnu vladavinu* jednovremeno u njenoj društvenoj osnovi i na političkom vrhu, da su, prema tome, postali »socijalistički«. U tom ugrožavanju i tom napadanju s pravom je nalazila tajnu socijalizma, o čijem smislu i čijoj tendenciji ona tačnije sudi nego što takozvani socijalizam ume da sudi o samom sebi, koji stoga ne može da shvati zašto mu se buržoazija uporno odupire, bilo da on sentimentalno cvili nad jadima čovečanstva, ili hrišćanski propoveda hiljadugodišnje carstvo i opštu bratsku ljubav, ili humanistički truća o duhu, obrazovanju, slobodi ili doktrinarno izmišlja sistem izmirenja i blagostanja svih klasa. Ali ono što buržoazija nije shvatila, bila je neminovnost da *njen sopstveni parlamentarni režim*, da njena *politička vladavina* uopšte, mora sad takođe da bude osuđena kao *socijalistička*. Sve dotle dok se vladavina buržoaske klase nije potpuno organizovala, dok nije dobila svoj čisti politički izraz, dotle ni suprotnost drugih klasa nije mogla da se jasno pokaže; a gde se pokazala, nije mogla da ima taj opasni obrt koji svaku borbu protiv državne vlasti pretvara u borbu protiv kapitala. Ako je ona u svakoj životnoj pojavi društva videla opasnost po »mir«, kako je onda mogla hteti da na vrhu društva održi *režim nemira*, svoj sopstveni režim, *parlamentarni režim*, taj režim koji, po rečima jednog od njenih govornika, živi u borbi i od borbe? Parlamentarni režim živi od diskusije; kako, onda, da zabrani disku-

siju? Svaki interes i svaka društvena ustanova ovde se pretvaraju u opšte misli i kao misli se i pretresaju, pa kako da se onda neki interes, neka ustanova održi iznad mišljenja i da imponuje kao verska dogma? Borba govornika na tribini izaziva borbu u štampi, debatni klub u parlamentu nužno se dopunjuje debatnim klubovima u salonima i krčmama, predstavnici koji stalno apeluju na narodno mišljenje daju narodnom mišljenju pravo da u peticijama kaže svoje pravo mišljenje. Parlamentarni režim sve prepušta odluci većine; kako, onda, da velike većine van parlamenta ne žele da odlučuju? Ako vi na vrhovima države svirate, šta možete drugo očekivati nego da oni dole igraju?

Prema tome, ocrnjujući sad kao »socijalističko« ono što je ranije slavila kao »liberalno«, buržoazija priznaje da joj njen sopstveni interes nalaže da bude oslobođena opasnosti da sama vlada; priznaje da, radi uspostavljanja mira u zemlji, mora umiriti svoj buržoaski parlament; da njena politička moć mora biti skršena, kako bi mogla da se održi nepovređena njena društvena moć; da buržuiji kao pojedinci mogu dalje iskorišćavati druge klase i mirno uživati u svojini, porodici, religiji i redu, samo pod uslovom da njihova klasa bude pored ostalih klasa osuđena na istu političku ništavnost; da se s nje mora skinuti kruna kako bi joj se spasla kesa, i da mač koji treba da je zaštiti mora ujedno da visi nad njenom sopstvenom glavom kao Damoklov mač.

U oblasti opštih građanskih interesa Nacionalna skupština se pokazala tako neproduktivna da, na primer, većanja o železnici Pariz — Avinjon, koja su počela u zimu 1850, ni 2. decembra 1851. još nisu bila dozrela za odluku. Kad nije ugnjetavala, i reagovala, ona je bila neizlečivo jalova.

Dok je Bonapartina vlada delom davala inicijativu za zakone u duhu Stranke reda, a pri sprovođenju i primeni tih zakona delom još pojačavala njihovu oštrinu, dotle se Bonaparta, s druge strane, trudio da detinjasto neozbiljnim predlozima stekne popularnost, da konstatuje svoju opoziciju prema Nacionalnoj skupštini i da nagovesti skrivene mogućnosti, koje su zasad samo okolnostima sprečene da francuskom narodu otkriju njegovo skriveno blago. Tako je predložio da se podoficirima odredi dodatak od 4 sua dnevno; da se osnuje banka koja bi radnicima davala zajmove na reč. On se nadao da će namamiti mase stavljajući im u izgled dobijanje novca na poklon i na zajam. Dobiti na poklon i na zajam — na to se svodi finansijska nauka lumpenproletarijata, kako otmenog tako i prostog. Na to su se svodile i opruge koje je Bonaparta umeo da stavi u pokret. Nikad nijedan pretendent nije prostije špekulisao s prostotom masa.

Nacionalna skupština planula je više puta zbog tih očiglednih Bonapartinih pokušaja da stekne popularnost na njen račun, zbog sve veće opasnosti da se taj avanturista, koga su dugovi gonili napred i koga nije zadržavala nikakva reputacija, ne odvaži na očajnički podvig. Rđavi odnosi između Stranke reda i predsednika dobili su pre-

teći karakter, kad ga je jedan neočekivan događaj primorao da se opet pokajnički baci u njeno naručje. Mislimo na *naknadne izbore od 10. marta 1850*. Ti izbori su obavljani zato da bi se popunila poslanička mesta koja su posle 13. juna bila upražnjena usled hapšenja ili progonstva. Pariz je izabrao samo socijaldemokratske kandidate. Čak je najveći broj glasova dao za jednog ustanika iz juna 1848, za De Flotte-a. Tako se s proletarijatom povezana pariska sitna buržoazija svetila za svoj poraz od 13. juna 1849. Izgledalo je kao da je ona u trenutku opasnosti iščezla s bojnog polja samo da bi se opet pojavila na njemu u povoljnijoj prilici, s masovnijim borbenim snagama i sa smelijom borbenom parolom. Jedna okolnost kao da je povećavala opasnost ove izborne pobeđe. Vojska je u Parizu glasala za juskog ustanika protiv La Hitte-a, jednog Bonapartinog ministra, a u departmanima velikim delom za montanjare, koji su i ovde, mada ne tako odsudno kao u Parizu, imali prevagu nad svojim protivnicima.

Bonaparta se opet našao odjednom licem u lice s revolucijom. Kao 29. januara 1849, kao 13. juna 1849, tako je i 10. marta 1850. iščezao iza Stranke reda. On se priklonio, malodušno molio za oprostaj, izjavio svoju spremnost da po naređenju parlamentarne većine namenuje koju bilo vladu, čak je preklinjao orleanističke i legitimističke vode stranaka, Thiers-a, Berryer-e, Broglie-e, Molé-e, ukratko takozvane birgrave⁽⁹⁵⁾ da lično preuzmu državno kormilo. Stranka reda nije umela da iskoristi taj nepovratni trenutak. Mesto da smelo prigrabi ponudenu vlast, ona čak nije primorala Bonaparta ni da vrati na vlast vladu koju je 1. novembra otpustio; ona se zadovoljila time da ga ponizi svojim praštanjem i da D' Hautpoulovoj vladi pridoda g. Baroche-a. Taj Baroche besneo je jedanput kao javni tužilac pred Vrhovnim sudom u Buržu protiv revolucionara od 15. maja⁽⁹⁷⁾, drugi put protiv demokrata od 13. juna, oba puta zbog atentata na Nacionalnu skupštinu. Nijedan od Bonapartinih ministara nije docnije više doprineo tome da se unizi Nacionalna skupština; a posle 2. decembra 1851, nalazimo ga opet kao dobro nameštenog i skupo plaćenog potpredsednika senata. On je revolucionarima pljunuo u čorbu, da bi je Bonaparta pokušao.

Socijaldemokratska partija sa svoje strane kao da je samo tražila izgovor da bi opet dovela u pitanje svoju sopstvenu pobeđu i umanjila njen značaj. Vidal, jedan od novoizabranih predstavnika Pariza, bio je istovremeno izabran u Strazburu. Privoleli su ga da se odrekne mandata za Pariz, a da primi mandat za Strazbur. Dakle, mesto da svojoj pobeđi na biralištu da definitivni karakter i time prisili Stranku reda da tu pobeđu odmah pokuša osporiti u parlamentu, mesto da tako protivnika natera da primi borbu u trenutku narodnog oduševljenja i povoljnog raspoloženja vojske, demokratska partija je zamerala Pariz u toku marta i aprila novom izbornom agitacijom, pustila je da se probudene narodne strasti istroše u toj ponovnoj provizornoj glasačkoj igri, da se revolucionarna energija zasiti konstitucionalnim

uspesima, da izvetri u sitnim intrigama, šupljim deklaracijama i prividnim pokretima, da se buržoazija okupi i preduzme svoje mere, najzad da značaj martovskih izbora dobije sentimentalno-razvodnjavajući komentar u naknadnim aprilskim izborima, u izboru Eugène-a Sue-a. Jednom rečju, ona je s 10. martom napravila prvoaprilsku šalu.

Parlamentarna većina shvatila je slabost svoga protivnika. Njenih 17 birgrava — jer Bonaparta joj je prepustio vodstvo napada i odgovornost za nj — izradili su nov izborni zakon, a g. Faucher-u, koji je za sebe izmolio tu čast, povereno je da podnese zakonski predlog. Osmog maja on je predložio zakon kojim se ukida opšte pravo glasa, biračima postavlja kao uslov trogodišnji boravak u mestu izbora, i kojim se, najzad, potvrda o tom boravku za radnike dovodi u zavisnost od svedočanstva njihovih poslodavaca.

Kao što su se demokrati za vreme ustavne izborne borbe revolucionarno uzbuđivali i besneli, tako su sada, kada je s oružjem u ruci trebalo dokazati ozbiljnost onih izbornih pobeda, ustavno propovedali red, dostojanstven mir (calme majestueux), zakonito držanje, tj. slepo potčinjavanje volji kontrarevolucije, koja je sebe nametala kao zakon. Za vreme debate Montanja je postidela Stranku reda, ističući protiv njene revolucionarne strasnosti bestrasno držanje poštenjakovića koji ostaje na tlu zakona, i porazivši je strahovitim prekorom da je njeno postupanje revolucionarno. Čak su se i novoizabrani poslanici trudili da pristojnim i stalozanim držanjem dokažu kako je bilo neopravdano nazivati ih anarhistima i tumačiti njihov izbor kao pobedu revolucije. Trideset prvog maja primljen je novi izborni zakon. Montanja se zadovoljila time da doturi protest u predsednikov džep. Za izbornim zakonom došao je novi zakon o štampi^[96], kojim je revolucionarna štampa potpuno zbrisana. Ona je zaslužila svoju sudbinu. »Le National«^[74] i »La Presse«^[97], dva buržoaska organa, ostali su posle ovog potopa kao krajnje predstraže revolucije.

Videli smo kako su demokratske vođe u martu i aprilu sve učinile da narod Pariza upletu u prividnu borbu, i kako su posle 8. maja sve učinile da bi ga odvratile od stvarne borbe. Uz to ne smemo zaboraviti da je godina 1850. bila jedna od najsajnijih godina industrijskog i trgovinskog prosperiteta, da je, prema tome, pariski proletarijat bio potpuno zaposlen. Ali izborni zakon od 31. maja 1850. isključio ga je od svakog učestvovanja u političkoj vlasti. Odvojio ga je od samog poprišta borbe. On je radnike ponovo bacio u položaj pârija u kome su bili pre februarske revolucije. Time što su, stojeći prema jednom takvom događaju, mogli dopustiti da ih vode demokrati, i time što su, zbog trenutne ugodnosti, mogli zaboraviti revolucionarni interes svoje klase, — time su se oni odrekli časti da budu osvajačka sila, pokorili se svojoj sudbini, dokazali da ih je poraz od juna 1848. onespobio za borbu za mnogo godina i da istorijski proces zasad opet mora da se odigrava *iznad* njihovih glava. Što se tiče sitnoburžoaske demo-

kratije, koja je 13. juna vikala: »Ali samo ako dirnu u opšte pravo glasa, e onda!« — ona se sada tešila time da kontrarevolucionarni udarac koji ju je pogodio nije udarac i da zakon od 13. maja nije zakon. Druge [nedelje] maja 1852. svaki će Francuz izići na biralište, s glasačkim listićem u jednoj, s mačem u drugoj ruci. Tim proročanstvom ona je samu sebe tešila. Vojsku su najzad kaznili njeni pretpostavljeni kako za izbore od 28. maja 1848. tako i za izbore od marta i aprila 1850. Ali ovoga puta ona je odlučno rekla: »Treći put nas revolucija neće prevariti«.

Zakon od 31. maja 1850. bio je coup d'état buržoazije. Sve njene dotadašnje pobjede nad revolucijom imale su samo privremeni karakter. One su bile dovedene u pitanje čim bi sadašnja Nacionalna skupština sišla s pozornice. One su zavisile od slučajnosti novih opštih izbora, a istorija izbora od 1848. naovamo dokazivala je neosporno da je buržoazija gubila moralnu vlast nad narodnim masama u istoj meri u kojoj se razvijala njena stvarna vlast. Opšte pravo glasa izjasnilo se 10. marta direktno protiv vlasti buržoazije; buržoazija je odgovorila odbacivanjem opšteg prava glasa. Zakon od 31. maja bio je, dakle, jedna od nužnosti klasne borbe. S druge strane, Ustav je zahtevao minimum od 2 miliona glasova da bi izbor predsednika Republike imao važnost. Ako nijedan od predsedničkih kandidata ne bi dobio taj minimum, onda Nacionalna skupština ima da izabere predsednika između tri kandidata koji su dobili najveći broj glasova. U vreme kad je Ustavotvorna skupština donela taj zakon bilo je upisano u glasačke spiskove deset miliona birača. Po shvatanju Ustavotvorne skupštine bila je, dakle, dovoljna petina birača da bi izbor predsednika imao važnost. Zakon od 37. maja izbrisao je bar 3 miliona glasova iz izbornih spiskova, smanjio broj onih s biračkim pravom na 7 miliona, a uprkos tome zadržao zakonski minimum od 2 miliona za izbor predsednika. On je, dakle, povećao zakonski minimum od jedne petine na gotovu jednu trećinu biračkih glasova, tj. on je učinio sve da izbor predsednika iz ruku naroda prokrijumčari u ruke Nacionalne skupštine. Tako je izgledalo da je Stranka reda izbornim zakonom od 31. maja dvostruko učvrstila svoju vlast: time što je izbor Nacionalne skupštine i izbor predsednika Republike prepustila konzervativnom delu društva.

V

Borba između Nacionalne skupštine i Bonaparte ponovo je iz-
bila onog časa čim je bila prebrođena revolucionarna kriza i ukinuto
opšte pravo glasa.

Ustav je Bonaparti odredio platu od 600 000 franaka. Jedva pola
godine posle svog stupanja na položaj predsednika uspeo je on da tu
sumu udvostruči. Odilon Barrot izvojevao je, naime, od Ustavot-
vorne skupštine godišnji dodatak od 600 000 franaka za takozvane
troškove za reprezentaciju. Posle 13. juna Bonaparta je izražavao
slične želje, ali ovog puta nije naišao na odziv kod Barrot-a. Sada,
posle 31. maja, odmah je iskoristio povoljan trenutak i preko svojih
ministara predložio Nacionalnoj skupštini civilnu listu od tri miliona.
Dugi avanturistički život skitnice razvio je u njemu najtananije pipke,
te je umeo da napipa slabe trenutke u kojima je mogao da iznuđi
novaca od svojih buržuja. On je naprosto ucenjivao. Nacionalna skup-
ština je oskrnavila narodni suverenitet njegovom pomoću i s njego-
vim znanjem. On je pretio da će je za njenu krivicu potkazati narodnom
sudu ako ne odreši kesu i ako mu za njegovo ćutanje ne plati tri mi-
liona godišnje. Nacionalna skupština je lišila prava glasa tri miliona
Francuza. On je za svakog politički obespravljenog Francuza tražio
po jedan punopravan franak, tačno tri miliona franaka. On, izabranik
šest miliona, traži odštetu za glasove za koje su ga tobože naknadno
prevarili. Komisija Nacionalne skupštine odbila je nasrtljivca. Bona-
partistička štampa je pretila. Da li je Nacionalna skupština mogla
da kida s predsednikom Republike u trenutku kad je principijelno
i konačno prekinula s masom nacije? Ona je, doduše, odbacila go-
dišnju civilnu listu, ali je odobrila jednokratni novčani dodatak od
2160 000 franaka. Tako je ispoljila dvostruku slabost: što je odobrila
novac, i što je ujedno svojom ljutnjom pokazala da novac odobrava
samo protiv svoje volje. Videćemo kasnije zašto je Bonaparti trebalo
novaca. Posle tog neprijatnog epiloga, koji je u stopu pratio ukidanje
opšteg prava glasa, i u kome je Bonaparta svoje ponizno držanje za
vreme martovske i aprilske krize zamenio izazivačkom drskošću prema
uzurpatorskom parlamentu, Nacionalna skupština je odložila svoje
zasedanje na tri meseca, od 11. avgusta do 11. novembra. Na svoje
mesto ostavila je Stalnu komisiju od 18 članova, u kojoj nije bilo bona-
partista, ali je bilo nekoliko umerenih republikanaca. U Stalnoj komi-

siji od 1849. godine bili su zastupljeni samo ljudi iz Stranke reda i bonapartisti. Ali tada je Stranka reda sebe proglasila stalnim protivnikom revolucije. Ovoga puta je parlamentarna republika sebe proglasila za stalnog predsednikovog protivnika. Posle zakona od 31. maja Stranci reda stajao je nasuprot samo još ovaj suparnik.

Kad se Nacionalna skupština u novembru 1850. ponovo sastala, izgledalo je da je umesto njenih dotadašnjih sitničarskih čarkanja s predsednikom postala neizbežna velika bezobzirna borba, borba obeju sila na život i smrt.

Kao godine 1849, tako se Stranka reda i za vreme sadašnjeg parlamentarnog raspusta raspala na svoje pojedine frakcije; svaka od njih bila je zauzeta svojim sopstvenim restauracionim intrigama, koje su smrću Louis-a-Philippe-a dobile nov materijal. Legitimistički kralj Henri VI⁽⁸⁹⁾ čak je imenovao celu vladu, koja je zasedala u Parizu i u kojoj je bilo članova Stalne komisije. Bonaparta je, dakle, sa svoje strane, imao pravo da obilazi francuske departmane i da, već prema raspoloženju grada koji bi usrećio svojim prisustvom, čas skrivenije, čas otvorenije izbrbljava svoje sopstvene planove o restauraciji i vrbuje glasove za sebe. Na tim pohodima, koje su veliki zvanični »Le Moniteur« i mali privatni Bonapartini vesnici naravno morali slaviti kao trijumfalne pohode, njega je stalno pratila bratija iz *Društva 10. decembra*. To društvo nastalo je godine 1849. Pod izgovorom da se osniva dobrotvorno društvo, pariski lumpenproletarijat je organizovan u tajne sekcije, svaku sekciju je vodio jedan od bonapartističkih agenata, a na čelu svega bio je bonapartistički general. Pored oronulih roués¹ sa sumnjivim sredstvima za izdržavanje i sumnjivog porekla, pored propalih i pustolovnih otpadaka buržoazije, bilo je tu skitnica, bivših vojnika, otpuštenih osuđenika, odbeglih robijaša, lupeža, pelivana, lazaroni, džeparoša, mađioničara, kockara, podvođača, sopstvenika javnih kuća, nosača, piskarala, verglaša, prnjara, oštrača, kotlokrpa, prosjaka, ukratko — sva ona neodređena, raspuštena, tamo-amo bacana masa koju Francuzi zovu la bohème²; s ovim njemu srodnim elementom Bonaparta je obrazovao jezgro Društva 10. decembra. »Dobrotvorno društvo« — utoliko ukoliko su svi članovi, poput Bonaparte, osećali potrebu da čine sebi dobra na račun radnog naroda. Taj Bonaparta, koji zauzima mesto šefa lumpenproletarijata, koji jedino ovde u masovnom obliku nalazi interese koji su i njegovi lični, koji u tom šljamu, otpatku, ološu svih klasa vidi jedinu klasu na koju se bezuslovno može osloniti, to je pravi Bonaparta, Bonaparta sans phrase³. Prepredeni stari razvratnik, on istorijski život narodâ i njihove istorijske događaje shvata kao komediju u najordinarnijem smislu, kao maskaradu u kojoj svećani kostimi, reči i poze služe samo kao maska za najbednije niskosti. Tako je pri njegovom pohodu na Strazbur jedan dresirani švajcarski kraguj predstavljao napoleonovskog orla.

¹ razvratnika — ² boemija — ³ bez ulepšavanja

Za svoj upad u Bulonju strpao je u francusku uniformu nekoliko londonskih lakeja.^[98] Oni su predstavljali vojsku. U svom Društvu 10. decembra okuplja deset hiljada vucibatina koje treba da predstavljaju narod, kao Nikola Vratilo lava¹. U trenutku u kome sama buržoazija igra najsavršeniju komediju, ali na najozbiljniji način koji se može zamisliti, ne ogrešujući se ni o jedan od pedantnih propisa francuske dramske etiketije^[99], sama upola prevarena, upola uverena u dostojanstvenost svoje sopstvene istorijske uloge — u takvom trenutku morao je pobediti pustolov koji je komediju sasvim prosto uzimao kao komediju. Tek pošto je uklonio svog dostojanstvenog protivnika, tek kad on sam uzima svoju carsku ulogu ozbiljno i veruje da s napoleonovskom maskom predstavlja pravog Napoléona, tek onda on postaje žrtva svog sopstvenog shvatanja sveta, postaje ozbiljni pajac koji više ne smatra svetsku istoriju za komediju, nego svoju komediju za svetsku istoriju. Što su za socijalističke radnike bile nacionalne radionice^[100], za buržoaske republikance Gardes mobiles^[71], to je za Bonapartu bilo Društvo 10. decembra, za njega karakteristična partijska borbena snaga. Na njegovim putovanjima morali su odredi toga društva, smešteni u vozu, improvizovati publiku za njega, prikazivati narodno oduševljenje, urlati: »Vive l'empereur!²«, napadati i premlaćivati republikance, razume se pod pokroviteljstvom policije. Kad se vraćao u Pariz, oni su morali činiti avangardu, sprečavati protivdemonstracije ili ih rasterivati. Društvo 10. decembra pripadalo je njemu, ono je bilo *njegovo* delo, njegova najsopstvenija zamisao. To što on sebi inače prisvaja, to njemu daje sila okolnosti, šta on inače čini — čine okolnosti za njega, ili se pak on zadovoljava da kopira dela drugih; ali Bonaparta, s oficijelnim frazama o redu, religiji, porodici, svojini, javno pred građanima, a s tajnim društvom Schufferlea i Spiegelberga^[101], društvom nereda, prostitucije i krađe iza sebe — to je Bonaparta sam kao originalni autor, a istorija Društva 10. decembra je njegova sopstvena istorija. Dogodio se izuzetan slučaj da su od decembrista izvukli batine i neki narodni predstavnici koji su pripadali Stranci reda. I ne samo to. Policijski komesar Yon, koji je bio dodeljen Nacionalnoj skupštini i kojemu je bilo stavljeno u dužnost da bdi nad njenom bezbednošću, dostavio je Stalnoj komisiji, povodom iskaza nekog Allais-a, da je jedna sekcija decembrista rešila da budu ubijeni general Changarnier i Dupin, predsednik Nacionalne skupštine, i da je već odredila lica koja će to ubistvo izvršiti. Može se zamisliti užas g. Dupina. Parlamentarna anketa o Društvu 10. decembra, tj. razgolićavanje Bonapartinog tajnog sveta, izgledalo je neminovno. Pred sam sastanak Nacionalne skupštine Bonaparta je predostrožno raspustio svoje društvo, razume se samo na papiru, jer je još krajem 1851. policijski prefekt Carlier uzalud pokušavao,

¹ lice iz Shakespeare-ove komedije *Snowidenje u noć ivanjsku* (I čin, scena prva) — ² Živeo car!

u iscrpnom memorandum, da ga privoli na stvarno rasturanje decembrista.

Društvo 10. decembra imalo je da ostane privatna Bonapartina vojska sve dotle dok mu ne pođe za rukom da javnu vojsku pretvori u jedno Društvo 10. decembra. Bonaparta je prvi pokušaj u tom pravcu učinio uskoro posle odlaganja zasedanja Nacionalne skupštine, i to novcem koji je od nje iznudio. Kao fatalista, on je verovao da postoje izvesne više sile kojima čovek, a naročito vojnik, ne može da odoli. U te više sile ubrajao je u prvom redu cigaru i šampanjac, hladnu piletinu i kobasicu s belim lukom. Stoga on u odajama Jelisejske palate čašćava najpre oficire i podoficire cigarom i šampanjcem, hladnom piletinom i kobasicom s belim lukom. Trećeg oktobra on ponavlja taj manevar s trupama prilikom revije trupa u Sen Moru, a 10. oktobra isti manevar u još većim razmerama prilikom velike smotre vojske u Satoriju. Stric se sećao Aleksandrovih pohoda u Aziji, sinovac pak osvajačkih pohoda Bahusovih u istoj zemlji. Aleksandar je doduše, bio polubog, ali Bahus je bio bog, i uz to bog-zaštitnik Društva 10. decembra.

Posle revije trupa od 3. oktobra Stalna komisija je pozvala na odgovornost ministra vojske D'Hautpoula. On je obećao da se takve povode discipline neće ponoviti. Poznato je kako je Bonaparta 10. oktobra održao D'Hautpoulovu reč. Prilikom obeju smotri komandovao je Changarnier, kao vrhovni zapovednik vojske u Parizu. On, budući ujedno član Stalne komisije, šef Nacionalne garde, »spasilac« od 29. januara i 13. juna, »bedem društva«, kandidat Stranke reda za predsednika, naslućivani Monk dveju monarhija — on nikad dotle nije priznavao da je potčinjen ministru vojske, uvek je otvoreno ismevao republikanski Ustav, a Bonapartu progonio jednom dvosmisleno otmenom protekcijom. Sad se on živo zalagao za disciplinu protiv ministra vojske i za Ustav protiv Bonaparte. Dok je 10. oktobra jedan deo konjice klicao: »Vive Napoléon! Vivent les saucissons!«¹, Changarnier je udesio da bar pešadija, koja je stupala pod komandom njegovog prijatelja Neumayera, prodefiluje s ledenim čutanjem. Za kaznu, ministar vojske je na Bonapartino traženje svrgnuo generala Neumayera s njegovog položaja u Parizu, tobože zato da bi ga postavio za komandanta 14. i 15. divizije. Neumayer je odbio ovu promenu položaja i morao je stoga dati ostavku. Changarnier je sa svoje strane 2. novembra objavio dnevnu zapovest u kojoj je trupama pod oružjem zabranio ma kakve političke uzvike i demonstracije. Jelisejski listovi napali su Changarnier-a, listovi Stranke reda Bonapartu; Stalna komisija održala je niz tajnih sednica na kojima je više puta predlagano da se objavi kako je otadžbina u opasnosti; vojska je izgledala podeljena na dva neprijateljska tabora s dva neprijateljska generalštaba, jednim u Jelisejskoj palati, gde je prebivao Bonaparta, drugim u Tiljerijama,

¹ »Živeo Napoléon! Živele kobasice!«

gde je bio Changarnier. Trebalo je, tako je izgledalo, samo da se sastane Nacionalna skupština pa da odjekne signal za borbu. Francuska publika sudila je o ovim trvenjima između Bonaparte i Changarnier-a kao onaj engleski žurnalista koji ih je okarakterisao sledećim rečima:

«Političke služavke Francuske metu starom metlom užarenu lavu revolucije i radeći svoj posao siku jedna na drugu.»

U međuvremenu se Bonaparta požurio da ukloni s položaja ministra vojske D'Hautpoula, da ga navrat-nanos otpremi u Alžir i da na njegovo mesto za ministra vojske imenuje generala Schramma. Dvanaestog novembra on je uputio Nacionalnoj skupštini poslanicu s američkom opširnošću, pretrpanu pojedinostima; poslanica je mirisala na red, odavala žudnju za izmirenjem, bila ustavno-rezignirana, govorila o svemu i svačemu, samo ne o questions brûlantes¹ dana. Kao uzgred primetio je da, prema izričnim odredbama Ustava o vojsci odlučuje samo predsednik. Poslanica se završavala sledećim rečima svečanog uveravanja:

«Francuska zahteva pre svega ostalog mir . . . Ali, vezan zakletvom, ja ću ostati u uskim granicama koje mi je ona odredila . . . Što se mene tiče, pošto sam izabran od naroda i samo njemu dugujem za svoju moć, ja ću se uvek pokoravati njegovoj zakonito izraženoj volji. Ako vi na ovom zasjedanju odlučite da se izvrši revizija Ustava, onda će Ustavotvorna skupština odrediti položaj izvršne vlasti. Ako ne, onda će narod 1852. svečano objaviti svoju odluku. Ali ma kakva bila rešenja budućnosti, dajte da dođemo do sporazuma, kako o sudbini jednog velikog naroda nikad ne bi odlučivali strasti, iznenađenje ili sila . . . To što pre svega privlači moju pažnju, nije pitanje ko će 1852. vladati Francuskom, nego kako ću upotrebiti vreme koje mi stoji na raspolaganju, tako da prelazni period prođe bez nemira i smutnji. Ja sam pred vama iskreno otvorio svoje srce, vi ćete na moju otvorenost odgovoriti svojim poverenjem, na moje stremljenje za dobrom — svojom saradnjom, a bog će učiniti ostalo.»

Čestiti, licemerno umereni, kreposno banalni jezik buržoazije otkriva svoj najdublji smisao u ustima samodrška Društva 10. decembra i piknikovskih junaka od Sen Mora i Satorija.

Birgavi^[95] Stranke reda nisu ni jednog trenutka bili u zabludi o tome koliko poverenja zaslužuje taj izliv srca. U pitanju zakletve oni su bili odavna blazirani, među njima je bilo veterana, virtuozna političkog krivokletstva, a nije im umaklo ni ono mesto o vojsci. Primetili su s negodovanjem da je, u opširnom nabranjanju nedavno obnarodovanih zakona, poslanica s izveštačenim ćutanjem prešla preko najvažnijeg zakona, izbornog zakona, i da je, za slučaj da ne dođe do revizije Ustava, izbor predsednika 1852. ostavila narodu. Izborni zakon bio je olovna kugla na nogama Stranke reda, koja ju je sprečavala u hod, a pogotovu u jurišanju! Uz to je Bonaparta zvaničnim

¹ gorućim pitanjima

raspuštanjem Društva 10. decembra i otpuštanjem ministra vojske D'Hautpoula svojom rukom prineo žrtvovna jagnjad na oltar otadžbine. On je otupio oštricu očekivanog sukoba. Najzad se sama Stranka reda trudila da brižljivo izbegne, ublaži, zataška svaki odlučan sukob s izvršnom vlašću. Iz straha da ne izgubi ono što je izvojevala u borbi s revolucijom, ona je plodove tih zavojevanja prepustila svom suparniku. »Francuska traži pre svega ostalog mir.« Tako je od februara Stranka reda dovikivala revoluciji, tako je Bonapartina poslanica dovikivala Stranci reda. »Francuska traži pre svega mir.« Bonaparta je činio postupke koji su ciljali na uzurpaciju, ali Stranka reda je narušavala »mir« ako je dizala galamu zbog tih postupaka i ako ih je tumačila hipohondrično. Satorijske kobasice čutale su kao zalivene ako o njima nije niko govorio. »Francuska traži pre svega mir.« Tako isto je i Bonaparta tražio da ga ostave da mirno čini svoje, a parlamentarna stranka bila je ukočena od dvostrukog straha: od straha da ponovo ne izazove revolucionarne nemire, i od straha da sama u očima svoje sopstvene klase, u očima buržoazije, ne ispadne kao izazivač nemira. Kako je Francuska pre svega ostalog zahtevala mir, i pošto je Bonaparta u svojoj poslanici rekao »mir«, Stranka reda nije se usuđivala da odgovori »rat«. Publika, koja se nadala velikim skandalima pri otvaranju Nacionalne skupštine, prevarila se u svojim očekivanjima. Poslanike opozicije, koji su zahtevali da se iznesu zapisnici Stalne komisije o oktobarskim događajima, nadglasala je većina. Bežalo se principijelno od svake debate koja bi mogla da uzbudi. Rad Nacionalne skupštine u novembru i decembru 1850. nije pobuđivao interesovanje.

Najzad je, krajem decembra, počeo gerilski rat za pojedine prerogative parlamenta. Otkako je buržoazija, zajedno s ukidanjem opšteg prava glasa, za izvesno vreme skinula s dnevnog reda klasnu borbu, pokret se rasplinjavao u sitnim šikanama oko prerogativa obeju vlasti.

Protiv Mauguina, jednog od narodnih poslanika, bila je izrečena sudska presuda zbog dugova. Na pitanje predsednika suda, ministar pravde Rouher je izjavio da se bez daljega ima izdati nalog za hapšenje dužnika. Mauguin je, dakle, bačen u zatvor za dužnike. Nacionalna skupština je planula kad je saznala za taj atentat. Ona je ne samo naredila da se Mauguin smesta pusti na slobodu, nego je udesila da ga još istog večera njen činovnik silom izvede iz Klišija. Ali da bi ipak potvrdila svoju veru u svetinju privatne svojine, i sa zadnjom namerom da za slučaj nužde otvori azil za one montanjare koji bi postali nepoćudni^[60], ona je izjavila da je hapšenje narodnih poslanika zbog dugova dopušteno tek pošto se za to dobije njen pristanak. Zaboravila je doneti dekret da se i predsednik može uhapsiti zbog dugova. Ona je uništila poslednji privid nepovredljivosti koji je okružavao članove njenog sopstvenog tela.

Sećamo se da je policijski komesar Yon, na osnovu iskaza nekog Allais-a, optužio jednu sekciju decembrista za nameravano ubistvo Dupina i Changarnier-a. Kvestori^[66] su u vezi s tim odmah na prvog

sednici predložili da se obrazuje sopstvena parlamentarna policija, plaćena iz sopstvenog budžeta Nacionalne skupštine i potpuno nezavisna od policijskog prefekta. Ministar unutrašnjih poslova Baroche protestovao je protiv ovog posezanja u njegov resor. Na to je sklopljen bedan kompromis, po kome će se policijski komesar skupštine doduše plaćati iz njenog sopstvenog budžeta, a postavljaće ga i otpuštati njeni kvestori, ali posle prethodnog sporazuma s ministrom unutrašnjih poslova. U međuvremenu je vlada predala Allais-a sudu i tu je bilo lako da se njegov iskaz prikaže kao mistifikacija i da se iz usta javnog tužioca baci smešna svetlost na Dupina, Changarnier-a, Yona i celu Nacionalnu skupštinu. Sada, 29. decembra, ministar Baroche piše Dupinu pismo, u kom zahteva da se Yon otpusti. Biro Nacionalne skupštine odlučuje da Yon ostane na svom položaju; ali Nacionalna skupština, uplašena svojim nasilnim postupkom u stvari Manguina i naviknuta da od izvršne vlasti, kojoj se odvažila da zada udarac, primi dva udarca u zamenu, ne sankcioniše tu odluku. Ona otpušta Yona za nagradu što je revnosno služio, i lišava sebe jednog parlamentarnog prerogativa, neophodnog protiv čoveka koji ne odlučuje noću da bi danju izvršavao, nego danju odlučuje, a noću izvršava.

Videli smo kako je Nacionalna skupština u toku novembra i decembra, kad je imala krupnih, ubedljivih povoda, izbegavala, suzbijala borbu s izvršnom vlašću. Sad vidimo kako je ona prisiljena da je primi povodom sasvim tričavih slučajeva. U stvari Manguina ona odobrava u principu hapšenje narodnih predstavnika zbog dugova, ali sebi zadržava pravo da ga primenjuje samo na one predstavnike koji njoj nisu po volji i gloži se s ministrom pravde oko te infamne privilegije. Mesto da iskoristi navodni plan o ubistvu da bi povelu anketu o Društvu 10. decembra i definitivno razgoltila Bonapartu pred Francuskom i Evropom, prikazujući ga u njegovom pravom liku kao glavaru pariskog lumpenproletarijata, ona dopušta da sukob spadne do tačke gde je između nje i ministra unutrašnjih poslova u pitanju još samo to u čiju kompetenciju spada postavljanje i otpuštanje jednog policijskog komesara. Vidimo, dakle, da je Stranka reda u celom ovom periodu, usled svoga dvosmislenog položaja prisiljena da svoju borbu s izvršnom vlašću trači i razbija u tričave svađe o kompetenciji, u šikane, izvrtnja i raspre oko razgraničenja vlasti, i da prazna pitanja forme čini sadržinom svoga delanja. Ona se ne usuđuje da primi borbu u trenutku kad ona ima principijelan značaj, kad se izvršna vlast stvarno kompromitovala i kad bi stvar Nacionalne skupštine bila stvar nacije. Ona bi time naciji izdala zapovest za pokret, a ona se ničega ne boji više nego da se nacija ne pokrene. Stoga ona u takvim prilikama odbija predloge Montanje i prelazi na dnevni red. Pošto je sporno pitanje tako u svojim velikim dimenzijama napušteno, izvršna vlast mirno očekuju trenutak kad će ga moći ponovo prihvatiti povodom nekih beznačajnih sitnica, kad će ono predstavljati tako reći samo još lokalni interes parlamenta. Onda će izbiti uzdržani bes

Stranke reda, onda će ona zderati zavesu s kulisa, optuživati predsednika, izjavljivati da je Republika u opasnosti, ali onda se i njen patos javlja kao besmislen, a povod za borbu kao licemeran izgovor ili kao nešto za šta se uopšte ne vredi boriti. Bura u parlamentu postaje bura u čaši vode, borba postaje intriga, sukob — skandal. Dok se revolucionarne klase zlurado naslađuju poniženjem Nacionalne skupštine — jer se one isto toliko oduševljavaju za njene parlamentarne prerogative koliko ta skupština za društvene slobode — dotle buržoazija van parlamenta ne shvata kako buržoazija u parlamentu može da traći svoje vreme u tako tričavim svađama i da dovodi mir u opasnost zbog nekog bednog rivalstva s predsednikom. Nju zbunjuje strategija koja sklapa mir u trenutku kad ceo svet očekuje bitke, a napada u trenutku kad ceo svet veruje da je sklopljen mir.

Dvadesetog decembra podneo je Pascal Duprat ministru unutrašnjih poslova interpelaciju o lutriji zlatnih poluga. Ta lutrija bila je »kćer iz Elizijuma«^[102]; nju je doneo na svet Bonaparta sa svojim vernima, a policijski prefekt Carlier ju je stavio pod svoju zvaničnu zaštitu, mada francuski zakon zabranjuje sve lutrije, izuzimajući one u dobrotvorne svrhe. Sedam miliona lozova, svaki po franak a prihod navodno namenjen tome da se pariske skitnice prebace u Kaliforniju. S jedne strane je trebalo da zlatni snovi potisnu socijalističke snove pariskog proletarijata, a primamljivi izgled na glavni zgoditak doktrinarno pravo na rad. Pariski radnici nisu, razume se, u sjaju kalifornijskih zlatnih poluga prepoznali neugledne franke koje su im izvlačili iz džepa. Ali u osnovi je tu bila posredi prosta prevara. Skitnice koje su htele da otvore kalifornijske rudnike zlata ne mičući se iz Pariza bili su sam Bonaparta i njegova prezadužena bratija. Ona tri miliona koja je Nacionalna skupština bila odobrila bila su straćena, kasa se morala na ovaj ili onaj način opet napuniti. Uzalud je Bonaparta za podizanje takozvanih cités ouvrières¹ otvorio upisivanje nekog narodnog zajma, na čijem čelu je sa znatnom sumom figurirao on sam. Bezdušni buržuji čekali su nepoverljivo da on svoju akciju i uplati, a pošto on to, naravno, nije učinio, špekulacija sa socijalističkim kulama u vazduhu pala je naprosto u vodu. Zlatne poluge bolje su palile. Bonaparta i drugovi nisu se zadovoljili time da strpaju u svoj džep jedan deo čistog prihoda; oni su fabrikovali lažne lozove, izdavali na isti broj deset, petnaest do dvadeset lozova, vršili finansijsku operaciju u duhu Društva 10. decembra! Tu Nacionalna skupština nije imala prema sebi fiktivnog predsednika Republike, nego Bonapartu od krvi i mesa. Tu je mogla da ga uhvati na delu u sukobu ne s Ustavom, nego s Code pénal-om². A što je preko Duprat-ove interpelacije prešla na dnevni red, to nije bilo samo zato što je Girardinov predlog da Skupština izjavi kako je »satisfaite«³ podsetio Stranku reda na njenu sistematsku korupciju. Buržuj, a pre svega buržuj — naduveni državnik,

¹ radničkih naselja — ² Krivičnim zakonikom — ³ »zadovoljena«

dopunjuje svoje praktično prostaštvo teoretskom neobuzdanošću. Kao i državna vlast koja stoji prema njemu, on postaje kao državnik više biće, protiv kojega se moguće boriti samo na uzvišeniji, svečan način.

Bonaparta, koji je baš kao boem, kao kneževski lumpenproleter imao to preimućstvo nad lupeškim buržujem što se mogao boriti podlo, video je da je sad, pošto ga je sama Skupština svojom rukom prevela preko klizavog tla vojničkih banketa, revija, Društva 10. decembra i najzad krivičnog zakonika, — došao čas kada iz prividne defanzive može da pređe u ofanzivu. Njemu nisu mnogo smetali sitni porazi koji su se u međuvremenu odigrali: porazi ministra pravde, ministra vojske, ministra mornarice, ministra finansija, porazi kojima je Nacionalna skupština izražavala svoje gundavo nezadovoljstvo. On je ne samo sprečavao ministre da odstupe i da tako priznaju potčinjavanje izvršne vlasti parlamentu; on je sad mogao da dovrši ono čime je bio počeo za vreme raspusta Nacionalne skupštine: otepljenje vojne vlasti od parlamenta, *svrgavanjem Changarnier-a*.

Jedan jelisejski list objavio je dnevnu zapovest koja je u toku maja navodno izdata 1. diviziji, i prema tome poticala od Changarnier-a; u njoj se oficirima preporučuje da u slučaju pobune nemaju milosti prema izdajnicima u svojim sopstvenim redovima, da ih smesta streljaju i da Nacionalnoj skupštini uskrate trupe ako bi ih ona tražila. Trećeg januara 1851. kabinetu je podneta interpelacija o toj dnevnoj zapovesti. Kabinet zahteva za ispitivanje te stvari najpre tri meseca, zatim jednu nedelju, najzad samo 24 sata za razmišljanje. Skupština ostaje pri zahtevu da se stvar odmah razjasni. Changarnier se diže i izjavljuje da ta dnevna zapovest nikad nije postojala. Dodaje da će uvek pohitati da se odazove pozivima Nacionalne skupštine i da ona u slučaju nekog sukoba može da računa na njega. Ona prima njegovu izjavu s neopisivim aplauzom i izglasava mu poverenje. Stavljajući se pod privatnu zaštitu jednoga generala, ona na taj način abdicira, dekretuje, svoju sopstvenu nemoć, a svemoć vojske; ali taj general se vara kad joj protiv Bonaparte stavlja na raspolaganje silu koju on drži samo kao leno¹ dodeljeno od istoga Bonaparte i kad, sa svoje strane, očekuje zaštitu od tog parlamenta, od svoga štićenika, kojemu je i samom potrebna zaštita. Ali Changarnier veruje u tajanstvenu moć kojom ga je darivala buržoazija počev od 29. januara 1849. On sebe smatra za treću vlast pored dve ostale državne vlasti. On deli sudbinu ostalih junaka ili, bolje, svetaca te epohe, čija se veličina sastoji upravo u pristrasnom visokom mišljenju koje njihova partija širi o njima i koji splašnjavaju i postaju svakodnevni likovi čim ih okolnosti pozovu da čine čuda. Neverovanje je uopšte smrtni neprijatelj tih tobožnjih junaka i stvarnih svetaca. Otuda njihovo dostojanstveno-moralna srdžba na dosetljivce i podrugljivce bez oduševljenja.

¹ feud (feudalni posed koji suveren dodeljuje vazalu)

Tog istog večera ministri su pozvani u Jelisejsku palatu. Bonaparta navaljuje da se Changarnier ukloni s položaja, pet ministara odbijaju da to potpišu, »Le Moniteur« nagoveštava ministarsku krizu, a štampa Stranke reda pretil obrazovanjem vojske parlamenta pod komandom Changarnier-a. Stranka reda imala je po Ustavu pravo da to učini. Trebalo je samo da Changarnier-a imenuje za predsjednika Nacionalne skupštine i da zatraži koliko god hoće trupa za svoju bezbednost. To je mogla utoliko sigurnije što je Changarnier zaista još bio na čelu i vojske i pariske Nacionalne garde i jedva čekao da bude pozvan s vojskom. Bonapartistička štampa nije smela čak ni da osporava pravo Nacionalne skupštine na neposredno pozivanje trupa, što je bila pravna skrupula koja u datim okolnostima nije obećavala uspeh. Verovatno je da bi vojska poslušala zapovest Nacionalne skupštine, ako se ima na umu da je Bonaparta morao tragati osam dana po celom Parizu da bi najzad našao dva generala — Baraguaya d'Hilliers-a i St.-Jean-d'Angélyja — koji su izjavili da su spremni da kontrasigniraju uklanjanje Changarnier-a. Ali to da bi Stranka reda u svojim sopstvenim redovima i u parlamentu našla broj glasova potreban za takvo rešenje — to je više nego sumnjivo ako se pomisli da se osam dana kasnije odvojilo od nje 286 glasova i da je Montanja odbacila sličan predlog još decembra 1851, u poslednjem presudnom času. Međucim, možda bi birgravima još i sad pošlo za rukom da masu svoje stranke pokrenu na junačko delo, koje se sastojalo u tome da se oseti bezbednom iza šume bajoneta i da prihvati usluge jedne vojske koja je dezertirala u njen tabor. Mesto toga, gospoda birgravi su 6. januara uveče pošli u Jelisejsku palatu da bi državičkim mudrovanjem odvratili Bonapartu od uklanjanja Changarnier-a. Koga nastojimo da nagovorimo, toga priznajemo za gospodara situacije. Bonaparta, koji se usled toga koraka osetio sigurnim, imenuje 12. januara novu vladu, u kojoj ostaju vođe stare vlade Fould i Baroche. St.-Jean d'Angély postaje ministar vojske, »Le Moniteur« donosi dekret o smenivanju Changarnier-a, njegovu komandu dele između sebe Baraguay d'Hilliers, koji dobija 1. diviziju, i Perrot, koji dobija Nacionalnu gardu. Bedem društva je oboren, i ako zbog toga ne pada ni crep s krova, skaču berzanski kursevi.

Odbijajući vojsku, koja joj se u osobi Changarnier-a stavlja na raspolaganje, i predajući je tako neopozivo predsedniku, Stranka reda daje na znanje da buržoazija više nije pozvana da vlada. Parlamentarna vlada više nije postojala. Pošto je sad izgubila još i vlast nad vojskom i Nacionalnom gardom, koja sila je, onda, preostala buržoaziji da bi u isti mah održavala uzurpiranu vlast parlamenta nad narodom i njegovu ustavnu vlast protiv predsednika? Nijedna. Ostao joj je samo još apel na principe bez sile, principe koje je ona sama uvek tumačila samo kao opšta pravila koja čovek propisuje nekom trećem da bi se sam mogao utoliko slobodnije kretati. Time što je smenjen Changarnier, time što je vlast nad vojskom pripala Bonaparti, završava se prvi

odeljak perioda koji razmatramo, perioda borbe između Stranke reda i izvršne vlasti. Rat između te dve sile sada je otvoreno objavljen i otvoreno se vodi, ali tek pošto je Stranka reda izgubila oružje i vojnike. Bez vlade, bez vojske, bez naroda, bez javnog mnjenja, a posle svog izbornog zakona od 31. maja više ni kao predstavnica suverene nacije, dakle bez oka, bez uha, bez zuba, bez čiega, Nacionalna skupština se postepeno pretvorila u neki *starofrancuski parlament*¹⁰⁸, koji akciju mora prepustiti vladi, a sam se zadovoljiti gundanjem i prigovaranjem post festum¹.

Stranka reda dočekuje novu vladu s burom negodovanja. General Bedeau podseća na blagost Stalne komisije za vreme raspusta i na preveliki obzir kojim se ona odrekla objavljivanja svojih zapisnika. Ministar unutrašnjih poslova sad insistira sam na objavljivanju tih zapisnika, no sad su oni, razume se, postali bljutavi kao ustajala voda, ne otkrivaju nikakvu novu činjenicu i padaju među blaziranu publiku bez ikakvog dejstva. Na Rémusat-ov predlog, Nacionalna skupština se povlači u svoje biroe i imenuje »Komitet za izvanredne mere«. Pariz utoliko manje izlazi iz koloseka svog svakodnevnog reda što trgovina u tom trenutku cveta, industrija radi, cene žitu su niske, namirnica ima u izobilju, štedionice primaju svakoga dana nove uloge. »Izvanredne mere«, koje je parlament tako bučno nagovestio, svode se 18. januara na izglasavanje nepoverenja ministrima, a da pri tom general Changarnier ne biva ni spomenut. Stranka reda bila je prisiljena na takvu formulaciju svoga glasanja da bi za sebe osigurala glasove republikanaca koji su od svih vladinih mera jedino odobravali baš Changarnier-ovo smenjivanje, dok ostale vladine mere Stranka reda zaista nije mogla kuditi, jer ih je sama diktirala.

Za nepoverenje glasalo je 18. januara 415 glasova protiv 286. Prema tome, izglasala ga je sama *koalicija* izričnih legitimista i orleanista s čistim republikancima i Montanjom. To glasanje je, dakle, dokazalo da je Stranka reda izgubila ne samo vladu, ne samo vojsku, nego u sukobima s Bonapartom i svoju samostalnu parlamentarnu većinu; da je jedna grupa poslanika iz njenog tabora dezertirala, iz fanatične sklonosti ka kompromisu, iz straha od borbe, iz zamorenosti, iz familijarnih obzira prema krvno srodnim državnim platama, iz špekulisanja na upražnjene ministarske položaje (Odilon Barrot), iz prostog egoizma, zbog kog je obični buržuj uvek sklon da opšti interes svoje klase žrtvuje ovom ili onom privatnom motivu. Bonapartistički poslanici su od samog početka pripadali Stranci reda samo u borbi protiv revolucije. Šef katoličke stranke Montalembert, uložio je već tada svoj uticaj na stranu Bonaparte, jer je izgubio veru u životnu sposobnost parlamentarne stranke. Najzad, vode te stranke Thiers i Berryer, jedan orleanist, drugi legitimist, bili su prisiljeni da se otvoreno proglaše za republikance, da priznaju kako im je srce privrženo

¹ posle praznika, tj. kasno

kraljevstvu, ali glava republici, kako je njihova parlamentarna republika jedino mogući oblik za vladavinu celokupne buržoazije. Tako su bili prisiljeni, da planove o restauraciji, koje su iza leđa parlamenta i dalje neumorno krojili, pred očima same buržoaske klase žigošu kao isto toliko opasnu koliko i bezglavu intrigu.

Izglasavanje nepoverenja 18. januara pogadalo je ministre, a ne i predsednika. Ali Changarnier-a nije svrgla vlada, nego predsednik. Da li da Stranka reda optuži samog Bonapartu? Zbog njegovih težnji za restauracijom? One su samo dopunjavale njene sopstvene težnje. Zbog njegove konspiracije na vojnim smotrama i u Društvu 10. decembra? Te teme su oni odavno pokopali ispod prostih prelazaka na dnevni red. Zbog smenjivanja junaka od 29. januara i od 13. juna, čoveka koji je u maju 1850. pretio da će u slučaju pobune zapaliti Pariz na sve četiri strane? Njihovi saveznici iz Montanje i Cavaignac nisu im dopuštali čak ni to da srušeni bedem društva odobre zvaničnom izjavom saučešća. Oni sami nisu mogli poreći da predsednik po Ustavu ima pravo da smeni jednog generala. Oni su besneli samo zato što je on svoje ustavno pravo upotrebio neparlamentarno. A zar oni nisu svoju parlamentarnu prerogativu stalno primenjivali protivustavno, a naročito pri ukidanju opšteg prava glasa? Ostajalo im je, dakle, samo to da se kreću tačno u parlamentarnim granicama. I zaista bila je potrebna ona čudna bolest koja je od 1848. harala po celom Kontinentu, *parlamentarni kretinizam*, koji zaražene drži kao opčinjene u jednom svetu uobrazilje, te im oduzima svaki smisao, svako sećanje, svako razumevanje za grubi svet oko njih, — taj parlamentarni kretinizam bio je potreban da bi oni koji su svojom rukom razorili i u svojoj borbi s ostalim klasama morali razoriti sve uslove parlamentarne moći, verovali da su njihove parlamentarne pobeđe još pobeđe i da pogađaju predsednika udarajući po njegovim ministrima. Oni su mu samo davali prilike da Nacionalnu skupštinu ponovo ponizi u očima naroda. Dvadesetog januara javio je «Le Moniteur» da je ostavka cele vlade primljena. Pod izgovorom da nijedna parlamentarna stranka više nema većinu — što dokazuje glasanje od 18. januara, taj plod koalicije između Montanje i rojalista, — i da bi sačekao obrazovanje nove većine, Bonaparta je imenovao takozvanu prelaznu vladu, u kojoj nijedan član nije pripadao parlamentu, sve sasvim nepoznate i beznačajne ličnosti, vladu sastavljenu od samih kalfa i pisara. Stranka reda mogla je sada da se satire u igri s tim marionetama, izvršna vlast nije više smatrala vrednim truda da bude ozbiljno zastupljena u Nacionalnoj skupštini. Bonaparta je utoliko očiglednije koncentrisao svu izvršnu vlast u svojoj osobi; mogao je utoliko slobodnije da je iskorištava za svoje ciljeve ukoliko su više njegovi ministri bili prosti statisti.

Udružena s Montanjom Stranka reda osvetila se na taj način što je odbila predlog o predsedničkoj dotaciji u iznosu od 1 800 000 franaka; na podnošenje toga predloga prisilio je šef Društva 10. de-

cembra svoje ministarske kalfe. Ovoga puta je odlučila većina od samo 102 glasa; od 18. januara otpalo je, dakle, još 27 glasova, raspadanje Stranke reda je napredovalo. Da ne bi ni za trenutak bilo zavaravanja o smislu njene koalicije s Montanjom, Stranka reda je u isto vreme odbila čak i da uzme u razmatranje predlog o opštoj amnestiji političkih krivaca koji je potpisalo 189 članova Montanje. Bilo je dovoljno da ministar unutrašnjih poslova, neki Vaïsse, izjavi da je mir samo prividan, da potajno vlada veliko uzbuđenje, da se svuda organizuju tajna udruženja, da se demokratski listovi pripremaju na ponovno izlaženje, da su vesti iz departmana nepovoljne, da izbeglice iz Ženeve stoje na čelu zavere koja se preko Liona širi po celoj južnoj Francuskoj, da je Francuska na rubu industrijske i trgovinske krize, da su fabrikanti iz Rubea smanjili radno vreme, da su se zatvorenici u Belu^[104] pobunili, — bilo je dovoljno čak i to da jedan Vaïsse tako prizove crvenog bauka pa da Stranka reda bez diskusije odbaci predlog koji bi Nacionalnoj skupštini sigurno pribavio ogromnu popularnost, a Bonapartu opet bacio u njeno naručje. Mesto da dopusti da je izvršna vlast zastraši izgledom na nove nemire, trebalo je da Nacionalna skupština, naprotiv, da malo slobode klasnoj borbi, kako bi izvršnu vlast držala u zavisnosti od sebe. Ali ona se više nije osećala dolaslom da se igra vatrom.

Za to vreme je takozvana prelazna vlada produžila da životari do sredine aprila. Bonaparta je zamario i zavaravao Nacionalnu skupštinu sve novim i novim ministarskim kombinacijama. Čas je izgledalo da hoće da obrazuje republikansku vladu s Lamartine-om i Billault-om, čas parlamentarnu s neizbežnim Odilonom Barrot-om, čije ime nikad nije smelo izostati kad je bio potreban neko ko će biti nama-garčen; čas legitimističku s Vatimesnilom i Benoist d'Azyjem, čas orleanističku s Maleville-om. Dok je tako razne frakcije Stranke reda držao u napetosti jedne protiv drugih, a sve ih plašio izgledom na republikansku vladu i na uvođenje opšteg prava glasa, koje bi tada postalo neizbežno, dotle je kod buržoazije ujedno stvarao uverenje da njegova iskrena nastojanja oko obrazovanja parlamentarne vlade propadaju zbog nepomirljivosti rojalističkih frakcija. Ali buržoazija je utoliko glasnije zahtevala »jaku vladu«, ona je smatrala da se utoliko manje može oprostiti ako bi Francuska ostala »bez uprave« ukoliko se više činilo da se približuje opšta privredna kriza, koja je u gradovima pridobijala za socijalizam, kao što je katastrofalno niska cena žita činila to po selima. Trgovina je svakog dana bivala sve slabija, broj nezaposlenih rastao je očevidno, u Parizu je bilo najmanje 10 000 radnika bez hleba, u Ruanu, Miluzi, Lionu, Rubeu, Turkoenu, Sent-Etjenu, Elbefu itd. bezbrojne fabrike su obustavile rad. Pod tim okolnostima mogao se Bonaparta odvažiti da 11. aprila restaurira vladu od 18. januara. Gospoda Rouher, Fould, Baroche itd., pojačana gospodinom Leon Faucher-om, koga je Ustavotvorna skupština u svojim poslednjim danima jednoglasno, s izuzetkom od pet minis-

tarskih glasova, žigosala izglasavanjem nepoverenja zbog širenja lažnih depeša. Nacionalna skupština je, dakle, 18. januara odnela pobjedu nad vladom i tri meseca se borila s Bonapartom zato da bi 11. aprila Fould i Baroche mogli da prime puritanca Faucher-a kao trećeg u svoj ministarski savez.

Novembra 1849. Bonaparta se zadovoljio *neparlamentarnom* vladom, januara 1851. *vanparlamentarnom*, 11. aprila on se osetio dovoljno jak da obrazuje *antiparlamentarnu* vladu, koja je u sebi skladno ujedinjavala izglasana nepoverenja obeju skupština, Ustavotvorne i Zakonodavne, republikanske i rojalističke. Ova lestvica vladá bila je termometar kojim je parlament mogao meriti opadanje svoje sopstvene životne toplote, koja je krajem aprila pala tako nisko da je Persigny, na jednom ličnom sastanku, mogao pozvati Changarnier-a da pređe u predsednikov tabor. On ga je uveravao da Bonaparta smatra da je uticaj Nacionalne skupštine sasvim uništen i da je već spremna proklamacija koja treba da se obznani posle stalno nameravanog, ali slučajno opet odloženog *coup d'état*¹. Changarnier je izvestio vođe Stranke reda o tom posmrtnom oglasu, ali ko će poverovati da ujed stenicice ubija? A parlament, ma koliko da je bio poražen, u raspadanju, na smrt truo, nije bio u stanju da u dvoboju s grotesknim šefom Društva 10. decembra vidi nešto drugo nego dvoboj sa stenicom. Ali Bonaparta je odgovorio Stranci reda kao Agesilaj kralju Agisu: *«Tebi izgledam kao mrav, ali ću jednom biti lav.»*^[105]

¹ državnog udara

VI

Koalicija s Montanjom i čistim republikancima, kojoj je Stranka reda morala da pribegne u svojim uzaludnim naporima da zadrži u rukama vojnu vlast i da ponovo osvoji vrhovno vođstvo izvršne vlasti, bila je neosporan dokaz da je Stranka reda izgubila samostalnu *parlamentarnu većinu*. Prosta sila kalendara, satna kazaljka dala je 28. maja signal za njen potpuni raspad. Dvadeset osmog maja počinje poslednja godina života Nacionalne skupštine. Ona se sad morala odlučiti ili da ostavi Ustav neizmenjen ili da ga revidira. Ali revizija Ustava, to je značilo ne samo: vladavina buržoazije ili sitnoburžoaske demokratije, demokratija ili proleterska anarhija, parlamentarna republika ili Bonaparta; to je ujedno značilo: Orléans ili Bourbon! Tako je usred parlamenta pala Eridina jabuka^[106], oko koje je morala otvoreno planuti borba interesa koji su Stranku reda delili na neprijateljske frakcije. Stranka reda bila je jedinjenje heterogenih društvenih supstancija. Pitanje o reviziji stvaralo je političku temperaturu na kojoj se proizvod opet raspadao na svoje prvobitne sastavne delove.

Zainteresovanost bonapartista za reviziju bila je prosta. Njima je bilo stalo pre svega do ukidanja člana 45, koji je zabranjivao ponovni izbor Bonaparte i produženje njegove vlasti. Ništa manje jednostavan izgledao je i položaj republikanaca. Oni su bili bezuslovno protiv svake revizije, i videli su u njoj svestranu zaveru protiv republike. Kako su u Nacionalnoj skupštini imali za sebe *više nego četvrtinu glasova*, a po Ustavu su za donošenje pravosnažne odluke o reviziji i za sazivanje skupštine za reviziju bile potrebne tri četvrtine glasova, to je trebalo samo da prebroje svoje glasove da bi bili sigurni u pobedu. I oni su bili sigurni u pobedu.

Nasuprot tom jasnom položaju, Stranka reda nalazila se u nerazmrsivim protivrečnostima. Ako odbaci reviziju, onda ugrožava status quo, jer Bonaparti ostavlja samo još jedan izlaz, put nasilja, pošto Francusku 2. maja 1852, u presudnom trenutku, prepušta revolucionarnoj anarhiji, s predsednikom koji je izgubio svoj autoritet, s parlamentom koji autoriteta već odavno nema i s narodom koji je nameravao da za sebe ponovo izvojuje autoritet. Ako glasa za reviziju kako je predviđena Ustavom, onda zna da glasa uzalud i da po Ustavu mora pretrpeti neuspeh zbog veta republikanaca. Ako, protivno Ustavu, proglasi prostu većinu glasova za obaveznu, onda se može nadati

da će revoluciju savladati samo ako se bezuslovno potčini izvršnoj vlasti, onda čini Bonapartu gospodarem Ustava, revizije i same sebe. Revizija koja bi bila samo delimična, koja bi produžila vlast predsednika, krčila bi put bonapartističkoj uzurpaciji. Opšta revizija, koja bi prekratila egzistenciju republike, dovela bi u neizbežan sukob dinastičke pretenzije, jer su uslovi za burbonsku i uslovi za orleanističku restauraciju bili ne samo različiti, već su se međusobno isključivali.

Parlamentarna republika bila je više nego neutralna oblast u kojoj su dve frakcije francuske buržoazije, legitimisti i orleanisti, veliki zemljoposed i industrija, mogle ravnopravno prebivati jedna pored druge. Ona je bila neophodan uslov njihove *zajedničke* vladavine, jedini državni oblik u kojemu je njihov opšti klasni interes sebi potčinjavao istovremeno i zahteve svojih zasebnih frakcija i sve druge klase društva. Kao rojalisti, oni su opet padali u svoju staru suprotnost, u borbu za nadmoćnost zemljoposeda ili novca, a najviši izraz te suprotnosti, njena personifikacija, bili su sami njihovi kraljevi, njihove dinastije. Otuda odupiranje Stranke reda *vraćanju Bourboná*.

Orleanist i narodni poslanik Creton podnosio je 1849, 1850. i 1851. periodično predlog da se poništi dekret o progonstvu kraljevskih porodica. Parlament je isto tako periodično pružao prizor skupštine rojalista koja pred svojim prognanim kraljevima tvrdoglavo zadržava vrata kroz koja bi oni mogli da se vrata kući. Richard III ubio je Henryja VI rekavši da je on odviše dobar za ovaj svet i da mu je mesto na nebu. Ovi su izjavljivali da je Francuska odviše rdava da bi opet imala svoje kraljeve. Silom prilika primorani, oni su postali republikanci i u više mahova su sankcionisali odluku naroda koja je njihove kraljeve proterala iz Francuske.

Revizija Ustava — a okolnosti su primoravale da se ona uzme u razmatranje — dovela je u pitanje, zajedno s republikom, zajedničku vladavinu obeju frakcija buržoazije i, s mogućnošću monarhije, ponovo oživljavala suparništvo onih interesa koje je monarhija naizmenice prvenstveno zastupala, borbu oko nadmoćnosti jedne frakcije nad drugom. Diplomati Stranke reda verovali su da tu borbu mogu završiti stapanjem obeju dinastija, takozvanom *fuzijom* rojalističkih stranaka i njihovih kraljevskih kuća. Stvarna fuzija Restauracije i Julske Monarhije bila je parlamentarna republika, u kojoj su se orleanističke i legitimističke boje gasile, a rodovi buržuja nestajali u buržuju uopšte, u vrsti buržuja. Sada je trebalo da orleanist postane legitimist, a legitimist orleanist. Trebalo je da kraljevstvo, u kome se oličavala njihova suprotnost, postane ovaploćenje njihovog jedinstva, da izraz njihovih isključivih frakcijskih interesa postane izrazom njihovog zajedničkog klasnog interesa, da monarhija ostvari ono što se moglo ostvariti : što se i ostvarilo samo ukidanjem obeju monarhija — republikom. To je bio kamen mudrosti oko čijeg stvaranja su doktori Stranke reda razbijali glave. Kao da bi legitimna monarhija ikad mogla postati monarhija industrijskih buržuja ili buržujsko kraljevstvo

ikada kraljevstvo nasledne zemljišne aristokratije. Kao da su zemljoposed i industrija mogli da se zbratime pod *jednom* krunom, kad je kruna mogla pasti samo na jednu glavu, na glavu starijeg ili mlađeg brata. Kao da se industrija uopšte mogla sporazumeti sa zemljoposedom, dok se zemljoposed ne odluči da sam postane industrijski. Ako bi Henri V sutra umro, grof od Pariza zato ne bi postao kraljem legitimista, osim ako bi prestao da bude kraljem orleanista. Međutim filozofi fuzije, koji su postajali utoliko glasnjiji ukoliko se pitanje revizije isticalo na prvo mesto, koji su u listu »L'Assemblée nationale«⁽¹⁰⁷⁾ stvorili sebi zvaničan dnevni organ i koji su čak i u ovom trenutku (februara 1852) opet na poslu, objašnjavali su svu teškoću otporom i rivalstvom obeju dinastija. Pokušaji da se porodica Orléans izmiri s Henrijem V počeli su od vremena smrti Louis-a-Philippe-a, ali su, kao dinastičke intrige uopšte, odigravani samo za vreme raspusta Nacionalne skupštine, između činova, iza kulisa, i bili su više sentimentalna koketerija sa starim praznoverjem nego ozbiljan posao; ti pokušaji pretvorili su se sada u svečanu predstavu, koju je Stranka reda izvodila na javnoj pozornici, umesto, kao dosad, u amaterskom pozorištu. Kuriri su leteli iz Pariza u Veneciju, iz Venecije u Klermont⁽⁸⁹⁾, iz Klermonta u Pariz. Grof Chambord izdao je manifest u kom »uz pomoć svih članova svoje porodice« objavluje ne svoju, nego »nacionalnu« restauraciju. Orleanist Salvandy pada ničice pred Henrijem V. Legitimistički šefovi Berryer, Benoist d'Azy, St. Priest putuju u Klermont da bi pridobili Orléans-e, ali uzalud. Fuzionisti primećuju suviše dockan da suprotnosti interesa obeju buržoaskih frakcija niti gube u isključivosti niti dobijaju u popustljivosti kada se zaoštavaju u vidu sukoba porodičnih interesa, interesa dveju kraljevskih kuća. Kad bi Henri V priznao grofa od Pariza za svog naslednika — jedini uspeh koji bi fuzija u najboljem slučaju mogla da postigne, — kuća Orléans ne bi dobila nikakvo pravo koje joj ne bi ionako već osigurala činjenica da je Henri V bez dece, ali bi izgubila sva prava koja je stekla julskom revolucijom. Odrekla bi se svojih prvobitnih pretenzija, svih titula koje je u gotovo stogodišnjoj borbi otela od starije grane Bourbona, zamenila bi svoju istorijsku prerogativu, prerogativu modernog kraljevstva, za prerogativu svoga rodoslovlja. Fuzija, dakle, ne bi bila ništa drugo do dobrovoljna abdikacija kuće Orléans, njena legitimistička rezignacija, pokajničko istupanje iz protestantske državne crkve i stupanje u katoličku. Istupanje koje je uz to ne bi dovelo na presto koji je izgubila, nego na podnožje prestola na kom je rođena. Stari orleanistički ministri Guizot, Duchâtel i drugi, koji su takođe pohitali u Klermont da bi se založili za fuziju, u stvari su samo bili predstavnici mamurluka koji je došao posle julske revolucije, razočaranosti u buržoasko kraljevstvo i u kraljevstvo buržuja, praznoverja u legitimnost kao poslednju amajliju protiv anarhije. Posrednici između Orléans-a i Bourbona u svojoj uobrazilji, oni su u stvari bili samo još otpali orleanisti i kao takve ih je i primio princ

od Joinville-a. Naprotiv, ovaj za život sposobni, ratoborni deo orleanista, Thiers, Baze i drugi, uverio je porodicu Louis-a-Philippe-a utoliko lakše u to da, ako svaka neposredno monarhistička restauracija pretpostavlja fuziju obeju dinastija, svaka takva fuzija pretpostavlja abdikaciju kuće Orléans, dok, međutim, tradiciji njenih predaka potpuno odgovara ako ona zasad prizna republiku i sačeka dok događaji dopuste da se predsednička stolica pretvori u presto. Puštane su vesti o Joinville-ovoj kandidaturi, radoznalost javnosti podržavana je neizvesnošću, a nekoliko meseci docnije, pošto je revizija odbačena, ta je kandidatura u septembru javno proklamovana.

Tako je pokušaj rojalističke fuzije između orleanista i legitimista ne samo propao nego je i razorio i njihovu *parlamentarnu fuziju*, njihov zajednički republikanski oblik, i razložio Stranku reda na njene prvobitne sastavne delove; ali ukoliko je više raslo otuđivanje između Klermonta i Venecije, ukoliko se više kvario njihov sporazum, ukoliko je više uzimala maha agitacija za Joinville-a, utoliko su življi, ozbiljniji postajali pregovori između Faucher-a, Bonapartinog ministra, i legitimista.

Raspadanje Stranke reda nije se zaustavilo na njenim prvobitnim elementima. Svaka od obeju velikih frakcija dalje se raspadala. Bilo je kao da su se sve one stare nijanse koje su se ranije pobijale i potiskivale u oba kruga, kako u legitimističkom tako i u orleanističkom, opet raskravile, kao sasušene infuzorije pri dodiru s vodom, kao da su iznova dobile dovoljno životne snage da bi obrazovale sopstvene grupe sa svojim samostalnim suprotnostima. Legitimisti su se u svojim snovima vraćali na sporove između Tiljerija i paviljona Marsan⁽¹⁰⁸⁾, između Villèle-a i Polignaca. Orleanisti su ponovo proživljavali zlatno doba turnira između Guizot-a, Moléa, Broglie-a, Thiers-a i Odilona Barrot-a.

Onaj deo Stranke reda koji je bio sklon reviziji, ali nesložan u pitanju granica te revizije, deo sastavljen od legitimista pod vodstvom Berryer-a i Falloux-a s jedne, La Rochejacqueleina s druge strane, i od orleanista sitih borbe, pod vodstvom Moléa, Broglie-a, Montalembert-a i Odilona Barrot-a, složio se s bonapartističkim predstavnicima u sledećem neodređenom i široko formulisanom predlogu:

«Potpisani predstavnici, s ciljem da naciji povrate mogućnost punog ostvarenja njenog suvereniteta, podnose predlog da se ustav revidira.»

Ali u isto vreme oni su preko svog izvestioca Tocqueville-a jednoglasno izjavili da Nacionalna skupština nema prava da predlaže *ukidanje republike*, da to pravo pripada samo revizionoj skupštini. Inače bi se Ustav mogao revidirati samo na *«legalan»* način, dakle samo onda ako se Ustavom propisane tri četvrtine glasova izjasne za reviziju. Posle šestodnevnih burnih debata, 19. jula, revizija je, kao što se moglo predvideti, odbačena. Za reviziju je glasalo 446,

a protiv nje 278 glasova. Odlučni orleanisti Thiers, Changarnier itd. glasali su s republikancima i Montanjom.

Tako se većina parlamenta izjasnila protiv Ustava, ali sam taj Ustav izjasnio se za manjinu i proglasio je njenu odluku obaveznom. A zar nije Stranka reda 31. maja 1850, zar nije 13. juna 1849. potčinila Ustav parlamentarnoj većini? Zar se nije sva njena dosadašnja politika zasnivala na podređivanju paragrafa Ustava odlukama parlamentarne većine? Zar ona nije preпустиła demokratima, starozavetno praznoverje u slovo zakona, i zar nije demokrate kaznila za to praznoverje? Ali u ovom trenutku revizija Ustava nije značila ništa drugo do produženje predsedničke vlasti, kao što produženje Ustava nije značilo ništa drugo do svrgavanje Bonaparte. Parlament se izjasnio za Bonaparta, ali Ustav se izjasnio protiv parlamenta. Bonaparta bi, dakle, postupio u duhu parlamenta ako bi pocepao Ustav, a postupio bi u duhu Ustava ako bi razjurio parlament.

Parlament je stavio Ustav i s njim svoju sopstvenu vlast izvan većine, svojom odlukom ukinuo je Ustav i produžio vlast predsednika, a ujedno objavio da niti Ustav može da umre niti predsednikova vlast da živi sve dok on, parlament, sam postoji. Grobari koji su imali da ga sahrane, stajali su pred vratima. Dok se u parlamentu vodila debata o reviziji, Bonaparta je uklonio s položaja komandanta 1. divizije generala Baraguaya d'Hilliers-a, koji se pokazao neodlučan, i na njegovo mesto postavio generala Magnana, pobednika od Liona, junaka decembarskih dana, jednu od svojih kreatura, koja se već pod Louis-em-Philippe-om prilikom bulonjske ekspedicije, manje ili više kompromitovala zbog njega.

Stranka reda dokazala je svojom odlukom o reviziji da ne ume ni da vlada ni da služi, ni da živi ni da mre, ni da republiku podnese ni da je obori, ni da Ustav održi ni da ga sruši, ni da s predsednikom saraduje ni da s njim raskine. Od koga je ona onda očekivala rešenje svih protivrečnosti? Od kalendara, od toka događaja. Ona je prestala smatrati da ima vlast nad događajima. Izazivala je, dakle, događaje da prema njoj učine nasilje, a time je izazivala i situ kojoj je, u svojoj borbi s narodom, ustupala jedan atribut za drugim sve dok se i ona sama nije našla prema njoj nemoćna. Da bi šef izvršne vlasti mogao utoliko nesmetanije skrojiti plan za borbu protiv nje, da bi mogao pojačati svoja napadačka sredstva, odabrati svoja oruđa, učvrstiti svoje pozicije, ona je odlučila da usred ovog kritičnog trenutka side s pozornice i da odgodi svoje zasedanje na tri meseca, od 10. avgusta do 4. novembra.

Ne samo da se parlamentarna stranka raspala na svoje dve velike frakcije, ne samo da se i svaka od tih frakcija raspala, nego je Stranka reda u parlamentu bila u sukobu sa Strankom reda *van* parlamenta. Govornici i spisatelji buržoazije, njena tribina i njena štampa, ukratko — ideolozi buržoazije i buržoazija sama, predstavnici i predstavljeni, stajali su otuđeni jedni prema drugima i više se nisu razumevali.

Legitimisti u provinciji, sa svojim ograničenim vidikom i svojim neograničenim oduševljenjem, optuživali su svoje parlamentarne vođe Berryer-a i Falloux-a da su dezertirali u bonapartistički tabor i da su otpali od Henrija V. Njihov ljiljanski razum¹ verovao je u greh, ali ne u diplomatiju.

Neuporedivo kobniji i presudniji bio je raskid trgovačke buržoazije s njenim političarima. Ona njima nije prebacivala, kao što su legitimisti prebacivali svojim političarima, da su se odrekli principa, nego obrnuto, da se drže principa koji su postali beskorisni.

Već sam ranije napomenuo da je od stupanja Fould-a u vladu onaj deo trgovačke buržoazije koji je imao lavovski udeo u vladavini Louis-a-Philippe-a — da je *finansijska aristokratija* postala bonapartistička. Fould je ne samo zastupao Bonapartine interese na Berzi, on je ujedno zastupao i interes Berze kod Bonaparte. Položaj finansijske aristokratije najtačnije prikazuje citat iz njenog evropskog organa, londonskog lista »The Economist«. ^[109] U broju od 1. februara 1851. on donosi dopis iz Pariza:

«Sada smo konstatovali sa svih strana da Francuska pre svega traži mir. Predsednik to izjavljuje u svojoj poslanici Zakonodavnoj skupštini, to kao odjek odzvanja s nacionalne govornice, u to uveravaju novine, to se objavljuje s predikaonice, to dokazuje osetljivost državnih papira pri najmanjem izgledu na poremećaj i njihova čvrstina kad god pobeđi izvršna vlast.»

U svom broju od 29. novembra 1851. »The Economist« izjavljuje u svoje sopstveno ime:

«Na svim berzama Evrope predsednik je sada priznat kao čuvar reda.»

Finansijska aristokratija je, dakle, osuđivala parlamentarnu borbu Stranke reda protiv izvršne vlasti kao *remećenje reda*, a svaku pobedu predsednika nad tobožnjim predstavnicima toga reda slavila kao *pobedu reda*. Ovdje se pod finansijskom aristokratijom ne smeju podrazumevati samo veliki zajmodavci i oni koji špekulišu državnim hartijama, za koje je odmah jasno da se njihov interes podudara s interesom državne vlasti. Svi moderni finansijski poslovi, celokupno bankarstvo najtešnje je prepletano s javnim kreditom. Jedan deo poslovnog kapitala banaka nužno se ulaže i ukamaćuje u državne papire koji se mogu brzo razmeniti. Njihovi depoziti, kapital koji im je stavljen na raspolaganje i koji one razdaju trgovcima i industrijalcima, delimice pritiče iz dividenda državnih rentijera. Ako je u svakoj epohi stabilnost državne vlasti za celokupno novčano tržište i za sveštenike tog novčanog tržišta značila Mojsija i proroke², kako da to ne znači

¹ Aluzija na Bourbone, koji su imali ljiljan u svom grbu. — ² tj. glavnu stvar, najvažniji zakon

danas, kada svaki potop preti da sa starim državama odnese i stare državne dugove?

I *industrijska buržoazija* se u svom fanatičkom zalaganju za red ljutila zbog svuda parlamentarne Stranke reda s izvršnom vlašću. Thiers, Anglés, Sainte-Beuve i drugi dobili su posle svog glasanja od 18. januara, prilikom smenjivanja Changarnier-a, javne ukore od svojih birača baš iz industrijskih oblasti; u tim ukorima je naročito šibana njihova koalicija s Montanjom kao veleizdaja reda. Ako razmetljive zaševice, ako sitničarske spletke u kojima se ispoljavala borba Stranke reda s predsednikom, nisu, kao što smo videli, ni zasluživale bolji prijem, to, s druge strane, ni ova buržoaska stranka, koja od svojih predstavnika zahteva da bez otpora predaju vojnu vlast iz ruku njihovog sopstvenog parlamenta u ruke jednog pustolovnog pretendenta, — nije vredna ni spleta koje su se širile u njenom interesu. Ona je pokazala da je borba za održanje njenog *javnog* interesa, njenog sopstvenog *klasnog interesa*, njene *političke vlasti*, samo uznemirava i ozlovoljava kao ometanje njenih privatnih poslova.

Buržoaski dostojanstvenici departmanskih gradova, opštinski odbornici, sudije trgovačkih sudova itd. svuda su, gotovo bez izuzetka dočekivali Bonapartu na njegovim putešestvijama na najservilniji način, čak i kada je, kao u Dižonu, bezobzirno napadao Nacionalnu skupštinu, a naročito Stranku reda.

Ako je trgovina išla dobro, kao još početkom 1851, onda je trgovačka buržoazija besnela protiv svake parlamentarne borbe, samo da trgovina ne bi stradala. Ako je trgovina išla rdavo, a tako je bilo stalno do kraja februara 1851, onda je trgovačka buržoazija optuživala parlamentarne borbe kao uzrok zastoja i zahtevala da one umuknu, kako bi trgovina opet živahnula. Debate o reviziji pale su baš u to rdavo vreme. Kako se tu radilo o pitanju biti ili ne biti postojećeg državnog oblika, buržoazija je smatrala da može s toliko više prava i tražiti od svojih predstavnika da okončaju taj mučni provizorijum i da ujedno održe status quo. U tome nije bilo nikakve protivrečnosti. Pod krajem provizorijuma ona je podrazumevala upravo njegovo produženje, odlaganje u nedogled trenutka koji je morao doneti odluku. Status quo mogao je da se održi samo na dva načina: produženjem Bonapartine vlasti ili njegovim odstupanjem prema Ustavu i izborom Cavaignaca. Jedan deo buržoazije želeo je ovo drugo rešenje i nije umeo da dà svojim predstavnicima nikakav bolji savet nego da ćute, da ne diraju u to goruće pitanje. Ako njihovi predstavnici, mislili su oni, ne budu govorili, Bonaparta neće delati. Oni su želeli nojevski parlament, koji će sakriti svoju glavu da bi ostao neprimećen. Drugi deo buržoazije želeo je da Bonaparta, pošto je već sedeo na predsedničkoj stolici, ostane da sedi na predsedničkoj stolici, kako bi sve ostalo po starom. Bili su ogorčeni što njihov parlament neće da otvoreno prekrši Ustav i da se bez okolišenja odrekne vlasti.

Generalna veća departmana, ta provincijska predstavništva krupne buržoazije, koja su zasedala za vreme raspusta Nacionalne skupštine počev od 25. avgusta, izjasnila su se gotovo jednoglasno za reviziju, dakle protiv parlamenta, a za Bonapartu.

Još nedvosmisleniji nego raskid s njenim *parlamentarnim predstavnicima* bio je gnev buržoazije prema njenim literarnim predstavnicima, prema njenoj sopstvenoj štampi. Osude na nedostižne sume novca i nečuvene kazne zatvorom od strane buržoaskih sudova za svaki napad buržoaskih žurnalista protiv uzurpatorskih Bonapartinih prohteva, za svaki pokušaj štampe da politička prava buržoazije odbrani od izvršne vlasti, začuđavali su ne samo Francusku nego i celu Evropu.

Ako je *parlamentarna Stranka reda*, kao što sam pokazao, svojim zapomaganjem za mir sama sebe primoravala da miruje, ako je proglasila nepomirljivost političke vladavine buržoazije s bezbednošću i postojanjem buržoazije, time što je u borbi protiv ostalih društvenih klasa svojom rukom uništila sve uslove svog sopstvenog režima, parlamentarnog režima, *vanparlamentarna masa buržoazije* je, naprotiv, svojom servilnošću prema predsedniku, svojim pogrdama uperenim protiv parlamenta, svojim surovim postupanjem prema sopstvenoj štampi pozivala Bonapartu da uguši, da uništi onaj njen deo koji je govorio i pisao, njene političare i njene literate, njenu govorničku tribinu i njenu štampu, kako bi onda s pouzdanjem i pod zaštitom jedne jake i neograničene vlade mogla da se posveti svojim privatnim poslovima. Ona je nedvosmisleno pokazala kako čezne da se oslobodi svoje sopstvene političke vlasti, da bi se oslobodila tegoba i opasnosti vladanja.

I ta buržoazija, koja se pobunila već i protiv parlamentarne i literarne borbe za vlast svoje sopstvene klase i izdala vođe te borbe, — ona se sad usuđuje da naknadno optužuje proletarijat što nije ustao i pošao u krvavu borbu, u borbu na život i smrt za nju. Ona, koja je svakog trenutka svoj opšti klasni interes, tj. svoj politički interes, žrtvovala najužem, najpriljivijem privatnom interesu, te je slično žrtvovanje tražila i od svojih predstavnika, ona sada kuka kako je proletarijat žrtvovao njene idealne političke interese svojim materijalnim interesima. Ona se ponaša kao plemenita duša koju proletarijat, zaveden od socijalista, nije shvatio, te ju je u presudnom trenutku napustio. I njeno kukanje nailazi na opšti odjek u buržoaskom svetu. Ovde, naravno, ne govorim o nemačkim politikantima i dripcima po uvarenju. Ukazaću, na primer, na isti »The Economist«, koji je još 29. novembra 1851, dakle četiri dana pre državnog udara, proglašavao Bonapartu za »štitonošu reda«, a ljude kao što su Thiers i Berryer za »anarhiste«, i koji već 27. decembra 1851, pošto je Bonaparta te anarhiste umirio, viče zbog izdajstva koje su »neuke, nevaspitate, tupe i glupe proleterske mase počinile prema talentu, znanju, disciplini, duhovnom uticaju, intelektualnim izvorima i moralnom značaju

srednjih i viših društvenih slojeva«. Tupa i glupa, neuka i prosta masa nije bio niko drugi nego sama masa buržoazije.

Francuska je, istina, godine 1851. preživela jednu vrstu male trgovinske krize. Krajem februara pokazalo se smanjenje izvoza u poređenju s 1850. godinom. U martu je počelo slabljenje trgovine i zatvaranje fabrika. U aprilu je stanje industrijskih departmana izgledalo isto onako očajno kao posle februarskih dana. U maju poslovi nisu još oživeli. Još 28. juna pokazivao je portfelj Francuske banke svojim ogromnim porastom depozita i istim tolikim opadanjem mehaničnih zajmova da postoji zastoj u proizvodnji. I tek sredinom oktobra nastalo je opet progresivno poboljšanje poslova. Francuska buržoazija objašnjavala je ovaj zastoj u trgovini čisto političkim uzrocima, borbom između parlamenta i izvršne vlasti, nesigurnošću jednog državnog oblika koji je samo privremen, strahovanjem od druge [nedelje] maja 1852. Ne poričem da su sve te okolnosti uticale na slabljenje nekih industrijskih grana u Parizu i u departmanima. Ali taj uticaj političkih okolnosti bio je svakako samo lokalni i neznatan. Zar to ne dokazuje činjenica da se trgovina počela popravljati baš u trenutku kada se političko stanje pogoršalo, kada se politički horizont zamračio i kad se svakog trenutka očekivao grom iz Jelisejske palate, sredinom oktobra? Francuski buržuj, čiji »talent, znanje, pronicljivost i intelektualni izvori« ne dopiru dalje od njegovog nosa, mogao je, uostalom, za sve vreme Industrijske izložbe u Londonu⁽¹¹⁰⁾ i nosom da udari o uzrok svoje trgovačke nevolje. Dok su se u Francuskoj zatvarale fabrike, u Engleskoj su učestali stečajevi u trgovini. Dok je industrijska panika u aprilu i u maju došla do vrhunca u Francuskoj, dotle je trgovinska panika u aprilu i maju došla do vrhunca u Engleskoj. Kako francuska tako i engleska industrija vune, kako francuska tako i engleska manufaktura svile, bile su zahvaćene krizom. Engleske fabrike pamuka su produžile rad, ali ne više s istim profitom kao 1849. i 1850. Razlika je bila samo u tome što je kriza u Francuskoj bila industrijska, a u Engleskoj trgovinska; što su fabrike u Francuskoj obustavljale rad, dok su se u Engleskoj proširivale, ali pod nepovoljnijim uslovima nego u prethodnim godinama; što je u Francuskoj bio najviše pogođen izvoz, a u Engleskoj uvoz. Zajednički uzrok, koji, razume se, ne treba tražiti u granicama francuskog političkog horizonta, bio je očigledan. Godine 1849. i 1850. bile su godine najvećeg materijalnog prosperiteta i preterane proizvodnje, koja se tek 1851. ispoljila kao takva. Ona je u početku te godine još naročito pojačana s obzirom na Industrijsku izložbu. Tome treba dodati i ove naročite okolnosti: najpre slab rod pamuka od 1850. i 1851, zatim uverenost da će berba pamuka biti bolja nego što se očekivalo; najpre skakanje, a zatim iznenadno padanje, ukratko — kolebanje cena pamuka. Prinos sirove svile bio je, bar u Francuskoj, još ispod prosečnog. Najzad, manufaktura vune se od 1848. toliko proširila da je proizvodnja vune nije mogla da sledi, te je cena sirove vune porasla u velikoj

nesrazmeri s cenom vunenih fabrikata. Ovde, dakle, u sirovini triju industrija koje rade za svetsko tržište, već imamo trostruk materijal za zastoj u trgovini. A bez obzira na naročite okolnosti, prividna kriza godine 1851. nije bila ništa drugo do onaj zastoj koji preterana proizvodnja i preterana špekulacija uvek čine u kružnom kretanju industrije, pre no što skupe sve svoje snage da bi grozničavo projurile poslednji odsečak kruga i opet stigle do svoje polazne tačke: *opšte trgovinske krize*. U takvim intervalima trgovinske istorije izbijaju u Engleskoj stečajevi u trgovini, dok se u Francuskoj obustavlja rad same industrije, delom zato što je sa svih tržišta potiskuje konkurencija Engleza, koja upravo tada postaje neizdržljiva, delom zato što nju, kao luksuznu industriju, u prvom redu pogađa svaki zastoj u poslovima. Tako Francuska osim opštih kriza prolazi kroz svoje sopstvene nacionalne trgovinske krize, koje su, međutim, mnogo više određene i uslovljene opštim stanjem svetskog tržišta nego lokalnim francuskim činiocima. Neće biti bez interesa da se predrasudi francuskog buržuja suprotstavi sud engleskog buržuja. Jedna od najvećih liverpulskih trgovačkih kuća piše u svom godišnjem izveštaju za 1851:

«Retko kad su nade koje su se u početku gajile toliko obmanule koliko u godini koja je upravo protekla. Mesto da donese veliki prosperitet koji se jednodušno očekivao, ona se pokazala kao jedna od najnepovoljnijih godina za poslednju četvrtinu veka. To se, naravno, odnosi samo na merkantilne, a ne na industrijske klase. A ipak su zacementovali razlozi da se na početku te godine donese suprotan zaključak: zalihe proizvoda bile su oskudne, kapitala je bilo u izobilju, namirnice su bile jevtine, bogata jesen bila je osigurana. Mir na Kontinentu nije narušavan, a kod kuće nije bilo nikakvih političkih ili finansijskih poremećaja, — zaista, krila trgovine nikada nisu bila slobodnija . . . Čemu se ima pripisati ovaj nepovoljni rezultat? Po našem mišljenju, *prekomernoj trgovini*, kako u uvozu tako i u izvozu. Ako naši trgovci sami ne postave uže granice svojoj delatnosti, onda nas ništa ne može održati u koloseku, sem panike svake tri godine.»⁽¹¹¹⁾

Zamislite sad francuskog buržuja kako usred ove poslovne panike njegov trgovinom pomućeni mozak muče, obleću, ošamućuju vesti o državnim udarima i uvođenju opšteg prava glasa, borbe između parlamenta i izvršne vlasti, rat Fronde orleanista i legitimista, komunističke zavere u južnoj Francuskoj, tobožnje žakerije¹ u departmanima Nijevr i Šer, reklame raznih predsedničkih kandidata, vašarske parole listova, pretnje republikanaca da će s oružjem u ruci braniti Ustav i opšte pravo glasa, jevanđelja izbeglih junaka in partibus⁽²⁾ koji su predkazivali smak sveta za drugu [nedelju] maja 1852, — pa ćemo razumeti da buržuj, u toj neizrecivoj hučnoj konfuziji od fuzije, revizije, prorogacije, konstitucije, konspiracije, koalicije, emi-

¹ seljački ustanci

gracije, uzurpacije i revolucije sav zapenušen od besa dovikuje svojoj parlamentarnoj republici: *«Radije užasan kraj nego užas bez kraja!»*

Bonaparta je razumeo taj krik. Njegovu moć shvatanja izoštravalo je sve veće nestrpljenje poverilaca koji su s približavanjem roka, druge [nedelje] maja 1852, pri svakom zalasku sunca, u kretanju nebeskih tela videli protest svojih zemaljskih menica. Oni su postali pravi astrolozi. Nacionalna skupština je oduzela Bonaparti svaku nadu na ustavno produženje njegove vlasti, a kandidatura princa od Joinville-a nije dopuštala duže oklevanje.

Ako je ikad neki događaj, dugo pre nego što je nastupio, bacao svoju senku, onda je to činio Bonapartin državni udar. Već 29. januara 1849, jedva mesec dana posle svog izbora, Bonaparta ga je predlagao Changarnier-u. Njegov sopstveni ministar predsednik Odilon Barrot govorio je u leto 1849. uvijeno, a Thiers u zimu 1850. otvoreno o politici državnih udara. Persigny je u maju 1851. još jednom pokušao da Changarnier-a pridobije za udar, *«Le Messenger de l'Assemblée»*^[112] objavio je taj razgovor. Bonapartistički listovi pretili su državnim udarom prilikom svake parlamentarne bure i ukoliko se kriza približavala utoliko je njihov ton postajao glasniji. Na orgijama koje je Bonaparta svake noći pravio sa *swell mob*¹ oba pola, kad god bi se primicao ponoćni čas i kad bi obilno piće odrešilo jezik i zagrejalo maštu, donosila se odluka da se državni udar izvrši idućeg jutra. Mačevi su se vadili iz korica, čaše su zvečale, predstavnici leteli kroz prozor, carski plašt padao na Bonapartina pleća, sve dok iduće jutro ne bi rasteralo prividenja, i iznenađeni Pariz doznavao od ne mnogo ćutljivih vestalki i indiskretnih paladina kakva ga je opasnost još jednom mimoišla. U septembru i oktobru vesti o državnom udaru prestizale su jedna drugu. Senka je dobivala boju kao kakav šaren dagerotip.² Ako se prelistavaju organi evropske dnevne štampe za septembar i oktobar, naći će se u njima doslovce nagoveštaji ove vrste: *«Vesti o državnom udaru ispunjavaju Pariz. Prestonica treba da se u toku noći napuni trupama, a sledećeg jutra da se donesu dekreti o raspuštanju Nacionalne skupštine, o stavljanju senskog departmana u opasno stanje, o uspostavljanju opšteg prava glasa, o apelu narodu. Govori se da Bonaparta traži ministre koji će izvršiti ove nezakonite dekrete.»* Dopisi koji donose te vesti uvek se završavaju fatalnim *«odgođeno»*. Državni udar bio je uvek Bonapartina fiksna ideja. S tom idejom on je ponovo stupio na francusko tle. Toliko je bio obuzet njom da ju je stalno odavao i izbrbljavao. Toliko je bio slab da ju je isto tako stalno opet napuštao. Senka državnog udara Parižanima je kao avet postala toliko prisna da nisu hteli verovati u nj ni kad se najzad pojavio od krvi i mesa. Državni udar, prema tome, uspeo je ne zbog zatvo-

¹ otmenim ološem — ² fotografska naprava koja zadržava sliku pod uticajem svetlosti na hemijski pripremljenoj metalnoj ploči

renosti i uzdržljivosti šefa Društva 10. decembra, niti zato što Nacionalna skupština nije ni slutila prepad. Ako je uspeo, uspeo je uprkos Bonapartinju indiskretnosti i uprkos tome što je Nacionalna skupština bila s tim upoznata, — kao nužan, neizbežan rezultat prethodnog razvoja.

Desetog oktobra Bonaparta je obavestio svoje ministre da je odlučio da uvede opšte pravo glasa, 16. su oni podneli svoje ostavke, 26. Pariz je saznao da je obrazovana Thorignyjeva vlada. Policijskog prefekta Carlier-a zamenio je u isto vreme Maupas, a šef 1. divizije Magnan prikupio je u prestonici najpouzdanije pukove. Četvrtog novembra Nacionalna skupština je opet otpočela svoja zasedanja. Ona nije imala da uradi više ništa nego da u kratkom sažetom repetitoriju ponovi kurs kroz koji je prošla i da dokaže kako su je sahranili tek pošto je bila umrla.

U borbi s izvršnom vlašću ona je kao prvu poziciju izgubila vladu. Taj gubitak morala je svečano priznati time što je Thorignyjevu vladu, koja je bila samo prividna vlada, primila kao pravu. Stalna komisija je sa smehom dočekala gospodina Giraud-a kad se predstavio u ime novih ministara. Tako slaba vlada za tako krupne mere kao što je bilo uvođenje opšteg prava glasa! Ali baš o tome se i radilo da se ništa ne sprovede u parlamentu, nego sve *protiv* parlamenta.

Odmah prvog dana kada je ponovo otvorena, Nacionalna skupština je primila Bonapartinu poslanicu, u kojoj on zahteva uvođenje opšteg prava glasa i ukidanje zakona od 31. maja 1850. Njegovi ministri podneli su istog dana dekret u tom smislu. Skupština je predlog ministara o hitnosti odbacila odmah, a sam zakon 13. novembra sa 355 glasova protiv 348. Tako je ona još jednom pocepala svoj mandat, još jednom potvrdila da se od slobodno izabranog predstavništva naroda pretvorila u uzurpatorski parlament jedne klase, još jednom priznala da je sama presekla mišiće koji su parlamentarnu glavu vezivali s telom nacije.

Ako je izvršna vlast svojim predlogom za uvođenje opšteg prava glasa apelovala mimo Nacionalne skupštine na narod, to je zakonodavna vlast svojim predlogom zakona o kvestorima^[66] apelovala mimo naroda na vojsku. Taj zakon o kvestorima imao je da utvrdi pravo Nacionalne skupštine na neposredno pozivanje trupa, na obrazovanje vojske parlamenta. Proglašavajući tako vojsku za sudiju između sebe i naroda, između sebe i Bonaparte, priznajući je za presudnu državnu vlast, ona je, s druge strane, morala potvrditi da se odavno odrekla svoje vlasti nad njom. Raspravljajući o svom pravu pozivanja trupa, mesto da ih smesta pozove, ona je odala svoje sumnje u sopstvenu moć. Odbacujući zakon o kvestorima, ona je otvoreno priznala svoju nemoć. Taj zakon je propao s manjinom od 108 glasova; presudni su, dakle, bili glasovi Montanje. Montanja se nalazila u položaju Buridanovog magarca, doduše ne između dve vreće sena da odluči koja je privlačnija, nego između dve porcije batina da odluči koja je suro-

vija. S jedne strane strah od Changarnier-a, s druge strah od Bonaparte. Mora se priznati da položaj nije bio herojski.

Osamnaestog novembra, uz zakon o opštinskim izborima koji je podnela Stranka reda, predložen je amandman po kojemu bi se trogodišnji boravak za birače na opštinskim izborima smanjio na jednu godinu. Amandman je propao s jednim jedinim glasom, ali se odmah pokazalo da je taj jedan glas greška. Raspadom na svoje neprijateljske frakcije Stranka reda je odavno izgubila svoju samostalnu parlamentarnu većinu. Sada se pokazalo da u parlamentu uopšte više nije bilo većine. Nacionalna skupština postala je *nesposobna da donosi odluke*. Njene atomizirane sastavne delove više nije povezivala nikakva koheziona sila, ona je utrošila svoj poslednji životni dah, bila je mrtva.

Vanparlamentarna masa buržoazije, najzad, nekoliko dana pred katastrofu, imala je da još jednom svečano potvrdi svoj raskid s buržoazijom u parlamentu. Thiers, kao parlamentarni junak naročito zaražen neizlečivom bolešću parlamentarnog kretenzima, izmudrovao je s Državnim savetom posle smrti parlamenta novu parlamentarnu spletku: zakon o odgovornosti, koji je imao da drži predsednika u granicama Ustava. Kao što je Bonaparta 15. septembra, prilikom polaganja temelja za novu parisku pijacu, očarao, kao drugi Masaniello, pariske piljarice, prodavačice ribe — istina, jedna prodavačica ribe vredela je po svojoj stvarnoj sili koliko 17 birgrava, — kao što je posle podnošenja zakona o kvestorima oduševio poručnike koje je častio u Jelisejskoj palati, tako je sada, 25. novembra, zaneo srca industrijske buržoazije, okupljene u cirkusu da iz njegove ruke primi nagradne medalje za londonsku Industrijsku izložbu. Navodim karakterističan deo njegovog govora prema listu »Journal des Débats«:

»Tako neočekivani uspesi daju mi pravo da ponovo kažem kako bi velika francuska republika kad bi joj bilo dopušteno da sledi svoje stvarne interese i da reformiše svoje ustanove, mesto da je stalno ometaju s jedne strane demagozi, s druge strane — monarhističke halucinacije.« (Bučan, buran i ponovljen aplauz sa svih strana amfiteatra.) »Monarhističke halucinacije sprečavaju svaki napredak i ometaju sve ozbiljne grane industrije. Mesto napretka — samo borba. Vidimo kako ljudi koji su ranije bili najodaniji stubovi kraljevskog autoriteta i kraljevskih povlastica postaju pristalice Konventa samo da bi oslabili autoritet koji je proizišao iz opšteg prava glasa.« (Snažan i ponovljen aplauz.) »Vidimo kako ljudi koji su najviše stradali od revolucije i najviše kukali zbog nje, izazivaju novu, i to samo zato da bi okovali volju nacije... Obećavam vam mir u budućnosti itd. itd. (Bravo, bravo, burno bravo).«

Tako industrijska buržoazija pljeska državnom udaru od 2. decembra, uništenju parlamenta, propasti svoje sopstvene vladavine, Bonapartinog diktaturi i dovikuje joj svoje servilno »bravo«. Na grmljavinu odobravanja od 25. novembra odgovorila je grmljavina topova 4. decembra i kuća g. Sallandrouze-a, koji je najviše pljeskao »bravo«, spljeskana je većinom bombi.

Kada je Cromwell raspuštao Dugi parlament, otišao je sam u dvoranu, izvadio svoj sat kako parlamentu ne bi ostavio ni minut života posle roka koji mu je odredio, i isterao je svakog pojedinog člana parlamenta s vedrim humorističkim pogrdama. Napoléon, manji nego njegov uzor, bar je 18. brimera otišao u zakonodavno telo i pročitao mu, mada stegnutim glasom, njegovu smrtnu presudu. Drugi Bonaparta, koji je, uostalom, raspolagao sasvim drugom izvršnom vlašću nego Cromwell ili Napoléon, nije tražio svoj uzor u analima svetske istorije, nego u analima Društva 10. decembra, u analima kri- vičnog pravosuda. On od Francuske banke krađe 25 miliona franaka, kupuje generala Magnana za jedan milion, vojnike za 15 franaka po glavi i za rakiju, sastaje se noću potajno kao lopov sa svojim kompanjonima, naređuje da se upada u kuće najopasnijih parlamentarnih vođa i da se Cavaignac, Lamoricière, Le Flô, Changarnier, Charras, Thiers, Baze i drugi izvuku iz svojih postelja i odvedu, da trupe posednu glavne trgove Pariza, kao i zgradu parlamenta, i da se u rano jutro po svim zidovima izlepe vašarski plakati u kojima se objavljuje raspuštanje Nacionalne skupštine i Državnog saveta, uspostavljanje opšteg prava glasa i stavljanje senskog departmana u opasno stanje. Ubrzo posle toga on objavljuje u listu »Le Moniteur« lažan dokument, prema kojem su se naknadno uticajne ličnosti iz parlamenta okupile oko njega u neku vrstu državnog saveta.

Krnji parlament, sakupljen u opštinskoj zgradi 10. okruga, sastavljen uglavnom od legitimista i orleanista, uz ponavljan poklič: »Živela Republika«, rešava da se Bonaparta svrgne; on se uzalud govorima obraća masi koja zija pred zgradom, najzad ga, u pratnji afričkih strelaca prvo odvlače u kasarnu d'Orse, kasnije trpaju u zatvorenička kola i transportuju u zatvore u Mazasu, Hamu i Vensenu. Takav je bio kraj Stranke reda, Zakonodavne skupštine i februarske revolucije.

Pre no što pređemo na zaključak, evo ukratko šeme istorije februarske revolucije:

I. *Prvi period.* Od 24. februara do 4. maja 1848. Februarski period. Prolog. Zanos opšteg bratimljenja.

II. *Drugi period.* Period konstituisanja republike i Ustavotvorne nacionalne skupštine.

1. Od 4. maja do 25. juna 1848. Borba svih klasa protiv proletarijata. Poraz proletarijata u junskim danima.

2. Od 25. juna do 10. decembra 1848. Diktatura čistih buržoaskih republikanaca. Nacrt ustava. Stavlanje Pariza u opasno stanje. Buržoaska diktatura 10. decembra uklonjena izborom Bonaparte za predsednika.

3. Od 20. decembra 1848. do 28. maja 1849. Borba Ustavotvorne skupštine s Bonapartom i s njim udruženom Strankom reda. Propast Ustavotvorne skupštine. Slom republikanske buržoazije.

III. *Treći period. Period ustavne republike i Zakonodavne nacionalne skupštine.*

1. Od 28. maja 1849. do 13. juna 1849. Borba sitne buržoazije s buržoazijom i s Bonapartom. Poraz sitnoburžoaske demokratije.

2. Od 13. juna 1849. do 31. maja 1850. Parlamentarna diktatura Stranke reda. Ona ukidanjem opšteg prava glasa dovodi svoju vladavinu do vrhunca, ali gubi parlamentarnu vladu.

3. Od 31. maja 1850. do 2. decembra 1851. Borba između parlamentarne buržoazije i Bonaparte.

a) Od 31. maja 1850. do 12. januara 1851. Parlament gubi vrhovnu komandu nad vojskom.

b) Od 12. januara do 11. aprila 1851. Parlament podleže pri pokušajima da se opet dokopa upravne vlasti. Stranka reda gubi samostalnu parlamentarnu većinu. Njena koalicija s republikancima i Montanjom.

c) Od 11. aprila 1851. do 9. oktobra 1851. Pokušaji revizije, fuzije, prorogacije. Stranka reda se raspada na svoje pojedine sastavne delove. Raskid buržoaskog parlamenta i buržoaske štampe s buržoaskom masom postaje definitivna.

d) Od 9. oktobra do 2. decembra 1851. Otvoreni raskid između parlamenta i izvršne vlasti. Parlament obavlja čin svog umiranja i pada, napušten od svoje sopstvene klase, od vojske, od svih ostalih klasa. Propast parlamentarnog režima i vladavine buržoazije. Bonapartina pobjeda. Parodija restauracije carstva.

VII

Socijalna republika pojavljuje se na pragu februarske revolucije kao fraza, kao proročanstvo. U junskim danima 1848, ona je ugušena u krvi *pariskog proletarijata*, ali u sledećim činovima drame ona se pojavljuje kao avet. *Demokratska republika* se nagovešćuje. Ona nestaje 13. juna 1849, zajedno sa svojim *sitnim buržujima* koji su se razbežali, ali bežeći ona baca iza sebe duplo razmetljive reklame. *Parlamentarna republika* s buržoazijom ovladava celom pozornicom, izivljuje se u punoj širini svoje egzistencije, ali je 2. decembar 1851. sahranjuje uz preplašene uzvike ujedinjenih rojalista: »Živela Republika!«

Francuska buržoazija se protivila vladavini radnog proletarijata i dovela je na vlast lumpenproletarijat, sa šefom Društva 10. decembra na čelu. Buržoazija je održavala Francusku u paničnom strahu od budućih užasa crvene anarhije; Bonaparta joj je tu budućnost eskontovao kada je 4. decembra naredio da vojska reda, podgrejana rakijom, iz svojih pušaka skida otmene građane bulevara Monmartr i Italijanskog bulevara sa njihovih prozora. Ona je sablju uzdizala do nebesa; sablja njome vlada. Ona je uništila revolucionarnu štampu; njena sopstvena štampa je uništena. Ona je narodne zborove stavila pod policijski nadzor; njeni saloni su pod nadzorom policije. Ona je raspustila demokratsku Nacionalnu gardu; njena sopstvena Nacionalna garda je raspuštena. Ona je proglašavala opsadno stanje; nad njom je proglašeno opsadno stanje. Ona je porotne sudove zamenila vojnim komisijama; njene porotne sudove zamenile su vojne komisije. Ona je javnu nastavu podvrgla popovima; popovi podvrgavaju nju svojoj nastavi. Ona je deportovala ljude bez presude; nju deportuju bez presude. Ona je pomoću državne sile ugušivala svaki pokret društva; svaki pokret njenog društva ugušuje državna sila. Ona se bunila, iz oduševljenja za svoju kesu, protiv svojih sopstvenih političara i literata; njeni političari i literati su uklonjeni, ali njenu kesu pljačkaju, pošto su toj kesi zapušena usta i slomljeno pero. Buržoazija je neumorno dovikivala revoluciji, kao sveti Arsenije hrišćanima: »Fuge, tace, quiesce! Beži, čuti, miruj!« Bonaparta dovikuje buržoaziji: »Fuge, tace, quiesce! Beži, čuti, miruj!«

Francuska buržoazija je odavno rešila Napoléonovu dilemu:

»Dans cinquante ans l'Europe sera républicaine ou cosaque.«¹ Rešila ju je u »république cosaque«². Nije to neka Kirka opakom čarolijom pretvorila umetničko delo buržoaske republike u nakazu. Ta republika nije izgubila ništa sem svog dostojanstvenog izgleda. Sadašnja Francuska³ bila je u gotovom obliku sadržana u parlamentarnoj republici. Bio je potreban samo ubod bajonetom da mehur prsne i da čudovište postane vidljivo.

Zašto pariski proletarijat nije ustao posle 2. decembra?

Pad buržoazije bio je samo dekretovan, dekret još nije bio izvršen. Svaki ozbiljni ustanak proletarijata smesta bi je oživeo, izmirio s vojskom, a radnicima neminovno doneo drugi junski poraz.

Četvrtog decembra proletarijat su podsticali na borbu buržuj i épicier⁴. Uveče toga dana obećalo je više legija Nacionalne garde da će izići na bojište pod oružjem i u uniformi. Jer buržuj i épicier su proključivali da je Bonaparta u jednom od svojih dekreta od 2. decembra ukinuo tajno glasanje i njima naredio da u zvanične spiskove iza svojih imena upisuju svoje *da* ili *ne*. Otpor od 4. decembra zaplašio je Bonapartu. U toku noći on je naredio da se na svim uglovima Pariza izlepe plakati koji su objavljivali uspostavljanje tajnog glasanja. Buržuj i épicier verovali su da su postigli svoj cilj. Idućeg jutra épicier i buržuj se nisu pojavili.

Bonapartin prepad lišio je pariski proletarijat u noći između 1. i 2. decembra njegovih vođa, šefova barikada. Kao vojska bez oficira, koju su sećanja na jun 1848. i 1849. i na maj 1850. odvrćala od borbe pod zastavom montanjara, proletarijat je ostavio da njegova avangarda, da tajna udruženja spasavaju ustaničku čast Pariza, koju je buržoazija bez ikakva otpora predala u ruke soldateski, tako da je Bonaparta docnije mogao razoružati Nacionalnu gardu uz podrugljivo obrazloženje: strah ga je da će anarhisti zloupotrebiti oružje Nacionalne garde protiv nje same!

»C'est le triomphe complet et définitif du socialisme!«⁵ Tako je Guizot okarakterisao 2. decembar. Ali ako slom parlamentarne republike sadrži u sebi klicu trijumfa proleterске revolucije, njen prvi opipljivi rezultat bila je *pobeda Bonaparte nad parlamentom, izvršne vlasti nad zakonodavnom, sile bez fraze nad silom fraze*. U parlamentu je nacija proglasila svoju opštu volju za zakon, tj. zakon vladajuće klase za svoju opštu volju. Pred izvršnom vlašću ona se odriče svake sopstvene volje i potčinjava se naređenju tuđe volje, autoritetu. Izvršna vlast nasuprot zakonodavnoj izražava heteronomiju nacije nasuprot njenoj autonomiji. Prema tome, izgleda da je Francuska umakla despotiji jedne klase samo da bi ponovo pala pod despotiju jedne ličnosti,

¹ »Za pedeset godina Evropa će biti republikanska ili kozačka.« — ² »kozačkoj republici« — ³ tj. Francuska posle državnog udara od 1851 — ⁴ bakalin — ⁵ »To je potpuni i konačni trijumf socijalizma!«

i to pod autoritet jedne ličnosti bez autoriteta. Spor je, izgleda, okončan na taj način što sve klase, jednako nemoćne i jednako neme, kleče pred kundakom.

Ali revolucija je temeljna. Ona još prolazi kroz čistilište. Svoj posao ona obavlja metodično. Do 2. decembra 1851. završila je prvu polovinu svojih priprema, sada završava drugu. Najpre je usavršila parlamentarnu vlast da bi je mogla oboriti. Sad, kad je to postigla, usavršava *izvršnu vlast*, svodi je na njen najčistiji izraz, izoluje ju, stavlja je preda se kao jedini objekt da bi sve svoje rušilačke snage usredsredila protiv nje. A kada dovrši tu drugu polovinu svog prethodnog rada, Evropa će skočiti sa svoga sedišta i kliknuti: »Dobro si izrila, stara krtico!«⁽¹¹³⁾

Ta izvršna vlast sa svojom ogromnom birokratskom i vojnom organizacijom, svojom razgranatom i složenom državnom mašinerijom, svojom armijom činovnika od pola miliona, pored armije od još jedne polovine miliona, — taj strahoviti parazitski organizam, koji se kao neka mrežasta opna obavija oko tela francuskog društva i začepљуje mu sve pore, nastao je u doba apsolutne monarhije, s raspadom feudalizma, koji je on ubrzao. Feudalne privilegije zemljovlasnika i gradova pretvorile su se u isto toliko atributa državne vlasti, feudalni dostojanstvenici — u plaćene činovnike, a kao kakva zbirka uzoraka šareno mnoštvo protivrečnih srednjovekovnih suverenih prava — u uređeni plan državne vlasti, čiji je rad podeljen i centralizovan kao u fabrici. Prva francuska revolucija, svojim zadatkom da skrši sve lokalne, teritorijalne, gradske i provincijske zasebne vlasti kako bi stvorila buržoasko jedinstvo nacije, morala je razviti ono što je apsolutna monarhija započela: centralizaciju, ali ujedno i obim, atribut i aparat državne vlasti. Napoléon je tu državnu mašineriju usavršio. Legitimna monarhija i Julska Monarhija nisu dodale ništa do veću podelu rada, koja je rasla u istoj meri u kojoj je podela rada u buržoaskom društvu stvarala nove grupe interesa, dakle nov materijal za državnu upravu. Svaki *zajednički* interes smesta se odvajao od društva i suprotstavljao mu se kao viši, *opšti* interes, istrzao se iz samostalne delatnosti članova društva i pravio se predmetom vladine delatnosti, počev od mosta, školske zgrade i komunalne imovine jedne seoske opštine sve do železnica, narodne imovine i zemaljskog univerziteta Francuske. Parlamentarna republika bila je najzad, u svojoj borbi protiv revolucije, prisiljena da zajedno s merama ugnjetavanja pojača i sredstva i centralizaciju državne vlasti. Svi prevrati su usavršavali tu mašinu umesto da je razbiju. Stranke koje su se naizmenice borile za vlast smatrale su zauzimanje te ogromne državne zgrade za glavni plen pobediočev.

Ali pod apsolutnom monarhijom, za vreme prve revolucije, pod Napoléonom, birokratija je bila samo sredstvo da se pripremi klasna vladavina buržoazije. Pod Restauracijom, pod Louis-em-Philippe-om, pod parlamentarnom republikom, ona je bila oruđe vladajuće klase ma koliko da je težila za sopstvenom vlašću.

Izgleda da je država tek pod drugim Bonapartom postala potpuno samostalna. Državna mašina se prema buržoaskom društvu toliko učvrstila da je na njenom vrhu dovoljan šef Društva 10. decembra, avanturist koji je došao iz belog sveta, koga je uzdigla pijana soldateska, kupljena rakijom i kobasicama, kojoj on stalno iznova mora da dobacuje kobasicu. Otuda ono malodušno očajanje, ono osećanje strahovite uniženosti, uniženosti koja pritiskuje grudi Francuske i zaustavlja njen dah. Ona se oseća kao da je obeščašćena.

Pa ipak, državna vlast ne lebdi u vazduhu. Bonaparta zastupa jednu klasu, i to najmnogobrojniju klasu francuskog društva, *parcelne seljake*.

Kao što su Bourboni dinastija velikog zemljoposeda, kao što su Orléans-i dinastija novca, tako su Bonaparte dinastija seljaka, tj. francuske narodne mase. Ne onaj Bonaparta koji se potčinio buržoaskom parlamentu, nego Bonaparta koji je razjurio buržoaski parlament — on je izabranik seljaka. Tri godine su gradovi uspevali da izvrću smisao izbora od 10. decembra i da seljake obmanjuju u pogledu ponovnog uspostavljanja carstva. Izbori od 10. decembra 1848. ispunili su se tek državnim udarom od 2. decembra 1851.

Parcelni seljaci čine ogromnu masu, čiji članovi žive u istim uslovima, ali ne stupaju u mnogostruke odnose među sobom. Njihov način proizvodnje izoluje ih jedne od drugih, umesto da ih dovodi do međusobnog opštenja. Izolaciju povećavaju rdava francuska saobraćajna sredstva i siromaštvo seljaka. Njihovo polje proizvodnje, parcela, pri svom obrađivanju ne daje mogućnosti za podelu rada, za primenu nauke, prema tome ne omogućuje mnogostranost razvoja, raznolikost talenata, bogatstvo društvenih odnosa. Svaka pojedina seljačka porodica gotovo je dovoljna sama sebi, proizvodi sama neposredno najveći deo predmeta svoje potrošnje i tako dobija sredstva za svoj život više u razmeni s prirodom nego u saobraćanju s društvom. Parcela, seljak i porodica; pored toga, druga parcela, drugi seljak i druga porodica. Skup takvih parcela čini selo, a skup selâ čini departman. Tako se velika masa francuske nacije obrazuje prostim sabiranjem istoimenih veličina, kao što krompiri u vreći čine vreću krompira. Ukoliko milioni porodica žive pod ekonomskim uslovima egzistencije koji njihov način života, njihove interese i njihovo obrazovanje odvajaju od načina života, interesa i obrazovanja drugih klasa i njima ih neprijateljski suprotstavljaju, utoliko oni čine klasu. Ukoliko među parcelnim seljacima postoji samo lokalna povezanost, ukoliko istovetnost njihovih interesa ne stvara zajednicu, ne stvara nacionalnu povezanost i političku organizaciju među njima, utoliko oni ne čine klasu. Oni su stoga nesposobni da istaknu svoje klasne interese u svoje sopstveno ime, bilo putem parlamenta bilo putem Konventa. Oni sebe ne mogu zastupati, njih mora da zastupa drugi. Njihov zastupnik ujedno mora biti njihov gospodar, autoritet nad njima, neograničena vlast koja ih štiti od ostalih klasa i koja im šalje odozgo kišu i sunce. Politički uticaj parcelnih seljaka

nalazi, dakle, svoj krajnji izraz u tome što izvršna vlast sebi potčinjava društvo.

Usled istorijske tradicije nastalo je verovanje francuskih seljaka u čudo da će im čovek po imenu Napoléon povratiti sav nekadašnji sjaj i slavu. I našla se individua koja se izdaje za tog čoveka, jer nosi ime Napoléon, na osnovu Napoléonovog zakonika koji naređuje: »La recherche de la paternité est interdite«¹. Posle dvadesetogodišnjeg skitaranja i niza grotesknih avantura, taj čovek postaje car Francuske — legenda postaje istina. Fiksna ideja sinovca se ostvarila jer se podudarila s fiksnom idejom najmnogobrojnije klase Francuza.

Ali, moglo bi mi se reći: a seljački ustanci u pola Francuske, a hajke vojske na seljake, a masovna hapšenja i deportacija seljaka?

Od Louis-a XIV naovamo Francuska nije doživela slično proganjanje seljaka »zbog demagoških rovarenja«.

Ali treba stvar razumeti. Dinastija Bonapartá predstavlja ne revolucionarnog, nego konzervativnog seljaka, ne seljaka koji teži da izađe iz uslova svoje socijalne egzistencije, iz parcele, nego onoga koji hoće da je učvrsti; ne seosko stanovništvo koje želi da svojom sopstvenom energijom u savezu s gradovima sruši stari poredak, nego, obrnuto, ono koje, sumorno zatvoreno u tom starom poretku, želi da ga, zajedno s njegovom parcelom, avet carstva izbavi i povlasti. Dinastija Bonapartá predstavlja ne prosvećenost, nego praznoverje seljaka, ne njegov sud, nego njegovu predrasudu, ne njegovu budućnost, nego njegovu prošlost, ne njegove moderne Sevene^[14], nego njegovu modernu Vandeu.^[49]

Trogodišnja surova vladavina parlamentarne republike oslobodila je jedan deo francuskih seljaka od napoleonovske iluzije i revolucionarstva ga, mada zasad samo površno; ali buržoazija ih je silom ugušivala kad god bi se pokrenuli. Pod parlamentarnom republikom borila se moderna svest francuskih seljaka s tradicionalnom. Proces se odigravao u obliku neprekidne borbe između učitelja i popova. Buržoazija je udarila po učiteljima. Seljaci su se prvi put trudili da prema radu vlade zauzmu samostalan stav. To se ispoljavalo u neprestanim sukobima predsednika opština s policijskim prefektima. Buržoazija je smenjivala predsednike. Najzad se seljaci u raznim mestima podigoše, za vreme parlamentarne republike, protiv svog sopstvenog poroda, protiv vojske. Buržoazija ih je kažnjavala opsadnim stanjima i egzekucijama. A ta ista buržoazija sada više o gluposti tih masa, te vile multitude² koja ju je izdala i predala Bonaparti. Ona sama je nasilno učvrstila kod seljačke klase privrženost bonapartizmu; ona je održavala stanje u kojemu se rada ta seljačka vera. Istina, buržoazija mora da se plaši gluposti masa dok one ostaju konzervativne, a njihove svesti čim postanu revolucionarne.

¹ »Istraživanje očinstva je zabranjeno.« — ² gnusne gomile

U ustancima posle državnog udara protestovao je jedan deo francuskih seljaka s oružjem u ruci protiv svog sopstvenog glasanja od 10. decembra 1848. Škola kroz koju su prošli od 1848, naučila ih je pameti. Ali oni su obrekli svoju dušu podzemnim bogovima istorije, istorija ih je uhvatila za reč, i većina njih je još bila toliko pometena da je baš u najcrvenijim departmanima seljačko stanovništvo otvoreno glasalo za Bonapartu. Njega je, po njihovom mišljenju, Nacionalna skupština sputavala. Sad je on samo razbio okove kojima su gradovi okivali vojju sela. Mestimice su se čak zanosili smešnom idejom: da se pored Napoléona postavi i Konvent.

Pošto je prva revolucija pretvorila seljake koji su bili upola kmetovi u slobodne vlasnike zemlje, Napoléon je učvrstio i sredio uslove pod kojima su mogli nesmetano iskorišćavati zemlju Francuske, zemlju koja im je tek pripala, i odavati se mladalačkom uživanju u vlasništvu. Ali sada francuski seljak propada zbog same svoje parcele, zbog deobe zemlje, zbog oblika svojine koji je Napoléon učvrstio u Francuskoj. Baš ti materijalni uslovi napravili su od francuskog feudalnog seljaka — parcelnog seljaka, a od Napoléona — cara. Dve generacije bile su dovoljne da dovedu do neminovnog rezultata: progresivnog pogoršavanja zemljoradnje, progresivnog zaduženja zemljoradnika. »Napoleonovski« oblik svojine, koji je u početku 19. veka predstavljao uslov za oslobođenje i obogaćenje francuskog seljaštva, postao je u toku ovoga veka zakon njegovog robovanja i njegovog pauperizma. I baš taj zakon je prva od onih idées napoléoniennes^[93] koje drugi Bonaparta ima da zastupa. Ako on još ima istu iluziju kao i seljaci: da uzrok njihove propasti ne treba tražiti u samom parcelnom zemljoposedu, nego van toga, u uticajima sekundarnih okolnosti, onda će se i njegovi eksperimenti kao mehuri od sapunice razbiti o odnose proizvodnje.

Ekonomski razvitak parcelnog poseda izmenio je iz osnova odnos seljaka prema ostalim društvenim klasama. Pod Napoléonom parcelisanje zemlje na selu dopunjavalo je slobodnu konkurenciju i početke krupne industrije u gradovima. Seljačka klasa bila je onaj svuda prisutni protest protiv tek oborene zemljišne aristokratije. Koreni koje je parcelni posed pustio u francusko tle oduzimali su feudalizmu sve životne sokove. Kolje kojim su obeležavane međe parcela predstavljalo je prirodno utvrđenje buržoazije protiv svakog prepada od strane njenih starih gospodara. Ali u toku 19. veka stupili su na mesto feudalca gradski zelenoš, na mesto feudalnih zemljišnih obaveza hipoteka, na mesto aristokratskog zemljoposeda buržoaski kapital. Seljakova parcela samo je još izgovor koji kapitalisti dopušta da iz oranice izvlači profit, kamate i rentu, ostavljajući seljaku da sam gleda kako će isterati svoju nadnicu. Hipotekarni dug kojim je opterećena francuska zemlja nameće francuskom seljaštvu kamate koje su tolike koliko iznose godišnje kamate celokupnog britanskog državnog duga. Parcelni posed u tom robovanju kapitalu — a njegov razvoj neminovno vodi tome — pret-

vorio je masu francuskog naroda u troglodite. Šesnaest miliona seljaka (uračunavajući žene i decu) stanuje u jazbinama, od kojih veliki deo ima samo jedan otvor, drugi samo dva, a onaj najbolji samo tri otvora. Prozori na kući su što i pet čula za glavu. Buržoaski poredak, koji je početkom ovoga veka pred novonastalu parcelu postavio državu kao stražara, i dubrio je lovrikama, taj poredak postao je vampir koji joj siše krv iz srca i mozak iz glave, pa je baca u hemijski kotao kapitala. Napoléonov zakonik je samo još kodeks egzekucije, subhastacije, prinudne prodaje. Uz 4 miliona (uračunavajući decu itd.) oficijelnih paupera, skitnica, zločinaca i prostitutki, koliko ih ima u Francuskoj, dolazi još 5 miliona koji lebde nad ponorom egzistencije, te ili borave na selu ili sa svojim prnjama i svojom decom stalno beže iz sela u gradove i iz gradova na selo. Interes seljaka, dakle, nije više, kao pod Napoléonom, u skladu, nego u suprotnosti s interesima buržoazije, s kapitalom. Tako seljaci nalaze svog prirodnog saveznika i vođu u *gradskom proletarijatu*, čiji je zadatak obaranje buržoaskog poretka. Ali *jaka i neograničena vlada* — a to je druga »*idée napoléonienne*« koju drugi Napoléon treba da sprovede — pozvana je da silom brani taj »materijalni« poredak. A taj »*ordre matériel*«¹ služi kao parola u svim Bonapartinim proklamacijama protiv buntovnih seljaka.

Pored hipoteke koju joj nameće kapital, parcelu pritiskuje i *porez*. Porez je izvor života birokratije, vojske, popova i dvora, ukratko — čitavog aparata izvršne vlasti. Jaka vlada i visok porez su identični. Parcelni posed je po svojoj prirodi pogodan da bude osnova jedne svemoćne i brojno velike birokratije. On stvara isti nivo odnosa i ličnosti na celoj teritoriji Francuske. Prema tome, on takođe dopušta da se iz jednog vrhovnog centra ravnomerno utiče u pravcu svih tačaka te ravnomerne mase. On uništava aristokratske međustepene između narodne mase i državne vlasti. On, dakle, sa svih strana izaziva direktno uplitanje te državne vlasti i njenih neposrednih organa. Najzad, on stvara nezaposlen suvišak stanovništva, koji ne nalazi mesta ni na selu ni u gradovima i stoga grabi državne službe kao jednu vrstu časne milostinje i izaziva stvaranje državnih službi. U novim tržištima koja je otvarao pomoću bajoneta, i u pljačkanju Kontinenta Napoléon je prinudni porez vraćao s kamatama. Taj porez bio je podstrek za seljako gazdinstvo, dok sada to gazdinstvo lišava poslednjih pomoćnih izvora, dovršava njegovu neotpornost prema pauperizmu. A prekomerna birokratija, sva u širitima i dobro uhranjena — ta »*idée napoléonienne*« više od svih odgovara drugom Bonaparti. Kako i ne bi kad je primoran da pored stvarnih društvenih klasa stvara veštačku kastu, za koju održanje njegovog režima postaje pitanje nasušnog hleba. Stoga je jedna od njegovih prvih finansijskih operacija bila ponovno povišenje činovničkih plata na njihov raniji iznos i stvaranje novih sinekura.

¹ »materijalni poredak«

Još jedna »idée napoléonienne« je gospodarenje *popova* kao sredstvo vladanja. Ali ako je novonastala parcela, u svom skladu s društvom, u svojoj zavisnosti od prirodnih sila i svom potčinjavanju autoritetu koji ju je štiti od odozgo, bila prirodno religiozna, onda prezadužena parcela, koja se nalazi u sukobu s društvom i autoritetom, gonjena da izađe iz svoje sopstvene ograničenosti, postaje prirodno nereligiozna. Nebo je bilo sasvim lep dodatak uz tek dobijeno malo parče zemlje, pogotovu zato što nebo daje kišu i sunce; ono postaje uvredom čim se čoveku natura kao zamena za parcelu. Pop ostaje samo još miropomazano njuškalo zemaljske policije — još jedna »idée napoléonienne«. Ekspedicija protiv Rima biće preduzeta idući put u samoj Francuskoj, ali ne kako je zamišlja g. De Montalembert, nego u obrnutom smislu.

Najzad, vrhunac »napoleonovskih ideja« je prevlast *vojske*. Vojska je bila point d'honneur¹ parcelnih seljaka; u njoj su se oni sami preobražavali u heroje, koji su branili novi posed od spoljne opasnosti, veličali svoju tek izvojevanu nacionalnost, pljačkali i revolucionisali svet. Uniforma je bila njihovo sopstveno svečano odelo, rat njihova poezija, proširena i u mašti zaokrugljena parcela — otadžbina, a patriotizam — idealni oblik smisla za svojinu. Ali neprijatelji od kojih francuski seljak sada mora da brani svoju imovinu nisu kozaci nego huissiers² i poreski egzекutori. Parcela više ne leži u takozvanoj otadžbini, već u knjizi hipoteka. Vojska sama više nije cvet seljačke omladine, ona je barska biljka seljačkog lumpenproletarijata. Ona se velikim delom sastoji od remplaçants, od surogata, kao što je i drugi Bonaparta sâm samo remplaçant, surogat za Napoléona. Svoja junačka dela ona sad čini u hajkama na seljake, u žandarmskoj službi, a kada šefa Društva 10. decembra unutrašnje suprotnosti njegovog sistema proteraju preko francuske granice, ona posle nekoliko banditskih podviga neće požnjati lovorike, nego batine.

Vidimo: sve »idées napoléoniennes« su ideje nerazvijene, mladalačke *parcele*, one su besmislica za preživelu parcelu. One su samo halucinatione njene borbe sa smrću, reči pretvorene u fraze, duhovi pretvoreni u aveti. Ali parodija imperije bila je potrebna da bi se masa francuskog naroda oslobodila tereta tradicije i da bi se jasno istakla suprotnost između državne vlasti i društva. Sa sve većim upropašćavanjem parcelnog poseda ruši se na njemu izgrađena državna zgrada. Državna centralizacija, koja je potrebna modernom društvu, može se izvršiti samo na razvalinama vojničko-birokratske državne mašinerije, koja je iskovana u borbi s feudalizmom.³

¹ stvar časti — ² sudski izvršitelji — ³ U izdanju od 1852, Njujork, taj se stav završava ovim redovima koje je u izdanju od 1869. Marx izostavio: »Slom državne mašine ne izlaže centralizaciju nikakvoj opasnosti. Birokratija je samo najniža i gruba forma centralizacije koja je još opterećena svojom suprotnošću, feudalizmom. Pošto se razočarao u Napoléonovu restauraciju, francuski seljak će prestati da veruje i u svoju parcelu; srušiće se čitava državna zgrada sagrađena na toj parceli, i proleTERSka revolucija steći će hor bez koga bi se njeno solo pevanje u svim seljačkim zemljama pretvorilo u labudovu pesmu.«

Položaj francuskih seljaka rešava nam zagonetku *opštih izbora od 20. i 21. decembra*, koji su drugog Bonapartu odveli na Goru Sinajsku, ne da primi zakone, nego da ih dà.

Buržoazija sad očigledno nije imala drugi izbor nego da izabere Bonapartu. Kad su se puritanci na saboru u Konstanci^[15] žalili zbog poročnog života papâ i kukali da je nužna reforma morala, zagrmio im je kardinal Pierre d'Ailly: »Samo davo može još spasti katoličku crkvu, a vi tražite anđele.« Tako je povikala i francuska buržoazija posle državnog udara: samo još šef Društva 10. decembra može da spase buržoasko društvo! Samo još krađa svojinu, krivokletstvo religiju, kopilanstvo porodicu, nered red!

Bonaparta, kao osamostaljena snaga izvršne vlasti, oseća se pozvan da obezbedi »buržoaski poredak«. Ali snaga tog buržoaskog poretka je srednja klasa. On, prema tome, smatra da je predstavnik srednje klase i izdaje dekrete u tom smislu. Ali on predstavlja nešto samo po tome što je slomio političku moć te srednje klase i što je svakog dana iznova slama. Prema tome, on smatra da je protivnik političke i literarne moći srednje klase. Ali zaštićujući njenu materijalnu moć on ponovo stvara njenu političku moć. Prema tome, uzrok se mora održati u životu, ali posledica, gde se pokaže, mora se ukloniti s ovoga sveta. Ali bez malog brkanja uzroka s posledicama to ne biva, jer u svom uzajamnom dejstvu uzroci i posledice gube obeležja po kojima se razlikuju: otuda novi dekreti koji brišu graničnu liniju. Bonaparta ujedno smatra da je on, nasuprot buržoaziji, zastupnik seljaka i naroda uopšte, koji u granicama buržoaskog društva hoće da usreći niže klase naroda. Otuda novi dekreti, koji su unapred plagirali mudrost vladanja »istinskih socijalista«.^[20] Ali Bonaparta smatra da je on pre svega šef Društva 10. decembra, predstavnik lumpenproletarijata, kojemu pripada on sam, njegova entourage¹, njegova vlada i njegova vojska, i da je tom lumpenproletarijatu pre svega stalo do toga da uživa i da izvlači kalifornijske lozove iz državne blagajne. I to da je šef Društva 10. decembra, on potvrđuje dekretima, bez dekreta i uprkos dekretima.

Protivrečni zadatak ovog čoveka objašnjava protivrečnosti njegove vladavine, nejasno tapkanje tamo-amo kojim pokušava da čas ovu, čas onu klasu — čas pridobije, čas ponizi i kojim podjednako sve izaziva protiv sebe; čija praktična nesigurnost krajnje komično kontrastira zapovedničkom, kategoričkom stilu vladarskih akata u kojima on verno podražava stil svoga strica.

Industrija i trgovina, dakle poslovi srednje klase, treba pod jakim vladom da procvetaju kao u staklenoj bašti. Otuda davanje bezbrojnih koncesija za železnice. Ali bonapartistički lumpenproletarijat treba da se obogati. Stoga oni koji su unapred posvećeni prave na Berzi priljave poslove sa železničkim koncesijama. Ali za železnice se ne javlja kapital. Otuda obavezivanje Banke da daje predujmove na železničke

¹ okolina

akcije. Ali Banku treba ujedno da iskoristi Bonaparta lično — i njoj, dakle treba ugodati: onda — Banka se razrešava dužnosti da objavljuje svoje nedeljne izvještaje; lavlji ugovor⁽¹¹⁶⁾ Banke s vladom. Narod treba da se zaposli. Stoga — naređuje se da se podižu državne građevine. Ali državne građevine povećavaju poreske obaveze naroda: dakle — smanjivanje poreza napadom na rentijere konvertiranjem 5-procentnih renta u 4½-procentne. Ali i buržoaziji se mora nešto udeliti: dakle — udvostručenje poreza na vino za narod, koji ga kupuje na malo, i smanjenje na polovinu za buržoaziju, koja ga pije na veliko. Postojeća radnička udruženja se raspuštaju, ali se obećavaju buduća čuda od udruženja. Seljacima treba pomoći. Stoga — ustanovljavaju se hipotekarne banke, koje ubrzavaju njihovo zaduženje i koncentraciju imovine. Ali te banke treba iskoristiti da se izvuče novac iz konfiskovanih imanja kuće Orléans. Nijedan kapitalist neće da pristane na taj uslov, koji nije sadržan u dekretu, i hipotekarna banka ostaje samo dekret itd. itd.

Bonaparta bi hteo da važi za patrijarhalnog dobrotvora svih klasa. Ali on ne može da daje jednoj, a da od druge ne uzima. Kao što se za vreme Fronde⁽¹²⁷⁾ govorilo za vojvodu od Guise-a da je od svih ljudi u Francuskoj on najviše obligeant¹ zato što je sva svoja imanja pretvorio u obligacije, u dužničke obaveze koje su njegove pristalice imale prema njemu, tako bi Bonaparta hteo da bude »najobligantniji« čovek Francuske i da svu svojinu, sav rad Francuske pretvori u ličnu obligaciju prema njemu. On bi hteo da ukrade celu Francusku da bi je poklonio Francuskoj, ili, bolje reći, da bi Francusku mogao ponovo da kupi pomoću francuskog novca, jer kao šef Društva 10. decembra on mora da kupuje to što treba da mu pripadne. I tako sve državne ustanove, Senat, Državni savet, Zakonodavno telo, Legija časti, vojnička medalja, perionice, državni radovi, železnice, état-major² Nacionalne garde bez redova, konfiskovana imanja kuće Orléans — sve to postaje predmet kupovine. Predmetom kupovine postaje svaki položaj u vojsci i vladinom aparatu. Ali najvažnije u tom procesu, u kojemu se od Francuske uzima da bi joj se dalo, jesu procenti koji za vreme prometa otpadaju na šefa i članove Društva 10. decembra. Dosečka kojom je grofica L., metresa g. de Mornyja, okarakterisala konfiskaciju orleanskih imanja: »C'est le premier vol de l'aigle«³ — važi za svaki let ovoga *orla*, koji je više *gavran*. On sam i njegove pristalice svakog dana dovikuju jedan drugom, kao onaj italijanski kartuzijanski kaluder tvrđici koji je, hvaleći se, nabrajao svoja bogatstva od kojih može da troši još godinama: »Tu fai conto sopra i beni, bisogna prima far il

* Reč *svols* znači *let* i *krada*.

¹ dužan, obavezan (pa i predusretljiv) — ² generalštab — ³ »To je prvi let (krada) orla«

conto sopra gli anni*. Da ne bi pogrešili u računanju godina, brojali su na minute. U dvor, u ministarstva, na vrhove administracije i vojske gura se gomila dripaca, i o najboljem od njih može se reći da se ne zna otkuda dolazi; bučna, ozloglašena, pljačkaška boema, koja s istom grotesknom dostojanstvenošću navlači na sebe mundir sa širitima, kao Soulouque-ovi velikodostojnici. Čovek može jasno da zamisli taj viši sloj Društva 10. decembra ako ima na umu da je njihov propovednik morala *Véron-Crevel***, a *Granier de Cassagnac* njihov mislilac. Kada je Guizot za vreme svog ministროvanja upotrebio toga Granier-a u jednom budžaklijskom listu protiv dinastičke opozicije, on ga je obično hvalio frazom: «C'est le roi des droles», «To je kralj budalâ». Bilo bi pogrešno, povodom dvora i družine Louis-a Bonaparte pomišljati na Regentstvo⁽¹¹⁷⁾ ili na Louis-a XV. Jer, «Francuska je već često doživljavala da njom vladaju metrese, ali još nikada hommes entretenus⁽¹¹⁸⁾»

Gonjen protivrečnim zahtevima svog položaja, a istovremeno primoran da kao neki mađioničar stalnim iznenađenjima drži oči publike uperene u sebe kao zamenika Napoléonova, da, prema tome, svakog dana izvršuje državni udar en miniature², Bonaparta unosi pometnju u celu buržoasku privredu, dira u sve ono što je revoluciji od 1848. izgledalo neprikosnoveno, čini da se jedni prema revoluciji odnose strpljivo, drugi da je žele, i stvara anarhiju u ime reda, dok istovremeno sa cele državne mašine skida svetački oreol, profaniše je, čini je u isto vreme i odvratnom i smešnom. On ponavlja u Parizu kult svete rize trijerske³ u vidu kulta Napoléonovog carskog plašta. Ali kad carski plašt najzad padne na pleća Louis-a Bonaparte srušiće se bronzana statua Napoléonova s visine Vandomskog stuba.⁽¹¹⁸⁾

* «Ti sračunavaš svoja bogatstva, a trebalo bi prvo da sračunaš svoje godine.»

** Balzak u svom romanu *Rodaka Beta* prikazuje u Crevelu, čiji je lik dat po dr Véronu vlasniku lista «Le Constitutionnel», do srži pokvarenog pariskog filistra.

*** Reči gospode Girardin.

¹ prostituisani muškarci — ² u malom — ³ Jedna od «svetih» relikvija («riza gospodnja») izložena 1844. u katedrali u Trijeru.

Friedrich Engels

Engleska^[119]

I

Engleski vigovci očigledno nemaju sreće. Tek što je Palmerston smenjen zato što je »Englesku ostavio bez saveznika, čak i bez prijatelja na evropskom kontinentu«, tek što je prošao prvi skandal zbog ovog smenjivanja, a već čitava štampa odjekuje od ratnog pokliča i tom prilikom iznosi na videlo toliko lošeg o upravljanju u odseku za rat i mornaricu da bi to bilo dovoljno da slomi vrat ne samo jednoj vladi.

Već od 1846. razne vojne ličnosti skretale su zemlji pažnju na mogućnost invazije Engleske u slučaju rata sa Francuskom. Međutim, opasnost od takvog rata tada je bila suviše daleko i donkihotski način na koji su istupali ovi prvi alarmanti izazivao je samo smeh. Poimence je to bio general Head, koji se, ne baš zavidno, proslavio time što je počev od tada stalno pozivao naciju da poveća nacionalna sredstva za odbranu. Pri tom, istina, ne treba zaboravljati da je i stari Wellington takođe izjavio da postojeća obalska utvrđenja uopšte nisu dovoljna.

Međutim, država Louis-a-Napoléona dala je ovoj debati odjednom sasvim novo značenje. John Bull¹ je odmah shvatio da francuska vojna diktatura, parodija Konzulata, sasvim verovatno mora da uplete Francusku u rat i da pod ovim okolnostima vrlo lako može pokušati revanš za Vaterlo. Poslednja junaštva engleske vojne snage nisu bila baš sjajna; kod Kapa su Kafri stalno pobeđivali, a čak i na Obali robova nagi crnci su, uprkos evropskoj taktici i topovima, vrlo snažno odbili jedan pokušaj Engleza da se iskrcaju.^[120] Šta li bi tek bilo s engleskim trupama kad bi se sukobile s daleko opasnijim »Afrikancima« iz alžirske škole? A ko bi mogao da jamči da se jednog jutra jedan tako beskrupulozan avanturista kao što je Louis Bonaparta neće pojaviti na engleskoj obali, bez dosadne formalnosti objave rata, s

¹ Džon Bul — ime koje simbolizuje Engleze uopšte.

deset do dvanaest parobroda, s već ukrcanim trupama i s tucetom velikih bojnih brodova u drugoj liniji i da će pokušati marš na London?

Stvar je svakako bila ozbiljna. Vlada je odmah izdala naređenja da se postave nove baterije na ulazima u velike luke južne i jugoistočne obale. Ali i publika je ozbiljno shvatila stvar i to na način koji preti da postane vrlo neprijatan za vladu. Pre svega, raspitivalo se o stanju raspoloživih snaga i otkrilo da se u tom trenutku za odbranu Velike Britanije ne može staviti na raspolaganje više od 25 000 ljudi i 36 zaprežnih topova, čak i ako ih se što je moguće više povuče iz Irske, i da, što se tiče flote, zasada u lukama nema nijednog značajnog broda spremnog da zaplovi da bi sprečio iskrcavanje. Otkrilo se ono što je već dokazao rat sa Kafrima, naime da oprema britanskih vojnika parališe njihovu pokretljivost i da je sasvim nepraktična. Otkrilo se da se njihovo oružje nikako ne može meriti s oružjem ostalih evropskih vojski, da nijedan vojnik u Engleskoj nema pušku koja je i izdaleka dorasla pruskoj ostraguši ili pušku s izoliranim cevi francuskih strelaca i lovaca. U odseku za snabdevanje mornarice provijantom otkriveni su najveći skandali i nemarnosti, a sve su to još preko svake mere preuveličali alarmanti i lovci na položaje.

Izgleda da se ova stvar pre svega tiče engleskih aristokrata, rentijera i buržuja, koji bi prvi trpeli zbog francuske invazije i eventualnog osvajanja. Ali ne treba zaboraviti da je nezavisan razvitak Engleske, lagano ali temeljito savladavanje suprotnosti između buržoazije i proletarijata, koja je ovde najpotpunije izražena, od ogromne važnosti za celokupan razvitak Evrope. Ako ovaj svojevrsan metodičan razvitak Engleske trenutno i smeta revolucionarima na Kontinentu, koji momentano pobeđuju, kao što je to bilo 1848. i pre, od 1793. naovamo, on ipak u osnovi ima daleko revolucionarniji sadržaj nego sve te prolazne borbe na Kontinentu zajedno. Dok je velika francuska revolucija propala na osvajanju Evrope, Engleska je parnom mašinom revolucionisala društvo, osvojila svetsko tržište, potiskivala sve više i više istorijski prevaziđene klase s vlasti i pripremala teren za veliku odlučujuću borbu između industrijskog kapitaliste i industrijskog radnika. Za čitav evropski razvitak bilo je najznačajnije to što Napoléon nikad nije uspeo da prebaci 150 000 ljudi iz Bulonje u Folkston i da osvoji Englesku s veteranima republikanskih vojski.

Za vreme Restauracije, kad je Kontinent bio predat na milost i nemilost Mirmidonima legitimnosti^[121], koje je tako verno naslikao Béranger, u Engleskoj je Canningova vlada, koja je već bila veoma građanska, dovela torijevsku partiju do njenog prvog velikog potresa i Canning je, a kasnije Peel, započeo ono postepeno miniranje engleskog ustava koje se otada neprekidno nastavlja i koje je za vrlo kratko vreme moralo da dospe do tačke na kojoj se s treskom ruši čitava trošna zgrada. Ovo miniranje starih engleskih institucija i stalno revolucionisanje engleskog društva pomoću krupne industrije, koje je osnova tog miniranja, mirno nastavlja svoj tok ne hajući za to da li na Kontinentu

momentano pobeđuje revolucija ili kontrarevolucija. A ako i teče lagano, ono zato teče sigurno i nikad ne uzmiče ni za korak. Poraz čartista 10. aprila 1848.^[36] bio je isključivi poraz i odlučno odbijanje stranog političkog uticaja. Veliki pokretači razvitka Engleske nisu politički potresi na Kontinentu, već su to univerzalne trgovačke krize, direktni materijalni udarci koji dovode u pitanje egzistenciju svakog pojedinca. A sada, kada nesumnjivi simptomi nagoveštavaju da će industrijska buržoazija uskoro ukloniti sve tradicionalne klase s političke vlasti i da će s tim svanuti dan odlučujuće bitke između nje i industrijskog proletarijata, sada bi za čitav evropski pokret imalo najgore posledice da se taj razvitak omete, da pretorijanci od 2. decembra^[79], pohlepni na plen, makar i za trenutak podjarme Englesku. Samo u Engleskoj industrija je dobila takve dimenzije da se u njoj koncentriše sav nacionalni interes, svi životni uslovi svih klasa. Ta industrija, to je, s jedne strane, industrijska buržoazija, a s druge, industrijski proletarijat, a oko ovih suprotnih klasa grupišu se sve više i više svi drugi sastavni delovi nacije. Dakle, ovde, gde se još radi samo o tome ko treba da vlada, industrijski *kapitalisti* ili industrijski *radnici*, ovde je, ako je igde, teren na kome se može rešiti klasna borba u svom modernom obliku i gde industrijski proletarijat, s jedne strane, ima snagu da osvoji političku vlast a, s druge strane, zatiče materijalna sredstva, proizvodne snage, koje mu omogućavaju da izvrši društvenu revoluciju i da konačno ukine klasnu suprotnost. Razume se da je čitava proleterska partija Evrope u najvećoj meri zainteresovana za to da neko tuđinsko podjarmljivanje ne skrene ovaj tok razvitka Engleske upravljen ka najvećem porastu suprotnosti između obe industrijske klase i ka konačnoj pobedi ugnjetene klase nad vladajućom klasom, — da ne oslabi po svom intenzitetu i da se odlučujuća borba ne odloži na neodređeno vreme.

Kakve su, dakle, šanse?

Pre svega, zemlja kao što je Velika Britanija, koja bez Irske ima 22 miliona, a s Irskom 29 miliona stanovnika, ne može se zauzeti na prepad. Oni koji vole da alarmiraju navode primer Kartagine, koja je, rasturivši svoju flotu i vojsku po najudaljenijim posedima, dva puta podlegla prepadu Rimljana. Ali ne uzimajući u obzir sasvim izmenjene uslove vođenja rata, iskrcavanje Rimljana u Afriku u drugom punskom ratu^[122] bilo je moguće tek pošto je bio uništen cvet kartaginske vojske u Španiji i Italiji i pošto je punska flota oterana iz Sredozemnog mora. Taj prepad i nije bio nikakav prepad, već vrlo solidna vojna operacija, sasvim prirodno krunisanje dugog i, najzad, za Rim stalno povoljnog rata. A treći punski rat jedva da je i bio rat; to je bilo čisto tlačenje slabijeg od strane desetostruko jačeg, otprilike isto što i Napoléonova konfiskacija Venecijanske Republike.^[123] Za sada ni Francuska nije onde gde je bila 1797, niti je Engleska slična Veneciji na zalasku.

Napoléon je smatrao da je za osvajanje Engleske potrebno najmanje 150 000 ljudi. Doduše, tada je Engleska imala mnogo više vojnika na raspolaganju i mnogo manje stanovništva i industrijskih sredstava. A danas, koliko god bila beznačajna vojna snaga kojom Englezi raspolažu, potrebno je bar još toliko da se Engleska osvoji. Jedan pogled na mapu pokazuje da svaka invaziona vojska koja se iskrcava u Englesku mora da napreduje bar do Tisa, Tajne ili čak do Tvida. Ako zastane na nekoj tački pre toga, onda će svi izvori industrijskih oblasti ostati u rukama branioca i ona mora da zaposedne linije protiv snaga branioca koje stalno rastu, linije na kojima ima neizmerno malo rovova i koje su za njihova sredstva suviše razvučene. A oblast južno od gore pomenutih reka, tj. prava Engleska ima 16 miliona stanovnika i za osiguravanje veza, za opsadu, odnosno za zauzimanje obalskih utvrđenja i za ugušivanje neizbežnih nacionalnih ustanaka zahteva takve izdvojene odrede da bi za aktivne operacije na škotskoj granici veoma malo ostalo na raspolaganju. A ne može se pretpostaviti da manje od 150 000 ljudi i uz najbolju komandu može da osvoji Englesku i da se održi protiv ustanka u unutrašnjosti zemlje i regularnog rata počev od Škotske i Irske.

Uz pomoć novog regrutovanja i vešte koncentracije treba 150 000 ljudi koncentrisati na bilo kojoj tački francuske severne obale, a samo u tome će proći bar mesec-dva. A za to vreme Engleska može da koncentriše impozantnu mornaricu u Kanalu, delimično dovođenjem flote s Tajoa⁽¹²⁴⁾ i parobroda iz drugih obližnjih baza, delimično mobilisanjem rashodovanih brodova u lukama, dok u roku od mesec dana posle toga mogu biti na licu mesta svi parobrodi i deo jedrenjaka iz baza na Atlantiku i s Malte i Gibraltara. Dakle, invaziona vojska morala bi se prebaciti, ako ne odjednom, ono u nekoliko velikih grupa, pošto će pre ili posle svakako doći do prekida komunikacija s Francuskom. Bar 50 000 ljudi moralo bi se iskrcati odjednom, dakle čitava vojska u tri maha. A pošto će morati da se brane od engleske flote, ratni brodovi se mogu ili samo ograničeno upotrebiti za transport trupa ili se nikako ne mogu upotrebiti. Pa ako čak i stavi embargo na neutralne brodove, Francuska neće za šest nedelja sakupiti u svojim lukama na Kanalu sredstva za transport 50 000 ljudi uz potrebnu artiljeriju i municiju. A svaki dan odlaganja pohoda je novi dobitak za Englesku, kojoj je potrebno samo vreme da koncentriše svoju flotu i da uvežba svoje regrute.

Ali ako se zbog engleske flote invaziona vojska ne sme prebaciti u više od tri navrata, s obzirom na englesku kopnenu snagu nijedan solidan vojnik se neće usuditi da krene na Englesku samo sa 50 000 vojnika. Videli smo da u najpovoljnijem slučaju za invaziju Englezima ostaje mesec-dva za pripreme, a trebalo bi ih malo poznavati pa ne verovati da su u stanju da za to vreme organizuju suvozemnu vojsku koja bi bez teškoća bacila u more prethodnicu od 50 000 vojnika pre nego što stigne pomoć. Treba misliti na to da je ukrcavanje moguće

samo između Šerbura i Bulonje, a iskrcavanje samo između ostrva Vajt i Dovera, tj. u granicama obalskog područja, koje od Londona nigde nije udaljeno više od četiri dana dobrog marša. Treba misliti na to da ukrcavanje i iskrcavanje zavise od vetra i plime, da će, stoga, proteći možda osam do deset dana, u svakom slučaju četiri, od prvog do drugog iskrcavanja, jer masa trupa mora da se transportuje na jedrenjacima i sakupi uz celu obalu od Šerbura do Bulonje; »Bulonjski logor«⁽¹²⁵⁾ ne može se obrazovati odmah. Pod ovakvim okolnostima teško da će se nešto pokušati dok ne bude moguće prebaciti odjednom bar 70 000 do 80 000 vojnika, a za to tek treba stvoriti transportna sredstva, što opet iziskuje vremena. A pošto sa svakom nedeljom odlaganja pohoda sredstva za odbranu Engleske rastu brže nego neprijateljeva sredstva za transport i rat na moru, položaj napadača postaje sve nepovoljniji. Oni će ubrzo doći do toga da neće moći ništa da rizikuju dokle god ne budu u stanju da prebace 150 000 vojnika, a čak i ovi će tada naići na takav otpor da sigurno mogu računati na konačno uništenje ako ne bude poslata rezerva od oko 100 000 vojnika.

Jednom rečju, Engleska se ne može osvojiti na prepad. Kad bi se čitav Kontinent ujedinio da je osvoji, bila bi mu potrebna godina dana samo za izradu i dovlačenje transportnih sredstava, više nego što je Engleskoj potrebno da svoje obale spremi za odbranu, da koncentriše mornaricu, doraslu svim ujedinjenim flotama zemalja na Kontinentu, koja bi mogla da im onemogući da se sjedine, i da skupi vojsku koja bi svakom neprijatelju onemogućila boravak na tlu Engleske.

Upravo u ovom trenutku nacionalno osećanje Engleza jače je nego ikad od 1815, a ozbiljna opasnost od invazije učinila bi da postane još poletnije. Uz to, britansko stanovništvo nema tako malo smisla za vojsku kako se to pretpostavlja. Svakako, buržoazija, sitna buržoazija i proletarijat velikih gradova mnogo manje se razumeju u vatreno oružje i zato su manje pogodni za građanski rat nego odgovarajuće klase na Kontinentu. Ali stanovništvo u celini mnogo je ratobornije i u njemu ima elemenata koji se dobro mogu upotrebiti u vojne svrhe. Nigde nema više lopova i zverokradica, tj. poluspemne lake pešadije i strelaca; 40 000 do 50 000 mehaničara i mašinskih radnika bolje su pripremljeni za radionice oružja, za artiljeriju i inženjerijsku službu nego bilo koji isti broj izabраниh ljudi u ma kojoj državi na Kontinentu. Sam teren, na kome gotovo i nema velikih vojnih obeležja do blizu škotske granice, sav je brežuljkast i kao stvoren za mali rat. I ako je do sada gerilski rat uspevaо samo u srazmerno retko naseljenim oblastima, to bi upravo Engleska, u slučaju ozbiljnog napada, mogla da dokaže da taj rat može pokazati značajnije rezultate i u vrlo gusto naseljenim oblastima, na primer u skoro neprekinutom lavirintu kuća u Lankširu i zapadnom Jorkširu.

Što se tiče prepada na bogate lučke gradove u cilju pljačke, razaranja magacina itd., Engleska je sada svakako tome izložena. Utvrđenja

jedva da su vredna pomena. Dokle god u Spithedu nema brodova mogućna je mirna plovidba do Sauthemptona i iskrcavanje onoliko trupa koliko je dovoljno da se u Sauthemptonu naplati bilo kakva kontribucija. Vulvič se možda može trenutno zauzeti i razoriti, mada je za to potrebno više snaga. Liverpool pokriva samo jedna baterija od 18 gvozdених brodskih topova, koji nemaju ni nišan ni mušicu i koje poslužuju osam ili deset artiljeraca i pola pešadijske čete. Ali izuzimajući Brajton, svi značajni engleski primorski gradovi leže u dubokim morskim zalivima ili visoko gore uz tok reke i prirodni šančevi su im hridine i peščani sprudovi, koje poznaju samo domaći piloti. Ko bez pilota traži put u ovim uskim kanalima koji su većinom samo za vreme plime plovni za velike brodove, rizikuje da tu ostavi više nego što ima izgleda da odatle izvuče, i kad naidu na mali otpor i najmanju nepredviđenu smetnju, takvi pohodi bi se isto tako loše završili kao i danski pohod na Ekernferde 1848.^[126] Nasuprot tome, momentano iskrcavanje 10 000 do 20 000 ljudi s parobroda u bilo koju kopnenu oblast i krajkotrajni pljačkaški pohod na male kopnene gradove, koji nužno daje malo pozitivne rezultate, svakako je vrlo lako izvodljiv, a sada ga je nemoguće sprečiti.

Međutim, sva ova strahovanja nestaće čim se u Englesku vrati Tajo-flota, severnoamerička eskadra i jedan deo parobroda koji love brodove s robljem između Brazila i Afrike, i kada se istovremeno mobilišu rashodovani brodovi u ratnim lukama. To bi bilo dovoljno da se onemoguće prepadi i da se za toliko odgodi svaki ozbiljniji pokušaj invazije kako bi Engleska dobila u vremenu za preduzimanje daljih potrebnih mera.

U međuvremenu dobra posledica alarma je u tome što će se prekinuti sa smešnom politikom koja drži 800 topova na brodovima u Sredozemnom moru, 1000 u Atlantskom okeanu, 300 u Tihom okeanu i u Indijskom moru, dok kod kuće nijedan brod ne štiti obale; prekinuće se s politikom koja dovodi do započinjanja beskrajnih i neslavnih ratova sa crncima i Kafrima, dok su trupe najpotrebnije u domovini. Više-manje će se odbaciti nezgrapna, teška i u svakom pogledu zastarela oprema i naoružanje vojske, prekinuti s neizmernim nehatom i nonšalantnošću u vođstvu rata i mornarice, s kolosalnim nepotizmom, podmitljivošću i proneverama u ovim odsecima. Industrijska buržoazija će se konačno osloboditi lagarije kongresa za mir i Društva za mir^[127] koja ju je izvrgla velikom zasluženom ruglu i koja je mnogo naudila njenom političkom napredovanju, a time i čitavom razvitku Engleske. A ako bi došlo do rata, moglo bi se vrlo lako dogoditi da gospoda Cobden i Bright u dvostrukom svojstvu — kao članovi Društva za mir i kao ministri budu u najskorijoj budućnosti prinudeni da povedu uporan rat možda protiv čitavog Kontinenta. To je već poznata ironija istorije sveta, koja sada doživljava vrhunac.

II

Idućeg utorka, 3. februara, sastaje se parlament. Od tri glavna pitanja koja će ispuniti njegove prve debate već smo o dva ukratko govorili: otpuštanje Palmerstona⁽¹²⁸⁾ i sredstva za odbranu u slučaju rata s Francuskom. Ostaje treće, kudikamo najvažnije za razvitak Engleske: *izborna reforma*.

Novi zakon o reformi, čiji će predlog na početku podneti Russell, pružiće nam dovoljno prilike za podrobnije razmatranje opšteg značaja izborne reforme. Za danas, dok su posredi samo saopštenje i širenje nekih glasina o ovom zakonu, biće dovoljna primedba da se u celom tom pitanju pre svega radi jedino o tome koliki deo svojih prava treba da zadrže reakcionarne ali stabilne klase, tj. zemljišna aristokracija, rentijeri, berzanski špekulanti, zemljoposednici u kolonijama, brodovlasnici i deo trgovaca i bankara, a koliko od tih prava da prepuste industrijskoj buržoaziji, koja stoji na čelu svih progresivnih i revolucionarnih klasa. Za sada ovde nema ni reči o proletarijatu.

»The Daily News«⁽¹²⁹⁾, londonski organ industrijske buržoazije i dobar izvor kad su takve stvari u pitanju, donosi neke vesti o novom zakonu o reformi čiji je tvorac vigovska vlada. Prema ovim vestima, te reforme pogodile bi tri strane dosadašnjeg engleskog izbornog sistema.

Do sada je svaki član parlamenta pre nego što je primljen u parlament morao da dokaže da ima zemljišni posed s najmanje 300 funti sterlinga dohotka. Međutim, ovaj uslov, navođen u mnogim slučajevima, skoro uvek se zaobilazio pomoću fiktivnih kupovina i fiktivnih ugovora, a kad se tiče industrijske buržoazije, on odavno ne važi i treba sad sasvim da otpadne. Njegovo ukidanje je jedna od »šest tačaka« proleTERSKE Narodne povelje⁽¹³⁰⁾, i interesantno je videti kako se već zvanično priznaje jedna od ovih šest tačaka (svih šest imaju izrazit buržoaski karakter i već su sprovedene u Sjedinjenim Državama).

Dosad je izborno pravo bilo organizovano na sledeći način: po starom engleskom običaju, grofovije [counties] su slale jedan, a gradovi drugi deo poslanika. Ko je hteo da glasa u jednoj grofoviji, morao je da bude potpuno nezavisan vlasnik imanja (freehold property) godišnje vrednosti od 2 funte sterlinga ili zakupac imanja godišnje vrednosti od 50 funti sterlinga. Nasuprot tome, u gradovima je bio birač svako ko je stanovao u kući čija je kirija iznosila 10 funti sterlinga i plaćao porez za sirotinju u srazmeri s ovom svotom. Dok je time u onim gradovima koji su slali poslanike pravo bilo dato masi trgovaca na malo i zanatlijama, tj. čitavoj sitnoj buržoaziji, u izborima u grofovijama ogromnu većinu imali su tenants at will aristokratije, tj. oni zakupci kojima se moglo otkazivati iz godine u godinu i koji su stoga potpuno zavisili od gospodara zemlje. Prošle godine g. Locke King predložio

je da se i na grofovije proširi određena svota od 10 funti sterlinga za kirije koja je važila u gradovima, i za ovaj predlog pridobio je veliku većinu protiv ministara u proređenom domu. Kako se priča, Russell sad namerava da za grofovije smanji tu određenu svotu na 10 funti, a za gradove na 5 funti. Ovakva mera bi bila vrlo značajna. Time bi u gradovima bolje plaćeni deo proletarijata odmah dobio pravo glasa, a u velikim gradovima postojala bi verovatnoća da se biraju čaristički predstavnici, dok bi u srednjim i malim gradovima industrijska buržoazija dobila ogromno povećanje broja glasova i mesta u parlamentu. A u grofovijama bi odjednom dobila izborno pravo sva sitna i srednja buržoazija pokrajinskih gradića koji nisu naročito predstavljeni u parlamentu. Oni bi ostvarili pretežnu nadmoć u većini slučajeva i svojom masom i relativnom nezavisnošću u odnosu na nekoliko velikih plemićkih porodica, koje sada vladaju u grofovijama, okončali bi dosadašnji izborni teror ovih magnata. Ovi sitni provincijski buržuji padaju već sada sve više i više pod uticaj industrijske buržoazije i tako bi joj otvorili znatan deo grofovija.

Izborni okruzi su dosad bili krajnje nejednaki po veličini i značaju: broj predstavnika nije bio u srazmeri s brojem stanovništva i birača. Negde su stotina ili dve stotine birača slali isto onoliko predstavnika koliko šest do jedanaest hiljada birača na drugom mestu. Ova nejednakost bila je velika naročito u gradovima, a upravo mali gradovi s malo birača bili su leglo najskandaloznijeg podmičivanja (na primer Sent Albans), ili apsolutne izborne diktature ovog ili onog veleposednika. Prema podacima lista »The Daily News«, sada će osam najmanjih izbornih gradova ostati bez svojih predstavnika, a ostali mali gradovi, koji biraju članove parlamenta, spojiće se, tako, s drugim susednim pokrajinskim gradićima, koji su do sada bili predstavljeni samo u grofovijama i tako će broj birača biti značajniji. Ovo je podražavanje sistema grupa gradova koji postoji u Škotskoj još od ujedinjenja s Engleskom (1707). Veliki značaj koji industrijska buržoazija odavno pridaje izjednačavanju izbornih oblasti pre svih drugih pitanja parlamentarne reforme, već dokazuje da i ona od jedne takve mere, ma kako ona bila bojažljiva, sme da očekuje jačanje svoje političke moći. Osim toga, govori se da London i Lankašir, dakle dva glavna centra industrijske buržoazije, treba da budu jače predstavljeni u parlamentu.

Ako Russell zaista namerava da predloži ovaj zakon, onda je to stvarno, sudeći po dosadašnjem iskustvu, mnogo za tako malog čoveka. Izgleda da mu Peelove lovorike ne daju mira i da je naumio da se i sam jednom pokaže »smeo«. Istina, ovu smelost prate sva malodušnost i ustezanje puno obzira tipični za ovog engleskog vigovca, a kakvo je sada javno mnjenje u Engleskoj, to i neće biti smelost ni za koga osim za njega samog i za njegove kolege vigovce. Ali sudeći po oklevanju, kolebanju, predomišljanju, po ponavljanom i sve neuspešnijem ispijavanju, čime se mali lord bavio sve vreme od završetka poslednjeg zasedanja, ipak se moglo očekivati nešto manje nego što su gore nave-

deni predlozi, naime pod pretpostavkom da se on do utorka još ne predomisli.

Nije potrebno izričito napominjati da industrijska buržoazija zahteva mnogo više od toga. Ona traži household-suffrage, tj. izborno pravo za svakog ko stanuje u kući ili u delu kuće za koji je dužan da plaća komunalni porez, zahteva tajno glasanje i totalnu reviziju podele na izborne okruge koja obezbeđuje jednak broj predstavnika za jednak broj birača i jednako bogatstvo. Ona će se uporno i dugo cenkati s vladom i izvući će od nje svaku moguću koncesiju pre nego što joj proda svoju podršku. Naši engleski industrijalci su dobri trgovci i sigurno će prodati svoje glasove po najvišoj mogućoj ceni.

Uostalom, već sad se pokazuje kako sâm gore pomenuti vladin minimum izborne reforme ne može imati druge rezultate osim što će ojačati moć one klase koja već sada stvarno vlada Engleskom i teži tome da se politički prizna njena vrhovna vlast: industrijske buržoazije. Proletarijat, čija će samostalna borba za sopstvene interese protiv industrijske buržoazije početi tek onog dana kad se učvrsti vrhovna politička vlast ove klase, takođe će izvući neku korist od te izborne reforme pod svim okolnostima. A kolika će biti ta korist zavisi samo od toga da li će debata i konačno potvrđivanje zakona o izornoj reformi doći pre nego što nastupi trgovinska kriza ili će pasti u njeno doba; jer proletarijat za sada aktivno stupa u prvi plan samo u velikim odlučujućim trenucima — kao sudbina u antičkoj tragediji.

Mančester, 30. januara 1852.

F. ENGELS

Objavljuje se prema izdanju:
Karl Marx - Friedrich Engels, *Werke*, Band 8,
Dietz Verlag, Berlin 1960, str. 208 - 218.
gde je prevedeno s engleskog rukopisa.

Karl Marx — Friedrich Engels

[Pismo uredniku lista »The Times«⁽¹³¹⁾]

Uredniku lista »The Times«

Gospodine,

S uništenjem poslednjih ostataka nezavisne štampe na Kontinentu engleska štampa je dobila časnu dužnost da beleži svaki nezakoniti i ugnjetački postupak u tom delu Evrope. Zato mi dozvolite da na stupcima Vašeg lista iznesem pred javnost činjenicu koja pokazuje da se sudije u Pruskoj ni po čemu ne razlikuju od političkih slugu Louis-a-Napoléona.

Vi znate kako dragocen »moyen de gouvernement«¹ može biti dobro inscenirana zavera ako se u pravom trenutku iznese kao dokaz. Da bi svoj parlament učinila poslušnijim, pruskoj vladi je početkom prošle godine bila potrebna takva zavera. Shodno tome, uhapšena su mnoga lica i u celoj Nemačkoj je pokrenuta policija. Ali nije nađeno ništa i na kraju su samo neke osobe zadržane u zatvoru pod izgovorom da rukovode široko razgranatom revolucionarnom organizacijom. Glavni od njih su dr Becker i dr Bürgers, dva gospodina koji su u vezi sa štampom, dr Daniels, dr Jacobi i dr Klein, lekari od kojih su dvojica časno obavljala teške dužnosti sirotinjskih lekara i g. Otto, direktor jednog velikog hemijskog preduzeća, dobro poznat u svojoj zemlji po svojim naučnim dostignućima na polju hemije. Međutim, pošto nije bilo nikakvog dokaza protiv njih, svakog dana se očekivalo da će biti pušteni na slobodu. Ali dok su oni bili u zatvoru, obnarodovan je »Zakon o disciplini«, koji je omogućavao vladi da se vrlo kratkim i jednostavnim postupkom oslobodi svakog neželjenog sudskog činovnika. Ovaj zakon je gotovo odmah primenjen na dotadašnji spori i otegnuti postupak protiv gore pomenute gospode. Ne samo da su zatvoreni au secret², da im je osporeno pravo da, čak i putem pisama, budu u vezi međusobno ili sa svojim prijateljima i da im nisu dozvoljene knjige i materijal za pisanje (što se u Pruskoj dopušta i najvećim hu-

¹ »vladino sredstvo« — ² — u zaseban zatvor

ljama dok im se ne izrekne presuda), već je i čitav sudski postupak dobio sasvim drukčiji karakter. Chambre du conseil¹ (Vi znate da se nama u Kelnu sudi po Code Napoléon²) bila je odmah spremna da protiv njih izmisli dokaze i stvar je došla pred krivično veće, telo sastavljeno od sudija, koje obavlja iste funkcije kao i engleski Grand Jury.^[132] Molim Vas da mi dozvolite da Vam posebno skrenem pažnju na presudu bez presedana koju je donelo ovo telo. Ova presuda sadrži, bukvalno preveden, sledeći neobičan pasus:

«S obzirom na to da nije iznet nikakav pouzdan dokazni materijal, te da zato nema razloga za podizanje optužnice, pošto nije dokazana povreda prava, to» (Vi pretpostavljate da će se ovo nužno završiti: uhapšene treba pustiti na slobodu? Ni govora!) «sve zapisnike i akta treba vratiti juge d'instruction³ na ponovno ispitivanje.»

A to znači da posle desetomesečnog boravka u zatvoru za koje vreme ni aktivnost policije ni oštroumnost državnog tužioca nisu mogle da dokažu ni senku neke povrede prava, čitav postupak treba obnoviti da bi se, možda, posle još jedne godine istrage, po treći put vratio juge d'instruction.

Evo objašnjenja za tako otvoreno kršenje zakona: vlada baš sada priprema formiranje višeg suda, koji će biti sastavljen od poslušnijih elemenata. Pošto bi porota sigurno poništila presudu, vlada mora da odloži konačnu sudsku raspravu o ovoj stvari dok taj predmet ne bude mogao da stigne pred ovaj novi sud, koji će, naravno, kruni dati svaku garanciju, a zatvorenicima nikakvu.

Zar ne bi bilo mnogo časnije za prusku vladu da kraljevskim dekretom odmah izrekne presudu zatvorenicima onako kako to čini gospodin Louis Bonaparta?

Ostajem, gospodine, Vaš najpokorniji
sluga

*jedan Prus*⁴

London, 29. januara 1852.

Naslov originala:

To the Editor of the «Times»

Objavljuje se prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ sudsko veće — ² Napoléonovom zakoniku — ³ istražnom sudiji — ⁴ Potpis «Jedan Prus» je Marxov, a samo pismo napisao je Engels.

Friedrich Engels

Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra

I

[Notes to the People⁽¹²⁸⁾]

Još od 2. decembra prošle godine srećni i beskrupulozni kockar Louis-Napoléon Bonaparta privlači svu pažnju koju može da pobudi inostrana politika ili bar politika na Kontinentu. »Šta radi? Hoće li stupiti u rat i protiv koga? Hoće li upasti u Englesku?« Ova pitanja se obavezno postavljaju svuda gde se govori o događajima na Kontinentu.

A svakako ima nečeg zapanjujućeg već u samoj činjenici da se jedan relativno nepoznat avanturista, kome je igra slučaja dala u ruke izvršnu vlast jedne velike republike, preko noći dokopava svih važnih položaja u glavnom gradu, rasteruje parlament kao vetar plevu, za dva dana ugušuje ustanak u prestonici, a za dve nedelje nemire u provincijama, prividnim izborima nateruje čitav narod da ga prihvati i u istom trenutku uvodi ustav koji mu daje svu vlast u državi. Nešto takvo se nije dogodilo, takvu sramotu nije doživeo nijedan narod otkad su pretorijanske legije Rima na zalasku njegove moći iznele carstvo na licitaciju i prodale ga onima koji su najviše ponudili. A štampa koja zastupa englesku srednju klasu, od lista »The Times«⁽¹³¹⁾ pa sve do lista »The Weekly Dispatch«⁽¹³⁴⁾ počev od decembra nije propuštala priliku da dá oduška svom čestitom gnevu uperenom protiv vojnog despota, podmuklog rušitelja sloboda svoje zemlje, koji ukida štampu itd.

Ali i pored dužnog prezrenja prema Louis-u Napoléonu, ne mislimo da organu radničke klase⁽¹³³⁾ priliči da se pridruži ovom horu gromoglasnih pogrda kojima dotični listovi berzanskih špekulanata, lordova, vlasnika plantaža pamuka i zemljišne aristokratije teže da nadmaše jedni druge. Bolje bi bilo podsetiti ovu gospodu na pravo stanje stvari. Oni stvarno imaju razloga da dižu dreku, jer ma šta da je Louis-Napoléon uzeo od drugih, nije ništa uzeo od radničkih klasa, već upravo od onih klasa čije interese u Engleskoj zastupa gore navedeni deo štampe. To ne znači da Louis-Napoléon ne bi isto tako rado

opljačkao od radnih klasa sve ono što bi mu se učinilo poželjnim, nego je, u stvari, prošlog decembra bilo nemoguće opljačkati francuske radničke klase zato što je sve što je vredelo uzeti već bilo uzeto od njih u toku tri i po godine parlamentarne vladavine srednje klase posle velikog poraza juna 1848. godine. Šta je, stvarno, od njih još moglo da se uzme u predvečerje 2. decembra? Biračko pravo? Ono im je oteto zakonom o izborima maja 1850. Pravo zbora? To je već odavno ograničeno samo na »sigurne« i »dobronamerne« društvene klase. Slobodu štampe? Pa, prava proleterska štampa ugušena je u krvi ustanika u velikoj junskoj bici, a njena senka, koja je živela još neko vreme, već odavno je nestala pod pritiskom zakona za učutkivanje^[135] revidiranih i popravljenih na svakom novom zasedanju Nacionalne skupštine. Njihovo oružje? Korišćeni su svi mogući izgovori da bi se osiguralo isključenje radnika iz Nacionalne garde i samo imućnije društvene klase mogu da poseduju oružje.

Tako su radne klase, nedavno, u trenutku kad se dogodio *coup d'état*¹ imale vrlo malo — ako je išta i bilo — da izgube — kad su u pitanju političke privilegije. Ali, s druge strane, srednja i kapitalistička klasa bile su u to doba politički svemoćne. Štampa je bila njihova, imali su pravo zbora, nošenja oružja, biračko pravo, parlament. Legitimisti^[16] i orleanisti^[68], zemljoposednici i vlasnici državnih papira posle tridesetogodišnje borbe najzad su našli neutralno tle u republikanskom obliku vlade. A za njih je zaista bio težak udarac što im je za svega nekoliko časova sve to oteto i što su odjednom u političkom smislu postali ništavni koliko su to bili i radnici koje su baš oni doveli u takav položaj. To je razlog što je engleska »cenjena« štampa tako besna na protivzakonite sramne postupke Louis-a-Napoléona. Dokle god je, bilo od strane izvršne vlasti bilo od strane parlamenta, isto tako nedolično postupano prema radničkim klasama, to je naravno bilo ispravno, ali čim je slična politika šire primenjena na »bolju vrstu ljudi«, na »imućne intelektualce nacije«, e, to je bilo nešto sasvim drugo i svakom ko voli slobodu priličilo je da digne glas u odbranu »principa«.

Prema tome, borba 2. decembra bila je poglavito borba između srednjih klasa i Louis-a-Napoléona, predstavnika vojske. Louis-Napoléon je dokazao da je to i sam znao time što je za vreme borbe 4. decembra vojsci izdao naređenje da puca uglavnom na »gospodu u finom crnom odelu«. Slavna bitka bulevara već je dosta poznata, a serija plotuna ispaljenih na zatvorene prozore i nenaoružanu buržoaziju bila je sasvim dovoljna da u pariskoj srednjoj klasi uguši svaki pokret otpora.

S druge strane, mada je radne klase bilo nemoguće i dalje lišavati svake direktne političke privilegije, one nikako nisu bile nezainteresovane za to pitanje. Imale su pre svega da izgube veliku šansu, kad je maja 1852. trebalo da istovremeno istekne mandat svim državnim

¹ državni udar

vlastima i kada su prvi put od juna 1848. očekivale da će imati povoljnije poprište za bitku; a željne političke vlasti, kakve su bile, nisu mogle da dozvole bilo kakvu nasilnu promenu vlade, a da ne budu pozvane da posreduju između sukobljenih strana kao vrhovni sudija, i da im ne nametnu svoju volju kao zakon zemlje. Tako, nisu mogle da propuste priliku a da dvema suprotnim silama ne pokažu da je na poprištu i treća sila, koja je, iako trenutno uklonjena s pozornice političkih i parlamentarnih razmirica, ipak uvek spremna da nastupi čim se scena prenese na njeno područje delovanja — na *ulicu*. Ali, ne sme se zaboraviti da je čak i u tom slučaju proleterska partija radila pod veoma nepovoljnim okolnostima. Ako bi ustali protiv uzurpatora, zar ne bi stvarno branili i pripremali obnovu i diktaturu baš onog parlamenta koji se pokazao kao njihov najnemilosrdniji neprijatelj? A ako bi se odmah izjasnili za revolucionarnu vladu, zar ne bi toliko zaplašili srednju klasu da bi je naterali da se ujedini sa Louis-em-Napoléonom i vojskom, kao što je stvarno i bilo u provincijama? Osim toga, treba se setiti da su prava snaga i cvet revolucionarne radničke klase ili pobijeni za vreme junskog ustanka ili ih otada stalno pod mnogobrojnim *različitim* izgovorima odvođe i bacaju u tamnice. I najzad, tu je bila i ova činjenica, dovoljna sama da Napoléonu obezbedi neutralnost velike većine radničkih klasa: *poslovi su išli odlično*, a Englezi vrlo dobro znaju da se s radničkom klasom u kojoj nema nezaposlenih i gde su svi dobro plaćeni, ne mogu izazivati nemiri, a još manje se može dizati revolucija.

U Engleskoj se sada obično govori da su Francuzi skup baba, jer da to nisu, ne bi dopustili da se prema njima tako postupa. Ja se stvarno slažem s tim da Francuzi kao nacija u ovom trenutku zaslužuju da ih krasi takav epitet. Ali svi znamo da Francuzi, u svom mišljenju i delanju, više zavise od uspeha nego bilo koji drugi civilizovan narod. Čim kod njih dođe do izvesnog obrta događaja, oni skoro bez otpora idu za tim obrtom sve do krajnje tačke u tom pravcu. Junski poraz 1848. dao je takav kontrarevolucionarni obrt Francuskoj, a preko nje i celom Kontinentu. Današnja povezanost Napoléonovog carstva samo je činjenica koja kruniše dugi niz kontrarevolucionarnih pobeda koje su ispunile prošle tri godine: a kad je Francuska jednom počela da pada, moralo se očekivati da će nastaviti da pada sve do dna. Nije lako reći koliko je ona daleko od dna, ali svako mora da vidi da mu se ona vrlo brzo približava. A ako buduća dela francuskog naroda ne iznevere istoriju francuske prošlosti, možemo sigurno očekivati da će, što god je veća degradacija, posledica biti iznenadnija i sjajnija. U ovo naše doba događaji se strahovito brzo nižu jedan za drugim, i ono za što je nekom narodu ranije bilo potrebno čitavo stoleće, danas se savlađuje za nekoliko godina. Staro carstvo trajalo je četiri godine; carski orao bi imao neobičnu sreću ako bi obnavljanje ove predstave u najotrcanijem vidu trajalo isto toliko meseci. A onda?

II

Na prvi pogled može da izgleda da Louis-Napoléon sada u Francuskoj neometano, svemoćno gospodari i da, možda, pored njegove moći postoji još samo moć dvorskih intriganata koji ga saleću sa svih strana i kuju zavere jedan protiv drugog da bi za sebe obezbedili naklonost francuskog autokrate i svoj uticaj na njega. Međutim, stvari stoje sasvim drukčije. Sva tajna uspeha Louis-a-Napoléona leži u tome što su ga tradicije vezane za njegovo ime dovele u situaciju da trenutno održava *ravnotežu između sukobljenih klasa francuskog društva*. Jer pod plaštom opsadnog stanja kojim vojni despotizam, sada prekriva Francusku, nastavlja se isto onako žestoko kao i ranije borba raznih društvenih klasa. Ta borba, koja je poslednje četiri godine vođena barutom i mecima, sada je samo dobila drukčiji oblik. Isto onako kao što rat koji se odugovlači zamara i iscrpljuje i najmoćniji narod, tako je i otvoreni krvavi rat prošle godine zamorio i privremeno iscrpao vojnu snagu raznih klasa. Ali klasni rat ne zavisi od stvarnog vojevanja i nisu mu uvek potrebni barikade i bajoneti; rat između klasa ne može prestati dokle god postoje razne klase sa svojim suprotnim i sukobljenim interesima i društvenim položajem. A još nismo čuli da je Francuska od blagoslovenog dolaska tobožnjeg Napoléona prestala da ubraja u svoje stanovništvo veleposednike i poljoprivredne radnike ili *métayers*¹, velike zelenaaše i male slobodne posednike čija su imanja pod hipotekom, kapitaliste i radnike.

Položaj pojedinih klasa u Francuskoj je sledeći: februarska revolucija je zauvek uništila moć krupnih bankara i berzanskih špekulanata; posle njihovog pada došao je srećan dan za sve druge klase gradskog stanovništva. Najpre, za radnike u toku onih dana kad je vladalo prvo revolucionarno uzbuđenje, zatim za sitnoburžoasku republikance pod Ledru-Rollinom, zatim za republikansku buržoasku frakciju pod Cavaignacom, najzad za ujedinjene rojalističke srednje klase u doba poslednje Nacionalne skupštine. Nijedna od ovih klasa nije bila u stanju da zadrži vlast koju je za trenutak imala. A u poslednje vreme, usled razdora koji stalno nanovo izbija između legitimističkih rojalista, ili zemljišne aristokratije i orleanističkih rojalista, ili finansijske aristokratije, izgledalo je da će im vlast neizbežno iskliznuti iz ruku i vratiti se u ruke radničke klase, od koje se može očekivati da je naučila da se njom koristi. Ali bila je još jedna moćna klasa u Francuskoj, moćna ne po velikoj ličnoj imovini svojih pripadnika, već po broju svojih pripadnika i po njihovim stvarnim potrebama. Ova klasa, sitni seljaci, čija su imanja opterećena hipotekom, a koji čine bar tri petine francuskog naroda, delala je sporo i sporo primala

¹ napoličare

uticaj kao i sve seosko stanovništvo; ona se držala svojih starih tradicija, s nepoverenjem se odnosila prema mudrosti apostola svih partija u gradu i sećajući se da je u carevo doba bila srećna, oslobođena dugova i relativno bogata, dala je opštim biračkim pravom izvršnu vlast u ruke njegovog nećaka. Aktivna agitacija demokratske socijalističke partije, a još više razočarenje koje su im uskoro donele mere Louis-a-Napoléona, odvele su deo ove seljačke klase u redove crvene partije; ali masa ove klase držala se svojih tradicija i govorila da je, ako Louis-Napoléon još nije dokazao da je Mesija, što se od njega očekivalo, Nacionalna skupština pogrešila što mu je zapušila usta. Osim u seljačkim masama, Louis-Napoléon, i sam neka vrsta otmenog probisveta, okružen elitom pomodnih protuva, našao je potporu u najnižem i najrazvratnijem delu gradskog stanovništva. On je ovaj deo svojih pristalica ujedinio u jednu plaćeničku bandu, koja se nazvala »Društvo 10. decembra«. Dakle, oslanjajući se na biračke glasove seljaštva, na bučne demonstracije rulje, na vojsku, uvek spremnu da obori vladu parlamentarnih brbljivaca koji se pretvaraju da govore u ime radnih klasa, on je mirno mogao da čeka na trenutak kad će mu kavgu u buržoaskom parlamentu dozvoliti da istupi i preuzme više-manje apsolutnu vlast nad ovim klasama, od kojih se nijedna, posle četvorogodišnje krvave borbe, nije pokazala dovoljno jaka da trajno uzme vlast. To je i učinio 2. decembra prošle godine.

Tako vladavina Louis-a-Napoléona ne otklanja klasni rat. Ona samo za trenutak prekida krvave meteže koji s vremena na vreme označuju napore ove ili one klase da osvoji ili zadrži političku vlast. Nijedna od tih klasa nije bila dovoljno jaka da se usudi na ponovnu borbu s bilo kakvim izgledom na uspeh. Baš taj razdor između klasa išao je tada naruku Napoléonovim planovima. On je oborio parlament srednje klase i uništio političku vlast srednje klase. Zar da se proletari ne raduju tome? A, svakako, od proletera se nije moglo očekivati da se bore za skupštinu koja je bila njihov smrtni neprijatelj! Ali istovremeno je uzurpacija Louis-a-Napoléona ugrozila zajedničko poprište borbe svih klasa i poslednje povoljno tle za radničku klasu — republiku, jer čim su radnici ustali da brane republiku, srednja klasa se pridružila onom čoveku koji ju je upravo svrgao, da bi u radničkoj klasi potukla zajedničkog neprijatelja društva. Tako je bilo u Parizu, tako u provincijama, i vojska je lako pobeđivala klase koje su bile u međusobnom sukobu i neprijateljstvu. A posle pobeđe, milioni seljaka vernih caru stupili su na scenu sa svojim glasovima i pomoću zvaničnih falsifikovanja obrazovali vladu Louis-a-Napoléona kao svog predstavnika, koga je Francuska tobože skoro jednodušno izabrala.

Ali čak i sada klasne borbe i klasni interesi leže u osnovi svakog značajnog čina Louis-a-Napoléona, kao što ćemo videti u sledećem dopisu.

Vol. II.] Saturday, March 27, 1852. [No. 48.

NOTES

TO

THE PEOPLE.

BY

ERNEST JONES,

OF THE MIDDLE TEMPLE, BARRISTER AT LAW,

Author of the Wood Spirit, Lord Lindsay, My Life, History of the Working Classes, Confessions of a King, Recollections of a Student, The New World, Beldagon Church, Painter of Florence, Canterbury versus Rome. &c., &c.

PRICE TWOPENCE.

CONTENTS:

The People's Anthem	... 623	Liberal Grievances	... 912
Current Notes	... 933	THE CHARTIST MOVEMENT	... 911
Woman's Wrongs	... 529	Continental Notes	... 916

London:

J. PAVEY, 47, HOLYWELL STREET.

1852.

GREEN & Co., Printers, 32, Castle Street, Holborn.

Read in this Number "Continental Notes."

Read in this Number "Current Notes, No. 1."

Read in this Number "Chartist Reports, 1."

Naslovna strana lista «Notes to the People» u kome je objavljen Engelsov članak «Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra».

III

Ponavljamo: Louis-Napoléon je došao na vlast zato što je otvoreni rat između raznih klasa francuskog društva u toku poslednje četiri godine iscrpao te klase, razbio njihove vojne snage i zato što se pod takvim okolnostima, bar za neko vreme, borba ovih klasa može voditi samo u miru i legalno, konkurencijom, pomoću sindikalnih organizacija i svih onih raznih sredstava političke borbe pomoću kojih se u Engleskoj već više od stotinu godina vodi borba među klasama. Pod ovim okolnostima, na izvestan način je u interesu svih sukobljenih klasa da postoji takozvana *jaka vlada*, koja bi mogla da suzbije i uguši sve one manje, lokalne izlive otvorenog neprijateljstva koji izbijaju na sve strane i koji, ne dovodeći ni do kakvih rezultata, otežavaju razvitak borbe u njenom novom obliku sprečavajući prikupljanje snaga za novu pravu bitku. Ova okolnost na neki način objašnjava zašto se Francuzi uopšte očevidno mirno odnose prema sadašnjoj vladi. Naravno, niko ne može da kaže koliko će vremena proći dok obe klase, radnička i kapitalistička, ponovo steknu dovoljno snage i samopouzdanja da istupe i da otvoreno svaka za sebe izjavi da polaže pravo na diktaturu u Francuskoj. Ali kako se događaji sada razvijaju, najverovatnije je da će ili jedna ili druga klasa neočekivano stupiti u borbu, i tako bi se borba među klasama na ulicama mogla ponoviti mnogo pre nego što bi to bilo verovatno sudeći po relativnoj ili apsolutnoj snazi tih partija; jer ako bi francuska revolucionarna partija, tj. partija radničke klase morala da čeka dok opet ne bude onako jaka kao što je bila u februaru 1848, možda bi se desetak godina pokorno mirila s pasivnim stavom, što ona svakako neće činiti. A istovremeno onakva vlada kakva je vlada Louis-a-Napoléona prisiljena je, kao što ćemo uskoro videti, da sebe i Francusku uvali u takve teškoće koje će se konačno rešiti velikim revolucionarnim udarom. Nećemo govoriti o izgledima za rat niti drugim događajima do kojih će možda doći, a možda i neće; pomenućemo samo jednu stvar koja će se desiti isto onako sigurno kao što je sigurno da će se sunce sutra ujutro roditi, a to je opšta trgovačka i industrijska revolucija. Loša trgovina i loša žetva 1846. i 1847. dovele su do revolucije 1848, a izgledi su deset prema jedan da će 1853. trgovina, svuda u svetu, biti pogodena dublje u korenu i da će duže biti izbačena iz koloseka nego ikad ranije.^[136] A ko misli da je brod na kome plovi Louis-Napoléon dovoljno izdržljiv da se održi uprkos burama koje će onda nužno izbiti?

Ali bacimo jedan pogled na položaj u kome se našao orao-kopile u predvečerje svoje pobe. Potpomagali su ga vojska, sveštenici i seljaštvo. Njegovom poduhvatu suprotstavljale su se srednja klasa (uključujući i veleposednike) i socijalisti ili revolucionarni radnici. Kad se jednom našao na čelu vlade, on ne samo da je morao da sačuva

podršku partija koje su ga tamo dovele već i da pridobije za sebe što je moguće više onih partija koje su dotle bile protiv njega, ili da nastoji da se one pomire s takvim stanjem stvari. Što se tiče vojske, sveštenstva, vladinih činovnika i učesnika zavere — lovaca na položaje od kojih je odavno stvorio krug oko sebe, tražilo se samo direktno podmićivanje, novčane sume, javno pljačkanje državnih sredstava, a videli smo kako je Louis-Napoléon brzo drešio kesu s gotovim novcem ili iznalazio dobra mesta za svoje prijatelje, koja su im pružala sjajnu priliku da se odmah obogate. Pogledajmo De Morneya, koji je s teretom dugova kao prosjak stupio u službu, a posle četiri nedelje izišao s isplaćenim dugovima i uz to s imovinom koju bi i oko Belgrave Square-a^[37] nazvali lepom garancijom lične nezavisnosti. Ali sasvim je druga stvar imati posla sa seljaštvom, veleposednicima, vlasnicima vrednosnih hartija i bankarima, fabrikantima, vlasnicima brodova, trgovcima na veliko i malo i, najzad, s najtežim problemom stoleća, — s radničkim pitanjem; jer uprkos svim vladinim merama za ućutkivanje, interesi ovih različitih klasa ostali su isto onako suprotni kao što su bili oduvek, mada više nije bilo štampe, parlamenta, javne tribine na kojoj bi se obznanila ova neprijatna činjenica. I tako, šta god je vlada pokušavala da učini za jednu klasu, bilo je sigurno da će pogoditi interese neke druge. Što god je Louis-Napoléon pokušao, svuda ga je dočekivalo pitanje »ko plaća račun?«, pitanje koje je oborilo više vlada nego sva druga, kao pitanje milicije, pitanje reformi i sva ostala zajedno. I mada je Louis-Napoléon već odredio da dobar deo plati njegov prethodnik Louis-Phillippe^[38], za poravnanje računa potrebno je mnogo više.

U našem sledećem izveštaju^[39] počecemo da skiciramo položaj raznih društvenih klasa u Francuskoj i da istražujemo da li sadašnja vlada raspolaže tolikim sredstvima kojima bi popravila ovaj položaj. Istovremeno ćemo pokazati šta je ta vlada pokušala i šta će kasnije najverovatnije pokušati u tom cilju, i tako ćemo skupiti materijale iz kojih će se moći izvući tačan zaključak o položaju i budućim izgledima čoveka koji se sada trudi što više može da ozloglasi ime Napoléon.

Naslov originala:

Real causes why the Franch proletarians remained comparatively inactive in December last

Prvi put objavljeno u listu

»Notes to the People«, br. 43 od 21. februara, br. 48 od 23. marta i br. 50 od 10. aprila 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Izjava

Jedan dopis od 25. februara iz Pariza, u br. 51. lista »Köln. Ztg.«^[140] donosi u vezi s takozvanom nemačko-francuskom zaverom^[141] sledeću belešku:

«Više optuženih, koji su u bekstvu, među njima i neki A. Majer, koga prikazuju kao *agenta Marxa i kompanije* . . .»

Koliko je lažno ovakvo prikazivanje, koje mi dodeljuje ne samo »kompaniju« već i jednog »agenta«, dokazuju sledeći podaci: A. Majer, jedan od najintimnijih prijatelja g. K. Schappera i bivšeg pruskog poručnika Willicha, bio je knjigovoda u Izbegličkom komitetu, kojim su oni rukovodili.^[142] Za odlazak iz Londona ove meni potpuno nepoznate osobe saznao sam tek iz pisma jednog svog prijatelja iz Ženeve, koji me je obavestio da me neki A. Majer ogovara na najgluplji način. Najzad su me francuski listovi poučili da je taj A. Majer »politička ličnost«.

London, 3. marta 1852.

KARL MARX

Naslov originala:

Erklärung

Prvi put objavljeno u listu
»Kölnische Zeitung«, br. 57
od 6. marta 1852.

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

[Velikani emigracije⁽¹⁴³⁾]

Napisano od maja do juna 1852.

Objavljuje se prema izdanju:

Karl Marx - Friedrich Engels, *Werke*, Band 8, Dietz Verlag,
Berlin 1960, str. 235—335, gde je štampano po rukopisu.

I

»Pevaj besmrtna dušo
o iskupljenju grešnika«^[144]
posredstvom Gottfrieda Kinkela

Gottfried Kinkel je rođen pre četrdesetak godina. Pred nama je njegov život u autobiografiji: *Gottfried Kinkel. Istina bez poezije. Biografska skica*. Izdao Adolph Strodtmann. (Hamburg, Hoffmann & Campe, 1850. U oktavu.)

Gottfried je heroj iz demokratskog Siegwartovog perioda^[145] koji je u Nemačkoj izazvao tako beskrajnu patriotsku setu i suzne jadicovke. Njegov debi je bio običan lirski Siegwart.

Nepovezano izlaganje u vidu dnevnika o njegovom ovozemaljskom životu kao i nametljiva indiskrecija tih otkrića idu na račun apostola Strodtmanna, čije »kompilatorsko izlaganje« pratimo.

»Bon. Febr. — sept. 1834.«

»Mladi Gottfried je studirao evangelističku teologiju kao i njegov prijatelj Paul Zeller i marljivošću i pobožnošću zadobio poštovanje svojih slavni nastavnika (Sack, Nitzsch i Bleek)« (str. 5).

Već od početka javlja se »očevidno zadubljen u ozbiljnija razmišljanja« (str. 4), »neraspoložen i sumoran« (str. 5) baš kako priliči grand homme en herbe¹. Pogled »Gottfriedovog smedeg, turobnog oka« odlutao je za nekolicinom mladih studenata »u mrkom fraku i svetloplavim kaputima«; Gottfried odmah oseća da su ti mladići »hteli da spoljnim sjajem nadoknade unutarnju prazninu« (str. 6). Njegovo moralno negodovanje objašnjava se time što je Gottfried »branio Hegela i Marheinekea«, kad su ti mladići Marheinekea nazivali »šupljoglavcem«; kasnije, kad kandidat teologije dolazi u Berlin

¹ budućem velikom čoveku

radi studija i treba i sam nešto da uči kod Marheinekea; on u svoj dnevnik zapisuje o njemu malu beletrističku izreku (str. 61):

»Znaj dobro: čovek koji mudruje,
Kô stoka on na polju pustom je,
Zli duh ga vodi uokrug,
a oko je lepa sočna paša svud.«^[146]

Gottfried tu zaboravlja drugu izreku kojom se Mefistofel ruga učeniku žednom znanja:

»Razum i nauku prezri!«^[146]

Ali čitava ta moralizatorska scena sa studentima služi samo kao uvod da se dà prilika budućem oslobodiocu sveta za sledeće otkrovenje (str. 6).

Gottfried kaže:

»Ovaj rod neće propasti ako ne nastane rat... Samo jaka sredstva mogu pomoći našem dobu da se izvuče iz blata!«

»Nov potop i ti kao Noje u drugom popravljenom izdanju!« — odvratio je njegov prijatelj.

Svetloplavi kaputi pomogli su Gottfriedu da se razvije dotle da sebe oglasi za »Noja u jednom novom potopu.« Uz to njegov prijatelj daje sledeću primedbu koja bi se mogla upotrebiti kao moto same biografije:

»Moj otac i ja često smo se potajno smejali tvom *oduševljavanju nejasnim pojmovima*.«

U svim tim ispovestima jedne lepe duše^[147] ponavlja se samo jedan »jasan pojam«, naime da je Kinkel još kao embrion bio veliki čovek. Najtrivijalnije stvari, kakve se događaju svim trivijalnim ljudima, postaju veoma važni događaji; mali jadi i radosti koje u nekoj interesantnijoj formi preživljava svaki kandidat teologije, sukobi s prilikama u građanskom društvu, kojih u Nemačkoj ima na tuceta u svakom seminaru i svakoj konzistoriji, postaju ovde sudbonosni svetski događaji s kojima Gottfried, obuzet svetskim bolom, neprekidno izvodi komediju. <Stoga nalazimo u tim ispovestima uopšte dvostruki karakter: *komediju*, zabavan način, kojim Gottfried hvata najneznatnije tričarije da bi proklamovao predosećanje svoje buduće veličine i sebe unapred ovekovečio u reljefu, i *razmetanja*, izmišljotine kojima se on služi da čitavu svoju vanit¹ naknadno ubaci u svaki beznačajan događaj iz svoje lirsko-teološke prošlosti. Odsada ćemo na tim dvema osnovama pratiti dalju Gottfriedovu istoriju.>²

Porodica <»prijatelja Paula« napušta Bon i> vraća se u Virtemberg. Gottfried ovako udešava taj događaj za pozornicu.

¹ taštinu — ² Tekst u šiljastim zagradama precrtan je u rukopisu.

Gottfried voli Paulovu sestru i ovom prilikom izjavljuje da je »već dva puta voleo«! Ali ova ljubav sada nije obična ljubav već »vatreno i istinsko bogopoštovanje« (str. 13).

Gottfried se s prijateljem Paulom penje na Drahenfels i u tom romantičnom dekoru izliva sledeći ditiramb:

«Odlazi, prijateljstvo! — Naći ću brata u Spasitelju. — Odlazi, ljubavi! — Neka mi vera bude nevesta. — Odlazi, sestrinska vernosti! — Došao sam u zajednicu mnogih hiljada pravednika! Ta, izlazi, moje mlado srce, i nauči da budeš samo sa svojim bogom, i bori se s njim dok ga ne savladaš i dok ti on ne nadene novo ime, ime svetog Izrailja, koga niko ne zna osim onaj ko ga prima! — Pozdrav tebi, ti divno jutarnje sunce, sliko moje probudene duše!» (Str. 17.)

Odlazak prijatelja je, tako, za Gottfrieda povod da zapeva svojoj duši himnu punu zanosa. Ali ni to nije dovoljno; mora još i prijatelj da zapeva himnu. Dok rasipa to ushićenje, Gottfried govori »svečaninim glasom i zažarenog lica«, »zaboravlja prisustvo svog prijatelja«, »pogled mu se preobrazio«, »kliče oduševljeno« itd. (str. 17), — ukratko, sušta starozavetna pojava proroka Ilije.

«Paul ga odano pogleda smešeći se setno i progovori: »U grudima tvojim jače je srce nego u mojim i svakako ćeš me nadmašiti, — ali dozvoli mi da ti ostanem prijatelj — i u daljini.» Radosno prihvati Gottfried ponudenu ruku i obnovi stari savez« (str. 18).

U ovoj sceni preobraženja na brdu Gottfried je postigao ono što želi. Prijatelj Paul koji se do malopre smejaao »Gottfriedovom oduševljenju za nejasne pojmove«, postaje skrušen pred imenom »svetog Izrailja« i priznaje Gottfriedovu nadmoć i buduću veličinu. Gottfried postaje veseo kao ptica na grani i s prijateljskom snishodljivošću obnavlja stari savez.

*

Scena se menja. Rodendan Kinkelove majke, žene pastora Kinkela iz Oberkasela. Ta porodična svetkovina se koristi kao povod da se oglasi da se »matrona kao i Spasiteljeva majka zvala Marija« (str. 20) — siguran nagoveštaj da je i Gottfried pozvan da bude spasitelj i izbavitelj sveta. Tako nam je na prvih dvadeset strana student teologije predstavljen kroz najtričavije događaje kao *Noje*, kao sveti *Izrailj*, kao *Ilija* i najzad kao *Hristos*.

*

Gottfried, koji u stvari ništa ne doživljava, u svojim doživljajima se, naravno, stalno vraća na svoja osećanja. Pijetizam, koji ga prati kao pastorovog sina i mladog bogoslova, odgovara urođenoj slabosti njegovog duha i koketnom bavljenju sopstvenom ličnošću. Saznaemo da su majka i sestra bile strogi pijetisti i da je Gottfried imao veoma razvijenu svest o grehu; sukob tog pobožnog shvatanja o grehu

s »uživanjem vedrog društvenog života« običnog studenta, kod Gottfrieda izgleda kao borba između religije i poezije, shodno njegovom pozivu svetsko-istorijskog značaja — krigla piva, koju sin sveštenika iz Oberkasela pije s drugim studentima, postaje sudbonosna čaša u kojoj se bore obe Faustove duše. U opisu pijetističkog života njegove porodice vidimo kako »majka Marija« suzbija kao grešnu »Gottfriedovu naklonost prema pozorištu« (str. 28) — značajan razdor koji opet treba da nagovesti budućeg pesnika, ali u stvari samo otkriva Gottfriedovu ljubav prema komedijaštvu. Za njegovu sestru Johannu priča se da je, kao pijetistička Megera, ošamarila jednu petogodišnju devojčicu zato što nije bila pažljiva u crkvi — prljavo porodično ogovaranje čije se iznošenje ne bi moglo shvatiti da se na kraju knjige ne pokazuje da je ta sestra Johanna najvatrenije ustala protiv Gottfriedovog braka s madam Mockel.

Kao događaj se pominje da je Gottfried u Zelsajdu održao »divnu propoved o pšeničnom zrnju koje vene«.

*

Porodica Zelter i »ljubljeni Elise« konačno putuju. Saznajemo da je Gottfried »vatreno stisnuo devojčinu ruku« i prošaputao pozdrav: »Elise, zbogom! Ne smem ništa više da kažem.« Posle te interesantne priče dolazi prva Siegwartova jadikovka.

»Uništen!« »Nem.« »Neutešan svetski bol!« »Vrelo čelo.« »Najdublji uzdasi.« »Najjači bol parao mu je mozak« itd. (str. 37).

Tako se čitava scena s Ilijom pretvara u čistu komediju koju je on odigrao »prijatelju Paulu« i sebi. I opet Paul nastupa da bi Siegwartu, koji tu sedi usamljen, jadikujući, šapnuo na uho: »Ovaj poljubac za mog Gottfrieda« (str. 38).

Gottfried se ponovo razveseljava.

»Čvršća je nego ikad moja namera da opet vidim svoju slatku dragu kad je budem dostojan i kad *steknem ime*« (str. 38).

Ni u ljubavnom bolu ne izostaje razmišljanje o budućem imenu, razmetanje predujmljenim lovorovim vencem. Gottfried koristi intermeco da svoju ljubav beskrajno se razmećući, prenese na papir da ne bi svetu bila uskraćena ni njegova osećanja o kojima piše u dnevniku. Ali scena još nije dostigla svoju poentu. Verni Paul mora da skrene pažnju umetnika, koji želi da osvoji svet, na to da ga Elise možda kasnije kad bude zastala a on nastavio da se razvija, neće više zadovoljavati.

»O ne!« — reče Gottfried.« »Taj nebeski cvet, koji jedva da je otvorio svoje prve laticice, već miriše tako slatko. A šta će tek biti kad ... plameni letnji *svak* muževne *snage* razvije njegove *unutarnje* *žalične listiće!*« (Str. 40.)

Paul se oseća prinuđenim da na tu nepristojnu figuru odgovori da je pesnika nemoguće ubediti razlozima razuma.

„I sva vaša mudrost štiti vas isto tako malo od čudi života koliko i naše *drago bezumlje*“, odgovorio je Gottfried *smešeci se* (str. 40).

Dirljiva slika, Narcis se smeši samom sebi. Bespomoćni kandidat odjednom se javlja kao dragi bezumni, Paul postaje Wagner, koji se divi velikom čoveku, a veliki čovek »se smeši«, »da, smeši se blago i prijateljski«. Poenta je dostignuta.

*

Gottfried najzad stiže dotle da odlazi iz Bona. On sam rezimira stepen naučnog obrazovanja do koga je tamo na ovaj način dospao:

»Na žalost, sve više se udaljavam od hegelijanstva; najveća mi je želja da postanem racionalista, a ja sam, međutim, istovremeno supernaturalista i mističar, a ako ustreba čak i pijetista« (str. 45).

Ovom autoportretu se nema šta dodati.

*

»Berlin. Okt. 1834 — avg. 1835.«

Iz sitne porodične i studentske bede Gottfried dolazi u Berlin. Ne vidimo ni traga uticaja velegradskih uslova života, bar u poređenju s Bonom, ni traga od učešća u tadašnjem naučnom pokretu; Gottfriedov dnevnik se svodi na beleške o uzbuđenjima koja doživljava zajedno s jednim novim compagnon d'aventure¹, Hugom Dünwegom iz Barmena, i o malim jadima siromašnog teologa, novčanim neprilikama, otrcanim frakovima, mestu recenzenta itd. Njegov život nema nikakve veze s javnim životom grada, već je vezan samo za porodicu Schlössing u kojoj Dünweg potajno važi za majstora *Wolframa*², a Gottfried za majstora *Gottfrieda von Strasburga* (str. 67). Elise sve više iščezava iz njegovog srca, a počinje da ga draži gospođica Maria Schlössing; saznaje, na nesreću, još i za Elisinu veridbu s nekim drugim i, najzad, rezimira ono što je osećao i čemu je težio u Berlinu »nejasnu čežnju za ženskim bićem koje sme da nazove *sasvim svojim*«.

Ali Berlin se ne sme napustiti bez neizbežne poente:

»Pre nego što je napustio Berlin, stari« (režiser) »Weiss uveo ga je još *jednom* u pozorište. Neko čudno osećanje proželo je mladića, kad je prijazni starac u velikoj sali, u kojoj su postavljene biste nemačkih dramatičara, značajno rekao, pokazujući na nekoliko praznih niša:

„*Ima još slobodnih mesta!*“

¹ drugom u pustolovinama — ² Wolfram von Eschenbach

Mesto za platenovca Gottfrieda, koji od jednog starog farceur¹ tako ozbiljno prihvata ponuđeno uživanje u »budućoj besmrtnosti«, to mesto je u stvari još slobodno.

*

»Bon. Jesen 1835 — jesen 1837«

»Stalno se kolebajući između umetnosti, života i nauke, baveći se neodređeno i jednim i drugim i trećim, nameravao je da iz svega nauči, stekne, sam stvori, onoliko koliko mu to dozvoljava njegova neodlučnost« (str. 89).

S tim saznanjem da je neodlučan diletant, Gottfried se vraća u Bon. Osećanje diletantizma ga, naravno, ne sprečava da položi ispit za licencijata i postane privatni docent na Univerzitetu u Bonu.

»Ni Chamisso ni Knapp nisu uneli u svoje džepne knjige^[146] pesme koje im je poslao, i to ga je mnogo bolelo« (str. 99).

Tako je debitovao, kad se prvi put javno ogledao, veliki čovek, koji u privatnom krugu stalno živi na duhovnu veresiju u ime svog budućeg značaja. Od tog trenutka on definitivno postaje sumnjiva lokalna veličina za beletristički studentski kružok, sve dok ga jedna ogrebotina u Badenu ne pretvori u heroja nemačkog filistarstva.

»Naprotiv, u Kinkelovim grudima sve više i više se budi čežnja za jakom i vernom ljubavlju, koja se nije mogla potisnuti nikakvim radom« (str. 103).

Prva žrtva te čežnje je izvesna Minna. Gottfried flertuje s Minnom i, za promenu, nastupa kao saosećajni Mahade^[140] koji dopušta da ga obožava devica i pri tom razmišlja o njenom zdravstvenom stanju.

»Kinkel bi mogao da je voli da je mogao da se zavarava o njenom stanju; ali njegova ljubav bi samo još brže ubila ružu koja vene. Minna je bila prva devojka koja je mogla da ga razume; ali ona bi mu, kao druga Hekuba, rodila ne decu već baklje, i roditeljski oganj bi kroz nju spalio sopstveni dom, kao Prijamovu Troju. Ali ipak nije mogao da se rastane od nje, zbog nje mu je krvarilo srce, *patio je ne iz ljubavi već iz samilosti.*«

Božanski junak, čija ljubav ubija kao Jupiterov pogled, običan je uobraženko, koji stalno razmišlja o sebi samom, koji se, proučavajući pitanje ženidbe, prvi put ogleda u ulozi srceubice. Odvratno razmišljanje o bolesnom stanju i njegovim posledicama kod dece koja bi tu mogla da se nađu, pretvara se povrh svega u običnu špekulaciju usled te okolnosti što on i dalje održava odnos zbog svog unutarnjeg samozadovoljenja i ne prekida ga pre nego što mu se pruži prilika za novu melodramsku scenu.

¹ lakrdijaša

Gottfried putuje k ujaku kome tek što je umro sin; kraj izloženog mrtvaca, u ponoćni čas pun jeze, on priređuje scenu, kao iz neke Belinijeve opere, sa svojom rođakom, gospođicom Elise II, veri se s njom »pred mrtvacem« i sutradan ujutru ga ujak srećno prihvata kao budućeg zeta.

«A često je mislio na Minnu i na trenutak kad će morati da je vidi, pošto je sada za nju bio zauvek izgubljen; samo on se nije bojao tog trenutka, jer ona ne može da polaže pravo na srce koje je već vezano» (str. 117).

Nova veridba nema nikakav drugi značaj osim da odnos sa Minnom dovede do dramatične kolizije u kojoj se sučeljavaju »obaveza i strast«. Ta kolizija se izvodi s najvećom filistarском niskošću, na taj način što »poštenjaković« pred samim sobom osporava Minnino pravo na njegovo srce koje je već vezano; vrlo čoveku, naravno, ne smeta ništa što tu kukavičku samoobmanu spasava naknadno preokrećući redosled u »vezanom srcu«.

Gottfried se našao pred interesantnom neizbežnosću da slomi jedno »siroto veliko srce«.

«Posle kratke pauze Gottfried nastavi: „Istovremeno verujem, draga Minna, da moram da Vas zamolim za oprostaj. — Možda sam se o Vas ogrešio — Minna, ova ruka koju sam Vam juče dao tako predusretljivo, ta ruka više nije slobodna — ja sam verenik!» (str. 123).

Melodramski kandidat se dobro čuva da joj ne kaže da je do te veridbe došlo nekoliko sati posle onog trenutka kad joj je »tako predusretljivo« pružio svoju ruku.

«Oh, bože! Minna, možete li mi oprostiti?» (loc. cit.)

«Muškarac sam i moram ostati veran svojoj obavezi — ne smem da Vas volim! Ali obmanjivao Vas nisam» (str. 124).

Posle ove naknadno aranžirane moralne obaveze nedostaje još samo da se dogodi neverovatno, da se efektno preokrene čitava situacija, u kojoj ne prašta Minna njemu, već pop-moralista prašta prevarenoj. U tu svrhu izmišlja se mogućnost da ga Minna »može mrzeti u daljini« i za tu pretpostavku nadovezuje se sledeći moralni zaključak:

«Rado Vam praštam i, ako se tako desi, možete unapred biti sigurni u moj oprostaj. A sad zbogom, zove me moja obaveza, moram Vas ostaviti!» — Tada on izide laganim korakom iz venjaka... Od tog časa Gottfried je bio nesrećan» (str. 124).

Glumac i uobraženi ljubavnik pretvara se u hvalisavog popa koji se izvlači iz afere pritvornim blagoslovom. Siegwart je kroz izmišljene ljubavne konflikte došao do srećnog rezultata da može uobražavati da je nesrećan.

Najzad izlazi na videlo da su sve te aranžirane ljubavne istorije samo Gottfriedovo koketno flertovanje sa samim sobom. Cela istorija

se svodi na to da pop, koji sanja o svojoj budućoj besmrtnosti, navodi starozavetne priče i moderne fantazije iz pozajmne biblioteke »a la Spieß, Clauren i Cramer« i tako uživa u svom uobraženju da je romantični junak.

»Kad je preturao po svojim knjigama, dopade mu u ruke *Ofterdingen* od Novalisa, koji je u njemu još pre godinu dana tako često raspaljivao žar poezije. Još dok je išao u gimnaziju i s nekoliko prijatelja osnovao društvo pod imenom »Teutonija«, koje je sebi postavilo za cilj međusobno pomaganje u upoznavanju nemačke istorije i književnosti, nadenuo je sebi ime *Heinrich von Ofterdingen* . . . Sad mu je postalo jasno značenje tog imena. Zamisljao je da je on onaj *Heinrich* u prijatnom gradiću u podnožju Vartburga i čežnja za »plavim cvetom« obuzela ga je neobuzdanim snagom. Minna nije mogla biti taj sjajni cvet iz bajke, a to nije mogla biti ni njegova nevesta, koliko god je ispitivao svoje srce. Sanjareći nastavljao je da čita, obuzimao ga je omamljujući čarobni svet i najzad se plačući bacio na stolicu, sećajući se »plavog cveta«.

Gottfried tu otkriva celu romantičnu laž kojom se zaodenuo; sklonost za maskaradu, prerušavanje u druge ljude je njegova prava »unutarnja priroda«. Kao što se ranije nazivao Gottfried von Straßburg, tako se sada pojavljuje kao *Heinrich von Ofterdingen*⁽¹⁵⁰⁾ i ono što traži nije »plavi cvet«, već žena koja ga priznaje kao *Heinricha von Ofterdingena*. Taj »plavi cvet« našao je najzad, pomalo uvenuo, u jednoj ženi koja je s njim igrala priželjkivanu komediju u njegovom i svom interesu.

Lažna romantika, travestija i karikiranje starih povesti i tuđih avantura koje Gottfried u nedostatku sopstvenog fonda naknadno *preživljava*, čitava ta osećajna lakrdija besadržajnih kolizija s raznim Marie, Minna, Elise I i Elise II dovela ga je dotle da veruje da je stigao do vrhova Goetheovih doživljaja. Kao što Goethe posle svojih ljubavnih bura iznenada kreće u Italiju i tamo piše svoje *Elegije*, i Gottfried veruje da sada, posle svojih izmišljenih ljubavnih zanosa, ima pravo da pohodi Rim. Goethe je predosetio da će se pojaviti Gottfried:

Ako i kit ima svoju vaš
Mogu i ja imati svoju.⁽¹⁶¹⁾

*

»Italija. Okt. 1837 — mart 1838«

U Gottfriedovom dnevniku pohod u Rim počinje predugim opisom puta od Bona do Koblenca. I ta nova epoha počinje onako kako je prethodna završena, mnogostrukim korišćenjem tuđih doživljaja. Gottfried se na parobrodu seća »izvršnog Hoffmannovog poteza« po kome »majstor Johannes Wacht baš posle najjačeg bola stvara istinsko umetničko delo«⁽¹⁶²⁾; da bi taj »izvršni potez« našao

svoju potvrdu, Gottfried se posle »jakog bola« zbog Minne zadubio u »razmišljanje« »o tome da izvede davno nameravanu tragediju« (str. 140).

Na Kinkelovom putu od Koblenca do Rima dešava se ovo:

»Mila pisma njegove neveste, koja je često dobijao i na koja je obično odmah odgovarao, potiskivala su mračne misli« (str. 144).

»Njegova ljubav prema lepoj Elise II uhvatila je duboke korene u čeznutljivim mladićevim grudima« (str. 146).

U Rimu se događa ovo:

»Došavši u Rim, Kinkel je zatekao pismo svoje neveste koje je još pojačalo njegovu ljubav prema njoj i sve više potiskivalo Minninu sliku. Srce mu je govorilo da ga Elise može usrećiti i on se s najčistijim žarom predao tom osećanju . . . Tek sada je naučio da voli« (str. 151).

Minna, koju je ranije voleo samo iz sažaljenja, pojavila se, znači, opet na sceni osećanja. Što se tiče Elise, on sanja da ona njega može da usreći, a ne on nju. A ipak je maštajući o »plavom cvetu« pre toga izrazio da ni Elise ni Minna ne mogu da budu taj cvet iz bajke koji ga tako poetski draži. Međutim, novoprobudena osećanja prema obema devojkama služe za to da se stvori situacija za aranžiranje ponovnog konflikta.

»Kinkelova poezija je očevino dremala u Italiji« (str. 151).

Zašto?

»Jer mu je nedostajala još *forma*« (str. 152).

Kasnije saznajemo da je u Nemačku doneo dobro spakovanu »formu« kao rezultat šestomesečnog boravka u Italiji. Pošto je Goethe u Rimu spevao svoje *Elegije*, to i Gottfried isto tako smišlja jednu elegiju, *Budenje Rima* (str. 153).

U Kinkelovom stanu služavka pruža Kinkelu pismo od njegove verenice. On ga radosno otvori i

»jauknuvši, klonu na ležaj. Elise mu je javljala da ju je zaprosio jedan imućan gospodin, neki dr D., koji ima razvijenu praksu i čak — jahaćeg konja; pošto će proći još mnogo vremena dok on, Kinkel, siromašan teolog, stvori sebi siguran položaj, ona ga moli da raskine vezu koja je vezuje za njega.«

Potpuna reminiscencija iz *Ljudske mržnje i pokajanja*.^[153]

Gottfried »uništen«, »strahovito okamenjen«, »suvo oko«, »osećanje osvete«, »kama«, »grudi suparnika«, »krv iz srca protivnika«, »leđena hladnoća«, »bezumni bol« itd. (str. 156—157).

U tim »jadima i radostima siromašnog teologa« nesrećnom kandidatu uglavnom zadaje bol misao da ga ona prezrivo »odbacuje« zbog »nesigurnog posedovanja zemaljskih dobara« (str. 157). Posle teatralnih gore opisanih osećanja koja ga obuzimaju, on se najzad uzdiže do ovakve utehe:

»Ona te nije bila vredna — a tebi ostaje krilo genija koje će te podići visoko iznad tog mračnog jada! *I kada jednog dana postaneš slavan širom Zemljine kugle*, tad neka varljiva žena nađe osudu u sopstvenom srcu! — A ko zna da me neće *njena deca*, kad prohuje godine, potražiti da bi me zamolila za pomoć, a ne bih hteo da prevremeno i to propustim« (str. 157).

Posle neizbežnog uživanja pre vremena u »budućoj slavi koja obleće Zemljinu kuglu«, ovde izlazi na videlo običan popovski filistar. On računa na to da će Elisina deca možda kasnije u bedi preklinjati velikog pesnika za milostinju — »ne bi hteo da prevremeno i to propusti«. A zašto? Zato što Elise »budućoj slavi«, o kojoj Gottfried stalno sanja, »pretpostavlja jahaćeg konja«, zato što majmunluku, koji on namerava da izvede pod imenom Heinrich von Ofterdingen, pretpostavlja »zemaljska dobra«. Još je stari Hegel s pravom primetio da se plemenita svest uvek pretvara u podlu.^[154]

*

»Bon. Leto 1838 — leto 1843«

(*Spletka i ljubav*)

Pošto je Gottfried u Italiji karikirao Goethea, on se na povratku rešava da izvede Schillerovu *Spletku i ljubav*.

Uprkos svetskom bolu koji mu razdire grudi, Gottfried je telesno »zdraviji nego ikad« (str. 167). Namerava da »radovima stvori sebi književnu slavu« (str. 169), što ga, međutim, kasnije ne sprečava da, kad »radovi« ne mogu da mu stvore književnu slavu, sebi pribavi jevtiniju slavu bez rada.

»Nejasna čežnja«, s kojom Gottfried juri uvek za »ženskim bićem«, ispoljava se u ženidbenim obećanjima i veridbama, koje se ređaju neobično brzo jedna za drugom. Obećavanje braka je klasična forma kojom jak čovek i nadmoćan »budući« duh u stvarnosti pokušava da osvoji svoje dragane i da ih veže za sebe. Čim poveruje da vidi plavi cvetić koji bi mogao da mu pomogne da odigra ulogu Heinricha von Ofterdingena, pesnikova meka magličasta omamljenost osećanjima zgušnjava se u vrlo jasnu sliku kandidatovog sna da idealno srodstvo po izboru dopuni vezom »obaveze«. Taj građanski lov, u kome veridbe à tort et à travers¹ sleću na sve krasuljke i vodene cvetiće posle prvog pozdrava, čini još odvratnijom onu ulagivačku koketeriju kojom Gottfried stalno otvara svoje grudi da bi pokazao svoj »veliki pesnički bol«.

Stoga Gottfried mora, naravno, po svom povratku iz Italije da se opet »veri«: ovoga puta ga objektu njegove čežnje direktno upućuje njegova sestra, ona dama Johanna, čiji su pijetistički fanatizam već ranije ovekovečili Gottfriedovi usklici u dnevniku.

¹ nasumce

»Bögehold je tih dana objavio svoju veridbu s gospođicom Kinkel, i Johanna, koja se sada nametljivije nego ikad mešala u stvari srca svog brata, želela je iz raznih razloga i porodičnih obzira, koje je bolje prećutati pred svetom, da se Gottfried sad *zauzvrat* oženi sestrom njenog mladoženje, gospođicom Sophie Bögehold« (str. 172). »Kinkela je« — razume se — »nužno morala privlačiti blaga devojka... Ona je bila mila, nevinna devojka« (str. 173). »Kinkel je« — razume se — »najnežnije zaprosio njenu ruku, koju su mu srećni roditelji radosno obećali čim« — razume se — »on bude stekao siguran položaj i bude mogao da se oženi svojom nevestom« — razume se — »kao profesor ili vlasnik tihog parohovog stana«.

Težnju za ženidbom koja se provlači kroz sve avanture vatrenog kandidata on je ovom prilikom preneo na papir u ovom kitnjastom malom stihu:

Ni za čim drugim ja ne žudim
Osım za jednom belom rukom!

Sve drugo, oči, usne, kovrdže, proglašava za »tričariju«.

Ništa od toga ne budi njegovu žudnju,
Već samo mala bela ruka! (Str. 174.)

Ljubav, koju vodi s gospođicom Sophie Bögehold po naredbi »sestre Johanne, koja je nametljivija nego ikad« i iz sve golicavije žudnje za jednom »rukom«, naziva u isto vreme »dubokom, jakom i tihom« (str. 175), a naročito »je religiozni elemenat igrao veliku ulogu u toj novoj ljubavi« (str. 176).

Naime, religiozni elemenat u Gottfriedovim ljubavnim istorijama zamenjuje naizmenično elemenat romana i drame. Gde mu ne polazi za rukom da dramskim efektima stavi sebe u novu zigvartovsku situaciju, koriste se religiozna osećanja da bi se tim banalnim pričama dao veći značaj. Siegwart postaje pobožni Jung-Stilling¹, kome je bog takođe dao tako čudesnu snagu da su tri žene podlegle njegovim muškim grudima, a ipak je uvek iznova mogao »da se oženi« novom dragom.

★

Najzad dolazimo do sudbonosne katastrofe u ovom životopisu bogatom događajima, do Stillingovog poznanstva s *Johannom Mockel*, razvedenom Mathieux. Tu je Gottfried našao ženskog Kinkela, svoje romantično alter ego², samo tvrđe, pametnije, manje nejasno i, zahvaljujući zreloj dobi, oslobođeno prvih mladalačkih iluzija.

Mockelova je s Kinkelom imala zajedničko to što ni nju svet nije priznavao. Bila je odbojna, vulgarna pojava; bila je nesrećna u prvom braku. Talentovana za muziku, ali ne u toj meri da bi se proćula po svojim kompozicijama ili virtuoznom izvođenju; u Berlinu je doživela fijasko pokušavajući da kopira Bettinine³ zastarele deti-

¹ Heroj autobiografskog romana Junga-Stillinga koji predstavlja obrazac pijetističke literature — ² drugo »ja« — ³ Bettina von Arnim, nemačka pesnikinja

njarije. Ova iksustva su od nje učinila ozlojeđenu ličnost. Ako je, kao i Kinkel, i bila pozer da bi, obilno se koristeći dodavanjem, običnim događajima iz svog života dala »posvećeniji« karakter, kod nje je zato što je zašla u godine, *potreba* (po Strodttmannu) za ljubaviju bila ipak jača od poetskih trabunjanja o njoj. Ono što je u tom smislu kod Kinkela imalo karakter ženskog, kod Mockelove je imalo karakter muškog. Stoga je sasvim prirodno što se takva osoba rado upustila u to da s Kinkelom odigra komediju neshvaćenih lepih duša čiji je završetak ispao na obostrano zadovoljstvo, da prizna Siegwarta kao Heinricha von Offerdingena i da dozvoli da on u njoj nađe »plavi cvet«.

Nakon što je Kinkel baš uz pomoć svoje sestre došao do treće ili četvrte verence, sada ga Mockelova uvodi u nov ljubavni lavirint.

Gottfried se nalazi u »talasu društva« (str. 190), jednom od onih »krugova« profesora ili »najuglednijih ljudi« nemačkih univerzitetskih gradića koji mogu da znače datum samo u životu hrišćansko-germanskih kandidata. Mockelova peva i dobija aplauz. Uređeno je da Gottfried sedne kraj nje za sto i tu se odvija sledeća scena:

»Mora biti da je divan osećaj!« — reče Gottfried — »leteti tako, praćen opštim divljenjem, na krilima genija kroz veseli svet«. — »Mislite?« — na to će uzbuđeno Mockelova. »Čujem da imate mnogo dara za poeziju. Možda će i Vas tako obasuti pohvalama... a onda ću Vas pitati da li ste srećni, ako ne...?« — »Ako ne?« upita Gottfried Mockelovu, kad je zastala« (str. 188).

Nespretnom kandidatu, sklonom lirici, bačen je mamac.

Mockelova ga, potom, obaveštava da je nedavno

»čula njegovu propoved o tuzi hrišćana za *domovinom* i mislila koliko se taj lepi mladić odrekao sveta kad je i u njoj probudio tihu čežnju za bezazlenim detinjim snom u koji ju je nekada uljuljkivao izgubljeni glas vere« (str. 189).

Gottfried je bio »očaran« (str. 189) ovom učtivošću. Bilo mu je neizmerno prijatno što vidi »da Mockelova nije srećna« (loc. cit.). On odmah odlučuje da »svojim vatrenim oduševljenjem za veru u spasenje kroz Isusa Hrista« »opet pridobije i ovu tužnu ljudsku dušu...« (loc. cit.). Pošto je Mockelova katolkinja, ta veza počinje na osnovu izmišljenog motiva da se u »službi svemoćnog« pridobije jedna duša — komedija, u koju se upušta i Mockelova.

★

»U toku 1840. godine Kinkel je dobio i mesto pastorovog pomoćnika u evangelističkoj crkvenoj opštini u Kelnu, kuda je putovao svake nedelje ujutru da održi propoved« (str. 193).

Ova primedba biografa pobuđuje nas da kažemo nekoliko reči o položaju Kinkela kao teologa. »U toku 1840. godine« kritika je već

najbespoštednije sasekla sadržaj hrišćanstva, naučna [...]¹ došla je s Brunom Bauerom u otvoreni sukob s državom. U ovom periodu Kinkel se javlja kao propovednik ali nemajući s jedne strane, energiju ortodoksije a, s druge strane, smisla da teologiju shvati objektivno, on se nagada s hrišćanstvom na sentimentalno lirsko-deklamatorski način à la Krummacher, predstavljajući Hrista kao »prijatelja i vođu«, pokušava da se otrese »onoga što nije lepo« u obliku hrišćanstva i da sadržaj zameni praznom frazeologijom. Taj manir — zameniti sadržaj formom, misao frazom, otkrio je u Nemačkoj niz popova — deklamatora koji su, prirodno, morali da nađu прибежиште u *demokratiji*. Ako je u teologiji tu i tamo ipak potrebno bar površno znanje, prazna frazeologija je našla svoju punu primenu u demokratiji, gde prazna, zvučna deklamacija, nullité sonore², potpuno čini suvišnim duh i uvid u situaciju. Kinkel, koga su studije teologije dovele samo do sentimentalnih izvoda iz hrišćanskog učenja izloženih u Claurenovom duhu bio je u govoru i pisanju izraz one crkveno-besedničke lagarije koju su nazivali i »poetska proza« i koju je on na smešan način uzeo kao izgovor za svoj »pesnički poziv«. Njegovo pesništvo [ne] zasniva se na sađenju pravih lovora već zasadiivanju crvenih divljih paprika kojima ukrašava trivijalni put. Tu istu slabost duha — rešavati konflikte ne prema sadržini već pomoću udobne forme — pokazuje i na položaju docenta na univerzitetu. Borba protiv stare profesionalne pedanterije izbegava se »studentskim« odnosom koji od docenta pravi studenta, a studenta diže na položaj privatnog docenta. Iz te škole je izišla i čitava generacija Strodtmanna, Schurzea i sličnih osoba koje su svoju frazeologiju, svoja znanja i svoj laki »visoki poziv« najzad mogli da upotrebe samo u demokratiji.

★

Nov ljubavni odnos pretvara se sada u istoriju o Gokelu, Hinkelu i Gakeleiji.³ [155]

Godina 1840. značila je preokret u istoriji Nemačke. S jedne strane, kritička primena Hegelove filozofije na teologiju i politiku revolucionisala je nauku, s druge strane, od stupanja Friedricha Wilhelma IV na presto počeo je pokret buržoazije, čije su konstitucionalističke težnje još uvek imale potpuno radikalni privid: od maglovite »političke proze« toga doba do nove pojave revolucionarne sile dnevne štampe.

Šta je radio Gottfried u to doba? Mockelova je s njim osnovala »Gundelj, časopis za nefilistre«⁴ (str. 209) i Udruženje gundelja. Taj list je, naime, imao samo

¹ Reč koja ovde nedostaje precrtana je i nečitka. — ² zvučna ništavnost — ³ Igra reči: Gockel — pevac, Hinkel — kokica; sličnost s imenima Mockel i Kinkel. — ⁴ U originalu: »Maikäfer, eine Zeitschrift für Nicht-Philister»

»tu svrhu da užem krugu prijatelja jednom nedeljno obezbedi vedro veće puno uživanja, i da saradnicima pruži priliku da svoj proizvod podvrgnu kritici dobro-namernog kruga ljudi koji se razumeju u umetnost« (str. 209 - 210).

Prava tendencija »Udruženja gundelja« bila je rešavanje zagonetke o plavom cvetu. Sastanci su se održavali u kući Mockelove i imali su za cilj da u krugu beznačajnih studenata koji se bave beletristikom, slave Mockelovu kao »kraljicu« (str. 210), a Kinkela kao »ministra« (str. 255). Obe neshvaćene lepe duše našle su mogućnost da u »Udruženju gundelja« nađu utehu za »nepravdu koju im je naneo zli svet« (str. 296); mogli su da priznaju jedno drugo u ulogama Heinricha von Ofterdingena i plavog cveta. Gottfried, kome je igranje tuđih uloga postalo druga priroda, morao se osećati srećnim što je najzad stvorio pravo »*pozorište ljubitelja*« (str. 254). Čitava ta majmunska komedija služila je istovremeno i kao uvertira za dalji praktični razvoj stvari:

»Te večeri su mu pružale priliku da Mockelovu pored toga posećuje i u domu njenih roditelja« (str. 212).

Svelo se na to da je »Udruženje gundelja« imitiralo Getingenški savez prijatelja^[156] s tom razlikom što ovaj znači epohu u razvitku nemačke književnosti, dok je »Udruženje gundelja« ostalo beznačajna lokalna karikatura. »Veseli gundelji« (str. 254) kao Sebastian Longard, Leo Hasse, C.A. Schlönbach itd. bili su, kako priznaje sam apologetski biograf, bezbojni, dosadni, lenji i beznačajni mladići (str. 211. i 298).

*

Gottfried je, naravno, ubrzao počeo da »razmišlja poredeći« (str. 221) Mockelovu i svoju nevestu, ali »dosad još nije imao vremena za obična razmišljanja o svadbi i braku« (str. 219), koja su mu inače bila vrlo dobro poznata. Jednom rečju, stajao je kao Buridanov magarac između dva plasta sena. Ali je Mockelova, vrlo iskusna i s praktičnim namerama, »jasno sagledala nevidljivu vezu« (str. 225); odlučila je da malo pomogne »slučaju ili božjem providenju« (str. 229).

»U ono doba, kad Gottfried obično zbog naučno-predavačkog rada nije mogao da bude uz Mockelovu, uputio se jednom njoj i kad se tiho približio njenoj sobi, do uha mu je doprla tužna pesma. Počeo je da osluškujе:

Bližiš se! I kao jutarnja rumen
Na obrazima mi trepti itd. itd.
Neizrecivi bol:
Avaj, ti to ne osećaš!

Otegnuti, setni akord završio je njenu pesmu i postepeno zamro u vazduhu« (str. 230. i 231).

Gottfried misli da se neprimećen povukao, kod kuće smatra da je situacija vrlo interesantna i piše očajničke sonete u kojima Moc-

kelovu poredi sa Lorelaj (str. 233). Da bi utekao od Lorelaj i ostao veran gospodici Sophie Bögehold, pokušava da dobije mesto nastavnika i Vizbadenu, ali je odbijen. Uz gore pomenuti slučaj desilo se još nešto što je bilo odlučujuće. Ne samo što »je sunce težilo da izađe iz znaka Device« (str. 236) već i Gottfried i Mockelova idu na izlet čunom po Rajni; jedan parobrod, u prolazu, prevrće čun i Gottfried plivajući iznosi Mockelovu na obalu.

»Kad je, privijajući na grudi spasenu ženu, plivao prema obali, proželo ga je prvi put osećanje da ga samo ta žena može učiniti srećnim« (str. 238).

Ovoga puta je Gottfried doživeo istinsku, a ne izmišljenu romantičnu scenu iz *Izbora po srodnosti*^[157]. Time je pitanje rešeno; on se rastaje od Sophie Bögehold.

*

A sad, posle ljubavi — spletki. Pastor Engels iznosi Gottfriedu u ime prezviteriskog veća da jednom protestantskom pastoru kao što je Gottfried ne priliči veza s razvedenom ženom, uz to katolkinjom. Gottfried se poziva na večna čovekova prava, ističući s mnogo licemerstva sledeće tačke:

1. »Nije zločin što je s tom damom pio kafu u Hircekimfenu« (str. 249).
 2. »Stvar je in ambiguo¹, pošto dosad javno nije izjavio ni da hoće da se oženi dotičnom damom, ni suprotno« (str. 251).
 3. »Što se tiče vere, ne može se znati šta će doneti budućnost« (str. 250).
- »A sad Vas molim, svratite do mene i popijte šolju kafe« (str. 251).

S tom replikom Gottfried i pastor Engels, koji ne može da odoli pozivu, odlaze sa scene. Takvom snagom i blagošću umeo je Gottfried da reši konflikt s postojećim okolnostima.

*

Sledeći pasus karakteriše uticaj »Udruženja gundelja« na Gottfrieda:

»Bio je 29. jun 1841. Tog dana je trebalo slaviti prvu veliku svečanost osnivanja Udruženja gundelja« (str. 253). »Čuo se samo jedan glas kad je trebalo doneti odluku o nagradi. Gottfried je skromno kleknuo pred kraljicu, koja mu je stavila neizbežni lovorov venac oko užarenog čela, dok je večernja rumen bacala svoje plamene zrake na ozareno pesnikovo lice« (str. 285).

Na to svečano posvećenje izmišljene pesničke slave Heinricha von Ofterdingena i plavi cvet nadovezuje svoja osećanja i želje. Mockelova je te večeri opevala himnu »Udruženja gundelja«, koju je sama

¹ neizvesna, dvosmislena

komponovala i koja se završava sledećom strofom u kojoj je rezimirana sva tendencija ovog udruženja:

Čemu nas uči ova priča?
Gundelju, leti!
Ko je star, za njega nema žena više,
Zato čuj, ne premisslaj suviše!
Gundelju, leti!

Bezazleni biograf primećuje da »je poziv na brak, sadržan u toj strofi, bio sasvim nenameran« (str. 255). Gottfried je razumeo nameru, »ali nije hteo da požuri i izbegne« da ga još dve godine »Udruženje gundelja« kiti lorovovim vencem, obožava ga i čezne za njim, i oženio se Mockelovom 22. maja 1843, pošto je ona, uprkos svog neverništva, prešla u protestantsku veru uz neukusan izgovor »da protestantskoj veri nije toliko stalo do određenih obrazaca vere koliko do *etičkog* pojma« (str. 315).

I sad izvuci tu pouku još,
Plavom cvetu ne veruj ni za groš!

★

Gottfried je počeo svoj odnos s Mockelovom pod izgovorom da želi da je iz njenog bezboštva uvede u protestantsku crkvu. Mockelova sad traži *Život Isusov* od Strauβa, ali opet zapada u svoje bezboštvo, »i srce mu se stezalo dok ju je pratio po stazama sumnje u bezdane negacije. On je s njom krčio put kroz zavojiti lavirint novije filozofije« (str. 308).

U negaciju ga nagoni ne razvoj filozofije, koja je tada već delovala na mase, već slučajni emocionalni odnos.

Šta je našao u tom lavirintu filozofije, pokazuje sam njegov dnevnik.

»Videću da li će me snažna struja od Kanta do Feuerbacha odvući u — *panteizam!*« (str. 308).

Kao da ta struja upravo ne odvlači dalje od panteizma i kao da Feuerbach predstavlja poslednju reč nemačke filozofije!

»Kruna moga života«, nastavlja dnevnik, »nije istorijsko saznanje, već čvrst sistem, a srž teologije nije crkvena istorija, već dogmatika« (na istom mestu).

Kao da nemačka filozofija nije rastvorila čvrste sisteme u istorijska saznanja, a dogmatična jezgra u crkvenu istoriju! — U tim ispovestima ocrtava se potpuni kontrarevolucionarni demokrata za koga je i samo kretanje puko sredstvo da se dođe do nekih neospornih večitih istina kao do ustajalih nepokretnih tačaka.

Ali neka čitalac na osnovu ovog Gottfriedovog apologetskog knjigovodstva o čitavom njegovom razvitku sam prosudi kakav se revolucionarni elemenat skriva u tom melodramskom teologu-glumcu.

II

Tako se završava prvi čin iz Kinkelovog života i do izbivanja februarske revolucije ne događa se ništa vredno pomena. Knjižarska kuća Cotta primila mu je pesme ne plativši honorar i veći deo tiraža zadržala na skladištu, sve dok ona poznata ogrebotina u Badenu nije donela piscu oreol pesnika, a njegovim proizvodima tržište.

Uostalom, biograf prećutkuje jednu značajnu činjenicu. Kinkel je priznao da je cilj njegovih želja da umre kao stari direktor pozorišta; ideal mu je bio neki Eisenhut, koji je sa svojom trupom putovao gore-dole uz Rajnu kao putujući Pickelhäring^[158] i posle poludeo.

Pored svojih crkveno-besedničkih predavanja u Bonu, Gottfried je s vremena na vreme držao i u Kelnu niz teoloških i estetičkih umetničkih predstava. Kad je počela februarska revolucija, završio ih je ovim proročanstvom:

«Grmljavina bitke koja dopire do nas iz Pariza znači i za Nemačku i za čitav evropski kontinent početak novog divnog doba; za tutnjem oluje dolazi blaženi dah zefira slobode, i odsada počinje velika, blagoslovena era — era ustavne monarhije!«

Ustavna monarhija se odužila Kinkelu za taj kompliment time što ga je postavila za vanrednog profesora. Ali to priznanje nije moglo zadovoljiti grand homme en herbe¹; izgleda da se ustavna monarhija nije žurila da mu pomogne da »postane slavan širom Zemljine kugle«. Uz to, lovorike novih Freiligrath-ovih političkih pesama nisu dale mira krunisanom pesniku gundelja. I tako Heinrich von Ofterdingen skrenu malo ulevo i postade prvo konstitucionalni demokrat, a zatim republikanski demokrat (honnête et modéré²). Ciljao je na mesto poslanika, ali majski izbori nisu ga doveli ni u Berlin ni u Frankfurt. Ipak i posle tog prvog neuspeha on je strpljivo išao k svom cilju i može se stvarno reći da se namučio. Prvo se mudro ograničio na svoj mali lokalni krug. Osnovao je »*Bonner Zeitung*«, skromni lokalni cve-tak, koji se odlikuje samo svojstvenom bezizražajnošću demokratske deklamacije i naivnošću ignorancije koja spasava otadžbinu. On je »Udruženje gundelja« podigao na stepen demokratskog studentskog kluba, iz koga su ubrzo izišli oni učenici koji su proneli slavu maj-

¹ budućeg velikog čoveka — ² ispravan i umeren

stora kroz sva sela bonskog okruga i nagrtali na svaki skup g. profesora Kinkela. On lično je bistrilo kafansku politiku s bakalima u kazinu, bratski stezao ruke valjanim zanatlijama i torbario svojim slobodarstvom čak i kod seljaka iz Kindeniha i Zelsajda. Ali izuzetnu simpatiju pokazivao je prema uvaženom staležu majstora zanatlija. S njima je oplakivao propast zanatstva, surove posledice slobodne konkurencije, modernu vladavinu kapitala i mašina. S njima je pravio planove za obnavljanje esnafstva i za istrebljenje Böhnhasentum-a⁽¹⁵⁹⁾, a da bi učinio sve što je u njegovoj moći, ukratko je izneo rezultat svojih rasprava s malim zanatlijama u kazinu u spisu *Zanate, spasavaj se!*

Da bi odmah svakom bilo jasno u šta stvarno spada g. Kinkel i kakav frankfurtsko-nacionalni značaj ima njegovo delce, posvetio ga je »tridesetorici članova odbora za narodnu privredu frankfurtske Nacionalne skupštine«.

Ispitivanja Heinricha von Ofterdingena o »lepom« u staležu zanatlija dovela su ga odmah do zaključka da »sad u staležu zanatlija postoji rasep« (str. 5). Taj rasep se sastoji, naime, u tome što neke zanatlije »posećuju kazina bakala i činovnika« (kakvo dostignuće!), a drugi to ne čine, a zatim i u tome što su neke zanatlije obrazovane, a druge nisu. Ali uprkos tom rasepu, autor vidi dobar predznak u udružnjima i skupovima zanatlija koji se stvaraju odnosno održavaju svuda po dragoj otadžbini i u agitaciji za podizanje staleža zanatlija (treba se setiti vinkelblehijada iz 1848. godine).⁽¹⁶⁰⁾ Da bi svojim dobrim savetom doprineo tom dobrotvornom pokretu, on je izradio svoj program spasenja.

Autor najpre ispituje kako se putem ograničenja može stati na put nevoljama koje donosi *slobodna konkurencija*, a da se ona potpuno ne ukine. On pri tom dolazi do sledećih zaključaka:

»Zakonom se mora sprečiti da nedovoljno spreman i nedovoljno zreo mladić postane majstor.« (Str. 20.)

»Svaki majstor sme da drži samo jednog šegrta.« (Str. 29.)

»I za obučavanje u zanatu mora se zavesti ispit.« (Str. 30.)

»Majstor onoga mladića koji polaže ispit obavezno mora prisustvovati tom ispitu.« (Str. 31.)

»Što se tiče zrelosti, tražimo od zakonodavstva da odsada niko više ne može postati majstor pre navršene dvadeset pete godine.« (Str. 42.)

»Što se tiče spremnosti, odsada zahtevamo da svako ko treba da postane majstor polaže ispit i to javno.« (Str. 43.)

»Pri tom je glavna stvar da ispit bude sasvim besplatan.« (Str. 44.) Tim ispitima »moraju se isto tako podvrći svi seoski majstori istog esnafa.« (Str. 55.)

Prijatelj Gottfried, koji i sam torbari politikom, hoće da ukine kao nepoštenu »putujuću trgovinu ili torbarenje« drugim profanim artiklima. (Str. 60.)

«Proizvođač zanatskih izrađevina izvući će svoj imetak za sebe varajući svoje poveriocce. To se, kao i sve što je dvosmisleno, naziva stranim imenom: zove se bankrotstvo. On, stoga, brzo prebacuje svoje gotove proizvode u susedna mesta i tamo ih u isto vreme prodaje onome ko najviše ponudi.» (Str. 64.) Te rasprodaje — u stvari samo neka vrsta smeća koje naš dragi sused, trgovački stalež, istresa u vrt zanata — moraju se ukinuti. (Zar ne bi bilo mnogo jednostavnije, prijatelju Gottfriede, odmah ukinuti samo bankrotstvo i time iščupati koren zla?)

«Sa sajmovima je, razume se, drukčije.» (Str. 65.) «Pod ovim okolnostima zakonodavstvo će morati da prepusti svakom mestu ponaosob da na savetovanju svih građana, koje za to treba skupiti, odluči većinom (!) da li dalje održavati ili ukinuti postojeće sajmove.» (Str. 68.)

Gottfried sad prelazi na teško »sporno pitanje« o odnosu zanata i mašinskog rada i tu otkriva sledeće:

«Neka svako ko prodaje fabrikate *prodaje samo ono što sam svojom rukom može da izradi.*» (Str. 80.) «Zato što su se mašine i zanat odvojili jedno od drugog, oboje su propali i izgubili svoj put.» (Str. 84.)

On hoće da ih ujedini na taj način što će se zanatlije, na primer knjigovesci iz jednog grada, udružiti i držati jednu mašinu.

«Pošto mašinu koriste samo za sebe i za izradu porudžbine, mogu da rade jevtinije od trgovca vlasnika fabrike.» (Str. 85.) «Kapital se razbija asocijacijom.» (Str. 84.) (I asocijacija se razbija kapitalom.)

Svoje ideje »o kupovini mašine za špartanje, za opsecanje i sečenje kartona« (str. 85) udruženih kvalifikovanih knjigovezaca iz Bona uopštava on zatim kao ideju o »mašinskoj komori«.

«Savez dotičnih esnafskih majstora mora da osnuje preduzeća, slična fabrikama pojedinih trgovaca u malom, koja će raditi samo na porudžbinama lokalnih majstora i neće primati naloge od drugih poslodavaca.» (Str. 86.) Ovim mašinskim komorama je svojstveno to što »je trgovačko vođenje poslova potrebno« samo »u početku« (baš to). «O svakoj novoj zamisli«, kao što je ova, »blaženo« uzvikuje Gottfried, »treba sasvim mirno i praktično i do u detalje razmisliti pre nego što se sprovede u delo.« On moli »da o tome ponaosob razmisli svaki pojedini zanat!« (Str. 87, 88.)

Na ovo se nadovezuje polemika protiv konkurencije države pomoću rada zatvorenika, reminiscencije o koloniji prestupnika (»stvaranje čovečnog Sibira«, str. 102), i najzad protiv »takozvanih zanatlijskih četa i zanatskih komisija« u vojsci. Naime, staležu zanatlija treba olakšati breme vojske na taj način što će država davati da joj majstori-zanatlije skuplje izrađuju materijal nego što ona sama može da ga izradi.

«Time su rešena pitanja konkurencije.» (Str. 109.)

Druga glavna tačka na koju sad Gottfried prelazi jeste materijalna pomoć koju država treba da pruži staležu zanatlija. Gottfried,

koji državu posmatra samo sa stanovišta činovnika, misli da se zanatliji najlakše sigurno može pomoći davanjem predujmova iz velike državne kase da bi se stvorile industrijske komore, pozajmne kase itd. Odakle će u državnu kasu stići ovi fondovi, to se ovde, naravno, ne sme pretresati, pošto je to »nelepa« strana ovog pitanja.

Najzad, naš teolog ne može da se ne vrati na ulogu moralnog propovednika i staležu zanatlija održi moralnu propoved o tome kako bi mogao samom sebi da pomogne. Najpre, »žalbe zbog dugoročnih zajmova i odbitaka« (str. 136), pri čemu se, međutim, zanatliji postavlja pitanje na koje treba da odgovori po savesti: »Imaš li, prijatelju, za svaki rad koji obavljaš, istu i potpuno nepromenljivu cenu?« (str. 132), i tom prilikom se on naročito opominje da od »bogatih Engleza« ne zahteva suviše. »Koren svih zala«, mudro je rešio Gottfried, »jesu godišnji računi.« (Str. 139.) Zatim dolaze jeremijade o kačiperstvu žena zanatlija i o kafanskom životu zanatlija. (Str. 140. i dalje.)

Dakle, sredstva pomoću kojih se stalež zanatlija može sam uzdići jesu »esnaf, zdravstveni fond i izborni sud zanatlija« (str. 146), najzad, udruženja za obrazovanje radnika. (Str. 153.) Na kraju se o tim udruženjima za obrazovanje kaže sledeće:

»Najzad pesma s deklamacijom predstavlja most k *izvođenju drama* i k *pozorištu zanatlija* koje se stalno mora imati u vidu kao krajnji cilj tih estetskih težnji. Tek kad radne klase opet nauče da se kreću na pozornici, biće završeno njihovo umetničko vaspitanje.« (Str. 174 - 175.)

Tako je Gottfried srećno pretvorio zanatliju u komedijanta i time opet stigao do samog sebe.

Međutim, sve to koketiranje s esnafskim prohtevima bonskih zanatlija imalo je svoj praktičan rezultat. Prijatelj Gottfried je izabran za poslanika Bona za oktroisani Drugi dom^[161], uz svečano obećanje da će predložiti obnavljanje cehova. »Od tog časa Gottfried se osećao srećnim.«

Odmah je otišao u Berlin i pošto je verovao da vlada namerava da u Drugom domu stvori stalni »esnaf« kvalifikovanih majstora-zakonodavaca, smestio se kao da će tamo ostati zauvek i odlučio da dovede i ženu i dete. Ali Dom je raspušten i prijatelj Gottfried se ojađen vratio Mockelovoj posle kratkotrajnog uživanja u parlamentu.

Ubrzo potom izbija konflikt između vladâ i Frankfurtske skupštine, a time počinju i pokreti u južnoj Nemačkoj i na Rajni. Otadžbina je zvala i Gottfried se odazvao. Zigburg je imao domobranski arsenal, a Zigburg je bio mesto u kome je Gottfried, pored Bona, najčešće sejavao seme slobode. Elem, on uspostavlja vezu sa svojim prijateljem, bivšim potporučnikom Annekeom, i poziva sve svoje vernike u pohod na Zigburg. Zborno mesto bio je pokretni most. Trebalo je da ih dođe više od stotinu, ali kad je posle dugog čekanja Gottfried prebrojao glave svojih dragih, bilo ih je jedva trideset, a među njima — na večnu sramotu »Udruženja gundelja« — samo tri studenta!

Ipak Gottfried se sa svojom četicom neustrašivo prebacuje preko Rajne i kreće na Zigburg. Noć je bila mračna i kišovita. Iznenada iza hrabrih momaka odjekuje konjski topot. Oni se skrivaju kraj puta, kraj njih u kasu prolazi patrola lenciers¹: bedni dečaci su brbljanjem odali stvar, vlasti su obavestene, pohod je osujećen i morali su da se vrate. Bol koji je te noći razdirao Gottfriedove grudi može se uporediti samo s bolom koji je osećao kad su i Knapp i Chamisso odbili da prime njegov prvi poetski cvet u svoje almanahe muzâ.

Posle svega toga u Bonu mu više nije bilo ostanka, ali zar Falačka nije nudila široko polje za njegovu delatnost? Otišao je u Kajzerslautern, a pošto je ipak morao da ima neku službu, dobio je sinekuru u ratnom odelenju (kako kažu, upravljanje poslovima mornarice), a svoj hleb je zarađivao već poznatim torbarenjem slobodom i srećom naroda kod seljaka iz okoline i pri tom su ga, kažu, u nekim reakcionarnim okruzima primili ne baš naročito prijateljski. Uprkos tim malim neprilikama, Kinkel se mogao videti na svim drumovima kako bodro korača s putnom torbom o ramenu, i otada ga i svi listovi prikazuju s putnom torbom kao stalnim atributom.

Ali pokret u Falačkoj se brzo završio i opet nalazimo Kinkela u Karlsruheu kako umesto putne torbe nisi musketu, koja mu sada postaje stalno obeležje. Kažu da je ta musketa imala jednu vrlo lepu stranu, naime kundak i usadnik od mahagonija i u svakom slučaju bila je estetska, umetnička musketa; istina, njena *nelepa* strana bila je u tome što je prijatelj Gottfried nije umeo ni napuniti, niti je njom umeo nišanimi, ni pucati, ni s njom marširati. Zato ga je jedan prijatelj i pitao zašto želi da ide u boj, na šta je Gottfried odgovorio: E pa, ne mogu natrag, u Bon, a moram nekako da živim!

Tako je Gottfried stupio u redove ratnika, u korpus viteškog Willicha. Kako su nas razna njegova braća po oružju uveravala, Gottfried je od tada stalno delio sudbinu tog odreda, pokoran i kao običan dobrovoljac, ljubazan i prijatan u zlu i u dobru, ali većinom na kolima za posustale vojnike. Ali je, kažu, kod Raštata^[182] taj dični zatočnik istine i prava položio onaj ispit, s koga je izišao neukaljan kao mučenik na divljenje celog nemačkog naroda. Ni dosad nisu tačno utvrđene sve podrobnosti tog događaja; tvrdi se samo toliko da je do jedne trupe dobrovoljaca, koja je skrenula s puta, doprlo nekoliko hitaca, da je jedan metak lako okrnio Gottfriedovu glavu i on pao uzviknuvši: »Mrtav sam!«, da, doduše, nije bio mrtav, ali ipak nije mogao s ostalima natrag i da je odveden u kuću nekog seljaka, gde se čestitim Švarcvaldanima obratio rečima: »Spasite me, ja sam Kinkel!« — i, najzad, da su ga tu našli Prusi i odveli u vavilonsko ropstvo.

¹ ulana

III

Za Kinkela je zarobljavanje značilo početak novog životnog perioda koji u isto vreme predstavlja datum u istoriji razvitka nemačkog filistarstva. Čim je »Udruženje gundelja« saznalo da je Kinkel zarobljen, počelo je da piše svim nemačkim novinama da je Kinkel, veliki pesnik, u opasnosti da ga preki sud osudi na smrt streljanjem, i da je nemački narod — osobito obrazovani ljudi, a posebno žene i devojke — dužan da učini sve da spase život zarobljenom pesniku. A on sam je, kako se tvrdilo, u to doba sastavio pesmu u kojoj je sebe uporedio sa »svojim prijateljem i učiteljem Hristom« i još rekao o sebi: Moja krv se proliva za Vas. Od tada je dobio atribut lira. Tako je Nemačka iznenada saznala da je Kinkel pesnik, veliki pesnik, i od tog trenutka masa nemačkih filistara i estetskog šljama neko vreme je učestvovala u komediji plavog cveta našeg Heinricha von Ofterdingena.

U međuvremenu Prusi su ga izveli pred preki sud. To je za njega bila prilika da se prvi put posle toliko vremena opet ogleda u jednom od onih dirljivih apela upućenih suznim žlezdama njegovog auditorijuma, u čemu je već ranije kao pastorov pomoćnik u Kelnu imao toliko uspeha — teste¹ Mockelove, a Kelnu je opet bilo suđeno da se uskoro divi njegovim sjajnim ostvarenjima u tom fahu. Pred prekim sudom je dao svoj pledoaje, koji je kasnije, zahvaljujući indiscretности jednog prijatelja, na žalost iznet i široj publici u berlinskom listu »Abend-Post«⁽¹⁶³⁾. U tom govoru Kinkel se »brani

»od svakog povezivanja mog rada s prljavštinom i blatom koje se, znam, na žalost na kraju prilepilo uz revoluciju.«

Posle tog krajnje revolucionarnog govora Kinkel je osuđen na dvadeset godina tvrdavskog zatvora, ali je pomilovan s tim da to vreme provede u kaznenom zavodu. Odveden je u Naugard, gde su ga, kažu, upotreбили za to da prede vunuu, i tako mu je sad atribut postao *kolovrat*, kao što mu je to ranije bila putna torba, zatim musketa, pa onda lira. Videćemo ga kasnije kako odlazi preko Okeana s atributom čemer.

¹ prema svedočenju

U međuvremenu se u Nemačkoj zbila jedna čudesna stvar. Teški udarci 1849. surovo su razbili najlepše iluzije nemačkog čifte. Nijedna nada se nije ispunila, čak su i uzburkane grudi mladića počele da sumnjaju u sudbinu otadžbine. Neka setna bezvoljnost je obuzela sva srca, i svuda se osećala potreba za demokratskim Hristom, stvarnim ili zamišljenim stradalnikom, koji bi u svom stradanju, krotak kao jagnje, poneo grehe filistarskog sveta i u čijim bi se bolovima ovaplotila blaga hronična seta celog filistarstva tako reći u akutnom obliku. »Udruženje gundelja«, s Mockelovom na čelu, latilo se posla da zadovolji tu opštu potrebu. A zar je zaista bilo pogodnijeg čoveka za izvođenje te velike komedije stradanja od zarobljenog Hristovog cveta Kinkela na kolovratu, tog nepresušnog izvora suza, koji je, osim toga, bio propovednik, profesor lepih umetnosti, poslanik, torbar politikom, musketar, novootkriveni pesnik i stari pozorišni direktor u jednoj osobi? Kinkel je bio junak tog doba i nemački filistri su ga odmah prihvatili kao takvog. Svi listovi su vrveli od anegdota, karakteristika, pesama, reminiscencija zatvorenog pesnika; njegova stradanja u zatvoru su beskrajno i neverovatno preuveličavana; novine su bar jednom mesečno pisale kako je osedeo; u svim građanskim klubovima i na svim čajankama pominjali su ga s tugom; kćeri iz obrazovanih staleža uzdisale su nad njegovim pesmama, a stare device, koje su znale šta je čežnja, oplakivale su u raznim gradovima otadžbine njegovu slomljenu mušku snagu. Sve druge profane žrtve pokreta, — streljani, pali, uhapšeni — iščezle su pred tim jednim jagnjetom prinetim na žrtvu, pred čovekom koji je osvojio srca filistara muškog i ženskog pola; zbog njega su se lili potoci suza, na koje je samo on bio u stanju da odgovori ravnom merom. Ukratko, bio je to potpun *demokratski zigvartovski period*, koji ni za dlaku nije zaostajao za literarnim zigvartovskim periodom prošlog veka, a Siegwart-Kinkel se ni u jednoj ulozi nije osećao bolje nego u ovoj u kojoj je izgledao velik ne zbog onoga što je činio, već zbog onoga što nije činio; velik ne zbog snage i otpora, već zbog slabosti i skrhanosti, u ulozi u kojoj mu je jedini zadatak bio da dostojanstveno i strpljivo pati. Ali zahvaljujući svom zreloom iskustvu, Mockelova je umela da izvuče praktičnu korist iz te bolećivosti publike i, ne časeći ni časa, organizovala je veoma živu industriju. Dala je da se ponovo izdaju sva već štampana i neštampana Gottfriedova dela, koja su sad odjednom postala vrednost, ušla en vogue¹ i reklamirala ih u javnosti; ovom prilikom je prenela sopstvena iskustva iz sveta insekata na čoveka, na primer *Istoriju letnjeg svica*; za pozamašnu novčanu svotu, ona je dozvolila Strodtmannu iz »Udruženja gundelja« da pred publikom prostituiše najskrivenija osećanja iz Gottfriedovog dnevnika; organizovala je prikupljanje priloga svih vrsta i znala je uopšte da pretvori u čvrste talire osećanja obrazovanog

¹ u modu

sveta, pokazujući pri tom neospornu industrijsku umešnost u poslu i veliku istrajnost. A pri tom je imala i tu satisfakciju što

«je u svojoj maloj sobi svakodnevno vidala oko sebe najveće ljude Nemačke, na primer Adolfa Stahra».

Ipak ta zigvartovska manija trebalo je da dostigne vrhunac na pretresu porotnog suda u Kelnu, gde je Gottfried gostovao u proleće 1850. Tu je održan proces zbog napada na Zigburg, i Kinkela su doveli u Keln. Pošto u toj skici Gottfriedovi dnevnicu igraju veliku ulogu, sasvim je umesno da ovde ubacimo jedan odlomak iz dnevnika jednog očevica.

«Gospoda Kinkel ga je posetila u zatvoru. Stihovima ga je pozdravila kroz rešetku; on je odgovorio, mislim, u heksametrima, zatim su pali na kolena jedno pred drugim i nadzornik zatvora, neki stari narednik, koji je stajao kraj njih, nije znao da li pred sobom ima ludake ili komedijante. Kasnije je rekao glavnom javnom tužiocu, kad ga je ovaj ispitivao o sadržaju tog razgovora, da su, doduše, oboje govorili nemački, ali da on nije mogao da razume ni reči, na šta je, kažu, gospoda Kinkel odgovorila da za nadzornika ne bi smeli postavljati čoveka koji je književno i umetnički totalno neobrazovan.»

Pred porotnicima se Kinkel izvukao odigravši ulogu pravog izvora suza kao literata zigvartovskog perioda iz doba *Verterovih jada*.^[164]

«Gospodo sudije, gospodo porotnici — jagorčevinaste oči moje dece — zelena voda Rajne — nema ničeg ponižavajućeg u tome da se stegne ruka proleteru — blede usne uhapšenika — blagi vazduh u zavičajju' — i slične trice: to je bio čitav taj slavni govor, i publika, porotnici, službenici suda, pa čak i žandarmi gorko su plakali i pretres se završio jednoglasnim oslobađanjem i opštim cmizdrenjem i jecanjem. Kinkel je sigurno dobar, mio čovek, ali inače odbojna mešavina verskih, političkih i književnih reminiscencija.»

Vidi se da je autora ovih redova najzad izdalo strpljenje.

Srećom, taj period jadicovanja brzo se završio zahvaljujući Kinkelovom romantičnom oslobađanju iz kaznenog zavoda u Špandau. Prilikom tog oslobađenja ponovila se priča o Ričardu Lavljem Srcu i Blondelu^[165], s tim što je ovog puta Blondel sedeo u zatvoru, dok je Lavlje Srce napolju svirao na verglu, i što je Blondel bio običan ulični pevač, a Lavlje Srce u osnovi samo plašljivac. Naime, Lavlje Srce je bio student Schurz iz »Udruženja gundelja«, intrigant, čovečuljak velikih ambicija i malih mogućnosti, koji je, ipak, bio načisto s tim kakav je taj »nemački Lamartine«! Ubrzo posle te priče o oslobađanju, student Schurz je izjavio u Parizu da vrlo dobro zna da Kinkel, koga koristi, nije lumen mundi¹, a da je baš on, Schurz, i niko

¹ luča sveta

drugi određen za budućeg predsednika nemačke republike. Tom čovečuljku, jednom od onih studenata »u smeđem fraku i svetloplavim kaputima« za kojima je već ranije odlutao turobni plameni pogled Gottfriedovog oka, pošlo je za rukom da oslobodi Kinkela prinoseći na žrtvu jednog jadnog, zatvorskog stražara, koji sada zbog toga sedi u zatvoru oduševljen što je mučenik za oslobodjenje Gottfrieda Kinkela.

IV

U Londonu nalazimo Kinkela opet i to ovog puta kao najvećeg čoveka Nemačke, zahvaljujući slavi koju je stekao sedeći u zatvoru i plačljivosti nemačkog malograđanstva. Svestan svoje uzvišene misije, prijatelj Gottfried je umeo da iskoristi sve prednosti trenutka. Romantično oslobođenje dalo je u otadžbini nov podstrek oduševljenju za Kinkela, koje, vrlo vešto usmereno na pravi kolosek, nije ostalo bez materijalnih rezultata. A u isto vreme svetski grad je slavljenu otkrio nov prostran teren na kome će ponovo biti slavljen. Bilo mu je jasno: morao je da postane junak te season¹. U tu svrhu se privremeno odrekao svake političke delatnosti, povukao se u kuću i pre svega pustio da mu opet izraste brada, bez koje prorok nije prorok. Zatim je odlazio k Dickensu, u redakcije engleskih liberalnih listova, k Nemcima — trgovcima u Sityju, posebno k tamošnjim Jevrejima-estetama. Svima je bio sve; za jednog pesnik, za drugog patriota uopšte, za trećeg profesor lepih umetnosti, za četvrtog hrišćanin, za petog veličanstveni stradalnik Odisej, a za sve umetnik, blagi, dobronamerni i čovekoljubivi Gottfried. Nije se smirio dok ga Dickens nije proslavio u nedeljnom listu *Household Words*, dok list »The Illustrated News«^[166] nije doneo njegovu sliku. Pokrenuo je ono malo Nemaca u Londonu, koji su i u daljini učestvovali u Kinkelovom mamurluku, da bi dobio poziv da održi predavanja o modernoj drami, za koja su, potom, hrpe ulaznica obasipale kuće nemačkih trgovaca. Nije prezao ni od trčkanja, reklame, šarlatanstva, nametanja, ponižavanja pred publikom, ali zato nije izostao ni uspeh. Gottfried se zadovoljno ogledao u sopstvenoj slavi i u džinovskom ogledalu svetske Kristalne palate^[167], i može se reći da se sada izvanredno dobro osećao.

Njegova predavanja su dobila priznanje (vidi »Kosmos«^[168]):

»Kosmos«. *Kinkelova predavanja.*

»Jednom, gledajući Döblerove maglovite slike, iznenada mi je pala na um smešna misao da li se takve haotične tvorevine mogu stvoriti uz pomoć 'reči', da li se može govoriti u maglovitoj slici. Neprijatno je, doduše, kad kritičar mora već

¹ sezone, doba

unapred da prizna da u ovom slučaju kritička samostalnost vibrira na galvanizovanim nervima podstaknute reminiscencije kao što na strunama ostaje drhtaj zamirućeg zvuka note koja nestaje. Ipak, radije ću se odreći dosadne analize učene neosetljivosti kojoj odgovara perika, nego one rezonance koju je dražesna muza nemačkog izbeglice izazvala u igri ideja moje *prijemčivosti*. Taj osnovni ton Kinkelovih slika, ta sfera pojačavanja njegovih akorda je zvučna, stvaralačka, tvoračka postepeno oblikovana ,reč' — ,moderna misao'. Čovekovo ,shvatanje' te misli izvodi istinu iz haosa lažnih tradicija i stavlja je kao nepovredivu svojinu celine pod zaštitu manjine koja logički misli i čiji je duh probuden, a koja je vodi od verničkog neznanja k neverničkom znanju. Nauči neverovanja pada u deo da profaniše misticizam dobronamerne prevare, da potkopa apsolutizam zaglupljujućih tradicija, da uz pomoć skepse, te neumorne giljotine filozofije, obezglavi autoritete i da narode uz pomoć revolucije izvede iz maglovitog darmara teokratije na cvetna polja demokracije* (besmislice). »Istrajno, uporno izučavanje letopisa čovečanstva, kao i tumačenje samih ljudi veliki je zadatak svih učesnika prevrata, a to je uvideo onaj prezreni pesnik-buntovnik koji je pred buržoaskom publikom tri poslednja ponedeljka uveče iznosio svoja ,dissolving views'¹ govoreći o istoriji modernog pozorišta.*

»Jedan radnik«.

Svi tvrde da je taj radnik vrlo b[l]ij[z]ak s[ro]d[nik] K[inkel]-Mockelove — i to zbog one »sfere pojačavanja«, »zamirućeg zvuka«, »akorda« i »galvanizovanih nerava«.

Ali ni taj period gorko stečenog samozadovoljstva nije mogao večno trajati. Bližio se sudnji dan postojećeg poretka u svetu, demokratski strašni sud, nadaleko čuveni maj 1852⁽⁶⁶⁾. Da bi taj veliki dan dočekao sasvim spreman, Gottfried Kinkel je morao opet da izvuče političku lavlju kožu i da stupi u vezu s »emigracijom«.

Tako stižemo do londonske »emigracije«, te papazjanije bivših članova Frankfutskog parlamenta, Berlinske nacionalne skupštine i Poslaničkog doma, gospode iz badenske kampanje, divova iz državno-ustavne komedije⁽¹⁶⁹⁾, literata bez publike, bukača iz demokratskih klubova i s kongresa, novinara najnižeg ranga i slično.

Velikani Nemačke iz 1848. bili su upravo na ivici da neslavno završe, kad ih je izbacila pobeda »tirana«, izbacila ih u inostranstvo i od njih napravila mučenike i svece. Spasla ih je kontrarevolucija. Razvoj političke situacije na Kontinentu doveo je većinu njih u London, koji je tako postao njihov evropski centar. Razumljivo je što se u takvoj situaciji moralo nešto raditi, nešto preduzimati da bi se publika iz dana u dan podsećala na to da postoje ti osloboditelji sveta. Po svaku cenu morao se sprečiti utisak da se istorija sveta kreće i bez učešća tih moćnika. Ukoliko je to ljudsko smeće, zahvaljujući sopstvenoj

¹ rušilačka shvatanja

impotenciji i postojećim uslovima, bilo manje u stanju da nešto stvarno učini, utoliko se revnosnije moralo baviti onom jalovom prividnom aktivnošću, o čijim su izmišljenim delima, izmišljenim partijama, izmišljenim borbama i izmišljenim interesima tako pompezno trubili oni koji su u njima učestvovali. Što je bilo nemoćnije da stvarno izazove novu revoluciju, to je više moralo u mislima da eskontuje tu buduću eventualnost, da unapred razdeli mesta i da se unapred naslađuje vlašću. Ta delatnost, koja je sama sebi pridavala veliki značaj, imala je vid društva za uzajamno obezbeđenje velikanstva i za uzajamne garancije za mesta u budućoj vladi.

V

Već u proleće 1850. učinjen je prvi pokušaj takve »organizacije«: tada je u Londonu zajedno s »propratnim tekstom za vode« rasturen »Nacrt cirkulara za nemačke demokrate, štampan kao rukopis«, pisan visokoparnim stilom. U tom cirkularu i u propratnom tekstu upućuje se poziv na stvaranje demokratske zajedničke crkve. Sledeći cilj bilo je stvaranje Centralnog biroa za poslove nemačke emigracije¹⁷⁰⁾, za zajedničku upravu za poslove izbeglica, osnivanje štamparije u Londonu, ujedinjenje svih patriota protiv zajedničkog neprijatelja itd. Trebalo je da emigracija opet postane centar pokreta u zemlji, da organizacija emigracije bude početak obimne organizacije demokratije; trebalo je da one istaknute ličnosti koje su bez sredstava budu plaćene kao članovi Centralnog biroa iz sredstava koja će se dobiti oporezivanjem nemačkog naroda. To oporezivanje je izgledalo utoliko pogodnije »što je nemačka emigracija stigla u inostranstvo ne samo bez ijednog značajnog junaka već, što je još gore, bez ikakvih sredstava.« Ne krije se da su mađarski, poljski i francuski komiteti, koji su već postojali, služili kao uzor za tu »organizaciju« i iz celog dokumenta izbija izvesna zavist prema povlašćenom položaju tih uglednih saveznika.

Cirkular je bio zajednički proizvod g. Rudolpha *Schramma* i g. Gustava *Struvea*, iza kojih se skrivao vedri lik g. Arnolda *Rugea* kao dopisnog člana, koji je tada živeo u Ostendeu.

Gospodin *Rudolph Schramm* — larmadžija, brbljivi, krajnje konfuzni mannequin¹ koji je sebi izabrao za životnu devizu ono mesto iz *Ramoovog sinovca*:

»Radije ću biti bezobzirni brbljivac nego niko.«⁽¹⁷¹⁾

Gospodin Camphausen, na vrhuncu svoje moći, rado bi dao značajno mesto tom mladom nametljivom Krefeldaninu da je bilo pristojno toliko uzdići jednog običnog sudskog pisara. Zahvaljujući birokratskoj etiketi, g. Schrammu je preostala još samo demokratska karijera. Tu je jednom stvarno doterao do predsednika demokratskog kluba u Berlinu i kasnije je, zahvaljujući zalaganju nekih poslanika leveice, postao poslanik za Strigau u berlinskoj Nacionalnoj skupštini. Ovde se inače tako govornjivi Schramm odlikovao upornim ćutanjem

¹ ovde: čovek bez svoje volje

praćenim neprestanim mrmljanjem. Posle rasturanja konstituante, ovaj narodni čovek-demokrata napisao je konstitucionalno-monarhističku brošuru, ali ipak nije ponovo izabran. Kasnije, za vreme Brentanove vlade, pojavio se na kratko vreme u Badenu i tamo se u »Klubu odlučnog napretka«⁽¹⁷²⁾ upoznao sa Struveom. Stigavši u London, izjavio je da želi da se povuče iz svakog političkog rada, zbog čega je odmah zatim izdao gore pomenuti cirkular. U osnovi promašeni birokrata, g. Schramm je s obzirom na porodične veze uobražavao da u emigraciji predstavlja element radikalne buržoazije, kao što je sam, ne bez izvesnog uspeha, karikirao radikalnog buržuja.

Gustav Struve spada u značajnije ličnosti emigracije. Njegova koža slična safijanu, njegove glupo-šeretke buljave oči, svetlucava čela, slovensko-kalmičke crte odaju na prvi pogled neobičnog čoveka, a taj utisak još više pojačava njegov prigušeni grleni glas, patetično-svetački način izražavanja i svečani, važni maniri. Uostalom, istini za volju treba reći da je naš Gustav u sadašnjoj situaciji, kad je sve teže istaći se, hteo da se izdvoji od svojih sugrađana bar time što je on, pola prorok, pola protuva, pola operator žuljeva, razne čudne beznačajne stvari uzdigao na stepen svog glavnog zanimanja i propagirao svaštarenje. Tako mu je odjednom palo na um da se kao Rus po rođenju oduševljava za slobodu Nemačke, pošto je ruskom poslanstvu pri Bundestagu¹ učinio neke vanredne usluge i napisao malu brošuru⁽¹⁷³⁾ u prilog Bundestaga⁽⁸⁾. Pošto je sopstvenu lobanju smatrao za uzor normalne ljudske lobanje, bacio se na kranioskopiju i od tada nije verovao više nikom čiju lobanju prethodno nije opipao i proverio. Uz to je prestao da jede meso i propovedao je jevendelje o isključivo biljnoj hrani, zatim je bio predskazivač vremena, ustao je protiv pušenja i mnogo je agitovao za moral nemačkog katolicizma⁽²²⁾ i za lečenje vodom. U svojoj dubokoj mržnji prema svakom pozitivnom znanju, sanjario je, naravno, o slobodnim univerzitetima na kojima bi se predavale kranioskopija, fiziognomika, hiromantija i nekromantija, umesto predmeta četiri fakulteta⁽¹⁷⁴⁾. Sasvim u njegovom stilu bila je i ona krajnja upornost kojom je nastojao da postane veliki pisac, baš zato što je njegov način pisanja bio sasvim suprotan svemu što se može nazvati stilom.

Već početkom četrdesetih godina Gustav je izmislio »Deutscher Zuschauer«⁽¹⁷⁵⁾, listić koji ga je svuda progonio kao fiksna ideja. Osim toga, već tada je otkrio da obe knjige, koje su mu bile Stari i Novi zavet, Rotteckova *Istorija sveta* i Rotteck-Welckerov *Državni leksikon* ne odgovaraju više duhu vremena i da im je potrebno novo, *demokratsko* izdanje. A za tom preradom, koju je Gustav odmah počeo i čiji je odlomak već unapred dao da se odštampa kao *Osnovi nauke o državi* — za tom preradom javila se »preka potreba još od 1848, pošto pokojni Rotteck nije koristio iskustva poslednjih godina«.

¹ Saveznoj skupštini

Uto su izbila jedan za drugim ona tri badenska »narodna ustanka«, koje nam je sam Gustav istorijski naslikao kao centar čitavog savremenog svetskog pokreta.^[176] Izgnan odmah posle Heckerovog ustanka i zauzet radom na ponovnom izdanju svog lista »Deutscher Zuschauer« u Bazelu, teško je bio pogođen veću da je manhajmski izdavač lista »Deutscher Zuschauer« nastavio da izdaje taj list u redakciji druge osobe. Borba između pravog i lažnog lista »Deutscher Zuschauer« bila je tako acharniert¹ da je ni jedan ni drugi nisu preživeli. Zato je Gustav sastavio ustav za nemačku federativnu republiku^[177], po kome je Nemačka podeljena na dvadeset i četiri republike, u svakoj — po jedan predsednik i dva doma; uz njega je priložena čisto izradena mapa na kojoj se mogla videti čitava podela. Septembra 1848. počeo je drugi ustanak, čiji je Cezar i Sokrat u jednom licu bio naš Gustav. Vreme kad mu je bilo dozvoljeno da opet stupi na nemačko tlo iskoristio je za to da švarcvaldske seljake ubeduje u štetnost pušenja. U Lerahu je izdavao svoj moniteur² pod naslovom »Regierungsblatt — Deutscher Freistaat — Freiheit, Wohlstand, Bildung«.^[178] Taj organ je između ostalog doneo i sledeći dekret:

•Čl. 1. Ukinuta je dopunska carina od 10 procenata na robu uvezenu iz Švajcarske itd. Čl. 2. *Christian Müller, upravnik carine, dobio je nalog da sprovede tu odluku.*•

Njegova verna Amalie delila je s njim sve teškoće i kasnije ih je romantičarski opisala.^[179] Bila je aktivna i onda kad su zarobljeni žandarmi polagali zakletvu i to na taj način što je svakom ko je položio zakletvu slobodnoj nemačkoj državi vezivala crvenu maramu oko ruke i zatim ga grčila. Na žalost, Gustav i Amalie su zarobljeni i čamili su u tamnici, gde se neumorni Gustav odmah opet prihvatio svog republikanskog prevoda Rotteckove *Istorije sveta*, dok mu, najzad, treći ustanak nije vratio slobodu. Sada je Gustav bio član jedne prave privremene vlade i od tada se njegovim drugim fiksnim idejama pridružuje još i manija privremene vlade. Kao predsednik ratnog senata, požurio je da od poslova u svom odeljenju napravi što je moguće veću zbrku i da »izdajnika« Mayerhofera preporuči za ministra rata (Goegg, *Rückblick pp.*³, Pariz 1850). Kasnije je uzaludno nastojao da bude postavljen za ministra spoljnih poslova i da mu se stavi na raspolaganje 60 000 forinti. Ubrzo je g. Brentano oslobodio našeg Gustava bremena vlasti i tad se Gustav u »Klubu odlučnog napretka« stavio na čelo opozicije. Najradije je upravljao opoziciju protiv onih Brentanovih mera s kojima se i sam ranije slagao. Iako je ovaj klub rasturen, a Gustav kao izbeglica morao da ode u Falačku, ta nevolja je imala i svoju dobru stranu, jer se sada u Nojštatu na Hartu opet mogao pojaviti neizbežni »Deutscher Zuschauer« kao poseban broj, što je Gustavu bila uteha za mnogu nezasluzenu patnju. Satisfakcija mu je bila i to

¹ ogorčena [franc.: acharné(e)] — ² list, glasilo — ³ itd.

što je na naknadnim izborima u nekom zabačenom kutku badenske visije izabran za člana badenske konstituante, i sad je mogao da se vrati u svojstvu zvaničnog lica. U toj skupštini Gustav se istakao trima predlozima podnetim u Frajburgu: 1) 28. juna: proglasiti za izdajnika svakog ko hoće da pregovara s neprijateljem; 2) 30. juna: imenovati novu privremenu vladu, u kojoj bi Struve imao mesto i glas; 3) posle odbacivanja poslednjeg predloga, istog dana: pošto je izgubljena bitka kod Raštata učinila uzaludnim svaki otpor, da se badenska visija poštedi užasa rata i da se u tu svrhu svakom činovniku i vojniku isplati desetodnevna plata, a članovima konstituante dnevnice za deset dana i putni troškovi, i da se posle toga uz dobošanje i zvuke truba pređe u Švajcarsku. Kada je i ovaj predlog odbačen, Gustav je smesta na svoju ruku otišao u Švajcarsku, a otuda, proteran udarcima štapa Jamesa Fazyja, u London, gde je istupio s novim otkrićem, naime sa šest bičeva čovečanstva. Tih šest bičeva bili su: vladari, plemstvo, popovi, birokratija, stajaća vojska, kesha za novac i stenice. U kakvom je duhu Gustav preradio pokojnog Rottecka, može se videti iz njegovog sledećeg otkrića, naime da je kesha za novac izum Louis-a-Philippe-a. O tih šest bičeva Gustav je pisao propovedi u listu bivšeg vojvode od Braunschweiga »Deutsche Londoner Zeitung«⁽¹⁸⁰⁾, za šta je dobio prilično veliki honorar, a sa zahvalnošću je primio cenzuru gospodina vojvode. Ovo — kao objašnjenje Gustavovog odnosa prema prvom biču, vladarima. Što se tiče njegovog odnosa prema drugom, prema plemstvu, naš moralno-religiozni republikanac dao je da mu se izrade posetnice, na kojima se nazivao »baron von Struve«. Ako nije mogao da stupi u takve prijateljske odnose i s ostalim bičevima, nije on za to kriv. Zatim je Gustav iz dokolice u Londonu pravio republikanski kalendar u kome se umesto svetaca javljaju sve sama imena ljudi od ubedenja, a naročito često »Gustav« i »Amalie«; meseci su dobili nemačka imena, nastala podražavanjem francuskog republikanskog kalendara, a bilo je još mnogo takvih opštekorisnih i svakidašnjih stvarčica. Uostalom, i u Londonu se opet javljaju omiljene fiksne ideje: obnoviti list »Deutscher Zuschauer«, obnoviti »Klub odlučnog napretka« i obrazovati privremenu vladu. U svim tim tačkama našao se na istoj liniji sa Schrammom, i tako je nastalo cirkularno pismo.

Treći u tom savezu, veliki *Arnold Ruge*, izdvaja se od ostale emigracije svojim izgledom konjičkog narednika koji još uvek čeka građansku službu. Ne može se reći da se taj plemić odlikovao osobito prijatnom spoljašnjošću; poznanici iz Pariza imali su običaj da za njegove pomeransko-slovenske crte kažu da su kao u kune (*figure de fouine*). Arnold Ruge, dete seljaka s ostrva Rigen, i stradalnik, koji je proveo sedam godina u pruskim tamnicama zbog učešća u demagoškim smicalicama⁽¹⁸¹⁾, neobuzdano se bacio u naručje Hegelove filozofije čim je otkrio da treba samo prelistati Hegelovu *Enciklopediju*, pa se time osloboditi izučavanja svih ostalih nauka. Pored toga, bio mu je princip (koji je postavio i u jednoj noveli i pokušao da popu-

lariše među svojim prijateljima — to može da ispriča nesrećni Herwegh) da svoju vrednost realizuje i u braku i stoga je ženidbom rano stvorio svoju »supstancijalnu osnovu«.

Pomoću svojih hegelovskih fraza i svoje »supstancijalne osnove« doterao je samo do vratara nemačke filozofije, u kom svojstvu je morao da kod »Hallische« i »Deutsche Jahrbücher«⁽¹⁸²⁾ najavljuje veličine u usponu, da o njima trubi, i da ih tom prilikom s izvesnom veštinom eksploatiše u literarnom smislu. Na žalost, vrlo brzo je nastupio period filozofske anarhije, period u kome nauka više nije imala nijednog opštepriznatog kralja, kad su Strauß, B. Bauer, Feuerbach, međusobno zaratili, i kad su najrazličitiji strani elementi počeli da pomućuju jednostavnost klasične doktrine. Tad je naš Ruge izgubio glavu, nije više znao kuda će, pomešale su se njegove ionako nepovezane hegelovske kategorije, i odjednom je osetio preveliku čežnju za jakim pokretom u kome se ono što se misli i piše ne bi shvatalo naročito ozbiljno.

U časopisu »Hallische Jahrbücher« Ruge je igrao onu istu ulogu koju je pokojni izdavač Nicolai igrao u starom časopisu »Berliner Monatsschrift«⁽¹⁸³⁾. Kao i Nicolai, on je video svoju najveću zaslugu u tome da štampa radove drugih i da odatle izvlači materijalnu korist i književnu građu za sopstvene izlive duha. Samo što je naš Ruge umeo da prida veći značaj tom *prepisivanju* članaka svojih saradnika, tom procesu književnog varenja do njegovog neizbežnog konačnog rezultata, nego što je to umeo njegov uzor. Uz to, Ruge nije bio vratar nemačkog prosvetiteljstva; on je bio Nicolai moderne nemačke filozofije i umeo je da skriva prirodnu plitkost svog uma iza gustog trnjaka spekulativnih jezičkih obrta. Kao i Nicolai, i on se hrabro borio protiv *romantike*, baš zato što su Hegel u svojoj *Estetici* kritički, a Heine u *Romantičkoj školi*, literarno s njom odavno raskrstili. Ali za razliku od Hegela, on se s Nicolaiem slagao u tome što je kao antiromantičar mislio da ima pravo da ordinarno filistarstvo postavi kao savršeni ideal, a pre svega sopstvenu ličnost filistra. U tom cilju, i da bi se borio protiv neprijatelja na njegovom sopstvenom terenu, Ruge je sastavljao i stihove čija je sobre¹ učmalost, kakvu nije postigao nijedan Holandani, prkosno bačena kao izazov romantičarima u lice.

Uostalom, naš pomeranski mislilac nije se osećao baš lagodno u Hegelovoj filozofiji. I ako je dobro umeo da zapaza protivrečnosti, on je bio manje sposoban da ih rešava i osećao je odvratnost prema dijalektici, što se veoma lako može objasniti. Tako se i desilo da su u njegovom dogmatskom mozgu pod istim krovom u miru živele najgrublje protivrečnosti i da se njegova, ionako krajnje slaba, moć poimanja nigde nije lagodnije osećala nego u takvom mešovitom društvu. Ponekad mu se događalo da dva članka raznih pisaca istovremeno na svoj način prežvače i stopi u nov proizvod, ne primećujući da su napi-

¹ stroga, trezvena

sana sa sasvim suprotnih stanovišta. Stalno zapadajući u protivrečnosti, pomagao se time što je pred teoretičarima uveravao da je njegovo manjkavo mišljenje praktičan način mišljenja, a pred praktičarima da su njegova praktična neumešnost i nedoslednost najviše dostignuće teorijske misli, i najzad je izjavio da upravo to zapadanje u nerazrešive protivrečnosti, ta nekritička haotična vera u sadržinu svih popularnih dnevnih fraza, i jeste »ubedenje«.

Pre nego što nastavimo da pratimo dalju sudbinu Moritza von Sachsena, kako on sebe obično naziva u krugu svojih prijatelja, ukazaćemo na još dve osobine koje su se ispoljile već u doba časopisa »Jahrbücher«. Prva je *manija manifestá*. Čim bi neko izmislio neko novo gledište, koje je, po Rugeovom mišljenju, imalo izgleda na uspeh, on je izdavao manifest. Pošto mu niko ne prebacuje da je bilo kada izrazio kakvu originalnu misao, takav manifest je bio zgodna prilika da ono što mu je novo, na manje ili više deklamatorski način, prikaže kao svoje sopstveno i da na osnovu toga istovremeno pokuša da obrazuje partiju, frakciju, »masu«, koja stoji iza njega i u kojoj bi on mogao da obavlja dužnost konjičkog narednika. Kasnije ćemo videti do kakvog je neverovatnog savršenstva Ruge doveo fabrikovanje manifesta, proglasa i pronuncijamenata. — Druga osobina kojom se Arnold odlikuje jeste posebna vrsta *marljivosti*. Pošto ne voli mnogo da uči, kako sam kaže, »da ispisuje iz jedne biblioteke u drugu«, on više voli »da crpe iz života«, tj. da svake večeri najsavesnije zapisuje sve dosetke, »šales«, nove ideje i ostalo što je čuo, pročitao ili uhvatio u toku dana. Sav taj materijal je, već prema prilici, opet koristio za zadatak koji je Ruge svakodnevno obavljao isto onako savesno kao i svoje druge telesne potrebe. Zato njegovi obožavaoci o njemu obično kažu da ne može da zadrži mastilo. Sasvim je svejedno o čemu se govori u tom svakodnevnom spisateljskom proizvodu; glavno je da Ruge svaku temu preliva onim čudesnim sosom stila koji svemu pristaje, isto onako kao što Englezi s podjednakim zadovoljstvom uživaju u svom soaje-sosu¹ ili vorvikšajer-sosu² uz ribu, živinsko meso, kotlete ili bilo šta drugo. Taj svakodnevni stilski *proliv* Ruge s posebnom nežnošću naziva »forma čija lepota čoveka *prožima*« i u tome vidi dovoljan razlog da se izdaje za »artistu«.

Ma koliko da je Ruge bio zadovoljan svojim položajem vratara nemačke filozofije, u dubini duše ga je ipak potajno nagrizao crv. Nije napisao još ni jednu jedinu debelu knjigu i svakog dana je zavidio srećniku Brunu Baueru, koji je još u mladosti objavio osamnaest teških tomova. Da bi doskočio toj neravnopravnosti, Ruge je dao da mu se triput u jednom istom tomu odštampa jedan isti članak pod raznim naslovima, a zatim je taj tom izdao u najraznovrsnijim formatima. Na taj način su nastala *Sabrana dela* Arnolda Rugea, koja autor, lepo

¹ naziv po francuskom kuvaru i autoru spisâ iz kulinarstva Alexis Benoit Soyser-u (1809–1858) — ² Warwickshire — oblast u jugozapadnoj Engleskoj

povezana, još i sada svako jutro prebrojava u svojoj biblioteci tom po tom, i zatim zadovoljno uzvikuje: »A Bruno Bauer nema ni ubeđenja!«

Ako i nije uspeo da shvati Hegelovu filozofiju, Arnold je u samom sebi ovaplotio jednu Hegelovu kategoriju. On je zapanjujuće verno predstavljao »poštenu svest« i u to se još više uverio kad je u *Fenomenologiji* — koja je inače za njega ostala knjiga sa sedam pečata — na svoje zadovoljstvo otkrio da poštena svest »uvek sama u sebi doživljava radost«. Pod nametljivom čestitošću poštena svest skriva sve one sitne lažne čudi i pakosti filistra; ona ima pravo da sebi dozvoli svaku podlost zato što zna da je podla iz poštenja; sama glupost je preimućstvo zato što je ubedljiv dokaz čvrstine ubeđenja. Kod nje iza svake zadnje misli stoji uverenje u svoje unutarnje poštenje, i što više smišlja neku pritvornost, neku mesquine¹ gadost, utoliko iskrenije i poverljivije može da istupi. Svi mali poroci građanina pretvaraju se pod oreolom poštene namere u isto toliko vrlina; prljavo koristoljublje javlja se oprano u vidu tobože prinete žrtve; kukavičluk se pokazuje kao hrabrost u višem smislu, niskost postaje plemenitost, a neuglađeni, nametljivi seljački maniri oplemenjuju se, pretvaraju se u simptome prostosrdačnosti i dobrog raspoloženja. Slivnik u koji se na čudesan način slivaju sve suprotnosti filozofije, demokratije i frazerstva; uostalom, čovek bogato obdaren svim porocima, podlostima i sitničavostima, lukavstvom i glupošću, tvrdičlukom i neumešnošću, servilnošću i arogancijom, pritvornošću i dobroćudnošću emancipovanog kmeta, seljaka; filistar i ideolog, ateist i poklonik fraza, apsolutni nezalica i apsolutni filozof u jednoj osobi — to je naš Arnold Ruge kako ga je predskazao Hegel godine 1806.

Posle zabrane godišnjaka »Deutsche Jahrbücher« Ruge je prebacio svoju porodicu u Pariz na specijalno izrađenim kolima. Tamo ga je zla sreća dovela u dodir s *Heineom*, koji je u njemu poštovao čoveka koji je »preveo Hegela na pomeranski jezik«. Heine ga je upitao da nije Prutz njegov pseudonim, protiv čega je Ruge savesno protestovao, ali Heinea nije bilo moguće razuveriti da naš Arnold nije autor Prutzovih pesama. Uostalom, Heine je vrlo brzo otkrio da, ako Ruge i nema talenta, bar uspešno nosi masku snažnog karaktera, i tako se desilo da je prijatelj Arnold dao pesniku ideju za njegovog *Ata Trola*. Ako Ruge svoj boravak u Parizu i nije ovekovečio velikim delom, ipak mu pripada zasluga što je Heine to učinio za njega. Pesnik mu je iz zahvalnosti posvetio onaj poznati epitaf:

Ata Trol, medved s tendencijom;
moralno religiozan, vatren u braku.
Preobraćen duhom veka
nekad šumski sankilot.

¹ sitnu

Loš je igrač, al' u grud'ma
kosmatim osećanja mu se kriju.
Nije uvek on bez smrada;
bez talenta je, al' karakter.

U Parizu se našem Arnoldu desilo da se povezao s komunistima i dao da se u godišnjacima »Deutsch-Französische Jahrbücher«^[184], štampaju članci *Marxa* i *Engelsa*, čija je sadržina bila upravo suprotna onome što je on sam najavio u predgovoru; nezgoda, na koju ga je upozorio augsburški list »Allgemeine Z[eit]ung«^[56], a koju je on podneo s filozofskom rezignacijom.

Da bi se izleo od urođenog nespretnog ponašanja u društvu, naš Ruge je naučio manji broj neobičnih anegdota, koje je na svoj način prepričavao, a koje je nazvao šalama. Dugogodišnje baratanje tim šalama dovelo je do toga da su se za njega svi događaji, prilike, okolnosti postepeno pretvarali u sve same prijatne i neprijatne, dobre i loše, važne i nevažne, interesantne i dosadne šale. Pariska vrevna, mnogi novi utisci, socijalizam, politika, Pale-roajal^[185], jevtine ostrige, sve je to toliko navalilo na nesrećnika da mu je glava stalno neizlečivo bučala, a Pariz se za njega pretvorio u neiscrpni magacin šala. Njemu je samom između ostalog pala na um šala da od piljevine izrađuje kapute za proletere, kao što uopšte ima slabost prema industrijskim šalama, za koje uvek bezuspešno traži akcionare.

Kad su iz Francuske proterali Nemce koji su igrali značajniju ulogu u politici, Ruge je izbegao takvu sudbinu predstavivši se ministru Duchâtelu kao savant sérieux¹. On je pri tom sigurno mislio na »naučnika« iz Paul de Kockovog romana *Amant de la lune*, koji je tvrdio da je savant zbog toga što je na originalan način umeo da ispucava pampure. Ubrzo potom Arnold je otišao u Švajcarsku, gde se sreo s bivšim holandskim podoficirom, kelnskim lokalnim piscem i pruskim nižim poreznikom *Heinzenom*. Obojicu ih je ubrzo vezalo najuže prijateljstvo: Heinzen je od Rugea učio filozofiju, Ruge od Heinzena politiku. Od toga doba kod Rugea se javila potreba da samo još među sirovijim elementima nemačkog pokreta istupa kao filozof par excellence, sudbina koja ga je vodila sve niže sve dok ga najzad nisu smatrali filozofom samo sveštenici — prijatelji svetlosti^[22] (Dulon), nemačko-katolički pastori (Ronge) i Fanny Lewald. Ali u to vreme anarhija u nemačkoj filozofiji postajala je iz dana u dan sve veća. Stirnerov *Jedini, Socijalizam, komunizam*^[186] itd., sve sami novi uljezi, činili su da je bućanje u Rugeovoj glavi postalo nepodnošljivo; morao se odvažiti na bilo kakav veliki korak. Tada je Ruge našao spas u *humanizmu*, onoj frazi pod kojom su svi smetenjaci u Nemačkoj, od Reuchlina do Herdera, prikrivali svoju konfuziju. Ta fraza se činila utoliko savremenijom što je Feuerbach tek »bio ponovo otkrio čoveka«

¹ ozbiljan naučnik

i Arnold se tako očajnički uhvatio za nju da je se čak ni danas ne može rešiti. Ali Arnold je u Švajcarskoj došao do još jednog neuporedivo važnijeg otkrića, naime da »se Ja potvrđuje kao *karakter* svojim *ponovnim pojavljivanjem* pred publikom«. Otada se za Arnolda otvorilo novo polje rada. Bestidnu nametljivost i nasrtljivost pretvorio je u princip. Ruge je morao da učestvuje u svemu, da svuda zavuče svoj nos. Ni kokoška nije mogla da snese jaje a da Ruge ne »rediguje razum« tog »događaja«. ^[187] Po svaku cenu morala se održati veza s bilo kojim provincijskim listićem koji je omogućavao »ponovno pojavljivanje«. Više nije pisao nijedan novinski članak a da se nije potpisao i, koliko je bilo moguće, govorio o sebi. Princip ponovnog pojavljivanja morao se široko primeniti na svaki članak; on se morao prvo uneti u evropske i (od Heinzenovog iseljenja u Njujork) u američke listove u vidu pisma, zatim je morao biti štampan kao brošura, a najzad se opet morao ponoviti u sabranim delima.

Tako opremljen, naš Ruge se mogao vratiti u Lajpcig, da bi ga tamo definitivno priznali kao *karakter*. Ali ni tu nisu baš cvetale ruže. Njegov stari prijatelj knjižar Wigand zamenio ga je s mnogo uspeha u ulozi Nicolaia, i pošto nije bilo nijednog praznog mesta, Ruge utonu u mračna razmišljanja o prolaznosti svih šala, a uto izbi nemačka revolucija.

U njoj je i naš Arnold iznenada našao spas. Najzad je počeo jak pokret, u kome i najsmetenijeg lako nosi bujica, i Ruge se odmah uputio u Berlin, gde je nameravao da lovi u mutnom. Pošto je *revolucija* tek bila izbila, smatrao je da najviše odgovara duhu vremena da lično istupi s *reformom*. Osnovao je listić pod takvim imenom. ^[188] Uoči revolucije u pariskom listu »La Réforme« ^[189] saradivali su najnetalentovaniji, najneobrazovaniji ljudi, i to je bio najdosadniji list u Francuskoj. Berlinski list »Die Reform« je dokazao da se može nadmašiti njegov pariski uzor i da se nemačkoj publici, čak i u »metropoli inteligencije«, bez ustezanja može ponuditi tako nezamisliv list. Na osnovu uverenja da baš Rugeova retorička neumešnost najbolje jemči za dubokomisleni sadržaj koji se iza toga skriva, Arnold je i izabran kao predstavnik Breslave¹ u Frankfurtski parlament. Tu mu se odmah ukazala prilika da kao redaktor demokratske levice istupi s jednim apsurdnim *manifestom*. Uostalom, on se odlikovao samo svojim ushićenjem za *manifeste* evropskih narodnih kongresa i revnosno se pridružio opštoj želji da se Pruska pretopi u Nemačku. Kasnije, vrativši se u Berlin, zahtevao je da se Nemačka pretopi u Prusku, a Frankfurt u Berlin, i kad mu je najzad palo na um da postane saksonski per, zahtevao je od Nemačke i Pruske da se pretope u Drezden.

Rad u parlamentu nije mu doneo nikakve druge lovorike sem što su njegova smetenost i nesposobnost bacile u očajanje i njegovu sopstvenu partiju. A u isto vreme njegovom listu »Die Reform« išlo

¹ poljski naziv: Wrocław

je sve gore i gore, i on je verovao da se to može popraviti samo njegovim ličnim prisustvom u Berlinu. Kao »poštena svest« našao je, razume se, i visoki politički izgovor za ovaj izlazak i tražio je od cele leveice da s njim istupi. To se, naravno, nije desilo, i Ruge je otišao sam u Berlin. U Berlinu je otkrio da se savremeni konflikti najbolje rešavaju po »obrascu Dessau«, kako je on krstio malu demokratsko-konstitucionalnu uzor-državu. Potom, za vreme opsade, opet je sačinio manifest, u kome se general *Wrangel* poziva da oslobodi Beč od Windischgrätza. Sankciju Demokratskog kongresa^[190] za taj osobiti dokumenat dobio je pod izgovorom da je on zajedno s potpisom već složen i štampan. Najzad, kad je i Berlin bio opsednut, g. Ruge je otišao k Manteuffelu i podneo mu predloge u vezi s listom »Die Reform«, koji su, međutim, odbijeni. Manteuffel mu je priznao da može samo poželeti što više takvih opozicionih listova kao što je »Die Reform«, da je »Neue Preussische Zeitung«^[191] mnogo opasniji list — naivni Ruge je požurio da ovu izjavu pobedonosno pronese po celoj Nemačkoj. Arnold se istovremeno oduševio za *pasivni otpor*, što je sam potvrdio ostavivši na cedilu list, urednike i sve ostalo, davši se žurno u bekstvo. Aktivno bekstvo je, očevidno, najodlučniji vid pasivnog otpora. Nastupila je kontrarevolucija i pred njom je Ruge neprekidno bežao od Berlina do Londona.

Za vreme drezdenskog majskog ustanka Arnold je sa svojim prijateljem Ottom Wigandom i gradskim većem stao na čelo pokreta u Lajpcigu. Zajedno s tim drugovima uputio je Drezdencima energičan *manifest*, pozivajući ih da se hrabro bore, jer u Lajpcigu sede Ruge, Wigand i gradski oci i čuvaju stražu, a ko se sam čuva i bog ga čuva. Ali tek što je manifest bio objavljen, a naš se hrabri Arnold smesta uputio u Karlsruhe.

U Karlsruheu se nije osećao sigurnim, iako su Badenci stajali na Nekar, a neprijateljstva još ni izdaleka nisu bila počela. On zatraži od Brentana da ga ovaj pošalje kao poslanika u Pariz. Brentano se našali dajući mu to mesto za 12 časova, a sutradan, kad je Ruge već hteo da otputuje, odbi to postavljenje. Ali Ruge ipak ode u Pariz zajedno sa stvarno naimenovanim predstavnicima Brentanove vlade Schützom i Blindom i tamo se tako čudno ponašao da je Oppenheim, njegov bivši urednik u zvaničnom listu »Karlsruher Zeitung«^[192], objavio da g. Ruge uopšte nije došao u Pariz kao neko zvanično lice, već sasvim »na svoju ruku«. Kad su ga Schütz i Blind jednom povelili sa sobom k Ledru-Rollinu, Ruge je iznenada prekinuo diplomatske pregovore, počevši da obasipa strašnim psovkaama Nemce u prisustvu Francuza, tako da njegovim pratiocima nije ostalo ništa drugo nego da se pokunjeni i kompromitovani povuku. Došao je 13. jun¹ i tako je potprašio našeg Arnolda da se on bez ikakva razloga pokupio i odahnou

¹ Vidi u ovom tomu, str. 115–120.

tek u Londonu, na slobodnom britanskom tlu. U vezi s ovim bekstvom on je sebe kasnije poredio s Demostenom.

U Londonu je Ruge najpre pokušao da se proglasi za privremenog badenskog poslanika. Zatim je pokušao da se kod engleske štampe predstavi kao veliki nemački mislilac i pisac, ali je svuda odbijen uz izjavu da su Englezi suviše materijalistični da bi mogli da shvate nemačku filozofiju. Pitali su ga i za njegova dela, na šta je Ruge mogao odgovoriti samo uzdahom, dok mu je lik Bruna Bauera ponovo iskršavao pred očima. Jer šta su bila drugo čak i njegova »sabrana dela« do mnogo puta štampane brošure? Pa čak ni brošure, već novinski članci u vidu brošura, a u osnovi čak ni novinski članci, već ispreturnani odlomci iz pročitanih knjiga. Tu se opet moralo nešto učiniti, i Ruge je napisao dva članka za list »The Leader«^[193], u kojima je pod vidom prikazivanja nemačke demokratije objavio da je u Nemačkoj sad na dnevnom redu »humanizam«, čiji su predstavnici Ludwig Feuerbach i Arnold Ruge, autor sledećih dela: 1. *Religija našeg doba*, 2. *Demokratija i socijalizam*, 3. *Filozofija i revolucija*. Ova tri epohalna dela, koja se do danas ne mogu naći ni u jednoj knjižari, jesu, razume se, samo još neštampani novi naslovi ma kojih starih Rugeovih napisa. U isto vreme Ruge je opet počeo da radi svoje svakodnevne zadatke ponovo prevodeći sebi za nauk, nemačkoj publici na korist, a na najveći užas g. Brüggemanna, na nemački jezik članke koji su iz lista »Kölnische Zeitung«^[140] dospeli u »The Morning Advertiser«.^[194] Ne požnjevši lovorike, povukao se u Ostende, gde je imao dovoljno slobodnog vremena da se spremi za ulogu mudrog »Konfusiusa«¹ *nemačke emigracije*.

Kao što je Gustav predstavljao vegetativnu hranu, a Gottfried dušu nemačkog *malogradanskog* filistarstva, tako je Arnold predstavljao njegov razum ili pre njegovu nerazumnost. On ne otvara put slobodi^[195], kao Arnold Winkelried; njegova sopstvena ličnost je »slivnik slobode«²; Ruge stoji u nemačkoj revoluciji kao plakat na uglovima nekih ulica: ovde je dozvoljeno pomokriti se.

Najzad se opet vraćamo našem cirkularu s propratnim tekstom. On nije ostavio utisak i prvi pokušaj stvaranja demokratske jedinstvene crkve nije urodio plodom. Schramm i Gustav su kasnije objasnili da je kriva samo okolnost što Ruge ne zna ni da govori francuski ni da piše nemački. A tada su veliki ljudi ponovo stupili u dejstvo,

Chè ciascun oltra moda era possente,
Come udirete nel canto seguente.³

¹ Igra reči: »Konfusius« — smetenjak, umesto Konfučije. — ² Igra reči: »Der Freiheit eine Gasse« — »put slobode«; »Der Freiheit eine Gosse« — »slivnik slobode«. — ³ Jer moćan bezmerno beše svaki, kao što ćete čuti u sledećoj pesmi (Boiardo, *Orlando innamorato*, Canto 17)

VI

S Gustavom je došao u isto vreme i Rodomonte K. Heinzen iz Švajcarske u London. K. Heinzen, koji je godinama živeo od pretnje da će iskoreniti »tiraniju« u Nemačkoj, a posle izbijanja februarske revolucije toliko se nečuvano osmelio da je odlučio da na ostrvu Šuster¹ ponovo stupi na nemačko tle, zatim se uputio u Švajcarsku, gde je, iz bezbedne Ženeve, opet osuo paljbu na »tirane i ugnjetače naroda« i iskoristio priliku da objavi: »Kossuth je veliki čovek, ali Kossuth je zaboravio praskavo srebro«. Heinzen je iz odvratnosti prema prolivanju krvi postao alhemičar revolucije. Sanjao je o eksplozivnoj snazi koja bi za tren oka digla u vazduh celu evropsku reakciju, a da onaj ko je upotrebi ne opeče prste. Osećao je osobitu odvratnost prema hodu pod kišom kuršuma, prema običnom načinu vođenja rata, u kome ubedenje nije zaštita od kuršuma. Za vreme vlade g. Brentana rizikovao je čak da krene i u revolucionarni pohod u Karlsruhe. Pošto tu nije našao očekivano priznanje za svoja velika dela, prvo je rešio da rediguje moniteur² »izdajnika« Brentana. Ali kad su Prusi počeli da napreduju, objavio je da Heinzen »neće sebi dozvoliti da izgubi glavu« zbog izdajnika Brentana i pod izgovorom da stvara elitni korpus u kome bi se međusobno dopunjavali političko ubedenje i vojna organizacija, tj. u kome vojnički kukavičluk važi kao politička hrabrost, u stalnom lovu na takav dobrovoljački korpus odstupao je sve dok opet nije stigao na poznato tle Švajcarske. *Sofijin put od Memela do Saksonije*⁽¹⁰⁶⁾ ispao je krvaviji od Rodomonteovog revolucionarnog pohoda. Stigavši u Švajcarsku, objavio je da u Nemačkoj više nema ljudi, da pravo praskavo srebro još nije otkriveno, da se rat još ne vodi s revolucionarnim ubedenjem već na uobičajen način prahom i olovom i da će on sad revolucionisati Švajcarsku, pošto smatra da je Nemačka izgubljena. U idilično izolovanoj Švajcarskoj, i s obzirom na izopačen nemušti jezik kojim se tu govori, Rodomonte je mogao da važi za nemačkog pisca, pa čak i za opasnog čoveka. Postigao je ono što je hteo. Prognan je i otpremljen u London o trošku Švajcarskog Saveza. Rodomonte Heinzen nije neposredno učestvovao u evropskoj revoluciji, ali je neosporno zbog nje mnogo trčkarao. Kad je izbila februarska revolucija, on je u Njujorku prikupljao »novac za revoluciju« da bi

¹ Schusterinsel (kod Bazela) — ² tj. list »Karlsruher Zeitung«

pohitao u pomoć otadžbini i prodro je do Švajcarske granice. Kad je propala revolucija martovskog udruženja, povukao se o trošku švajcarskog Federalnog veća iz Švajcarske na onu stranu Kanala. Satisfakcija mu je bila to što je revoluciji nametnuo da plati njegovo napredovanje, a kontrarevoluciji njegovo povlačenje.

U italijanskim viteškim epopejama stalno se pojavljuju snažni divovi širokih pleća, naoružani ogromnim toljagama, ali u borbi, uprkos varvarski bezobzirnim udarcima i strašnoj buci nikad ne pogadaju protivnika već uvek samo okolno drveće. Takav ariostovski div u političkoj literaturi je g. Heinzen. Od prirode obdaren neotesanim izgledom i brdom mesa, on je video u tome znak da će postati veliki čovek. Ta teška telesnost dominira celom njegovom literarnom pojavom koja je skroz-naskroz telesna. Njegovi protivnici su uvek mali, patuljci, koji mu ne dosežu ni do članaka i na koje on i kad klekne gleda s visine. Naprotiv, kad se treba pokazati telesno, taj »uomo membruto«¹ traži spas u literaturi ili u sudovima. Tako je, tek što se obreo na sigurnom britanskom tlu, napisao raspravu o moralnoj hrabrosti. U Njujorku je ovog diva toliko dugo i tako često batinao neki gospodin Richter sve dok policijski sudija, koji je prvo dosuđivao samo neznatne novčane kazne, nije najzad osudio patuljka Richtera na 200 dolara naknade za pretrpljeni bol odajući priznanje njegovoj doslednosti. — Prirodna dopuna te velike telesnosti, na kojoj je sve zdravo, jeste *zdrav ljudski razum*, koji g. Heinzen pripisuje sebi u najvišem stepenu. Ovom zdravom ljudskom razumu odgovara to što Heinzen kao »prirodni«¹ genije nije ništa naučio, što je, kad su u pitanju literatura i nauka, sasvim sirov. Zahvaljujući tom zdravom ljudskom razumu, koji on naziva i »sopstvenom oštromnošću«¹ i kojim je uveravao Kossuth-a »da je pronikao do krajnje granice ideja«, on uči samo po čuvenju i iz novina, pa zato stalno zaostaje za vremenom i uvek nosi odeću koju je literatura nekoliko godina ranije odbacila, dok novo, moderno ruho, u kome još ne može da se snađe, proglašava nemoralnim i bezvrednim. Ali u ono što je jednom asimilovao veruje nepokolebljivo, to se za njega pretvara u nešto iskonsko, samo po sebi razumljivo, nešto što svako mora da uvidi i što jedino zlonamernost, glupost ili sofistika ne žele da shvate. Jer tako snažno telo i zdrav ljudski razum moraju imati i jako i valjano *ubedenje*, i njemu sasvim dobro pristaje da u slepoj veri u ubedenje odlazi u krajnost. U tome Heinzen ne popušta ni pred kim. Svakom prilikom se razmeće ubedenjem, svakom argumentu se suprotstavlja ubedenje i svakog ko ga [ne] razume ili koga on ne razume, oslobađa se proglašavajući ga čovekom bez ubedenja, koji samo iz rdave namere i čisto zlonamerno poriče ono što je jasno kao dan. Protiv tih pokvarenih Ahrimanovih^[197] sledbenika priziva svoju muzu, srdžbu; grdi, treska, razmeće se, drži moralne propovedi, s penom na ustima govori najtragikomičnije kapucinade. On dokazuje

¹ »čovek jakih udova«

dokle može doterati psovačka literatura kad padne u ruke čoveka kome su podjednako tuđi Börneova duhovitost i literarno obrazovanje. Kakva mu je muza, takav mu je i stil. Večita batina iz džaka¹, ali obična batina na kojoj ni čvornovati izraštaji nisu originalni i bodljikavi. Samo tamo gde naide na nešto naučno, ustukne za trenutak. Njemu se dešava isto što i onoj prodavačici ribe u Billingsgate-u, s kojom se O'Connell upustio u duel psovkama i koju je učutkao, kad je na njen dug psovački govor odgovorio: Vi ste sve to i još više, Vi ste triangulus isosceles, Vi ste paralelepipedon²!

O ranijim doživljajima g. Heinzena treba reći da iako, istina, u holandskim kolonijama, nije unapređen u generala unapređen je u podoficira, što je bilo poniženje zbog koga je kasnije Holandane uvek tretirao kao naciju bez ubedenja. Kasnije ga opet nalazimo u Kelnu kao nižeg poreznika, u kom svojstvu je napisao komediju^[198] u kojoj se njegov zdrav ljudski razum uzalud trudi da ismeje Hegelovu filozofiju. Bolje se snalazio u mesnim spletkama lista »Kölnische Zeitung«, na poslednjoj strani, gde je važne reči govorio o razdoru u kelnskom karnevalskom društvu, onoj ustanovi iz koje su izišli svi veliki ljudi Kelna. Njegovi sopstveni jadi i jadi njegovog oca, šumara Heinzena, nastali u sukobu s pretpostavljenima, dobili su za njega razmere svetskih zbivanja, kao što se to događa zdravom ljudskom razumu u svim malim ličnim sukobima. On ih je opisao u svojoj *Pruskoj birokratiji*, knjizi koja je na mnogo nižem nivou od Venedeyeve^[199] i sadrži samo žalbe nižeg činovnika na više vlasti. Ova knjiga ga je uvukla u proces oko štampe. Iako je mogao dobiti najviše šest meseci zatvora, činilo mu se da je u životnoj opasnosti i spasao se pobegavši u Brisel. Otuda je tražio da mu pruska vlada ne samo garantuje slobodan prolaz već i da u njegovom interesu ukine ceo francuski sudski postupak i da ga preda protnom sudu da mu on sudi za običan prekršaj.^[200] Pruska vlada je izdala poternicu za njim; on je odgovorio »poternicom« za pruskom vladom, u kojoj je između ostalog propovedao moralni otpor i konstitucionalnu monarhiju, i revoluciju proglasio nemoralnom i jezuitskom. Iz Brisela je otišao u Švajcarsku. U Švajcarskoj je, kao što smo već videli, našao prijatelja Arnolda, i od njega je osim njegove filozofije naučio još jedan vrlo koristan metod bogaćenja. Kao što je Arnold težio da u toku polemike sa svojim protivnicima prisvoji njihove ideje, tako je sad i Heinzen *psujući* učio takve, za njega nove, ideje, dok se borio protiv njih. Tek što je postao ateist, a već je s pravom prozelitskom revnošću započeo žestoku polemiku sa sirotim starim Follenom, zato što se ovaj nije našao pobuden da bez ikakva povoda pod starost postane i ateist. Švajcarska federativna republika sa čijom se stvarnošću sada suočio, razvila je zdrav ljudski razum do te mere da je on sad pozeleo da takvu

¹ U jednoj bajci braće Grimm batina iskače iz džaka na zapovest svog vlasnika i kažnjava njegove neprijatelje. — ² Vi ste ravnostrani trougao, Vi ste paralelepiped.

federativnu republiku uvede i u Nemačkoj. Taj isti zdrav ljudski razum došao je do zaključka da je to nemoguće bez revolucije, i tako je Heinzen postao revolucionar. Počeo je da trguje pamfletima, koji su najgrubljim švajcarskim seljačkim tonom propovedali ideju da se odmah »napadnu« i pobiju kneževi od kojih potiče sve zlo na svetu. U Nemačkoj, on je tražio komitete za nabavku sredstava za štampanje i rasturanje tih pamfleta, i to traganje je otvoreno pratila prošnja širokih razmera, u kojoj su predstavnici partije najpre bili predmet eksploatacije, a zatim psovanja. O tom поближе može da priča stari Itzstein. Ovim pamfletima Heinzen se mnogo proslavio među nemačkim putujućim trgovcima vinom, koji su o njemu svuda trubili kao o hrabrom »borcu«.

Iz Švajcarske je otišao u Ameriku, gde mu je pošlo za rukom da za kratko vreme upropasti njujorški list »Schnellpost«^[201], uprkos tome što je tu, blagodareći svom švajcarskom seljačkom stilu, važio za pravog pesnika.

Vrativši se u Evropu povodom februarske revolucije, slao je listu »Mannheimer Abendzeitung«^[202] telegrama o dolasku velikog Heinzena i objavio jednu brošuru protiv Lamartine-a^[203] da bi se osvetio za to što ga je ovaj, kao uostalom i čitava vlada, ignorisao i pored mandata koji je imao kao predstavnik američkih Nemaca. Nije hteo da se vrati u Prusku, zato što je uprkos martovskoj revoluciji i amnestiji smatrao da mu tamo još uvek pretila životna opasnost. Trebalo je da ga pozove narod. Pošto se to nije desilo, on je hteo da se daleko odatle, u Hamburgu, kandiduje za poslanika Frankfurtske skupštine izjavivši da će baš zato što je loš govornik, glasnije glasati — ali je propao.

Kad je po završetku badenskog ustanka stigao u London, veoma se rasrdio na mlade ljude zbog kojih pada u zaborav veliki čovek iz perioda *pre* i *posle* revolucije i koga i oni sami zaboravljaju. On je uvek bio samo l'homme de la veille ili l'homme du lendemain, a nikad l'homme du jour ili bar de la journée.¹ Pošto pravo praskavo srebro još uvek nije bilo otkriveno, morala su se naći nova sredstva protiv reakcije. I tako on zatraži dva miliona glava da bi kao diktator mogao da gazi do članaka u krvi — koju će prolivati drugi. U osnovi se radilo samo o tome da se izazove skandal; reakcija ga je o svom trošku otpremila u London, trebalo je da ga sada, prognavši ga iz Engleske, besplatno pošalje još dalje, u Njujork. Taj potez je propao, a posledice su bile samo to što su ga francuski radikalni listovi proglasili budalom koja traži dva miliona glava zato što sopstvenu nikad nije rizikovao. A da bi stvar dostojno završio, taj krvožedni i krvavi članak objavio je u listu bivšeg vojvode od Braunschweiga »Deutsche Londoner Zeitung«, razume se za gotov novac.

¹ On je uvek bio samo čovek jučerašnjice ili čovek sutrašnjice, a nikad čovek današnjice ili bar čovek dana.

Gustav i Heinzen su već duže vreme gajili osećanja uzajamnog poštovanja. Heinzen je Gustava izdavao za mudraca, a Gustav Heinzena za borca. Heinzen je jedva sačekao kraj evropske revolucije da bi okončao »ubitačni razdor u demokratskoj nemačkoj emigraciji« i nastavio svoju predmartovsku rabotu. Podneo je na diskusiju program nemačke revolucionarne partije u vidu nacрта i predloga. Program se odlikovao pronalaskom posebnog ministarstva za »branšu — od koje nema važnije — za javna igrališta, mesta za borbu« (bez kiše kuršuma) »i vrtove«, i dekretom kojim se »ukidaju povlastice osoba muškog roda, naročito u braku« (naročito i u udarnoj taktici u ratu vidi Clausewitza). Taj program, u stvari samo Heinzenova diplomatska nota Gustavu, pošto ga niko drugi nije ni zareživao, umesto da dovede od ujedinjenja prouzrokovala je, naprotiv, odmah rascep između ova dva kopuna; Heinzen je zahtevao da u »revolucionarnom prelaznom dobu« bude jedan jedini diktator, koji uz to mora biti Prus i dodao je, da ne bi bilo nepsorazuma: »Nijedan vojnik ne može biti diktator.« Gustav je, naprotiv, zahtevao diktaturu trojice među kojima bi osim njega morala biti bar dva Badenca. Uz to, Gustav poverova da je otkrio da mu je Heinzen ukrao jednu »ideju« u prebrzo objavljenom programu. Tako je propao taj drugi pokušaj ujedinjenja, i Heinzen, potpuno nepriznat od sveta, povukao se u svoju anonimnost, sve dok nije video da je englesko tle neodrživo i u jesen 1850. otplovio za Njujork.

VII

Gustav i kolonija odricanja

Pošto je neumorni Gustav još jednom uzaludno pokušao da zajedno s Friedrichom Bobzinom, Habbeggom, Oswaldom, Rosenblumom, Cohnheimom, Grunichom i drugim »istaknutim« ljudima obrazuje *centralni emigrantski komitet*, on krenu putem za Jorkšir. Tu je, naime, trebalo da procveta čudesni vrt u kome ne bi carovao porok kao u vrtu Alcine, već vrliina. Naime, jedan stari duhoviti Englez, kome je naš Gustav dosađivao svojim teorijama, uhvatio ga je za reč i odredio mu u Jorkširu nekoliko jutara močvarnog zemljišta pod izričitim uslovom da tamo osnuje »koloniju odricanja«, u kojoj je najstrože zabranjena upotreba mesa, duvana i alkohola, u kojoj se dozvoljava samo biljna hrana i svaki kolonist je obavezan da kao jutarnju molitvu pročita jedno poglavlje iz Struveovog *Državnog prava*. Osim toga, trebalo je da se kolonija izdržava sopstvenim radom. U pratnji svoje Amalie, švapskog žutog šeboja Schnauffera i nekoliko drugih vernika, Gustav pobožno pođe i osnova »koloniju odricanja«. Treba reći da je u toj koloniji vladalo malo »blagostanja«, mnogo obrazovanja i neograničena »sloboda« dosađivanja i mršavljenja. Jednog lepog jutra naš Gustav otkri veliku zaveru. Njegovi pratioci, koji se nisu slagali s njegovim ustavom koji je zabranjivao žvakanje i kojima se gadila biljna hrana, bili su odlučili da iza njegovih leđa zakolju onu jednu jedinu staru kravu, čije je mleko bilo izvor glavnog prihoda »kolonije odricanja«. Gustav diže sklopljene ruke k nebu, proli gorke suze zbog te podmuklosti prema bližnjemu, razjareno ogłosi da je kolonija rasturena i odluči da postane mokri kveker^[204], ukoliko mu u Londonu ni ovog puta ne uspe da oživi list »Deutscher Zuschauer« ili da formira »privremenu vladu«.

VIII

Arnold, kome se nikako nije svidao povučen život u Ostendeu i koji je osećao neodoljivu potrebu za svojim »ponovnim pojavljivanjem« pred publikom, saznao je za Gustavovu nesreću. Odlučio je da odmah požuri natrag u Englesku i da se na Gustavovim plećima vine do položaja pentarha evropske demokratije. U međuvremenu je naime, obrazovan Evropski centralni komitet⁽²⁰⁵⁾, koji se sastojao od Mazzinija, Ledru-Rollina i Darasza, a čija je duša bio Mazzini. Ruge je tu nanjušio upražnjeno mesto. Mazzini je, doduše, mogao da u svom listu »Le Proscrit«⁽²⁰⁶⁾ predstavi kao nemačkog saradnika Ernsta Hauga, koga je on lično proizveo u generala¹, ali ga, reda radi, zato što je bio potpuno neznan, nije mogao naimenovati za člana svog Centralnog komiteta. Našem Rugeu nije bilo nepoznato da je Gustav bio u vezi s Mazzinijem još u Švajcarskoj. On sam je, doduše, poznao Ledru-Rollina, ali, na njegovu nesreću, ovaj nije poznavao njega. Elem, Arnold se naseli u Brajtonu, počeo da mazi bezazlenog Gustava i da mu se umiljava, obećava da će s njim osnovati u Londonu list »Deutscher Zuschauer«, pa čak o svom trošku pripremiti s njim demokratsko izdanje Rotteck-Welckerovog *Državnog leksikona*. U isto vreme preporučio je našeg Gustava kao velikog čoveka i kao saradnika nemačkom lokalnom listu, koji je, dosledno svom principu, stalno imao pri ruci (ovog puta je kocka pala na »Bremer Tages-Chronik«⁽²⁰⁷⁾ popa Dulona, pristalice prijatelja svetla⁽²²⁾). Ruka ruku mije. Gustav je preporučio Arnolda Mazziniju. A pošto Arnold govori potpuno nerazumljivim francuskim jezikom, niko ga nije mogao sprečiti u tome da se Mazziniju predstavi kao najveći čovek i, osobito, kao »mislilac« Nemačke. Prependeni italijanski zanesenjak video je na prvi pogled da je Arnold čovek koji mu je potreban, homme sans conséquence², kome može poveriti da u ime Nemaca kontrasignira njegove antipapske bule. Tako je Arnold Ruge postao peti točak na državnim kolima evropske centralne demokratije. Kad je jedan Alzašanin upitao Ledrua kako mu je palo na um da stupi u savez s takvim »bête«³, Ledru mu je osorno odgovorio: »C'est l'homme de Mazzini.«⁴ Kad su upitali Mazzinija zašto se vezao

¹ tj. predstavljao ga kao generala mada on to nije bio — ² beznačajan čovek
³ »blesavkom« — ⁴ »To je Mazzinijev čovek.«

s Ledruom¹, čovekom bez ideja, on je lukavo odgovorio: »C'est précisément pourquoi je l'ai pris.«² Sam Mazzini je imao dobar razlog da se drži podalje od ljudi s idejama. A Arnodl Ruge je osetio da je nadmašio svoj sopstveni ideal i za trenutak je zaboravio čak i na Bruna Bauera.

Kad je trebalo da potpiše prvi Mazzinijev manifest, setio se tužno onih vremena kad [se] profesoru Leu u Haleu i starom Follenu u Švajcarskoj prikazivao jedanput — kao pristalica učenja o svetom trojstvu, a drugi put kao humanistički ateist. Ovog puta je valjalo istupiti s Mazzinijem za *boga* protiv vladara. Međutim, filozofska savest našeg Arnolda već se znatno demoralisala vezom s Dulonom i drugim pastorima, kod kojih je važio za filozofa. U svoje najbolje doba naš Arnold se uopšte nije mogao osloboditi izvesne slabosti prema religiji, a, osim toga, njegova »poštena svest« mu je došaptavala: Potpiši, Arnolde! Paris vaut bien une messe.^[208] Badava se ne postaje peti točak na kolima privremene evropske vlade in partibus.^[2] Razmisli, Arnolde! Svakih četrnaest dana treba potpisati po jedan manifest, i to čak kao »membre du parlement allemand«³, u društvu najvećih ljudi Evrope. I, kupajući se u znoju, Arnold potpisuje. Čudna šala, mrmlja on. Ce n'est que le premier pas qui coûte.⁴ Poslednju rečenicu je pribeležio u svoju beležnicu prethodne večeri. Međutim, Arnoldovim iskušenjima još nije došao kraj. Pošto je Evropski centralni komitet izdao niz manifesta Evropi, Francuzima, Italijanima, Poljacima iz gornje Šlezije i Vlasima, došao je sada red na *Nemačku*, pošto se upravo bila odigrala velika bitka kod Broncela.^[209] U svom nacrtu Mazzini je napao Nemce zbog nedostatka kosmopolitizma i posebno zbog oholog ponašanja prema italijanskim kobasičarima, verglašima, poslastičarima, putujućim dreserima mrmota, prodavcima mišolovki. Arnold to zbudjeno priznade. I ne samo to. Izjavi da je spreman da Mazziniju ustupi italijanski Tirol i Istru. Ali to nije bilo dovoljno. Trebalo je ne samo probuditi savest nemačke nacije već i na tu naciju uticati s njene slabe strane. Arnold dobi naređenje da ovog puta mora imati sopstveno mišljenje, pošto predstavlja nemački elemenat. Osećao se kao kandidat Jobs. Zamišljeno se počeha iza uva i promuća posle dugog razmišljanja: »Još od Tacitovog doba nemački bardi pevaju bariton⁵ i zimi pale vatru na svim brdima da bi na njoj ogrejali noge.« Bardi, bariton i vatra na svim brdima! Samo ako to ne pomogne nemačkoj slobodi! — smeškao se Mazzini. Bardi, bariton, vatre na svim brdima i nemačka sloboda ušli su u manifest kao *douceur*⁶ za nemačku naciju.^[210] Arnold Ruge je na svoje zaprepašćenje položio ispit i prvi put shvatio koliko je malo mudrosti potrebno da bi se upravljalo sve-

¹ verovatno omaška; moralo bi da stoji Rugeom — ² »Baš zbog toga sam ga i uzeo.« — ³ »član nemačkog parlamenta« — ⁴ Prvi korak je uvek najteži. — ⁵ Verovatno ironično za »Baritus«, bojni pesmu Germana. — ⁶ slatkiš

tom. Od tog trenutka prezirao je više nego ikad Bruna Bauera, koji je još u svojoj mladosti napisao osamnaest debelih tomova.

Dok je Arnold u pratnji Evropskog centralnog komiteta potpisivao za Mazzinija *ratoborne* manifeste u zaštitu boga a protiv vladara, *pokret za mir* štrio se pod Cobdenovim okriljem ne samo u Engleskoj već se preneo čak preko Severnog mora, tako da je u Frankfurtu na Majni probisvet — Jenki Elihu Burritt mogao da održi kongres za mir^[211] s Cobdenom, Jaupom i Girardinom i Indijancem Ka-gi-ga-gi-va-va-be-ta. Našem Arnoldu đavo nije dao mira, pa je pokušao da iskoristi i tu priliku za svoje »ponovno pojavljivanje« i izdavanje svog manifesta. Tako je naimenovao samog sebe za dopisnog člana Frankfurtske skupštine i predao joj jedan sasvim konfuzan manifest o miru, koji je pribeležio i preveo iz Cobdenovih govora na svoj spekulativni pomeranski jezik. Neki Nemci su Arnoldu skretali pažnju na protivrečnost između njegovog ratobornog stava u Centralnom komitetu i njegovog kvekerskog manifesta o miru. On je obično odgovarao: »To i jesu protivrečnosti. To je dijalektika. Studirao sam Hegela u mladosti.« A njegova »poštena svest« umirivala ga je time što Mazzini ne razume ni reči nemački, pa ga je stoga lako namagarčiti.

Protekcija *Harroa Harringa*, koji tek što je bio stigao u Hal, ulivala je nadu da će se učvrstiti veza između Arnolda i Mazzinija. U licu Harroa Harringa stupa na scenu nova, veoma značajna ličnost.

IX

Velikoj drami demokratske emigracije iz 1849. do 1852. godine prethodio je prolog još osamnaest godina ranije: demagoška emigracija iz 1830/31.^[181] Ako je i bilo dovoljno vremena da se ta prva emigracija većim delom potisne sa scene, ipak su se sačuvali neki dostojni ostaci, koji su stoički, ne hajući ni za tok svetske istorije ni za uspeh svoje delatnosti, nastavili da se bave svojim agitatorskim zanatom, pravili sveobuhvatne planove, obrazovali privremene vlade i obasipali svet proklamacijama. Jasno je da su te iskusne varalice morale beskraino bolje poznavati poslove nego što ih je poznao mladi naraštaj. Baš to poznavanje poslova, stečeno osamnaestogodišnjom praksom u konspiraciji, kombinovanju, intrigiranju, proklamovanju, varanju, isticanju i guranju sopstvene ličnosti, dalo je g. Mazziniju onu drskost i sigurnost s kojima je on, imajući za sobom tri marionete, manje vične takvim stvarima, mogao da se proglasi za Centralni komitet Evropske demokratije.

Okolnosti nisu nikog dovele u tako povoljan položaj da se razvije u tipičnog emigrantskog agitatora kao što je to bio slučaj sa našim prijateljem *Harrooom Harringom*. I on je stvarno postao uzor kome teže svi naši veliki ljudi emigracije, svi Arnoldi, Gustavi, Gottfriedi, više ili manje svesno i s više ili manje uspeha, i koji će oni, ukoliko ih ne ometu neke nepovoljne okolnosti, možda dostići, ali teško da će ga premašiti.

Harro, koji je kao i Cezar sam opisao svoja velika dela (London 1852)^[212], rođen je »na Cimbriškom poluostrvu«¹ i pripada onoj vidovitoj rasi severnih Frižana koja je već preko dr Clementa dokazala da sve velike nacije sveta vode poreklo od nje.

»Još u ranoj mladosti« težio je da »na delu dokaže« svoje »odusevljenje za stvar naroda« time što je 1821. otišao u *Grčku*. Vidi se da je prijatelj Harro već u mladosti naslutio u sebi sklonost da se nađe svuda gde nastane neka zbrka. Kasnije je

»zahvaljujući čudnoj sudbini doveden na izvor apsolutizma, u blizinu cara, i u *Poljskoj* je prozreo jezuitski karakter ustavne monarhije.

¹ stari naziv za Jitland

Dakle, Harro se i u Poljskoj borio za slobodu. Ali »kriza u istoriji Evrope posle pada Varšave nagnala ga je da duboko razmišlja« i to razmišljanje ga je navelo na ideju o »demokratiji nacionalnosti«, koju je on odmah »dokumentovao u spisu *Narodi*, Štrasburg marta 1832«. Treba pomenuti da ovaj spis umalo nije citiran na svečanosti u Hambahu.^[213] U isto vreme izdao je svoje »republikanske pesme *Kap krvi, Priča o kralju Saulu ili monarhija, Muški glasovi za jedinstvo Nemačke*« i uređivao časopis »Deutschland«^[214] u Štrasburgu. Sve te, pa čak i njegove buduće spise zadesila je 4. novembra 1831. neočekivana sreća da ih zabrani Bundestag. Samo je još to nedostajalo valjanom borcu, tek sad je dobio zaslužen priznanje i istovremeno je proglašen za mučenika. Tako je mogao da uzvikne:

»Moji spisi su postali veoma popularni i naišli su na veliki odjek u srcu naroda. Oni su većinom deljeni *besplatno*. Neki od njih mi nikad nisu pokrili troškove štampanja.«

Ali njega su čekale nove počasti. Još u novembru 1831. g. Welcker je uzaludno pokušavao da ga jednim dugim pismom »vрати na *uspravni horizont* konstitucionalizma«. Sad je u januaru 1832. došao k njemu g. Malten, poznati pruski agent u inostanstvu, i predložio mu da stupi u službu Pruske. Kakvo dvostruko priznanje čak i od strane protivnika! Dovoljno je reći da je Maltenov predlog u njemu probudio

»nehotice misao da protiv tog dinastičnog izdajstva oživi ideju o skandinavskoj nacionalnosti« i »od tog doba bar je opet oživela *reč* Skandinavija koja je, kako je izgledalo, vekovima bila zaboravljena.«

Na taj način je naš severni Frižanin iz Sederjilanda¹, koji ni sam nije znao da li je Namac ili Danac, dobio makar imaginarnu nacionalnost čiji je prvi rezultat bio taj što Hambašani nisu hteli da imaju s njim nikakva posla.

Posle tih događaja Harro je bio zbrinut. Veteran iz borbi za slobodu Grčke i Poljske, izumitelj »demokratije nacionalnosti«, čovek koji je ponovo otkrio »reč Skandinavija«, zahvaljujući zabrani Bundestaga priznati pesnik, mislilac i novinar, mučenik i veliki čovek koga ceni čak i neprijatelj, i oko koga se otimaju konstitucionalisti, apsolutisti i republikanci, uz to dovoljno praznoglav i konfuzan da veruje u sopstvenu veličinu — šta je još nedostajalo njegovoj sreći? Ali s njegovom slavom rasli su i zahtevi koje je Harro kao strog čovek sebi postavljao. Nije bilo velikog dela koje bi u zabavnom i popularnom vidu umetnički rezimiralo velika učenja o slobodi, ideju demokratije, nacionalnosti, sve uzvišene slobodarske težnje mlade Evrope koja se budi pred njim. Samo pesnik i mislilac prvog reda mogao je da dâ takvo delo i samo Harro je mogao biti takav čovek. Tako su nastala prva tri komada »dramskog ciklusa *Narod*, ukupno u dvanaest komada, od

¹ Južni Jitland

kojih jedan na danskom jeziku«, rad kome je autor posvetio deset godina svog života. Na žalost, od tih dvanaest komada jedanaest su »do sada rukopisi«.

Ali nije dugo potrajala ta slatka veza s muzama.

»U zimu 1832/1833. pripremljen je jedan pokret u Nemačkoj koji je propao u tragičnom metežu u Frankfurtu. Poručeno mi je da u noći između 6. i 7. aprila zauzmem tvrđavu (?) Kel. Ljudi i oružje bili su spremni.«

Na žalost, od toga nije ispalo ništa, i Harro je morao da ode u unutrašnjost Francuske, gde je napisao svoj spis *Reči jednog čoveka*. Odatle su ga pozvali u Švajcarsku Poljaci koji su se pripremali za savojski pohod; tamo je postao »saveznik njihovog generalštaba«, opet napisao dva komada dramskog ciklusa *Narod*, upoznao Mazzinija u Ženevi. Cela šarolika gomila poljskih, francuskih, nemačkih, italijanskih i švajcarskih avanturista pod komandom plemenitog Ramorinoa izvršila je poznati upad u Savoju^[215]. U tom pohodu Harro je osetio »vrednost svog života i energije«. A pošto su i ostali borci za slobodu isto toliko koliko i Harro osetili »vrednost svog života«, a imali su vrlo malo iluzija o svojoj »energiji«, stvar se loše završila i oni su se, potučeni, pecepani i razbijeni, vratili u Švajcarsku.

Samo je još taj pohod nedostajao da rulja emigranata — vitezova postane potpuno svesna toga kakav strah i trepet predstavlja za tirane. Dokle god su se posledice julske revolucije osećale u vidu pojedinačnih ustanaka u Francuskoj, Nemačkoj ili Italiji, dokle god je neko stajao iza njih, naši emigranti-junaci osećali su se kao atomi u pokrenutoj masi — doduše više ili manje povlašćeni, vodeći atomi, ali, najzad, ipak samo atomi. Ali u onoj meri u kojoj su ti ustanci slabili u kojoj se velika masa »plašljivaca«, »mlakonja«, »malodušnika« povlačila iz pre-vratničke podvale, u onoj meri u kojoj su se naši vitezovi osećali usamljeni, u toj meri je raslo i njihovo osećanje sopstvene vrednosti. Kad je cela Evropa postala plašljiva, glupa i sebična, kako su tek morali da porastu u sopstvenim očima ti ljudi koji su ostali verni svojoj stvari, koji su u svojim grudima kao sveštenici održavali sveti oganj mržnje prema tiranima i čuvali tradicije velikog doba vrline i slobodoljubivosti za jedno jače pokolenje! Ako bi i oni postali neverni, za tirane više ne bi bilo opasnosti. Tako su oni, baš kao i demokrati iz 1848, iz svakog poraza crpli novu veru u pobedu i pri tom se sve više pretvarali u putujuće Don Kihote sa sumnjivim izvorima prihoda. Kad su došli na to stanovište, mogli su da poduzmu svoje najveće delo, naime da osnuju »Mladu Evropu«^[216], čija je deklaracija o bratstvu, koju je redigovao Mazzini, potpisana 15. aprila 1834. u Bernu. Harro je nastupio kao

»inicijator formiranja Centralnog komiteta, naturalizovani član Mlade Nemačke i Mlade Italije i istovremeno kao predstavnik skandinavske grane«, koju on »još i danas zastupa«.

Taj datum potpisivanja deklaracije o bratstvu za našeg Harroa je početak velike ere, od koje treba računati vreme, kao što se do sada računalo od Hristovog rođenja. Taj datum označava kulminacionu tačku u njegovom životu. On je bio jedan od diktatora Evrope in partibus⁽²⁾ i, mada nepoznat svetu, ipak jedan od najopasnijih ljudi na svetu. Iza njega su bila samo njegova brojna neštampana dela, nekoliko nemačkih zanatlija u Švajcarskoj i tuce danguba — političkih protuva — ali baš zbog toga je mogao da kaže da su uz njega svi narodi. Odlika svih velikih ljudi i jeste to što ih sadašnjost ne priznaje, pa im upravo zbog toga pripada budućnost. A tu budućnost nosio je naš Harro crno na belom u svom rancu, u vidu deklaracije o bratstvu.

Ali od tog doba počinje Harroov pad. Prvo ga je zadesila nevolja što »se Mlada Nemačka odvojila od Mlade Evrope 1836«. Ali Nemačka je za to kažnjena. Naime, usled tog odvajanja, »u proleće 1848. u Nemačkoj ništa nije bilo *pripremljeno* za nacionalni pokret« i zato se sve tako žalosno završilo. Ali veći jad je našem Harrou zadala pojava komunizma u to doba. Tu saznajemo da izumitelj komunizma nije niko drugi do

»cinik Johannes Müller iz Berlina, autor jedne vrlo interesantne brošure o politici Pruske, koja je izišla u Altenburgu 1831«, koji je otišao u Englesku, »gde mu nije ostalo ništa drugo već da u rana jutra čuva svinje na Smitfield Market-u«.

Komunizam je brzo počeo da hvata maha među nemačkim zanatlijama u Francuskoj i Švajcarskoj i postao je vrlo opasan neprijatelj za našeg Harroa, pošto je tako bilo zatvoreno jedino tržište za njegove spise. To je »indirektna cenzura komunista« od koje siroti Harro još i danas, a sad i više nego ikad, mora da strada, kako to on setno priznaje i »što dokazuje sudbina njegove drame *Dinastija*«.

Ta indirektna cenzura komunista uspela je čak da našeg Harroa protera iz Evrope, i tako je on otišao u Rio de Žaneiro (1840), gde je neko vreme živeo kao slikar. »Savesno prateći duh svog vremena« dao je da mu se tu štampa delo

»*Poezija jednog Skandinavca* (2000 primeraka), koje je otada, zahvaljujući popularnosti među moreplovcima, postalo u neku ruku okeanska lektira.«

Ali »iz skrupuloznog osećanja dužnosti prema Mladoj Evropi« on se, na žalost, ubrzo vratio u Evropu,

»požurio k Mazziniju u London i ubrzo uvideo opasnost koju predstavlja komunizam za stvar naroda u Evropi«.

Čekala su ga nova dela. Bandiere su pripremale svoj pohod na Italiju.⁽²¹⁷⁾ Da bi ih potpomogao i uvukao despotizam u diverziju, Harro se

»vratio u Južnu Ameriku da bi zajedno s Garibaldijem radio na jačanju ideje za osnivanje Sjedinjenih Država Južne Amerike u interesu budućnosti naroda«.

Ali despoti su naslutili njegovu misiju i Harro se izgubio. Otplovio je u Njujork.

«Na Okeanu sam se vrlo mnogo bavio umnim radom i napisao između ostalog dramu *Moć ideje*, koja spada u ciklus drama *Narod* — isto tako do sada u rukopisu!»

Iz Južne Amerike doneo je u Njujork mandat tamošnjeg tobožnjeg saveza »Humanidad«¹.

Vest o februarskoj revoluciji oduševila ga je i napisao je spis na francuskom jeziku *La France réveillée*², a u toku plovidbe za Evropu »potvrdio sam opet svoju ljubav prema domovini u nekoliko pesama iz ciklusa *Skandinavija*».

Došao je u Šlezvig-Holštajn. Tu je našao

»posle dvadesetsedmogodišnjeg odsustva nečuvenu zbrku pojmova o pravima naroda, demokratiji, republici, socijalizmu i komunizmu, koji su kao trula slama i seno ležali u Augijevoj štali stranačkog besa i nacionalne mržnje».

Nije ni čudo, jer njegovi

»politički spisi« kao i sva njegova »stremjenja i delatnost počev od 1831. bili su tudi i nepoznati u tim graničnim pokrajinama moje domovine».

Augustenburška stranka^[218] pritiskivala ga je već osamnaest godina s *conspiration du silence*³. Da bi se rešio te bede, on pripisao sablju, četiri pištolja i šest kama, uze pušku i pozva tako na stvaranje dobrovoljačkog korpusa, ali uzalud. Posle raznih avantura iskrca se najzad u Hal. Tu požuri da izda ove poslanice stanovnicima Šlezvig-Holštajna i Skandinavcima i Nemcima i posla, kako se priča, dvojici komunista u Londonu vest ovakve sadržine:

»Petnaest hiljada radnika u Norveškoj pruža vam preko mene bratsku ruku.»

Uprkos ovom čudnom apelu, ubrzo je opet, po sili deklaracije o bratstvu, postao tihi *associé*⁴ Evropskog centralnog komiteta i

»noćni stražar i najamni sluga u Grejvsendu na Temzi, gde je trebalo da za jednu novoosnovanu posredničku firmu vrbumem na devet raznih jezika kapetane brodova, dok mi nisu pripisali prevaru, što nije doživeo ni filozof Johannes Müller kao svinjar».

Svoj život, bogat podvizima, Harro ovako rezimira:

»Lako bi se moglo izračunati da sam ja osim svojih pesama dao demokratskom pokretu preko 18 000 primeraka svojih spisa na nemačkom jeziku (prodajna cena od 10 š[ilinga] do 3 marke po h[am]b[urško]m kur[su], dakle vrednost knjiga oko 25 000 maraka), čije troškove štampanja nikad nisam nadoknadio, a kamoli od toga izvukao neku svotu za svoju egzistenciju.»

¹ »Čovečnost — ² *Probudena Francuska* — ³ zaverom ćutanja — ⁴ član

Ovim završavamo avanture našeg demagoškog hidalga iz južno-jitlandske La Manče¹. U Grčkoj kao i u Brazilu, na Visli kao i na La Plati, u Šlezvig-Holštajnu kao i u Njujorku, u Londonu kao i u Švajcarskoj: predstavnik časa Mlade Evrope, čas južnoameričkog saveza Humanidad, čas slikar, čas noćni stažar i najamni sluga, čas torbar sopstvenim spisima; danas među Poljacima iz gornje Šlezije, sutra među gaučima, prekosutra među kapetanima brodova; nepriznat, napušten, ignorisan, ali svuda lutajući vitez slobode koji oseća duboko prezrenje prema običnim građanskim tekovinama — naš junak ostaje uvek, u svim zemljama i pod svim okolnostima, podjednako konfuzan, pretenciozno nametljiv, samouveren. I prkoseći celom svetu, govoriće, pišaće i štampaće o sebi kao o čoveku koji je od 1831. bio glavni pogonski točak istorije sveta.

¹ Aluzija na Don Kihota iz istoimenog Cervantesovog romana.

X

Uprkos svojim dosadašnjim neočekivanim uspesima, Arnold još nije bio dospao do cilja svojih napora. Predstavnik Nemačke po milosti Mazzinijevoj bio je obavezan da, s jedne strane, bar od nemačke emigracije dobije potvrdu tog zvanja, a, s druge strane, da Centralnom komitetu predstavi ljude koji ga priznaju kao vođu. On je, doduše, tvrdio da u Nemačkoj stoji »iza njega jasno omeđen deo naroda«, ali ta pozadina nije mogla da ulije poverenje Mazziniju i Ledruu dok god su oni videli samo Rugeov prednji deo. Ukratko, Arnold je morao da potraži »jasno omeđen« rep među emigracijom.

U to doba dođe Gottfried Kinkel u London i s njim ili ubrzo posle njega izvestan broj drugih izgnanika, delom iz Francuske, delom iz Švajcarske i Belgije: Schurz, Strodtmann, Oppenheim, Schimmelpfennig, Techow i drugi. Ti novi došljaci, koji su se delimično još u Švajcarskoj ogleдали u stvaranju privremenih vlada, uneli su nov život u londonsku emigraciju i činilo se da je taj trenutak za našeg Arnolda bio povoljniji nego ikad. U isto vreme Heinzen je opet preuzeo list »Schnellpost«^[201] u Njujorku, i tako je Arnold sada osim u bremenskom listiću^[207] mogao da izvede, svoje »ponovno pojavljivanje« i s one strane Okeana. Nađe li jednom i Arnold svog Strodtmanna, ovaj će komplete lista »Schnellpost« od početka 1851. proglasiti za materijal od neprocenjive vrednosti. U to bezmerno neukusno ogovaranje, budalaštinu i prostakluk, u mravlju vrednoću i važnost kojima Arnold gomila svoje dubre, čovek se mora svojim očima uveriti. Dok je Heinzen njega prikazivao kao evropsku velesilu, Arnold sa svojim Heinzenom postupa kao s američkim novinskim proročištem. On mu saopštava tajne evropske diplomatije, naročito svakodnevne promene u emigrantskoj svetskoj istoriji. Arnold se katkad pojavljuje kao londonski i pariski anonimni dopisnik da bi američku publiku obavestio o nekim fashionable movements¹ velikog Arnolda.

»Arnold Ruge je opet priterao komuniste uz a zid.« — »Arnold Ruge je juče« (datirano u Parizu, tu hronologija odaje starog lakrdijaša) »napravio izlet iz Brajtona u London.« Zatim opet: »Arnold Ruge Karlu Heinzenu: Dragi prijatelju i uredniče . . . Mazzini Te pozdravlja . . . Ledru Rollin Ti dozvoljava da prevedesh njegov spis o 13. junu« i slično.

¹ otmenim potezima

U jednom pismu iz Amerike kaže se o ovome:

»Kako vidim iz Rugeovih pisama (objavljenih u listu ‚Schnellpost‘), Heinzen piše Rugeu (privatno) svakojake smešne priče o značaju njegovog lista u Americi, dok se Ruge prema njemu ponaša kao velika evropska vlada. Kad god Ruge dostavi Heinzenu kakvu novu važnu novost, ne propušta da doda: možeš pozvati druge novine Sjedinjenih Država da ovo preštampaju. Kao da bi one, kad bi to smatrale vrednim truda, čekale da ih Ruge za to ovlasti! Uzgred rečeno, nikad nisam video da su te važne vesti bilo gde preštampane, uprkos savetu i dozvoli g. Rugea.»

Tata Ruge je iskoristio taj listić kao i »Bremer Tages-Chronik« i u tu svrhu da laskanjem pridobije nove došljake emigracije: Kinkel je sad ovde, genijalni pesnik i patriota; Strodtmann, veliki pisac; Schurz, mlad čovek, ljubazan koliko i smeo, i još mnoge istaknute vojskovođe revolucije itd.

Međutim, nasuprot Mazzinijevom komitetu, obrazovan je jedan *plebejski* evropski komitet iza koga su stajali »donji sloj emigracije« i emigrantski ološ raznih evropskih nacija. U doba bitke kod Broncele ovaj komitet je izdao manifest⁽²¹⁹⁾ koji su potpisali sledeći istaknuti Nemci: Gebert, Majer, Dietz, Schärtner, Schapper, Willich. Taj dokument, napisan na neobičnom francuskom jeziku, donosi kao poslednju novost da je Sveta alijansa tiranā u ovom trenutku (10. novembra 1850) sakupila 1 330 000 vojnika, iza kojih stoje u rezervi još 700 000 naoružanih slugu vladara, da su ga »nemački listovi i sopstvene veze Komiteta« obavestili o tajnim planovima Varšavske konferencije⁽²²⁰⁾, koji se sastoje u tome da se masakriraju svi evropski republikanci. Na to se zatim nadovezuje neizbežni poziv na oružje. Taj manifest-Fanon — Caperon — Gouté, kako ga je nazvao list »La Patrie«⁽²²¹⁾, kojem je bio poslat, bio je predmet jetkog podsmeha kontrarevolucionarne štampe. List »La Patrie« ga je nazvao

»manifest dii minorum gentium¹, napisan bez ukusa, bez stila, samo s najbednijim metaforama — serpents² i sicaire³ i égorgements⁴«.

List »L'Indépendance Belge«⁽²²²⁾ kaže da su ga sastavili les soldats les plus obscurs de la démocratie⁵ i da su ga ti jadnici poslali njegovom dopisniku u Londonu, mada je on konzervativan list. Mnogo su žudeli da im se imena pojave u štampi; list kaže da za kaznu neće izneti imena potpisnika. Uprkos svim molbama koje su upućivali uredništvu, vitezovima nije pošlo za rukom da izdejstvuju da budu priznati kao zaverenici i opasni ljudi.

Taj novi konkurentski etablisman podstakao je Arnolda da radi dvostruko više. Tako je pokušao da sa Struveom, Kinkelom, R. Schramom, Bucherom itd. osnuje list »Der Volksfreund«⁶ ili, ako Gustav

¹ manjih bogova (tj. drugorazrednih veličina) — ² zmije — ³ mučke ubice — ⁴ pokolji — ⁵ najbeznačajniji vojnici demokratije — ⁶ »Prijatelj naroda«

bude insistirao, »Deutscher Zuschauer«. Ali ta stvar je propala delimično zato što su se drugi bunili protiv Arnoldovog protektorata, a delom zato što je »duševni« Gottfried zahtevao plaćanje u gotovom, dok je Arnold zastupao Hansemannovo mišljenje da u novčanim stvarima prestaje duševnost.^[223] U tom poduhvatu za Arnolda je posebno bilo važno još i to da se nametne kontribucija Čitalačkom društvu — jednom klubu nemačkih časovničara, dobro plaćenih radnika i sitne buržoazije, ali mu ni to nije prošlo za rukom.

Ipak, uskoro se opet pružila prilika da se Arnold »ponovno pojavi«. Ledru i njegove pristalice među francuskom emigracijom nisu mogli da propuste 24. februar (1851) a da ne proslave »praznik bratstva« evropskih nacija, kome su, uostalom, pisustvovali samo Francuzi i Nemci. Mazzini nije došao i poslao je pismeno izvinjenje; Gottfried koji je prisustvovao, otišao je razjaren kući zato što njegova nema pojava nije izazvala očekivani magični efekat; Arnold je doživeo da se njegov prijatelj Ledru napravi da ga ne poznaje i na tribini se tako spleo da nije ni izvukao iz džepa svoj govor na francuskom jeziku, odobren s višeg mesta, promućao je samo nekoliko nemačkih reči i s uzvikom: »À la restauration de la révolution!«¹ žurno se povukao na opšte čuđenje.

Istog dana održan je kontrabanket pod zastavom gore pomenutog konkurentskog komiteta. Ozlojeđen zato što ga komitet Mazzini-Ledru nije odmah pozvao, Louis Blanc se pridružio emigrantskom ološu uz izjavu »da se mora uništiti i aristokratija talenta«. Ceo emigrantski donji sloj bio je tu na okupu. Predsedavao je vitez Willich. Sala je bila ukrašena zastavama, a na zidovima su blistala imena najvećih narodnih ljudi: Waldeck između Garibaldija i Kossuth-a, Jacoby između Blanquija i Cabet-a, Robert Blum između Barbès-a i Robespierre-a. Koketni kicoš Louis Blanc pročitao je piskavim glasom adresu svojih starih aminaša, budućih perova socijalne republike, *délégués du Luxembourg* iz 1848.^[224] Willich je pročitao jednu adresu iz Švajcarske, čiji su potpisi delom bili sakupljeni na prevaru pod lažnim izgovorima i čije je hvalisavo indiskretno objavljivanje kasnije imalo za posledicu masovne progone potpisnika. Iz Nemačke nije bilo adrese. Zatim su počeli govori. Uprkos beskrajnom bratimljenju, na svim licima se videlo da se dosaduju.

Taj banket je dao povod za jedan krajnje utešan skandal, koji je, kao i svi herojski podvizi Evropskog centralnog komiteta emigrantske ološi, odjeknuo u kontrarevolucionarnoj štampi. Naime, smatralo se da je vrlo čudno već i to što je neki Barthélemy na tom banketu održao pompeznu slavopojku *Blanquiju* u prisustvu Louis-a Blanc-a. Sad je stvar jasna. List »La Patrie« je doneo tekst zdravice koju je Blanqui, na poseban zahtev, poslao iz Bel-Il-a^[204] govorniku.^[225] Tu je snažno i ubedljivo napao celu privremenu vladu iz 1848, a naročito g. Louis-a

¹ »Na obnovu revolucije!«

Blanc-a. List »La Patrie« se pretvarao da je začuden što je ta zdravica na banketu prečutana. Louis Blanc je odmah dao izjavu u listu »The Times« da je Blanqui odvratan intrigant i da komitetu za organizaciju proslave nikad nije ni poslao takvu zdravicu. Komitet za organizaciju proslave, koji su sačinjavali gospoda Blanc, Willich, Landolphe, Schapper, Barthélemy i Vidil, dali su istovremeno izjavu u listu »La Patrie« da nikad nisu dobili tekst zdravice. Ali ovaj list nije štampao tu izjavu dok se o tome nije raspitao kod g. Antoine-a, Blanquijeveg zeta, koji mu je predao tekst zdravice. Ispod izjave komiteta za organizovanje proslave list je štampao odgovor g. Antoine-a: on je poslao sapotpisniku izjave Barthélemyju tekst zdravice i od njega dobio potvrdu o prijemu. Na to je g. Barthélemy bio prinuđen da izjavi da je istina da je lagao, da je stvarno dobio tekst zdravice, ali da ga je odložio na stranu smatrajući ga nepodesnim i ne obavestivši komitet o njemu. Ali već pre toga, iza Barthélemyjevih leđa, bivši francuski kapetan Vidil, jedan od potpisnika, pisao je listu »La Patrie« da ga njegovo vojničko osećanje časti i instinkt za istinom nagone da prizna da su on sam, Louis Blanc, Willich i svi oni drugi lagali u prvoj izjavi komiteta. Komitet se nije sastojao od šest, već od trinaest članova. Svima njima je podnet tekst Blanquijeve zdravice, svi su o njemu diskutovali i posle duge debate odbacili ga sa većinom od 7 protiv 6 glasova. On se nalazio među onom šestoricom koji su glasali za to da se tekst pročita.

Može se zamisliti slavlje lista »La Patrie« kad je, posle Vidilovog pisma, dobio izjavu g. Barthélemyja. On ga je doneo sa sledećim uvodom:

»Mi smo se često pitali, a na to pitanje je teško odgovoriti, čega kod demagoga ima više: hvalisavosti ili gluposti. Četvrto pismo iz Londona zbunjuje nas još više. Ima ih, ni sami ne znamo koliko bednika, koji su toliko opsednuti manijom da pišu i da vide svoja imena u *reakcionarnim* novinama da ne prezaju čak ni od bezmerne sramote i samoponiženja. Šta ih se tiču smeh i negodovanje publike — ‚Journal des Débats‘, ‚L'Assemblée nationale‘ i ‚La Patrie‘ štampaće njihove stilske vežbe. Da se doživi takva sreća, nije previsoka nijedna cena te kosmopolitske demokratije. . . U ime literarnog sažaljenja donosimo sledeće pismo ‚građanina‘ Barthélemyja; ono je nov i nadamo se poslednji dokaz autentičnosti sada suviše poznate Blanquijeve zdravice, koju su najpre svi poricali, a sada su se počupali da dokažu da ona postoji.«

XI

»Snaga istinskog razvitka«, da upotrebimo jedan od »prodorno« lepih izraza našeg Arnolda, izgubila se na sledeći način. Dvadeset četvrtog februara Ruge je kompromitovao sebe i nemačku emigraciju pred inostanstvom. Ono malo emigranata, koji su možda još želeli da rade zajedno s njim, osetili su da su nesigurni i da nemaju podrške. Arnold je sve pripisivao rasepima među emigrantima i više nego ikad navaljivao da se oni ujedine. Ionako kompromitovan, žudeo je da nade nov povod da se iznova kompromituje.

Stoga je *godišnjica bečke martovske revolucije* iskorišćena kao povod da se priredi nemački banquet. Vitez Willich je odbio: pošto pripada »građaninu« Louis-u Blanc-u, ne može da istupi s »građaninom« Rugeom, koji pripada »građaninu« Ledruu. I bivši deputati Reichenbach, Schramm, Bucher itd. izbegavali su Arnoldovu blizinu. Pojavili su se Mazzini, Ruge, Struve, Tausenau, Haug, Ronge, Kinkel, i svi su govorili — ne računajući neme goste.

Ruge je istupio »beskrajno glupo«, kako tvrde čak i njegovi prijatelji. Međutim, prisutnoj nemačkoj publici predstojalo je i više od toga. Tausenauove harlekinade, Struveova graktanja, Haugova trambunjanja, Rongeove litanije tako su zapanjili auditorijum da se većina razišla pre nego što je došao red na govor Jeremije-Kinkela, koji je ostavljen za kraj kao poslastica. Gottfried je kao mučenik »u ime mučenika« za mučenike održao setan govor o izmirenju svih — »od prostih boraca za ustav do crvenog republikanca«. Dok su svi ječali na republikanski način, a u nekim slučajevima, kao na primer Kinkel, čak i kao crveni republikanci, dotle su sa skrušenim divljenjem puzali pred engleskim ustavom — protivrečnost na koju je list »The Morning Chronicle«⁽²²⁶⁾ sledećeg jutra izvoleo obratiti pažnju.

Ali iste večeri Ruge je ostvario cilj svojih želja, kako se vidi iz jednog proglašenja, čija najsjajnija mesta ovde navodimo:

»Nemcima!

Braćo i prijatelji u otadžbini! Mi, potpisnici, obrazujemo sada i do vaše dalje odluke odbor za nemačka pitanja« (svejedno koja).

»Centralni komitet evropske demokratije poslao nam je Arnolda Rugea, badenska revolucija Gustava Struvea, bečka revolucija Ernsta Hauga, verski pokret

Johannesa Rongea, zatvor Gottfrieda Kinkela; pozvali smo socijaldemokratske radnike da u našu sredinu pošalju jednog svog predstavnika.

Braćo Nemci! Usled razvoja događaja izgubili ste slobodu . . . mi znamo da vi niste u stanju da se zauvek odreknete svoje slobode, a mi sami nismo ništa* (od komiteta i manifesta) »propustili da učinimo* (teste¹ Arnold) »da se ona što pre ponovo dobije.

Kad smo . . . kad smo dali podršku i garantiju Mazzinijevom zajmu, kad smo . . . kad smo povelu svetu alijansu naroda protiv bezbožne alijanse njihovih ugnjetača, znamo da smo učinili ono što vi želite od sveg srca . . . Sloboda je pvela veliki proces protiv tirana pred sudom čitavog čovečanstva* (dok je Arnold državni tužilac »tirani* mogu mirno da spavaju) » . . . požar, ubistvo, pustošenje, glad i bankrot biće uskoro opšta nemačka tekovina.

Iz Nemačke bacite pogled na Francusku — ona sva plamt od gneva, složnije nego ikad ranije teži slobodi* (koji je davo mogao da predvidi 2. decembar)², »pogledajte Mađarsku, čak su i Hrvati preobraćeni* (zahvaljujući listu »Deutscher Zuschauer« i Rugeovim kaputima od piljevine) — »i verujte nam, jer mi to znamo, Poljska je besmrtna.* (To im je poverio gospodin Darasz kao tajnu.)

»Sila protiv sile — to je pravda, ona se priprema. A mi ne želimo da ista propustimo da stvorimo *privremenu vladu** (aha!) »efikasniju od Pretparlamenta i narodnu vlast jaču od Nacionalne skupštine* (vidi dalje šta su ta gospoda stvorila misleći da jedan drugog vuku za nos).

»Svoje projekte o finansijama i štampi* (Dekret br. 1 i 2 moćne privremene vlade — upravnik carine Christian Müller je dobio nalog da sprovede tu odluku) »podnećemo vam posebno. Oni su interesantni više s poslovne strane. Dovoljno je da javnost zna da svako učešće u italijanskom zajmu neposredno koristi našem odboru i našoj stvari i da vi u ovom trenutku možete praktično da delate *povećavajući priliv novčanih sredstava*. Mi ćemo tada *umeti da pretvorimo novac u javno mnjenje i javnu vlast** (Arnold se javlja da vrši to pretvaranje) » . . . kažemo vam: *upišite deset miliona franaka i mi ćemo osloboditi Kontinent!*

Nemci, setite se . . . » (da pevate baritonom i palite vatre na brdima) » . . . pozajmite nam svoje misli* (trenutno je za njima velika tražnja, gotovo koliko i za novcem), »svoje novčanike* (njih nikako nemojte zaboraviti) »i svoju ruku! Očekujemo da će vaša revnost jačati u onoj meri u kojoj se povećava vaša potlačenost i da će vaša saradnja sada dati odboru dovoljno snage za čas odluke.* (Ako ne, moralo bi se pribeci alkoholu, što bi bilo protiv Gustavove savesti.)

»Svi demokrati su *dobili nalog* da objave naš proglas* (upravnik carine, Christian Müller će uraditi sve ostalo).

»London, 13. marta 1851.

Odbor za nemačka pitanja

*Arnold Ruge, Gustav Struve, Ernst Haug,
Johannes Ronge, Gottfried Kinkel.**

¹ kako svedoči — ² 2. decembar je dan državnog udara Louis-a Bonaparte*

Naši čitaoci poznaju Gottfrieda, poznaju Gustava; Arnoldovo »ponovno pojavljivanje« se takođe dosta često ponavljalo. Ostaje, dakle, da pogledamo kako izgledaju samo još dva člana »efikasne privremene vlade«.

Johannes Ronge, ili, kako on voli da se naziva u krugu prijatelja, Johannes Kurzweg¹ svakako nije napisao Apokalipsu.^[227] U njemu nema ničeg misterioznog, bez duha je, običan, neukusan kao voda, tačnije — kao mlake splačine. Poznato je da je Johanes postao slavan čovek zato što nije hteo da sveta odeća iz Trijera moli za njega, iako je, zaista, sasvim svejedno ko moli za Johannesa. Kad se pojavio Johannes, stari Paulus je zažalio što je Hegel mrtav, pošto ga ovaj *sada* sigurno više ne bi mogao nazvati plitkoumnim čovekom, a pokojni Krug je bio srećan što je umro i na taj način izbegao opasnost da se pročuje kao dubokomislen. Johannes spada u one ličnosti, koje se često javljaju u istoriji i koje nekoj vrsti filistarskih izroda i deci od osam godina na najbleđi, potpuno bezbojan način predstavljaju suštinu nekog pokreta više stotina godina posle nastanka i izumiranja tog pokreta kao nešto novo. Naravno, od takvog zanata se ne može dugo živeti, i tako se naš Johannes našao u Nemačkoj vrlo brzo u situaciji koja je iz dana u dan postajala sve neprijatnija. Više niko nije želeo njegove bezbojne splačine nemačkog lažnog prosvetiteljstva i Johannes ode na hodočašće u Englesku, gde ga vidimo kako nastupa ne naročito uspešno kao konkurent padre Gavazzija. Bepomoćni, bezbojni, dosadni seoski pop bledeo je, razume se, pred vatrenim, patetičnim italijanskim kaluderom, i Englezi su se kladili u velike svote da taj dosadni Johannes nije čovek koji je pokrenuo dubokomislenu nemačku naciju. Ali zato ga je utešio Arnold Ruge, koji je u nemačkom katolicizmu^[22] našeg Johannesu otkrio frapantnu porodičnu sličnost sa svojim sopstvenim ateizmom.

Ludwig von Hauck, bivši carsko-austrijski inženjerijski kapetan, kasnije, 1848, jedan od urednika lista »Die Constitution« u Beču, zatim komandant bataljona bečke Nacionalne garde, branio je kao lav gradsku kapiju 30. oktobra od carske vojske i napustio položaj tek kad je sve bilo izgubljeno. Spasao se bekstvom u Mađarsku, prišao Bemovoj armiji u Erdelju, gde je zahvaljujući svojoj hrabrosti doterao do pukovnika u glavnom štabu. Kad je Görgey položio oružje kod Vilagoša^[42], Ludwig Hauck je zarobljen i umro je junačkom smrću na jednom od onih vešala koje su Austrijanci u velikom broju podizali u Mađarskoj u znak osвете za niz pretrpljenih poraza i gnevni zbog ruske podrške, koja im je postala nepodnošljiva. Haug je u Londonu dugo važio za zarobljenog Haucka (oficira, koji je postao slavan u mađarskom ratu). Čini se da je sada utvrđeno da on nije pokojni Hauck. Kao što je posle pada Rima morao da pristane na to da ga Mazzini proizvede u generala, tako nije mogao izbeći da Arnold od njega učini predstavnika

¹ prost, običan

bečke revolucije i člana privremene vlade. Kasnije je uz muzičku pratnju držao estetička predavanja o ekonomskoj osnovi svetskoistorijske kosmogonije s geološkog stanovišta. Taj melanholični čovek poznat je među emigrantima pod sobriquet¹ siroto živinče, ili, kako Francuzi kažu, la bonne bête.²

Arnold je video da su njegove želje nadmašene, Manifest, jaka privremena vlada, zajam od deset miliona franaka i uz to još i nedeljni listić pod skromnim nazivom »Der Kosmos« u redakciji generala Hauga.

Manifest je prošao nezapaženo i niko ga nije čitao. »Der Kosmos« je umro od iscrpenosti posle trećeg broja, novac nije pristizao, jaka privremena vlada se opet raspala na svoje sastavne delove.

»Der Kosmos« je prvo donosio reklame za Kinkelova predavanja za akciju valjanog Willicha da se sakupi novac u korist emigranata iz pokrajine Šlezvig-Holštajn i za Göhringerovu pivnicu. List je donosio između ostalog i jednu Arnoldovu paskvilu. Stari lakrdijaš se pretvara da ima nekog gostoljubivog prijatelja Müllera u Nemačkoj, za čijeg se starešinu izdaje. Müller se čudi svemu što čita u novinama o engleskom gostoprimstvu i izražava bojazan da to »sibaritstvo« može da omete starešinu u obavljanju njegovih »državnih poslova«, ali mu na tome ipak ne treba zavideti, pošto će starešina na povratku u Nemačku morati da se baš zbog državnih poslova liši uživanja u Müllerovom gostoprimstvu. Najzad Müller uzvikuje:

»Valjda ste u Vindzor³ bili pozvani Mazzini, Ledru-Rollin, građanin Willich, Kinkel i Vi lično« (Arnold Ruge), »a ne izdajnik Radowitz?«

Ako je »Der Kosmos« zamro već posle trećeg broja, to sigurno nije bila posledica slabe prode, jer ga na svim mogućim engleskim mitinzima šalju govornicima s molbom da ga preporuče, pošto on zastupa baš njihove principe.

Samo što se pojavio poziv na upis zajma od deset miliona, kad se iznenada pročulo da Sityjem kruži lista za upisivanje novčanih priloga potrebnih da se Struve (zajedno s Amalijom) pošalje u Ameriku.

»Kad je Komitet odlučio da izdaje nemački nedeljni list i da mesto urednika poveri Haugu, protestovao je Struve, koji je i sam želeo da bude urednik i da list nazove »Deutscher Zuschauer«, a zatim je odlučio da ode u Ameriku.«

Tako piše njujorški list »Deutsche Schnellpost«.^[201] On prećutkuje, a Heinzen je za to imao svoje razloge, da je Mazzini izbrisao iz spiska nemačkog komiteta ime našeg Gustava kao saradnika lista vojvode od Braunschweiga »Deutsche Londoner Zeitung«.^[180] Gustav je odmah aklimatizovao svoj list »Deutscher Zuschauer« u Njujorku. Ali ubrzo potom stigla je depeša preko Okeana: »Gustavov »Zuschauer« je umro.« Kako on kaže, ne zbog nedovoljnog broja prijavljenih pretplatnika,

¹ nadimkom — ² dobrodušni blesavko — ³ u kraljevski dvorac (u Londonu)

niti zato što on nema slobodnog vremena da piše, već jedino zbog nedovoljnog broja *platiša* među pretplatnicima; ali, po njegovim rečima, ne može se više odlagati demokratska obrada Rotteckove *Istorije sveta*, a pošto je on na njoj počeo da radi pre petnaest godina, to će pretplatnicima dati odgovarajući broj tabaka *Istorije sveta* umesto lista »Deutscher Zuschauer«. On mora da produži vreme pretplate, ali mu se to ne može zameriti pod takvim okolnostima. Dok se Gustav nalazio s ove strane Okeana, Heinzen ga je uz Rugea predstavljao kao najvećeg čoveka Evrope. Tek što je prešao na onu stranu, među njima je nastao pravi lom.

Gustav piše:

»Kad je Heinzen u Karlsrueru 6. juna video da su topovi postavljeni, pobjegao je u pratnji žene u Štrasburg.«⁽¹⁷²⁾

Heinzen naziva Gustava »gatarom«.

»Der Kosmos« je propao onog trenutka kad mu je Arnold ispevao slavopojke u listu, a jaka privremena vlada raspala se onda kad je Rodomonte-Heinzen u svom časopisu objavio da joj je »vojnički pokoran«. Poznato je koliko Heinzen u miru voli vojne stvari.

»Ubrzo posle Struveovog odlaska i Kinkel istupa iz Komiteta, koji je, tako, prestao da funkcioniše.« (»Njujorški list [D[eutsche] Schnellpost«, br. 23.)

Tako je »jaka privremena vlada« spala na gospodu Rugea, Rongea i Hauga. I sam Arnold je uvideo da se s tim trojstvom ne može stvoriti ne samo nov svet već uopšte ništa; ipak ono je pri svim permutacijama, varijacijama i kombinacijama ostalo jezgro njegovih kasnije obrazovanih komiteta. Ali taj neumorni čovek nije hteo da prizna da je svoje odigrao; za njega je bilo najvažnije uopšte raditi i preduzimati nešto što bi mu dalo izgled zaposlenog čoveka, koji se bavi dubokim političkim kombinacijama i, pre svega, što bi mu dalo temu za duge i važne razgovore, za ponovno pojavljivanje i za samodopadljivo nagvaždanje.

A što se tiče Gottfrieda, njegova dramska predavanja za respectable City-merchants¹ nikako mu nisu pružala mogućnost da se kompromituje. S druge strane, suviše je bilo jasno da manifest od 13. marta nije imao nikakvu drugu svrhu do učvršćivanje položaja koji je g. Arnold uzurpirao u Evropskom centralnom komitetu. Čak je i Gottfried bio primoran da to kasnije otkrije, ali mu uopšte nije bilo u interesu da to prizna. Tako je došlo do toga da je ubrzo posle objavljivanja manifesta list »Kölnische Zeitung«⁽¹⁴⁰⁾ doneo izjavu Mockelove, dama acerba². Njen muž nije potpisao proglas, uopšte ne misli na javne zajmove i ponovo je istupio iz Komiteta koji tek što je obrazovan. Na to je Arnold u njujorškom listu »Schnellpost« počeo da opada Kinkela govoreći

¹ poštovane trgovce iz Sityja — ² stroge dame

da on, istina zbog bolesti, nije potpisao manifest, ali ga je odobrio, da je plan za njega stvoren u njegovoj sobi, da je na sebe lično preuzeo slanje izvesnog broja primeraka u Nemačku i da je istupio iz Komiteta zato što je Komitet za svog predsednika imenovao generala Hauga, a ne njega. Arnold je tu izjavu propratio besnim napadima na sujetu Kinkela, »apsolutnog mučenika«, »demokratskog Beckerath-a«, i izrazio sumnju u gospodu Johannu Kinkel, kojoj stoje na raspolaganju takvi zabranjeni listovi kao što je »Kölnische Zeitung«.

Međutim, Arnoldovo seme nije palo na kamenito tle. Gottfriedova »lepa duša« je odlučila da nasamari rivale i sama pokupi blago revolucije. Tek što je Johanna dezavuisala taj smešni poduhvat u listu »Kölnische Zeitung«, kad naš Gottfried u listovima s one strane Okeana na svoju ruku pozva na upisivanje zajma uz primedbu da novac treba slati čoveku »koji uživa najveće poverenje«. A ko bi to drugi i mogao biti ako ne Gottfried Kinkel? Privremeno je tražio sumu od 500 funti sterlinga za štampanje papirnog novca revolucije. Ruge ne bi lenj i preko lista »Schnellpost« objavi da je on lično blagajnik demokratskog Centralnog komiteta, da se kod njega mogu kupiti Mazzinijeve obveznice. Ko, dakle, želi da izgubi 500 funti sterlinga, bolje da kupi gotove obveznice nego da ulazi u špekulaciju s još nepostojećim. I Rodomonte-Heinzen zaurla da će se prema g. Kinkelu, ukoliko ne odustane od svog manevra, otvoreno postupati kao prema »neprijatelju revolucije«. Gottfried dade da se u listu »New-Yorker Staatszeitung«^[228], direktnom protivniku lista »Schnellpost«, napiše odgovor na taj članak. Tako je s one strane Atlantskog okeana već vođen rat u svim vidovima, dok su s ove strane još razmenjivani Judini poljupci.

Gottfried je ubrzo primetio da je, ipak, u neku ruku šokirao demokratske filistre oktroišući nacionalni zajam bez okolišenja na svoje ime. Da bi popravio tu pogrešku, objavio je da

»taj proglas za davanje novčanih priloga, za uvođenje nemačkog nacionalnog zajma uopšte nije potekao od njega, i verovatno su previše uslužni prijatelji u Americi u tu svrhu upotrebili njegovo ime«.

Ta izjava je izazvala sledeći odgovor dr Wiša u njujorškom listu »Schnellpost«:

»Kao što je opštepoznato, *Gottfried Kinkel* mi je predao onaj proglas za agitaciju za nemački zajam s *usrdnom molbom* da ga objavim u svim nemačkim novinama, i ja sam spreman da to pismo dam na uvid svakom ko u to sumnja. Ako je ona izjava stvarno Kinkelova, onda je za njega stvar časti da je javno povuče i da objavi moju prepisku s njim da bi partiji pokazao koliko sam ja nezavisno i sigurno ne »previše uslužno« postupio u odnosu na njega. U protivnom slučaju Kinkeliova je dužnost da javno nazove poštovanog autora one izjave opakim klevetnikom ili, ako je bio u pitanju nesporazum, lakomislenim, nesavesnim brbljivcem. (Ja lično ne mogu verovati u tako bezmernu Kinkelovu perfidnost. Dr C. Wiše.) (Njujorški nedeljnik »D[eu]tsche Schnellpost«.)

Šta je trebalo da učini Gottfried? Opet je isturio aspra donzella¹, za »lakomislenog, nesavesnog brbljivca« oglasio je Mockelovu, tvrdeći da je njegova supruga iza njegovih leđa radila na zajmu. Ta taktika je neosporno bila veoma »estetična«.

Tako se naš Gottfried povijao onako kako je mislio da duva narodni vetar, čas je istupao, čas se povlačio, čas se upuštao u neki poduhvat, čas ga dezavuisao. Dozvoljavajući estetičnoj buržoaziji u Londonu da ga zvanično slavi i veliča kao mučenika revolucije, on je iza leđa te buržoazije održavao zabranjene veze s emigrantskim ološem koga je predstavljao Willich. Živeći u uslovima koji su se mogli nazvati sjajnim u poređenju s njegovim skromnim položajem u Bonu, pisao je u Sent Luis da živi i stanuje kako priliči »predstavniku sirotinje«. Tako se pridržavao propisane etikete u odnosu na buržoaziju i istovremeno ukazivao dužno poštovanje proletarijatu. Međutim, kao čovek kod koga moć uobrazilje daleko premaša razum, nije mogao da se ne ponaša sirovo i nadmeno kao skorojević, što je odbilo od njega ponekog naduvenog filistra iz emigracije. Veoma karakterističan za njega bio je njegov članak u listu »Der Kosmos« o Industrijskoj izložbi. On se od svega najviše divio ogromnom ogledalu, izloženom u Kristalnoj palati. Za njega se objektivni svet svodi na ogledalo, a subjektivni na frazu. Pod izgovorom da želi da sagleda lepu stranu svih stvari, on se udvara svim stvarima, i to udvaranje naziva prema potrebi poezijom, žrtvovanjem, religijom. U osnovi sve mu služi za to da se sam sebi udvara. Pri tom on ne može izbeći da u praksi ne pokaže ružnu stranu pretvarajući uobrazilju direktno u laž, a zanesenost u podlost. Uostalom, našem Gottfriedu se moglo predskazati da će, čim padne u ruke takvih iskusnih pajaca kao što su Gustav i Arnold, brzo skinuti lavlju kožu.

¹ borbenu, surovu devojkicu

XII

S Industrijskom izložbom nastaje nova epoha u životu emigracije. Veliki talas nemačkih filistara, koji su u toku leta preplavili London, osećao se neugodno u velikoj Kristalnoj palati, u kojoj je sve vrvelo, i u mnogo većem, hučnom, bučnom i uzavrelom Londonu; a kad bi u znoju lica svog obavio teške dnevne poslove, obavezno razgledanje izložbe i drugih znamenitosti, nemački filistar se odmarao kod hanauškog gostioničara Schärttnera ili u Göhringerovoj gostionici »Zvezda«, gde se u prijatnoj atmosferi, u oblacima duvanskog dima, točilo pivo i bistrila kafanska politika. Tu je »bila cela otadžbina na okupu«, a uz to tu je bilo moguće besplatno videti najveće ljude Nemačke. Tu su sedeli oni, članovi parlamenta, poslanici Donjeg doma, vojskovođe, klupski govornici iz starih dobrih vremena 1848. i 1849, pušili su lule kao i svi drugi smrtnici i coram publico¹ iz dana u dan s nepokolebljivim dostojanstvom raspravljalo najvišim interesima otadžbine. To je bilo mesto gde je nemački građanin, ukoliko mu nije bilo stalo samo do nekoliko flaša najjeftinijeg vina, mogao da dozna u tančine sve što se dešavalo na najtajnijim savetovanjima evropskih kabineta. Tu je mogao da dozna kad će »Ono« tačno »početi«. I pri tom su se praznile flaše jedna za drugom i svaka strana je odlazila kući, doduše nesigurna na nogama, ali okrepljena saznanjem da je učinila svoje za spas otadžbine. Nikad emigracija nije više bančila a manje trošila nego u to doba masovnog prisustva platežno sposobnih filistara.

Prava organizacija emigracije bila je upravo ta *kafanska organizacija* pod egidom Silenus-Schärttnera u Long Acre-u², koja je zahvaljujući Izložbi doživela procvat. Tu je bez prestanka zasedao istinski Centralni komitet. Svi drugi komiteti, organizacije, obrazovanja partija, bili su čista burgija, patriotska arabeska tog čisto nemačkog dembelisanja u jednoj određenoj gostionici.

Osim toga, emigracija je tada dobila pojačanje s dolaskom gospode Meyena, Fauchera, Sigela, Goegga, Ficklera itd.

Meyena, tog malog ježa, koji je greškom došao na svet bez bodlji, već je jednom ranije pod imenom *Poinsinet* ovako naslikao Goethe:

¹ javno — ² ulica u Londonu

»U literaturi, kao i u društvu, postoje takve male, neobične, prevrtljive figure koje su, obdarene izvesnim malim talentom, veoma nametljive i nasrtljive i koje pošto ih svako može lako preteći, predstavljaju predmet svakojake zabave. Međutim, te osobe su pri tom još uvek na dobitku. One žive, dejsvuju, njihova imena se pominju i one nailaze na dobar prijem. Ako im nešto ne ispadne za rukom, ne gube prisebnost, na to gledaju kao na izniman slučaj i nadaju se da će ubuduće postići najveće uspehe. Takva figura je Ponsinet u francuskom književnom svetu. Prosto je neverovatno šta su s njim radili, na šta su ga navodili, kako su ga mistificirali; pa čak ni njegova tragična smrt, pošto se udavio u Španiji, nimalo ne briše smešan utisak koji ostavlja njegov život, isto onako kao što ni žabica pirotehničara ne postaje značajnija zbog toga što se, nakon što je neko vreme pucketala, rasprskava s jačim praskom.«⁽²²⁹⁾

Savremeni pisci su, naprotiv, ovako govorili o njemu: *Eduard Meyen* je spadao u »odlučne ljude« koji su predstavljali berlinsku inteligenciju nasuprot masovnoj gluposti ostale Nemačke. I on je u Berlinu imao Meyenovo »Udruženje gundelja« sa svojim prijateljima Müggeom, Kleinom, Zabelom, Buhlom i drugima. Svaki od tih Meyenovih gundelja sedeo je na svom posebnom listiću, a Eduard Meyen je sedeo na »Mannheimer Abendblättchen«⁽²⁰²⁾, u koji je, uz velike napore, jednom nedeljno slagao po jedan zeleni smotuljak dopisa. Meyenov gundelj je stvarno doterao dotle da je 1845. *trebalo* da izdaje mesečni časopis; s raznih strana su stizali radovi, izdavač je čekao, ali ceo poduhvat je propao zato što je Eduard, nakon što se osam meseci kupao u hladnom znoju, izjavio da ne može da izide na kraj s perspektom. Pošto naš Eduard uzima ozbiljno sve detinjarije kojima se bavi, posle martovske revolucije u Berlinu važio je za čoveka koji se ozbiljno odnosi prema pokretu. U Londonu je radio zajedno s Faucherom na nemačkom izdanju časopisa »Illustrated London News«⁽¹⁶⁶⁾, u redakciji i pod cenzurom jedne starice koja je pre dvadeset godina razumevala pomalo nemački, ali je odstranjen kao beskoristan, pošto je s velikom upornošću pokušavao da unese svoje dubokomislene članke o skulpturi, štampane još pre deset godina u Berlinu. Ali kad ga je kasnije Kinkelova emigracija naimenovala za svog sekretara, uvideo je da je praktičan *homme d'état*¹, i u jednom litografisanom cirkularu objavio da je uplovio u »mirne vode stanovištva«. Posle njegove smrti u nasleđu Meyenovog gundelja naći će se mnoštvo naslova za planirane radove.

S Meyenom je neraskidivo vezan Oppenheim, koji je bio pored njega urednik i sekretar. Za Oppenheima se tvrdi da i nije čovek, već alegorijska figura: navodno, boginja dosade se javila u Frankfurtu na Majni u obliku sina jednog Jevrejina, juvelira. Kad je Voltaire pisao: »Tous les genres sont bons, excepté le genre ennuyeux«²

¹ državnik — ² »Svaki žanr je dobar osim dosadnog« (Voltaire, predgovor za *L'Enfant prodigue*)

predosećao je da će se pojaviti naš Heinrich Bernard Oppenheim. Mi lično u Oppenheimu pretpostavljamo pisca oratoru. Čovek se može spasti od njegovih spisa, ali od njegovih usmenih predavanja — *c'est impossible*.¹ Možda je pitagorejsko učenje o seobi duša tačno, ali se sada više ne može utvrditi koje je ime Heinrich Bernhard Oppenheim nosio u ranijim vekovima, pošto ni u jednom veku nijedan čovek nije stekao ime zahvaljujući nesnosnoj brbljivosti. Njegov život se sažima u tri najsvetlija momenta: redaktor Arnolda Rugea — Brentanov redaktor — Kinkelov redaktor.

Treći u savezu je g. Julius Faucher. On spada u one hugenote berlinske kolonije koji s velikom preduzimljivošću umeju da iskoriste svoj mali talenat. U javnost je prvo stupio kao zastavnik Pistol partije pristalica slobodne trgovine, u kom su ga svojstvu angažovali hamburški trgovci za propagandu. U doba revolucionarnog uzbuđenja dozvolili su mu da propoveda slobodu trgovine u vidu divlje anarhije. Kad to više nije bilo savremeno, otpušten je i preuzeo je zajedno s Meyenom redakciju *berlinskog* lista »Abend-Post«. Pod izgovorom da se država uopšte mora ukinuti i uvesti anarhija, tu se uklonio od opasne opozicije postojećoj vladi, a kad je taj listić kasnije propao zbog nestašice novca koji je trebalo položiti kao kauciju, list »Neue Preußische Zeitung«^[191] je izrazio žaljenje zbog sudbine Fauchera, jedinog dostojnog pisca među demokratima. Taj srdačan odnos s listom »Neue Preußische Zeitung« postao je ubrzo tako intiman da je naš Faucher počeo u Londonu da piše dopise za taj listić. Faucherovo učešće u politici emigracije nije dugo potrajalo; njegovo oduševljenje za slobodnu trgovinu ukazalo mu je na industriju kao poziv kome se prilježno vratio i u kome je napravio nešto što dosad niko nije uspeo da napravi: *cenovnik* za plaćanje njegovih članaka po sasvim klizavoj skali. Zahvaljujući indiskreciji lista »Breslauer Zeitung«, i najšira publika je saznala za taj dokumenat.

Protiv tog trojnog sazvežđa berlinske inteligencije istupilo je trojno sazvežđe južnonemačkog jakog ubedenja: Sigel, Fickler, Goegg.

Franz Sigel, taj »golobradi čovečuljak, koji čitavim svojim bićem podseća na Napoléona« kako ga opisuje njegov prijatelj Goegg, po rečima tog istog Goegga je »heroj«, »čovek budućnosti«, »pre svega genijalan, stvaralačkog duha, neprekidno zaokupljen novim planovima«.

Među nama rečeno, general Sigel je mlad badenski poručnik, karakteran i ambiciozan. Iz istorije ratova francuske revolucije pročitao je da je skok od potporučnika do glavnokomandujućeg obična dečja igra, i od tog trenutka golobradi čovečuljak je čvrsto rešio da Franz Sigel mora jednom postati glavnokomandujući bilo koje revo-

¹ to je nemoguće

lucionarne vojske. Popularnost među vojskom¹ zasnovana na zameni imena i badenski ustanak 1849. ispunili su njegovu želju. Poznate su bitke koje je vodio na Nekar i koje nije vodio u Švarcvaidu²; njegovo povlačenje u Švajcarsku hvale čak i njegovi neprijatelji kao savremen i pravilan manevar. Njegovi vojni planovi svedoče da je proučavao revolucionarne ratove. Da bi ostao veran revolucionarnoj tradiciji, heroj Sigel se savesno povlačio iz jedne moroovske pozicije^[230] u drugu, ne vodeći računa o neprijatelju, o operacionoj liniji, liniji povlačenja i drugim sličnim tričarijama, i ako mu uprkos tome nije polazilo za rukom da paradira sa svim detaljima Moreau-ovih pohoda, ako je Rajnu prešao kod Eglihausa umesto kod Paradiza, onda to treba pripisati ograničenosti neprijatelja, koji nije umeo da proceni tako učeni manevar. U svojim dnevnim zapovestima i instrukcijama Sigel je nastupao kao propovednik i ispoljio je, doduše, manje dobrog stila, ali zato više ubedenja od Napoléona. On se kasnije pozabavio izradom jednog priručnika za revolucionarne oficire svih rodova vojske. U mogućnosti smo da iz njega donesemo sledeće važno mesto:

«Oficir revolucije mora, po propisu, da nosi sobom: 1 pokrivač za glavu, pored kape, 1 sablju s opasačem, 1 crno-crvenu-žutu ešarpu od kamilje dlake, 2 para rukavica od crne kože, 2 mundira, 1 šinjel, 1 suknene čakšire, 1 mašnu, 2 para čizama ili cipela, 1 putnu torbu od crne kože — široku 12, visoku 10 a debelu 4 palca, 6 košulja, 3 gaća, 8 pari čarapa, 6 maramica, 2 peškira, 1 pribor za umivanje i brisanje, 1 pribor za pisanje, 1 planšetu s patentom, 1 četku za odelo, 1 pravilo ratne službe.»

Joseph Fickler —

«Uzor poštenog, odlučnog, nepokolebljivo istrajnog narodnog čoveka, koji je privukao na svoju stranu čitavo stanovništvo Badenske visije i Pojezerja kao jednog čoveka, i zahvaljujući svojoj dugogodišnjoj borbi i patnjama stekao gotovo onoliku popularnost koliku je uživao Brentano» (prema opisu njegovog prijatelja Goegga).

Joseph Fickler ima, kako to i priliči jednom poštenom, odlučnom, nepokolebljivom narodnom čoveku, gojazno lice kao pun mesec, debeo vrat i odgovarajući obim mešine. Iz njegovog ranijeg života poznato je samo to da je zarađivao livelihood³ na jednom predmetu iz 15. veka, izvajanom u drvetu, i na relikvijama koje su imale veze sa Saborom u Konstanciji^[115], na taj način što je putnicima i strancima — ljubiteljima umetnosti pokazivao te znamenitosti za novac i ovi uzgred kupovali »starinske« suvenire, koji su za Ficklera, kako on sam priča s velikim samozadovoljstvom, neprestano iznova izrađivani da bi ih prodavao kao »starinske«.

Njegovi jedini podvizi u doba revolucije bili su: prvo, njegovo hapšenje po Mathyjevoj naredbi posle Pretparlamenta^[231] i, drugo, njegovoj hapšenju po Römerovoj naredbi u Štutgartu u junu 1849;

¹ Vidi u ovom tomu, str. 275. — ² Isto, str. 80—81. — ³ (sredstva) za život

zahvaljujući tim hapšenjima, on je srećno izbegao opasnosti da se kompromituje. Virtemberški demokrati položili su kasnije za njega 1000 guldena kao kauciju, posle čega je Fickler inkognito otišao u Turgau i, na veliku žalost onih koji su položili kauciju, više nije dao ni glaska od sebe. Ne može se poreći da je u listu »Seebblätter« uspešno izražavao štamparskom bojom osećanja i mišljenja seljaka iz Pojezerja; uostalom, na primeru svog prijatelja Rugea, došao je do uverenja da čovek zaglupljuje od mnogog učenja, zbog čega je opomenuo i svog prijatelja Goegga da ne posećuje biblioteku Britanskog muzeja.

Amandus Goegg, ljubazan, kako mu to i samo ime kaže¹, nije, doduše, veliki orator, »ali je običan građanin, koji svuda stiče prijatelje zahvaljujući svom plemenitom i skromnom ponašanju« (»West-amerikanische Blätter«). Iz velikodušnosti Goegg je postao član privremene vlade u Badenu, gde, kako je sam priznao, ništa nije mogao da učini protiv Brentana, a iz skromnosti je dopustio da mu se dodeli titula »gospodin diktator.« Niko ne osporava da je ono što je on učinio kao ministar finansija bilo skromno. Iz skromnosti proglašava »Socijalno-demokratsku republiku« u Donauesingenu poslednjeg dana pred već naredeno opšte povlačenje u Švajcarsku. Iz skromnosti je kasnije izjavio (vidi Heinzenov »Janus«⁽²³²⁾ 1852) da je pariski proletarijat izgubio 2. decembra zato što nije imao njegove badensko-francuske demokratske poglede, koji su inače svojstveni francuskom delu Južne Nemačke. Ko želi još dokaza za Geoggovu skromnost i za postojanje »Goeggove partije«, naći će ih u spisu *Osvrt na badensku revoluciju* itd., Pariz 1850, koji je napisao on sam. Krunisao je svoju skromnost izjavom datom na jednom javnom mitingu u Sinsinatiju:

»Posle bankrotstva badenske revolucije njemu su u Cirihi došli ugledni ljudi i izjavili: u badenskoj revoluciji su učestvovali ljudi iz svih nemačkih plemena, zato nju treba smatrati za opštenemačku stvar, kao i rimsku revoluciju za opšteitalijansku. On, Goegg, bio je čovek koji je izdržao do kraja, on, dakle, mora *postati nemački Mazzini*. On je to odbio iz skromnosti.«

Zašto? Ko je već jednom bio gospodin »diktator« i još je prisni prijatelj »Napoléona« Sigela, mogao je »*postati*« i *nemački Mazzini*.

Pošto je zahvaljujući ovim i sličnim, manje viđenim pridošlicama postala au grand complet², emigracija je sad mogla da pređe na žestoke bojeve, o kojima će se čitalac obavestiti iz sledeće pesme.

¹ amandus — ljubazan, prijatan — ² sasvim kompletna

XIII

Chi mi darà la voce e le parole,
 E un proferir magnanimo e profondo!
 Che mai cosa piu fiera sotto il sole
 Non fu veduta in tutto quanto il mondo;
 L'altre battaglie fur rose e viole,
 Al raccontar di questa mi confondo;
 Perchè il valor, e'l pregio della terra
 A fronte son condotti in questa guerra.

(Boiardo, *Orlando innamorato*, Canto 27)

Ko će mi dati reči a ko poj
 U stihovima da opevam sad
 Taj ljuti i krvavi boj
 Što svet ga nije vid'o dosad.
 Tu glas se gubi sada moj.
 Nikad boj ne donese takav jad,
 Al' takvu hrabrost i takvu čast
 Još nikad ovaj ne vide svet.

S popunjavanjem emigracije poslednjim fashionable arrivals¹ nastupio je trenutak kad je ona morala pokušati da se »organizuje« u velikim razmerama, da se konstituiše u celo tuce. Moglo se očekivati da će se ti pokušaji sad pretvoriti u ogorčeno neprijateljstvo. Rat perom u preookeanskim listovima dostigao je sad vrhunac. Lične nevolje, intrige, spletke, hvalisanja — u takvim tričarijama iscrpljivali su veliki ljudi svoje snage. Ali emigracija je ipak dobila nešto, dobila je sopstvenu istoriju, koja je izvan svetske istorije, svoju budžaklijsku politiku pored javne politike. Emigracija je čak i iz svojih unutrašnjih sukoba crpla osećanje svog unutarnjeg značaja. Pošto u pozadini svih tih težnji i borbi leži spekulantsko pretendovanje na novac demokratske partije, »na sveti gral«^[233], transcendentalno rivalstvo, svada oko brade cara Barbarose pretvorili su se vrlo brzo u običnu konkurenciju budala. Ko želi da na izvoru prouči taj veliki rat između miševa i žaba^[234] naći će sve dotične dokumente u njujorškim listovima »Schnellpost«.

¹ otmenim pridošlicama

»New-Yorker Deutsche Zeitung«, »A[llgemeine] D[eutsche] Z[eitung]« i »Staatszeitung«, u baltimorskim listovima »Correspondent«, »Wecker« i u drugim nemačko-američkim listovima. Međutim, to koketiranje s tobožnjim savezima i izmišljenim zaverama nije ostalo bez ozbiljnih posledica. Ono je vladama poslužilo kao željeni izgovor da pohapse mnoštvo ljudi u Nemačkoj, da svuda u zemlji koč razvoju pokreta i da služeći se tim bednim strašilima od slame uteruju strah u kosti nemačkom građaninu. Daleko od toga da predstavljaju bilo kakvu opasnost za sadašnje stanje, ti junaci emigracije strasno žele samo jedno: da u Nemačkoj zavlada mrtva tišina, da bi se njihov glas mogao utoliko bolje čuti, i da društvena svest padne na tako nizak nivo da bi se čak i ljudi njihovog kalibra prikazali kao značajne veličine.

Novodošli filistri iz južne Nemačke našli su se u Londonu, neangažovani ni s koje strane, u najpogodnijoj situaciji da nastupe u ulozi pomiritelja raznih klika i da u isto vreme okupe masu emigracije kao hor oko istaknutih ličnosti. Njihovo veoma razvijeno osećanje dužnosti nalagalo im je da ne propuste tu priliku.

Ali oni su u to vreme već videli Ledru-Rollina, koji je u tome bio s njima solidaran, na stolici predsednika Francuske Republike. Njima, najbližim susedima Francuske, bilo je važno da ih privremena vlada Francuske prizna kao glavare Nemačke. Sigelu je pre svega bilo stalo do toga da mu Ledru garantuje mesto glavnokomandujućeg. Ali put do Ledrua vodio je samo preko Arnoldovog leša. Uz to, tada im je još imponovala Arnoldova maska jakog karaktera, i trebalo je da on kao filozofska severna svetlost unese sjaj u njihov južnonemački sumrak. Tako su se obratili prvo Rugeu.

Na drugoj strani nalazio se, najpre *Kinkel* sa svojom bližom okolinom — Schurzom, Strodtmannom, Schimmelpfennigom, Techowom itd; zatim bivši poslanici parlamenta i Donjeg doma, na čelu s *Reichenbachom*, s Meyenom i Oppenheimom kao literarnim predstavnicima; najzad *Willich* sa svojom četom, koja, međutim, ostaje u pozadini. Tu su uloge bile ovako podeljene: *Kinkel* kao Hristov venac predstavlja nemačko filisterstvo uopšte; *Reichenbach* kao grof predstavlja buržoaziju, *Willich* kao *Willich* predstavlja proletarijat.

O Augustu *Willichu* prvo treba reći da je Gustav prema njemu svagda gajio skriveno nepoverenje zbog njegove šiljate lobanje, u kojoj nenormalno razvijen organ uobraženosti guši sve druge sposobnosti.

Videvši bivšeg poručnika *Willicha* u jednoj londonskoj pivnici, jedan nemački filistar se mašio za svoj šešir i izleteo uzviknuvši: Bože moj, koliko taj čovek liči na našeg gospoda Isusa Hrista! Da bi pojačao tu sličnost, *Willich* je neposredno pred revoluciju izvesno vreme bio drvodeljca. Kasnije je u badensko-falačkom ratu nastupio kao vođa partizana.

Voda partizana, taj potomak staroitalijanskih kondotijera⁽²³⁵⁾, predstavlja posebnu pojavu u novim ratovima, naročito u Nemačkoj.

Voda partizana, naviknut da dela na svoju ruku, protivi se svakoj opštoj vrhovnoj komandi. Njegovi ljudi su upućeni samo na njega, ali i on sasvim zavisi od njih. Disciplina u dobrovoljačkom odredu je, stoga, naročite vrste, zavisna od okolnosti: čas varvarski stroga, čas, i najčešće u najvećoj meri, labava. Voda partizana se ne može uvek ponašati kao gospodar i zapovednik, on svojim ljudima mora često da se ulaguje, da ih pojedinačno, jednog po jednog primamljuje pokazujući im svoju milost; tu su od male koristi obične vojničke osobine, i da bi se uživalo poštovanje potčinjenih, smelost se mora potkrepiti i drugim kvalitetima. Ako i nije plemenit, on ipak mora imati plemenitu svest koju, kao i uvek, dopunjavaju podmuklost, špijunstvo, intrigiranje i prikriveno prostaštvo u praksi. Tako se ne samo pridobijaju sopstveni vojnici već se potkupljuju i stanovnici, na prepad osvaja neprijatelj i kao jaka ličnost stiće se naročito protivnikovo priznanje. Ali sve to nije dovoljno da se održi na okupu dobrovoljački odred, čiju većinu ili od samog početka sačinjava lumpenproletarijat ili se ona ubrzo pretapa u njega. Za to je potrebna viša ideja. Dakle, voda dobrovoljačkog odreda mora imati jezgro stalnih ideja, mora biti principijelan čovek pred čijim očima stalno lebdi sopstvena misija oslobodioca sveta. Propovedima pred strojem i stalnom poučnom propagandom kod svakog pojedinog vojnika on mora da izgrađuje svest o toj višoj ideji i tako sve pripadnike odreda pretvara u svoje sinove po ubedenju. Ako ta viša ideja ima izgled nečeg spekulativnog, mističnog, što prevazilazi običan razum, ako je ona možda hegelovske prirode kakvu je general Willisen pokušao da prikalemi pruskoj armiji^[236], utoliko bolje: onda se svakom pojedinom dobrovoljcu uliva plemenita svest i podvizi celog odreda dobijaju karakter spekulativnog posvećenja, koje ih uzdiže daleko iznad obične bezumne hrabrosti, ma kako da takav korpus postaje slavan manje zbog onoga što je učinio nego zbog svoje mesijanske misije. Odred se može ojačati samo ako se svi borci nateraju da polože zakletvu da neće preživeti neuspeh stvari za koju se bore, već da će pre s duhovnom pesmom na usnama dozvoliti da ih masakriraju sve do jednog ispod poslednjeg jabukovog drveta na granici. Takav odred i takav vođa moraju se, naravno, osećati ukaljani vezom s običnim profanim borcima i tražiti svaku priliku bilo da se odvoje od vojske, bilo da se odmah otrese društva nevernika; oni stoga ništa više ne mrze od velikog odreda i velikog rata u kome lukavstvo, podržano višim nadahnućem, može malo da postigne ukoliko potcenjuje obična pravila vođenja rata. Stoga, voda partizana mora biti krstaš u pravom smislu te reči, mora biti Petar Pustinjač i Walter von Habenichts¹ u jednoj osobi. Nasuprot različitim elementima i neobuzdanom načinu života svog odreda, on mora da bude čovek pun vrline. Niko ga ne sme napiti

¹ Golja

do besvesti, a i on sam mora radije pristati da svoju flašu ispija potajno, recimo noću u krevetu. Ako bi mu se kao i svakom čoveku desilo da se vrati u kasarnu noću u zabranjeno doba, posle neumerenog uživanja u radostima ovog sveta, on [ne]će ući na veliku kapiju, već će se vratiti zaobilaznim putem da bi prešao neopaženo [preko] zida, da ne bi izazvao negodovanje; mora ostati hladan pred ženskim dražima, dok dobar utisak ostavlja ako s vremena na vreme primi u svoj krevet ponekog krojačkog kalfu kao što je Cromwell radio sa svojim podoficirima; uopšte, ne sme da vodi suviše asketski način života. Pošto se *cavalieri del dente*¹, koji stoje iza *cavalieri del ventura*² njegovog odreda većinom prehranjuju od rekvizicija i koriste besplatan konak, a Walter von Habenichts mora češće na to da gleda kroz prste, — već i zbog toga mu mora uvek biti pri ruci Petar Pustinjak, gotov da ga teši govoreći mu da se takve neprijatne mere primenjuju samo za spas otadžbine pa, prema tome, u interesu onih koje i pogađaju.

Sve te osobine vođe partizana u ratu javljaju se i u doba mira, modificirane, ali ne u naročito povoljnom smislu. Pre svega, on mora sačuvati kadar svog odreda za novi odred i stalno slati podoficire da vrbuju vojnike. Kadar, koji se sastoji od ostataka dobrovoljačkog odreda i emigrantskog ološa uopšte, useljava se u kasarnu, o trošku vlade (kao u Bezansonu⁽²³⁷⁾) ili bilo kako drukčije. Život u kasarni mora biti posvećen ideji, a to se postiže kasarnskim komunizmom, zahvaljujući kome raste značaj prezrenja prema običnoj građanskoj delatnosti. Međutim, pošto ta komunistička kasarna ne potpada više pod ratne propise već samo pod moralni autoritet i zapovest požrtvovanja, u njoj se moraju povremeno praktikovati batine zbog zajedničke kase, pri čemu ni moralni autoritet ne može uvek proći bez modrice. Ako se negde u blizini nalazi neko zanatlijsko udruženje, ono se može koristiti kao mesto za regrutovanje vojnika za odred koji treba obrazovati, a zanatlijama se može ukazati na perspektive veselog života i avantura dobrovoljaca u budućnosti u naknadu za njihov mukotrpan život u sadašnjosti. Možda se može udesiti i to da u pogledu velikog principijelnog značaja koji kasarna ima za budućnost proletarijata, udruženje daje novac u menažu. I u kasarni kao i u udruženju propoved i patrijarhalno-familijarni manir u ličnom ophođenju neće ostati bez uticaja. Partizan ne gubi ni u mirno doba neophodno pouzdanje, i kao što je ranije posle svakog poraza predskazivao sutrašnju pobedu, tako sada stalno propoveda moralnu pouzdanost i filozofsku neophodnost da će najkasnije za četrnaest dana »početi«, naime *ono*. Pošto stalno mora imati svog neprijatelja i pošto se plemenitom nužno suprotstavljaju neplemeniti, on će u njima otkrivati užasno neprijateljstvo prema sebi, verovaće da neplemeniti to rade iz same zavisti zbog njegove zaslužene popularnosti, verovaće da bi hteli da ga otruju

¹ vitezovi torbari — ² vitezova pustolova

ili zakolju, zbog čega će stalno kriti dugačak nož pod svojim uzglavljem. — Kao što vođa partizana u ratu ne može ništa da postigne ako ne pretpostavlja da ga stanovnici obožavaju, tako ni u miru neće stvarno uspostaviti političke veze, ali će stalno pretpostavljati ili uobražavati da one postoje, što može ponekad dovesti do čudnih mistifikacija. Talenat za rekviziciju i besplatan konak opet izbija u vidu prijatnog parazitskog života. Strogo moralni asketizam našeg Orlanda izložen je, naprotiv, u mirno doba teškom iskušenju, kao i sve što je plemenito i veliko. U 24. pevanju Boiardo kaže:

Turpin tvrdi da grof od Brava
Devičanski i čedno prožive svoj vek.
Mislite o tom šta hoćete, gospodo . . .

Ali poznato je isto tako da je grof od Brava kasnije izgubio razum zbog očiju lepe Anđelike i da ga je Astolf morao da potraži na Mesecu, kako je to divno opisao majstor Lodovico Ariosto.^[238] Međutim, naš moderni Orlando je pobrkao sebe sa samim pesnikom, koji je ispričao da je i on izgubio razum zbog ljubavi, ali ga je usnama i rukama potražio na grudima svoje Anđelike, pri čemu je doživeo da ga u znak zahvalnosti izbace iz kuće.

U politici će vođa partizana ispoljiti svoje nenadmašno iskustvo u svim načinima vođenja malog rata. Shodno pojmu partizan, on će prelaziti od jedne partije drugoj. Mesquines¹ intrigiranje, otrcani izgovori, povremeno i laži, perfidnost pod vidom moralnog negodovanja javiće se tu kao prirodni simptomi plemenite svesti, i verujući u svoju misiju i u viši smisao svojih reči i postupaka on će odlučno izjavljivati: »Ja nikad ne lažem!« Fiksne ideje će poslužiti kao odličan plašt da se prikrije podmuklost i dovešće emigranta-klipana, *lišenog* svake ideje, na pomisao da je on, čovek s fiksnim idejama, obična budala, što takva prepredena junačina jedino i želi da bude.

Don Kihot i Sančo Pansa u jednoj osobi, zaljubljen u ranac s brašnenicom koliko i u svoje fiksne ideje, diveći se besplatnoj hrani i piću lutajućih vitezova koliko i njihovoj slavi, heroj malog rata i najsitnijih intriga koji prikriva svoju prepredenost maskom karaktera, — takav je Willich čija je prava budućnost u prerijama u Rio Grande del Norte.

Gospodin Goegg u svom pismu njujorškom listu »Deutsche Schnellpost« ovako objašnjava odnose između gore opisana dva elementa emigracije:

»Oni« (južni Nemci) »odlučili su, navodno, da pokušaju da se ujedine s ostalim frakcijama da bi vratili ugled Centralnom komitetu, koji je na samrti. Ali malo je izgleda da će se ostvariti ta dobra namera. Kinkel i dalje intrigira; zajedno sa svojim

¹ sitničarsko, kukavno

spasiocem, svojim biografom i nekolicinom pruskih poručnika obrazovao je komitet koji treba da dela tajno, da se proširuje, da privlači k sebi novac demokrata kad god je to moguće, a zatim da se iznenada pojavi kao moćna Kinkelova partija. To nije ni pošteno, ni pravedno, ni razumno!»

»Poštena« namera južnonemačkih elemenata u tim pokušajima da se postigne sporazum izbija iz sledećeg pisma g. Sigela upućenog istom listu:

»Ako smo mi, malobrojni, koji smo imali *iskrene* namere, isto tako *delimično* pribegavali konspiraciji, to je bilo zato da se sačuvamo od bedne perfidnosti i pretenzija Kinkela i njegovih drugova i da im pokažemo da nisu rođeni vladari. *Naf glavni cilj* je bio da silom dovučemo Kinkela na veliki skup da bismo njemu i njegovim, kako se on izražava, bliskim političkim prijateljima dokazali da nije zlato sve što sija. Do vruga prvo s tamburom!» (Schurz), »Do vruga pevač hajd' za njom« (Kinkel).^[239] (»Wochenblatt der New-Yorker Deutschen Zeitung«, 24. sept. 1851)

Koliko su neobične bile po svojoj prirodi obe strane koje su se nazivale »južnonemačka« i »severnonemačka«, vidi se već i po tome što je na čelu južnonemačkih elemenata bio Rugeov »razum«, a na čelu severnonemačkih Kinkelova »duša«.

Da bi se mogla shvatiti velika borba koja sada sledi, moramo reći nekoliko reči o diplomatiji tih dveju partija koje potresaju svet.

Arnold (pa, prema tome, i njegovi drugovi) želeli su pre svega da obrazuju »zatvoren klub« koji bi se zvanično *prividno* bavio »revolucionarnom delatnošću«. Iz tog kluba trebalo je da iznikne njegov omiljeni »Odbor za nemačka pitanja«, a iz tog odbora trebalo je opet ugurati samog Rugea u Evropski centralni komitet. Arnold je neumorno išao tom cilju još od leta 1850. Nadao se da je u južnim Nemačima »našao onaj lepi srednji element u kome lako može da vlada kao gospodar«. Zvanično konstituisanje emigracije, obrazovanje komiteta bilo je, dakle, neophodan element politike Arnolda i njegovih sarveznika.

S druge strane, Kinkel i kompanija morali su težiti tome da osujete sve što bi moglo da ozakoni Rugeovo uzurpiranje mesta u Evropskom centralnom komitetu. U odgovoru na svoj proglas za privremeni upis zajma od 500 funti sterlinga Ruge je iz Nju Orleansa dobio obavest da je poslat novac, i na to je odmah obrazovao jedan *tajni komitet za finansije* zajedno s Willichom, Schimmelpfennigom, Reichenbachom, Techowom, Schurzom itd. Mislili su: ako imamo novaca, imamo i emigraciju; ako imamo emigraciju, imamo i vladu u Nemačkoj. Njima je, dakle, pre svega bilo potrebno da zabave celu emigraciju formalnim sastancima, ali da osujete svako njeno zvanično konstituisanje u organizaciju koja izlazi iz okvira »nepovezanog društva« i naročito svako obrazovanje komiteta, da bi se što duže kočio rad neprijateljske frakcije, ometalo njeno delanje i da bi se moglo manevisati iza njenih leđa.

Zajednička crta obeju frakcija, tj. »čuvenih ljudi«, bila je namera da masu emigracije iskoriste samo kao pozadinu, vukući je za nos i ne otkrivajući joj krajnje ciljeve, i da je napuste čim stignu do cilja.

Pogledajmo sada kako ti Machiavelliji, Talleyrandi-i i Metternichi demokratije napadaju jedan drugog.

Prva pojava. Četrnaesti jul 1851. — Pošto »nije uspeo poseban sporazum s Kinkelom za zajedničko istupanje«, Ruge, Goegg, Sigel, Fickler, Ronge pozivaju čuvene ljude iz svih frakcija na sastanak kod Ficklera 14. jula. Pojavljuje se njih dvadeset šestorica. Fickler predlaže da se obrazuje »zatvoreni krug« nemačkih izbeglica i da se iz njega izdvoji »radni odbor za podsticanje na aktivnost u korist revolucionarnih ciljeva«. Protiv toga istupaju uglavnom Kinkel i šestorica njegovih pristalica. Posle višerasovne žučne debate prihvaćen je Ficklerov predlog (16. protiv 10). Kinkel i manjina izjavljuju da ne mogu da učestvuju u toj stvari i napuštaju sastanak.

Druga pojava. Dvadeseti jul. — Gornja većina konstituše se kao savez. Među novodošlima — *Tausenau*, koga je predstavio Fickler.

Kao što je Ronge Luther, a Kinkel Melanchton, tako je i g. Tausenau *Abraham a Sancta Clara* nemačke demokratije. Ako dvojica haruspeksa kod Cicerona nisu mogla da se pogledaju a da se ne nasmeju^[240], to ni g. Tausenau ne može da pogleda sopstveno ozbiljno lice u ogledalu a da mu se ne nasmeje. Ako je Ruge uspeo da u Badencima nađe ljude kojima on imponuje, sudbina mu se za to osvetila dovodeći (mu) u Austrijancu Tausenauu čoveka koji njemu imponuje.

Na Goeggov i Tausenauov predlog odložena je diskusija, da bi se učinio još jedan pokušaj da se postigne ujedinjenje s Kinkelovom frakcijom.

Treća pojava. Dvadeset sedmi jul. — Sednica u Cranbourne Hotel-u. »Čuvena« emigracija au grand complet.¹ Kinkelova frakcija se pojavljuje, ali ne da bi se priključila već postojećem savezu; ona, naprotiv, nastoji da obrazuje jedan »otvoreni debatan klub bez radnog odbora i bez određenih ciljeva«. Schurz, koji se u svim tim parlamentarnim diskusijama javlja kao mentor mladog Kinkela, predlaže:

»Sadašnje društvo se formira kao zatvoreni politički savez pod imenom *Klub nemačkih emigranata* i na predlog jednog člana prima odlukom većine druge građane iz nemačke emigracije.«

Jednoglasno prihvaćeno. Klub je odlučio da se sastaje svakog petka.

»Prihvatanje tog predloga pozdravljeno je opštim aplauzom uz uzvik: »Živela nemačka republika!!!« Čovek je imao osećanje da je, zahvaljujući opštoj težnji da se postigne saglasnost, izvršio svoju dužnost i učinio nešto dobro u interesu revolucije.« (Goegg, »Wochenblatt der Schnellpost«, 20. avgust 1851)

¹ sva na okupu, kompletna

Eduard Meyen je bio tako ushićen ovim uspehom da je u svom litografisanom dopisu uzviknuo:

«Sada cela emigracija čini zatvorenu falangu, sve do Buchera, izuzimajući jedino nepopravljivu Marxovu kliku.»

Ta ista Meyenova beleška nalazi se u berlinskoj litografisanoj vladinoj korespondenciji.^[241]

Tako je, zahvaljujući opštoj težnji da se postigne saglasnost i uz poklike »ura« nemačkoj republici, nastao veliki *Klub emigranata*, koji je trebalo da drži svečane sednice i da se, nekoliko nedelja posle Kinkelovog odlaska u Ameriku, rasturi na opšte zadovoljstvo, što, međutim, ne smeta da on u Americi i dalje igra svoju ulogu kao da je u životu.

Četvrta pojava. Prvi avgust. — Druga sednica u Cranbourne Hotel-u.

«Na žalost već sada moramo reći da smo se prevarili očekujući uspeh tog kluba.» (Goegg, *isto*, od 27. avg.)

Kinkel uvodi u Klub šest pruskih emigranata i šest posetioca Industrijske izložbe iz Pruske bez prethodne odluke većine. *Damm** (predsednik, bivši predsednik badenske ustavotvorne skupštine) izražava svoje čuđenje zbog te veleizdajničke povrede statuta.

Kinkel izjavljuje:

«Klub je samo *nepovezano* društvo, čiji je jedini cilj međusobno upoznavanje i vođenje razgovora, koje može svako da čuje. Stoga je poželjno da društvo posećuje što više posetilaca koji nisu njegovi članovi.»

Student *Schurz* žuri da izglati netaktičnost svog profesora unošeći ispravku o primanju posetilaca. Primljeno. — Abraham a Sancta Clara *Tausenau* ustaje i, ne smejući se, podnosi dva sledeća ozbiljna predloga:

«1. Imenovanje jedne komisije» («onog» odbora) «koja bi svakih osam dana podnosila tačan izveštaj o tekućoj politici, naročito Nemačke, a te izveštaje treba davati na čuvanje u arhiv Saveza i u datom trenutku objaviti. 2. Komisije» («onog odbora) «za unošenje u arhiv Saveza svih mogućih detalja u vezi s povredama prava i zverstvima koja su u toku tri poslednje godine počinile i koje još uvek čine sluge reakcije nad pristalicama demokratije.»

Protiv toga žučno istupa *Reichenbach*: «U tim bezazlenim predlozima on vidi sumnjive zadnje misli i težnju da se pomoću izbora tih komisija skupu da *svaničan* ton, koji on i njegovi prijatelji ne žele.»

* Damm je tu!
 «Ko je tu?»
 «Damm je tu!»
 «Ko?»
 «Damm, Damm, zar ne znate Damma?»

Schimmelpfennig i *Schurz*: »Te komisije bi mogle da prisvoje vlast koja bi imala konspirativan karakter i koja bi postepeno dovela do obrazovanja *zvaničnog komiteta*«.

Meyen: »On želi reći, ne dela.«

Kako tvrdi Goegg, izgledalo je da je većina sklona da prihvati predloge; Machiavelli *Schurz* predlaže da se to odloži. Abraham a Sancta Clara *Tausenau* se zbog svoje dobroćudnosti pridružuje tom predlogu. *Kinkel* je mislio da se glasanje mora odložiti za sledeću sednicu uglavnom zato što mu se činilo da je te večeri njegova frakcija u manjini i da on i njegovi prijatelji smatraju da »ih savest ne obavezuje« da glasaju pod takvim okolnostima.

Peta pojava. Osmi avgust. — Treća sednica u Cranbourne Hotel-u. Diskusija o *Tausenau*ovim predlozima. — *Kinkel-Willich* su, protivno dogovoru, doveli »niži sloj emigracije«, le menu peuple¹ da bi ih ovog puta »obavezala savest«. — *Schurz* podnosi amandman o dobrovoljnim predavanjima o tekućoj politici, i po tajnom dogovoru javljaju se odmah predavači: Meyen o Pruskoj, *Schurz* o Francuskoj, *Oppenheim* o Engleskoj, *Kinkel* o Americi i budućnosti (jer će on u bliskoj budućnosti biti u Americi). — *Tausenau*ovi predlozi se odbacuju. Pogođen, on izjavljuje da će žrtvovati svoj pravedni gnev prinoseći ga na oltar otadžbine i ostati pod okriljem saveznika. Ali frakcija *Ruge-Fickler* odmah razdraženo zauzima pozu obmanutih lepih duša.

Intermeco. — *Kinkel* je najzad dobio 160 funti sterlinga iz Nju Orleansa koje je trebalo da uz učešće drugih čuvenih veličina pretvori u kapital koji će donositi rentu revoluciji. To je saznala frakcija *Ruge-Fickler*, inače ogorčena poslednjim glasanjem. Više nije bilo vremena za gubljenje, moralo se delati. Obrazovala se nova emigrantska kaljuga, koja je svoju ustajalu i trulu egzistenciju ukrasila imenom »*Agitaciono udruženje*«. Članovi su bili *Tausenau*, *Frank*, *Goegg*, *Sigel*, *Hertle*, *Ronge*, *Haug*, *Fickler*, *Ruge*. Udruženje je odmah dalo izjavu u engleskim listovima da

»nije osnovano za diskusije, već u suštini za delanje, da se neće baviti words već works² i da, pre svega, poziva istomišljenike da daju novac. *Agitaciono udruženje* imenuje *Tausenau* za svoju izvršnu vlast i za svog dopisnog ministra spoljnih poslova, a u isto vreme priznaje *Rugeovo* mesto u Evropskom centralnom komitetu« (kao vršioca dužnosti države), »njegov dosadašnji rad i njega kao predstavnika nemačkog naroda u duhu nemačkog naroda.«

U toj novoj kombinaciji odmah se prepoznaje prvobitna grupa: *Ruge*, *Ronge*, *Haug*. Tako je, dakle, *Arnold* konačno, posle dugogodišnje borbe i truda, postigao ono što je hteo, priznat je kao peti točak na demokratskim centralnim kolima i za sobom je imao jasno,

¹ niži svet — ² rečima već delima

na žalost suviše jasno, kružno omeđen deo naroda koji se sastojao od celih osam ljudi. Ali i to zadovoljstvo mu je zagorčano time što je njegovu priznavanje bilo istovremeno vezano s njegovim indirektnim svrgavanjem, a priznat je samo pod uslovom koji su postavili Bauer-Fickler: da Ruge sada mora prestati »da piše i rastura po svetu svoje gluposti«. Grubi Fickler je smatrao da »vrede« samo oni Arnoldovi spisi koje on nije čitao i nije imao potrebe da čita.

Šesta pojava. Dvadeset drugi avgust. — Cranbourne Hotel. Prvo Schurzovo »diplomatsko remek-delo« (v. Goegg): predlog za osnivanje jednog opšteg emigrantskog komiteta, sastavljenog od šest članova raznih frakcija uz učešće pet članova već postojećeg Emigrantskog komiteta Willichovog Udruženja zanatlija. (Tako bi frakcija Kinkel-Willich uvek imala većinu.) Predlog je prihvaćen. Izbori su sprovedeni, ali su članovi onog dela države koji je pod Rugeom odbili da učestvuju u njima, zbog čega je diplomatsko remek-delo propalo. Uostalom, koliko je ozbiljno bio smišljen taj Emigrantski komitet, vidi se iz toga što je Willich četiri dana kasnije istupio iz Emigrantskog komiteta zanatlija, koji je već dugo vremena postojao još samo nominalno, nakon što su višekratne pobune »nižeg sloja emigracije«, koje su pokazale njegovu krajnju neuljudnost, već duže vreme činile neizbežnim rasturanje tog komiteta. — *Interpelacija* o javnom nastupu Agitacionog udruženja. Predlog da Emigrantski klub ne održava nikakve veze s Agitacionim udruženjem i da javno dezavuiše sav njegov rad. Besni ispadi protiv prisutnih »agitatora« Goegga i Sigela-juniora (tj. seniora¹). Rudolf Schramm proglašava svog starog prijatelja Rugea za Mazzinijevog slugu i »staru alapaču«. Zar i ti, Brute! Goegg odgovara, ne kao veliki govornik već kao prost građanin, ogorčeno napada dvoličnog, nemoćno-perfidnog, popovski-licemernog Kinkela:

»neoprostivo je oduzeti mogućnost da rade onima koji žele da rade, ali ovi ljudi žele prividno neaktivno ujedinjenje da bi pod tom maskom mogli kao klika da rade za ostvarenje izvesnih ciljeva«.

Kad je Goegg poveo reč o javnoj izjavi Agitacionog udruženja u engleskim listovima, Kinkel je majestetično ustao i rekao:

»Već gospodari celom američkom štampom, a preduzete su mere da zagospodari i francuskom štampom.«

Prihvaćen je predlog nemačke frakcije, a on je imao za posledicu izjavu »agitatora« da članovi njihovog udruženja ne mogu više pripadati Emigrantskom klubu.

Tako je došlo do dubokog rascepa između Emigrantskog kluba i Agitacionog udruženja, koji zjapi u celoj modernoj svetskoj istoriji. Najčudnije je to što su obe te tvorevine u stvari postojale samo do

¹ Vidi u ovom tomu, str. 275.

svog rascepa, a što još i sada egzistiraju u Kaulbachovoj bici mnogo-božačkih duhova^[242], koja će se nastaviti na nemačko-američkim zborovima i u novinama, izgleda, dok je sveta i veka.

Cela sednica je dobila još burniji karakter kad je nedisciplinovani Schramm napao i Willicha, tvrdeći da se Emigrantski klub sramoti vezom s tim vitezom. Predsednik, ovog puta plašljivi Meyen, već je više puta u očajanju ispuštao kormilo iz ruku. Ali gužva je dostigla vrhunac kad je počela debata o Agitacionom udruženju i istupanju njegovih članova. Uz viku, lupnjavu, graju, pretnje i praskanje, spasonosna sednica se oteгла skoro do dva sata po ponoći, kada je konačno gostioničar, zatvorivši dovod gasa u cevi, zavio u gustu pomrčinu razjarene protivnike i, upalivši ih, okončao spasavanje otadžbine.

Krajem avgusta viteški Willich i duševni Kinkel pokušali su da razbiju Agitaciono udruženje predloživši časnom Fickleru sledeće:

«On treba s njima i njihovim bliskim političkim prijateljima da obrazuje odbor za finansije koji će rukovoditi novcem, prispelim iz Nju Orleansa. Odbor treba da funkcioniše sve dok se ne bude mogao sastati javni odbor za finansije revolucije, ali samo prihvatanje tog predloga zahteva rasturanje svih dosad postojećih nemačkih revolucionarnih i agitacionih društava.»

Valjani Fickler se pobunio protiv tog «oktroisanog, tajnog, nedogovornog odbora».

«Kako će», uzviknuo je on, «jedan običan odbor za finansije koncentrisati oko sebe sve revolucionarne partije? Prispeli novac i novac koji će tek prispeti ne može sam po sebi biti osnova na kojoj će dispartni pravci demokratije žrtvovati svoju samostalnost.»

Dakle, umesto da dovede do željenog razbijanja, ovaj pokušaj navodenja na dezertiranje imao je obrnuto dejstvo: Tausenau je mogao objaviti da se sad više ne može zalečiti rasep između obe jake partije — emigracije i agitacije.

XIV

Da bismo pokazali na kakav je prijatan način vođen rat između agitacije i emigracije, donosimo nekoliko izvoda iz nemačko-američkih listova.

Agitacija.

Ruge proglašava Kinkela za »agenta pruskog princa«.

Drugi agitator otkriva da su istaknuti članovi Emigrantskog kluba

»pored pastora Kinkela tri pruska poručnika, dva loša berlinska pisca i jedan student«.

Sigel piše:

»Ne može se osporavati da je Willich stekao nekoliko pristalica. Samo, kad čovek tri godine propoveda i ljudima govori samo ono što im je prijatno, morao bi biti vrlo glup pa da od tih ljudi ne napravi svoje pristalice. Kinkelovci teže da privuku sebi te Willichove pristalice. Willichove pristalice provode blud s Kinkelovim pristalicama.«

Četvrti agitator proglašava Kinkelove pristalice za »idolopoklonike«.

Tausenau ovako karakteriše Emigrantski klub:

»Separatni interesi pod maskom pomirljivosti, sistematsko obmanjivanje da bi se dobila većina, nastupanje nepoznatih veličina kao partijskih vođa, pokušaji oktroisanja tajnog odbora za finansije i sve te, kako god se zvale zakulisne mahinacije, kojima su nezreli političari oduvek mislili da upravljaju sudbinom svoje zemlje, dok već prvi plamsaj revolucija pretvara u maglu takve tašte planove.«

Najzad Rodomonte-Heinzen izjavljuje: Ruge, Goegg, Fickler i Sigel su u Engleskoj jedini emigranti vredni poštovanja, koje on lično poznaje; članovi Emigrantskog kluba su »egoisti, rojalisti i komunisti«, Kinkel je »neizlečivo sujetna budala i spekulativni aristokrata«, Meyen, Oppenheim, Willich itd. su ljudi koje on, Heinzen, »primećuje tek kad klekne i koji Rugeu ne dosežu ni do članaka«. (»New-Yorker Schnellpost«, »New-Yorker Deutsche Zeitung«, »Wecker« itd., 1851.)

Emigracija

»Čemu oktroisani odbor, koji visi u vazduhu, koji sam sebe ovlašćuje pre nego što je pristupio radu, neizabran, ne pitajući one koje pretenduje da predstavlja da li žele da ih te osobe predstavljaju?« — »Ko poznaje Rugea zna da je manija prok-

lamacija njegova neizlečiva bolest.« — »U parlamentu Ruge ne može biti čak ni toliko uticajan koliko jedan Raveaux ili Simon iz Trijera.« — »Ruge je opasan tamo gde su potrebni revolucionarna energija za delanje, organizatorski rad, diskrecija ili čutljivost, jer on ne može da drži jezik za zubima ni da zadrži mastilo i uvek želi da reprezentuje ceo svet. Ruge se sastaje s Mazzinijem i Ledru-Rollinom, a to, prevedeno na Rugeov jezik i štampano u svim novinama, znači: Nemačka, Francuska i Italija zaključile su bratski revolucionarni savez.« — »To pretenciozno oktroisanje jednog odbora, ta hvalisava neaktivnost pobudili su najintimnije i najinteligentnije Rugeove prijatelje, kao što su Oppenheim, Meyen, Schramm, da se povežu s drugim ljudima radi zajedničkog rada.« — »Iza Rugea ne stoji jasno kružno omeđen deo naroda već jasno omeđen miroljubivi zatucanko.« — »Stotine ljudi pitaju svakodnevno ko li je taj Tausenau, i niko, niko ne ume da odgovori. Tu i tamo poneki Bečlija tvrđi da je on jedan od onih bečkih demokrata koji su bečkoj demokratiji stalno prebacivali da je reakcionarna da bi je prikazali u lošem svetlu. Ali neka Bečlije sami snose odgovornost za tu tvrdnju. U svakom slučaju, ta veličina je nepoznata, a još manje je poznato da li je on uopšte veličina.«

»Pogledajmo opet ko su ti valjani ljudi za koje svi drugi predstavljaju nezrele političare. Glavnokomandujući Sigel. Ako jednom budu upitali muzu istorije kako je ta bleđa ništavna ličnost dospela do mesta glavnokomandujućeg, naći će se u velikoj neprilici. Sigel je samo brat svog brata. Njegov brat je postao popularni oficir zahvaljujući neprijatnim izjavama o vladi, izazvanim njegovim čestim hapšenjem zbog običnog razvrata. Mladi Sigel je smatrao da je to dovoljan razlog da se proglasi za glavnokomandujućeg i ministra u periodu konfuzije, nastale u doba izbijanja revolucionarnog ustanka. Badenska artiljerija, koja je više puta dokazala svoje izvršne osobine, imala je dovoljno starijih i zaslužnijih oficira pred kojima bi se mladi poručnik Sigel, još daće, morao povući, i koji su se poprilično bunili protiv toga da se povinuju jednom mladom, nepoznatom, koliko neiskusnom toliko i nedarovitom čoveku. Ali bio je tu Brentano, toliko malouman i izdajnički nastrojen da je dopustio da se čini sve što je moralo upopastiti revoluciju. Totalna nesposobnost koju je Sigel pokazao u celoj badenskoj kampanji . . . U svakom slučaju, značajno je to što je Sigel ostavio na cedilu najhrabrije vojnike republikanske vojske u Raštatu i u Švarcvald u ne poslavši im obećano pojačanje, dok se on sam vozikao po Cirihiu s epoletama i u kabrioletu kneza od Fürstenberga i paradirao kao interesantan nesrećni glavnokomandujući oficir. To je ta poznata veličina tog zrelog političara, koji se, slobodno uživajući u sopstvenom osećanju svojih prošlih herojskih podviga, po drugi put oktroiše kao glavnokomandujući u Agitacionom udruženju. To je taj veliki poznanik, brat svoga brata.«

»Stvarno je smešno kad takvi ljudi« (kao što su oni iz Agitacionog udruženja) »prebacuju drugima da su polutani, a sami su političke nule, nisu ni polutani ni celi.« — »Lično častoljublje — to je čitava tajna njihove principijelne osnove.« — »Agitaciono udruženje kao udruženje ima samo značaj privatnog karaktera kao, recimo, neki literarni kružok ili bilijarski klub, i zato on nema osnova da zahteva da ga priznaju, ni prava da daje mandat.« — »Sami ste bacili kocku! Neka se neupućeni upute u stvari da bi sami sudili kakve su vaše sposobnosti!« (Baltimorski »Correspondents«.)

Ovde se mora reći da su ta gospoda, upoznavajući se međusobno, postala gotovo samosvesna.

XV

U međuvremenu je tajni odbor za finansije »emigracije« izabrao svoju upravu, sastavljenu od Kinkela, Willicha i Reichenbacha, i odlučio da se ozbiljno pozabavi nemačkim zajmom. Student Schurz je (kako pišu njujorški listovi »Schnellpost«, »Deutsche Zeitung« i baltimorski »Correspondent« krajem 1851) poslat u Francusku, Belgiju i Švajcarsku i tamo je potražio sve one stare, iščezle i zaboravljene, nestale parlamentarce, regente carstva, poslanike Donjeg doma i druge poznate ljude, sve do Raveaux-a da bi od njih dobio garantiju za zajam. Ti zaboravljeni nesrećnici požurili su da garantuju za taj poduhvat. Ako je garantija zajma predstavljala, ukoliko je uopšte nešto predstavljala, uzajamno garantovanje mesta u vladi in partibus⁽²⁾, i gospoda Kinkel, Willich i Reichenbach su njome dobili garantiju za *svoje* izgledе u budućnosti. A ti ucveljeni filistri u Švajcarskoj su do te mere bili opsednuti »organizovanjem« i garantovanjem mesta da su buduću redosled u zauzimanju mesta u vladi već odavno bili obeležili brojkama, pri čemu je izbila ružna scena kad se odlučivalo ko će dobiti brojeve 1, 2 i 3. Ukratko, student Schurz je doneo garantiju u džepu i tad se prešlo na stvar. Istina, Kinkel je nekoliko dana pre toga prilikom ponovnog sastanka s »agitacijom« obećao da neće raspisivati nikakav jednostran zajam »emigracije«, ali je isto tako otputovao s potpisima žiranata i punomoćjem od Reichenbach-Willicha — navodno da bi na severu Engleske držao svoja estetička predavanja, a u stvari da se u Liverpulu ukrca u brod za Njujork i u Americi kao *Parzival* nađe *sveti gral*⁽²³³⁾, zlato demokratske partije.

I sad počinje milozvučna, čudesna, bombasta, nečuvena, istinita i pustolovna priča o velikim borcima, koji su, s novim ogorčenjem i neuništivom istrajnošću, vodili emigraciju i agitaciju s ove i s one strane Okeana, onaj Gottfriedov krstaški rat u kome se on nadmetao s Kossuth-om, i posle teških muka i neizrecivih iskušenja konačno se vratio pod zavičajni krov sa gralom u džaku.

Or, bei signori, io vi lascio al presente,
E se voi tornerete in questo loco,
Dirò questa battaglia dov'io lasso
Ch' un' allra non fu mai di tal fracasso.
(Boiardo, Canto 26)

Sad vas ostavljam, gospodo, na čas,
A vratite li se na ovo mesto,
Ispričaću vam kako boj se dalje bije
Što mu nijedan po huci i buci ravan nije.

NEW-YORK DAILY TRIBUNE.

VOL. XII. NO. 2840.

NEW-YORK, SATURDAY, AUGUST 21, 1852.

PRICE TWO CENTS.

Karl Marx

Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigovci^[243]

London, petak, 21. avgusta 1852.

Rezultati glavnih izbora za britanski parlament su sada poznati. U svom narednom pismu potpunije ću ih analizirati.

Koje su se to partije za vreme ove izborne agitacije borile jedna protiv druge ili se potpomagale?

Torijevci, vigovci, liberalni konzervativci (pilovci), fritrejderi par excellence¹ (ljudi iz mančesterske škole^[244]), reformatori parlamenta i finansija) i, najzad, čartisti.

Vigovci, fritrejderi i pilovci ujedinili su se protiv torijevaca. Prava izborna borba vodila se između ove koalicije, s jedne strane, i torijevaca, s druge. Čartisti su se suprotstavili vigovcima, pilovcima, fritrejderima i torijevcima, i tako, u stvari, čitavoj zvaničnoj Engleskoj.

U Sjedinjenim Državama su dovoljno poznate političke partije Velike Britanije. Biće dovoljno, u nekoliko poteza pera, podsetiti na osobite karakteristike svake od njih.

Do 1846. torijevci su važili za čuvarе tradicija stare Engleske. Sumnjičili su ih da se britanskom ustavu dive kao osmom svetskom čudu; da su *laudatores temporis acti*², privrženi prestolu, visokoj crkvi^[245], privilegijama i slobodama britanskog podanika. Fatalna 1846. godina, koja je donela ukidanje zakonâ o žitu^[246] i žaljenje koje su torijevci morali glasno da pokažu zbog ovog ukidanja, dokazali su da su oni oduševljene pristalice samo zemljišne rente, a istovremeno otkrili tajnu njihove privrženosti političkim i verskim institucijama stare Engleske. Te institucije su baš najbolje institucije čijom je pomoću krupna zemljišna svojina — zemljišna aristokratija — dosad vladala Engleskom i čak i sada pokušava da zadrži svoju vlast. Godina 1846. otkrila je u pravom svetlu *stvarni klasni interes*, koji je *realna osnova* torijevske partije. Godina 1846. zderala je lavlju kožu, koja je uživala tradicionalno poštovanje, pod kojom se dotle prikrivalo klasni interes torijevaca. Godina 1846. pretvorila je torijevce u *protekcio-*

¹ prevashodno, u pravom smislu reči — ² oni koji slave prošla vremena

niste. Torijevac je bilo sveto ime, protekcionista — profano; torijevac je bio politički bojni poklič, protekcionista ekonomski uzdah očajanja; činilo se da je torijevac ideja, princip, a protekcionista interes. Protekcionista čega? Svojih sopstvenih prihoda, rente sa sopstvene zemlje. Zatim, torijevci su, najzad, buržuji koliko su to i ostali, jer gde ima buržuja koji nije protekcionista sopstvene kese? Oni se razlikuju od drugih buržuja isto onako kao što se zemljišna renta razlikuje od trgovačkog i industrijskog profita. Zemljišna renta je konzervativna, profit je progresivan; zemljišna renta je nacionalna, profit je kosmopolitski; zemljišna renta veruje u državnu crkvu, profit je disenter^[247] od rođenja. Ukidanje zakonâ o žitu 1846. godine značilo je samo priznavanje već svršene činjenice, promene koja se davno dogodila u osnovama britanskog građanskog društva, naime potčinjavanja interesa zemljoposeda interesu novčarskih krugova, svojine na zemlju trgovini, poljoprivrede manufakturnoj industriji, sela gradu. Može li se sumnjati u ovu činjenicu otkada u Engleskoj seosko stanovništvo stoji prema gradskom stanovništvu u odnosu jedan prema tri? Zemljišna renta je bila glavna osnova torijevske moći. Cena namirnica reguliše zemljišnu rentu. Dalje, zakoni o žitu veštački su održavali visoku cenu prehrambenih proizvoda. Ukidanje zakonâ o žitu dovelo je do pada cena namirnica, što je opet dovelo do snižavanja zemljišne rente, a sa sniženom rentom srušila se realna snaga na kojoj je počivala politička vlast torijevaca.

Šta, dakle, oni sad pokušavaju da učine? Da sačuvaju za sebe političku vlast čija je socijalna osnova prestala da postoji. A kako to mogu postići? Samo *kontrarevolucijom*, tj. reakcijom države protiv društva. Oni teže da silom sačuvaju institucije i političku vlast koje su osuđene na propast baš od onog trenutka kad je seosko stanovništvo otkrilo da ga je gradsko stanovništvo tri puta brojno nadmašilo. A takav pokušaj mora nužno propasti; on mora da ubrza i učini akutnijim socijalni razvitak Engleske; mora da donese krizu.

Torijevci regrutuju svoju vojsku iz redova farmera-zakupaca koji se ili još nisu odvikli da u svojim zemljoposjednicima vide svoje prirodne gospodare, ili su ekonomski zavisni od njih, ili još ne vide da interes farmera i interes zemljoposjednika nisu istovetni nimalo više nego što su to interesi dužnika i interesi zelenaša. Njihove pristalice i podržavaoci su oni koji imaju svoje interese u kolonijama, brodarstvu, državnoj crkvi, ukratko — svi oni elementi koji smatraju da je neophodno da zaštite svoje interese od neizbežnih rezultata moderne manufakturne industrije i od socijalne revolucije koju ona priprema.

Nasuprot torijevcima, kao njihovi nasledni neprijatelji stoje vigovci, partija s kojom američki vigovci^[248] nemaju ničeg zajedničkog osim imena.

Britanski vigovci u prirodnoj istoriji politike čine vrstu koja se, kao i sve vrste amfibija, vrlo lako održava u životu, ali ju je teško

opisati. Da ih nazovemo torijevcima u ostavci, kako to čine i njihovi protivnici? Ili, kako se to sviđa piscima na Kontinentu, da ih smatramo predstavnicima izvesnih *popularnih* principa? U ovom drugom slučaju zapali bismo u iste teškoće u koje je zapao istoričar vigovaca gospodin Cooke, koji u svojoj *History of Parties* vrlo *naivno* priznaje da se vigovska partija zaista temelji na izvesnom broju «liberalnih, moralnih i prosvetiteljskih principa», ali da su, na žalost, u toku više od jednog i po stoleća, koliko vigovci postoje, uvek kad su bili na vlasti sprečavani da te principe sprovedu u delo. Tako, u stvari, kao što priznaje njihov sopstveni istoričar, vigovci predstavljaju nešto što se sasvim razlikuje od njihovih tobožnjih «liberalnih i prosvetiteljskih principa». Oni su, dakle, u istoj situaciji kao onaj pijanac koga su doveli pred lordmera¹ i koji je izjavio da zastupa princip umerenosti, ali da se nekim nesrećnim slučajem nedeljom stalno opija.

Ali ostavimo njihove principe; bolje da vidimo ko su oni u svetlosti istorijskih činjenica: šta čine, a ne šta su nekad o sebi verovali i šta sada žele da drugi veruju o njima.

Vigovci kao i torijevci čine frakciju veleposednika Velike Britanije; štaviše, pravo jezgro vigovske partije je najstariji, najbogatiji i najnadmeniji deo engleskih zemljoposjednika.

Po čemu se, onda, oni razlikuju od torijevaca? Vigovci su *aristokratski predstavnici* buržoazije, industrijske i trgovačke srednje klase. Pod uslovom da buržoazija prepusti njima, oligarhiji aristokratskih porodica, monopol na vladu i isključivo pravo na sve državne službe, oni buržoaziji čine sve one ustupke koji su se u toku socijalnog i političkog razvitka pokazali *neizbežnim i neodložnim*, i pomažu joj da ih sprovede u život. Ni manje ni više. A kad god se prihvati takva neizbežna mera, oni glasno izjavljuju da je time završen istorijski progres, da je čitav socijalni pokret dostigao svoj krajnji cilj, i onda se «hvataju za taj neopozivi kraj».^[249] Oni mogu lakše da podnesu smanjenje svojih prihoda od rente nego torijevci, jer sebe smatraju bogomdanim zakupcima prihoda britanske imperije. Oni se mogu odreći monopola koji su im davali zakoni o žitu dokle god čuvaju monopol na vladu kao svoju porodičnu imovinu. Još od «slavne revolucije» iz 1688.^[250] vigovcima su stalno pripadale državne službe osim u kratkim intervalima koje su prouzrokovale uglavnom prva francuska revolucija i reakcija koju je ona izazvala. Ko god se seti ovog perioda engleske istorije, zapaziće da je jedina karakteristična crta vigovstva očuvanje njegove porodične oligarhije. Interesi i principi koje, osim toga, s vremena na vreme, zastupaju, nisu vigovski; oni im se nameću razvitkom industrijske i trgovačke klase, buržoazije. Posle 1688. vidimo ih ujedinjene s finansijskim magnatima, čiji je značaj baš tada porastao, kao što ih 1846. nalazimo ujedinjene s fabričkim magnatima. Vigovci nisu sproveli Zakon o reformi od 1831^[251],

¹ gradonačelnika

kao što nisu sproveli ni Zakon o slobodnoj trgovini od 1846. Oba ova reformatorska pokreta, politički kao i trgovački, bili su buržoaski pokreti. Čim je jedan od ovih pokreta toliko sazeo da mu se bilo nemoguće odupreti, čim je istovremeno postao najsigurnije sredstvo da se torijevci zbace s vlasti, istupali su na scenu vigovci, preuzimali kormilo vlade i time za sebe obezbeđivali deo pobede koji se ticao vlade. Godine 1831. proširili su politički deo reforme samo koliko je bilo nužno da srednja klasa ne ostane sasvim nezadovoljna. Posle 1846. oni su svoje mere u slobodnoj trgovini ograničili koliko je bilo nužno da bi zemljišnoj aristokratiji spasli što je moguće više privilegija. Svaki put su preuzimali taj pokret u svoje ruke da bi ga sprečili da napreduje i da bi istovremeno povratili svoje sopstvene položaje.

Jasno je da u britanskoj istoriji neće više biti mesta za vigovce od onog trenutka kad zemljišna aristokratija više ne bude u stanju da zadrži svoj položaj kao nezavisna sila, da se bori kao nezavisna partija za preuzimanje vlade, ukratko — od onog trenutka kad torijevci budu konačno zbačeni. Kad aristokratija jednom bude uništena, kakva korist od aristokratskog predstavnštva buržoazije protiv te aristokratije?

Dobro je poznato da su u srednjem veku nemački carevi stavljali pod vlast carskih namesnika, takozvanih *advocati*¹, gradove koji su bili na usponu da bi te gradove branili od plemstva čija su ih imanja okružavala. Čim su zahvaljujući porastu stanovništva i povećanju bogatstva postajali dovoljno jaki i nezavisni da mogu da pružaju otpor i čak da napadaju plemstvo, ti gradovi su isterivali i plemiće-namesnike, *advocati*.

Vigovci su bili ovi *advocati* britanske srednje klase² i oni moraju da izgube monopol na vladu čim torijevci izgube monopol na zemljišni posed. Oni su od partije spali na koteriju u istoj meri u kojoj je srednja klasa ojačala kao nezavisna snaga.

Očevidno, karakter britanskih vigovaca mora ispasti neukusna heterogena mešavina; feudalc koji su istovremeno maltusovci, trgovci novcem s feudalnim predrasudama, aristokrati bez osećanja časti, buržuji koji se ne bave industrijom, finalitymen^[249] s progresivnim frazama, progresisti, a fanatični konzervativci, trgovci koji reforme krčme na beskrajno male deliće, negovatelji porodičnog nepotizma, veliki majstori korupcije, hipokriti kad je u pitanju religija, Tartifi u politici. Većina engleskog naroda ima zdravo osećanje za ono što je estetsko, instinktivno mrzi sve što je šareno i neodređeno, šišmiše i raselovce. Osim toga, kao i torijevci, većina engleskog naroda, gradski i seoski proletarijat, mrzi »trgovce novcem«; mrzi aristokrate kao što ih mrzi i buržoazija. U vigovcima ta većina mrzi i jedne i druge, aristokrate i buržuje, zemljoposjednika koji je ugnjetava

¹ zaštitnika — ² tj. buržoazije

i kapitalistu koji je izrabluje. U vigovcima mrzi oligarhiju koja je vladala Engleskom više od jednog stoleća i koja je isključila narod iz upravljanja sopstvenim poslovima.

Pilovci (liberali i konzervativci) i nisu partija. Oni su samo souvenir¹ na jednog partijca, pokojnog sera Roberta Peela. Ali Englezi su suviše prozaični, i stvaranje uspomena za njih je samo osnova za elegije. A sada, kad je podigao pokojnom seru R. Peelu bronzane i mermerne spomenike po čitavoj zemlji, narod utoliko više veruje da se može snaći i bez prolaznih spomenika Peelu u licu Grahama, Gladstone-a, Cardwellâ itd. Takozvani pilovci su samo štab birokrata koje je Robert Peel školovao za sebe. A zato što su prilično kompletan štab, oni katkad zaboravljaju da iza njih nema vojske. Dakle, pilovci su bivše pristalice sera R. Peela koje još nisu odlučile kojoj će se partiji priključiti. Očevidno je da takvo dvoumljenje nije dovoljno da se konstituišu kao samostalna snaga.

Ostaju fritrejderi i čartisti, koje ću ukratko okarakterisati u svom sledećem pismu.

KARL MARX

Naslov originala:

The Election — Tories and Whigs

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 3 od 21. avgusta 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ uspomena

Karl Marx

Čartisti^[243]

London, utorak, 10. avgusta 1852.

Dok torijevci, vigovci, pilovci — jednom rečju sve partije o kojima smo dosad govorili — manje-više pripadaju prošlosti, *zvanični predstavnici savremenog engleskog društva*, predstavnici one Engleske koja vlada svetskim tržištem jesu fritrejderi (ljudi iz mančesterske škole^[244], reformatori parlamenta i finansija). Oni predstavljaju partiju samosvesne buržoazije, industrijskog kapitala, koji se trudi da svoju vlast u društvu iskoristi i kao političku vlast i da iskoreni poslednje nadmene ostatke feudalnog društva. Ovu partiju predvodi najaktivniji i najenergičniji deo engleske buržoazije — *fabrikanti*. Oni zahtevaju potpunu i neprikrivenu dominaciju buržoazije, otvoreno, zvanično podvrgavanje čitavog društva zakonima savremene buržoaske proizvodnje i vladavini onih ljudi koji upravljaju tom proizvodnjom. Pod slobodnom trgovinom oni podrazumevaju nesputano kretanje kapitala, oslobođenog od svih političkih, nacionalnih i religioznih okova. Zemljište treba da bude roba koja se dobro prodaje, a njegova eksploatacija u skladu s opštim zakonima o trgovini. Treba da postoje fabrikanti hrane kao i fabrikanti prediva i pamuka, ali više nijedan zemljoposjednik. Ukratko, ne treba trpeti nikakva politička ili socijalna ograničenja, uredbe ili monopole, ako ne proizlaze iz »većitih zakona političke ekonomije«, tj. iz uslova pod kojima se kapital proizvodi i raspodeljuje. Borba ove partije protiv starih engleskih institucija, proizvoda zastarelog, prolaznog stepena društvenog razvitka, sažeta je u geslu: *proizvodi što možeš jevtinije i otarasi se svih faux frais proizvodnje* (svih suvišnih, nepotrebnih troškova proizvodnje). A to geslo nije upućeno samo pojedincu — privatnom licu, već uglavnom *celoj naciji*.

Kraljevstvo sa svojim »varvarskim sjajem«, svojim dvorom, svojom civilnom listom i svojim lakejima — u šta sve to spada ako ne u *faux frais* proizvodnje? Nacija može da proizvodi i razmenjuje proizvode bez kraljevstva, i zato dole kruna! Sinekure plemstva, Gornji

dom? *Faux frais* proizvodnje. Velika stajaća vojska? *Faux frais* proizvodnje. Kolonije? *Faux frais* proizvodnje. Državna crkva sa svojim bogatstvima, stečenim pljačkom ili prošnjom? *Faux frais* proizvodnje. Neka popovi međusobno slobodno konkurišu i neka im svako plaća koliko nalazi za potrebno. Ceo glomazni sistem engleskog pravosuđa, sa svojim Court of Chancery?^[252] *Faux frais* proizvodnje. Nacionalni ratovi? *Faux frais* proizvodnje. Engleska može jeftinije da eksplloatiše tuđe narode ako živi u miru s njima.

Kao što se vidi, ovim prvacima britanske buržoazije, ljudima mančesterske škole, svaka institucija stare Engleske izgleda kao mašina, koliko skupa toliko i nekorisna, čija je svrha samo u tome da spreči naciju da proizvodi što može više i sa što manje troškova i da slobodno razmenjuje svoje proizvode. Njihov krajnji cilj je nužno *buržoaska republika* u kojoj slobodna konkurencija neograničeno vlada u svim oblastima života, u kojoj preostaje još samo onaj *minimum* vladine vlasti koji je neophodan za spoljašnju i unutrašnju administraciju opšeg klasnog interesa i poslova buržoazije; i gde je ovaj *minimum* vladine vlasti organizovan što je moguće trezvenije, ekonomičnije. U drugim zemljama bi takvu partiju zvali *demokratskom*. Ali ona je nužno revolucionarna i manje-više svesno ide k potpunom uništenju stare Engleske kao aristokratske zemlje. Ipak, njen najbliži cilj je parlamentarna reforma, koja bi joj dala u ruke zakonodavnu vlast nužnu za takvu revoluciju.

Ali britanski buržuji nisu Francuzi, koji se lako uzbuđuju. Ako nameravaju da sprovedu parlamentarnu reformu, oni neće podići februarsku revoluciju. Naprotiv. Pošto su 1846. ukidanjem zakona o žitu^[246] odneli veliku pobedu nad zemljišnom aristokratijom, zadovoljili su se time da izvlače materijalne koristi iz ove pobede, a propustili su da iz nje izvuku nužne političke i ekonomske zaključke i tako su omogućili vigovcima da ponovo dobiju nasledni monopol na vladu. Čitavo to vreme od 1846. do 1852. oni su sebe izlagali podsmehu svojom parolom: veliki principi i praktične (čitaj *male*) mere. A zašto sve to? Zato što prilikom svakog snažnog pokreta moraju da zovu u pomoć *radničku klasu*. Ako je aristokratija njihov protivnik koji nestaje, radnička klasa je njihov neprijatelj koji se uzdiže. Oni više vole da prave kompromis s protivnikom koji nestaje nego da jačaju neprijatelja koji se uzdiže, kome pripada budućnost, praveći mu ustupke koji su značajniji nego što to prividno izgleda. Zato oni teže da izbegnu sukobe s aristokratijom uz upotrebu sile; ali istorijska nužnost i torijevci teraju ih napred. Oni ne mogu da izbegnu izvršenje svoje misije, da raskinu na komade staru Englesku, Englesku prošlosti. A upravo onog trenutka kad budu isključivo za sebe osvojili političku vlast, kad politička vlast i ekonomska nadmoć budu ujedinjene u istim rukama, kada, zato, borba protiv kapitala ne bude više odvojena od borbe protiv postojeće vlade, baš tog trenutka počće *socijalna revolucija u Engleskoj*.

Sad dolazimo do *Čartista*, politički aktivnog dela britanske *radničke klase*. Šest tačaka *Povelje*¹³⁰, za čije se sprovođenje u život oni bore, sadrže samo zahtev za *opšte biračko pravo* i za uslove bez kojih bi opšte biračko pravo bilo iluzorno za radničku klasu, za uslove kao što su tajno glasanje, dnevnice za članove parlamenta, opšti godišnji izbori. Ali opšte biračko pravo važno je koliko i politička vlast za radničku klasu Engleske, u kojoj proletarijat čini veliku većinu stanovništva, gde je on u toku dugog, mada prikrivenog, građanskog rata postao potpuno svestan svog položaja kao klase i gde čak i seoski okruzi ne znaju više za seljake već samo za zemljoposjednike, industrijske kapitaliste (zakupce) i najamne radnike. Zato bi sprovođenje opšteg biračkog prava bilo mnogo više socijalistička mera nego ma koja druga mera koju su na Kontinentu počastvovali ovim imenom.

Ovde je njen neizbežan rezultat *politička prevlast radničke klase*.

Drugom prilikom pišaču o oživljavanju i reorganizaciji čartističke partije¹. Zasad treba samo da se pozabavim nedavnim izborima.

Da bi imao pravo glasa za britanski parlament, birač u gradovima mora da bude vlasnik kuće koja je prema razrezanom porezu za sirotinju procenjena na 10 funti, a u selima freeholder²⁵³ s posedom koji godišnje donosi 40 šilinga ili zakupac sa zakupninom od 50 funti. Već na osnovu ovoga izlazi da su čartisti mogli zvanično sasvim neznatno da učestvuju u izbornoj bici koja je upravo završena. Da bih objasnio koliko su oni stvarno učestvovali u njoj, moram da podsetim na jednu osobitost britanskog izbornog sistema.

Dan nominacije² i dan deklaracije³! Glasanje dizanjem ruku i putem biračkih spiskova!

Pošto su se kandidati pojavljivali na dan izbora i javno održavali narodu govore, birani su najpre dizanjem ruku, a svako je imao pravo da digne ruku, bilo da je birač ili nije. Predsednik biračkog odbora proglašavao je da je dizanjem ruku (privremeno) izabran onaj za koga se podigne većina ruku. A sad se pokazuje druga strana medalje. Izbor dizanjem ruku bio je samo ceremonija, akt formalne učtivosti prema »suverenom narodu«, a čim je privilegija ugrožena, učtivost prestaje; jer ako se dizanjem ruku ne izaberu kandidati privilegovanih birača, ti kandidati zahtevaju glasanje preko biračkih spiskova. Samo privilegovani birači mogu učestvovati u glasanju preko biračkih spiskova i ko god tu dobije većinu glasova proglašava se za ispravno izabranog. Prvo biranje, biranje dizanjem ruku, jeste samo trenutno prividno zadovoljenje javnog mnjenja, da bi mu se već u sledećem trenutku utoliko uverljivije pokazalo koliko je ono nemoćno.

Možda se čini da je ovo biranje dizanjem ruku, ova opasna formalnost izmišljena da bi izložila podsmehu opšte pravo glasa i da bi

¹ Vidi u ovom tomu, str. 320—323. — ² nomination day (dan isticanja kandidata) — ³ declaration day (dan objavljivanja izbornih rezultata)

se aristokrati malo našalili na račun »rulje« (izraz majora Beresforda, ministra vojnog). Ali to bi bila zabluda, i ti stari običaji, koji su od iskona zajednički svim germanskim narodima, mogli su kao tradicija da se provlače sve do 19. veka zato što je to, ne koštajući ništa i ne preteći nikakvom opasnošću, britanskom klasnom parlamentu prividno davalo karakter narodne institucije. Vladajuće klase su zbog ovog običaja bile ubedene da je većina naroda učestvovala, s više ili manje ljubavi, u njihovim podvojenim interesima kao da se radi o nacionalnim interesima. I tek otkada je buržoazija počela da zauzima nezavisnu poziciju pored dve zvanične partije, vigovaca i torijevaca, radnička klasa je na dan nominacija ustala u svoje sopstveno ime. Ali nijedne godine ranije kontrast između biranja dizanjem ruku i glasanja putem biračkih spiskova, između dana nominacije i dana deklaracije, nije bio tako ozbiljno, tako jasno izražen suprotnim principima, nije bio toliko preteći, nije u tolikoj meri obuhvatio celu zemlju kao na ovim poslednjim izborima 1852. godine.

I kakav je to bio kontrast! Bilo je dovoljno da čovek bude naime-novan dizanjem ruku da bi ga potukli glasanjem putem biračkih spiskova. Bilo je dovoljno da čovek ima većinu na glasanju putem biračkih spiskova pa da ga narod pozdravi trulim jabukama i parčadima cigle. Propisno izabrani članovi parlamenta pre svega su morali mnogo da učine da bi obezbedili svoje sopstveno parlamentarno telesno biće. S jedne strane većina naroda, s druge dvanaestina čitavog stanovništva i petina odraslog muškog življa zemlje; s jedne strane entuzijizam, s druge korupcija; s jedne strane partije koje se odriču svojih sopstvenih karakterističnih crta, liberali koji se zalažu za konzervativizam, konzervativci koji proklamuju liberalizam; s druge strane narod koji proklamuje svoje prisustvo i brani svoju stvar; s jedne strane istrošena mašina, koja, okrećući se neprekidno u svom začaranom krugu, nikad ne može da krene ni pedalj napred, i besplodan proces trvenja kojim sve zvanične partije postepeno pretvaraju jedna drugu u prah; s druge strane masa nacije koja se ustremila napred i koja preti da probije taj začarani krug i da uništi zvaničnu mašinu.

Ovde neću ići za tim da pokažem kako se u celoj zemlji ispravljao taj kontrast između nominacije i glasanja putem biračkih spiskova, između pretećih izbornih demonstracija radničke klase i plašljivih izbornih manevara vladajućih klasa. Uzeću samo jednu izbornu jedinicu gde je taj kontrast koncentrisan u jednoj žiži: izbore u Halifaksu. Tu su protivkandidati bili: Edwards (torijevac), ser Charles Wood (bivši vigovski ministar finansija, zet erla Greya), Frank Crossley (čovek iz Mančestera) i, najzad, Ernest Jones, najtalentovaniji, najdosledniji i najenergičniji predstavnik čartizma. Pošto je Halifaks grad s mnogo fabrika, torijevci su imali male šanse. Čovek iz Mančestera, Crossley, udružio se s vigovcima. Dakle, ozbiljna borba vodila se samo između Wooda i Jonesa, između vigovca i čartiste.

Ser Charles Wood održao je govor koji je trajao oko pola sata, koji se u početku, a i u toku drugog dela, skoro uopšte nije mogao čuti od glasnog neodobravanja ogromne sakupljene mase. Prema izveštajima reportera koji su sedeli blizu njega, njegov govor je bio samo rekapitulacija fritrejdskih mera koje su prihvaćene, napad na vladu lorda Derbyja i hvalospjev *»besprimernom prosperitetu zemlje i naroda!«* (»Čujmo, čujmo!«). On nije predložio ni jednu jedinu novu meru reforme, a samo je nejasno, u nekoliko reči, nagovestio zakon o izbornom pravu lorda Johna Russella.^[254]

Donosim opširniji izvod iz govora E. Jonesa^[255], pošto ga nećete naći ni u jednom listu među velikim londonskim listovima vladajuće klase.

Ernest Jones, koji je dočekan s velikim oduševljenjem, rekao je, zatim, sledeće:

»Birači i nebirači, vi ste se ovde sakupili povodom velike i ozbiljne svetkovine. Danas ustav priznaje u teoriji opšte pravo glasa, da bi možda već sutra odbio da ga prizna u praksi. Danas predstavnici dvaju sistema stoje pred vama i vi treba da odlučite koji će od njih upravljati vama u toku sledećih sedam godina. Sedam godina — to je ceo jedan mali život! Pozivam vas da zastanete na pragu tih sedam godina i da razmislite; neka one danas lagano i mirno proteknú pred vašim duhovnim očima; danas ćete vas 20 000 ljudi doneti odluku, da bi možda sutra njih 500 poništilo vašu volju!« (»Čujmo, čujmo.«) »Kažem, predstavnici dvaju sistema stoje pred vama. Vigovci, torijevci i kapitalisti su levo od mene, to je istina, ali oni su svi jedno isto. Kapitalista kaže: kupuj jevtino, a prodaj skupo. Torijevac kaže: kupuj skupo, prodaj skuplje. Za radnika je to jedno isto. Ali onaj prvi sistem je na usponu, a siromaštvo hara u njegovom korenu. Taj sistem se zasniva na konkurenciji s inostranstvom. A ja tvrdim da se po principu ,kupuj jevtino, a prodaj skupo', usvojenom radi primene u konkurenciji s inostranstvom, mora nastaviti upropašćavanje radničkih i sitnih zanatskih klasa. Zašto? Rad stvara sva bogatstva. Čovek mora da radi da bi zrno poraslo ili da bi se izatkao aršin platna. Ali u Engleskoj radnik ne može sam sebe da zaposli. Rad je najmljena roba, rad je stvar koja se kupuje i prodaje na tržištu; pošto rad stvara sva bogatstva, on se prvi i kupuje: ,Kupuj jevtino! Kupuj jevtino!'. Rad se prodaje na najjevtinijem tržištu. Zatim sledi: ,Prodaj skupo! Prodaj skupo!' Prodaj — šta? *Proizvod rada*. Kome? Strancu, razume se. Ali i *samom radniku*, jer kako rad ne zapošljava sam sebe, radnik *ne* uživa prve plodove svog rada. ,Kupuj jevtino, prodaj skupo!' Svida li vam se to? ,Kupuj jevtino, prodaj skupo!' Kupuj jevtino rad radnika i prodaj skupo baš tom radniku proizvod njegovog sopstvenog rada! Takav pazar nerazlučivo je vezan s gubitkom. Poslodavac jevtino kupuje rad, zatim prodaje, a prodaja mora da mu donese profit. On prodaje samom radniku, i tako je svaka pogodba između poslodavca i radnika smišljena prevara od strane poslodavca. Tako vrednost rada mora da pada usled većitog gubitka da bi kapital mogao da raste zahvaljujući trajnoj prevari. Ali taj sistem se ne zaustavlja ovde. *On se proteže na konkurenciju s inostranstvom, što znači da moramo da uništimo trgovinu drugih zemalja kao što smo uništili naš sopstveni rad*. A kako se to radi? Zemlja s visokim porezima mora da prodaje jevtinije nego zemlja s malim porezima. Konkurencija inostranstva stalno raste, pa zato i proizvodi mo-

raju biti jeftiniji. Otuda u Engleskoj nadnice moraju stalno da padaju. A usled čega dolazi do tog padanja? *Usled viška rada.* A kako nastaje višak rada? Do njega dovodi monopol na zemlju, koji tera u fabriku više ruku nego što je njoj potrebno. Monopol na mašine, koji te ruke izbacuje na ulicu, rad žena, koji muškarce odstranjuje od tkačkog čunka, rad dece, koji potiskuje žene koje rade za razbojem. A onda, pošto stanu na tu živu podlogu viška rada, poslodavci petom gaze njeno bolno srce i viču: ‚Smrt od gladi! Ko hoće rada? Bolje je imati i pola vekne nego biti sasvim bez hleba’ – i masa se u bolnom grču željno hvata za njihove uslove. (Gromki uzvici: ‚Čujmo, čujmo!.) ‚Takav je taj sistem za radnike. A vi, birači! Kako on deluje kad ste vi u pitanju? Kako utiče na unutrašnju trgovinu, na sitnog trgovca, na porez za sirotinju i na porez? Svako pojačanje konkurencije sa strane izaziva pojeftinjenje u zemlji. Svako pojeftinjenje rada zasniva se na povećanju viška rada, a ovo povećanje se dobija širom primenom mašina. Ponovo pitam, kako to deluje na vas? Mančesterski liberal, koji se nalazi levo od mene, uvodi nov izum i izbacuje tri stotine ljudi na ulicu kao višak. Sitni trgovci! Tri stotine mušterija manje. Oni koji plaćaju porez u korist sirotinje! Tri stotine siromaha više! (Uzvici odobravanja.) ‚Ali, pazite! Zlo se na tome ne zaustavlja. Ove tri stotine ljudi prvo prouzrokuju sniženje nadnica onih koji ostaju da rade u njihovoj struci. Poslodavac kaže: ‚Sad ću sniziti vaše nadnice.’ Oni se bune, a on onda dodaje: ‚Vidite li one tri stotine ljudi koji su upravo otišli iz fabrike – možete da se zamenite s njima, ako hoćete, oni uzdišu za tim da se vrate pod bilo kakvim uslovima, jer gladuju.’ Ljudi uvidaju da je tako i poraženi su. Ah, ti, mančesterski liberali! Fariseju u politici! Ti ljudi sad slušaju – jesam li te razobličio? Ali zlo ni tu ne prestaje. Ti ljudi isterani iz svoje struke traže zaposlenje u drugoj, gde povećavaju višak radne snage i snižavaju nadnice. Poslovi koji se danas slabo plaćaju, nekad su bili dobro plaćeni, oni koji su danas dobro plaćeni, uskoro će biti slabo plaćeni. Tako se kupovna moć radničkih klasa smanjuje iz dana u dan, a s tim izumire domaća trgovina. Pazite, sitni trgovci! Vaše mušterije osiromašuju i vaša dobit se smanjuje, dok vaša sirotinja postaje brojnija, a vaš porez za sirotinju i vaše dažbine rastu. Vaši dobitci su manji, izdaci veći. Dobijate manje, a plaćate više. Je li vam po volji taj sistem? Bogati fabrikant i zemljoposednik prebacuju na vas tetet poreza za sirotinju i ostalih poreza. Ljudi srednje klase! Vi ste mašina za plaćanje poreza bogataša. Oni stvaraju siromaštvo koje stvara njihovo bogatstvo i nateruju vas da plaćate za to siromaštvo koje su oni stvorili. Zemljoposednik to izbegava privilegijom, fabrikant time što uloženi novac izvlači iz vaših nadnica, a to opet udara po vama. Svida li vam se taj sistem? Pa, to je sistem koji podržavaju gospoda koja se nalaze levo od mene. A šta ja predlažem? Pokazao sam nepravdu. To je već nešto! Ali učinicu još više. Stojim ovde da vam pokazem pravdu i da je dokažem. (Glasno odobravanje.)

Zatim je Ernest Jones nastavio da izlaže svoje sopstvene poglede na političku i ekonomsku reformu i rekao sledeće:

‚Birači i nebirači! Sad sam vam izneo neke od socijalnih i političkih mera za čije se neposredno usvajanje zauzimam sada kao što sam se zauzimao i 1847. Ali zato što sam pokušao da povećam vaše slobode, lišili su me moje. (‚Čujmo, čujmo!.) ‚Zato što sam pokušao da podignem hram slobode za sve vas, bacili su me u tamnicu kao zločinca. A ovde, levo od mene, sedi jedan od mojih glavnih tamničara. (Iz-

razi glasnog i dugog neodobravanja upućeni onima na levoj strani.) »Zato što sam se trudio da iz mene govori istina, osuđen sam na ćutanje. Dve godine i nedelju dana držao me je u zatvoru, u samici, zabranjivao mi da govorim, ostavio me bez pera, mastila i hartije, a u zamenu za to dao mi da češljam kućine. Da« (okrećući se k seru Charlesu Woodu) »dve godine i nedelju dana vi ste likovali, danas je red došao na mene. Pozivam anđela odmazde u srcu svakog prisutnog Engleza.« (Proklama se aplauz.) »Oslušnite! U dahu ove ogromne mase čujete šum njegovih krila!« (Ponovno dugotrajno odobravanje.) »Možda ćete reći da se to ne tiče javnosti. Ali, tiče je se!« (»Čujmo, čujmo!«) »Tiče se javnosti, jer čovek koji ne saoseća sa ženom zatvorenika neće saosećati ni sa ženom radnika. Onaj ko ne saoseća s decom zarobljenika, neće saosećati ni s decom robova rada.« (»Čujmo, čujmo« i odobravanje.) »To dokazuje njegova prošlost, a to nije ni u suprotnosti s onim što on danas obećava. Ko je glasao za prinudni zakon za Irsku, za zakon za ućutkivanje irske štampe i za mešanje u njene stvari? Vigovac! Eno ga, sedi tamo! Izbacite ga! Ko je petnaest puta glasao protiv Hume-ovog predloga za proširenje izbornog prava, protiv predloga Locke-a Kinga za podelu grofovija na izborne okruge, protiv Ewartovog predloga za skraćenje mandata parlamenta i Berkeleyevog predloga za tajno glasanje? Vigovac — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao protiv oslobađanja Frosta, Williama i Jonesa? Vigovac — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao protiv istrage o zlostavljanjima u kolonijama i u odbranu Warda i Torringtona, tirana Jonskih ostrva i Cejlona? Vigovac — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao protiv smanjivanja plate od 12 000 funti vojvodi od Kembridža, protiv svih smanjivanja u vojsci i mornarici, protiv ukidanja poreza na prizor i četrdeset osam puta protiv svih drugih smanjivanja poreza, uključujući sniženje sopsvene plate? Vigovac — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao protiv ukidanja poreza na novine, na oglase i znanje? Vigovac — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao za gomilu novih biskupa i vikara, za odobravanje novca za Mejnut i protiv smanjivanja te svote^[266], protiv oslobađanja disentera^[247] od plaćanja crkvenih poreza? Vigovac, — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao protiv svake istrage o falsifikovanju namirnica? Vigovac, eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao protiv smanjivanja poreza na šećer i ukidanja poreza na slad? Vigovac — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Ko je glasao protiv skraćenja noćnog rada pekara, protiv ispitivanja uslova rada radnika na izradi mašina, protiv zdravstvene inspekcije u radionicama, protiv predloga da se zabrani rad male dece pre šest sati ujutru, protiv davanja opštinske pomoći siromašnim trudnicama i protiv zakona o desetočasovnom radnom vremenu? Vigovac, — eno ga, sedi tamo, izbacite ga! Izbacite ga u ime čovečnosti i boga! Ljudi Halifaksa! Ljudi Engleske! Dva sistema stoje pred vama. Sad presudite i izaberite!« (Nemogućno je opisati ushićenje koje je izazvao ovaj govor, naročito pri kraju. Glas ogromne mase, koja je svaki novi odeljak govora slušala zauslavlajući dah, prolamao se u svakoj pauzi kao grmljavina talasa koji se vraća, proklinjući predstavnike vigoštva i klasnu vladavinu. Uopšte, to je bio prizor koji se dugo neće zaboraviti. Kad je počelo glasanje dizanjem ruku, vrlo mali broj, i to uglavnom plaćenih i zaplašanih, digao se za sera C. Wooda, a skoro svi prisutni podigli su obe ruke za Ernesta Jonesa, usred klicanja i ushićenja koje bi bilo nemoguće opisati.)

Predsednik opštine je objavio da su g. Ernest Jones i g. Henry Edwards izabrani dizanjem ruku. Tada su ser C. Wood i g. Crossley zahtevali glasanje prema biračkim spiskovima.

Odigralo se ono što je Jones prorekao: 20 000 ljudi dalo je svoj glas za njegovu nominaciju, ali 500 glasova izabralo je vigovca sera Charlesa Wooda i mančesterovca Crossleya.

KARL MARX

Naslov originala:

The Chartists

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune,
br. 3543 od 25. avgusta 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Izborna korupcija^[243]

London, petak, 20. avgusta 1852.

Neposredno pred svoje raspuštanje, poslednji Donji dom je odlučio da onima koji dolaze posle njega što više oteža put do parlamenta. Izglasao je drakonski zakon protiv podmićivanja, korupcije, zastrašivanja i uopšte protiv svih prljavih izbornih poslova.

Sastavljena je dugačka lista najdetaljnijih mogućih pitanja koja se na osnovu tog zakona mogu postaviti potpisnicima neke peticije ili poslanicima parlamenta. Od njih se može tražiti da pod zakletvom izjave ko su im bili agenti i kakve su veze održavali s njima. Mogu im se postavljati pitanja i mogu se naterati da kažu ne samo sve što znaju već i što »misle, pretpostavljaju i podozrevaju« u vezi s novcem koji su ili sami potrošili ili neko drugi u njihovo ime — ovlašćen ili neovlašćen. Jednom rečju, nijedan član parlamenta ne može da prođe kroz to najteže iskušenje, a da ne rizikuje da se lažno zakune, ako i samo pomišlja da je neko možda zbog njega prešao granice zakona.

Čak i ako taj zakon polazi do pretpostavke da novi zakonodavci uzimaju sebi istu slobodu kao i sveštenstvo, koje veruje samo u *neke* od 39 članova^[257] ali je ispod *svih* stavilo svoj potpis, ipak ostaje dovoljno klauzulâ koje će od novog parlamenta napraviti najčedniju skupštinu od svih koje su ikad za tri kraljevstva¹ držale govore i donosile zakone. A ako se posmatra u vezi s opštim izborima koji mu neposredno slede, taj zakon donosi torijevcima slavu da je pod njihovom upravom teorijski proklamovana najveća čistota izbora, a u praksi bilo najviše izborne korupcije.

»Novi izbori su u toku i predstavljaju prizore *podmićivanja, korupcije, nasilja, pijanstva i ubistva kakvih nije bilo* od vremena kad je stari torijevski monopol neograničeno vladao. Stvarno se govori o vojnicima s napunjenim puškama i spremnim bajonetima, koji na silu hvataju liberalne birače i pred očima zemljoposjednika

¹ Engleska, Škotska i Irska

odvlače ih da glasaju protiv svoje savesti; ti isti vojnici pucaju namerno ciljajući u narod koji se usudio da saoseća s uhapšenim biračima i masovno ubijaju ljude koji im ne pružaju otpor!« (Aluzija na događaj u Siks Majl Bridžu, Limeriku, grofoviji Kler). »Možda će neko reći: to je bilo u Irskoj! Da, u Engleskoj su policiju upotreбили da poruši tribine njihovih protivnika, poslali su organizovane bande siledžija koji u ponoć krstare gradom da zaustavljaju i zastrašuju liberalne birače, otvorili su sve jazine gde se toči piće; prosuli su zlato korupcije, kao u Derbiju, i u skoro svakom izbornom mestu sproveli sistematsko zastrašivanje.«

Tako piše »People's Paper«^[258] Ernesta Jonesa. A sada, posle ovog čartističkog nedeljnog lista, čujte nedeljni list protivničke stranke, najtrevbeniji, najrazumniji i najumereniji organ industrijske buržoazije, londonski »The Economist«:^[109]

»Verujemo da možemo potvrditi da je na ovim opštim izborima bilo više servilnosti, korupcije, zastrašivanja, fanatizma i razurata nego ikad ranije. Izveštava se da se na ovim izborima više nego ikad ranije pribegavalo podmičivanju . . . Verovatno je nemoguće preterati u proceni zastrašivanja i svakojakih nezakonitih uticaja na birače kakvih je bilo na poslednjim izborima . . . A kada sakupimo sve to: životinjsko pijanstvo, niske intrige, korupcija na veliko, varvasko zastrašivanje, čast kandidata ukaljana, pošteni birači upropašćeni, slabići potkupljeni i obeščašćeni, laži, smicalice, klevete koje izlaze na svetlost dana, gole i besramne, sknavljenje svetih reči, kaljanje plemenitih imena — stojimo užanuti pred pokoljem žrtava, uništenih tela i izgubljenih duša, na čijoj se lomači podiže novi parlament.«

Sredstva korupcije i zastrašivanja bila su kao i obično: direktan vladin uticaj. Tako je kod jednog izbornog agenta u Derbiju, koji je uhapšen in flagranti¹ u trenutku podmičivanja, nađeno pismo majora Beresforda, ministra vojnog, u kome taj isti Beresford otvara novčani kredit za izbornu agitaciju kod jedne trgovačke firme. »The Poole Herald« objavljuje cirkularno pismo admiraliteta oficirima koji primaju pola plate, koje je potpisao glavni komandant jedne mornaričke baze moleći ih da glasaju za vladine kandidate. — Upotrebljeno je i oružje, kao u Korku, Belfastu, Limeriku (u ovom poslednjem mestu ubijeno je osam lica). — Zemljoposednici sa pretili svojim farmerima da će ih oterati sa zemlje ako ne glasaju za one za koje glasaju oni sami. Upravnici imanjâ lorda Derbyja davali su u tome primer svojim kolegama. Trgovcima se pretilo bojkotom, radnicima otpuštanjem, birači su opijani itd. itd. Ovim svetovnim sredstvima korupcije torijevci su dodali i duhovna. Izdata je kraljevska proklamacija protiv rimokatoličkih procesija da bi se razbuktales netrpeljivost i verska mržnja; svuda se čuo povik: »No popery!«² Jedan od rezultata te proklamacije bili su nemiri u Stokportu.^[259] Irski sveštenici su, naravno, uzvratili sličnim oružjem.

Jedva da su izbori prošli, a već su samo jednom kraljičinom pravobraniocu prispeli zahtevi iz dvadeset i pet mesta da poništi rezultate

¹ na delu — ² »Nećemo papiste!«

izbora za parlament zbog podmićivanja i zastrašivanja. Takve peticije protiv izabranih poslanika potpisane su u Derbyju, Kokermautu, Barnsteplu, Harviču, Kenterberiju, Jarmoutu, Vekfildu, Bostonu, Hadersfildu, Vindzoru i velikom broju drugih mesta i sakupljena su sredstva za vođenje postupka. Dokazano je da će se čak i pod najpovoljnijim uslovima izbor osam do deset poslanika za Derbi poništiti na osnovu ove peticije.

Takvih pojava podmićivanja, korupcije i zastrašivanja bilo je, naravno, uglavnom u poljoprivrednim oblastima i u izbornim jedinicama perova¹. Da bi očuvali što više takvih jedinica, vigovci su upotreabili svu svoju oštromnost u Zakonu o reformi 1831.^[251] Izborne jedinice velikih gradova i gusto naseljenih industrijskih oblasti bile su vrlo nepovoljno tle za takve manevre zbog svojih posebnih uslova.

U Britaniji je već postala tradicija da se dani opštih izbora pretvaraju u bahanalije pijanog razvrata, u ugovorene berzanske rokove na kojima se politička uverenja prodaju s popustom, uz najbogatiju žetvu krčmara. Kao što piše jedan engleski list²: »te saturnalijske, koje se stalno ponavljaju, uvek ostavljaju trajne tragove svog kužnog dejstva«. I to je sasvim prirodno. To su saturnalijske u starorimskom smislu reči kada je gospodar postajao sluga, a sluga gospodar. Ako je sluga postao gospodar makar za jedan dan, tog dana brutalnost nema granica. Gospodari su bili visoki velikodostojnici vladajućih klasa ili delova klasa, a sluge velika masa tih istih klasa. Privilegovani birači okruženi su ovde masom nebirača, hiljadama onih koji su služili samo kao prirepici i čija je podrška, glasom ili rukom, uvek bila poželjna, makar samo zbog teatralnog efekta. Ako pratite istoriju britanskih izbora u toku prošlih sto ili više godina, dolazite u iskušenje da zapitate ne zašto su parlamenti u Britaniji bili tako loši, već, naprotiv, kako su uspevali da budu čak toliko dobri koliko su bili i da toliko, mada blede, odražavaju stvarno kretanje britanskog društva. Baš kao što protivnici tog predstavničkog sistema moraju da se iznenade videći da zakonodavna tela, u kojima presudnu ulogu ima apstraktna većina, slučajno veći broj, ipak donose odluke i rešavaju pitanja onako kako situacija zahteva, bar onda kad su još puna vitalnosti. Iz odnosa samih brojeva nemoguće je izvesti zaključak o nužnosti glasanja koje odgovara stvarnom stanju stvari, ma koliko pribegavali logičkom zaključivanju, ali iz datog stanja stvari uvek će sama po sebi proizići nužnost izvesnih odnosa brojeva.

Šta je u stvari bila tradicionalna potkupljivost britanskih izbora ako ne još jedan brutalan koliko i popularan izraz relativne snage stranaka koje se bore? Sredstva njihovog uticaja i vlasti, koje inače nikad ne upotrebljavaju *normalno*, ovde su u toku nekoliko dana upotrebljavana nenormalno i manje-više burleskno. Ali ostaje premisa da su kandidati suparničkih stranaka zastupali interese mase birača,

¹ članovâ Gornjeg doma (visoko plemstvo) — ² »The Economist»

a da su, opet, privilegovani birači zastupali interese mase koja nema pravo glasa ili pre, da ova masa bez prava glasa dosad nije ni imala neke svoje specifične interese. Delfijske proročice morale su da se opiju isparenjima da bi mogle da proriču; britanski narod mora da se opija džinom i pivom da bi mogao da nađe svoje proroke, zakonodavce. A samo po sebi je bilo jasno gde treba tražiti te proroke.

Taj međusobni položaj klasa i partija radikalno se izmenio od onog trenutka kad je industrijska i trgovačka srednja klasa, buržoazija, kao zvanična partija zauzela mesto kraj vigovaca i torijevaca i to, naročito, prihvatanjem Zakona o reformi 1831. godine. Ovim buržujima nikako se nisu sviđali skupi izborni manevri, faux frais¹ opštih izbora. Smatrali su da je jeftinije da zemljišnoj aristokratiji konkurišu opštim moralnim nego ličnim novčanim sredstvima. S druge strane, oni su bili svesni toga da zastupaju onaj interes modernog društva koji svuda preovlađuje. Stoga su bili u situaciji da zahtevaju od svojih birača da se rukovode svojim zajedničkim nacionalnim interesima, a ne motivima lične i lokalne prirode; što su više pribegavali tim zahtevima, to se, baš zbog sastava birača, ova druga vrsta uticaja sve više koncentrisala na birače u redovima zemljišne aristokratije, dok na srednje klase nije uticala. Tako se buržoazija borila za princip poštenih izbora i iznudila je donošenje zakonâ u tom smislu, a svaki od tih zakona je zamišljen da služi za odbranu tog principa od lokalnih uticaja zemljišne aristokratije. I zaista, počev od 1831. podmićivanje je dobilo civilizovaniji, skriveniji oblik, i glavni izbori su protekli u trezvenijoj atmosferi nego ranije. Kad je, najzad, narod prestao da bude samo masa statista, koji više ili manje strasno učestvuju u borbi zvaničnih heroja, klade se na njih, bahanalnim orgijama proslavljaju stvaranje parlamentarnih božanstava, onako kako su Kureti na Kritu slavili Jupiterovo rođenje^[260], a za takvo učešće u njihovom slavlju plaća im se novcem i gozdom, — kad su preteće mase čartista opkolile prostor u kome se mora odigrati zvanična izborna bitka i nepoverljivo počele da proveravaju svaki pokret na toj areni — onda su takvi izbori kao što su bili izbori 1852, mogli da izazovu svuda samo gnev i da čak i konzervativnom listu »The Times«^[231] izmame, prvi put, neke reči u korist opšteg prava glasa, i da veliku masu britanskog proletarijata pobude da digne glas kao jedan čovek. Baš neprijatelji reforme su reformatorima dali najbolje argumente; takvi su izbori u klasnom sistemu, takav je Donji dom u takvom izbornom sistemu.

Da bi se shvatio karakter potkupljivanja, korupcije i zastrašivanja, kakvih je bilo za vreme poslednjih izbora, neophodno je obratiti pažnju na jednu činjenicu koja se javljala uporedo s tim.

Ako pogledate opšte izbore od 1831. videćete da se, uporedo s povećanjem pritiska većine, koja u zemlji nema pravo glasa, na privilegovano telo birača, uporedo sa sve glasnijim zahtevom srednjih klasa

¹ suvišni, beskorisni troškovi

da se proširi krug birača, zahtevom radničke klase da se izbriše svaki trag takvog privilegovanog kruga, smanjivao i broj birača koji su stvarno glasali i sve više sužavao krug tih birača. Nikad se to nije tako jasno videlo kao na prošlim izborima.

Uzmimo, na primer, London. Grad ima 26 728 birača; glasalo je samo 10 000. Tauer Hamlets¹ broji 23 534 registrovanih birača; glasalo je samo 12 000. U Finsberiju od 20 025 birača nije glasala ni polovina. U Liverpulu, gde je izborna borba bila najživlja, od 17 433 registrovanih birača na glasanje je izišlo samo 13 000.

Ovi primeri su dovoljni. Šta oni dokazuju? Da su privilegovani birači apatični. A šta dokazuje njihova apatija? Da su oni preživeli, da su izgubili svako interesovanje za svoju političku egzistenciju. To nikako nije apatija prema politici uopšte, već prema jednoj vrsti politike, čiji se rezultat, najvećim delom, može sastojati samo u tome da se torijevcima pomogne da svrgnu vigovce ili vigovcima da pobede torijevce. Birači instinktivno osećaju da o stvarima više ne odlučuju ni parlament ni njegov sastav. Ko je ukinuo zakone o žitu? Sigurno nisu glasači koji su izabrali protekcionistički parlament, a još manje je to učinio sam taj protekcionistički parlament, već isključivo pritisak spolja. U taj pritisak spolja, u sredstva kojima se, pored glasanja, utiče na parlament, sad veruje čak i veliki deo birača. Oni smatraju da je dosadašnji zakonski način glasanja zastarela formalnost i od onog trenutka kad bi se parlament odupro tom pritisku spolja i narodu diktirao takve zakone kakvi odgovaraju volji uskog kruga birača, udružili bi se da napadnu čitav zastareli sistem te mašinerije.

Potkupljivanje i zastrašivanje kojima su se služili torijevci bili su, stoga, samo nasilni eksperiment kojim treba da se ožive izborna tela na samrti, koja više nisu u stanju da rade niti da postižu odlučne izborne rezultate i stvore pravi nacionalni parlament. I do čega je to dovelo? Stari parlament je raspušten zato što se na kraju svog postojanja raspao na frakcije koje su jedna drugu dovele do potpune neaktivnosti. Novi parlament počinje odande gde je stari završio; on je paralizovan od svog rođenja.

KARL MARX

Naslov originala:

Corruption at Elections

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune,
br. 3552 od 4. novembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ Izborni okrug koji je obuhvatao sela koja su ranije nastala oko grada Londona.

Karl Marx

Rezultati izbora^[243]

London, petak, 27. avgusta 1852.

Razmotrimo sada rezultate poslednjih opštih izbora.

Ako vigovce, fritrejdere i pilovce nazovemo opštim imenom opozicija, stavljajući ih tako sve zajedno nasuprot torijevcima, videćemo da novi parlament statistički očevidno izražava veliki antagonizam između *grada i sela*, o kome smo govorili u prethodnom članku.¹

U Engleskoj su izabrani, u gradskim izbornim jedinicama, 104 pripadnika vladine stranke i 215 opozicionara, a u seoskim 109 pripadnika vladine stranke i samo 32 opozicionara. Od seoskih izbornih jedinica, uporišta torijevaca, moraju se izuzeti najbogatije i najuticajnije: zapadni Riding u Jorkširu, južni Lankašir, srednji Eseks, istočni Sari i drugi, u kojima ima četiri miliona stanovnika od ukupno deset miliona koliko imaju seoske izborne jedinice, bez gradova koji šalju poslanike u parlament.

U Velsu su rezultati izbora u gradu i selu upravo obrnuti: tu je u gradskim izbornim jedinicama izabrano 10 opozicionara i 3 pripadnika vladine stranke, a u seoskim 11 pripadnika vladine stranke i 3 opozicionara.

U Škotskoj je taj kontrast najizrazitiji. U gradskim izbornim jedinicama nije izabran nijedan pripadnik vladine stranke, već je izabrano 25 opozicionara. Seoske izborne jedinice poslale su u parlament 14 članova vladine stranke i 13 opozicionara.

U Irskoj se taj odnos razlikuje od odnosa u Velikoj Britaniji. U Irskoj je najjača nacionalna partija u selima gde katoličko sveštenstvo neposrednije utiče na stanovništvo, dok u gradovima na severu preovlađuju engleski i protestantski elementi. Dakle, tu je na selu pravo sedište opozicije, mada to nije toliko upadljivo na ovakvim izborima kakvi su današnji. U Irskoj su iz gradskih izbornih jedinica poslali

¹ Vidi u ovom tomu, str. 277–281.

14 pripadnika vladine stranke i 25 opozicionara, a iz seoskih 24 člana vladine i 35 članova opozicione partije.

Ako me upitate koja je partija pobedila na izborima, odgovoriću vam: sve zajedno su potukle torijevce, jer oni su očevidno u manjini uprkos podmićivanju, zastrašivanju i vladinom uticaju. Prema najtačnijim podacima, izabrano je 290 članova vladine stranke, 337 liberala ili ujedinjenih opozicionara, i 27 neopredeljenih. Pa, ako čak, ovih 27 koji se kolebaju dodate broju članova vladine stranke, ostaje većina od dvadeset poslanika u korist liberala. Ipak, torijevci su računali bar na većinu od 336. Ali ako apstrahujemo pitanje te većine izražene u brojkama, torijevci su potučeni u izbornoj bici, jer su njihove vođe bile prisiljene da se odreknu sopstvenih protekcionističkih principa. Od 290 Derbyjevih pristalica dvadesetorica su se izjasnila protiv svih vrsta zaštitne carine, a veliki broj ostalih protiv zakona o žitu, pa čak i sam Disraeli.

U svojoj izjavi u parlamentu lord Derby je uveravao da će izmeniti trgovinsku politiku zemlje, samo ako ga bude podržala velika većina. Toliko je malo pretpostavljao da će se naći sam u manjini. Stoga, mada rezultat izbora uopšte ne odgovara onome što su torijevci pouzdano očekivali, on je ipak daleko povoljniji za njih nego što je opozicija ikad očekivala.

Nijedna partija nije doživela tako ozbiljan poraz kakav su doživeli vigovci, i to baš tamo gde leži unutarnja snaga te partije — u svojim starim ministrima. Masa vigovaca meša se s jedne strane s fritrejderima, a s druge s pilovcima. Pravi životni princip britanske vigovske partije koncentriše se na njenom zvaničnom čelu. Istina, grad London ponovo je izabrao šefa poslednje vigovske vlade lorda Johna Russella, ali u izborima od 1847. u gradu g. Masterman (torijevac) imao je 415 glasova manje od lorda J. Russella. Na izborima 1852. imao je 819 glasova više od njega i stajao je na čelu izborne liste. Jedanaest članova poslednje vigovske vlade su smesta oterani sa svojih mesta u parlamentu i to: ser W. J. Craig, ministar finansija, R. M. Bellew, ministar finansija, ser D. Dundas, vojni pravozastupnik za Škotsku, ser J. Grey, ministar unutrašnjih poslova, J. Hatchell, ministar pravosuđa za Irsku, J. Cornewall Lewis, sekretar finansija, lord C. E. Paget, sekretar generala artiljerijsko-tehničke službe, J. Parker, sekretar admiraliteta, ser W. Somerville, sekretar za Irsku, admiral Stewart, lord admiraliteta, a njima možete dodati g. Bernala, predsednika Komiteta.^[261] Ukratko, od pojave Zakona o reformi^[251] vigovci nikad nisu doživeli tako potpun poraz.

Pilovci, koji su već u poslednjem parlamentu bili slabo zastupljeni, postali su još beznačajnija grupa, i mnoge njihove najvažnije ličnosti izgubile su svoja mesta, na primer Cardwell, Ewart (obojuca za Liverpool), Greene (Lanark), lord Mahon (Hertford), Roundell Palmer (Plimut) itd. Najveća senzacija bio je Cardwellov poraz, ne samo zbog važnosti grada koji on predstavlja već i zbog njegovih ličnih

veza s pokojnim serom R. Peelom. Zajedno s lordom Mahonom, on je izvršilac Peelovog književnog testamenta. Cardwell je pretrepo poraz zato što je podržavao ukidanje Zakona o plovidbi^[262] i nije hteo da se pridruži poviku »No popery!¹, a u Liverpoolu su pristalice državne crkve znatno uticale na izbore.

«Ta veoma poslovna zajednica koja pravi pare», primećuje jedan engleski fritrejdski list tom prilikom, »ima malo vremena da neguje religiozna osećanja; stoga mora da se oslanja na sveštenstvo i da postane oruđe u njihovim rukama.«^[263]

Osim toga, birači iz Liverpoola nisu prosto »ljudi« (men), kao što su to birači iz Mančestera, već »gospoda« (gentlemen), a za staru ortodoksiju je tipično da gospodin mora biti religiozan.

Najzad, fritrejderi su u izbornoj bici izgubili neka od svojih najpoznatijih imena; tako, u Bredfordu, pukovnika Thomsona (alias »Baka-guska«²), jednog od starih pobornika i literarnih predstavnika fritrejdera; u Oldhemu W. J. Foxa, jednog od najslavnijih agitatora i najduhovitijih govornika; u Mančesteru, uporištu partije, sami Bright i Gibson potukli su protivnike—vigovce srazmerno samo malom većinom glasova. Naravno, ipak u postojećem izbornom sistemu mančesterska škola^[244] ne računa i ne može da računa na većinu u parlamentu. Ali ona se godinama hvalila time da bi, čim vigovci budu zbačeni i čim se torijevci vrate na vlast, razvila jaku agitaciju i izvršila herojska dela. A sada, umesto toga, vidimo je kako u poslednjoj izbornoj bici smerno ide ruku pod ruku s vigovcima, a i samo to je isto što i moralni poraz.

Tako, ako nije pobedila nijedna od zvaničnih partija, ako su, naprotiv, sve one redom potučene, britanski narod može da se teši da je u parlamentu impozantnije nego ikad predstavljena, ako ne neka partija, ono jedna profesija — *pravnici*. U Donjem domu će biti preko sto pravnika, a toliko pravnika možda nije dobar predznak ni za jednu partiju koja hoće da postigne svoj cilj u parlamentu, ni za parlament koji želi da donosi odluke s odobrenjem naroda.

Taj broječani odnos ne ostavlja nikakve sumnje u to da cela opozicija raspolaže negativnom većinom protiv torijevaca. Ako dejstvuje ujedinjena, može da sruši vladu već prvih dana posle prvog zasedanja parlamenta, ali ona sama je nesposobna da iz svojih redova obrazuje stabilnu vladu. Bilo bi nužno raspustiti parlament i raspisati nove opšte izbore, a novi opšti izbori bi opet iziskivali novo raspuštanje. Da bi se izišlo iz tog začaranog kruga, potrebno je sprovesti reformu parlamenta, a zastarele partije i novi parlament pre će pristati da vladaju torijevci nego da se odluče na takav herojski korak.

Ako se odvojeno posmatra svaka partija, torijevci su, ipak, najjača stranka u parlamentu, mada su u manjini u poredjenju s ujedinjenom

¹ »Nećemo papiste!« — ² Old Mother Goose — legendarna ličnost koja priča bajke.

opozicijom. Osim toga, oni su se učvrstili na zvaničnim položajima, za sobom imaju dobro disciplinovanu, kompaktnu, prilično homogenu vojsku i, najzad, sigurni su da je, ako sad izgube, njihova igra zauvek završena. Nasuprot njima stoji koalicija četiri vojske, od kojih svaka ima svog vojskovođu, a sastavljena je od loše spojenih frakcija, koje razdvajaju interes, principi, *uspomene* i strasti, frakcija koje se bune protiv bezuslovne prelamentarne discipline i od kojih svaka surevnjivo i budno prati pretenzije onih drugih.

Naravno, odnos raznih opozicionih grupa u *parlamentu* nikako ne odgovara njihovim *nacionalnim* razmerama. Tako, vigovci u parlamentu još uvek čine najbrojniji deo opozicije, jezgro oko koga se grupišu druge frakcije. A to je utoliko opasnije što je ovoj partiji, koja uobražava da uvek treba da bude na čelu državne uprave, mnogo više stalo do toga da ne ispuni zahteve svojih saveznika nego da potuče zajedničkog neprijatelja. Pilovci, druga opoziciona frakcija, ima 38 članova i njom rukovode ser J. Graham, S. Herbert i Gladstone. Ser J. Graham računa na savez s ljudima iz mančesterske škole. On suviše teži tome da postane predsednik vlade, a da bi bio sklon da pomogne vigovcima da opet dobiju monopol na vladu. S druge strane, mnogi od pilovaca dele s torijevcima konzervativne poglede i liberali mogu računati na njihovu jaku podršku samo u pitanjima trgovinske politike.

•U mnogim drugim pitanjima», piše jedan liberalni list, «ministrima će biti lako da svoje mere pedese tako da sebi obezbede veliku većinu pilovaca.»⁽²⁶⁴⁾

Fritrejderi par excellence¹, jači nego u prošlom parlamentu, broje navodno 113 članova. Borba protiv torijevaca goniće ih napred više nego što će to oprezna politika vigovaca smatrati razumnim.

Najzad, Irska brigada, otprilike 63 čoveka, koju od smrti kralja Dana² baš ne krasi lovoričke, ali je u stanju da brojno drži ravnotežu snaga, s britanskom opozicionom strankom ima zajedničko samo to što mrzi Derbyja. U britanskom parlamentu ona predstavlja Irsku protiv Engleske. Nijedna stranka u parlamentu ne može sigurno da računa na njenu podršku u nekoj dugoj borbi.

Ako u nekoliko reči rezimiramo rezultate ove analize, izlazi da nasuprot torijevcima stoji negativna većina, ali ne jedna partija koja bi umesto njih mogla da se dočepa kormila vlade; njihov pad bi nužno doveo do reforme parlamenta; njihove pristalice su kompaktne, homogene, disciplinovane i zauzimaju najvažnija mesta u vladi; opozicija je konglomerat četiri različite frakcije; koalicija se uvek loše bori i nevešto manevriše; čak i negativna većina ima samo do 20 ili 30 glasova; četvrtina parlamenta, 173 člana, novi su ljudi, koji će bojažljivo izbegavati sve što bi moglo da ugrozi njihova skupo plaćena mesta u parlamentu. Tako neizbežno dolazimo do zaključka da će torijevci

¹ prvi, u pravom smislu reči — ² Daniela O'Connella

biti dovoljno jaki ne da pobede već da dovedu do krize. A izgleda da su oni na to rešeni. Strah od takve krize koja bi revolucionisala čitavo zvanično lice Engleske izbija iz svakog organa londonske dnevne i nedeljene štampe. »The Times«^[131], »The Morning Chronicle«^[226], »The Daily News«^[129], »The Spectator«, »The Examiner« — svi oni dižu graju, zato što se plaše. Oni bi radije putem opšte kritike skinuli torijevce s vlasti i tako sprečili krizu. Ali neće moći da izbegnu konflikt, uprkos svoj oštroj kritici i opravdanom gnevu.

KARL MARX

Naslov originala:

Result of the Elections

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 3558 od 11. septembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis-em-Napoléonom — Palmerston

London, utorak, 28. septembra 1852.

Evo autentičnih činjenica koje govore o tome šta rade italijanska i mađarska emigracija.

Pre izvesnog vremena mađarski general Vetter proputovao je celu Italiju, po nalogu Kossuth-a i Mazzinija, s pasošem na ime jednog slikara, građanina Sjedinjenih Država. Pratila ga je mađarska pevačica gospođa Ferenczi, koja je davala koncerte. Na taj način on je prodro u više zvanične krugove, dok su mu Mazzinijeva saopštenja koja je prenosio otvorila vrata tajnih društava. Prokrstario je celu zemlju, od Torina i Đenove preko Milana do Rima i Napulja. Nedavno se vratio u Englesku i podneo izveštaj, na veliko zaprepašćenje g. Mazzinija, arhandela demokratije. Suština Vetterovog izveštaja ukratko je u tome da su Italijani postali potpuni *materijalisti*, da je trgovina svilom, uljem i drugim proizvodima zemlje postala do te mere jedina tema dana i da srednja klasa (Mazzinijeva velika uzdanica) tako zapanjujuće tačno sračunava izdatke i gubitke koje je donela revolucija i tako ozbiljno pokušava da ih nadoknadi najrevnosnije se baveći industrijom, da je apsolutno *nemoguće i pomišljati da će u Italiji započeti revolucionarni pokret*. U svom dokumentu Vetter kaže da u toj zemlji ne može da dođe do ustanka dok francuski vulkan ne počne opet da bljuje vatru, naročito zato što je revolucionarni deo stanovništva *par excellence* obeshrabren dugotrajnim progonstvima i neprestanim neuspesima svojih planova, a pre svega nema mase koja će ga podržati.

Posle ovog Vetterovog izveštaja, Mazzini, koji je toliko glasno i glupo besneo protiv Francuske, bio je prisiljen, *nolens volens*¹, da još jednom prepusti *inicijativu* starom Vavilonu.²

¹ hteo-ne hteo — ² Parizu

Ali, pošto su odlučili da ponovo stupe u savez s Francuskom, šta mislite — s kim su ta gospoda počela da pregovaraju? *S gospodinom Louis-em Bonapartom.*

U saglasnosti s Mazzinijem, Kossuth je poslao izvesnog Kissa u Pariz da stupi u vezu s bonapartistima; Kiss je odranije poznao sina Jérôme-a Bonaparte. On se zabavlja u Parizu, u kafe-štantanima i drugim mestima za zabavu, vrti se oko Pierre-a Bonaparte, kadi mu i piše sjajne izveštaje Kossuth-u. Sad se više ne može sumnjati u to da će firma L. Napoléon i Kossuth osloboditi Mađarsku. Vođa revolucionara sklopio je savez na život i smrt s »tiraninom«.

A pre svih tih događaja, stari Lelevel, Poljak, i Tadeuš Gorcovski, ruski sveštenik, vratili su se u London u ime takozvane poljske Centralizacije^[265] i izložili Kossuth-u i Mazziniju plan za ustanak, u kome bi središna tačka bila saradnja s Bonapartom. Njihov bliski prijatelj u Londonu bio je grof Lanckoroński, takođe agent carske Rusije, i njihovom planu ukazana je velika čast da prvo bude prerađen i popravljen u Petrogradu. Taj grof Lanckoroński je sada u Parizu da bi pripazio na Kissa, a otuda će otići u Ostende da dobije nove instrukcije iz Petrograda.

Kiss je Kossuth-u iz Pariza slao svakojaka uveravanja koja liče na bajke, ali su možda istinita u takvim neverovatnim uslovima kakvi su u Francuskoj. Priča se da je Kossuth dobio pismo koje je potpisao lično Louis-Napoléon, kojim ga poziva da dođe u Francusku. Kossuth je razaslao kopije ovog pisma u sve pokrajine Mađarske. U toj zemlji je sve pripremio za opšti ustanak. U zaveru su umešani čak i kraljevsko-carski činovnici. Kossuth se nada da će stari posao otpočeti u oktobru.

Do sada sam vam skoro doslovno ponovio ono što su meni saopštili. Ako me sad pitate šta ja mislim o toj stvari, odgovor je: Louis Bonaparta želi da ubije jednim udarcem dve muve. On namerava da se umili Kossuth-u i Mazziniju, pa da ih onda izda Austriji, a zauzvrat ona će dati pristanak da on postane car Francuske. Osim toga, on misli da će Kossuth i Mazzini izgubiti sav svoj uticaj u revolucionarnoj partiji čim se sazna da su s njim pregovarali ili se s njim povezali. Štaviše, apsolutističke sile se jako odupiru tome da se on popne na presto, a vrlo je moguće, mada ne i vrlo verovatno, da je avanturista, kakav je on, sklon da oproba sreću sa zaverenicima.

Što se tiče Italije posebno, Louis Bonaparta očekuje da Lombardiju i Veneciju priključi sopstvenim teritorijama, dok će Napulj pripasti njegovom rođaku Murat-u. Lepi izgledi za sinjora Mazzinija!

Pošto sam opet spomenuo Italiju, dopustite mi da vam saopštim još jednu vest. Grofica Visconti, jedna od junakinja poslednje italijanske borbe za slobodu, bila je nedavno ovde i imala dug razgovor s lordom Palmerstonom. Njegova svetlost joj je rekla da se nada da će pre kraja ove godine stati na čelo britanske vlade i da će Evropa tada krenuti putem brzog preobražaja. Naročito se Italija ne može više ostaviti u kandžama Austrije zato što barut i olovo ne mogu dugo da vladaju

nijednom zemljom. Palmerston je ovim pokazao da očekuje da nađe saveznika u Francuskoj. Ipak, želja mu je bila da, u slučaju opšteg ustanka, Lombardija odmah bude priključena Pijemontu, a da se pitanje da li će se od nje stvoriti republika sasvim prepusti budućnosti.

Što se mene tiče, ubedeđ sam da veteran Palmerston živi u najvećim iluzijama i posebno da ne shvata da, čak i ako još ima nekog uticaja u parlamentarnim koterijama, u samoj zemlji nema baš nikakvog.

KARL MARX

Naslov originala:

*Movements of Mazzini and Kossuth. —
League with Louis-Napoleon. — Palmerston*

Prvi put objavljeno u listu

•New-York Daily Tribune•,
br. 3590 od 19. oktobra 1852.

Ovdce se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Pauperizam i slobodna trgovina. — Predstojeća trgovinska kriza

London, petak, 15. oktobra 1852.

Nedavno je u jednoj sladari u Banberiju g. Henley, ministar za trgovinu, objasnio svojim okupljenim prijateljima-farmerima da je pauperizam u opadanju samo usled okolnosti koje nemaju nikakve veze sa slobodnom trgovinom, i to pre svega usled *gladi u Irskoj*, otkrivanja nalazišta zlata u inostranstvu, iseljavanja iz Irske i time prouzrokovane potražnje za britanskim brodovima itd. itd. Moramo priznati da je »glad« isto toliko radikalno sredstvo protiv pauperizma koliko i arsenik protiv pacova.

•Torijevci moraju priznati barem to«, piše londonski list »The Economist«, »da postoje prosperitet i njegov prirodni rezultat — opusteli domovi rada.«¹

Zatim »The Economist«^[109] pokušava da dokaže svom skeptičkom ministru za trgovinu da je slobodna trgovina dovela dotle da su domovi rada ostali prazni i da, ako se slobodna trgovina bude neometano razvijala, svih tih domova rada verovatno više neće ni biti na britanskom tlu. Šteta je što statistike lista »The Economist« ne uspevaju da dokažu ono što žele.

Dobro je poznato da se moderna industrija i trgovina kreću kroz periodične cikluse od 5 do 7 godina u kojima, u pravilnom redosledu, prolaze kroz razne stadijume mirovanja, zatim oživljavanja, sve veće sigurnosti, aktivnosti, prosperiteta, kulminacije, preteranog poslovanja, grčevitih trzaja, depresije, stagnacije, bolesnog stanja, i najzad ponovo mirovanja.

Imajući to u vidu vrtićemo se statistikama lista »The Economist«.

Od 1834, kad je za pomoć sirotinji izdato 6 377 255 funti, ta suma je 1837. pala na minimum od 4 641 741 funtu. Otada je rasla svake

¹ workhouses (domovi za sirotinju iz kojih se po potrebi uzimala radna snaga)

godine do 1843, kad je dostigla 5 208 027 funti. U godinama 1844, 1845, i 1846. opet je pala na 4 954 204, a 1847. i 1848. opet je porasla, te je 1848. iznosila 6 180 764 funti, skoro isto onoliko koliko 1834. pre nego što je uveden novi Zakon o sirotinji.^[266] U godinama 1849. 1850. i 1851. opet je pala na 4 724 619 funti, ali je period od 1834. do 1837. bio period prosperiteta, od 1838. do 1842. doba krize i stagnacije, od 1843. do 1846. period prosperiteta, godine 1847. i 1848. doba krize i stagnacije i 1849. do 1852. opet period prosperiteta.

Šta, dakle, dokazuje ta statistika? U najboljem slučaju ona potvrđuje banalnu tautologiju da britanski pauperizam raste i smanjuje se s periodima stagnacije i prosperiteta, koji se smenjuju, nezavisno od slobodne trgovine ili od protekcionizma. Čak i u 1852 — godini slobodne trgovine, vidimo da su izdaci za sirotinju veći za 320 122 funte nego u protekcionističkoj 1837. godini, uprkos gladi u Irskoj, zlatnom grumenju Australije i neprekidnom iseljavanju.

Drugi britanski list koji zastupa slobodnu trgovinu pokušava da dokaže da izvoz raste sa slobodnom trgovinom, a prosperitet s izvozom, te da se s prosperitetom smanjuje pauperizam i na kraju sasvim nestaje. To treba da dokažu sledeće cifre. Broj ljudi sposobnih za rad, ali osuđenih da žive od opštinske pomoći, bio je:

1. januara 1849. u 509 sirotinjskih okruga ¹	201 644
1. januara 1850. u 609	181 159
1. januara 1851. u 609	154 525

Ako s ovim uporedimo listu izvoza, vidimo da je izvoz britanske i irske industrijske robe:

1848.	48 946 395	funti
1849.	58 910 883	„
1850.	65 756 032	„

A šta dokazuje ova tabela? Povećanje izvoza za 8 954 585 funti 1849. oslobodilo je oko 20 000 ljudi od pauperizma; dalje povećanje od 6 845 149 funti 1850, 26 634 ljudi više. Čak i pod pretpostavkom da slobodna trgovina može sasvim da izbegne industrijske cikluse i njihov redosled, u sadašnjem sistemu treba pojačati trgovinu s inostranstvom za 50 000 000 funti godišnje, tj. skoro za 100%, da bi se svi ljudi sposobni za rad spasli siromaštva. I ti razboriti buržoaski statističari imaju hrabrosti da govore o »utopistima«! U stvari, nema većih utopista od tih buržoaskih optimista.

Upravo sam došao do dokumenata koje je objavio najviši organ za staranje o sirotinji. Oni zaista dokazuju da se kod nas broj siromaha smanjio u odnosu na 1848. i 1851. godinu. Ali iz tih dokumenata istovremeno proizlazi da je od 1841. do 1844. prosečno bilo 1 431 571, a 1845. do 1848. godine 1 600 257 siromaha. Godine 1850. 1 809 308

¹ tj. administrativnih jedinica pod upravom organa za staranje o sirotinji

siromaha dobijalo je pomoć u sirotinjskim domovima i izvan njih, a 1851. bilo ih je 1 600 329, tj. znatno više nego u proseku 1845. do 1848. godine. A sad, ako uporedimo te brojeke s brojem stanovnika, koji je ustanovljen popisom, vidimo da je od 1841. do 1848. od svakih 1000 stanovnika njih 89 bilo siromašno, a 1851. njih 90. Tako se, u stvari, pauperizam povećao iznad proseka iz godina od 1841. do 1848, i to uprkos slobodnoj trgovini, prosperitetu, australskom zlatnom grumenju i bujici emigranata.

Ovom prilikom mogu da napomenem da je porastao i kriminal, a dovoljno je baciti samo jedan pogled na medicinski časopis »The Lancet« pa videti da su podvale s prehrambenim artiklima i trovanje hranom dosad išli ukorak sa slobodnom trgovinom. Otkrivajući nove misterije, »The Lancet« svake nedelje izaziva paniku u Londonu. Taj časopis je obrazovao kompletnu komisiju lekara, hemičara itd. za ispitivanje prehrambenih artikala koji se prodaju u Londonu. Zatrovana kafa, zatrovan čaj, sirće, biber, marinirano povrće, bukvalno sve zatrovano — tako redovno glase izveštaji komisije.

Naravno, i jedna i druga strana buržoaskog trgovinskog politike, slobodna trgovina i protekcionizam, podjednako su nesposobne da otklone pojave koje su samo nužni i prirodni rezultati ekonomske baze buržoaskog društva. A činjenica da u britanskim domovima rada ima milion siromaha neodvojiva je od britanskog prosperiteta isto onako kako se od njega ne može odvojiti postojanje osamnaest do dvadeset miliona u zlatu u Engleskoj banci.

Ovako treba odgovoriti buržoaskim fantastima koji, s jedne strane, pojavu koja samo nužno prati svaki period prosperiteta u komercijalnim ciklusima, predstavljaju kao rezultat slobodne trgovine, ili koji, s druge strane, od buržoaskog prosperiteta očekuju stvari koje on ne može da donese. Kad se to konstatuje, više ne može biti sumnje da je 1852. godina jedna od najznačajnijih godina prosperiteta koje je Engleska ikad doživela. To nepobitno dokazuje nacionalni dohodak, uprkos ukidanju poreza na prozor, brodskoj tonaži, izveznoj listi, kursu novčanog tržišta, a pre svega nezapamćenoj aktivnosti u industrijskim oblastima.

Dovoljno je i najpovršnije poznavanje istorije trgovine od početka 19. veka da bi se svako uverio da se približava trenutak kada će ciklus trgovine dostići *kulminaciju*, da, zatim, pređe u fazu preterane špekulacije i potresa. »Nipošto!« — uzvikuju buržoaski optimisti. »Ni u jednom ranijem periodu prosperiteta nije bilo manje špekulacije nego u sadašnjem. Naš sadašnji prosperitet se zasniva na proizvodnji artikala od neposredne koristi, koji se troše skoro isto onako brzo kako dolaze na tržište, koji proizvođaču donose adekvatan profit i stimulišu novu i povećanu proizvodnju.«

Drugim rečima, taj sadašnji prosperitet odlikuje činjenica da se postojeći višak kapitala direktno ubacivao i sad se ubacuje u industrijsku proizvodnju. Prema poslednjem izveštaju g. Leonarda Hornera, glav-

nog fabričkog inspektora, 1851. su samo fabrike pamuka pojačane za 3717 konjskih snaga. On gotovo beskrajno nabroja fabrike čija je izgradnja u toku. Na jednom mestu predionica sa 150 konjskih snaga, na drugom ткаčnica sa 600 razboja za obojene tkanine, još jedna predionica sa 60 000 vretena i 620 konjskih snaga, druga predionica i ткаčnica sa 200, treća sa 300 konjskih snaga itd. Ipak, najveća fabrika gradi se blizu Bredforda (u Jorkširu) za izradu alpake i mešovitih tkanina.

«Koliko je veliko to preduzeće, koje se podiže za g. Titusa Salta, može se zaključiti na osnovu toga što je sračunato da će ono zauzeti šest ekera.¹ Glavna zgrada biće masivno kameno zdanje velikih arhitektonskih pretenzija, koje ima samo jednu jedinu prostoriju dugu 540 stopa, a koristiće se mašine koje predstavljaju najnovije priznate izume. Firma Fairbairn iz Mančestera pravi parne mašine koje će pokretati tu ogromnu masu mašina, i one se procenjuju na 1200 konjskih snaga. Samo uređaji za gas biće toliki koliki su u nekom malom gradu, a postaviće se po White-ovom hidro-ugljenom sistemu i koštaće 4000 funti. Izračunato je da će biti potrebno 5000 svetiljki koje će dnevno trošiti 100 000 kubnih stopa gasa. Pored te prostrane fabrike, u njenoj neposrednoj blizini, g. Salt gradi 700 kućica za radnike.»⁽²⁶⁷⁾

Dakle, kako utiču te ogromne investicije kapitala na neposrednu industrijsku proizvodnju? Izbeći će se kriza? Nikako, naprotiv, ona će imati opasniji karakter nego 1847, kad je bila više trgovačka i novčana nego industrijska. Ovog puta ona će se svom težinom sručiti na oblasti u kojima se nalaze *fabrike*. Setimo se besprimerne stagnacije od 1838. do 1842, koja je takođe bila direktan rezultat prekomerne industrijske proizvodnje. Što se više viška kapitala koncentriše u industrijskoj proizvodnji umesto da teče mnogobrojnim kanalima špekulacije, to će kriza šire, trajnije, direktnije zahvatiti radničke mase i pravu *elitu* srednje klase. I ako u trenutku preokreta čitava poplava robe na tržištu odjednom postane suvišan balast, koliko li će to tek biti one mnogobrojne proširene ili novopodignute fabrike, koje su stigle taman dotle da počnu s radom i za koje je od životne važnosti da odmah počnu da rade? Ako svaki put kad kapital skrene iz svog uobičajenog kanala cirkulacije u trgovini nastane panika koja zahvati čak i direkciju Engleske banke, koliko li je tek takav *saufé qui peut*² u trenutku kad se ogromna svota pretvara u stalni kapital u obliku fabrika, mašina itd., koje počinju da rade baš u momentu izbijanja krize, ili kojima je, delimično, potrebno još optičajnog kapitala da bi bile sposobne za rad.

Iz lista «The Friend of India» uzimam još jednu činjenicu koja je karakteristična za krizu na pomolu. Taj list sadrži izveštaj o trgovini Kalkute u 1852. godini, iz koga proizlazi da je vrednost pamučne robe, pređe i konca uvezenih u Kalkutu, 1851. iznosila 4 074 000 funti,

¹ eker (acre) = 4046,7 m² — ² neka se spasava ko može

ili skoro dve trećine celokupnog uvoza. Ove godine ceo iznos tog uvoza biće još veći. Čak nije ni uračunat uvoz u Bombaj, Madras i Singapur. Ali kriza iz 1847. otkrila je toliko stvari o indijskoj trgovini da niko ne može sumnjati u konačne rezultate industrijskog prosperiteta, u kome će uvoz »naše indijske imperije« činiti dve trećine ukupnog uvoza.

Toliko o karakteru katastrofe koja će doći posle sadašnjeg stadijuma prosperiteta. Mnogi simptomi, naročito preobilje zlata u Engleskoj banci i posebne okolnosti pod kojim se javlja taj veliki priliv zlatnih poluga, ukazuju na to da će taj period katastrofe nastupiti 1853.

U ovom trenutku u sefovima Engleske banke ima 21 353 000 funti u zlatu. Bilo je pokušaja da se taj priliv objasni prekomernom proizvodnjom zlata u Australiji i Kaliforniji. Dovoljan je samo jedan pogled na stvarno stanje pa da se pokaže koliko je ovo mišljenje netačno. Veća količina zlata u Engleskoj banci predstavlja u stvari samo smanjeni uvoz drugih roba, drugim rečima — veći izvoz nego uvoz. Poslednji trgovinski izveštaji^[268] pokazuju u stvari znatno povećanje uvoza konoplje, šećera, čaja, duvana, vina, vune, žita, ulja, kakaoa, brašna, indiga, kože, krompira, slanine, svinjskog mesa, butera, sira, šunke, sala, pirinča i skoro svih fabričkih proizvoda s evropskog kontinenta i iz britanske Indije. Godine 1850. i 1851. bio je očevidan prekomeran uvoz, i to, kao i povećana cena žita i brašna na Kontinentu usled loše žetve, pokazuje tendenciju smanjivanja uvoza. Samo uvoz pamuka i lana pokazuje znake porasta.

Taj veći izvoz od uvoza objašnjava zašto je ovaj kurs povoljan za Englesku. S druge strane, ravnoteža koju zlato održava između tog većeg izvoza i uvoza jeste uzrok što veliki deo engleskog kapitala leži neupotrebljen i povećava rezerve banaka. Banke kao i privatna lica traže sve mogućnosti da ulože taj neupotrebljeni kapital. Otuda sada obilje pozajmljivog kapitala i niska kamata. Na prvoklasnu menicu uzima se $1\frac{3}{4}$ do 2%. A sad, ako uporedite bilo koju istoriju trgovine, recimo Tooke-ovu *History of Prices*, videćete da koincidencija ovih simptoma: neobična akumulacija zlata u podrumima Engleske banke, veći izvoz nego uvoz, povoljan obračunski kurs, obilje pozajmljivog kapitala i niska kamata — u trgovinskom ciklusu, po pravilu, stoji na početku faze u kojoj prosperitet prerasta u kulminaciju, kad će, s jedne strane, sigurno početi prekomeran uvoz, a, s druge strane, neobuzdano špekulisanje svakojakim primamljivim neostvarljivim planovima. Ali sam taj stadijum kulminacije samo prethodi stadijumu katastrofe. Kulminacija je krajnja tačka prosperiteta; ona ne stvara krizu, ali izaziva njeno izbijanje.

Znam vrlo dobro da će *proroci* engleske privrede reći da je ovo shvatanje veoma jeretično. Ali kad je od vremena »Prosperity Robinsona¹, slavnog ministra finansija, koji je 1825, neposredno pre

¹ Nadimak Fredericka Johna Robinsona

krize, otvorio zasedanje parlamenta proričući veliki i neuništivi prosperitet — kada su ti buržoaski optimisti uopšte predvideli ili predskazali krizu? Nije bilo perioda prosperiteta kad nisu koristili priliku da dokažu da *ovog puta* medalja nema drugo lice, da je *ovog puta* neumitna *sudbina* pobeđena. A na dan izbijanja krize pravili su se nevini, moralisali napadajući otrcanim pridikama trgovinu i industriju zbog toga što nisu bile smotrene i oprezne.

Predmet mog sledećeg dopisa biće posebno stanje u koje je sadašnji trgovinski i industrijski prosperitet doveo politiku.

KARL MARX

Naslov originala:

Pauperism and Free Trade. —

The Approaching Commercial Crisis

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 3601 od 1. novembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Političke posledice kulminacije trgovine

London, utorak, 19. oktobra 1852.

U svom poslednjem pismu prikazao sam sadašnje stanje industrije i trgovine u Engleskoj; razmotrimo sada političke posledice toga stanja.

Ako izbijanje predviđene industrijske i trgovinske krize i bude dalo opasniji i revolucionarniji karakter predstojećoj borbi protiv torijevaca, ipak je sadašnji prosperitet trenutno najvredniji saveznik torijevske partije, saveznik koji torijevcima, doduše, neće omogućiti da ponovo stave na snagu zakone o žitu^[246], kojih su se i sami već odrekli, ali koji uspešno učvršćuje njihovu političku vlast i pomaže im da sprovedu reakcionarnu socijalnu politiku. Ako joj se niko ne suprotstavi, ova politika bi nužno dovela do izvojevanja bitnih klasnih preimućstava, jer je i počela da se sprovodi u ime bitnog klasnog interesa. Nisu potrebni zakoni o žitu, kaže Disraeli, već je potrebno novo razrezivanje poreza u intresu preopterećenih zakupaca. A zašto su zakupci preopterećeni? Zato što većina njih i dalje plaća staru protekcionističku rentu, dok je stara protekcionistička cena žita doživela sudbinu svih prolaznih stvari. Aristokratija neće sniziti svoju zemljišnu rentu, već će uvesti nov način oporezivanja da bi zakupcima nadoknadila sumu koju oni moraju da stavljaju u džep aristokratije.

Ponavljam, sadašnji prosperitet trgovine je povoljan za torijevsku reakciju. Zašto?

«Patriotizam, žali se list «Lloyd's Weekly Newspapers»^[247], «sklon je tome da spava u ormanu ako tamo ima mesa i pića. Zato slobodna trgovina znači sada sigurnost za erla Derbyja; on leži na ružama koje su ubrali Cobden i Peel.»

Masa naroda je zaposlena i manje-više obezbeđena — uvek izuzimajući paupere, koji su neodvojivi od britanskog prosperiteta. Stoga sada ta masa nije naročito savitljiv materijal u rukama političkih agitatora. Ali ono što Derbyju više od svega omogućava da izvodi svoje mahinacije jeste fanatizam s kojim se *srednja klasa* bacila u buran

proces industrijske proizvodnje: ona podiže fabrike, konstruiše mašine, gradi brodove, prede i tka pamuk i vunu, puni skladišta, proizvodi robu, razmenjuje, izvozi, uvozi i bavi se drugim više ili manje korisnim poslovima, koji uvek imaju isti cilj — da joj donesu novac. U ovom trenutku, kad su poslovi živahnuli — a dobro je poznato da su ti srećni trenuci sve kraći i sve redi, — buržoazija hoće i mora da stvara novac, mnogo novca, samo novac. Ona svojim političarima *ex professo*¹ prepušta zadatak da motre na torijevce. A ovi se s pravom (vidi pismo Josepha Hume-a upućeno listu »The Hull Advertiser«^[270], žale da bez pritiska spolja ne mogu da agituju, kao što ni čovečji organizam ne može da radi bez atmosferskog pritiska.

Zaista, buržoazija ima neko nelagodno predosećanje da se u visokim vladinim krugovima kuva nešto sumnjivo i da vlada bez mnogo skrupula *iskorišćava* političku apatiju koju je kod buržoazije izazvao prosperitet. Stoga ona povremeno opominje vladu preko svoje štampe. Na primer:

»Ne možemo predvideti do kada će demokratija« (čitaj buržoazija) »sačuvati svoje sadašnje mudro strpljenje, poštovanje prema sopstvenoj moći i pravima drugih, a da ne pokuša da ojača svoju poziciju onako kako je to činila aristokratija. Ali na osnovu opšteg stava demokratije, aristokratija ne sme da izvodi zaključak da će ova uvek ostati tako umerena.« (Londonski »The Economist«^[109].)

A Derby odgovara: Mislite li da sam tolika budala da se uplašim od vas sada, kad sunce sija, i da sedim skrštenih ruku dok vam bure u trgovini i stagnacija u poslovima ne daju toliko vremena da bolje pripazite na politiku?

Svakim danom postaje sve jasniji plan torijevske kampanje.

Torijevci su počeli šikaniranjem skupova koji se održavaju pod vedrim nebom; oni u Irskoj sudski gone listove koji objavljuju za njih neprijatne članke; sada tuže agente Društva za mir^[127], koji su rasturali pamflete protiv kažnjavanja bičevanjem u miliciji. Tako, gde god mogu, bez velike buke, potiskuju izolovanu opoziciju s ulice i iz štampe.

U međuvremenu izbegavaju svaki veliki i javni sukob sa svojim protivnicima time što odlažu sastanak parlamenta i pripremaju sve tako da se on, kad se sastane, pozabavi sahranom »jednog mrtvog vojvode umesto interesima živog naroda« (iz jednog radikalnog lista²). Parlament će se sastati prve nedelje novembra, ali pre januara nema ni govora o ozbiljnom početku debate.

A čime se bave torijevci u međuvremenu? Vode kampanju za registraciju, formiraju miliciju.

Njihova kampanja za registraciju ima za cilj da protivnicima oduzme izbornu pravo ili da ih spreči da uđu u nove biračke spiskove za parlamentarne izbore u idućoj godini, koristeći ovaj ili onaj prigovor kojim

¹ po zanimanju (pozivu) — ² »The People's Paper«

se zakonski sprečava da neki čovek uđe u birački spisak. Svaku političku partiju zastupaju njeni pravobranitelji i ona snosi troškove za svoju stvar; advokati zaduženi za reviziju, koje imenuje vrhovni sudija Queen's Bench-a⁽²⁷¹⁾, odlučuju da li treba prihvatiti zahtev ili prigovor. Ova kampanja je dosad sprovedena uglavnom u Lankaširu i srednjem Eseksu. Da bi sakupili novac za takvu kampanju u severnom Lankaširu, torijevci su pustili u opticaj listu davalaca priloga u koju se upisao i sam lord Derby s izdašnom sumom od 500 funti. U Lankaširu ima izvanredno mnogo prigovora protiv birača — 6749, i to 4650 za južni u 2099 za severni Lankašir. U južnom Lankaširu torijevci su stavili prigovor na 3557, a liberali na 1093, u severnom Lankaširu torijevci na 1334, a liberali na 765. (To se, naravno, odnosi samo na birače iz pokrajina; izuzimaju se birači iz gradskih izbornih jedinica u toj pokrajini.) U Lankaširu su pobedili torijevci. U srednjem Eseksu izbrisano je s liste 353 radikala i 140 konzervativca. Tako su konzervativci dobili 140 birača.

U toj borbi torijevci su bili na jednoj strani, vigovci s pristalicama mančesterske škole⁽²⁴⁴⁾ na drugoj. Dobro je poznato da su ovi poslednji obrazovali društva slobodnih posednika — mašineriju za stvaranje novih birača. Torijevci ne diraju mašineriju, ali razaraju njene proizvode. Gospodin Shadwell, advokat zadužen za reviziju u srednjem Eseksu, doneo je odluke po kojima je veliki broj glasača iz društava slobodnih posednika lišen prava glasa, s motivacijom da samo komad zemlje koji je koštao bar 50 funti donosi pravo glasa. Kako je to bilo pitanje stvarnog stanja, a ne zakona, protiv takve odluke ne može se podneti žalba Court of Common Pleas-u.⁽²⁷²⁾ Svakom je jasno da ovakvo odvajanje stvarnog stanja od zakona, pri sastavljanju novog spiska birača daje najveće pravo advokatima-revizorima, koji su uvek podložni uticaju postojeće vlade.

A šta predskazuju ovi veliki napori torijevaca i direktno mešanje njihovog vođe u kampanju za registraciju?

Oni govore da se lord Derby naročito ne nada da će njegov novi parlament i dalje opstati, da je sklon tome da ga raspusti ukoliko on pruži otpor i da u međuvremenu pokušava da pomoću advokata-revizora pripremi konzervativnu većinu za druge opšte izbore.

I dok torijevci tako, s jedne strane, čuvaju u rezervi mašinu koja stvara parlament i koju su dobili kampanjom za registraciju, s druge strane sprovode Zakon o miliciji, koji im stavlja na raspolaganje bajonete pomoću kojih mogu da sprovedu čak i najreakcionarnije odluke parlamenta i da mirno podnesu mrke poglede Društva za mir.

•Šta sve neće učiniti reakcija u Engleskoj kad ima parlament koji joj daje izgled zakonitosti, i naoružanu miliciju, koja joj daje aktivnu snagu? — uzvikuje organ čarista.¹

¹ •The People's Papers

A smrt »Iron Duke-a«¹, heroja zdravog razuma s Vaterloa, oslobodila je u ovom posebno kritičnom trenutku aristokratiju nezgodnog anđela čuvara koji je u ratu stekao dovoljno iskustva da često žrtvuje prividne pobjede dobro prikrivenom povlačenju i sjajnu ofanzivu pravovremenom kompromisu. Wellington je u Domu lordova uvek bio za umerenost; u odlučujućim trenucima često je imao punomoćje da govori u ime 60 i više ljudi; sprečio je torijevce da otvoreno objave rat buržoaziji i javnom mnenju. Ali sada, pod rukovodstvom torijevske vlade, koja traži sukobe i koju vodi jedan ljubitelj sporta², Dom lordova »bi mogao da postane suvišan teret koji bi ugrozio stabilnost državnog broda, umesto da bude balast za održavanje pravca njegovog kretanja, kakav je bio pod vojvodinim vodstvom.«

Shvatanje da je lordovski balast nužan za bezbednost države nije, naravno, naše, već mišljenje liberalnog londonskog lista »The Daily News«.^[129] Sadašnji vojvoda od Wellingtona, dosad markiz od Douroa odjednom je prešao iz pilovskog u torijevski tabor. Tako, svi su izgledi da će aristokratija uložiti najveće napore da ponovo osvoji izgubljeno tle i da povрати zlatno doba od 1815. do 1830. A buržoazija u ovom trenutku nema vremena ni da agituje, ni da se buni, čak ni da svojski izrazi svoje negodovanje.

KARL MARX

Naslov originala:

*Political Consequences of
the Commercial Excitement*

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 3602 od 2. novembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ »Gvozdenog vojvode« (Wellingtona) — ² Derby

The People's Paper,

THE CHAMPION OF
POLITICAL JUSTICE AND UNIVERSAL RIGHT.

No. 132

LONDON, SATURDAY, OCTOBER 9 1852

Price 2s. 6d.

Karl Marx — Friedrich Engels

[Izjava uredništva engleskih listova^[273]]

Uredniku lista »The People's Paper«^[274]

Gospodine,

Dole potpisani Vam skreću pažnju na držanje pruske štampe u toku suđenja komunistima u Kelnu, uključujući čak i najreakcionarniji list kao što je »Neue Preußische Zeitung«^[191], i na njihovu poštenu uzdržljivost u trenutku kad još nije saslušana ni trećina svedoka, kad nijedan od podnetih dokumenata nije proveren, niti odbrana izrekla ijednu reč. Dok ti listovi, u saglasnosti s javnim tužiocem, predstavljaju kelnske zatvorenike i dole potpisane, njihove prijatelje iz Londona, u najgorem slučaju kao »opasne zaverenike koji su isključivo odgovorni za čitavu istoriju Evrope u toku poslednje četiri godine i za sve revolucionarne potrese 1848. i 1849«, dva londonska javna organa — »The Times«^[131] i »The Daily News«^[129] stvarno se nisu ustručavala da kelnske zatvorenike i dole potpisane prikažu kao »bandu drskih prosjaka«, varalica itd. Dole potpisani upućuju engleskoj javnosti isti zahtev s kojim su se branioци optuženih obratili nemačkoj javnosti — da ne donosi svoj sud odmah i da pričeka do kraja suđenja. Ako bi oni sada dali dalja objašnjenja, pruskoj vladi bi se time omogućilo da osujeti otkrivanje policijskih trikova, krivokletstva, krivotvorenja i falsifikovanja dokumenata, krađa itd., kakvim nema ravnih čak ni u analima pruskog policijskog pravosuđa. Kad se to obelodani, u toku sadašnjeg procesa, javno mnjenje u Engleskoj znaće da donese sud o anonimnim piskaralima listova »The Times« i »The Daily News«, koji od sebe prave advokate i tumače najozloglašenijih i najnižih vladinih špijuna.

Gospodine, s bratskim pozdravima Vaši
*F. Engels F. Freiligrath
K. Marx W. Wolff*

London, 28. oktobra

Naslov originala:

To the Editor of the »People's Paper«

Prvi put objavljeno u listu

»The People's Paper«, br. 26 od 30. oktobra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Izjava uredniku lista
»The Morning Advertiser«]

Uredniku lista »The Morning Advertiser«^[194]

Gospodine,

Molim Vas da primite moju najveću zahvalnost zato što ste plemenito uzeli u zaštitu moje prijatelje, kelnske zatvorenike. Pre nego što odbrana obelodani niz beskrupuloznih postupaka agenata pruske policije, kojih je bilo čak i u toku suđenja, želim da Vas obavestim o poslednjem triku kome se pribeglo da bi se dokazalo moje kažnjivo dopisivanje s kelnskim zatvorenici. Prema izveštaju lista »Kölnische Zeitung«^[140] od 29. oktobra, g. Stieber, policijski savetnik, podneo je još jedan svoj dokument — neko smešno pismo, pisano tobože mojom rukom, u kome sam ja preporučio jednom od svojih tobožnjih agenata »da ubaci ispod vrata poznatih demokrata u Krefeldu 30 primeraka *Crvenog katihizisa* i da za izvršenje tog naloga izabere ponoć 5. juna 1852«.

U interesu svojih optuženih prijatelja, ovim izjavljujem:

1. da nisam pisao pismo o kome je reč;
2. da sam za njega čuo tek od lista »Kölnische Zeitung« od 29. o. m.;
3. da nikad nisam video takozvani *Crveni katihizis*;
4. da nikad ni na koji način nisam nikog navodio na rasturanje primeraka *Crvenog*.

Ovu izjavu, koju sam dao i pred sudijom u Marlborough Street-u i koja, prema tome, važi kao zakletva, poslao sam poštom u Keln.

Ako objavite ovu izjavu na stupcima svog lista, obavezaćete me utoliko više što će time pruska policija biti najefikasnije sprečena da prikrije taj dokumentat.

Gospodine, Vaš sam pokoran sluga,
Dr CHARLES MARX

London, 30. oktobra 1852.
28, Dean Street, Soho.

Naslov originala:
The Trial at Cologne

Prvi put objavljeno u listu
«The Morning Advertiser»
od 2. novembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Političke partije i perspektive

London, utorak, 2. novembra 1852.

Nastavljamo s razmatranjem političkih posledica koje neizbežno prate trgovinski i industrijski prosperitet.¹

U atmosferi opšte aktivnosti industrije, ubrzane trgovinske razmene i političke ravnodušnosti, parlamentarne partije završavaju proces svog raspadanja u savršenom miru, bez ikakvog uticaja spolja.

«U ovom trenutku pilovci i raselovci najjače se privlače. Pilovci, nezamenljivi 'državnici', pošto nisu u stanju da išta urade sami, žele sad da budu primljeni u vladajuću porodicu. Čujte samo kako njihov organ «The Morning Chronicle»^[226] hvali govor koji je lord John Russell održao u Pertu, a koji je u stvari vrlo osrednje vrednosti.»

Ovo piše «The Morning Herald»^[275], poluzvanični vladin organ.

Sasvim je suprotno, piše «The Guardian».^[276] Čujte samo šta kaže g. Henley, ministar za trgovinu, svojim prijateljima, farmerima, u sladari u Benberiju:

«Ova partija», izjavljuje g. Henley, «imala je sopstvene principe i pridržavala ih se. Slobodna trgovina ili protekcionizam, bilo je otvoreno pitanje, i tek je pokojni ser Robert Peel od njega stvorio partijsko pitanje.» S puno poštovanja govori o pilovcima: «Sada nema stvarne smetnje za ponovno ujedinjenje *velike konzervativne partije*»^[277].

Baš to! — uzvikuje «The Guardian». Treba zbaciti protekcionizam i oživeti konzervativizam. Drugim rečima, «The Guardian» pretpostavlja da su pilovci spremni da stupe u reakcionarni savez s torijevcima ako se izuzme pitanje zakonâ o žitu.^[246] I «The Daily News»^[129] izveštava

¹ Vidi u ovom tomu, str. 309—312.

da je jedan deo pilovaca stvarno već prešao u tabor derbijevaca. Postoji sumnja da je i deo vigovaca učinio taj isti prestup, a to ne bi ni bilo čudno kad se uzme u obzir da je njihovo aristokratsko jezgro sastavljeno od klike koja grabi položaje. Na primer, lord Dalhousie. Taj milord je bio ministar u Peelovoj vladi u periodu njegovog liberalnog upravljanja. Posle Peelovog pada Russell mu je ponudio mesto u svom kabinetu. Zajedno s vojvodom od Newcastle-a, lordom St. Germansom i drugim članovima pređašnje vlade, on je u Gornjem domu potpomagao maneuvre vigovaca i za to je kao nagradu dobio upražnjeno mesto glavnog gubernera Indije, premiju na lutriji oligarhije. On je iz toga izvukao najveću ekonomsku korist. Vigovci su se hvalili da su učinili »jedinственu« žrtvu zato što taj toliko željeni položaj nisu dali nekom od svojih. A sada je mesto gubernera Cinque Ports⁽²⁷⁸⁾ sinekura koja godišnje donosi hiljade funti, mamac bačen lordu Dalhousie-u. Priča se da on nema neku preveliku baštinu i da smatra da mu je patriotska dužnost da Cinque Ports obezbedi od iznenađenja, čak i pod Derbyjevom vladom.

U liberalnoj nedeljnoj štampi nalazimo tuceta ovakvih pričica iz *chronique scandaleuse*¹, anegdota o tome kako se ovaj ili onaj vigovac pogađao za najnižu cenu za koju treba da se pretvori u torijevca. One dokazuju koliko je potkupljiva vigovska partija, ali gube svoj značaj u poređenju s rascepom među dvojicom njenih glavnih vođa Russellom i Palmerstonom. Otpre izvesnog vremena znamo za incidente u vezi s nedavnim izbornim borbama, u kojima je lord Palmerston igrao na izgled neobjašnjivu ulogu, podržavajući kandidate vladine stranke, kako su se izrazili liberalni listovi. A onda, jednog lepog jutra Palmerstonov sopstveni organ »The Morning Post«⁽²⁷⁹⁾ donosi uvodni članak u vezi s glasinama da će Palmerston ući u vladu kao državni sekretar i vođa Donjeg doma, ili, ako se Derbyjeva vlada brzo rasturi, obrazovati nov kabinet s onim delovima pređašnje vlade koji možda nisu postali takvi da ih je sasvim »nemoguće prihvatiti«. »The Morning Post«, koji smatra da su sve te priče vrlo prijatne, izjavljuje da to govori u svoje lično ime, a ne u ime lorda Palmerstona. A Palmerston ne misli da treba da demantuje klevetnički izveštaj, uprkos tome što ga vigovska i liberalna štampa poziva i čak saleće da to učini. Pilovski »The Morning Chronicle« pominje te glasine takvim tonom koji jasno pokazuje da Gladstone-a & Co. ne bi uhvatio horror vacui² od takve veze. »The Daily News«, list mančesterske škole, otkriva to i buni se pozivajući izdajnike među vigovcima i pilovcima da se otvoreno pridruže Derbyju. Vidi se, dakle, kako sve *koterije* u parlamentu, koje su jedna za drugom držale kormilo politike, ne veruju ni jedna drugoj ni sopstvenim članovima, kako jedna drugu optužuje za bekstvo, korupciju, kompromis, a ipak sve priznaju da, ako se apstrahuje pitanje zakona o žitu, nema

¹ skandalozne hronike — ² strah od praznine

nikakvih smetnji da se pridruže Derbyju osim lične mržnje i lične ambicije. Oni se u odnosu na Derbyja nalaze otprilike u istom položaju u kome su se razne frakcije stranke reda nalazile u odnosu na Bonapartu pre 2. decembra prošle godine.

Lako se može shvatiti zašto opozicija prilično malodušno očekuje predstojeću parlamentarnu kampanju.

Mali John Russell dobio je povelju kao počasni građanin Perta u maloj futroli i posle večere džinovskih razmera odgovorio malim govorom, čiji je najvažniji deo bila sledeća izjava:

»Nas obavezuje zakon, a mislim da nas na to upućuje i politika, da sačekamo dok se ne donesu mere koje treba da daju obeštećenje onima čiji interes leži u poljoprivredi, u kolonijama, u brodovima, a koje su im dosad nepravedno oduzimali (smeh) — one izvanredne mere koje treba da okončaju dugu borbu.«

Jedini dnevni list kojim Russell još raspolaže, »The Globe«^[260] (večernji list), daje sledeći komentar onoga što je gore pomenuto: »Svaka opozicija, kakva je bila ona 1835. protiv sera R. Peela, sigurno bi pretrpela neuspeh« usled rivalstva među raznim liberalnim vođama. Zato se potpuno odustalo od pokušaja da se zbaci Derbyjev kabinet na samom početku zasedanja glasanjem kompaktne koalicione opozicije, i lord John Russell ostaje veran svojoj ulozi dajući prvi znak za povlačenje. Što se tiče izgleda čitave parlamentarne opozicije, njen šef g. J. Hume priznaje u svom pismu listu »The Hull Advertiser«^[270]:

»Moje dosadašnje iskustvo s Ircima članovima Donjeg doma pokazuje da se u njima ne sme gledati materijal pogodan za modeliranje i održavanje u određenom položaju pod uticajem nekog vođe. Članovi parlamenta Irci su suviše nastrani, vatreni, previše zaokupljeni nepravdama koje su nanete Irskoj, i njenim patnjama. Koliko je meni poznato, do sada nije učinjeno ništa za ujedinjenje onih liberala koji sumnjičavo gledaju na ono što radi Derbyjeva vlada i ne mogu imati mnogo poverenja u sve što oni, možda, čine da potpomognu ujedinjavanje partija kad se setim samih laži onih koji su bili pre lorda Derbyja« (vigovci) »i toga da su se radije povlačili iz igre nego što su pozivali reformiste da im se pridruže i tako služili do kraja ciljevima naroda. Bojim se da ih moramo pustiti da preživaju sve što su sažvakali, dok derbijevci na razne načine zloupotrebljavaju svoju vladavinu da bi njihova stvar napredovala i da bi dali povlastice onima koji ih podržavaju; a to će potrajati još dugo, sve dok se ne stvori mogućnost da se obrazuje narodna stranka.«

John Bright, sadašnji šef mančesterske škole^[244], zaista je pokušao u govoru koji je održao posle večere fabrikantima Belfasta da, ulagajući se Ircima članovima parlamenta popravi ono što je Joseph Hume učinio svojim napadima na Irce. Ali u svim stvarima parlamentarne discipline mišljenje »starog Joe-a«¹ važi kao merodavno.

¹ Joseph-a Hume-a

Tako parlamentarna opozicija očajava zbog sebe same.

Štaviše, stara parlamentarna opozicija je toliko preživela da njen Nestor Hume na kraju svoje duge karijere javno izjavljuju da u Donjem domu nema »narodne stranke«, a ono što je nosilo to ime bilo je samo »konopac od peska«.^[281]

Tako u taboru opozicije vladaju opšte rasulo, opšta slabost i nemoć.

KARL MARX

Naslov originala:

Political parties and prospect

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 3625 od 29. novembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[O pokušajima osnivanja nove opozicione partije]

London, utorak, 9. novembra 1852.

Uporedo s raspadanjem partija koje su dosad dominirale i s nestankom njihovih karakterističnih crta prirodno se javlja potreba za novom opozicionom partijom. Ta potreba se izražava na različite načine.

Kao prvi, to izražava lord John Russell u svom već citiranom govoru.¹ On kaže da je alarm lorda Derbyja delimično posledica glasina da je on, lord J. Russell, usvojio »krajnje demokratska shvatanja«.

»Ne moram, valjda, ni da kažem da su te glasine potpuno neosnovane, da ne počivaju na činjenicama.«

Ipak je sebe nazvao demokratom, a zatim objasnio bezazleno značenje te reči:

»Engleski narod je drugim rečima demokratija ove zemlje. Demokratija ima isto toliko prava da uživa svoja prava koliko svoja uživa monarhija ili plemstvo. Demokratija ne namerava da ograniči bilo koju povlasticu krune. Demokratija ne pokušava da oduzme bilo koju zakonsku privilegiju Doma lordova. Dakle, šta znači ta demokratija? Povećanje bogatstva, jačanje intelektualnih snaga, formiranje prosvetljenijih pogleda podobnijih za vladanje svetom na prosvetljen način. Ali ja hoću da kažem više. Hoću da kažem da prema tom jačanju pozicije demokratije ne treba postupati *onako kako propisuje stari sistem sputavanja, koji suviše dobro poznajem*. Naprotiv, demokratiju treba pomagati i hrabriti, tu snagu i njen uticaj treba legalizovati, priznati zakonom.«

»The Morning Herald«⁽²⁷⁵⁾ tim povodom uzvikuje:

»Lord John Russell ima jedne principe kad je na vlasti, a druge kad je u opoziciji. Kad je na vlasti princip mu je da ne radi ništa, a kad nije na vlasti da obećava svašta.«

¹ Vidi u ovom tomu, str. 318.

Šta li, za ime sveta, »The Morning Herald« podrazumeva pod tim »ništa«, ako one besmislice koje je lord John Russell gore ispričao naziva »svašta« i ako malom Johnu Russellu preta da će doživeti sudbinu Frosta, Williamsa i kompanije zbog one njegove »demokratije« koja voli kralja, poštuje lordove, štiti biskupe? Ali ono što čini smešnu stranu cele stvari jeste to što lord Derby u Domu lordova proglašava samog sebe za otvorenog protivnika »demokratije« i govori o demokratiji kao o jedinju partiji protiv koje se vredi boriti, a onda nastupa neizbežni John Russell i traga za suštinom te demokratije, naime povećanja bogatstva, jačanja intelektualnih snaga tog bogatstva i njihovih zahteva da utiču na vladu putem javnog mnjenja i legalnih organa. Demokratija je, prema tome, samo izraz zahteva buržoazije, industrijske i trgovačke srednje klase. Lord Derby istupa kao protivnik te demokratije, lord John Russell kao dobrovoljni nosilac njene zastave. I jedan i drugi su prećutno priznali da stare zaštitnice u njihovoj sopstvenoj klasi, aristokratiji, više ne interesuju zemlju. I Russell je sasvim spreman da odbaci ime vigovac i da se nazove demokrata ako je to *conditio sine qua non*¹ da smakne svoje protivnike. U tom slučaju vigovci bi u stvari nastavljali da igraju istu ulogu i zvanično bi se pojavljivali kao sluge srednje klase. Tako se Russellov plan da se partija reorganizuje ograničava samo na to da ona dobije novo ime.

I Joseph Hume smatra da je nužno stvoriti novu »narodnu partiju«. Samo što on kaže da se ona ne može obrazovati na osnovu potrebe da se zaštite prava zakupaca i sličnih gledišta. »Na osnovu toga ne biste mogli ujediniti ni stotinu od 654 članova.« Koji je, dakle, njegov recept?

»Narodna liga ili partija ili unija mora imati jedinstven stav bar u jednom pitanju — recimo u zahtevu za tajnim glasanjem. A kad sprovede tu stvar, mora prelaziti na druge korak po korak. A pokret koji počinje s nekolicinom članova Donjeg doma ne može imati uspeha dok narod izvan njega i birači ne uvide potrebu da odigraju svoju ulogu i da potpomognu malu narodnu partiju u parlamentu.«

Taj isti Hume bio je jedan od onih koji su dali nacrt za Narodnu povelju. Od Narodne povelje i njenih šest tačaka^[130] povukao se na »malu povelju« finansijskih i parlamentarnih reformatora^[282] s njene tri tačke, a sad se ograničio na jednu tačku, na tajno glasanje. Šta dobija tim novim sredstvom, sam će nam reći u zaključku svog pisma listu »The Hull Advertiser«^[270]:

»Recite mi koliko će urednika rizikovati da podrži partiju koja *nikad neće moći da dođe na vlast* dok je sastav parlamenta ovakav kakav je sada?»

Pa pošto ta nova partija zasad ne namerava da išta menja u sastavu parlamenta već se ograničava na tajno glasanje, ona, kako sama priznaje, nikad neće doći na vlast. A kakva korist od toga da se obrazuje *nemoćna* partija, koja i sama otvoreno priznaje svoju nemoć?

¹ neizostavan uslov

Pored Hume-ovog pokušaja, učinjen je još jedan pokušaj da se obrazuje nova partija. To je takozvana *nacionalna partija*. Umesto Narodne povelje, opšte biračko pravo bi bilo *jedina* lozinka ove partije i ona bi, tako, prenebregla baš one uslove koji jedino mogu pokret za opšte biračko pravo pretvoriti u nacionalni pokret i obezbediti mu podršku naroda. Ja ću kasnije opet imati prilike da se vratim na tu nacionalnu partiju. Ona se sastoji od bivših čartista, koji žele da ih drugi *poštju*, i od radikala, ideologa srednje klase, koji žele da uzmu vlast u čartističkom pokretu. Bilo da su »nacionalisti« svesni toga ili ne, iza njih su parlamentarni i finansijski reformatori, ljudi iz mančesterske škole⁽²⁴⁴⁾, koji ih guraju napred i koriste ih kao svojju prethodnicu.

Ali u svim tim bednim kompromisima i odstupanjima, u tom lovu i na sitne koristi, u tim kolebanjima i šarlatanstvu, svako može da vidi da je Katilina pred vratima, da se približava odlučujuća borba, da opozicija zna da je nepopularna, nesposobna da pruži otpor i da se svi pokušaji obrazovanja novog centra odbrane podudaraju u jednoj tački: da treba voditi »politiku odstupanja«. »Nacionalna partija« se povlači od Povelje na opšte biračko pravo, Joe Hume povlači svoj zahtev za opštim biračkim pravom i svodi ga na zahtev za tajnim glasanjem, treći, opet, više ne traži tajno glasanje, već izjednačenje izbornih okruga i tako dalje, dok najzad ne dođemo do Johnnyja Russella, koji kao borbeni poklič može da upotrebi samo naziv demokratija. Demokratija lorda J. Russella bi, praktično, bila ultimatum nacionalne partije, Hume-ove »narodne partije« i svih drugih prividnih partija, ako ijedna od njih ima u sebi išta od vitalnosti.

S jedne strane politička mlitavost i ravnodušnost kao posledica materijalnog prosperiteta, s druge strane ubeđenje da torijevci ipak stvaraju nedaće; s jedne strane pouzdano uverenje *buržoaskih* vođa da će u vrlo bliskoj budućnosti biti potrebna podrška naroda, a s druge strane iskustvo nekih narodnih vođa koje ih uči da je narod suviše indolentan da bi, sada, stvorio sopstveni pokret. Rezultat svih tih okolnosti je fenomen da partije pokušavaju da se međusobno zbliže i da razne frakcije opozicije izvan parlamenta (počev od najnaprednije pa do najkonzervativnije frakcije) pokušavaju da stvore savez praveći međusobne ustupke, dok najzad ne stignu do onoga što je lord J. Russell izvoleo nazvati demokratijom.

U vezi s pokušajima stvaranja »nacionalne partije«, kako ona samu sebe naziva, Ernest Jones tačno primećuje:

»Narodna povelja je najšira mera političke reforme koja postoji i čartisti su jedina istinska nacionalna partija koja teži političkoj i socijalnoj reformi u Velikoj Britaniji.«

A R. G. Gammage, jedan od članova čartističkog Izvršnog komiteta⁽²⁸³⁾, ovako se obraća narodu:

«Zar biste odbili saradnju sa srednjim klasama? Sigurno ne ako je saradnja ponuđena pod pravednim i časnim uslovima. A kakvi su ovi uslovi? Laki i prosti: prihvatiti Povelju, a kad se ona prihvati, ujediniti se s njenim prijateljima, koji su se već organizovali da ostvare njene zahteve. Ako to odbijete, onda ste ili protivnici same Povelje, ili, razmetljivo ističući svoju klasnu nadmoć, uobražavate da vam ta nadmoć daje pravo na vođstvo. U prvom slučaju, nijedan poštenu čartista ne može da se združi s vama, u drugom, nijedan radnik ne treba da izgubi toliko poštovanja prema samom sebi da podlegne vašim klasnim predrasudama. Pustite radnike da veruju jedino u sopstvenu snagu, da prihvataju poštenu pomoć odakle bilo, ali da delaju tako kao da im spas zavisi od vlastitih napora.»

Materijalna proizvodnja je sada zaokupila i masu čartista. Ali, jezgro partije se sasvim reorganizuje, ponovo se uspostavljaju veze u Engleskoj i u Škotskoj, i u predvečerje trgovinske i političke krize u celoj Velikoj Britaniji osećice se koliko je značajna aktivnost koja se sada bez buke razvija u glavnom štabu čartzima.

KARL MARX

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 3622 od 25. novembra 1852.
Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Kossuth, Mazzini i Louis-Napoléon

Uredniku lista »New-York Tribune«

Gospodine,

Kao što vidim, moje pismo od 28. septembra o. g.¹, u kome sam prikazao delatnost Kossuth-a i Mazzinija, naišlo je na oštru osudu i pružilo priliku demokratskoj štampi da obilno deklamuje, grdi i besni.

Utvrđio sam da Kossuth ne učestvuje u toj bučnoj kampanji. Da se usudio da poriče moje tvrdnje, ja bih se vratio na tu stvar i pružio neosporan dokaz za navedene činjenice.

Međutim, moje pismo nije bilo smišljeno kao napad na Kossuth-a, već pre kao *opomena*. U politici čovek može da stupi u savez i sa samim đavolom da bi postigao određeni cilj, samo mora biti siguran da će prevariti đavola, a ne đavo njega.

Što se tiče gospodina koji se rešio na to da *autoritativno* opovrgne moje tvrdnje, hteo bih da ga podsetim na staru poslovicu: *Americus incommodus ab inimico non differt.*²

Gospodi iz demokratske štampe, a naročito iz nemačke demokratske štampe, koja je, po običaju, dizala najveću buku, kažem da su svi oni zadržali kriptorojalisti. Ta gospoda ne mogu bez kraljeva, bogova i papā. Tek što su se ispetljali iz stega svojih starih vladara, a već sebi stvaraju nove vladare i besne protiv onih »nevernika i buntovnika« koji izazivaju sablazan objavljujući neprijatne istine, obelodanjujući kompromitujuće činjenice i koji tako vredaju i sknave novostvorene demokratske bogove i kraljeve.

Vaš privatni korespondent

London, 16. novembra 1852.

Naslov originala:

Kossuth, Mazzini and Louis-Napoléon

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 3627 od 1. decembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 300–302. — ² Dosadan Amerikanac je isto što i neprijatelj. («Americus» je ovde uzeto umesto «amicus», prijatelj.)

Karl Marx — Friedrich Engels

Konačna izjava povodom završetka kelnskog procesa

Uredniku lista »The Morning Advertiser«⁽¹⁹⁴⁾

Potpisani ispunjavaju dužnost prema sebi i svojim nedavno osuđenim prijateljima u Kelnu⁽²⁸⁴⁾ iznoseći pred englesku javnost niz činjenica u vezi s nedavnim monstr-procesom u tom gradu, koji engleska štampa nije dovoljno rasvetlila.

Samo pripremanje dokaza za taj proces trajalo je osamnaest meseci. Za celo to vreme naše prijatelje su držali u samicama lišene svake mogućnosti da se nečim bave, čak i da čitaju knjige; obolelima su uskraćivali nužnu lekarsku pomoć, a ukoliko im je i ukazivana, oni od nje nisu imali nikakve koristi zbog uslova u kojima su se nalazili. Čak i kad su im bile predate »optužnice« bilo im je zabranjeno da se savetuju sa svojim advokatima, što je sasvim protivzakonito. A kakvi su bili izgovori za taj predugi, surovi zatvor? Po isteku prvih devet meseci »krivično veće« je izjavilo da ne postoje nikakve osnove za podizanje optužnice i da, stoga, s istragom treba početi ponovo. I istragu su povelj ponovo. Posle tri meseca, prilikom otvaranja zasedanja porotnog suda, javni tužilac je rekao da je gomila dokaza toliko porasla da on još nije stigao da je obradi. A tri meseca kasnije proces je ponovo prekinut zbog bolesti jednog od glavnih vladinih svedoka.

Pravi razlog čitavog tog odugovlačenja bio je strah pruske vlade da tako oskudne činjenice suprotstavi pompezno najavljenim »nečuvenim otkrićima«. Vlada je najzad uspela da izabere porotu kakvu Rajnska provincija još nikad nije videla, sastavljenu od šest reakcionarnih plemića, četiri pripadnika haute finance¹ i dvojice birokrata. A kakvi su dokazi podneti tom porotnom sudu? Samo apsurdni proglašeni i pisma grupe nezalica-fantasta, zaverenika, koji žele da se prave važni, a istovremeno su i oruđe i saučesnici izvesnog Chervala, koji je osvedočen agent policije. Ranije je vlasnik većine tih dokumenata bio neki Oswald Dietz u Londonu. Za vreme velike Industrijske izložbe⁽¹¹⁰⁾, kad Dietz nije bio kod kuće, pruska policija je obila fioke nje-

¹ finansijske aristokratije

govog stola i tako, običnim lopovlukom, došla do željenih dokumenata. Ti papiri su poslužili u prvom redu za otkrivanje takozvane francusko-nemačke zavere u Parizu.^[141] Proces u Kelnu je dokazao da su ti zaverenici i Cherval, njihov pariski agent, bili pravi politički protivnici optuženih i njihovih dole potpisanih prijatelja iz Londona. Ali javni tužilac je tvrdio da ovi poslednji nisu učestvovali u zaveri Chervala i njegovih saučesnika samo zbog nesuglasica lične prirode. Namera je bila da se takvim argumentom dokaže moralno saučesništvo kelnskih optuženika u pariskoj zaveri. I dok je tako na optužene iz Kelna prebačena odgovornost za ono što su u stvari učinili njihovi neprijatelji, vlada je dovela na sud Chervalove osvedočene prijatelje i saučesnike, ali ne na optuženičku klupu, već kao svedoke protiv optuženih. Ipak je sve to učinilo veoma loš utisak. Javno mnjenje je prisililo vladu da potraži manje dvosmislene dokaze. Čitav policijski aparat stavljen je u pokret pod rukovodstvom izvesnog Stiebera glavnog vladinog svedoka u Kelnu, kraljevskog policijskog savetnika i šefa berlinske kriminalističke policije. Na sednici od 23. oktobra Stieber je objavio da mu je jedan specijalni kurir iz Londona predao izuzetno važna dokumenta koja neosporno dokazuju da su optuženi učestvovali u zaveri koju su, tobože, organizovali dole potpisani. »Pored ostalih dokumenata, kurir mu je doneo i originalnu knjigu zapisnika sa sednica tajnog društva kojima je predsedavao dr Marx, s kojim su se optuženi dopisivali.« Stieber se, međutim, zapleo u protivrečnim iskazima o datumu kurirovog dolaska. Dr Schneider, glavni branilac optuženih, optužio ga je direktno za krivokletstvo, posle čega se Stieber usudio jedino da se pozove na svoje dostojanstvo kao predstavnik krune, kome je vrlo visoka državna vlast poverila izuzetno važnu misiju. Što se tiče knjige zapisnika, Stieber je dva puta izjavio pod zakletvom da je to »originalna knjiga zapisnika komunističkog društva u Londonu«, ali je kasnije, kad ga je odbrana priterala uza zid, priznao da je to, možda, samo beležnica koju je uzeo neki od njegovih špijuna. Najzad, na osnovu njegove sopstvene izjave, dokazano je da je ta knjiga zapisnika smišljeno izrađen falsifikat i da su njegovi tvorci trojica Stieberovih londonskih agenata, Greif, Fleury i Hirsch. Ovaj poslednji je posle toga sam priznao da je sastavio knjigu zapisnika pod rukovodstvom Fleuryja i Greifa. Dokaz je bio tako ubedljiv da je čak i javni tužilac izjavio da je Stieberov važni dokument »najzlosrećnija knjiga«, običan falsifikat. Ta ista osoba je odbila da primi k znanju pismo koje predstavlja deo vladinog dokaza, u kome je imitiran rukopis dr Marxa. Ispostavilo se da je i taj dokumenat grub i očevidan falsifikat. Isto tako, pokazali su se kao falsifikat policije i svi ostali dokumenti podneti ne kao dokaz revolucionarnih težnji, već stvarnog učešća optuženih u nečemu što izgleda kao zavera. Vlada se toliko bojala da se stvar ne otkrije da se postarala ne samo da pošta zadržava sva dokumenta adresovana na branioca optuženih već je ovome preko Stiebera i zapretila da će ga sudski goniti zbog »kaznjive prepiske« s dole potpisanima.

Ako je sada, uprkos tome što ne postoji nikakav ubedljiv dokaz, ipak izrečena presuda, nju je, čak i s takvom porotom, bilo moguće izreći samo uz pomoć retroaktivne primene novog krivičnog zakonika, pomoću koga se u svako doba čak i »The Times«^[131] i Društvo za mir^[127] mogu optužiti za veleizdaju. Sem toga, suđenje u Kelnu je zbog dužine trajanja i izuzetnih sredstava koje je optužba upotrebila uzelo takve razmere da bi osloboditi optužene bilo isto što i osuditi vladu, a u Rajnskoj provinciji uopšte preovladavalo je uverenje da će puštanje optuženih na slobodu odmah za sobom povući ukidanje i same institucije porotnog suda.

Ostajemo, gospodine, Vaše najpokornije sluge

F. ENGELS
F. FREILIGRATH
K. MARX
W. WOLFF

London, 20. novembra 1852.

Naslov originala:

A Final Declaration on the late Cologne Trial

Prvi put objavljeno u listu

»The Morning Advertiser«,

br. 19168 od 29. novembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Nedavno suđenje komunistima u Kelnu^[285]

London, sreda, 1. decembra 1852.

Vi ste preko evropskih listova zacelo već primili mnogobrojne izveštaje o monstruoznom suđenju komunistima u Kelnu, u Pruskoj, i o njegovom ishodu. Ali kako ni u jednom od tih izveštaja činjenice nisu izložene ni približno tačno i kako te činjenice bacaju jarku svetlost na politička sredstva kojima se evropski kontinent drži u ropstvu, smatram za potrebno da se osvrnem na ovaj proces.

Komunistička ili proleterska partija, kao i sve druge partije, izgubila je, usled ukidanja prava zbora i udruživanja, svaku mogućnost da stvori *legalnu* organizaciju na Kontinentu. Osim toga, njene vođe su bile proterane iz svojih zemalja. Ali, nijedna politička partija ne može postojati bez organizacije. Tu organizaciju, koju su liberalna buržoazija i demokratska sitna buržoazija mogle više ili manje da nadoknade preimućstvima svog društvenog položaja, povoljnom privrednom situacijom i tradicionalnim svakodnevnim ličnim kontaktom svojih pripadnika, proleterska klasa, bez takvog društvenog položaja i bez novčanih sredstava, nužno je morala tražiti u tajnom udruživanju. Otuda su se i u Francuskoj i u Nemačkoj pojavila mnogobrojna tajna udruženja, koja je još od 1849. jedno za drugim otkrivala policija i gonila kao zaverenička. Ali iako su mnoga od njih stvarno bila zavere, organizovane sa stvarnom namerom da sruše postojeću vladu — a kukavica bi bio svako ko u izvesnim okolnostima ne bi pravio zavere, kao što bi bio ludak onaj ko bi to radio u drugim okolnostima — bilo je nekoliko drugih udruženja koja su stvorena radi šireg i uzvišenijeg cilja, koja su znala da je obaranje ove ili one vlade samo epizoda u predstojećoj velikoj borbi i koja su težila da se međusobno povežu i da pripreme partiju, čije su bila jezgro, za poslednju i odlučnu bitku koja će jednoga dana u Evropi zauvek srušiti vladavinu ne samo prostih »tirana«, »despota« i »uzurpatora« nego i daleko moćniju i daleko strašnju silu — vladavinu kapitala nad radom.

Najborbenija komunistička partija u Nemačkoj^[286] bila je organizacija takvog karaktera. U skladu s načelima svog *Manifesta* (ob-

javljenog 1848) i s načelima izloženim u nizu članaka o *Revoluciji i kontrarevoluciji u Nemačkoj*¹, objavljenih u listu »New-York Daily Tribune«, ova partija nije nikad uobražavala da je u njenoj moći da, kada joj se sviđi, izazove takvu revoluciju koja bi ostvarila njene ideje. Ona je proučavala uzroke koji su izazvali revolucionarne pokrete 1848. godine i uzroke koji su doveli do njihovog neuspeha. Shvatajući socijalni antagonizam klasa kao osnovu svih političkih borbi, ona se bavila izučavanjem uslova pod kojima neka društvena klasa može i mora biti pozvana da predstavlja celokupnost interesâ nacije i tako politički njome upravlja. Istorija je pokazala komunističkoj partiji kako se, posle zemljišne aristokratije srednjeg veka, pojavila novčana moć prvih kapitalista i dočepala državne vlasti; kako su društveni uticaj i politička vlast ovog *finansijskog* dela kapitalista bili posle uvođenja pare potisnuti od snage koja je sve više rasla — od *industrijskih* kapitalista i kako u ovom trenutku još dve klase — sitnoburžoaska klasa i klasa industrijskih radnika, pretenduju na političku dominaciju. Praktično revolucionarno iskustvo od 1848. i 1849. potvrdilo je teorijska rasuđivanja iz kojih se izvodi zaključak da najpre treba da se uspostavi demokratska sitne buržoazije, a da se tek posle toga komunistička radnička klasa može nadati da će zasvagda osvojiti vlast i uništiti sistem najamnog ropstva, koji je drži pod jarmom buržoazije. Prema tome, tajna organizacija komunistâ nije mogla postaviti kao svoj neposredan cilj obaranje *sadašnjih* vlada u Nemačkoj. Kako je bila stvorena ne da sruši sadašnje vlade, već ustaničku vladu koja će njih pre ili posle smeniti, njeni članovi bi mogli pružiti, a sigurno bi individualno i pružili, aktivnu pomoć revolucionarnom pokretu protiv sadašnjeg *status quo-a*; ipak *pripremanje* takvog pokreta na drugi način osim tajnim širenjem komunističkih ideja u masama nije moglo da bude cilj Saveza komunistâ. Većina njegovih članova je tako dobro shvatila ovaj njegov osnovni zadatak da su neki ambiciozni karijeristi², kad su pokušali da Savez pretvore u zavereničku organizaciju za dizanje revolucije *ex tempore*³, bili odmah iz njega isključeni.

Ni po kom zakonu na svetu ne bi se takav savez mogao kvalifikovati kao zaverenička organizacija, kao tajno udruženje koje ima veledajničke ciljeve. Ako je to bila zavera, nije bila zavera protiv postojeće vlade, već protiv njenih verovatnih naslednika. Pruska vlada je to znala. To je i bio razlog da se jedanaestorica optuženih drže osamnaest meseci u zatvorskim samicama i da ih za to vreme vlasti podvrgavaju nečuvenim sudskim ujdurmama. Pomislite samo: posle osam meseci pritvora, optuženi su bili zadržani u zatvoru još nekoliko meseci »zato što se nije moglo dokazati nikakvo njihovo kažnjivo delo! I kad su najzad bili izvedeni pred porotu, nije im se moglo dokazati nijedno

¹ Vidi u ovom tomu, str. 3—85. — ² Ovo se odnosi na Willich-Schapperovu frakciju, koja je u septembru 1850. bila isključena iz Saveza komunistâ. — ³ bez priprema, jednim mahom, na način improvizacije

jedino delo veleizdajničkog karaktera. Pa ipak su bili osuđeni, odmah će se videti kako.

Jedan od emisara Saveza¹ bio je uhapšen maja 1851, a na osnovu dokumenata koji su nađeni kod njega bila su izvršena druga hapšenja. Jedan pruski policijski činovnik, neki Stieber, odmah je dobio naređenje da uđe u trag ograncima tobožnje zavere u Londonu. Uspeo je da dođe do nekih papira koji su se odnosili na gore pomenute otpadnike od Saveza, koji su, pošto su bili isključeni, organizovali stvarno zavereničko udruženje u Parizu i Londonu. Do ovih papira došao je pomoću dvostrukog zločina. Neki čovek, po imenu Reuter, bio je potplaćen da obije pisaci sto sekretara tog udruženja² i da iz njega ukrade papire. Ali to još nije sve. Ova krađa je dovela do otkrića takozvane francusko-nemačke zavere u Parizu^[14], a potom i do suđenja njenim učesnicima, ali nije dala nikakav ključ za veliki Savez komunista. Pariskom zaverom, uzgred rečeno, rukovodilo je nekoliko ambicioznih budala i političkih hohštaplera u Londonu i jedan ranije osuđeni falsifikator³, koji je tada radio kao policijski špijun u Parizu; ljudi koje su oni obmanuli nadoknađivali su svoju potpunu političku beznačajnost besomučnim deklamacijama i krvožednim govorancijama.

Tada je pruska policija morala da krene u nova otkrića. Stvoreno je pravo odeljenje tajne policije u pruskoj ambasadi u Londonu. Policijski agent, po imenu Greif, vršio je svoje odvratno zvanje pod firmom *atašea* ambasade, što predstavlja metod koji bi bio dovoljan da sve pruske ambasade stavi van međunarodnog prava i koji se čak ni Austrijanci nisu usudili da primene. Po njegovim uputstvima radio je i neki Fleury, trgovac iz londonskog Cityja, čovek dosta imućan i s prilično dobrim vezama, jedan od onih bednih stvorova koji čine najpodlije stvari iz urođene sklonosti prema nitkovluku. Drugi agent bio je trgovački nameštenik po imenu Hirsch, koji je još pri svom dolasku bio raskrinkan kao špijun. On se ugurao u društvo nekih nemačkih komunista emigranata u Londonu, a ovi su ga, da bi prikupili dokaze o njemu, kratko vreme trpeli. Dokazi o njegovim vezama s policijom dobijeni su vrlo brzo, posle čega se g. Hirsch sam povukao. Ali, iako je time izgubio sve mogućnosti da dobije informacije za čije je pribavljanje bio plaćen, ipak nije sedeo besposlen. Otkad se povukao u Kensington, gde nikad nije sreo nijednog od pomenutih komunista, on je fabrikovao svake nedelje tobožnje izveštaje o tobožnjim sednicama tobožnje centralne uprave baš onog zavereničkog saveza čije konce pruska policija nije mogla da pohvata. Sadržina ovih izveštaja bila je potpuno apsurdna; nijedno ime nije bilo tačno, nijedno prezime nije bilo ispravno napisano, nijednom licu nisu stavljene u usta reči koje bi ono s nekom verovatnoćom moglo

¹ Nothjung — ² Dietza — ³ Cherval

da kaže. Njegov učitelj Fleury pomagao mu je u tom falsifikovanju, a još nije dokazano da i »ataše« Greif nije bio umešan u taj sramni posao. Iako izgleda neverovatno, ipak je pruska vlada primila te glupe izmišljotine za pravu pravcatu istinu, pa nije teško zamisliti kakvu su zbrku stvorili takvi iskazi u dokaznom materijalu koji je trebalo izneti pred porotu. Kad je došlo do suđenja, pojavio se kao svedok g. Stieber, već pomenuti policijski činovnik, zakleo se na sve te apsurdne i, ne bez izvesnog samodopadanja, tvrdio je da ima tajnog agenta koji je u vrlo bliskim vezama s onim ljudima u Londonu koji se navodno smatraju začetnicima ove strašne zavere. Ovaj tajni agent je zaista bio vrlo tajan, jer se osam meseci krio u Kensingtonu iz straha da će zaista videti nekog od ljudi o čijim je najskrivijenijim mislima, rečima i delima izveštavao iz nedelje u nedelju.

Međutim, gospoda Hirsch i Fleury imali su u rezervi još jedan izum. Oni su prepravili sve ove izmišljene izveštaje u »originalnu knjigu zapisnika« sa sednica vrhovne tajne uprave, čije je postojanje potvrdila pruska policija; i g. Stieber, nalazeći da se ova knjiga neobično tačno slaže s izveštajima koji su već bili primljeni od istih ljudi, odmah ju je izneo pred porotu, izjavljujući pod zakletvom da se posle ozbiljnog ispitivanja potpuno uverio da je knjiga — original. Tako je najveći deo besmislica koje je dostavio Hirsch bio objavljen. Možete zamisliti iznenađenje tobožnjih članova tajne uprave kad su videli da su o njima objavljene stvari o kojima pre toga nisu ni sanjali. Neki koji su se zvali Wilhelm dobili su ovde ime Ludwig ili Karl; drugi su tobože držali govore u Londonu, iako su u to vreme boravili na drugom kraju Engleske; za neke je bilo rečeno da su pročitali pisma koja nikad nisu ni primili; da su se redovno sastajali četvrtkom, mada su obično imali drugarski sastanak jednom nedeljno, i to sredom; jedan radnik koji je jedva umeo da piše figurirao je kao zapisničar i kao takav se potpisivao, a svi su govorili jezikom koji, iako može biti jezik pruskih policijskih odaja, zacemento ne može biti jezik sastanaka na kojima su većinu sačinjavali ljudi od pera koji su u svojoj zemlji bili cenjeni. I, kao kruna svega, bila je falsifikovana i jedna priznanica na izvesnu sumu novca koju su falsifikatori tobože platili za tu knjigu tobožnjem sekretaru fiktivne centralne uprave. Postojanje tog tobožnjeg sekretara zasnivalo se na vicu koji je neki pakosni komunist učinio s nesrećnim Hirschom.

Ovaj nespretni falsifikat bio je suviše skandalozan a da ne bi izazvao efekat suprotan onom koji se želeo. Mada su londonski prijatelji optuženih bili lišeni svake mogućnosti da pred porotu iznesu činjenice u toj stvari, mada je pošta zadržavala sva pisma koja su oni slali odbrani i mada dokumenti i afdavit¹ koji su mogli biti dotureni braniocima nisu bili priznati kao dokazni materijal, ipak je opšte negodovanje

¹ pismene izjave pod zakletvom

bilo toliko da su čak i javni tužioci, pa i g. Stieber — čija je zakletva bila data kao garantija autentičnosti knjige zapisnika — bili primorani da je priznaju za falsifikat.

Taj falsifikat, međutim, nije bio jedini koji je policija imala na duši. Za vreme suđenja iskrsla su još dva ili tri slučaja takve vrste. Policija je u dokumente koje je ukrao Reuter dopisala reči koje su iskrivile njihov smisao. Za jednu cedulju koja je sadržala očajne besmislice i bila napisana rukopisom koji je podražavao rukopis dr Marxa, tvrdilo se neko vreme da ju je napisao dr Marx, dok najzad javno tužilaštvo nije moralo priznati da je falsifikat. Ali umesto svake dokazane policijske infamije servirano je pet ili šest novih, koje nisu mogle biti odmah raskrinkane jer se odbrana našla u čudu, jer je trebalo pribaviti dokaze iz Londona, a svaka prepiska odbrane s londonskim komunistima emigrantima bila je na javnom suđenju tretirana kao saučesništvo u tobožnoj zaveri!

Da su Greif i Fleury zaista bili takvi kako su ovde predstavljeni, potvrdio je i sam g. Stieber u svom iskazu, a što se tiče Hirscha, on je pred londonskim policijskim sudijom priznao da je falsifikovao »knjigu zapisnika« po naređenju i uz saučesništvo Fleuryja, a zatim je pobeo iz Engleske da bi izbegao krivično gonjenje.

Vlada se pred poraznim otkrićima koja su izišla na videlo za vreme suđenja našla u velikom škripcu. Imala je porotu kakvu Rajnska provincija još nije videla: šest plemića, čistih reakcionara, četiri finansijska magnata, dva vladina činovnika. To nisu bili ljudi od kojih se moglo očekivati da će pažljivo ispitati haotičnu masu dokaza koja se nagomilala u toku šest nedelja, za koje vreme su im svakog dana punili uši da su ti optuženici vode jedne strašne komunističke zavere, skovane s namerom da se sruši sve što je sveto — privatna svojina, porodica, vera, poredak, vlada i zakon! Pa ipak, da nije vlada u isto vreme dala na znanje privilegovanim klasama da bi presuda oslobođanja na ovom procesu bila znak za ukidanje porote i da bi bila shvaćena kao otvorena politička demonstracija — kao dokaz da je buržoaska liberalna opozicija spremna da se udruži čak i s najekstremnijim revolucionarima — porota bi svakako donela oslobodavajuću presudu. Zahvaljujući retroaktivnoj primeni novog pruskog krivičnog zakonika, vlada je postigla da sedam zatvorenika budu osuđeni, dok su samo četvorica bila oslobođena. Osuđeni su kažnjeni na zatvor u trajanju od tri do šest godina^[284], o čemu ste, bez sumnje, svojevremeno bili obavesteni.

Naslov originala:

The Late Trial at Cologne

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 3645 od 22. decembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

KARL MARX

Otkrića o
komunističkom procesu
u Kelnu^[287]

Naslov originala:
Enthüllungen
über den Kommunisten-Prozeß zu Köln

Napisano od početka oktobra
do kraja decembra 1852.

Anonimno objavljeno
u Bazelu 1853. i u Bostonu 1853.
Ovo izdanje odgovara izdanju iz 1885.
koje je priredio Friedrich Engels.

Enthüllungen

über den

Kommunisten-Prozess

zu Köln.

Basel,

Buchdruckerei von Chr. Krüsi.

1853.

Naslovni list prvog izdanja Marxove brošure
«Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu»

I

Prethodne napomene

Nothjung je uhapšen 10. maja 1851. u Lajpcigu, a ubrzo zatim su uhapšeni Bürgers, Röser, Daniels, Becker i drugi. Četvrtog oktobra 1852. uhapšeni su se pojavili pred kelnskim porotnicima pod optužbom za »veleizdajničku zaveru« protiv pruske države. Istražni zatvor — u ćelijama — trajao je, dakle, skoro godinu i po dana.

Pri hapšenju Nothjunga i Bürgersa nađeni su *Manifest Komunističke partije*, *Statut Saveza komunista* (jednog komunističkog propagandnog društva), dva proglasa Centralne uprave tog saveza i nekoliko adresa i štampanih stvari. Kućni pretresi i hapšenja u Kelnu izvršeni su pošto se već osam dana znalo za Nothjungovo hapšenje. Da je, dakle, i bilo nekog materijala, on bi sigurno bio nestao. Lov se u stvari sveo na nekoliko nevažnih pisama. Godinu i po kasnije, kad su se uhapšeni najzad pojavili pred porotnicima, materijal optužbe prikupljan bona fide¹ nije se povećao ni za jedan jedini dokument. A ipak su sva nadležstva pruske države, kako uverava javno tužilaštvo (koje zastupaju von Seckendorff i Saedt), bila razvila najintenzivniju i najsvestraniju delatnost. Čime su se, dakle, bavila? Nous verrons!²

Neobično dugo držanje optuženih u istražnom zatvoru pravdalo se na veoma oštrouman način. Najpre se govorilo da saksonska vlada neće da izruči Pruskoj Bürgersa i Nothjunga. Kelnski sud je uzalud tražio od ministarstva u Berlinu da interveniše, ministarstvo u Berlinu se uzalud obraćalo vlastima u Saksoniji. Ipak se saksonska država umilostivila. Bürgers i Nothjung bili su izručeni. Najzad, oktobra 1851, stvar je napredovala toliko da su akta bila poslata krivičnom veću Apelacionog suda u Kelnu. Krivično veće je konstatovalo »da ne postoji objektivno činjenično stanje za tužbu, i stoga istraga mora početi iznova«. Revnost sudova bila je u međuvremenu podstaknuta baš u to vreme donesenim disciplinskim zakonom⁽²⁸⁸⁾, koji je pruskoj vladi omogućavao da ukloni svakog sudskog činovnika koji joj se ne sviđa. Ovog puta je, dakle, proces obustavljen jer nije bilo činjeničnog stanja krivice. U narednom kvartalu zasedanja po-

¹ u dobroj veri, revnosno — ² Videćemo!

rotnog suda proces je morao biti odložen jer je bilo suviše činjenica za zasnivanje tužbe. Gomila spisa je, uveravali su, tolika da tužilac ne može da je obradi. Malo-pomalo, on ju je savladao, oprituznica je bila uručena uhapšenima, početak pretresa zakazan za 28. jul. Ali se u međuvremenu razboleo upravnik policije Schulz, vladin zamajac procesa. Optuženi su morali da sede još tri meseca u Schulzovo zdravlje. Na sreću, umre Schulz, publika postade nestrpljiva i vlada je morala da dignu zavesu.

Za sve to vreme Uprava policije u Kelnu, Predsedništvo policije u Berlinu, Ministarstvo pravosuđa i Ministarstvo unutrašnjih poslova neprestano su se mešali u tok istrage, isto onako kao što se kasnije njihov dostojni predstavnik Stieber kao svedok mešao u javni sudski pretres u Kelnu. Vladi je pošlo za rukom da dobije takav porotni sud kakav nije zabeležen u analima Rajnske provincije. Pored pripadnika krupne buržoazije (Herstadt, Leiden, Joest), bio je zastupljen gradski patricijat (von Bianca, von Rath), seoski plemići (Häbling von Lanzenuer, baron Fürstenberg itd.), dva pruska vladina savetnika, od kojih je jedan kraljevski komornik (von Münch-Bellinghausen) i, najzad, jedan pruski profesor (Kräusler). U toj poroti bile su, dakle, zastupljene sve vladajuće klase Nemačke, i samo one.

Pred tom porotom pruska vlada je možda mogla udariti prekim putem i organizovati prosto tendenciozan proces. Doduše, dokumenti koje su Bürgers, Nothjung itd. priznali kao autentične i koji su kod njih bili nađeni nisu dokazivali nikakvu zaveru; oni nisu uopšte dokazivali nikakvu radnju predviđenu u Code pénal-u¹, ali su nepo- bitno dokazivali neprijateljski odnos optuženih prema postojećoj vladi i postojećem društvu. Ono što nije predvideo zakonodavac, mogla je dopuniti savest porotnikâ. Zar to nije bilo lukavstvo optuženih da svoj neprijateljski odnos prema postojećem društvu tako podese da se on ne ogreši ni o jedan paragraf zakonika? Zar neka bolest prestaje da bude zarazna ako je nema u nomenklaturi sanitarno-poli- cijske uredbe? Da se pruska vlada ograničila na to da na osnovu faktički postojećeg materijala dokaže štetnost optuženih i da se porota zadovoljila time da ih svojim »krivi su« učini neškodljivim, ko bi mogao da napadne vladu i porotu? Niko osim kratkovidog zanesenjaka koji misli da su pruska vlada i vladajuće klase u Pruskoj dovoljno jake da i svojim neprijateljima, dok se kreću u oblasti diskusije i propa- gande, mogu ostaviti slobodno polje.

Međutim, pruska vlada je sama sebi presekla taj široki put poli- tičkih procesa. Neuobičajenim odugovlačenjem, direktnim mešanjem ministarstva u tok istrage, tajanstvenim ukazivanjima na neslućene užase, hvalisavim izjavama o otkrivanju zavere koja obuhvata celu Evropu, upadljivo brutalnim postupanjem s uhapšenima, proces je bio pretvoren u monstr-proces, koji je privukao pažnju evropske

¹ Krivičnom zakoniku

štampe i izazvao maksimalnu podozrivu radoznalost publike. Pruska vlada dovela je sebe u položaj u kome je optužba već radi pristojnosti morala pružiti dokaze, a porota radi pristojnosti tražiti dokaze. Porota je i sama stajala pred jednom drugom porotom — porotom javnog mnjenja.

Da bi ispravila prvu pogrešku, vlada je morala učiniti drugu. Policija, koja je za vreme istrage fungirala kao istražni sudija, morala je za vreme pretresa istupiti kao svedok. Pored uobičajenog tužioca, vlada je morala postaviti i jednog neuobičajenog, pored javnog tužilaštva policiju, pored jednog Saedta i jednog Seckendorffa jednog Stiebera s njegovim Wermuth-om, njegovim Greifom i njegovim Goldheimom¹. Intervencija treće državne vlasti pred sudom postala je neizbežna da bi se pomoću čudotvornih dejstava policije jurističkoj optužbi neprestano liferovale činjenice, za čijom senkom je ona uzalud jurila. Sud je tako dobro shvatio ovu situaciju da su predsednik, sudija i javni tužilac s pohvalnom rezignacijom naizмениčno ustupali svoju ulogu policijskom savetniku i svedoku Stieberu i stalno se krili iza njegovih leđa. Pre nego što pređemo na osvetljavanje tih policijskih otkrovenja na kojima počiva »objektivno činjenično stanje«, koje krivično veće nije umelo da nađe, još jedna prethodna napomena.

Iz papira koji su nađeni kod optuženih i iz njihovih vlastitih izjava izlazilo je da je postojalo jedno nemačko komunističko društvo, čija je Centralna uprava prvobitno imala sedište u Londonu. Petnaestog septembra 1850. ta Centralna uprava se pocepala. Većina — optužnica je naziva »Marxova partija« — prenela je sedište Centralne uprave u Keln. Manjina — koju su Keljnani kasnije izbacili iz Saveza — etablirala se kao samostalna Centralna uprava u Londonu i ovde i na Kontinentu osnovala Separatni savez [Sonderbund].^[289] Optužnica naziva tu manjinu i njene pristalice »Willich-Schapperova partija«.

Saedt i Seckendorff tvrde da su cepanje londonske Centralne uprave izazvale čisto lične nesuglasice. Davno pre Saedta i Seckendorffa »viteški Willich« raširio je o uzrocima rascepa najinfamnije glasove među londonskom emigracijom, a g. Arnold Ruge, taj peti točak u državnim kolima centralnoevropske demokratije^[205], i slični ljudi spremno su mu poslužili kao kanali za nemačku i američku štampu. Demokratija je shvatila s kakvom lakoćom će pobediti komuniste ako »viteškog Willicha« improvizuje za predstavnika komunista. »Viteški Willich« shvatio je sa svoje strane da »Marxova partija« ne može da otkrije razloge rascepa a da ne izda jedno tajno društvo u Nemačkoj i specijalno da ne preda kelnsku Centralnu upravu očinskoj brizi pruske policije. Ove okolnosti danas više ne postoje, pa stoga citiramo neko-

¹ Imena policijskih činovnika i igra reči: Greif — fantastična krilata životinja s lavljim telom; Wermuth — pelinkovac; Goldheim(chen) — cvrčak, kućni papac

liko mesta iz poslednjeg zapisnika londonske Centralne uprave od 15. septembra 1850.¹

U obrazloženju svog predloga za odvajanje kaže Marx, između ostalog, doslovno: »Na mesto kritičkog shvatanja, manjina stavlja dogmatsko, na mesto materijalističkog — idealističko. Umesto stvarnih odnosa, za nju *puka volja* postaje pokretač revolucije. Dok mi govorimo radnicima: vi imate da prođete petnaest, dvadeset, pedeset godina građanskih ratova i borbi među narodima da biste izmenili ne samo odnose nego i same sebe i osposobili se za političku vlast, vi kažete naprotiv: „Mi moramo odmah doći na vlast, ili možemo leći da spavamo.“ Dok mi ukazujemo posebno nemačkim radnicima na nerazvijenost nemačkog proletarijata, vi na najnezgrapniji način laskate nacionalnom osećanju i staleškim predrasudama nemačkih zanatlija, što je, svakako, popularnije. Kao što demokrati reč *narod* pretvaraju u svetinju, tako vi postupate s rečju *proletarijat*. Kao i demokrati, i vi revolucionarni razvitak zamenjujete frazom o revoluciji« itd. itd.

Gospodin Schapper je u svom odgovoru kazao doslovno:

»Ja sam izrekao mišljenje koje je ovde pobijeno, jer ja sam uopšte u toj stvari entuzijast. Radi se o tome da li ćemo u početku mi skidati glave, ili će ih skidati nama.« (Schapper je čak obećao da će za godinu dana, dakle 15. septembra 1851, ostati bez glave.) »U Francuskoj dolaze radnici na red, a time i mi u Nemačkoj. Kad toga ne bi bilo, ja bih svakako legao da spavam, i onda bih mogao da imam drugu materijalnu situaciju. Ako mi dolazimo na red, možemo preduzeti takve mere koje će obezbediti vlast proletarijata. Ja sam fanatički za ovo shvatanje, ali Centralna uprava je htela suprotno« itd., itd.

Kao što se vidi, Centralna uprava se nije pocepala iz razloga lične prirode. Ali bi isto tako bilo pogrešno govoriti o principijelnoj razlici. Schapper-Willichova partija nije nikad pretendovala na čast da ima svoje vlastite ideje. Njoj je svojstveno samo čudno nerazumevanje tuđih ideja, koje ona fiksira kao simbol vere i usvaja kao frazu. Isto tako, bilo bi pogrešno optuživati Schapper-Willichovu partiju »kao partiju dela«, osim ako se pod delom razume besposličenje prikriiveno kafanskom galamom, izmišljenim zaverama i besadržajnim prividnim vezama.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 499—502.

II

Dietzova arhiva

Manifest Komunističke partije, nađen kod optuženih, štampan pred februarsku revoluciju i već godinama prodavan u knjižarama, ni po svom obliku ni po svojoj nameni nije mogao da bude program »zavere«. Zaplenjene *adrese* Centralne uprave govorele su isključivo o odnosu komunistâ prema budućoj vladi demokratije, dakle ne o vladi Friedricha Wilhelma IV. Najzad, *Statut* je bio statut tajnog propagandnog društva, a Code pénal ne predviđa nikakve kazne za tajna društva. Kao krajnji cilj te propagande ističe se uništenje postojećeg društva, ali je pruska država već jedanput propala i može još deset puta ponovo propadati i definitivno propasti a da postojećem društvu ne padne ni dlaka s glave. Komunisti mogu doprineti ubrzanju procesa uništavanja buržoaskog društva, a ipak uništavanje pruske države prepustiti buržoaskom društvu. Ako bi neko imao direktan cilj da sruši prusku državu i ako bi propovedao uništenje društva kao sredstvo za postizanje toga cilja, bio bi sličan onom ludom inženjeru koji je, da bi uklonio s puta gomilu smeća, hteo da digne zemlju u vazduh.

Ali ako je krajnji cilj Saveza *rušenje društva*, njegovo sredstvo nužno mora biti *politička revolucija*, a to rušenje sadrži u sebi rušenje pruske države, kao što zemljotres sadrži u sebi rušenje kokošarnika. — Ali, optuženi su polazili od kažnjivog mišljenja da će sadašnja pruska vlada pasti i bez njih. Zato oni nisu osnovali Savez za obaranje sadašnje pruske vlade, nisu mogli biti okrivljeni ni za kakvu »veleizdajničku zaveru«.

Da li su prve hrišćane ikad optuživali da im je cilj obaranje nekog provincijskog rimskog prefekta? Pruski državni filozofi od Leibniza do Hegela radili su na svrgavanju boga, a ako svrgavam boga, svrgavam i kralja po milosti božjoj, pa jesu li ih gonili zbog atentata na kuću Hohenzollern?

Mogla se, dakle, stvar vrteti i okretati kako se htelo, nađeni corpus delicti iščezao je kao avet pred dnevnim svetlom javnosti. Ostalo se na jadikovci krivičnog veća da ne postoji »objektivno činjenično stanje krivice«, a »Marxova partija« bila je dovoljno pakosna da za godinu i po dana, koliko je trajala istraga, ne doda *ni jotu činjeničnom stanju*.

Tome zlu moralo se doskočiti. Willich-Schapperova partija,

zajedno s policijom, doskočila mu je. Pogledajmo kako je nju g. Stieber, babica te partije, uveo u kelnski proces. (Vidi Stieberovo svedočenje na zasjedanju od 18. oktobra 1852.^[290])

Dok je Stieber u proleće 1851. boravio u Londonu, tobože da štiti posetioce Industrijske izložbe^[110] od njuškala i lopova¹, Predsedništvo berlinske policije poslalo mu je prepise papira nađenih kod *Nothjunga*.

«*Naročito mi je*», zaklinje se Stieber, «skrenuta pažnja na arhivu zavere, koja je, prema *papirima nađenim kod Nothjunga*, trebalo da bude u Londonu kod nekog *Oswalda Dietza* i da sadrži čitavu prepisku članova *Saveza*.»

Arhivu zavere? Čitavu prepisku članova *Saveza*? Ali Dietz je bio sekretar *Willich-Schapperove Centralne uprave*! Prema tome, ako se kod njega nalazila arhiva neke zavere, onda je to bila arhiva *Willich-Schapperove zavere*. Ako se kod *Dietza* nalazila prepiska *Saveza*, onda je to mogla biti samo prepiska *Sonderbunda*, koji je s kelnskim optuženicima u neprijateljstvu. Iz dokumenata nađenih kod *Nothjunga* proizlazi, međutim, i nešto više, naime da ništa u njima nije ukazivalo na *Oswalda Dietza* kao na čuvara arhive. Pa i kako bi *Nothjung* u *Lajpcigu* znao ono što je bilo nepoznato i samoj «*Marxovoj partiji*» u Londonu?

Stieber nije mogao reći direktno: Pazite, gospodo porotnici! Ja sam učinio neverovatna otkrića u Londonu. Na žalost, ona se odnose na jednu zaveru s kojom kelnski optuženici nemaju ničeg zajedničkog i o kojoj kelnski porotnici ne mogu da sude, a ipak je ona poslužila kao izgovor da se okrivljeni drže godinu i po dana u zatvorskim samicama. Ovako Stieber nije mogao da govori. Bilo je neophodno umešati *Nothjunga* u stvar da bi se otkrića izvršena u Londonu i ukradeni dokumenti doveli u prividnu vezu s kelnskim procesom.

Stieber se zaklinje da mu se neki čovek ponudio da za gotov novac kupi arhivu od *Oswalda Dietza*. Činjenica je prosto ovo: izvesni *Reuter*, pruski *mouchard*², koji nikad nije pripadao nekom komunističkom društvu, stanovao je u istoj kući s *Dietzom* i, dok je ovaj bio odsutan, obio mu pisati sto i ukrao papire. Da mu je g. Stieber platio za ovu krađu, to je verovatno, ali da se za taj manevar saznalo dok je Stieber boravio u Londonu, teško da bi ga to spaslo od putovanja u *Van-Dimenovu zemlju*.^[291]

Petog avgusta 1851. primio je Stieber u Berlinu «u čvrstom paketu u voštanom platnu» *Dietzovu arhivu* iz Londona, naime hrpu dokumenata, «šezdeset komada». Tako se zaklinje Stieber, a istovremeno se zaklinje da je taj paket, koji je primio *petog* avgusta 1851, sadržao između ostalog pisma berlinskog rukovodećeg okruga od *dvadesetog* avgusta 1851. Ako bi sad neko hteo da tvrdi da Stieber vrši krivo-

¹ U originalu igra reči: von Stiebern und Diebern (od pasa-tragača i lopova).
— ² policijski špijun

kletstvo kad uverava da je 5. avgusta 1851. primio pisma od 20. avgusta 1851, on bi s pravom odgovorio da kraljevski pruski savetnik ima isto pravo kao i jevandelista Matej, naime da čini hronološka čuda.^[292]

En passant¹. Iz nabiranja dokumenata ukradenih Willich-Schaperovoj partiji i iz datuma tih dokumenata izlazi da je ta partija, mada opomenuta Reuterovom krađom, i dalje nalazila načina da joj dokumenti budu krađeni i da dospevaju u ruke pruske policije.

Kad se Stieber domogao blaga uvijenog u čvrsto voštano platno, bilo mu je beskrajno milo. »Čitava mreža«, zaklinje se on, »ležala je pred mojim očima potpuno jasno.« A šta je to blago krilo u pogledu »Marxove partije« i kelnskih optuženika? Po vlastitoj Stieberovoj izjavi, ništa, baš ništa osim

»jedne originalne izjave većeg broja članova Centralne uprave, koji očigledno sačinjavaju jezgro „Marxove partije“, s datumom: London 17. septembra 1850, o njihovom istupanju iz Komunističkog društva usled poznatog raseca od 15. septembra 1850.«

Tako kaže sam Stieber, ali ni u toj bezazlenoj izjavi on ne može jednostavno da saopšti činjenicu. On je prinuđen da je digne na viši stepen, da bi joj dao policijsku važnost. Naime, ta originalna izjava sadrži samo saopštenje članova većine bivše Centralne uprave i njihovih prijatelja, u svega tri reda, da oni istupaju iz *javnog Radničkog udruženja* u Great Windmill Street-u^[293], a ne iz »komunističkog društva«.

Stieber je mogao svojim korespondentima uštedeti voštano platno, a svom nadležstvu poštanske troškove. Trebalo je samo da pronjuška² razne nemačke listove iz septembra 1850, pa da nade štampano, crno na belo, izjavu »jezgra Marxove partije«, u kojoj ona, obaveštavajući o svom istupanju iz Emigrantskog komiteta^[142], istovremeno obaveštava o svom istupanju iz Radničkog udruženja u Great Windmill Street-u.

Neposredni rezultat Stieberovih istraživanja bilo je, dakle, nečuveno otkriće da je »jezgro Marxove partije« istupilo iz javnog udruženja u Great Windmill Street-u 17. septembra 1850. »Čitava mreža kelnske zavere ležala je pred njegovim očima potpuno jasno.« Ali publika nije verovala njegovim očima.

¹ Uzgred rečeno. — ² Igra reči: Stieber — pas-tragač; durchstiebern — pronjuškati.

III

Chervalova zavera

Stieber je umeo da kaišari ukradenim blagom. Papiri koji su mu stigli 5. avgusta 1851. doveli su do otkrića takozvane »nemačko-francuske zavere u Parizu«. Oni su sadržali šest izveštaja Willich-Schapperovog emisara *Adolph-a Majera* iz Pariza i pet izveštaja pariskog rukovodećeg okruga Willich-Schapperovoj Centralnoj upravi. (Stieberovo svedočenje na zasjedanju od 18. oktobra.) Stieber preduzima jedno diplomatsko zabavno putovanje u Pariz i tamo se lično upoznaje sa velikim Carlier-om, koji je u famoznoj aferi lutrije sa zlatnim polugama¹ upravo bio dokazao da je, doduše, veliki neprijatelj komunista, ali još veći prijatelj tuđe privatne svojine.

»Zbog toga sam u septembru 1851. otputovao u Pariz. Kod tadašnjeg policijskog prefekta Carlier-a naišao sam na najljubazniju podršku . . . Pomoću francuskih policijskih agenata brzo i sigurno su pohvatani konci koji su bili otkriveni u londonskim pismima; pronađeni su stanovi pojedinih vođa zavere i moglo se motriti na svaki njihov korak, naročito na sve njihove skupove i svu njihovu prepisku. Tamo su otkrivene opasne stvari . . . Morao sam popustiti navaljivanjima prefekta Carlier-a, pa su u noći između 4. i 5. septembra 1851. preduzeti odlučni koraci.« (Stieberov iskaz od 18. oktobra.)

U septembru je Stieber otputovao iz Berlina. Uzmimo da je otputovao 1. septembra. U Pariz je stigao, u najboljem slučaju, 2. septembra uveče. U noći 4. septembra preduzimaju se odlučni koraci. Za razgovor s Carlier-om i za preduzimanje nužnih mera preostaje, dakle, 36 časova. U tih 36 časova »pronalaze se« ne samo stanovi pojedinih vođa; motri se na *sve* njihove pokrete, na *sve* njihove skupove, na *svu* njihovu prepisku, naravno tek pošto su »pronađeni« njihovi »stanovi«. Stieberov dolazak izaziva ne samo čudotvornu »brzinu i sigurnost francuskih policijskih agenata«, nego i vođe zavere čini

¹ Pariski policijski prefekt Carlier bio je 1850. zvanični pokrovitelj jedne lutrije za koju je dao inicijativu Louis Bonaparta. Prihod od lutrije, namenjen tobože otvaranju nalazišta zlata u Kaliforniji radnom snagom francuskih kažnjelnika, otišao je, zajedno s ogromnim sumama novca dobijenim od prodaje lažnih lozova, u džep Louis-a Bonaparte i njegove družine. Zgodici lutrije bile su zlatne poluge. Vidi u ovom tomu, str. 136.

»spremnim« da za 24 sata naprave toliko pokreta, održe toliko skupova i razviju toliku prepisku da se već sledeće večeri mogu protiv njih preduzeti odlučni koraci.

Ali 3. septembra ne samo da su pronađeni stanovi pojedinih vođa i da se motrilo na sve njihove pokrete, skupove i prepisku nego »francuski policijski agenti«, zaklinje se Stieber, »nalaze načina da prisustvuju sednicama zaverenika i da čuju njihove odluke o postupanju u narednoj revoluciji«.

Dakle, tek što su policijski agenti počeli da motre na skupove, a već pomoću motrenja nalaze načina da na njima prisustvuju, i tek što su se našli na jednoj sednici, već je tu više sednica, i tek što je tu nekoliko sednica, a već dolazi i do odluka o načinu delanja u narednoj revoluciji — i sve to istog dana. Istog dana kad Stieber upoznaje Carlier-a, Carlier-ov policijski personal upoznaje stanove pojedinih vođa, pojedini vođi upoznaju Carlier-ov policijski personal, pozivaju ga istog dana na svoje sednice, drže njemu za ljubav istog dana čitav niz sednica i ne mogu se od njega rastati a da brže-bolje ne donesu i zaključke o načinu delanja u narednoj revoluciji.

Ma koliko da je Carlier bio spreman — a niko neće posumnjati u njegovu spremnost da tri meseca pre državnog udara otkrije komunističku zaveru — Stieber očekuje od njega više nego što je on mogao da učini. Stieber traži policijska čuda, i ne samo traži, on u njih i veruje; on ne samo da u njih veruje, on se u njih zaklinje.

»Na početku poduhvata, naime preduzimanja koraka, najpre sam lično, s jednim francuskim komesarom, uhapsio opasnog Chervala, glavnog vođu francuskih komunista. On se žestoko odupirao, i zametnula se uporna borba s njim.«

Tako glasi Stieberov iskaz od 18. oktobra.

»Cherval je u Parizu izvršio na mene atentat, i to u mom stan, u koji se noću ušunja, pri čemu je moja žena, koja mi je pritekla u pomoć u tako izazvanoj borbi, bila ranjena.«

Tako glasi Stieberov drugi iskaz, od 27. oktobra.

U noći između 4. i 5. septembra Stieber preduzima korake protiv Chervala, i dolazi do borbe pesnicama u kojoj se odupire Cherval. U noći između 3. i 4. septembra Cherval preduzima korake protiv Stiebera, i dolazi do borbe pesnicama u kojoj se odupire Stieber. Ali upravo 3. septembra vladala je entente cordiale¹ između zaverenika i policijskih agenata, i zato je u toku jednog dana toliko učinjeno. A sad izlazi da nije samo Stieber 3. septembra ušao u trag zaverenicima, nego da su i zaverenici 3. septembra ušli u trag Stieberu. Dok su Carlier-ovi policijski agenti otkrivali stanove zaverenika, zaverenici su otkrili Stieberov stan. Dok je on prema njima igrao

¹ srdačan sporazum

ulogu »posmatrača«, oni prema njemu igraju aktivnu ulogu. Dok on sanja njihovu zaveru protiv vlade, oni spremaju atentat na njega lično.

U svom iskazu od 18. oktobra Stieber izjavljuje dalje:

»Prilikom ove borbe« (u kojoj je Stieber u ofanzivi) »opazio sam da se Cherval upinje da stavi u usta neki papir i da ga proguta. S teškom mukom uspeo sam da spasem polovinu papira, druga polovina bila je već progutana.»

Papir se, dakle, nalazio u ustima, među Chervalovim zubima, jer je spasena samo jedna polovina, dok je druga već bila progutana. Stieber i njegov pomagač, policijski komesar ili ko je već bio, mogli su spasti drugu polovinu jedino gurajući ruke u ždrelo »opasnog Cherval« . Najprirodniji način kojim se Cherval mogao braniti od takvog napada bilo je *ujedanje*, i stvarno su pariski listovi javili da je Cherval ujeo gospodu Stieber, ali u toj sceni Stieberu nije asistirala žena, nego policijski komesar. Stieber izjavljuje, naprotiv, da je u atentatu koji Cherval vrši u njegovom stanu bila ranjena gospođa Stieber, koja mu je pritekla u pomoć. Ako se uporede Stieberovi iskazi i vesti pariskih listova, izgleda da je Cherval u noći između 3. i 4. septembra ujeo gospodu Stieber da spase papire koje mu je g. Stieber u noći između 4. i 5. septembra istrkao iz usta. Stieber će nam odgovoriti da je Pariz grad čuda i da je još Larochevoucauld izjavio da je u Francuskoj sve moguće.

Ako za trenutak ostavimo verovanje u čuda, izgleda da su prva čuda nastala tako što je Stieber ceo niz radnji koje su vremenski znatno udaljene strpao u *jedan* dan, 3. septembar, a poslednja tako što je razne činjenice koje su se dogodile jedne večeri i na jednom mestu podelio na dve razne noći i dva razna mesta. Njegovoj priči iz *Hiljadu i jedne noći* suprotstavimo stvarno činjenično stanje. Ali pre toga, još jedan čudnovat fakat, mada ne čudo. Stieber je istrkao polovinu papira koji je Cherval progutao. Šta je sadržala spasena polovina? Sve ono što je Stieber tražio.

»Taj papir«, zaklinje se on, »sadržao je vanredno važnu instrukciju za emisara Gippericha u Strasburgu i njegovu *pumu adresu*.«

A sad predimo na činjenično stanje.

Petog avgusta 1851. Stieber je primio, kako sam kaže, u čvrsto voštano platno upakovanu Dietzovu arhivu. Osmog ili devetog avgusta 1851. obreo se u Parizu neki Schmidt. Schmidt je, izgleda, neizbežno ime za pruske policijske agente kad putuju inkognito. Stieber putuje 1845-1846. kao Schmidt u šleska brda, njegov londonski agent *Fleury* putuje 1851. kao Schmidt u Pariz. Ovaj traži tamo pojedine vođe Willich-Schapperove zaverе i najpre nalazi Cherval. On tvrdi da je pobegao iz Kelna i da je spasio tamošnju kasu Saveza, 500 talira. Legitimise se punomoćstvima iz Drezdena i raznih drugih mesta, govori o reorganizaciji Saveza i ujedinjavanjima raznih partija, pošto se rascepi zasnivaju na čisto ličnim razmimoilaženjima — policija

je već tada propovedala jedinstvo i ujedinjenje — i obećava da će 500 talira upotrebiti na to da savez ponovo dovede do cvetanja. Malo-pomalo Schmidt upoznaje pojedine šefove pariskih opština Schapper-Willichovog Saveza. On ne doznaje samo njihove adrese, on ih posećuje, špijunira njihovu prepisku, motri na njihovo kretanje, prodiere na njihove sednice, tera ih napred kao agent provokator. Cherval se naročito razmeće, utoliko više ukoliko ga njegov obožavalac Schmidt slavi kao još nepoznatu veličinu u Savezu, kao »glavnog vođu« koji dosad nije bio svestan svoje vlastite važnosti, što se već dešavalo mnogim velikim ljudima. Jedne večeri kada Schmidt zajedno sa Chervalom odlazi na sednicu Saveza, Cherval čita, pre nego što će ga poslati, svoje čuveno pismo Gipperichu. Tako je Schmidt saznao da postoji Gipperich. »Čim se Gipperich vrati u Štrasburg«, primetio je Schmidt, »poslaćemo mu doznaku na 500 talira koji se nalaze u Štrasburgu. Evo Vam adrese čoveka kod koga se čuva novac, a Vi mi dajte Gipperichovu adresu, da bih je kao legitimaciju poslao čoveku kome će se on javiti.« Tako je Schmidt dobio Gipperichovu adresu. Iste večeri kad je Cherval poslao pismo Gipperichu, samo četvrt sata kasnije, po naređenju datom preko električnog telegrafa, uhapšen je Gipperich, kod njega izvršen kućni pretres i čuveno pismo uhvaćeno. Gipperich je bio *uhapšen pre Cherala*.

Uskoro posle toga saopštio je Schmidt Chervalu da je u Pariz došao jedan pruski policajac po imenu Stieber, da je on ne samo otkrio Stieberov stan nego i od kelnera u kafani prekoputa tog stana čuo da je Stieber pregovarao o tome da se on, Schmidt, uhapsi. Cherval je, reče, čovek koji je kadar da udesi tog bednog pruskog policajca. »Biće bačen u Senu«, odgovara Cherval. Njih dvojica dogovoriše se da idućeg dana prodru u Stieberov stan i da pod bilo kakvim izgovorom utvrde da li je Stieber tu ili nije i da zapamte njegov lik. Iduće večeri naša dva junaka zaista preduzeše ekspediciju. Putem se Schmidt setio da bi bilo bolje da Cherval uđe u kuću, a da on patrolira pred kućom kao stražar. »Zapitaćeš«, rekao je potom, »vrataru za Stieberta, a Stieberu ćeš, ako te pusti u stan, kazati da želiš da govoriš s g. Sperlingom i upitaćeš ga da li je doneo očekivanu menicu iz Kelna. Čekaj, još nešto. Tvoj beli šešir je upadljiv. Suviše je demokratski. Evo, uzmi moj crni.« Šeširi se menjaju, Schmidt staje na svoje mesto kao stražar, Cherval zvoni i obreće se u Stieberovom stanu. Vratar je rekao da ne veruje da je Stieber kod kuće i Cherval se već htde vratiti kad začu ženski glas sa stepeništa: »Da, Stieber je kod kuće.« Cherval pođe za glasom koji ga dovede do subjekta sa zelenim naočarima, koji reče za sebe da je Stieber. Cherval izgovara ugovorenu formulu o menici i Sperlingu. »Ne može to tako«, žustro ga prekide Stieber, »dolazite ovamo u kuću, pitate za mene, a kad Vas pošalju gore, povlačite se itd. To mi je vrlo sumnjivo.« Cherval odgovara grubo, Stieber zvoni, u tren oka pojavljuje se nekoliko momaka i opkoljavaju Cherala, Stieber se maša za džep njegovog kaputa iz koga

viri pismo. Doduše, to nije bila Chervalova instrukcija za Gippericha, već Gipperichovo pismo Chervalu. Cherval pokušava da pojede pismo, Stieber mu gura ruku u usta. Cherval ujeda, odupire se i udara. Stieber hoće da spase polovinu, njegova bračna polovina drugu polovinu, i za svoju revnost u službi biva ranjena. Galama koju je ta scena prouzrokovala izmamila je mnoge stanare iz njihovih stanova. Za to vreme je jedan od Stieberovih momaka spustio zlatan sat preko ograde na stepenicama, i dok Cherval viče: »Mouchard!¹«, Stieber i kompanija viču: »Au voleur!² Vratar donosi zlatan sat, i poklik: »Au voleur!« postaje opšti. Cherval je uhapšen, a na izlazu ga ne čeka njegov prijatelj Schmidt, nego ga čekaju četiri-pet vojnika, koji ga prezimaju.

Pred činjeničnim stanjem iščekavaju sva čuda na koja se zakleo Stieber. Njegov agent Fleury operisao je preko tri nedelje i ne samo otkrio konce zavere nego i pomogao da se oni satakaju. Stieber treba samo još da dođe iz Berlina da bi mogao uskliknuti: Veni, vidi, vici!³ On može da pokloni Carlier-u gotovu zaveru, Carlier-u je potrebna samo još »spremnost« da preduzme energične korake. Gospodu Stieber ne treba da ujede Cherval 3. septembra, jer g. Stieber gura ruku u usta Chervalu 4. septembra. Gipperichova adresa i tačna instrukcija ne treba da izidu iz ždrele »opasnog Cherval«, kao Jona iz kitovog trbuha, pošto su upola pojedene. Jedino što ostaje čudno jeste vera porotnika u čuda, porotnika kojima Stieber sme ozbiljno da servira svoje lažne priče. Čistokrvni nosioci ograničene podaničke pameti!

»Cherval mi je u zatvoru«, zaklinje se Stieber (zasedanje od 18. oktobra), »sve otvoreno priznao, pošto sam mu, na njegovo najveće zaprepašćenje, pokazao sve njegove originalne izveštaje koje je slao u London i pošto je uvideo da sve znam.«

Ono što je Stieber najpre pokazao Chervalu nisu bili njegovi originalni izveštaji koje je slao u London. Njih je Stieber, zajedno s drugim dokumentima iz Dietzove arhive, tek kasnije poručio iz Berlina. Ono što mu je najpre pokazao bilo je jedno cirkularno pismo koje je potpisao Oswald Dietz, koje je Cherval upravo bio primio, i nekoliko poslednjih pisama od Willicha. Kako je Stieber došao do njih? Dok se Cherval grizao i tukao sa Stieberom i njegovom boljom polovinom, vredni Schmidt-Fleury odjurio je do gospode Cherval, jedne Engleskinje. Fleury, kao nemačko-londonski trgovac, govori, naravno, engleski, i saopštava joj da je njen muž uhapšen, da je opasnost velika i da ona treba da mu dade Chervalove papire, kako ga oni ne bi još više kompromitovali, te da ga je Cherval ovlastio da ih preda trećoj osobi. Kao dokaz da je pravi izaslanik, on pokazuje beli šešir koji je uzeo od Cherval, jer je izgledao suviše demokratski. Fleury je dobio pisma od gospode Cherval, a Stieber ih je dobio od Fleuryja.

¹ »Špijun!« — ² »Drž'te lopova!« — ³ Dođoh, videh, pobedih!

U svakom slučaju, Stieber je sad imao povoljniju bazu za operacije nego ranije u Londonu. Dietzove papire mogao je ukrasti, a Chervalove izjave mogao je praviti. Stieber, dakle, ovako navodi (na zasedanju od 18. oktobra) Chervalove reči »o vezama s Nemačkom«:

»On je, veli, boravio duže vreme u Porajnju i bio je 1848. u Kelnu. Tamo se upoznao s Marxom, koji ga je primio u Savez, na čijem je širenju u Parizu zatim revnosno radio na osnovu tamo već postojećih elemenata.«

Cherval je preporučio i primio u Savez Schapper u Londonu 1846, u vreme kad se Marx nalazio u Briselu i kad još nije ni bio član Saveza. Cherval, dakle, nije mogao 1848. godine da primi u taj isti Savez Marx u Kelnu.

Posle izbijanja martovske revolucije Cherval je otputovao na nekoliko nedelja u Rajnsku Prusku, ali se odande vratio u London, gde je živeo neprekidno od kraja proleća 1848. do leta 1850. On, dakle, nije mogao istovremeno »revnosno raditi na širenju Saveza u Parizu«, ili je Stieber, koji čini hronološka čuda, u stanju da čini i *prostorna* čuda i da čak trećim osobama daje svojstvo ubikviteta.

Marx je tek posle svog proterivanja iz Pariza, septembra 1849, pošto je u Londonu stupio u Radničko udruženje u Great Windmill Streetu, među stotinom drugih radnika površno upoznao i Cherval. On, dakle, nije mogao da ga upozna 1848. u Kelnu.

Cherval je u početku po svim tim tačkama Stieberu kazao istinu. Stieber je pokušao da ga prinudi na lažne iskaze. Da li je postigao svoj cilj? Za to govori samo Stieberov iskaz, dakle, jedan minus. Stieberu je, naravno, bilo mnogo stalo do toga da Cherval dovede u izmišljenu vezu s Marxom, da bi kelnske optuženike doveo u iskonstruisanu vezu s pariskom zaverom.

Čim se Stieber morao bliže upustiti u veze i prepisku Cherval i njegovih drugova s Nemačkom, on se čuva da samo i pomene Keln, ali zato sa samodopadljivom opširnošću govori o Hecku u Braunšvajgu, Laubeu u Berlinu, Reinigeru u Majncu, Tietzu u Hamburgu itd. itd., ukratko, o Willich-Schapperovoj partiji. Ta partija je, veli Stieber, imala »u rukama arhivu Saveza«. — Arhiva je izvesnom zabunom dospela iz njenih ruku u njegove. U toj arhivi on *nije* našao nijedan redak koji bi Cherval *pre rascepa* londonske Centralne uprave, pre 15. septembra 1850, uputio u London ili čak lično Marxu.

Pomoću Schmidt-Fleuryja Stieber je prevario gospodu Cherval i dočepao se papira njenog muža. I opet nije našao ni retka koji bi Cherval bio primio od Marxa. Da bi doskočio toj nevolji, on diktira Chervalu u pero: »da se zavadio s Marxom, jer je Marx, iako se Centralna uprava nalazila u Kelnu, zahtevao da se s njim još vodi prepiska«. Što Stieber ne nalazi nikakvu prepisku Marxa sa Chervalom pre 15. septembra 1850, to dolazi samo otud što je Cherval *posle* 15.

septembra 1850. prekinuo svaku prepisku s Marxom. Pends-toi, Figaro, tu n'aurais pas inventé cela!¹

Akti koje je pruska vlada napabirčila protiv optuženih za vreme istrage od godinu i po dana, jednim delom preko samog Stiebera, opovrgli su svaku vezu optuženih s pariskom opštinom² i s nemačko-francuskom zaverom.

Adresa londonske Centralne uprave od juna 1850. dokazala je da je opština u Parizu bila raspuštena pre rascepa Centralne uprave. Šest pisama iz Dietzove arhive dokazalo je da je, posle premeštanja Centralne uprave u Keln, pariske opštine ponovo osnovao emisar Willich-Schapperove partije A. Majer. Pisma pariskog rukovodećeg okruga koja se nalaze u toj istoj arhivi dokazala su da je taj okrug imao sasvim neprijateljski odnos prema kelnskoj Centralnoj upravi. Najzad, francuska optužnica je dokazala da se sve što je bilo pripisano u krivicu Chervalu i njegovim drugovima dogodilo tek 1851. Zbog toga je Saedt (zasedanje od 8. novembra), uprkos Stieberovim otkrićima, morao da pribegne mršavoj pretpostavci da je ipak moguće da je Marxova partija u neko vreme na neki način bila upletena u neku zaveru u Parizu, ali da se o tom vremenu i o toj zaveri ne zna ništa osim to da Saedt, po nalogu više vlasti, drži da je ona moguća. Prosudite sad kolika je tupavost nemačke štampe, koja trabunja o Saedtovoj oštroumnosti!

Pruska policija je de longue main³ pokušavala da Marxa i preko Marxa kelnske optuženike prikaže publici kao ljude upletene u nemačko-francusku zaveru. Za vreme pretresa u Chervalovom procesu policijski špijun Beckmann poslao je listu »Kölnische Zeitung«^[140] sledeću vest s datumom: Pariz, 25. februara 1852:

»Više optuženih nalazi se u bekstvu, među njima i izvesni A. Majer, za koga se tvrdi da je agent Marxa i kompanije.«

Isti list je na to doneo Marxovu izjavu⁴ da je »A. Majer jedan od najintimnijih prijatelja g. Schappera i bivšeg pruskog poručnika Willicha, a da on, Marx, nema s njim nikakve veze. A sad i sam Stieber u svom iskazu od 18. oktobra 1852. izjavljuje:

»Oni članovi Centralne uprave koje je Marxova partija isključila 15. septembra 1850. u Londonu poslali su A. Majera u Frankfurt itd.«

i čak govori o prepisci A. Majera sa Schapperom i Willichom.

Prilikom progona stranaca u Parizu, jedan član Marxove partije, *Konrad Schramm*, bio je u septembru 1851. uhapšen u jednoj kafani, zajedno sa 50 do 60 drugih gostiju, i zadržan skoro dva meseca u zatvoru pod optužbom da je učesnik zavere kojom je rukovodio Irac

¹ Obesi se, Figaro, nešto ovakvo ti ne bi izmislilo! (Beaumarchais, *La folle journée, ou le mariage de Figaro.*) — ² misli se: opštinom Saveza komunista — ³ odavno — ⁴ Vidi u ovom tomu, str. 189.

Cherval. Šesnaestog oktobra posetio ga je u pritvoru policijske pre-fekture jedan Nemač, koji mu se obratio ovim rečima:

«Ja sam pruski državni činovnik. Vama je poznato da su u svim delovima Nemačke, a naročito u Kelnu, izvršena mnogobrojna hapšenja u vezi s otkrivanjem jednog komunističkog društva. Pominjanje imena u pismu dovoljan je razlog da dotično lice bude uhapšeno. Vlada je u izvesnoj neprilici zbog velikog broja uhapšenih, o kojima ne zna da li s tom stvari imaju neke veze ili nemaju. *Mi znamo da Vi niste učestvovali u francusko-nemačkoj zaveri, ali zato Vi dobro poznajete Marxa i Engelsa i bez sumnje ste upućeni u sve pojedinosti nemačke komunističke organizacije.* Vi biste nas mnogo zadužili ako biste nam mogli dati potrebno obaveštenje o tome i ako biste hteli da poblizhe označite lica koja su kriva ili nevinna. Vi možete time doprineti oslobođenju velikog broja ljudi. Ako pristajete, mogli bismo o toj izjavi sastaviti jedan zapisnik. Vi nemate čega da se plašite zbog takve izjave» itd. itd.

Schramm je, razume se, ovom ljubaznom pruskom državnim činovniku pokazao vrata, protestovao kod francuskog ministarstva protiv takvih poseta i bio krajem oktobra proteran iz Francuske.

Da je Schramm pripadao »Marxovoj partiji«, znala je pruska policija iz izjave o istupanju iz Radničkog društva koja je nađena kod Dietza. Da »Marxova partija« nema veze sa Chervalovom zaverom, pruska policija je sama priznala pred Schrammom. Da se neka veza »Marxove partije« sa Chervalovom zaverom i mogla dokazati, ne bi se mogla dokazati u Kelnu, nego samo u Parizu, gde je u isto vreme kad i Cherval sedeo u zatvoru jedan član te partije. Ali se pruska vlada više od svega bojala suočenja Chervala sa Schrammom, koje bi unapred osujetilo sve što je ona protiv kelnskih optuženika mogla izvući iz pariskog procesa. Puštanjem Schramma na slobodu francuski istražni sudija izrekao je presudu kojom se priznaje da kelnski proces ne stoji ni u kakvoj vezi s pariskom zaverom.

Stieber čini poslednji pokušaj:

«Što se tiče gore pomenutog vođe francuskih komunista Chervala, dugo se uzalud nastojalo da se dozna ko je zapravo taj Cherval. Najzad se iz poverljive izjave koju je sam Marx dao jednom policijskom agentu doznalo da je Cherval čovek koji je 1845. pobegao iz zatvora u Ahenu, gde je sedeo zbog falsifikovanja menice, i koga je Marx 1848. za vreme tadašnjih nemira primio u Savez, odakle je otišao kao emisar u Pa.iz.»

Marx nije mogao da saopšti Stieberovom spiritusu familiarisu¹, policijskom agentu, da je Chervala primio u Savez 1848. u Kelnu, u koji ga je Schapper primio još 1846. u Londonu, niti da je ovog naterao da stanuje u Londonu, a istovremeno da torbari propagandom u Parizu. Isto tako, Marx nije mogao da Stieberovom alter ego², policijskom agentu kao takvom, saopšti još pre Stieberovog iskaza podatak da je Cherval 1845. sedeo u Ahenu i falsifikovao menicu, za

¹ čuvaru ognjišta, doma, duhu zaštitniku — ² drugom ja

koji je doznao tek iz Stieberovog iskaza. Takvi hysteron proteron¹ dopušteni su samo jednom Stieberu. Antički svet ostavio nam je svog *gladijatora koji umire*^[294], pruska država ostavlja posle sebe *Stiebera koji se zaklinje*.

Dakle, dugo, dugo se uzalud nastojalo da se dozna ko je zapravo Cherval. Uveče 2. septembra Stieber je stigao u Pariz. Uveče 4. septembra Cherval je uhapšen, uveče 5. septembra on je iz svoje ćelije doveden u jednu slabo osvetljenu salu. Tu je bio Stieber, ali pored Stiebera bio je i francuski policijski činovnik, neki Alzašanin, koji je rdavo govorio, ali dobro razumevao nemački, imao policijsku memoriju i koji pretencioznog i servilnog berlinskog policijskog savetnika nije baš smatrao prijatnim. U prisustvu tog francuskog činovnika vodio se sledeći razgovor:

Stieber na nemačkom jeziku: »Čujte, gospodine Chervale, mi vrlo dobro znamo kako stoji stvar s francuskim imenom i irskim pasošem. Mi Vas poznajemo. Vi ste rajnski Prus, Vi se zovete K., i samo do Vas stoji da izbegnete posledice, i to tako što ćete nam sasvim otvoreno priznati« itd. itd. Cherval je poricao. *Stieber*: »Te i te osobe koje su falsifikovale menice i pobile iz pruskog zatvora francuske vlasti su izručile Pruskoj, i stoga Vam još jedanput kažem da dobro promislite, radi se o dvanaest godina ćelijskog zatvora.« *Francuski policijski činovnik*: »Daćemo čoveku vremena da razmisli u svojoj samici.«

Cherval je bio vraćen u svoju ćeliju.

Stieber, razume se, nije mogao da kaže sve otvoreno; nije mogao priznati pred publikom da je hteo baukom izručenja i ćelijskog zatvora od dvanaest godina da iznudi od Chervala lažne iskaze.

Uprkos tome, Stieber još nije otkrio ko je u stvari Cherval. Pred porotnicima ga još naziva Cherval, a ne K. Još više. On ne zna ni gde zapravo boravi Cherval. Na zasedanju od 23. oktobra izjavljuje da on još sedi u Parizu. Na zasedanju od 27. oktobra, pritešnjen pitanjem advokata Schneidera II: »Ne boravi li više puta pominjani Cherval trenutno u Londonu?«, Stieber odgovara da »ne može o tome dati nikakvo obaveštenje, nego samo može reći da se pronose glasovi da je Cherval pobegao u Pariz«.

Pruska vlada doživela je sudbinu koju je obično doživljavala: da bude nasamarena. Francuska vlada dozvolila joj je da vadi kestenje nemačko-francuske zavere iz vatre, ali joj nije dozvolila da ih jede. Cherval je znao da stekne blagonaklonost francuske vlade, i ona ga je nekoliko dana posle završetka zasedanja pariskog porotnog suda pustila da zajedno s Gipperichom umakne u London. Pruska vlada mislila je da je u Chervalu stekla oruđe za kelnski proces, a samo je zavrbovala za francusku vladu jednog agenta više².

Dan pre tobožnjeg Chervalovog bekstva pojavio se kod njega jedan pruski faquin³ u crnom fraku, manšetama, sa crnim čupavim

¹ izvrtanja redosleda — ² Vidi u ovom tomu, str. 471—478. — ³ protuva, skitnica

brkovima, kratko podšišanom retkom i prosedom kosom, jednom rečju — sasvim zgodan momak, za koga mu je kasnije rečeno da je policijski poručnik Greif i koji se kasnije i predstavio kao Greif. Dozvolu za posetu Greif je dobio direktno od ministra policije, zaobišavši policijskog prefekta. Ministra policije je golicalo da podvali dragim Prusima.

Greif: «Ja sam pruski činovnik poslan ovamo da s Vama stupim u pregovore. Vi nećete odavde nikad izići osim preko nas. Evo mog predloga. Zatražite molbom upućenom francuskoj vladi, koja je već obećala da će dati pristanak, da Vas izruče Pruskoj, jer ste nam tamo potrebni kao svedok u Kelnu. Pošto izvršite svoju dužnost i pošto stvar bude gotova, pustićemo Vas uz časnu reč na slobodu.»

Cherval: «Izići ću ja i bez Vas.»

Greif s uverenosti: «To je nemoguće!»

Greif je pozvao i Gippericha i predložio mu da na pet dana pođe kao komunistički emisar u Hanover. I opet bez uspeha. Idućeg dana su Cherval i Gipperich pobjegli. Francuske vlasti su se smeškale, depeša o tom nesrećnom događaju otišla je u Berlin, a Stieber se još 23. oktobra zaklinje da Cherval sedi u Parizu i još 27. oktobra ne može da pruži nikakvo obaveštenje i zna samo da se pronose glasovi da je Cherval umakao »u Pariz«. Međutim, za vreme kelnskog pretresa policijski poručnik Greif posetio je Chervala u Londonu tri puta, između ostalog zato da dozna Netteovu parisku adresu, pošto se mislilo da je moguće od njega kupiti svedočenje protiv kelnskih optuženika. Potez nije uspeo.

Stieber je imao razloga da svoj odnos sa Chervalom ostavi nerasvetljenim. Zato je K. ostao uvek Cherval, Prus je ostao Irac, a Stieber još ni danas ne zna gde boravi Cherval i »ko je zapravo Cherval«*.

* Ni u »Crnoj knjizi«^[206] Stieber još ne zna ko je zapravo Cherval. U njenom drugom delu, str. 38, pod br. 111 stoji — Cherval: vidi Crämer; a pod br. 116 Crämer: »saobrazno br. 111 pod imenom Cherval razvio je vrlo veliku aktivnost za Savez komunista. U Savezu on ima i ime Frank. Pod imenom Cherval bio je od porotnog suda u Parizu februara 1853« (treba da stoji 1852) »osuđen na 8 godina zatvora, ali je uskoro pobjegao i otišao u London«. Toliko je znao Stieber u drugom delu knjige koji registruje lične podatke alfabetskim redom i po brojevima predanih sumnjivih lica. On je već zaboravio da mu se u prvom delu, str. 81, omaklo priznanje: »Cherval je, naime, sin nekog rajnskog činovnika po imenu Josepha Krämera, koji je« (dabome koji? otac ili sin?) »kao litograf zloupotrebio svoj zanat za falsifikovanje menica i zbog toga bio uhapšen, ali je 1844. pobjegao iz zatvora u Kelnu« (pogrešno, u Ahenu!) »i umakao u Englesku, a kasnije u Pariz.« — Uporedi s ovim gore navedene Stieberove iskaze pred porotnicima. Policija apsolutno ne može da govori istinu. [*Engelsova napomena u izdanju od 1885.*]

U Chervalovoj prepisci s Gipperichom trolist Seckendorff-Saedt-Stieber je najzad imao ono što je želeo:

Schinderhannes, Karlo Moor

Nahm ich mir als Muster vor.¹ (296)

Da bi se duboko useklo u inertnu moždanu materiju 300 najjačih poreskih obveznika koje predstavlja porotni sud, Chervalovo pismo Gipperichu imalo je čast da bude tri puta pročitano. Svaki znalac je iza ovog bezazlenog ciganskog patosa odmah poznao budalu koja pokušava da sebi i drugima izgleda strašna.

Dalje, Cherval i drugovi delili su opšta očekivanja demokratije od čudesnih dejstava u drugu [nedelju] maja 1852.^[66] i rešili su da i oni u drugu [nedelju] maja dignu revoluciju. Schmidt-Fleury je doprineo da ta fiksna ideja dobije formu plana. Tako su Cherval i kompanija dospeli pod pravnu kategoriju zavere. Tako su poslužili kao dokaz da je zaveru koju kelnski optuženici nisu kovali protiv pruske vlade ipak kovala Chervalova partija protiv Francuske.

Preko Schmidt-Fleuryja pruska vlada je pokušala da isfabrikuje tobožnju vezu između pariske zavere i kelnskih optuženika, i na nju se preko Stieberta zaklela. Stieber-Greif-Fleuryjevo trojedinstvo igra glavnu ulogu u Chervalovoj zaveri. Mi ćemo ga kasnije ponovo naći na delu.

Da rezimiramo:

A je republikanac, *B* se takođe naziva republikancem. *A* i *B* su zavađeni. *B* pravi po naređenju policije paklenu mašinu. *A* je posle toga izveden pred sud. Ako je *B* pravio paklenu mašinu, a ne *A*, krivica je u tome što je *A* zavađen sa *B*-om. Da bi se *A*-u dokazala krivica, poziva se *B* da svedoči protiv njega. To je bio humor Chervalove zavere.

Razumljivo je da je ta logika propala pred publikom. Stieberova »činjenična« otkrića rasplinula su se u smradnim isparenjima; ostalo se na tužnom priznanju krivičnog veća da »ne postoji objektivno činjenično stanje krivice«. Bila su potrebna nova policijska čuda.

¹ Schinderhannesa i Karla Moora uzeh za svoje uzore. (Schinderhannes — poznati razbojnik (vidi u Registru imena), Karl Moor — lice iz Schillerove drame *Razbojnici*.)

IV

Originalna knjiga zapisnika

Na zasedanju od 23. oktobra predsednik¹ primećuje: »Polijski savetnik Stieber obavestio me je da ima da dá nove važne iskaze«, i u tu svrhu ponovo poziva pomenutog svedoka. Stieber iskače i počinje da inscenira.

Dosad je Stieber govorio o delatnosti Willich-Schapperove partije ili, kraće, Chervalove partije, o njenoj delatnosti *pre* i *posle* hapšenja kelnskih optuženika. O samim optuženicima nije govorio ništa, ni *pre* ni *posle* njihovog hapšenja. Chervalova zavera je nikla *posle* hapšenja prisutnih optuženika, pa Stieber sad izjavljuje:

«Ja sam u svojim dosadašnjim iskazima govorio o položaju Saveza komunista i delatnosti njegovih članova samo *do hapšenja* optuženih.»

On priznaje, dakle, da Chervalova zavera nema nikakve veze »sa stanjem u Savezu komunista i delatnošću njegovih članova«. On priznaje *bezvrednost* svojih dosadašnjih iskaza. Štaviše, on tako malo drži do svoje izjave od 18. oktobra da smatra izlišnim da i dalje poistovećuje Chervalu s »Marxovom partijom«.

«Pre svega», veli, »postoji još i Willichova frakcija, od koje je zasad uhvaćen samo Cherval u Parizu itd.»

Aha! Glavni šef Cherval je, dakle, jedan od vođa Willichove frakcije!

Ali Stieber sad ima da dá *najvažnije* iskaze, ne samo *najnovije* nego i *najvažnije!* Najnovije i najvažnije! Ovi najvažniji iskazi izgubili bi od važnosti kad ne bi bila naglašena nevažnost dosadašnjih iskaza. Dosad nisam zapravo ništa saopštio, kaže Stieber, ali sad počinjem. Pazite! Dosad sam govorio o Chervalovoj partiji, koja je neprijateljski raspoložena prema optuženima, što zapravo ovamo ne spada. Sad ću da govorim o »Marxovoj partiji«, o kojoj se u ovom procesu jedino i radi. Ipak, ovako prosto Stieber nije smeo da govori. Zato on kaže:

«Ja sam dosad govorio o Savezu komunista *pre* hapšenja optuženih, a sad ću govoriti o Savezu komunista *posle* hapšenja optuženih.»

¹ Göbel

Sa svojstvenom mu virtuožnošću on ume, čak i čisto retorskoj frazi da dá karakter krivokletstva.

Posle hapšenja kelnskih optuženika Marx je formirao novu Centralnu upravu.

«To proizlazi iz iskaza jednog policijskog agenta¹, koga je još pokojni upravnik policije Schulz umeo da ubaci u londonski Savez i u neposrednu Marxovu blizinu.»

Ova nova Centralna uprava vodila je knjigu zapisnika, i Stieber sada ima ovu »originalnu knjigu zapisnika«. Ona dokazuje strašna rovarjenja u Rajnskoj provinciji, u Kelnu, pa čak i u samoj sudnici. Ona sadrži dokaz da su se optuženi iza zatvorskih zidova stalno dopisivali s Marxom. Jednom rečju: Dietzova arhiva bila je Stari zavet, a originalna knjiga zapisnika je Novi zavet. Stari zavet je bio upakovan u čvrsto voštano platno, a Novi zavet je povezan u strašni crveni safijan. Crveni safijan je, svakako, demonstratio ad oculos², ali svet je danas nepoverljiviji nego u Tomino vreme, on ne veruje ni u ono što vidi. Ko još veruje u Zavet, Stari i Novi, otkako je pronađena mormonska vera?⁽²⁹⁷⁾ Stieber, koji nije baš nesklon mormonskoj veri, predvideo je čak i to.

«Moglo bi mi se, dakako», primećuje mormonac Stieber, «moglo bi mi se, dakako, prigovoriti da su sve to samo priče prezrenih policijskih agenata, ali», zaklinje se Stieber, «ja imam potpune dokaze istinitosti i pouzdanosti njihovih saopštenja.»

Razumejte dobro! Dokaze istinitosti i dokaze pouzdanosti, i to potpune dokaze! *Potpune* dokaze! A koji su to dokazi?

Stieber je odavno znao

«da postoji tajna prepiska između Marxa i optuženih koji se nalaze u zatvoru, ali nisam mogao da uđem u trag toj prepisci. *Ali mi je prošle nedelje došao vanredni kurir iz Londona* i doneo vest da je, najzad, otkrivena tajna adresa preko koje se ta korespondencija vodila; to je adresa trgovca D. Kothesa na Starom trgu u Kelnu. Isti kurir doneo mi je originalnu knjigu zapisnika koju je vodila londonska Centralna uprava, a koja je nabavljena od jednog člana Saveza, za novac.»

Stieber se stavlja u vezu s upravnikom policije Geigerom i s Direkcijom pošte.

«Preduzimaju se potrebne mere opreznosti, i već *posle dva dana* večernjom poštom dolazi iz Londona pismo adresirano na Kothesa. To pismo je *na traženje višeg javnog tužilaštva* zaplenjeno, otvoreno i u njemu je nađena instrukcija na sedam stranica za advokata Schneidera II, pisana Marxovom rukom. Pismo sadrži uputstvo kako treba voditi odbranu... Na poledini pisma nalazilo se veliko latinično slovo B. Od pisma je, pored kopije, zadržano jedno parče originala koje

¹ Hirscha — ² očigledan dokaz

se moglo lako odvojiti, i *originalni koverat*. Zatim je pismo stavljeno u nov koverat i zapečaćeno, i u takvom stanju predato jednom policijskom činovniku, sa službom van Kelna, s nalogom da ode Kothesu i da mu se predstavi kao Marxov emisar⁹ itd.

Stieber zatim nastavlja da priča odvratnu policijsku i slugansku komediju kako je taj policijski činovnik igrao ulogu Marxovog emisara itd. Kothes je uhapšen 18. oktobra i posle 24 sata izjavio je da B na unutrašnjoj adresi pisma znači Bermbach. Devetnaestog oktobra uhapšen je Bermbach i kod njega je izvršen kućni pretres. Dvadeset prvog oktobra Kothes i Bermbach pušteni su na slobodu.

Stieber je ovaj iskaz dao u subotu, 23. oktobra. »*Prošle nedelje*«, dakle u nedelju 17. oktobra, došao je, kako on kaže, vanredni kurir s Kothesovom adresom i s originalnom knjigom zapisnika, dva dana posle kurira stiglo je pismo za Kothesa, dakle 19. oktobra. Ali Kothes je bio uhapšen još 18. oktobra zbog pisma koje mu je policijski činovnik predao 17. oktobra. Pismo upućeno Kothesu stiglo je, dakle, dva dana ranije nego kurir s Kothesovom adresom, ili je Kothes bio uhapšen 18. oktobra za pismo koje je primio tek 19. oktobra. Hronološko čudo?

Kasnije, uplašen pitanjima advokata, Stieber izjavljuje da je kurir s Kothesovom adresom i s originalnom knjigom zapisnika došao 10. oktobra. Zašto 10. oktobra? Zato što je 10. oktobar takođe pao u nedelju, pa je 23. oktobra takođe bila jedna »prošla« nedelja, — zato što u odnosu na »prošlu« nedelju prvobitni iskaz ostaje na snazi, a krivokletstvo se s te strane prikrija. Ali onda je pismo stiglo ne dva dana, već čitavu nedelju dana kasnije od kurira. Krivokletstvo pada sad na pismo, umesto na kurira. Stieberovim zakletvama dešava se što i Lutherovom seljaku. Pomognu li mu s ove strane da se popne na konja, on pada s njega s one strane.^[298]

Najzad, na zasedanju od 3. novembra policijski poručnik Goldheim iz Berlina izjavljuje da je policijski poručnik Greif iz Londona predao Stieberu knjigu zapisnika pred njim i pred upravnikom policije Wermuth-om 11. oktobra, dakle u jedan ponedeljak. Goldheim, dakle izjavljuje da je Stieber kriv za dvostruko krivokletstvo.

Kao što pokazuje originalni koverat s londonskim poštanskim žigom Marx je pismo upućeno Kothesu predao na poštu u četvrtak, 14. oktobra. Pismo je, dakle, moralo stići u petak uveče, 15. oktobra. Kurir koji je dva dana pre nego što je ovo pismo stiglo predao Kothesovu adresu i originalnu knjigu zapisnika morao je, dakle, stići u sredu, 13. oktobra. Ali on nije mogao stići ni 17. oktobra, ni 10. ni 11. oktobra.

Greif je kao kurir doneo Stieberu razume se svoju originalnu knjigu zapisnika iz Londona. Kako je stvar stajala s tom knjigom, Stieber je znao isto tako dobro kao i njegov pajtaš Greif. Zbog toga je oklevao da je podnese sudu, jer se ovog puta nije radilo o iskazima iz

zatvorskih rešetaka u Mazasu.^[299] Onda je došlo Marxovo pismo. Stieberu je laknulo. Kothes je samo adresa, jer pismo nije upućeno Kothesu, nego latiničnom B, koje se nalazi na poledini priloženog zatvorenog pisma. Kothes je, dakle, faktički samo adresa. Uzmimo da je on *tajna* adresa. Uzmimo, dalje, da je on tajna adresa pomoću koje se Marx dopisuje s kelnskim optuženicima. Uzmimo, najzad, da su naši londonski agenti po istom kuriru istovremeno poslali originalnu knjigu zapisnika i tu tajnu adresu, a da je pismo stiglo dva dana kasnije nego što su stigli kurir, adresa i knjiga zapisnika. Na taj način ubijamo jednim udarcem dve muve. Prvo dokazujemo tajnu prepisku s Marxom, drugo — dokazujemo autentičnost originalne knjige zapisnika. Autentičnost originalne knjige zapisnika dokazana je tačnošću adrese, a tačnost adrese dokazana je pismom. Pouzdanost i istinoljubivost naših agenata dokazana je adresom i pismom, autentičnost originalne knjige zapisnika dokazana je pouzdanošću i istinoljubivošću naših agenata. Quod erat demonstrandum¹. Zatim vedra komedija sa stranim policijskim činovnikom; zatim misteriozna hapšenja; publika, porotnici i sami optuženi biće kao gromom pogođeni.

A zašto nije Stieber izveo, što je bilo sasvim lako, da njegov *vanredni kurir* dode 13. oktobra? Zato što inače ne bi bio vanredan, zato što je hronologija, kao što smo videli, njegova slaba strana, a obični kalendar je nešto što je ispod dostojanstva jednog pruskog policijskog savetnika. Osim toga, on je zadržao originalni koverat pisma; ko bi, dakle, mogao toj stvari da uđe u trag?

U svom iskazu Stieber se ipak a priori kompromitovao prećutkivanjem jedne činjenice. Ako su njegovi agenti znali Kothesovu adresu, znali su i čoveka koga je krilo misteriozno B na poledini unutrašnjeg pisma. Stieber je bio tako malo upućen u misterije latiničnog B da je 17. oktobra naredio da pretresu Beckera u zatvoru, ne bi li kod njega našao Marxovo pismo. Tek iz Kothesovog iskaza saznao je da je slovo B označavalo Bermbacha.

Pa kako je Marxovo pismo dospelo u ruke pruske vlade? Vrlo prosto. Pruska vlada redovno otvara pisma poverena njenoj pošti, a za vreme kelnskog procesa činila je to s naročitom istrajnošću. Ahen i Frankfurt na Majni mogu da pričaju o tome. Zavisi od pukog slučaja šta će da prođe, a šta će da zaglavi.

S originalnim kurirom pala je i originalna knjiga zapisnika. Naravno, na zasedanju od 23. oktobra, kad je trijumfalno otkrio sadržinu Novog zaveta, crvene knjige, Stieber to još nije slutio. Prvi rezultat njegovih iskaza bilo je ponovno hapšenje Bermbacha, koji je prisustvovao sudskom pretresu kao svedok.

Zašto je Bermbach bio ponovno uhapšen?

Zbog papira koji su kod njega nađeni? Ne, jer je posle kućnog pretresa bio pušten na slobodu. Uhapšen je 24 sata posle Kothesovog

¹ Što je i trebalo da se dokaže.

hapšenja. Da je, dakle, imao kod sebe kompromitujuće dokumente, oni bi sigurno bili nestali. Otkud, dakle, hapšenje svedoka Bermbacha, dok su svedoci Hentze, Hätzel, Steingens, koji su, kao što je bilo konsultovano, znali za Savez ili u njemu učestvovali, mirno sedeli na klupi za svedoke?

Bermbach je od Marxa primio pismo koje je sadržalo samo kritiku tužbe i ništa više. Stieber je priznao činjenicu — jer je pismo ležalo pred porotnicima, samo je u svom policijsko-hiperboličnom maniru tu činjenicu izrazio na ovaj način: »Sam Marx vrši iz Londona neprekidan uticaj na ovaj proces.« A porotnici su se pitali, kao što je Guizot pitao svoje birače: Est-ce que vous vous sentez corrompus?¹ Čemu, dakle, Bermbachovo hapšenje? Pruska vlada nastojala je od samog početka istrage da optuženima *principijelno, sistematski* oduzme sredstva odbrane. Advokatima je, kao što su oni na javnom zasjedanju izjavili, bilo uskraćeno, u direktnoj suprotnosti sa zakonom, opštenje s optuženima, čak i posle dostavljanja optužnice. Od 5. avgusta 1851. Stieber je, prema vlastitoj izjavi, posedovao Dietzovu arhivu. Dietzova arhiva nije bila priložena optužnici. Tek 18. oktobra 1852, usred javnog zasjedanja, ona se predočava sudu, ali predočava samo ukoliko se to Stieberu čini shodnim. Trebalo je da porotnici, optuženi i publika budu iznenađeni, zapanjeni, a da advokati budu pred policijskim iznenađenjem bez ikakvog oružja.

A tek posle predočavanja originalne knjige zapisnika! Pruska vlada je strepela pred otkrićima. Bermbach je primio od Marxa materijal za odbranu; moglo se pretpostaviti da će primiti objašnjenja o knjizi zapisnika. Hapšenjem Bermbacha proklamovan je jedan nov zločin: prepiska s Marxom, i za taj zločin predviđena kazna zatvora. Time je trebalo svakog pruskog građanina odvratiti od toga da posluži kao adresa. A bon entendeur demi mot². Bermbach je bio *stavljen pod katanac* da bi se *isključio* materijal za odbranu. I Bermbach sedi pet nedelja. Da je bio pušten odmah po završetku procesa, pruski sudovi bi otvoreno proklamovali svoju bespogovornu ropsku potčinjenost pruskoj policiji. Bermbach je sedeo ad majorem gloriam³ pruskih sudija.

Stieber se zaklinje da je

»Marx posle hapšenja kelnskih optuženika ponovo sastavio ruševine svoje partije u Londonu i s nekih osamnaest ljudi formirao novu Centralnu upravu« itd.

Ove ruševine se nikad nisu raspale, nego su bile tako sastavljene da su od septembra 1850. neprestano sačinjavale private society⁴. Stieber ih jednim naređenjem uklanja sa sveta, da bi ih posle hapšenja kelnskih optuženika drugim naređenjem vratio u život, i to kao novu Centralnu upravu.

¹ Osećate li se korumpirani? — ² Onome ko shvata, dovoljno je i pola reči.

³ za veću slavu — ⁴ privatno društvo

U ponedjeljak, 25. oktobra, stigao je u London list »Kölnische Zeitung« s izveštajem o Stieberovom iskazu od 23. oktobra.

»Marxova partija« niti je stvorila novu Centralnu upravu, niti je vodila zapisnike o njenim sastancima. Ona se odmah setila ko je glavni fabrikant Novog zaveta — *Wilhelm Hirsch iz Hamburga*.

Hirsch se početkom decembra 1851. javio »Marxovom društvu« kao komunistički emigrant. U isto vreme pisma iz Hamburga javljala su za njega da je špijun. Ipak je bilo odlučeno da se neko vreme trpi u društvu, da se na njega motri i da se pribave dokazi o njegovoj krivici ili nevinosti. Na sastanku od 15. januara 1852. pročitano je jedno pismo iz Kelna u kome jedan Marxov prijatelj pominje ponovno odugovlačenje procesa i teškoće koje postoje, čak i za rođake, da se dobije dozvola za posetu uhapšenih. Tom prilikom pomenuto je ime supruge dr Danielsa. Palo je u oči da Hirsch posle te sednice nije bio viđen ni »u neposrednoj blizini«, niti u perspektivi. Drugog februara 1852. Marx je primio iz Kelna vest da je kod supruge dr Danielsa izvršen kućni pretres na osnovu jedne policijske denuncijacije, prema kojoj je u londonskom komunističkom društvu pročitano pismo gospođe Daniels Marxu, a Marxu stavljeno u dužnost da odgovori gospođi Daniels; da Marx radi na reorganizovanju Saveza u Nemačkoj itd. Ova denuncijacija sačinjava od reči do reči prvu stranicu originalne knjige zapisnika. — Marx je obratnom poštom odgovorio da mu gospođa Daniels nije nikad pisala, pa da, prema tome, nije mogao da čita njeno pismo; da je čitava denuncijacija izmišljotina nekog Hirscha, pokvarenog mladog čoveka, koji se ne libi da pruskoj policiji za gotove pare napriča onoliko laži koliko ona želi.

Posle 15. januara Hirsch je nestao sa sastanaka i bio definitivno isključen iz društva. Istovremeno je bilo odlučeno da se promeni lokal u kome se društvo sastajalo i dan sastanaka. Dotad su se sastanci održavali u Farringdon Streetu, City, kod J. W. Mastersa, Markethouse, i to *četvrtkom*. Sad je dan sastanaka bio prebačen za *sredu*, a lokal društva u gostionicu »Rose and Crown«, Crown Street, Soho. Hirsch, koga je »upravnik policije Schulz umeo inkognito da ubaci u Marxovu blizinu«, nije znao, uprkos »blizini«, ni posle osam meseci ni lokal društva ni dan sastanaka. I pre i posle februara on je svoju »originalnu knjigu zapisnika« istrajno fabrikovao četvrtkom, stavljajući datume koji su padali u četvrtak. Ako prelistate »Kölnische Zeitung« naći ćete: zapisnik od 15. januara (četvrtak), dalje, 29. januara (četvrtak), i 4. marta (četvrtak), i 13. maja (četvrtak), i 20. maja (četvrtak), i 22. jula (četvrtak), i 29. jula (četvrtak), i 23. septembra (četvrtak), i 30. septembra (četvrtak).

Vlasnik gostionice »Rose and Crown« dao je pred policijskim sudijom u Marlborough Street-u izjavu da se »društvo dr Marxa« od februara 1852. sastaje kod njega svake srede. Liebknecht i Rings, koje je Hirsch izabrao za sekretare svoje originalne knjige zapisnika, dali su da im se overe potpisi pred istim policijskim sudijom. Najzad

su pribavljeni zapisnici koje je Hirsch vodio u Stechanovom Radničkom udruženju⁽³⁰⁰⁾, da bi se njegov rukopis mogao uporediti s rukopisom originalne knjige zapisnika.

Tako je bilo dokazano da originalna knjiga zapisnika nije autentična, a da pri tom nije bilo potrebno ulaziti u kritiku njene sadržine, koja se obezvređuje svojim vlastitim protivrečnostima.

Teškoća je bila u tome da se dokumenti dostave advokatima. Pruska pošta bila je samo predstraža¹, postavljena od granica pruske države do Kelna, da bi se onemogućila doprema oružja braniocima.

Moralo se pribeci zaobilaznim putevima, i prvi dokumenti, poslati 25. oktobra, mogli su stići u Keln tek 30. oktobra.

Advokati su zbog toga najpre bili upućeni na oskudna sredstva odbrane koja su im bila pristupačna u samom Kelnu. Stieber je dobio prvi udarac s one strane s koje ga nije očekivao. Pravni savetnik Müller, otac supruge dr Danielsa, cenjen kao pravnik, a po svojoj konzervativnoj orijentaciji poznat građanin, izjavio je u listu »Kölnische Zeitung« od 26. oktobra da njegova kćer nije nikad bila u prepisci s Marxom i da je Stieberova originalna knjiga »mistifikacija«. Pismo koje je 3. februara 1852. bilo poslato u Keln, u kome je Marx označio Hirscha kao mouchard-a² i fabrikanta lažnih policijskih dostava, bilo je slučajno pronađeno i dostavljeno odbrani. U izjavi o istupanju »Marxove partije« iz Udruženja u Great Windmill-u⁽²⁹³⁾, koja se nalazila u Dietzovoj arhivi, pronađen je pravi rukopis W. Liebknechta. Najzad, advokat Schneider II dobio je od sekretara kelnske Uprave za pomoć sirotinji Birnbauma prava Liebknechtova pisma, a od privatnog sekretara Schmitza prava Ringsova pisma. Advokati su u sekretarijatu suda uporedili knjigu zapisnika delimično s Liebknechtovim rukopisom u izjavi o istupanju, a delimično s Ringsovim i Liebknechtovim pismima.

Stieber, već uznemiren izjavom pravnog savetnika Müllera, doznao je za ovo zloslutno ispitivanje rukopisa. Da bi preduhitrio udarac koji mu je pretio, on na zasedanju od 27. oktobra opet istupa i izjavljuje:

»Meni je bilo vrlo sumnjivo što Liebknechtov potpis koji se nalazi u knjizi izgleda mnogo drukčiji od onog koji već postoji u aktima. Zato sam tražio dalja obaveštenja i doznao da se potpisnik tih zapisnika zove H. Liebknecht, dok ispred imena koje se javlja u aktima stoji W.«

Na pitanje advokata Schneidera II ko mu je saopštio da postoji i H. Liebknecht, Stieber ne odgovara. Schneider II pita ga dalje za obaveštenja o Ringsu i Ulmeru, koji u knjizi zapisnika, pored Lieb-knechta, figuriraju kao sekretari. Stieber naslućuje novu klopku. Tri puta je prečuo pitanje i pokušao da sakrije svoju zbunjenost, pokušao da se pribere ponavljajući tri puta, bez ikakvog povoda, na koji način

¹ Igra reči: Post — pošta; Vorposten — predstraža. — ² uhodu, špijuna

je došao u posed knjige zapisnika. Najzad je promućao: Rings i Ulmer nisu verovatno prava imena, nego samo »imena u Savezu komunista«. To što se u knjizi zapisnika stalno navodi gospođa Daniels kao lice koje se dopisivalo s Marxom, Stieber objašnjava time što možda treba *čitati*: supruga dr Danielsa, a *razumeti*: javnobeležnički pripravnik Bermbach. Advokat von Hontheim mu postavlja pitanje o Hirschu.

»Ni tog Hirscha«, zaklinje se Stieber, *me poznajem*. A da Hirsch nije, kao što se pronose glasovi, pruski agent, proizlazi iz toga što se s pruske strane na njega motrilo.»

Na Stieberov mig Goldheim je cvrkutnuo:

»Ja sam u oktobru ove godine bio poslat u Hamburg da uhvatim Hirscha.«

Videćemo kako je taj isti Goldheim idućeg dana poslat u London da uhvati tog istog Hirscha. Dakle, taj isti Stieber koji tvrdi da je od emigranata kupio za gotov novac Dietzovu arhivu i originalnu knjigu zapisnika, sada tvrdi da Hirsch ne može da bude pruski agent jer je emigrant! Već prema tome kako mu ide u račun, dovoljno je da neko bude emigrant pa da mu Stieber garantuje apsolutnu potkupljivost ili apsolutnu nepodmitljivost. A zar nije Fleury, koga sam Stieber na zasedanju od 3. novembra prokazuje kao policijskog agenta — zar nije i taj Fleury politički emigrant?

Pošto su tako sa svih strana napravljene breše u njegovu originalnu knjigu zapisnika, Stieber 27. oktobra s klasičnom bezočnošću rezimira ovako:

»*Moje uverenje da je knjiga zapisnika autentična čvršće je nego ikad.*«

Na zasedanju od 29. oktobra veštak upoređuje Liebknechtova i Ringsova pisma koja su podneli Birnbaum i Schmitz s knjigom zapisnika i izjavljuje da su potpisi u knjizi zapisnika *lažni*.

U svojoj optužnoj reči viši javni tužilac Seckendorff izjavljuje:

»Podaci dobijeni iz knjige zapisnika slažu se sa činjenicama dobijenim s drugih strana. Ali, javno tužilaštvo apsolutno nije u stanju da dokaže autentičnost knjige.«

Knjiga je autentična, ali dokaza za autentičnost nema. Novi zavet! Seckendorff nastavlja:

»Pa i sama odbrana je dokazala da knjiga u najmanju ruku sadrži mnogo istinitog, jer nam je dala obaveštenja o delatnosti Ringsa koji se u njoj pominje, za koju dosad niko nije znao.«

Ako dosad niko nije ništa znao o Ringsovoj delatnosti, onda ni knjiga zapisnika ne daje o njoj nikakvo obaveštenje. Prema tome, podaci o Ringsovoj delatnosti nisu mogli potvrditi *sadržinu* knjige zapisnika, a što se tiče njene forme, dokazali su da je potpis jednog člana »Marxove partije« *uistinu* lažan, krivotvoren. Oni su dakle, po

Seckendorffu, dokazali »da knjiga u najmanju ruku sadrži mnogo istinitog«, naime jedno *istinito krivotvorenje*. Više javno tužilaštvo (Saedt-Seckendorff) i Direkcija pošta su zajedno sa Stieberom otvorili pismo upućeno Kothesu. Oni su, dakle, znali datum kad je pismo stiglo. Oni su, dakle, znali da se Stieber krivo zakleo kad je izjavio da je kurir stigao 17, a kasnije 10. oktobra, a da je pismo stiglo najpre 19, a zatim 12. oktobra. Oni su bili njegovi saučesnici.

Na zasedanju od 27. oktobra Stieber je uzalud pokušavao da sačuva prisustvo duha. Svakog dana strepeo je da iz Londona ne dođu dokumenti koji će ga teretiti. Stieber se osećao nelagodno. Kompromitovanje pred publikom dostiglo je opasnu meru. Zato je policijski poručnik Goldheim 28. oktobra poslat u London da spase otadžbinu. Šta je radio Goldheim u Londonu? Pokušao je da pomoću Greifa i Fleuryja nagovori Hirscha da dođe u Keln i da se pod imenom *H. Liebknecht* zakune da je knjiga zapisnika autentična. Hirschu je formalno ponudena državna penzija, ali je Hirsch imao policijskog instinkta koliko i Goldheim. Hirsch je znao da nije ni javni tužilac, ni policijski poručnik, ni policijski savetnik, dakle da nema privilegiju da se lažno zaklinje. Hirsch je predosećao da će biti ostavljen na cedilu čim stvar pođe loše. Hirsch nije hteo da bude jarac, a najmanje žrtveni jarac. Glatko je odbio. A hrišćansko-germanskoj vladi Pruske ostaje slava da je pokušala da kupi lažnog svedoka u krivičnom procesu u kome se radilo o glavama njenih optuženih građana.

Goldheim se, dakle, vratio u Keln neobavljena posla.

Na zasedanju od 3. novembra, pošto je optužba dala reč, a pre nego što je uzela reč odbrana, u poslednjem momentu, Stieber istupa još jedanput.

«Ja sam, zaklinje se Stieber, naredio dalju istragu o knjizi zapisnika. Poslao sam policijskog poručnika Goldheima iz Kelna u London i dao mu nalog da preduzme tu istragu. Goldheim je otputovao 28. oktobra, a vratio se 2. novembra. Goldheim je ovde.»

Na gospodarev mig Goldheim deklamuje i zaklinje se:

«Došavši u London, on se najpre obratio policijskom poručniku Greifu, a ovaj ga je odveo policijskom agentu Fleuryju u kvartu Kensington, to jest onom agentu koji je knjigu dao Greifu. Fleury je to njemu, svedoku Goldheimu, priznao, tvrdeći da je knjigu zaista dobio od člana Marxove partije po imenu H. Liebknecht. Fleury je izričito priznao priznanicu H. Liebknechta na novac koji je ovaj primio za knjigu. Svedok nije mogao u Londonu da uhvati samog Liebknechta, jer je ovaj, po Fleuryjevom tvrđenju, zazirao od toga da istupi javno. On, svedok, uverio se u Londonu da je sadržina knjige, ako se izuzmu neke greške, *potpuno autentična*. Njemu su to izričito potvrdili pouzdani agenti koji su prisustvovali Marxovim sednicama, ali knjiga nije originalna knjiga zapisnika, nego samo *knjiga zabeleški* o tome kako su tekle Marxove sednice. Za objašnjenje još uvek nepotpuno objašnjenog nastanka knjige postoje samo dva načina. Ili ona potiče, kao što agent

uporno uverava, stvarno od Liebknechta, koji je, da ne bi otkrio svoje izdajstvo, izbegao da dâ svoj rukopis, ili je agent Fleury dobio zabeleške za knjigu od druga dva Marxova prijatelja, emigranata Dronkea i Imandta, pa je tim zabeleškama, da bi svojoj robi pribavio što veću vrednost, dao formu originalne knjige zapisnika. Naime, policijski poručnik Greif je zvanično utvrdio da su Dronke i Imandt često opštili s Fleuryjem . . . Svedok Goldheim tvrdi da se u Londonu uverio da sve ono što je ranije rečeno o tajnim sednicama kod Marxa, o vezama između Londona i Kelna, o tajnoj prepisci itd., potpuno odgovara istini. Za dokaz koliko su pruski agenti u Londonu još i danas dobro informisani, svedok Goldheim navodi da je 27. oktobra kod Marxa održana potpuno tajna sednica na kojoj se večalo o koracima koje treba preduzeti protiv knjige zapisnika i naročito protiv policijskog savetnika Stiebera, koji je londonskoj partiji vrlo neugodan. Zaključci i dokumenti koji se na to odnose poslati su sasvim tajno advokatu Schneideru II. Među papirima poslatim Schneideru II nalazi se i jedno privatno pismo koje je Stieber 1848. godine pisao Marxu u Keln i koje je Marx čuvao u najstrožoj tajnosti, jer se nada da će njime kompromitovati svedoka Stiebera.*

Svedok Stieber istupa i izjavljuje da je tada pisao Marxu zbog jedne podle klevete, da mu je zapretio procesom itd.

Niko živ osim Marxa i mene ne može to da zna, a to je svakako najbolji dokaz za tačnost saopštenja koja su došla iz Londona.

Dakle, po Goldheimu je originalna knjiga zapisnika, izuzev lažnih delova, »*potpuno autentična*«. U autentičnost ga je naročito ubedila okolnost da originalna knjiga zapisnika nije originalna knjiga zapisnika, nego samo »*knjiga zabeleški*«. A Stieber? Stieber ne pada s neba, naprotiv, Stieberu pada kamen sa srca. U poslednji čas, dok poslednja reč optužbe još nije zamukla, a prva reč odbrane odjeknula, Stieber, preko svog Goldheima, brže-bolje pretvara originalnu knjigu zapisnika u knjigu zabeleški. Ako se dva policajca uzajamno optužuju za laž, ne dokazuje li to da oba predano služe istini? Stieber je preko Goldheima obezbedio sebi odstupnicu.

Goldheim se zaklinje

»da se, došavši u London, najpre obratio policijskom poručniku Greifu, a ovaj ga je odveo policijskom agentu Fleuryju u kvartu Kensington«.

Pa ko se onda neće zakleti da se jadni Goldheim zajedno s policijskim poručnikom Greifom do iznemoglosti natrčao i navozio pre nego što je stigao u udaljeni kvart Kensington kod Fleuryja. Međutim, policijski poručnik Greif stanuje u kući policijskog agenta Fleuryja, i to na gornjem spratu Fleuryjeve kuće, tako da u stvari nije Greif odveo Goldheima Fleuryju, nego je Fleury odveo Goldheima Greifu.

»Policijski agent Fleury u kvartu Kensington!« Kakva određenost! Možete li i dalje sumnjati u istinoljubivost pruske vlade, koja prokazuje vlastite mouchards, s imenom i sa stanom, s glavom i s bradom? Ako je knjiga zapisnika lažna, činite odgovornim samo »policijskog agenta

Fleuryja u Kensingtonu». Dabome. Privatnog sekretara Pierre-a u 13. arondismanu. Ako hoćemo da specifikujemo neku individuu, onda kažemo ne samo njeno prezime nego i ime. Ne *Fleury*, nego *Charles Fleury*. Individuu obeležavamo poslom kojim se bavi javno, a ne rabotom koju vrši potajno. Dakle, *trgovac Charles Fleury*, a ne policijski agent Fleury. A ako hoćemo da navedemo njegov stan, onda ne kažemo samo neki londonski kvart, koji je, opet, sam za sebe čitav grad, nego kažemo kvart, ulicu i kućni broj. Dakle, ne policijski agent Fleury u Kensingtonu, nego *trgovac Charles Fleury, 17 Victoria Road, Kensington*.

Ali »policijski poručnik Greif« — bar to je rečeno otvorena srca. Ali ako se policijski poručnik Greif priključi osoblju poslanstva u Londonu i od poručnika postane ataše, onda je to *attachement*¹ koji se suda ne tiče. Glas srca je glas sudbine!²

Dakle, policijski poručnik Goldheim uverava da policijski agent Fleury uverava da je primio knjigu od čoveka koji stvarno uverava da je on *H. Liebknecht* i da je Fleuryju čak dao priznanicu. Samo, Goldheim nije mogao da »uhvati« *H. Liebknechta* u Londonu. Goldheim je, dakle, mirne duše mogao ostati u Kelnu, jer uveravanje policijskog savetnika Stiebera nije sada ubedljivije zato što se pojavljuje kao uveravanje policijskog poručnika Goldheima koje potvrđuje policijski poručnik Greif, kome, opet, policijski agent Fleury čini uslugu potvrđujući njegovo uveravanje.

Ne zbunjajući se svojim ne baš mnogo ohrabrujućim londonskim iskustvima, Goldheim se, s njemu svojstvenom velikom moći uveravanja, koja kod njega treba da zameni moć rasuđivanja, »*potpuno*« uverio da je »*sve*« na šta se Stieber o »Marxovoj partiji«, njenim vezama s Kelnom itd. zakleo — da »*sve potpuno* odgovara istini«. I zar sada, pošto mu je njegov podređeni činovnik Goldheim ispostavio *testimonium paupertatis*³, policijski savetnik Stieber još treba neko pokriće? Svojim načinom zaklinjanja Stieber je postigao jedan rezultat: okrenuo je prusku hijerarhiju naglavce. Vi ne verujete policijskom savetniku? Dobro. On se kompromitovao. Onda ćete, valjda, verovati policijskom poručniku. Vi ne verujete policijskom poručniku? Još bolje. Onda vam ne preostaje ništa drugo nego da verujete bar policijskom agentu, alias *mouchard*u *vulgaris*-u.⁴ Evo kakvu jeretičku zbrku pojмова pravi Stieber koji se zaklinje.

Pošto je Goldheim dosad dokazivao da, kako je konstatovao u Londonu, ne postoji originalna knjiga zapisnika, a da je o *H. Liebknechtu* konstatovao samo to da se on u Londonu ne može »uhvatiti«, pošto se upravo time uverio da »*sve*« Stieberove izjave o »Marxovoj partiji« »*potpuno odgovaraju istini*«, on mora, najzad, osim ovih negativnih argumenata, u kojima po *Seckendorffu* ima, doduše, »mnogo

¹ vezanost, odanost — ² Iz *Schillerove* istorijske drame *Piccolomini*, III čin, scena 8. — ³ uverenje o siromaštvu — ⁴ drugim rečima, običnom špijunu

istinitog«, da pruži i pozitivan argument za to »koliko su pruski agenti u Londonu još i danas dobro informisani«. Kao dokaz on navodi da je 27. oktobra »kod Marxa održana potpuno tajna sednica«. Na toj »potpuno tajnoj« sednici većalo se o koracima protiv knjige zapisnika i protiv »vrlo neugodnog« policijskog savetnika Stiebera. Odnosni dekreti i zaključci »poslati su u potpunoj tajnosti advokatu Schneideru II«.

Mada su pruski agenti prisustvovali tim sednicama, put kojim su ta pisma išla ostao im je ipak »potpuno tajan«, tako da pošta, i pored svih napora, nije mogla da ih zadrži. Čujte kako u drevnim zidinama još melanholično cvrči cvrčak¹: »Odnosna pisma i dokumenti poslati su potpuno tajno advokatu Schneideru II.« U potpunoj tajnosti za tajne agente Goldheima.

Imaginarne odluke o knjizi zapisnika nisu mogle biti donete 27. oktobra na »potpuno tajnoj« sednici kod Marxa, jer je Marx još 25. oktobra glavna obaveštenja o neautentičnosti knjige zapisnika poslao, ne, doduše, Schneideru II, već g. von Hontheimu.

Da su dokumenti uopšte poslati u Keln, to policiji nije govorila samo njena nečista savest. Dvadeset devetog oktobra Goldheim je stigao u London. Tridesetog oktobra Goldheim je našao u listovima »The Morning Advertiser«, »The Spectator«, »The Examiner«, »The Leader«, »The People's Paper« izjavu koju su potpisali Engels, Freiligrath, Marx i Wolff², u kojoj ovi upućuju englesku publiku na otkrića koja će odbrana izneti protiv forgery, perjury, falsification of documents³, ukratko o pruskim policijskim infamijama. Odašiljanje dokumenata bilo je do te mere »potpuno tajno« da je »Marxova partija« o tome javno obavestila englesku publiku, dakako tek 30. oktobra^[273], kad je već Goldheim stigao u London, a dokumenti stigli u Keln.

Međutim, dokumenti su bili poslati u Keln i 27. oktobra. Otkud je to doznala sveznajuća pruska policija?

Pruska policija nije radila u potpunoj tajnosti kao »Marxova partija«. Štaviše, ona je još nekoliko nedelja ranije potpuno javno postavila pred Marxovu kuću dva svoja špijuna, koji su ga du soir jusqu'au matin i du matin jusqu'au soir⁴ posmatrali s ulice i sledili u stopu. Marx je 27. oktobra potpuno tajne dokumente, koji su sadržali autentičan Liebknechtov i Ringsov rukopis i izjavu vlasnika gostionice »Rose and Crown« o danu nedeljnih sastanaka, dao da se zvanično overe potpuno javnom policijskom sudu u Marlborough Streetu u prisustvu reporterâ engleskih dnevnih listova. Pruski anđeli čuvari pratili su ga od njegovog stana do Marlborough Streeta i od Marlborough Streeta nazad do njegovog stana i opet od njegovog stana do pošte. Nestali su tek kad je Marx potpuno tajno pošao do kvartovskog

¹ Igra reči zasnovana na sličnosti po zvučnosti (*Heimchen* — cvrčak, *Goldheim* — ime). — ² Vidi u ovom tomu, str. 313. — ³ falsifikovanja, krivokletstva, falsifikovanja dokumenata — ⁴ od mraka do zore i od zore do mraka

policijskog sudije da izdejstvuje nalog za hapšenje svojih dvaju »pristalica«.

Uostalom, pruska vlada imala je još jedan put. Naime, Marx je dokumente overene 27. oktobra i datirane 27. oktobra poslao poštom pravo u Keln, da bi *potpuno tajno* odaslani *duplikat* tih dokumenata osigurao od kandži pruskog orla. Pošta i policija u Kelnu znale su, dakle, da je dokumente datirane 27. oktobra poslao Marx, i Goldheim nije morao da putuje u London da bi otkrio tajnu.

Goldheim oseća da najzad mora »posebno« navesti nešto »posebno« što je na »potpuno tajnoj sednici od 27. oktobra« bilo zaključeno da se pošalje Schneideru II, i on *posebno navodi* pismo koje je Stieber uputio Marxu. Na žalost, Marx to pismo nije poslao 27. oktobra, nego 25. oktobra, i nije ga poslao Schneideru II, nego g. von Hontheimu. Ali otkud je policija znala da je Marx uopšte još imao Stieberovo pismo i da će ga poslati odbrani? Pustimo Stiebera da opet istupi.

Stieber se nada da će Schneidera II sprečiti da čita za njega vrlo »neugodno pismo« time što će ga preduhitriti. Ako Goldheim izjavi da Schneider II ima Stieberovo pismo i da je do njega došao »kriminalnom vezom s Marxom«, Stieber računa da će Schneider II sakriti pismo da bi dokazao da su Goldheimovi agenti pogrešno obavešten, i da on ne stoji u kriminalnoj vezi s Marxom. Stieber, dakle, istupai pogrešno navodi sadržaj pisma i završava s čudnim uzvikom:

»Niko živ osim mene i Marxa ne može to da zna, i to je svakako *najbolji dokaz verodostojnosti* obaveštenja koja su došla iz Londona.«

Stieber ima svoj poseban metod za skrivanje tajni koje su mu neugodne. Ako on ne govori, ceo svet takođe mora da čuti. Stoga osim njega i izvesne postarije dame »niko živ ne može da zna« da je on nekad živeo u blizini Vajmara kao *homme entretenu*¹. Ali ako je Stieber imao mnogo razloga da niko živ osim Marxa ne sazna za pismo, Marx je imao mnogo razloga da za njega sazna svako osim Stiebera. Sad vidimo kako izgleda *najbolji dokaz* verodostojnosti obaveštenja dobijenih iz Londona. Kako li izgleda Stieberov najgori dokaz?

Stieber se, međutim, opet krivo zaklinje kad kaže: »Niko živ osim mene i Marxa ne može to da zna . . .« On zna da na njegovo pismo nije odgovorio Marx^[301], nego jedan drugi urednik lista »Rheinische Zeitung«.^[43] To je u svakom slučaju bio još »jedan čovek osim njega i Marxa«. Da bi još više ljudi znalo o tome, evo teksta tog pisma:

»U broju 177 lista »Neue Rheinische Zeitung« objavljen je dopis iz Frankfurta na Majni od 21. decembra koji sadrži podlu laž da sam ja išao kao policijski špijun u Frankfurt da bih, prikrivajući se demokratskom nastrojenošću, pronašao ubice kneza Lichnowskog i generala Auerswalda. Ja sam, doduše, 21. decembra bio u Frankfurtu, tamo sam se zadržao svega jedan dan i tamo sam, kako ćete raz-

¹ izdržavani muškarac

brati iz priložene potvrde, imao da regulišem samo jednu privatnu stvar odvašnje gospode von Schwesler; davno sam se vratio u Berlin, gde sam odavno ponovo počeo da radim kao advokat. Ja Vas, uostalom, upućujem na zvanična obaveštenja koja su o toj stvari već izišla u broju 338 lista »Frankfurter Oberpostamts-Zeitung« od 21. decembra i u broju 248 odvašnjeg lista »National-Zeitung«. Verujem da od Vaše istinoljubivosti mogu očekivati da ćete priloženu ispravku odmah uvrstiti u svoj list i, u skladu s obavezom koju nameće zakon, saopštiti ime čoveka koji je lansirao tu lažnu vest, jer takvu klevetu nikako ne mogu ostaviti nekažnjenom, pa ću u protivnom slučaju biti, na žalost, primoran da preduzmem korake protiv poštovanog Uredništva.

Verujem da demokratija u poslednje vreme nikome ne duguje više nego upravo meni. Ja sam bio taj koji je stotine optuženih demokrata izvukao iz mreža krivičnog pravosuđa. Ja sam bio taj koji se još za vreme odvašnjeg opsadnog stanja, kad su plašljivi i kukavni ljudi (takozvani demokrati) odavno napustili bojno polje, neustrašivo i neumorno suprotstavljao vlastima, i to činim još i danas. Kad demokratski organi ovako postupaju sa mnom, onda je to slab podsticaj za dalje napore.

Ali najlepše od svega u ovom slučaju je nesprenost demokratskih organa. Glasine da ja idem u Frankfurt kao policijski agent prvo je lansirao list »Neue Preußische Zeitung«, taj famozni organ reakcije, da bi potkopao moju delatnost kao branioca koji joj smeta. Drugi berlinski listovi su ovo davno ispravili. Demokratski organi su, međutim, toliko nespreni da takvu glupu laž ponavljaju. Da sam hteo ići u Frankfurt kao špijun, onda to zacelo ne bi pre toga stajalo u svim listovima, pa i zašto bi Pruska slala policijskog činovnika u Frankfurt, gde ima dovoljno veštih i iskusnih činovnika. Glupost je uvek bila greška demokratije, a njeni protivnici pobeđivali su lukavošću.

Isto tako je podla laž da sam pre mnogo godina bio kao policijski špijun u Šleziji. Ja sam tada bio javno postavljeni policijski činovnik i kao takav vršio sam svoju dužnost. O meni su širene podle laži. Neka se neko javi i neka dokaže da sam ja prevarom zadobio njegovo poverenje. Lagati i tvrditi može svako. Očekujem, dakle, od Vas, koga držim za čestitog i pristojnog čoveka, hitan zadovoljavajući odgovor. Demokratski listovi su kod nas izbili na zao glas svojim mnogim lažima; ne idite i Vi za istim ciljem.

Berlin, 26. decembra 1848.

Odani Vam
Stieber, doktor prava itd.,
Berlin, Ritterstraße 65

Odakle je Stieber znao da je Marx 27. oktobra poslao njegovo pismo Schneideru II? Ali pismo nije bilo poslato 27. oktobra, nego 25. oktobra, i nije bilo poslato Schneideru II, nego von Hontheimu. Stieber je, dakle, znao samo da pismo još postoji, pa je slutio da će ga Marx poslati nekom od branilaca. Odakle ta slutnja? Kad je list »Kölnische Zeitung« doneo Stieberovu izjavu od 18. oktobra o Chervalu itd. u London, Marx je listovima »Kölnische Zeitung«, »Berliner National Zeitung« i »Frankfurter Journal«⁽³⁰²⁾ poslao izjavu, datiranu

21. oktobra, i na kraju te izjave zapretio Stieberu njegovim pismom koje još postoji. Da bi pismo zadržao »u potpunoj tajnosti«, Marx ga sam nagoveštava u listovima. On ne uspeva da ga objavi zbog kuvavičluka nemačke dnevne štampe, ali je pruska pošta bila obavještena, a s pruskom poštom i njen Stieber.

Šta je, dakle, Goldheim javio kući iz Londona?

Da se Hirsch ne zaklinje krivo, da H. Liebknecht nema »uhvatljivu« egzistenciju i da originalna knjiga zapisnika nije originalna knjiga zapisnika, da sveznajući londonski agenti znaju sve što je »Marxova partija« objavila u londonskoj štampi. Da bi spasio čast pruskih agenata, Goldheim im stavlja u usta mršave, nedopustivim otvaranjem i utajom pisama iznjuškane vesti.

Na zasedanju od 4. novembra, pošto je Schneider II uništio Stiebera i njegovu knjigu zapisnika, dokazao mu krivotvorenje i krivokletstvo, Stieber poslednji put istupa i daje oduška svom moralnom negodovanju. Čak se, uzvikuje on iz svoje indignirane duše, čak se usuđuju da g. Wermuth-a, upravnika policije Wermuth-a okrive za krivokletstvo. Stieber se, dakle, opet vratio ortodokсноj lestvici, uzlaznoj liniji. Ranije se kretao u heterodokсноj, silaznoj liniji. Ako se ne veruje njemu, policijskom savetniku, neka se veruje bar njegovom policijskom poručniku, ako se ne veruje policijskom poručniku, neka se veruje bar njegovim policijskim agentima, ako se ne veruje agentu Fleuryju, neka se veruje bar podagentu Hirschu. Sad je obrnuto. On, *policijski savetnik*, možda bi se mogao krivo zakleti, ali Wermuth, *upravnik policije*? Nemoguće! U svom negodovanju on hvali Wermuth-a sa sve većom gorčinom, nudi publici čistog vermeta: Wermuth-a kao čoveka, Wermuth-a kao advokata, Wermuth-a kao oca porodice, Wermuth-a kao upravnika policije, Wermuth-a for ever¹.

Čak sad na javnom zasedanju Stieber pokušava da optuženike još uvek drži au secret² i da postavi barijeru između odbrane i odbrambenog materijala. On okrivljuje Schneidera II za »kriminalnu vezu« s Marxom. Schneider preko njega, vrši atentat na najviše pruske vlasti. Čak predsednik porote Göbel, čak jedan Göbel oseća se pritisnut tere-
tom koji se zove Stieber. On nema kud; iako na bojažljivo servilan način, on daje nekoliko lakih udaraca Stieberu. Ali sa svoje strane Stieber je u pravu. Za stub srama nije prikovana samo njegova individua, nego su zajedno s njim, držeći originalnu knjigu zapisnika u ruci, prikovani javno tužilaštvo, sud, pošta, vlada, Predsedništvo policije u Berlinu, ministarstva, prusko poslanstvo u Londonu, ukrajko — pruska država.

Gospodin Stieber može sad slobodno da štampa odgovor lista »Neue Rheinische Zeitung« na njegovo pismo.

Vratimo se još jedanput s Goldheimom u London.

Kao što Stieber još ne zna gde boravi Cherval i ko je zapravo Cherval, tako, prema Goldheimovom iskazu (zasedanje od 3. novembra),

¹ za sva vremena — ² u tajnosti, u izolaciji

ni način nastanka knjige zapisnika još nije potpuno objašnjen. Da bi ga objasnio, Goldheim daje dve hipoteze.

»Za način nastanka knjige koji još nije sasvim objašnjen, postoje«, veli on, »samo dva puta. Ili ona potiče, kao što agent uporno uverava, stvarno od Liebknechta, koji je, da ne bi otkrio svoje izdajstvo, izbegao da dá svoj rukopis.«

W. Liebknecht pripada, što je notorno, »Marxovoj partiji«. Ali Liebknechtov potpis koji se nalazi u knjizi zapisnika ne pripada, što je isto tako notorno, W. Liebknechtu. Zato se Stieber na zasedanju od 27. oktobra zaklinje da sopstvenik tog potpisa nije ovaj W. Liebknecht, već neki drugi Liebknecht, H. Liebknecht. On je saznao za postojanje tog dvojnika, ali ne može da navede izvor iz koga je to saznao. Goldheim se zaklinje: »Fleury je tvrdio da je knjigu zaista dobio od člana „Marxove partije“ po imenu H. Liebknecht.« Goldheim se zaklinje dalje: »Ja tog H. Liebknechta nisam mogao da uhvatim u Londonu.« Kakav znak postojanja je dosad dao svetu uopšte i policijskom poručniku Goldheimu posebno taj H. Liebknecht koga je otkrio Stieber? Nikakav znak postojanja osim svog rukopisa u originalnoj knjizi zapisnika. A sad Goldheim izjavljuje: »Liebknecht je izbegao da dá svoj rukopis.«

H. Liebknecht je dosad postojao samo kao rukopis. Sada od H. Liebknechta ne ostaje ništa, čak ni rukopis, čak ni tačka na i. Odakle pak Goldheim zna da H. Liebknecht, za čije postojanje zna iz rukopisa knjige zapisnika, ima rukopis koji se razlikuje od rukopisa u knjizi zapisnika, to ostaje Goldheimova tajna. Ako Stieber ima svoja čuda, što da i Goldheim nema svoja?

Goldheim je zaboravio da se njegov pretpostavljeni Stieber zakleo da H. Liebknecht postoji i da se i sam maločas na to zakleo. U istom trenutku u kome se zaklinje da H. Liebknecht postoji, on se seća da je H. Liebknecht samo sredstvo u nuždi koje je izmislio Stieber, laž u nuždi, a nužda ne zna zakona. On se seća da postoji samo jedan pravi Liebknecht, W. Liebknecht, a da je — ako je W. Liebknecht pravi — potpis u knjizi zapisnika lažan. On ne sme priznati da je Fleuryjev podagent Hirsch zajedno s lažnom knjigom zapisnika fabrikovao i lažan potpis. Stoga on stvara hipotezu: »Liebknecht je izbegao da dá svoj potpis.« Stvorimo i mi jedanput hipotezu: Goldheim je jednom ranije falsifikovao novčanice. Zato je izveden na sud, dokazano mu je da potpis na novčanici nije potpis guvernera banke. Ne uzmite mi za zlo, gospodo, reći će Goldheim, ne uzmite za zlo. Banknota je ispravna. Ona potiče od samog guvernera banke. Ako njegovo ime na novčanici nije izrađeno po njegovom nego po lažnom potpisu, kakvog to ima značaja za stvar? »Ta, on je izbegao da dá svoj rukopis.«

Ili, nastavlja Goldheim, ako je hipoteza s Liebknechtom pogrešna:

»Ili je agent Fleury dobio zabeleške za knjigu od druga dva Marxova prijatelja, emigranata Dronkea i Imandta, pa je tim zabeleškama, da bi svojoj robi dao

što veću vrednost, dao formu originalne knjige zapisnika. Naime, policijski poručnik Greif je zvanično utvrdio da su Dronke i Imandt često opštili s Fleuryjem.»

Ili? Kako ili? Ako su jednu knjigu, kao što je originalna knjiga zapisnika, potpisala tri čoveka, Liebknecht, Rings i Ulmer, onda niko neće zaključiti da »ona potiče od Liebknechta« ili od Dronkea i Imandta, nego od Liebknechta ili od Ringsa i Ulmera. Zar će nesrećni Goldheim, koji je doterao do disjunktivnog suda — ili ili, — zar će on opet reći: »Rings i Ulmer su izbegli da daju svoj rukopis«? Čak i Goldheim smatra da je neizbežna nova verzija.

Ako originalna knjiga zapisnika ne potiče od Liebknechta, kako tvrdi agent Fleury, onda ju je Fleury sam sačinio, ali je zabeleške za to dobio od Dronkea i Imandta za koje je policijski poručnik Greif zvanično utvrdio da su često opštili s Fleuryjem.

»Da bi svojoj robi dao što veću vrednost«, veli Goldheim, Fleury daje zabeleškama formu originalne knjige zapisnika. On vrši ne samo prevaru, nego krivotvori potpise, sve zato da bi »svojoj robi dao veću vrednost«. Tako savestan čovek kao što je taj pruski agent, koji iz koristoljublja fabrikuje lažne zapisnike, lažne potpise, svakako je nesposoban da fabrikuje *lažne zabeleške*. Tako zaključuje Goldheim.

Dronke i Imandt došli su u London tek u aprilu 1852, pošto su ih švajcarske vlasti proterale. Trećina originalne knjige zapisnika sastoji se od zapisnika iz januara, februara i marta 1852. Trećinu originalne knjige zapisnika Fleury je svakako napravio *bez* Dronkea i Imandta, iako se Goldheim zaklinje: ili je Liebknecht napravio knjigu zapisnika — ili ju je napravio Fleury, ali po Dronkeovim i Imandtovim zabeleškama. Goldheim se na ovo zaklinje, a Goldheim, doduše, nije Brut, ali je ipak Goldheim.

Ali ovako ostaje mogućnost da su Dronke i Imandt dostavljali Fleuryju zabeleške počev od aprila, jer, zaklinje se Goldheim,

»policijski poručnik Greif zvanično je utvrdio da su Dronke i Imandt često opštili s Fleuryjem«.

Da vidimo to opštenje.

Kao što je već gore pomenuto, Fleury je u Londonu bio poznat ne kao pruski policijski agent, nego kao trgovac iz Cityja, i to kao trgovac demokrat. Rodom iz Altenburga, došao je u London kao politički emigrant, oženio se kasnije jednom Engleskinjom iz ugledne i imućne porodice i živio je na izgled povučeno sa ženom i tastom, starim industrijalcem *kvekerom*. Osmog ili devetog oktobra ušao je Imandt u »često opštenje« s Fleuryjem, naime opštio je s njim kao čovek koji daje časove. Prema Stieberovom ispravljenom iskazu, originalna knjiga zapisnika stigla je u Keln 10, a prema Goldheimovom završnom iskazu — 11. oktobra. Fleury je, dakle, u momentu kad mu je dotada potpuno nepoznati Imandt u svom stanu dao prvi čas francuskog jezika, originalnu knjigu zapisnika ne samo već dao da se poveže u

crveni safijan, nego ju je već i predao vanrednom kuriru, koji ju je odeo u Keln. Eto tako je Fleury načinio svoju knjigu zapisnika prema Imandtovim zabeleškama. A Dronkea je Fleury video samo *jedanput* slučajno kod Imandta, i to tek 30. oktobra, kad se originalna knjiga zapisnika već davno vratila u svoje prvobitno nepostojanje.

Tako se hrišćansko-germanska vlada ne zadovoljava time da obija pisace stolove, da krade tuđe papire, da izmamљуje lažne iskaze, da stvara lažne zavere, da pravi lažne dokumente, da polaže lažne zakletve, da pokušava da kupi novcem lažna svedočanstva, — samo da bi izdejstvovala da kelnski optuženici budu osuđeni. Ona nastoji da na londonske prijatelje optuženih baci sramotnu sumnju da bi sakrila svoga Hirscha, za koga se Stieber zakleo da ga ne poznaje, a Goldheim — da nije špijun.

U petak, 5. novembra, stigao je u London list »Kölnische Zeitung«⁽¹⁴⁰⁾ s izveštajem o zasedanju porotnog suda od 3. novembra i s Goldheimovim iskazom. Odmah su prikupljena obaveštenja o Greifu, i još istog dana se saznalo da on stanuje kod Fleuryja. U isto vreme pošli su Dronke i Imandt, ponevši »Kölnische Zeitung«, Fleuryju i dali su mu da pročita Goldheimov iskaz. On je prebledeo, pokušao da se pribere, igrao preneraženog čoveka i izjavio da je apsolutno spreman da pred engleskim opštinskim sudijom dâ iskaz protiv Goldheima. Ali pre toga mora još da se konsultuje sa svojim advokatom. Ugovara se sastanak za drugi dan posle podne, u subotu 6. novembra. Fleury obećava da će svoj zvanično overeni iskaz doneti na taj sastanak. Naravno, nije došao. Imandt i Dronke pošli su, stoga, u subotu uveče u njegov stan i našli su tamo ovu ceduljicu za Imandta:

»Pomoću advokata sve je svršeno, a ono što dalje dolazi, rezervisano je dok se osobi ne ude u trag. Advokat je već danas poslao stvar. Poslovi nužno zahtevaju moje lično prisustvo u Cityju. Posetite me sutra, ja sam celo poslepodne do 5 sati kod kuće. Fl.«

Na poledini cedulje dopisano je:

»Čim sam došao kući, morao sam s g. Wernerom i svojom ženom da izidem, o čemu se sutra možete uveriti. Napišite mi u koje vreme ćete doći.«

Imandt je ostavio sledeći odgovor:

»Mene je neobično iznenadilo što Vas sada nisam zatekao kod kuće, jer ni danas posle podne niste došli na ugovoreni sastanak. Moram Vam priznati da sam, zahvaljujući okolnostima, već stvorio svoj sud o Vama. Ako imate interesa da me uverite u protivno, Vi ćete doći k meni, i to već sutra rano ujutro, jer ja Vam ne mogu jamčiti da o Vama kao o pruskom policijskom špijunu neće biti govora u engleskim listovima. Imandt.«

Fleury se nije pojavio ni u nedelju ujutro. Dronke i Imandt pošli su tog dana uveče opet k njemu da bi, pretvarajući se da je njihovo poverenje samo u prvom momentu bilo poljuljano, dobili njegovu iz-

javu. Posle svakojakih odugovlačenja i kolebanja, izjava je bila napisana. Naročito se Fleury kolebao kad mu je skrenuta pažnja da treba da potpiše ne samo svoje prezime nego i ime. Izjava glasi od reči do reči ovako:

«Uredništvu lista „Kölnische Zeitung“

Potpisani izjavljuje da g. Imandt poznaje otprilike mesec dana, za koje vreme mu je isti davao časove iz francuskog jezika, a da je g. Dronkea prvi put video u subotu, 30. oktobra o.g.

Da mu nijedan od njih nije davao nikakvih saopštenja koja bi stajala u vezi s knjigom zapisnika koja fungira u kelnskom procesu.

Da ne poznaje osobu koja se zove Liebknecht, niti je stajao u bilo kakvoj vezi s takvom osobom.

London, 8. novembra 1852. Kensington

Charles Fleury*

Dronke i Imandt bili su, razume se, uvereni da će Fleury listu «Kölnische Zeitung» poslati nalog da ne primi nikakvu izjavu potpisanu njegovim imenom. Zato izjavu nisu poslali listu «Kölnische Zeitung», nego advokatu Schneideru II, koji ju je dobio u toliko odmaklom stadiju procesa da je više nije mogao upotrebiti.

Doduše, Fleury nije Fleur de Marie¹ policijskih prostitutki, ali je cvet koji će isterati cvetove, iako samo fleurs-de-lys.*

Istorija knjige zapisnika nije još završena.

U subotu, 6. novembra, priznao je W. Hirsch iz Hamburga, zaklevši se pred opštinskim sudijom u Bow Streetu, London, da je pod rukovodstvom Greifa i Fleuryja isfabrikovao knjigu zapisnika koja figurira u kelnskom komunističkom procesu.

Dakle, najpre originalna knjiga zapisnika «Marxove partije», zatim knjiga zabeleški špijuna Fleuryja, najzad fabrikat pruske policije, prost policijski fabrikat, policijski fabrikat sans phrase.²

Istog dana kad je Hirsch odao tajnu originalne knjige zapisnika engleskoj magistraturi u Bow Streetu, jedan drugi predstavnik pruske države bio je u Kensingtonu, u Fleuryjevoj kući, zaposlen pakovanjem u čvrsto voštano platno ovog puta, doduše, ne ukradenih niti fabrikovanih dokumenata, niti uopšte dokumenata, nego svojih vlastitih

* Fleurs-de-lys (lilijani) zovu se u francuskom narodnom govoru slova T.F. (travaux forcés, prinudni rad), koja se utiskuju žigosanim zločincima. Koliko je tačno Marx okarakterisao ovu ptičicu, vidi se iz Priloga (VIII, 1; vidi u ovom tomu, str. 471—478). [Engelsova napomena u izdanju od 1885.]

¹ Fleur de Marie (Marijin cvet, krasuljak) — aluzija na lik prostitutke iz romana Eugène-a Sue-a *Tajne Pariza* (1843) — ² u svom pravom ruhu

stvari. To nije bio niko drugi već ptica Greif, lice poznato nam od Pariza, vanredni kurir za Keln, šef pruskih policijskih agenata u Londonu, zvanični dirigent mistifikacija, policijski poručnik pridodat pruskom poslanstvu u Londonu. Greif je od pruske vlade primio naređenje da odmah napusti London. Nije se smelo gubiti vreme.

Kao što na kraju opereskog spektakla dekor koji se nalazi u pozadini, sakriven kulisama, amfiteatralno postavljen, odjedanput zasija u bengalskoj vatri i bleštavim konturama sve zaslepi, tako su na kraju ove pruske policijske tragikomedije zasijale sakrivene amfiteatralne radionice u kojima se kovala originalna knjiga zapisnika. Na najnižoj stepenici video se nesrećni mouchard¹ Hirsch, koji je radio na parče; na drugoj stepenici građanski plasirani špijun i agent-provokator, trgovac u Cityju, Fleury; na trećoj stepenici diplomatski policijski poručnik Greif, a na najvišoj stepenici samo prusko poslanstvo, kome je on priključen. Šest do osam meseci Hirsch je fabrikovao redovno, iz nedelje u nedelju, svoju originalnu knjigu zapisnika u Fleuryjevoj radnoj sobi i pred njegovim očima. Sprat više *iznad* Fleuryja stanovao je pruski policijski poručnik Greif, koji ga je nadzirao i inspirisao. A sam Greif provodio je jedan deo dana redovno u zgradi pruskog poslanstva, gde je, opet, on bio nadziran i inspirisan. Zgrada pruskog poslanstva bila je, dakle, ona staklena bašta u kojoj je izrasla originalna knjiga zapisnika.² Greif je, dakle, morao iščeznuti. On je iščezao 6. novembra 1852.

Originalna knjiga zapisnika nije se više mogla održati, čak ni kao knjiga zabeleški. Javni tužilac Saedt potvrdio je to u svojoj replici na odbrambene govore advokata.

Došlo se, dakle, opet tamo odakle je pošlo krivično veće Apelacionog suda kad je naredilo novu istragu *»pošto ne postoji objektivno činjenično stanje krivice«*.

¹ špijun — ² U bazelskom izdanju od 1853. ovde je dodato: «Blamaža, koja ga je očekivala u Londonu, pala je na prusko poslanstvo.»

V

Propratno pismo uz »Crveni katihizis«

Na zasjedanju od 27. oktobra policijski inspektor *Junkermann* iz Krefelda svedoči

»da je zaplenio paket s primercima *Crvenog katihizisa*; paket je bio adresovan na kelnera jedne krefeldske gostionice i nosio je pečat pošte u Diseldorfu. U njemu se nalazilo propratno pismo bez potpisa. Pošiljalac nije otkriven.« »Propratno pismo je, izgleda, kako primećuje javno tužilaštvo, *pisano Marxovom rukom.*«

Na zasjedanju od 28. oktobra veštak (???) Renard vidi u propratnom pismu Marxov rukopis. Propratno pismo glasi:

»Građanine! Budući da Vi uživate naše puno poverenje, ovim Vam predajemo 50 primeraka *Crvenog* koje ćete u subotu, 5. juna, u 11 sati uveće, gurnuti pod kapije osvedočenih revolucionarnih građana, prvenstveno radnika. Mi sa sigurnošću računamo na Vašu građansku vrlinu i zato očekujemo izvršenje ovog naloga. Revolucija je bliže nego što mnogi misle. Živela revolucija!

Berlin, maj 1852.

Pozdrav i bratstvo. Revolucionarni komitet«

Svedok *Junkermann* izjavljuje još »da su dotični paketi bili poslati svedoku *Chianelli*«.

Dok su kelnski optuženici izdržavali istražni zatvor predsednik policije *Hinckeldey* iz Berlina rukovodio je manevrima kao vrhovni komandant. Maupas-ove lovorike nisu mu dale da spava.

Za vreme glavnog pretresa figurirali su dva upravnika policije, jedan živi i jedan mrtvi, jedan policijski savetnik — ali taj jedan bio je *Stieber* — dva policijska poručnika, od kojih jedan stalno putuje iz Londona u Keln, a drugi iz Kelna u London, masa policijskih agenata i podagenata, s imenom, anonimnih, heteronimnih, pseudonimnih, kusatih i repatih. Najzad, i jedan policijski inspektor.

Čim je list »*Kölnische Zeitung*« s tekstom svedočenja od 27. i 28. oktobra stigao u London, pošao je Marx u magistraturu u *Marlborough Street*-u, prepisao tekst propratnog pisma koji je doneo list »*Kölnische Zeitung*«, dao da se overi taj prepis i ujedno izjavio pod zakletvom sledeće:

- 1) da on dotično propratno pismo nije pisao;
- 2) da je za njegovo postojanje saznao iz lista »Kölnische Zeitung«;
- 3) da takozvani »Crveni katihizis« nije nikad video;
- 4) da nije nikad ni na koji način učestvovao u njegovom rasturanju.

Uzged treba napomenuti da u Engleskoj takva izjava (declaration) pred magistratom, ako je lažna, povlači za sobom sve posledice lažne zakletve.

Gornji dokumenat poslat je Schneideru II, ali je u isto vreme odštampan u londonskom listu »The Morning Advertiser«¹, jer se u toku procesa došlo do uverenja da pruska pošta za čuvanje poštanske tajne vezuje čudnovatu predstavu da je dužna da pisma koja su joj poverena sakrije od adresata. Viši javni tužilac usprotivio se podnošenju dokumenata sudu makar i samo radi *upoređenja*. Više javno tužilaštvo znalo je da i letimičan pogled bačen s originalnog propratnog pisma na zvanično overeni Marxov prepis ne bi mogao sakriti namerno podražavanje Marxovog rukopisa čak ni od oštrog oka ovih porotnika. Stoga je javno tužilaštvo u interesu morala pruske države protestovalo protiv svakog upoređivanja.

Schneider II primetio je

»da adresat Chianella, koji je policiji spremno dao informaciju o verovatnim pošiljaocima i koji joj se direktno ponudio kao špijun, nije uopšte pomišljao na Marxa«.

Ko je ikad pročitao ijedan Marxov redak nikako ne bi mogao da mu pripiše autorstvo tog melodramskog propratnog pisma. San u letnju ponoć 5. juna, nametljivo uočljiva operacija guranja *Crvenog katihizisa* pod kapije revolucionarnih filistara — to bi moglo ukazivati otprilike na Kinkelov duh, kao što »građanska vrlina« i »sigurnost« s kojima »se računa« za vojničko »izvršenje« date »direktive« ukazuju na Willichovu maštu. Ali kako bi Kinkel i Willich došli na ideju da svoje revolucionarne recepte stavljaju u Marxov rukopis?

Ako je dopušteno, evo jedne hipoteze o »još ne sasvim objašnjenom načinu nastanka« ovog propratnog pisma pisanog podražavanjem rukopisom: Policija je našla u Krefeldu 50 *Crvenih katihizisa* sa zvučnim propratnim pismom. Ona je stavila — u Kelnu ili u Berlinu, qu'importe? — tekst u Marxove note. U koju svrhu? »Da bi svojoj robi dala što veću vrednost.«

Međutim, ni samo Više javno tužilaštvo nije se usudilo da u svom katilinskom govoru pribegne tom propratnom pismu. Ono ga nije uzelo u obzir. Dakle, propratno pismo nije doprinelo utvrđivanju »objektivnog činjeničnog stanja« koje je nedostajalo.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 314—315. — * nije li svejedno?

VI

Willich-Schapperova frakcija

Posle poraza revolucije od 1848/1849. proleterska partija na Kontinentu izgubila je ono što je za vreme ovog kratkog perioda izuzetno imala: štampu, slobodu govora i pravo udruživanja, tj. legalna sredstva partijske organizacije. Buržoaskoliberalna i sitnoburžoaskodemokratska partija, uprkos reakciji, u društvenom položaju klasa koje su predstavljale našle su uslove da se u jednoj ili drugoj formi drže na okupu i da više ili manje brane svoje zajedničke interese. Proleterskoj partiji bio je posle 1849, kao i pre 1848, otvoren samo *jedan put* — stvaranje *tajne organizacije*. Zato je posle 1849. na Kontinentu nikao ceo niz tajnih proleterskih organizacija, koje je policija otkrivala, koje su sudovi osuđivali, zatvori razbijali, a prilike opet uspostavljale.

Jedan deo ovih tajnih društava direktno je imao za cilj obaranje postojeće državne vlasti. Ovo je bilo opravdano u Francuskoj, gde je buržoazija pobedila proletarijat i gde se napad na postojeću vladu direktno podudarao s napadom na buržoaziju. Drugi deo tajnih društava imao je za cilj stvaranje partije proletarijata, ne obazirući se na postojeće vlade. To je bilo nužno u zemljama kao što je Nemačka, gde su buržoazija i proletarijat zajedno podlegli svojim polufeudalnim vladama, gde je, dakle, pobedonosni napad na postojeće vlade morao da pomogne buržoaziji, ili bar takozvanim srednjim staležima, da dode odnosno da dođu na vlast, a ne da skrši njenu odnosno njihovu moć. Nema sumnje da bi i ovde članovi proleterske partije opet učestvovali u revoluciji protiv status quo-a, ali nije spadalo u njihov zadatak da tu revoluciju pripremaju, da za nju agituju, konspirišu i komplotiraju. Ovu pripremu oni su mogli prepustiti opštoj situaciji i direktno zainteresovanim klasama. Oni su morali da je prepuste njima ako nisu hteli da se odreknu svog partijskog stava i istorijskih zadataka koji sami po sebi proizlaze iz opštih životnih uslova proletarijata. Za njih su sadašnje vlade bile samo efemerne pojave, a status quo samo kratak prelazni trenutak na kome može da troši svoje snage sitničava i usko-gruda demokratija.

Zato »*Savez komunista*« nije bio konspirativno društvo, već društvo koje je u tajnosti stvaralo organizaciju proleterske partije, jer je nemački proletarijat javno bio lišen igni et aqua^[303] slobode štampe,

govora i udruživanja. Ako takvo društvo konspiriše, to se događa samo u tom smislu u kom i para i elektricitet konspirišu protiv status quo-a.

Razume se da je takvo tajno društvo, koje nije imalo za cilj stvaranje *vladine*, već *opozicione partije budućnosti*, moglo biti malo privlačno za individue koje žele, s jedne strane, da se svojom ličnom beznačajnošću šepure pod teatralnim plaštom zavera, a s druge strane da svoje bornirano častoljublje zadovolje na dan bliske revolucije, a, pre svega, da u sadašnjem momentu izgledaju važne, da učestvuju u plodovima demagogije i da ih demokratski šarlatani pozdravljaju dobrodošlicom.

Zato se iz Saveza komunista izdvojila, ili je iz njega bila izdvojena, kako hoćete, jedna frakcija, koja je zahtevala ako ne stvarne zavere, a ono *privid* zavera, i stoga direktno savez s demokratskim junacima dana — Willich-Schapperova frakcija. Karakteristično je za nju da Willich zajedno s *Kinkelom* i uz njega figurira kao *entrepreneur*¹ nemačko-američkog revolucionarnog zajma.²

Odnos ove partije prema većini u Savezu komunista kojoj pripadaju kelnski optuženici prikazali smo malopre. Bürgers i Röser su ga pregnantno i iscrpno izložili na glavnom pretresu pred kelnskim porotnim sudom.

Pre nego što završimo svoje izlaganje, bacimo pogled na držanje Willich-Schapperove frakcije za vreme kelnskog procesa.

Kao što je gore već rečeno, datumi dokumenata koje je Stieber oteo frakciji pokazuju da su njeni dokumenti, i *posle* Reuterove krađe, još znali da nađu put do policije. Sve do ovog časa frakcija duguje objašnjenje ove zagonetne pojave.

Schapper je najbolje poznao Chervalovu prošlost. Znao je da je on primio Chervala u Savez 1846, a ne Marx 1848. Svojim ćutanjem on potvrđuje Stieberove laži.

Frakcija je znala da je njen pripadnik Hacke pisao preteće pismo svedoku Hauptu, ali ostavlja sumnju na partiji kojoj pripadaju optuženi.

Moses Heß, pripadnik frakcije, autor *Crvenog katihizisa*, te nesrećne parodije *Manifesta Komunističke partije*, Moses Heß, koji svoje spise ne samo što sam piše nego ih i sam rastura, tačno je znao kome je slao pojedine partije svog *Crvenog*. On je znao da mu Marx ni za jedan jedini primerak nije umanjio bogatu zalihu *Crvenog*. Moses mirno ostavlja na optuženima sumnju da je njihova partija raznosila po kućama u Rajnskoj provinciji njegov *Crveni* s melodramskim propratnim pismom.

Kako svojim ćutanjem tako i svojim govorenjem frakcija se nalazi na istoj liniji s pruskom policijom. Tamo gde se pojavljuje za vreme

¹ preduzetnik — ² Vidi u ovom tomu, str. 276.

Enthüllungen

über den

Kommunisten = Prozeß

zu

Köln.

1853.

Naslovni list bostonskog izdanja Marxove brošure
•Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu• (iz 1853)

glavnog pretresa, ne pojavljuje se na optuženičkoj klupi, nego kao *skrunski svedok*.

Hentze, Willichov prijatelj i dobročinitelj, priznaje da je znao za Savez, boravi nekoliko nedelja u Londonu, a onda putuje u Keln, da bi protiv Beckera, protiv kog je bilo mnogo manje indicija nego protiv njega samog, lažno svedočio da je 1848. bio član Saveza.

Hätzel, kao što pokazuje Dietzova arhiva, pripadnik frakcije koja ga je novčano potpomagala, izveden zbog učestvovanja u Savezu već jednom u Berlinu pred porotu, pojavljuje se kao svjedok protiv optuženih. On lažno svedoči time što izuzetnu naoružanost berlinskog proletarijata za vreme revolucije dovodi u izmišljenu vezu sa statutom Saveza.

Steingens, za koga je njegovim vlastitim pismima dokazano (vidi zasedanje od 18. oktobra) da je bio glavni poverenik frakcije u Briselu, ne pojavljuje se u Kelnu kao optuženi, nego kao svjedok.

Malo pre glavnog pretresa pred kelnskim porotnim sudom poslali su Willich i Kinkel jednog krojačkog kalfu¹ kao emisara u Nemačku. Kinkel, doduše, ne pripada frakciji, ali je Willich zajedno s njim upravljao nemačko-američkim revolucionarnim zajmom.

Kinkelu, kome je već tada pretela opasnost da londonski garantijem i Willichu oduzmu upravljanje zajmom i da novac, uprkos njegovom i Willichovom srditom protestu, vrate u Ameriku — Kinkelu je baš tada bilo potrebno da ima prividnu misiju za Nemačku i prividnu korespondenciju sa Nemačkom, delimično da bi pokazao da tamo uopšte još postoji neko područje revolucionarne delatnosti za njega i američke dolare, delimično da bi našao izgovor za ogromne troškove korespondencije, poštarine itd., koje su on i prijatelj Willich umeli da stave u račun (vidi litografisani cirkular grofa O. Reichenbacha). Kinkel je znao da nema nikakvih veza bilo s buržoaskim liberalima bilo sa sitnoburžoaskim demokratima u Nemačkoj. Zato je X uzeo za Y, emisara frakcije za emisara nemačko-američkog revolucionarnog saveza. Ovaj emisar je imao samo jedan zadatak, naime da među radnicima deluje protiv partije kelnskih optuženika. Valja priznati, momenat je bio dobro izabran da bi se još u dvanaesti čas pružio nov izgovor za novu istragu. Pruska policija bila je potpuno informisana o ličnosti, danu polaska i maršruti emisara. Odakle? Videćemo. Na tajnim sastancima koje je ovaj držao u Magdeburgu prisustvovali su njeni špijuni i izveštavali o diskusijama. Prijatelji kelnskih optuženika u Nemačkoj i u Londonu strepeli su.

Gore smo ispričali da je 6. novembra Hirsch priznao pred magistratom u Bow Street-u da je originalnu knjigu zapisnika fabrikovao

¹ Augusta Geberta

pod rukovodstvom Greifa i Fleuryja; Willich ga je nagovorio na taj korak, Willich i gostioničar Schärttner dopratili su ga do sudije. Hirschovo priznanje rađeno je u tri primerka, a ovi su pod različitim adresama poslani poštom u Keln.

Od najveće važnosti bilo je da Hirsch bude uhapšen čim napusti zgradu suda. Na osnovu zvanično overenog iskaza, koji je on imao kod sebe, mogao se u Kelnu izgubljeni proces dobiti u Londonu. Ako ne za optužene, ono ipak protiv vlade. Ali je Willich učinio sve da onemogući takav korak. On čuti kao zaliven ne samo pred direktno zainteresovanom »Marxovom partijom« nego i pred svojim vlastitim ljudima, čak i pred Schapperom. U njegovu tajnu bio je posvećen samo Schärttner. Schärttner izjavljuje da su on i Willich pratili Hirscha na brod. Hirsch je naime, po Willichovoj intenciji, trebalo u Kelnu da svedoči sam protiv sebe.

Willich obaveštava Hirscha o putu kojim će ići dokumenti, Hirsch prusko poslanstvo, prusko poslanstvo poštu. Dokumenti ne stižu na naznačeno mesto; oni iščezavaju. Kasnije iskršava iščezli Hirsch ponovo u Londonu i izjavljuje na jednoj otvorenoj skupštini demokrata da je Willich njegov saučesnik.

Willich priznaje, odgovarajući na pitanje u vezi s tim, da je s Hirschom, koji je na njegov predlog još 1851. izbačen kao špijun iz Udruženja u Great Windmillu, od početaka avgusta 1852. ponovo stajao u vezi. Naime, Hirsch mu je odao da je Fleury pruski špijun i zatim ga upoznao sa svim pismima koja je Fleury dobijao i koja je slao. On, Willich, poslužio se tim sredstvom da bi motrio na prusku policiju.

Willich je bio, što je notorno, otpre otprilike godinu dana intimni prijatelj Fleuryja, od koga je primao pomoć. A ako je Willich od avgusta 1852. znao za njega da je pruski špijun i ujedno bio informisan o njegovoj raboti, kako to da nije znao za originalnu knjigu zapisnika?

Kako to da on interveniše tek pošto je pruska vlada sama *odala* Fleuryja kao špijuna?

Kako to da on interveniše na način koji u najboljem slučaju njegovog saveznika Hirscha uklanja iz Engleske, a zvanično overene dokaze za Fleuryjevu krivicu iz ruku »Marxove partije«?

Kako to da je on i dalje primao pomoć od Fleuryja, koji se hvališe njegovom reću¹ na 15 funti sterlinga?

Kako to da Fleury i dalje operiše u nemačko-američkom zajmu za revoluciju?

Kako to da on saopštava Fleuryju lokal i mesto sastajanja svoga tajnog društva, tako da pruski agenti u susednoj sobi vode zapisnik o debatama?

¹ priznanicom

Kako to da on obaveštava Fleuryja o maršruti gore pomenutog emisara, krojačkog kalfe, i čak prima od Fleuryja novac za ovo emisarsko putovanje?

Kako to, najzad, da on priča Fleuryju da je Hentzea, koji kod njega stanuje, instruisao kako treba da pred kelnskim porotnim sudom svedoči *protiv* Beckera*. Valja priznati que tout cela n'est pas bien clair¹.

* O odnosu između Willicha i Beckera:

«Willich mi piše vrlo vesela pisma; ja ne odgovaram, ali njega to ne sprečava da mi izlaže svoje nove planove za revoluciju. Odredio me je da revolucionišem kelnski garnizon!!! Mi smo se nedavno iskidali od smeha. On će još svojim glupostima bezbroj ljudi uvaliti u nepriliku; jer jedno jedino pismo moglo bi stotini sudija koji sude demagozima^[181] obezbediti platu za tri godine. Kad bih ja izveo revoluciju u Kelnu, on se ne bi *protivio* da preuzme rukovođenje daljim operacijama. Suviše ljubazno!»

(Iz jednog Beckerovog pisma Marxu od 27. januara 1851.) [*Marxova napomena.*]

¹ da sve to nije sasvim jasno (Beaumarchais, *La folle journée*)

VII

Presuda

Kako su se razjašnjavale policijske misterije, tako se izjašnjavalo javno mnjenje za optužene. Kad je prevara s originalnom knjigom zapisnika bila razotkrivena, svako je očekivao oslobodenje od optužbe. List »Kölnische Zeitung« bio je prinuđen da se pokloni pred javnim mnenjem i da se okrene protiv vlade. Na njegove stupce, koji su ranije bili otvoreni samo za policijske insinucije, zalutaše odjedanput kratke vesti naklonjene optuženima, a sumnjičave prema Stieberu. Sama pruska vlada smatrala je igru izgubljenom. Njeni dopisnici u listovima »The Times«^[131] i »The Morning Chronicle«^[226] počеше iznenada pripremati javno mnjenje u inostranstvu na nepovoljan ishod. Ma koliko bile štetne i čudovišne doktrine optuženih, ma koliko bili odvratni dokumenti nađeni kod njih, stvarnih dokaza za zaveru nema, pa je stoga osuda jedva verovatna. Ovako pritvorno rezigniran pisao je berlinski dopisnik lista »The Times«, servilni eho onih pribojavanja koja su cirkulisala u najvišim krugovima grada na Špreji. Utoliko je neobuzdanije bilo likovanje vizantijskog dvora i njegovih evnuha kad je električni telegraf iz Kelna preneo u Berlin porotničko »krivi su«.

S razotkrivanjem knjige zapisnika proces je bio ušao u nov stadijum. Porotnicima nije više stajalo na volju da optužene proglaše krivim ili nevinim; sad su morali da proglaše krivim optužene ili vladu. Osloboditi optužene značilo je osuditi vladu.

U svojoj replici na odbrambene govore advokatâ javni tužilac Saedt je zanemario originalnu knjigu zapisnika. On neće, veli, da se posluži dokumentom na kome je takva ljaga, on sam ga smatra »neautentičnim«, to je »zlosrećna« knjiga, ona je prouzrokovala mnogo nepotrebnog gubitka vremena, a samoj stvari ne doprinosi ništa, Stieber je dozvolio, iz pohvalne revnosti u službi, da bude mistifikovan itd.

Ali javno tužilaštvo je tvrdilo u svojoj optužnici da knjiga sadrži »mnogo istinitog«. Daleko od toga da je proglasi za neautentičnu, ono je žalilo jedino što ne može da dokaže njenu autentičnost. S autentičnošću originalne knjige zapisnika, na koju se zakleo Stieber, pala je autentičnost Chervalovog iskaza u Parizu, na koji se zakleo Stieber, na koji se Saedt u svojoj replici još jedanput vraća, pale su sve činje-

nice koje je najnapornija delatnost svih vlasti pruske države isterala u toku godine i po dana. Glavni pretres pred porotnim sudom zakazan za 28. jul bio je odložen za tri meseca. Zbog čega? Zbog bolesti upravnika policije Schulza. A ko je bio Schulz? Prvi pronalazač originalne knjige zapisnika. Vratimo se još malo nazad. U januaru i februaru 1852. izvršeni su kućni pretresi kod supruge dr Danielsa. Na osnovu čega? Na osnovu *prvih stranica* originalne knjige zapisnika koje je Fleury poslao Schulzu, Schulz Upravi policije u Kelnu, Uprava policije u Kelnu istražnom sudiji, a istražnog sudiju su one dovele u stan supruge dr Danielsa.

Uprkos Chervalovoj zaveri, krivično veće nije u oktobru 1851. još našlo činjenično stanje krivice, koje je nedostajalo, i stoga je po nalogu Ministarstva odredilo novu istragu. Ko je vodio tu istragu? Upravnik policije Schulz. Trebalo je, dakle, da Schulz nađe činjenično stanje krivice. Šta je našao Schulz? Originalnu knjigu zapisnika. Ceo novi materijal koji je Schulz pribavio sveo se na odvojene listove knjige zapisnika, koje je Stieber posle dao da se upotpune i povežu. Dvanaestomesečni čelijski zatvor za optužene, da bi originalna knjiga zapisnika mogla za to vreme da se rodi i poraste. Sitnica, uzvikuje Saedt, i nalazi dokaz krivice već u tome što braniocima i optuženima treba osam dana da očiste Augijevu štalu koju su sve vlasti pruske države istrajno punile jednu i po godinu, i što optuženi sede jednu i po godinu. Originalna knjiga zapisnika nije bila neki izdvojeni incident; ona je bila čvorna tačka u kojoj su se sticali svi konci vladine delatnosti: poslanstvo i policija, ministarstvo i magistratura, javno tužilaštvo i direkcija pošta, London, Berlin i Keln. Originalna knjiga zapisnika imala je takav značaj za stvar da je bila izmišljena da bi uopšte stvorila stvar. Kuriri, depeše, utajivanje pošte, hapšenja, krivokletstva da bi se originalna knjiga zapisnika održala, kao dokaz, falsifikati da bi se napravila, pokušaji potkupljivanja da bi se opravdala. Razobličena misterija originalne knjige zapisnika bila je razobličena misterija monstr-procesa.

Prvobitno je bila potrebna čudotvorna intervencija policije da bi se prikrilo čisto tendenciozni karakter procesa. Predstojeća razobličjenja — tim je rečima Saedt otvorio glavni proces — pokazaće vam, gospodo porotnici, da ovaj proces nije tendenciozan proces. Sada Saedt ističe tendenciozni karakter procesa da bi se policijska razobličjenja zaboravila. Posle godinu i po dana prethodne istrage porotnicima je bilo potrebno objektivno činjenično stanje krivice da se opravdaju pred javnim mnenjem. Posle pet nedelja policijske komedije njima je bila potrebna *čista* tendencija da bi se spasli iz činjenične prljavštine. Zato se Saedt ne ograničava samo na onaj materijal koji je krivično veće naveo na zaključak da »ne postoji objektivno činjenično stanje«. On ide dalje. On pokušava da dokaže da zakon protiv zavere uopšte ne traži činjenično stanje, nego da je čisto tendenciozan zakon, da je kategorija zavere, dakle, samo izgovor da bi se politički jeretici spalili u pravnoj formi. Njegov pokušaj obećavao je veći uspeh uko-

liko bi se primenio novi pruski krivični zakonik, obnarodovan posle hapšenja optuženih. Pod izgovorom da taj zakonik sadrži blaže odredbe, servilni sud mogao je da dopusti njegovu retroaktivnu primenu.

Ali ako je proces bio čisto tendenciozan proces, čemu godina i po dana prethodne istrage? Iz tendencije.

Dakle, pošto se radi o tendenciji, treba li da o tendenciji principijelno diskutujemo s jednim Saedt-Stieber-Seckendorffom, s jednim Göbelom, s jednom pruskom vladom, sa 300 najjačih poreskih obveznika kelnskog okruga, s kraljevskim komornikom von Münch-Bellinghausenom i s baronom Fürstenbergom? Pas si bëte¹.

Saedt priznaje (zasedanje od 8. novembra)

«da je prvi put došao na ideju da se nešto pobliže pozabavi komunizmom i socijalizmom kad mu je pre nekoliko meseci povereno, i to preko gospodina višeg javnog tužioca, da zajedno s njim zastupa javno tužilaštvo i kad je, zahvaljujući tome, počeo da čita akta. On se oseća primoranim da porotnicima saopšti rezultat svojih ispitivanja, utoliko pre što veruje da sme da pođe od pretpostavke da su se mnogi među njima, kao i on, dosad malo njima bavili».

Saedt, dakle, kupuje poznati Steinov kompendijum.^[186]

«I što je naučio danas,
tome želi već sutra da nauči druge.»^[204]

Ali javno tužilaštvo imalo je izuzetnu nesreću. Tražilo je objektivno činjenično stanje Marx, a našlo je objektivno činjenično stanje Cherval. Ono traži komunizam koji propagiraju optuženi, a nalazi komunizam protiv kojeg su se oni borili. U Steinovom kompendijumu nalaze se, dakako, svakojake sorte komunizma, samo ne ona sorta koju traži Saedt. Stein još nije registrovao nemački, kritički komunizam. Dakako, u Saedtovim rukama nalazi se *Manifest Komunističke partije*, koji optuženi priznaju kao manifest svoje partije. A u tom *Manifestu* nalazi se jedna glava koja sadrži kritiku čitave dosadašnje socijalističke i komunističke literature, dakle čitave mudrosti koju je registrovao Stein. Iz ove glave mora rezultirati razlika između optuženog komunističkog pravca i svih ranijih pravaca komunizma, moraju, dakle, rezultirati specifična sadržina i *specifična tendencija* učenja protiv kojeg istupa Saedt. Nikakav Stein² nije pomogao kod tog kamena spoticanja. Ovde se moralo razumeti, pa makar i samo zato da bi se optužilo. Pa kako pomaže sebi Saedt, koga je Stein ostavio na cedilu? On tvrdi:

«*Manifest* se sastoji iz 3 odeljka. Prvi odeljak sadrži istorijsko izlaganje društvenog položaja raznih građana (!) sa stanovišta komunizma (very fine³) . . . Drugi odeljak izlaže stav komunista prema proleterima . . . Najzad, u poslednjem odeljku

¹ Nismo tako ljudi. — ² Igra reči: Stein — na nemačkom: kamen. —
³ vrlo lepo

govori se o stavu komunista u pojedinim zemljama. *... (!) (Zasedanje od 6. novembra.)

Manifest se u stvari sastoji iz 4 odeljka, a ne iz 3, ali za ono što ne znam, ne boli me glava. Saedt zato tvrdi da se sastoji iz 3 odeljka, a ne iz 4. Odeljak koji za njega ne postoji jeste onaj nesrećni odeljak koji sadrži kritiku komunizma koji je protokolisao Stein, dakle *specifičnu tendenciju* optuženog komunizma. Siroti Saedt! Najpre mu nedostaje *činjenično stanje*, a sad mu nedostaje *tendencija*.

Ali siva je, dragi prijatelju, svaka teorija.^[146] »Takozvano socijalno pitanje«, primećuje Saedt, »i njegovo rešenje zaposlili su u novije vreme pozvane i nepozvane.« Saedt spada svakako u pozvane, jer ga je viši javni tužilac Seckendorff pre tri meseca službeno »pozvao« na izučavanje socijalizma i komunizma. Saedti svih vremena i svud na svetu oduvek su bili složni u tome da Galileja proglašavaju »nepozvanim« za istraživanje kretanja nebeskih tela, a inkvizitora koji ga je optužio za jeres — za »pozvanog«. E pur si muove.^{[305]*}

U licu optuženih stajao je revolucionarni proletarijat goloruk prema vladajućim klasama predstavljanim u poroti; optuženi su, dakle, bili osuđeni već samim tim što su stajali pred tom porotom. Buržoasku savest porotnika mogla je za trenutak da prodrma, kao što je prodrmla javno mnjenje, samo razgolićena vladina intriga, pokvarenost pruske vlade koja se razotkrila pred njihovim očima. Ali, rekli su porotnici u sebi, ako je pruska vlada rizikovala ovako podla i ujedno ovako smela sredstva protiv optuženih, ako je ona, tako reći, stavila na kocku svoju evropsku reputaciju, onda optuženi mora da su, ma kako mala partija bili, davolski opasni, a njihovo učenje mora da je sila. Vlada je povredila sve zakone krivičnog kodeksa da bi nas zaštitila od kriminalnog čudovišta. Povredimo i mi, sa svoje strane, ono malo našeg point d'honneur¹, da bismo spasli čast vlade. Budimo zahvalni, osudimo.

Rajnsko plemstvo i rajnska buržoazija prihvatili su svojim *krivi su* poklik koji je francuska buržoazija izbacila posle 2. decembra²: »Samo još krađa može spasiti svojinu, krivokletstvo religiju, kopilanstvo porodicu, nered red!«

Čitav državni aparat u Francuskoj se prostituisao. Pa ipak se nijedna institucija nije prostituisala toliko koliko francuski sudovi i porotnici. Nadmašimo francuske porotnike i sudije, uzviknuli su po-

* Saedt nije samo bio »pozvan«. Za nagradu za svoje zasluge u tom procesu on je bio »pozvan« još i dalje, naime za generalnog javnog tužioca Rajnske provincije i u tom svojstvu je penzionisan, a onda je, snabdeven svetim sakramentima umirućih, blago u gospodu preminuo. [*Engelsova napomena u izdanju od 1885.*]

¹ osećanja časti — ² Drugi decembar 1851. je dan državnog udara Louis-a Bonaparte

rota i sud u Kelnu. U procesu Cherval, neposredno posle državnog udara, pariska porota oslobodila je Nettea, protiv koga je bilo više dokaza nego protiv *ijednog* od optuženih. Nadmašimo porotu državnog udara od 2. decembra. Osudimo naknadno Nettea u licu Rōsera, Bürgersa itd.

Tako je prazna vera u porotu, koja se u Rajnskoj Pruskoj još održavala, zasvagda uništena. Shvatio se da je porota preki sud privilegovanih klasa, ustanovljen zato da praznine u zakonu premosti širom buržoaske savesti.

Jena! . . .^[306] to je poslednja reč za vladu kojoj su potrebna takva sredstva da bi postojala i za društvo kojem je potrebna takva vlada radi zaštite. To je poslednja reč kelnskog komunističkog procesa . . .
Jena!

Karl Marx

O radu parlamenta. — Glasanje od 26. novembra. — Disraelijev budžet

London, petak, 10. decembra 1852.

Ostvarila su se moja predviđanja da će obnavljanje borbe u parlamentu doneti značajne rezultate.¹ Prilikom otvaranja zasedanja opozicija je raspolagala negativnom većinom protiv ministara, ali su se nekoliko sukobljenih frakcija, koje su sačinjavale tu većinu, uzajamno paralisale. Kada je 26. novembra Donji dom usvojio dvosmisleni amandman lorda Palmerstona umesto »radikalne« fritrejderske rezolucije g. Villiers-a, on je pružao prizor opšte međusobne prevare, opšteg rasturanja i raspadanja svih starih parlamentarnih partija.

Rezolucija g. Villera, koja je zakon iz 1846.^[246] okarakterisala kao »mudar i pravičan«, sastavljena je bez znanja Cobdena i Brighta, fritrejdera *par excellence*². Vigovci su odlučili da zastupaju interese fritrejdera, ne prepuštajući im ni inicijativu ni bilo kakvo učešće u vladi posle pobeđe kojoj se nadaju. Russell, pravi autor reči »mudar i pravičan«, toliko uvredljivih za kabinet, složio se s Grahamovim amandmanom. Pilovci, kojima su se pridružile pristalice vladine stranke, podneli su predlog koji priznaje da će slobodna trgovina biti celishodna u budućnosti, a da to nije bila u prošlosti. Taj predlog daje torijevcima slobodu da nadoknade ono što su izgubili zakonom sera Roberta Peela.³ Ti isti pilovci su odbili Disraelijev amandman i, povukavši sopstveni predlog, pripremili se da podrže prvobitnu fritrejdersku rezoluciju. Vigovci su pretrpeli poraz na domaku pobeđe, zahvaljujući istupanju Palmerstona, koji je podržao Grahamov amandman i tako, uz pomoć pilovaca, osigurao pobedu pristalicama vladine stranke. Najzad, sama pobeđa, koju je izvojevala protekcionistička vlada, sastojala se od priznavanja slobodne trgovine, a njeni protivnici bile su samo pedeset

¹ Vidi u ovom tomu, str. 316–323. — ² po prevashodstvu, u pravom smislu reči — ³ ukidanje zakonâ o žitu

tri najodlučnije pristalice vladine stranke. Takva zbrka lažnih stavova, stranačkih intriga, parlamentarnih manevara, uzajamnih izdaja itd. jeste rezime debate od 26. novembra, u kojoj je zvanično priznata politika slobodne trgovine, ali koju su tumačili protekcionisti, čiji su predstavnici bili protekcionisti i koju je trebalo da sprovedu protekcionisti.

U jednom ranijem pismu¹, pisanom pre početka zasedanja, već sam ukazao na to da je Disraeli, pošto se u svojim predizbornim govorima odrekao ponovnog uvođenja zakonâ o žitu, nameravao da obešteti zemljoposjednike pomoću reforme poreza koja bi zakupcima omogućila da plaćaju svoje stare protekcionističke rente, a da deo sadašnjeg poreskog tereta prebaci sa zakupaca na leđa narodnih masa. Disraeli laska sebi da je time otkrio lek za obolele zemljoposjednike, mnogo efikasniji od starog nepouzdanog protekcionističkog sistema, koji je bio uperen direktno na *stomak* masa. Dobro smišljen plan g. Disraelija — ciljati na njihove *džepove* — sad se video u njegovom budžetu koji je 3. ovog meseca predložio Donjem domu i o čijoj će sudbini verovatno odlučiti večerašnja debata.

Za nemačke vlade i nemačke filantropie uobičajeno je da govore o »merama za poboljšanje položaja radnih klasa« (»Maßregeln zur Hebung der arbeitenden Klassen«). A budžet g. Disraelija ne bi bilo neumesno nazvati nizom »mera za poboljšanje položaja neradnih klasa«. Međutim, isto onako kao što su kod naših nemačkih vlada i filantropa takve mere po pravilu bile samo varka, tako je i sadašnji plan, koji je engleski ministar finansija smislio za dobrobit dangubnih klasa, čista podvala čiji je cilj da podstakne zakupce da s većom gotovošću plate svoje stvarno visoke rente, nudeći im prividno smanjenje njihovih nameta; taj plan je samo obmana koju ministar može izvesti jedino ako pribegne tome da otvorenom podvalom izvlači novac od gradskog stanovništva.

Disraeli je dugo tajanstveno govorio o svom budžetu, obećavao je svetu ništa manje nego osmo svetsko čudo. Trebalo je da njegov budžet »označi kraj sukoba interesa; da okonča ubilački rat klasa; »da zadovolji sve, a da nikog ne ošteti«; da »slije razne interese u celinu koja cveta«; da »prvi put uspostavi harmoniju između našeg trgovinskog i finansijskog sistema postavljajući nove principe« *koji se naziru u budućnosti*.

Razmotrimo sada njegova otkrića, koja se više ne naziru samo u budućnosti, već su otpre nedelju dana poznata engleskom parlamentu i celom svetu. Kao što i odgovara takvim misterioznim otkrićima, Disraeli ih je obelodanio uz odgovarajuću ceremoniju i važno držanje. Peel je 1842. dva časa govorio o finansijskom stanju, Disraeli ništa manje od punih pet časova. Čitav sat je nadugačko govorio o tome da »oni koji pate« ne pate; drugi sat je proveo govoreći o tome šta *ne namerava* da uradi za njih, što je bilo u suprotnosti s

¹ Vidi u ovom tomu, str. 309.

Walpele-ovom, Pakingtonovom i Malmesburyjevom izjavom i s njegovim ranijim izjavama. Ostala tri časa utrošio je na izlaganje budžeta i različitih epizoda koje govore o prilikama u Irskoj, na pitanje odbrane zemlje, na moguće reforme u administraciji i na druge interesantne teme.

Osnovne karakteristike budžeta su ove:

1. *Brodarstvo*. Smanjen je deo takse za svetionike koji približno iznosi 100 000 funti godišnje. To je olakšica manja od šest pensa po toni godišnje i neće važiti u brodarstvu pre sredine iduće godine. Sasvim se ukida tranzitna taksa. Ukinuće se neka ovlašćenja admiraliteta, koja zadiru u interese trgovačke mornarice; na primer: ako vrbuju mornare u stranim lukama, oficiri mornarice ne treba odmah da zahtevaju isplatu; treba da besplatno pomažu brodovima u nevolji, a u luci da ne izbacuju civilne plovne objekte s najpogodnijeg mesta za ukotvljavanje. Najzad, treba odrediti komisiju Donjeg doma za pitanja pilotaže i opterećenja brodova. Na to se ograničavaju mere u korist brodarstva. A da se fritrejderi ne bi hvalili da im je učinjen neki realan ustupak, ostala je stara carina na uvozno drvo za brodogradnju.

2. *Kolonije*. Dozvoljava se rafiniranje šećera pre isplate carine, tako da će se ubuduće carina naplaćivati tek na rafinirani šećer spreman za prodaju umesto već na sirovi proizvod. Osim toga, treba podržati naseljavanje Kineza u zapadnoj Indiji da bi se plantažeri dovoljno snabdeli jevtinom radnom snagom. Ne treba ukinuti diferencijalne carine na šećer.

3. *Porez na slad i carina na hmelj*. Porez na slad se smanjuje za polovinu, što će, kako tvrdi g. Disraeli, imati za posledicu smanjenje dohotka od 2 500 000 funti. Isto tako, treba smanjiti za polovinu carinu od oko 300 000 funti. Ta smanjenja treba da stupe na snagu 10. oktobra 1853. Umesto postojeće zabrane uvoza inostranog slada i sadašnje carine na uvozni hmelj, dozvoliće se uvoz stranog slada i hmelja uz carinu koja odgovara carinskim taksama za tu robu.

4. *Čaj*. Sadašnja carina treba da se smanji za sve vrste čaja, i to od 2 šilinga $2\frac{1}{2}$ pensa na 1 šiling po funti, ali to smanjenje treba sprovesti postepeno u toku šest godina, tako da će se 1853. smanjiti za $4\frac{1}{2}$ pensa, a svake sledeće godine za 2 pensa, do kraja 1858. Tako bi smanjenje za 1853. bilo 400 000 funti.

5. *Porez na imovinu i prihod*. Ovaj porez, izglasan s važenjem samo do 5. avgusta 1853, treba da se obnovi u toku tri godine, tako da svota ostane ista, ali da se izmeni raspodela. Treba da postoji razlika između poreza na nepokretno imanje i poreza na prihod od rada. Nepokretna imanja i državne papire treba i dalje oporezivati sa 7 pensa po funti, dok se na prihod od delatnosti (zakupci, trgovci, slobodne profesije i ljudi koji žive od plate) predviđa smanjenje poreza od 3 do 2 procenta. Ubuduće će se na njih plaćati samo $5\frac{1}{4}$ pensa po funti. S druge strane, stopu za oslobođenje od poreza treba sniziti

od 150 na 100 funti godišnje, a na imanje i državne papire na 50 funti godišnje. Da bi se sprečili gubici koje zakupcima može doneti ova predviđena promena, njih treba oporezovati po stopi od trećine rente umesto polovine, kako je to sada slučaj, tako da će ta izmena osloboditi sve zakupce koji plaćaju manje od 300 funti godišnje. U znak dobroćinstva prema crkvi, nijedan paroh s prihodom od 100 funti godišnje ni dalje neće plaćati porez. Najzad, porez na prihod proširiće se prvi put na Irsku, ali nikako neće pogoditi zemljoposednike, već samo one koji imaju državne papire i plate.

6. *Porez na kuću.* Plaćanje ovog poreza treba proširiti na sve zakupce kuća sa zakupninom od 10 funti godišnje umesto, kao ranije, samo na one zakupce kuća čija je zakupnina 20 funti godišnje. Osim toga, treba udvostručiti stopu poreza na kuću, tj. od 6 pensa po funti na šiling za radnje i od 9 pensa po funti na šiling i 6 pensa za stambene zgrade.

Ukratko, ovaj budžet bi značio *s jedne strane*: proširenje plaćanja poreza na prihod u Engleskoj na one klase gradskog stanovništva koje su dosad bile oslobođene od tog poreza i zavođenje tog poreza u Irskoj za vlasnike državnih papira i državne činovnike; proširenje plaćanja poreza na kuću na one klase gradskog stanovništva koje su dosad bile oslobođene od toga, i udvostručavanje poreske stope; *s druge strane*: smanjenje poljoprivrednog poreza na slad i carine na hmelj za 2 800 000 funti; snižavanje dažbina za prevoz brodovima za 100 000 funti; smanjenje carina na čaj za 400 000 funti.

Gradskom stanovništvu treba povećati porez u vidu novog poreza na prihod, proširenja plaćanja poreza na kuću i udvostručavanja njegove stope da bi se seosko stanovništvo oslobodilo poreza u vrednosti od 2 800 000 funti. Mali trgovac, bolje plaćeni radnik-mehaničar i trgovački nameštenik bi, tako, učestvovali u plaćanju poreza na kuću i bili bi prvi put podvrgnuti plaćanju poreza na prihod. Prema tome, porez na zemlju plaćao bi se sedam pensa po funti, a na stambene zgrade dva šilinga i jedan peni. Smanjenje carina na čaj ne menja taj odnos brojeva, jer je srazmerno malo prema povećanom direktnom oporezivanju i od njega može imati istu korist i selo i grad.

Oslobodenje irskih zemljoposednika od poreza na prihod, engleskih farmera i sveštenika od proširenog poreza na prihod očigledno je povlastica data selu na račun grada. Ali ko dobija tim smanjenjem poreza na slad — zemljoposednik, farmer ili potrošač? Smanjenje poreza je smanjenje rizika proizvodnje. Prema zakonima političke ekonomije, smanjenje troškova proizvodnje donosi sniženje cena, pa, prema tome, ne koristi ni zemljoposedniku ni farmeru, već samo potrošaču.

Međutim, ovde treba uzeti u obzir dve stvari. Prvo, zemlja na kojoj može da uspeva prvoklasni ječam, u Engleskoj je monopolisana i ograničena na Notingemšir, Norfolk itd., dok je uvoz stranog slada ograničen samom prirodom te robe, pošto ni ječam ni slad ne podnose

dugo prevoženje morem. Drugo, vlasnici velikih engleskih pivara praktično imaju monopol, koji uglavnom počiva na sadašnjem sistemu davanja licenci, tako da čak ni ukidanje zakonâ o žitu nije izazvalo pad cena slabijeg piva (»portere«) i lakog piva (»ale«).

Dakle, takvo smanjenje poreza na slad ne bi koristilo ni farmerima ni potrošačima, već samo zemljoposjednicima i vlasnicima velikih pivara. A pošto treba da se zadrži omražena trošarina u poljoprivredi, ubiranje polovine iznosa ranijih poreza izazvalo bi iste administrativne troškove koliki su bili i ranije. Sada troškovi ubiranja trošarine od 14 400 000 funti iznose 5 funti i 6 šilinga na 100 funti. Posle smanjenja poreza za tri miliona, ta stopa bi iznosila od 6 funti do 6 funti i 4 šilinga. Ukratko, onoliko koliko se smanjuje profit, toliko se povećavaju neproizvodni troškovi.

Tako se Disraelijev budžet svodi na obeštećenje zemljoposjednika, »obeštećenje uz dobitak«.

Ali ovaj budžet ima još jednu veoma interesantnu odliku.

Ako želite da sprovedete svoj sistem slobodne trgovine, morate pre svega da izmenite svoj finansijski sistem. »Morate da se vratite s posrednog na neposredno oporezivanje« — kaže Disraeli, i on je u pravu.

Direktno oporezivanje, kao najprostije, jeste, dakle, najstariji i prvi način oporezivanja, koji se javio uporedo s onim stadijumom u razvitku društva koji se zasniva na zemljišnoj svojini. Potom su gradovi zaveli sistem posrednog oporezivanja, ali vremenom sistem posrednog oporezivanja dolazi u dvostruk sukob sa socijalnim potrebama usled moderne podele rada, sistema krupne industrije i direktne zavisnosti domaće trgovine od strane trgovine i svetskog tržišta. Na državnim granicama taj sistem se ovaploćuje u zaštitnim carinama i ometa ili sprečava slobodnu razmenu s drugim zemljama. U zemlji se taj sistem poistovećuje s mešanjem državne blagajne u proizvodnju, on remeti odnos vrednosti robe i ometa slobodnu konkurenciju i razmenu. Iz ova dva razloga nužno ga je ukinuti. Mora se ponovo uvesti sistem neposrednog oporezivanja. Ali neposredno oporezivanje ne dopušta nikakve obmane, i svaka klasa tačno vidi koji deo državnih izdataka sama plaća. Stoga u Engleskoj nema nepopularnije stvari od neposrednog oporezivanja, poreza na prihod, poreza na imovinu, poreza na kuću itd. Sad je pitanje kako će engleske industrijske klase, koje slobodna trgovina primorava da prihvate sistem neposrednog oporezivanja, moći da zavedu taj sistem a da ne izazovu gnev naroda ili ne natovare sebi još veći teret.

Samo na tri načina:

udarajući na dug državi, ali to bi bilo nasilje prema državnom kreditu, konfiskacija, revolucionarna mera;

oporezivanjem zemljišne rente, ali i to bi bio napad na svojinu, konfiskacija, revolucionarna mera;

obnavljanjem prava na crkvena imanja, ali i to je još jedan napad na svojinu, konfiskacija, revolucionarna mera.

»Ni u kom slučaju«, kaže Cobden; »smanjimo državne izdatke i moći ćemo da smanjimo i naše sadašnje poreze!«

To je utopija. Prvo, odnosi Engleske s Kontinentom zahtevaju stalno povećavanje nacionalnih izdataka; drugo, pobjeda industrijske klase, koju predstavlja Cobden, imala bi iste posledice, jer bi rat između kapitala i rada bio intenzivniji, a sredstva pritiska bi trebalo povećavati, drugim rečima, budžet ne dopušta nikakvo smanjenje. Da rezimiram.

Slobodna trgovina vodi k sistemu neposrednog oporezivanja; sistem neposrednog oporezivanja sadrži revolucionarne mere protiv crkve, zemljoposjednika i slobodnih posednika; te revolucionarne mere nužno iziskuju povezanost s radničkim klasama, a ta veza lišava englesku *buržoaziju* glavnih rezultata koje je očekivala od slobodne trgovine, tj. neograničene dominacije kapitala nad radom.

KARL MARX

Naslov originala:

Parliament. — Vote of Nov. 26. — Disraeli's Budget

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 3650 od 28. decembra 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Odgovor Kossuth-ovom »sekretaru«

Uredniku lista »New-York Tribune«

London, utorak, 14. decembra 1852.

Gospodine,

Pre izvesnog vremena poslao sam Vam izjavu¹ o svom nedavnom dopisu u vezi s postupcima Kossuth-a i Mazzinija², koja je izazvala veliku buku u američkoj štampi. Ova izjava — u kojoj sam između ostalog izneo da sâm Kossuth uopšte nije imao veze s raznim člancima koje je izazvao moj dopis i da mi je bila namera pre da opomenem itd., nego da napadnem pomenute partije — sadržala je sve što je potrebno reći o tome, dok nisam dobio najnovije američke listove, koji donose neku vrstu zvaničnog opovrgavanja mojih primedaba iz pera tobožnjeg sekretara g. Kossuth-a. U vezi s tim »dokumentom« moram da Vas izvestim da me je Kossuth, kome sam se obratio, uveravao:

1. da sada uopšte nema sekretara;
2. da pomenuto »opovrgavanje« nije napisano s njegovim ovlašćenjem;
3. da za njega čak nije ni znao pre nego što je od mene dobio obaveštenje.

Posle ove »autorizovane« izjave više se neću vraćati na tu temu, prepuštajući nepozvanim advokatima da se teče što su svoju revnost upotrebili u pogrešnom smeru.

Vaš privatni dopisnik

Naslov originala:

A Reply to Kossuth's »Secretary«

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 3696 od 4. januara 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 324. — ² Isto, str. 300–302.

Karl Marx

Poraz vlade

London, petak, 17. decembra 1852.

Hitam da vas obavestim o rezultatu noćasnje debate, koja je vladi donela poraz.

Tom opštem porazu ministara prethodio je sraman ishod dvoboja njihovog najsmelijeg šampiona, Ahil-Beresforda, ministra vojnog. Komisija za proveru izbora u Derbiju sastavila je svoj izveštaj. Taj izveštaj potvrđuje sve one razne činjenice koje su već iznete u peticiji liberala i zaključuje da postoje dokazi da je u toku izbora u Derbiju primenjen sistem masovne korupcije. Međutim, komisija se uzdržala da do kraja ispita dokaze i umesto da optuži g. Beresforda za pokušaj podmićivanja, zadovoljila se time da mu ozbiljno zameri zbog njegove »nehajne ravnodušnosti i neobaziranja na moguće posledice«. [307] Ostaje da se vidi da li će se parlament složiti s mišljenjem ove časne komisije i da li će dozvoliti g. Beresfordu da zadrži svoje mesto. U tom slučaju on bi i sam potvrdio znamenite reči g. ministra Beresforda da »je engleski narod najbednija rulja koju je ikad video na svetu«. Bilo kako bilo, g. Beresford ne može da zadrži svoje mesto ministra.

Posle ove kratke digresije vraćam se na svoju pravu temu.

Članovi Donjeg doma debatovali su četiri uzastopne noći i veći deo pete o pitanju da li treba raspravljati o budžetu u celini ili o celoj rezoluciji, o principima ili o činjenicama, o ovoj ili onoj tački. Najzad su došli do zaključka da Dom zasad mora samo da se pozabavi povećanjem poreza na kuću, proširenjem *neposrednog oporezivanja*.

Taj prvi predlog budžeta g. Disraelija Dom je odbio s 305 protiv 286 glasova.

Većina protiv ministara iznosila je 19 glasova. Zatim je zasedanje Doma odloženo do idućeg ponedeljka. Nenam vremena da govorim o toj debati onoliko koliko bih želeo. Stoga ću se ograničiti samo na to da pretresem najvažnije pasuse poslednjeg govora g. Disraelija, koji je najznačajniji od svih njegovih govora. Glavni napadi sera Char-

lesa Wooda, poslednjeg ministra finansija, i sera Jamesa Grahama bili su upereni protiv njegovog predloga da se iz pozajmnog fonda za javne radove (400 000 funti godišnje) pokrije gubitak koji će nastati zbog smanjenja brodskih taksa. Posebno je ser James Graham najrevnosnije dokazivao blagotvorno dejstvo tog fonda. A šta odgovara g. Disraeli?

«Pokazaću komisiji kakvih je sve bilo bezočnih zloupotreba fondova ove zemlje i kako je ogromna svota stvarno straćena bez znanja i kontrole parlamenta i to samo uz pomoć mehanizma tog pozajmnog fonda za javne radove.»

A zatim sledi detaljan opis skandaloznih finansijskih mahinacija vigovske administracije s tim fondovima. Potom Disraeli prelazi na objašnjenje principa svog budžeta:

«Pre nego što smo se odlučili i na prvi korak, trebalo je da postavimo jedno vrlo važno pitanje — pitanje koliko bi trebalo da utičemo na zemlju da odredi onu sumu neposrednog poreza potrebnu bilo kojoj vladi koja pokušava da krene putem finansijske reforme.» (Čujmo!) «Predstavnik Halifaksa» (ser Charles Wood) «optužio me je rekavši da moj predlog nepromišljeno vodi k povećanju neposrednog poreza zemlje.» (Čujmo! Čujmo!) «Predstavnik Karajla» (ser J. Graham) «optužio me je izjavivši da sam prenaglo idući u krajnost s neposrednim porezom. Prvo, predlog koji sam dao u ime vlade ne samo da neće značiti nepromišljeno povećanje iznosa neposrednog poreza već, ako bi bio prihvaćen, ne bi doneo ni onoliko iznos neposrednog poreza koji je plaćan u vreme kad je finansijama upravljao uvaženi džentlmen predstavnik Halifaksa, koji je imao ne samo porez na prihod i imovinu već i porez na prozor, a koji mu je poslednje godine svog postojanja doneo skoro dva miliona funti sterlinga.» (Aplauz.) «Uvaženi džentlmen, koji nas opominje da nepromišljeno ne povećavamo iznos neposrednog poreza, smanjio je iznos koji je dobio od poreza na prozor poslednje godine svoje uprave, i zadovoljio se skromnom sumom od 700 000 funti sterlinga zamenivši porez na prozor drugim porezom. Ne mogu da zaboravim da je taj uvaženi džentlmen, koji me nepromišljeno optužuje za povećanje iznosa neposrednog poreza, prvo predložio potpunu zamenu koja bi dovela do toga da se njegov porez na kuću poveća do iznosa većeg od onog koji sam ja predložio.» (Glasno odobravanje.) «A da li je to sve? Je li to sve što je učinio uvaženi džentlmen, koji me optužuje za nepromišljeno povećanje neposrednog poreza zemlje? Postoji jedan ministar pod čijom je upravom porez na imovinu povećan u srazmerama koje se tek sada pokazuju, a porez na prozor porastao skoro na dva miliona; taj ministar se jednog dana pojavio u Donjem domu i zapanjenom skupu predložio da skoro udvostruči porez na imovinu i prihod.» (Gromki aplauz.) «Za mene takvo držanje znači nehajanje za posledice... Mnogo se govori o udvostručavanju poreza na kuću, što je bezazlen iznos, ali da je uvaženi džentlmen udvostručio porez na imovinu i prihod, po mom mišljenju s pravom bi se mogao optužiti za nepromišljeno povećanje neposrednog poreza zemlje.» (Glasno odobravanje.) «Govori se o nepromišljenosti! Pa, ima li u istoriji finansija ičeg ravnog nepromišljenosti s kojom je radio taj uvaženi džentlmen?» (Glasno odobravanje.) «I na čemu je zasnovao svoj čudovišni i nečuveni predlog? Predlog kakav je smeo da da samo ako je u pitanju bezbednost zemlje.»

Kad je bio potučen, poražen, ponižen, izjavio je da ima dovoljno prihoda, čak ako se i ne prihvati njegov predlog.* (Gromki i dugi aplauz.) »Budućem istoričaru neće se verovati da govori istinu kad bude rekao da je taj ministar izišao s predlogom da se gotovo udvostruči porez na prihod, a sutradan izjavio da je dosadašnji prihod sasvim dovoljan.* (Novi aplauz.)

Posle takvog obračuna sa serom Charlesom Woodom, nastavio je:

»Trebalo je da dokažemo da ima razlike između imovine i prihoda, između nestalnog i sigurnog dohotka. Trebalo je potom da odbranimo princip za koji smo verovali i verujemo da je jedini pravilan i koji, ako i nije sada priznat, bezuslovno mora biti priznat i usvojen, naime princip po kome *bi trebalo proširiti osnovu neposrednog oporezivanja*.* (Aplauz vladinih pristalica) . . . »Ako se teži tome da se kao stalno obeležje našeg socijalnog sistema stvaraju klase koje svoju političku vlast treba da koriste za to da bogatijem delu zajednice nameću nesrazmeran neposredan porez, a radničkim klasama nesrazmeran posredan porez, ne mogu da zamislim situaciju koja bi po ovu zemlju bila fatalnija ili nosila u sebi više kobnih posledica.* (Aplauz.) »Ali ubeđen sam da će privilegovane klase prve osetiti te kobne posledice.*

Obraćajući se fritrejderima, Disraeli kaže:

»Vidimo da se svi veliki protivnici oporezivanja proizvoda iz kolonija zalažu za visoko oporezivanje proizvođača, vidimo da se, kao da hoće da nam se narugaju, koriste svim onim zabludama kojih smo se mi bar hrabro oslobodili.* (Burne ovacije.) »I kažete mi da je protekcionizam mrtav, kažete nam da nema protekcionističke partije! Ona cveta, i evo je!« (Pokazuje u pravcu klupa opozicije.) »Oni su preuzeli naše principe zajedno s našim klupama i verujem da će i sami imati isto tako malo uspeha.* (Aplauz.)

U zaključku Disraeli ovako odgovara na blagonaklon predlog sera Charlesa Wooda da povuče svoj budžet:

»Rečeno mi je da povučem svoj budžet. Rečeno mi je da je g. Pitt povukao svoj budžet i da su to isto nedavno učinile druge osobe* (vigovci i specijalno ser Ch. Wood). (Smeh.) »Ja ne maštam o slavi g. Pitta, ali neću ni da se degradiram kao oni drugi.* (Buran aplauz.) »Ne, gospodo! Video sam kakve su posledice kad vlada nije u stanju da sprovede svoje mere, posledice koje ne služe na čast toj vladi, ne koriste zemlji, a, po mom mišljenju, ni reputaciji ovog doma, koja je za mene važnija od svega.* (Glasno odobravanje.) »Sećam se budžeta koji je povučen, ponovo podnet i opet povučen* (smeh) »1848. godine. Šta je bilo s vladom koja je postojala samo zato što su je trpeli? Šta je bilo s finansijama zemlje? Došlo je do sramne transakcije, zamene dažbine na prozor porezom na kuću koju ja sad treba da pokušam da ispravim.* (Aplauz.) »Ima mnogo većih nevolja nego što su pitanja čisto partijskih interesa . . . Da, znam šta me čeka. Naći ću se pred koalicijom.* (Aplauz.) »Ta kombinacija može biti uspešna. Pre ove bilo je uspešnih koalicija. Ali trijumf i tih uspešnih koalicija uvek je bio vrlo kratak. I ja znam da Engleska ne voli koalicije.* (Odobravanje.) »Pred koalicijom apelujem na ono javno mnjenje koje vlada zemljom, na javno mnjenje koje svojim mudrim i neizbežnim

uticajem može da kontroliše čak i odluke parlamenta i bez čije podrške su i najuzvišenije i najstarije institucije samo tvorevina fantazije bez osnove.» (Uvaženi džentlmen vratio se na svoje mesto praćen zaglušnim i dugim aplauzom.)

A sada, šta misli dnevna štampa o ishodu poraza ministara?

»The Morning Chronicle«⁽²²⁸⁾ (organ pilovaca) i »The Morning Advertiser«⁽¹⁹⁴⁾ (organ radikala) smatraju da će se vlada sigurno povući. »The Times«⁽¹³¹⁾ misli to isto, ali sumnja da će opozicija moći da stvori novu administraciju tako lako kako je uništila staru. »The Daily News«⁽¹²⁹⁾ (organ mančesterske škole) pretpostavlja da je moguće da se vrati bivša vlada u kombinaciji s lordom Palmerstonom. »The Morning Post«⁽²⁷⁹⁾ (Palmerstonov organ) smatra da je ta reorganizacija sama po sebi razumljiva. Najzad, »The Morning Herald«⁽²⁷⁵⁾ (Derby-Disraeli) izjavljuje da će kraljica¹, ako ministri danas daju ostavku, sutra opet morati da ih pozove.

Jedno je sigurno: ministri su poraženi na osnovu fritrejderske rezolucije, proširenja neposrednog poreza. U svakom slučaju, ostaje im uteha da ih je, ako su uspešno odoleli prvom parlamentarnom napadu po cenu napuštanja svojih sopstvenih principa, opozicija potukla u drugoj bici time što se odrekla svojih.

Tako se u ovoj debati sasvim potvrdilo ono što sam ranije rekao u vezi s položajem parlamentarnih partija². U poređenju s kompaktnim brojem od 286 torijevaca, ujedinjena opozicija ima većinu samo od 19 glasova. Pustite ih da sami obrazuju novu vladu i ona će pasti prvom prilikom. Ako i opoziciona vlada raspusti Donji dom, novi izbori sprovedeni u starim uslovima doneće iste rezultate odnosno drugi Donji dom, u kome će razne partije opet paralisati jedna drugu, kada će opet početi stara igra, a engleska politika se još jednom naći u *cercle vicieux*³.

Zato ja insistiram na staroj dilemi: ili *ostaje torijevska vlada*, ili *će doći do reforme parlamenta*.

KARL MARX

Naslov originala:

The Defeat of the Ministry

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,

br. 3659 od 7. januara 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ Victoria — ² Vidi u ovom tomu, str. 316—323. — ³ začaranom krugu

Karl Marx

Staračka vlada. — Perspektive koalicijske vlade itd.

London, utorak, 11. januara 1853.

«Sad smo stigli na početak *političkog hiljadugodišnjeg carstva*, u kome će s lica zemlje iščeznuti duh partijskih razdora, a genije, iskustvo, trudoljubivost i patriotizam biti jedini uslov za dobijanje položaja. Sad imamo vladu koja je, izgleda, uspela da zadobije poverenje i podršku ljudi svih političkih opredeljenja. Njeni principi nailaze na opšte odobravanje i podršku.»

To su reči kojima je »The Times«,⁽¹⁹¹⁾ u prvom trenutku uzbudjenja i entuzijazma, najavio Aberdeenovu vladu. Po njihovom tonu čovek bi pomislio da će Engleska od sada biti usrećena vladom sastavljenom isključivo od novih, mladih ljudi, koji mnogo obećavaju, a svet će se ne malo začuditi kad sazna da će novu eru u istoriji Velike Britanije svečano otvoriti gotovo onemoćali, oronuli osamdesetogodišnjaci. Aberdeen — osamdesetogodišnjak, Lansdowne — jednom nogom već u grobu; Palmerston, Russell — brzo se bliže tom istom stanju, Graham — birokrat, koji je služio skoro u svakoj vladi od kraja prošlog veka; drugi članovi vlade su već dva puta umirali od starosti i iscrpenosti i sad su samo veštački vraćeni u život. Jednom rečju, desetak stogodišnjaka predstavlja materijal od koga je dopisnik lista »The Times« izgleda prostim sabiranjem stvorio novo hiljadugodišnje carstvo.

Obećava nam se da će u ovom novom hiljadugodišnjem carstvu nestati razdora među partijama, pa čak i same partije. Šta tim hoće da kaže »The Times«? Da li će partije sada prestati da postoje zato što su izvesni delovi aristokratije do sada uživali privilegiju da se pojavljuju kao nacionalne i parlamentarne partije i sad došli do zaključka da se ta farsa dalje ne može nastavljati, i zato što ove aristokratske koterije na osnovu tog uverenja i teškog iskustva, stečenog u poslednje vreme, sada nameravaju da prestanu sa svojim sitnim zadevicama i da se ujedine u kompaktnu masu da bi zaštitile svoje zajedničke privilegije? Ili zar nije sama činjenica što se stvara takva

«koalicija» najizrazitiji znak da je došlo vreme kad će osnovne klase modernog društva, industrijska buržoazija i radnička klasa, koje su stvarno ojačale, a još uvek nisu potpuno predstavljene u parlamentu, pretendovati na mesto jedinih političkih partija nacije?

Za vreme vlade lorda Derbyja torijevci su se zauvek odrekli svoje protekcionističke doktrine i proglasili se za fritrejdere. Objavljujući ostavku svoje vlade, erl Derby je rekao:^[308]

«Ja se, moji lordovi, sećam, a verovatno će se i vaše milosti setiti, da je plemeniti erl¹ (Aberdeen) »više puta izjavio u ovom domu da, sem pitanja slobodne trgovine, ne zna ni za jedno drugo pitanje u kome bi se njegov stav iole razlikovao od stava sadašnje vlade.»

Potvrđujući tu izjavu lord Aberdeen ide još dalje i primećuje:

«On je bio spreman da se ujedini s plemenitim erlom¹ (Derbyjem) »da bi odoleo napadima demokratije, ali nije znao gde je ta demokratija.»

Obe strane priznaju da više nema nikakve razlike između pilovaca i torijevaca. Ali to još nije sve. U vezi sa spoljnom politikom erl Aberdeen primećuje:

«Mada se različito primenjivao, princip spoljne politike zemlje uopšte se nije menjao u toku trideset godina.»

Prema tome, priznaje se da je bila čista obmana cela borba između Aberdeena i Palmerstona od 1830. do 1850, kada je prvi insistirao na stvaranju saveza sa severnim silama, a drugi na »entente cordiale«¹ s Francuskom, kad je jedan bio za, a drugi protiv Louis-a-Philippe-a, jedan protiv politike intervencije, a drugi za nju; da su čista obmana njihove razmirice i rasprave, čak i njihovo negodovanje koje su nedavno izrazili zbog »sramnog« načina na koji je lord Malmesbury vodio inostrane poslove. A je li išta u političkom životu Engleske pretrpelo radikalniju promenu od njene spoljne politike? Do 1830 — savez sa severnim silama. Od 1830 — savez s Francuskom (četvorni savez)^[309]; od 1848 — potpuna izolacija Engleske od čitavog Kontinenta.

Pošto nas je lord Derby najpre uveravao da nema razlike između torijevaca i pilovaca, erl Aberdeen nas dalje uverava da nema razlike ni između pilovaca i vigovaca, konzervativaca i liberala. Po njegovom mišljenju:

«Zemlja je iznurena ovim besmislenim razlikama, koje nemaju stvarnog uticaja na držanje i principe političara. Nije mogućna nijedna druga vlada osim konzervativne, ali je isto tako istina da nije mogućna nijedna druga vlada osim liberalne.»

¹ srdačnom savezu

»Ovi termini nisu imali sasvim određeno značenje. Zemlja je sita tih besmislenih razlika.«

Tri aristokratske frakcije, torijevci, pilovci i vigovci, slažu se u tome da među njima nema stvarnih razlika. Ali oni se slažu i u još jednom pitanju. Disraeli je izjavio da je imao nameru da sprovede princip slobodne trgovine. Lord Aberdeen kaže:

»Veliki cilj sadašnjih kraljičinih ministara i glavna karakteristika njihove vlade trebalo bi da bude očuvanje i razumno proširenje slobodne trgovine. To je misija koja im je poverena.«

Jednom rečju, cela aristokratija se slaže u tome da treba vladati za dobro i u korist srednje klase, ali je odlučno protiv toga da baš sama ta buržoazija upravlja. Za ostvarenje tog cilja stara oligarhija je sjedinila sve što ima talentovanog, uticajnog i autoritativnog u jednu vladu, čiji je zadatak da što duže zadrži buržoaziju od direktnog učešća u upravljanju nacijom. Udružena engleska aristokratija namerava da se odnosi prema buržoaziji po onom istom principu po kome se Napoléon I, kako je sam tvrdio, odnosio prema narodu: »*Tout pour le peuple, rien par le peuple*«¹.

Ernest Jones primećuje u listu »The People's Paper«⁽²⁵⁸⁾:

»Mora se nekako prikriti očevidan cilj da se buržoazija isključi, a oni« (ministri) »nadaju se da je to postignuto time što su aristokratski liberali, kao što su ser William Molesworth, Bernal Osborne itd. postavljeni na niža i neuticajna mesta. Ali ne treba im dozvoliti da uobrazе da će taj kicoški liberalizam Mayfair-a² zadovoljiti stroge ljude iz mančesterske škole.«⁽²⁴⁴⁾ Oni misle na unosan posao i ni na šta drugo. Misle na funte, šilinge, pense, na položaje, službe i džinovske prihode najveće svetske imperije, koja se sa svim svojim izvorima stavila u službu isključivo njihovog klasnog interesa.«

Zaista, dovoljan je samo jedan pogled na listove »The Daily News«⁽¹²⁹⁾, »The Advertiser«⁽¹⁹⁴⁾ i posebno na »Manchester Times«⁽³¹⁰⁾, direktni organ g. Brighta, da se svako uveri da ljudi iz mančesterske škole, koji privremeno obećavaju podršku koalicionoj vladi, samo nameravaju da se drže iste one politike koju su pilovci i vigovci vodili prema poslednjoj Derbyjevoj vladi, tj. da pruže ministrima »priliku da se pokažu«. Nedavno je g. Disraeli imao priliku da vidi šta znači pružiti nekom »priliku da se pokaže«.

Pošto je »Irska brigada« imala odlučujuću ulogu u porazu torijevske vlade, nova koaliciona vlada je, naravno, smatrala za nužno da preduzme korake da sebi u parlamentu obezbedi podršku te partije. Gospodin Sadleir, posrednik ove brigade, ubrzo je primamljen mestom lorda državne riznice. Gospodinu Keogh-u je ponuđen položaj glavnog pravobranitelja za Irsku, a g. Monsell je postavljen na

¹ »Sve za narod, ništa pomoću naroda.« — ² Mayfair (Mejfer) — otmena četvrt Londona

mesto funkcionera u artiljerijskoj službi. »I veruje se da je Brigada pridobijena time što su ova trojica potkupljena« — kaže »The Morning Herald«. ^[275] Ipak ima dovoljno razloga da se posumnja u to da će se potkupljivanjem ove trojice pridobiti cela Brigada. I stvarno u irskom listu »The Freeman's Journal« ^[311] čitamo:

»Ovo je kritičan trenutak za pitanje prava zakupaca i slobode vere. Da li će se ta pitanja uspešno rešiti, sada ne zavisi od ministara, već od Iraca članova parlamenta. Devetnaest glasova je oborilo Derbyjevu vladu. Deset ljudi bi mogli da izmene tok događaja kad bi pristupili drugoj strani. U situaciji u kojoj se sada nalaze partije, Irski članovi parlamenta su svemoćni.«

Na kraju svog poslednjeg pisma izrazio sam mišljenje da postoji samo jedna alternativa: ili torijevska vlada, ili reforma parlamenta. Vaše čitaoce će interesovati da čuju mišljenje lorda Aberdeena o tom istom pitanju. On kaže:

»Poboljšanje uslova života naroda ne isključuje« (sic!) »poboljšanje predstavničkog sistema; jer događaji u toku poslednjih izbora su, nesumnjivo, bili takvi da nijednom čoveku koji zna za njih taj sistem ne bi prirastao za srce.«

A kolege lorda Aberdeena su u toku izbora, koji su ih doveli na ove položaje ^[312], jednodušno izjavljivali da su nužne reforme u predstavničkom sistemu, ali su svaki put svojim slušaocima davali na znanje da takve reforme moraju biti »umerene i racionalne reforme i da ih ne treba sprovoditi na brzinu, već promišljeno i oprezno«. Prema tome, što se više pokazuje da je predstavnički sistem truo i što se to više priznaje, utoliko je poželjnije da promene u njemu ne budu ni brze ni radikalne.

Poslednji reizbori ministara pružili su priliku da se prvi put stavi na probu nov izum koji političarima omogućava da sačuvaju svoj karakter u svakoj prilici bilo *van* vlade ili *u* njoj. Taj izum se sastoji u tome što se koristi »otvoreno pitanje«, što se dosad nije praktikovalo. Osborne i Villiers su se ranije zalagali za tajno glasanje. Sad objavljuju da je tajno glasanje otvoreno pitanje. Molesworth se zauzimao za reformu kolonija — otvoreno pitanje. Keogh, Sadleir i drugi zalagali su se za pitanje prava na zakup — otvoreno pitanje. Jednom rečju, sva ona pitanja za koja su oni, dok su bili članovi parlamenta, smatrali da su određena, postala su za njih kao ministre otvorena pitanja.

Na kraju moram da pomenem još jedan kuriozitet, koji je rezultat koalicijske pilovaca, vigovaca, radikala i Iraca. Sve njihove značajne ličnosti izbačene su iz onih ministarstava za koja su, po opštem mišljenju, bile jedino talentovane ili kvalifikovane i postavljene su na mesta koja im uopšte ne odgovaraju. Palmerston, čuveni ministar spoljnih poslova, postavljen je u Ministarstvo unutrašnjih pos-

¹ tako!

lova, odakle je premešten Russell, mada je i ostario na tom mestu, i to zato da bi rukovodio spoljnim poslovima. Gladstone, Escobar pjuziizma^[313], naimenovan je za ministra finansija. Molesworth, koji je stekao izvesnu reputaciju time što je kopirao ili usvojio apsurdni sistem kolonizacije g. Wakefielda^[314], postavljen je za komesara za javne radove. Seru Charlesu Woodu, koji je kao ministar finansija uživao tu privilegiju da bude smenjen bilo s deficitom ili s viškom u blagajni, povereno je mesto predsednika Kontrolnog odbora za indijska pitanja. Monsell, koji jedva razlikuje pušku s izolućenom cevi od muskete, postavljen je za funkcionera u artiljerijskoj službi. Jedino lice koje je našlo sebi odgovarajuće mesto jeste ser James Graham, onaj isti koji je u svojstvu prvog lorda admiraliteta već ranije stekao veliki ugled time što je prvi uveo crvotočinu u britanskoj mornarici.

KARL MARX

Naslov originala:

*A Superannuated Administration.**— Prospects of the Coalition Ministry, etc.*

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 3677 od 28. januara 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Političke perspektive. — Prosperitet trgovine. — Slučaj smrti od gladi

London, petak, 14. januara 1853.

Primajući oznake diplomatskog ranga u Ministarstvu spoljnih poslova, John Russell je rekao da je na tom mestu samo ad interim¹ i da će u skoroj budućnosti upravljanje spoljnim poslovima biti dodeljeno erlu od Clarendona. Činjenica je da je Russell uvek bio stranac u Ministarstvu spoljnih poslova, u kome se ničim nije istakao osim neukusnom kompilacijom, ako se ne varam, istorije ugovorâ zaključenih posle mira u Nimvegenu, knjigom koja je, istinu govoreći, bar onoliko zabavna koliko i ona »tragedija« kojom je taj isti Russell jednom iznenadio svet.² Lordu Johnu će, najverovatnije, biti povereno mesto predsedavajućeg u Donjem domu, s mestom u kabinetu, gde će svu njegovu energiju apsorbovati stvaranje nacrtâ za novi zakon o reformi. Parlamentarna reforma je tradicionalno područje Russellovog rada otkada je on, svojim merama 1831, dokazao da je umeo majstorski podeliti rotten boroughs^[315] između torijevaca i vigovaca.

Već su se do kraja obistinila moja predviđanja da vlada verovatno neće uspeti u svom pokušaju da kupovinom trojice Iraca³ pridobije celu »Brigadu« za koalicionu vladu. Stav listova »The Freeman's Journal«^[311] i »The Tablet«, ton pisanja i izjave g. Lucasa, Moore-a i Duffyja, najzad rezolucija protiv g. Sadleira i Keogh-a, prihvaćena na poslednjoj skupštini Lige za zaštitu prava zakupaca^[316], dovoljan su dokaz da će Aberdeenova vlada raspolagati samo vrlo malom frakcijom irskih trupa.

Zna se da će lord Aberdeen, šef kabineta, zauzeti svoje mesto u Domu lordova. Sad je g. Bright, u govoru koji je nedavno održao

¹ privremeno — ² Misli se na Russellovu knjigu *Memoirs of the Affairs of Europe from the Peace of Utrecht* (vidi registar literature). — ³ Vidi u ovom tomu, str. 402—403.

na banketu u čast našeg novog ambasadora g. Ingersolla, ugrabio priliku da objasni kako je potpuno ukidanje Doma lordova conditio sine qua non¹ za »napredak« industrijske buržoazije. Ta prva zvanična izjava mančesterske škole^[244] otkako je obrazovana koaliciona vlada, svakako će unekoliko pomoći lordu Aberdeenu da otkrije gde je ta demokratija koje se lord Derby toliko plaši.²

Tako se opet razbuktao rat između partija o kome je jedan sangvinični saradnik lista »The Times«^[131] rekao da je okončan zauvek, iako je »hiljadugodišnje carstvo« započelo odlaganjem zasedanja parlamenta do 10. februara.

Na početku nove godine glasno i jednodušno je proklamovan dalji i veći prosperitet trgovine i industrije i potkrepljen izveštajem o državnom prihodu do 5. ovog meseca, izveštajima Ministarstva za trgovinu za ovaj mesec i za jedanaest meseci zaključno sa 5. decembrom 1852, izveštajima fabričkih inspektora i, najзад, biltenima o trgovini, koji izlaze na početku svake nove godine i daju opšti pregled čitave trgovine u prethodnoj godini.

Izveštaji o državnom prihodu pokazuju ukupno godišnje povećanje od 978 926 funti sterlinga, a za poslednji kvartal od 702 776 funti sterlinga. Ove godine se svuda javlja povećanje osim kod *carine*. Cela suma uneta u državnu blagajnu iznosila je 50 468 193 funte sterlinga.

Trošarina, koja, kako se veruje, pokazuje blagostanje naroda iznosila je

za godinu 1852. zaključno sa 5. januarom	13 093 170 £
za godinu 1853. zaključno sa 5. januarom	13 356 981 £

Porez na žig, koji pokazuje jačanje trgovinske delatnosti, doneo je

1851 - 1852.	5 933 549 £
1852 - 1853.	6 287 261 £

Porez na imovinu, koji pokazuje povećanje bogatstva gornjih klasa iznosio je

1851 - 1852.	5 304 923 £
1852 - 1853.	5 509 637 £

Izveštaji Ministarstva za trgovinu za ovaj mesec i za jedanaest meseci zaključno sa 5. decembrom 1852. pokazuju:

Vrednost izvezene robe	1852.	1851.	1850.
za ovaj mesec zaključno sa 5. decembrom (u £)	6 102 694	5 138 216	5 362 319
za jedanaest meseci zaključno sa 5. decembrom	65 349 798	63 314 272	60 400 525

¹ nezostavan uslov — ² Vidi u ovom tomu, str. 400—401.

Prema tome, povećanje iznosi skoro 1 000 000 funti sterlinga za ovaj mesec i preko 2 000 000 funti sterlinga za jedanaest meseci. Ali, pošto nema podataka o vrednosti uvoza, ne znamo da li je ona jednaka povećanoj vrednosti izvoza ili je premašuje.

Ako se pređe na izveštaje fabričkih inspektora, g. Horner, inspektor za okrug Lankašir, u svom polugodišnjem izveštaju zaključno sa 31. oktobrom 1852⁽³¹⁷⁾, koji je baš sada objavljen, piše sledeće:

«U mom okrugu bilo je prošle godine vrlo malo promena u fabrikama vune, kamgarna i svile, a predionice lana ostale su onakve kakve su bile 1. novembra 1851. Ali su zato predionice pamuka mnogo ojačale. Ako se ne uzmu u obzir one koje trenutno ne rade (a mnoge od njih će, najverovatnije, uskoro proraditi, naročito one iz kojih nisu uklonjene mašine), u toku poslednje dve godine pušteno je u rad 129 novih fabrika s ukupnom snagom od 4023 konjskih snaga. Pedeset tri već postojeće fabrike pojačane su za 2090 konjskih snaga, tako da je ukupno povećanje 6113 konjskih snaga, što je nužno dovelo do zapošljavanja verovatno ne manje od 24 000 novih radnika u industriji pamuka. Ali to nije sve; sada su u izgradnji mnoge nove fabrike. Na ograničenim područjima s gradovima Aštonom, Stejlibridžom, Oldhemom i Lidsom gradi se jedanaest fabrika, čija se ukupna snaga ceni na 620 konjskih snaga. Priča se da su graditelji mašina pretrpani porudžbinama, a jedan vrlo inteligentan fabrikant, koji dobro zapaža stvari, nedavno mi je rekao da se u mnogima od tih zgrada koje se sada podižu najverovatnije neće početi s radom pre 1854. zbog toga što se za njih ne mogu nabaviti mašine. Ali gore navedeni izveštaji i izveštaji koje će ovom prilikom podneti moje kolege, ma koliko da pokazuju veliko povećanje, ipak ne prikazuju čitav porast, jer porast proizvodnje ima vrlo velik i bogat izvor o kome je teško dobiti podatke. Mislim na modernizaciju parnih mašina pomoću koje stare, pa čak i nove mašine razvijaju snagu koja daleko prevazilazi njihove nominalne konjske snage i koja se ranije nije mogla ni zamisliti.»

Zatim g. Horner navodi pismo istaknutog građevinskog inženjera g. Nasmyth-a iz Birmingema, u kome se opisuje kolika se snaga dobija kad mašine rade većom brzinom i kad im se dodaju Woolfovi dvostruki cilindri visokog pritiska, čime se postiže bar pedeset odsto više rada kod onih mašina koje su još u upotrebi nego što je bilo moguće postići pre tog usavršavanja.

Iz rezimea izveštaja svih inspektora izlazi da je u 1852. godini zaključno sa 31. oktobrom ukupan broj novih fabrika puštenih u rad bio 229, sa snagom pare od 4771 konjske snage i snagom vode od 586 konjskih snaga, da je broj već postojećih fabrika porastao za 69, sa snagom pare od 1532 konjske snage i snagom vode od 28 konjskih snaga, što ukupno čini 6917 konjskih snaga.

Prelazeći zatim na godišnje biltene o trgovini, vidimo da iz svakog od njih izbija onaj isti entuzijazam s kojim je list «The Times» predskazao političko hiljadugodišnje carstvo i da oni svakako imaju tu prednost što se zasnivaju na činjenicama ukoliko se odnose na prošlu godinu, a ne samo na očekivanjima.

Poljoprivreda nema razloga da se požali. Na početku godine prosečna nedeljna cena pšenice bila je 37 šilinga i 2 pensa; na kraju godine dostigla je 45 šilinga i 11 pensa. S porastom cena žita porasla je i cena stoke, mesa, butera i sira.

U avgustu 1851. počeo je nečuven pad cena proizvoda, naročito cena šećera i kafe; cene nisu prestale da padaju ni do kraja te godine, jer je panika u Mincing Lane-u¹ dostigla kulminaciju tek u prvom mesecu prošle godine. Godišnji bilteni sada pokazuju znatan porast cena većine stranih artikala, naročito proizvoda iz kolonija, šećera, kafe itd.

Kretanje cena sirovina vidi se iz sledećeg:

»Trgovina vunom bila je — piše u biltenu firme Hughes & Ronald — u toku cele prošle godine sasvim zadovoljavajuća... Domaća potražnja vune bila je neobično velika... Izvoz vunene robe i robe od kamgarna mnogo je povećan, čak je premašio izvoz iz 1851, najveći od svih dotadašnjih... Cene su stalno imale tendenciju porasta, ali je tek u toku poslednjeg meseca došlo do njihovog znatnog porasta i sada su prosečno za oko 15 do 20 procenata više nego u odgovarajućem periodu prošle godine.«

»Trgovina drvetom je — kaže firma Churchill & Sim — u velikoj meri imala udela u prosperitetu trgovine zemlje u toku 1852... Uvoz u London premašio je 1200 brodskih tovara u toku 1852 — gotovo isto koliko 1851. Obe ove godine su za 50 procenata premašile prethodne, čiji je prosek bio 800 brodskih tovara. Dok je količina sečene drvene građe jednaka proseku iz više godina, upotreba borovih dasaka, letvi itd. ili struganog drveta neizmerno je porasla u toku 1852, kad je prosek od 6 800 000 komada zamenio raniji prosek od 4 900 000 komada.«

Firma Powell & Co. kaže o koži:

»Protekla godina je nesumnjivo bila povoljna za fabrikante kože u skoro svim granama. Na početku godine cene sirovina su bile niske, a okolnosti takve da su dovele do povećanja vrednosti kože većeg nego u toku nekoliko proteklih godina.«

Trgovina gvoždem naročito cveta; cena gvožđa je porasla od 5 funti sterlinga po toni na 10 funti sterlinga i 10 šilinga po toni, a odnedavno na 12 funti sterlinga po toni, i verovatno će porasti na 15 funti sterlinga, a stalno se pušta u rad sve više visokih peći.

O brodarstvu gospoda Offor & Ganiman kažu:

»U protekloj godini britansko brodarstvo je bilo izvanredno aktivno, što je uglavnom rezultat stimulansa koji je otkriće zlata u Australiji predstavljalo za razvoj poslova... Došlo je do opšteg povećanja broja tovara.«

Isto takva aktivnost osećala se i u brodogradnji. U vezi s ovom granom, u biltenu firme Tonge, Currie & Co. iz Liverpula kaže se sledeće:

¹ Centar trgovine na veliko kolonijalnom robom u Londonu.

«Nikad ranije nismo bili u mogućnosti da podnesemo ovako povoljan godišnji izveštaj o prodaji brodova u ovoj luci, kako o visini prodate tonaže tako i o ostvarenim cenama; cene brodova građenih u kolonijama porasle su za celih 17 procenata i imaju stalnu tendenciju porasta, dok je broj neprodatih brodova spao na 48 jedrenjaka, prema 76 u 1852. godini i 82 u 1851. godini, a ne očekuje se nijedna neposredna ponuda... Broj brodova koji su u toku godine prispeli u Liverpool i koji su prodati iznosi 120, što je ravno 50 000 tona. Broj porinutih brodova i brodova u izgradnji u našoj luci ove godine iznosi 39, procenjenih na 15 000 tona, prema 23 broda procenjenih na 9200 tona 1851. godine. Broj izgrađenih parobroda i parobroda koji su ovde u izgradnji iznosi 13, što je ravno 4050 tona... Što se tiče jedrenjaka gvozdene konstrukcije, najvažnija odlika naše grane je sve veća sklonost prema takvim brodovima; brodograditelji ih i ovde, i u Klajdu, Nju-kaslu i drugde grade kao nikad ranije.»

U vezi sa *železnicama* gospoda Woods & Stubb pišu:

«Izveštaji su pobudili najživlje nade i daleko nadmašuju sve ranije proračune. Izveštaji za prošlu nedelju pokazuju povećanje dužine pruga u 1851. za 351 milju ili 5,5 procenata i povećanje prometa transporta od 41 426 funti sterlinga ili 14 procenata.»

Najzad, bilten firme Dufay & Co. (Manchester) beleži da se u decembru 1852. poslovalo na veliko s Indijom i Kinom, da je već pomenuto obilje novca zadovoljilo poduhvate na dalekim tržištima i da je zainteresovanima omogućilo da nadoknade gubitke u robi i proizvodima koje su imali početkom godine.

«Baš sada razni novi planovi u vezi sa zemljom, rudnicima itd. privlače špekulante i kapitaliste.»

U izveštajima fabričkih inspektora prikazan je prosperitet industrijskih oblasti uopšte, a posebno oblasti u kojima se proizvodi pamuk. U vezi s proizvodnjom pamuka gospoda John Wrigley & sin iz Liverpula kažu sledeće:

«Kao merilo opšteg prosperiteta zemlje, porast industrije pamuka u toku protekle godine doneo je sasvim zadovoljavajuće rezultate... Pri tome su se pokazale mnoge karakteristične činjenice, ali najviše pada u oči i najvrednija je pomena savršena lakoća s kojom je prerađena nečuveno velika žetva pamuka, više od 3 000 000 bala, proizvod Sjedinjenih Američkih Država... U mnogim okruzima vrše se pripreme za povećanje proizvodne moći fabrika i možemo očekivati da će se u toku iduće godine preraditi veća količina pamuka nego bilo koje godine ranije.»

Tako stoje stvari i u većini drugih industrijskih grana.

«Ukazujemo na Glazgov» — kažu gospoda Mac Neir, Greenhow & Irving (iz Manchester) — «s njegovom industrijom pamuka i gvožđa, na Hadersfild, Lids, Halifaks, Bredford, Notingem, Lester, Šefild, Birmingham, Vulverhempton itd., s njihovim raznim granama proizvodnje; izgleda da su svi na visokom stupnju prosperiteta.»

Jedini izuzetak u opštem prosperitetu su proizvodnja svile i vunovlačare u Jorkširu, a opšti izgledi za razvoj poslova mogu se rezimirati kao što je to učinio bilten iz Mančestera¹:

«*Mi se više plašimo prekomerne spekulacije nego neaktivnosti i nedostatka sredstava.*»

Korak koji je nedavno preduzela Engleska banka, u periodu tog opšteg prosperiteta, prenerazio je čitav trgovački svet. Dvadeset drugog aprila 1852. Engleska banka je snizila diskontnu stopu na 2%. Godine 1853, 6. januara ujutru, objavljeno je da će se diskont podići sa 2% na 2½%, tj. da će se povećati na 25%. Pokušalo se da se ovo povećanje objasni velikim dugovima koje su nedavno napravili neki veliki preduzimači na izgradnji železnica, a koji, kao što je poznato, imaju u opticaju menice na vrlo velike iznose. Drugi krugovi, kao, na primer, list »The London Sun«⁽³¹⁸⁾, smatrali su da je Engleska banka nameravala da sama izvuče korist iz postojećeg prosperiteta pomoću povećanja diskonta. Uopšte, taj akt je osuđen kao »neopravdan«. Da biste ga mogli tačno oceniti, prilažem sledeći izveštaj lista »The Economist«⁽¹⁰⁹⁾:

<i>Engleska banka</i>			
1852.	Zlatne poluge &	Vrednosni papiri &	Minimalna diskontna stopa
22. aprila	19 587 670	23 782 000	smanjena na 2%
24. jula	22 065 349	24 013 728	2%
18. decembra	21 165 224	26 765 724	2%
24. decembra	20 794 190	27 545 640	2%
1853.			
1. januara	20 527 662	29 284 447	2%, ali povećana na 2½% 6. januara

Prema tome, u Banci ima milion u zlatu više nego aprila 1852, kad je kamatna stopa bila smanjena na 2%, ali je vrlo primetna razlika između ta dva perioda, jer je kretanje zlata prešlo iz faze plime u fazu oseke. Odliv zlata je naročito veliki: veći je od čitavog uvoza iz Amerike i Australije u toku prošlog meseca. Osim toga, vrednosnih papira bilo je 5½ miliona manje a aprilu nego sada. Prema tome, aprila 1852. ponuda pozajmljivog kapitala bila je veća od tražnje, dok je sada obrnuto. Izvoz zlatnih poluga praćen je primetnim padom deviznog kursa; ova okolnost se mora objasniti delimično znatnim porastom cena većine uvoznih artikala, a delimično velikim spekulacijama na uvozu. Ovome se moraju dodati dejstvo nepo-

¹ Izveštaj firme Dufay.

voljne jeseni i zime na farme i, usled toga, sumnje i bojazni farmera u pogledu sledeće žetve i, kao rezultat ovog poslednjeg, ogromne trgovačke operacije stranim žitom i brašnom. Najzad, engleski kapitalisti su se široko angažovali u stvaranju železničkih i drugih kompanija u Francuskoj, Italiji, Španiji, Švedskoj, Norveškoj, Danskoj, Nemačkoj i Belgiji i sada vrlo mnogo učestvuju u sveopštim prevarama na Pariskoj berzi. Stoga je ponuda menica iz Londona na svim evropskim tržištima veća nego ikad ranije, usled čega devizni kurs stalno pada. Dvadeset četvrtog jula u Parizu je devizni kurs bio 23 franka i 30 santima za 1 funtu sterlinga, a 1. januara je pao na 25 franaka. Bilo je čak i nekih transakcija po kursu ispod 25 franaka.

Ukoliko je potražnja za kapitalom porasla u srazmeri prema ponudi, izgleda da je utoliko poslednja mera Engleske banke sasvim opravdana. Usudujem se da prognoziram da će ona biti sasvim neefikasna ukoliko joj je namera bila da stane na put špekulaciji i izvozu kapitala.

Pošto su vaši čitaoci tako dugo slušali naše dokaze da je porastao prosperitet Engleske, molim ih da zastanu za trenutak i krenu ka Birminghamu putem kojim je jedan siromašan iglar, Henry Morgan, pošao iz Londona u potrazi za poslom. Da mi se ne bi prebacilo da preterujem, doslovno prenosim izveštaj lista »The Northampton Journal«:¹

»Slučaj smrti od gladi.

— *Kosgrouv.* — U ponedeljak ujutru oko devet časova, tražeći zaklon od kiše u usamljenom ambaru koji koristi g. T. Slade, u parohiji Kosgrouv, dva radnika je privuklo nečije ječanje. Pokazalo se da to ječi neki siromah, koji je, krajnje iscrpen, ležao u jednoj jami za žito. Obratili su mu se, ljubazno mu ponudivši deo svog doručka, ali nisu dobili odgovor, a kad su ga dotakli, videli su da se skoro ohladio. Dovedi su g. Slade-a, koji je bio u blizini i koji ga je posle nekog vremena, u pratnji jednog dečaka, poslao kolima zastrtim i pokrivenim slamom, u sirotište Jardli-Gobiona, udaljeno otprilike jednu milju, gde je stigao nešto pre jedan sat, ali je izdahnuo četvrt sata kasnije. Izgladneo, prljav i loše odeven jadnik pružao je strašan prizor. Izgleda da je taj nesrećnik 2. ovog meseca, u četvrtak uveče, od službenika za staranje o sirotinji u Stoni Stratfordu, dobio nalog koji se daje skitnicama da prenoći u sirotištu u Jardliju, i da je tamo primljen, pošto je prepešačio put do Jardlija, razdaljinu od tri milje, i to uzbrdo. Dobio je hranu, koju je halapljivo pojeo i zamolio da mu dozvole da ostane još dan i noć, što mu je dopušteno, i u subotu rano *ujutru*, posle doručka (najverovatnije njegovog poslednjeg obroka na ovom svetu) krenuo je natrag putem za Stratford. Slab i ranjavih nogu — imao je ranu na peti — on je, verovatno, hteo da se skloni pod prvi krov koji je mogao naći. To je bila jedna otvorena šupa, u sklopu koliba na farmi, četvrt milje udaljena od glavne ceste. Tu je nađen u ponedeljak 6. u podne kako leži na slami, i pošto nije poželjno da neznamac ostane na imanju, rekli su mu da ide. Za-

¹ »Northampton Mercury«

molio je da mu dopuste da ostane još malo, i pošao je oko četiri sata po podne, da bi još jednom u sumrak potražio najbliže mesto da se odmori i skloni, a to je bio taj usamljeni ambar, samo delimično pokriven rogozom, otvorenih vrata, izložen najvećoj hladnoći. Otpuzao je u jamu za žito da bi tamo ležao bez hrane još *sedam dana*, dok ga nisu našli, kao što je gore opisano, 13. ujutru. Nesrećnik je rekao da se zove Henry Morgan, da je iglar, a izgleda da je imao između trideset i četrdeset godina i da je bio dobro građen.*

Teško je i zamisliti strašniji slučaj. Stasit, snažan čovek, u najboljim godinama, njegovo mučeničko hodočašće od Londona do Stoni Stratforda, njegove žalosne molbe za pomoć upućivane »civilizaciji« koja ga okružava, njegovo sedmodnevno gladovanje, surovost s kojom su ga njegovi bližnji prepustili sudbini, njegovo traganje za utočištem i prisilno premeštanje iz jednog skloništa u drugo, krajnja nehumanost osobe po imenu Slade, mučna, žalosna smrt iscrpenog čoveka — to je slika koja zapanjuje i nagoni na razmišljanje.

On je, nema sumnje, povredio pravo svojine kad je potražio zaklon u šupi i u usamljenom ambaru!!!

Ispričajte nekom debelom stanovniku londonskog Sitija o ovom slučaju smrti od gladi u doba prosperiteta i on će vam odgovoriti rečima londonskog lista »The Economist« od 8. januara:

»Zadovoljstvo je videti kako u periodu slobodne trgovine cvetaju sve klase; njihovu energiju jača nada da će ona biti nagrađena; svi poboljšavaju svoju proizvodnju i svi i *svaki* pojedinac imaju od toga koristi.«

KARL MARX

Naslov originala:

Political Prospects. — Commercial Prosperity. — Case of Starvation

Prvi put objavljeno u listu

»New-York Daily Tribune«,
br. 3681 od 2. februara 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Izbori. — Finansijske nevolje. — Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo

London, petak, 21. januara 1853.

Završeni su naknadni izbori, koji su bili nužna posledica preuređenja vlade. Ministri su pretrpeli poraz, pošto je g. Alexander potukao g. Sadleira, jednog od lordova riznice, koga su dosad smatrali šefom »Irske brigade«. Gospodin Alexander, izabran većinom od šest glasova, duguje svoju pobedu na izborima koaliciji s oranžistima⁽³¹⁹⁾ i katolicima. S druge strane, ministri su pobedili na Oksfordskom univerzitetu, gde je glasanje trajalo petnaest dana i bitka bila izuzetno živa. Gladstone je pobedio većinom od 124 glasa protiv Dudleya Percevala, kandidata pripadnika visoke crkve⁽²⁴⁵⁾. Ljubiteljima Hudibrasove⁽²⁸¹⁾ logike možemo preporučiti uvodnike listova »The Morning Chronicle«⁽²²⁶⁾ i »The Morning [Herald]«⁽²⁷⁵⁾, dvaju protivničkih listova u toj borbi.

Juče, posle duge debate, direktori Engleske banke opet su podigli minimum diskontne stope od $2\frac{1}{2}$ na 3%. Ta okolnost odmah je uticala na Parisku berzu, na kojoj je opet pala vrednost svih vrsta vrednosnih papira. Ali, ako bi Engleskoj banci i pošlo za rukom da stane na put špekulaciji u Parizu, ostaće drugi kanal za oticanje zlatnih poluga: uvoz žita. Prema opštim procenama, poslednja žetva i u Engleskoj i na Kontinentu bila je za trećinu manja od prosečne. Osim toga, postoje izvesne sumnje da će količina zalihe hrane biti dovoljna do sledeće žetve, pošto je setva odložena zbog vlažnosti zemlje. Stoga je ugovoren veliki uvoz žita, a on će zadržavati nepovoljan valutni kurs za Englesku. Brodovi sa zlatnim tovarom iz Australije ne mogu da idu ukorak s iznenadnim porastom uvoza žita.

U jednom od svojih poslednjih pisama pomenuo sam špekulacije gvožđem¹. Prvo podizanje diskontne stope sa 2 na $2\frac{1}{2}$ % od stra-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 408.

ne Banke već se odrazilo na tu granu trgovine. Škotsko sirovo gvožđe, koje se u toku poslednjih četrnaest dana prodavalo po 78 šilinga, 19. ovog meseca je spalo na 61 šiling. Usled podizanja kamatne stope, prinudnom prodajom akcija, koje su dosad bile uložene kao obveznice za zajam, biće oslabljeno i tržište akcija železnice, a takve operacije već su počele. Ipak, po mom mišljenju, sam izvoz zlata nije prouzrokovao odliv zlatnih poluga, već u tome u potpunosti učestvuje živa domaća trgovina, naročito u industrijskim okruzima.

U sadašnjem zatišju u političkom životu štampi su došle kao poručene adresa skupštine žena u Stafford-House koju su one uputile svojim sestrama u Americi u vezi s ropstvom crnaca, i »srdačna i hrišćanska adresa mnogih hiljada žena Sjedinjenih Američkih Država upućena njihovim sestrama engleskim ženama« u vezi s belim ropstvom.^[320] Nijednom britanskom listu nije pala u oči okolnost da je skupština u Stafford-House održana u palati i pod predsedavanjem vojvotkinje od Sutherlanda, a ipak imena Stafford i Sutherland trebalo bi da dovoljno pokazuju o kakvoj se vrsti čovekoljublja britanske aristokratije radi — čovekoljublja koje bira svoj objekat što dalje od domovine i radije s one nego s ove strane Okeana.

Istorija bogatstva porodice Sutherland je istorija propasti i proterivanja škotsko-galskog stanovništva s njegove rodne grude. Već u 10. veku Danci su se iskrcali u Škotskoj, osvojili ravnice Kejtresa i potisnuli starosedeoce u planine. Mhoir-Fhear-Chattaibh, kako su ga zvali na galskom, ili »veliki čovek Sutherlanda« vazda je sebi nalazio braću po oružju, spremnu da ga po cenu života brane od svih njegovih neprijatelja, Danaca ili Škota, tudinaca ili domorodaca. Posle revolucije^[250] koja je izgnala Stuarte iz Britanije, sve su reda bila lična neprijateljstva među malim škotskim poglavarima, i britanski kraljevi, da bi bar prividno zadržali svoju vlast u tim udaljenim oblastima, potpomagali su skupljanje porodičnih pukova pod vodama klanova; pomoću tog sistema su ti lairds¹ mogli da kombinuju modernu vojnu organizaciju sa starim sistemom *klana*, tako da se jedno oslanja na drugo.

Da bismo tačno ocenili uzurpaciju koja je kasnije izvršena, moramo prvo dobro shvatiti šta je značio *klan*. *Klan* je spadao u oblike društvenog života koji, na lestvicama istorijskog razvitka, stoje za čitav stupanj niže od feudalizma, dakle u *patrijarhalno* stanje društva. »Klaen« na galskom znači deca. Svi običaji i tradicije škotskih Gala počivaju na pretpostavci da članovi *klana* pripadaju jednoj istoj porodici. »Velikom čoveku«, vodi klana krvna veza itd. daje, s jedne strane, isto toliko apsolutne vlasti koliko i svakom ocu porodice, a, s druge strane, tu njegovu vlast isto toliko ograničava. Klanu, rodu, pripadala je zemlja u oblasti u kojoj se on nastanio, isto onako kao što u

¹ vlastela (škotska reč »laird« odgovara engleskoj »lord«)

Rusiji zemlja koju poseduje seoska opština pripada ne seljacima pojedinačno, već zajednici. Tako je oblast bila zajednička svojina porodice. U tom sistemu ne bi se moglo govoriti o privatnoj svojini u modernom smislu reči, kao ni porediti društveni život članova klana s društvenim životom individua u našem modernom društvu. Podela i potpodela zemlje odgovarale su vojnim funkcijama pojedinih članova klana. Prema njihovim vojničkim sposobnostima, vođa im je davao nekoliko parcela, po svojoj volji oduzimao ili povećavao posede pojedinih oficira, a ti oficiri su, opet, delili svojim vazalima i podvazalima svaki odvojeni komad zemlje. Ali oblast u celini uvek je ostajala svojina klana, i ma kako se menjala prava pojedinaca, posed je ostajao isti, a nikad se nisu povećavale ni kontribucije za zajedničku odbranu ni nagrade »lairdu«, koji je bio i vođa u bici i vrhovni sudija u miru. Uopšte, svaki pojedini deo zemlje obrađivala je ista porodica iz generacije u generaciju, uz utvrđene dažbine. Te dažbine su bile neznatne, više danak u znak priznavanja vrhovne vlasti »velikog čoveka« i njegovih oficira nego zemljišna renta u modernom smislu reči ili izvor prihoda. Oficire, direktno podređene »velikom čoveku«, zvali su »taksmen«, a oblast, poverenu njihovom nadzoru »taku«. Njima su bili potčinjeni niži oficiri, na čelu svakog seoceta, a ovima su bili podređeni seljaci.

Kao što se vidi, *klan* je u stvari vojnički organizovana porodica i, kao svaka porodica, malo regulisana zakonom, ali čvrsto vezana tradicijama. Ali zemlja je *svojina porodice*, u kojoj ima razlika u rangu, uprkos krvnom srodstvu, kao što ih ima i u svim starim azijskim porodičnim zadrugama.

Do prve uzurpacije je došlo s osnivanjem porodičnih pukova, posle proterivanja Stuarda. Od tog trenutka *plata* je postala glavni izvor prihoda *velikog čoveka*, Mhoir-Fhear-Chattaibh-a. Uvučen u rasipnički život londonskog dvora, on je pokušavao da od svojih oficira iscedi što više novca, a ovi su taj isti sistem primenjivali na svoje potčinjene. Stari danak pretvoren je u čvrste novčane ugovore. S jedne strane, ti ugovori su značili napredak zato što su fiksirali tradicionalne dažbine. S druge strane, oni su bili uzurpacija utoliko što je »veliki čovek« sada zauzeo položaj zemljoposjednika u odnosu na »taksmen-e«, koji su, opet, prema seljacima bili u položaju zakupaca. A pošto »veliki čovek« nije tražio nimalo manje novca nego »taksmen«, postala je nužna proizvodnja ne samo za direktnu potrošnju već i za izvoz i razmenu. Morao se promeniti sistem nacionalne proizvodnje, moralo se otarasiti ruku koje su usled te promene postale suviše. Zato je opao broj stanovnika. Ali iz jednog pasusa kod Stuarda, škotskog političkog ekonomiste, čije je delo objavljeno deset godina pre dela Adama Smith-a, vidimo da se taj broj na izvestan način ipak održao i da u 18. veku čovek još nije otvoreno žrtvovan čistom prihodu. Tu se kaže (u prvom tomu, glava 16):

•Renta s te zemlje je vrlo neznatna u poređenju s njenim prostranstvom, ali, u poređenju s brojem usta na zakupljenoj zemlji, može se videti da komad zemlje na Škotskoj visiji hrani desetstruko više ljudi nego zakupljena zemlja iste veličine u najbogatijim pokrajinama.♦

Da su čak i početkom 19. veka zakupnine bile veoma male^[321], pokazuje 1820. objavljeno delo g. Locha, upravnika poseda grofice od Sutherlanda, koji je rukovodio radovima na poboljšavanjima njenih imanja. On navodi, na primer, popis zakupnine na imanju Kintradawell za 1811. godinu, iz čega proizlazi da je do tada svaka porodica bila obavezna da godišnje plaća dažbinu od najviše nekoliko šilinga u novcu, od nekoliko komada pernate živine i nekoliko dana kuluka.

Tek posle 1811. ozakonjena je konačna i stvarna uzurpacija, nasilni preobražaj *svojine klana u privatnu svojinu* u modernom smislu i to u *privatnu svojinu poglavice*. Osoba koja je stajala na čelu ove ekonomske revolucije bila je neka vrsta ženskog Mehmeda Alije, koja je dobro svarila svoga Malthusa — *vojvotkinja od Sutherlanda*, inače i *markiza od Stafforda*.^[322]

Prvo da kažemo da su preci markize od Stafforda bili »veliki ljudi« iz najsevernijeg dela Škotske, koji obuhvata skoro tri četvrtine Saterlendšira. Ta grofovija je veća od mnogih francuskih *departmana* ili malih nemačkih kneževina. Kad je grofica od Sutherlanda nasledila ta imanja, koja je zatim donela svome mužu, markizu od Stafforda, kasnije vojvodi od Sutherlanda, broj stanovnika na njima bio je već smanjen na svega 15 000 duša. Milostiva grofica se odlučila da sprovede radikalnu ekonomsku reformu i da celu grofoviju pretvori u pašnjake za ovce. Od 1814. do 1820, tih 15 000 stanovnika, podeljeni u oko 3000 porodica, sistematski su proterivani i istrebljivani. Sva njihova sela su porušena i popaljena i sva njihova polja pretvorena u pašnjake. Britanski vojnici bili su poslani da to izvrše, i sukobili su se s domorocima. Neka starica koja je odbila da napusti svoju kolibu spaljena je zajedno s njom. Tako je milostiva grofica prisvojila *sedam stotina devedeset četiri hiljade eker zemlje* koji su od pamtiveka pripadali klanu. U svojoj preteranoj darežljivosti ona je dodelila izgnanim domorocima oko 6000 eker — po 2 eker svakoj porodici. Tih 6000 eker dotada su bili pustare i vlasnicima nisu donosili nikakav prihod. Grofica je bila toliko velikodušna da je eker prodala prosečno po 2 šilinga i 6 pensa članovima klana, koji su stolecima prolivali krv za njenu porodicu. Svu zemlju koju je nezakonito prisvojila od klana podelila je na 29 ogromnih farmi za gajenje ovaca; na svakoj od njih bila je naseljena po jedna jedina porodica, većinom engleskih farmerskih radnika. Godine 1821. 131 000 ovaca već je zamenilo 15 000 Gala.

Jedan deo starosedelaca, izbačen na morsku obalu, pokušao je da živi od ribolova. Oni su se pretvorili u amfibijske i, kao što je rekao

jedan engleski pisac, hranili su se pola od zemlje, a pola od vode, pa ipak nisu ni upola mogli živeti ni od jednog ni od drugog.

U vezi s eksproprijacijom Gala iz Saterlendšira Sismondi, u svojim *Études sociales*, iznosi primer na koji su se, uzgred rečeno, ugledali drugi »veliki ljudi« Škotske:

»Velika vlastelinska imanja nisu svojstvena samo Britaniji. U celoj carevini Karla Velikog, na celom Zapadu, ratoborne vođe su uzurpirale čitave pokrajine, koje su za njihov račun obrađivali pobeđeni, a katkad i njihovi drugovi po oružju. U 9. i 10. veku grofovije Men, Anžu i Poatu bile su za svoje grofove više tri velika poseda nego kneževine. Švajcarska, po mnogo čemu veoma slična Škotskoj, bila je u to doba izdvojena među malim brojem seigneurs.¹ Da su grofovi od Kyburga, Lenzburga, Habsburga i Gruyères-a bili pod zaštitom britanskih zakona, bili bi u položaju kao erl od Sutherlanda. Možda bi neki od njih imali onu istu sklonost ka poboljšanjima kakvu ima markiza od Stafforda, i možda bi ne jedna republika na Alpima nestala da ustupi mesto stadima ovaca. Ni najjači despotski monarh u Nemačkoj ne bi sebi dozvolio da pokuša da učini nešto u tom smislu.«

Braneći groficu od Sutherlanda, g. Loch (1820) odgovara na to ovako:

»Zašto bi se baš za ovaj slučaj pravio izuzetak od pravila koje se primenjuje u svakom drugom slučaju? Zašto bi se apsolutna vlast zemljoposjednika na njevoj zemlji žrtvovala opštem interesu i motivima koji se tiču samo opšteg?«

A zašto bi, onda, robovlasnik u južnim državama Severne Amerike žrtvovao svoj lični interes filantropskom prenemaganju njene milosti vojvotkinje od Sutherlanda?

Britanska aristokratija, koja je svuda zamenila čoveka govedima i ovcama, biće i sama u ne tako dalekoj budućnosti, redom zamenjena tim korisnim životinjama.

Proces *čišćenja imanja* u Škotskoj koji smo gore opisali razvijao se u Engleskoj u 16, 17. i 18. veku. Već ga Thomas More pominje sa žaljenjem početkom 16. veka. On se završio u Škotskoj početkom 19. veka, a u Irskoj je sada u punom jeku. I plemeniti vikont Palmerston je pre nekoliko godina očistio od ljudi svoje imanje u Irskoj, isto onako kako smo to gore opisali.

Ako je ikad ijedna svojina stečena *pljačkom*, onda se s pravom doslovce tako može reći za svojinu britanske aristokratije. Pljačka crkvene svojine, pljačka zajednice, pretvaranje feudalne i patrijarhalne svojine u privatnu svojinu, praćeno prevarama i ubistvima — to su tapije na osnovu kojih je britanska aristokratija došla do svojih poseda. A kakve je sve usluge u ovom poslednjem procesu činio servilni pravnički stalež, možete čuti od jednog engleskog pravnika iz prošlog veka, Dalrymple-a, koji u svojoj *Istoriji feudalnog vlasništva* vrlo naivno pokazuje da su pravници tumačili svaki zakon ili dokumenat koji

¹ vazalnih gospodara, sizerena

se tiče svojine u korist *buržoazije*, kad se buržoazija bogatila u Engleskoj, — u korist *plemstva*, kad se plemstvo bogatilo u Škotskoj, — a u oba slučaja su ga tumačili u duhu koji je značio neprijateljstvo prema *narodu*.

Gore opisana turska reforma grofice od Sutherlanda bila je opravdana bar s maltuzijanskog gledišta. Drugi škotski plemići otišli su još dalje. Zamenivši ljudska bića ovcama, oni su zatim ovce zamenili divljači i pašnjake šumama. Među njima je prednjačio vojvoda od Atholla.

«Posle osvajanja Engleske normanski kraljevi su pretvorili u šume velike površine engleskog tla, otprilike isto onako kako to rade zemljoposednici ovde sa škotskim brdima.» (R. Somers, *Letters on the Highlands*, 1848.)

A kuda su pobegla mnoga ljudska bića izgnana da bi se stvorilo mesto za ovce grofice od Sutherlanda i za divljač vojvode od Atholla? Gde su našla utočište?

U Sjedinjenim Državama Severne Amerike.

Neprijatelji britanskog najamnog ropstva imaju pravo da osuđuju ropstvo crnaca, ali jedna vojvotkinja od Sutherlanda, vojvoda od Atholla, fabrikant pamuka iz Mančestera — nikad!

KARL MARX

Naslov originala:
*Elections. — Financial Clouds. —
The Duchess of Sutherland and Slavery*

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 3687 od 9. februara 1853.
Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Smrtna kazna. — Pamflet gospodina Cobdena. — Propisi Engleske banke^[123]

London, petak, 28. januara 1853.

»The Times«^[131] od 25. januara donosi pod naslovom »Manija samoubistava vešanjem« sledeće zapažanje:

»Često se primećivalo da je u Engleskoj svako javno izvršenje smrtne kazne po pravilu praćeno nizom smrtnih slučajeva, bilo samoubistava vešanjem ili nesrećnih slučajeva, usled snažnog utiska koji pogubljenje nekog poznatog zločinca ostavlja na bolesne i nezrele duhove.«

Jedan od nekoliko slučajeva koje navodi »The Times« kao ilustraciju te opaske jeste i slučaj nekog ludaka iz Šefilda, koji je sebi prekratio život vešanjem posle razgovora s drugim umobolnicima o pogubljenju Barboura. Drugi je slučaj četrnaestogodišnjeg dečaka, koji se takođe obesio.

Teško bi i jedan razuman čovek pogodio kakvu je doktrinu trebalo da potvrdi navođenje tih slučajeva, pošto je to samo direktna apoteoza dželata, dok se smrtna kazna veliča kao ultima ratio¹ društva. A to je učinjeno u vodećem članku »vodećeg lista«.

Oštro ali pravedno zamerajući listu »The Times« zbog njegove naklonosti prema vešanju i krvave logike, list »The Morning Advertiser«^[194] donosi sledeće interesantne podatke za 43 dana godine 1849.

Pogubljenja		Ubistva i samoubistva	
Millan	20. marta	Hannah Sandles	22. marta
		M. G. Newton	22. marta
Pulley	26. marta	J. G. Gleeson — četiri ubistva u Liverpulu	27. marta
Smith	27. marta	Ubistvo i samoubistvo u Lesteru	2. aprila

¹ krajnji razlog, poslednje sredstvo

Pogubljenja		Ubistva i samoubistva	
Howe	31. marta	Trovanje u Batu	7. aprila
		W. Bailey	8. "
Landick	9. aprila	J. Word ubio svoju majku	13. "
Sarah Tomas	13. "	Yardley	14. "
		Doxy, oceubistvo	14. "
		J. Barley ubio svoja dva deteta i izvršio samoubistvo	17. "
Griffith	18. "	Chas. Overton	18. "
Rush	21. "	Daniel Holmston	2. maja

Ova tabela pokazuje ne samo samoubistva već, što će priznati i »The Times«, i najsvirepija ubistva, koja se događaju neposredno posle pogubljenja zločinaca. Zapanjuje to što članak o kome je reč ne daje ni jedan jedini argument ni opravdanje za varvarsku teoriju koju postavlja. A bilo bi vrlo teško, ako ne i nemogućno, postaviti princip na osnovu koga bi se mogla opravdati ili dokazati celishodnost smrtne kazne u društvu koje se diči svojom civilizacijom. Postojanje kazne se, uopšte, opravdava time što je ona sredstvo za popravljanje ili zaplašivanja. A kakvo pravo imate da mene kaznite da bi se popravili ili zaplašili drugi? Osim toga, postoji istorija — postoji nešto što se zove statistika — koja najpotpunije dokazuje da od Kaina naovamo kazna nije ni zaplašila ni popravila svet. Baš naprotiv. Sa stanovišta apstraktnog prava, postoji samo jedna teorija o kazni koja apstraktno priznaje čovečje dostojanstvo, a to je Kantova teorija, naročito u još strožoj formulaciji koju joj je dao Hegel. Hegel kaže:

»Kazna je *pravo* zločinca. Ona je čin njegove sopstvene volje. Povredu prava proklamuje zločinac kao svoje pravo. Njegov zločin je negacija prava. Kazna je negacija te negacije i prema tome, potvrda prava koju sam zločinac traži i nameće samom sebi.«⁽³²⁴⁾

Bez sumnje, u toj formulaciji ima nečeg varljivog, pošto Hegel zločinca podiže na položaj slobodnog bića koje odlučuje o samom sebi, umesto da u njemu vidi samo objekt, roba pravde. Ali ako stvar pogledamo izbliže, otkrićemo da nemački idealizam ovde, kao i u većini drugih slučajeva, samo transcendentalno sankcioniše pravila postojećeg društva. Zar nije zabluda određenu individuu s njenim pravim motivima, u raznim društvenim okolnostima, koje je sputavaju, zameniti apstrakcijom »slobodne volje« — zameniti samog čoveka jednom od mnogih njegovih osobina? Ta teorija, koja smatra da je kazna rezultat sopstvene volje zločinca, samo je metafizički izraz starog »jus talionis«¹: oko za oko, zub za zub, krv za krv. Rečeno prosto i bez uvijanja, kazna je samo sredstvo društva za odbranu od povrede njegovih uslova

¹ prava odmazde

života, ma kakvi oni bili. A kakvo je to društvo koje ne zna bolje orude za svoju odbranu nego što je dželat i koje preko »vodećeg svetskog lista« proklamuje sopstvenu brutalnost kao večni zakon?

Gospodin A. Quételet u svom izvrsnom učenom radu *L'homme et ses facultés* kaže:

»Ima budžeta koji plaćamo užasno redovno — to je budžet za zatvore, tamnice i gubilišta . . . Čak možemo da predvidimo koliko će osoba uprljati ruke krvlju svojih bližnjih, koliko će biti falsifikatora, koliko će njih trgovati otrovom, skoro isto onako kao što možemo predskazati godišnji natalitet i mortalitet stanovništva.«

I g. Quételet je u proračunu verovatnog broja zločina, objavljenom 1829, stvarno zapanjujuće sigurno predvideo ne samo broj nego i sve vrste zločina počinjenih u Francuskoj 1830. Iz sledeće tabele koju je dao Quételet za godine 1822. do 1824. može se videti da prosečan broj zločina izvršenih u nekom datom nacionalnom delu društva zavisi ne toliko od posebnih političkih ustanova neke zemlje koliko od osnovnih uslova modernog *buržoaskog* društva uopšte. Od sto osuđenih zločinaca u Americi i Francuskoj nalazimo:

Starost	Filadelfija	Francuska
Ispod dvadeset jedne godine	19	19
Od dvadeset jedne do tridesete	44	35
Od tridesete do četrdesete	23	23
Preko četrdesete	14	23
Ukupno	100	100

A ako zločini, posmatrani u velikim srazmerama, pokazuju po svom broju i klasifikaciji istu zakonomernost kao i prirodne pojave, ako bi, kao što g. Quételet zapaža, »bilo teško utvrditi u kojoj od te dve oblasti (oblasti fizičkog sveta ili oblasti društvenog života) uzroci s najvećom zakonomernošću rađaju posledicu« — zar nije nužno ozbiljno razmisliti o izmeni sistema koji izaziva takve zločine, umesto toga što se veliča dželat koji izvršava smrtnu kaznu nad mnoštvom zločinaca samo da bi novima napravio mesto?

Jedna od glavnih tema dana jeste objavljivanje pamfleta g. Richarda Cobdena — *1793 and 1853, in three Letters* (140 strana). Prvi deo tog pamfleta, u kome se razmatra doba revolucije iz 1793. i vreme koje je toj revoluciji prethodilo, za pohvalu je zato što otvoreno i žestoko napada stare engleske predrasude u vezi s tom epohom. Gospodin Cobden pokazuje da je Engleska bila agresor u revolucionarnom ratu. Ali on ne može da pretenduje na originalnost, pošto samo ponavlja, i to na mnogo manje briljantan način, izlaganje najvećeg pamfletiste koga je Engleska ikad imala, pokojnog Williama Cobbetta. Drugi deo pamfleta, mada pisan s ekonomske tačke gledišta, ima prilično romantičarski karakter. Gospodin Cobden se trudi da dokaže da je sasvim apsurdna ideja da Louis-Napoléon namerava da upadne u Englesku;

da glasine o nesposobnosti da se brani nemaju nikakvu materijalnu osnovu i da ih šire samo osobe koje su zainteresovane za povećanje državnih izdataka. Kojim argumentima on dokazuje da Louis-Napoléon nema neprijateljske namere prema Engleskoj? Louis-Napoléon, tvrdi on, nema *razumnu* osnovu za svađu s Engleskom. A kako dokazuje da je nemoguća strana najezda na Englesku? Osam stotina godina, kaže jednostavno g. Cobden, Engleska nije bila žrtva invazije. A kakvim argumentima dokazuje da povici da zemlja nije u stanju da se brani predstavljaju samo obmanu iz koristoljublja? Izjavama najviših vojnih autoriteta da se osećaju sasvim sigurni!

Louis-Napoléon nikada, čak ni u Zakonodavnoj skupštini, nije sreo čoveka koji više veruje u njegovo obećanje i miroljubive namere kakvog sada, prilično neočekivano, nalazi u g. Richardu Cobdenu. List »The Morning Herald«^[275], koji obično brani Louis-a-Napoléona, objavljuje (u jučerašnjem broju) pismo adresovano na g. Cobdena, koje je inspirisano, kako se govori, samim Bonapartom, i u kome nas uzvišeni heroj sa Satorija uverava da će preći u Englesku samo ako bi kraljici¹, koju ugrožava demokratija na usponu, bilo potrebno 200 000 njegovih *décembraillards* ili ubojica.^[325] A ta demokratija, po listu »The Herald«, nije niko drugi do g. Cobden i kompanija.

Moramo priznati da, pošto smo pažljivo pročitali pamflet o kome je reč, počinjemo da strahujemo od nečeg sličnog invaziji Velike Britanije. Gospodin Cobden nema mnogo sreće kao prorok. Posle ukidanja zakona o žitu^[246] on je otputovao na Kontinent, posetio čak i Rusiju i po svom povratku tvrdio da je sve u redu, da je prošlo doba nasilja, da će narodi, koji su se revnosno počeli baviti trgovačkim i industrijskim poslovima, sada krenuti putem mirnog trgovačkog razvitka, bez političkih bura, bez buna i nemira. Jedva da je njegovo proročanstvo i stiglo do Kontinenta, kad se revolucija 1848. razbuktala po celoj Evropi i razlegla se nekako kao ironičan eho smernih predviđanja g. Cobdena. Govorio je o miru tamo gde mira nije bilo.

Bilo bi sasvim pogrešno pretpostaviti da doktrina mira mančesterske škole^[244] ima duboko filozofsko značenje. Ona znači samo to da će feudalni metod ratovanja biti zamenjen trgovačkim, da će topovi biti zamenjeni kapitalom. Juče je Društvo za mir održalo skupštinu^[326] u Mančesteru, gde je skoro jednoglasno izjavljeno da se ne može pretpostavljati da Louis-Napoléon namerava da preduzme bilo šta protiv bezbednosti Engleske *samo ako štampa umukne i prestane s odvratnim napadima na njegovu vladu*. Kad se uzme u obzir ta izjava, izgleda vrlo čudno što su povećani predračuni izdataka za vojsku i mornaricu bez ikakvog protivljenja izglasani u Donjem domu i što nijedan od članova parlamenta koji je prisustvovao mirovnoj konferenciji nije imao ništa da kaže protiv predloženog povećanja vojnih snaga.

¹ Victoriji

Za vreme političkog zatišja, nastalog zbog odlaganja zasedanja parlamenta, dve glavne teme zaokupljaju štampu: predstojeći zakon o reformi i poslednji propisi o diskontnoj stopi Engleske banke.

»The Times« od 24. ovog meseca obaveštava javnost da se priprema novi zakon o reformi. Kakav će biti taj zakon o reformi, možete zaključiti na osnovu izbornog govora sera Charlesa Wooda u Halifaxu u kome se on izjasnio protiv principa *jednakih izbornih okruga*, zatim na osnovu govora sera Jamesa Grahama u Karlajlu, u kome je ovaj odbacio *tajno glasanje*, i na osnovu poverljivih glasina da se čak i male reformske pilule, koje je februara 1852. propisao Johnny Russell^[254] smatraju još uvek za suviše jake i opasne. Ali ima nečeg još sumnjivijeg. Tumač ideja koalicione vlade »The Economist«^[109] u broju od 22. januara tvrdi ne samo;

»da reforma našeg predstavničkog sistema ne stoji na vrhu liste važnih hitnih i neodložnih pitanja«, već i da *»nam nedostaje pripremi materijal za zakonodavnu delatnost*. Proširenje, uskladjivanje, prečišćavanje, zaštićivanje i nova podela izbornog prava su odvojena pitanja, od kojih svako zahteva duboko razmišljanje i mnogo istraživanja . . . Ne radi se o tome što možda neki naši državnici nisu dobro obavesteni o svim ili o nekim od tih pitanja, ali to je *napabirčeno*, a ne *obrađeno*; to je izmešano, delimično i nepotpuno . . . To se očividno može popraviti na taj način što će se postaviti *istražna komisija* sa zadatkom da ispita sve što je u direktnoj ili dalekoj vezi s tim predmetom.«

Tako će metuzalemska vlada¹ opet početi svoje političke studije *coram publico*². Peelove kolege, Melbourne-ove kolege, Canningov potčinjeni, zamenik Greya starijeg, ljudi koji su služili pod lordom Liverpoolom, drugi koji su sedeli u kabinetu lorda Grenville-a, — svi ovi početnici s karijerom od pola veka, zbog toga što nemaju iskustva nisu u stanju da predlože parlamentu bilo kakvu odlučnu meru za reformu izbora. Tako se, izgleda, opovrgava stara poslovice da se iskustvo stiće s godinama.

»To snebivanje u koaliciji veterana je suviše smešno da bi ga čovek mogao lako opisati«, uzvikuje »The Daily News«^[129], pitajući: *»Gde je vaš zakon o reformi?»*

»The Morning Advertiser« odgovara:

»Bili bismo skloni mišljenju da sadašnje zasedanje neće doneti uopšte nikakav zakon o reformi. Možda će biti nekih pokušaja da se donesu zakoni za sprečavanje i kažnjavanje podmićivanja na izborima i u vezi s nekim drugim manje važnim stvarima; možda će biti učinjen pokušaj da se pronade lek za zla koja nastaju zbog načina na koji je zemlja zastupljena u parlamentu, ali takvi zakoni ne zaslužuju ime novog zakona o reformi.«

Što se tiče poslednjih propisa Engleske banke o diskontnoj stopi, panika, koju su najpre oni izazvali, sad se smirila, i poslovni ljudi kao

¹ staračka vlada (vidi u ovom tomu, str. 400) — ² pred celim narodom, javno

i teoretičari uverili su se da neće biti ozbiljnih prekida ili prepreka u sadašnjem prosperitetu. Ali čitajte sledeći navod iz lista »The Economist«:

«Ove godine na velikom prostoru naše zemlje ništa ne raste. Na svakom velikom komadu našeg plodnog zemljišta ostala je nezasejana velika površina, koja je trebalo da bude pod pšenicom, a ni deo zasejane površine nije u boljem stanju, jer je seme propalo, ili je biljka tako tanka, ili su je pojeli puževi, tako da izgledi posednika tih površina nisu nimalo bolji od izgleda vlasnika nezasejane zemlje. Sad je skoro nemoguće zasejati svu površinu određenu za pšenicu.»

Sada će ako žetva bude slaba neosporno nastupiti kriza⁽¹³⁶⁾, koju je privremeno odložilo otvaranje kalifornijskih i australijskih tržišta i rudnika. Propisi Banke o diskontnoj stopi su samo prvi predznaci za to. Godine 1847. Engleska banka je trinaest puta menjala svoju diskontnu stopu. Godine 1853. takve mere će se sprovesti dvadeset puta. Na kraju, želim da pitam engleske ekonomiste otkuda to da moderna politička ekonomija krene u rat protiv merkantilističkog sistema na taj način što dokazuje da je za zemlju svejedno da li postoji priliv ili odliv zlata, da se proizvodi razmenjuju samo za proizvode i da je zlato proizvod kao i svaki drugi? I da baš ta ista ekonomija, sada na kraju svog životnog puta, s najvećom zabrinutošću gleda na priliv i odliv zlata?

«Pravi cilj koji treba ostvariti tim operacijama Banke — kaže »The Economist«, *sjeste da se spreči izvoz kapitala.*»

A da li bi »The Economist« sprečio izvoz kapitala u obliku pamuka, gvožđa, vunene prede i štofa? I zar zlato nije *proizvod kao i svi drugi proizvodi*? Ili zar se »The Economist« pod stare dane pretvorio u merkantilistu? I pošto je dopustio slobodan uvoz stranog kapitala, name-rava li da sprečava izvoz britanskog kapitala? Pošto se oslobodio civilizovanog sistema zaštite, želi li da se vrati turskom sistemu?⁽³²⁷⁾

U trenutku kad završavam ovo pismo obaveštavaju me da se u političkim krugovima mnogo priča da se g. Gladstone razilazi u pitanju *poreza na prihod* s nekolicinom vodećih članova Aberdeenove vlade i da će posledica ovog nesporazuma verovatno biti ostavka uvaženog džentlmena. Ukoliko to bude slučaj, njegov naslednik će verovatno postati ser Francis Baring, bivši ministar finansija za vreme lorda Melbourne-a.

KARL MARX

Naslov originala:
Capital Punishment. — Mr. Cobden's Pamphlet.
— *Regulations of the Bank of England*

Prvi put objavljeno u listu
»New-York Daily Tribune«,
br. 3695 od 28. februara 1853.
Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Odbrana. — Finansije. — Opadanje aristokratije. — Politika

London, utorak, 8. februara 1853.

»The Daily News«^[129] tvrdi da vlada ozbiljno razmatra pitanje osnivanja obalske milicije za odbrambene svrhe.

Izveštaji o stanju Banke pokazuju dalje smanjenje količine zlatnih poluga na 362 084 funte sterlinga. U toku proteklih četrnaest dana brodom je poslato oko 1 000 000 funti sterlinga, jedan deo na Kontinent, a drugi — u kovanom novcu — u Australiju. Kako se i u Francuskoj banci nastavlja smanjivanje zaliha zlatnih poluga, uprkos velikom uvozu zlata iz Engleske, očigledno je da je stvoren sistem privatnih zaliha koji je siguran dokaz opšte neverice u stabilnost Napoléonove vlade.

U ovom trenutku radnici, posebno brodogradilišni radnici, rudari u ugljenokopima, fabrički radnici i mehaničari, traže veće nadnice. Taj zahtev je posledica vladajućeg prosperiteta i ne može se smatrati kao neki izuzetan događaj. Više pažnje zaslužuje pravi štrajk poljoprivrednih radnika, nešto što se nikad nije ranije dogodilo. Radnici iz Saut Viltsa štrajkovali su za povećanje od 2 šilinga, pošto njihova nedeljna najamnina sada iznosi samo 7 šilinga.

Prema tromesečnom izveštaju glavnog pisara Ureda za lične podatke u Londonu, tokom prošle godine iz Velike Britanije se iseljavalo po 1000 ljudi dnevno, dok je porast stanovništva bio nešto manji. Istovremeno se mnogo povećao broj brakova.

Smrću vikonta Melbourne-a, erla od Tyrconnela i erla od Oxforda ugasile su se, u toku proteklih četrnaest dana, ništa manje nego tri loze perova. Ako ima ijedne klase koja ne podleže Malthusovom zakonu o porastu po geometrijskoj progresiji, onda je to klasa nasledne aristokratije. Uzmite, na primer, perove i baronete Velike Britanije. Danas je malo ostalo, ako uopšte ikoga i ima, od normanskog plemstva, a nije mnogo više ostalo ni pravih baronetskih porodica iz vre-

mena kralja Jamesa I. Velika većina članova Doma lordova proizvedena je u to zvanje 1760. Zvanje baroneta nastalo je 1611. pod Jamesom I. Sada ima samo 13 preživelih baronetskih porodica, koje su tada dobile to zvanje, a od onih koje su ga dobile 1625. ostalo je samo 39. Drugi primer koji dokazuje dejstvo tog istog zakona jeste vanredno smanjenje broja venecijanskog plemstva, mada su *svi* sinovi dobijali plemićku titulu već samim svojim rođenjem. *Amelot* je u svoje doba u Veneciji nabrojao 2500 plemića koji su imali pravo glasa u Veću. Na početku 18. veka ostalo ih samo 1500, uprkos tome što je kasnije dodato nekoliko porodica. Od 1583. do 1654. primilo je najviše veće u Bernu u nasledne patricije 487 porodica, od kojih se 379 ugasilo u toku dva stoleća, dok je 1793. bilo samo 108 preživelih. Ako se vratimo u ranije periode istorije, Tacit nas obavestava da je imperator Klaudije stvorio nov patricijski rod »exhaustis etiam quas dictator Caesar lege Cassia et princeps Augustus lege Saenia sublegere«. ¹ Na osnovu ovih činjenica očigledno je da priroda ne voli naslednu aristokratiju i može se sigurno tvrditi da bi engleski Dom lordova odavno izumro prirodnom smrću da mu stalno nije dolivana nova krv i da nije veštački održavan. Moderna fiziologija je potvrdila činjenicu da se plodnost smanjuje kod viših životinja, da je obrnuto proporcionalna razvitku nervnog sistema, naročito porastu moždane mase. Ali niko se neće usuditi da tvrdi da izumiranje engleske aristokratije ima ikakve veze s bujanjem mozga.

Izgleda da baš one partije koje su proricale i stvorile »hiljadugodišnje carstvo« smatraju da je ono već srušeno čak i pre nego što se sastao Donji dom. »The Times«^[131] u svom broju od 3. februara kaže:

»Dok Mančester izliva svoj gnev na Aberdeenovu vladu... irski papizam i socijalizam (?) obasipaju svojim sumnjivim pohvalama lorda Derbyja i g. Disraelija.«

Što se tiče *irskog socijalizma* pomenutog u listu »The Times«, taj termin se odnosi, naravno, na agitaciju za zaštitu prava zakupaca. Imam nameru da nekom prilikom kasnije pokažem da su teorije svih modernih engleskih buržoaskih ekonomista savršeno u skladu s principom prava zakupaca.^[328] Koliko se drugi listovi malo slažu sa sadržinom članka lista »The Times«, koji je malopre citiran, može se videti iz sledećih reči lista »The Morning Advertiser«^[194]:

»Prezreli bismo Irce kad bismo mogli da poverujemo da su oni sposobni da napuste princip prava zakupaca.«

Srdžba Aberdeenovog organa objašnjava se činjenicom da se »hiljadugodišnja« vlada sasvim razočarala. Gospoda Sadleir i Keogh bili su priznate vođe [irske] »Brigade« — jedan u kabinetu, drugi na

¹ »pošto su izumrli i oni koje je diktator Cezar po Kasijevom, a princeps Avgust po Senijevom zakonu naknadno izabrao«

bojnom polju; g. Sadleir je upravljao i rukovodio, dok je g. Keogh držao govore. Mislilo se da je dovoljno kupiti njih dvojicu pa time pridobiti i sve ostale. Ali članovi Brigade poslali su u parlament uz zavet da ostanu u opoziciji i nezavisni od svake vlade koja ne bude zavela potpunu versku jednakost i ostvarila princip zakona Shermana Crawforda o pravima irskih zakupaca.^[329] »The Times«, dakle, besni protiv tih ljudi zato što oni ne žele da pogaze svoju reč. Skup i banket u Kelsu, u grofoviji Mit, bili su neposredan povod tom izlivu gneva. Cirkular je pozvao one kojima je upućen da izraze svoj gnev zbog »nedavnog dezertiranja iz irske parlamentarne partije«, a doneta je i jedna rezolucija u tom smislu.

Moglo se predvideti da će se vlada prevariti u svom računu u vezi s Brigadom, ali u karakteru i položaju irskih partija sada se vrše promene koje imaju dubok smisao i kojih, izgleda, još nisu svesne ni one same, a ni engleska štampa. Biskupi i veliki deo sveštenstva odobravaju postupak katoličkih članova koji su stupili u vladu. U Karlovu sveštenstvo je potpuno podržalo g. Sadleira, koji ne bi bio potučen da se za to nisu potrudili članovi Lige zakupaca. U kakvom svetlu prava katolička partija gleda na tu šizmu, može se videti iz jednog članka u francuskom listu »L'Univers«, evropskom organu jezuitizma. Tamo se kaže:

»Jedino što se s pravom može prebaciti gospodi Keogh-u i Sadleiru jeste to što su dozvolili da ih dovedu u vezu s dva društva (Ligom zakupaca i Društvom za versku jednakost), čiji je jedini cilj da ozakone anarhiju koja proždire Irsku.«

»L'Univers« u gnevu odaje svoju tajnu:

»Duboko žalimo što vidimo da se ta dva društva stavljaju u otvorenu opoziciju prema biskupima i sveštenstvu, i to u zemlji gde su prelati i crkveni velikodostojnici do sada bili najsigurnije vođe narodne i nacionalne organizacije.«

Iz toga možemo zaključiti da bi »L'Univers«, kad bi članovi Lige zakupaca slučajno bili u Francuskoj, udesio da ih pošalju u Kajenu¹. Agitacija ripilera^[330] bila je samo politički pokret, i zato je katoličko sveštenstvo moglo da ga koristi za iznuđivanje koncesija od engleske vlade, dok je narod bio samo oruđe sveštenika. Agitacija za prava zakupaca je socijalni pokret koji ima duboke korene i koji će u toku svog razvitka neminovno izazvati otvoreni rasep između crkve i irske revolucionarne partije i tako osloboditi narod duhovnog ropstva koje je činilo besplodnim sve njegove napore, žrtve i borbe u toku proteklih vekova.

Sada prelazim na »reunion«² vodećih reformatora grofovije Lankašir i njenih predstavnika, održanu u Mančesteru 3. ovog meseca. Pred-

¹ u progonstvo. Kajena [Cayenne] je grad u Francuskoj Gijani u Južnoj Americi, u čije su tamnice slati politički krivci iz Francuske. — ² skupštinu, sastanak

sedavao je g. George Wilson. On je govorio samo o tome da su trgovačka i industrijska područja u poređenju s poljoprivrednim nepravedno zastupljena u parlamentu, o čemu se izrazio sledećim rečima:

•U pet grofovija — u Bakingemu, Dorsetu, Viltsu, Northemptonu i Šropširu, 52 921 birač izabrao je 63 člana parlamenta, dok je u Lankaširu i Jorkširu sa 89 669 seoskih i 84 612 gradskih birača, ukupno 174 281, izabrano samo isto toliko. Ako bi birale poslanike srazmerno broju samih birača, tih pet grofovija mogle bi pretendovati samo na 19, a Lankašir bi u odnosu na njih imao pravo na 207. Dvanaest velikih gradova ili izbornih jedinica (računajući London kao dvostruku jedinicu) izabrale su 24 člana parlamenta sa 192 000 birača, 3 268 218 stanovnika i 388 000 nastanjenih kuća. S druge strane, Andover, Bakingem, Čipenem, Kokermaut, Totnes, Harvič, Bedford, Limington, Marlboro, Grejt Marlou i Ričmond izabrali su 24 člana parlamenta, a oni imaju samo 3569 birača, 67 434 stanovnika i 1373 nastanjene kuće . . . Najplašljiviji reformator i najveći umerenjak teško bi imao šta da prigovori kad bi bile lišene prava glasa one izborne jedinice koje imaju manje od po 5000 stanovnika i kad bi se mandat za 20 mesta u parlamentu dao onim većim izbornim jedinicama.▪

Gospodin Milner-Gibson, član parlamenta, govorio je o narodnoj prosveti i porezima na znanje. U vezi sa zakonom o reformi ⁽²⁸²⁾ jedino mesto u njegovom govoru koje zaslužuje pažnju jeste njegova izjava o jednakim izbornim okruzima:

•To može biti, ako hoćete, veliko *glasno pitanje*.▪

Gospodin Brotherton, takođe član parlamenta, rekao je:

•Danas ne može da nas zadovolji nijedan prednacrt zakona o reformi koji ne predlaže jednaku raspodelu predstavnika.▪

Ali od svih govora najznamenitiji je bio govor g. Brighta, člana parlamenta, pravog čoveka među »mančesterskim ljudima«. On je rekao:

•Vlada je koaliciona, sastavljena od vigovaca i pilovaca . . . Nema nikakvog razloga da likujemo tako kao da u vladi imamo ljude koji zastupaju nove principe i novu politiku i koji se spremaju na veliki korak, a kojima nije potrebno da ih u svakom delu zemlje tek pokrenu svi prijatelji reforme.▪ (•Čujmo!•)

U vezi s reformom parlamenta on je rekao:

•Da je Louis-Napoléon u Francuskoj počeo s predstavništvom kakvo je naše, da je sve mandate za poslanička mesta dao seoskim okruzima, gde je porodica Bonaparta toliko popularna, i da nije dozvolio da Pariz, Lion i Marsej biraju članove parlamenta, čitava engleska štampa bi ga optužila da je predstavništvo koje on uvodi u zemlji prividno.▪ (•Čujmo! Čujmo!•) . . . •Ovde u Lankaširu imamo osminu stanovništva Engleske, imamo desetinu imovine na koju se plaća porez i desetinu ukupnog broja kuća . . . Počinjemo da saznajemo na čemu smo sada.▪ (Glasno odobravanje.) . . . •Postoji još jedna mala teškoća, tajno glasanje.▪ (•Čujmo! Čujmo!•) •Čitao sam govor koji je lord John Russell održao prilikom svog izbora, i stvarno su

ti londonski birači morali biti izvršno raspoloženi, inače ne bi mogli da dozvole da on izjavi da je „bio svuda protiv tajni“, a da mu se ne usprotive. Kad sam pročitao taj pasus, rekoh sebi: „Vrlo dobro, da sam bio jedan od Vaših pristalica, preporučio bih Vam da na sledeću sednicu vlade povedete jednog izveštača iz redakcije lista „The Times“.“ (•Čujmo!• Smeh.)

Sad dolazimo do argumenta sera Jamesa Grahama:

•On nije verovao da se tajno glasanje može pretvoriti u obavezno.▪

Zašto ga nije moguće pretvoriti u obavezno? Javno glasanje je pretvoreno u obavezno, i tajno glasanje moglo bi se pretvoriti u obavezno. Ono je, svakako obavezno u državi Masačusets, ako ne i u drugim državama Severne Amerike. A ser James Graham sasvim dobro zna da nije bilo ničeg važnog u onome što je rekao pred 2000 ili 3000 ljudi u Karlajlu jednog kišnog dana kada, mislim, ti ljudi, ispod svojih kišobrana nisu naročito pažljivo odmeravali stvari.

•Ne smemo zaboraviti▪, zaključio je g. Bright, •da je sve što je zemlja postigla od revolucije 1688. do sada a naročito poslednjih godina, bilo postignuto u *muškoj borbi industrijskih i trgovačkih klasa protiv aristokratije i privilegovanih klasa ove zemlje*. Moramo nastaviti tu istu borbu: ima još velikih stvari koje treba učiniti.▪ (•Čujmo! Čujmo!• i aplauz.)

Jednoglasno prihvaćena rezolucija glasila je:

•Ovaj skup traži od liberalnih članova povezanih grofovijom Lankaster da sebe smatraju za komitet čiji je cilj da pomaže sve mere koje se tiču reforme parlamenta s namerom da grofoviji obezbede još onoliko predstavnika koliko to zahtevaju broj njenog stanovništva, njena industrija, njeno bogatstvo i njena inteligencija.▪

Na tom sastanku mančesterska škola^[244] je ponovila svoj ratni poklič: »Industrijska buržoazija protiv aristokratije«. Ali s druge strane, ona je odala tajnu svoje politike, naime: isključenje naroda iz predstavnštva zemlje i striktno očuvanje svog posebnog klasnog interesa. Sve što je rečeno u vezi s tajnim glasanjem, narodnom prosvetom, porezima na znanje itd. samo su retoričke fraze. Jedina ozbiljna stvar je *izjednačavanje izbornih okruga* — bar jedina o kojoj su članovi doneli rezoluciju i na koju su se obavezali. A zašto? Izjednačenjem izbornih okruga interes grada postao bi važniji od interesa sela — buržoazija bi postala gospodar Donjeg doma. Kad bi ljudi iz mančesterske škole uspeli da sprovedu izjednačenje izbornih okruga, a da ne moraju da učine ozbiljne ustupke čartistima, ovi drugi bi, umesto na dva neprijatelja, koji se međusobno takmiče u tome da ih privuku na svoju stranu, naišli na zbijenu armiju neprijatelja koji bi usmerio svu svoju snagu na to da se odupre zahtevima naroda. Tada bi kapital za kratko vreme neograničeno zavladao ne samo u industriji već i u politici.

Loš predznak za koalicionu vladu vidi se u hvalospevima bivšoj vladi koji se čuju u Kelsu i u Mančesteru. Gospodin Lucas, član parlamenta, rekao je u Kelsu:

«Nije bilo većih neprijatelja prava zakupaca od markiza od Lansdownea, lorda Palmerstona, Sidneya Herberta itd . . . Zar oni nisu imali vigovsku vladu i Grahamove ljude koji su se s gundanjem odnosili prema pitanju prava zakupaca? S druge strane, imali su torijevce službenike; i on [Lucas] bi prepustio svakom čoveku koji pročita predloge raznih partija da po savesti kaže nije li Derbyjeva vlada hiljadu puta poštenije radila na tom pitanju nego vigovska.»

Na mančesterskom skupu Milner-Gibson je rekao:

«Mada je budžet bivše vlade u celini bio loš, ipak je u tom budžetu bilo nagoveštaja buduće politike. (»Čujmo! Čujmo!«) Bar je bivši ministar finansija probio led. Imam u vidu carine na čaj. Čuo sam iz pouzdanih izvora da je bivša vlada namerala da ukine porez na oglašavanje.»

Gospodin Bright je otišao još dalje u svom hvalospevu:

«Bivša vlada učinila je hrabar korak u vezi s porezom na prihod. To što je englesko seosko plemstvo — i samo vlasnik ogromnog dela zemljišnog poseda — istupilo i podržalo predlog koji je napravio razliku između poreske stope na nekretnine i poreske stope na prihod od trgovine i drugih nestalnih izvora, bio je korak koji ne treba da izgubimo iz vida i koji smo mi, u svom okrugu, obavezni da pozdravimo. Ali g. Disraeli je ukazao na još jednu tačku za koju sam mu, moram priznati, zahvalan. U govoru u kome je izneo svoj budžet i u govoru u kome se one noći kad je konačno poražen tri sata borio protiv velike sile koja mu se suprotstavila, on je ukazao i na poreze na nasleđstvo — pod kojim podrazumevamo porez na zaveštanje i naslednu taksu — i priznao da ih treba regulisati.» (Glasno odobravanje.)

KARL MARX

Naslov originala:

Defense. — Finances. — Decrease of the Aristocracy. — Politics

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 3699 od 23. februara 1852.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Italijanski ustanak. — Britanska politika

London, petak, 11. februara 1853.

Politička učmalost koja je ovde tako dugo vladala pod zaštitom najtmurnije magle na svetu, odjednom je prekinuta prispećem revolucionarnih novosti iz Italije. Električni telegraf je preneo vest da je 6. ovog meseca u Milanu izbio ustanak, da su objavljene dve proklamacije, jedna Mazzinijeva, druga Kossuth-ova, kojima se Mađari u austrijskoj vojsci pozivaju da se pridruže revolucionarima, da je ustanak najpre ugušen, ali da je opet izbio, da su Austrijanci, stacionirani u arsenalu, masakrirani itd., da su kapije Milana zatvorene. Istina, francuske vladine novine prenose još dva izveštaja, jedan od 8. februara iz Berna i drugi od 9. februara iz Torina, koji govore o konačnom ugušenju ustanka od 7. ovog meseca. Ali prijatelji Italije smatraju da je povoljan simptom činjenica da nikakva direktna informacija već dva dana ne stiže u englesko Ministarstvo spoljnih poslova.

U Parizu kruže glasovi da u Pizi, Luki i u drugim gradovima vlada veliko uzbuđenje.

Na osnovu jednog saopštenja austrijskog konzula, u Torinu se vlada brzo sastala da bi pretresla događaje u Lombardiji. Prva informacija stigla je u London 9. februara, a tog dana je, začudo, i godišnjica proglašenja Rimske Republike 1849, pogubljenja Charlesa I 1649. i svrgnuća Jamesa II s prestola 1689.

Što se tiče šansi koje ima ovaj ustanak u Milanu, vrlo je malo nade u uspeh, osim ako neki austrijski pukovi ne pređu u tabor revolucionara. Verovatno ću moći da vam detaljno opišem čitav događaj na osnovu privatnih pisama iz Torina koja uskoro očekujem.

U ime francuskih izbeglica objavljeno je nekoliko izjava o karakteru amnestije koju je nedavno dao Louis-Napoléon. Victor Frondes (bivši oficir) izjavljuje u listu »La Nation«⁽³³¹⁾, koji izlazi u Briselu da se iznenadio kad je video svoje ime na listi pomilovanih, pošto je sam sebe pomilovao još pre pet meseci time što je pobeo iz Alžira.

»Le Moniteur«⁽⁸⁵⁾ je najpre objavio da će biti pomilovano 3000 prognanih i da će naredba o progonstvu ostati na snazi samo za oko 1200 građana. Posle nekoliko dana taj isti izvor je tvrdio da je pomilovao 4312 osoba, tako da je Louis-Napoléon u stvari pomilovao 100 ljudi više nego što je osudio. Iz Pariza i samog departmana Sene bilo je prognano njih 4000. Od njih je pomilovano samo 226. Departman Ero imao je 2611 prognanika; amnestirano je 299. Nije vr je dao 1478 žrtava, među kojima su njih 1100 bili očevi porodica sa po troje dece prosečno; amnestirano je 180. U departmanu Var oslobođeno je 687 od njih 2181. Od 1200 republikanaca poslatih u Kajenu pomilovano je svega nekoliko, i to baš onih koji su već pobjegli iz te kazneničke kolonije. Broj ljudi koji su poslani u Alžir i sada oslobođeni je velik, ali još nije srazmeran ogromnoj masi naroda koja je prebačena u Afriku, a koja navodno broji 12 000 duša. Izbeglice koje sada žive u Engleskoj, Belgiji, Švajcarskoj i Španiji s veoma malim izuzetkom, isključene su iz te amnestije. S druge strane, lista pomilovanih sadrži u stvari veliki broj osoba koje nisu nikad odlazile iz Francuske ili kojima je odavno dozvoljeno da se vrate natrag; štaviše, ima imena koja se na toj listi pojavljuju nekoliko puta. Ali najmonstruoznije je to što je lista prepuna imena velikog broja ljudi za koje se dobro zna da su poklani u toku krvavih battues¹ u decembru.

Juče je parlament počeo ponovo da zaseda. Kao dostojan uvod u ono što će ubuduće činiti hiljadugodišnja vlada, u Domu lordova je izvedena sledeća scena: erl od Derbyja upitao je erla od Aberdeena kakve predloge merâ vlada namerava da podnese parlamentu na razmatranje, na šta je ovaj odgovorio da je već jednom prilikom ranije objasnio svoje principe i svako ponavljanje bi bilo neumesno, a svaka dalja izjava preuranjena sve dok se ne saopšti Donjem domu. Na to je usledio najčudniji mogući dijalog u kome je erl od Derbyja govorio, a erl od Aberdeena samo značajno klimao glavom:

Erl od Derbyja: »Upitao bih plemenitog lorda koje predloge merâ namerava da podnese njihovim lordovstvima u toku zasedanja?»

Posle pauze od nekoliko sekundi, pošto nijedan plemeniti lord nije ustao:

Erl od Derbyja: »Da li ćutanje znači da nema nikakvih mera?» (Smeh)

Erl od Aberdeena mrmrlja nešto nerazumljivo.

Erl od Derbyja: »Smem li biti slobodan da upitam kakvi će se predlozi mera podneti ovom domu?»

Nema odgovora.

Njihova lordovstva su odložila pitanje odlaganja zasedanja koje je postavio lord kancelar.

Prelazeći s Doma lordova na »Donji dom odan Njenom Veličanstvu«, napomenućemo da je erl od Aberdeena svojim ćutanjem mnogo upe-

¹ hajki

čatljivije izložio vladin program nego što je to učinio lord John Russell svojim dugim i važnim govorom prošle noći. Njegov kratak rezime bio je: »Nikakvi predlozi, već ljudi«; odlaganje svih važnih pitanja za parlament na godinu dana, a u toku tog vremena tačno isplaćivati plate ministrima Njenog Veličanstva. Lord John Russell je otprilike ovim rečima izneo vladine namere:

«Što se tiče broja ljudi koji treba odobriti armiji, mornarici, artiljeriji, neće biti nikakvog povećanja preko broja već odobrenog pre božićnih praznika. Što se tiče visine različitih budžetskih stavki, primetiće se znatno povećanje rashoda u odnosu na prošlogodišnje... Doneće se zakon koji će omogućiti kanadskim zakonodavnim telima da raspoložu crkvenim rezervama u Kanadi... Ministar trgovine pokreneće pitanje donošenja zakona o sprovođenju brodovlja... Ukinuće se diskriminacija prema jevrejskim podanicima Njenog Veličanstva... Biće podneti predlozi u vezi s prosvetom. Ne bih rekao da ću u ime vlade Njenog Veličanstva izneti naročito veliki plan o tom pitanju. On će obuhvatiti mere za prosvetavanje siromašnijih klasa i predloge koji se odnose na univerzitete Oksford i Kembridž... Prestaće deportovanje u Australiju... Biće podnet predlog koji se odnosi na sistem drugostepenih kazni¹... Odmah po uskršnjem raspustu, ili što je moguće brže posle njega, ministar finansija će podneti finansijski predlog za ovu godinu... Kroz nekoliko dana lord-kancelar će izneti mere koje predlaže za poboljšanje zakona. Glavni sekretar za Irsku namerava da kroz nekoliko dana pokrene pitanje određivanja užeg odbora za pitanja zakona o zemljoposjednicima i zakupcima u Irskoj... Ministri će nastojati da za ovu godinu obnove porez na prihod bez ikakvog razmatranja ili diskusije.»

U pogledu reforme parlamenta, lord John Russell izjavljuje da će se ona možda uzeti u razmatranje na sledećoj sednici. Prema tome, sada nema nikakvog zakona o reformi. Štaviše, Johnny se mnogo trudio da porekne da je ikad obećavao neku liberalniju meru reforme predstavničkog sistema nego što je to njegov prednacrt zakona koji je podnet na prošlom zasedanju.^[254] Čak je bio ljut što su mu pripisivali takve izjave. Nikad nije ni rekao ni mislio nešto u tom smislu. Niti je obećavao da će prednacrt zakona, koji namerava da podnese na sledećoj sednici, biti toliko opsežan koliko je bio onaj iz 1852. U vezi s podmićivanjem i korupcijom rekao je:

«Mislim da je bolje da još ne iznosim mišljenje o tome da li su možda potrebne bilo kakve dalje mere za sprečavanje podmićivanja i korupcije. Reći ću samo da je to pitanje od najveće važnosti.»^[255]

Nemoguće je opisati s kakvim je hladnim čuđenjem Donji dom primio taj govor Finality-Johna.^[249] Teško bi se moglo reći šta je bilo veće: zbunjenost njegovih prijatelja ili radost njegovih neprijatelja. Činilo se ipak da svi smatraju da je njegov govor potpuno pobio Lukre-

¹ najstrože kazne osim smrtne kazne

cijevo učenje da *«nil de nihilo fit»*¹. Lord John je bar napravio iz ničega nešto — suv, dugačak i vrlo dosadan govor.

Dosad se mislilo da postoje dva pitanja koja za ministre znače ostatu ili pasti — novo razrezivanje poreza na prihod i novi zakon o reformi. Sada se predlaže da porez na prihod ostane još godinu dana ovakav kakav je. Što se tiče zakona o reformi, pa čak i u opsegu koji su naznačili vigovci, rečeno je da ministri nameravaju da ga donesu samo pod uslovom da celu godinu dana ostanu na svojim položajima. To je, sve ukupno, program bivše Russellove vlade, minus zakon o reformi. Čak je i izveštaj o finansijama odložen za vreme posle uskršnjih ferija, tako da ministri u svakom slučaju mogu da dobiju svoju tromesečnu platu.

Predlozi za delimičnu reformu su skoro svi pozajmljeni iz programa g. Disraelija. Takvi su, na primer, predlog za izmenu i dopunu sudskog postupka, predlog za ukidanje deportovanja u Australiju, zakon o sprovođenju brodovlja, predlog za formiranje odbora za pitanje prava zakupaca itd. Jedino što stvarno potiče od sadašnje vlade jeste predložena reforma prosvete, za koju nas lord John uverava da neće biti veća od njega samog, i ukidanje ograničenja prava baroneta Lionela Rothschilda. Može se postaviti pitanje da li će engleski narod biti stvarno zadovoljan time što se pravo glasa proširuje na jevrejskog zelenaša, koji je, što je notorno, bio jedan od saučesnika bonapartiističkog coup d'état.²

Ova bestidnost vlade koja je sastavljena od dve partije, potpuno poražene na poslednjim opštim izborima, teško bi se mogla nečim drugim objasniti osim okolnošću da bi svaki novi zakon o reformi nužno zahtevao rasturanje Donjeg doma, čija se većina čvrsto drži za svoja skupo plaćena mesta, dobijena s neznatnom većinom.

Nema ničeg zabavnijeg od načina na koji list *«The Times»*⁽¹³¹⁾ pokušava da uteši svoje čitaoce:

«Sledeća sednica nije neizvesna toliko koliko sutrašnjica: jer sutrašnjica ne zavisi samo od volje već čak i od života onih koji odlazu stvari, a bude li sveta, sigurno će biti i sledeće sednice. Dakle, odložimo celu reformu parlamenta do sledeće sednice — dajmo vladi odmor od godinu dana!»

A ja mislim da je za narod veoma korisno što ministri ne *oktroišu* zakon o reformi dok je javno mnjenje ovako zaparloženo i *«u hladnoj senci aristokratske koalicione vlade»*. Ne sme se zaboraviti da je lord Aberdeen bio član torijevske vlade koja 1830. nije prihvatila nikakvu meru za sprovođenje reforme. Nacionalne reforme moraju se postići nacionalnom agitacijom, a ne milošću milorda Aberdeena.

¹ *«iz ničega ne postaje ništa» (O prirodi stvari) — ² državni udara*

Dozvolite mi da na kraju pomenem da je, na specijalnoj sednici Glavnog odbora *Nacionalnog društva za zaštitu britanske industrije i kapitala*^[333], održanoj prošlog ponedeljka u South Sea House-u¹ pod predsedavanjem vojvode od Richmonda, ovo društvo donelo mudru odluku da se raspusti.

KARL MARX

Naslov originala:

The Italian Insurrection. — British Politics

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 3701 od 25. februara 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ u zgradi Uprave Kompanije Južnih mora

Karl Marx

Atentat na Franza Josepha. — Milanski ustanak. —
 Britanska politika. — Disraelijev govor. —
 Napoléonov testament

London, utorak, 22. februara 1853.

Električni telegraf donosi sledeće vesti iz Štulvajsenburga¹:

«Osamnaestog ovog meseca, u 1 čas, dok je austrijski car Franz Joseph šetao po bedemima Beča, jedan mađarski krojački kalfa po imenu Lasslo Libényi, ranije husar iz Beča, jurnuo je iznenada na njega i udario ga kamom. Adjutant grof O'Donnell je odbio udarac. Franz Joseph je ranjen ispod potiljka. Dvadesetjednogodišnji Mađar je oboren na zemlju udarcem adjutantove sablje i odmah uhapšen.»

Prema drugim izveštajima, upotrebljeno oružje bila je musketa. U Mađarskoj je baš sada otkrivena zavera vrlo širokih razmera, čiji je cilj zbacivanje austrijske vlasti.

«Wiener Zeitung» objavljuje nekoliko presuda koje su izrekli preki sudovi trideset devetorici ljudi, optuženih uglavnom za zaveru s Kossuth-om i Ruscsakom iz Hamburga.

Odmah posle ugušenja revolucionarnog ustanka u Milanu Radetzky je izdao naredbu da se prekinu sve veze s Pijemontom i Švajcarskom. Vi ste verovatno već pre ovoga dobili oskudna obaveštenja koja je bilo dozvoljeno poslati iz Italije u Englesku. Hteo bih da vam skrenem pažnju na jednu karakteristiku milanskih događaja.

Iako u svojoj prvoj naredbi od 6. ovog meseca otvoreno priznaje da većina stanovništva nije uopšte učestvovala u poslednjem ustanku, maršal-lajtnant grof Strassoldo zavodi najstrože opasno stanje u Milanu. Kasnije, u svom proglasu od 9. ovog meseca u Veneciji, Radetzky pobija tvrdnju svog potčinjenog i koristi pobunu da izvrtanjem stvari zaradi pare. Sve osobe sem one koje očividno pripadaju austrijskoj partiji osuđuje na plaćanje globe neograničenih razmera u korist

¹ mađarski naziv: Székesfehérvár

garnizona. U svom proglasu od 11. ovog meseca on izjavljuje »da većina stanovnika, osim nekih pohvalnih izuzetaka, neće da se pokori carevoj vlasti«⁽³³⁴⁾ i daje instrukcije svim sudskim vlastima, tj. prekim sudovima, da zaplene svojinu svih sukrivaca, objašnjavajući taj izraz ovako:

«Che tale complicità consista semplicemente nella omissione della denuncia a cui ognuno è tenuto.»¹

On je tako mogao odmah da konfiskuje ceo grad Milano pod izgovorom da stanovnici nisu 5. ovog meseca prijavili vlastima ustanak koji je izbio 6. ovog meseca. Ko god neće da bude špijun i doušnik Habsburgovaca, izlaže se opasnosti da postane zakonska žrtva tih Hrvata. Jednom rečju, Radetzky proklamuje nov sistem pljačke na veliko.

Milanski ustanak je značajan kao simptom predstojeće revolucionarne krize na celom evropskom kontinentu. On je za divljenje kao herojsko delo nekolicine proletera, koji su, naoružani samo noževima, krenuli u napad na tvrđavu garnizona i obruč armije od četrdeset hiljada najboljih vojnika u Evropi, dok su sinovi Mamona igrali, pevali i pirovali usred krvi i suza svog poniženog i raspetog naroda. Ali on je ništavan ako se u njemu vidi finale Mazzinijeve večite zavere, njegovih bombastičnih proglaša i njegovih osionih deklamacija protiv francuskog naroda. Nadajmo se da će sada biti kraj *révolutions improvisées*², kako ih Francuzi zovu. Da li je ikad iko čuo da su veliki improvizatori istovremeno i veliki pesnici? U politici kao i u poeziji, revolucije nikad nisu dizane na zapovest. Posle strašnog iskustva iz 1848. i 1849, za podizanje nacionalnih revolucija potrebno je nešto više nego poziv na papiru koji upućuju vođe iz daljine. Kossuth je iskoristio priliku da se javno odrekne ustanka uopšte i posebno proglaša objavljenog u njegovo ime. Ipak, izgleda prilično sumnjivo što on post factum³ traži da mu se prizna da je kao političar nadmoćniji od svog prijatelja Mazzinija. List »The Leader«⁽³³⁵⁾ na to primećuje:

«Smatramo da je potrebno da upozorimo svoje čitaoce da se radi o stvari koja se tiče isključivo g. Kossuth-a i g. Mazzinija, od kojih ovaj drugi nije u Engleskoj.»

U vezi s odricanjem g. Kossuth-a i g. Agostinija jedan Mazzinijev prijatelj, *Della Rocca*, kaže u pismu upućenom listu »The Daily News«⁽¹²⁹⁾:

«Ima ljudi koji će sumnjati u to da su oni očekivali konačne vesti o uspehu ili neuspehu ustanka, spremni da podele slavu za ono prvo koliko i odgovornost za ovo drugo.»

¹ «Da se takva sukrovica sastoji prosto i u nepodnošenju prijave, na šta je svako obavezan.» — ² improvizovanih revolucija — ³ posle toga

U jednom pismu upućenom uredniku lista »The Morning Chronicle«⁽²²⁶⁾ B. Szemere, mađarski eksministar protestuje »protiv Kossuth-ovog nezakonitog uzurpiranja imena Mađarska«. On kaže:

«Oni koji žele da donesu sud o njemu kao državniku, neka pažljivo pročitaju istoriju poslednje mađarske revolucije, a oni koji žele da upoznaju njegove sposobnosti kao zaverenika, neka bace samo jedan pogled na prošlogodišnju nesrećnu hamburšku ekspediciju.»

Da revolucija pobeđuje čak i kad propada pokazuje strah koji je milanska échauffourée¹ uterala u kosti silnicima na Kontinentu. Pogledajte samo ovo pismo objavljeno u zvaničnim novinama »Frankfurter Oberpostamts-Zeitung«⁽³³⁵⁾:

»Berlin, 15. februara. — Dogadaji u Milanu su ovde učinili dubok utisak. Devetog ovog meseca vest o njima je telegrafski stigla kralju, baš kad je dvorski bal bio u punom jeku. Kralj je odmah izjavio da je pokret povezan s velikom, razgranatom zaverom, što govori da ti revolucionarni pokreti nameću nužnost tesnog saveza Pruske i Austrije... Jedan visoki funkcioner je uzviknuo: »Tako ćemo možda na obalama Poa braniti prusku krunu!«

U prvom trenutku nastala je takva uzbuna da je oko dvadeset stanovnika Berlina uhapšeno samo zbog »dubokog utiska«. Ultraroyalistički list »Neue Preußische Zeitung«⁽¹⁹¹⁾ zaplenjen je zato što je objavio dokument koji se pripisuje Kossuth-u. Trinaestog ovog meseca ministar von Westphalen podneo je Gornjem domu na brzinu izrađen prednacrt zakona kojim se ovlašćuje vlada da zaplenjuje sve novine i pamflete koji izlaze izvan granica Pruske. U Beču su na dnevnom redu hapšenja i pretresi. Odmah su počeli pregovori između Rusije, Pruske i Austrije o tome da se britanskoj vladi uputi zajednička protestna nota o pitanju političkih izbeglica. Toliko su slabe, tako su nemoćne takozvane »sile«. Već na prvi znak revolucionarnog potresa one osećaju da se evropski prestoli ljuljaju iz osnova. Okružene svojim armijama, vešalima, tamnicama, drhte pred onim što same nazivaju »pokušaji prevrata od strane nekolicine plaćenih zlikovaca«.

»Mir je opet uspostavljen.« Da. Zloslutan i strašan mir između prvog naleta oluje i njenog novog udara.

Od burnih scena na Kontinentu prelazim na tihu Englesku. Čovek bi gotovo pomislio da duh malog Finality-Johna⁽²⁴⁹⁾ caruje celom zvaničnom sferom, da je čitava nacija paralizovana kao što su to i ljudi koji sada njom vladaju. Čak i »The Times«⁽¹³¹⁾ očajnički uzvikuje:

»To može biti zatišje pred buru; može biti dim koji prethodi vatri...»

Sada je to učmalost.

¹ smelo ali nerazborito delo

U parlamentu su se opet prihvatili posla, ali je klanjanje lorda Aberdeena, ponovljeno tri puta, bilo dosad najdramatičniji i jedini vidljivi akt koalicione vlade. Utisak koji je program lorda Johna ostavio na njegove neprijatelje najbolje je opisan u izjavama njegovih prijatelja:

«Lord John Russell», kaže «The Times», «održao je govor u koji je uneo manje žara nego što bi ga običan licitant uneo u svoje reči kao uvod u rasprodaju starog nameštaja, oštećene robe ili opreme za radnje... Lord John Russell izaziva vrlo malo entuzijazma.»

Poznato vam je da je donošenje novog zakona o reformi odloženo¹ zbog mnogo hitnijih praktičnih reformi koje više privlače pažnju zakonodavaca. Već jedan primer je pokazao kakve prirode moraju biti ove reforme kad oruđe za reformu, tj. parlament ostaje nereformisan.

Četrnaestog februara lord Cranworth je podneo Gornjem domu svoj program reforme prava. Najveći deo njegovog preopširnog, dosadnog i praznog govora sastojao se od nabiranja mnogih stvari koje se očekuju od njega, ali koje on nikako nije spreman da učini. Izvini se time što tek sedam nedelja sedi na džaku s vunom^[336], ali, kao što «The Times» primećuje:

«Lord Cranworth je 63 godine na ovom svetu i 37 godina advokat.»

Na osnovu relativno velikih uspeha postignutih dosadašnjim malim reformama prava, on, u stilu pravog vigovca, zaključuje da bi sprovesti reforme i dalje na taj način značilo ogrešiti se o zakone skromnosti. U stilu pravog aristokrate uzdržava se od toga da se pozabavi crkvenim pravom, pošto «bi to bilo suviše nauštrb čvrsto zasnovanih interesa». Na čemu zasnovanih interesa? Na šteti koju trpi javnost. Jedino ove dve mere lorda Cranworth-a imaju neki značaj: prvo, «Zakon za olakšavanje prenosa zemljišne imovine», koji se uglavnom odlikuje time što taj prenos još više otežava usled povećanja troškova oko njega i većih tehničkih smetnji, a niti skraćuje vreme, niti uprošćava komplikovanost tih prenosa. Drugo, predlog za osnivanje komisije za sastavljanje zbornika pisanog prava, koja će se ograničiti samo na to da sastavi indeks za svih 40 svezaka zakona. Lord Cranworth sigurno može da brani svoje mere i od najokorelijih protivnika reforme zakona, pravdajući se isto onako kako je to činila ona sirota devojka pred svojim ispovednikom, naime: istina je da je dobila dete, ali ono je sasvim malo.

Do sada je jedina interesantna debata u Donjem domu bila debata povodom interpelacije koju je 18. ovog meseca g. Disraeli podneo ministrima o odnosima Engleske s Francuskom. Disraeli je počeo s Poatjeom i Aženkurom^[337], a završio s izbornom govor-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 433—434.

nicom u Karlajlu i Klotholu u Halifaksu; cilj mu je bio da napadne sera Jamesa Grahama i sera Charlesa Wooda zbog toga što su s nepoštovanjem govorili o karakteru Napoléona III. Disraeli nije mogao potpunije da pokaže raspad stare torijevske partije nego što je to učinio istupajući kao apologet Bonaparte, naslednog neprijatelja baš one političke klase čiji je vod on sam. Nije mogao nepogodnije započeti svoju karijeru opozicionara nego ovim opravdavanjem sadašnjeg režima u Francuskoj. Slabost tog dela njegovog govora može se videti iz kratke analize.

Pokušavajući da objasni uzroke osećanja nelagodnosti koje se javilo u javnosti zbog stanja sadašnjih odnosa Engleske s Francuskom, bio je prinuđen da prizna da je glavni povod ovome pojačano naoružavanje, koje je počelo pod njegovom upravom. Pri tom se trudio da dokaže da su velike promene koje je donela moderna primena tehnike u veštini ratovanja, jedini razlog povećanja i upotpunjavanja sredstava za odbranu Velike Britanije. On kaže da su merodavni autoriteti odavno priznali da su takve mere nužne. Godine 1840, kad je g. Thiers bio ministar, vlada sera Roberta Peela uložila je izvestan napor za početak stvaranja novog sistema državne odbrane. Ali uzalud. Kad su 1848. izbile revolucije na Kontinentu, tadašnjoj vladi pružila se prilika da javno mnenje skrene u željenom pravcu u pogledu odbrane zemlje. I opet bez rezultata. Pitanje nacionalne odbrane nije sazrelo sve dok on i njegove kolege nisu postavljeni na čelo vlade.

Oni su usvojili sledeće mere:

1. Osnovana je milicija.
2. Artiljerija je osposobljena za dejstvo.
3. Zavedene su mere za učvršćivanje arsenala u zemlji i nekih važnih jakih obalskih garnizona.
4. Dat je predlog da se mornarica pojača za 5000 mornara i 1500 vojnika pomorske pešadije.
5. Izvršene su pripreme za ponovno uspostavljanje starih pomorskih snaga u vidu Kanalske flote s 15 do 20 linijskih jedrenjaka s odgovarajućim brojem fregata i manjih brodova.

Iz svih ovih tvrdnji jasno proizlazi da je Disraeli utvrdio sasvim suprotno od onoga što je htelo da dokaže. Vlada nije bila u stanju da pojača naoružanje kad je pitanje Sirije i Tahitija ugrožavalo entente cordiale¹ s Louis-em-Philippe-om^[338], a bila je isto tako nesposobna da to učini i kad se revolucija raširila po celom Kontinentu i kad se činilo da ugrožava britanske interese u njihovom korenu. Zašto je, onda, moguće učiniti to sada i zašto je to učinila vlada g. Disraelija? Baš zato što je Napoléon III izazvao više strahovanja za bezbednost Engleske nego što ga je ikad bilo od 1815. naovamo. I dalje, kao što je g. Cobden tačno primetio:

¹ srdačni sporazum

«Predloženo pojačanje pomorskih snaga nije bilo u povećanju broja parobroda, već broja ljudi a prelaz od upotrebe jedrenjaka na upotrebu parobroda nije doneo sobom potrebu za većim brojem mornara već sasvim suprotno od toga.»

Disraeli je rekao:

«Drugi uzrok ubeđenja da predstoji prekid s Francuskom leži u postojanju vojne vlade u Francuskoj. Kad god je njihov položaj u zemlji bio nesiguran, armije su želele osvajanja, a Francuskom sada vlada armija ne samo zahvaljujući vojnoj ambiciji trupa već i nespokojstvu građana.»

Izgleda da g. Disraeli sasvim previda da se radi baš o tome do kada će se armija osećati sigurnom u zemlji i do kada će se cela nacija priklanjati egoističkom nespokojstvu male klase građana, stvarnom teroru vojnog despotizma, koji je, na kraju krajeva, samo oruđe ekskluzivnih klasnih interesa.

Treći uzrok koji je naveo g. Disraeli jeste:

«Jaka predrasuda koja postoji u Engleskoj o sadašnjem vladaru Francuske . . . Veruje se da je on dolazeći na vlast raskrstio s onim što se ovde smatralo za parlamentarni ustav i da je ukinuo slobodu štampe.»

Ali g. Disraeli je imao malo šta da suprotstavi toj predrasudi. Rekao je da je »veoma teško stvoriti neko mišljenje o francuskoj politici«.

Mada je engleski narod manje od g. Disraelija upućen u misterije francuske politike, njemu prost zdrav razum kaže da je ovaj bezobzirni avanturista, kada je ekstravagancijom i rasipništvom iscrpeo sopstvenu državnu blagajnu, kao stvoren za piratski prepad na Englesku pošto ga ne kontroliše ni parlament ni štampa.

Zatim je g. Disraeli naveo neke primere koji pokazuju kako je iskreno slaganje Bonaparte i bivše vlade mnogo doprinelo očuvanju mira, kao u slučaju pretećeg konflikta između Francuske i Švajcarske, otvaranja južnoameričkih reka za slobodnu plovidbu, u slučaju Pruske i Nefšatela, pritiska triju sila na Sjedinjene Države da se odreknu Kube, zajedničke akcije na Levantu u vezi s *tanzimatom* u Egiptu, revizije grčkog ugovora o nasleđu, srdačne saradnje u vezi s regentstvom u Tunisu⁽³³⁹⁾ itd. To me podseća na izvesnog člana francuske Stranke reda koji je krajem novembra 1861. održao govor o iskrenom slaganju između Bonaparte i većine Nacionalne skupštine, što je ovoj omogućilo da tako lako reši pitanje biračkog prava, udruživanja i štampe. Posle dva dana izveden je *coup d'état*¹.

Koliko je bio slab i protivrečan taj deo Disraelijevog govora, toliko je njegov napad na koalicionu vladu bio briljantan zaključak:

¹ državni udar

»Postoji još jedan razlog«, zaključio je, »iz koga sam obavezan da nastavim to ispitivanje u ovom trenutku, a ja taj razlog nalazim u sadašnjem stanju partija u ovom domu. Stvari stoje vrlo čudno. U ovom trenutku imamo konzervativnu vladu, a imamo i konzervativnu opoziciju.« (Aplauz.) »Ne mogu da otkrijem gde je velika liberalna partija.« (Aplauz.) »Gde su vigovci sa svojim velikim tradicijama?... Niko na to ne odgovara.« (Novi aplauz.) »Gde su, pitam, mladalačke snage radikalizma? Njegova vedra očekivanja — njegove velike nade? Bojim se da on, probuđen iz sna onog vatrenog neiskustva koje ponekad prati mladost, otkriva da je i iskorišćen i odbačen.« (Aplauz.) »Iskorišćen bez skrupula i odbačen bez mnogo pristojnosti.« (Aplauz.) »Gde su radikali? Ima li ijednog čoveka u ovom domu koji sebe naziva radikalom?« (Čujmo, čujmo!) »Ne, nijednog. On bi se bojao da će ga uhvatiti i pretvoriti u konzervativnog ministra.« (Prasak smeha.) »A kako je nastala ovako čudna situacija? Gde je mašina koja je stvorila tu čudovišnu političku bedu? Mislim da se moram vratiti onom neiscrpnom arsenalu političkih planova, prvom lordu admiraliteta« (Grahamu) »da bih objasnio sadašnje stanje stvari. Možda se ovaj dom seća da nam je, otprilike pre dve godine, prvi lord admiraliteta, po svom običaju, izneo jedno od svojih političkih vjeruju kojima su obilovali njegovi govori. Rekao je: 'Stojim na progresu'. Pa, gospodo, tada sam pomislio — mora biti da je progres čudna stvar kad se na njemu stoji.« (Glasan smeh i aplauz.) »Tada sam mislio da je to govornička igra reči. Ali izvinjavam se za takvo mišljenje. Vidim da je to bio usavršen sistem i sada pušten u rad. Jer sad imamo vladu progressa, a sve stoji na mestu.« (Aplauz.) »Sad nikako ne čujemo reč 'reforma'; to više nije vlada reforme; to je vlada progressa čiji je svaki član odlučio da ne radi ništa. Sva teška pitanja su potisnuta. Sva pitanja o kojima ne postoji saglasnost otvorena su pitanja.«

Disraelijevi protivnici nisu imali mnogo šta da mu odgovore s izuzetkom onog pravog »neiscrpnog arsenala političkih planova« sera Jamesa Grahama, koji je bar sačuvao svoje dostojanstvo time što nije potpuno povukao uvredljive reči protiv Louis-a-Napoléona za koje su ga optužili.

Lord John Russell je optužio Disraelija rekavši da on spoljnu politiku zemlje pretvara u partijsko pitanje i uveravao je opoziciju:

»da bi zemlja bila srećna kad bi posle prošlogodišnjih razdora i borbi bar kratko vreme uživala u mirnom progresu bez onih velikih uzbudljivih partijskih borbi.«⁽³³³⁾

Rezultat debate je u tome što će Dom odobriti čitav predračun za mornaricu, ali, za utehu Louis-u-Napoléonu, ne iz ratobornih, već samo iz naučnih razloga. »Sauviter in modo, fortiter in re«¹. Prošlog četvrtka ujutru krunski pravobranilac se pojavio pred serom J. Dodsonom u Prerogative Court² i tražio u ime ministra spoljnih poslova da registratura preda francuskoj vladi originalni testament i kodicil Napoléona Bonaparte³. Ovaj zahtev je bio ispunjen. Ako

¹ »Blag u načinu, radikaln u samoj stvari.« — ² Sud o zaveštanjima, podređen nadbiskupu od Kenterberija — ³ Napoléona I

bi Louis Bonaparta pristupio otvaranju tog testamenta i potudio se da ga ispuni, moglo bi se desiti da on postane moderna Pandora kutija.^[340]

KARL MARX

London, 22. februara 1853.

Naslov originala:

*The Attack on Francis Joseph. —
The Milan Riots. — British Politics. —
Disraeli's Speech. — Napoleon's Will*

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 3710 od 8. marta 1853.
Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Parlamentarne debate. — Sveštenstvo protiv socijalizma. — Umiranje od gladi

London, petak, 25. februara 1853.

Ove nedelje parlamentarne debate nisu mnogo interesantne. Dvadeset i drugog ovog meseca g. Spooner je u Donjem domu pokrenuo pitanje ukidanja novčane pomoći katoličkom koledžu u Mejnutu^[256], a g. Scholefield je predložio amandman »za ukidanje svih zakona koji su sada na snazi, a koji državnom prihodu nameću davanje pomoći u bilo kakve crkvene i verske svrhe«. Spoonerov predlog je odbijen sa 162 prema 192 glasa. O Scholefieldovom amandmanu neće se diskutovati pre iduće srede, ali nije neverovatno da će amandman biti sasvim povučen. U debati o Mejnutu zaslužuje pažnju primedba g. Duffija iz Irske brigade:

«Nije sasvim nemoguće da bi se predsednik Sjedinjenih Država ili novi imperator Francuske radovao da se obnove odnosi između tih zemalja i irskog sveštenstva.»

Na jučerašnjem večernjem zasjedanju lord John Russell je pred Donji dom izneo svoj predlog za »ukidanje ograničenja prava jevrejskih podanika Njenog Veličanstva«. Predlog je prihvaćen s većinom od 29 glasova. Tako je to pitanje nanovo rešeno u Donjem domu, ali nema sumnje da će Dom lordova ovu odluku opet dovesti u pitanje.

Isključenje Jevreja iz Donjeg doma je bez sumnje apsurdna anomalija, pošto duh zelenaštva odavno vlada u britanskom parlamentu, i to utoliko pre što su Jevreji već stekli pravo da budu birani na sva mesta u državnoj službi. Ali za čoveka i *njegovo doba* je isto tako karakteristično što Finality-John^[249], umesto obećanog zakona o reformi^[254] za ukidanje ograničenja prava mase engleskog naroda na izborima, donosi samo zakon koji služi isključivo ukidanju ograni-

čenja izbornog prava barona Lionela de Rothschilda. Koliko se javnost uopšte malo interesovala za tu stvar, može se zaključiti na osnovu činjenice da ni iz jednog jedinog mesta u Velikoj Britaniji nije upućena peticija parlamentu u korist primanja Jevreja u njega. Govor sadašnjeg sera Roberta Peela odao je celu tajnu te bedne reformske farse.

«Dom je, faktično, razmatrao samo privatne stvari plemenitog lorda.» (Glasno odobravanje.) «Plemeniti lord je učinio da London predstavlja jedan Jevrejin» (odobravanje) «i zavetovao se da svake godine iznosi predlog u korist Jevreja.» (Čujmo!) «Bez sumnje, baron Rothschild je vrlo bogat čovek, ali to mu ne daje pravo na posebno poštovanje, naročito ako se uzme u obzir kako je stvorio svoje bogatstvo.» (Glasni uzvici «čujmo, čujmo» i «o! o!» s klupa vladine stranke.) «Tek juče je pročitao u novinama da je kuća Rothschild pristala da Grčkoj da zajam uz znatnu garanciju i uz 9%. Uz toliki procenat nije ni čudo što se kuća Rothschild bogati.» (Čujmo!) «Ministar za trgovinu je govorio o zapušavanju usta štampi. Stvarno, niko nije učinio toliko za gušenje slobode u Evropi koliko kuća Rothschild» (čujmo, čujmo!) «putem zajmova kojima je pomagala despotske sile. Ali i pod pretpostavkom da baron zaslužuje onoliko poštovanja koliko je stvarno bogat, moglo se očekivati da će plemeniti lord, koji u ovom domu predstavlja vladu sastavljenu od vođa svih političkih frakcija koje su bile u opoziciji prema bivšoj vladi, predložiti neku meru značajniju od ove.»

Povedeni su sudski postupci povodom peticija u vezi s izborima. Izbori za Kenterberi i Lankaster anulirani su i proglašeni za nevažeće na osnovu pojedinosti koje dokazuju uobičajenu potkupljivost izvesne klase birača, ali je skoro sigurno da će se većina slučajeva izglediti kompromisom.

«Privilegovane klase», kaže «The Daily News»⁽¹²⁹⁾, «koje su uspele da osujete tendencije zakona o reformi i da ponovo steknu nadmoćnosti u sadašnjem predstavištvu, obespekujava misao o tome da mogu biti potpuno razobličene.»

Dvadeset prvog ovog meseca lord John Russell je predao pečate Ministarstva spoljnih poslova, a lord Clarendon je položio zakletvu kao njegov naslednik. Lord John je prvi član Donjeg doma kome je u vladi dato mesto bez ikakve zvanične dužnosti. On je sada samo omiljeni savetodavac, bez službe i bez plate. Ali g. Cayley je već objavio da će se podneti predlog da se popravi nezgodna situacija u kojoj se nalazi siromah Johnny. Mesto ministra spoljnih poslova je u sadašnjim prilikama utoliko važnije što se Nemački bundestag⁽⁸⁾ požurio da traži iseljenje svih političkih izbeglica iz Velike Britanije i što Austrijanci predlažu da nas sve spakuju i pošalju na neko pusto ostrvo u južnom delu Tihog okeana.

U jednom ranijem pismu nagovestio sam da postoji verovatnoća da će agitacija za pravo irskih zakupaca vremenom postati antiklerikalni pokret, uprkos pogledima i namerama njenih sadašnjih prota-

gonista.¹ Naveo sam činjenicu da viši kler već počinje da zauzima neprijateljski stav prema Ligi.^[316] Otuda je stupila na scenu još jedna snaga koja tera ovaj pokret u istom pravcu. Zemljoposjednici sa severa Irske nastoje da uvere svoje zakupce da su Liga zakupaca i Savez za zaštitu katolika identični i pod izgovorom da time sprečavaju jačanje papizma usrdno se trude da stvore opoziciju protiv Lige.

Dok, s jedne strane irski zemljoposjednici pozivaju u pomoć svoje zakupce protiv katoličkog klera, s druge strane vidimo kako se engleski protestantski kler obraća za pomoć radničkim klasama protiv fabrikana. Engleski industrijski proletarijat je s udvostručenom snagom oživeo svoju staru borbu za zakon o desetočasovnom radnom danu i protiv *truck and shoppage system*-a². Pošto takvi zahtevi treba da se iznesu pred Donji dom, kome su već podnete brojne peticije o toj stvari, za mene će to biti prilika da se u nekom budućem pismu zadržim na surovim i groznim postupcima fabričkih despota i na njihovom običaju da putem štampe i s tribine bučno oglašavaju svoju liberalnu retoriku. Zasad je možda dovoljno podsetiti na to da su se radni ljudi Engleske od 1802. stalno borili za to da se zakonom reguliše vreme fabričkog rada, sve dok 1847. nije donet značajan Zakon o desetočasovnom radnom danu Johna Fieldena, kojim je omladini zabranjeno da radi u bilo kojoj fabrici duže od deset sati dnevno. Liberalni fabrikanti brzo su uvideli da taj zakon stvara mogućnost da se u fabricama radi u smenama. Godine 1849. poveden je spor pred Court of Exchequer³ i sudija je presudio da je zakonom dozvoljeno raditi po sistemu smena, ako deca rade u dve smene pored odraslih, koji rade sve dotle dok i mašine rade. Zato je bilo nužno obratiti se opet parlamentu i tu je 1850. osuđen sistem rada u smenama, ali je Zakon o desetočasovnom radnom danu pretvoren u Zakon o desetipočasovnom radnom danu. U ovom trenutku radnička klasa traži vraćanje *in integrum*⁴ na prvobitni Zakon o desetočasovnom radnom danu, ali da bi u tome uspela, dodaje i zahtev za ograničenje vremena rada mašina.

To je, ukratko, u javnosti poznata istorija Zakona o desetočasovnom radnom danu. A ovakva je bila njegova skrivena istorija. Prihvatanjem Zakona o reformi 1831.^[251] buržoazija je nanela poraz zemljišnoj aristokratiji, a njeni »najsvetiji interesi«⁵ bili su ugroženi pokličem fabrikana za slobodnom trgovinom i ukidanjem zakonâ o žitu. Ona je odlučila da se suprotstavi buržoaziji zastupajući prava i stvar radnika protiv njihovih gospodara, a naročito podržavajući njihove zahteve za ograničenje fabričkog rada. Takozvani lordovi-filantropi bili su tada na čelu svih skupova na kojima se zahtevalo uvo-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 426–428. — ² protiv fabričkih prodavnica (u kojima je radnik morao kupovati namirnice po cenama iznad tržišnih) i sistema isplaćivanja najamnine u robama (u naturi) — ³ Vrhovni privredno-finansijski sud u Engleskoj i Velsu u 19. veku — ⁴ u celini, potpuno

denje desetočasovnog radnog dana. Lord Ashley je čak stekao neki »renome« svojim radom u tom pokretu. Zemljišna aristokratija, kojoj je ukidanje zakonâ o žitu 1846.¹²⁴⁶⁾ stvarno nanelo smrtonosan udarac, osvetila se time što je parlamentu nametnula Zakon o desetočasovnom radnom danu 1847. Ali je i industrijska buržoazija sudskim autoritetom nadoknadila ono što je izgubila parlamentarnim zakonodavstvom. Godine 1850. gnev zemljoposjednika je postepeno splašnjavao i oni su napravili kompromis s fabrikantima osudivši sistem rada u smenama, ali su istovremeno radničkim klasama nametnuli još pola sata rada *per diem*¹ kao kaznu za to što su iznudili taj zakon. A u ovom trenutku, kad osećaju da se približava njihova odlučujuća bitka s ljudima iz mančesterske škole²⁴⁴⁾ oni ponovo pokušavaju da uzmu u svoje ruke pokret za skraćenje radnog vremena, ali pošto se ne usuđuju da istupe sami, nastoje da rovere protiv vlasnika pamuka na taj način što upravljaju snagom naroda protiv njih posredstvom *sveštenstva državne crkve*. Iz nekoliko primera može se videti kako su ti sveti ljudi povelili nepoštedni krstaški rat protiv industrije. U Kramptonu je održan skup o desetočasovnom radnom danu kome je predsedavao prečasni dr Brammel (iz državne crkve). Prečasni J. R. Stephens, duhovnik iz Stejlibridža, rekao je na ovom skupu:

«Bila su vremena kad je teokratija vladala narodima . . . Ta vremena su prošla . . . Ali duh zakona još uvek je isti . . . Trebalo bi da radni čovek pre svih učestvuje u ubiranju plodova zemlje koje je sam proizveo. Zakon o fabrikama prekršen je tako besramno da je glavni inspektor tog dela fabričke oblasti g. Leonard Horner smatrao za potrebno da piše ministru unutrašnjih poslova i da kaže da se ne usuđuje i da ne sme bez policijske zaštite poslati nijednog svog podinspektora u izvesne oblasti . . . A zaštite od koga? Od vlasnika fabrika! Od najbogatijih ljudi te oblasti, od najutičajnijih ljudi te oblasti, od mirovnih sudija te oblasti, od ljudi koji imaju ovlašćenje Njenog Veličanstva, od ljudi koji su sedeli na lokalnim procesima kao predstavnici vladara . . . *A da li su ti gospodari kažnjeni zato što su prekršili zakon?* . . . U njegovoj oblasti ustaljen je običaj da muškarci, a velikim delom i žene, fabrički radnici, nedeljom ostaju u krevetu do 9 h, ili 11 h, zato što su iznureni radom u toku nedelje. Nedelja je bila jedini dan kad su mogli da odmore svoje umorno telo . . . I uopšte se može videti da je nadnica sve manja što je radni dan duži . . . *On bi pre bio rob u Južnoj Karolini nego fabrički radnik u Engleskoj.*»

Na velikom skupu o desetočasovnom radnom danu u Bernliju prečasni E. A. Verity, duhovnik iz Habergem-Ivsa, rekao je svojim slušaocima između ostalog:

«Gde je bio g. Cobden, gde je bio g. Bright, gde su bili ostali iz mančesterske škole kad je tlačen narod u Lankaširu? . . . Na šta su stvarno mislili bogataši? . . . Pravili su planove kako da prevare radničku klasu za još koji sat-dva. Takvi su planovi te takozvane mančesterske škole. Zato su oni tako *lukavi licemeri i tako prepređene hulje*. On protestuje protiv takvog postupka kao sveštenik anglikanske crkve.»

¹ dnevno

Već je ukazano na motiv koji je gospodu iz engleske državne crkve tako iznenada pretvorio u lutajuće i isto toliko vatrene zaštitnike prava radnika. Oni ne samo da žele da stvore zalihu popularnosti za kišne dane demokratije koja se približava, ne samo da su svesni da je državna crkva u suštini aristokratska institucija koja mora da stoji ili da padne sa zemljišnom oligarhijom — već i više od toga. Ljudi iz mančesterske škole su protivnici državne crkve, disenteri⁽²⁴⁷⁾, a iznad svega toliko zaljubljeni u 13 miliona funti sterlinga koje im godišnje samo državna crkva u Engleskoj i Velsu izvlači iz džepova da su spremni da odvoje te profane milione od duhovnog staleža da bi ga učinili dostojnijim neba. Stoga se prečasna gospoda bore *pro aris et focis*¹. A ljudi iz mančesterske škole iz ove međugre mogu izvući zaključak da neće moći da uzmu političku vlast iz ruku aristokratije dok ne pristanu, pa ma koliko nevoljno, da i narodu daju puno učešće u tome.

Na Kontinentu su vešanje, streljanje i deportovanje na dnevnom redu. Ali i dželati su bića koja se mogu opipati i vešati, a njihova dela neizbrisivo su urezana u savest celog civilizovanog sveta. U isto vreme u Engleskoj vlada nevidljiv, neopipljiv i nečujan despot, koji, u krajnjem slučaju, osuđuje ljude na najsvirepije smrti i svakodnevno, bezglasno goni čitave rase i klase ljudi sa zemlje njihovih predaka, slično anđelu s ognjenim mačem koji je isterao Adama iz raja. Dejstvo nevidljivog društvenog despota, u ovom drugom vidu, naziva se *prisilno emigriranje*, a u onom prvom *umiranje od gladi*.

U toku ovog meseca bilo je još nekih slučajeva smrti od gladi. Sećam se samo slučaja četrdesetogodišnje Mary Ann Sandry, koja je umrla u Coal Lane-u, Shadwell London. Dr Thomas Peene, lekar, koji je pomagao isledniku pri pregledu leša, rekao je da je smrt nastupila usled gladi i hladnoće. Pokojnica je ležala na maloj gomili slame bez ikakvog pokrivača. U sobi nije bilo nikakvog nameštaja, ogreva i hrane. Petoro male dece sedelo je na golom podu kraj mrtvog majčinog tela plačući od gladi i hladnoće.

O »prisilnoj emigraciji« — u idućem članku.

KARL MARX

Naslov originala:

Parliamentary Debates. — The Clergy against Socialism. — Starvation

Prvi put objavljeno u listu

«New-York Daily Tribune»,

br. 3716 od 15. marta 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

¹ za stado i oltar

Karl Marx

Prisilna emigracija. — Kossuth i Mazzini. —
 Pitanje izbeglica. — Izborna korupcija
 u Engleskoj. — G. Cobden^[341]

London, petak, 4. marta 1853.

Iz izveštaja o trgovini i brodarstvu za 1851. i 1852. godinu, objavljenih prošlog februara, vidimo da je ukupna deklarirana vrednost *izvoza* u 1851. bila 68 531 601 funta sterlinga, a u 1852. 71 429 548 funti sterlinga; od te druge sume 47 209 000 funti otpadaju na izvoz pamučne, vunene, platnene i svilene robe. Kvantitet *uvoza* u 1852. zaostaje za onim u 1851. Pošto udeo uvoza u domaćoj potrošnji nije opao, već se pre povećao, izlazi da je Engleska ponovo izvozila izvesnu količinu uvezenog zlata i srebra umesto uobičajene količine kolonijalnih proizvoda.

Ured za kolonijalnu emigraciju daje sledeći izveštaj o emigraciji iz Engleske, Škotske i Irske u sve krajeve sveta od 1. januara 1847. do 30. januara 1852.

	Engleska	Škotska	Irska	Ukupno
1847.	34 685	8 616	214 969	258 270
1848.	58 865	11 505	177 719	248 089
1849.	73 613	17 127	208 758	299 498
1850.	57 843	15 154	207 852	280 849
1851.	69 557	18 646	247 763	335 966
1852 (do juna)	40 767	11 562	143 375	195 704
Ukupno:	335 330	82 610	1 200 436	1 618 376

»Pretpostavlja se da su devet desetina emigranata iz Liverpula Irci«, primećuje Ured. »Oko tri četvrtine emigranata iz Škotske su Kelti bilo brđani, bilo da su došli iz Irske preko Glazgova.«

Prema tome, skoro četiri petine čitave emigracije treba smatrati za keltsko stanovništvo Irske, i škotskih brda i ostrva. Londonski »The Economist«^[109] kaže o toj emigraciji:

•To je posledica sloma društvenog sistema zasnovanog na sitnim posedima i gajenju krompira... •Odlazak suvišnog stanovništva Irske i Škotske visije neizbežan je preduslov za svaku vrstu poboljšanja... Prihodi Irske uopšte nisu bili pogođeni glađu 1846-1847, a ni emigracijom, koja je tada započela. Naprotiv, njen neto-prihod iznosio je 4 281 999 funti 1851, bio je, dakle, za oko 184 000 funti veći nego 1843. •

Najpre pretvori stanovnike jedne zemlje u siromahe, a kada se iz njih nema više šta izvući, kad postanu teret za prihod, isteraj ih i sračunaj svoj neto-prihod! To je načelo koje je postavio Ricardo u svom proslavljenom delu *The principles of Political Economy*. Ako godišnji profit nekog kapitaliste iznosi 2000 funti, šta ga se tiče da li zapošljava 100 ili 1000 ljudi? »Nije li tome sličan stvarni prihod jedne nacije?« — pita Ricardo. Ako stvarni neto-prihod jedne nacije, rente i profiti, ostane isti, nije važno da li je dobijen od 10 ili 12 miliona ljudi. U svom delu *Nouveaux principes d'économie politique* Sismondi odgovara da s tog gledišta englesku naciju uopšte ne bi interesovalo kada bi celo stanovništvo nestalo, a nasred ostrva ostao sam kralj (u to vreme nije bila kraljica, već kralj¹), i to pod pretpostavkom da mu automatska mašinerija omogućava da dobija onu sumu *neto-prihoda* koju sada daje 20 miliona stanovnika. U tom slučaju ona gramatička suština koja se zove »nacionalno bogatstvo« ne bi se stvarno smanjila.

U jednom ranijem pismu naveo sam primer »čišćenja« imanja na Škotskoj visiji. Sledeći citat iz lista »The Galway Mercury« pokazuje kako taj isti proces primorava na emigriranje iz Irske:

•Na zapadu Irske ljudi prosto nestaju s lica zemlje. Zemljoposjednici iz Konauta prećutno su se udružili da iskorene sve manje posednike, protiv kojih je poveden pravi sistematski rat do istrebljenja. U ovoj provinciji se svakodneвно čine užasne svireposti o kojima javnost ne zna ništa. •

Ali poboljšanja u poljoprivredi i »rušenje zastarelog društvenog sistema« ne čiste samo osiromašeno stanovništvo zelenog Erina² i Škotske visije. Činovnici Komisije za emigraciju ne plaćaju samo pasoše telesno sposobnih poljoprivrednih radnika iz Engleske, Velsa i Škotske nizije. Točak »poboljšanja« zahvata sada i drugu klasu, najmanje pokretnu klasu u Engleskoj. Zapanjujući emigracioni pokret nastao je među manjim engleskim farmerima, naročito među onima čije je zemljište teško, bogato ilovačom, koji u nedostatku dovoljnog kapitala za usavršavanja svojih farmi, koja bi im omogućila da plaćaju svoje stare rente, nemaju drugog izbora nego da predju preko mora u potrazi za novom otadžbinom i novom zemljom. Ovde ne govorim o emigraciji izazvanoj zlatnom groznicom, već o prinud-

¹ George III — ² stari naziv Irske

noj emigraciji koju je izazvalo zemljoposjedništvo, koncentracija farmi, primena mašina u obradi zemlje i uvođenje modernog sistema poljoprivrede velikih razmera.

U drevnim državama, Grčkoj i Rimu, prinudna emigracija, u vidu periodičnog osnivanja kolonija, činila je normalnu kariku u strukturi društva. Ceo sistem tih država zasnivao se na izvesnim ograničenjima broja stanovnika koja se nisu mogla prekoračiti, a da se ne ugrozi sam karakter antičke civilizacije. A zašto je bilo tako? Zato što te države uopšte ništa nisu znale o primeni nauke u materijalnoj proizvodnji. Da bi ostali civilizovani, građani tih država su bili prisiljeni da ostanu malobrojni. U suprotnom slučaju morali bi se podvrci fizičkom iznuravanju koje slobodnog građanina pretvara u roba. Nestašica proizvodne snage učinila je da građanstvo zavisi od izvesnog odnosa brojeva koji se nije smeo poremetiti. Jedini lek je bila prinudna emigracija.

Taj isti pritisak stanovništva na proizvodne snage nagnao je varvare s visoravni Azije da osvoje stari svet. I tamo je delovao isti uzrok, mada u drukčijem vidu. Da bi ostali varvari, bili su prinudeni da ostanu malobrojni. To su bila plemena pastira, lovaca i ratnika, čiji je način proizvodnje zahtevao široko prostranstvo za svakog pojedinog čoveka, kao što je sada slučaj s indijanskim plemenima u Severnoj Americi. Povećavajući se brojem, oni jedno drugom sužavaju polje proizvodnje. Tako je višak stanovništva bio prisiljen da krene u one velike pustolovne seobe koje su udarile temelje formiranju naroda drevne i savremene Evrope.

Ali stvar stoji sasvim drukčije kad je u pitanju sadašnja prinudna emigracija. Ovde nestašica proizvodne snage ne stvara višak stanovništva. Povećanje proizvodne snage zahteva smanjenje stanovništva, a glad ili emigracija odstranjuju višak. Stanovništvo ne vrši pritisak na proizvodnu snagu, već proizvodna snaga vrši pritisak na stanovništvo.

Ja ne mislim kao Ricardo da je »neto-prihod« Moloh, kome se bez roptanja mora žrtvovati čitavo stanovništvo, niti sam istomišljenik Sismondija, koji bi u svojoj hipohondričnoj filantropiji, silom sačuvao preživle metode u poljoprivredi i izgnao nauku iz industrije, kao što je Platon isterao pesnike iz svoje republike.^[342] Društvo prolazi kroz tihu revoluciju, kojoj se ljudi moraju pokoriti i koja o ljudskim bićima ne vodi više računa nego zemljotres o kućama koje ruši. Klase i rase koje su suviše slabe da ovladaju novim uslovima života moraju propasti. A ima li ičega detinjastijeg, kratkovidijeg od shvatanja tih ekonomista, koji najozbiljnije veruju da to nesrećno prelazno stanje znači samo prilagođavanje društva sklonostima kapitalista i zemljoposjednika i novčanih magnata ka prisvajanju? U Velikoj Britaniji taj proces je najočigledniji. Primena moderne nauke u proizvodnji čisti sela od njegovih stanovnika, ali koncentriše ljude u industrijskim gradovima.

»Nijednom fabričkom radniku«, kaže »The Economist«, »osim nekolicini ručnih tkača iz Spitalfildsa i Pejslija nisu pomogli činovnici Komisije za emigraciju, a o svom trošku emigrirao je mali broj ili niko.«

»The Economist« vrlo dobro zna da radnici nisu mogli da emigriraju o svom trošku i da im industrijska buržoazija ne bi pomogla da emigriraju. A čemu to vodi? Seosko stanovništvo, najnepokretniji i najkonzervativniji elemenat modernog društva, nestaje, a industrijski proleterijat je, baš zbog načina moderne proizvodnje, skupljen u moćnim centrima oko velikih proizvodnih snaga, čija je istorija nastanka do sada bila mukotrpa istorija radnika. Ko će ih sprečiti da krenu korak dalje i da ovladaju tim silama koje su ranije njima vladale? Gde je ta snaga koja će ih zaustaviti? Nigde! Tada neće pomoći pozivanje na »prava svojine«. I sami buržoaski ekonomisti kažu da su moderne promene u načinu proizvodnje srušile zastareli društveni sistem i njegov način prisvajanja. One su *lišile svojine* članove škotskog klana, irskog kolibara¹ i zakupca, engleskog yeoman-a², ručnog tkača, mnogobrojne zanatlije, čitave generacije fabričkih radnika — dece i žena; oni će, kad za to dođe vreme, lišiti svojine i zemljoposjednika i vlasnika pamuka.

Nebo Kontinenta paraju munje i gromovi, ali u Engleskoj tutnji i sama zemlja. Engleska je zemlja u kojoj počinje pravi prevrat modernog društva.

U svom pismu od 1. ovog meseca rekao sam da će Mazzini javno istupiti protiv Kossuth-a^[343]. Drugog ovog meseca u listovima »The Morning Advertiser«^[194], »The Morning Post«^[279] i »The Daily News«^[129] stvarno je izišlo jedno Mazzinijevo pismo. Kako je sam Mazzini probio led, mogu i ja da kažem da se Kossuth odrekao sopstvenog dokumenta pod pritiskom svojih prijatelja iz Pariza. U dosadašnjoj Kossuth-ovoj karijeri ima mnogo takvih simptoma kolebljivosti i slabosti, nerazmrsivih kontradikcija i dvoličnosti. On ima sve privlačne vrline, ali i sve ženske mane »artističkog« karaktera. On je veliki umetnik »en paroles«³. Onima koji nerado prihvataju opšte predrasude i žele da donesu pravilan sud, preporučujem nedavno objavljene biografije *Lajosa Batthyanyia*, *Arthura Görgeya* i *Lajosa Kossuth-a* od g. Szemerea.

Što se tiče Lombardije, možete biti sigurni da, ako Mazzini nije uspeo da uvuče italijansku buržoaziju u pokret, Radetzkom će to sasvim poći za rukom. U ovom trenutku on se priprema da konfiskuje imovinu svih emigranata, čak i onih koji su emigrirali s dozvolom Austrije i naturalizovali se u drugim zemljama osim *ako dokažu da nemaju veze s poslednjim ustankom*. Austrijski listovi računaju da imovina koja podleže konfiskaciji iznosi 12 000 000 funti sterlinga.

¹ tj. nadničara (koji ima kuću-kolibu, ali nema zemlje) — ² nezavisnog seljaka — ³ reči, obrta reči

Prvog marta na zasedanju Donjeg doma na jedno pitanje lorda Dudleya Stuarda lord Palmerston je odgovorio da

«države na Kontinentu nisu podnele molbu za proterivanje političkih izbeglica, ali da će ona, ako su je i podnele, naći na odlučno i jasno odbijanje. *Britanska vlada se nikad nije brinula o unutrašnjoj bezbednosti drugih zemalja.*»

Međutim, da je postojala namera da se podnese takva molba, može se videti iz berzanskog lista »Le Moniteur«⁽⁸⁵⁾ i iz lista »Le Journal des Débats«⁽⁷⁵⁾, koji u jednom od svojih poslednjih brojeva pretpostavlja da se Engleska već priklonila udruženim zahtevima Austrije, Rusije, Pruske i Francuske. Taj list dodaje:

«Ako Švajcarska Konfederacija odbije da dopusti Austriji da na njenim granicama postavi *osmatračnice* kantona, ova će verovatno prodrati na švajcarsku teritoriju i zauzeti kanton Tesin. U tom slučaju Francuska će, da bi održala političku ravnotežu, upasti sa svojom vojskom u švajcarske kantone na svojoj granici.»

U stvari, »Le Journal des Débats« dodaje ono prosto rešenje za Švajcarsku koje je 1770. pruski princ Heinrich u šali predložio carici Katarini za Poljsku.^[344] U međuvremenu, ono cenjeno telo zvano Nemački bundestag^[8] ozbiljno raspravlja o »molbi koju treba podneti Engleskoj« i na tu dostojanstvenu stvar troši toliko daha iz svojih pluća koliko bi bilo dovoljno da pokrene jedra cele nemačke flote.

Prvog ovog meseca na zasedanju Donjeg doma dogodio se vrlo karakterističan incident. Pošto je objavljeno da su predstavnici Bridžnorta i Blekberna nezakonito izabrani zahvaljujući korupciji, ser J. Shelley je predložio da se iskazi svedoka, dati pred dotičnom komisijom, iznesu pred Dom i da se novi izbori ne raspisuju do 4. aprila. Uvaženi baronet ser J. Trollope primetio je na ovo »da je već imenovano četrnaest komisija da povedu istragu o korupciji u izbornim jedinicama i da treba imenovati još oko pedeset komisija«. On je govorio i o teškoći da se u Domu nađe dovoljno članova od kojih će se obrazovati sud za pitanja spornih izbora i u isto vreme za obrazovanje komisija za redovne poslove Doma. Ako bi se malo bolje ispitali dublji temelji Doma, našlo bi se da bi moralo doći do njegovog rušenja i da bi mašinerija parlamenta potpuno prestala da radi.

U svom nedavno objavljenom pamfletu, kao i u svojim *besedama* na Mirovnom kongresu u Mančesteru^[326] i na raznim skupovima o pitanjima prosvete, g. Cobden se bavljao time što je kritikovao štampu. Cela štampa mu je vratila milo za drago, ali mu je najteži udarac zadao onaj »Englez«^[345] čija su pisma o Louis-u-Napoléonu izazvala veliku senzaciju u doba *coup d'état*¹ i koji se otada okomio na barone svile i vlasnike pamuka. Završio je pismo upućeno g. Cobdenu sledećom epigramatskom karakterizacijom čuda iz Vest-Ridinga:

¹ državnog udara

«Nadmen i izbačen iz ravnoteže jednim jedinim trijumfom, on bi bio spreman da postane popularni autokrata. Prorok *klike* koji neumorno agituje, žedan slave, besan na svaku opoziciju, nastran, čovek koji ne poštuje logiku, utopista, uporan u postizanju cilja, arogantan u ponašanju, svadljivi propovednik mira i jetki prozelić univerzalnog bratstva, pristalica despotskih dogmi s rečju «sloboda» na usnama, ozlojeđen time što se štampa ne može ni zastrašiti ni obmanuti — on bi štampu kastrirao i lišio uticaja, inteligencije i nezavisnosti, a profesiju obrazovanih džentlmena sveo bi na nivo zanata gomile piskarala plaćenih penijem od retka, čiji bi jedini *voda* bio on sam.»⁽³⁴⁸⁾

KARL MARX

Naslov originala:

*Forced Emigration. — Kossuth and Mazzini. —
The Refugee Question. — Election Bribery
in England. — Mr. Cobden*

Prvi put objavljeno u listu
«New-York Daily Tribune»,
br. 3722 od 22. marta 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Kossuth i Mazzini. — Pruska policija. —
Trgovinski ugovor između Austrije i Pruske. —
»The Times« i emigracija]

London, petak, 18. marta 1853.

Danas se parlament raspušta do 4. aprila zbog uskršnjih ferija.

Oslanjajući se na glasine u koje svi veruju, pisao sam u jednom ranijem pismu da su Austrijanci u Pešti išibali Libényievu ženu.^[347] Posle toga sam utvrdio da on nikad nije bio oženjen i da je isto tako potpuno neosnovana ona priča, koja kruži u engleskoj štampi, da je pokušao da osveti svog oca, koga su Austrijanci zlostavljali. On je delao isključivo pod uticajem političkih motiva i do poslednjeg časa sačuvao nepokolebljivo i herojsko držanje.

Vi ste već pre ovoga iz engleske štampe čuli Kossuth-ov odgovor na Mazzinijevu izjavu. Što se mene tiče, mislim da je Kossuth samo pogoršao stvar. Protivrečnosti u njegovoj prvoj i poslednjoj izjavi su tako očevidne da ih ovde ne moram naročito isticati. Osim toga, jezik ova dva dokumenta je odbojno heterogen, pošto je prvi pisan u orijentalnim hiperbolama proroka, a drugi u kazuističkom stilu pleodojea nekog advokata.

Mazzinijevi prijatelji sada u jedan glas tvrde da su njemu i njegovim saradnicima okolnosti, koje nije mogao da kontroliše, nametnule milanski ustanak. Ali, s jedne strane, u prirodi zavera leži mogućnost da, zbog izdaje ili slučajno, prerano izbije ustanak. S druge strane, ako tri godine uzvikujete: *akcija, akcija, akcija*, ako ceo svoj rečnik revolucionarnih reči ograničite na jednu reč — na reč »ustanak«, ne možete očekivati da ćete u svakom datom trenutku imati dovoljno autoriteta da dekretirate: *neće biti ustanka*. Bilo kako bilo, brutalnost Austrijanaca pretvorila je milanski promašaj u početak nacionalne revolucije. Evo šta kaže, na primer, dobro obavešten organ lorda Palmerstona »The Morning Post«^[379] u današnjem broju:

»Narod Napulja očekuje pokret, do koga će sigurno doći u austrijskoj carevini. Tada će se cela Italija, od granica Pijemonta do Sicilije, pobuniti, a onda će doći do velike nesreće. Italijanske trupe će se rasturiti; takozvani švajcarski vojnici, regrutovani još u vreme revolucije od 1848, neće spasti italijanske vladare. Italija ide u susret *nemogućoj republici*. To će sigurno biti sledeći čin drame koja je počela 1848. Diplomacija je iscrpla svu svoju snagu u borbi za italijanske knezove.»

Aurelio Saffi, koji je potpisao Mazzinijevu proklamaciju i koji je pre ustanka proputovao Italiju, u jednom pismu upućenom listu »The Daily News«^[129] otvoreno priznaje da »su *gornje klase* zapale u apatiju, ravnodušnost ili očajanje« i da je »narod Milana«, proletarijat

»prepušten sopstvenim instinktima, bez vođstva, sačuvao veru u sudbinu svoje zemlje, uprkos despotizmu austrijskih prokonzula i pravnih ubistava vojnih komisija, i jednodušno se pripremio za osvetu.»

Za Mazzinijevu partiju predstavlja znatan napredak to što se najzad uverila da, čak i u slučaju nacionalnih ustanaka protiv tuđinskog despotizma, postoji takva stvar kao što su klasne razlike i da se od gornjih klasa u naše vreme ne može očekivati revolucionarni pokret. Možda će ona otići još korak dalje i shvatiti da će morati ozbiljno da se pozabavi materijalnim položajem italijanskog seoskog stanovništva ako očekuje odziv na svoju lozinku »*Dio e popolo*«. ¹ Imam nameru da se nekom drugom prilikom zadržim na materijalnim uslovima u kojima živi najveći deo seoskog stanovništva te zemlje, a zbog kojih je ono do sada bilo ako ne reakcionarno, ono bar ravnodušno prema nacionalnoj borbi Italije.

Dve hiljade primeraka brošure koju sam pre izvesnog vremena objavio u Bazelu pod naslovom *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*² zaplenjeno je na granici Badena i spaljeno na zahtev pruske vlade. Prema novom zakonu u štampi, koji su kontinentalne sile nametnule Švajcarskom savezu, bazelska vlada, koja je već konfiskovala kod izdavača izvestan broj još neprodatih primeraka, sudski će progoniti izdavača g. Schabelitza, njegovog sina³ i vlasnika štamparije. Ovo će biti prvi proces takve vrste u Švajcarskoj, i ta stvar je već postala predmet raspre između radikala i konzervativne partije. Koliko se pruska vlada trudi da sakrije od javnosti svoja sramna dela počinjena za vreme procesa u Kelnu, možete suditi već po tome što je ministar spoljnih poslova izdao naređenje da se brošura zapleni gde god se pojavi, ali se ne usuđuje čak ni da pomene njen naslov. Da bi zaveo javnost, navodi kao njen naziv *Jedna teorija komunizma*, a u njoj se nalaze samo razotkrivanja pruskih državnih misterija.

¹ »Bog i narod« — ² Vidi u ovom tomu, str. 333—388. — ³ Jakoba Schabelitza

Jedini »progres« u zvaničnoj Nemačkoj od 1848. naovamo jeste zaključenje austro-pruskog trgovinskog ugovora — *et encore!*¹ Taj ugovor je ograden tolikim brojem klauzula, ušančen iza tolikih izuzetaka, ostavlja toliko glavnih pitanja da ih kasnije reše još nepostojeće komisije i predviđa stvarno tako malo smanjenje tarifa da predstavlja samo aspiraciju k pravoj trgovinskoj uniji Nemačke i praktično je sasvim beznačajan. Najizrazitija odlika tog ugovara je pobjeda koju je njim Austrija opet izvojevala nad Pruskom. Ova perfidna, podla, kukavička, prividna sila koja se ljulja, opet se priklonila pred svojim brutalnijim ali iskrenijim rivalom. Ne samo da je Austrija nametnula Pruskoj ugovor koji ova nikako nije bila voljna da prihvati, već je Pruska prinuđena da obnovi stari Carinski savez⁶⁾ sa starom tarifom ili da obeća da dvanaest godina neće menjati ništa u svojoj trgovinskoj politici bez jednoglasnog pristanka manjih država Carinskog saveza, tj. bez dozvole Austrije (pošto su južne nemačke države ne samo u političkom već i u trgovinskom pogledu vazali Austrije ili protivnici Pruske). Otkako je restaurirana kao »sila po božjoj milosti«, Pruska je padala iz jednog poniženja u drugo. Njen kralj, »svojevremeno mudar čovek«, misli, izgleda, da njegov narod za pakleni despotizam kome je izložen u zemlji može da nađe utehu i naknadu u poniženju koje njegova vlada trpi van zemlje.

Pitanje izbeglica još nije rešeno. Poluzvanični list »Österreichische Correspondenz« poriče tvrdnju da je Austrija sada uputila engleskoj vladi novu notu, jer »pošto su nedavni događaji pokazali da lord Palmerston opet vrši uticaj, carska vlada ne bi mogla da izloži svoje dostojanstvo sigurnoj povredi«. Ranije sam vam pisao o Palmerstonovoj izjavi u Donjem domu.² Iz engleskih listova poznata vam je Aberdeenova austrofilaska izjava u Gornjem domu da će engleska vlada preduzeti ulogu špijuna i javnog tužioca Austrije. Na tu primedbu svog kolege, Palmerstonov list³ sada kaže:

»Čak i uz najumerenije ustupke, koje je lord Aberdeen sklon da učini, ne možemo reći da s mnogo uverenosti očekujemo uspeh . . . Niko se neće usuditi da predloži jednoj britanskoj vladi da se pretvori u oruđe tuđe politike i u političku klopku za ljude.«

Vi vidite koliko su međusobno saglasne »senilna slaboumnost i liberalna energija« u savetu metuzalemske vlade. Cela londonska štampa jednoglasno je digla poviku na Aberdeena i Gornji dom. *Jedini sraman izuzetak* čini list »The Times«.^[131]

Setićete se da je ovaj list počeo da denuncira izbeglice i da je pozivao strane sile da traže njihovo proterivanje. Zatim, uverivši se da

¹ samo, kad bi i to bilo! — ² Vidi u ovom tomu, str. 453. — ³ »The Morning Post«

će predlog za obnavljanje Alien Bill-a^[348] na sramotu vlade biti odbijen u Donjem domu, odjedanput je počeo da izliva retoričke opise žrtava na koje je spreman — oh, bože! — za očuvanje prava na azil. Najzad, posle ljubaznog razgovora presvetlih lordova u Gornjem domu, ovaj list se revanširao sopstvenoj visokoparnoj građanskoj svesti dajući ovako oduška svom besu u uvodniku od 5. marta:

»Na velikom delu Kontinenta veruje se da u našoj zemlji postoji čitava menažerija izbeglica, svirepih ljudi iz svih zemalja, sposobnih za svaki zločin . . . Da li ti strani pisci, koji ukazuju na prisustvo svojih zemljaka, stavljenih van zakona, u Engleskoj, misle da je u našoj zemlji sudbina izbeglica zavidna? Da ih razuverimo. Ta nesrećna stvorenja većinom žive u prljavoj bedi, jedući gorki tuđinski hleb, ako ga i dobiju, a gube se u mutnim talasima ovog velikog grada . . . *Njihova kazna je izgnanstvo u najokrutnijoj formi.*»

Što se tiče ovog poslednjeg, list »The Times« ima pravo: Engleska je divna zemlja ako čovek ne mora u njoj da živi.

Na »Marsovom nebu« Dante susreće svog pretka Cacciaguida di Elisei, koji mu predskazuje da će biti izgnan iz Firence ovim rečima:

Tu proverai si come sa di sale
Lo pane altrui, e com'è duro calle
Lo scendere e' l salir per l'altrui scale.

Osetičeš kako je gorak
Tuđinski hleb i trnovita staza
Po kojoj se u tuđini gazi.

Srećni Dante, još jedno »biće iz one bedne klase nazvane političke izbeglice«, kome neprijatelji nisu mogli da prete ništavnim uvodnikom lista »The Times«! I još srećniji »The Times«, koji je izbegao »rezervisano mesto« u Danteovom »Paklu«!

Ako te izbeglice jedu gorak tuđinski hleb, kako kaže list »The Times«, i ako ga plaćaju po nečuvenoj ceni, što je on zaboravio da kaže, zar se i sam ovaj list ne hrani mesom i krvlju tih tuđina? Koliko su uvodnika i koliko funti stvorile njegove anonimne Pitije od francuskih revolucija, nemačkih ustanaka, italijanskih buna i mađarskih ratova, francuskih »fusillades«,¹ austrijskih vešala, konfiskovanih glava i obezglavljenе imovine? Kako bi nesrećan bio list »The Times« kad ne bi bilo tih »svirepih ljudi« na Kontinentu, kad bi se morao iz dana u dan hraniti prostačkom hranom sa Smitfield-Market-a², londonskim dimom, prljavštinom, *svirepim* kočijašima, šestorim mostovima na Temzi, pogrebima u gradu, kužnim crkvenim portama, zagađenim pijaćim vodama,

¹ streljanja — ² glavne tržnice u Londonu

železničkim nesrećama, oštećenim bocama od pinte i kvarta¹ i drugim interesantnim stvarima koje čine njegovu redovnu zalihu u periodima kad se na Kontinentu ništa ne događa. «The Times» se nije promenio od onog doba kad je pozivao britansku vladu da *ubije* Napoléona I.

«Misli li se o tome», rekao je on u svom broju od 8. jula 1815, «kakav će utisak na nezadovoljnike u celoj Evropi ostaviti glas da je taj čovek još u životu? Oni će misliti i s pravom misle da se saveznički suvereni boje da dirnu u život čoveka koji ima toliko privrženika i obožavalaca.»

To je onaj isti list koji je pozivao na krstaški rat protiv Sjedinjenih Američkih Država:

«Nema mira s Amerikom sve dok ne bude uklonjen taj opasni primer pobedonosne demokratske pobune.»

U redakciji lista «The Times» nema «svirepih» ljudi s Kontinenta. Baš naprotiv. Postoji, na primer, jedan siroti čovečuljak, Prus, po imenu *Otto von Wenckstern*, nekadašnji urednik nekih malih nemačkih novina, koji je zatim u Švajcarskoj zapao u pravu bedu, obratio se za novčanu pomoć Freiligrath-u i drugim izbeglicama i najzad se našao u službi pruskog ambasadora u Londonu — nadaleko čuvenog *Bunsena* — i istovremeno postao stalni član proročišta na Printing House Square-u.² Ima još takvih posrednika s Kontinenta u redakciji lista «The Times» koji čine kariku između policije na Kontinentu i vodećeg engleskog lista.

Sledeći primer govori o slobodi štampe u Engleskoj. Policijskoj stanici u Bow Street-u u Londonu javlja se g. E. Truelove, sa stanom na Straud-u, zbog prijave koju su protiv njega podneli opunomoćeni poreznici, zato što je prodavao list «The Potteries Free Press», koji je, protivno zakonu iz 6. i 7. godine vladavine Williama IV, poglavlje 76, štampan na papiru bez žiga. Četiri broja ovog lista izašlo je u Stok-epon-Trentu, a nominalni vlasnik bio je Collet Dobson Collet, sekretar *Društva za ukidanje poreza na znanje*, koji je izdavao taj list «u skladu s praksom Ureda za žigosanje, koja dozvoljava da se beleženje tekućih događaja i komentari objavljuju bez žiga u nedeljnim listovima, 'The Athaenaeum', 'Builder', 'Punch', 'Racing Times'^[349] itd.», otvoreno priznajući nameru da izazove vladinu zabranu da bi porota odlučila koje vesti treba osloboditi od peni-žiga. Sudija, g. Henry, uzdržao se od donošenja odluke. Međutim, od te odluke stvar neće mnogo zavisiti, jer dotični list ne izlazi da bi prkosio zakonu o štampi, već prosto da bi iskoristio još nerešene dvosmislenosti u tom zakonu.

Današnje engleske novine donose telegrafski izveštaj iz Carigrada od 6. marta, prema kome je ministar za inostrane poslove Fuad efendija

¹ engleske mere: oko 0,5 odnosno 1,01 lit. — ² sedištu redakcije lista «The Times»

smenjen i zamenjen Rifat-pašom. Tu koncesiju je od Porte iznudio ruski izvanredni poslanik knez Menšikov. Još nije rešeno pitanje svetih mesta između Rusije, Francuske i Porte¹³⁶⁰, pošto L[ouis] Napoléon, krajnje razdražen intrigama Rusije i Austrije, čiji je cilj da spreče da ga papa kruniše, namerava da se revanšira na račun Turske.

U sledećem pismu pozabaviću se tim večitim istočnim pitanjem, tim pons asini¹ evropske diplomatije.

KARL MARX

Prvi put objavljeno u listu
•New-York Daily Tribune,
br. 3733 od 4. aprila 1853
(bez posebnog naslova).

Prevod s engleskog

¹ kamenom spoticanja (bukvalno: magarećim mostom, kako je nazivana peta Euklidova teorema zato što se teško razumevala)

PRILOZI

Spisak priloga

- A. Prilozi uz »Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte« od Karla Marxa
- B. Prilozi uz »Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu« od Karla Marxa
- C. Zapisi i dokumenti

A. Prilozi uz
»Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte«
od Karla Marxa

Karl Marx

Predgovor
 [drugom izdanju (iz 1869)
 »Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte«]

Moj odveć rano preminuli prijatelj *Joseph Weydemeyer** nameravao je da od 1. januara 1852. izdaje politički nedeljni list u Njujorku. Pozvao me je da za taj list napišem istoriju *coup d'état*¹. Stoga sam svake nedelje do sredine februara pisao članke pod naslovom *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*. U međuvremenu je propao Weydemeyerov prvobitni plan. Ali je on, zato, u proleće 1852. pokrenuo mesečni časopis »*Die Revolution*«, čija se prva sveska sastoji iz moga *Osamnaestog brimera*. Nekoliko stotina primeraka toga spisa prodrlo je tada u Nemačku, ali nije dospelo na pravo knjižarsko tržište. Jedan nemački knjižar, koji se prikazivao kao krajnje radikalan, kojemu sam ponudio prodaju, odbio je s pravim zaprepašćenjem takvo »nesavremeno traženje«.

Iz ovih podataka se vidi da je ovaj spis nastao pod neposrednim pritiskom događaja i da njegov istorijski materijal ne ide dalje od februara (1852). Do njegovog sadašnjeg ponovnog objavljivanja došlo je delom na traženje knjižara, a delom na navaljivanje mojih prijatelja u Nemačkoj.

Od spisa koji su otprilike *istovremeno* s mojim obrađivali isti predmet, samo su dva vredna pažnje: »*Napoléon le Petit*« *Victora Hugoa* i *Proudhonov* »*Coup d'état*«.

Victor Hugo se ograničava na gorke i duhovite napade na odgovornog izdavača² državnog udara. Sam događaj izgleda kod njega kao grom iz vedra neba. On u njemu vidi samo akt nasilja jednog čoveka. On ne primećuje da tog čoveka pravi velikim, a ne malim pripisujući

* Za vreme američkog građanskog rata komandant okruga Sent Luis.

¹ državnog udara (u Francuskoj) — ² tj. glavnog aktera

mu ličnu moć inicijative kakva bi u svetskoj istoriji bila bez primera. Proudhon, sa svoje strane, pokušava da državni udar prikaže kao rezultat prethodnog istorijskog razvitka. Međutim, istorijska konstrukcija državnog udara neprimetno se kod njega pretvara u istorijsku apologiju junaka tog državnog udara. Tako on pada u grešku naših takozvanih *objektivnih* istoričara. Ja, naprotiv, pokazujem kako je *klasna borba* u Francuskoj stvorila okolnosti i odnose koji jednoj osrednjoj i grotesknoj ličnosti omogućuju da igra ulogu heroja.

Prerada ovoga spisa lišila bi ga njegove svojevrsne boje. Stoga sam se ograničio na korekturu štamparskih grešaka i na brisanje sada već nerazumljivih aluzija.

Ono što je rečeno u poslednjoj rečenici moga spisa: »Ali kad carski plašt najzad padne na pleća Louis-a Bonaparte, srušiće se bronzana statua Napoléonova s visine Vandomskog stuba« — već se ostvarilo.⁽¹¹⁸⁾

Pukovnik Charras otpočeo je napad na Napoléonov kult u svom delu o ratnom pohodu od 1815. Otada je, a naročito poslednjih godina, francuska literatura oružjem istorijskog istraživanja, kritike, satire i vica učinila kraj legendi o Napoléonu. Izvan Francuske je to nasilno kidanje s tradicionalnim narodnim verovanjem, ta ogromna duhovna revolucija malo zapažena, a još manje shvaćena.

Na kraju, nadam se da će moj spis doprineti uklanjanju školske fraze o takozvanom *cezariзму*, koja je sada uobičajena naročito u Nemačkoj. Kad se pravi ta površna istorijska analogija zaboravlja se ono glavno, naime da se u starom Rimu klasna borba vodila samo u okviru jedne privilegovane manjine, između slobodnih bogataša i slobodne sirotinje, dok je velika produktivna masa stanovništva, robovi, služila samo kao pasivno postolje za te borce. Zaboravlja se značajna *Sismondijeva* izreka: rimski proletarijat je živeo na račun društva, dok moderno društvo živi na račun proletarijata. Pri tako potpunoj razlici između materijalnih, ekonomskih uslova antičke i moderne klasne borbe, ni političke figure stvorene ovom borbom ne mogu imati više zajedničkog nego kenterberijski nadbiskup s prvosveštenikom Samuelom.

KARL MARX

London, 23. juna 1869.

Friedrich Engels

Predgovor
[trećem izdanju (iz 1885)
»Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte«
od Karla Marxa]

Činjenica da je postalo potrebno novo izdanje *Osamnaestog brimera*, trideset i tri godine posle njegovog prvog objavljivanja, dokazuje da taj mali spis ni do danas još nimalo nije izgubio od svoje vrednosti.

I zaista, to je bio genijalan rad. Neposredno posle događaja koji je kao grom iz vedra neba iznenadio ceo politički svet, događaja koji su jedni osuđivali s povicima moralnog negodovanja, a drugi ga primali kao spas od revolucije i kao kaznu za njena zastranjivanja, ali kojem su se svi samo čudili i koji niko nije razumeo, — neposredno posle tog događaja pojavio se Marx s kratkim, epigramatskim prikazom, u kojem je izložio ceo tok francuske istorije od februarskih dana u njenoj unutrašnjoj povezanosti, objasnio čudo drugog decembra kao prirodan, nužan rezultat te povezanosti, a da mu pri tom nije ni bilo potrebno da junaka državnog udara tretira drukčije nego s potpuno zaslužnim prezrenjem. A tako je majstorski bila data ova slika da je svako novo, kasnije učinjeno otkriće, samo davalo nove dokaze o tome kako verno ona odražava stvarnost. To izvanredno razumevanje žive istorije dana, to jasno pronicanje u događaje u trenutku kad se oni odigravaju, zaista je bez primera.

Ali za to je bilo potrebno i Marxovo tačno poznavanje francuske istorije. Francuska je zemlja u kojoj su se, više nego drugde, istorijske klasne borbe svaki put vodile do konačne odluke, pa su tu i promenljivi politički oblici, u kojima se one kreću i u kojima se sažimaju njihovi rezultati, izraženi u najoštrijim potezima. Središte feudalizma u srednjem veku, uzor-zemlja jedinstvene staleške monarhije od doba renesanse, Francuska je u velikoj revoluciji uništila feudalizam i zasnovala čistu vladavinu buržoazije u tako klasičnom vidu kao nijedna druga evropska zemlja. A i borba proletarijata, koji se uzdiže, protiv vladajuće buržoazije ovde se pojavljuje u tako akutnom obliku kakav je drugde

nepoznat. To je bio razlog što je Marx s osobitom ljubavlju izučavao ne samo francusku prošlost, nego pratio i savremene događaje u svim pojedinostima, skupljao materijal za buduću upotrebu, i zato ga događaji nikad nisu iznenadili.

Tome se pridružila još jedna okolnost. Upravo je Marx prvi otkrio veliki zakon o kretanju u istoriji, zakon po kome sve istorijske borbe, odigravale se one u političkoj, religioznoj, filozofskoj ili drugoj kojoj ideološkoj oblasti, u stvari predstavljaju samo više ili manje jasan izraz borbi društvenih klasa; on je otkrio i da postojanje, a s tim i sukobi tih klasa zavise od stepena razvitka njihovog ekonomskog stanja, od načina njihove proizvodnje i njihove razmene, koja je time uslovljena. Taj zakon, koji za istoriju ima isti značaj kao zakon o pretvaranju energije za prirodne nauke, dao mu je i ovde ključ za razumevanje istorije druge francuske republike. Na toj istoriji on je u ovom radu proverio pravilnost svog zakona, pa i posle trideset i tri godine moramo reći da se to proveravanje sjajno pokazalo.

F. E.

B. Prilozi uz
»Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu«
od Karla Marxa

-

Karl Marx

Kelnski proces protiv komunista^[351] [Prilog 4 uz knjigu »Gospodin Vogt« (1860)]

Saopštenja koja sam naveo u ovom odeljku [knjige *Gospodin Vogt*] o pruskom poslanstvu u Londonu i njegovom dopisivanju s pruskim vlastima na Kontinentu za vreme kelnskog procesa zasnivaju se na priznanjima *Wilhelma Hirscha*, koja je u listu »New-Yorker Criminal-Zeitung« u aprilu 1853. objavio *A. Willich* pod naslovom »*Zrtve špijunaže. Odbranaški spis Wilhelma Hirscha*«, koji sada sedi u hamburškoj tamnici; on je bio glavni instrument policijskog poručnika Greifa i njegovog agenta Fleuryja, te je po njihovom nalogu i pod njihovim vodstvom izradio *lažnu* knjigu zapisnika, koju je na procesu protiv komunista podneo Stieber. Navodim ovde nekoliko mesta iz Hirschovih memoara.

»Nemačka udruženja je zajednički nadzirao« (za vreme industrijske izložbe) »policijski trijumvirat: policijski savetnik Stieber za Prusku, neki g. Kubesch za Austriju i upravnik policije Huntele iz Bremena.«

Hirsch na sledeći način opisuje scenu sa svog prvog susreta s *Albertsom*, sekretarom pruskog poslanstva u Londonu, pošto mu je ponudio svoje usluge kao špijun.

»Sastanci koje prusko poslanstvo u Londonu zakazuje svojim tajnim agentima održavaju se u prostorijama koje su za to pogodne. Gostionica 'The Cock', Fleet Street, Temple Bar, tako malo upada u oči da bi je čovek koji je specijalno ne traži jedva i pronašao kad zlatni petao koji stoji na firmi ne bi pokazivao ulaz. Uzan hodnik odveo me je u unutrašnjost te staroengleske krčme, i kad sam upitao za g. Charlesa predstavila mi se pod tim imenom dobro ugojena osoba s tako prijateljskim osmehom kao da smo nas dvojica bili već stari poznanici. Predstavnik poslanstva, jer to je bio on, izgledao je vrlo dobro raspoložen, a rakija s vodom u tolikoj je meri podgrevala njegovo raspoloženje da je on neko vreme gotovo zaboravio na cilj našeg sastanka. Gospodin Charles, ili, kako mi se odmah predstavio svojim pravim imenom, *sekretar poslanstva Alberts*, najpre me je obavestio da on zapravo nema ni-

kakve veze s policijskim stvarima, ali da će preuzeti posredništvo . . . Drugi sastanak održan je u tadašnjem njegovom stanu, Brewer Street 39, Golden Square, gde sam najpre upoznao policijskog poručnika *Greifa*; to je bio tip pravog policajca, srednje visine, tamne kose i brade, podrezane par ordre¹, tako da su se brkovi spajali sa zaliscima i podbratkom. Njegove oči, koje su odavale sve drugo pre nego duh, čini se da su od čestog opštenja s lopovima i mangupima navikle da oštro bulje . . . Gospodin Greif prekrpio se, kao u početku i g. Alberts, istim pseudonimom-ogrtačem i predstavio se kao gospodin Charles. Novi gospodin Charles bio je bar ozbiljnije raspoložen; on je najpre hteo da me ispita . . . Naš prvi susret završio se time što mi je dao nalog da mu podnesem tačan izveštaj o celokupnoj delatnosti revolucionarne emigracije . . . Gospodin Greif predstavio mi je sledeći put »svoju desnu ruku«, kako se izrazio, »naime jednog od svojih agenata«. Taj, tako nazvani, bio je visok mlad čovek u elegantnom odelu, koji mi se ponovo predstavio kao gospodin Charles; izgleda da je cela politička policija usvojila to ime kao pseudonim; ja sam sada imao posla već s trojicom Charlesa. Međutim, novopridošli je zasluživao, čini mi se, najveću pažnju. »On je«, kako je rekao, »takođe bio revolucionar; sve će biti u redu, samo treba da pođem s njim.«

Greif je neko vreme napustio London i oprostio se od Hirscha »s izričitom primedbom da novi gospodin Charles stalno radi po njegovom nalogu, i da mu se mogu slobodno poveriti i, ako mi se ponešto može učiniti neobičnim, neka mi to ništa ne smeta; da bi mi to bolje objasnio, dodao je: »Vladi je ponekad potreban ovaj ili onaj predmet; *dokumenti su najvažnija stvar; ako se ne mogu nabaviti, treba sebi znati pomoći!*«

Hirsch dalje priča: poslednji Charles bio je *Fleury*,

»ranije zaposlen kod ekspedicije lista »Dresdener Zeitung«, koji je uređivao L. Wittig. U Badenu ga je na osnovu dostavljenih preporuka iz Saksonije privremena vlada poslala u Falačku da se bavi organizacijom poslednje odbrane itd. Kad su Prusi ušli u Karlsruhe, bio je zarobljen itd. Iznenada se opet pojavio u Londonu krajem 1850. ili početkom 1851; ovde od početka nosi ime de Fleury i kao takav nalazi se među emigrantima bar prividno u lošem položaju, živi s njima u emigrantskoj kasarni, koju je osnovao Emigrantski komitet, i prima pomoć. Početkom leta 1851. iznenada se poboljšava njegov položaj, on se seli u pristojan stan i ženi se krajem godine kćerkom jednog engleskog inženjera. Kasnije ga nalazimo kao policijskog agenta u Parizu . . . Njegovo pravo ime je *Krause* i, u stvari, on je sin obučara *Krausea*, koji je pre možda 15 ili 18 godina pogubljen zajedno s *Backhofom* i *Beselerom* zbog ubistva grofice *Schönberg* i njene sobarice. *Fleury-Krause* često mi je govorio da je radio za vladu već od svoje četrnaeste godine.«

To je taj *Fleury-Krause*, za koga je *Stieber* tvrdio na javnoj sudskoj raspravi u Kelnu da je tajni pruski policijski agent, direktno podređen *Greifu*. Ja govorim o *Fleuryju* u svojim *Otkrićima o komunističkom procesu*: »Doduse, *Fleury* nije, *Fleur de Marie* policijskih prostitutki,

¹ kako nalažu propisi službe

ali je cvet koji će isterati cvetove, iako samo fleurs-de-lys¹. To se donekle i ispunilo. Nekoliko meseci posle procesa protiv komunista Fleury je osuđen u Engleskoj na nekoliko godina hulks² zbog falsifikovanja.

«Kao desna ruka policijskog poručnika Greifa», nastavlja Hirsch, «Fleury je u njegovoj odsutnosti direktno saobraćao s pruskim poslanstvom.»

S Fleuryjem je bio povezan Max Reuter, koji je izvršio krađu pisama kod Oswalda Dietza, koji je tada bio arhivar Schapper-Willichovog Saveza.

«Stiebera je», kaže Hirsch, «agent pruskog poslanika Hatzfeldta u Parizu, onaj zloglasni *Cherval*, obavestio o pismima koja je Cherval pisao u London, a pomoću Reutera Stieber je obavešten samo o mestu njegovog boravka, posle čega je Fleury po Stieberovom nalogu izvršio krađu uz pomoć Reutera. To su ta ukradena pisma, koja se g. Stieber nije stideo da javno «kao takva» deponuje pred porotnim sudom u Kelnu . . . U jesen 1851. Fleury je bio u Parizu zajedno s Greifom i Stieberom, posle čega je Stieber, uz posredovanje grofa Hatzfeldta, tamo već stupio u vezu s onim *Chervalom* ili tačnije *Josephom Crämerom*, čijom pomoći se nadao da će stvoriti zaveru. Na kraju, gospoda Stieber, Greif, Fleury i druga dva policijska agenta, Beckmann* i Sommer, sastali su se u Parizu zajedno s famoznim francuskim špijunom *Licienom de la Hodde* (pod imenom Duprez), te su dali instrukcije Chervalu prema kojima je on morao da skroji svoju prepisku. Fleury se vrlo često smejao kod mene povodom te provocirane borbe između Stiebera i Chervala; a onaj Schmidt, koji se pojavio u udruženju osnovanom od strane Chervala po *nalogu policije* kao sekretar revolucionarnog saveza u Štrasburgu i Kelnu, taj Schmidt nije niko drugi do g. de Fleury . . . Fleury je u Londonu nesumnjivo bio jedini agent pruske tajne policije, i svi predlozi i ponude nudení poslanstvu išli su preko njegovih ruku . . . U mnogim slučajevima gospoda Greif i Stieber držali su do njegova suda.»

Fleury saopštava Hirschu:

«Gospodin Greif Vam je rekao kako treba da radite . . . Centralna policija u Frankfurtu i sama je mišljenja da se pre svega radi o tome da se osigura egzistencija političke policije, a kojim će se sredstvima to postići, sasvim je svejedno; *jedan korak učinjen je septembarskom zaverom u Parizu.*»⁽¹⁴¹⁾

Greif se vraća u London, izražava svoje zadovoljstvo što se tiče Hirschove delatnosti, ali zahteva više, osobito izveštaje o «*tajnim sednicama Marxove partije*».

* Ona ista osoba koja se pojavila i u procesu Arnim. [*Marxova napomena uz 2. izdanje «Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu» (1875).*] Već tada, i dugo posle toga bio je pariski dopisnik lista «*Kölnische Zeitung*». [*Engelsov datak 3. izdanju «Otkrića...» 1885.*]

¹ Vidi u ovom tomu, str. 373. — ² hulks su rashodovani brodovi koji služe kao zatvori

«A tout prix¹, zaključio je policijski poručnik, moramo dati izveštaj o sednicama Saveza; radite kako hoćete, samo ne prelazite granice verovatnosti; ja lično sam mnogo zaposlen. Gospodin de Fleury radiće s Vama u moje ime.»

Greifovo tadašnje zanimanje sastojalo se, kako kaže Hirsch, u dopisivanju s Maupas-om posredstvom de la Hodde-Duprez-a u organizovanju prividnog bega Chervala i Gippericha iz tamnice St. Pélagie. Na Hirschovo uveravanje da

«Marx nije u Londonu osnovao novo centralno udruženje, Greif se dogovorio s Fleuryjem da pod datim okolnostima moramo za sada sami stvarati izveštaje o sednicama Saveza: on, Greif, hteo je da garantuje za ispravnost dokumenata i da ih brani, a što on predloži, biće svakako prihvaćeno.»

Fleury i Hirsch dali su se, dakle, na posao. »Sadržaj« njihovih izveštaja o sednicama Saveza koje sam ja održavao

«bio je ispunjen», kaže Hirsch, »povremenim održavanjem diskusija, primanjem članova u Savez; u nekom kutu Nemačke osnovana je nova opština, neka nova organizacija; time da u Kelnu uhapšeni Marxovi prijatelji imaju ili nemaju izgleda da budu oslobođeni, da su stigla pisma od toga ili onoga itd. Što se tiče poslednjega, Fleury je pri tome obično obraćao pažnju na ona lica u Nemačkoj koja su već bila osumnjičena političkim istragama, ili su bila otkrivena zahvaljujući nekoj političkoj delatnosti; međutim, vrlo često morala je pomoći i fantazija, pa se tako dolazilo do članova Saveza čija imena možda uopšte nisu postojala na svetu. A g. Greif je mislio da su izveštaji dobri i da po svaku cenu treba neke stvoriti. Fleury je delimično sam preuzeo na sebe sastavljanje, a najvećim delom morao sam mu ja pomagati, jer on nije mogao ispravno da stilizuje ni najmanju sitnicu. Tako su stvarani izveštaji, a g. Greif je bez kolebanja preuzeo garanciju za njihovu istinitost.»

Hirsch dalje priča kako on i Fleury posećuju A. Rugea u Brajtonu i Eduarda Meyena (po Tobyjevoj² uspomeni) i krađu im pisma i litografisanu prepisku. Ali to nije sve. Greif-Fleury unajmili su u štampariji Stanbury, Fetter Lane, litografsku presu, te su zajedno s Hirschom sami pravili »radikalne pamflete«. »Demokrata« F. Zabel mogao bi ovde nešto da nauči. Neka sluša:

«Prvi letak koji sam ja» (Hirsch) »sastavio dobio je naslov 'Seoskom proletarijatu' na Fleuryjev predlog, i uspeli smo da načinimo nekoliko dobrih otisaka. Gospodin Greif je poslao te otiske kao da potiču od *Marxove partije*, a radi veće verovatnosti dodao je tim, na takav način fabrikovanim izveštajima takozvanih sednica Saveza nekoliko reči o razašiljanju takvog letka. Još jedan sličan proizvod bio je izrađen pod naslovom '*Deci naroda*', i ne znam pod kojom ga je firmom g. Greif tada poslao; taj litografski posao kasnije je prestao, uglavnom zbog toga što je gutao mnogo novca.»

¹ po svaku cenu — ² Toby je ime psa u engleskom pozorištu lutaka i na naslovnoj strani londonskog šaljivog lista »Punch«.

Posle svog prividnog bega iz Pariza, Cherval stiže u London, te privremeno radi kod Greifa s platom od 1 funte i 10 šilinga sedmično, a »za to je bio obavezan da podnosi izveštaje o vezama između nemačke i francuske emigracije«.

Javno razobličen u Radničkom udruženju i izbačen iz njega kao špijun,

«Cherval je iz sasvim jasnih razloga prikazivao nemačku emigraciju i njene organe kao potpuno beznačajne, jer mu je bilo sasvim nemoguće da na tu stranu bilo šta pošalje. Stoga je Greifu podneo izveštaj o nemačkoj revolucionarnoj partiji, u kome je prevazišao Minhauzena.»

Hirsch se zatim vraća na kelnski proces.

«Gospodina Greifa već su više puta pitali o sadržaju izveštaja o Savezu koje je po njegovom nalogu izradio Fleury, ukoliko se oni odnose na kelnski proces . . . O tome su bili podeljeni i zadaci; tako se jednom Marx navodno dopisivao s Lassalle-om na adresu „pivnice“ i g. državni tužilac želeo je da se o tome povede istraga. Naivno izgleda molba g. državnog tužioca u kojoj on izražava želju da dobije tačna razjašnjenja o novčanoj pomoći koju je Lassalle iz Diseldorfa poslao zatvorenom Röseru u Keln . . . novac je, naime, trebalo da dođe u stvari iz Londona.»

Već je pomenuto u odeljku III, 4 [spisa *Gospodin Vogt*], kako je Fleury po Hinckeldeyevom nalogu trebalo da u Londonu potraži jednu osobu koja bi pred kelnskim porotnim sudom predstavljala iščezlog svedoka H.¹ itd. Posle opširnog prikaza tog događaja, Hirsch nastavlja:

«Gospodin Stieber je u međuvremenu hitno zahtevao od Greifa da mu po mogućnosti dostavi originale poslanih zapisnika sednica Saveza. Fleury je mislio da bi kad bi imao na raspolaganju ljude, stvorio originalan zapisnik. A osobito bi trebalo imati rukopis *nekih Marxovih prijatelja*. Tu poslednju primedbu ja sam iskoristio i sa svoje strane odbio taj predlog. Fleury se samo još jednom vratio na taj predmet, a zatim je o tome prestao da govori. Iznenada se u to vreme pojavio u Kelnu g. Stieber s knjigom zapisnika centralnog udruženja koje je zasedalo u Londonu . . . Ja sam još više bio zapanjen kad sam u izvodima zapisnika koji su objavljeni u štampi gotovo doslovno prepoznao falsifikovane izveštaje koje je po Greifovom nalogu izradio Fleury. Gospodin Greif ili sam gospodin Stieber ipak je, dakle, na neki način pribavio kopiju, jer zapismici u tom navodnom originalu imali su potpise, a oni koje je izradio Fleury nikad ih nisu imali. Od samog Fleuryja saznao sam o toj čudnovatoj pojavi samo to da „Stieber zna sve da napravi i da će ta stvar naići na dopadanje!“

Čim je Fleury saznao da je „Marx“ stvarne potpise tobožnjih potpisnika zapisnika (Liebknechta, Ringsa, Ulmera itd.) overio u londonskoj policijskoj upravi, sastavio je sledeće pismo:

„*Visokom kraljevskom Predsedništvu policije u Berlinu, London.* S namerom da potpise potpisanih na zapisniku Saveza prikažu kao falsifikovane, Marx i njegovi

¹ Haupta

prijatelji nameravaju ovde da overe potpise, te ih kao stvarno originalne podnesu porotnom sudu. Svako ko poznaje engleske zakone zna takode da se oni u tom pitanju mogu izvrnati i okretati i da onaj ko garantuje za originalnost, u osnovi uzevši, ne daje zapravo nikakvo jemstvo. Onaj ko ovo saopštava ne boji se da potpiše svoje ime tamo gde se radi o istini. *Becker, 4. Litchfield Street.*

Fleury je znao adresu Beckera, nemačkog emigranta, koji je zajedno s *Willichom* stanovao u istoj kući, tako da je kasnije sumnja o autorstvu lako mogla pasti na *Willicha* kao *Marxovog* protivnika . . . Fleury se već unapred radovao skandalu koji će tada proizaći. Pismo, mislio je on, biće, naravno, tako kasno pročitano da će eventualna sumnja o njegovoj originalnosti moći biti rešena tek onda kad proces već bude završen . . . Pismo s Beckerovim potpisom upućeno je Predsedništvu policije u Berlin, ali nije otišlo u Berlin, nego 'Policijskom činovniku Goldheimu, Frankfurter Hof u Kelnu', a *koverta za to pismo* otišla je u Berlin Predsedništvu policije, s primedbom na jednoj priloženoj ceduljici: '*Gospodin Stieber iz Kelna daje tačna obaveštenja o svemu naznačenom . . .*' Gospodin Stieber nije koristio pismo; on se njim nije mogao koristiti jer je bio prisiljen da se odrekne cele *knjige zapisnika*.*

U vezi s ovim poslednjim, Hirsch kaže:

'Gospodin Stieber izjavljuje (pred sudom) 'da ju je [knjigu zapisnika] pre četrnaest dana imao u rukama i da se premišljao pre nego što se njom koristio; on dalje izjavljuje da ju je dobio preko kurira u licu Greifa . . . Tako mu je Greif predao svoj vlastiti rad; ali kako se to slaže s jednim pismom g. *Goldheima*? Gospodin Goldheim piše poslanstvu: 'Knjiga zapisnika doneta je tako kasno samo radi toga da bi se izbegla eventualna interpelacija o njenoj originalnosti . . .'

U petak, 29. oktobra, u London je prispeo g. *Goldheim*.

'Gospodin Stieber imao je, naime, pred očima nemogućnost odbrane originalnosti knjige zapisnika, te je stoga poslao jednog delegata da o tome razgovara s Fleuryjem na licu mesta; trebalo je videti ne bi li se na neki način mogli pribaviti dokazi. Njegovi pregovori su bili bezuspešni, i on je *bez rezultata ponovo oputovao*, ostavivši Fleuryja u očajnom raspoloženju. Da ne bi kompromitovao šefove policije, Stieber je, naime, odlučio da u tom slučaju dovede u neprikluku Fleuryja. Da je to bio razlog Fleuryjevog nemira, pokazala mi je tek izjava g. Stiebera, koju je on dao uskoro posle toga. Zaprepaščen, g. Fleury prihvatio se sada poslednjeg sredstva; on je doneo rukopis, po kome je trebalo da kopiram izjavu i snabdeвам je imenom *Liebknecht*, a zatim da se pred gradonačelnikom u Londonu zakunem izjavivši da sam ja taj *Liebknecht* . . . Fleury mi je rekao da rukopis potiče od onog ko je napisao knjigu zapisnika i da ga je g. *Goldheim doneo sa sobom iz Kelna*. Ali ako je g. Stieber primio knjigu zapisnika preko kurira Greifa iz Londona, kako je mogao g. *Goldheim* u času kad je Greif već ponovo bio u Londonu da donese rukopis tobožnjeg zapisničara iz Kelna? . . . Ono što mi je Fleury dao, bile su samo neke reči i potpis . . . ' Hirsch 'je kopirao rukopis toliko slično koliko je to bilo moguće i izjavio da potpisani, naime *Liebknecht*, proglašuje lažnom legalizaciju svog potpisa koju su izvršili Marx i drugovi, i da je jedino ispravan ovaj njegov potpis. Kad sam svoj posao završio i imao rukopis u rukama (naime rukopis koji mu je predao Fleury

na kopiranje) «koji, srećom, još i sada posedujem, izrazio sam Fleuryju svoju sumnju na njegovo veliko čuđenje i bez okolišanja odbio njegov zahtev. Fleury je u početku bio neutešan, a zatim mi je izjavio da će sam poći i položiti zakletvu. Radi sigurnosti, mislio je on, *rukopis će dati da se potvrdi kod pruskog konzula*, i stoga se najpre uputio u njegov ured. Ja sam ga čekao u jednoj gostionici, i kad je došao imao je potpis potvrđen, posle čega se uputio gradonačelniku s namerom da položi zakletvu. Ali, stvar nije išla glatko; gradonačelnik je zahtevao dalja jemstva, koja Fleury nije mogao dati, i zakletva je izostala... Kasno uveče video sam još jedanput, a tada i poslednji put, g. de Fleuryja. Upravo danas neugodno se iznenadio kad je u listu ‚Kölnische Zeitung‘ pročitao izjavu g. Stiebera koja se odnosi na njega! ‚Ali, ja znam, Stieber nije mogao drukčije, on bi se inače morao sam kompromitovati‘, sasvim ispravno je filozofirao, tešeći se, g. de Fleury... ‚U Berlinu će se dogoditi čudo ako Kelnjani budu osuđeni‘, rekao mi je g. de Fleury jednog od poslednjih dana kad sam ga video.»

Fleuryjevi poslednji sastanci s Hirschom održani su *krajem oktobra 1852*. Hirschova samopriznanja datirana su *krajem novembra 1852*; a *krajem marta 1853*. dogodio se *udar u Berlinu*« (Ladendorfova zavera).^[352]

Sada će čitaoca zanimati da vidi kakvo je svedočanstvo dao sam Stieber obojici svojih drugova — Fleury-Krauseu i Hirschu. O prvom stoji u Crnoj knjizi, II, str. 69:^[295]

«Br. 345. Krause, Carl Friedrich August, iz Drezdena. On je sin Friedricha Augusta Krausea, nekadašnjeg ekonomista, koji je bio pogubljen 1835. zbog učešća u ubistvu grofice Schönberg u Drezdenu, a zatim« (posle njegovog pogubljenja?) «žitarskog trgovca, i još žive njegove udovice Johanne Rosine rod. Göllnitz, a rođen je 9. januara 1824. u naselju vinogradara kod Kosviga, nedaleko od Drezdena. Od 1. oktobra 1832. pohađao je sirotinjsku školu u Drezdenu, a 1836. preuzet je u sirotište u Antonštat-Drezdenu i 1840. konfirmiran. Zatim je došao na učenje trgovcu Gruhleu u Drezden, ali već sledeće godine zbog *čestih krada* nalazi se kod gradskog suda u Drezdenu pod istragom i u zatvoru, pri čemu mu je izdržani istražni zatvor uračunat u kaznu. Posle otpusta živeo je besposlen kod svoje majke, i u martu 1842. opet je dospao u zatvor i pod istragu zbog *provalne krade* i osuđen na *četiri godine zatvora*. Dvadeset trećeg oktobra 1846. vratio se iz zatvora natrag u Drezden i *družio se sada s najozloglašnijim lopovima*. Tada se za njega zauzelo Udruženje za otpuštene kažnjenike i zaposlilo ga kao radnika na pravljenju cigara. Kao takav radio je tu bez prekida s osrednjim prihodima do marta 1848. Posle toga se opet prepustio besposličanju i posećivao je politička udruženja« (kao vladin špijun, kako je sam priznao Hirschu u Londonu, vidi gore). «Početkom 1849. postao je raznoslač lista ‚Dresdener Zeitung‘, koji je uređivao republikanski literat E. L. Wittig iz Drezdena, koji se sada nalazi u Americi; zatim je u maju 1849. učestvovao u drezdenschom ustanku kao komandant barikade u Sophienstraße, a posle ugušenja

¹ Ovde se završava tekst ovog priloga uz Marxovo delo *Gospodin Vogt* u izdanju od 1860; tekst koji sledi dodao je Engels prilikom ponovnog objavljivanja *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, Hotingen — Cirihi 1885.

ustanka pobegao je u Baden, gde je dobio punomoć privremene badenske vlade od 10. i 23. juna 1849. da organizuje poslednju odbranu i da rekvirira životne namirnice za ustanike. Zarobila ga je pruska vojska, a 18. oktobra 1849. pobegao je iz Raštata.*

(Isto onako kao što je kasnije »pobegao« Cherval iz Pariza. Ali sad dolazi pravi mirisni policijski cvetić — ne treba zaboraviti da je to štampano dve godine posle kelnskog procesa.)

»Na osnovu vesti objavljene u br. 39 lista ‚Berliner Publizist‘ od 15. maja 1853, koja je uzeta iz spisa trgovačkog pomoćnika Wilhelma Hirscha iz Hamburga *Žrtve špijunaže*« (ti proročki anđele, o Stieberel!), »koji je štampan u Njujorku, objavio se Krause krajem 1850. ili početkom 1851. u Londonu kao politički emigrant pod imenom *Charles de Fleury*, gde je najpre živeo u bedi, ali je od 1851. dospao u bolji položaj, pošto je posle primanja u Savez komunista« (Stieber laže) »služio kao agent raznih vlada, pri čemu je izvršio mnoge prevare.«

Tako je Stieber zahvalio svom prijatelju Fleuryju, koji je, uostalom, kako je gore pomenuto, nekoliko meseci posle kelnskog procesa osuđen u Londonu na nekoliko godina zatvora zbog prevara.

O poštenom Hirschu piše u istoj knjizi na str. 58:

»Br. 265, *Hirsch*, Wilhelm, trgovački pomoćnik iz Hamburga. Izgleda da se on nije kao izbeglica« (čemu ta potpuno besmislena laž? Goldheim je hteo da ga uhapsi u Hamburgu!), »nego dobrovoljno uputiō u London, gde se mnogo družio s izbeglicama, te se priključio komunističkoj partiji. On je igrao dvostruku ulogu. Jednom je učestvovao u poduhvatima prevratničke partije, a drugi put se ponudio kontinentalnim vladama kao špijun kako protiv političkih krivaca tako i protiv falsifikatora novca. A u tom poslednjem svojstvu izvršio je *najpodmuklije prevare* i obmane, tj. *krivotvorenja*, tako da se ne može dovoljno upozoriti koliko ga se treba čuvati. On je čak u savezu sa sličnim tipovima sam *pravio lažni papirni novac* samo da bi za veliku sumu novca policijskim vlastima otkrio navodno falsifikovanje novca. Ali postepeno su ga upoznale obe strane« (policijski i nepolicijski falsifikatori novca?), »i sad se povukao natrag iz Londona u Hamburg, gde živi u bednim ličnim prilikama.«

Toliko Stieber o svojim londonskim pomagačima, za čiju »istinitost i pouzdanost« jemči zakletvom. Ovdje je naročito zanimljiva apsolutna nemogućnost u kojoj se nalazi taj uzorni Prus da kaže jednostavnu istinu. On se ne može uzdržati a da između istinitih i lažnih činjenica koje su dobijene iz dokumenata ne umetne potpuno besmislene laži. I u tome da je na osnovu iskaza takvih profesionalnih lažova — njih danas ima više nego ikad — stotine ljudi osuđeno na zatvor, u tome se sastoji ono što se danas naziva srag države.

Karl Marx

Pogovor

[Uz spis »Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu« (u izdanju iz 1875)]

Spis *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, čije ponovno objavljivanje list »Der Volksstaat«^[353] smatra u današnje vreme umesnim, izišao je prvi put u Bostonu (u Masačusetsu) i u Bazelu. Bazelski tiraž je najvećim delom zaplenjen na nemačkoj granici. Spis je izišao nekoliko nedelja po završetku procesa. Tada je u prvom redu bilo važno ne gubiti vreme, i zato je mnoga greška u pojedinostima bila neizbežna. Tako, na primer, pri navođenju imena kelnskih porotnika. Tako pisac *Crvenog katihizisa* nije bio M. Heß, nego navodno neki Levy.^[354] Tako W. Hirsch u svom *Odbranaškom spisu* uverava da je Chervalovo bekstvo iz pariskog zatvora bilo ugovoreno između Greifa, francuske policije i samog Chervala, kako bi ovaj za vreme procesa mogao biti upotrebljen kao mouchard¹ u Londonu. Ovo je verovatno, jer krivotvorenje menica izvršeno u Pruskoj i opasnost izručenja koja je otud proizlazila morali su smekšati Crämera (to je Chervalovo pravo ime). Moj prikaz ovog događaja zasniva se na Chervalovim »vlastitim priznanjima« jednom mom prijatelju. Hirschov podatak baca još jaču svetlost na Stieberovo krivokletstvo, na spletke pruskog poslanstva u Londonu i Parizu i na bestidne Hinckeldeyeye napade.

Kad je list »Der Volksstaat« počeo na svojim stupcima da preštampava ovu brošuru, jednog trenutka sam se dvoumio misleći da li bi bilo umesno da VI odeljak (Willich-Schapperova frakcija) izostavim. Ali kad sam dublje razmislio, izgledalo mi je da bi svako sakaćenje teksta bilo falsifikovanje jednog istorijskog dokumenta.

Nasilno ugušenje jedne revolucije ostavlja u glavama njenih učesnika, naročito onih koji su sa domaće pozornice bačeni u izgnanstvo, potres koji čak i snažne ličnosti za kraće ili duže vreme čini tako reći

¹ špijun

neuračunljivim. Oni ne mogu da se snađu u toku koji je uzela istorija, oni neće da uvide da se forma pokreta promenila. Otud igranje konspiracije i revolucije, koje podjednako kompromituje i njih same i stvar kojoj služe; otud i pogrešni Schapperovi i Willichovi potezi. Willich je u severnoameričkom građanskom ratu pokazao da je više nego fantast, a Schapper, koji je celog svog života bio u prvim redovima boraca radničkog pokreta, uvideo je i priznao, ubrzo po završetku kelnskog procesa, svoju trenutnu zabludu. Mnogo godina kasnije, na samrtničkoj postelji, jedan dan pre smrti, on mi je još s jetkom ironijom govorio o onom vremenu »emigrantske budalastine«. S druge strane, okolnosti u kojima su *Otkrića* pisana objašnjavaju žučnost napada na nehotične pomagače zajedničkog neprijatelja. U trenucima krize bezglavost postaje zločin prema partiji koji izaziva javnu odmazdu.

»Čitavo postojanje političke policije zavisi od ishoda ovog procesa!« Ovim rečima koje je Hinckeldey za vreme kelnskog suđenja pisao poslanstvu u London (vidi moj spis: *Gospodin Vogt*, str. 27¹), on je izdao tajnu komunističkog procesa. »Čitavo postojanje političke policije« nije samo postojanje i delatnost osoblja kome je ta specijalnost neposredno poverena. To je potčinjenost čitave vladine mašinerije, uračunavši sudove (vidi pruski Disciplinski zakon za sudske činovnike od 7. maja 1851^[288]) i štampu (vidi reptilske fondove^[355]) toj instituciji, onako kao što je celokupna država u Veneciji bila potčinjena državnoj inkviziciji. Političkoj policiji, paralizovanoj u Pruskoj za vreme revolucionarne bure, bila je potrebna reorganizacija, za koju je drugo francusko carstvo bilo i ostalo obrazac.

Posle propasti revolucije od 1848. nemački radnički pokret postojao je još samo u formi teorijske i u uske okvire saterane propagande, u čiju bezopasnost pruska vlada nije ni za trenutak posumnjala. Njoj je hajka na komuniste bila potrebna samo kao uvod u krstaški pohod reakcije protiv liberalne buržoazije, a sama buržoazija kalila je glavno oružje te reakcije, političku policiju, osuđivanjem radničkih predstavnika i oslobađanjem Hinckeldey-Stiebera. Tako je Stieber zaslužio svoje ritorske ostruge pred porotnicima u Kelnu. Stieber je tada bilo ime jedne podređene policijske individue u divljem lovu na povišenje plate i čina; sada Stieber znači neograničenu vlast političke policije u novom svetom prusko-nemačkom carstvu. On se, tako, u neku ruku pretvorio u moralnu ličnost, moralnu u figurativnom smislu, kao što je moralno biće na primer Rajhstag. Ali ovog puta politička policija ne puca na radnika da bi pogodila buržuja. Obrnuto. Baš u svojstvu diktatora nemačke liberalne buržoazije, Bismarck se smatra dovoljno jakim da radničku partiju otera s ovog sveta. Zato prema porastu veličine Stieber, nemački proletarijat može da meri napredak pokreta posle kelnskog komunističkog procesa.

¹ Izdanje iz 1860.

Nepogrešivost pape je prava šala u poređenju s nepogrešivošću političke policije. Pošto je u Pruskoj u toku niza decenija trpala u zatvor mlade usijane glave zbog toga što su se zanosili idejom o nemačkom jedinstvu, jedinstvenoj nemačkoj državi, nemačkom carstvu, ona ove godine trpa u haps čak stare ćelave glave koje odbijaju da se oduševljavaju tim božjim darovima. Danas se ona isto tako uzaludno muči da iskoreni *neprijatelje Rajha* kao onda njegove *prijatelje*. Evo ubedljivog dokaza da ona nije pozvana da stvara istoriju, pa bila to i istorija svade oko careve brade!

Sam komunistički proces u Kelnu jasno pokazuje nemoć državne vlasti u njenoj borbi protiv društvenog razvitka. Kraljevski pruski državni tužilac dokazivao je krivicu optuženih najzad time što su tajno širili antidržavne principe *Komunističkog manifesta*. A zar se, uprkos tome, ti isti principi dvadeset godina kasnije ne objavljuju u Nemačkoj sasvim javno? Zar oni ne odjekuju čak i s tribine Rajhstaga? Zar oni nisu u obliku *Programa Međunarodnog udruženja radnika*^[356] obišli ceo svet, uprkos svim vladinim poternicama? Društvo neće naći svoju ravnotežu dok se ne bude okretalo oko sunca rada.

U *Otkrićima* je rečeno na kraju: »*Jena!* . . . to je poslednja reč za vladu kojoj su potrebna takva sredstva da bi postojala i za društvo kome je potrebna takva vlada radi zaštite. To je poslednja reč kelnskog komunističkog procesa. . . *Jena!*«¹ Baš mi je to neko sjajno predskazivanje, smeška se prvi Treitschke na kog naideš, ponosno ukazujući na najnovije vojničko delo Pruske i na mauzerku. Meni je dovoljno da podsetim da postoji ne samo *unutrašnji Düppel*^[357] nego i *unutrašnja Jena*.^[306]

London, 8. januara 1875.

KARL MARX

¹ Vidi u ovom tomu, str. 388.

Friedrich Engels

Prilog istoriji »Saveza komunista«

[Predgovor novom izdanju Marxovih
»Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu« (1885)]

S osudom kelnskih komunista 1852. pala je zavesa na prvi period samostalnog nemačkog radničkog pokreta. Danas je taj period gotovo zaboravljen. Pa ipak je on trajao od 1836. do 1852, i pokret je, s obzirom na to da se u inostranstvu nalazilo mnogo nemačkih radnika, bio aktivan gotovo u svima kulturnim zemljama. I to nije sve. Današnji međunarodni radnički pokret u suštini je direktan nastavak tadašnjeg nemačkog radničkog pokreta, koji je bio *prvi međunarodni radnički pokret* uopšte i iz kog su proizišli mnogi ljudi koji su preuzeli rukovodeće uloge u Međunarodnom udruženju radnika. A teorijska načela koja je Savez komunista u *Komunističkom manifestu* od 1847.^[358] ispisao na svoju zastavu danas su najjače međunarodno vezivo celokupnog proleterskog pokreta Evrope i Amerike.

Za sada postoji za celovitu istoriju toga pokreta samo jedan glavni izvor. To je takozvana Crna knjiga: *Komunističke zavere XIX veka* od Wermuth-a i Stiebera, Berlin, dva dela, 1853. i 1854. Ovo pisanje, koje su satkala iz laži dva najbednija policijska nitkova našeg stoleća, krcato smišljenih falsifikata, još uvek služi svim nekomunističkim spisima kao osnovni izvor za ono doba.

Ono što ja ovde mogu dati samo je skica, pa i to samo ukoliko dolazi u obzir sam Savez; samo ono što je apsolutno potrebno za razumevanje *Otkrića*. Nadam se da će mi još biti dato da jednom obradim bogatu gradu za istoriju onog slavnog mladalačkog doba međunarodnog radničkog pokreta koju smo Marx i ja sakupili.

Iz demokratsko-republikanskog tajnog Saveza prognanih koji su nemački emigranti osnovali 1834. u Parizu, odvojili su se 1836. najekstremniji, većinom proleterski elementi i obrazovali nov tajni *Savez*

pravednih. Matični savez, u kome su ostali samo najdremljiviji elementi à la Jakob Venedey, ubrzo je sasvim zaspao: kad je policija 1840. nanižila nekoliko sekcija u Nemačkoj, on jedva da je bio još samo senka. Novi savez razvijao se, naprotiv, srazmerno brzo. U početku je on bio nemački izdanak francuskog radničkog komunizma, koji se nadovezivao na babuvističke uspomene i koji se nekako u isto vreme formirao u Parizu; zahtevana je zajednica dobara kao nužna konsekvencija »jednakosti«. Ciljevi su bili isti kao i ondašnjih pariskih tajnih društava: upola propagandno, upola zavereničko udruženje, pri čemu je Pariz ipak uvek važio kao centar revolucionarne akcije, mada nije nikako isključivana priprema eventualnih pučeva u Nemačkoj. Ali pošto je Pariz ostao odlučujuće bojno polje, Savez nije u ono vreme u stvari bio nešto više od nemačkog ogranka francuskih tajnih društava, naročito Blanquijeve i Barbès-ove Société des saisons¹, s kojom je postojala tesna povezanost. Francuzi su digli ustanak 12. maja 1839; sekcije Saveza koračale su zajedno s njima i bile su tako uvučene u zajednički poraz.

Od Nemaca su u prvom redu bili uhapšeni *Karl Schapper* i *Heinrich Bauer*; vlada Louis-a-Phillippe-a zadovoljila se time da ih posle dužeg držanja u zatvoru protera. Obojica odoše u London. Schapper, iz Vajlburga u Nassauu, koji je kao student šumarstva u Gisenu 1832. bio član zavere koju je skovao Georg Büchner^[359], sudelovao je 3. aprila 1833. u napadu na frankfurtsku policijsku stražu^[360], pobjegao u inostranstvo i učestvovao u februaru 1834. u Mazzinijevom pohodu na Savoju.^[215] Džinovskog rasta, odlučan i energičan, uvek spreman da stavi na kocku građansku egzistenciju i život, Schapper je bio uzor profesionalnog revolucionara i kao takav je tridesetih godina igrao izvesnu ulogu. Uprkos izvesnoj sporosti mišljenja, on nije bio nepriступaćan dubljem teorijskom razumevanju, što dokazuje već i njegov razvitak od »demagoga«^[181] u komunistu, i utoliko se upornije držao onoga što je jednom saznao. Baš zbog toga se njegova revolucionarna strast ponekad otimala njegovom razumu; ali on je uvek svoju grešku kasnije uvideo i otvoreno priznao. Bio je to potpun čovek, i ono što je uradio za osnivanje nemačkog radničkog pokreta ostaje nezaboravno.

Heinrich Bauer iz Franačke bio je obučar; živahan, bistar, duhovit čovečuljak, ali u čijem je sitnom telu bilo isto toliko lukavstva koliko i odlučnosti.

Stigavši u London, gde je Schapper, koji je u Parizu bio slovo-slađač, pokušao da se izdržava kao učitelj jezika, njih dvojica su ponovo uspostavili prekinute veze Saveza i pretvorili London u njegov centar. Tu im se, ako ne već i ranije u Parizu, pridružio *Joseph Moll*, časovničar iz Kelna, Herkul srednje veličine — on i Schapper su vrlo često pobednički odbranili vrata poneke dvorane od navale stotina protivnika, čovek koji je po energiji i odlučnosti u najmanju ruku bio ravan

¹ Društva godišnjih doba

toj dvojici svojih drugova, ali koji ih je duhovno prevazilazio. Ne samo što je bi rođeni diplomata, o čemu svedoče uspesi njegovih mnogobrojnih emiserskih putovanja, nego je i teorijskom shvatanju bio pristupačniji. Svu trojicu sam upoznao u Londonu 1843; oni su bili prvi revolucionarni proletari koji sam video; pa i ukoliko smo se onda u pojedinostima razlikovali u svojim gledištima — jer sam ja njihovom ograničenom komunizmu jednakosti* suprotstavljao tada priličnu dozu isto tako ograničene filozofske oholosti, ipak neću nikad zaboraviti impozantan utisak koji su ova tri prava čoveka učinila na mene, koji sam tada i sâm tek hteo da postanem čovek.

U Londonu, a u nešto manjoj meri i u Švajcarskoj, njima je išla naruku sloboda udruživanja i održavanja skupova. Već 7. februara 1840. osnovano je javno Nemačko udruženje za obrazovanje radnika⁽²⁹³⁾, koje još i danas postoji. Ovo udruženje je služilo Savezu kao izvor za vrbovanje novih članova, pa kako su tu, kao uvek, komunisti bili najaktivniji i najinteligentniji članovi Udruženja, to je bilo samo po sebi razumljivo što je rukovođenje Udruženjem bilo potpuno u rukama Saveza. Savez je uskoro imao u Londonu više opština ili, kako su se onda još zvale, »loža« [»Hütten«]. Ista ova kao dan jasna taktika sprovedena je u Švajcarskoj i drugde. Gde god su se mogla osnivati radnička udruženja, ona su iskorišćavana na isti način. Gde su zakoni to zabranjivali, išlo se u pevačke, gimnastičke i slične družine. Veza je uglavnom održavana preko članova Saveza, koji su stalno pristizali ili odlazili i koji su, gde je trebalo, fungirali kao emisari. I u jednom i u drugom pogledu Savezu je živo pomogla mudrost vlada, koje su proterivale svakog nepoželjnog radnika — a to je u devet od deset slučajeva bio član Saveza — i time ga pretvarale u emisara.

Obnovljeni Savez bio se znatno proširio. Naročito su u Švajcarskoj *Weitling*, *August Becker* (vrlo značajna glava, ali koji je propao zbog nedostatka unutrašnje čvrstine, kao i toliki Nemci) i drugi, stvorili jaku organizaciju, koja je, više ili manje, ispovedala *Weitlingov* komunistički sistem. Nije ovde mesto za kritiku *Weitlingovog* komunizma. Ali o značaju tog komunizma kao prvog samostalnog teorijskog koraka nemačkog proletarijata ja još danas potpisujem *Marxove* reči iz *pariskog* lista »Vorwärts«⁽³⁶¹⁾ iz 1844: »Gde (nemačka) buržoazija — računajući i njene filozofe i naučnike — može da pokaže delo koje bi u pogledu emancipacije buržoazije — političke emancipacije — bilo slično *Weitlingovim Garantijama harmonije i slobode?* Ako se trezvena, tiha osrednjost nemačke političke literature uporedi s ovim neuporedivim i briljantnim debitovanjem nemačkih radnika; ako se ove *džinovske dečje cipele proletarijata* uporede s patuljastim iznošenim političkim cipelama buržoazije, onda se *Pepeljugi* mora proréci *atletska*

* Pod komunizmom jednakosti razumem, kako sam već rekao, samo onaj komunizam koji se isključivo ili pretežno oslanja na zahtev za jednakošću.

figura.« Ta atletska figura stoji danas pred nama, iako još ni izdaleka nije izrasla.

I u Nemačkoj su postojale mnoge sekcije, po prirodi stvari prolaznijeg karaktera; ali one koje su se stvarale više su vredele od onih koje su propadale. Policija je tek posle sedam godina, krajem 1846, otkrila u Berlinu (Mentel) i Magdeburgu (Beck) trag Saveza, a da nije bila kadra da ide dalje po tom tragu.

U Parizu je Weitling, koji je još 1840. tamo živeo, takođe ponovo okupio rasturene elemente pre no što je otišao u Švajcarsku.

Jezgro Saveza bili su krojači. Nemačkih krojača bilo je svuda, u Švajcarskoj; u Londonu, u Parizu. U ovom poslednjem gradu nemački jezik je u toliko meri vladao u toj poslovnoj grani da sam 1846. tamo poznao jednog norveškog krojača koji je iz Dronthajma doplovio direktno u Francusku i koji za osamnaest meseci nije naučio gotovo nijednu francusku reč, ali je odlično naučio nemački. Od pariskih opština dve su 1847. bile sastavljene pretežno od krojača, a jedna od stolara za pokućstvo.

Otkako je težište preneto iz Pariza u London izbio je u prvi plan jedan nov momenat: od nemačkog, Savez je postepeno postajao *internacionalan*. U Radničkom udruženju našli su se zajedno pored Nemaca i Švajcaraca i pripadnici svih onih narodnosti koje su se za sporazumevanje sa strancima služile pretežno nemačkim jezikom, dakle osobito Skandinavci, Holandani, Mađari, Česi, Južni Sloveni, pa i Rusi i Alzašani. Godine 1847. bio je, između ostalih, redovan gost i jedan engleski gardijski grenadir u uniformi. Udruženje se ubrzo nazvalo *Komunističko udruženje za obrazovanje radnika*, a na članskim kartama pisalo je: »Svi su ljudi braća«, bar na dvadeset jezika, mada ovde-ondje ne bez neke jezičke greške. Kao i javno Udruženje, tako je i tajni Savez uskoro dobio više internacionalan karakter; isprva još u izvesnom ograničenom smislu: ograničenom praktično različitom narodnošću članstva, teorijski — shvatanjem da svaka revolucija, da bi pobedila, mora biti evropska. Dalje se još nije išlo, ali osnova je bila data.

S francuskim revolucionarima održavana je tesna veza preko londonskih emigranata, saboraca od 12. maja 1839. Isto tako i s radikalnijim Poljacima. Zvanična poljska emigracija, kao i Mazzini, bila je, razume se, više protivnik nego saveznik. Engleski čartisti bili su zbog specifičnog engleskog karaktera svog pokreta ostavljeni po strani kao nerevolucionarni. S njima su londonski rukovodioci Saveza došli tek kasnije u vezu preko mene.

Inače se karakter Saveza izmenio tokom događaja. Iako se još uvek — i tada s punim pravom — gledalo na Pariz kao na revolucionarnu metropolu, ipak se već bilo izišlo iz zavisnosti od pariskih zaverenika. Proširenje Saveza podiglo je njegovu samosvest. Osećalo se da se u nemačkoj radničkoj klasi hvata sve više korena i da su nemački radnici istorijski pozvani da nose zastavu ispred radnika evropskog seve-

ra i istoka. U Weitlingu se imao komunistički teoretičar, koji se tada smelo mogao staviti uz bok njegovim tadašnjim francuskim takmacima. Najzad, iskustvo od 12. maja donelo je pouku da zasad nema više ništa od pučističkih pokušaja. Pa iako se i dalje svaki događaj tumačio kao znak predstojeće bure, iako su u celini zadržani stari, upola zaverenički statuti, to je uglavnom trebalo pripisati starom revolucionarnom prkosu, koji je već počeo da dolazi u sukob s dubljim poimanjem koje se nametalo.

Nasuprot tome, socijalna doktrina Saveza, ma koliko da je bila neodređena, imala je jedan vrlo veliki nedostatak, ali nedostatak koji je imao koren u samim društvenim odnosima. Članovi, ukoliko su uopšte bili radnici, bili su gotovo isključivo zanatski radnici. Čovek koji je njih eksploatisao bio je čak i u velikim svetskim gradovima većinom samo kakav mali majstor. I eksploatacija velikog krojačkog posla, sada takozvane konfekcije, putem pretvaranja krojačkog zanata u kućnu industriju za račun nekog krupnog kapitaliste, bila je u to vreme čak i u Londonu tek u začetku. S jedne strane eksploatator tih zanatskih radnika bio je mali majstor, a s druge strane oni su se svi nadali da će na kraju krajeva i sami postati mali majstori. A pored toga, tadašnji nemački zanatski radnici bili su opterećeni još masom nasledenih esnafskih shvatanja. Ni oni sami još nisu bili pravi proletari, već samo privesak sitne buržoazije koji je tada prelazio u moderni proletarijat i koji još nije stajao u direktnoj suprotnosti prema buržoaziji, tj. prema krupnom kapitalu. Zato im služi na najveću čast što su bili u stanju da instinktivno anticipiraju svoj budući razvitak i da se konstituišu kao partija proletarijata, mada još ne potpuno svesno. Ali je isto tako bilo neizbežno da im njihove stare zanatlijske predrasude na svakom koraku podmeću nogu čim je trebalo u pojedinostima kritikovati postojeće društvo, tj. ispitivati ekonomske činjenice. I ja ne verujem da je tada u čitavom Savezu bilo ma i jednoga čoveka koji je ikada pročitao neku knjigu o ekonomiji. Ali to nije mnogo smetalo; »jednakost«, »bratstvo«, »pravda« privremeno su pomagali da se prebrodi svaka teoretska teškoća.

U međuvremenu se razvio pored komunizma Saveza i Weitlinga jedan drugi, bitno drukčiji komunizam. Ja sam u Mančesteru došao do tako reći otopljivog saznanja da su ekonomske činjenice, koje u dotadašnjoj istoriografiji nisu igrale nikakvu ulogu ili je njihova uloga potcenjivana, bar u savremenom svetu odlučujuća istorijska sila; da one sačinjavaju osnovu za nastanak današnjih klasnih suprotnosti; da ove klasne suprotnosti, u zemljama gde su se one blagodareći krupnoj industriji potpuno razvile, dakle naročito u Engleskoj, predstavljaju sa svoje strane osnovu formiranja političkih partija, vođenja partijskih borbi, a s tim i cele političke istorije. Marx ne samo da je bio došao do istog shvatanja nego ga je već u »Nemačko-francuskim godišnjacima« (1844) uopštio u tom pravcu da država uopšte ne uslovljava i ne reguliše buržoasko društvo, već da stvar stoji obrnuto i da,

prema tome, politiku i njenu istoriju treba objašnjavati ekonomskim odnosima i njihovim razvitkom, a ne obrnuto. Kad sam u leto 1844. posetio Marxa u Parizu, pokazalo se da smo potpuno saglasni u svim oblastima teorije, i otada datira naš zajednički rad. Kad smo se u proleće 1845. ponovo sastali u Briselu, Marx je iz gornjih osnova u glavnim crtama bio već potpuno razvio svoju materijalističku teoriju istorije, i mi se dadosmo na to da novi način gledanja do koga smo došli detaljno razradimo u najrazličnijim pravcima.

Ali ovo otkriće, koje je izvršilo prevrat u istorijskoj nauci i koje je, kako se vidi, uglavnom Marxovo delo, u kome ja sebi mogu da pripisem samo mali udeo, bilo je od neposredne važnosti za radnički pokret onog vremena. Sada komunizam kod Francuza i Nemaca i čartizam kod Engleza nisu više izgledali kao nešto slučajno, nešto što je isto tako moglo i da ne bude tu. Sada su se ti pokreti pokazivali kao pokret savremene ugnjetene klase, proletarijata, kao više ili manje razvijeni oblici njene istorijski nužne borbe protiv vladajuće klase, buržoazije; kao oblici klasne borbe, ali klasne borbe koja se od svih ranijih klasnih borbi razlikuje po tome što današnja ugnjetena klasa, proletarijat, ne može sebe da oslobodi a da u isto vreme ne oslobodi celo društvo od podele na klase, a s tim i od klasnih borbi. Sada komunizam više nije značio ispredanje što savršenijeg društvenog ideala pomoću fantazije, nego shvatanje prirode, uslova i opštih ciljeva borbe proletarijata koji iz njih proizlaze.

Mi, međutim, nikako nismo smatrali da nove naučne rezultate treba u debelim knjigama došapnuti isključivo »učenom« svetu. Naprotiv. Mi smo obojica već duboko ušli u politički pokret, imali smo među obrazovanim ljudima, naročito zapadne Nemačke, izvestan broj pristalica i široke veze s organizovanim proletarijatom. Bili smo dužni da naučno obrazložimo svoje poglede; ali je isto toliko i za nas bilo važno da za svoje uverenje pridobijemo evropski i pre svega nemački proletarijat. Čim smo bili načisto sa samima sobom, dali smo se na posao. U Briselu smo osnovali jedno nemačko radničko udruženje i osvojili list »Deutsche Brüsseler Zeitung«^[362], koji je ostao naš organ do februarske revolucije. S revolucionarnim delom engleskih čartista održavali smo veze preko Juliana Harneya, urednika centralnog organa tog pokreta, lista »The Northern Star«^[363], u kome sam ja saradivao. Isto tako smo bili u nekoj vrsti kartela s briselskim demokratima (Marx je bio potpredsednik Demokratskog društva^[364]) i s francuskim socijal-demokratima iz lista »La Réforme«^[189], kojem sam ja slao vesti o engleskom i nemačkom pokretu. Ukratko, naše veze s radikalnim i proleterskim organizacijama i organima štampe bile su kakve su se mogle samo poželeti.

Sa Savezom pravednih stajali smo ovako. Postojanje Saveza, bilo nam je, naravno, poznato; 1843. ponudio mi je Schapper da stupim u Savez, što sam tada, razume se, odbio. Ali mi smo ostali u stalnoj prepisci ne samo s Londoncima nego smo u još tešnjoj vezi bili s

dr Ewerbeckom, tadašnjim rukovodiocem pariskih opština ove organizacije. Ne mešajući se u unutrašnje stvari Saveza, mi smo ipak bili obaveštavani o svakom važnom događaju. S druge strane, mi smo usmeno, preko pisama i preko štampe uticali na teorijske poglede najistaknutijih članova Saveza. Tome su služili i razni litografsani cirkulari koje smo u posebnim prilikama, kad se radilo o unutrašnjim pitanjima komunističke partije koja se stvarala, slali u svet svojim prijateljima i dopisnicima. U njima je ponekad stavljan na tapet i sam Savez. Tako je jedan mladi vestfalski student, Hermann Kriege, koji je otišao u Ameriku, istupio tamo kao emisar Saveza, udružio se s budalastim Harrooom Harringom da bi pomoću Saveza prevrnuo tumbe Južnu Ameriku, osnovao list^[365], u kome je u ime Saveza propovedao neki sladunjavo-sentimentalni komunizam, koji počiva na »ljubavi« i koji je prepun ljubavi. Protiv ovoga smo udarili u jednom cirkularu, čije dejstvo nije izostalo. Kriege je iščezao s pozornice Saveza.

Kasnije je u Brisel došao Weitling. Ali on više nije bio naivni mladi krojački kalfa, koji, diveći se sopstvenoj darovitosti, nastoji da sebi objasni kako bi to imalo da izgleda komunističko društvo. On je bio veliki čovek koga su zbog njegove superiornosti progonili zavidljivci, čovek koji je svuda video suparnike, potajne neprijatelje, zamke; prorok gonjen od zemlje do zemlje koji u džepu nosi gotov recept za ostvarenje neba na zemlji i uobražava da svako nastoji da mu taj recept ukrade. On se već u Londonu posvađao s ljudima iz Saveza, a i u Briselu, gde su se naročito Marx i njegova žena odnosili prema njemu s gotovo natčovečanskim strpljenjem, nije mogao ni s kim da se složi. Tako je uskoro zatim pošao u Ameriku da tamo pokuša da dela kao prorok.

Sve ove okolnosti doprinele su tome da se izvrši tihi prevrat u Savezu, naročito među njegovim londonskim rukovodiocima. Nedovoljnost dotadašnjih ideja komunizma, i to kako francuskog primitivnog komunizma jednakosti tako i Weitlingovog, postajala im je sve jasnija. Weitlingov pokušaj da komunizam svede na prvobitno hrišćanstvo — ma koliko da u njegovom *Jevandelju siromašnog grešnika* ima genijalnih pojediniosti — bio je doveo u Švajcarskoj do toga da pokret velikim delom dopadne prvo u ruke budala kao što je bio Albrecht, a onda koristoljubivih proroka-šarlatana kao što je bio Kuhlmann. »Istinski socijalizam«, koji su propovedali neki beletristi — prevod francuskih socijalističkih fraza na iskvaren hegelovsko-nemački jezik i sentimentalno maštanje o ljubavi (vidi odeljak o nemačkom ili »istin-skom« socijalizmu u *Komunističkom manifestu*) — a u Savez ga uneli Kriege i čitanje dotičnih spisa, morao je starim revolucionarima iz Saveza postati odvratan već zbog svoje ljigave nemoći. Pred neodrživošću dotadašnjih teorijskih predstava, pred zastranjivanjima u praksi koja su iz toga proizlazila, u Londonu se sve više i više uvidalo da smo Marx i ja u pravu s našom novom teorijom. Tom uvidanju je nesumnjivo doprinela činjenica što su se među londonskim vođama sada

nalazila dva čoveka koji su po sposobnosti za teorijsko saznanje stajali znatno iznad pomenutih: slikar-minijaturist Karl Pfänder iz Hajlbrona i krojač Georg Eccarius iz Tiringije*.

Ukratko, u proleće 1847. pojavio se Moll u Briselu kod Marxa, a odmah zatim kod mene u Parizu, da nas u ime svojih drugova više puta zamoli da stupimo u Savez. Oni su, rekao je, isto toliko uvereni u opštu ispravnost našeg načina mišljenja koliko i u potrebu da se Savez oslobodi starih zavereničkih tradicija i oblika delovanja. Ako hoćemo da stupimo u Savez, pružice nam se prilika da na njegovom kongresu izložimo svoj kritički komunizam u jednom manifestu, koji će zatim biti objavljen kao manifest Saveza; a isto tako moći ćemo sa svoje strane doprineti da se zastarela organizacija Saveza zameni novom, savremenom i svrshodnom organizacijom.

Mi nismo sumnjali u to da je nemačkoj radničkoj klasi već radi propagande potrebna organizacija i da ta organizacija, ukoliko nije čisto lokalnog karaktera, čak i izvan Nemačke može da bude samo tajna. A upravo takva organizacija bio je Savez. Ono što smo mi dotad zamerili Savezu sada su sami njegovi predstavnici napustili kao pogrešno; nas su čak pozvali da saradujemo u njegovoj reorganizaciji. Zar smo mogli reći *ne*? Svakako nismo. Mi smo, dakle, stupili u Savez, Marx je u Briselu stvorio jednu opštinu Saveza od naših bližih prijatelja, dok sam ja posetio tri njegove pariske opštine.

U leto 1847. održan je prvi kongres Saveza u Londonu, na kome je W. Wolff zastupao briselske, a ja pariske opštine. Tu je najpre izvršena reorganizacija Saveza. Sve što je još bilo preostalo od starih mističnih naziva iz zavereničkog vremena bilo je sad uklonjeno; Savez se organizovao u opštine, okruge, rukovodeće okruge, Centralnu upravu i kongres i tada se nazvao »Savez komunista«. »Svrha Saveza je obaranje buržoazije, vladavina proletarijata, ukidanje starog, na klasnim suprotnostima zasnovanog buržoaskog društva i osnivanje novog društva bez klasa i bez privatne svojine« — tako glasi prvi član Statuta. Sama organizacija bila je skroz demokratska, s izabranim i stalno smenjivim forumima. Već time je bio zatvoren put svim prohtevima za zavereništvom koji traže diktaturu, a Savez je — bar za obična mirna vremena — pretvoren u čisto propagandno udruženje. Ovaj novi statut — toliko se sada demokratski postupalo — bio je podnet opštinama na diskusiju, zatim je na Drugom kongresu još jednom pretresen i na njemu konačno usvojen 8. decembra 1847. Odštampan je kod Wermuth-a i Stiebera, I, str. 239, prilog X.

* Pfänder je umro u Londonu pre otprilike osam godina. On je bio osobito fina glava, duhovit, ironičan, dijalektičan. Eccarius je, kao što je poznato, kasnije bio dugogodišnji generalni sekretar Međunarodnog udruženja radnika, u čijem su Generalnom veću, između ostalih, sedeli ovi stari članovi Saveza: Eccarius, Pfänder, Leßner, Lochner, Marx i ja. Eccarius se kasnije posvetio isključivo engleskom sindikalnom pokretu.

Drugi kongres održan je krajem novembra i početkom decembra iste godine. Na njemu je bio prisutan i Marx, koji je u dužoj debati — kongres je trajao najmanje deset dana — branio novu teoriju. Najzad su otklonjene svaka protivrečnost i sumnja, nova načela bila su usvojena jednoglasno, a Marx i ja dobili smo nalog da sastavimo manifest. To smo učinili odmah posle kongresa. Nekoliko nedelja pre februarske revolucije poslali smo ga u London da se štampa. Otada je obišao ceo svet, preveden je gotovo na sve jezike i služi još i danas kao rukovodna nit proleterskog pokreta u najrazličitijim zemljama. Umesto starog mota Saveza: »Svi ljudi su braća«, uzet je borbeni poziv: »Proleterii svih zemalja, ujedinite se!«, koji je otvoreno proglasio internacionalni karakter borbe. Sedamnaest godina kasnije odjeknula je ova deviza svetom kao bojni poklič Međunarodnog udruženja radnika, a danas ju je borbeni proletarijat svih zemalja ispisao na svojoj zastavi.

Izbila je februarska revolucija. Odmah je dotadašnja londonska Centralna uprava prenela svoja ovlašćenja na rukovodeći okrug Brisel. Ali ova odluka stigla je u času kad je u Briselu već vladalo pravo opasno stanje i kad se specijalno Nemci više nigde nisu smeli okupljati. Mi smo svi hteli baš da krenemo za Pariz, i tako je nova Centralna uprava takođe odlučila da se raspusti, da sva svoja ovlašćenja prenese na Marxa i da ga ovlasti da u Parizu odmah obrazuje novu Centralnu upravu. Tek što su se razišla petorica koja su donela taj zaključak¹ (3. marta 1848), kad policija upade u Marxov stan, uhapsi ga i prisili da sutradan otputuje u Francusku, kuda je upravo hteo da pođe.

U Parizu smo se opet skoro svi sastali. Tamo je sastavljen i sledeći dokumenat², sa potpisima članova nove Centralne uprave, koji je rasturen po celoj Nemačkoj i iz kojeg još i danas mnogi može nešto da nauči:

»Zahtevi Komunističke partije u Nemačkoj

1. Cela Nemačka proglašava se jedinstvenom, nedeljivom republikom.

3. Narodni predstavnici dobijaju platu, da bi i radnik mogao sedeti u parlamentu nemačkog naroda.

4. Opšte naoružanje naroda.

7. Vladarska i druga feudalna imanja, svi rudnici, majdani itd. pretvaraju se u državno vlasništvo. Na tim imanjima vodiće se zemljoradnja u krupnim razmerama i najsavremenijim pomoćnim sredstvima nauke u korist cele zajednice.

8. Hipoteke na seljačka imanja proglašavaju se za državno vlasništvo. Kamate na te hipoteke seljaci plaćaju državi.

9. U krajevima gde je razvijeno zakupništvo, zemljišna renta ili zakupnina plaćaju se državi kao porez.

¹ Vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 507. — ² Vidi u 8. tomu ovog izdanja; Engels ovde daje samo izvode iz »Zahteva«.

11. Sva transportna sredstva: železnice, kanale, parobrode, puteve, pošte itd. uzima država u svoje ruke. Ona se pretvaraju u državno vlasništvo i stavljaju besplatno na raspolaganje neimućnoj klasi.

14. Ograničenje prava nasleđa.

15. Uvođenje visokog progresivnog oporezivanja i ukidanja poreza na predmete potrošnje.

15. Osnivanje nacionalnih radionica. Država garantuje svim radnicima egzistenciju i zbrinjava one koji nisu sposobni za rad.

17. Opšte, besplatno narodno obrazovanje.

U interesu je nemačkog proletarijata, sitnog građanstva i sitnog seljaštva da svom energijom rade na sprovođenju gornjih mera. Jer samo ostvarenjem tih mera mogu milioni koje je dosad u Nemačkoj eksploatisao mali broj ljudi i koje će pokušavati da i dalje drži u potlačenosti, doći do svojih prava i do one moći koja im kao proizvođačima svega bogatstva pripada.

Komitet:

Karl Marx, Karl Schapper, H. Bauer, F. Engels, J. Moll, W. Wolff

U Parizu je tada vladala manija revolucionarnih legija. Španci, Italijani, Belgijanci, Holandani, Poljaci, Nemci skupljali su se u odrede da bi oslobodili svoje otadžbine. Nemačku legiju vodili su Herwegh, Bornstedt, Börnstein. Pošto su odmah posle revolucije svi strani radnici ne samo ostali bez zaposlenja nego ih je i publika kinjila, priliv u te legije bio je jak. Nova vlada videla je u njima sredstvo koje joj omogućava da se otrese stranih radnika i odobrila im je l'étape du soldat, tj. konačišta i dodatak od 50 santima dnevno za marš do granice, gde je zatim, vazda do suza ganuti ministar spoljnih poslova, slatko-rečivi Lamartine, već nalazio priliku da ih izda njihovim vladama.

Mi smo se najodlučnije usprotivili tom igranju revolucije. Usred tadašnjeg vrenja Nemačke navlačiti na nju invaziju, koja bi prinudno uvezla revoluciju sa strane, značilo je podmetnuti nogu revoluciji u samoj Nemačkoj, ojačati vlade, a same legionare — za ovo je jemčio Lamartine — predati bez odbrane u ruke nemačkih trupa. A kad je zatim revolucija pobedila u Beču i Berlinu, legija je izgubila svaku svrhu; ali pošto se jednom počelo, teralo se dalje.

Osovali smo nemački komunistički klub, u kome smo radnike savetovali da ne stupaju u legiju, ali da se pojedinačno vraćaju u domovinu i da tamo rade za pokret. Naš stari prijatelj Flocon, koji je bio član privremene vlade, izdejstvovao je za radnike koje smo mi slali iste povlastice za putovanje koje su bile obećane legionarima. Tako smo poslali natrag u Nemačku tri do četiri stotine radnika, a među njima veliku većinu članova Saveza.

Kao što se lako moglo predvideti, Savez se pokazao kao odveć slaba poluga prema pokretu narodnih masa koji je tada izbio. Tri četvrtine članova Saveza koju su ranije živeli u inostranstvu promenili su boravište vrativši se u domovinu; njihove dotadašnje opštine bile

su usled toga većinom raspuštene; oni su izgubili svaki kontakt sa Savezom. Jedan deo ambicioznijih među njima nije ni tražio da ga ponovo uspostavi, već je svaki od njih u svom mestu počeo da stvara mali separatni pokret za svoj račun. Najzad, prilike u svakoj pojedinoj državici, pokrajini, svakom gradu bile su tako različite da bi Savez mogao da daje samo sasvim opšte direktive, a one su se mnogo bolje širile preko štampe. Ukratko, od trenutka kad su prestali uzroci koji su tajni Savez činili nužnim, prestao je da nešto znači i tajni Savez kao takav. A ovo je najmanje moglo da iznenadi ljude koji su s tog tajnog Saveza upravo bili uklonili poslednju senku konspiratorskog karaktera.

Ali sada se pokazalo da je Savez bio odlična škola revolucionarne delatnosti. Na Rajni, gde je list »Neue Rheinische Zeitung«⁽⁴³⁾ bio čvrst centar, u Nasauu, Rajnskom Hesenu itd., svuda su članovi Saveza stajali na čelu najprogresivnijeg demokratskog pokreta. Isto tako je bilo i u Hamburgu. U južnoj Nemačkoj smetnju je predstavljala nadmoć malogradanskih demokratskih elemenata. U Breslavi je Wilhelm Wolff uspešno radio do u leto 1848; on je u Šleziji dobio i mandat kao kandidat za Frankfurtski parlamenat. Najzad, u Berlinu je slovo-sлагаč Stephan Born, koji je delovao u Briselu i Parizu kao aktivan član Saveza, osnovao »Radničko bratstvo«, koje se prilično raširilo i postojalo do 1850. Born, vrlo darovit mlad čovek, ali kome se odviše žurilo da postane politička veličina, »zbratimio« se sa svakojakim svetom samo da bi okupio oko sebe gomilu, a nije nikako bio od onih ljudi koji mogu uneti jedinstvo u suprotne tendencije, svetlost u kaos. Stoga se u zvaničnim publikacijama tog udruženja pogledi koje zastupa *Komunistički manifest* preplicu s uspomnama na esnafstvo i s esnafskim željama, fragmentima shvatanja Louis-a Blanc-a i Proudhona, protekcionizmom itd.; uklatko, htelo se svima ugoditi. Specijalno su organizovani štrajkovi, sindikati i proizvođačke zadruge, a zaboravljalo se da se pre svega radilo o tome da se političkim poredama najpre osvoji polje na kome se takve stvari jedino i mogu trajno sprovesti. Kad su zatim pobede reakcije učinile da rukovodioci »Bratstva« oseće potrebu da direktno uđu u revolucionarnu borbu, konfuzna masa koju su oko sebe okupili ostavila ih je, razume se, na cedilu. Born je učestvovao 1849. u majskom ustanku u Drezdenu i srečno je umakao. A »Radničko bratstvo« ostalo je po strani od velikog političkog pokreta proletarijata kao čisto separatan Savez, koji je najvećim delom postojao samo na papiru i igrao tako podređenu ulogu da je reakcija tek 1850. našla za potrebno da ga uguši, a njegove ogranke koji su i dalje postojali — tek nekoliko godina posle toga. Born, koji se u stvari zove Buttermilch, nije postao politička veličina, nego mali švajcarski profesor, koji više ne prevodi Marxa na jezik esnaflija, već blagog Renana na svoj sopstveni sladunjavi nemački jezik.

S 13. junom 1849. u Parizu, s porazom nemačkih majskih ustanaka i ugušenjem mađarske revolucije od strane Rusa bio je završen

veliki period četrdesetosmaške revolucije. Ali time još pobeda reakcije nikako nije bila konačna. Nametala se reorganizacija rasturenih revolucionarnih snaga, a time i Saveza. Prilike opet, kao i pre 1848, nisu dozvoljavale nikakvu javnu organizaciju proletarijata; trebalo se, dakle, opet organizovati tajno.

U jesen 1849. okupio se veći deo članova ranijih centralnih uprava i kongresâ ponovo u Londonu. Nije bilo još samo Schappera, koji je sedeo u zatvoru u Visbadenu, ali je i on došao kad ga je sud u proleće 1850. oslobodio, i Molla. Moll je, pošto je svršio niz najopasnijih misija i agitacionih putovanja — na kraju je usred pruske vojske u Rajnskoj provinciji vrbovao tobđžije-vozare za falačku artiljeriju — stupio u besansonsku radničku četu Willichovog korpusa i poginuo u borbi kod Murge, ispred rotenfelskog mosta, pogođen metkom u glavu. Ali zato je došao Willich. Willich je bio jedan od onih komunista po osećanju na kakve se u zapadnoj Nemačkoj posle 1845. prilično često nailazilo, pa je već zbog toga bio u instinktivnoj, potajnoj suprotnosti prema našem kritičkom pravcu. Ali on je bio više od toga, on je bio potpun prorok, uveren u svoju ličnu misiju kao predodređeni oslobodilac nemačkog proletarijata, a kao takav bio je direktni pretendent ne samo na vojničku, nego i na političku diktaturu. Tako se ranohrišćanskom komunizmu, koji je ranije propovedao Weitling, pridružila neka vrsta komunističkog islama. Ali se propaganda ove nove religije isprva ograničavala na emigrantsku kasarnu kojom je komandovao Willich.

Savez je, dakle, bio reorganizovan, bila je izdata poruka od marta 1850¹, a Heinrich Bauer poslat u Nemačku kao emisar. Poruka, koju smo redigovali Marx i ja, i danas ima značaja, jer je sitnoburžoaska demokratija i sada ona partija koja prilikom sledećeg evropskog potresa, kome uskoro pada rok (vremenski razmaci između evropskih revolucija: 1815, 1830, 1848-1852, 1870, iznose u našem stoleću 15 do 18 godina), bezuslovno mora u Nemačkoj prva doći na vlast kao spasilac društva od komunističkih radnika. Štošta od onoga što je tamo rečeno važi, dakle, i danas. Misija Heinricha Bauera bila je krunisana potpunim uspehom. Mali veseli obuçar bio je rođeni diplomata. On je vratio u aktivnu organizaciju bivše članove Saveza, koji su delom bili postali neaktivni, delom operisali za svoj račun, a vratio je specijalno i tadašnje vođe »Radničkog bratstva«. Savez je počeo da igra dominantnu ulogu u radničkim, seljačkim i gimnastičkim udruženjima u mnogo većoj meri nego pre 1848, tako da je već naredna poruka upućena opštinama, koja je sledila tri meseca posle prethodne, u junu 1850², mogla konstatovati da je student Schurz iz Bona (kasnije američki bivši ministar), koji je putovao po Nemačkoj u interesu sitnoburžoaske demokratije, »sve upotrebljive snage zatekao već u rukama Saveza«. Savez je neo-

¹ Vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 203-211. — ² Isto, str. 256-261.

sporno bio jedina revolucionarna organizacija koja je u Nemačkoj imala neki značaj.

Ali čemu je ta organizacija trebalo da posluži, to je bitno zavisilo od toga hoće li se ostvariti izgledi za nov polet revolucije. A to je u toku 1850. godine postajalo sve neverovatnije, čak nemogućnije. Industrijska kriza od 1847, koja je pripremila revoluciju od 1848, bila je prebrođena; otpočeo je nov, dotle neviden period industrijskog prosperiteta; svakome ko je imao oči da gleda i ko se njima poslužio moralo je biti jasno da je revolucionarna bura od 1848. postepeno jenjavala.

»Pri tom opštem prosperitetu, kad se proizvodne snage buržoaskog društva razvijaju toliko bujno koliko je to uopšte moguće u okviru buržoaskih odnosa o stvarnoj revoluciji ne može biti ni govora. Takva revolucija je moguća samo u periodima u kojima ova dva faktora, moderne proizvodne snage i buržoaski oblici proizvodnje, dolaze u međusobnu protivrečnost. Razne svade u koje se sada upuštaju predstavnici pojedinih frakcija kontinentalne Stranke reda, i u kojima jedni druge kompromituju, nikako ne vode novim revolucijama, već, naprotiv, te svade su moguće samo zato što je osnova društvenih odnosa u ovom momentu veoma sigurna i — što reakcija ne zna, sasvim buržoaska. O nju će se razbiti, svi pokušaji reakcije da sputa buržoaski razvitak, kao i sve moralno negodovanje i sve vatrene proklamacije demokrata.« Tako smo Marx i ja pisali u »Pregledu od maja do oktobra 1850« u listu »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«, sveska V i VI, Hamburg 1850, str. 153¹.

Ovo trezveno shvatanje situacije bilo je za mnoge ljude jeres u vreme kad su se u Londonu Ledru-Rollin, Louis Blanc, Mazzini, Kossuth, a od manjih nemačkih svetlosti Ruge, Kinkel, Goegg i kako su se sve zvali, u gomilama skupljali u buduće privremene vlade, ne samo svaki za svoju zemlju, nego i za čitavu Evropu, i kad se radilo samo još o tome da se potreban novac dobije iz Amerike kao zajam za revoluciju pa da se začas ostvari evropska revolucija zajedno s raznim republikama, koje se s njom same po sebi razumeju. Ko se može čuditi što je u to upao čovek kao što je Willich, i što je i Schappera zalepila njegova stara revolucionarna strast; što je većina londonskih radnika, pretežno emigranata, pošla za njima u tabor buržoaskih demokrata koji »prave revoluciju«? Ukratko, uzdržljivost koju smo mi zastupali nije bila po čudi tim ljudima; trebalo se dati na pravljenje revolucije, a mi smo se tome najodlučnije oduprli. Došlo je do rascepa, a ostalo se može pročitati u *Otkrićima*. Onda je došlo hapšenje prvo Nothjunga, zatim Haupta u Hamburgu, koji je postao izdajnik odajući imena članova kelnske Centralne uprave. Trebalo je da on bude glavni svedok u procesu, ali njegovi rodaci nisu hteli da dožive tu sramotu,

¹ Vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 372.

pa su ga otpremili u Rio de Žaneiro, gde se kasnije smestio kao trgovac i, u znak priznanja njegovih zasluga, imenovan je najpre za pruskog, a zatim za nemačkog generalnog konzula. Sada je opet u Evropi.*

Radi boljeg razumevanja onog što sledi, dajem spisak optuženih u kelnskom procesu: 1) P. G. Röser, duvanski radnik; 2) Heinrich Bürgers, kasnije umro kao poslanik progresivne partije landtaga; 3) Peter Nothjung, krojač, umro pre nekoliko godina kao fotograf u Breslavi; 4) W. J. Reiff; 5) dr Hermann Becker, sada gradonačelnik Kelna i član Gornjeg doma; 6) dr Roland Daniels, lekar, umro nekoliko godina posle procesa od sušice koju je dobio u zatvoru; 7) Karl Otto, hemičar; 8) dr Abraham Jacobi, sada lekar u Njujorku; 9) dr J. J. Klein, sada lekar i gradski odbornik u Kelnu; 10) Ferdinand Freiligrath, koji je već tada bio u Londonu; 11) J. L. Ehrhard, trgovački pomoćnik; 12) Friedrich Leßner, krojač, sada u Londonu. Od ove dvanaestorice bili su posle javnog pretresa pred porotnicima, koji je trajao od 4. oktobra do 12. novembra 1852, osuđeni za pokušaj veleizdaje: Röser, Bürgers i Nothjung na po šest godina tvrdavskog zatvora, Reiff, Otto i Becker na po pet, a Leßner na tri godine; Daniels, Klein, Jacobi i Ehrhard bili su oslobođeni.

S kelnskim procesom završava se prvi period nemačkog komunističkog radničkog pokreta. Neposredno posle osude raspustili smo naš Savez; nekoliko meseci posle toga usnuo je večnim snom i Willich-Schapperov Sonderbund¹.

Čitav ljudski vek deli nas od onog vremena. Ona je Nemačka bila zemlja zanata i kućne radinosti koja počiva na ručnom radu; sada je to velika industrijska zemlja, koja se još nalazi u stalnom industrijskom preobražavanju. Ona su se pojedinačno morali tražiti radnici koji su razumevali svoj položaj kao radnika i svoju istorijsko-ekonomsku suprotnost prema kapitalu, jer je i sama ta suprotnost tek bila u začetku. Danas mora celokupni nemački proletarijat da se stavlja pod izuzetne zakone samo da bi se neznatno usporio proces njegovog razvitka do njegove pune svesti o svom položaju kao ugnjetene klase. Ona se onaj mali broj ljudi koji su se probili do saznanja istorijske uloge proletarijata morao udruživati tajno, skupljati se krišom u malim opštinama od tri do dvadeset ljudi. Danas nemačkom proletarijatu više ne treba

* Schapper je umro krajem šezdesetih godina u Londonu. Willich se istakao kao učesnik u američkom građanskom ratu; u bici kod Marfrisoroa (Tenesi) bio je kao brigadni general ranjen u grudi, ali je ozdravio i umro je pre desetak godina u Americi. — O drugim gore pomenutim licima reći ću još to da je Heinrich Bauer nestao u Australiji, a Weitling i Ewerbeck su umrli u Americi.

¹ Separatni savez

zvanična organizacija, ni javna ni tajna; prosta, sama sobom razumljiva povezanost klasnih drugova koji jednako misle dovoljna je da bez ikakvih statuta, foruma, odluka i drugih opipljivih oblika potrese celo nemačko carstvo. Bismarck je arbitar u Evropi, izvan i preko granica Nemačke; ali u Nemačkoj svakim danom sve opasnije raste ona atletska figura nemačkog proletarijata koju je Marx predvideo još 1844, div kome tesna zgrada Rajha, građena prema filistru, već postaje pretesna, i čija snažna statura i široka ramena rastu u susret času kad će već samo njegovo ustajanje sa sedišta pretvoriti u ruševine celi ustavni poredak Rajha. I ne samo to. Međunarodni pokret evropskog i američkog proletarijata danas je toliko ojačao da je za njega postao okov ne samo njegov uski oblik — tajni Savez — nego i njegov drugi, beskrajno širi oblik — javno Međunarodno udruženje radnika — i da je prosto osećanje solidarnosti, zasnovano na svesti o istovetnosti klasnog položaja, dovoljno da među radnicima svih zemalja i jezika stvori i održi jednu istu veliku partiju proletarijata. Učenja koja je Savez zastupao od 1847. do 1852. i na koja su onda mudri filistri mogli prezrivo da sležu ramenima kao na maštarije ekstremnih ludaka, kao na tajno učenje nekolicine rasturenih sektaša, imaju sad mnogobrojne pristalice u svim civilizovanim zemljama sveta, među osuđenicima u sibirskim rudnicima, kao i među kopačima zlata u Kaliforniji; a osnivač tog učenja, najomraženiji, najklevetaniji čovek svog vremena, Karl Marx, bio je do svoje smrti, uvek traženi i uvek spremni savetodavac proletarijata oba sveta.

London. 8. oktobra 1885.

FRIEDRICH ENGELS

C. Zapisi i dokumenti

1

Sednica Centralne uprave 15. septembra 1850^[366]

Prisustvuju: Marx, Engels, Schramm, Pfänder, Bauer, Eccarius, Schapper, Willich, Lehmann.

Fränkel opravdano izostao.

Pošto je ovo vanredna sednica zapisnik s prošle sednice nije donet i zato se neće čitati.

Marx: U petak se nije mogla održati sednica zbog toga što se podudarila sa sednicom komisije Društva.^[293] Sednica se mora održati danas, pošto je Willich sazvao okružni zbor, u čiju zakonitost ne ulazim. Dajem sledeći predlog u tri člana:

1. Centralna uprava se premešta iz Londona u Keln i prelazi na tamošnju okružnu upravu čim se zaključi današnja sednica Centralne uprave. Ta odluka se saopštava članovima Saveza u Parizu, Belgiji i Švajcarskoj. Nova Centralna uprava objaviće sama tu odluku u Nemačkoj.

Motivi: Bio sam protiv Schapperovog predloga za opštu nemačku okružnu upravu u Kelnu da ne bih narušio jedinstvo Centralne uprave. To otpada u našem predlogu. Uz to dolazi niz novih razloga. Manjina Centralne uprave otvoreno se pobunila protiv većine, kako prilikom glasanja o ukoru na poslednjoj sednici tako i sada u vezi s generalnom skupštinom, koju je sazvao Okrug, kao i u Udruženju i kod izbeglica.^[142] Stoga Centralna uprava ovde ne može dalje opstati. Njeno jedinstvo se ne može više održati; ona bi se morala raspasti i stvorila bi se dva saveza. A pošto interes partije ima prvenstvo, predlažem ovaj izlaz.

2. Ukida se dosadašnji statut Saveza. Novoj Centralnoj upravi stavlja se u zadatak da sastavi nov statut.

Motivi: Godine 1848. londonska Centralna uprava izmenila je statut koji je usvojen na kongresu 1847. Okolnosti su se opet izmenile. Poslednji londonski statut ublažio je oštrinu onih članova statuta u kojima se izlažu principi Saveza. Negde važe oba statuta, u nekim mestima ne važi nijedan, ili važe neki svojevoljno napravljeni, dakle u Savezu vlada potpuna anarhija. Uz to je objavljen poslednji statut,

a više ne može da posluži. Dakle, moj predlog u stvari ima za cilj da se izradi stvarni statut, koga sada nema.^[367]

3. U Londonu se obrazuju dva okruga koji nemaju apsolutno nikakvih međusobnih odnosa i koji su povezani jedino time što se nalaze u Savezu i dopisuju se s istom Centralnom upravom.

Motivi: Upravo radi jedinstva Saveza nužno je da se ovde obrazuju dva okruga. Osim ličnih razmimoilaženja, u Društvu su se ispoljile i principijelne suprotnosti. Baš u poslednjoj debati o pitanju »stava nemačkog proletarijata u predstojećoj revoluciji« pripadnici manjine u Centralnoj upravi izrazili su shvatanja koja direktno protivreče preposlednjem cirkularu, čak i *Manifestu*. Na mesto univerzalnih pogleda iz *Manifesta*, došli su nemački nacionalni nazori, koji laskaju nacionalnom osećanju nemačkih zanatlija. Umesto materijalističkog shvatanja izraženog u *Manifestu*, istaknuto je idealističko. Umesto stvarnih odnosa, istaknuta je *volja* kao glavna stvar u revoluciji. Dok mi govorimo radnicima: morate proći kroz 15, 20, 50 godina građanskog rata da biste promenili odnose, da biste same sebe osposobili za vlast; umesto toga je rečeno: mi moramo *odmah* doći na vlast ili možemo leći da spavamo. Sada se reč »proletarijat« upotrebljava kao gola fraza, kao što su demokrati upotrebljavali reč »narod«. Da bi se ta fraza oživotvorila, morali bismo sve malogradane proglasiti za proletere, dakle de facto zastupati malogradane, a ne proletere. Na mesto stvarnog revolucionarnog razvika morala bi da se istakne fraza o revoluciji. Ova debata je najzad jasno pokazala koje su principijelne razlike činile pozadinu ličnih razmirica i sada je vreme da se preduzmu koraci. Baš te suprotnosti uzete su kao borbena parola dveju frakcija, a razni članovi Saveza nazvali su braniocima *Manifesta* reakcionarima; na taj način se htelo da oni postanu nepopularni, što je njima sasvim svedjedno, pošto i ne traže popularnost. Većina bi, prema tome, imala pravo da raspusti Okrug London i isključi pripadnike manjine na osnovu toga što protivreče principima Saveza. Ja neću podneti takav predlog, jer bi to izazvalo beskorisnu kavgu i zato što su ti ljudi po svom uverenju ipak komunisti, mada su shvatanja koja su sada ispoljili anti-komunistička i mogu se u krajnjem slučaju nazvati socijaldemokratska. Ali razumljivo je da bismo samo gubili vreme ako bismo ostali zajedno. Schapper je često govorio o rascapu; pa dobro, ozbiljno primam taj rasep. Verujem da sam našao put na kome se odvajamo a da ne popcepamo partiju.

Izjavljujem da je, po mom mišljenju, poželjno najviše dvanaest ljudi u našem okrugu, ako je moguće i manje, a manjini rado prepuštam sve ostale. Ako se ovaj predlog prihvati, onda očevidno ne možemo ostatu u Društvu; ja i većina istupićemo iz Društva na G[rea]t Windmill Str[ee]t-u.^[293] Najzad, ne radi se o neprijateljskom odnosu između dveju frakcija, već, naprotiv, o prekidu zategnutosti i stoga i svih odnosa. U Savezu i u partiji ostajemo zajedno, ali prekidamo odnos koji donosi samo štetu.

Schapper: Kao što se u Francuskoj proletarijat odvajaju od Montanje^[60] i lista »La Presse«^[97], tako se i ovde ljudi koji predstavljaju partiju u principijelnom smislu, odvajaju od onih koji se organizuju u proletarijat. Ja sam za premeštanje Centralne uprave, a i za izmenu statuta. Keljnani poznaju prilike u Nemačkoj i verujem da će nova revolucija dati ljude koji će sobom¹ rukovoditi bolje od svih ljudi koji su 1848. bili poznati. Što se tiče principijelnih razmimoilaženja, Eccarius je o tome postavio pitanje, koje je dalo povod za novu diskusiju. Izrazio sam ono shvatanje, koje je ovde pobijeno, zato što sam uopšte u ovoj stvari entuzijasta. Radi se o tome da li ćemo mi u početku seći glave ili će biti sečene naše. U Francuskoj će radnici doći na red, a time i *mi* u Nemačkoj. Kad ne bi bilo tako, onda bih ja svakako mirno spavao i mogao bih da imam drukčiji materijalni položaj. Dode li red na nas, možemo preduzeti one mere koje proletarijatu osiguravaju vlast. Ja sam fanatičan pristalica tog shvatanja. Ali Centralna uprava je htela nešto sasvim suprotno. A ako više nećete da imate posla s nama, dobro, sad ćemo se razdvojiti. Sigurno će me giljotinirati u narednoj revoluciji, ali ja ću otići u Nemačku. Ako hoćete da obrazujete dva okruga — dobro, ali onda prestaje da postoji Savez, onda ćemo se opet sresti u Nemačkoj i možda ćemo se tada opet složiti. Ja sam Marxov lični prijatelj, ali ako želite rascep, dobro, onda ćemo mi za sebe, a vi za sebe. Ali onda treba osnovati dva saveza. Jedan za one koji rade perom, a drugi za one koji rade na drugi način. Ne mislim da će buržoazija u Nemačkoj doći na vlast, i u tom pogledu sam fanatičan entuzijasta; da nisam, za celu tu stvar ne bih dao ni pet para. Ali dva okruga ovde u Londonu, dva društva, dva komiteta za izbeglice... onda bolje i dva saveza i potpun rascep.

Marx: Schapper je pogrešno shvatio moj predlog. Prihvatanjem predloga razdvajamo se, razdvajaju se dva okruga i ljudi nemaju nikakve međusobne veze. Ali oni su u istom savezu i pod istom Centralnom upravom. Vi čak treba da zadržite masu članova Saveza. Što se tiče lične žrtve, ja sam je podneo ne manje od ma kog drugog, ali za klasu, ne za pojedinca. Što se tiče entuzijazma, njega ne treba mnogo da bi se pripadalo partiji za koju se veruje da će doći na vlast. Uvek sam prkosio trenutnom mišljenju proletarijata. Mi smo odani jednoj partiji koja, na svoju sreću, još ne može da dođe na vlast. Ako bi došao na vlast, proletarijat ne bi preduzeo direktno proleterске već sitno-buržoaske mere. Naša partija može doći na vlast onda kad prilike budu dozvoljavale da se sprovede njena shvatanja. Louis Blanc je najbolji primer za to šta se postiže kad se prerano dode na vlast.^[368] Uostalom, u Francuskoj neće doći na vlast samo proleter i već će s njima doći i seljaci i sitna buržoazija, i oni će morati da sprovedu ne svoje, već *njihove* mere. Pariska komuna^[369] dokazuje da nije nužno

¹ svakako: njom (revolucijom)

biti na vlasti da bi se nešto sprovelo. Uostalom, zašto se ne izjasni nijedan od ostalih pripadnika manjine, osobito građanin Willich, koji su onda jednoglasno svi bili za cirkular? Ne možemo i nećemo da rascepimo Savez, već ćemo samo podeliti Okrug London u dva okruga.

Eccarius: Postavio sam pitanje i, razume se, imao sam nameru da pokrenem tu stvar. Što se tiče Schapperovog shvatanja, ja sam objasnio u Društvu zašto ga smatram iluzornim i zašto ne verujem da će naša partija u novoj revoluciji odmah doći na vlast. Naša partija će tada biti važnija u političkim klubovima nego u vladi.

Građanin Lehmann odlazi bez reči. To isto čini i građanin Willich.

Član 1 usvajaju svi. Schapper ne glasa.

Član 2 usvajaju svi. Schapper ne glasa.

Član 3 se takođe usvaja. Schapper ne glasa.

Schapper protestuje protiv svih nas. »Sad smo sasvim odvojeni. U Kelnu imam poznanike i prijatelje koji će pre poći za mnom nego za vama.«

Marx: Mi smo postupili po statutu i odluke Centralne uprave su punovažne.

Posle čitanja zapisnika Marx i Schapper izjavljuju da o ovoj stvari nisu pisali u Keln.

Schappera pitaju ima li kakav prigovor na zapisnik. On izjavljuje da nema šta da prigovori, pošto smatra da je svaki prigovor izlišan.

Eccarius predlaže da svi potpišu zapisnik. Usvojeno. Schapper izjavljuje da ga neće potpisati.

Sastavljeno u Londonu 15. septembra 1850.

Pročitano, odobreno i potpisano.

Potpisali: *K. Marx*, predsednik Centralne uprave, *F. Engels*, sekretar,
K. Schramm, *J. G. Eccarius*, *Henry Bauer*, *K. Pfänder*

Prvi put objavljeno u časopisu
•International Review of Social History,
vol. I, part 2, 1956, Amsterdam

Ovde se objavljuje prema knjizi:
Karl Marx - Friedrich Engels, *Werke*, Band 8,
Dietz Verlag, Berlin 1960, str. 597 - 601.

2

[Poziv za pomoć predstavnicima proletarijata
osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama⁽³⁷⁰⁾]

Sledeće pismo stiglo nam je zajedno s priloženim proglasom. Objavljujemo pošiljku po želji pisca.

Za list »California Staats-Zeitung«
Vašington, 14. januara 1853.

Nemačko-američkoj publici!

S monstruoznim procesom u Kelnu radnički pokret u Nemačkoj ušao je u novu fazu. On se oslobodio stega koje mu je nametnuo uski krug fanatičnog sektaškog pokreta i otvoreno je stupio na političku arenu. Nasuprot tužiocima birokratske policijske države stajali su političari proletarijata. Rajnsko plemstvo i rajnska buržoazija konstituisali su se kao porota prekog suda i opoziciji rada protiv njihovih privilegija doviknuli »krivi ste«. U takvim okolnostima imamo prijatnu dužnost da skrenemo pažnju na donji proglas koji su članovi našeg Udruženja dobili od njegovih potpisnika da ga rasture u Sjedinjenim Državama, a istovremeno se nudimo da šaljemo u London male svote koje eventualno budu stizale, uz polaganje računa o njihovoj upotrebi.

Udruženja, kako god da se zovete! Sada kad vaši članovi razdraganog provode mnoge večeri u veselom krugu, ohrabrite naše energične prijatelje u otadžbini, pomažući onima koji su potučeni u bici, davanjem prihoda od jedne takve večeri. Molimo da se pošiljke šalju na adresu: Za pomoć, care of Adolf Cluß¹, Adams Express, Iron Building, Washington D. C.

Vašington, 10. januara 1853.

J. Gerhardt, preds., Ad. Cluß, sekr.

Proglas

Dužnost je radničke partije da olakša položaj svojih prvoboraca osuđenih u Kelnu, a naročito da se stara za njihove bespomoćne porodice. Očekujemo da i radnici Sjedinjenih Država Nemci neće odbiti

¹ na Adolfa Cluša

da izvrše svoju dužnost prema partiji. Blagajnik za prijem priloga namenjenih uhapšenima i njihovim porodicama jeste Ferd. Freiligrath, 3 Sutton Place, Hackney, London.

London, 7. decembra 1852.

<i>Johan Baer</i>	<i>Ernest Jones</i>	<i>L. W. Rings</i>
<i>E. Dronke</i>	<i>G. Lochner</i>	<i>E. Rumpf</i>
<i>J. G. Eccarius</i>	<i>K. Marx</i>	<i>J. Ulmer</i>
<i>J. F. Eccarius</i>	<i>W. Liebknecht</i>	<i>Ferd. Wolff</i>
<i>Fr. Engels</i>	<i>F. Müunks</i>	<i>W. Wolff</i>
<i>F. Freiligrath</i>	<i>K. Pfänder</i>	<i>Müunks II</i>
<i>Imandt</i>	<i>W. Pieper</i>	

Molimo nemačko-američke listove da ovaj proglas preštampaju.

Objavljeno u listu
 •California Staats-Zeitung•
 od januara 1853.

3

Poziv za pomoć predstavnicima proletarijata osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama

U obaveze koje političke partije prećutno primaju na sebe i na svoje članove spada pre svega pružanje pomoći onima koji padnu neprijatelju u ruke na isturenim pozicijama na kojima su hrabro i istrajno ostali do kraja. Oni koji su osuđeni u Kelnu, u Nemačkoj, bili su na takvim pozicijama u odnosu na proletersku, radničku partiju; oni nisu osuđeni za zločin za koji su ih okrivili — za smešan tobožnji pokušaj dizanja revolucije — već zato što su radili na organizovanju radničke partije, a osudile su ih sudije koje pripadaju novčanoj i feudalnoj aristokratiji, čija je presuda već i zbog toga morala biti nepravična; i ono malo savesti što su oni imali, pruska vlada je umela potpuno da učitka pomoću najgnusnijih falsifikata.

Kao siromašni radnici i literate, koji su se prehranjivali svakodnevnim zaradom od svojih ruku i pera, osuđenici su, tim što su zatočeni, lišeni svake mogućnosti da dalje zbrinjavaju svoje porodice, a i sami se izlažu opasnosti da, usled patnji i lišavanja u zatvoru, izgube svežinu i elastičnost duha koje su im do sada davale istaknuto mesto u partiji, ako se ne upotrebe sva sredstva da se olakša njihov položaj i oni oslobode teške brige o izdržavanju porodica.

U Londonu je odmah obrazovan komitet, koji je za svog blagajnika izabrao Ferdinanda Freiligrath-a, pesnika proletarijata, a za svog člana vođu engleskih čartista Ernesta Jonesa. Komitet je uputio sledeći proglas nemačkim radnicima u Americi na koji smo požurili da odgovorimo:

»Dužnost je radničke partije da olakša položaj svojih prvoboraca osuđenih u Kelnu, a naročito da se stara za njihove bespomoćne porodice. Očekujemo da i radnici Sjedinjenih Država neće odbiti da izvrše svoju dužnost prema partiji.«

Blagajnik za prijem priloga namenjenih uhapšenima i njihovim porodicama jeste Ferdinand Freiligrath, Nr. 3 Sutton Place, Hackney, London.

Potpisali: Joh. Baer, E. Dronke, Joh. Georg Eccarius, Joh. Fried. Eccarius, Fr. Engels, F. Freiligrath, Imandt, Ernest Jones, W. Liebknecht, G. Lochner, F. Münks, Münks II, K. Marx, K. Pfänder, W. Pieper, W. Rings, E. Rumpf, J. Ulmer, Ferd. Wolff, Wilh. Wolff.

Socijalistički gimnastički savez^[371] dao je nalog svom Upravnom odboru da organizuje pomoć, potpisnici su istupili kao specijalni komitet i uputili poziv svim Nemcima u Njujorku kojima je stalo do slobode i do onih koji je zastupaju u staroj otadžbini, da im pošalju novčanu pomoć, a Gimnastički savez će, kada i gde treba, položiti račune o tome kako je ona upotrebljena. — Pretpostavljamo da će se udruženja koja imaju isti položaj u partiji kao i naše udruženje usrdno prihvatiti rada na sakupljanju ove pomoći.

Predsedništvo je već poslalo poziv svim gimnastičkim udruženjima Sjedinjenih Država.

Na kraju napominjemo da su socijalistička gimnastička udruženja za prvi ponedeljak u martu odredila opštu lutriju, koja će, uvereni smo, biti bogata zahvaljujući darežljivosti nemačkih žena i devojaka, osvedočenoj u sličnim prilikama, kao izraz njihovih simpatija za slobodu i za one koji se za nju bore u prvim redovima.

Spiskovi za potpise davaoca priloga bilo u novcu ili drugim poklonima imaju pečat Socijalističkog gimnastičkog saveza i izloženi su u njegovim prostorijama, Nr. 38 Canal Street; kod Reicherzera i Heina, Nr. 12 North William Street, i kod V. Kecka, sa stanom kod Jos. Müllera, Nr. 24 Allen Street.

Njujork, 16. jan. 1853.

U ime Upravnog odbora
Socijalističkog gimnastičkog saveza
Komitet za prikupljanje pomoći:
*K. Reicherzer, J. L. Schuler,
B. Becker, V. Keck, E. Reistle*

Prvi put objavljeno u listu

«New-Yorker Criminal-Zeitung» od januara 1853.

Ovde se objavljuje prema fotokopiji lista.

Napomene i registri

Napomene

- ¹ U spisu *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* izložena su shvatanja osnivača marksizma poglavito Engelsa, o najvažnijim pitanjima nemačke revolucije 1848/49. Neposredan povod za ovu seriju bilo je pismo Charlesa Dana, urednika lista «New-York Daily Tribune» (vidi nap. 4), u kome je početkom avgusta 1851. ponudio Marxu saradnju. Zauzet svojim studijama ekonomije, Marx se obratio Engelsu s molbom da napiše seriju članaka o nemačkoj revoluciji. Engels je kao izvor, između ostalog, koristio «Neue Rheinische Zeitung» (vidi nap. 43). Marx je još jednom pregledao članke, a «New-York Daily Tribune» ih je objavljivao od 25. oktobra 1851. do 23. oktobra 1852. s Marxovim potpisom. Tek 1913. u vezi sa prvim izdanjem prepiske između Marxa i Engelsa, saznalo se da je Engels pisao ovu seriju članaka. Za života Marxa i Engelsa ona više nije objavljivana. Prvo izdanje u obliku knjige pod naslovom *Revolution and Counter-revolution in Germany in 1848.* objavila je 1896. Marxova kćer Eleanor Marx-Aveling na engleskom jeziku. Iste godine izdat je spis i na nemačkom jeziku, a 1900. izašao je francuski prevod Marxove kćeri Laure Lafargue. Prvo izdanje knjige na ruskom jeziku pojavilo se 1900. u Londonu; prvo izdanje na srpskohrvatskom izašlo je 1914. u Beogradu, s predgovorom Karla Kauckog, u prevodu Karla Šnajdera. Prepisi članaka oslanjaju se na izdanje na engleskom jeziku koje je priredila Eleanor Marx-Aveling 1896. 3
- ² «*in partibus infidelium*» (skraćeno «*in partibus*») «u zemljama nevernika» — prvobitna dopuna za titulu katoličkih biskupa koji su postavljani na dieceze u nehrišćanskim zemljama (titularni biskupi); ovde: na tuđem tlu, samo po tituli. 5 94 117 152 239 244 276
- ³ Misli se na jedanaest članova provizorne vlade obrazovane u Francuskoj 24. februara 1848. 6
- ⁴ «*New-York Daily Tribune*» — američke dnevne novine koje su izlazile od 1841. do 1924. Osnovao ih je poznati američki žurnalist i političar Horace Greeley. Do sredine pedesetih godina bile su organ levog krila američkih vigo- vaca (vid. nap. 248), zatim organ Republikanske partije. Četrdesetih i pedesetih godina zauzimala su progresivan stav i istupale su protiv ropstva. Krajem četrdesetih godina jedan od njihovih urednika postao je Charles Dana, koji je bio pod uticajem ideja utopijskog socijalizma. Marxova saradnja otpočela je avgusta 1851. i trajala je do marta 1862. Na Marxovu molbu i Engels je napisao veći broj članaka za «New-York Daily Tribune». Njihovi članci tretiraju važna pitanja radničkog pokreta, unutrašnje i spoljne politike i ekonomskog razvitka evropskih zemalja, pitanja kolonijalne ekspanzije i nacionalnooslobodilačkih pokreta. U periodu ponovnog jačanja reakcije u Evropi, Marx i Engels su koristili ove mnogo čitane američke novine da bi u njima otkrivali glavne slabosti kapitalističkog društva.
- Redakcija lista «New-York Daily Tribune» u mnogim slučajevima je svojevoljno vršila izmene teksta. Neki su bili objavljeni kao redakcijski uvodni članci

- bez potpisa autora, radi čega je Marx često protestovao. Usled privredne krize u SAD koja je uticala i na finansijsku situaciju ovog lista, Marx je od jeseni 1857. ograničio broj članaka za «New-York Daily Tribune», a njegova saradnja sasvim je prestala kad je počeo građanski rat u SAD. Za prekid o-nosa između Marxa i «New-York Daily Tribune» bilo je odlučujuće što su redakciju zauzele pristalice kompromisa sa robovlasničkim državama. 6
- ⁵ *Kontinentalni sistem* — kontinentalna blokada koju je zaveo Napoleon I protiv Engleske, posle poraza francuske flote kod Trafalgar. U dekretu, koji je izdao 21. novembra 1806. u Berlinu, kaže se: «Britanska ostrva nalaze se u stanju blokade... zabranjena je trgovina sa britanskim ostrvima i svaki odnosi s njima.» Ovom dekretu pokorile su se sve države — vazali Francuske i svi njeni saveznici. Kontinentalna blokada je prestala posle Napoleonovog poraza u Rusiji. 7
- ⁶ *Zaštitna carinska tarifa od 1818.* ukinula je unutrašnje carine na teritoriji Pruske i time stvorila preduslov za osnivanje Carinskog saveza (Zollvereina). Ovaj savez je značio privredno ujedinjenje zasebnih nemačkih država pod vodstvom Pruske u cilju ukidanja unutarnjih carina i zajedničkog regulisanja graničnih carina. Obrazovan je 1. januara 1834. a obuhvatao je 18 nemačkih država sa više od 23 miliona stanovnika. Austrija i neke južne nemačke države nisu pristupile Carinskom savezu. 8 457
- ⁷ Radi se o ustanku šleskih ткаča 4—6. juna 1844. prvom velikom klasnom sukobu između proletarijata i buržoazije u Nemačkoj — i o ustanku štampara pamučnih tkanina iz Praga i okoline u drugoj polovini juna 1844. Austrijske vladine trupe surovo su ugušile ove spontane radničke ustanke. 10
- ⁸ *Nemački savez*, stvoren savezним ugovorom 8. juna 1815. na bečkom kongresu, obuhvatao je najpre 35, a posle 28 kneževstava i četiri slobodna grada i trajao je do 1866. On je očuvao feudalnu rasepkanost Nemačke i sprečio stvaranje centralne vlade. Savezna skupština opunomoćenih poslanika — Bundestag, zasedala je u Frankfurtu na Majni sa Austrijom kao stalnim predsedavajućim i postala centar nemačke reakcije. Posle martovske revolucije 1848. reakcionarne snage su pokušale da ožive rad Savezne skupštine u borbi protiv demokratskog ujedinjenja Nemačke. 11 222 445 453
- ⁹ Maja 1834. osnovana je tzv. *Carinska unija* kojoj su pripadale države zainteresovane za trgovinu s Engleskom: Hanover, Braunšvajg, Oldenburg i Šaumburg-Lipe. Ta separata unija raspala se 1854. a njeni učesnici priključili su se Carinskom savezu (vidi nap. 6). 11
- ¹⁰ *Bečki kongres* (18. septembra 1814. do 9. juna 1815) okupio je pobednike Napoleona I sa ciljem ponovnog uspostavljanja reakcionarnog feudalnog sistema od pre francuske revolucije kao i francuskih granica iz 1792. Očuvana je rasepkanost Nemačke, a mnoge male države, pored Austrije i Pruske, dobile su nove ili zadržale oblasti uzete od Napoleona. 12
- ¹¹ Radi se o julskej revoluciji 1830. u Francuskoj i ustancima koji su joj sledili — u Belgiji, Poljskoj, Nemačkoj i Italiji. 13
- ¹² *Mlada Nemačka* — grupa liberalnih pisaca i kritičara obrazovana tridesetih godina 19. veka, koja je jedno vreme bila pod uticajem Heinea i Börnea. Pisci Mlade Nemačke (Gutzkow, Laube, Wienbarg, Mundt i dr.) u svojim beletrističkim i publicističkim delima odražavali su opoziciono raspoloženje sitne buržoazije, i istupali su za slobodu vere i štampe. Pogledi «Mlade Nemačke» bili su ideološki i politički neodređeni. Većina njenih pristalica ubrzo se transformisala u buržoaske radikale, a grupa se raspala posle 1848. 13
- ¹³ *Sveta alijansa* — savez udruženih snaga kontrarevolucije protiv svih progresivnih pokreta u Evropi. Obrazovali su je pobednici Napoleona 26. septembra 1815. na inicijativu ruskog cara Aleksandra I. Pored Austrije i Pruske priključile

- su joj se skoro sve evropske države. Monarsi su se obavezali da će se uzajamno pomagati prilikom gušenja revolucija ma gde one izbile. 14
- 14 »*Berliner politisches Wochenblatt*» — ekstremno-reakcionarni list koji je izlazio od 1831. do 1841. uz saradnju Karla Ludwiga von Hallera, Heinricha Lea, Friedricha Raamera i drugih. 14
- 15 »*Istorijska pravna škola*» — konzervativni pravac u istoriji i pravu koji se javio u Nemačkoj krajem 18. veka. Škola je istupala protiv buržoasko-demokratskih ideja francuske revolucije. U svojim člancima *Filozofski manifest istorijske pravne škole* i *Prilog kritici Hegelove filozofije prava. Uvod*, Marx daje karakteristiku ovog pravca. 14
- 16 *Legitimisti* — pristalice starije »legitimističke« grane burbonske dinastije koja je bila na vlasti u Francuskoj od 1589. do 1793. i u doba restauracije od 1814. do 1830; zastupnici interesa naslednog veleposeda. 14 181
- 17 »*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*» — dnevne novine koje su izlazile u Kelnu od 1. januara 1842. do 31. marta 1843. Novine su osnovali predstavnici rajnske buržoazije opoziciono raspoloženi prema pruskom apsolutizmu, pridobivši za saradnju i neke mladohegelovce. Karl Marx je postao saradnik »*Rheinische Zeitung*» od aprila 1842, a od oktobra iste godine njihov glavni urednik. U novinama su objavljeni i neki članci Friedricha Engelsa. Sa Marxom kao urednikom, »*Rheinische Zeitung*» su počele da dobijaju sve izrazitiji revolucionarno-demokratski karakter. Takav smer lista, čija je popularnost u Nemačkoj stalno rasla, izazvao je zabrinutost u vladinim krugovima i ogorčenu hajku reakcionarne štampe. Devetnaestog januara 1843. pruska vlada je donela propis kojim se »*Rheinische Zeitung*» zabranjuje od 1. aprila 1843, a do tog vremena nad njima se zavodi posebna cenzura. 16
- 18 »*Seehandlung*» (Pomorska trgovina) ili »*Prusko pomorsko društvo*» — osnovano je 1772. kao trgovačko kreditno društvo i to uz niz državnih privilegija. Društvo je stavljalo vladi na raspolaganje velike pozajmice i faktički je igralo ulogu njenog bankara i senzala. Godine 1810. njegove akcije i obveznice pretvorene su u državne obveznice i time je ukinuta društvena forma. Naredbom kabineta 17. januara 1820. ono je pretvoreno u finansijsku i bankarsku kuću pruske države, što je pruskoj vladi omogućilo da izigra zakon o državnom dugu, donetom u to vreme. 16
- 19 U svojoj prestonoj besedi prilikom otvaranja prvog Ujedinjenog landtaga 11. aprila 1847. Friedrich Wilhelm IV je izjavio: »Nijednoj zemaljskoj sili neće uspeti da me pokrene na to da izmenim prirodni . . . odnos između kneza i naroda u konvencionalni, ustavni, i da ni sad ni ikad neću dozvoliti da se između našeg gospoda boga na nebu i ove zemlje uvuče pisani list, kao neko drugo providenje . . .«, kruna treba »da vlada po božjem zakonu i zakonu zemlje i po sopstvenoj slobodnoj odluci.« (Vidi: *Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847*, erster Theil, Berlin 1847.) 17
- 20 *Škola socijalista* — nemački ili »istinski« socijalizam, pseudo-socijalistički pravac raširen uglavnom među sitnoburžoaskom inteligencijom četrdesetih godina 19. veka u Nemačkoj. Predstavnici »istinskog« socijalizma — Karl Grün, Moses Heß, Hermann Kriege i dr. zamenjivali su ideje socijalizma propovedanjem ljubavi i bratstva i poricali nužnost buržoaskodemokratske revolucije. Kritiku tog pravca izvršili su Karl Marx i Friedrich Engels u svojim delima *Nemačka ideologija*, *Cirkular protiv Kriegea*, *Nemački socijalizam u stihu i prozi*, *Istinski socijalisti* i *Manifest Komunističke partije*. 18 166
- 21 Usled slabe žetve 1846. koja je izazvala povećanje cena životnih namirnica i pod uticajem ekonomske krize u čitavoj Evropi, u Berlinu je zbog gladi krajem aprila 1847. došlo do pobune berlinskih radnika i sitne buržoazije. Ogorčene mase opsedale su piljarske i seljačke tezge na nedeljnim pijacama i radnje sa životnim

namirnicama. Aprila i maja 1847. ove pojave su se raširile i u drugim oblastima Nemačke i Evrope. 18

- ²² *Nemački katolicizam*, koji se 1844. pojavio u nekim nemačkim državama, zahvatio je znatne slojeve buržoazije i sitne buržoazije. Nemački katolici nisu priznavali vrhovnu vlast pape kao ni mnoga verska pravila, ni ritual katoličke crkve i težili su da katolicizam prilagode interesima nemačke buržoazije.

Slobodne zajednice obrazovale su se 1846. i 1847. pod uticajem pokreta *Priglasitelja svetlosti*, religiozne struje nastale 1841, upravljene protiv pijetizma, mističizma i lažne pobožnosti, koji vladaju u zvaničnoj protestantskoj crkvi. Ta religiozna opozicija predstavljala je četrdesetih godina 19. veka vid nezadovoljstva buržoazije s reakcionarnim poretkom u raznim nemačkim državama. Slobodne zajednice su se odvojile od zvanične protestantske crkve i 30. marta 1847. dobile su pravo slobode veroispovesti. Godine 1859. slobodne zajednice su se ujedinile sa zajednicama nemačkih katolika. 21 222 228 238 253

- ²³ *Unitarci (ili antitrinitarci)* — predstavnici religiozne struje koja osporava dogmu o božjem trojstvu. Pokret unitaraca, nastao u 16. veku u doba reformacije, izrazio je borbu narodnih masa i radikalnog dela buržoazije protiv feudalnog poretka i crkve. U Engleskoj i Americi unitarizam se pojavio u 17. i 18. veku. 21

- ²⁴ *Napoléonove pobjede u Nemačkoj dovele su do raspadanja tzv. Svetog Rimskog Carstva Nemačkog Naroda*. Osnovano u 10. veku, ono nije bila centralizovana država već unija feudalnih kneževstva i slobodnih gradova koji su priznavali vrhovnu vlast cara. Avgusta 1806. austrijski car Franz I odrekao se titule cara *Svetog Rimskog Carstva*. 22

- ²⁵ *Neposredno pred revoluciju Marx i Engels su istakli lozinku jedinstvene i nedeljive nemačke republike, koja stoji kao prva tačka u političkom programu Saveza komunista — Zahtevi Komunističke partije u Nemačkoj — koji su Marx i Engels napisali marta 1848. 22*

- ²⁶ *Radi se o pljačkaškom ratu Engleske protiv Kine, o tzv. ratu za opijum (1839—1842), kojim je otpočelo pretvaranje Kine u polukolonijalnu zemlju. Jedan član mirovnog ugovora nametnutog Kini, u Nankingu, predviđao je otvaranje pet kineskih luka za inostranu trgovinu. 24*

- ²⁷ *Februara 1846. u poljskim oblastima Austrije počeo je ustanak za nacionalno oslobođenje Poljske. U Krakovu je ustanicima pošlo za rukom da privremeno izvojuju pobjedu. Istovremeno je izbio ustanak seljaka u Galiciji. Austrijskim vlastima koje su demagoški koristile mržnju ukrajinskog seljaka pretvorenog u kmeta protiv poljskog plemstva, uspelo je u više slučajeva da tamošnje ustanike — seljake — nahuškaju protiv poljskih ustaničkih trupa koje je vodilo plemstvo. Posle ugušenja ustanka u Krakovu surovo je ugušen i pokret seljaka u Galiciji. 24*

- ²⁸ *Italija je tada bila rasparčana na više malih država koje su više-manje zavisile od Austrije. Deo severne Italije — Lombardija i Venecija — pripadale su austrijskoj monarhiji. Početkom 1848. u Italiji je izbila buržoaska revolucija čiji je glavni zadatak bio stvaranje jedinstvene i nezavisne Italije. I pored herojske borbe italijanskog naroda, feudalnom plemstvu kraljevine Sardinije i Pijemonta na čelu sa kraljem Karl Albertom, kao i krupnoj buržoaziji, pošlo je ipak za rukom da pridobije vodstvo italijanskog oslobodilačkog pokreta. Cilj vladajućih klasa i kralja Sardinije i Pijemonta bio je da prošire svoju vlast na čitavu gornju Italiju, a kao najvažnije — da uguše revolucionarni pokret italijanskog naroda. Revolucija je prinudila kralja Karla Alberta da krajem marta 1848. objavi rat Austriji. Posle nekih početnih uspeha, vojska Sardinije i Pijemonta bila je potučena. Krivicu je snosio kralj Karl Albert i njegovi generali zbog nesposobnosti i kukavičluka u vođenju rata. Devetog avgusta 1848. Karl Albert je zaključio*

- izdajničko primirje i time dao austrijskoj monarhiji mogućnost da krvavo uguši revoluciju u Lombardiji. Revolucionarna borba italijanskog naroda ipak je prisilila kralja da 12. marta 1849. poništi primirje. Dvadesetog marta 1849. nastavljen je rat a 23. marta potučena je vojska Karla Alberta, posle čega se on odrekao prestola. Novi kralj Victor Emanuel II zaključio je primirje sa Austrijom 26. marta, a 6. avgusta 1849. zaključen je mir. 31
- ²⁹ Početkom 1848. u Majncu je došlo do krvavih sukoba građanske straže sa pruskim vojnicima. Ovi događaji su odjeknuli u celoj Nemačkoj i postali predmet debate u Frankfurtskom parlamentu. Parlament se ograničio na to da imenuje istražnu komisiju, koja je podnela svoj izveštaj tek pošto su pruski vojnici razoržali građansku stražu iz Majncu. 37
- ³⁰ «... u vazdušastom carstvu sna» — (im Luftreich des Traums) — Heine, *Nemačka. Zimska bajka*, Kaput VII (u «New-York Daily Tribune» citirano na nemačkom). 39
- ³¹ *Primirje između Pruske i Danske* zaključeno je na sedam meseci posle dugih pregovora 26. avgusta 1848. u Malmeu (u Švedskoj). U ugovoru je utvrđeno da Šlezvig-Holštajn dobije vladu koju će mu privremeno postaviti Pruska i Danska i da se moraju odvojiti šlezviške od holštajnskih trupa. Uslovima primirja uništene su revolucionarno-demokratske tekovine u Šlezvig-Holštajnu i faktički održana danska vlast nad obadva vojvodstva. Ipak, frankfurtska Nacionalna skupština je i pored odbijanja na početku, odobrila 16. septembra 1848. uslove primirja. Sutradan je 20 000 demokrata protestovalo protiv te odluke na Pflingstvajdenu kod Frankfurta na Majni. U samom Frankfurtu 18. septembra došlo je do borbi na barikadama protiv pruskih i austrijskih trupa. 39
- ³² O Engelsovom mišljenju o istorijskoj sudbini slovenskih naroda koji su pripadali austrijskom carstvu vidi Predgovor ovom tomu, strana XV. 40
- ³³ *Husitski ratovi* — nazvani po Janu Husu (1369—1415), vodi češke reformacije. Češki narod vodio je ratove za nacionalno oslobođenje od 1419. do 1436. protiv nemačkih feudalnih gospodara i katoličke crkve. Husitska armija, čije su se glavne snage sastojale od seljačko-plebejskih četa, odbila je u toku rata pet krs-taških pohoda koje su protiv Čeha organizovali papa i nemački car Sigismund. Kompromis češkog feudalnog plemstva i građanstva sa feudalnom reakcijom, doveo je konačno do ugušenja narodnog ustanka 1433. godine. 42
- ³⁴ *Sveslovenski kongres* održan je od 2. do 16. juna 1848. u Pragu. Na kongresu su se sukobila dva smera u nacionalnom pokretu slovenskih naroda, potlačenih u habsburškom carstvu. Desni, umereno-liberalni smer, kome su pripadale vođe kongresa Palacký i Šafarik, pokušao je da reši nacionalno pitanje, uz očuvanje i učvršćenje habsburške monarhije njenim pretvaranjem u federaciju ravnopravnih naroda. Levi, demokratski smer (Sabina, Frič, Libelt i dr.) istupio je odlučno protiv toga i težio saradnji sa revolucionarno-demokratskim pokretom u Nemačkoj i Mađarskoj. Zastupajući austroslovensku teoriju većina učesnika Kongresa zauzela je negativan stav prema evropskom revolucionarnom pokretu, pošto je jedan od glavnih zadataka ovog pokreta bio uništenje reakcionarnog habsburškog carstva. Sa tog stanovišta Marx i Engels su osudili politiku češke buržoazije koja je pobedila na Kongresu sa Palackým na čelu. Delegati, koji su pripadali radikalno-demokratskom krilu, aktivno su učestvovali u praškom ustanku i bili su podvrgnuti represalijama. Predstavnici umereno-liberalnog krila koji su ostali u Pragu, 16. juna 1848. odložili su zasedanje Kongresa na neodređeno vreme. 44
- ³⁵ «*prekomerna patriotska snaga*» — Heine, *Savremena pesma, Prilikom dolaska noćnog čuvara u Pariz*. 45
- ³⁶ Na dan 10. aprila 1848. čartisti su u Londonu pozvali na masovne demonstracije da bi parlamentu predali peticiju o usvajanju narodne čarte. Pošto je vlada

zabranila demonstracije, u Londonu su sakupljene trupe i policija da bi ih sprečili. Usled kolebanja među čarističkim vodama odlučeno je da se ne održe demonstracije. Reakcionarne snage iskoristile su neuspeh te akcije za napad na radnike i represalije protiv čarista. 46 171

- 37 U Parizu je građanska Nacionalna straža rasterala 16. aprila 1848. mirne demonstracije radnika koji su hteli da predaju provizornoj vladi Adresu donetu na Marsovom polju i patriotski prilog.

Petnaestog maja 1848. pariski radnici i zanatlije prilikom narodnih demonstracija prodrli su na zasedanje Ustavotvorne skupštine, proglasili njeno raspuštanje i pokušali da obrazuju revolucionarnu vladu. Ali Nacionalna straža i regularne trupe rasterali su demonstrante i uhapsili radničke vođe, među njima i Blanquia. 46 96 109 116

- 38 Petnaestog maja 1848. napuljski kralj Ferdinand II (nazvan «kralj bomba» zbog bombardovanja Mesine septembra 1848), ugušio je narodni ustanak u Napulju, raspustio Nacionalnu stražu, rasterao parlament i ukinuo reforme koje su zavedene februara 1848. pod pritiskom naroda. 46

- 39 *Provizorni propisi o štampi*, koje je objavila austrijska vlada 1. aprila 1848. zahtevali su deponovanje visoke sume za kauciju da bi se dobilo pravo na izdavanje novina. Cenzura i naredba da lica optužena za prekršaj u vezi sa štampom moraju da odgovaraju pred upravnim a ne pred porotnim sudom, davale su vladinim činovnicima mogućnost da spreče izlaženje svake publikacije. 49

- 40 *Ustav od 25. aprila 1848.* predviđao je između ostalog da se 150 od 200 članova senata biraaju iz sredine najvećih zemljoposjednika za čitav izborni period.

Carski patent od 8. maja 1848. oduzeo je biračko pravo velikom delu naroda time što je određivao: «kao birači ne mogu istupati radnici koji primaju dnevno ili nedeljno nadnicu, sluge i osobe koje uživaju pomoć iz javnih dobrotvornih ustanova». 49

- 41 *Akademska legija* sastavljena od studenata Bečkog univerziteta, bila je najborbenija građanska vojna organizacija. 49

- 42 Mađarska revolucionarna vojska kapitulirala je kod Vilagoša 13. avgusta 1849. pod komandom Görgeya koji se predao ruskim carskim trupama poslatim u Mađarsku da uguše ustanak. 57 253

- 43 *«Neue Rheinische Zeitung — Organ der Demokratie»* — dnevni list koji je izlazio u Kelnu od 1. juna 1848. do 19. maja 1849, a čiji je urednik bio Marx.

Po povratku iz emigracije Marx i Engels su pripremili izdavanje revolucionarnog dnevnog lista. Za mesto boravka izabrali su Keln, glavni grad Rajnske provincije, ekonomski i politički najrazvijenije oblasti Nemačke sa brojnim proletarijatom, gde je važio Napoleonov građanski kodeks.

Nazivom «Neue Rheinische Zeitung» Marx i Engels su se nadovezali na revolucionarnu tradiciju novina «Rheinische Zeitung» koje je Marx uređivao od 1842. do 1843 (vidi nap. 17). Novi organ naišao je na otpor nekih demokrata i komunista (Bürgers, Heß i dr.) koji su hteli pod istim imenom da izdaju lokalne kelnske novine.

Aprila i maja 1848. Marx i Engels su izabrali dopisnike i uspostavili veze sa demokratskom štampom drugih zemalja. Istovremeno su pristalice Marxa i Engelsa pokušale da u raznim državama Nemačke obrazuju Opštine Saveza komunista. Ali kao što se vidi iz pisama članova Saveza (W. Wolff, Dronke, Schapper, Born i dr.), ovi pokušaji su propali jer su nemački radnici bili još neorganizovani i politički slabo obrazovani. Marx, Engels i njihove pristalice istupali su stoga kao levo, proletersko krilo demokratije, što je odredilo i karakter lista «Neue Rheinische Zeitung» i podnaslov «Organ der Demokratie».

U želji da čitaocima razjasne sve važne događaje nemačke i evropske revolucije, redakcija je često izdavala i drugo, dnevno izdanje. Kad nisu bile dovoljne

četiri štampane strane, umetani su dodaci, a kad je bilo novih važnih vesti, ekstra-dodaci i ekstra-listovi u obliku letaka. Uvodne članke po pravilu su pisali Marx i Engels i to sa oznakom »Keln*« i »Keln**«. Neki redakcijski članci Marxa i Engelsa označeni zvezdicom, štampani su i među vestima iz raznih zemalja.

Svaki urednik bio je odgovoran za određeno područje. Engels je pisao kritičke članke o debatama Berlinske i Frankfurtske nacionalne skupštine kao pruske skupštine (Zweite Kammer), članke o nacionalnom oslobodilačkom pokretu u Češkoj, Poznanju i Italiji, o ratu sa Danskom za Šlezvig-Holštajn, o revolucionarnim borbama u Mađarskoj i niz članaka o Švajcarskoj. Wilhelm Wolff je pisao članke o agrarnom pitanju u nemačkoj revoluciji, naročito o položaju seljaka i seljačkom pokretu i Šleziji i vodio je rubriku »Aus dem Reich«. Ernst Dronke je neko vreme bio dopisnik lista »Neue Rheinische Zeitung« u Frankfurtu na Majni. Ferdinand Wolff bio je jedan od dopisnika iz Pariza, Georg Weerth je bio autor feljtona, a Ferdinand Freiligrath je objavljivao svoje revolucionarne pesme.

Kad se pojavio prvi broj novina »Neue Rheinische Zeitung« sa Engelsovim člankom *Frankfurtska skupština*, veliki broj buržoaskih akcionara prestao je da podržava novine. Javno zauzimanje novina za stvar proletarijata u toku pariskog junskog ustanka dalo je povod većini ostalih akcionara da se povuku.

Odlučan stav lista »Neue Rheinische Zeitung« i njegov borbeni internacionalizam izazvali su već u prvim mesecima hajku monarhističke i buržoasko-liberalne štampe i progon od strane pruske vlade. Vlasti su odbile da daju Marxu prusko državljanstvo i povele su niz sudskih postupaka protiv urednika lista. Povodom septembarskih događaja u Kelnu vojne vlasti su 26. septembra 1848. zavele opasno stanje i zabranile izlaženje demokratskih novina, među njima i »Neue Rheinische Zeitung«. Engels, Dronke i Ferdinand Wolff napustili su privremeno Keln da bi izbegli hapšenje. Wilhelm Wolff je privremeno otišao u Falačku, i kasnije se nekoliko meseci krio od policije u Kelnu. Posle ukidanja opasnog stanja »Neue Rheinische Zeitung« su od 12. oktobra mogle dalje da izlaze, ali je Marx morao da savlada velike finansijske teškoće i da investira vlastita novčana sredstva.

Posle kontrarevolucionarnog prevrata u Pruskoj pojačalo se sudsko i policijsko gonjenje urednika »Neue Rheinische Zeitung«. Sudski procesi koje je vlada vodila februara 1849. protiv Marxa, Engelsa, Wolffa i Rajnskog okružnog odbora demokrata završili su se time što su porotni sudovi oslobodili optužene.

I pored progona i policijskih mera list »Neue Rheinische Zeitung« je hrabro branio interese revolucionarne demokratije, a time i interese proletarijata. Maja 1849, kad je kontrarevolucija svuda prešla u napad, pruska vlada je izdala naredbu da se Marx protera iz Pruske. Njegovo izgnanstvo i represalije protiv drugih urednika lista »Neue Rheinische Zeitung« prisilili su redakciju da obustavi rad. Poslednji broj »Neue Rheinische Zeitung« (br. 301 od 19. maja 1849) izašao je u crvenom tisku. U svom oproštajnom proglasu radnicima Kelna, urednici su objavili »da će njihova poslednja reč svuda i uvek biti: *Oslobođenje radničke klase!*« 57 367 492

⁴⁴ Mađarska revolucionarna vojska nanela je više poraza austrijskoj vojsci u proleće 1849. i prisilila je da napusti mađarsku teritoriju. 57

⁴⁵ *Lancasterova škola* — osnovna škola za siromašnu decu, nazvana po engleskom pedagogu Josephu Lancasteru (1778—1838) u kojoj je primenivan sistem uzajamne nastave. Zbog nedovoljnog broja nastavnika, stariji i bolji učenici morali su da rade s mlađim učenicima. Lancasterovih škola bilo je vrlo mnogo u prvoj polovini 19. veka u Engleskoj i u nekim drugim zemljama. 58

⁴⁶ Reč je o »*Poslanici skupštini sazvanoj u cilju donošenja ustava*« od 8. novembra 1848. 61

- ⁴⁷ Godine 1636. John Hampden, kasnije jedan od vođa engleske buržoaske revolucije, odbio je da kraljevskom porezniku plati »brodarinu« — porez koji nije potvrdio Donji dom. Sudski proces do koga je došlo doprineo je jačanju buržoaske opozicije protiv apsolutizma. 61
- ⁴⁸ Borba Amerikanaca protiv poreza i carina koje je engleska vlada zavela u kolonijama bila je uvod u rat za nezavisnost severnoameričkih kolonija Engleske (1775—1783). Pokušaj da se silom uveze čaj uz veliku carinu godine 1773, završio se uništenjem tovara u bostonskoj luci. Ovi sukobi doveli su do zaoštavanja konflikta i ubrzali početak ustanka američkih kolonija protiv Engleske. 61
- ⁴⁹ *Vandeja* — francuska provincija u kojoj je u proleće 1793. za vreme francuske revolucije izbio kontrarevolucionarni ustanak pod vođstvom plemstva i uz podršku seoskog stanovništva. 65 162
- ⁵⁰ *lower empire* — Rimsko Carstvo na zalasku, naročito Istočno Rimsko Carstvo s glavnim gradom Carigradom, koje je obuhvaralo azijske i afričke provincije Rimskog Carstva, rascepkanog posle smrti cara Teodosija (395. n.e.). Ostale provincije obrazovale su Zapadno Rimsko Carstvo sa starim glavnim gradom Rimom. 69
- ⁵¹ Na dan 21. marta 1848. Friedrich Wilhelm IV projahao je berlinskim ulicama sa crno-crveno-zlatnom trakom na rukavu — znakom jedinstva Nemačke i održao pseudopatriotske govore predstavljajući se kao pobornik »nemačke slobode i jedinstva«. 70
- ⁵² *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Band 8, str. 6142. 71
- ⁵³ Kao rezultat konferencije u Goti 26. maja 1849. na kojoj su učestvovali Pruska, Saksonija, Hanover, Bavarska i Virtemberg, zaključen je Savez tri kralja — Pruske, Saksonije i Hanovera (Unija), kome se do septembra 1849. priključila 21 nemačka država. Na čelu Unije trebalo je da stoji pruski kralj a državni u-tav podešen je interesima monarhije. Unija je bila pokušaj pruske monarhije da u Nemačkoj sprovede svoju hegemoniju, ali pod pritiskom Austrije i Rusije, bila je prinudena da se povuče i već u novembru 1850. odrekla se Unije. 73
- ⁵⁴ »Zakon od 16. juna 1849. o obrazovanju narodne odbrane« donela je nemačka Ustavotvorna narodna skupština na svojoj poslednjoj sednici 16. juna 1849. u Stuttgartu. 83
- ⁵⁵ Poslednji, predviđeni članak iz serije *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* nije izašao u listu »New-York Daily Tribune«. U engleskom izdanju iz 1896, u prvom nemačkom i u kasnijim izdanjima, umesto njega izašao je Engelsov članak *Komunistički proces u Kelnu*. 85
- ⁵⁶ »*Allgemeine Zeitung*« — konzervativni dnevni list osnovan 1798; izlazio je od 1810. do 1882. u Augsburgu. 86
- ⁵⁷ Maja 1851, posle hapšenja emisara Saveza komunista, Nothjunga, u Lajpcigu, pruska policija je preduzela hapšenje funkcionera Saveza u Kelnu (Bürgers, Röser, Daniels i dr.). Vlada je nameravala da pomoću provokatorskih procesa protiv Saveza komunista razbije samostalni pokret proletarijata. Marx je u svom spisu *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* otkrio prave, skrivene razloge za kelnski proces. 86
- ⁵⁸ *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* — jedno od najznačajnijih dela marksizma. U njemu su na osnovu analize revolucije 1848—1851. u Francuskoj, razvijene osnovne teze istorijskog materijalizma, teorije o klasnoj borbi i proleterskoj revoluciji, i shvatanja o diktaturi proletarijata. Marx je ovo delo pisao od decembra 1851. do marta 1852. i za to vreme stalno raspravljao sa Engelсом o događajima u Francuskoj. Osim štampe i zvaničnih materijala Marx je kao izvor koristio i privatnu prepisku s Parizom. Bilo je predviđeno da se *Osamnaesti*

- brimer Louis-a Bonaparte* objavi u nedeljniku »Die Revolution« čije je izdavanje u Njujorku pripremao Marxov i Engelsov prijatelj Joseph Weydemeyer. Međutim, zbog finansijskih teškoća Weydemeyer je 1852. izdao samo dva broja časopisa. Marxovi članci su stigli kasno i nisu objavljeni u tim brojevima. Na Marxov predlog Weydemeyer je objavio ovaj rad u maju 1852. u prvoj svjetskoj časopisa »Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften«. Naslov *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte* Weydemeyer je promenio u *Der 18-te Brumaire des Louis Napoleon*. Zbog teške materijalne situacije Weydemeyer nije mogao da otkupi najveći deo izdanja od vlasnika štamparije. U Evropu je poslat samo neznatan broj primeraka. Pokušaji da se ponovo izda knjiga u Nemačkoj i Engleskoj nisu uspjeli. Drugo izdanje dela pojavilo se tek 1869. u Hamburgu. Za ovo izdanje Marxov tekst je ponovo prerađen (vidi Marxov predgovor u ovom tomu). Tekst trećeg izdanja koje se pojavilo 1885. u engleskoj redakciji, izuzimajući neke male stilske izmene, odgovara tekstu izdanja iz 1869. Francuski prevod *Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte* objavljen je tek u nedeljnom organu francuske radničke partije »Le Socialiste«, od januara do novembra 1891. godine. Te iste godine u Lilu se ovaj rad pojavio kao knjiga. Tekst u našem izdanju zasniva se na izdanju iz 1869. sa pojedinim stilskim izmenama preuzetim iz izdanja 1885. godine. Prvo izdanje kod nas objavljeno je u Zagrebu, Nakladna knjižara Epoha, 1934, u prevodu S. Ilanđića; iste godine pojavilo se i slovenačko izdanje, Ljubljana, »Nova knjiga« u prevodu Jože Kolara. 87
- ⁵⁹ Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, treći deo. Engels pominje to mesto u svom pismu Marxu 3. decembra 1851. 91
- ⁶⁰ *Montagne-planina* — Montanari (*Montagnards*) — naziv jakobinaca u narodnoj skupštini francuske revolucije koji su predstavljali radikalno krilo. (Naziv su dobili po sedištima u skupštini koja su bila na najvišem mestu.) Od 1848. do 1851. naziv sitnoburžoaske radikalno-demokratske partije čiji je vođa bio Ledru-Rollin. 91 134 501
- ⁶¹ *Brumaire* — mesec francuskog republikanskog kalendara. Osamnaesti brimer godine VIII bio je 9. novembar 1799. kada je Napoléon izvršio državni udar, oborio direktorijum i s titulom Prvog konzula postao diktator. Pominjući »druugo izdanje 18. brimera« Marx misli na državni udar 2. decembra 1851. 91
- ⁶² *Bedlam* — ludnica u Londonu. 92
- ⁶³ *Desetog decembra 1848* — Louis Bonaparta je na opštim izborima izabran za predsednika Francuske Republike. 93
- ⁶⁴ Biblijska legenda o bekstvu Jevreja iz egipatskog zarobljeništva kaže da su matoruši zbog teškog puta i gladi »čeznuli za minulim blagostanjem«, tj. želeli da se povrate u ropstvo. 93
- ⁶⁵ *Hic Rhodus, hic salta!* — Iz Ezopove basne u kojoj neki hvalisavac tvrdi da je jednom na Rodosu odlično skočio. Odgovoreno mu je: Tu je Rodos, tu skoči! *Hier ist die Rose, hier tanze!* (Ovde je ruža, ovde zaigraj!) varijanta gornjeg citata (Rodos je grčka reč za ružu) koju je Hegel dao u predgovoru svom delu *Osnovi filozofije prava*. 94
- ⁶⁶ Po ustavu od 4. novembra 1848. druge nedelje u maju 1852 (9. maja) u Francuskoj se morao ponovo birati predsednik Republike. U krugovima sitnoburžoaskih demokrata, naročito među emigracijom, gajena je nada da će na vlast doći demokratske partije. 94 219
- ⁶⁷ Oko 390. g. pre n.e. Gali su zauzeli Rim. Nisu osvojili samo Kapitol čije je branitelje, po pređanju, probudilo gakanje gusaka u hramu Junone. 94
- ⁶⁸ *dinastičke stranke* — legitimisti (vidi nap. 16) i orleanisti (i filipisti) — pristalice orleanse dinastije, na vlasti u Francuskoj za vreme Julske monarhije (1830—

—1848); zastupnici interesa finansijske aristokratije i krupne industrijske buržoazije.

Plavi i crveni republikanci — buržoaski republikanci (partija lista »Nationals») i socijalisti.

junaci Afrike — generali Cavaignac, Lamoricière i Bedeau, koji su učestvovali u ratovima za osvajanje kolonija u Alžiru. 94

⁶⁹ Goethe, *Faust*, Prvi deo, Faustova soba za studije; reč Mefistofela. 95

⁷⁰ *dinastička opozicija* — grupa francuskog poslaničkog doma za vreme Julske monarhije koju je predvodio Odilon Barrot. Izražavala je politička shvatanja liberalnih krugova industrijske i trgovačke buržoazije i zalagala se za sprovođenje umerene reforme izbora, da bi sprečila revoluciju i da bi održala na vlasti orleanSKU dinastiju. 95

⁷¹ *Mobilna garda* obrazovana je dekretom privremene vlade od 25. februara 1848. za borbu protiv revolucionarnog naroda. Sastojala se uglavnom od lumpenproletera i organizovana je da bi ugušila pariski junski ustanak.

Karl Marx u svom delu *Klasne borbe u Francuskoj 1848—1850* (10. tom našeg izdanja), daje karakteristiku Mobilne garde. 95 131

⁷² Aluzija na legendu po kojoj se rimskom caru Konstantinu (274—337) pre bitke protiv Maksentija 312. predskazao na nebu krst i reči: »Pod ovim znakom ćeš pobediti!» 97

⁷³ *Krapulinski* — poljski plemić koji traži svoj novac, junak iz pesme *Dva viteza* od Heinricha Heinea. Ime Krapulinski potiče od francuske reči *crapule*, koja znači neumerenost, naročito u piću. Ovde Marx Louis-a Bonaparta naziva imenom Krapulinski. 98

⁷⁴ »*Le National*« — francuski dnevni list, izlazio u Parizu od 1830. do 1851; četrdesetih godina bio je organ umerenih buržoaskih republikanaca. Glavni urednik lista »*National*« bio je Armand Marrast. 99 127

⁷⁵ »*Journal des Débats*« — skraćeni naslov francuskog dnevnog lista »*Journal des Débats politiques et littéraires*«, osnovanog u Parizu 1789. Za vreme Julske monarhije bio je kao vladin list organ orleanističke buržoazije. U revoluciji 1848. zastupao je interese kontrarevolucionarne buržoazije, tzv. partije reda. 99 453

⁷⁶ Uplašen izbijanjem revolucije Louis-Philippe je 24. februara 1848. potpisao abdikaciju u korist svog unuka, grofa od Pariza. Pošto je ovaj bio maloletan, predviđalo se da će mu regent biti majka, vojvotkinja od Orléana. 100

⁷⁷ *Ustavna četvrt* — doneta 1830. u Francuskoj bila je osnovni zakon Julske monarhije. Povelja je formalno proklamovala suverena prava naroda i vrlo malo ograničavala kraljevu vlast. Birokratski policijski aparat i strogi zakoni protiv radničkog i demokratskog pokreta nisu izmenjeni. 100

⁷⁸ *Kliči* — zatvor za dužnike u Parizu od 1826. do 1867. 100

⁷⁹ *pretorijanci* — privilegovana telesna straža u starom Rimu, koju je izdržavao car ili vojskovođa. Ovde: *Društvo 10-og decembra*, organizacija koju je stvorio Louis Bonaparta i čijom je pomoću izvršio državni udar. 104 171

⁸⁰ Austrija i Napulj učestvovali su zajedno sa Francuskom u intervenciji protiv Rimske Republike, koja je pala 3. jula 1849. 104

⁸¹ Godine 1832. u kantonu Turgau Louis Bonaparta je primio švajcarsko državljanstvo; godine 1848, za vreme boravka u Engleskoj, Louis Bonaparta je dobrovoljno stupio u redove specijalnih »konstaba« (policijska rezerva sastavljena od građanskih lica). Oni su zajedno sa policijom sprečavali radničke demonstracije 10. aprila 1848. koje su organizovali čartisti (vidi i nap. 36). 104

- ⁸² *Dvadesetog decembra 1848.* Cavaignac je podneo ostavku i Louis Bonaparta, koga je toga dana ustavotvorna skupština proglasila za predsednika republike, sastavio je svoju prvu vladu sa Odilonom Barrot-om na čelu. 105
- ⁸³ Odmah po stupanju na vlast rimski car Kaligula (37—41) pristustvovao je sa Senatom paradi pretorijanske garde i održao joj govor. 107
- ⁸⁴ *Čivotavekija* (Civitavecchia) — italijanska luka i tvrđava u blizini Rima.
Pod izgovorom da želi da pomaže Pijemontu u borbi protiv Austrije i brani Rimsku Republiku, ustavotvorna skupština je na zahtev francuske vlade u aprilu 1849. odobrila sredstva za naoružanje ekspedicionog korpusa koji će se boriti u Italiji. Pravi cilj te ekspedicije bila je intervencija protiv Rimske Republike i ponovo uspostavljanje vlasti pape nad celim svetom. 107
- ⁸⁵ *Le Moniteur universel* — francuske dnevne novine koje su izlazile u Parizu od 1789—1901. Od 1799. do 1814. i 1816—1868, bile su zvanični vladin organ. U njemu su objavljivani vladini propisi o redu, izveštaji sa sednica parlamenta i drugi zvanični materijali. 107 432 453
- ⁸⁶ *Kvestori* — prvobitno, u starom Rimu najniža lestvica u službi Senata — finansijski činovnici, arhivari. Ovde: komisija francuske narodne skupštine koja je odgovarala za privredu, finansije i za zaštitu i bezbednost skupštine.
Rojalistički kvestori Le Flô, Baze i Panat postavili su zahtev da skupština dobije pravo raspolaganja trupama. Taj zahtev je posle žive diskusije odbijen 17. novembra 1851. Prilikom glasanja montanjari (vidi nap. 60) su podržali bonapartiste, jer su u rojalistima videli glavnu opasnost. 108 134 154
- ⁸⁷ *Fronda* (bukvalno: pračka) bila je slab i neodlučan opozicioni pokret protiv apsolutizma u Francuskoj u vreme kad je Louis XIV bio maloletan, a kraljica Anna (1648—1653) bila regent. Ovaj pokret organizovao je prvobitno građanski stalež (parlamentarna Fronda), kasnije visoko plemstvo (Fronda prinčeva). 110 167
- ⁸⁸ *Petar Štemil* — junak priče *Čudnovata povest Petra Štemila* od Adelberta von Chamissoa, koji je prodao svoju senku za čarobnu kesu. 110
- ⁸⁹ *Ems*, a pedesetih godina i *Venecija*, bili su rezidencije francuskog legitimističkog pretendenta na presto grofa Chambord-a (kasnije Henri V).
U *Klermontu*, u blizini Londona, živeo je Louis-Philippe koji je posle februarske revolucije pobjegao u Englesku. 113 130 145
- ⁹⁰ Posle događaja 13. juna 1849. godine podignuta je optužnica protiv 40 poslanika. Neke vođe Montanje (vidi nap. 60) su uhapšene, drugi su pobjegli (npr. Ledru-Rollin). Većina u Nacionalnoj skupštini prihvatila je pravilnik koji je ograničavao slobodu govora poslanika i predsedniku davao pravo da isključuje i oduzima dnevnicu. 115
- ⁹¹ Aluzija na planove Louis-a Bonaparte da će dobiti francusku krunu iz ruku pape Pija IX. (Prema biblijskom predanju prorok Samuel je proglasio za kralja starojevrejskog vladara Davida.) 118
- ⁹² Kod *Austerlica* (Moravska) 1805. godine Napoleon I je naneo težak poraz savezničkoj ruskoj i austrijskoj vojsci. 118
- ⁹³ Aluzija na knjigu Louis-a Bonaparte *Des idées napoléoniennes*, koja je izišla u Parizu 1839. 123 163
- ⁹⁴ Prema odluci ustavotvorne narodne skupštine *porez na vino* trebalo je da bude ukinut 1. januara 1850. Deset dana pre isteka roka, 20. decembra 1849. zakonodavna skupština ga je opet uvela. O političkom značaju te mere pisao je Karl Marx, u spisu *Klasne borbe u Francuskoj 1848—1850* (vidi u 10. tomu ovog izdanja).

- Privremeni zakon od 13. decembra dao je prefektima ovlašćenje na šest meseci da smene svakog nastavnika koji se «svojim ubeđenjem i načinom nastave pokaže kao nedostojan svoje službe». Zakon o nastavi ukinut je 15. marta. 123
- ⁹⁶ *Birgravi* — podrugljivi naziv za komisiju zakonodavne skupštine, sastavljene od 17 orleanista i legitimista, zbog njihovih pretenzija na vlast. Komisija je obrazovana po nalogu ministra unutrašnjih poslova 1. maja 1850. da bi napravila nacrt novog zakona o izborima. Nadimak je uzet iz istoimene istorijske drame Victora Hugoa. 126
- ⁹⁶ *Zakon o štampi*, donet u zakonodavnoj skupštini 16. jula 1850. znatno je povećao kauciju koju su morali da polože izdavači novina, i uveo je žigovinu koja je proširena i na brošure. Novi zakon je bio jedna od reakcionarnih mera koja je vodila stvarnom gušenju slobode štampe u Francuskoj. 127
- ⁹⁷ *«La Presse»* — građanski list izdavan u Parizu od 1836. Godine 1848/49. organ buržoaskih republikanaca, kasnije bonapartista; 1836—1857. urednik lista bio je Emile de Girardin. 127 501
- ⁹⁸ Radi se o pokušajima Louis-a Bonaparte za vreme Julske monarhije da uz pomoć vojske izvede državni udar. Tridesetog oktobra 1836. pošlo mu je za rukom da pomoću nekih oficira-bonapartista, mobilise dva artiljerijska puč štrasburškog garnizona. Ali već posle nekoliko časova ustanici su razoružani. Sam Louis Bonaparte je uhapšen i prognan u Ameriku. Šestog avgusta 1840. stigao je sa zavereničkom klikom u Bulonj, iskoristivši pojavu bonapartističkog raspoloženja u Francuskoj, i pokušao da podigne bunu u tamošnjem garnizonu. I taj pokušaj je završen potpunim porazom. Louis Bonaparte je osuđen na doživotnu robiju, ali je 1846. pobjegao u Englesku. 131
- ⁹⁹ *Pedantni propisi francuske dramske etike* zahtevali su da se drama — slično državnom udaru od 2. decembra 1851 — ograniči na jednu radnju koja se odigrava jednog dana i na jednom mestu. 131
- ¹⁰⁰ *Nacionalne radionice*, ili (ateliers nationaux), stvorene su odmah posle februarske revolucije 1848. dekretom francuske privremene vlade. Cilj je bio da se na taj način među radnicima diskredituju ideje Louis-a Blanc-a o organizaciji rada a isto tako da se radnici nacionalnih radionica, organizovani poput vojske, iskoriste u borbi protiv revolucionarnog proletarijata. Pošto je propao ovaj plan da se izazove razdor u radničkoj klasi, buržoaska vlada je sprovela niz mera za njihovo ukidanje (smanjenje broja radnika zaposlenih u njima, slanje tih radnika na javne radove u provinciji itd.). Te provokacije izazvale su gnev pariskog proletarijata a bile jedan od povoda junske ustanka. Posle ugušenja ustanka Cavaignacova vlada je usvojila dekret o rasturanju nacionalnih radionica 3. jula 1848. 131
- ¹⁰¹ *Schufsterle* i *Spiegelberg* — lopov i ubica, ličnosti iz Schillerove drame *Razbojnici*. 131
- ¹⁰² *«Kéer iz Elizijuma»* — reči iz Schillerove ode *Radosti* kojima se ovde aludira na Jelisejska polja, rezidenciju Louis-a Bonaparte. 136
- ¹⁰³ *Starofrancuski parlamenti* — najviše sudske institucije u Francuskoj pre francuske revolucije u većini francuskih gradova. Najznačajniji je bio pariski parlament koji je registrovao kraljeve ukaze i imao tzv. pravo demonstracije tj. pravo da protestuje protiv ukaza koji ne odgovaraju običajima i zakonima te zemlje. Međutim, parlament nije imao stvarnu vlast, pošto je kraljevo prisustvo na sednici nametalo kao obavezu registrovanje zakona. 139
- ¹⁰⁴ *Belle-Île-en-Mer* — francusko ostrvo kraj južne obale Bretanje, gde su od 1849. do 1857. dovođili političke zatvorenike, naročito učesnike pariskog junske ustanka 1848, među njima i Blanquija. 141 249

- ¹⁰⁵ Marx ovde citira, ne sasvim tačno, reči iz Atenejeve (oko 200. n.e.) *Gozbe učениh ljudi* (Deipnosophistai) gde spartanski car Agesilaj odgovara svom savezniku, egipatskom faraonu Tahosu da mali rast nije smetnja da se učine velike stvari. 142
- ¹⁰⁶ *Erida* — u grčkoj mitologiji boginja razdora, bacila je među goste na svadbi Peleja i Tetide zlatnu jabuku sa natpisom »najlepšoj« i tako izazvala svadu između Here, Atine i Afrodite. 143
- ¹⁰⁷ »*L'Assemblée nationale*« — francuski dnevni list monarhističko-legitimističkog pravca, izlazio je u Parizu od 1848. do 1857. 145
- ¹⁰⁸ Taktička razmimoilaženja u taboru legitimista u periodu restauracije: Louis XVIII i Villèle bili su za oprezno sprovođenje reakcionarnih mera, dok su se grof d'Artois (od 1824. Charles X) i Polignac zalagali za ponovno uspostavljanje predrevolucionarnog poretka.
Tiljerije — dvorac u Parizu, rezidencija Louis-a XVIII; *paviljon Marsan*, u doba restauracije rezidencija grofa d'Artois-a. 146
- ¹⁰⁹ »*The Economist*« — engleski ekonomski i politički nedeljni časopis, organ krupne industrijske buržoazije koji izlazi u Londonu od 1843. 148 291 303 310 410 423
- ¹¹⁰ *Industrijska izložba* u Londonu — prva međunarodna industrijska i trgovinska izložba, održana od maja do oktobra 1851. 151 325 342
- ¹¹¹ »*The Economist*« od 10. januara 1852. 152
- ¹¹² »*Le Messager de l'Assemblée*« — francuski dnevni list, koji je izlazio u Parizu od 16. februara do 2. decembra 1851. 153
- ¹¹³ Shakespeare, *Hamlet*, I čin, peta scena. 160
- ¹¹⁴ *Seveni* — planinski predeo u južnoj Francuskoj gde je 1702—1705. izbio ustanak seljaka zbog progona protestanata, nazvan ustanak »camisard-a« (košuljaša), koji je imao jako izražen antifeudalni karakter. U pojedinim mestima ovi ustanci su trajali sve do 1715. 162
- ¹¹⁵ *Sabor u Konstanci* (od 1414. do 1418.) sazvan je da bi se učvrstio poljuljani položaj katoličke crkve u doba početka reformacije. Sabor je odbacio učenje vode reformacije Johna Wycliffe i Jana Husa, uspostavio je jedinstvo katoličke crkve i izabrao umesto tri pretendenta, koji su jedan drugom osporavali pravo na papski presto, novog poglavara crkve. 166 261
- ¹¹⁶ *Lavlji ugovor* je po Ezopovoj basni o lavu (lat. Leo) ugovor lava, po kome jedna strana izvlači svu korist, a druga samo štetu. 167
- ¹¹⁷ *Regentstvo Philippa Orleanskog* trajalo je od 1715. do 1723. dok je Louis XV bio nepunoletan. 168
- ¹¹⁸ *Vandomski stub* (La colonne Vendôme) — stub sa spomenikom Napoleona I na trgu Vandom u Parizu, izliven od zaplenjenih topova, koji je 1806. do 1810. podignut u spomen na pobedu »velike armije« 1805. godine. U predgovoru za drugo izdanje *Osamnaestog brimera* (vidi u ovom tomu, str. 465/466) Marx je utvrdio da se misao izražena poslednjom rečenicom već obistinila. Napoleon III je 1863. naredio da se ukloni kip Napoleona I u šinjelu i sa trorogim šeširoim i da se zameni statuom na kojoj je on prikazan sa svim carskim znamenjima. Prema dekretu Pariske komune od 12. aprila 1871. najzad je 16. maja 1871. srušen stub Vandom kao »spomenik varvarstva, simbol brutalne sile i lažne slave, afirmacija militarizma, osporavanje međunarodnih prava, stalna uvreda koju pobednik nanosi pobeđenima« kao i statua Napoleona I. 168 466
- ¹¹⁹ Engels je ove članke o Engleskoj pisao za nedeljni list »Die Revolution«, koji je izdavao Weydemeyer u Njujorku 1852. Od četiri članka Weydemeyer je

dobio samo dva; ostala dva su izgubljena. Pošto je časopis prestao da izlazi već posle drugog broja nisu objavljena ni ona dva članka koji su sačuvani kao rukopis. 169

- ¹²⁰ Od 1846. do 1853. Engleska je vodila peti po redu rat sa Kafrima protiv plemena Koza u jugoistočnoj Africi. Urođeničko stanovništvo nanelo je engleskim trupama gubitke u prvim godinama rata, ali su mirovnim ugovorom 1853. plemena Koza prisiljena da Englezima ustupe deo svoje zemlje.

Engleski kolonizatori pokušali su 1851. da zauzmu zapadnoafričku Obalu robova i u tom cilju umešali su se u unutrašnje nemire plemena Joruba. Uprkos bombardovanja grada Lagosa Englezima nije uspelo da podjarne urođeničko stanovništvo. Tek posle «kupovine» Lagosa 1861. Englezi su se konačno učvrstili na Obali robova i postavili temelje za svoju koloniju Nigeriju. 169

- ¹²¹ *Mirmidoni legitimosti* — u političkoj šansoni *Les mirmidons ou les funeraillles d'Achille*, Beranger alegorično predstavlja ništavne i netaalentovane vlastodršce Francuske u doba Restauracije. U «Ilijadi» Mirmidoni su pripadnici jednog tesalskog plemena, Ahilovi pratioci u trojanskom ratu, dok u francuskom jeziku ova reč znači žgeba, kukavac. 170

- ¹²² *Rim i Kartagina* vodili su punske ratove (264-241, 218-201. i 149-146. pre n.e.) za vlast na zapadnom delu Sredozemnog mora koji su završili propašću Kartagine. 171

- ¹²³ *Konfiskacija Venecijanske Republike* — poslednje godine rata između Pruske i Austrije (1792—1797) francuska vojska pod Napoleonovim vođstvom zauzela je neutralnu Venecijansku Republiku. Posle zaključenja mira u Kampoformiu Austrija je dobila jedan deo ove republike sa gradom Venecijom kao naknadu za rajnske oblasti koje je anektirala Francuska. Drugi deo pripojen je Cisalpskoj Republici koju je osnovao Napoleon. 171

- ¹²⁴ *Tajo-flota* — engleska flota usidrena u Portugalu, na ušću reke Tajo pred Ankerom. U 19. veku engleska sredozemna flota koristila je ušće reke Tajo kao međubazu. 172

- ¹²⁵ «*Bulonjski logor*» 1803—1805. Napoleon I koncentrisao je na području Bulonje dve i po hiljade malih transportnih brodova i invazionu armiju od 150 000 ljudi za invaziju protiv Engleske. Poraz francuske flote u pomorskoj bici kod Trafalgara i obrazovanje treće koalicije u Evropi uz učešće Rusije, Austrije i Pruske 1805. godine prisilili su Napoleona da odustane od svog plana. 173

- ¹²⁶ *Danski pohod na Ekerferde* — U nemačko-danskom ratu jedna eskadra danske flote napala je grad Ekerferde u Šlezvigu 5. aprila 1849. da bi iskrcala invazione trupe. 174

- ¹²⁷ «*Društvo za mir*» — buržoasko-pacifistička organizacija koju je osnovala religiozna sekta kveкера 1816. u Londonu. Društvo su aktivno potpomagale pristalice trgovine u uverenju da u mirnodopskim uslovima Engleska može pomoću slobodne trgovine potpuno da iskoristi svoju industrijsku nadmoć. 174 310 327

- ¹²⁸ Ovaj rukopis sadrži napomenu čiji je autor verovatno Weydemeyer: «Do nas nije stiglo pismo u kojem se govori o otpuštanju Palmerstona; mora da je izgubljeno na putu od Engleske ovamo.» 175

- ¹²⁹ «*The Daily News*» — engleski dnevni list, organ industrijske buržoazije, koji je izlazio od 1846. do 1930. u Londonu; pedesetih godina bio je liberalno usmeren. 175 299 312 313 316 399 402 423 425 437 445 452 456

- ¹³⁰ *Narodna povelja* (*People's charter*) — dokument sa zahtevima čartista objavljen 8. maja 1838. kao nacrt zakona koji je trebalo podneti parlamentu. Zahtevi su bili: 1. opšte izborno pravo (za muškarce preko 21 godine); 2. godišnji izbori

- za parlament; 3. tajno glasanje; 4. izjednačavanje izbornih okruga; 5. ukidanje imovinskog cenzusa za kandidate za izbore za parlamenat; 6. dnevnicke za poslanike. 175 284 321
- 131 Pismo je napisao Engels na Marxovu inicijativu i Marx ga je poslao redakciji lista »Times«. Engels je napisao i pismo redakciji lista »Daily News« koje je analogno prvom pismu. Ove redakcije bile su neprijateljski raspoložene prema članovima Saveza komunista i nisu objavile pisma. Tekst pisma listu »Times« štampa se prema konceptu koji je napisan na poledini Engelsovog pisma Marxu od 28. januara 1852.
- »The Times« — najveći engleski konzervativni dnevni list osnovan u Londonu 1. januara 1785. pod imenom »Daily Universal Register«; od 1. januara 1788. zove se »The Times«. 178 180 293 299 313 327 384 399 403 406 419 426 438 457
- 132 *Grand Jury* — u Engleskoj do 1933. kolegijum od 23 porotnika koje je birao okružni načelnik među »dobrim i vernim ljudima« grofovije gde se vodila istraga. Kolegijum je odlučivao da li postojeći dokazni materijal dokazuje krivicu okrivljenog i morao je ili da ga oslobodi optužbe ili preda sudu. 179
- 133 »Notes to the People« — čaristički nedeljni list koji je izlazio u Londonu od 1851. do 1852. u redakciji Ernesta Jonesa. Marx i Engels su ga podržavali, učestvovali u njegovom uređivanju i izdavanju i od juna 1851. do aprila 1852. u njemu objavili više članaka. 180
- 134 »The Weekly Dispatch« — nedeljne novine koje su pod ovim imenom izlazile u Londonu od 1801. do 1928. 180
- 135 *Zakoni za učutkivanje* — Zakoni koje je ustavotvorna i zakonodavna skupština donela 11. avgusta 1848, 27. jula 1849. i 16. jula 1850. Po njima je određena visoka kaucija za izdavanje novina, zaveden porez na žig za novine i brošure i najstrožije kazne za napade na »princip svojine i porodično pravo« kao i »huškanje na građanski rat«. Engels je ove zakone nazvao zakonima za učutkivanje (Gagging laws) kao što su u Engleskoj nazivali i šest reakcionarnih zakona kojima je engleski parlament 1819. ukinuo neprikosnovenost ličnosti i slobodu štampe i zborna. 181
- 136 Godine 1892. Engels je pisao u svom predgovoru za drugo izdanje dela *Položaj radničke klase u Engleskoj*, o kružnim periodima industrijskih kriza početkom 19. veka: »U tekstu se kružni period velikih industrijskih kriza navodi svakih pet godina. Ovakvo određivanje vremena proizašlo je iz toka događaja od 1825. do 1842. Ali istorija industrije od 1842. do 1868. dokazala je da pravi period nastaje svakih deset godina, da su međukrize bile sekundarne prirode i da su od 1842. sve više nestajale.« Godine 1883. Engels dodaje novo objašnjenje: »Desećogodišnji opticaj jasno se razvio tek od 1847 (zbog kalifornijske i australske proizvodnje zlata, a time i potpune obnove svetskog tržišta).« (Engels, Pismo Bebelu 10/11. maja 1833.) 187 424
- 137 *Belgrave Square* — londonska četvrt u kojoj stanuje aristokratija i krupna buržoazija. 188
- 138 Louis Bonaparta je dekretom 22. januara 1852. konfiskovao imovinu orleanske kuće, čime je pogoden i bivši kralj Louis-Philippe, vojvoda Orleanski. 188
- 139 »Notes to the People« (vidi nap. 133) prestao je da izlazi 24. aprila 1852. Četvrti članak koji je ostao neobjavljen dosad nije poznat. 188
- 140 »Kölnische Zeitung« — dnevni list koji je pod ovim nazivom izlazio u Kelnu od 1802. U toku 1848/49. i u doba reakcije izražavao je kukavičku politiku pruske liberalne buržoazije. 140 232 255 314 350 372
- 141 Septembra 1851. u Parizu su uhapšeni članovi tamošnje zajednice Saveza komunista, pripadnici frakcije Willich-Schapper, koji su se septembra 1850.

otcepili od Saveza komunista. Zaverenička taktika ove frakcije, koja je ignorisala stvarnu situaciju i računala na brzo organizovanje ustanka, pružila je mogućnost francuskoj i pruskoj policiji da pomoću provokatora Chervala iskonstruišu slučaj tzv. nemačko-francuske zavere. Februara 1852. uhapšenici su osuđeni zbog pripremanja državnog udara a provokatoru Chervalu omogućeno je da pobjegne iz zatvora. Pokušaji pruske policije da Savezu komunista, koji su vodili Marx i Engels, pripišu učešće u takozvanoj nemačko-francuskoj zaveri, potpuno su propali. Član Saveza komunista, Konrad Schramm koji je septembra 1851. uhapšen u Parizu, ubrzo je oslobođen zbog nedostatka dokaza. Marx je raskrinkao Stieberovo lažno svedočenje na kelnskom procesu komunistima, koje je trebalo da dokaže da su optuženi učestvovali u tzv. nemačko-francuskoj zaveri. 189 326 330 473

- ¹⁴² Septembra 1849. Marx je izabran u Odbor za potporu nemačkih političkih izbeglica u Londonu koji je obrazovan pri Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika. Da bi se osujetio pokušaj sitnoburžoaskih-demokratskih emigranata da podvedu pod svoj uticaj proleterske elemente londonske emigracije, Odbor za potporu nemačkih političkih izbeglica pretvoren je u Socijaldemokratski komitet izbeglica u čiju upravu je ušao i Engels. Septembra 1850. Marx i Engels su istupili iz Komiteta izbeglica, jer je većina članova dospela pod uticaj frakcije Willich-Schapper. 189 343 499

- ¹⁴³ Polemički spis *Velikani emigracije* usmeren je protiv sitnoburžoaskih učesnika revolucije 1848/49. koji su se posle poraza revolucije našli u emigraciji. Namera Marxa i Engelsa bila je da pokažu štetnost ponašanja sitnoburžoaske emigracije koja se igra revolucionarnih zavera.

Rukopis je pisan od maja do juna 1852. delimično u Londonu, delimično kod Engelsa u Mančesteru gde je Marx došao krajem maja 1852. U spisu je iskorišćen obiman materijal koji je prethodno sakupljen uz pomoć prijatelja, kao i razne publikacije emigranata (dokumenta, novine, memoari), nemačka, francuska i engleska štampa i dr. U sakupljanju materijala i sastavljanju rukopisa učestvovao je pored Marxove žene i član Saveza komunista Ernst Dronke. Početkom jula rukopis je predat mađarskom emigrantu Bangyi koji se ponudio da nađe izdavača u Nemačkoj. Kako se kasnije ispostavilo, Bangya je bio agent policije i rukopis je predao pruskoj policiji. Marx, koga je Bangya uspevao da obmanjuje neko vreme, raskrinkao je Bangyijevu policijsku delatnost u članku *Hirschove ispovesti*, pisanom u aprilu i objavljenom u maju 1853. u američkom listu *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*.

Spis nije objavljen za života autora. Primerak rukopisa koji su sačuvali Marx i Engels kasnije je došao u ruke Eduarda Bernsteina koji nije preduzeo mere za njegovo publikovanje a prilikom izdavanja prepiske između Marxa i Engelsa 1913. godine brižljivo je izbacio sva mesta koja se odnose na *Velikane emigracije*. Godine 1924. arhiv Socijaldemokratske partije Nemačke koji se staro o literarnom nasleđu Marxa i Engelsa, dobio je od Bernsteina rukopis. Ovaj rad je prvi put objavljen u *Marx-Engels — Archiv*, 5. tom (1930), na ruskom jeziku, u izdanju Instituta Marx-Engels u Moskvi.

Prvi deo teksta pisan je Dronkeovim rukopisom, ostalo je pisao Engels. Marx je izvršio mnoge dopune koje iznose i po nekoliko strana, a koje u ovom izdanju nisu posebno označene. 190

- ¹⁴⁴ Klopstock, *Mesija*. 193

- ¹⁴⁵ Millerov roman *Siequart. Manastirska priča*, objavljen 1776, tipičan je za sentimentalni pravac u nemačkoj književnosti 18. veka. 193

- ¹⁴⁶ Goethe, *Faust*, Prvi deo, Faustova soba za studije. 194 387

- ¹⁴⁷ *Ispovesti jedne lepe duše* — naziv šeste knjige romana *Godine učenja Vilhelma Majstera* od Goethea. 194

- 148 *«Deutscher Musenalmanach»*, Leipzig 1833—1839, izdavači: Adalbert von Chamisso i Gustav Schwab.
«Christoterpe. Ein Taschenbuch für christliche Leser», Heidelberg 1833—1853, izdavač: Albert Knapp. 198
- 149 *Mahade* — redak oblik za Mahadeva, nadimak glavnog indijskog božanstva Šive. U tekstu se verovatno pominje u vezi sa Goetheovom pesmom *Bog i bajadera*. 198
- 150 *Heinrich von Ofterdingen* — Novalisov nezavršeni roman, tipično delo konzervativne struje u nemačkoj romantici. Junak romana, pesnik Heinrich von Ofterdingen, svoj život je posvetio traganju za «plavim cvetom», simbolom idealističke poezije. 200
- 151 Završni stihovi jedne pesme iz Goetheove zbirke *Krotki epigrami* koja je izašla prvi put 1821. anonimno i koju su neko vreme smatrali za nastavak Goetheovog romana *Godine učenja Vilhelma Majstera*. 200
- 152 U priči *Majstor Johannes Wacht* od E.T.A. Hoffmanna, drvodjelja Johannes Wacht nalazi u stvaralačkom radu utehu za iznenadnu smrt žene i sina-jedinca. 200
- 153 *Menschenhaß und Reue — Ljudska mržnja i pokajanje* — naslov sentimentalne drame Augusta von Kotzebua. 201
- 154 Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Berlin 1832, S. 392 ff. 202
- 155 *Gockel, Hinkel und Gackeleia* — bajka Clemensa Brentana. 205
- 156 Getingenški savez prijatelja — kružok mladih pesnika koji su 1772. osnovali studenti Getingenškog univerziteta na podstrek F. G. Klopstocka. Članovi su, između ostalih, bili Johann Heinrich Voß, Ludwig Heinrich Hölty, Johann Martin Miller i Johann Friedrich Hahn. Gottfried August Bürger i Friedrich Gottlieb Klopstock bili su bliski ovom Savezu ali nisu bili njegovi članovi. Savez se priključio struji koja je ubrzo dobila naziv «Sturm und Drang» a izražavala je nezadovoljstvo nemačke buržoazije tadašnjim stanjem u Nemačkoj. Predstavnici getingenškog pesničkog kružoka idealizovali su jednostavan način života nemačkog gradanstva i njegove filistarske vrline. Savez se rasturio 1774. 206
- 157 Goethe, *Srodstva po izboru* (*Die Wahlverwandschaften*), Deo II, 13. glava. 207
- 158 *Pickelhäring* — naziv za lakrdijaša iz stare nemačke komedije.
- 159 *Bönnhasentum* — izraz iz esnafstva za protivzakoniti samostalni rad zanatlija i dr. koji nisu imali ni majstorsko pravo niti su bili članovi esnafa. 210
- 160 *Vinkelblehjade* — misli se na kongrese zanatlija održane u nekim nemačkim gradovima 1848. na kojima su po teoriji Winkelblecha doneti reakcionarno-utopijski programi za obnavljanje esnafa. Petnaestog jula 1848. u Frankfurtu na Majni sastao se svenemački kongres zanatlija da bi izradio zajednički program. Pošto su majstori odbili da na kongres prime kalfe, ovi su organizovali sopstveni kongres na koji su pozvali radnike iz južne Nemačke. I njihov program bio je u duhu konzervativnog učenja Winkelblecha koji je lično učestvovao u radu oba kongresa. 210
- 161 *Drugi dom* pruskog parlamenta (*Zweite Kammer*) sazvan je za 26. februar 1849. na osnovu ustava, koji je 5. decembra 1848. oktroisao Friedrich Wilhelm IV posle kontrarevolucionarnog udara u Pruskoj. Mada su izbori za ovaj dom održani na osnovu zakona koji je u najvećoj meri ograničavao izbornu pravo, u Domu se obrazovalo jako opoziciono levo krilo. Već 27. aprila vlada je raspustila Donji dom. 212

- ¹⁶² Kod *Raštata* se 29. i 30. juna 1849. odigrala poslednja bitka između badenske revolucionarne vojske i pruskih trupa. Ostaci badenske vojske opkoljeni u tvrđavi Raštat, kapitulirali su 23. jula. 213
- ¹⁶³ Kinkelov govor održan 4. avgusta 1849. pred vojnim sudom u Raštatu štampan je u berlinskom buržoasko-demokratskom listu *«Abend-Post»* 6. i 7. aprila 1850. i objavljen u knjizi *Gottfried Kinkel. Stvarnost bez poezije (Wahrheit ohne Dichtung)* od Strodtmanna. Marx i Engels su u listu *«Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue»* oštro kritikovali ovaj Kinkelov govor. 214
- ¹⁶⁴ J. W. Goethe, *Jadi mladog Vertera*. 216
- ¹⁶⁵ Na povratku iz trećeg krstaškog rata (oko 1189—1192) engleski kralj Ričard Lavlje Srce dopao je u zarobljeništvo Leopolda Austrijskog. Prema legendi verni kraljev svirač Blondel oslobodio je zarobljenog kralja uz pomoć jedne pesme koju su znali samo njih dvojica. 216
- ¹⁶⁶ *«Household Words»* — književni nedeljni list koji je u Londonu izdavao Charles Dickens od 1850. do 1859.
«Illustrated London News» — ilustrovani nedeljni list koji izlazi od 1842. 218 259
- ¹⁶⁷ *Kristalna palata* — zgrada od metala i stakla podignuta u Londonu za prvu svetsku izložbu 1851 (vidi nap. 110), kao simbol tehničkog napretka. Kasnije ponovo sagrađena u Sajdenhamu ali nešto manja. 218
- ¹⁶⁸ *«Der Kosmos»* — nedeljni list nemačkih emigranata koji su živeli u Engleskoj. Izdavao ga je Ernst Haug u Londonu 1851. a saradivali su Kinkel, Ruge, Ronge, Oppenheim i Tausenau. Izišlo je svega šest brojeva. 218
- ¹⁶⁹ *Badenska kampanja*, državno-ustavna komedija — borba za očuvanje državnog ustava koji je donela Frankfurtska nacionalna skupština 28. marta 1849. Vlade skoro svih velikih nemačkih država (Pruska, Saksonija, Bavarska, Hanover i dr.) odbile su da priznaju Ustav. U maju i junu 1849. u Rajnskoj provinciji, u Drezdenu, Badenu i Falačkoj došlo je do oružanih borbi narodnih masa kojima su rukovodili neodlučni i kolebljivi sitnoburžoaski demokrati. Ustanci nisu dobili podršku od Frankfurtske nacionalne skupštine, a pošto su ustanci bili spontani i izolovani, sredinom jula 1849. surovo su ugušeni. O karakteru i toku tih borbi, u kojima je učestvovao i Engels, vidi *Nemačka kampanja za državni ustav i Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*. 219
- ¹⁷⁰ Pokušaji da se stvori Centralni biro cele nemačke emigracije bili su upereni protiv Socijaldemokratskog emigrantskog komiteta kojim su u to doba rukovodili Marx i Engels (vidi nap. 142) a u cilju sprečavanja stvaranja samostalne organizacije proletarijata. 221
- ¹⁷¹ *Ramoovog sinovca* od Diderot-a preveo je na nemački jezik Goethe iz rukopisa 1805, pre nego što je objavljen francuski original. 221
- ¹⁷² *Klub odlučnog napretka* osnovan 5. juna 1849. u Karlsrueru buhvatao je radikalno krilo republikanskih demokrata (Struve, Tzchirner, Heinzen i dr.) nezadovoljnih politikom kapitulacije koju je vodila vlada Brentana i jačanjem njenih desnih elemenata. Klub je predložio Brentanu da se revolucija prenese i izvan granica Badena i Falačke i da u vladu primi radikalne elemente. Pošto ih je vlada odbila, članovi kluba su pokušali oružanom demonstracijom 6. juna da nateraju vladu na pristanak. Međutim, vlada je uz pomoć građanske straže i drugih oružanih snaga rasturila Klub. 222 255
- ¹⁷³ Struve, *Prepiska između jednog bivšeg i jednog sadašnjeg diplomate (Briefwechsel zwischen einem ehemaligen und einem jetzigen Diplomaten)*. 222

- ¹⁷⁴ Četiri uobičajena fakulteta bila su u to doba teološki, pravni, medicinski i filozofski. 222
- ¹⁷⁵ »*Deutscher Zuschauer*« — radikalno orijentisane nedeljne novine. Izdavao ih je Gustav Struve od decembra 1846. do aprila 1848. u Manhajmu i od jula do decembra 1848. u Bazelu. »*Deutscher Zuschauer*«, koji je izlazio u Manhajmu od jula do decembra 1848. s podnaslovom »*Neue Folge*« izdavan je u redakciji Jacoba Rothweilera i Floriana Mördesa. Kasnije je izašao još jedan odvojeni broj u Nojštatu na Hartu. 222
- ¹⁷⁶ Struve, *Istorija tri narodna ustanka u Badenu (Geschichte der drei Volkserhebungen in Baden)*. 223
- ¹⁷⁷ Struve, *Osnovna prava nemačkog naroda (Die Grundrechte des deutschen Volkes)*. 223
- ¹⁷⁸ »*Republikanisches Regierungs-Blatt*« — organ buržoaskih demokrata, izdavali su ga Gustav Struve i Karl Blind u Lerahu za vreme drugog badenskog ustanka u septembru 1848. godine. 223
- ¹⁷⁹ Amalie Struve, *Uspomene iz badenskih borbi za slobodu (Erinnerungen aus den badischen Freiheitskämpfen)*. 223
- ¹⁸⁰ »*Deutsche Londoner Zeitung*« — dnevni list nemačkih emigranata u Londonu, izlazio od aprila 1845. do februara 1851. List je materijalno pomagao svrgnuti vojvoda Karl von Braunschweig. Urednici su bili Bamberger i Schabelitz. Od 1849. do 1850. u listu su uglavnom objavljivani članci Karla Heinzena, Gustava Struvea i drugih sitnoburžoaskih demokrata. Pored tih članaka u listu su izašli *Manifest Komunističke partije* (marta 1848), prva glava Marxovog spisa, kasnije objavljenog kao *Klasne borbe u Francuskoj*, pod naslovom *Junjski poraz 1848* (aprila 1850), deo *Revije, maj do oktobra 1850.* od Karla Marxa i Friedricha Engelsa (februara 1851) i veći broj izjava koje su potpisali Marx i Engels. 224 254
- ¹⁸¹ Mnogi članovi studentskih udruženja istupali su posle bečkog kongresa (vidi nap. 10) protiv reakcionarnog poretka u nemačkim državama i organizovali su političke demonstracije sa zahtevom za ujedinjenje Nemačke. Ubistvo Augusta von Kotzebuea, pristalice Svete alijanse i carističkog agenta, koje je počinio student Karl Ludwig Sand 1819. godine dalo je povod za represalije protiv »demagoga«, kako su nazvani učesnici tog opozicionog pokreta. Za borbu protiv »demagoga« kao »bukača koji rečju i delom teže da silom ostvare načela opasna po državu« kasnije su poslužila i načela za zaštitu pravosuđa u saveznim državama, koja su ušla u završni zapisnik bečkih konferencija (12. juni 1834). 224 241 383 483
- ¹⁸² »*Hallsche Jahrbücher*« i »*Deutsche Jahrbücher*« — skraćeni nazivi za književno-politički časopis mladohegelovaca koji je u vidu dnevnih listova izlazio u Lajpcigu od januara 1838. do juna 1841. pod naslovom »*Hallsche Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst*«. Ruge i Echtermeyer su do juna 1841. u Haleu uređivali list a od jula 1841. Ruge ga je uređivao u Drezdenu. 225
- ¹⁸³ »*Berlinische Monatsschrift*« — mesečni organ nemačkih prosvetitelja koji je izlazio od 1783. do 1811. u Berlinu i u Štetinu i više puta menjao ime. Od 1799. do 1811. izdavan je kao »*Neue Berlinische Monatsschrift*« uz saradnju Christoph Friedricha Nicolaia. 225
- ¹⁸⁴ U redakciji Karla Marxa i Arnolda Rugea u Parizu su na nemačkom jeziku izdavani »*Deutsch-Französische Jahrbücher*«. Izašao je samo prvi dvobroj u februaru 1844; u njemu su bili Marxovi spisi *Prilog jevrejskom pitanju* i *Prilog kritici Hegelove filozofije prava*. Uvod, zatim Engelsovi radovi *Nacrta za kritiku političke ekonomije* i *Položaj Engleske. 'Past and Present' by Thomas Carlyle*,

- London 1843. Ovi radovi označavaju potpuni prelaz Marxa i Engelsa na stano-
vište materijalizma i komunizma. Glavni razlog obustavljanja časopisa bila su
principijelna razmimoilaženja između Marxa i Rugea. 228
- ¹⁸⁵ *Pale roajal* — palata sagrađena početkom 17. veka za kardinala Richelieu-a,
kasnije prešla u posed porodice Orlean. Krajem 18. veka na tom prostoru su
podignuti bazari, pozorišta i ustanove za zabavu. Naročito u doba francuske
revolucije Pale roajal je bio centar javnog života. 228
- ¹⁸⁶ Lorenz Stein, *Socijalizam i komunizam današnje Francuske. Prilog savremenoj
istoriji (Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag
zur Zeitgeschichte)*. 228 386
- ¹⁸⁷ U *Izbornom proglašenju radikalne partije reforme za Nemačku* od aprila 1848. koji
je sastavio Ruge, proklamuje se kao glavni zadatak narodne skupštine »redakcija
razuma dogadaja«. 229
- ¹⁸⁸ »*Die Reform. Politische Zeitung*«, organ sitnoburžoaskih demokrata, izdavali su
ga Arnold Ruge i Heinrich Bernhard Oppenheim od aprila do juna 1848. u
Lajpcigu i od jula do novembra 1848. u Berlinu. 229
- ¹⁸⁹ »*La Réforme*« — francuski dnevni list, organ sitnoburžoaskih demokrata i re-
publikanaca na čelu sa Ledru-Rollinom; pridružili su mu se sitnoburžoaski
socijalisti pod vodstvom Louis-a Blanc-a. List je izlazio u Parizu od 1843. do
1850. 229 487
- ¹⁹⁰ *Drugi demokratski kongres* zasedao je od 26. do 30. oktobra 1848. u Berlinu,
gde su se sakupili delegati 260 demokratskih i radničkih organizacija iz više
nemačkih država. Različit socijalni sastav delegata doveo je do razmimoilaženja
o najvažnijim pitanjima. Pošto su buržoaski demokrati bili u većini i na kong-
resu, ograničio se na donošenje protivrečnih rezolucija, umesto efikasnih mera
za mobilisanje masa protiv kontrarevolucije. Tako je kongres u svom proglašenju
za odbranu Beča (proglas je donet 29. oktobra na Rugeov predlog) tražio od
monarhističke nemačke vlade pomoć revolucionarnom Beču. Marx je ovaj
proglas oštro kritikovao u listu »*Neue Rheinische Zeitung*«. 230
- ¹⁹¹ »*Neue Preussische Zeitung*« — dnevni list koji je osnovan juna 1848. u Berlinu
kao organ kontrarevolucionarne dvorske klike i pruskog junckerstva. Ovaj list
je poznat i pod imenom »*Kreuz-Zeitung*« (u svom naslovu nosio je Gvozdeni
krst). 230 260 313 438
- ¹⁹² »*Karlsruher Zeitung*« — novine osnovane 1830, organ vlade velikog vojvodstva
Baden. Za vreme kampanje za državni ustav izlazile su od 15. maja do 2. juna
1849. kao »organ zemaljskog odbora«, a od 3. do 24. juna kao »organ privremene
vlade«. Posle ulaska pruskih trupa u Karlsruhe opet izlaze kao organ vlade velikog
vojvodstva.
Oppenheimova izjava objavljena u br. 15 od 31. maja 1849. 230
- ¹⁹³ Članci su objavljeni pod naslovom *Nemačka demokratska partija (Die deutsche
demokratische Partei)* bez potpisa u engleskim liberalnim nedeljnim novinama
»*The Leader*« 21. i 28. decembra 1850. godine. 231
- ¹⁹⁴ »*The Morning Advertiser*« — engleski dnevni list koji izlazi u Londonu od 1794.
Pedesetih godina 19. veka bio je organ radikalne buržoazije. 231 314 325 399
402 419 426 452
- ¹⁹⁵ *Arnold Winkelried* — polulegendarni švajcarski narodni junak, učestvovao u
borbi za oslobođenje Švajcaraca od Austrije. Legenda kaže da je u bici kod
Zempaha 9. jula 1386. krenuo u napad s poklicem »Mesto slobodi!« i žrtvujući
svoj život rešio bitku u korist Švajcaraca. 231
- ¹⁹⁶ *Sofijin put od Memela do Saksonije (Sophiens Reise von Memel nach Sachsen)* —
sentimentalni roman od Johanna Timotheusa Hermesa; bio je vrlo popularan
u Nemačkoj krajem 18. i početkom 19. veka. 232

- ¹⁰⁷ *Ahriman* — naziv za staropersijsko božanstvo Ahromanyuš koje simbolizuje zlo u svetu. Ahriman je u većinom neprijateljstvu sa Ormuzdom (persijski Ahura — Mazda), simbolom dobra. 233
- ¹⁰⁸ Karl Heinzen, *Doktor Nebel ili: Učenost i život* (Doktor Nebel oder: Gelehrsamkeit und Leben), vesela igra u pet činova. 234
- ¹⁰⁹ Jakob Venedey, *Pruska i prusizam* (Preussen und Preussenthum). 234
- ²⁰⁰ Francuski propis o sudskom postupku uveden je 1811. u nemačke oblasti pod francuskom okupacijom. U Rajnskoj provinciji ostao je na snazi i posle njenog pripajanja Pruskoj (1815), gde je prusko pravosuđe postepeno potiskivalo francusko. 234
- ²⁰¹ *«Deutsche Schnellpost für Europäische Zustände, öffentliches und sociales Leben Deutschlands»* — organ nemačkih emigranata, buržoaskih demokrata u SAD koji je od 1843. do 1851. dva puta nedeljno izlazio u Njujorku. Godine 1848. i 1851. Karl Heinzen je bio urednik ovog lista, 1851. u redakciju je ušao i Arnold Ruge. List je imao podlistak *«Wochenblatt der Deutschen Schnellpost»*. 235 247 254
- ²⁰² *«Mannheimer Abendzeitung»* — radikalni dnevni list; osnovao ga je 1842. Karl Grün, kasniji predstavnik «istinskog» socijalizma (vidi nap. 20). List je prestao da izlazi krajem 1848. 235 259
- ²⁰³ Karl Heinzen, *Francuska, «Bratski savez s Nemačkom» (Frankreichs, Brüderlicher Bund mit Deutschland)*. 235
- ²⁰⁴ *Kvekeri* («Društvo prijatelja») — protestantska sekta obrazovana u Engleskoj u doba buržoaske revolucije u 17. veku, koja je odbacila zvaničnu crkvu s njenim običajima i propovedala pacifističke ideje. «Mokri» kvekeri su (za razliku od pravoslavnih članova sekte — «suvih» kvekeri) nazivane pristalice struje, nastale dvadesetih godina 19. veka, koja se zalagala za oživljavanje dogmi kvekerstva. 237.
- ²⁰⁵ *Evropski centralni komitet* (Centralni odbor Evropske demokratije) osnovan je juna 1850. u Londonu na inicijativu Mazzinija. Odbor je ujedinjavao buržoaske i sitnoburžoaske emigrante raznih država. Osim članova pomenutih u tekstu veliku ulogu igrao je i Kossuth. Komitet je bio nejedinstven kako po svom sastavu tako i u pogledu shvatanja njegovih članova. Zbog pogoršanja odnosa između italijanskih i francuskih demokrata — emigranata, Centralni odbor Evropske demokratije rasturio se već u martu 1852. 238
- ²⁰⁶ *«Le Proscrit. Journal de la république universelle»* — mesečni časopis Centralnog odbora Evropske demokratije, čija su dva broja izašla u Parizu 1850. godine. U redakciji su bili Ledru-Rollin, Mazzini, Haug, Etienne Arago, Darasz, Descluze, Worcell. Krajem oktobra 1850. on je pretvoren u nedeljnik *«La Voix du Proscrit. Organe de la république universelle»* koji je izlazio do septembra 1851. u Sent-Amanu u Francuskoj. 238
- ²⁰⁷ *«Tages-Chronik»* — demokratski list, izlazio u Bremenu 1849. do 1851. u redakciji Rudolfa Dulona. Od januara 1851. zvao se *«Bremer Tages-Chronik»*. 238 247
- ²⁰⁸ *«Paris vaut bien une messe»* («Sam Pariz vredi jednu misu»), kažu da je rekao Henri IV kad je u interesu nacionalne politike prešao u katoličanstvo 1593. godine. 239
- ²⁰⁹ *Velika bitka kod Broncela* — beznačajna čarka pruskih i austrijskih prethodnica 8. novembra 1850. za vreme ustanka u pokrajini Heseni. Pruska i Austrija, koje su se borile za hegemoniju u Nemačkoj, osporavale su jedna drugoj «pravo» da se mešaju u unutrašnje stvari Hesena i da guše ustanak. U sukobu je Rusija diplomatski podržavala Austriju i Pruska je morala da popusti. 239

- ²¹⁰ »Nemcima« (»An die Deutschen«), proglas Centralnog odbora Evropske demokratije, objavljen u novembru 1850. u »La Voix du Proscrite« (vidi nap. 206). 239
- ²¹¹ Kongres za mir — međunarodni kongres koji su sazvali buržoaski pacifisti u avgustu 1850. godine u Frankfurtu na Majni. 240
- ²¹² Harro Harring, *Istorijski fragment o nastanku radničkih udruženja i njihovoj propasti u komunističkim spekulacijama (Historisches Fragment über die Entstehung der Arbeiter-Vereine und Ihren Verfall in Communistische Speculation)*. 241
- ²¹³ Svečanost u Hambahu — politička demonstracija predstavnika južnonemačke liberalne i radikalne buržoazije u zamku Hambah u bavarskoj Falačkoj 27. maja 1832. za buržoaske slobode i jedinstvo svih Nemaca protiv kneževa. Nemački Bundestag je odgovorio ukidanjem slobode štampe i zbora. 242
- ²¹⁴ »Deutschland« — demokratski list koji je izlazio dva puta nedeljno u redakciji Harro Harringa u Štrasburgu od decembra 1831. do marta 1832. 242
- ²¹⁵ Upad u Savoju — organizovao je Mazzini 1834. Pod komandom Ramorinosa iz Švajcarske je u Savoju upao odred, sastavljen od emigranata raznih nacionalnosti, ali su ga potukle pijemontske trupe. 243 483
- ²¹⁶ Mlada Evropa — međunarodni savez opozicionih sitnoburžoaskih demokratskih organizacija, osnovan u Švajcarskoj 1834. na inicijativu Mazzinija. U Mladu Evropu spadale su pored ostalih i ove nacionalne političke organizacije: Mlada Italija, Mlada Poljska, Mlada Nemačka. Savez je sebi postavio za cilj da u evropskim državama zavede republikanski poredak; postojao je do 1836. godine. 243
- ²¹⁷ Braća Bandiere — članovi zavereničke organizacije, iskricali su se u junu 1844. s malim odredom italijanskih patriota na obalu Kalabrije da bi u Italiji podigli ustanak protiv napuljskih Bourbona i austrijske vlasti. Učesnici ovog poduhvata uhvaćeni su zbog izdaje jednog od svojih drugova; braća Bandiere su streljani. 244
- ²¹⁸ Augustenburška stranka — pristalice augustenburške dinastije, jedne grane porodice holštajnskih vojvoda koja je osporavala pravo danskog kralja na Šlezvig-Holštajn. 245
- ²¹⁹ Naveo Marx u svom pismu Engelsu od 2. decembra 1850. 248
- ²²⁰ Varšavska konferencija — na inicijativu Rusije u oktobru 1850. Rusija, Austrija i Pruska održale su konferenciju na kojoj je trebalo primorati Prusku da se odrekne ideje o ujedinjenoj Nemačkoj pod pruskom vrhovnom vlašću. 248
- ²²¹ »La Patrie« — dnevni list, osnovan u Parizu 1841. Godine 1850. zastupao je interese monarhističkog izbornog bloka, takozvane Partije reda; kasnije je bio organ bonapartista. 248
- ²²² »L'Indépendance Belge« — buržoaski dnevni list, osnovan u Brislu 1831; sredinom 19. veka bio je organ liberala. 248
- ²²³ Iz Hansemannovog govora održanog na sednici prvog Ujedinjenog landtaga 8. juna 1847. (*Der erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847, dritter Theil*). 249
- ²²⁴ Misli se na delegate Luksemburške komisije, vladine komisije za radnička pitanja, koja je zasedala u palati Luksemburg pod predsedništvom Louis-a Blanc-a. Osnovana je 28. februara 1848. pod pritiskom radnika koji su zahtevali obrazovanje ministarstva za rad. Praktična delatnost Luksemburške komisije svela se na rešavanje radnih sporova koji su usled kompromisnog stava Louis-a Blanc-a često rešavani u korist poslodavaca. Akcija narodnih masa od 15. maja 1848 (vidi nap. 37) poslužila je vladi kao povod da 16. maja 1848. raspusti Luksemburšku komisiju. 249

- ²²⁵ Tekst Blanquijeve zdravice, koju su organizatori mitinga od 24. februara 1851 (takozvanog «banketa jednakih») pokušali da sakriju od javnosti, objavio je veći broj francuskih listova. Marx i Engels su preveli tekst zdravice na nemački i engleski i napisali za njega predgovor. Nemački prevod je štampan u velikom broju primeraka i rasturen po Nemačkoj i Engleskoj. 249
- ²²⁶ *The Morning Chronicle* — buržoaski dnevni list, izlazio je u Londonu od 1769. do 1862. 251 299 316 384 399 413 438
- ²²⁷ *Apokalipsa* — delo stare hrišćanske književnosti koje je ušlo u Novi zavet kao otkrovenje Jovanovo. U njemu se mistično predskazuje «kraj sveta» i «povratak Hrista», što je u srednjem veku često bio motiv za neke jeretičke narodne pokrete. 253
- ²²⁸ *New-Yorker Staatszeitung* — nemački demokratski dnevni list, osnovan 1834; kasnije je bio organ Demokratske partije SAD. 256
- ²²⁹ Goethe, *Zapažanja o licima i predmetima pomenutim u Ramoovom sinovcu (Anmerkungen über Personen und Gegenstände, deren in dem Dialog, Rameau's Neffe erwähnt wird.)* 259
- ²³⁰ *General Moreau* bio je komandant francuskih trupa pri povlačenju od Izara ka Rajni 1796. U toku ovog majstorskog povlačenja koje se proćulo po smeloj strategiji, uspelo mu je da kod Biberaha potuće Austrijance koji su ga gonili (2. oktobra 1796). 261
- ²³¹ *Pretparlament* koji je zasedao 31. marta do 4. aprila 1848. u Frankfurtu na Majni okupio je predstavnike nemačkih država koji za razliku od Bundestaga nisu bili ni članovi postojećih zemaljskih skupština ni poslanici neke narodne skupštine. Većina članova ovog privremenog parlamenta pripadala je ustavno-monarhističkom pravcu. Pretparlament je doneo odluku o sazivanju svenemačke Nacionalne skupštine i izradio nacrt «O osnovnim pravima i zahtevima nemačkog naroda». Taj dokument je proklamovao neke buržoaske slobode ali nije doveo u pitanje osnove polufeudalnog, apsolutističkog državnog poretka u Nemačkoj. 261
- ²³² *Janus* — list koji je Heinzen izdavao 1851. do 1852. u SAD u kome je istupao protiv Marxa. 262
- ²³³ *sveti gral* — prema srednjovekovnoj legendi, posuda čarobne moći isklesana od smaragda. Vitez Parcifal posle dugog traganja nalazi dragocenu posudu i postaje čuvar svetog grala. 263 276
- ²³⁴ Starogrčki ep *Batrahomiahia* (Rat žaba s miševima) je parodija nepoznatog pisca na Homerovu *Ilijadu*. Oslanjajući se na njega Georg Rollenhagen (1542—1609) napisao je ep u stihovima *Žabomišac ili istorija rata između žaba i miševa (Der Froschmäuseler oder Geschichte des Frosch- und Mäusekriegs* u kojoj iznosi verske i dinastičke borbe svoga doba kao rat između žaba i miševa). 263
- ²³⁵ *Kondotijer* — italijanski vođa najamnika u ratovima u 14. i 15. veku. 264
- ²³⁶ Willisen, *Teorija velikog rata, primenjena na rusko-poljski rat od 1831 (Theorie des großen Krieges, angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831*, zwei Theile, Berlin 1840. U svojoj teoriji Willisen polazi od apstraktnih filozofskih teza a ne od činjenica istorije ratne veštine. 265
- ²³⁷ U novembru 1848. Willich je u *Bezansonu* sastavio odred nemačkih emigranata — radnika i zanatlija, koji je dobijao pomoć od francuske vlade sve do početka 1849. Kasnije je taj odred pripadao takozvanom Willichovom korpusu koji je u maju i junu 1849. učestvovao u badensko-falačkom ustanku. 266
- ²³⁸ Ariosto, *Besni Orlando (L'Orlando furioso)*, 34 pesma. Ariosto je napisao ovu poemu kao nastavak Bojardove poeme (L'Orlando inamorato). 267

- ²³⁹ Goethe, *Faust*, Prvi deo, *Noć*; ulica pred *Gretnom kućom* (*Nacht*; *Straße vor Grethens Türe*). 268
- ²⁴⁰ Ciceron piše u svojoj knjizi *De divinatione* (O proročanstvu): »One stare Kantonove reči su neobično pametne kad je rekao da se čudi što se haruspeks ne smeje kad vidi drugog haruspeksa. Koliko se od onoga što oni proriču obistinju? Ili ako se nešto obistini čime se može dokazati da se to nije slučajno dogodilo?»
Haruspeks je naziv za sveštenika starog Rima koji je proricao budućnost gledajući u utrobu žrtvovanih životinja. 269
- ²⁴¹ »*Preußische Lithographische Correspondenz*« — Engels je ovaj list, koji je izlazio u Berlinu, nazvao »poluzvanični-mantofelovski« list. 270
- ²⁴² *Hunška bitka* — slika Wilhelma von Kaulbacha, nastala 1834—1837. Slika predstavlja bitku koju vode duhovi ratnika pali na Katalaunskom polju 451. godine. 273
- ²⁴³ Člankom *Izbori* — *Torijevci i vigovci* počinje faktički Marxova saradnja u listu »New-York Daily Tribune« (vid. nap. 4). Pre toga on je ovom listu poslao niz Engelsovih članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* (vid. nap. 1). Marx je 2. avgusta 1852. poslao Engelsu u Mančester jedan članak da ga on prevede na engleski. Ovaj članak Engels je podelio na dva: *Izbori* — *Torijevci i vigovci* i *Čartisti*. Engels je po pravilu prevodio na engleski članke koje je Marx pisao na nemačkom, dok ovaj nije januara 1853. i sam počeo da piše dopise na engleskom.
 Oktobra 1852. u nekoliko brojeva lista »The People's Paper« (vid. nap. 258), ponovo su objavljeni pomenuti članci kao i članci *Izborna korupcija* i *Rezultati izbora* pod napisom *Opšti izbori u Velikoj Britaniji*. U preštampanom članku *Čartisti* u »The People's Papers«, izostavljeni su materijali koje je Marx uzeo iz ovog lista. 277 282 290 295
- ²⁴⁴ *mančesterska škola* — ekonomsko učenje koje su naročito zastupali engleski buržoaski ideolozi u prvoj polovini 19. veka. Predstavnici slobodne trgovine, pristalice ovog pravca, obrazovali su takozvanu Mančestersku partiju, partiju engleske industrijske buržoazije. Oni su istupali za slobodu trgovine, nemešanje države u privredni život zemlje i neograničenu eksploataciju radničke klase. Centar ove agitacije bio je Mančester. Na čelu pokreta bili su fabrikanti tekstila Cobden i Bright koji su 1838. osnovali Ligu protiv zakona o žitu. Četrdesetih i pedesetih godina pristalice slobodne trgovine sačinjavale su levo krilo liberalne partije u Engleskoj (vid. i nap. 282). 277 282 297 311 318 322 402 406 422 447
- ²⁴⁵ *Visoka crkva* — struja u anglikanskoj crkvi čije su pristalice bili uglavnom aristokrati; ona je čuvala stare raskošne ceremonije i pokušala da se približi katoličanstvu. Nasuprot Visokoj crkvi, tzv. niska crkva imala je pristalice uglavnom među buržoazijom i nižim plemstvom. Njene pristalice obračale su najveću pažnju na propagiranje buržoasko-hrišćanskog morala. 277 413
- ²⁴⁶ *Engleski parlament* je 26. juna 1846. doneo *Zakon o ukidanju Zakona o žitu*. Takozvani Zakoni o žitu čiji je cilj bilo ograničenje ili zabrana uvoza žita iz inostranstva, uvedeni su 1815. u Engleskoj u interesu veleposednika, landlordova. Prihvatanje Zakona od 1846. značilo je pobjedu industrijske buržoazije koja se s lozinkom slobodne trgovine borila protiv Zakona o žitu, radi dobijanja jevtinije radne snage. 277 283 309 316 389 422 447
- ²⁴⁷ *Disenteri* — pripadnici religioznih sekti koje su odstupale od dogmi zvanične anglikanske crkve. 278 288 448
- ²⁴⁸ *Vigovci* — partija u SAD koja je od 1834. do 1852. zastupala poglavito interese industrijske i finansijske buržoazije i jednog dela plantažera. Kad je borba za oslobodenje robova izazvala rascep i pregrupisanje političkih partija, većina

- vigovaca je zajedno sa delom Demokratske i Farmerske partije, iz severnih država, 1854. obrazovala Republikansku partiju koja je bila protiv ropstva. Ostali vigo-
govci priključili su se Demokratskoj partiji, zastupniku interesa plantažera-
-robovlasnika. 278
- 249 U debati povodom Zakona o reformi lord John Russell zastupao je vladino stano-
vništvo da je ova mera konačna (final), krajnja tačka razvitka, zbog čega je dobio
nadimak «Finality-John» (John-konačnost), a njegove pristalice nazvane su
«finality-men». 279 280 433 438 444
- 250 «*Slavna revolucija*» — u engleskoj građanskoj historiografiji uobičajeni naziv za
državni udar 1688. koji je učvrstio ustavnu monarhiju zasnovanu na kompro-
misu između zemljoposjedničkog plemstva i buržoazije. 279 414
- 251 Engleski Donji dom prihvatio je Zakon o izbornoj reformi 1831. a kralj William
IV ga je potvrdio 7. juna 1832. Po njemu je od 56 mesta s manje od dve hiljade
stanovnika oduzeto pravo da šalju predstavnike u Donji dom. Zemljoposjednici
i kućevlasnici koji su godišnje imali najmanje 10 funti sterlinga prihoda, dobili
su biračko pravo (tzv. Cenzus od deset funti). Ova reforma bila je upravljena
protiv političkog monopola zemljišne i finansijske aristokratije; ona je uklonila
najgore feudalne ostatke u engleskom biračkom pravu i predstavnicima indus-
trijske buržoazije dala pristup u parlament. Liberalna buržoazija obmanula je
glavne snage u borbi za reformu, proletarijat i sitnu buržoaziju, koji nisu dobili
biračko pravo. 279 292 296 446
- 252 *Court of Chancery* (Sud pravičnosti) — jedan od viših civilnih sudova u Engleskoj;
do 1873. godine predsedavao mu je lord-kancelar, a otada je odeljak Vrhovnog
suda. Ovaj sud je bio nadležan za pitanja nasleđa, ugovorne obaveze, sporna
pitanja o akcionarskim društvima i dr. Zbog svog sporog i skupog postupka
pominje se u poslovičnom smislu. 283
- 253 *freeholder* — vlasnik «potpunog, nezavisnog zemljišnog poseda»; vodi poreklo
od srednjovekovnih «yeomen-a» (slobodnih seljaka) koji su sticali pravo na komad
veleposedničke zemlje, najpre vojničkim zaslugama, a kasnije plaćanjem zem-
ljišne rente. 284
- 254 Februara 1852. lord John Russell, predložio je u Donjem domu Zakon o reformi
izbora. Russell je kasnije sam predložio da se rad na zakonu odloži za tri meseca,
što je značilo definitivno odlaganje.
U svom članku *Engleska* Engels je analizirao ovaj predlog reforme. 286
423 433 444
- 255 Jonesov govor je štampan u listu «The People's Paper» u broju od 24. jula 1852.
(O ovom listu vidi napomenu 258.) 286
- 256 Godine 1845. engleski parlament je odobrio katoličkoj bogosloviji u Mejnutu
(Irska) besplatna sredstva za gradnju i održavanje nove zgrade, sa ciljem da
se privuče irsko katoličko sveštenstvo na stranu engleskih vladajućih klasa, kako
bi se oslabio nacionalni pokret za oslobođenje Irske. 288 444
- 257 Trideset devet pravila vere anglikanske crkve potvrdio je engleski parlament 1571.
a svi duhovnici anglikanske crkve zakleli su se pred starešinama da će ih poš-
tovati. 290
- 258 «*The People's Paper*» — čarističke nedeljne novine koje je maja 1852. u Londonu
osnovao Ernest Jones, vođ revolucionarnog čarizma i Marxov i Engelsonv pri-
jatelj. Marx i Engels su saradivali u tim novinama od oktobra 1852. do decembra
1856. Osim članaka, koje su pisali specijalno za «The People's Paper», tu su ob-
javljivani i njihovi najznačajniji članci iz lista «New-York Daily Tribune». Novine
su u tom periodu dosledno branile interese radničke klase i propagirale soci-
jalističke ideje. Usled Jonesovog približavanja buržoaskim radikalima došlo

- je do prestanka Marxove i Engelsove saradnje i prekida sa Jonesom. Junu 1858. novine su prešle u ruke građanskih poslovnih ljudi. 291 313 402
- ²⁵⁹ *Nemiri u Stokportu* — nasilje protiv irskih katolika 29. i 30. juna 1852. u Stokportu (engleska grofovija Češir) koje je sprovela gomila fanatika — engleskih protestanata u prisustvu mesnih organa vlasti i policije. Demolirane su kuće irskih katolika koji su činili oko trećinu stanovništva; poginuo je jedan, ranjeno je preko 60 Iraca, uhapšeno je više od 100. Događaji u Stokportu izazvali su novo zaoštravanje englesko-irskih suprotnosti. 291
- ²⁶⁰ *Kureti*, sveštenici boginje Ree, Zevsove majke; po grčkom mitu oni su na ostrvu Kritu zveketom svojih mačeva i štitova, nadvikali vrisak novorođenog Zevsa da bi ga spasli od njegovog oca titana Kronosa. Kronos je svoju drugu decu pojео plašeći se da bi mu potomci mogli oteći vlast. 293
- ²⁶¹ Prema ubičajenom postupku u engleskom parlamentu, Donji dom se konstituisao u punom sastavu kao Komitet (Committee of the whole House) kad su razmatrana određena važna pitanja. Na takvim sednicama funkcije predsedavajućeg (Chairman of the Committee) preuzima onaj član parlamenta koji stoji na listi predsedavajućih i kome predsedavajući Donjeg doma, spiker, određuje da održi dotičnu sednicu. 296
- ²⁶² *Zakoni o plovidbi* — zakoni koje je doneo Cromwell 1651. i koji su kasnije više puta obnovljeni ili dopunjavani. Imali su za cilj da učvrste englesku kolonijalnu vlast. Po njima se najvažnija roba iz Evrope kao i sva roba iz Rusije i Turske smela da uvozi samo engleskim brodovima i brodovima zemlje koja je izvozi a engleski brodovi trebalo je da imaju isključivo pravo na obalsku plovidbu. Ovi zakoni su znatno ograničeni dvadesetih godina 19. veka i 1849. su gotovo potpuno ukinuti a ono što je od njih preostalo ukinuto je 1854. 297
- ²⁶³ *«The Economist»* od 10. jula 1852, str. 753. 297
- ²⁶⁴ *«The Economist»* od 24. jula 1852, str. 809. 298
- ²⁶⁵ *Centralizacija* — centralno telo poljskog demokratskog društva (Towarzystwo Demokratyczne Polskie), osnovano 1836. godine. Demokratsko društvo nastalo je 1832. u Francuskoj kao organizacija levog krila sitnog plemstva i građanstva poljske emigracije nasuprot aristokratsko-klerikalnom krilu. Program društva predviđao je ukidanje kmetstva, feudalnih nameta i staleške nejednakosti kao i predaju zemlje seljacima bez obeštećenja plemstva i niz drugih mera. Demokratsko društvo aktivno je učestvovalo u pripremanju krakovskog ustanka 1846. čiji je cilj bilo nacionalno oslobođenje Poljske. Kad je poljsko Demokratsko društvo zabranjeno u Francuskoj u leto 1849, sedište Centralizacije postao je London, ali većina članova društva ostala je kao i ranije u Francuskoj. Posle osnivanja Centralnog nacionalnog komiteta za pripremanje ustanka 1862. u Poljskoj, Demokratsko društvo je donelo odluku o svom raspuštanju. 301
- ²⁶⁶ *Zakon o sirotinji* usvojen 1834. u engleskom parlamentu dopuštao je samo jedan vid pomoći sirotinji: smeštanje sirotinje u sirotinjske domove u kojima je vladao režim kao u zatvoru i na prinudnom radu. U narodu su se sirotinjski domovi zvali «bastilje Zakona o sirotinji». 304
- ²⁶⁷ *«The Economist»* od 25. septembra 1852, str. 1067. 306
- ²⁶⁸ *Poslednji trgovinski izveštaji* — misli se na zvanične izveštaje o trgovini sa inostranstvom *Accounts relating to Trade and Navigation Customs Duties and Tonnage of Vessels* koje je «The Economist» (vidi nap. 109) redovno objavljivao u izvodima. «The Economist» od 9. oktobra 1852, str. 1135 ff. donosi izveštaje za osam meseci, zaključno sa 5. septembrom 1852. 307
- ²⁶⁹ *«Lloyd's Weekly Newspaper»* — nedeljni list koji je izlazio od 1843. do 1918; pedesetih godina zastupao je stanovište liberala. 309

- ²⁷⁰ *«The Hull Advertiser»* — engleski nedeljni list, organ buržoaskih radikala; izlazio od 1799. do 1867. 310 318 321
- ²⁷¹ *Court of Queen's Bench* — jedan od najstarijih sudova u Engleskoj. Do reforme 1843. bio je najviši krivični sud a istovremeno najviša instanca za žalbe u krivičnim poslovima. Njegovim sednicama predsjedavao je monarh. Danas je to odeljenje najvišeg suda opšteg prava, High Courta. 311
- ²⁷² *Court of Common Pleas* — glavni građanski sud, koji je donosio odluke na osnovu engleskog običajnog prava. Pored građanskih sporova on je rešavao i žalbe koje su se podnosile protiv odluka advokata-revizora o pitanjima u vezi sa biračkim listama. Prema engleskom običajnom pravu ovaj sud je raspravljao samo o pitanjima u vezi sa povredom pravnog postupka i postupka procesa. Pitanja činjeničkog stanja raspravljao je porotni sud. 311
- ²⁷³ Ova izjava se pojavila i u sledećim londonskim novinama: *«The Morning Advertiser»* od 30. oktobra 1852; *«The Leader»* od 30. oktobra 1852; *«The Examiner»* br. 2335 od 30. oktobra 1852. Nedeljni list *«The Spectator»* doneo je ovu izjavu u br. 1270 pod datumom 28. oktobar 1852. 313 366
- ²⁷⁴ Izjava je izašla 6. novembra 1852. i u listu *«The People's Paper»* (vidi nap. 258). 313
- ²⁷⁵ *«The Morning Herald»* — dnevne novine konzervativnih krugova; izlazile u Londonu od 1780. do 1869. 316 320 399 403 422
- ²⁷⁶ *«The Guardians»* — nedeljni list osnovan 1846. u Londonu, kao organ anglikanske crkve. 316
- ²⁷⁷ *«The Economist»*, od 2. oktobra 1852. 316
- ²⁷⁸ *Cinque Ports* (pet luka) — savez na obali jugoistočne Engleske koji je nastao u srednjem veku. Date su mu privilegije u oblasti pomorske trgovine, pravosuđa, poreza, carine i ribolova, a on je bio obavezan da liferuje kralju ratne brodove i opremu.
- Guverner Cinque Ports-a imao je veliku administrativnu i sudsku vlast u srednjem veku. Stvaranjem stalne kraljevske flote, položaj guvernera postepeno se pretvarao u jedan od najviših organa državne uprave u Engleskoj. 317
- ²⁷⁹ *«The Morning Post»* — konzervativne dnevne novine koje su izlazile u Londonu od 1772. do 1937. 317 399 452 455
- ²⁸⁰ *«The Globe and Traveller»* — londonske dnevne novine osnovane 1803. kao organ vigovaca; od 1866. postale su organ konzervativaca. 318
- ²⁸¹ *«Konopac od peska»* — iz satirične poeme *«Hudibras»* engleskog pesnika Samuela Butlera. Kroz svog junaka Hudibrasa, pesnik raskrinkava licemerstvo fanatika raznih religioznih sekta u doba građanskog rata (1642—1646). 319 413
- ²⁸² *Finansijski i parlamentarni reformatori* — politički smer mančesterske škole (vidi nap. 244) čije su pristalice htele da sprovedu novu podelu izbornih okruga u korist industrijskih oblasti i da prošire izbornu pravo na sitnu buržoaziju i bolje plaćene radnike u interesu industrijske i trgovačke buržoazije. 321 428
- ²⁸³ Misli se na *čartistički Izvršni komitet* — Nacionalni čartistički savez osnovan jula 1840. Savez čartista je bio prva masovna partija u istoriji radničkog pokreta. U godinama uspona čartizma imao je do 40 000 članova. U radu saveza dolazio je do izražaja nedostatak ideološkog i taktičkog jedinstva njegovih članova kao i sitnoburžoaska ideologija većine čartističkih voda. Posle poraza čartizma 1848. savez je počeo da se raspada i pedesetih godina prestao je da radi. 322
- ²⁸⁴ Prema presudi kelnskog porotnog suda 12. novembra 1852. osuđeni su članovi Saveza komunista, optuženi Heinrich Bürgers, Peter Nothjung i Peter Röser, na šest godina, Hermann Heinrich Becker, Karl Otto, Wilhelm Reiff na pet i

Friedrich Leßner na tri godine tamnice. Četvoricu optuženih Rolanda Danielsa, Johanna Jacoba Kleina, Johanna Ehrharda i Abrahama Jacobia sud je proglasio nevinim i oslobodio. Roland Daniels je umro od tuberkuloze nekoliko godina kasnije. Od ove bolesti razboleo se u zatvoru. Optuženi Ferdinand Freiligrath emigrirao je u London pred samo hapšenje. 325 332

²⁸⁵ Na Marxovu molbu Engels je za «New-York Daily Tribune» napisao članak *Komunistički proces u Kelnu*, koji je objavljen s Marxovim potpisom. Kasnije je on ušao u izdanje spisa *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* (vidi napomenu 1) kao poslednji članak, umesto jednog Marxovog najavljenog članka. Ovo izdanje je pripremila Eleanor Marx-Aveling a pojavilo se kao knjiga 1896. godine. 328

²⁸⁶ Misli se na *Savez komunista* — prvu internacionalnu komunističku organizaciju proletarijata. Još pre osnivanja Saveza komunista Marx i Engels su radili na ideološkom i organizacionom povezivanju socijalista i naprednih radnika raznih zemalja. U tom cilju stvorili su početkom 1846. u Briselu Komunistički dopisni komitet. Marx i Engels su zastupali ideje naučnog komunizma u borbi protiv Weitlingovog komunizma jednakosti, protiv «istinskog» socijalizma i protiv Proudhonovih sitnoburžoaskih shvatanja koji su imali uticaj naročito među članovima Saveza pravednih. Savez pravednih, zaverenička organizacija radnika i zanatlija, imao je svoje opštine u Nemačkoj, Francuskoj, Engleskoj i Švajcarskoj. Pošto je londonsko rukovodstvo Saveza pravednih shvatilo Marxove i Engelseve poglede, krajem januara 1847. predložilo im je da priđu Savezu, da sarađuju u njegovoj reorganizaciji i da izrade program Saveza koji bi počivao na principima koje su oni proklamovali, što su Marx i Engels prihvatili.

Početkom juna 1847. u Londonu je održan kongres Saveza pravednih koji je, posle promene imena Saveza, ušao u istoriju kao prvi kongres Saveza komunista. Na kongresu su učestvovali Engels i Wilhelm Wolff. Stara, neodređena lozinka — «Svi su ljudi braća» — zamenjena je internacionalnom lozinkom proleterske partije — «Proleterci svih zemalja, ujedinite se!» Kongres je izradio «Statut Saveza komunista», u čemu su aktivno učestvovali Marx i Engels. U novom Statutu jasno su formulisani krajnji ciljevi komunističkog pokreta i odbačene one tačke koje su Savezu pravednih davale zaverenički karakter. Osnova novog Saveza bili su demokratski principi. Marx i Engels su učestvovali i u radu Drugog kongresa održanog u Londonu od 29. novembra do 8. decembra 1847. na kome je konačno potvrđen Statut. Oni su u diskusiji zastupali principe naučnog komunizma koje je kongres jednoglasno prihvatio. Po nalogu kongresa Marx i Engels su napisali program partije, *Manifest Komunističke partije*, koji je objavljen u Londonu februara 1848. godine.

Odmah posle izbijanja februarske revolucije 1848. rukovođenje Savezom preneto je sa Centralne uprave u Londonu na briselsku Okružnu upravu koju je vodio Marx. Trećeg marta Marx je prognan iz Brisela i preselio se u Pariz. Istovremeno je Pariz postao sedište Centralne uprave u koju je izabran i Engels. Centralna uprava je krajem marta i početkom aprila 1848. organizovala povratak više stotina nemačkih radnika, većinom članova Saveza komunista, da bi učestvovali u revoluciji koja je otpočela u Nemačkoj. Politički program Saveza komunista u revoluciji 1848. odgovarao je tekstu «Zahteva Komunističke partije u Nemačkoj» (*Forderungen der Kommunistischen Partei in Deutschland*), koji su krajem marta formulisali Marx i Engels. Došavši u Nemačku početkom aprila 1848. Marx, Engels i njihove pristalice uverili su se da dve-tri stotine članova Saveza komunista, rasuti po celoj zemlji, nisu u stanju vidno da utiču na široke narodne mase usled svoje izolovanosti, zaostalosti Nemačke i nedovoljne političke svesti nemačkih radnika. U vezi s tim Marx i Engels su smatrali da je nužno istupanje na krajnje levom, u stvari, proleterskom krilu demokratskog pokreta. Pristupili su Demokratskom društvu u Kelnu i preporučili svojim pristalicama da se priključe demokratskim organizacijama da bi u njima branili pozicije revolucionarnog proletarijata, kritikovali nedoslednost i kolebljivost

sitnoburžoaskih demokrata i nagonili ih na odlučno delovanje. Istovremeno Marx i Engels su istakli potrebu organizovanja radničkih udruženja, nužnost političkog odgoja proletarijata i stvaranje preduslova za obrazovanje masovne političke partije. Rukovodeći i usmeravajući organ za članove Saveza komunista bile su »Neue Rheinische Zeitung« koje je uređivao Marx (vidi nap. 43). Krajem 1848. londonska Centralna uprava Saveza pokušala je opet da uspostavi prekinute veze i poslala je Josepha Molla kao emisara u Nemačku u cilju reorganizacije Saveza. Londonska Centralna uprava izvršila je takve izmene u Statutu iz 1847. koje su umanjile principijelni značaj tog dokumenta. Tako je umesto obaranja buržoazije, uspostavljanja vladavine proletarijata i izgradnje besklasnog društva, kao cilj Saveza proklamovano osnivanje socijalne republike. Mollova misija u Nemačkoj u zimu 1848/49. nije imala uspeha.

Aprila 1849. Marx, Engels i njihove pristalice istupile su iz Demokratskog društva u Kelnu. Političko iskustvo koje su stekle radničke mase, razočarenje koje im je priredila sitnoburžoaska demokratija omogućili su pokretanje pitanja o osnivanju samostalne proleterске partije.

Ali Marxu i Engelsu nije pošlo za rukom da ostvare ovu zamisao, jer je ubrzo potom počeo ustanak u jugozapadnoj Nemačkoj čiji je poraz značio kraj nemačke revolucije.

U toku revolucije pokazalo se da su pogledi Saveza komunista izloženi u *Manifestu Komunističke partije* bili ispravni i da je Savez bio odlična škola revolucionarne delatnosti. Njegovi članovi su svuda aktivno učestvovali u pokretu i branili su pozicije revolucionarnog proletarijata.

Poraz revolucije naneo je Savezu komunista težak udarac. Mnogi članovi Saveza bili su u zatvoru ili emigraciji, prekinute su veze; opštine su svuda prestale da rade. I izvan granica Nemačke, Savez je pretrpeo znatne gubitke.

U jesen 1849. u Londonu se sakupila većina vodećih funkcionera Saveza. Napori nove Centralne uprave, kojom su rukovodili i koju su reorganizovali Marx i Engels, doveli su do uspostavljanja ranije organizacije i do oživljavanja delatnosti Saveza komunista početkom 1850. *Poruka Centralne uprave Savezu* koji su marta 1850. napisali Marx i Engels sveo je bilans revolucije 1848/49. i postavio kao zadatak stvaranje samostalne partije proletarijata. U *Poruci* je prvi put formulisana ideja o permanentnoj revoluciji. Od marta 1850. počelo je izdavanje novog organa za komunističku propagandu, »*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*«.

U leto 1850. u Centralnoj upravi Saveza komunista zaoštrile su se principijelne razlike o pitanju taktike. Većina Centralne uprave, pod rukovodstvom Marxa i Engelsa, odlučno se okrenula protiv sektaške, avanturističke taktike, koju je predlagala frakcija Willich-Schapper, tj. da se odmah diže revolucija bez obzira na objektivno stanje i političku situaciju u Evropi. Nasuprot tome, Marx i Engels su naglasili da je propaganda naučnog komunizma i priprema proletarijata za buduće revolucionarne borbe glavni zadatak Saveza komunista u uslovima oživljavanja reakcije. Delatnost frakcije Willich-Schapper dovela je do rascepa Saveza sredinom septembra 1850. Na sednici 15. septembra 1850. na Marxov predlog punomoćje Centralne uprave preneto je na kelnsku Okružnu upravu. Opštine Saveza komunista u Nemačkoj svuda su odobrile odluku većine londonske Centralne uprave. Na osnovu uputstva Marxa i Engelsa decembra 1850. nova Centralna uprava u Kelnu sastavila je nov Statut Saveza. Policijski progon i hapšenje članova Saveza dovelo je maja 1851. faktički do prekida rada Saveza komunista u Nemačkoj, a sedamnaestog novembra 1852. ubrzo posle završetka kelnskog procesa komunistima, na Marxov predlog, Savez je objavio odluku o svom raspuštanju.

Savez komunista odigrao je značajnu istorijsku ulogu kao škola proleter-skih revolucionara, kao preteča proleterске partije i Internacionalnog radničkog udruženja (kasnije Prve internacionale). 328

²⁸⁷ Spis *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu (Enthüllungen über den Kommunisten Prozeß zu Köln)* je borbeni pamflet u kome je Marx izgosao metode pruske policije protiv komunističkog pokreta. Marx je ovaj spis započeo krajem oktobra 1852, pre nego što je završen proces protiv Saveza komunista u Kelnu, a već šestog decembra rukopis je poslat u Švajcarsku, izdavaču Schabelitz-Junioru. Drugi primerak rukopisa upućen je sutradan u SAD Adolphu Cluflu. U Bazelu je pamflet štampan anonimno januara 1853, ali je skoro čitavo izdanje (2000 primeraka) zaplenila policija marta meseca u badenskom pograničnom selu Vajlu. U Americi je spis objavljen prvo u fragmentima u demokratskim bostonskim novinama «*Neue-England Zeitung*», a krajem aprila 1853. izdat je anonimno kao brošura u izdanju istih novina.

Godine 1847. «*Volksstaat*» (vidi nap. 353) je objavio neskrraćeni spis u 13 nastavaka (br. 126 od 28. oktobra 1874. do br. 147 od 18. decembra 1874), gde je prvi put Marx naveden kao autor. Pogovor je izašao u br. 10 od 27. januara 1875. Najzad je ista izdavačka kuća još jednom štamkala spis kao knjigu 1875. isto tako sa imenom pisca i sa nazivom *Kelnski komunistički proces*, sa već pomenutim Marxovim pogovorom kao i prilogom 4, koji je Marx napisao 1860, uz pamflet *Gospodin Vogt*.

U Engelsovoj redakciji izišlo je 1885. treće izdanje sa Engelsovom raspravom *Prilog istoriji Saveza komunista* kao uvodom. To izdanje Engels je dalje dopunio *Porukom Centralne uprave Savezu komunista* od marta i juna 1850. 333

²⁸⁸ *Disciplinski zakon* — misli se na «*Zakon o prekršajima dužnosti sudija i njihovom svojevorno premeštanje na drugo mesto ili penzionisanje*» od 7. maja 1851. 337 480

²⁸⁹ *Separatni savez (Sonderbund)* — ironičan naziv za sektašku frakciju Willich-Schapper, koja se otepcila od Saveza komunista 15. septembra 1850. i osnovala samostalnu organizaciju sa sopstvenim centralnim organom. Svojom zavereničkom delatnošću frakcija Willich-Schapper je omogućila pruskoj policiji da otkrije ilegalne opštine Saveza komunista u Nemačkoj i da povede proces protiv vodećih članova Saveza komunista u Kelnu. 339

²⁹⁰ *Izveštaj o kelnskom procesu* štampan je u «*Kölnische Zeitung*» od 5. oktobra do 13. novembra 1852. godine pod naslovom *Procedura svedočenja protiv D. Herm. Beckera i drugova, Optužba za veleizdajničku zaveru (Assisen-Procédur gegen D. Herm. Becker und Genossen. Anklage wegen hochverräterischen Complottes.)* Citati koje navodi Marx su iz izveštaja u novinama «*Kölnische Zeitung*» (vidi nap. 140). 342

²⁹¹ *Van-Dimenova zemlja* — engleska kažnjenička kolonija, 1853. nazvana Tasmanija. 342

²⁹² *Hronološka čuda* — «*Tako će poslednji biti prvi, a prvi poslednji*» (Matej, 20, 16). 343

²⁹³ *Nemačko udruženje za obrazovanje radnika* osnovali su u Londonu 7. februara 1840. Karl Schapper, Joseph Moll, Heinrich Bauer i drugi članovi Saveza pravednih. Pošto je organizovan Savez komunista, Opštine Saveza komunista odigrale su vodeću ulogu u udruženju za obrazovanje radnika. Marx i Engels su 1847. i 1849/50. aktivno učestvovali u radu udruženja. Sedamnaestog septembra 1850. Marx, Engels i više njihovih saboraca istupili su iz udruženja zato što je ono stalo na stranu sektaške manjine (Willich-Schapper) u Centralnoj upravi. Krajem pedesetih godina Marx i Engels su opet počeli da učestvuju u radu udruženja za obrazovanje. Udruženje je postojalo do 1918, kad je rastureno po naredbi engleske vlade. 343 361 484 499 500

²⁹⁴ *Gladijator koji umire* — statua grčkog porekla iz druge polovine 3. veka pre n.e. 352

- ²⁹⁵ Wermuth Stieber, *Komunističke zavere devetnaestog veka (Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts)*; drugi deo sadrži «crnu listu» sa biografskim podacima o osobama povezanim sa radničkim i demokratskim pokretom. 353 477
- ²⁹⁶ Heinrich Heine, *Buch der Lieder, Traumbilder* (Knjiga pesama. Snoviđenja). 354
- ²⁹⁷ *Mormoni* — religiozna sekta koju je 1830. osnovao Joseph Smith (1805—1844) u SAD. Osnova te veroispovesti je *Book of Mormon* (1830), koju je Smith napisao navodno po božanskom otkrivenju. 356
- ²⁹⁸ U jednom od svojih govora za stolom Luther je uporedio svet sa pijanim seljakom koji nije u stanju da se drži u sedlu. (Dr Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, Tischreden, Weimar 1912, Band 1, S. 298). 357
- ²⁹⁹ *Mazas* — nekadašnji istražni zatvor u Parizu gde su držali optužene za takozvanu nemačko-francusku zaveru, među njima i Chervala. Stieber je pokušao da se optuženima za nemačko-francusku zaveru posluži protiv optuženih na kelnskom procesu (vidi i nap. 141). 358
- ³⁰⁰ Misli se na *Nemačko radničko udruženje* koje je januara 1852. uz Marxovu podršku osnovano u Londonu pod predsedništvom hanoverskog emigranta Stechana. Njemu su pristupili radnici koji su se odvojili od *Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika* pod uticajem frakcije Willich-Schapper. U osnivanju tog Udruženja aktivno je učestvovao radnik Lochner, član Saveza komunističara, blizak Marxu i Engelsu. Kasnije su mnogi članovi tog udruženja, među njima i sam Stechan, ponovo potpali pod uticaj frakcije Willich-Schapper i opet se priključili *Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika* u Londonu. 361
- ³⁰¹ Sačuvan je original pismenog odgovora Stieberu koji je Marx svojeručno napisao, ali nije potpisao, i u kome se on oštro obraća tom policijskom špijunu. Odgovor je izgleda potpisao saradnik redakcije «*Neue Rheinische Zeitung*», verovatno Wilhelm Wolff, koji je mogao da zna čime se Stieber bavio u Šleziji. 367
- ³⁰² «*National-Zeitung*» — građanske liberalne novine izlazile su od 1. aprila 1848. u Berlinu; od 1915. su sporedno izdanje lista «*8-Uhr-Abendblatt*».
- «*Frankfurter Journal*» — dnevne novine koje su izlazile od 17. veka do 1903. u Frankfurtu na Majni. Četrdesetih i pedesetih godina 19. veka bile su buržoasko-liberalnog smera. 368
- ³⁰³ *igni et aqua interdictus* (oduzeto pravo na vatru i vodu) — kod starih Rimljana formula osude na progonstvo zbog teškog zločina; ovde — oduzeta prava od životne važnosti. 377
- ³⁰⁴ Izmenjena strofa iz Schillerovog epigrama *Die Sonntagskinder* («Deca sreće»). 386
- ³⁰⁵ *E pur si muove* (Ipak se kreće) — kažu da je uzviknuo 1633. Galileo Galilei (1564. do 1642) pred sudom inkvizicije u Rimu kad su ga prisilili da se odrekne Kopernikovog učenja o kretanju nebeskih tela. 387
- ³⁰⁶ Poraz Prusa 14. oktobra 1806. kod *Jene* i kapitulacija Pruske pred Napoléonom Francuskom, pokazali su svu slabost socijalnog i političkog pokreta feudalne hoencolerske monarhije. 388 481
- ³⁰⁷ Ovaj citat kao i citati iz Disraelijevog govora o budžetu nalaze su u «*Hansard's Parliamentary Debates*», tom 123, Sp. 1569 i Sp. 1630 do 1666. 396
- ³⁰⁸ Govori članova engleskog parlamenta nalaze su u «*Hansard's Parliamentary Debates*», tom 123. 401

- ³⁰⁹ Saveznički odnosi između Engleske i Francuske posle julske revolucije, poznati pod imenom «entente cordiale» («srdačan sporazum»), dobili su oblik ugovora tek kad je zaključen *četvorni savez* između Engleske, Francuske, Španije i Portugalije aprila 1834. Već prilikom zaključenja ugovora ispoljili su se protivrečni interesi Engleske i Francuske koji su kasnije doveli do zaoštavanja odnosa između ovih zemalja. Ugovor, formalno uperen protiv apsolutističkih severnih sila (Rusije, Pruske i Austrije), dopuštao je Engleskoj da, pod izgovorom pružanja vojne pomoći vladama Španije i Portugalije u borbi protiv pretendenata na presto Don Miguela u Portugaliji i Don Carlosa u Španiji, ojača svoj uticaj u tim zemljama. 401
- ³¹⁰ «*Manchester Examiner and Times*» — liberalne novine nastale 1848. sjedinjavanjem listova «*Manchester Times*» i «*Manchester Examiners*». Izlazile su do 1894. pod raznim imenima, a četrdesetih i pedesetih godina podržavali su pristalice slobodne trgovine. 402
- ³¹¹ «*The Freeman's Journals*» — irske dnevne novine izdavane od 1763. do 1924. u Dublinu. One su se četrdesetih i pedesetih godina 19. veka zalagale za odbacivanje unije sa Engleskom i za zaštitu irskih zakupaca. 403 405
- ³¹² Prema zakonu, član parlamenta je gubio mesto u parlamentu, ako je od krune (ili od njenog predstavnika u Irskoj) prihvatio položaj koji mu je donosio prihod. To je važilo za položaje koji su uvedeni posle 1705. 403
- ³¹³ *Pjuziizam* — struja unutar anglikanske crkve tridesetih do šezdesetih godina 19. veka koja je bila naklonjena katolicizmu. Nazvan po imenu svog osnivača, teologa Puseya sa Oksfordskog univerziteta, pjuziizam je težio tome da očisti Visoku crkvu od teološkog liberalizma i pozivao na ponovno uvođenje katoličkih ceremonija i nekih dogmi katolicizma u anglikansku crkvu. Pjuziizam je bio verski odraz borbe engleske aristokratije, koja je htela da u zemlji sačuva svoj uticaj, protiv industrijske buržoazije koja je masovno pripadala raznim protestantskim sektama. 404
- ³¹⁴ Marx je kasnije, u glavi 25 prvog toma *Kapitala* dao kritiku Wakefeldove teorije kolonizacije. 404
- ³¹⁵ *rotten boroughs* (propale izborne jedinice) nazivane su u 18. i 19. veku u Engleskoj opustele opštine koje su na osnovu stogodišnjih privilegija zemljišne aristokratije imale pravo da budu zastupljene u parlamentu. Te privilegije su ukinute reformama iz 1832, 1867. i 1884. godine. 405
- ³¹⁶ *Liga za zaštitu prava zakupaca* osnovala je grupa irskih buržoaskih političara avgusta 1850. Cilj Lige bio je oslobađanje irskog seljaštva od polufeudalnih i kolonijalnih metoda izrabljivanja koje su kočile razvitak kapitalizma u Irskoj. Uprkos umerenosti rukovodstva, Liga je izražavala interese irskih zakupaca koji su se borili protiv zemljoposjednika-lendlordova i špekulanata zemljom. Program Lige sadržao je zahteve: 1. zabrana svojevoljnog raskidanja ugovora o zakupu od strane lendlordova; 2. plaćanje odštete za melioracione radove zakupcima, ako se raskine ugovor o zakupu; 3. utvrđivanje pravedne zakupnine; 4. priznavanje prava zakupcima da u slobodnoj prodaji daju zakupljenu zemlju. Prilikom izbora januara 1853. Liga je agitovala protiv Iraca — članova parlamenta koji su vodili politiku kompromisa i ušli u vladu. Zajedno sa lendlordovima protiv Lige istupalo je i visoko katoličko i evangelističko sveštenstvo Irske, koje se plašilo jačanja demokratskog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u zemlji. 405 446
- ³¹⁷ Citati navedeni iz izveštaja nalaze se u «*The Economist*», 8. januara 1853. 407
- ³¹⁸ «*The Sun*» — buržoaske liberalne novine u Londonu od 1792. do 1871. godine. 410
- ³¹⁹ *Oranžisti* — reakcionarna teroristička organizacija koju su 1795. osnovali anglo-irski zemljoposjednici i anglikansko sveštenstvo za borbu protiv nacionalnog

- pokreta za oslobođenje Irske. Ovaj red je imao naročito jak uticaj u severnoj Irskoj, u provinciji Ulster, koja je bila naseljena pretežno protestantima. U doba agitacije Lige za zaštitu prava zakupaca (vidi nap. 316) u Irskoj je nastala koalicija oranžista i katolika protiv volje zemljoposjednika i visokog katoličkog i anglikanskog sveštenstva. 413
- ³²⁰ »*The Economist*» od 15. januara 1853. 414
- ³²¹ Henry Charles Carey je dao opis prilika na saterlendskim posedima u knjizi *The Slave Trade, Domestic and Foreign: why it exists, and how it may be extinguished*, str. 203 - 204. 416
- ³²² Marx je kasnije u *Kapitalu* (prvi tom, glava 24), preneo prikaz proganjanja seoskog stanovništva od strane porodice Sutherland onako kako je dat u sledeća dva pasusa. Naš prevod se, zato, oslanja na *Kapital*. 416
- ³²³ Ovo je prvi članak koji je Marx pisao na engleskom jeziku (vidi nap. 242). 419
- ³²⁴ Ovo Hegel kratko i uprošćeno izlaže u *Osnovima filozofije prava (Grundlinien der Philosophie des Rechts)*, str. 136 i 139. 420
- ³²⁵ *Heraj iz Satorija* — Louis Bonaparte je priredio veliku vojnu paradu u Satoriju. *Décembraillards* — naziv za članove Društva 10. decembar, obrazovan od reči decembre i brailard (drekavac). 422
- ³²⁶ *Društvo za mir* (vidi nap. 127) sazvalo je krajem januara 1853. internacionalni kongres u Mančesteru na kome su naročito aktivni bili fritrejderi. Kongres je doneo niz rezolucija protiv antifrancuske ratne propagande u Engleskoj i protiv naoružanja, ali te rezolucije nisu imale nikakvog praktičnog značaja. 422 453
- ³²⁷ Još 1890. godine Engels je pisao: »U stvari, turska vlast, kao i sve orijentalne vlasti, nespojiva je sa kapitalističkim društvom; učareni višak vrednosti nije bezbedan od ruku gramzivih satrapa i paša; nedostaje njego osnovni uslov buržoaskog privređivanja: bezbednost ličnosti trgovca i njegove svojine.« (»Die auswärtige Politik des russischen Zarenthums«, objavljeno u »*Die Neue Zeit*«, 1890, str. 193.) 424
- ³²⁸ Marx je svoju nameru ostvario u članku *Indijsko pitanje — Irsko zakupno pravo* koji je napisao juna 1853. (Vidi u 12. tomu ovog izdanja.) 426
- ³²⁹ Radi se o prednacrtnu zakona koji je irski radikal Sherman Crawford podneo u Donjem domu 1835. Taj zakon je predviđao da se prilikom raskidanja ugovora o zakupu, zakupcu nadoknadi šteta za poboljšanje zemljišta na toj parceli. Donji dom je 1836. i kasnije 1847. i 1852. odbio prednact ovog zakona. 427
- ³³⁰ *Pokret za ukidanje englesko-irske unije 1801* (Pokret ripilera). — Posle ugušenja irskog ustanka 1798. engleska vlada je Irskoj nametnula uniju koja je uništila poslednje ostatke suvereniteta Irske i ukinula irski parlament. Dvadesetih godina 19. veka zahtev za ukidanje unije postao je najpopularnija lozinka. Buržoaski liberali koji su stajali na čelu nacionalnog pokreta (O'Connell i dr.) videli su u toj agitaciji samo sredstvo da sačuvaju za irsku buržoaziju male ustupke od engleske vlade. Pošto je 1835. O'Connell postigao sporazum sa engleskim trgovcima, agitacija je sasvim prekinuta. Godine 1840. irski liberali su pod pritiskom masovnog pokreta osnovali Društvo pristalica ukidanja unije, ali su pokušali da ga povedu putem kompromisa sa engleskim vladajućim klasama. 427
- ³³¹ »*La Nation, organe quotidien démocrate socialiste*» — dnevne novine belgijskih sitnoburžoaskih demokrata koje su izdavane 1848. do 1856. u Briselu. 431
- ³³² »*Hansard's Parliamentary Debates . . .*«, sveska 124. 433 442

- ³³³ Marx misli na *Društvo za zaštitu poljoprivrede i britanske industrije*, osnovano 1845. za borbu protiv fritrejdera; zastupalo je interese veleposednika i borilo se protiv ukidanja Zakona o žitu (vidi i nap. 246). 435
- ³³⁴ *«Österreichisch-Kaiserliche Wiener Zeitung»*, br. 36 od 11. februara 1853, str. 1. 437
- ³³⁵ *«The Leader»* — nedeljni list liberalnog pravca; osnovan u Londonu 1850.
«Frankfurter Oberpostamts-Zeitung» izlazio je 1617. do 1866. u Frankfurtu na Majni. Za vreme revolucije 1848/49. bio je organ provizorne centralne vlasti. 437
- ³³⁶ Prema tradiciji engleskog parlamenta, predsedavajućem u Domu lordova — lordu kancelaru kao posebno sedište pripada džak sa vunom, simbol nekadašnjeg glavnog izvora nacionalnog bogatstva Engleske. 439
- ³³⁷ Misli se na velike bitke u stogodišnjem ratu (1337. do 1453) između Engleske i Francuske kod Poatijea (1356) i Aženkura (1415), gde je engleska pešadija nanela težak poraz francuskoj konjici. 439
- ³³⁸ Godine 1839. rasplamsao se tursko-egipatski konflikt oko Sirije koju su 1833. osvojile egipatske trupe. Razlog zaoštavanja englesko-francuskih odnosa bila je podrška koju je Francuska dala egipatskom paši Mehmed Aliju, obzirom da Engleska nije želela jačanje francuskog uticaja na ovom području. Zato je pružila Turskoj vojnu pomoć protiv Egipta, a pomoću Rusije, Austrije i Turske izvršila diplomatski pritisak na Francusku da odustane od podrške Egiptu.
 Zbog proterivanja jednog engleskog agenta sa ostrva Tahiti marta 1844. ponovo se zaostriili englesko-francuski odnosi. Ovaj incident bio je izraz porasta englesko-francuske konkurencije oko kolonija na Tihom okeanu. 440
- ³³⁹ Do konflikta između Francuske i Švajcarske (februara 1851. do januara 1852) došlo je usled zahteva Louis-a Bonaparte da se iz Švajcarske proteraju francuski republikanski emigranti.
Otvaranja južnoameričkih reka za internacionalnu plovidbu kroz Argentinu. Za vreme rata protiv Urugvaja, Argentina je 1842. zatvorila reke Paranu i Urugvaj i time nanela štetu trgovini sa Brazilom. Engleska i Francuska stavile su Argentini ultimatum da prekine rat protiv Urugvaja, da prizna njegovu nezavisnost i da za sve zemlje otvori reke. Pošto ultimatum nije prihvaćen, Engleska i Francuska su objavile Argentini rat i blokirale njenu obalu. Godine 1853. Argentina je potpisala ugovor, kojim dopušta slobodnu plovidbu na rekama argentinskih konfederacija.
Konflikt između Pruske i Nešatela — Odlukom Bečkog kongresa Nešatel je kao nedeljiv i od pruske monarhije odvojen grad dodeljen kralju Pruske i primljen u savez švajcarskih kantona kao 21. po redu. Godine 1831. opunomoćenik pruskog kralja, general-major von Pful surovo je ugrušio pokušaj republikanaca u Nešatel da ustankom iznude preinačenje ustava i potpuno otepljenje od Pruske. Neposredno posle februarske revolucije 1848. ponovo je izbio jedan republikanski ustanak. Obrazovana je provizorna vlada, Nešatel je proglašen za republiku i faktički okončana vladavina Pruske. Diplomatsko mešanje evropskih sila, među njima Engleske i Francuske, zadržalo je Prusku od upotrebe sile. Godine 1857. pruski kralj je morao zvanično da se odrekne polaganja prava na Nešatel.
Odricanje od Kube — Vlade Engleske i Francuske predložile su vladi SAD 1852. da potpiše konvenciju tri strane da se odriču Kube iz bojazni da će SAD osvojiti ostrvo koje je tada pripadalo Španiji. Vlada SAD odbila je da potpiše konvenciju.
Tanzimat — politička reforma koja je uvedena u Turskoj 1839. i imala za cilj da pomoću kompromisa sa buržoazijom učvrsti sultanat; ovu politiku je na predlog Turske 1851. trebalo proširiti i na Egipat. Pod pritiskom Engleske i Francuske, Egipat je bio prinuđen da delimično prizna zahteve Turske.

Revizija grčkog ugovora o nasledu — Novembra 1852. Engleska, Francuska, Rusija, Bavarska i Grčka potpisale su protokol po kome je, kao naslednik kralja Otta od Grčke, koji je bio bez dece, određen njegov najmlađi brat, princ Adalbert od Bavarске, umesto jednog drugog princa iz te kuće koji je odbio da primi grčko-pravoslavnu veru.

Regentstvo u Tunisu — Polovinom 19. veka, Engleska i Francuska, koje su hteli da spreče nezavisnost Tunisa, umešale su se u njegovu unutrašnju politiku i podržale zahteve Turske za vlast u Tunisu. 441

- ³⁴⁰ *Pandorina kutija* — Pandora, ličnost iz grčke mitologije, iz radoznalosti je otvorila kutiju koja je sadržala sva zla, i pustila ih da pobegnu. 443
- ³⁴¹ Deo ovog rada pod nazivom *Forced Emigration* objavljen je u *«The People's Paper»* (vidi nap. 258) 16. aprila 1853. 449
- ³⁴² U svom dijalogu *Država*, Platon (427 - 347 pre n.e.) razvija utopijski komunizam za vladajuću aristokratsku klasu. Pošto pesnici po njegovom mišljenju ne donose nikakve koristi, on ih isključuje iz svoje države (vidi Desetu knjigu). 451
- ³⁴³ Pismo koje Marx pominje nije objavljeno u listu *«New-York Daily Tribune»*, a nije sačuvano ni kao rukopis. 452
- ³⁴⁴ Misli se na predlog o podeli Poljske koji je podneo Heinrich od Pruske 1770. za vreme svoje posete Petrogradu. 453
- ³⁴⁵ Engleski novinar Alfred Bate Richards objavljivao je pod pseudonimom *«Englez»* od decembra 1851. do kraja 1852. niz članaka u listu *«Times»* (vidi nap. 131). Od 1. februara 1853. izlazila su njegova pisma u *«The Morning Advertiser»* (vidi nap. 194). 453
- ³⁴⁶ *«The Morning Advertiser»* od 24. februara 1853. 454
- ³⁴⁷ Fakta koja Marx pominje verovatno su navedena u nesačuvanom članku od 1. marta 1853 (vidi nap. 343). 455
- ³⁴⁸ *Alien Bill* — objavljen u *The Statutes of the United Kingdom of Great Britain and Ireland*, London 1848, str. 78 - 80, usvojio je engleski parlament prvo 1793, zatim 1802, 1803, 1816, 1818. i najzad 9. juna 1848. u vezi sa revolucionarnim zbivanjima na Kontinentu i čarističkom demonstracijom 10. aprila (vidi nap. 36). Prema ovom zakonu stranac je mogao biti proteran iz Engleske po vladinoj naredbi u svakom trenutku. Zakon je bio na snazi do 1850. 458
- ³⁴⁹ *«The Athenaeum, Journal of Literature, Science, and the Fine Arts»* — književni nedeljni list koji je izlazio u Londonu od 1828. do 1921.
- «The Builder»* — nedeljni list za pitanja arhitekture, koji izlazi u Londonu od 1842.
- «Punch, or the London Charivari»* — humoristički nedeljni list buržoasko-liberalnog smera, koji izlazi u Londonu od 1840.
- «Racing Times»* — sportski nedeljni list, koji je od 1851. izlazio u Londonu. 459
- ³⁵⁰ Stara rasprava između grčko-ortodoksne i rimokatoličke crkve oko prava raspolaganja hrišćanskim svetilištima u Palestini ponovo je počela 1850. na inicijativu Louis-a Bonaparte čiji je cilj bio jačanje pozicija Francuske na Bliskom istoku. Rasprava oko svetih mesta prerasila je u veliki diplomatski konflikt koji je postao jedan od uzroka krimskog rata. 460
- ³⁵¹ Marxov spis *Kelnski komunistički proces* izašao je 1860. kao prilog 4 uz *Gospodina Vogta*. Ponovo je objavljen kao dodatak uz *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, objavljenim u Lajpcigu 1875 (vid. i nap. 287). Tekst koji ovde objavljujemo zasniva se na prvobitnom tekstu priloga koji je upoređen

- sa tekstom objavljenim u *Otkrićima* . . . u Lajpcigu 1875. i Cirihiu 1885. Razlike su uzete u obzir, ali nisu označene. 471
- 352 Marta 1853. u Berlinu je došlo do hapšenja »Ladendorfove grupe« nazvane po jednom od uhapšenih i u oktobru 1854. osuđenih. Posle stišavanja revolucionarne situacije u Nemačkoj i Evropi, pruska vlada je provocirala političke procese da bi zaplašila malograđanstvo i buržoaziju, a radnički pokret razbila u začetku. Otkrivanje ove nove zavere pruska policija je pripremila uz pomoć agenta Hentzea koji je već na procesu komunistima u Kelnu nastupio kao svedok optužbe. Uhapšeni su bili buržoaski demokrati koji su učestvovali u revoluciji ili imali veze sa radničkim pokretom. 477
- 353 »*Der Volksstaat*« — organ Socijaldemokratske radničke partije, tzv. »ajzenaške«, koji je izlazio od 1869. do 1876. u Lajpcigu. 479
- 354 Iz dokumenata koji Marxu nisu bili poznati, a naročito na osnovu Heßovog pisma Weydemeyeru 21. jula 1850, vidi se da je Heß autor spisa *Crveni katehizis* (*Roter Katechismus*). 479
- 355 *Reptilski fond* bio je fond obrazovan od konfiskovane imovine nekadašnje hanoverske kraljevske kuće, koji je pruskoj vladi služio za finansiranje »posebnih zadataka«. Naročito je Bismarck koristio fond za korumpiranje buržoaske štampe (»reptilska štampa«). 480
- 356 Marx je u oktobru 1864, po nalogu Provizornog komiteta Međunarodnog udruženja radnika, osnovanog 27. septembra 1864, napisao *Inauguralnu adresu Međunarodnog udruženja radnika i Opšti statut Međunarodnog udruženja radnika*. *Inauguralna adresa* prikazuje razvitak radničke klase od 1848. i postavlja načela borbe radničke klase. Izašla je na nemačkom jeziku u Marxovom prevodu, u listu »*Social-Demokrat*« od 21. i 30. decembra 1864. Godine 1871. objavljen je na nemačkom jeziku kao brošura *Opšti statut* koji je ukratko izložio zadatke i ciljeve radničke klase i utvrdio forme organizacije Prve internacionale. 481
- 357 U prusko-danskom ratu 1864. juriš pruskih trupa i osvajanje *dipelskih* rovova, odlučili su rat u korist Pruske i doprineli su učvršćenju junkerske vlasti u odnosu na prusku buržoaziju. 481
- 358 Drugi kongres Saveza komunista (28. novembra do 8. decembra 1847) stavio je Marxu i Engelsu u zadatak da »sastave za javnost opširan i praktičan program partije« (vid. i nap. 286). 482
- 359 *Zavera Georga Büchnera* — Pesnik Georg Büchner pokušao je da sprovede revolucionarnu propagandu među hesenskim seljacima. U tu svrhu je 1834, zajedno sa sveštenikom Weidigom, vođom hesenskih liberala, osnovao Društvo za prava čoveka. Büchnerova lozinka je bila: »Mir kolibama! Rat palatama!« Vlada je ugušila ovaj pokret u samom začetku. 483
- 360 *Juriš na policijsku stražu u³ Frankfurtu* bio je neuspeo pokušaj puča oko pedesetorice radikala, uglavnom studenata. 483
- 361 »*Vorwärts!*« — nemačke novine, izlazile su dva puta nedeljno od januara do decembra 1844. u Parizu. Marx je saradivao u redakciji od leta 1844. i pod njegovim uticajem »*Vorwärts!*« je počeo da dobija komunistički karakter. Na zahtev pruske vlade Guizot-ovo ministarstvo naredilo je januara 1845. da se Marx i neki saradnici novina proteraju iz Francuske, posle čega je »*Vorwärts!*« prestao da izlazi. 484
- 362 »*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*« — list nemačkih političkih emigranata u Brislu izlazio je dva puta nedeljno od 3. januara 1847. do februara 1848. U početku je pravac listu određivao njegov izdavač i urednik Adalbert von Bornstedt, sitno-buržoaski demokrat koji je pokušao da izmiri razne struje radikalnog i demokratskog tabora. Međutim, pod uticajem Marxa, Engelsa i njihovih saboraca list

je od leta 1847. sve više postajao tumač revolucionarno-demokratskih i komunističkih ideja, a od septembra 1847. Marx i Engels su postali njegovi stalni saradnici. Pod njihovim uticajem ovaj list je postao organ revolucionarne proleterke partije — Saveza komunista, u fazi njenog formiranja. (Vidi i nap. 286.) 487

³⁶³ »*The Northern Star*» — nedeljne novine, glavni organ čartista. Izlazio je od 1837. do 1852, na početku u Lidsu, a od novembra 1844. u Londonu. Osnivač i urednik lista bio je Feargus Edward O'Connor. Četrdesetih godina uređivao ga je George Julian Harney. Engels je bio saradnik ovog lista od septembra 1845. do marta 1848. godine. 487

³⁶⁴ *Demokratsko društvo* (Association démocratique), osnovano u jesen 1847. u Briselu, okupljalo je uglavnom nemačke revolucionarne emigrante i progresivne buržoaske demokrate. Marx i Engels aktivno su učestvovali u osnivanju Društva. Petnaestog novembra 1847. Marx je izabran za njegovog potpredsednika, a belgijski demokrate Lucien Jottrand za predsednika. Zahvaljujući Marxovom uticaju Demokratsko društvo se razvilo u jedan od najvažnijih centara internacionalnog demokratskog pokreta. Za vreme februarske revolucije u Francuskoj proleterko kralo briselskog Demokratskog društva radilo je na naoružavanju belgijskih radnika i zalagalo se za masovnu borbu za demokratsku republiku. Marta 1848. Marx je proteran iz Brisela, a belgijske vlasti počele da proganjaju revolucionarne članove Društva. Otada je Demokratsko društvo delovalo ograničeno i lokalno, a već 1849. faktički prestalo da radi. 487

³⁶⁵ »*Der Volks-Tribun*» — nedeljni list koji su osnovali nemački »istinski« socijalisti u Njujorku. Izlazio je od 5. januara do 31. decembra 1846. godine. 488

³⁶⁶ Iz zapisnika sa sednice Centralne uprave Saveza komunista od 15. septembra 1850. bili su ranije poznati samo oni izvodi koje je Marx naveo u svom radu *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. Poznati su bili i zaključci doneti na toj sednici, sadržani u adresi kelnske Centralne uprave Savezu komunista od 1. decembra 1850. Potpuni tekst zapisnika objavljen je prvi put u časopisu »*International Review of Social History*«, volume I, 1956, part 2, str. 234 - 252, na osnovu dva rukopisa.

Ispitivanje fotokopija, koje je Internacionalni institut za socijalnu istoriju u Amsterdamu dao na raspolaganje saradnicima Instituta za marksizam-lenjinizam pri CK KPSS u Moskvi, pokazala su da su oba dokumenta samo kopije zapisnika sa sednice Centralne uprave Saveza komunista. Jednu od tih kopija pisao je Hermann Wilhelm Haupt koga je, posle rascepa u Savezu komunista, Centralna uprava poslala u Keln radi saopštenja o donetim zaključcima. Dosada nije utvrđeno ko je pisao drugu kopiju.

Ovde se objavljuje tekst zapisnika prema kopiji koju je pisao Haupt. 499

³⁶⁷ *Statut Saveza komunista* donet je decembra 1847. na drugom kongresu Saveza. Polovinom 1848. londonska Centralna uprava je izvršila izmene u Statutu Saveza koje su umanjile principijelni značaj tog dokumenta. U prvom paragrafu novog statuta umesto tačne formulacije krajnjeg cilja proleterskog komunističkog pokreta — obaranje buržoazije, vladavina proletarijata i izgradnja besklasnog komunističkog društva — postavljen je nejasan zahtev za uspostavljanje socijalne republike. U toku svog puta u Nemačku, u zimu 1848/49. Moll je proturio taj statut u nemačke zajednice Saveza. Marta 1849. taj tekst Statuta je pao u ruke policiji prilikom hapšenja članova jedne berlinske Zajednice kojom je rukovodio Hätzcl, i poslužio je kao materijal za optužbu u procesu protiv grupe Hätzcl avgusta 1850. Decembra 1850. kelnska Centralna uprava sačinila je po Marxovim uputstvima nov Statut. 500

³⁶⁸ Louis Blanc je učestvovao kao »predstavnik radnika« u radu provizorne buržoaske vlade u Francuskoj od februara do maja 1848. Rad vladine komisije za radničko pitanje (vidi i nap. 224) kojom je rukovodio Louis Blanc nije doneo nikakve praktične rezultate. 501

- ³⁶⁹ *Pariska komuna* — organ gradske samouprave 1789. do 1794; faktički je rukovodio 1792 - 1794. borbom pariskih masa za sprovođenje odlučnih revolucionarnih mera. Komuna je odigrala aktivnu ulogu prilikom obaranja monarhije, uspostavljanja jakobinske diktature, zavođenja najviših cena, usvajanja Zakona o sumnjivima (protiv kontrarevolucionara) i u drugim revolucionarnim merama. Organizacija Komune razbijena je kontrarevolucionarnim državnim udarom 9. termidora (27. jula 1794). 501
- ³⁷⁰ Ova i sledeća publikacija sadrže proglas koji je komitet za organizovanje pomoći komunistima osuđenim u Kelnu, obrazovan u Londonu, uputio nemačkim radnicima u Americi. Marx je poslao taj proglas zajedno sa pismom od 7. decembra 1852. Adolfu Clušu tražeći da ga ovaj objavi u nemačko-američkim novinama. Ukazujući na to da organizovanje pomoći treba da bude demonstracija partijske solidarnosti, Marx je preporučio da se u Americi osnuje komitet za pomoć osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama. 503
- ³⁷¹ *Socijalistički gimnastički savez* — organizacija nemačke demokratske emigracije u Sjedinjenim Američkim Državama. Savez je osnovan 5. oktobra 1850. na kongresu nemačkih gimnastičkih udruženja u Filadelfiji. On je ujedinjavao nekoliko desetina gimnastičkih zajednica u raznim gradovima SAD i u prvo vreme bio je u vezi sa nemačkim radničkim pokretom u Americi. U «Gimnastičkim novinama», organu Saveza koji je izlazio od 1851. do 1861. saradivao je član Saveza komunista, Weydemeyer. U toku američkog građanskog rata Gimnastički savez je aktivno učestvovao u borbi protiv robovlasničkih država. Godine 1865. ova organizacija promenila je ime u Severnoamerički gimnastički savez. 505

Literatura

Dela

- Amelot de la Houssaie, [Abraham-Nicolas]: *Histoire du gouvernement de Venise* [Istorija vlade Venecije], Paris 1676. 426
- Ariosto, Lodovico: *L'Orlando furioso* [Besni Orlando], Venedig 1811. 267
- Athenaeus Deipnosophistai*. Ex Recensione Guilielmo Dindorfii [Atinska gozba učenjaka. Po recenziji Wilhelma Dindorfa], Lipsiae 1827 (vidi i nap. 105). 142
- Beaumarchais, [Pierre Augustin Caron] de: *La folle journée, ou le mariage de Figaro*. In: «Oeuvres complètes», T. 5 [Ludi dan ili Figarova ženidba. U: «Sabrana dela», tom 5], bez mesta izdanja 1785. 350
- Béranger, P[ierre] J[ean] de: *Les Mirmidons, ou les funérailles d'Achille*. In: «Oeuvres complètes», T. 1 [Mirmidone ili Ahilov pogreb. U: «Sabrana dela», tom 1], Paris 1851 (vidi i nap. 121). 170
- Biblija ili Sveto pismo starog i novog zaveta*. 92 195 222 356
- 2. knjiga Mojsijeva 16, 3. 93
- 1. knjiga Samuilova 16, 13. 118
- Knjiga proroka Isaije 8, 14. 387
- Knjiga proroka Jone 2, 1 - 2. 348
- Solomonova mudrost 11, 17. 42
- Jevandelje po Mateju 8, 22; 20, 16. 93 343
- Otkrivenje sv. Jovana. 253
- Bojardo, Matteo Maria: *L'Orlando innamorato*. In: «Il Parnasso Italiano» [Besmrtni Orlando. U: «Italijanski Parnas», Lipsiae 1833. 231 263 267 276
- Bonaparte, Napoléon-Louis: *Des idées napoléoniennes* [Napoleonovske ideje], Paris 1839. 163 - 165
- Brentano, Clemens: *Gockel, Hinkel und Gackeleia. Ein Märchen*. In: «Clemens Brentano's Gesammelte Schriften», hrsg. v. Christian Brentano, Bd. 5 [Pevac, pile i gakanje. Bajka. U: «Sabrani spisi Clemensa Brentana», izd. Christian Brentano, tom 5], Frankfurt a.M. 1852. 205
- Butler, [Samuel]: *Hudibras, a poem written in the time of the civil wars*, T. 1 - 3 [Hudibras. Poema napisana za vreme gradanskog rata, tom 1 - 3], Londres 1757 (vidi i nap. 281). 319 413

- Carey, H[enry] C[harles]: *The slave trade, domestic and foreign: why it exists, and how it may be extinguished*. [Domaća i strana trgovina robljem: zašto postoji i kako se može sprečiti], London 1853 (vidi i nap. 321). 416 417
- Charras, [Jean-Baptiste-Adolphe]: *Histoire de la campagne de 1815, Waterloo. Avec un atlas nouveau*, 5ième éd. [Istorija pohoda od 1815, Vaterlo. Sa novim atlasom. 5. izd.], Bruxelles bez godine izdanja. 466
- Cicero's Bücher von der Divination. Von Friedrich Jacobs. In: »Cicero's sämtliche Werke«, in dtsh. Uebertragungen . . . hrsg. von Reinhold Klotz, Bd. 1, Th. 1 [Ciceronove knjige divinacije od Friedricha Jacobsa. U: »Ciceronova sabrana dela« u nemačkom prevodu, izdao Reinhold Klotz, tom I, prvi deo], Leipzig 1840 (vidi i nap. 240). 269
- Cobden, Richard: *1793 and 1853, in three letters* [1793. i 1853, u tri pisma], London 1853. 421 422
- Code Napoléon [Napoleonov zakonik], Paris i Leipzig 1808. 162 164
- Code pénal, ou code des délits et des peines [Krivični zakonik ili kodeks krivičnih dela i kazni], Cologne 1810. 136 137 338 341
- Constitution de la République française, votée par l'Assemblée nationale dans sa séance du 4 novembre 1848. Constitution der französischen Republik, von der Nationalversammlung in ihrer Sitzung vom 4. November 1848 beschlossen [Französisch und Deutsch] [Ustav Francuske republike izglasana na sednici Nacionalne skupštine 4. novembra 1848 (francuski i nemački)], Stuttgart 1848. 100 - 104 115
- Cooke, George Wingrove: *The history of party; from the rise of the whig and tory factions, in the reign of Charles II., to the passing of the Reform Bill*, Vol. 1 - 3 [Istorija partija od nastanka frakcija vigovaca i torijevaca pod Charlesom II do ukidanja bila o reformi, tomovi 1 - 3], London 1836 - 1837. 279
- Dalrymple, John: *An essay towards a general history of feudal property in Great Britain* . . . 3. Ed. [Ogled iz opšte istorije feudalne svojine u Velikoj Britaniji . . . , 3. izd.], London 1758. 417
- Dante Alighieri: *La Divina Commedia di Dante Alighieri*, T. 1 - 3, T. 3 »Il Paradiso« [Božanstvena komedija Dantea Alighieria, knjige 1 - 3, treća knjiga »Raj«], Jena 1807. 458
- *Goettliche Comoedie. Metrisch übertragen* . . . von Philaletes, Th. 1 - 3, Th. 3 »Das Paradies« [Božanstvena komedija. Philaleteov metrički prevod . . . , knjige 1 - 3, treća knjiga »Raj«], Dresden und Leipzig 1833 - 1849. 458
- Diderot, [Denis]: *Rameau's Neffe*. Ein Dialog von Diderot. Aus dem Manuscript übers. und mit Anm. begleitet [von Johann Wolfgang von Goethe]. In: »Goethe's Werke«, Bd. 1 - 20, Bd. 20 [Ramoov sinovac. Jedan Diderot-ov dijalog. Prevedeno iz rukopisa i propraćeno napomenama [Johanna Wolfganga Goethea]. U: »Goetheova dela«, tomovi 1 - 20, tom 20], Stuttgart und Tübingen 1815 - 1819 (vidi i nap. 171). 221
- Der Erste Vereinigte Landtag in Berlin 1847*. Hrsg. unter Aufsicht des Vorstehers des Central-Bureaus im Min. des Innern und des Bureaus des Vereinigten Landtages Kgl. Kanzlei-Raths Eduard Bleich, Th. 1 - 4, Th. 1 und 3 [Prvi Ujedinjeni landtag u Berlinu 1847. Izdato pod nadzorom upravnika Centralnog biroa u Ministarstvu unutrašnjih poslova i Biroa Ujedinjenog landtaga kraljevskog kancelarijskog savetnika Eduarda Bleicha, deo 1 - 4, prvi i treći deo], Berlin 1847 (vidi i nap. 19 i 223). 17 249
- Frankfurter Protokolle* — vidi *Verhandlungen der deutschen verfassunggebenden Reichsversammlung zu Frankfurt am Main*.

- [Goegg, Amand]: *Nachträgliche authentische Aufschlüsse über die Badische Revolution von 1849, deren Entstehung, politischen und militärischen Verlauf. Nebst einem Nachtrag und als Einleitung eine gedrängte Darstellung der politischen Vorgänge in Baden von 1818 an, unter Hinweisung auf die Hauptereignisse in den übrigen Theilen Deutschlands* [Naknadna autentična otkrića o badenskoj revoluciji 1849, njenom nastanku, političkom i vojnom toku, sa dodatkom, a kao uvod dat je sažet prikaz političkih zbivanja u Badenu od 1818, uz upućivanja na glavne događaje u ostalim delovima Nemačke], Zürich 1876. 223 260 - 262
- Goethe, [Johann Wolfgang von]: *Anmerkungen über Personen und Gegenstände, deren in dem Dialog Rameau's Neffe erwähnt wird.* In: »Goethe's Werke«, Bd. 1 - 20, Bd. 20 [Zapažanja o licima i predmetima pomenutim u dijalogu »Ramoov sinovac«. U: »Goetheova dela«, tomovi 1-20, tom 20], Stuttgart und Tübingen 1815 - 1819. 259
- *Elegien* [Elegije, isto, prvi tom]. 200 201
- *Faust. Eine Tragödie* [Faust. Tragedija, isto, deveti tom]. 95 194 268 387
- *Leiden des jungen Werthers* [Jedi mladog Vertera, isto, dvanaesti tom]. 216
- *Die Wahlverwandtschaften* [Srodstva po izboru, isto, četrnaesti tom]. 207
- *Wilhelm Meisters Lehrjahre* [Godine učenja Vilhelma Majstera, isto, treći do četvrtog toma]. 194
- *Zahme Xenien.* In: »Goethes vollständige Werke«. Vollständige Ausg. letzter Hand, Bd. 1 - 60, Bd. 56 [Krotki epigrami. U: »Celokupna Goetheova dela«. Poslednje potpuno izdanje, tomovi 1-60, pedeset šesti tom], Stuttgart und Tübingen 1827 - 1852. 200
- Harring, Harro: *Historisches Fragment über die Entstehung der Arbeiter-Vereine und ihren Verfall in Communistische Speculationen* [Istorijski fragment o nastanku radničkih udruženja i njihovoj propasti u komunističkim spekulacijama], London 1852 (vidi i nap. 212). 241 - 245
- *Poesie eines Scandinaven* [Poezija jednog Skandinavca], Rio de Janeiro, Montevideo 1843. 242 244 245
- *Die Völker. Ein dramatisches Gedicht* [Narodi. Dramatizovana pesma], Straßburg 1832. 242 243
- *Worte eines Menschen. Dem Gläubigen von La Mennais gewidmet* [Reč jednog čoveka. Posvećeno La Mennais-ovom verniku], Straßburg 1834. 243
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* [Osnove enciklopedije filozofskih nauka], Heidelberg 1817. 225
- *Grundlinien der Philosophie der Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, hrsg. von Eduard Gans. In: »Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke«. Vollst. Ausg. durch einen Verein von Freunden des Verewigten, Bd. 8 [Osnovi filozofije prava ili osnovi prirodnog prava i nauke o državi, izdao Eduard Gans. U: »Dela Georga Wilhelma Friedricha Hegela«. Potpuno izdanje dela pripremilo društvo pokojnikovih prijatelja, osmi tom], Berlin 1833. 13 94 420
- *Phänomenologie des Geistes*, hrsg. von Johann Schulze [Fenomenologija duha, izdao Johann Schulze, isto, drugi tom], Berlin 1832. 202 227
- *Vorlesungen über die Aesthetik*, hrsg. von H. G. Hotho [Predavanja o estetici, izdao H. G. Hotho, isto, deseti tom, odeljak 1 - 3], Berlin 1835 - 1838. 225
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, hrsg. von Eduard Gans [Predavanja o filozofiji istorije, izdao Eduard Gans, isto, deveti tom], Berlin 1837. 91

- Heine, Heinrich: *Atta Troll. Ein Sommernachtstraum*. In: »Heinrich Heine's sämmtliche Werke«, Bd. 1 - 18, Bd. 17 [Ata Trol. San letnje noći. U: »Sabrana dela Heinricha Heinea«, tomovi 1 - 18, sedamnaesti tom], Hamburg 1868. 227
- *Bei des Nachtwächters Ankunft zu Paris*, Zeitgedicht [Prilikom dolaska noćnog čuvara u Pariz. Savremena pesma, isto, sedamnaesti tom]. 45
- *Deutschland. Ein Wintermärchen* [Nemačka. Zimska bajka, isto, sedamnaesti tom]. 39
- *Die romantische Schule* [Romantična škola, isto, šesti tom]. 225
- *Traumbilder* [Snoviđenja, isto, petnaesti tom]. 354
- Heinzen, Karl: *Doktor Nebel, oder: Gelehrsamkeit und Leben*. Lustspiel in 5 Aufzügen [Doktor Nebel ili: Učenost i život. Komedija u 5 činova], Köln 1841. 234
- *Frankreichs, »Brüderlicher Bund mit Deutschland«* [Francuska, »bratski savez s Nemačkom«], Rheinfelden bez god. izd. 235
- *Die Preußische Bureaokratie* [Pruska birokratija], Darmstadt 1845. 234
- *Ein Steckbrief* [Poternica], Schaerbeek 1845. 234 235
- [Hermes, Johann Timotheus]: *Sophiens Reise von Memel nach Sachsen*, Bd. 1 - 6 [Sofijino putovanje iz Memela u Saksoniju, tomovi 1 - 6], Leipzig 1778 (vidi i nap. 196). 232
- Hirsch, Wilhelm: *Die Opfer der Moucharderie, Rechtfertigungsschrift*. [Žrtva špijunaže, odbranaški spis. U: »Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung«, New-York, br. od 1, 8, 15. i 22. aprila 1853]. 471 - 479
- Horatius Flaccus, Quintus: *Liber de arte poetica*. In: »Quinti Horatii Flacci opera omnia«. Recensita et cum versione germanica edita. Pars posterior [Knjiga o poetskoj umetnosti. U: »Dela Kvinta Horacija Flaka. Nemački prevod uporedo sa izvornim tekstom, drugi deo], Lipsiae 1837. 277
- Horner, Leonard — vidi *Reports of the inspectors of factories . . .*
- Hugo, Victor: *Napoléon le petit* [Napoleon Mali], Londres 1852. 465
- Kinkel, Gottfried: *Gedichte* [Pesme], Stuttgart und Tübingen 1843. 201 209
- *Handwerk, errette Dich! oder Was soll der deutsche Handwerker fordern und thun, um seinen Stand zu bessern?* [Zanate, spasavaj se! ili šta treba da zahteva i čini nemački zanatlija da bi poboljšao svoj položaj?], Bonn 1848. 210 - 212
- Kinkel, Johanna: *Lebenslauf eines Johannisfünkchens*. In: »Erzählungen« von Gottfried und Johanna Kinkel [Istorija letnjeg svica. U: »Priče« Gottfrieda i Johanne Kinkel], Stuttgart und Tübingen 1849. 215
- Klopstock, Friedrich Gottlieb: *Der Messias*, Bd. 1 - 4 [Mesija, tomovi 1 - 4], Wien 1775. i 1783. 193
- Kock, Paul de: *L'amant de la lune* [Mesečeva ljubavnica], Paris bez godine izdanja. 228
- Kotzebue, August von: *Menschenhaß und Reue*. Schauspiel [Ljudska mržnja i pokajanje. Drama], Berlin 1789 (vidi i nap. 153). 201
- Larochefoucauld — vidi Sainte-Beuve
- Loch, James: *An account of the improvements on the estates of the Marquess of Stafford, in the counties of Stafford and Salop, and on the estate of Sutherland. With remarks* [Izveštaj o poboljšanjima na dobrima markiza Stafforda u grofovijama Stafford i Salop kao i na dobru Sutherland. Propraćeno primedbama], London 1820. 416 417

- Lucretius Carus, T[itus]: *De rerum natura*. Libri sex cum interpretatione et notis Thomae Creech. Editio nova emendator [O prirodni stvari. Šest knjiga sa objašnjenjima i napomenama Thomasa Creecha. Novo popravljeno izdanje], Lipsiae 1776. 434
- Marx, Karl (anonimno): *Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln* [Otkrića o kelnskom komunističkom procesu], Basel 1853 (vidi i nap. 287). 456 472 473 479 - 482 494
- Herr Vogt [Gospodin Vogt], London 1860. 471 475 480
- *Kritische Randglossen zu dem Artikel: »Der König von Preußen und die Socialreform. Von einem Preußen»*. [Kritičke primedbe uz članak »Pruski kralj i socijalna reforma. Od jednog Prusa«. U: »Vorwärts!« Pariser Deutsche Zeitschrift, br. 63 i br. 64 od 7. i 10. avgusta 1844], Paris. 484
- [Marx, Karl, i Friedrich Engels]: *Manifest der Kommunistischen Partei* [Manifest Komunističke partije], London 1848. 328 337 341 378 386 481 482 488 490 492 500
- *Revue, Mai bis Oktober*. [Pregled, maj do oktobra. U: »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«, sv. 5/6], London, Hamburg und New York 1850. 494
- Morus, [Thomas]: *More's Utopia*. The english translation thereof made by Raphe Robynson printed from the second edition 1556 . . . [Morova Utopija. Engleski prevod priredio Raphe Robynson, štampano prema 2. izdanju od 1556 . . . izdao J. Rawson Lumby], Cambridge 1880. 417
- Platon: *Plato's Staat*. Uebers. von K. Schneider [Država, preveo K. Schneider], Breslau 1839. 451
- Proudhon, P[ierre] - J[oseph]: *La révolution sociale démontrée par le coup d'état du 2 décembre* [Socijalna revolucija koja se dokazala kroz državni udar od 2. decembra], Bruxelles 1852. 465 466
- Prutz, R[obert] E[duard]: *Gedichte* [Pesme], Leipzig 1841. 227
- Quételet, [Adolphe-Lambert-Jacques]: *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai de physique sociale*, Vol. 1 - 2 [O čoveku i razvitku njegovih sposobnosti, ili pokušaj socijalne fizike, tomovi 1 - 2], Paris 1835. 421
- Reports of the inspectors of factories to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department for the half year ending 31st October, 1851. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty* [Izveštaj fabričkih inspektora državnom sekretaru Njenog veličanstva za drugu polovinu 1851. godine. Podneto Gornjem i Donjem domu parlamenta po naredenju Njenog veličanstva], London 1852. 305 306
- Ricardo, David: *On the principles of political economy and taxation* [O načelima političke ekonomije i oporezivanja], bez mesta izdanja 1817. 450
- Rotteck, Carl v[on]: *Allgemeine Weltgeschichte für alle Stände, von den frühesten Zeiten bis zum Jahre 1831, mit Zugrundelegung seines größeren Werkes*, bearb. und hrsg. von Carl v. Rotteck, Bd. 1 - 4 [Opšta istorija sveta za sve staleže, od najranijih vremena do 1831. godine, na osnovu svog većeg dela preradio i izdao Carl v. Rotteck, tomovi 1 - 4], Stuttgart 1832 - 1833. 222 223 255
- Rotteck, Carl von, und Carl Welcker: *Das Staats-Lexikon. Encyclopaedie der sämtlichen Staatswissenschaften für alle Stände*. In Verbindung mit vielen der angesehensten Publicisten Deutschlands hrsg. von Carl von Rotteck und Carl Welcker. Neue, durchaus verb. und verm. Aufl. red. von Hermann von

- Rotteck und Carl Welcker. Bd. 1 - 12 [Državni leksikon. Enciklopedija svih nauka o državi za sve staleže. Zajedno sa mnogim uglednim publicistima Nemačke izdali Carl von Rotteck i Carl Welcker. Novo, popravljeno i prošireno izdanje u redakciji Hermanna von Rottecka i Carla Welckera, tomovi 1 - 12], Altona 1845 - 1848. 222 238
- Ruge, Arnold: *Gesammelte Schriften*, Bd. 1 - 2; Th. 3 - 4 [Sabrani spisi, tomovi 1 - 2; deo 3 - 4], Mannheim 1846. 225 226 229 231
- *Wahl-Manifest der radicalen Reformpartei für Deutschland*. [Izborni manifest radikalne Reformne partije za Nemačku. U: «Die Reform», br. 16 od 16. aprila 1848], (vidi i nap. 187). 229
- Russell, John: *Don Carlos; or, persecution. A tragedy, in five acts (and in verse)* [Don Karlos ili progonstvo. Tragedija u pet činova (i u stihovima)], London 1822. 405
- Russell, John: *Memoirs of the affairs of Europe from the peace of Utrecht*, Vol. 1 - 2 [Memoari o evropskim pitanjima od utrechtskog mira, tomovi 1 - 2], London 1824 - 1829. 405
- Sainte-Beuve, C[harles]-A[ugustin] de: *M. de Larochefoucauld*. In: «Portraits de Femmes» [Gospodin de Larochefoucauld. U: «Portreti žena», Paris 1845. 346
- Schiller, Friedrich von: *Die Bürgschaft*. Ballade. In: «Friedrich von Schiller[s] sämtliche Werke», Bd. 1 - 18, Bd. 2 [Jemstvo, balada. U: «Sabrana dela Friedricha von Schillera, tomovi 1 - 18, drugi tom], Stuttgart und Tübingen 1822 - 1826. 224
- *Kabale und Liebe*. Ein bürgerliches Trauerspiel [Spletka i ljubav. Građanska tragedija, isto, četvrti tom]. 202
- *Die Sonntagskinder* [Deca sreće, isto, drugi tom]. 386
- Schramm, Rudolf: *Der Standpunkt der Demokratie in und zur octroyirten zweiten Kammer* [Stanovište demokratije u oktroyanom donjem domu i stav prema njemu], Berlin 1849. 221
- Shakespeare, [William]: *Hamlet*. 160
- Sismondi, J[ean]-C[harles]-L[éonard] Simonde de: *Etudes sur l'économie politique*, T. 1 - 2 [Studije iz političke ekonomije, tomovi 1 - 2], Paris 1837 - 1838. 417 466
- *Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population*, 2. Ed. [Nova načela političke ekonomije, ili o bogatstvu posmatranom u odnosu na stanovništvo. Drugo izdanje], Paris 1827. 450
- Smith, Adam: *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, Vol. 1 - 2 [Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, tomovi 1 - 2], London 1776. 415
- Somers, Robert: *Letters from the Highlands; or, The Famine of 1847* [Pisma iz Škotske Visije ili glad 1847. godine], London 1848. 418
- Stein, L[orenz] von: *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte* [Socijalizam i komunizam današnje Francuske. Prilog savremenoj istoriji], Leipzig 1842. 228 386
- Steuart, James: *An inquiry into the principles of political economy. Being an essay on the science of domestic policy in free nations . . .*, Vol. 1 - 5 [Istraživanje načela političke ekonomije; ogled iz nauke o unutrašnjoj politici slobodnih nacija, tomovi 1 - 5], Basil 1796. 415

- Stirner, Max [Johann Caspar Schmidt]: *Der Einzige und sein Eigenthum* [Jedini i njegova svojina], Leipzig 1845. 228
- Strauß, David Friedrich: *Das Leben Jesu, kritisch bearb. von David Friedrich Strauß*, 4. Aufl., Bd. 1 - 2 [Život Isusa, kritička obrada Davida Friedricha Strauša, 4. izdanje, tomovi 1 - 2], Tübingen 1840. 208
- Strodtmann, Adolph: *Gottfried Kinkel. Wahrheit ohne Dichtung*. Biographisches Skizzenbuch, Bd. 1 - 2 [Gottfried Kinkel. Stvarnost bez poezije. Biografski album, tomovi 1 - 2], Hamburg 1850 - 1851. 193 - 204 206 - 212 216
- Struve, Amalie: *Erinnerungen aus den badischen Freiheitskämpfen* [Uspomene iz badenskih borbi za slobodu], Hamburg 1850. 223
- Struve, Gustav v[on]: *Briefwechsel zwischen einem ehemaligen und einem jetzigen Diplomaten*, hrsg. von Gustav v. Struve [Prepiska između jednog bivšeg i jednog sadašnjeg diplomate, izdao Gustav v. Struve], Mannheim 1845. 222
- *Geschichte der drei Volkserhebungen in Baden* [Istorija tri narodna ustanka u Badenu], Bern 1849. 222
- *Die Grundrechte des deutschen Volkes* [Osnovna prava nemačkog naroda], Birsfelden 1848. 222
- *Grundzüge der Staatswissenschaft*, Bd. 1 - 4 [Osnovi nauke o državi, tomovi 1 - 4], Mannheim, Frankfurt a.M. 1847 - 1848. 222 237
- *Weltgeschichte in 9 Büchern*. 7. bis auf die neueste Zeit fortgeführte Ausg. in 6 Bdn. (In 27 Heften) [Svetska istorija u 9 knjiga. Sedmo izdanje u 6 tomova, sve do najnovijeg vremena (u 27 svezaka)], Coburg 1864. 222 223
- *Die neue Zeit. Ein Volkskalender auf das Jahr. 1* (Vom 21. März 1850 bis 20. März 1851 der alten Zeit.) Hrsg. von Gustav von Struve [Novo doba. Narodni kalendar prve godine. (Od 21. marta 1850. do 20. marta 1851. po starom kalendaru). Izdao Gustav von Struve], Herisau 1849. 224
- Szemere, Bartholomäus: *Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen aus dem Ungarischen Freiheitskriege* [Grof Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth. Politička skica karaktera iz mađarskog oslobodilačkog rata], Hamburg 1853. 452
- Tacitus, P[ublius] Cornelius: *Des P. Cornelius Tacitus Werke*. Lat. mit deutscher Uebers. und erl. Anm., Bd. 1 - 4, Bd. 1 - 2 «Annalen» [Dela Kornelija Tacita. Latinski tekst sa nemačkim prevodom i objašnjenjima, tomovi 1 - 4, tomovi 1 - 2 «Anali»], Leipzig 1864 - 1866. 426
- Tausend und eine Nacht*. Arabische Erzählungen. Deutsch von Alexander König. Neue, verb. Aufl., durchges. von Fr. Herring, Bd. 1 [Hiljadu i jedna noć. Arapske prič. Nemački prevod Alexandera Königa. Novo, popravljeno i redigovano izdanje Fr. Herringa, prvi tom], Brandenburg bez godine izdanja. 346
- Tooke, Thomas: *A history of prices, and of the state of the circulation, from 1793 to 1837; preceded by a brief sketch of the state of the corn trade in the last two centuries*, Vol. 1 - 4 [Istorija cena i opticaja u periodu od 1793 do 1837; sa prethodnom skicom o stanju trgovine žitom u poslednja dva veka, tomovi 1 - 4], London 1838 - 1848. 307
- Venedey, J[acob]: *Preussen und Preussenthum* [Prusi i pruzizam], Mannheim 1839. 234
- Verhandlungen der deutschen verfassungsgebenden Reichsversammlung zu Frankfurt am Main*. Hrsg. auf Beschluß der Nationalversammlung durch die Redactions-Commission und in deren Auftrag von dem Abgeordneten, Prof. Dr. K.D.

- Haßler, Bd. 1 - 4 [Zasedanja nemačke ustavotvorne državne skupštine u Frankfurtu na Majni. Izdao poslanik prof. dr K.D. Haßler po ovlašćenju redakcione komisije, a po odluci Nacionalne skupštine, tom 1 - 4], Frankfurt am Main 1849. 58 59
- Voltaire, [François-Marie Arouet de]: *L'enfant prodigue*. In: «Oeuvres complètes», T. 1 - 71, T. 7 [Rasipni sin. U: «Sabrana dela», tomovi 1 - 71, sedmi tom], Gotha 1784 - 1790. 259
- Weiting, Wilhelm: *Das Evangelium des armen Sünders*, 2. vollst. verm. und verb. Aufl. [Jevandjelje na smrt osuđenih. Drugo prošireno i popravljeno izdanje], Birsfeld 1846. 488
- Wermuth, Dr. jur., und Dr. jur. Stieber: *Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts*. Im amtl. Auftrage zur Benutzung der Polizei-Behörden der sämmtlichen deutschen Bundesstaaten auf Grund der betreffenden gerichtlichen und polizeilichen Acten dargestellt . . . , Th. 1 - 2 [Komunističke zavere 19. veka. Izloženo po službenom nalogu za upotrebu policijskih vlasti svih nemačkih saveznih država na osnovu sudskih i policijskih akata . . . Deo 1 - 2], Berlin 1853 - 1854 (vidi i nap. 295). 353 354 477 478 482 489
- Willisen, [Karl Wilhelm von]: *Theorie des großen Krieges, angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831*, 2 Theile [Teorija velikog rata, primenjena na rusko-poljski rat 1831. godine. U dva dela], Berlin 1840 (vidi i nap. 236). 265

Listovi i časopisi

- Abend-Post* [Večernja pošta], Berlin. 260
- Br. 78 od 6. aprila 1850 (vidi i nap. 163). 214 - 216
- Br. 79 od 7. aprila 1850 (vidi i nap. 163). 214 - 216
- Allgemeine Deutsche Zeitung* [Opšte nemačke novine], New York. 264
- Allgemeine Zeitung* [Opšte novine], Augsburg (vidi i napomenu 56). 86 228
- Br. 273 od 30. septembra 1851. 86
- L'Assemblée Nationale* [Nacionalna skupština], Paris (vidi i nap. 107). 145 250
- The Athenaeum, Journal of Literature, Science, and the Fine Arts* [Ateneum, list za književnost, nauku i lepe veštine], London (vidi i nap. 349). 459
- Baltimore Wecker* [Baltimorski budilnik]. 264 274 275
- Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung* [Beletristički list i njurjorske kriminalističke novine]. 471 - 479
- Berliner politisches Wochenblatt* [Berlinska politička nedeljna pošta], (vidi i nap. 14). 14
- Bonner Zeitung* [Bonske novine]. 209
- Breslauer Zeitung* [Breslavske novine]. 260
- The Builder* [Graditelj], London (vidi i nap. 349). 459
- California Staats-Zeitung* [Kalifornijske državne novine], San-Francisco. 503
- Die Constitution, Tagblatt für Constitutionelles Volksleben und Belehrung* [Ustav. Dnevni list za ustavni život naroda i za pouku], Wien. 253
- Le Constitutionnel. Journal politique, littéraire, universel* [Konstytucionalac. Politički, književni i univerzalni list], Paris. 168
- Correspondent* — vidi *Der Deutsche Correspondent*
- The Daily News* [Dnevne novosti], London (vidi i nap. 129). 175 299 312 313 316 317 399 402 425
- od 27. januara 1853. 175 176 423
- od 21. februara 1853. 437
- od 23. februara 1853. 445
- od 2. marta 1853. 452
- od 9. marta 1853. 456

- Deutsch-Französische Jahrbücher*, hrsg. von Arnold Ruge und Karl Marx, Lfg. 1 und 2 [Nemačko-francuski godišnjaci, izdali Arnold Ruge i Karl Marx, sveske 1 i 2], Paris 1844 (vidi i nap. 184). 228 486
- Deutsche-Brüsseler-Zeitung* [Nemačko-briselske novine], (vidi i nap. 362). 487
- Der Deutsche Correspondent* [Nemački dopisnik], Baltimore. 264 274 - 276
- Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst* [Nemački godišnjaci za nauku i umetnost], Leipzig 1841 - 1843 (vidi i nap. 182). 225 - 227
- Deutsche Londoner Zeitung* [Nemačke londonske novine], (vidi i nap. 180). 224 235 254
- Deutsche Schnellpost für Europäische Zustände, öffentliches und sociales Leben Deutschlands* [Nemačka hitna pošta za evropske prilike, javni i društveni život Nemačke], New-York (vidi i nap. 201). 235 247 248 254 - 256 263 267 268 274 276
- Deutscher Zuschauer* [Nemački posmatrač], Mannheim und Basel (vidi i nap. 175). 222 224 237 238
- Deutscher Zuschauer. Neue Folge* [Nemački posmatrač. Nova serija], Mannheim (vidi i nap. 175). 222
- Deutschland* [Nemačka], Straßburg (vidi i nap. 214). 242
- The Economist*, Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general Newspaper [Ekonomist. Nedeljno trgovačko vreme, bankarske novine i železnički monitor: političke, književne i opšte novine], London (vidi i nap. 109). 148
- od 1. februara 1851. 148
 - od 29. novembra 1851. 148 150
 - od 27. decembra 1851. 150 151
 - od 10. januara 1852. 152
 - od 3. marta 1852. 396
 - od 10. jula 1852. 290 291 297
 - od 24. jula 1852. 298 299
 - od 7. avgusta 1852. 290 291 292
 - od 25. septembra 1852. 305 306
 - od 2. oktobra 1852. 303 304 310 318 320
 - od 9. oktobra 1852 (vidi i nap. 268). 307
 - od 8. januara 1853. 406 - 412
 - od 15. januara 1853. 414
 - od 22. januara 1853. 423 424
 - od 12. februara 1853. 449 450 452
 - od 18. februara 1853. 424
- The Examiner* [Ispitivač], London. 299 366
- od 30. oktobra 1852. 366
- Frankfurter Journal* [Frankfurtski list], Frankfurt a.M. (vidi i nap. 302). 368
- Frankfurter Oberpostamts-Zeitung* [Frankfurtske novine glavne pošte], Frankfurt a. M., br. 39 od 15. februara 1853. Prilog (vidi i nap. 335). 438
- The Freeman's Journal* [List slobodnog građanina], Dublin (vidi i nap. 311). 403 405
- od 18. decembra 1852. 403
- The Friend of India* [Prijatelj Indije], Serampore. 306
- The Galway Mercury, and Connaught Weekly Advertiser* [Galvejski vesnik i konotski nedeljni informator]. 450

- The Globe and Traveller* [Svet i putnik], London (vidi i nap. 280). 318
- The Guardian* [Čuvar], London (vidi i nap. 276). 316
- Hallsche Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst* [Halski godišnjaci za nemačku nauku i umetnost], Leipzig 1838 - 1841 (vidi i nap. 182). 225
- Hansard's Parliamentary Debates: Third Series, commencing with the Accession of William IV. Vol. CXXIII. Comprising the Period from the fourth Day of November to the thirtyfirst Day of December, 1852* [Hansardove parlamentarne debate, 3. serija od početka vladavine Williama IV. Tom CXXIII. Za period od 4. novembra do 31. decembra 1852], London 1852. 389 - 394 396 - 399 401 402 403
- ... *Vol. CXXIV. Comprising the Period from the tenth Day of February to the tenth Day of March, 1853* [Tom CXXIV. Za period od 10. februara do 10. marta 1853], London 1853. 432 - 434 439 - 445 453
- Household Words. A Weekly Journal. Conducted by Charles Dickens* [Crtime iz svakidašnjeg života. Nedeljni list. U redakciji Charlesa Dickensa], London (vidi i nap. 166). 218
- The Hull Advertiser* [Halski informator] od 24. septembra 1852 (vidi i nap. 270). 310 318 321
- The Illustrated London News* [Ilustrovane londonske novosti] (vidi i nap. 166). 218 259
- L'Indépendance Belge* [Nezavisnost Belgije], Bruxelles (vidi i nap. 222). 248
- Janus. Deutsche Zeitschrift* [Janus. Nemački časopis], New York (vidi i nap. 232). 262
- Journal des Débats politiques et littéraires* [List za političke i literarne debate], Paris (vidi i nap. 75). 101 155 250 453
- Karlsruher Zeitung. Organ des Landesausschusses* [Karlsruške novine. Organ Zemaljskog odbora], Karlsruhe. 230 232
- Br. 15 od 31. maja 1849. Prilog (vidi i nap. 192). 230
- Kölnische Zeitung* [Kelnške novine], (vidi i nap. 140). 289 232 234 255 256
- od 28. februara 1852. 189 350
- od 6. marta 1852. 350
- od 7, 19, 24, 26, 28. i 29. oktobra i 3, 4, 5, 10. i 11. novembra 1852 (vidi i nap. 290). 179 314 326 337-388
- Der Kosmos* [Kosmos], London (vidi i nap. 168). 218 257
- The Lancet. A Journal of British and Foreign Medicine, Physiology, Surgery, Chemistry, Criticism, Literature, and News. Edited by Thomas Wakley. Vol. 1—2* [Lanceta. List za britansku i stranu medicinu, fiziologiju, hirurgiju, hemiju, kritiku, literaturu i novosti. Izdavač Thomas Wakley, tomovi 1-2], London 1852. 305
- The Leader* [Voda] London (vidi i nap. 335). 231 366
- od 21. i 28. decembra 1850 (vidi i nap. 193). 231
- od 19. februara 1853. 437
- Lloyd's Weekly Newspaper* [Lloydove nedeljne novine], London, od 10. oktobra 1852 (vidi i nap. 269). 309
- Manchester Examiner and Times* [Mančesterski ispitivač i vremena], (vidi i nap. 310). 402

- Mannheimer Abendzeitung* [Manhajmske večernje novine], (vidi i nap. 202). 235 259
- Le Messager de l'Assemblée*. Journal quotidien, politique et littéraire [Skupštinski glasnik. Dnevni politički i književni list], Paris (vidi i nap. 112). 153
- Le Moniteur universel* [Univerzalni monitor], Paris (vidi i nap. 85). 130 138 140
— od 10. maja 1849. 107
— od 13. novembra 1850. 124
— od 3. decembra 1851. 156
— od 4. februara 1853. 432
— od 3. marta 1853. 453
- The Morning Advertiser* [Jutarnji informator] London, (vidi i nap. 194). 231 314 325 399 402
— od 30. oktobra 1852. 366
— od 2. novembra 1852. 376
— od 26. januara 1853. 412 419 423
— od 5. februara 1853. 426
— od 24. februara 1853. 454
— od 2. marta 1853. 452
- The Morning Chronicle* [Jutarnja hronika], London (vidi i nap. 226). 251 299 316 317 384 399 413
— od 21. februara 1853. 438
- The Morning Herald* [Jutarnji glasnik], London (vidi i nap. 275). 399 403 413
— od 7. oktobra 1852. 316 320
— od 4. januara 1853. 403
— od 27. januara 1853. 422
- The Morning Post* [Jutarnja pošta] London (vidi i nap. 279). 317 399
— od 2. marta 1853. 452
— od 5. marta 1853. 457
— od 18. marta 1853. 455
- La Nation, organe quotidien démocrate socialiste* [Nacija, dnevni organ socijaldemokrat], Bruxelles, od 10. februara 1853 (vidi i nap. 331). 431
- Le National* [Narodni list], Paris (vidi i nap. 74). 99 100 104 105 127
- National-Zeitung* [Nacionalne novine], Berlin (vidi i nap. 302). 368
- Neue Berlinische Monatschrift* [Novi berlinski mesečni časopis], (vidi i nap. 183). 225
- Neue Preußische Zeitung* [Nove pruske novine], Berlin (vidi i nap. 191). 230 260 313 368 438
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie* [Nove rajnske novine. Organ demokratije], Köln (vidi i nap. 43). 57 76 83 367 369 492
- Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*, H. 5/6 [Nove rajnske novine. Političko-ekonomska revija, sv. 5/6], London, Hamburg und New York 1850. 494
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina], (vidi i nap. 4). 6 48 324 329 395
- New-Yorker Criminal-Zeitung* — vidi *Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung*.
- New-Yorker Deutsche Zeitung*, hrsg. von Freunden des Fortschritts [Njujorške nemačke novine, u izdanju Prijatelja progresu]. 264 274 276
- New-Yorker Staatszeitung* [Njujorške državne novine], (vidi i nap. 228). 256 264

- Northampton Mercury* [Nortentonski glasnik] od 18. decembra 1852. 411 412
- The Northern Star, and National Trades' Journal* [Severna zvezda i list nacionalnih sindikalnih saveza], London (vidi i nap. 363). 487
- Notes to the People*. By Ernest Jones [Beleške za narod. Izdavač Ernest Jones], London (vidi i nap. 133). 180
- Oesterreichisch-Kaiserliche Wiener Zeitung* [Austrijske carske bečke novine] od 10. februara 1853. 436
— od 11. februara 1853. 436 437
- Oesterreichische Correspondenz* [Austrijska korespondencija], Wien. 457
- La Patrie* [Otadžbina], Paris (vidi i nap. 221). 248-250
- The People's Paper*. The Champion of Political Justice and Universal Right [Narodne novine. Borac za političku pravdu i opšte pravo], London (vidi i nap. 258.) 286 313 366
— od 24. jula 1852. 286-289
— od 14. avgusta 1852. 291
— od 9. oktobra 1852. 310 311 322 323
— od 30. oktobra 1852. 366
— od 1. januara 1853. 402
- The Poole and South-Western Herald, and General Advertiser for the Counties of Dorset, Hants & Wilts* [Pulski i jugozapadni glasnik i opšti informator za grofovije Dorset, Hants i Wilts]. 291
- The Potteries' Free Press, and weekly narrative of current events* [Poterijska slobodna štampa i nedeljni izveštaj o tekućim događajima], Stoke-on-Trent, od 12. marta 1853. 459
- La Presse* [Štampa], Paris (vidi i nap. 97). 127 501
- Preussische Lithographische Correspondenz* [Pruska litografska korespondencija], Berlin (vidi i nap. 241). 270
- Le Proscrit*. Journal de la République Universelle [Izgnanik. List univerzalne republike], Paris, Londres (vidi i nap. 206). 236
- Punch, or the London Charivari* [Panč ili londonska mačja dreka], (vidi i nap. 349). 459
- Racing Times* [Trkačke novosti], London (vidi i nap. 349). 459
- Die Reform*. Politische Zeitung [Reforma. Političke novine], Berlin (vidi i nap. 188). 229 230
- La Réforme* [Reforma], Paris (vidi i nap. 189). 229 487
- Republikanisches Regierungs-Blatt* [Republikanski vladin list], Lörrach, Br. 1 od 22. septembra 1848 (vidi i nap. 178). 223
- Die Revolution*. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften. Hrsg. von J. Weydemeyer, H. 1 [Revolucija. Časopis u povremenim sveskama. Izdavač J. Weydemeyer, sv. 1], New-York 1852 (vidi i nap. 58). 465
- Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe* [Rajnske novine za politiku, trgovinu i zanate], Köln (vidi i nap. 17). 16
- Seebblätter* [Pomorski listovi], Konstanz. 262
- The Spectator* [Posmatrač], London. 299 366
— od 28. oktobra 1852. 366
- The Sun* [Sunce], London (vidi i nap. 318). 410
- The Tablet* [Tablica], London. 405

Tages-Chronik [Dnevna hronika], Bremen (vidi i nap. 207). 238 247 248

The Times [Vremena], London (vidi i nap. 131). 178 180 293 299 313 327 384 399 457-459

— od 8. jula 1815. 459

— od 5. marta 1851. 250

— od 4. januara 1853. 400 406

— od 24. januara 1853. 423

— od 25. januara 1853. 419 420

— od 3. februara 1853. 429 430

— od 4. februara 1853. 426 427

— od 5. februara 1853. 428-430

— od 11. februara 1853. 434

The Times

— od 12. februara 1853. 438 439

— od 15. februara 1853. 439

— od 5. marta 1853. 457 458

L'Univers. Union Catholique [Univerzum. Katolička unija], Paris, od 25. januara 1853. 427

La Voix du Proscrit, Organe de la République Universelle [Glas izgnanika, organ univerzalne republike], Paris (vidi i nap. 206 i 210). 239

Der Volksstaat. Organ der sozial-demokratischen Arbeiterpartei und der Internationalen Gewerksgenossenschaften [Narodna država. Organ socijaldemokratske radničke partije i međunarodnog saveza sindikata], Leipzig (vidi i nap. 353). 479

Der Volks-Tribun. Organ des Jungen Amerika [Narodna tribina. Organ Mlade Amerike], New York (vidi i nap. 365). 488

Vorwärts! Pariser Deutsche Zeitschrift [Napred! Pariski nemački časopis], Paris (vidi i nap. 361). 484

The Weekly Dispatch [Nedeljni ekspres], London (vidi i nap. 134). 180

Westamerikanische Blätter [Zapadnoamerički listovi]. 262

Wiener Zeitung [Bečke novine], br. 275 od 5. oktobra 1848. 51

Wiener Zeitung — vidi *Oesterreichisch-Kaiserliche Wiener Zeitung*.

Wochenblatt der Deutschen Schnellpost [Nedeljni list Nemačke hitne pošte], New York (vidi i nap. 201). 256 269-272

Wochenblatt der New-Yorker Deutschen Zeitung [Nedeljni list Njujorških nemačkih novina]. 268

Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa

(od avgusta 1851. do marta 1853)

1851.

*Od avgusta
do novembra*

Pred nastupanjem reakcije koja je u Evropi otpočela političke represalije, Marx u Londonu i Engels u Mančesteru ulažu sve snage da sačuvaju jezgro Saveza komunista kao osnovu za buduću proleterску organizaciju i da ga ideološki osnaže.

Marx, koji pridaje veliki značaj proučavanju zakona ekonomskog razvitka, nastavlja svoje studije političke ekonomije i provodi dane u biblioteci Britanskog muzeja. Studira istoriju zemljišne svojine, probleme kolonizacije, gustine naseljenosti, kredita, bankarskog sistema i dr. Pravi mnogobrojne izvode, uz kritičke primedbe iz spisa Somersa, Loudona, Wakefielda, Prescottta, Hodgskina, Quételeta, Townsenda, Malthusa, Hume-a, Graya, Doubledaya, W. P. Alisona, A. Alisona, Hardcastlea, Pricea, Fauchera, Mac Cullocha i dr. Marx se bavio i pitanjima agronomije i agrohemijske na osnovu dela Liebiga i Johnstona.

S obzirom na značaj poznavanja vojnih veština za buduću revolucionarnu borbu proleterске partije, Engels nastavlja svoje studije vojne istorije i teorije.

*Prva polovina
avgusta*

Marx se upoznaje sa Proudhonovom knjigom *Idée générale de la révolution au XIXe siècle* i namerava da ovu knjigu, koju smatra direktnom polemikom protiv komunizma, kritikuje u štampi. U pismima Engelsu, od koga traži mišljenje o knjizi, Marx iznosi njen sadržaj.

*Okolo 2. av-
gusta*

Engels jednim pismom saopštava Marxu da je u Mančesteru stalno pod policijskom prisutnošću i moli ga da partijska dokumenta čuva na sigurnom mestu.

*Okolo 7. av-
gusta*

Marxa poziva na saradnju Charles Dana, urednik progresivnih američkih novina «New-York Daily Tribune». Marx prihvata Danaov predlog kako bi pomoću štampe uticao na javno mnjenje i tumačio najvažnija politička pitanja sa stanovišta radničke klase. Marxova saradnja u «New-York Daily Tribune» traje

- više od deset godina. Za redakciju je Marx bio saradnik novina, ali je veliki broj članaka pisao Engels, pošto je Marx u to vreme bio zauzet radom na svojoj ekonomskoj teoriji.
- 8. i 14. avgusta** Marx se obraća Engeltu s molbom da napiše za »New-York Daily Tribune« seriju članaka o »Nemačkoj, počev od 1848«.
- Druga polovina avgusta do oktobra** Engels se upoznaje sa Proudhonovim spisom *Idée générale de la révolution au XIXe siècle* i piše kritiku reformističkih i anarhističkih pogleda autora. Ovaj Engelsov rukopis Marx namerava da upotrebi kao osnovu za svoju polemiku protiv Proudhona.
- Posle 18. avgusta** Marx dobija od Bermbacha, svog dopisnika iz Kelna, opširan izveštaj o istrazi protiv vodećih članova Saveza komunista u Kelnu koji su uhapšeni maja 1851. godine.
- 21. avgust 1851. do 24. septembra 1852.** Engels piše seriju članaka o *Revoluciji i kontrarevoluciji u Nemačkoj*, koje objavljuje »New-York Daily Tribune« od 25. oktobra 1851. do 23. oktobra 1852. s Marxovim potpisom. U njima se sa stanovišta istorijskog materijalizma otkrivaju uzroci, pokretačke snage i karakter buržoasko-demokratske revolucije 1848/49, pre svega u Nemačkoj.
- Kraj avgusta** Ernest Jones pismom saopštava Marxu da je njegov članak o junskom ustanku pariskih radnika iz »Neue Rheinische Zeitung«, od 29. juna 1848. objavljen u čartističkom nedeljnom listu »Notes to the People«, br. 16, str. 312—314, koji uređuje Jones. Marx i Engels nastavljaju svoju saradnju u »Notes to the People« i nastoje da preko čartističkog organa pomognu Jonesa i njegove pristalice u naporima za obnovu čartističkog pokreta na socijalističkoj osnovi.
- Septembar** Marx i Engels saznaju iz novina za hapšenje članova pariske opštine, Willich-Schapperove frakcije, i za početak istrage o takozvanoj nemačko-francuskoj zaveri.
- 11. septembar** U pismu Weydemeyeru Marx analizira program i taktiku italijanskog buržoaskog revolucionara Mazzinija. On kritikuje Mazzinijevo nerazumevanje agrarnog pitanja i njegovog značaja za nacionalno oslobođenje Italije.
- 23. i 26. septembra** Pošto su se upoznali sa manifestom »Konture budućeg rata« (»Umrisse des kommenden Kriegs«) sitnoburžoaskog demokrate Techowa, učesnika u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj, Marx i Engels razmenjuju o tome niz kritičkih primedbi u svojim pismima.
- Kraj septembra do oktobra** U vezi sa ispitivanjem uticaja mašinske proizvodnje na fabrički rad Marx studira istoriju tehnike i pravi mnogobrojne izvode iz dela Poppea, Beckmanna i Urea.
- Oktobar** Da bi osujetili pokušaj sitnoburžoaskih emigranata da odvrate proletarijat od stvarnih zadataka revolucionarnog pokreta, Marx i Engels pažljivo prate rad Gottfrieda Kinkela koji agituje u Sjedinjenim Američkim Državama za avanturistički poduhvat »nemačko-američkog zajma za revoluciju«. Marx šalje Adolfo Clušu, članu Saveza komunista u Vašingtonu, instrukcije kako da istupi protiv Kinkela.

- Oktobar 1851. do 1852.** Engels nastavlja studije ruskog i drugih slovenskih jezika i bavi se istorijom i literaturom slovenskih naroda. Upoznaje se sa Bowringovim *Specimens of the Russians Poet* i pravi izvode o Lomonosovu, Deržavinu, Sumarokovu, Bogdanoviču, Čeraskovu, Karamsinu, Žukovskom, Krilovu i dr. ruskim piscima iz 18. i početka 19. veka. Engels čita u originalu dela ruske klasične literature — *Eugenije Onjegin* i *Bronzani kornjari* od Puškina kao i *Zlo od pameti* od Gribojedova.
- Posle 2. oktobra** Freiligrath obaveštava Marxa da je izdavač Löwenthal u Frankfurtu na Majni konačno odbio da izda Marxov rad o političkoj ekonomiji. Marx uzaludno pokušava da u Nemačkoj nađe drugog izdavača za svoje delo.
- 4. oktobar** Marx piše izjavu protiv saopštenja objavljenog u »Allgemeine Zeitung« iz Augsburga 30. septembra 1851. u kojoj je oklevetan u vezi sa članovima Saveza komunista uhapšenim u Nemačkoj. Izjava je objavljena 9. oktobra u »Kölnische Zeitung« i 18. oktobra u skraćenom obliku u »Allgemeine Zeitung«.
- 16. oktobra** Marx predlaže Weydemeyeru, koji se preselio u SAD da izda kao brošuru prvi engleski prevod *Manifesta Komunističke partije* koji je izašao u londonskom čarističkom listu »Red Republican« (9, 16, 23. i 30. novembra 1850), do čega nije došlo.
- 31. oktobar** Marx predlaže Weydemeyeru da u Americi izdaje džepnu biblioteku koja bi sadržala članke Marxa, Engelsa, Wilhelma Wolffa i Georga Weertha iz »Neue Rheinische Zeitung« i Marxove i Engelseve članke protiv Heinzena iz »Deutsche-Brüsseler-Zeitung«, što se, takođe, nije ostvarilo.
- Oko 5. do 15. novembra** Marx posećuje Engelsa u Mančesteru.
- Druga polovina novembra** Marx se upoznaje sa Proudhonovim spisom *Gratuité du crédit* i podvrgava ga žestokoj kritici.
- 24. i 27. novembra** Marx i Engels preko pisama razmenjuju mišljenja o pitanjima u vezi sa objavljivanjem Marxovog rada o političkoj ekonomiji.
- 1. decembar** Da bi prekinuo čutanje emigrantske štampe o članovima Saveza komunista uhapšenim u Kelnu i o odugovlačenju istrage, Marx piše pisma protiv pruskog pravosuđa i šalje ih u Pariz da bi ih objavila francuska štampa. Istovremeno moli Wilhelma Wolffa, da napiše članke za Ameriku i Švajcarsku, a Engelsa da napiše koncept privatnog pisma za »The Times« ili pismo za »Sun« u Londonu. Pokušaj da se organizuje protestna kampanja u štampi nije uspeo.
- Marx se povezuje sa nemačkim radnicima Stechanom, Gumpelom i drugima koji su u opoziciji prema frakciji Willich-Schapper u Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu.
- Posle 1. decembra** Freiligrath prenosi Marxu Lassalleov plan da u Nemačkoj osnuje akcionarsko društvo za izdavanje Marxovog rada o političkoj ekonomiji, što Marx odbija.
- 3. decembar** Engels u pismu Marxu detaljno kritikuje kontrarevolucionarni državni udar Louis-a Bonaparte 2. decembra 1851. Ta izlaganja Marx preuzima i dalje razvija u svom delu *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*.

- Oko 9. decembra 1851. do početka januara 1852. Marx dobija od Reinhardta, sekretara pesnika Heinricha Heinea, iz Pariza, obaveštenja o političkoj situaciji i raspoloženju u Francuskoj pre i posle državnog udara 2. decembra. Neka od tih obaveštenja Marx koristi za svoje delo *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*.
- Druga polovina decembra Marx i Engels dobijaju od Weydemeyera obaveštenje o izdavanju političkog nedeljnog časopisa »Revolution« koje ovaj priprema. Weydemeyer moli Marxa i Engelsa da mu pošalju članke za pripremani časopis.
16. decembar Engels predlaže Marxu da za »Revolution« napiše članak o državnom udaru 2. decembra u Francuskoj.
- Oko 19. decembra Marx i Engels pregovaraju sa Wilhelmom Wolffom, Ferdinandom Wolffom, Georgom Weerthom, Freiligrathom i Eccariusom da pišu članke za Weydemeyerov nedeljni časopis »Die Revolution«.
- Oko 19. decembra 1851. do oko 25. marta 1852. Marx piše rad *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*. U tom delu on detaljno analizira istorijska zbivanja u revoluciji 1848/49. u Francuskoj. Marx dalje razvija učenje o proleterskoj revoluciji i diktaturi proletarijata i prvi put formuliše nužnost razbijanja buržoaskog državnog aparata od strane radničke klase.
- Oko 20. decembra 1851. do oko 3. januara 1852. Engels posećuje Marxa u Londonu.
27. decembra Marx moli Freiligratha da napiše novogodišnju pesmu za nedeljni časopis »Die Revolution«.

1852.

- Januar 1852. do marta 1853. Engels nastavlja svoje studije vojne nauke i naročitu pažnju poklanja revolucionarnim ratovima 1848/49. u Mađarskoj i Italiji. Čita spise Clausewitz, Jominia, Willisena, Hofstettera, Küntzela, Görgeya i drugih.
1. januar Marx šalje prvu glavu svog rada *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* Weydemeyeru da je objavi.
2. do 24. januara Marx je teško bolestan. S velikim naporom nastavlja rad na *Osamnaestom brimeru Louis-a Bonaparte*.
6. januar U Njujorku izlazi prvi broj nedeljnog časopisa »Die Revolution« koji prenosi iz »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue« deo iz *Pregled, majjoktobar 1850*, koju su napisali Marx i Engels. Osim toga, u njemu se saopštava namera da se objave dalji Marxovi radovi: *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* i *Najnovija otkrića socijalizma ili glavne ideje revolucije u 19. veku od P.J. Proudhona*. Taj poslednji prilog Marx nije napisao, pošto je časopis »Die Revolution« prestao da izlazi posle drugog broja.

9. januar Jenny Marx piše Weydemeyeru da ga Marx moli da u »Die Revolution« piše o položaju optuženih u Kelnu. Nemačka građanska emigrantska štampa u Americi, čiji je inspirator Kinkel, svesno prećukuje to pitanje.
- Sredina januara Uz Marxovu podršku u Londonu se osniva novo nemačko radničko udruženje sa Stechanom kao predsednikom, kojem pripadaju radnici koji su u opoziciji prema frakciji Willich-Schapper.
15. januar Marx učestvuje na skupu londonskog okruga Saveza komunista na kome se čita pismo iz Kelna o ponovnom odugovlačenju procesa optuženima u Kelnu.
23. januar Engels piše za »Die Revolution« članke o Engleskoj u kojima ispituje mogućnost francuske invazije na Englesku. Članci nisu objavljeni, pošto je časopis prestao da izlazi.
28. januar Na Marxovu molbu Engels piše pisma listovima »The Times« i »The Daily News«, u kojima razobličava samovolju pruske vlade prema optuženima u Kelnu. Jedno od tih pisama šalje Marxu koji ga 29. januara upućuje redakciji lista »Times« s potpisom »Jedan Prus«. Ali Marxovi i Engelsovi pokušaji da u engleskoj štampi objave protestna pisma zbog odugovlačenja procesa u Kelnu, ostaju bez uspeha.
30. januar Marx se raspituje kod Weydemeyera o mogućnosti da u Americi izda svoje delo o političkoj ekonomiji.
- Februar Marx ima velike materijalne teškoće; prinuđen je čak da založi svoju odeću, zbog čega ne može da ide u biblioteku. Od narpornog noćnog rada bole ga oči.
- Februar do početka aprila Engels piše članak *Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proleterata prošlog decembra*, koji objavljuje nedeljnik »Notes to the People« 21. februara, 27. marta i 10. aprila 1852.
4. februar Marx piše Engelsu o svojoj nameri da Szemerea i Perczela, učesnike u revoluciji 1848/49. u Mađarskoj, podstakne na saradnju u nedeljniku »Die Revolutions«.
- Sredina februara Engels, pretrpan radom za firmu »Ermen & Engels«, jedva nalazi vreme da piše članke za »New-York Daily Tribune« i »Notes to the People«.
18. februar Marx šalje Engelsu materijal za niz članaka *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj* i savetuje mu da pojača kritiku levog krila frankfurtske Nacionalne skupštine.
- Oko 19. februara Na Marxov predlog redovna skupština londonskog okruga isključuje iz Saveza komunista Wilhelma Hirscha koji je otkriven kao agent pruske policije. Istovremeno se donosi odluka o promeni mesta i vremena sastajanja.
20. februara Marx, saznajući da je prestao da izlazi nedeljnik »Die Revolution«, moli Weydemeyera da pokuša da u Americi izda *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* kao brošuru.

24. februar Marx dobija poziv za banket povodom četvorogodišnjice februarske revolucije 1848. koji se organizuje na inicijativu vođa francuske sitnoburžoasko emigracije u Londonu, ali ne prisustvuje banketu.
27. februar Engels, koji stalno prati razvoj privrede i politička zbivanja u Engleskoj, u pismu Weydemeyeru daje analizu ekonomske i političke situacije u zemlji i obećava mu članak o tome. Ovaj plan se ne ostvaruje, pošto ne postoji mogućnost objavljivanja članka.
3. mart Marx šalje novinama »Kölnische Zeitung« izjavu u kojoj opovrgava tvrdnju istih novina da on stoji u vezi sa A. Majerom, članom frakcije Willich-Schapper, optuženim za učešće u takozvanoj nemačko-francuskoj zaveri. Izjava je objavljena 6. marta u »Kölnische Zeitung«.
- Marx saopštava Engelsu da policija cenzuriše njihov prepisku.
5. mart U pismu Weydemeyeru Marx izlaže ono principijelno novo što je teorijski dokazao o ulozi klasa i klasne borbe u istoriji: »1. da je egzistencija klasa vezana samo za određene, istorijske borbe u razvitku proizvodnje, 2. da klasna borba nužno vodi diktaturi proletarijata, 3. da sama ta diktatura čini samo prelaz ka ukidanju svih klasa i ka besklasnom društvu.«
- Druga polovina marta Marx dobija od Cluša iz Vašingtona izveštaj o delatnosti sitnoburžoaskih predstavnika nemačke emigracije u Americi.
18. mart U pismu Marxu Engels spominje mogućnost likvidacije firme »Ermen & Engels« i njegove selidbe u Liverpul, gde će imati manje kancelarijskih poslova. Osim toga piše mu o svojim uspesima u studijama ruskog jezika.
24. mart Na nedeljnom sastanku londonskog okruga Saveza komunista Marx podnosi izveštaj o Clušovoj i Weydemeyerovoj delatnosti u Americi, posebno o njihovom istupanju protiv Heinzen- i Kinkela. Skup odobrava Clušov i Weydemeyerov rad.
25. mart Marx šalje Weydemeyeru završetak rukopisa *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*.
- Marx obaveštava Weydemeyera o Jonesovoj nameri da izdaje nove čartističke novine kao i o prikupljanju potrebnih finansijskih sredstava među radnicima-čartistima.
- Oko 13. aprila Engels provodi nekoliko dana kod Marxa u Londonu.
14. april Umrla je Marxova najmlađa kćer, Franziska. Marx mora da pozajmi novac za sahranu od svog suseda, francuskog emigranta.
16. april Weydemeyer javlja Marxu da nema ni novaca ni izdavača za objavljivanje brošure *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*.
- Oko 24. aprila Marx saznaje od Weydemeyera da se u Americi ipak štampa *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* zahvaljujući pomoći jednog nemačkog radnika koji je stavio na raspolaganje svoju uštedu u iznosu od 40 dolara.

30. april Marx obaveštava Engelsa o svom planu da zajedno napišu nekoliko »slika karaktera« vodama nemačke sitnoburžoaske emigracije. On kaže da će se za izdavanje tog spisa kod jednog nemačkog izdavača pobrinuti mađarski emigrant Bangya, poznanik Szemerea i Perszela (kasnije se ispostavilo da je Bangya bio agent policije).
- Marx moli za izvode iz svojih pisama Engelsu, kao i iz drugih materijala za karakterizaciju vođa emigracije. Osim toga Engels treba da napiše nekoliko glosa o Willichu.
- Maj Marx i Engels dalje sakupljaju materijal za pamflet o vodama nemačke sitnoburžoaske emigracije. Oni se obraćaju Dronkeu, Wilhelmu Wolffu, Cluflu, Freiligrathu, Weydemeyeru i drugima s molbom da pošalju biografske podatke o nekima od njih. Marx i Engels počinju sa radom na pamfletu *Velikani emigracije*.
- Okolo 4. maja Dana predlaže Marxu da za »New-York Daily Tribune« piše dopise o svakodnevnom pitanjima engleske politike.
- Okolo 19. maja U Njujorku izlazi *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* u prvoj svesci časopisa »Die Revolution«, koji ponovo izlazi ali kao časopis u povremenim sveskama.
21. maja Novi poslovni ugovor između ortaka firme »Ermen & Engels« popravlja Engelsovo materijalno stanje, čime može da poveća pomoć porodici Marx.
- Kraj maja do druge polovine juna Marx posećuje Engelsa u Mančesteru, gde zajedno rade na pamfletu *Velikani emigracije*. Marx ovlašćuje svoju ženu da Jonesu pošalje neke materijale za objavljivanje u novim čarističkim nedeljnim novinama »The People's Papers«, koje izlaze od maja 1852. Marx pomaže Jonesu u poslovima i redakcijskom radu i donosi vesti iz inostranstva. Zahvaljujući toj pomoći raste broj pretplatnika.
- Okolo 25. do 28. juna Po povratku iz Mančestera Marx radi na izradi čistog prepisa pamfleta *Velikani emigracije*. On dikтира naizmenično svojoj ženi i Dronkeu i šalje Bangyi taj primerak.
- Kraj juna Marx i Engels dobijaju obaveštenje od Weydemeyera o osnivanju Opštine Saveza komunista u Njujorku. Weydemeyer moli da mu redovno šalju sva dokumenta koja se tiču Saveza, da bi informisao članove opštine.
- Juli do avgusta Marx nastavlja rad u biblioteci Britanskog muzeja; studira dela iz opšte istorije, istorije državnih institucija, istorije kulture, o položaju žene. Marx pravi izvode iz dela Machiavellija, Hüllmanna, Wachsmutha, Sismondija, Eichhorna, Bouterweka, Junga, Ségura i drugih.
- Početak jula do avgusta Engels studira Görgeyevu knjigu *Moj život i rad u godinama 1848/49 (Mein Leben und Wirken in den Jahren 1848/49)* i druge spise o mađarskom ratu 1848/49.
- Avgust do oktobra Marx i Engels pažljivo prate borbu unutar nemačke sitnoburžoaske emigracije oko novca od »nemačko-američkog zajma za revoluciju«, koji je raspisao Kinkel.

- Početak avgusta* Marx i Engels saznaju da je kelnski proces komunistima odođen još za tri meseca.
- 2. avgust* Marx piše za list «New-York Daily Tribune» članak o političkim partijama u Engleskoj, koji Engels prevodi na engleski. Šestog i 10. avgusta šalje ga u Njujork u obliku dva samostalna članka pod naslovom: *Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigoovi*. Članci su izašli 21. i 25. avgusta u «New-York Daily Tribune».
- 12. do 22. avgusta* Engels piše XVII članak serije *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*, u kojoj na osnovu iskustva iz istorije ratova i revolucija formuliše shvatanje o ulozi oružanog ustanka.
- Sredina avgusta do septembra* Marx se raspituje kod Lassalle-a, Ebnera, Streita i Nauta da li se može izdati *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* u Nemačkoj, ali ovi pokušaji propadaju.
- Oko 16. avgusta* Marx piše članak o antinarodnom karakteru britanskog izbornog sistema. Engels ga prevodi na engleski i deli na dva članka — *Izborna korupcija i Rezultati izbora* — koje Marx šalje 20. i 27. avgusta u Njujork. Članke objavljuje 4. i 11. septembra list «New-York Daily Tribune».
- Oko 19. avgusta* Da bi pomogao Engelsu u njegovim vojnim studijama, Marx pregleda literaturu o vojnim pitanjima u biblioteci Britanskog muzeja i šalje Engelsu spisak literature.
- 19. avgusta* Marx dobija pismo od Bermbacha koji ga obaveštava o položaju kelnskih optuženih i o pretresima stanova raznih ljudi u Kelnu da bi se pronašla Marxova pisma. Marx se obraća lajpciškom izdavaču Brockhausu i nudi mu rad *O modernoj nacionalno-ekonomskoj literaturi u Engleskoj od 1830. do 1852.* za njegov časopis «Die Gegenwart», što Brockhaus odbija.
- Početak septembra* Marx je u velikoj oskudici. Nema novaca za lekara ni za lekove bolesnim članovima svoje porodice — ženi, kćerki Jenny i kućnoj pomoćnici Heleni Demuth.
- Posle 2. do oko 21. septembra* Marx namerava da izda na engleskom jeziku *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*. Na njegovu molbu Engels rediguje prevod prve glave čiji je prevodilac član Saveza komunista Pieper.
- 28. septembar* Da bi vodama italijanske i mađarske emigracije skrenuo pažnju na opasnost od bonapartističkih krugova koji žele da iskoriste nacionalni pokret, Marx piše za «New-York Daily Tribune» članak *Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis-em Napoléonom — Palmerston*. Članak je objavljen 19. oktobra.
- Oktobar do 12. novembra* Marx i Engels pažljivo prate proces protiv članova Saveza komunista koji počinje 4. oktobra u Kelnu. Sa svojim prijateljima oni ulažu napore da pomognu braniteljima optuženih da na sudu obelodane falsifikate i laži pruske policije. U tom cilju oni na sve moguće načine šalju dokumenta i materijale u Keln.
- 2. do 23. oktobra* Čartističke nedeljne novine «The People's Paper» prenose četiri Marxova članka iz «New-York Daily Tribune»: *Izbori u En-*

gleskoj — Torijevci i vigojci, Čartisti, Izborna korupcija i Rezultati izbora. Oni izlaze kao serija članaka pod zajedničkim naslovom *Engleska-Izbori*.

- Prva polovina oktobra* Uznemireni zbog odugovlačenja objavljivanja *Velikani emigracije* Marx i Engels se obraćaju Weerthu, Dronkeu, i drugima s molbom da raščiste ko je Bangya i izdavači koji su, po rečima Bangye, izrazili spremnost da objave rukopis.
- 12. oktobar* Marx piše članak o ekonomskoj i političkoj situaciji u Engleskoj koji Engels prevodi na engleski, a Marx ga šalje u Njujork 15. i 19. oktobra. Objavljuje ga 1. i 2. novembra list »New-York Daily Tribune« kao dva članka: *Pauperizam i slobodna trgovina — Predstojeća trgovinska kriza i Političke posledice kulminacije trgovine.*
- 16. oktobar* Marx piše članak o položaju političkih partija u Engleskoj. Engels ga prevodi na engleski, a Marx ga šalje kao dva članka, 2. i 9. novembra u Njujork. Prvi izlazi 29. novembra pod naslovom *Političke partije i perspektive*, a drugi 25. novembra bez naslova u »New-York Daily Tribune«.
- Oko 20. oktobra* Marx dobija od CluBa 130 primeraka brošure *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte*, koji je izdao Weydemeyer u Njujorku.
- 23. oktobar* U »New-York Daily Tribune« izlazi XIX članak serije *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj*. Poslednji članak koji je Engels obećao za tu seriju ne izlazi u novinama.
- 25. oktobar* Po završetku kelnskog procesa komunistima, Marx predlaže Engelsu da zajedno objave jedan od dva štampana tabaka *Kao objašnjenje publici i da obelodane metode pruske vlade.*
Marx saopštava Engelsu da je u Londonu pod policijskom prisмотрom.
- Posle 26. oktobra* Preko Weertha Marx dobija obaveštenje od izdavača Dunckera iz Berlina da ne postoji izdavač o kome je govorio Bangya koji je navodno poručio pamflet *Velikani emigracije*.
- 28. oktobar* Marx piše izjavu protiv klevetničkih vesti listova »Times« i »Daily News« o kelnskim optuženima i njihovim prijateljima iz Londona. Ta izjava je objavljena s potpisima F. Engels, F. Freiligrath, K. Marx i W. Wolff u »The Spectator« 28. oktobra i u »The People's Paper«, »The Morning Advertiser«, »The Examiner« i »The Leader« 30. oktobra.
- Kraj oktobra do početka decembra* Marx piše *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu.*
- Posle 12. novembra* Marx i Engels saznaju iz novina presudu koju je porota donela protiv kelnskih komunista: 7 njih su osuđeni na 3 do 6 godina zatvora, a 4 oslobođena.
- 16. novembra* Marx piše izjavu redakciji lista »New-York Daily Tribune« protiv polemike koju je povelala sitnoburžoaska demokratska štampa povodom članka *Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis-em Napoleonom — Palmerston*. Izjava je objavljena u tim novinama 1. decembra.

17. novembra Na sednici Saveza komunista Marx podnosi zahtev da se raspusti Savez, pošto je on faktički prestao da postoji usled napada evropske reakcije i hapšenja uglednih članova Saveza. Njegov predlog se prihvata.
20. novembra Marx i Engels šalju redakciji lista «The Morning Advertiser» izjavu *Konačna izjava povodom završetka kelnskog procesa* sa potpisom Engelsa, Freiligratha, Marxa i Wilhelma Wolffa, koja je objavljena u tim novinama 29. novembra.
29. novembra Na Marxovu molbu Engels piše za «New-York Daily Tribune» članak *Nedavno suđenje komunistima u Kelnu*, koji izlazi s Marxovim potpisom 22. decembra u tim novinama.
- Kraj novembra do decembra Uprava pruske policije saznaje da Marx namerava da izda brošuru sa otkrićima o organizatorima kelnskog komunističkog procesa. Ona naređuje da se brošura zapleni, ako izađe, i moli policiju drugih zemalja, naročito belgijsku, da isto tako postupi.
3. decembra U pismu Bangyu Marx traži da mu ovaj iznese razloge za odugovlačenje izdavanja pamfleta *Velikani emigracije* kao i obaveštenje o raznim izdavačima o kojima je govorio Bangya.
6. i 7. decembra Marx šalje Schabelitzu u Švajcarsku i Clušu u Ameriku rukopis za *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* da ga ovi objave.
7. decembar Marx šalje Clušu u Ameriku proglas za podršku predstavnika proletarijata osuđenih u Kelnu i njihovih porodica i predlaže da se organizuje komitet za pomoć. Proglas sa potpisima Marxa, Engelsa, Liebknechta, Freiligratha, Dronkea, Wilhelma Wolffa, Ferdinanda Wolffa, Ernesta Jonesa, Johanna Georga Eccariususa, Georga Lochnera, Karla Pfändera, Wilhelma Piepera i drugih objavljen je u «California Staats-Zeitung» i «New-Yorker Criminal Zeitung».
- U pismu Clušu Marx kritički ocenjuje Proudhonov spis o državnom udaru Louis-a Bonaparte.
- Okolo 10. decembra Marx piše za «New-York Daily Tribune» članak *O radu parlamenta — Glasanje od 26. novembra — Disraelijev budžet*, u kome razobličava klasni karakter engleskog poreskog sistema. Pieper prevodi taj članak na engleski i objavljuje ga «New-York Daily Tribune» 28. decembra.
- Okolo 14. decembra Izdavač Schabelitz obavestava Marxa da je u Bazelu počelo štampanje *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*.
17. decembra 1852. i 11. januar 1853. Marx piše članke *Poraz vlade i Staračka vlada — Perspektive koalicione vlade*, u kojima razmatra reakcionarnu politiku torijevskog kabineta Derby-Disraeli i Aberdeenove koalicione vlade. «New-York Daily Tribune» objavljuje članke 7. i 28. januara.
- Sredina decembra 1852. do 10. januara 1853. Engels posećuje Marxa u Londonu.

Posle 27. decembra Marxa obaveštavaju da je Bangya u vezi sa pruskom policijom i da je verovatno policiji predao rukopis *Velikani emigracije*. Marx i Engels odlučuju da Bangyu prvom prilikom raskrinkaju u štampi.

1853.

- Januar do marta* Marx studira teorije o novcu i druga pitanja političke ekonomije, kulturne istorije i istorije Slovena; pravi izvode iz spisa Galianija, Wachsmutha, Kaulfuša i drugih.
- Marx vodi prepisku sa Clužom o tome da se u Americi izdaju *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*.
- Druga polovina januara* U Bazelu izlaze Marxova *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*.
- 21. januara* Marx piše članak *Izbori — Finansijske nevolje — Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo*, u kome tretira pitanje eksproprijacije škotskih seljaka iz brdskih područja, koju vrše aristokratski zemljoposednici. Taj članak, koji je preveo Engels, izlazi u *«New-York Daily Tribune»* 9. februara i, skraćen, u *«The People's Paper»* 12. marta.
- 28. januara* Marx piše, prvi put na engleskom jeziku, članak *Smrtna kazna — Pamflet gospodina Cobdena — Propisi Engleske banke*. Članak, koji ispituje socijalne uzroke porasta kriminala u kapitalističkom društvu, objavio je *«New-York Daily Tribune»* 18. februara.
- 11. i 22. februar* Marx piše članke *Italijanski ustanak — Britanska politika i Atentat na Franza Josepha — Milanski ustanak — Britanska politika — Disraelijev govor — Napoléonov testament*, koji izlaze 25. februara i 8. marta u listu *«New-York Daily Tribune»*.
- 12. februara* Preko Ernesta Jonesa Marx dobija poziv Izvršnog komiteta nacionalne čartističke organizacije da učestvuje na javnom mitingu čartista 22. februara.
- 4. mart* Marx piše članak *Prisilna emigracija — Kossuth i Mazzini — Pitanje izbeglica — Izborna korupcija u Engleskoj — G. Cobden*. Članak izlazi u listu *«New-York Daily Tribune»* 22. marta i u *«The People's Paper»*, skraćen, 16. aprila.
- Oko 7. do 10. marta* Marx oboleva od teškog zapaljenja jetre.
- 9. mart* Preko Schabelitza Marx saznaje da je policija u jednom selu na granici između Švajcarske i Badena zaplenila 2000 primeraka spisa *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, namenjenih za slanje u Nemačku.

18. mart Marx piše članak *Kossuth i Mazzini — Pruska policija — Trgovinski ugovor između Austrije i Pruske* — »The Times« i *emigracija*, gde napominje da je policija zaplenila i uništila celo izdanje *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. Članak je objavljen 4. aprila u »New-York Daily Tribune«.
25. mart Marx saznaje od Cluša da u bostonskim novinama »Neu-England-Zeitung« izlazi u nastavcima spis *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*, i predlaže mu da se taj rad izda kao brošura. Oko 24. aprila izlazi ova brošura u izdanju »Neu-England-Zeitung«.

Registar imena

- Aberdeen, George Hamilton Gordon*, Earl of, (Džordž Hamilton Gordon, Aberdin; 1784 - 1860) britanski državnik, od 1850. vođa pilovaca; ministar spoljnih poslova (1828 - 1830. i 1841 - 1846) i ministar-predsednik koalicione vlade (1852 - 1855). 400 - 403 405 424 426 432 434 439 457
- Abraham A San(c)ta Clara* (Abraham a Santa Klara, pseudonim Ulricha Megerlina ili Megerlea; 1644 - - 1709); katolički propovednik na bečkom dvoru i satirični pisac. 269 270 271
- Agesilaj* (oko 444 - oko 360. pre n.e.) spartanski kralj, brat Agisa II. 142
- Agis II* (427 - 401) spartanski kralj, stariji brat Agesilaja. 142
- Agostini, Cesar* (Agostini Čezar; 1803 - - 1855) učesnik revolucije 1848/49. u Italiji, Mazzinijev pristalica; posle poraza revolucije emigrirao u Englesku. 437
- Ailly, Pierre d'* (Pjer d'Eji; 1350 - 1420. ili 1425) francuski teolog i kardinal; igrao je važnu ulogu na koncilu u Konstanci. 166
- Albrecht »Der Prophets«* (Albrecht-»Prorok«; 1788 - 1841) vajtingovac, propovedao je hrišćanski socijalizam u Švajcarskoj. 488
- Aleksandar Veliki* (356 - 323 pre n.e.) makedonski kralj od 336. 132
- Alexander, John* (Džon Aleksander) irski političar, 1853. član parlamenta. 413
- Allais, Louis-Pierre-Constant* (Luj-Pjer-Konstan Ale; rođ. oko 1821) francuski policijski agent. 131 134
- Amelot de la Houssaye, Abraham-Nicolas* (Abraam-Nikola Amelo de la Usej; 1634 - 1706) francuski istoričar i publicist, autor knjige *Histoire du gouvernement de Venise*. 426
- Anglès, François-Ernest* (Fransoa-Ernest Angle; 1807 - 1861) francuski zemljoposjednik, poslanik u zakonodavnoj narodnoj skupštini (1850 - - 1851) i predstavnik Stranke reda. 149
- Anneke, Friedrich (Fritz)* (Fridrih [Fric] Aneke; oko 1817. do oko 1872) bivši pruski oficir, član kelnske opštine Saveza komunista; 1848. sekretar kelnskog radničkog udruženja; Gottschalkov pristalica, izdavač lista »Neue Kölnische Zeitung«; 1849. član vojne komisije badensko-falačkog ustanka i učesnik u građanskom ratu SAD na strani severnih država. 212
- Antoine, Gustav* (Gistav Antoan) pedesetih godina 19. veka francuski emigrant u Londonu; zet Augusta Blanquija. 250
- Arconati Visconti, Constance, marquise* (markiza Konstansa Arkonati Visconti; oko 1801 - 1870) učestvovala je u nacionalnooslobodilačkom pokretu Italije. 301
- Ariosto, Lodovico* (Lodoviko Ariosto; 1474 - 1533) italijanski renesansni pesnik, pisac speva *L'Orlando furioso*. 267
- Arnaud St.* — vidi *Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de*.
- Arnim, Bettina von* (Betina fon Arnim; 1785 - 1859) nemačka književnica romantičarske škole, pristalica libe-

- ralnih ideja četrdesetih godina 19. veka. 203
- Arnim, Harry, Graf von* (Hari grof fon Arnim; 1824 - 1881) nemački diplomata; 1871 - 1874. ambasador u Parizu, opozvan kao Bismarckov protivnik. 473
- Arsenije sveti* (oko 354 - 450) rimski plemić, hrišćanski svetac, živeo u egipatskoj pustinji. 158
- Ashley, Anthony Cooper* od 1851. *Earl of Shaftesbury* (Ešli Antoni Kuper erl od Seftsberija; 1801 - 1885) član engleskog parlamenta, veleposjednik; četrdesetih godina lider aristokratsko-filantropskog pokreta za desetočasovni radni dan. 447
- Atholl, George Augustus Frederic John Murray, Duke of* (Džordž Ogustes Frederik Džon Murej, vojvoda Athel; 1814 - 1864) škotski veleposjednik. 418
- Auerswald, Hans Adolf Erdmann von* (Hans Adolf Erdman fon Auerswald; 1792 - 1848) pruski general, član desnog krila frankfurtske Nacionalne skupštine; ubijen zajedno sa knezom Lichnowskim u septembarskom ustanku 1848. u Frankfurtu na Majni. 367
- Auerswald, Rudolf von* (Rudolf fon Auerswald; 1795 - 1866) pruski državnik, ministar-predsjednik i ministar spoljnih poslova od juna do septembra 1848. 60
- Augustenburg* (Augustenburg) vojvode iz vojvodske kuće Holstein. 245
- August Gaj Julije Cezar Oktavijan* (63. pre n.e. - 14. n.e.) rimski imperator. 426
- Austrijski car* - vidi *Franz Joseph I.*
- Babeuf, François-Noël-Gracchus* (Fransoa-Noel-Grahus Babeuf; 1760 - 1797) francuski revolucionar, organizator zavere »Jednakih«. 483
- Baer, Johann* (Johan Baer) emigrant u Londonu; početkom pedesetih godina 19. veka član Saveza komunista, Marxov i Engelsov pristalica. 504 505
- Bailly, Jean-Sylvain* (Žan-Silven Beli; 1736 - 1793) francuski astronom i političar, jedan od vođa ustavo-braniteljske buržoazije; pogubljen 1793. 92
- Bakunjin, Mihail Aleksandrovič* (1814 - 1876) ruski emigrant u zapadnoj Evropi; publicista; 1848/49. učestvovao je u nemačkoj revoluciji; ideolog anarhizma, vođa tajne organizacije »Alijansa socijalističke demokratije«; isključen 1872. iz Prve internacionale. 80
- Balzac, Honoré de* (Onore de Balzac; 1799 - 1850) francuski pisac realista, autor mnogobrojnih romana. 168
- Bandiera, braća: Attilio* (1810 - 1844) i *Emilio* (1819 - 1844) (braća Atilio i Emilio Bandiera) borci u italijanskom nacionalnooslobodilačkom pokretu; pogubljeni pri pokušaju dizanja ustanka u Kalabriji 1844. 244
- Baraguay d'Hilliers, Achille, comte* (Ašil Baragej d'Ilier, grof; 1795 - 1878) francuski general, poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 138 147
- Barbarossa* (Crvenobradi) - vidi *Friedrich I.*
- Barbès, Armand* (Arman Barbes; 1809 - 1870) francuski revolucionar, za vreme Julske monarhije jedan od vođa tajnog društva Godišnja doba; 1839. osuđen na doživotnu robiju zbog pokušaja dizanja ustanka; 1848. poslanik Ustavotvorne skupštine, pristalica Ledru-Rollina; osuđen na doživotnu robiju kao učesnik u akciji 15. maja 1848; 1854. pomilovan, potom živeo u emigraciji. 249 483
- Barbour, James* (Džems Barber; 1831 - 1853) ubica, pogubljen je u Šefildu. 419
- Baring, sir Francis Thornhill* (ser Fransis Tornhil Bering; 1796 - 1866) britanski državnik, član parlamenta, ministar finansija (1839 - 1841), prvi lord Admiralteta (1849 - 1852). 424
- Baroche, Pierre-Jules* (Pjer-Žil Baroš; 1802 - 1870) francuski državnik i pravnik, za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini pristalica Stranke reda. 116 135 136 138 139 141 142

- Barrot, Camille-Hyacinthe-Odilon** (Kamij-Ijasent-Odilon Baro; 1791 - 1873) francuski političar, za vreme Julske monarhije vođa liberalne dinastičke opozicije; od decembra 1848. do oktobra 1849. ministar-predsednik u vladi koja se oslanjala na monarhistički blok. 106 107 110 121 122 129 139 141 146 153
- Barthelemy, Emmanuel** (Emaniel Bar-telemi; oko 1820 - 1855) francuski radnik, blankist, član revolucionarnih tajnih društava za vreme Julske monarhije i učesnik u junskom ustanku 1848; emigrant u Engleskoj i jedan od vođa blankističkog emigrantskog društva u Londonu; optužen zbog zločina i 1855. pogubljen. 249 250
- Basermann, Friedrich Daniel** (Fridrih Daniel Baserman; 1811 - 1855) knjižar u Manhajmu; 1848/49. predstavnik badenske vlade pri saveznoj skupštini; član privremenog parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar). 62
- Batthyányi, Lajos, Graf von** (Lajoš grof Batijani; 1809 - 1849) mađarski državnik; ministar-predsednik od marta do septembra 1848; vodio politiku kompromisa sa austrijskom monarhijom; posle poraza revolucije pogubljen. 452
- Bauer Bruno** (Bruno Bauer; 1809 - 1882) nemački filozof, mladohegelovac, istoričar religije. 205 225-227 231 239 240 272
- Bauer, Heinrich** (Hajnrh Bauer) obučar iz Franačke, jedan od vođa Saveza pravednih i londonskog komunističkog Udruženja za obrazovanje radnika; član Centralne uprave Saveza komunista i emisar Saveza u Nemačkoj; 1851. otišao u Australiju. 483 491 493 495 499 502
- Baze, Jean-Didier** (Žan-Didie Baz; 1800 - 1881) francuski advokat i političar, za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 146 156
- Beck, Alexander** (Aleksander Bek) krojač iz Magdenburga, član Saveza pravednih; kasnije bio u vezi sa Savezom komunista. 485
- Beck, Wilhelmina** (Vilhelmina Bek; umrla 1851) austrijska avanturistkinja, agent austrijske i engleske policije, izdavala se za baronicu i Kossuthovog političkog poverenika. 86
- Becker, August** (August Beker; 1814 - 1871) četrdesetih godina 19. veka pristalica Wilhelma Weitling-a; rukovodio komunističkim pokretom zanatlija u Švajcarskoj 1842. godine; 484
- Becker, B** (B. Beker) nemački emigrant u SAD početkom pedesetih godina 19. veka; član socijalističkog Gimnastičkog saveza. 505
- Becker, Hermann Heinrich** (Herman Hajnrh Beker; 1820 - 1885) sudski referent u Kelnu; 1848. član Kelnskog demokratskog društva i član Uprave Udruženja radnika i poslodavaca; urednik lista »Westdeutsche Zeitung« 1849 - 1850; od 1850. član Saveza komunista, 1852. osuđen na komunističkom procesu u Kelnu. 178 337 358 381 383 495
- Beckerath, Hermann von** (Herman fon Bekerat; 1801 - 1870) bankar iz Krefelda, jedan od vođa rajnske liberalne buržoazije; 1848. član frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar) i ministar finansija u rajnskom ministarstvu. 256
- Beckmann** (Bekman) pedesetih godina 19. veka pruski policijski špijun u Parizu, pariski dopisnik lista »Kölnische Zeitung«. 350 473
- Bedeau, Marie-Alphonse** (Mari-Alfons Bedo; 1804 - 1863) francuski general i političar; 1848. zapovednik jednog dela trupa protiv pariskog junskog ustanka; potpredsednik Ustavotvorne i Zakonodavne skupštine. 111 139
- Bellini, Vincenzo** (Vinčenco Belini; 1801 - 1835) italijanski operski kompozitor (»Norma«). 199
- Bellew, Richard Montesquieu** (Ričard Monteskuju Belju) engleski političar, član parlamenta (1847 - 1852). 396
- Bem, Josef** (Jozef Bem; 1795 - 1850) poljski general; jedan od vođa poljskog ustanka 1830/31; u oktobru 1848. učestvovao u revolucio-

- narnoj odbrani Beča; 1849. vojskovođa u mađarskoj revolucionarnoj vojsci; kasnije stupio u tursku vojsku, 54 55 253
- Benoist (Benoît) d'Azy, Denis, comte* (Deni, Benua d'Azi, grof; 1796 - 1880) francuski političar, finansijer i industrijalac; potpredsednik Zakonodavne narodne skupštine (1849 - 1851). 141 145
- Beranger, Pierre-Jean de* (Pjer-Žan de Beranže; 1780 - 1857) francuski pesnik i pisac političkih satira. 170
- Beresford, William* (Viljem, Berizford; rod. 1798) britanski političar, član parlamenta, ministar vojni od marta do decembra 1852. 285 291 396
- Berkeley, Francis Henry Fitzhardinge* (Frensis Henri Fitzsharding Berkli; 1794 - 1870) engleski političar, član parlamenta. 288
- Bermbach, Adolph* (Adolf Bermbah; 1822 - 1875) pravnik u Kelnu, demokratski poslanik u frankfurtskoj Nacionalnoj skupštini; svedok u korist optuženih na kelnskom komunističkom procesu 1852, posrednik između Marxa i optuženih. 357 - 359 362
- Bernal Osborne, Ralph* (Ralf Bernal Ozborn; 1808 - 1882) engleski političar, član parlamenta, sekretar Admiraliteta (1852 - 1858). 402 403
- Bernal, Ralph* (Ralf Bernal; umro 1854) engleski političar, član parlamenta, od tridesetih do pedesetih godina predsednik parlamentarnih odbora. 296
- Bernard* (Bernar) francuski pukovnik, za vreme junskog ustanka 1848. u Parizu rukovodio je vojnom komisijom za progon učesnika ustanka; posle državnog udara 2. decembra 1851. bio je jedan od organizatora sudskih progona antibonapartističkih republikanaca. 104
- Berryer, Pierre-Antoine* (Pjer-Antoan Berie; 1790 - 1868) francuski advokat i političar, za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 113 126 139 145 146 148 150
- Bettina* — vidi *Arnim, Bettina von*.
- Bianca, von* (fon Bjanka) porotnik u kelnskom komunističkom procesu. 338
- Billault, Auguste-Adolphe-Marie* (Ogist-Adolf-Mari Bijo; 1805 - 1863) francuski političar i advokat; 1848. poslanik u Ustavotvornoj narodnoj skupštini; ministar unutrašnjih poslova (1854 - 1858). 141
- Birnbaum, Wilhelm* (Vilhelm Birnbaum) sekretar kelnske uprave za staranje o sirotninji; svedok u korist optuženih u kelnskom komunističkom procesu 1852. 361 362
- Bismarck, Otto, Fürst von* (Oto Bizmark, knez; 1815 - 1898) nemački kancelar (1871 - 1890). 480 496
- Blanc, Jean-Joseph-Louis* (Žan-Žozef-Luj Blan; 1811 - 1882) francuski socijalist, žurnalista i istoričar; 1848. član provizorne vlade; avgusta 1848. emigrirao u Englesku. 6 91 249 - 251 492 494 501
- Blanqui, Louis-Auguste* (Luj-Ogist Blanki; 1805 - 1881) francuski revolucionar, osnivač tajnih društava; 1848. jedan od vođa francuskog proletarijata; zalagao se za osvajanje vlasti putem zavereničke organizacije i zastupao nužnost revolucionarne diktature; proveo je trideset šest godina u zatvoru. 96 249 250 483
- Bleek, Friedrich* (Fridrih Blek; 1793 - 1859) profesor teologije na Bonnskom univerzitetu. 193
- Blind, Karl* (Karl Blind; 1826 - 1907) pisac i žurnalista; učestvovao je u revolucionarnom pokretu 1848/49. u Badenu; 1849. član provizorne badenske vlade; pedesetih godina jedan od vođa emigranata u Londonu. 230
- Blondel de Néle* (Blondel de Nej) francuski trubadur s kraja 12. i početka 13. veka. Za njegovo ime vezana je legenda o vernom sviraču Blondelu koji je iz austrijskog zatočništva oslobodio kralja Ričarda Lavlje Srce. 216
- Blum, Robert* (Robert Blum; 1807 - 1848) žurnalista i knjižar u Lajpcigu; 1848. potpredsednik privremeneog parlamenta i vođa leveice u

- frankfurtskoj Nacionalnoj skupštini; učestvovao je u bečkom ustanku oktobra 1848; posle pobeđe reakcije osuđen na smrt i pogubljen. 59 66 249
- Bobzin, Friedrich Heinrich Karl** (Fridrih Hajnrih Karl Bobcin; rođ. 1826) zanatlija, 1847. član nemačkog radničkog udruženja u Brislu, 1849. učestvovao je u badensko-falačkom ustanku; rukovodio, zajedno sa Struveom, emigrantskim udruženjima u Londonu. 237
- Bojardo, Matteo Maria** (Mateo Maria Bojardo; 1434 - 1494) italijanski renesansni pesnik; autor ritterskog epa *L'Orlando innamorato*. 237 263 267 276
- Bonald, Louis-Gabriel-Ambroise, vicomte de** (Luj-Gabriel-Ambroaz vikont Bonald; 1754 - 1840) francuski političar i publicist, ideolog aristokratije i klerikalne reakcije u periodu restauracije. 14
- Bonaparte** francuska carska dinastija (1804 - 1814, 1815. i 1852 - 1870). 93 161 - 163 428 440
- Bonaparte, Jérôme** (Žerom Bonaparta; 1784 - 1860) mladi brat Napoléona I, kralj Vestfalije (1807 - 1813). 301
- Bonaparte Louis** — vidi *Napoléon III*.
- Bonaparte, Pierre-Napoléon** (Pjer-Napoleon Bonaparta; 1815 - 1881) rodak Napoléona III; za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 301
- Born, Stephan** (pseud. Simona Buttermilcha) (Stefan Born /pseud. Simona Buttermilha; 1824 - 1898) slovoslogač, član Saveza komunista, učestvovao je u revoluciji 1848/49; posle revolucije emigrirao je u Švajcarsku, kasnije u London. 492
- Börne, Karl Ludwig** (Karl Ludvig Berne; 1786 - 1837) nemački publicista i kritičar, jedan od predstavnika pokreta «Mlada Nemačka»; pred kraj života pristalica kritičkog socijalizma. 234
- Bornstedt, Adalbert von** (Adalbert fon Bornstedt; 1808 - 1851) bivši oficir, publicista; 1847/48. izdavač i urednik lista «Deutsche-Brüsseler Zeitung»; član Saveza komunista i jedan od vođa nemačkog demokratskog društva u Parizu, koje je organizovalo prelazak dobrovoljaca u Nemačku; u martu 1848. isključen iz Saveza. 491
- Börnstein, Heinrich** (Hajnrih Bernštajn; 1805 - 1892) osnivač pariskog lista «Vorwärts!»; posle 1848. emigrirao u Ameriku gde je učestvovao u građanskom ratu. 491
- Bourbon** (Burboni) francuska kraljevska dinastija; vladala je Francuskom (1589 - 1792, 1814/1815. i 1815 - 1830, Španijom (1700 - 1931), Napolj-Sicilijom (1735 - 1860) i Parmom (1748 - 1859). 105 112 143 144 145 148 163
- Brammel** (Bramel) engleski sveštenik. 447
- Braunschweig** (Braunšvajg) — vidi *Karl Friedrich Wilhelm, vojvoda od Braunšvajga*.
- Brentano, Lorenz Peter** (Lorenc Peter Brentano; 1813 - 1891) pravobranilac u Manhajmu; 1848. član leveice u frankfurtskoj Nacionalnoj skupštini; predsednik u badenskoj pokrajinskoj vladi, emigrirao posle poraza badensko-falačkog ustanka u Švajcarsku, a kasnije u Ameriku. 80 222 223 230 232 260 262 275
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) engleski fabrikant i političar; pristalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv zakona o žitu, više puta ministar. Početkom šezdesetih godina vođa levog krila Liberalne partije. 174 297 318 389 402 405 428 - 430 447
- Brogie, Achille-Charles-Léonce-Victor, duc de** (Ašil-Sarl-Leons-Viktor vojvoda de Brołji; 1785 - 1870) francuski državnik, ministar-predsednik (1835/36) poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini (1849 - 1851), orleanist. 126 161
- Brotherton, Joseph** (Džozef Bratertrn; 1783 - 1857) engleski političar, pristalica slobodne trgovine i reforme izbornog prava, član parlamenta. 428
- Brüggemann, Karl Heinrich** (Karl Hajnrih Brigeman; 1810. do oko 1887) ekonomist i publicist; glavni

- urednik lista »Kölnische Zeitung« (1846 - 1855). 231
- Brut Marko Junije** (oko 85 - 42. pre n.e.) rimski državnik, jedan od začetnika zavere protiv Julija Cezara. 92 371
- Bucher, Lothar** (Lotar Buher; 1817 - 1892) pruski sudski činovnik, publicist; 1848. poslanik pruske Narodne skupštine; Bismarckov saradnik i Lassalle-ov prijatelj. 248 251 270
- Büchner, Georg** (Georg Bihner; 1813 - 1837) pesnik i dramski pisac, izdavač lista »Hessischer Landbote«, autor pamfleta *Friede den Hütten! Krieg den Palästen*. 483
- Bücker, Johann** (pseud. Schinderhannes) (Johan Bikler /pseud. Šinderhanses/; 1777 - 1803) razbojnički vođa u pokrajini Rajnhesen. 354
- Buhl, Ludwig Heinrich Franz** (Ludvig Hajnrh Franc Bul; 1814. do oko 1882) nemački publicist, mladohegelovac. 259
- Bunzen, Christian Karl Josias, Freiherr von** (Kristijan Karl Jozias baron fon Bunzen; 1791 - 1860) pruski diplomat, publicist i teolog; poslanik u Londonu (1842 - 1854). 459
- Bürgers, Heinrich** (Hajnrh Birgers; 1820 - 1878) 1842/43. saradnik u listu »Rheinische Zeitung«; 1848/49. član redakcije lista »Neue Rheinische Zeitung«, član kelnskog radničkog udruženja i odbora bezbednosti; 1850. član Centralne uprave Saveza komunista; jedan od glavnih optuženih na kelnskom procesu protiv komunista 1852. i osuđen na 6 godina zatvora. 178 337 338 378 388 495
- Buridan, Jean** (Žan Buridan; oko 1330 - 1358) francuski skolastički filozof. 154 206
- Burritt, Elihu** (Ilaihu Barit; 1810 - 1879) američki lingvista, pacifist i filantrop; organizator više internacionalnih pacifističkih kongresa. 240
- Butler, Samuel** (Semjuel Batler; 1612 - 1680) engleski satirični pesnik, autor poeme *Hudibras*. 413
- Cabet, Étienne** (Etjen Kabe; 1788 - 1856) francuski pravnik i publicista, pisac utopijskog romana *Voyage en Icarie* (1842). 249
- Cambridge, George William Frederick Charles, Duke of** (Džordž Viljem Frederik Čarls vojvoda od Kembriđža; 1819 - 1904) engleski general, učesnik u krimskom ratu, glavni zapovednik engleske vojske (1856 - 1895). 288
- Camphausen, Ludolf** (Ludolf Kamp-hauzen; 1803 - 1890) bankar u Kelnu; 1847. član ujedinjene zemaljske skupštine; pruski ministar-predsednik (marta do juna 1848), pruski poslanik pri provizornoj centralnoj vladi. 33 36 42 60 221
- Canning, George** (Džordž Kening; 1770 - 1827) engleski državnik i diplomata; 1808 - 1809. i 1822 - 1827. ministar spoljnih poslova, 1827. ministar-predsednik. 170 423
- Caperon, Paulin** (Polen Kaperon) francuski emigrant, sredinom 19. veka član Komiteta francuskog blankističkog izbegličkog udruženja u Londonu. 248
- Cardwell, Edward, Viscount** (Edvard vikont Kardvel; 1813 - 1886) britanski državnik; ministar za trgovinu i saobraćaj (1852 - 1855), državni sekretar za Irsku (1859 - 1861), ministar za kolonije (1864 - 1866), ministar vojni (1868 - 1874). 281 296
- Carlter, Pierre-Charles-Joseph** (Pjer-Šarl-Zozef Karlje; 1799 - 1858) pariski policijski prefekt (1849 - 1851). 123 131 136 154 344 345 348
- Carlisle, George William Frederick Howard, Earl of** (Džordž Viljem Frederik Hauard, erl Karlajl; 1802 - 1864) član parlamenta od 1826, državni sekretar za Irsku (1835 - 1841), vice-kralj Irske (1855 - 1858. i 1859 - 1864). 440
- Cassagnac, Granier de** — vidi *Granier de Cassagnac, Bernard-Adolphe*.
- Caussidière, Marc** (Mark Kosidier; 1808 - 1861) francuski socijalist; 1834. učesnik u lionskom ustanku; 1848. prefekt pariske policije, poslanik u Ustavotvornoj narodnoj

- skupštini; posle poraza junskog ustanka emigrirao u Englesku. 91
- Cavaignac, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Kavenjak; 1802 - 1857) francuski republikanac; 1848. guverner Alžira, od maja ministar vojni; dobio je neograničena ovlašćenja od Ustavotvorne narodne skupštine i ugušio junski ustanak pariskog proletarijata; ministar-predsednik (od juna do decembra 1848). 47 100 103 - 105 111 140 149 156 183
- Cayley, Edward Stillingfleet* (Edvard Stilingflit Kejlji) član parlamenta, poslanik za severni okrug Jorkšira. 445
- Cervantes Saavedra, Miguel de* (Miguel de Servantes Saavedra; 1547 - 1616) španski pisac, autor romana *Don Kihot*. 15 58 243 246
- Cezar, Gaj Julije* (oko 100 - 44. pre n. e.) rimski vojskovođa i državnik. 92 223 241 267 426 466
- Chambord, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux* (Anri-Šarl d'Artoa Šambor, vojvoda od Bordoa; 1820 - 1883) unuk Karla X, pod imenom Henri V francuski legitimistički pretendent na presto. 113 130 145 148
- Chamisso, Adelbert von* (Adelbert fon Šamiso; 1781 - 1838) nemački pesnik francuskog porekla, romančičar. 198 213
- Changarnier, Nicolas - Anne - Théodule* (Nikolas - An - Teodil Šangarnier; 1793 - 1877) francuski general i državnik; 1848/49. poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini; posle juna 1848. zapovednik nacionalne garde i pariskog garnizona. 42 107 108 110 115 118 119 131 - 135 137 - 140 142 147 149 153 155 156
- Charles I* (Čarls I; 1600 - 1649) kralj Velike Britanije i Irske; pogubljen za vreme engleske buržoaske revolucije u 17. veku. 431
- Charras, Jean-Baptiste-Adolphe* (Žan-Batist-Adolf Šara; 1810 - 1865) francuski vojni funkcioner i političar, učestvovao je u ugušenju junskog ustanka 1848. u Parizu; za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini; posle državnog udara 2. decembra 1851. proteran iz Francuske. 156 466
- Cherval, Julien* (pseudonim *Joseph Crämera*) (Zilijen Šerval /pseud. Jozefa Kremera/) pruski policijski agent, ubacio se u redove Saveza komunista; pri rascepu Saveza 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper i vodio parisku opštinu; jedan od optuženih u procesu protiv tzv. nemačko-francuske zavere u Parizu februara 1852; pobegao iz zatvora uz pomoć policije i otišao u Englesku. 325 326 330 344 - 355 369 378 384 386 388 473 - 475 478 479
- Cherval, Madame* (gospođa Šerval) supruga Juliena Chervala. 348 349
- Chianella* (Šianela) kelner u Krefeldu, policijski špijun, svedok u kelnskom komunističkom procesu. 375 376
- Ciceron Marko Tulije* (106 - 43. pre n. e.) rimski govornik i državnik, filozof-eklektičar. 269
- Clarendon, George William Frederick Villiers; Earl of* (Džordž Frederik Viljem erl Klarendon; 1800 - 1870) britanski državnik; vice-kralj Irske (1847 - 1852), ugušio irski ustanak 1848; ministar spoljnih poslova (1853 - 1858, 1865/1866. i 1868 - 1870). 405 445
- Clauren, Heinrich* (lit. pseudonim *Carla Heuna*) (Hajnrh Klauern /literarni pseudonim: Karla Hojna; 1771 - 1854) pisac sentimentalnih romana i novela. 200 205
- Clausewitz, Karl von* (Karl fon Klausevic; 1780 - 1831) pruski general i vojni teoretičar. 236
- Clement, Knut Jungbohn* (Knut Jungbon Klement; 1810 - 1873) istoričar i filolog, profesor na Kilskom univerzitetu. 241
- Cluß, Adolph* (Adolf Klus) inženjer član Saveza komunista; 1848. sekretar Udruženja za obrazovanje radnika u Majncu; emigrirao u SAD 1849; pedesetih godina u prepisci sa Marxom i Engelsom; saradnik u više demokratskih listova u Americi, Engleskoj i Nemačkoj. 503
- Cobbet, William* (Viljem Kobit; oko 1762 - 1835) engleski političar i

- publicist, borio se za demokratizaciju političkog poretka u Engleskoj. 241
- Cobden, Richard* (Ričard Kobden; 1804 - 1865) engleski fabrikant, pritalica slobodne trgovine, jedan od osnivača Lige protiv zakona o žitu, član parlamenta. 174 240 309 389 394 419 421 422 440 447 449 453
- Cohnheim, Max* (Maks Konhajm) učesnik u revolucionarnom pokretu 1848/49. u Badenu; posle poraza revolucije emigrirao je u inostranstvo. 237
- Collet, Collet Dobson* (Kolit Dobsn Kolit) engleski žurnalista. 459
- Constant de Rebecque, Benjamin* (Benžamen Konstan de Rebek; 1767 - 1830) francuski političar i publicist. 92
- Cooke, George Wingrove* (Džordž Vajngrou Kuk; 1814 - 1865) engleski istoričar i žurnalista. 278
- Cornewall, Lewis* — vidi *Lewis, George Cornewall*.
- Cotta* (Kota) izdavač i knjižar u Tbingenu i Štuttgartu. 209
- Cousin, Victor* (Viktor Kuzen; 1792 - 1862) francuski filozof. 92
- Craig, William Gibson* (Viljem Gibsn Kreig; 1797 - 1878) britanski državnik, lord-rizničar (1846 - 1852). 296
- Cramer, Karl Gottlob* (Karl Gotlob Kramer; 1758 - 1817) pisac avanturističkih romana. 200
- Crämer* — vidi *Cherval, Julien*.
- Cranworth, Robert Monsey Rolfe, Baron* (Robert Monsi Rolf baron Krenvort; 1790 - 1868) britanski državnik i pravnik, čuvar riznice 1852 - 1858. i 1865 - 1866). 439
- Crawford, William Sherman* (Viljem Šerman Kraford; 1781 - 1861) irski političar, osnivač Lige za zaštitu prava zakupaca, pomagao je čartiste; član parlamenta. 427
- Creton, Nicolas-Joseph* (Nikola-Žozef Kreton; 1798 - 1864) francuski advokat, poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini za vreme Druge republike. 144
- Cromwell, Oliver* (Oliver Kromvel; 1599 - 1658) engleski državnik, vođa buržoazije i poburžoženog plemstva u doba engleske buržoaske revolucije u XVII veku; 1653 - 1658. lord-protector Engleske, Škotske i Irske. 92 156 266
- Crossley, Francis* (Frensis Krosli; 1817 - 1872) engleski fabrikant, član parlamenta. 285 289
- Dahlmann, Friedrich Christoph* (Fridrih Kristof Dalman; 1785 - 1860) istoričar, profesor univerziteta u Kilu, Getingenu i Bonu; 1848. član privremenog parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar). 20
- Dalhousie, James Andrew Broun Ramsay, Earl i Marquess of* (Džems Endrju Braun Remzi erl i markiz Dalhauzi; 1812 - 1860) britanski državnik, generalni guverner Indije (1848 - 1856). 317
- Dalrymple Hamilton Magill, sir John* (ser Džon Dalrimpl Hamilton Megil; 1726 - 1810) škotski pravnik i istoričar, autor dela *An Essay towards a General History of Feudal Property in Great Britain*... 417
- Damm* (Dam) 1849. predsednik badenske Ustavotvorne skupštine, kasnije emigrirao u Englesku. 270
- Daniels, Amalie* (Amalija Daniels; 1820 - 1895) supruga dr Rolanda Danielsa. 360 - 362 385
- Daniels, dr Roland* (dr Roland Daniels; 1819 - 1855) lekar u Kelnu; od 1850. član kelnskog Centralnog odbora Saveza komunista, jedan od optuženih u kelnskom komunističkom procesu 1852. 178 337 495
- Dante Alighieri* (Dante Aligijeri; 1265 - 1321) italijanski pesnik, pisac *Božanstvene komedije*.
- Danton, Georges-Jacques* (Žorž-Žak Danton; 1759 - 1794) političar francuske buržoaske revolucije; član Konventa i Odbora javnog spasa, osnivač revolucionarnog tribunala i ministar pravde; pošto se kao vođa desnog krila jakobinaca razišao s Robespierre-om, giljotiniran. 76 91
- Darasz, Albert* (Albert Daras; 1808 - 1852) jedan od vođa nacionalno-oslobodilačkog pokreta Poljske, učesnik u ustanku 1830/31; član poljske

- demokratske emigrantske organizacije i član Centralnog odbora evropske demokratije. 238 252
- David* (kraj 11. do prve polovine 10. veka pre n.e.) kralj Izraela. 118
- Delahodde* — vidi *Hodde*, *Lucien de la (Delahodde)*.
- Della Rocca, Henrico Morozzo* (Henriko Morozzo Dela Roka) italijanski emigrant, Mazzinijev saborac. 437
- Demosten* (384 - 322 pre n.e.) starogrčki govornik; u svojim antimakedonskim govorima (filipikama) zalagao se za nezavisnost Grčke. 231
- Derby, Edward George Geoffrey Smith Stanley* (Edvard Džordž Džefri Smit Stenli Darbi; 1799 - 1869) od 1851. erl; Britanski državnik, vođa torijevaca, kasnije jedan od vođa konzervativne partije; premijer-ministar (1852 - 1859. i 1866 - 1868). 286 291 296 298 309 - 311 317 - 321 399 401 - 403 406 426 430 432
- Desmoulins, Lucie-Simplice-Camille-Benoti* (Lisi-Semplis-Kamij-Banoa, Demulen; 1760 - 1794) advokat u Parizu, učesnik francuske revolucije, Dantonov prijatelj. 91
- Dickens, Charles* (Čarls Dikens; 1812 - 1870) engleski pisac-realista, autor velikog broja romana. 218
- Diderot, Denis* (Deni Didro; 1713 - 1784) francuski filozof; osnivač i urednik čuvene Enciklopedije. 221
- Dietz, Oswald* (Osvald Dic; oko 1824 - 1864) arhitekta iz Visbadena, učesnik u revoluciji 1848/49; sekretar nemačkog Udruženja za obrazovanje radnika u Londonu i član Centralne uprave Saveza komunista; posle rascepa u Savezu 1850. prišao je frakciji Willich-Schapper; učesnik u američkom građanskom ratu. 248 325 330 342 346 348 - 350 351 356 359 362 381 473
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin, Earl of Beaconsfield* (Bendžamin Dizraeli, erl od Bekenzfilda; 1804 - 1881) engleski političar i pisac; četrdesetih godina priključio se grupi «Mlada Engleska», kasnije vođa torijevaca, pa zatim konzervativne partije; predsednik vlade (1868. i 1874 - 1880). 296 309 389 - 491 393 396 - 399 402 426 430 434 436 439 - 442
- Dobhoff-Dier, Anton, Freiherr von* (Anton baron Doblhof-Dir, 1880 - 1872) austrijski državnik; 1848. ministar trgovine (maja) i ministar unutrašnjih poslova (od jula do oktobra). 50
- Dodson, John* (Džon Dodson; 1780 - 1858) engleski sudija. 442
- Doggenfeld, Anton Vetter, Edler von* (plemeniti Anton Peter Dogenfeld; 1803 - 1882) mađarski general, Kosuth-ov saborac, komandant generalštaba; posle poraza revolucije emigrirao 1850. u London, kasnije u Italiju i Švajcarsku; vratio se 1867. u Mađarsku. 300 301
- Douro, marquis of* — vidi *Wellington, Arthur Richard Wellesley of Douro, Duke of*.
- Dronke, Ernst* (Ernst Dronke; 1822 - 1891) nemački publicist; pristalica «istinskog» socijalizma, kasnije član Saveza komunista; 1848/49. jedan od urednika lista «Neue Rheinische Zeitung»; posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku, kasnije u Englesku. 364 370 - 373 504 505
- Duchâtel, Charles-Marie-Tanneguy, comte* (Šarl-Mari-Tangi grof Dišatel; 1803 - 1867) francuski državnik; ministar trgovine (1834 - 1836) i ministar unutrašnjih poslova (1839. i 1840 - 1848), pristalica Malthusove teorije. 145 228
- Duffy, Charles Gavan* (Čarls Gejvn Dafi; 1816 - 1903) irski političar i publicista, jedan od vođa organizacije «Mlada Irska» i osnivač Lige za zaštitu prava zakupaca, član parlamenta; 1855. emigrirao je u Australiju. 405 444
- Dulon, Rudolph* (Rudolf Dulon; 1807 - 1870) pastor, pristalica «Prijatelja svetlosti»; emigrirao 1853. u Americu. 228 238 239
- Dundas, sir David* (ser Dejvid Dandes; 1799 - 1877) britanski političar i pravnik, pravozastupnik krunice (1849 - 1852). 296

- Dünweg, Hugo* (Hugo Dinveg) arhitekta iz Barmena, prijatelj Gottfrieda Kinkela u Berlinu. 197
- Dupin, André-Marie-Jean-Jacques* (André-Mari-Zan-Zak Dipen; 1783 - 1865) francuski pravnik i političar; 1849. predsjednik Zakonodavne skupštine (1848 - 1851). 131 134 135
- Duprat, Pascal* (Paskal Dipra; 1815 - 1885) francuski političar i žurnalista, za vreme Druge republike poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne narodne skupštine; protivnik Louisa-a Bonaparte. 136
- Eccarius, Johann Friedrich* (Johan Fridrih Ekarius) krojački radnik, član Saveza komunista; od 1851. emigrant u Londonu; pri rascepu Saveza komunista bio na strani Marxa i Engelsa. 504 505
- Eccarius, Johann Georg* (Johan Georg Ekarius; 1818 - 1889) krojač iz Tiringije, član Saveza pravednih, zatim Saveza komunista; član Generalnog veća Prve internacionale i njen sekretar (1867 - 1871), učesnik u engleskom tredjunionskom pokretu. 489 499 501 - 504 505
- Edwards, Henry* (Henri Edwards) engleski političar, član parlamenta (1847 - 1852). 285 289
- E(h)rhart, Johann Ludwig Albert* (Johan Ludvig Albert Erhard; rođ. 1820) trgovački pomoćnik iz Kelna, član Saveza komunista; optužen u kelnskom komunističkom procesu, ali oslobođen. 495
- Eichhorn, Johann Albrecht Friedrich* (Johan Albreht Fridrih Ajhhorn; 1779 - 1856) pruski državnik, ministar za kulturu (1840 - 1848). 22
- Eisenmann, Gottfried* (Gotfrid Aizenman; 1795 - 1867) lekar i publicista; 1848. član predparlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine. 12
- Engels, Friedrich* (Fridrih Engels; 1820 - 1895) vidi belešku o njegovom životu i delu. 228 313 325 - 327 351 366 485 - 491 493 494 499 502 504 505
- Escobar y Mandoza, Antonio* (Antonio Eskobar i Mandoza; 1589 - 1669) španski katolički propovednik, jezuita. 404
- Ewart, William* (Viljem Juet; 1798 - 1869) engleski političar, pristalica slobodne trgovine; član parlamenta. 288 296
- Ewerbeck, August Hermann* (August Herman Everbek; 1816 - 1860) lekar i pisac, vodeći član pariske opštine Saveza pravednih, kasnije član Saveza komunista; 1850. istupio iz Saveza. 488 495
- Fairbairn, sir William* (ser Viljem Febern; 1789 - 1874) inženjer, fabrikant u Mančesteru. 306
- Falloux, Frédéric-Alfred-Pierre, comte de* (Alfred-Frederik-Pjer grof de Falu; 1811 - 1886) francuski političar i pisac, 1848. inicijator ukaza o ukidanju nacionalnih ateljea i gušenja junskog ustanka u Parizu; ministar prosvete (1848/1849). 110 121 122 146 148
- Fanon* (Fanon) francuski emigrant, pedesetih godina 19. veka član komiteta francuskog blankističkog izbegličkog udruženja u Londonu. 248
- Faucher, Julius* (Julius Fauher; 1820 - 1878) nemački publicist, mladogelovac; početkom pedesetih godina propovedao anarhističke ideje; 1850 - 1861. emigrant u Engleskoj; kasnije pristalica Naprednjačke partije. 258 260
- Faucher, Léon* (Leon Foše; 1803 - 1854) francuski publicist, ekonomist i političar; neprijatelj radničkog pokreta. 127 142 146
- Fazy, Jean-Jacques (James)* (Žan-Zak Fazi; 1794 - 1878) švajcarski državnik i publicista, šef vlade ženevskog kantona (1846 - 1853. i 1855 - 1861). 224
- Ferdinand I* (Ferdinand I; 1793 - 1875) austrijski car od 1836. do 1848. 45 50 51 58
- Ferdinando II* (Ferdinando II; 1810 - 1859) kralj Sicilije i Napulja (1830 - 1859); zbog bombardovanja Mesine 1848. nazvan «kralj bomba». 46
- Feuerbach, Ludwig* (Ludvig Fojerbah; 1804 - 1872) nemački filozof, kri-

- tičar religije i prvi kritičar Hege-
love filozofije. 208 225 228 231
- Fickler, Joseph* (Jozef Fikler; 1808 -
- 1865) žurnalist, 1848/49. jedan od
vođa radikalno-demokratskog pok-
reta u Badenu i član badenske
pokrajinske vlade; emigrant u Švaj-
carskoj, Engleskoj i Americi. 258
260 261 269 271 273 274
- Fielden, John* (Džon Filden; 1784 -
- 1849) engleski industrijalac, filan-
trop, pristalica fabričkog zakono-
davstva. 446
- Fleury, Charles* (Šarl Fleri — takode
i *Schmidt*, a u stvari: *Carl Fried-
rich August Krause*; rod. 1824)
trgovac u Londonu, pruski špijun
i policijski agent. 326 330 - 332
346 348 349 354 362 - 366 369 -
- 374 382 383 385 471 - 477
- Flocon, Ferdinand* (Ferdinand Flokon;
1800 - 1866) francuski političar i
publicista; urednik lista »La Ré-
forme»; 1848. član provizorne vlade.
491
- Flotte, Paul-Louis-François-René de*
(*Deflotte*) (Pol-Luj-Fransoa-Rene
de Flot [Deflot]; 1817 - 1860)
francuski mornarički oficir, Blan-
quijev pristalica, aktivni učesnik u
majskim događajima i junskom
ustanku 1848. u Parizu, 1850/51.
poslanik u Zakonodavnoj narodnoj
skupštini. 126
- Follen, August Adolf Ludwig* (August
Adolf Ludvig Folen; 1794 - 1855)
pesnik, publicist i političar; 1814.
dobrovoljac u ratu protiv Francuske;
posle 1815. priključio se opozicio-
nom studentskom pokretu; 1817.
urednik elberfeldskog lista »Allge-
meine Zeitung», 1821. emigrirao je
u Švajcarsku. 234 239
- Fould, Achille* (Ašil Ful; 1800 - 1867)
francuski bankar i političar; 1848/49.
poslanik u Ustavotvornoj narodnoj
skupštini; ministar finansija (1849 -
- 1860 i 1861 - 1867). 123 137 138
141 142 148
- Fourier, François-Marie-Charles* (Fran-
soa-Mari-Šarl Furije; 1772 - 1837)
francuski ekonomist, predstavnik
utopijskog socijalizma; postavio šem-
mu društvenog i industrijskog raz-
vitka. 18
- Fox, William Johnson* (Viljem Džon-
son Foks; 1786 - 1864) engleski
političar i publicista, pristalica slo-
bodne trgovine, član parlamenta.
297
- Frank, Gustav* austrijski političar, pe-
desetih godina 19. veka emigrirao
u London. 271
- Fränkel* (Frenkel) nemački radnik u
Londonu, 1847. član Saveza komu-
nista i Nemačkog udruženja za
obrazovanje radnika u Londonu;
član Centralne uprave Saveza komu-
nista (1849 - 1850); pri rascepu
Saveza priključio se frakciji Willich-
Schapper. 499
- Franz I* (Franc I) — vidi *Franz II*.
- Franz II* (Franz II; 1768 - 1835)
rimsko-nemački car (1792 - 1806);
kao Franz I austrijski car (1804 -
- 1835). 26 28
- Franz Joseph I* (Franc Jozef I; 1830 -
- 1916) austrijski car (1848 - 1916).
65 436
- Freiligrath, Ferdinand* (Ferdinand Fraj-
ligrat; 1810 - 1876) nemački pesnik,
1848/49. jedan od urednika lista
»Neue Rheinische Zeitung», član
Saveza komunista, pedesetih godina
povukao se iz revolucionarnog po-
kreta. 313 327 366 459 495 504
505
- Friedrich I* (*Barbarossa*) (Fridrih I
|Barbarosa|; oko 1123 - 1190) ne-
mački kralj (od 1152) i car (1155 -
- 1190). 263
- Friedrich August II* (Fridrih August
II; 1797 - 1854) saksonski kralj. 75
- Friedrich Wilhelm III* (Fridrih Vil-
helm III; 1770 - 1840) pruski kralj
(1797 - 1840). 14 - 16
- Friedrich Wilhelm IV* (Fridrih Vilhelm
IV; 1795 - 1861) pruski kralj (1840 -
- 1861). 14 - 17 22 29 32 33 60 62
65 69 70 71 205 341 438 457
- Fröbel, Julius* (Julius Frebel; 1805 -
- 1893) publicista i izdavač; 1848.
član frankfurtske Nacionalne skup-
štine (levo krilo) i Centralnog
odbora demokrata Nemačke; emi-
girao 1849. u Ameriku. 59
- Fronde, Victor* (Viktor Fronde) fran-
cuski oficir; posle državnog udara
2. decembra 1851. prognan je u

- Alžir, zatim emigrirao u Belgiju. 431
- Frost, John* (Džon Frost; 1784 - 1877) engleski političar; uključio se 1838. u čaristički pokret; organizator ustanka rudara u Velsu, 1839. osuđen na doživotno izgnanstvo u Tasmaniju; kasnije amnestiran i vratio se u Englesku 1856. 288 321
- Fuad-Effendi, Mehemed* (1814 - 1869) turski državnik, 1848. vladin komesar za ugušivanje nacionalnih pokreta u Dunavskim kneževinama; kasnije ministar spoljnih poslova i veliki vezir. 450
- Fürstenberg, Freiherr von* (baron fon Firstenberg) pruski veleposednik, porotnik na kelnskom komunističkom procesu. 338 386
- Galilei, Galileo* (Galileo Galilej; 1564 - 1642) italijanski fizičar, astronom i matematičar, tvorac osnova mehanike. 387
- Gammage, Robert George* (Robert Džordž Gemidž; 1815 - 1888) sedlar i obučar, učesnik u čarističkom pokretu, autor dela *Istorija čarizma*. 322
- Garibaldi, Giuseppe* (Džuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) vođa nacionalno-oslobodilačkog pokreta u Italiji; organizator odbrane Rimske republike od aprila do juna 1849; pedesetih do šezdesetih godina stajao je na čelu borbe italijanskog naroda za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje Italije. 249
- Gauthier* (Gautir, nazvan Walter von Habenichts Valter Golja) burgundski plemić; u prvom krestaškom ratu (1096 - 1099) vođa predvodnice koja je bila sastavljena pretežno od seljaka. 265 266
- Gavazzi, Alessandro* (Alesandro Gavaci; 1809 - 1889) italijanski sveštenik, učestvovao je u revoluciji 1848/49. u Italiji, kasnije emigrirao u Englesku; agitovao protiv katoličke crkve i svetovne moći pape; kasnije Garibaldijev pristalica. 253
- Gebert, August* (August Gebert) stolar iz Meklenburga, član Saveza komunista u Švajcarskoj i u Londonu; pri rascepu Saveza komunista 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper i bio član njenog Centralnog odbora. 248 381 383
- Geiger, Wilhelm Arnold* (Vilhelm Arnold Gajger) pruski policijski službenik; 1848. istražni sudija, potom šef policije u Kelnu. 356
- George III* (Džordž III; 1738 - 1820) kralj Velike Britanije i Irske (1760 - 1820). 450
- Gerhardt, J.* (J. Gerhard) predsednik komiteta za pomoć osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama, pedesetih godina 19. veka emigrirao u SAD. 503
- St. Germans* — vidi *Saint Germans*.
- Gervinus, Georg Gottfried* (Georg Gotfrid Gervinus; 1805 - 1871) istoričar i istoričar književnosti, profesor u Hajdelbergu; urednik lista *Deutsche Zeitung* (1847 - 1848); član privremenog parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine 1848. 21
- Gibson, Thomas Milner* (Tomas Milner Gibsn; 1806 - 1884) engleski političar i državnik, pristalica slobodne trgovine. 297 430
- Gipperich, Joseph* (Jozef Giperih) krojač, član pariske opštine Saveza komunista; pri rascepu Saveza priključio se frakciji Willich-Schapper; jedan od optuženih u procesu zbog tzv. nemačko-francuske zavere u Parizu februara 1852; kasnije emigrirao u Englesku. 347 348 352 - 354 474
- Girardin, Delphine de* (Delfin de Žirarden; 1804 - 1855) francuska spisateljica, supruga Emila de Girardina. 168
- Girardin, Émile de* (Emil de Žirarden; 1806 - 1881) francuski publicist i političar; od 1836. do 1857. sa prekidima urednik lista *La Presse*; poznat po krajnjoj neprincipijelnosti. 136 240
- Giraud, Charles-Joseph-Barthelemy* (Šarl-Zozef-Bartelemi Žiro; 1802 - 1881) francuski pravnik; 1851. ministar prosvete. 154
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Juet Gledston; 1809 - 1898) engleski političar i državnik, pristalica

- Peela; u drugoj polovini 19. veka vođa Liberalne partije; ministar-predsednik (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886 i 1892 - 1894). 281 298 404 413 424
- Göbel* (Gebel) predsednik porote u kelnskom komunističkom procesu. 355 369 386
- Goegg, Amand* (Amand Geg; 1820 - 1897) žurnalista; 1849. član badenske privremene vlade, kasnije emigrant; sedamdesetih godina priključio se nemačkoj socijaldemokratiji. 223 258 260 - 262 267 269 - 272 274 317 494
- Goethe, Johann Wolfgang von* (Johan Wolfgang fon Gete; 1749 - 1832) nemački pesnik. 95 194 196 200 - 202 207 216 259 387
- Goldheim* (Goldhajm) policijski oficir, sredinom 19. veka tajni agent ruske policije u Londonu. 339 357 362 - 367 369 - 372 476 478
- Görgey, Arthur* (Artur Gergej; 1818 - 1916) general u mađarskoj revoluciji 1848/49, glavni zapovednik mađarske vojske (od aprila do juna 1849); protivnik revolucionarnog rata. 57 253 452
- Gö(h)ringer, Karl* (Karl Geringer; rođoko 1808) gostioničar iz Bađena, učestvovao u revolucionarnom pokretu 1848/49; posle poraza revolucije emigrirao u Englesku; član Saveza komunista, pri rascepu Saveza 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper; vlasnik gostionice u Londonu gde su se okupljali nemački emigranti. 254 258
- Gorcovski, Tadeuš* poljski emigrant, član poljskog demokratskog društva. 301
- Gottfried von Straßburg* (Gotfrid fon Štrasburg; od kraja 12. do početka 13. veka) pesnik srednjeg veka, autor poeme *Tristan i Izolda*. 197 198 200
- Gouté* (Gut) francuski emigrant, pedesetih godina 19. veka član komiteta francuskog blankističkog društva izbeglica u Londonu. 248
- Grah* (Gaj Sempronije Grah; 153 - 121. pre n.e.) narodni tribun u starom Rimu (123 - 122. pre n.e.), borac za agrarnu reformu u interesu seljaštva; brat Tiberija Graha. 92
- Grah* (Tiberije Sempronije Grah; 163 - 133. pre n.e.) narodni tribun (133 pre n.e.) u starom Rimu, borac za agrarnu reformu u korist seljaštva. 92
- Graham, sir James Robert George, of Netherby* (ser Džems Robert Džordž Grejem; 1792 - 1861) engleski državnik; od 1841. do 1846. ministar unutrašnjih poslova Peelove vlade. 281 298 389 397 400 404 423 429 430 440 442
- Granier de Cassagnac, Bernard-Adolphe* (Bernar-Adolf, Granie de Kasanjak; 1806 - 1880) francuski žurnalista, poslanik Zakonodavnog tela (1852 - 1870). 168
- Greene, Thomas* (Tomas Grin) engleski političar, član parlamenta (1846 - 1852). 296
- Greiff* (Grajf) pruski policijski oficir, sredinom 19. veka jedan od vođa ruske agenture u Londonu. 326 330 - 332 339 353 354 357 363 - 364 371 - 374 382
- Grenville, William Wyndham, Baron* (Viljem Vindem baron Grenvil; 1759 - 1834) britanski državnik, ministar-predsednik (1806 - 1807). 423
- Grey, Charles, Earl of* (Čarls erl Grej; 1764 - 1845) britanski državnik, jedan od vođa vigočaca, ministar-predsednik (1830 - 1834). 285
- Grey, sir George* (ser Džordž Grej; 1799 - 1882) britanski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1846 - 1852, 1855 - 1858, 1861 - 1866), ministar za kolonije (1854 - 1855). 296 423
- Graf od Pariza* — vidi *Louis-Philippe-Albert*.
- Grunich* (Grunih) pedesetih godina 19. veka član Komiteta francuskog blankističkog izbegličkog društva u Londonu. 237
- Gruyères, Grafen von* (grofovi fon Grier) švajcarska plemićka porodica. 417
- Guise, Herzog von* — vidi *Heinrich II von Lothringen*.
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (Fransoa-Pjer-Gijom Gizo; 1787 -

- 1874) francuski historičar i državnik; rukovodio od 1840. do 1848. unutrašnjom i spoljnom politikom Francuske. 92 102 145 146 159 168
- Haacke, Johan Carl* (Johan Karl Hake; rođ. oko 1820) krojački radnik iz Braunschvaiga, član Saveza komunista; emigrirao u London, pri rascepu Saveza priključio se frakciji Willich-Schapper. 378
- Habegg* (Habeg) pedesetih godina 19. veka emigrirao je u Englesku. 237
- Habenichts, Walter von* - vidi *Gauthier*.
- Häbbling von Lanzener* (Hebling fon Lancenauer) zemljoposjednik, porotnik u kelnskom komunističkom procesu 1852. 338
- Habsburger* (Habsburgovci) kraljevska dinastija Svetog Rimskog Carstva Nemačkog Naroda (1273 - 1806. sa prekidima), kraljevi Austrije od 1804., kraljevi Austro-Ugarske (1867 - 1918). 417 437
- Hampden, John* (Džon Hempden; 1595 - 1643) engleski političar, jedan od vođa opozicije u buržoaskoj revoluciji u Engleskoj; član Dugog parlamenta. 61
- Hanseman, David Justus* (David Justus Hanzeman; 1790 - 1864) krupni kapitalist, jedan od vođa rajnske liberalne buržoazije; od marta 1848. pruski ministar finansija, a od juna do septembra predsednik vlade. 33 36 42 60 249
- Harney, George Julian* (Džordž Džulijen Harni; 1817 - 1897) uticajni lider engleskog radničkog pokreta, vođa levog krila čartista; urednik mnogih organa čartista: «The Northern Star», «Democratic review», «Friend of the People», «Red Republicans»; prijatelj Marxa i Engelsa. 487
- Harring, Harro Paul* (Haro Paul Haring; 1798 - 1870) pisac; od 1828. živeo je sa prekidima u raznim zemljama Evrope. 240 - 246 488
- Hasse, Leo* (Leo Hase) prijatelj Gottfrieda Kinkela, član «Udruženja gundelja», odakle je kasnije istupio. 206
- Hatchell, John* (Džon Hečel; rođ. 1788) britanski državnik, vigovac, javni tužilac za Irsku (1851/1852). 296
- Hätzel, Karl Joseph August* (Karl Jozef August Hečel; rođ. oko 1815) obučar, član Saveza komunista; jedan od optuženih u kelnskom komunističkom procesu. 359 381
- Hatzfeld zu Trachenberg-Schönstein, Maximilian Friedrich Karl Franz, graf von* (Maksimilijan Fridrih Karl Franc grof Hacfeld cu Trahenberg-Senštajn; 1813 - 1859) pruski diplomata, poslanik u Parizu. 473
- Haug, Ernst* (Ernst Haug) austrijski oficir, sitnoburžoaski demokrata, učestvovao je u revoluciji 1848/49. u Italiji, posle je emigrirao u Englesku; jedan od urednika nedeljnog časopisa «Der Kosmos». 238 252 - 255 271
- Hauk, Ludwig* (Ludvig Hauk; 1799 - 1850) austrijski oficir, demokrata, 1848/49. učestvovao je u bečkom ustanku i mađarskoj revoluciji; posle poraza revolucije pogubljen. 253
- Haupt, Hermann Wilhelm* (Herman Vilhelm Haupt; rođ. oko 1831) trgovački pomoćnik, član Saveza komunista u Hamburgu; uhapšen uoči kelnskog komunističkog procesa, izdao je članove Saveza i bio je oslobođen; pobeo je u Brazil. 378 475 494
- Hautpoul, Alphonse-Henri, marquis d'* (Alfons-Anri markiz d'Otpul; 1789 - 1865) francuski general, legitimist, potom bonapartist, 1849/50. ministar vojni. 122 126 132 - 134
- Haynau, Julius Jakob, Freiherr von* (Julius Jakob baron Hajnau; 1786 - 1853) austrijski feldmaršal, 1848/49. ugušio svirepo revolucionarni pokret u Italiji i Mađarskoj. 42
- Head, sir Francis Bond* (ser Frensis Bond Hed; 1793 - 1875) britanski kolonijalni guverner, spisatelj i svetski putnik. 169
- Heck, Ludwig* (Ludvig Hek; rođ. oko 1822) krojač iz Braunschvaiga, član Saveza komunista; pri rascepu Saveza 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper. 349

- Hecker, Friedrich Franz Karl** (Fridrih Franc Karl Heker; 1811 - 1881) advokat u Manhajmu, sitnoburžoaski demokrata; 1848. član privremenog parlamenta, jedan od vođa u badenskom ustanku aprila 1848; emigrirao u Švajcarsku, kasnije u SAD; pukovnik u građanskom ratu na strani severnih država. 223
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich** (Georg Wilhelm Fridrih Hegel; 1770 - 1831) najistaknutiji predstavnik nemačke klasične filozofije. 13 91 193 202 205 224 - 227 234 240 253 265 341 420 488
- Hein** (Hajn) nemački emigrant u Londonu, član Saveza komunista, za vreme rascepa u Savezu Marxov pristalica. 505
- Heine, Heinrich** (Hajnrh Hajne; 1797 - 1856) nemački revolucionarni pesnik — jedan od najznačajnijih liričara 19. veka. Od 1831. živeo u Parizu; saradivao u Marxovom časopisu »Deutsch-Französische Jahrbücher«. 39 45 98 225 227 354
- Heinrich II von Lothringen, Herzog von Guise** (Hajnrh II von Lotringen, vojvoda od Guize; 1614 - 1664) jedan od vođa Fronde. 167
- Heinrich (Friedrich Heinrich Ludwig)** (Hajnrh |Fridrih Hajnrh Ludwig; 1726 - 1802) pruski princ, diplomata i vojskovođa u sedmogodišnjem ratu (1756 - 1763). 453
- Heinzen, Karl** (Karl Hajncen; 1809 - 1880) kao publicista istupao je protiv Marxa i Engelsa, 1849. kratko vreme je učestvovao u badensko-falačkom ustanku, potom emigrirao u Švajcarsku, pa u Englesku, a 1850. u SAD. 228 229 232 - 236 247 248 254 - 256 262 274
- Henley, Joseph Warner** (Džozef Vorner Henli; 1793 - 1884) britanski državnik, predsednik Ministarstva za trgovinu i saobraćaj (1852, 1858/59). 303 316
- Henri IV** (Anri IV; 1553 - 1610) francuski kralj (1589 - 1610). 239
- Henri V** — vidi *Chambord, Henri-Charles d'Artois, vojvoda od Bordeauxa, graf*.
- Henri VI** (Henri VI; 1421 - 1471) engleski kralj (1422 - 1461). 144
- Henry, Thomas** (Tomas Henri; 1807 - 1876) engleski sudija. 459
- Hentze, A. (A. Henc)** bivši oficir, član Saveza komunista; pri rascepu Saveza 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper; svedok optužbe u kelnskom komunističkom procesu. 359 381 383
- Herbert, Sidney, baron of Lea** (Sidni Herbert baron od Lia; 1810 - 1861) britanski državnik, sekretar Admiraliteta (1841 - 1845), ministar vojni (1845/46, 1852 - 1855, 1859/60). 298 430
- Herder, Johann Gottfried von** (Johan Gotfrid fon Herder; 1744 - 1803) nemački pesnik i književni teoretičar. 228
- Hermes, Johann Timotheus** (Johan Timoteus Hermes; 1738 - 1821) teolog i pisac, autor romana *Sophiens Reise von Memel nach Sachsen*. 232
- Herstadt** (Herštad) bankar u Kelnu, porotnik u kelnskom komunističkom procesu 1852. 338
- Hertle, Daniel** (Daniel Hertle; rod. 1824) žurnalista, učesnik u badensko-falačkom ustanku 1849; emigrirao u SAD 1850. 271
- Herwegh, Georg Friedrich** (Georg Fridrih Herveg; 1817 - 1875) nemački pesnik; 1848. jedan od vođa nemačkog demokratskog društva u Parizu, koje je organizovalo prelazak dobrovoljaca u Nemačku. 225 491
- Heß, Moses** (Mozes Hes; 1812 - 1875) nemački socijalist, osnivač i saradnik lista »Rheinische Zeitung«; sredinom četrdesetih godina XIX veka zasnovao teoriju »istinskog« socijalizma sa kojom su Marx i Engels polemicali u *Nemačkoj ideologiji* i *Manifestu Komunističke partije*; član Saveza pravednih i Saveza komunista; jedan od osnivača cionizma. Kraj života posvetio kosmološkim istraživanjima (*Dinamička teorija materije*). 378 479
- Hinckeldej, Karl Ludwig Friedrich von** (Karl Ludvig Fridrih fon Hinkeldej; 1805 - 1856) službenik pruske vlade; od 1848. šef policije u Berlinu. 375 475 479 480

- Hirsch, Wilhelm* (Vilhelm Hirs) trgovački pomoćnik iz Hamburga, pedesetih godina 19. veka pruski policijski agent u Londonu. 326 330 - 332 356 360 - 363 369 370 372 - 374 381 382 471 - 479
- Hodde, Lucien de la* (*Delahodde*) (Lisjen de la Od /Delaod/; 1808 - 1865) francuski publicist, član revolucionarnih tajnih društava za vreme restauracije i Julske monarhije; policijski agent. 473 474
- Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus* (Ernst Teodor Amadeus Hofman; 1776 - 1822) nemački pisac-romantičar, muzičar i slikar. 200
- Hohenzollern* (Hoencolern) dinastija brandenburških izbornih kneževa (1415 - 1701), pruskih kraljeva (1701 - 1918) i nemačkih careva (1871 - 1918). 341
- Homer* legendarni epski pesnik stare Grčke, kome se pripisuje autorstvo *Ilijade* i *Odiseje*. 58 218
- Honthaim, Richard von* (Rihard fon Honthajm; umro 1857) advokat u Kelnu, branilac optuženih u kelnskom komunističkom procesu 1852. 362 366 368
- Horner, Leonard* (Lionerd Horner; 1785 - 1864) engleski geolog, državni fabrički inspektor; zastupao interese radnika. 305 407 447
- Hugo, Victor* (Victor Igo; 1802 - 1885) francuski pesnik; 1848 - 1851. poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 121 465
- Hume, Joseph* (Džozef Hjum; 1777 - 1855) engleski političar, član parlamenta. 288 310 318 319 321 322
- Imandt Peter* (Peter Imandt) učitelj u Krefeldu, predsednik krefeldskog radničkog udruženja, učesnik u revoluciji 1848/49, kasnije emigrant; kao član Saveza komunista održavao veze s Marxom i Engelsom. 364 370 - 373 504 505
- Ingersoll, Joseph* (Džozef Ingesol; 1786 - 1868) američki političar, član Kongresa SAD, ambasador u Engleskoj. 406
- Itzstein, Johann Adam von* (Johan Adam fon Itstajn; 1775 - 1855) badenski političar, vođa opozicije u badenskoj skupštini; 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine (krajnja levica); posle poraza revolucije emigrirao u Švajcarsku. 235
- Jacobi, Dr. Abraham* (dr Abraham Jakobi; rod. 1832) lekar u Berlinu; član Saveza komunista, optužen u kelnskom komunističkom procesu 1852. ali oslobođen; kasnije emigrirao u SAD. 178 495
- Jacoby, Johann* (Johan Jakobi; 1805 - 1877) lekar u Kenigsbergu, publicista i demokratski političar; 1848. član privremenog parlamenta; jedan od vođa levog krila u pruskoj Narodnoj skupštini; 1849. član frankfurtske Nacionalne skupštine; kasnije protivnik Bismarckove politike; od 1872. član Socijaldemokratske partije.
- James I* (Džems I; 1566 - 1625) kralj Velike Britanije i Irske. 426
- James II Stuart* (Džems II Stjuart; 1633 - 1701) kralj Velike Britanije i Irske (1685 - 1688). 431
- Jaup, Heinrich Karl* (Hajnrih Karl Jaup; 1781 - 1860) pravnik, ministar-predsednik Hesen-Darmštata (1848 - 1850), u avgustu 1850. predsednik Kongresa za mir u Frankfurtu na Majni. 240
- Jelačić Josip, grof od Bužima* (1801 - 1859) austrijski general; 1848. ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije; učesnik u gušenju revolucije 1848/49. u Austriji i Madarskoj. 50 51 52 54 56
- Joest, Karl* (Karl Jest) fabrikant u Kelnu, porotnik u kelnskom komunističkom procesu 1852. 338
- Johann* (Johan; 1782 - 1859) austrijski nadvojvoda, izborom frankfurtske Nacionalne skupštine postao zamjenik šefa države (juna 1848. do decembra 1849). 37 76 77 83
- Joinville, François-Ferdinand-Philippe-Louis-Marie, duc d'Orléans, prince de* (Fransoa-Ferdinan-Filip-Luj princ od Zuanvija, vojvoda od Orleansa, 1818 - 1900) sin Louis-a-Philippe-a, posle pobeđe februarske revolucije 1848. pobjegao u Englesku. 145 146 153

- Jones, Ernst Charles* (Ernst Čarls Džons; 1819 - 1869) engleski pesnik i publicista, vođa čartista (levo krilo), urednik lista «The Northern Star», izdavač čartističkih listova «Labourer», «Notes to the People», «The People's Paper»; do pedesetih godina bio u tesnoj vezi sa Marxom i Engelsom. 285 - 289 291 322 402 504 505
- Jones William* (Viljem Džons) časovničar, čartista, jedan od organizatora ustanka rudara u Velsu 1839; zajedno sa Frostom i Williamsom osuđen na doživotno izgnanstvo u Tasmaniju. 288
- Jordan, Sylvester* (Silvester Jordan; 1792 - 1861) pravnik i političar; 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine. 12
- Joseph II* (Jozef II; 1741 - 1790) rimsko-nemački car (1765 - 1790). 26 27
- Jung-Stilling, Johann Heinrich* (Johan Hajnrh, Jung-Štilling; 1740 - 1817) nemački spisatelj; pijetista. 203
- Junkermann* (Junkerman) policijski inspektor u Krefeldu, svedok optužbe na kelnskom komunističkom procesu 1852. 375
- Just, St.* — vidi *Saint-Just*.
- Kaligula, Gaj Cezar* (12 - 41. n.e.) rimski car (37 - 41). 102
- Kant, Immanuel* (Immanuel Kant; 1724 - 1804) profesor univerziteta u Kenigsbergu, rodonačelnik nemačke klasične filozofije i tvorac tzv. transcendentnog idealizma. Svoj sistem izložio u delima «Kritika čistog uma», «Kritika praktičnog uma» i «Kritika moći sudenja». 208 420
- Karlo Veliki* (oko 742 - 814) franački kralj (768 - 800) i rimski car (800 - 814). 40 417
- Karl Friedrich August Wilhelm* (Karl Fridrih August Vilhelm; 1804 - 1873) vojvoda od Braunšvajga, oboren s vlasti (1830), emigrirao i pokušao uz pomoć evropskih država da se ponovo vrati na vlast; četrdesetih i pedesetih godina održavao vezu sa demokratskim elementima, materijalno pomagao izdavanje lista «Deutsche Londoner Zeitung». 224 235
- Katarina II* (1729 - 1796) ruska carica (1762 - 1796). 453
- Katilina, Lucije Sergije* (oko 108 - 62 pre n.e.) rimski političar, patricije; po njemu nazvana zavera protiv aristokratske republike. 322 376
- Kaulbach, Wilhelm von* (Vilhelm fon Kaulbah; 1805 - 1874) nemački slikar. 273
- Keck, V.* (V. Kek) nemački emigrant u SAD, pedesetih godina 19. veka, član socijalističkog Gimnastičkog saveza. 505
- Keogh, William Nicolas* (Viljem Nikoles Kjon; 1817 - 1878) irski pravnik i političar; jedan od vođa irske parlamentarne frakcije. 402 403 405 426
- King, Peter John Locke* (Piter Džon Lok King; 1811 - 1885) engleski političar, član parlamenta. 175 288
- Kinkel, Gottfried Johann* (Gotfrid Johan Kinkel; 1815 - 1882) pesnik i publicist, učestvovao u badensko-falačkom ustanku 1849, osuđen na doživotnu robiju, pobjegao je iz zatvora i emigrirao u Englesku; jedan od vođa emigracije; protivnik Marxa i Engelsa. 193 - 219 231 241 247 248 251 - 257 259 264 267 - 274 276 376 378 381 494
- Kinkel, Johanna, rod. Mockel* (Johana Kinkel, rod. Mokel; 1810 - 1858) spisateljica, supruga Gottfrieda Kinkela. 196 200 203 - 208 212 214 - 216 219 255 - 257
- Kiss, Miklós* (Mikloš Kiš; rod. 1820) mađarski oficir, emigrant, Kossuthov agent u Francuskoj i Italiji. 301
- Klaudije* (10. pre n.e. do 54. n.e.) rimski car (41 - 54). 426
- Klein, Dr Johann Jacob* (dr Johan Jakob Klajn; rod. oko 1818) lekar u Kelnu, član Saveza komunista, jedan od optuženih u kelnskom komunističkom procesu 1852, ali oslobođen. 178 259 495
- Klopstock, Friedrich Gottlieb* (Fridrih Gotlib Klopštok; 1724 - 1803) nemački pesnik, predstavnik prosvetiteljstva u Nemačkoj. 193

- Knapp, Albert* (Albert Knapp; 1798 - 1864) pesnik, pisac crkvenih pesama, pijetist. 198 213
- Kock, Paul de* (Pol de Kok; 1794 - 1871) francuski pisac, autor frivolnih romana. 228
- Konfučije* (551 - 478. pre n.e.) kineski filozof i državnik. 231
- Kralj Dan* — vidi *O'Connell Daniel*.
- Kossuth, Lajos* (Lajoš Košut; 1802 - 1894) vođa mađarskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta; za vreme revolucije 1848/49. nalazio se na čelu buržoasko-demokratskog pokreta; šef mađarske revolucionarne vlade; posle poraza revolucije pobeo u Tursku, živeo kasnije kao emigrant u Engleskoj i Americi. 232 233 249 276 300 301 324 395 431 436 - 438 449 452 455 494
- Kothes, D.* (D. Kotes) trgovac u Kelnu; svedok odbrane u kelnskom komunističkom procesu 1852. 356 - 358 362
- Kotzebue, August Friedrich Ferdinand von* (August Fridrih Ferdinand fon Kocebu; 1761 - 1819) nemački dramski pisac, agent ruskog cara; ubio ga je student Karl Ludwig Sand. 201
- Krause, Carl Friedrich August* — vidi *Fleury, Charles*.
- Krause, Friedrich August* (Fridrih August Krauze) obučar u Drezdenu, otac Charlesa Fleurya, pogubljen zbog učešća u ubistvu grofice Schönberg 1834. 472 477
- Krause, Johanne Rosine* (Johane Rozine Krauze) supruga Friedricha Augusta Krausea, majka Charlesa Fleurya. 477
- Kräusler* (Kroisler) pruski profesor, porotnik u kelnskom komunističkom procesu 1852. 338
- Kriege, Hermann* (Herman Krige; 1820 - 1850) žurnalista; u drugoj polovini četrdesetih godina rukovodio je grupom nemačkih «istinskih» socijalista u Njujorku. 488
- Krug, Wilhelm Traugott* (Vilhelm Traugot Krug; 1770 - 1842) filozof, pristalica Kanta; od 1805. profesor filozofije u Kenigsbergu. 253
- Krummacher, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm Krumaher; 1796 - 1868) kalvinistički pastor, vođa pijetista iz Vupertala. 205
- Kuhlmann, Georg* (Georg Kulman; rod. 1812) izdavao se za proroka i propovedao «istinski» socijalizam među nemačkim zanatlijama i pristalicama Weitlinga u Švajcarskoj; provokator u službi austrijske vlade. 488
- Kurzweg, Johannes* — vidi *Ronge, Johannes*.
- Kyburg, grafen von* (grofovi Kiburg) u 13. veku jedna od najmoćnijih plemićkih loza Švajcarske koja se ugasila. 417
- Ladendorf, Dr phil. August* (dr. fil. August Ladendorf) predsednik Narodnog udruženja u Berlinu; za vreme revolucije upleten u zaveru pruske vlade i 1853. osuđen na pet godina robije. 477
- La Hitte, Jean-Ernest Ducos, vicomte de* (Zan-Ernest Diko vikont de La It; 1789 - 1878) francuski general, ministar spoljnih poslova i ministar vojni (1849 - 1851). 126
- Lamartine, Alphonse-Marie-Louis de* (Alfons-Mari-Luj de Lamartin; 1790 - 1869) francuski pesnik, istoričar i političar; četrdesetih godina vođa umerenih republikanaca; 1848. ministar spoljnih poslova u privizornoj vladi. 141 216 235 491
- Lamoricière, Louis-Christophe-Léon Juchault de* (Luj-Kristof-Leon Žišo de Lamorisie; 1806 - 1865) francuski general i političar; 1848. učestvovao u gušenju pariskog junskog ustanka, ministar vojni u vladi Cavaignaca (juni do decembra 1848); poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne narodne skupštine. 111 156
- Lanckoróński, grof* poljski emigrant, agent ruske carske vlade. 301
- Landolphe* (Landolf) francuski emigrant u Londonu; pri rascepu Saveza komunista 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper. 250
- Lansdowne, Henry Petty-Fitzmaurice, marquess of* (Henri Peti-Fitsmoris markiz Lenzdaun; 1780 - 1863) britanski državnik, rizničar (1806/1807) predsednik Tajnog saveta (1830 -

- 1841 i 1846 - 1852), ministar bez portfelja (1852 - 1863). 400 430
- Larochefoucauld, François, duc de L., prince de Marsillac* (Fransoa Larošfuko, vojvoda od L., princ od Marsijaka; 1613 - 1680) francuski pisac i moralista, pristalica Fronde. 346
- Larocheja(c)quelein (La Rochejaquelein), Henri-Auguste-Georges, marquis de (Anri-Ogist-Zorž markiz de Larošzaklen; 1805 - 1867)* francuski političar, jedan od vođa legitimista, 1848. poslanik Ustavotvorne i 1849. Zakonodavne narodne skupštine; u doba Napoléona III senator. 146
- Lassalle, Ferdinand* (Ferdinand Lasal; 1825 - 1864) nemački socijalist, osnivač Opšteg nemačkog radničkog saveza 1863. 475
- Latour, Theodor, Graf Baillet von* (Teodor grof Beje fon Latur; 1780 - 1848) austrijski general, pristalica apsolutne monarhije; 1848. ministar vojni, ubijen u bečkom oktobarskom ustanku. 51
- Laube, Samuel* (Samuel Laube) krojač-član Saveza komunista, pri rascepu Saveza priključio se frakciji Willich-Schapper. 349
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (Aleksandr-Ogist Ledri-Rolen; 1807 - 1874) francuski publicist i političar, urednik lista «La Réforme»; 1848. ministar unutrašnjih poslova u provizornoj vladi; poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini (montanjar); posle 13. juna 1849. emigrirao u Englesku. 6 42 100 111 115 117 183 230 238 239 247 - 249 251 254 264 275 494
- Le Flô, Adolphe-Emmanuel-Charles* (Adolf-Emanuel-Sarl Le Flo; 1804 - 1887) francuski general, političar i diplomata; predstavnik Stranke reda, za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini; ministar vojni u vladi nacionalne odbrane (1870 - 71). 108 156
- Lehmann, Albert* (Albert Leman) nemački radnik u Londonu, član Saveza pravednih i Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Centralne uprave Saveza komunista; posle rascepa u Savezu 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper. 499 502
- Leibniz, Gottfried Wilhelm, Freiherr von* (Gotfrid Vilhelm baron fon Lajbnic; 1646 - 1716) nemački filozof, matematičar i prirodnjak. 34
- Leiden, Kosmos Damian* (Kozmos Damjan Lajden) vinar u Kelnu, porotnik u kelnskom komunističkom procesu 1852. 338
- Lelevel Joakim*, (1786 - 1861) poljski istoričar i revolucionar; 1830/31. učesnik u poljskom ustanku i član provizorne vlade; jedan od vođa demokratskog krila poljske emigracije; 1847/48. član predsedništva demokratskog udruženja u Brislu. 301
- Lenzburg, Grafen von* (grofovi Lencburg) švajcarska plemićka loza koja je izumrla krajem 12. veka. 417
- Leo, Heinrich* (Hajnrh Leo; 1799 - 1878) nemački istoričar i publicist. 239
- Leopold* (Leopold; 1790 - 1852) veliki vojvoda badenski (1830 - 1852). 75 80
- Leßner, Friedrich* (Fridrih Lesner; 1825 - 1910) krojački radnik iz Vajmara, član Saveza komunista; 1848/49. delovao je u Rajnskoj oblasti pod imenom Friedrich Wilhelm Carstens, član komunističkog radničkog udruženja u Kelnu i predsednik jedne njegove filijale u Kelnu; 1850. emisar Saveza komunista u Visbadenu i Majncu; u kelnskom komunističkom procesu osuđen na tri godine robjice, kasnije emigrirao u London; član Generalnog veća I internacionale; Marxov i Engelsonov prijatelj. 489 495
- Lewald, Fanny* (Fani Lavald; 1811 - 1889) spisateljka, pripadala je grupi «Mlada Nemačka». 228
- Lewis, sir George Cornwall* (ser Džordž Kornvol Luis; 1806 - 1863) britanski državnik, sekretar riznice (1850 - 1852), rizničar (1855 - 1858), ministar unutrašnjih poslova (1859 - 1861) i ministar vojni (1861 - 1863). 296

- Libényi, Janos* (Janoš Libenji; oko 1832 - 1853) mađarski krojački kalfa, 1853. pokušao je atentat na austrijskog cara Franza Josepha I. 436 455
- Lichnowski, Felix Maria Fürst von* (Felix Maria knez fon Lihnovski; 1814 - 1848) šleski veleposednik i pruski oficir; 1848. član frankfurtske Nacionalne skupštine (desno krilo); ubijen za vreme septembarskog ustanka u Frankfurtu. 367
- Liebknecht, Wilhelm* (Vilhelm Libkneht; 1826 - 1900) sa Augustom Bebelom jedan od osnivača nemačke Socijaldemokratske partije. 361 362 366 367 369 - 371 373 475 476 504 505
- Liverpool, Robert Banks Jenkinson, Earl of* (Robert Benks Dženkinsn, erl Liverpul; 1770 - 1828) britanski državnik, jedan od vođa torijevaca, ministar-predsednik (1812 - 1827). 423
- Loch, James* (Džems Lok; 1780 - 1855) škotski ekonomista i advokat, upravljao je imanjima vojvotkinje Sutherland. 416 417
- Lochner, Georg* (Georg Lohner; rod. oko 1824) stolar, član Saveza komunista i Generalnog veća Prve internacionale; prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 489 504 505
- Locke, John* (Džon Lok; 1632 - 1704) engleski filozof, osnivač empirizma. 92
- Locke, King* — vidi *King, Peter John Locke*.
- Longard, Sebastian* (Sebastijan Longard) prijatelj Gottfrieda Kinkela i član »Udruženja gundelja«, kasnije pravobranilac u Kelnu. 206
- Lord, John* — vidi *Russell, Lord John*.
- Louis Bonaparte* — vidi *Napoléon III*.
- Louis-Napoléon* — vidi *Napoléon III*.
- Louis-Philippe* (Luj-Filip; 1773 - 1850) vojvoda od Orleana, kralj Francuske (1830 - 1848), za vreme julske revolucije zbačen s prestola. 29 95 96 99 100 104 106 110 119 121 130 145 - 148 160 188 224 401 440 483
- Louis-Philippe-Albert d'Orléans, comte de Paris* (Luj-Filip-Alber D'Orlean, grof od Pariza; 1838 - 1894) unuk Louis-a Philippe-a, orleanistički pretendent na presto. 145
- Lucas, Frederick* (Frederik Lukes; 1812 - 1855) irski žurnalista i političar, jedan od vođa Lige za zaštitu prava zakupaca; član parlamenta. 405 429
- Louis XIV* (Luj XIV; 1638 - 1715) francuski kralj (1643 - 1715). 162
- Louis XV* (Luj XV; 1710 - 1774) francuski kralj (1715 - 1774). 168
- Louis XVI* (Luj XVI; 1754 - 1793) francuski kralj (1774 - 1792). 14
- Louis XVIII* (Luj XVIII; 1755 - 1824) francuski kralj (1814. i 1815 - 1824), brat Louis-a XVI; 1791 - 1814. proveo u emigraciji; 1814. vratili su ga saveznici Svete alijanse; posle sto dana 1815. ponovo oboren. 92
- Lukrecije Kar, Tit* (oko 96 - 55. pre n.e.) rimski filozof i pesnik, pisac filozofskog speva »O prirodi stvari«. 433/434
- Luther, dr Martin* (dr Martin Luter; 1483 - 1546) profesor teologije u Vitenbergu; osnivač protestantizma i jedan od vođa nemačke reformacije. 91 269 357
- Machiavelli Nikolò* (Nikolo Makijaveli; 1469 - 1527) italijanski političar, istoričar i pisac; pobornik apsolutističke države. Glavno mu je delo »Il principe« (»Vladalac«). 269 271
- Magnan, Bernard-Pierre* (Bernar-Pjer, Manjan; 1791 - 1865) francuski general, 1851. maršal Francuske; učestvovao je u gušenju radničkih ustanaka u Lionu (1831. i 1849), u Lilu i Rubeksu (1845), i junskom ustanku 1848. u Parizu; poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851. 147 154 156
- Mahon, Philip Henry Stanhope, Viscount* (Filip Henri Stenep vikont Mahn; 1805 - 1875) engleski političar i istoričar, član parlamenta. 297
- Maistre, Joseph-Marie, comte de* (Žozef-Mari grof de Metr; 1753 - 1821) francuski pisac, protivnik francuske revolucije. 14

- Majer, Adolph* (Adolf Majer; rod. oko 1820) član Saveza komunista; pri rascepu Saveza 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper; radio kao njen emisar u Švajcarskoj i Francuskoj; jedan od optuženih u procesu zbog tzv. nemačko-francuske zaverе februara 1852. u Parizu. 189 248 344 350
- Maleville, Léon de* (Leon de Malvij; 1803 - 1879) francuski političar; za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini, ministar unutrašnjih poslova decembra 1848. 141
- Malmesbury, James Howard Harris, Earl of* (Džems Hauard Haris erl Malmsberi; 1807 - 1889) britanski državnik; ministar spoljnih poslova (1852. i 1858 - 1859). 391 401
- Malthus, Thomas Robert* (Tomas Robert Maltus; 1766 - 1834) engleski sveštenik i ekonomist, Ricardov savremenik; tvorac teorije o populaciji po kojoj stanovništvo raste geometrijskom progresijom, a životna sredstva aritmetičkom. 416 418 425
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor baron Mantojfel; 1805 - 1882) pruski državnik; ministar unutrašnjih poslova (novembar 1848. do decembra 1850), 1849. poslanik Donjeg doma; predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1850 - 1858). 60 230
- Marheineke, Philipp Konrad* (Filip Konrad Marhajneke; 1780 - 1846) protestantski teolog, istoričar hrišćanstva; hegelovac. 194
- Marrast, Armand* (Arman Mara; 1801 - 1852) francuski publicist i političar; glavni urednik lista »Le Nationale»; 1848. član provizorne vlade i predsednik opštine Pariza; predsednik Ustavotvorne narodne skupštine 1848/49. 6 92 100 107 108
- Marx, Jenny* (rod. von Westphalen) (Dženi Marks, rod. fon Vestfalen; 1814 - 1881) supruga Karla Marxa. 488
- Marx, Karl* (Karl Marks; 1818 - 1883) vidi hronologiju njegovog rada i života. 86 104 148 179 189 228 270 277 281 284 295 307 - 309
- 313 - 315 324 326 327 332 339
342 343 349 - 351 355 - 370 373
375 376 378 - 383 386 395 399
403 413 445 450 455 - 457 460
482 484 486 - 491 492 - 496 499 -
- 505
- Masaniello* (*Tomaso Aniello*) (Masaniello /Tomazo Aniello; 1620 - 1647) ribar, vođa narodnog ustanka u Napulju protiv španske vladavine 1647. 155
- Masterman, John* (Džon Mastemen; oko 1782 - 1862) engleski bankar i političar; član parlamenta. 296
- Mathy, Karl* (Karl Mati; 1807 - 1885) badenski publicista i političar, jedan od vođa opozicije u badenskoj zemaljskoj skupštini; 1848. član privremenog parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar), kasnije Bismarckov pristalica. 261
- Mauguin, François* (Fransoa Mogen; 1785 - 1854) francuski advokat, član parlamenta, član Ustavotvorne i Zakonodavne narodne skupštine. 134 135
- Maupas, Charlemagne-Émile de* (Šarلمانj-Emil de Mopa; 1818 - 1888) francuski advokat, prefekt pariske policije (1851), jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851, ministar policije (1852 - 1853). 154 375 474
- Mayerhofer* (Majerhofer) zamenik ministra vojnog u badenskoj provizornoj vladi 1849. 223
- Mazzini, Giuseppe* (Djuzepe Macini; 1805 - 1872) italijanski revolucionar, jedan od vođa nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1849. šef provizorne vlade Rimske republike; 1850. jedan od organizatora Centralnog odbora evropskih demokrata u Londonu. 238 - 241 243 244 247 - 249 251 252 254 256 262 272 275 300 301 324 395 431 437 449 452 455 456 483 485 494
- Mehmed Ali* (1769 - 1849) nasledni namesnik Egipta (1805 - 1849), sproveo niz progresivnih reformi; 1831 - 1833. i 1839-40. vodio je protiv turskog sultana rat za egipatsku nezavisnost. 416

- Melanchthon, Philipp* (Filip Melanhton; 1497 - 1560) nemački teolog i najbliži Lutherov saradnik; zajedno su prilagodili luteranstvo interesima kneževa a protiv revolucionarnih Münzerovih ideja. 269
- Melbourne, Frederick James Lamb, Viscount* (Frederik Džems Lam vikont Melbern; 1782 - 1853) britanski diplomata.
- Melbourne, William Lamb, Viscount* (Viljem Lam vikont Melbern; 1779 - 1848) britanski državnik, premijer-ministar (1834. i 1835 - 1841). 423 424
- Menšikov, Aleksandar Sergejevič, knez* (1787 - 1869) ruski vojni funkcioner i državnik, 1853. izvanredni ambasador u Carigradu, zapovednik kopnenih i pomorskih snaga na Krimu. 460
- Mentel, Christian Friedrich* (Kristijan Fridrih Mentel; rođ. 1812) krojač, član Saveza pravednih, kasnije član Saveza komunista u Berlinu; emigrirao u Ameriku. 485
- Messenhauser, Caesar Wenzel* (Cezar Vencel Mesenhauzer; 1813 - 1848) austrijski oficir i pisac; 1848. komandir nacionalne garde i komandant Beča za vreme oktobarskog ustanka, posle poraza ustanka pogubljen. 54
- Metternich, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von* (Klemens Vencel Lotar knez Meternih; 1773 - 1859) austrijski državnik i diplomata, ministar spoljnih poslova (1809 - 1821), i kancelar (1821 - 1848), jedan od osnivača Svete alijanse. 14 24 25 26 - 30 32 44 49 269
- Meyen, Eduard* (Eduard Mejen; 1812 - 1870) nemački publicist, mladohegelovac. 259 260 264 270 271 273 275 474
- Miller, Johann Martin* (Johan Martin Miler; 1750 - 1814) pesnik i pisac, predstavnik sentimentalizma u nemačkoj literaturi. Autor romana *Sieewart. Eine Klostergeschichte*. 193 196 199 203 215 216
- Milner, Gibson* — vidi *Gibson, Thomas Milner*.
- Miroslavski Ludvig* (1814 - 1878) poljski revolucionar, istoričar i vojni stručníjak; učestvovao u poljskom ustanku 1830/31. i 1848; 1848. vojni vođa ustanka u Poznanju, kasnije vođa ustanka na Siciliji; 1849. zapovednik badensko-falačke revolucionarne vojske. 81
- Mockel* — vidi *Kinkel, Johanna*.
- Molé, Louis-Mathieu, comte* (Luis-Matie, grof Mole; 1781 - 1855) francuski državnik, ministar predsednik (1836 - 1839), 1848. poslanik u Ustavotvornoj i 1849 - 1851. u Zakonodavnoj narodnoj skupštini; jedan od vođa Stranke reda. 126 146
- Molesworth, sir William* (ser Viljem, Moulzvort; 1810 - 1855) britanski državnik; član parlamenta; glavni komesar za javne radove (1853 - 1855), ministar za kolonije 1855. 402 403
- Moll, Joseph* (Jozef Mol; 1812 - 1849) časovničar iz Kelna; jedan od vođa Saveza pravednih i član Centralne uprave Saveza komunista; poginuo u okršaju na Murgi 29. juna 1849. u badenskom ustanku. 483 484 489 491 493
- Monk (Monck), Georg, duke of Albemarle* (Džordž Mank, vojvoda od Albemarla; 1608 - 1670) engleski general i državnik; kasnije general u Cromvellovoj armiji; omogućio povratak dinastije Stuart 1660. 132
- Monsell, William* (Viljem Monsel; 1812 - 1894) irski političar, jedan od vođa irske parlamentarne frakcije; sekretar vojne intendanture (1852 - 1857). 402 404
- Montalembert, Charles-Forbes de Tyrone, comte de* (Šarl-Forb d'Tajron grof Montalamber; 1810 - 1870) francuski političar i publicist; za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini, vođa katoličke partije, potpomagao je državni udar Louis-a Bonaparte. 139 146 165
- Moore, George Henry* (Džordž Henri Mur; 1811 - 1870) irski političar, jedan od vođa Lige za zaštitu prava zakupaca, član parlamenta. 495
- Moreau, Jean-Victor* (Žan-Viktor Moreo; 1763 - 1813) francuski general,

- učesnik u vojnom pohodu Francuske Republike protiv koalicije evropskih država; vrhovni zapovednik Rajnsko-mozelske armije protiv nadmoćnog neprijatelja 1797. Proslavio se povlačenjem koje predstavlja obrazac vojne veštine. 261
- Morgan, Henry* (Henri Morgan; umro 1853) engleski radnik, iglar. 411 412
- Moritz von Sachsen* (Moric fon Zaksen; 1696 - 1750) sin Augusta Jakov, francuski maršal i vojni teoretičar; učestvovao je u austrijskom ratu za nasljedje (1741 - 1748). 226
- Morny, Charles-Auguste-Louis-Joseph, duc de* (Šarl-Ogist-Luj-Žozef vojvoda de Morny; 1811 - 1865) polubrat Napoléona III, bonapartist, poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; ministar unutrašnjih poslova od decembra 1851. do januara 1852. 167 188
- More (Morus) Sir Thomas* (ser Tomas Mor; 1478 - 1535) engleski političar (lord-kancelar) i pisac, predstavnik utopijskog komunizma. 417
- Mosle, Johann Ludwig* (Johan Ludvig Mozle; 1794 - 1877) oldenburški oficir i državnik; 1848 - 49. član frankfurtske Nacionalne skupštine. 58
- Mügge, Theodor* (Teodor Mige; 1806 - 1861) pisac i publicista, mladohegelovac. 259
- Müller, Franz Joseph* (Franc Jozef Miler) pravni savetnik u Kelnu. 361
- Münch-Bellinghausen, Franz Theodor, Freiherr von* (Franc Teodor baron fon Minh-Belinghausen, rod. 1787) pruski komornik i tajni vladin savetnik; porotnik u kelnskom komunističkom procesu 1852. 338 386
- Münchhausen, Hieronymus Karl Friedrich, Freiherr von* (Hijeronimus Karl Fridrih baron Minhauzen; 1720 - 1797) zapadnofalački baron-lažljivac, poznat po svojim »avanturama«. 475
- Minks, F.* (F. Minks) emigrant u Londonu, pedesetih godina 19. veka, član Saveza komunista, Marxov i Engelsonv pristalica. 504 505
- Minks II* (Minks II) emigrant u Londonu, pedesetih godina 19. veka član Saveza komunista, Marxov i Engelsonv pristalica. 504 505
- Murat, Napoléon-Lucien-Charles, prince* (Napoleon-Lisjen-Šarl princ Mira, 1803 - 1878) rodak Napoléona III, za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 301
- Napoléon I Bonaparte* (Napoleon I Bonaparta; 1769 - 1821) francuski car (1804 - 1814. i 1815). 7 16 22 81 91 - 93 103 131 132 156 161 - 165 168 171 172 179 184 188 260 262 402 436 442 459 466
- Napoléon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) nećak Napoléona I, predsednik Druge republike (1848 - 1852), francuski car (1852 - 1870). 85 91 93 94 99 104 - 107 110 111 113 - 115 118 - 123 125 - 134 135 - 144 146 - 169 178 - 188 300 301 318 324 421 422 425 428 432 434 440 - 443 453 460 465 - 467
- Nasmyth, James* (Džems Neizmit; 1808 - 1890) engleski inženjer i pronalazač. 407
- Nette, Ludwig Heinrich* (Ludvig Hajnrih Nete; rod. oko 1819) krojač iz Hanovera, član jedne pariske opštine Saveza komunista; pri rascepu Saveza komunista 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper; jedan od optuženih u procesu zbog takozvane nemačko-francuske zavere februara 1852. u Parizu. 353 388
- Neumayer, Maximilian-Georg-Joseph* (Maksimilian-Žorž-Žozef Nejmajer; 1789 - 1866) francuski general, zapovednik trupa u Parizu. 132
- Newcastle, Henry Pelham Fiennes Pelham-Clinton, Duke of* (Henri Pelem Fajnz Pelem-Klinten vojvoda od Njukasla; 1811 - 1864) britanski državnik, ministar vojni i ministar kolonija (1852 - 1854), ministar vojni (1854 - 1855) i ministar kolonija (1859 - 1864). 317
- Ney, Napoléon-Henri-Edgar, comte de* (Napoleon-Anri-Edgar grof Nej;

- 1812 - 1882) francuski general, adutant predsjednika Louis-a Bonaparte. 121
- Nicolai, Christoph Friedrich* (Kristof Fridrih Nikolaj; 1733 - 1811) pisac, izdavač i knjižar u Berlinu, pristalica prosvetnog apsolutizma. 225 229
- Nitzsch, Karl Immanuel* (Karl Immanuel Nič; 1787 - 1868) protestantski teolog i propovednik, profesor u Bonu i Berlinu. 193
- Nothjung, Peter* (Peter Notjung; 1821 - 1880) krojač, 1848. član kelnske opštine Saveza komunista, vođa kelnske građanske straže; učestvovao je u majsom ustanku 1849. u Elberfeldu; 1851. uhapšen je kao emisar Saveza komunista; u kelnskom komunističkom procesu osuđen na šest godina zatvora; kasnije pristalica Ferdinanda Lassalla. 330 337 338 342 495
- Novalis* (lit. pseud. *Friedricha Leopolda von Hardenberga*) (Novalis /literarni pseudonim Fridrih Leopolda fon Hardenberga; 1772 - 1801) predstavnik reakcionarnog pravca u nemačkoj romantičnoj književnosti. Autor delova romana *Heinrich von Ofterdingen*. 200 202 203 206 207 210 214
- O'Connell, Daniel* (Daniel O'Konel; 1775 - 1847) irski advokat i političar, vođa desnog liberalnog krila nacionalnooslobodilačkog pokreta (Repeal-Association). 234 298
- O'Donnell, Maximilian, Graf von* (Maksimilian O'Donel, grof; 1812 - 1895) prvi adutant cara Franza Josepha. 436
- Oppenheim, Heinrich Bernhard* (Hajnrh Bernhard Openhajm; 1819 - 1880) 1848. jedan od urednika berlinskog lista *Die Reforme*, 1849/50. emigrant. 230 247 259 260 264 271 274 275
- Orléans* (Orleanska dinastija) francuska kraljevska dinastija (1830 - 1848). 105 112 143 145 146 161 167
- Orléans, Helene, Prinzessin von Mecklenburg-Schwerin, duchesse d'* (Elen vojvotkinja od Orleana, princeza od Meklenburg-Sverina; 1814 - 1858) udovica najstarijeg sina Louis-a Philippa, Ferdinanda; majka grofa od Pariza, francuskog pretendenta na presto. 100 122
- Osborne, Bernal* — vidi *Bernal Osborne, Ralph*.
- Oswald, Eugen* (Eugen Osvald; 1826 - 1912) 1849. komandant bataljona u badensko-falačkoj revolucionarnoj vojsci; kasnije žurnalist i nastavnik u Londonu. 237
- Otto, Karl Wunibald* (Karl Wunibald Oto; rođ. 1810) hemičar, 1848/49. član Kelnskog radničkog udruženja, član Saveza komunista; 1852. optužen u kelnskom komunističkom procesu i osuđen na 5 godina robije. 178 495
- Oudinot, Nicolas-Charles-Victor* (Nikola-Šarl-Viktor Udino; 1791 - 1863) francuski general, zapovednik trupa protiv Rimske republike, poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne narodne skupštine. 107 118 121
- Oxford, Alfred Harley, Earl of* (Alfred Harli erl od Oksforda; 1809 - 1853) engleski plemić. 425
- Paget, Clarence Edward* (Klaren Edvard Pedžit; 1811 - 1895) britanski vojni funkcioner i političar. 296
- Pakington, sir John Somerset* (ser Džon Somerset Pekington; 1799 - 1880) britanski državnik; ministar za rat i kolonije (1852), prvi lord Admiraliteta (1858/59. i 1866 - 1867) i ministar vojni (1867/1868). 391
- Palacki, František* (1798 - 1876) češki istoričar i političar; predsedavao je Slovenskom kongresu u Pragu u junu 1848; jedan od ideologa tzv. austroslavizma. 42
- Palmer, Roundell, Earl of* (Raundel erl Palmer; 1812 - 1895) britanski državnik; lord-kancelar (1872 - 1874. i 1880 - 1885). 296
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Templ vikont Palmerston; 1784 - 1865) engleski državnik, od 1830. jedan od desnih vođa vigovaca; ministar spoljnih

- poslova (1830 - 1841. i 1846 - 1851); ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855) i ministar-predsednik (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 169 175 300 302 317 389 399 - 401 403 417 430 453 455 457
- Parker, John* (Džon Parker; 1799 - 1881) engleski političar, sekretar Admiraliteta (1841. i 1849 - 1852). 296
- Paulus, Heinrich Eberhard Gottlob* (Hajnrh Eberhard Gotlob Paulus; 1761 - 1851) nemački protestantski teolog, racionalist. 253
- Peel, sir Robert* (ser Robert Pil; 1788 - 1850) engleski državnik i ekonomist, vođa pilovaca; predsednik vlade (1841 - 1846); po njemu nosi naziv zakon o bankama od 1844; 1846. uz podršku liberala ukinuo je zakone o žitu. 170 176 281 282 295 - 297 298 309 312 316 - 318 389 390 399 401 - 403 423 428 440
- Peel, sir Robert* (ser Robert Pil; 1822 - 1895) engleski političar i diplomata, član parlamenta; sin Roberta Peela. 445
- Perceval, Dudley* (Dadli Persivel; 1801 - 1856) engleski političar. 413
- Perczel, Moritz* (Moric Percel; 1811 - 1899) mađarski general, učesnik u revoluciji 1848/49. u Mađarskoj; posle poraza revolucije emigrirao je u Tursku, kasnije u Englesku. 51 54 56
- Perrot, Benjamin-Pierre* (Benžamen-Pjer Pero; 1791 - 1865) francuski general; 1848. učestvovao u gušenju pariskog junskog ustanka. 138
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, duc de* (Žan-Zilber-Viktor Fialen vojvoda od Persinjija; 1808 - 1872) francuski državnik, poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini (1849 - 1851), jedan od organizatora državnog udara 21. decembra 1851, ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1854. i 1860 - 1863). 142 153
- Petar Pustinjak* (oko 1050 - 1115) francuski kaluđer i propovednik, jedan od vođa seljačke gomile u prvom krstaškom ratu (1096 - 1099). 266
- Pfänder, Karl* (Karl Pfender; oko 1818 - 1876) slikar-minijaturist, član Saveza pravednih i nemačkog Udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Centralne uprave Saveza komunista i Generalnog veća Prve internacionale; prijatelj i saborac Marxa i Engelsa. 489 499 502 504 505
- Pieper, Wilhelm* (Vilhelm Piper; rod. oko 1826) filolog i žurnalist, član Saveza komunista, emigrant u Londonu; 1850 - 1853. pristalica Marxa i Engelsa. 504 505
- Pije IX* (1792 - 1878) rimski papa (1846 - 1878). 118 121 460
- Pitt, William* (Viljem Pit Mladi; 1750 - 1806) engleski državnik; od 1783. do 1801 (i od 1804. do 1806) predsednik vlade; jedan od organizatora interventske krize protiv Francuske; sproveo niz reakcionarnih mera protiv radničkog pokreta. 398
- Platen-Hallermünde, August, Graf von* (August grof Platen-Halermünde; 1796 - 1835) pesnik nemačkog neoklasicizma; pisao komedije protiv romantizma, sonete, balade, poljske revolucionarne pesme i polemičke stihove protiv nemačke malograđanštine. 198
- Platon* (oko 427 do oko 347 pre n.e.) starogrčki filozof. 45
- Polignac, Auguste-Jules-Armand-Marie prince de* (Ogist-Zil-Arman-Mari princ Polinjak; 1780 - 1847) francuski državnik u periodu restauracije, legitimist i klerikalac, ministar spoljnih poslova i ministar-predsednik 1829/30. 146
- Proudhon, Pierre-Joseph* (Pjer-Žozef Prudon; 1809 - 1865) francuski socijalni pisac; jedan od preteča anarhizma. 117 465 466 492
- Pruski princ* — vidi *Wilhelm I.*
- Prutz, Robert Eduard* (Robert Eduard Pruc; 1816 - 1872) liričar i istoričar književnosti; povezan sa mladohegelovcima. 227
- Publikola, Publije Valerije* (umro 503. pre n.e.) državnik Rimske republike. 92
- Pitagora* (oko 6. veka pre n.e.) starogrčki filozof i matematičar. 260

- Quetelet, Lambert Adolphe-Jacques* (Lamber-Adolf-Žak Kettle; 1796 - 1874) belgijski naučnik, statističar, matematičar i astronom. 421
- Radetzky, Joseph, Graf von* (Jozef grof Radecki; 1766 - 1858) austrijski feldmaršal, komandant austrijskih trupa u Italiji; 1848/49. ugušio revolucionarni i nacionalno-oslobodilački pokret u Italiji; 1850 - 1856. generalni guverner Lombardijsko-Venecijske Kraljevine. 45 50 52 436 437 452
- Radowicz, Joseph Maria von* (Jozef Maria fon Radovic; 1797 - 1853) pruski general i političar; 1848. vođa desnice u frankfurtskoj Nacionalnoj skupštini. 254
- Ramorino, Gerolamo* (Derolamo Ramorino; 1792 - 1849) italijanski general, komandant pijemontske armije za vreme revolucije 1848/49. u Italiji; svojom taktikom doprineo je pobjedi austrijskih trupa. 243
- Rateau, Jean-Pierre Lamotte* (Žan-Pjer Lamot Rato; 1800 - 1887) francuski advokat, za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 106
- Rath, vom* (fom Rat) fabrikant u Kelnu, porotnik u kelnskom komunističkom procesu 1852. 338
- Raveaux, Franz* (Franc Ravo; 1810 - 1851) duvanski trgovac u Kelnu, 1848. član privremenog parlamenta, jedan od vođa levog centra u frankfurtskoj Nacionalnoj skupštini; poslanik u Švajcarskoj; 1849. član provizornog regentstva i badenske provizorne vlade; emigrirao je posle poraza badensko-falačkog ustanka. 275 276
- Regnault (Regnaud) de Saint-Jean d'Angély, Auguste-Michel-Étienne, comte* (Ogist-Mišel-Etjen Renjo de Sen-Žan d'Anželi, grof; 1794 - 1870) francuski general; za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini; ministar vojni (januar 1851), učesnik u krmskom ratu. 138
- Reichenbach, Oskar, Graf* (Oskar grof Rajhenbah; rođ. 1815) šleski vele-
- posednik; 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine, 1850. emigrirao je u Englesku, kasnije u Americu. 251 264 268 270 276 381
- Reicherzer, H.* (H. Rajhercer) nemački emigrant u Americi, pedesetih godina 19. veka član socijalističkog Gimnastičkog saveza. 505
- Reiff, Wilhelm Joseph* (Vilhelm Jozef Rajf; rođ. oko 1824) član Saveza komunista i Kelnskog radničkog udruženja, kasnije sekretar Udruženja za obrazovanje radnika; 1850. isključen iz Saveza komunista; jedan od optuženih u kelnskom komunističkom procesu 1852. 495
- Reininger, Johann Georg* (Johan Georg Rajninger) krojač, predsednik jedne pariske opštine Saveza komunista, pri rascepu Saveza 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper; uhapšen u septembru 1851. u Majncu, a u maju 1853. oslobođen. 349
- Reistle, E.* (E. Rajstle) nemački emigrant u Americi, pedesetih godina 19. veka član socijalističkog Gimnastičkog saveza. 505
- Rémusat, Charles-François-Marie, comte de* (Šarl-Fransoa-Mari grof od Remiza; 1797 - 1875) francuski državnik i pisac, ministar unutrašnjih poslova (1840), za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini; ministar spoljnih poslova (1871 - 1873). 139
- Renan, Ernest* (Ernest Renan; 1823 - 1892) francuski filozof i istoričar, pisac eseja iz istorije hrišćanstva. 492
- Renard* (Renard) nastavnik u Kelnu; veštak u kelnskom komunističkom procesu 1852. 375
- Reuchlin, Johann* (Johan Rojlin; 1455 - 1522) nemački filolog, pravnik i humanist. 228
- Reuter, Max* (Maks Rojter) pedesetih godina 19. veka pruski policijski agent u Londonu. 330 332 343 378 473
- Ricardo, David* (David Rikardo; 1772 - 1823) engleski ekonomist, predstavnik klasične političke ekonomije. 450 451

- Richard I* (Ričard I Lavlje Srce; 1157 - 1199) engleski kralj (1189 - 1199). 216
- Richard III* (Ričard III; 1452 - 1485) engleski kralj (1483 - 1485). 144
- Richards, Alfred Bate* (Alfred Bejt, Ričards; 1820 - 1876) engleski dramski pisac i žurnalist; istupao je protiv Cobdenovog pacifizma i mančesterske škole. 454
- Richmond, Charles Gordon-Lennox, Duke of* (Čarl Gordon-Leneks vojvoda od Ričmonda; 1791 - 1860) engleski političar, protekcionista. 435
- Rifat-paša, Sadik* (1798 - 1855) turski državnik i diplomata, 1853. ministar spoljnih poslova. 460
- Rings, L. W.* (L. V. Rings) član Saveza komunista, sredinom 19. veka emigrant u Londonu, pristalica Marxa i Engelsa. 360 - 362 366 371 475 504 505
- Robespierre, Maximilien-Marie-Isidore de* (Maksimilijen-Mari-Izidor de Robespjer; 1758 - 1794) vođa jakobinaca u francuskoj buržoaskoj revoluciji i od 1793. do 1794. šef revolucionarne vlade; posle kontra-revolucionarnog termidorskog prevrata giljotiniran 28. jula 1794. 91 249
- Robinson Frederick John, Viscount Goderich, Earl of Ripon* (Frederik Džon Robinson, vikont Goudrič, kasnije erl od Ripena; 1782 - 1859) britanski državnik; rizničar (1823 - 1827), ministar-predsednik (1827 - 1828). 307
- Römer, Friedrich von* (Fridrih fon Remer; 1794 - 1864) virtemberški državnik; do 1848. jedan od vođa liberalne opozicije u narodnoj skupštini; ministar pravosuđa i ministar-predsednik Virtemberga (1848/1849), član frankfurtske Nacionalne skupštine. 12 261
- Ronge, Johannes* (Johanes Ronge; 1813 - 1887) sveštenik, osnivač i vođa nemačko-katoličkog pokreta; učestvovao je u revoluciji 1848/49; od 1849 - 1861. emigrant u Engleskoj. 228 251 - 253 255 269 271
- Rosenblum, Eduard* (Eduard Rozenblum) student, 1849. učesnik u badensko-falačkom ustanku; posle poraza ustanka emigrirao je u inostranstvo. 237
- Röser, Peter Gerhard* (Peter Gerhard Rezer; 1814 - 1865) fabrikant cigareta u Kelnu; 1848/49. potpredsednik Kelnskog radničkog udruženja, izdavač lista »Freiheit, Brüderlichkeit, Arbeit«; 1850. član Saveza komunista, 1852. jedan od glavnih optuženih u kelnskom procesu protiv komunista. 337 378 388 475 495
- Rösler, Gustav Adolf* (Gustav Adolf Rezler; 1818 - 1855) nastavnik i žurnalist, 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine (levog krila); od 1850. emigrant u Americi. 84
- Rothschild* (Rotšild) internacionalna bankarska kuća. 445
- Rothschild, Lionel Nathan* (Lajonel Natan Rotšild; 1808 - 1879) osnivač londonske banke Rothschild. 434 445
- Rothschild, Mayer Anselm, Freiherr von* (Majer Anselm Rotšild, baron; 1773 - 1855) šef bankarske kuće u Frankfurtu na Majni. 17
- Rotteck, Karl Wenzeslaus Radecker von* (Karl Venceslaus Radecker fon Rotek; 1775 - 1840) istoričar i političar, jedan od vođa badenskih liberala. 12 20 222 - 224 238 255
- Rouher, Eugène* (Ežen Ruer; 1814 - 1884) francuski državnik, za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini; ministar pravosuđa (1849 - 1852, sa prekidima). 134 135 137 141
- Royer-Collard, Pierre-Paul* (Pjer-Pol Rojer-Kolar; 1763 - 1845) francuski filozof i političar. 92
- Ruge, Arnold* (Arnold Ruge; 1802 - 1880) nemački publicista, mladohegelovac; 1844. zajedno sa Marxom izdavao časopis »Deutsch-Französische Jahrbücher«; od 1866. nacionalliberal. 221 224 - 231 234 238 - 241 247 - 249 251 - 257 260 262 264 268 269 271 272 274 275 339 474
- Rumpf, E.* krojač, član Saveza komunista, od 1851. emigrant u Londonu; pristalica Marxa i Engelsa. 504 505

- Ruscsak* (Ruščak) krojač iz Mađarske, Kossuthov saborac. 436
- Russel, John, Lord* (lord Džon Rasl; 1792 - 1878) engleski državnik, vođa vigovaca; predsjednik vlade (1846 - 1852. i 1865 - 1866). 175 - 177 280 286 296 316 - 322 389 400 404 405 423 428 433 434 439 442 444 445
- Sack, Karl Heinrich* (Karl Hajnrhik Zak; 1789 - 1875) protestantski teolog i profesor u Bonu. 193
- Sadleir, John* (Džon Sedler; 1814 - 1856) irski bankar i političar, jedan od vođa irske frakcije u parlamentu, 1853. lord-junior riznice. 402 403 405 413 426 427
- Saedt, Otto Joseph Arnold* (Oto Jozef Arnold, Sedt; 1816 - 1886) pruski sudski činovnik, od 1848. državni prokurator u Kelnu; 1852. optužen u komunističkom procesu u Kelnu. 337 339 350 354 363 374 384 - 387
- Saffi, Aurelio* (Aurelio Safi; 1819 - 1890) italijanski pisac; učesnik u nacionalnooslobodilačkom pokretu i revoluciji 1848/49. u Italiji; Mazzinijev saborac; 1851. emigrirao je u Englesku; na čelu republikanske partije u Italiji 1872. 456
- Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de* (Arman-Zak-Ašil Leroy de Sen-Arno; 1801 - 1854) francuski general, od 1852. maršal; jedan od organizatora državnog udara 2. decembra 1851; ministar rata (1851 - 1854), 1854. zapovednik francuske vojske na Krimu. 108
- Saint-Beuve, Pierre-Henri* (Pjer-Anri Sen-Bev; 1819 - 1855) francuski fabrikant i zemljoposjednik; pristalica slobodne trgovine, predstavnik Stranke reda; za vreme Druge republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 149
- Saint Germans, Edward Granville Eliot, Earl of* (Edvard Grenvil Eliot, erl Sent Džermens; 1798 - 1877) britanski državnik; državni sekretar za Irsku (1841 - 1845) i vice-kralj Irske (1852 - 1855). 317
- Saint-Jean d'Angély* - vidi *Regnault de Saint-Jean d'Angély, Auguste - Michel-Étienne, comte de*.
- Saint-Just, Louis-Antoine-Léon* (Luj-Antoan-Leon Sen-Zist; 1767 - 1794) jedan od vođa jakobinaca u francuskoj revoluciji; najbliži Robespierre-ov saradnik. 91
- Saint-Priest, Emmanuel-Louis-Marie de Guignard, vicomte de* (Emanuel-Luj-Mari de Žinjar vikont Sen-Pris; 1789 - 1881) francuski general i diplomata, poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini (1849 - 1851). 145
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, comte de* (Klod-Anri de Ruvrua grof Sen-Simon; 1760 - 1825) francuski socijalista-utopista, pisac mnogih dela, u kojima se bavi sudbinom najmnogobrojnije i najsiromašnije klase - proletarijata. 13 18
- Sallandrouze de Lamornais, Charles-Jean* (Šarl-Zan Salandruz de Lamorne; 1808 - 1857) francuski industrijalac; 1848/49. poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini; pomagao je državni udar Louis-a Bonaparte od 2. decembra 1851. 155
- Salvandy, Narcisse-Achille, comte de* (Narsis-Ašil grof Salvandi; 1795 - 1856) francuski pisac i državnik, ministar prosvete (1837 - 1839, 1845 - 1848). 145
- Saul* prvi kralj Izraela (oko 1000 pre n.e.). 242
- Say, Jean Baptiste* (Žan Batist Sej; 1767 - 1832) francuski vulgarni ekonomist. 92
- Schabelitz* (Šabelic) švajcarski knjižar i izdavač. 456
- Schabelitz, Jakob* (Jakob Šabelic; 1827 - 1899) švajcarski izdavač i knjižar; pedesetih godina 19. veka bio je u vezi s Marxom i Engelsom. 456
- Schapper, Karl* (Karl Šaper; 1812 - 1870) jedan od vođa Saveza pravednih i londonskog Udruženja za obrazovanje radnika; član Centralne uprave Saveza komunista; 1848/49. korektor lista *Neue Rheinische Zeitung*; član rajnskog demokratskog okružnog odbora; od februara

- do maja 1849. predsednik Kelnskog radničkog udruženja; 1850. zajedno sa Willichom vođa frakcije protiv Marxa; kasnije se ponovo pridružio Marxu; 1865. član Generalnog veća Prve internacionale. 189 248 250 339 340 - 343 344 346 347 349 - 351 355 377 - 381 473 479 480 483 487 491 493 - 495 499 501 502
- Schärtner, August* (August Šertner) bačvar iz Hanaua, 1848. učesnik u revoluciji, a 1849. u badensko-falačkom ustanku; emigrant u Londonu, vlasnik restorana u kome su se okupljali nemački emigranti; član Saveza komunista, 1850. posle rascepa u Savezu priključio se frakciji Willich-Schapper. 248 258 382
- Schiller, Friedrich von* (Fridrih fon Šiler; 1759 - 1805) nemački pesnik. 131 202 224 386
- Schimmelpfennig, Alexander* (Aleksandar, Šimelpfenig; 1824 - 1865) bivši pruski oficir, 1849. učestvovao u badensko-falačkom ustanku, potom emigrirao; učesnik u građanskom ratu u SAD na strani severnih država. 247 264 268 271
- Schinderhannes* — vidi *Büchler Johann*.
- Schlönbach, Carl Arnold* (Karl Arnold Šlenbah; 1807 - 1866) glumac i pesnik, počasni član «Udruženja gundelja», kojim je rukovodio G. Kinkel. 206
- Schmitz, Th.* (T. Šmic) privatni sekretar u Kelnu, svedok odbrane u kelnskom komunističkom procesu 1852. 361 362
- Schnauffer, Karl Heinrich* (Karl Hajnrih Šnaufer; oko 1823 - 1854) pesnik i žurnalist; učesnik u revolucionarnom pokretu u Badenu 1848/49; posle poraza ustanka emigrirao je iz Nemačke; od 1851. živio je u Americi. 237
- Schneider II, Karl* (Karl Šnajder II) pravobranilac u Kelnu, 1848. predsednik Kelnskog demokratskog društva, član rajnskog okružnog odbora demokrata i kelnskog odbora bezbednosti; 1849. branilac Marxa i Engelsa u procesu protiv lista «Neue Rheinische Zeitung»; branilac u kelnskom komunističkom procesu. 326 352 356 361 364 366 - 369 373 376
- Scholefield, William* (Viljem, Šoulfild; 1809 - 1867) engleski političar, član parlamenta. 444
- Schramm, Jean-Paul-Adam* (Žan-Pol-Adam Šram; 1789 - 1884) francuski general i političar, ministar vojni (1850 - 51). 133 137
- Schramm, Konrad* (Konrad Šram; oko 1822 - 1858) nemački revolucionar, član Saveza komunista, 1849. emigrirao u London, odgovorni izdavač lista «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue»; posle rascepa u Savezu komunista ostao na strani Marxa. 350 351 499 502
- Schramm, Rudolph* (Rudolf Šram; 1813 - 1882) sudijski punomoćnik u Krefeldu, publicist; 1848. poslanik u pruskoj narodnoj skupštini (levo krilo); kasnije pristalica Bismarcka. 221 222 224 231 248 251 272 273 275
- Schuler, J. L.* (J. L. Šuler) nemački emigrant u Americi, početkom pedesetih godina 19. veka član socijalističkog Gimnastičkog saveza. 505
- Schulz* (Šulc; umro 1852) šef policije u Kelnu, jedan od organizatora kelnskog komunističkog procesa 1852. 338 356 360 385
- Schurz, Karl* (Karl Šurc; 1829 - 1906) 1849. učestvovao je u badensko-falačkom ustanku, 1850. oslobodio je G. Kinkela iz zatvora, emigrirao u Švajcarsku, a 1852. u SAD, učestvovao je u građanskom ratu; kasnije diplomatski poslanik SAD u Španiji, senator i ministar unutrašnjih poslova. 205 216 247 248 264 267 - 271 276 493
- Schütz* (Šic) 1849. učestvovao je u badensko-falačkom ustanku, predstavnik badenske provizorne vlade u Parizu; kasnije emigrirao u Englesku. 230
- Schwarzenberg, Felix, Fürst zu* (Feliiks knez Švarcenberg; 1800 - 1852) austrijski državnik i diplomat; posle gušenja bečkog ustanka u

- oktobru 1848. ministar-predsednik i ministar unutrašnjih poslova. 31
- Schwarzer, Ernst* (Ernst Švarcer; 1808 - 1860) austrijski žurnalist i političar; 1848. član austrijske skupštine i ministar za javne radove. 51
- Seckendorff, August Heinrich Eduard Friedrich, Freiherr von* (August Hajnrih Eduard Fridrih baron Zeckendorf; 1807 - 1885) pruski pravnik; 1849 - 1851. poslanik u Donjem domu (centar), zastupnik optužbe u kelnskom komunističkom procesu. 337 339 354 362 363 366 386 387
- Shadwell* (Šedvel) pedesetih godina 19. veka revizor za Srednji Eseks. 311
- Shakespeare, William* (Viljem Šekspir; 1564 - 1616) engleski dramski pisac i pesnik. 131 160 260 272
- Shelley, sir John Villiers* (ser Džon Viljez Šeli; 1808 - 1867) engleski političar, pristalica slobodne trgovine, član parlamenta. 453
- Sherman Crawford* — vidi *Crawford, William Sherman*.
- Sigel, Albert* (Albert Zigel; 1827 - 1884) badenski oficir i žurnalist, učestvovao 1848/49. u revolucionarnom pokretu u Badenu; 1853. emigrirao je u Ameriku, učestvovao u građanskom ratu na strani severnih država. 272 275
- Sigel, Franz* (Franc Zigel; 1824 - 1902) bivši oficir, glavni komandant a kasnije vršilac dužnosti glavnog komandanta u badenskoj revolucionarnoj vojsci za vreme ustanka 1849; emigrirao je u Švajcarsku i Englesku, a 1852. u Ameriku, gde je učestvovao u građanskom ratu na strani severnih država. 81 258 260 - 262 264 268 269 271 272 274 275
- Simon, Ludwig* (Ludvig Simon; 1810 - 1872) advokat iz Trijera; 1848/49. član frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo), 1849. emigrirao u Švajcarsku. 275
- Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de* (Žan-Šarl-Leonar-Simond de Sismondi; 1773 - 1842) švajcarski ekonomist i istoričar; kritičar kapitalizma. 417 450 451 466
- Smith, Adam* (Adam Smit; 1723 - 1790) engleski ekonomista, predstavnik klasične političke ekonomije. 415
- Sokrat* (oko 469 - 399. pre n.e.) starogrčki filozof. 223
- Somers, Robert* (1822 - 1891) engleski publicist. 418
- Somerville, William* (Viljem Samerwil; 1802 - 1873) britanski državnik, državni sekretar za Irsku (1847 - 1852). 296
- Soulouque, Faustin* (Fosten Suluk; oko 1782 - 1867) predsednik crnačke republike Haiti, 1849. proglasio se za cara pod imenom Faustin I. 168
- Spieß, Christian Heinrich* (Kristijan Hajnrih Špis; 1755 - 1799) glumac i pisac, autor zabavnih romana. 200
- Spooner, Richard* (Ričard Spuner; 1783 - 1864) engleski bankar i političar, član parlamenta. 444
- Stadion, Franz, Graf* (Franc grof Štadion; 1806 - 1853) austrijski državnik, jedan od organizatora borbe protiv nacionalnooslobodilačkog pokreta u Galiciji i Češkoj; ministar unutrašnjih poslova 1848/1849. 58
- Stafford, Georges Granville Leveson-Gower, Marquis*, (od 1833) *Duke of Sutherland* (Džordž Grenvil Levisn-Gauer markiz Staford, od 1833. vojvoda od Saterlenda; 1758 - 1833) škotski zemljoposjednik. 414 416
- Stahr, Adolf Wilhelm Theodor* (Adolf Vilhelm Teodor Štar; 1805 - 1876) pisac istorijskih romana i ogleda iz istorije umetnosti i književnosti. 216
- Stechan, Gottlieb Ludwig* (Gotlib Ludvig Štehan; rođ. oko 1814) stolar iz Hanovera, član Saveza komunista; pri rascepu Saveza 1850. prišao frakciji Willich-Schapper; u decembru 1851. priključio se pristalicama Marxa i Engelsa; od januara 1852. bio je na čelu radničkog udruženja u Londonu. 361
- Stein, Lorenz von* (Lorenc fon Štajn; 1815 - 1890) hegelovac, profesor filozofije i državnog prava na univerzitetu u Kilu; tajni agent pruske vlade. 386

- Steingens, Luitbert (Suitbert) Heinrich Hermann* (Luitbert /Suitbert/ Hajnrih Herman Štajngens; rođ. oko 1817) moler iz Krefelda, član Saveza komunista; pri rascepu Saveza 1850 priključio se frakciji Willich-Schapper; svedok optužbe u kelnskom komunističkom procesu 1852. 359 381
- Stephens, Joseph Reiner* (Džozef Rejner Stivens; 1805 - 1879) engleski sveštenik; 1837 - 1839. aktivan učesnik u čartističkom pokretu u Lan-kaširu. 447
- Steuart, sir James* (ser Džems Stjuart, poznat i pod imenom *Denham*; 1712 - 1780) engleski ekonomista, jedan od poslednjih predstavnika merkantilizma. 415
- Stewart, Huston* (Hjuston Stjuart; 1791 - 1875) britanski admiral, lord Admiraliteta (1850 - 1852). 296
- Stieber, dr Wilhelm* (dr Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) agent pruske političke policije; jedan od organizatora i glavni svedok u kelnskom komunističkom procesu 1852; zajedno sa Wermuthom autor knjige *Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts*. 314 326 330 - 332 338 339 342 - 370 371 375 378 384 386 471 - 473 475 - 482 489
- Stirner Max* (pseudonim *Johann Caspara Smidta*) (Maks Stirner; 1806 - 1856) nemački filozof, mladohegelovac, jedan od ideologa individualizma i anarhizma; pisac knjige *Der Einzige und sein Eigenthum*. 228
- Strassoldo, Julius Cäsar, Graf* (Julius Cezar grof Štrasoldo; 1791 - 1855) austrijski general, 1848/49. učestvovala je u gušenju nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1853. zamenik maršala Radetzskog. 436
- Strauß, David Friedrich* (David Fridrih Štraus; 1808 - 1874) nemački filozof i publicist, mladohegelovac, istoričar religije, pisac dela *Das Leben Jesu*. 208 225
- Strodtmann, Adolph* (Adolf Štrodmann; 1829 - 1879) pisac, 1848. učestvovala je u revolucionarnom pokretu u Šlezvig-Holštajnu; 1850. emigrirao u inostranstvo. 193 204 - 206 208 210 215 247 248 264 267
- Struve, Amalie* (Amalije Štruve; umrla 1862) supruga Gustava Struvea, učestvovala je u demokratskom pokretu 1848/49. 223 224 237 254
- Struve, Gustav von* (Gustav fon Štruve; 1805 - 1870) pravobranilac i publicista; 1848. član privremenog parlamenta, jedan od vođa badenskih ustanaka aprila i septembra 1848. i badensko-falačkog ustanka 1849; emigrirao je u Englesku, kasnije u SAD; učestvovala u američkom građanskom ratu na strani severnih država. 221 - 224 231 232 236 - 238 241 248 249 251 - 253 254 255 257 264
- Stuart* (Stjuart) kraljevska dinastija Škotske (1371 - 1714) i Engleske (1603 - 1649, 1660 - 1714). 414 415
- Stuart, Lord Dudley* (lord Dadli Stjuart; 1803 - 1854) engleski političar, član parlamenta; bio je u vezi sa poljskim monarhističkim krugovima u emigraciji. 453
- Stüve, Johann Karl Bertram* (Johan Karl Bertram Štivec; 1798 - 1872) političar, ministar unutrašnjih poslova u Hanoveru (1848 - 1850). 12
- Sue, Eugène* (Ežen Si; 1804 - 1857) francuski književnik, autor sentimentalnih romana sa socijalnim temama; poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini. 127
- Sutherland, Elisabeth Leveson-Gower, Marquise Stafford, Countess*, od 1833. *Duchess* (Elizabet Levisn-Gauer; markiza Staford, grofica, od 1833. vojvotkinja Saterlend; 1767 - 1839) škotska zemljoposlednica; supruga markiza Stafforda. 416 - 418
- Sutherland, Harriett Elisabeth Georgina Leveson-Gower, Duchess* (Herijet Elizabet Džordžina Levisn-Gauer, vojvotkinja Saterlend; 1806 - 1868) škotska veleposlednica, aktivni član vigovske partije; snaha Elisabethe Sutherland. 413 414 417 418
- Szemere, Bartholomäus (Bertalan)* (Bartolomeus /Bertalan/ Semere; 1812 - 1869) mađarski političar i publicista; ministar unutrašnjih poslova

- lova 1848. a 1849. šef revolucionarne vlade; posle poraza revolucije emigrirao je iz Mađarske. 438 452
- Tacit*, *Publije Kornelije* (oko 55. do oko 120) rimski istoričar. 239
- Talleyrand-Périgord*, *Charles-Maurice de*, *prince de Benevent* (Šarl-Moris de Taljeran-Perigor, princ od Banvana; 1754 - 1838) francuski državnik i diplomata; godine 1797 - 1799, 1799 - 1807. i 1814/15. ministar spoljnih poslova; predstavnik Francuske na bečkom kongresu 1814. 269
- Tausenau*, *Karl* (Karl Tauzenau; 1808 - 1873) austrijski političar; za vreme revolucije 1848. šef Centralnog komiteta Demokratskog udruženja u Beču; od 1849. emigrant u Londonu. 251 269 270 271 273 - 275
- Techow*, *Gustav Adolf* (Gustav Adolf Tehov; 1813 - 1893) bivši pruski oficir, 1848. učestvovao je u revolucionarnim događajima u Berlinu, šef generalštaba falačke revolucionarne vojske; posle njenog poraza emigrirao je u Švajcarsku, a 1852. u Australiju. 247 264 268
- Thiers*, *Louis-Adolphe* (Luj-Adolf Tjer; 1797 - 1877) francuski istoričar i državnik, ministar-predsednik (1836 - 1840); predsednik Druge republike (1871 - 1873), dželat Pariske komune. 108 113 115 117 126 139 146 147 149 150 153 155 156 440
- Thompson*, *Thomas Peronnet* (Tomas Peronct Tomson; 1783 - 1869) engleski političar, vulgarni ekonomist, pristalica slobodne trgovine. 297
- Thorigny*, *Pierre-François-Elisabeth* (Pjer-Fransoa-Elizabet Torinji; 1798 - 1869) francuski pravnik; 1834. vodio je sudsku istragu protiv učesnika u aprilskom ustanku u Lionu; ministar unutrašnjih poslova 1851. 154
- Tietz*, *Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm Tic; rod. oko 1823) krojač, član Saveza komunista; pri rascepu Saveza komunista priključio se frakciji Willich-Schapper. 349
- Tocqueville*, *Alexis-Charles-Henri-Maurice Clérel de* (Aleksis-Šarl-Anri-Moris-Klerel de Toskvil; 1805 - 1859) francuski političar i istoričar. 146
- Tooke*, *Thomas* (Tomas Tuk; 1774 - 1858) engleski ekonomist, pobornik slobodne trgovine, kritičar Ricardove teorije o novcu. 307
- Torrington*, *Georges Byng*, *Viscount* (Džordž Bing vikont Toringten; 1812 - 1884) britanski državnik, član parlamenta; guverner Ceilona (1847 - 1850). 288
- Treitschke*, *Heinrich Gotthard von* (Hajnrih Gotthard fon Trajčke; 1834 - 1896) istoričar i poslanik, izdavač časopisa »Preußische Jahrbücher«; protivnik radničkog pokreta. 481
- Trollope*, *John* (Džon Trolep; rod. 1800) engleski političar, član parlamenta. 453
- Tyrconnel*, *John Delaval Carpenter*, *Earl* (Džon Delavel Karpinter erl Tirkonel; oko 1790 - 1853) engleski aristokrata. 425
- Ulmer*, *Johann* (Johan Ulmer) član Saveza komunista, početkom pedesetih godina 19. veka emigrant u Londonu, pri rascepu Saveza pristalica Marxa i Engelsa. 361 371 475 504 505
- Vaïsse*, *Claude-Marius* (Klod-Marius Ves; 1799 - 1864) francuski državnik, ministar unutrašnjih poslova (od januara do aprila 1851). 140 141
- Vatimesnil*, *Antoine-François-Henri Le-fevre de* (Antoan-Fransoa-Anri Le-fevr de Vatimenil; 1789 - 1860) francuski političar; ministar prosvete (1828 - 1851); poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini (1849 - 1851). 141
- Venedey*, *Jakob* (Jakob Venedej; 1805 - 1871) publicist, 1848. član privremenog parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo). 234 483
- Verity*, *E. A.* (E. A. Veriti) engleski sveštenik. 447
- Véron*, *Louis-Desiré* (Luj-Dezire Veron; 1798 - 1867) francuski novinar

- i političar; vlasnik lista «Le Constitutionnel». 168
- Vetter* — vidi *Doggenfeld*, *Anton Vetter*, *Eder*.
- Victoria* (Viktorija; 1819 - 1901) kraljica Velike Britanije i Irske. 399 422
- Vidal, François* (Fransoa Vidal; 1814 - 1872) francuski ekonomista i socijalista, pristalica Louis-a Blanc-a. Godine 1848. sekretar luksemburške komisije; poslanik u Zakonodavnoj narodnoj skupštini (1850/51). 126
- Vidil, Jules* (Žil Vidil) francuski oficir, socijalist, jedan od vođa francuskog blankističkog emigrantskog udruženja u Londonu; posle rascepa u Savezu komunista 1850. priključio se frakciji Willich-Schapper. 250
- Vieyra* (Viera) francuski pukovnik, 1851. šef generalštaba Nacionalne garde; aktivno je učestvovao u državnom udaru od 2. septembra 1851. 118
- Villèle, Jean-Baptiste-Séraphin-Joseph, comte de* (Žan-Baptist-Serafen-Žozef grof Vijel; 1773 - 1854) francuski državnik za vreme restauracije; ministar-predsednik (1822 - 1827). 146
- Villiers, Charles Pelham* (Čarls Pelem Vilijez; 1802 - 1898) engleski političar i žurnalista, pristalica slobodne trgovine, član parlamenta. 389 403
- Visconti, Gräfin* — vidi *Arconati Visconti*, *Constanca, Marquise*.
- Vogt, Karl* (Karl Fogt; 1817 - 1895) profesor u Gisenu, prirodnjak, vulgarni materijalist; 1848. član privremenog parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine (levo krilo); 1849. član provizornog regentstva; emigrirao u Švajcarsku i bio profesor u Ženevi; kao protivnik proleterskog pokreta postao plaćen agent Napoléona III. 76 471 475 480
- Voltaire, François-Marie Arouet de* (Fransoa-Mari Arue de Volter; 1694 - 1778) francuski filozof-deista, satiričar i političar; predstavnik prosvetiteljstva 18. veka. 123 259
- Wakefield, Edward Gibbon* (Edvard Giben Vejkfild; 1796 - 1862) engleski publicista, ekonomist i kolonijalni političar. 404
- Waldeck, Benedickt Franz Leo* (Benedikt Franc Leo Valdek; 1802 - 1870) savetnik Vrhovnog suda u Berlinu, demokrata; 1848. jedan od vođa levice i potpredsednik pruske narodne skupštine. 249
- Walpole, Spencer Horatio* (Spenser Horejšio, Volpoul; 1806 - 1898) britanski državnik; ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1858/1859. i 1866/1867). 391
- Walter Golja* — vidi *Gauthier*.
- Ward, sir Henry George* (ser Henri Džordž Vord; 1797 - 1860) engleski kolonijalni činovnik, generalni komesar Jonskih ostrva (1849 - 1855), guverner Cejlona (1855 - 1860) i 1860. guverner Madrasa. 288
- Weiß, Johann Gottlieb Christian* (Johan Gotlib Kristian, Vajs; 1790 - 1853) glumac i režiser. 197
- Weitling, Christian Wilhelm* (Kristijan Vilhelm Vajtling; 1808 - 1871) nemački komunist, krojač; predstavnik socijalizma predmarksovskog doba i saosnivač Saveza pravednih (1836), jedan od teoretičara utopijskog komunizma jednakosti. 484 485 486 - 488 493 495
- Welcher, Karl Theodor* (Karl Teodor Velker; 1790 - 1869) badenski pravnik i publicist; jedan od vođa južnonemačkog liberalizma; 1848. član privremenog parlamenta i frankfurtske Nacionalne skupštine (desni centar). 12 20 58 222 238 242
- Wellington, Arthur Wellesley, Duce of* (Artur Velzli vojvoda Velington; 1769 - 1852) engleski vojskovođa i državnik; predsednik vlade od 1828. do 1830; podržavao je Peela pri ukidanju carina na žito. 312
- Wellington, Arthur Richard Wellesley, Marquis of Douro, Duce of* (Artur Ričard Velzli vojvoda od Velingtona, markiz od Dueroua; 1807 - 1884) engleski političar i vojni funkcioner, sin Wellingtona Arthura Wellesleyja. 169 310 312
- Wenckstern, Otto von* (Oto fon Venkštern; 1819 - 1869) žurnalista; pedesetih godina 19. veka emigrant u Londonu; saradnik listova «Times» i «Daily News». 459

- Wermuth* (Vermut) šef policije u Hanoveru, svedok optužbe u kelnskom komunističkom procesu 1852; napisao je zajedno sa Wilhelmom Stieberom knjigu *Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts*. 339 357 369 482 489
- Westphalen, Ferdinand Otto Wilhelm von* (Ferdinand Oto Vilhelm fon Vestfalen; 1799 - 1876) pruski državnik, ministar unutrašnjih poslova (1850 - 1858); polubrat Marxove supruge Jenny. 438
- Weydemeyer, Joseph* (Jozef Vajdemajer; 1818 - 1866) član Saveza komunista, učesnik u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj; urednik lista *Neue Deutsche Zeitung* (1849/50); emigrirao je 1851. u Ameriku, gde je učestvovao na strani severnih država u građanskom ratu u SAD; utemeljač marksizma u SAD; blizak prijatelj Marxa i Engelsa. 465
- Wigand, Otto* (Oto Vigand; 1795 - 1870) izdavač i knjižar u Leipzigu, izdavao je dela radikalnih pisaca. 292 230
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) pruski kralj (1861 - 1888) i nemački car (1871 - 1888); 1848. kao princ od Pruske vođa dvorske klike; 1849. glavni zapovednik pruskih trupa za ugušenje badensko-falačkog ustanka (»Kartečki princ«). 274
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1781 - 1864) vrttembergški kralj (1816 - 1864). 75
- William IV* (Viljem IV; 1765 - 1837) kralj Velike Britanije i Irske i kralj Hanovera (1830 - 1837). 459
- Williams, Zephania* (Zifenie Viljems; oko 1794 - 1874) čarist, jedan od organizatora rudarskog ustanka u Velsu 1839; osuđen na doživotno izgnanstvo u Tasmaniju. 288 321
- Willich, August* (August Vilih; 1810 - 1878) bivši pruski potporučnik; član Saveza komunista, 1849. vođa dobrovoljačkog korpusa u badensko-falačkom ustanku; 1850. pri rascepu u Savezu komunista zajedno sa Schapperom vođa frakcije uperene protiv Marxa; 1853. emigrirao je u SAD, u građanskom ratu postao general severnih država. 189 213 248 - 251 254 257 264 - 268 271 - 275 276 339 340 - 342 344 346 347 - 350 355 376 378 - 383 471 473 476 479 480 493 494 495 499 502
- Willisen, Karl Wilhelm, Freiherr von* (Karl Vilhelm baron Vilisen; 1790 - 1879) pruski general i vojni teoretičar; 1848. kraljevski komesar u Poznanju; 1850. glavni zapovednik šlesko-holštajnske armije u ratu protiv Danske. 265
- Wilson, Georg* (Džordž Vilson; 1808 - 1870) engleski fabrikant i političar, pristalica slobodne trgovine; predsednik Lige protiv zakona o žitu (1841 - 1846). 428
- Windischgrätz, Alfred, Fürst von* (Alfred knez Vindišgrec; 1787 - 1862) austrijski vojskovođa, 1848/49. jedan od vođa kontrarevolucije u Austriji; bio na čelu snaga koje su ugušile junski i oktobarski ustanak; zatim, na čelu armije određene za gušenje revolucije u Mađarskoj. 44 50 52 54 58 230
- Winkelblech, Karl Georg* (Karl Georg Vinkelbleh; 1810 - 1865) ekonomista. 210
- Winkelried, Arnold* (Arnold Vinkelrid) legendarni narodni junak iz oslobodilačke borbe Švajcaraca protiv vladavine Habsburga u 14. veku. 231
- Wiß, C. (S. Vis)* lekar i žurnalista mladohegelovac; pedesetih godina 19. veka emigrirao je u Ameriku. 256
- Wolf(f) Ferdinand* (Ferdinand Volf; 1812 - 1895) žurnalista, član Saveza komunista; 1848/49. jedan od urednika lista *Neue Rheinische Zeitung*; emigrant u Parizu i Londonu; 1850. prilikom rascepa u Savezu komunista ostao na Marxovoj strani; kasnije se povukao iz političkog života. 504 505
- Wolff, Wilhelm, pseud. Lupus* (Vilhelm Volf; 1809 - 1864) nastavnik i žurnalista; učestvovao u studentskom pokretu, član Centralne uprave Saveza komunista; 1848/49. jedan od urednika lista *Neue Rheinische Zeitung*; član rajnskog demokratskog okružnog odbora i kelnskog odbora bezbednosti; emigrirao u

- Svjacarsku, a 1851. u Englesku; blizak prijatelj Marxa i Engelsa (Marx mu je posvetio I tom *Kapitala*). 76 83 313 327 366 489 491 492 504 505
- Wolfram von Eschenbach* (Volfram fon Ešenbah; oko 1170 - 1220) pisac viteškog epa *Parcifal*. 197
- Wood, sir Charles*, (ser Čarls Vud, kasnije lord Halifaks; 1800 - 1885) britanski državnik, rizničar (1846 - 1852), predsjednik organa za kontrolu indijskih poslova (1852 - 1855), prvi lord Admiraliteta (1855 - 1858) i ministar za Indiju (1859 - 1866). 285 286 288 396 - 399 404 423 440
- Woolf, Artur* (Artur Vulf; 1766 - 1837) engleski inženjer i pronalazač. 407
- Wrangel, Friedrich Heinrich Ernst, Graf von* (Fridrih Hajnrih Ernst grof Vrangel; 1784 - 1877) pruski general; komandovao je trećim armijskim korpusom u Berlinu i učestvovao u kontrarevolucionarnom državnom udaru u novembru 1848. u Berlinu. 61 230
- Yon* (Jon) francuski policijski komesar odgovoran za zaštitu Zakonodavne narodne skupštine. 131 134 135
- Zabel, Friedrich* (Fridrih Cabel; 1802 - 1875) publicist, urednik berlinskog lista »National-Zeitung«. 259 474

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

- Andelika* — ličnost iz Ariostovog epa »L'Orlando furioso« i Bojardovog epa »L'Orlando innamorato«. 267
- Ahil* — ličnost iz grčkog predanja, najveći heroj trojanskog rata. 101 103
- Ahriman* — naziv za staro persijsko božanstvo Ahromaniusa, otelovljenje zla u svetu. 233
- Alcina* — ličnost iz Ariostovog epa »L'Orlando furioso« i Bojardovog epa »L'Orlando innamorato«. 237
- Astolf* — ličnost iz Ariostovog epa »L'Orlando furioso« i Bojardovog epa »L'Orlando innamorato«. 267
- Avakum* — ličnost iz Starog zaveta. 92
- Bahus* — bog vina i životne snage u prirodi. 132
- Brut* — ličnost iz Shakespeare-ove drame »Julije Cezar«. 272
- Crevel* — ličnost pokvarenog pariskog filistra iz Balzacovog romana »Rodaka Beta«. 168
- Damoklo* — dvorjanin sicilijskog tiranina Dionisa, kojeg je učio o nestalnosti sreće na taj način što mu je dok je uživao u raskošnoj trpezi iznad glave obesio oštar mač. Od tada Damoklov mač predstavlja simbol stalne opasnosti. 125
- Don Kihot* — ličnost iz istoimenog Cervantesovog satiričnog romana. 15 58 243 246 267
- Erida* — ličnost iz grčke mitologije, boginja razdora. 143
- Faust* — glavna ličnost istoimene Goetheove tragedije. 196
- Figaro* — ličnost iz Beaumarchais-ove komedije »Ludi dan ili Figarova ženidba«. 350
- Fleur de Marie* (Fler de Mari) — ličnost iz romana Eugène Sue-a »Les mvtères de Paris«; živela je među prestupnicima ali je ostala čestita i čista. 373 472
- Grof od Braza* — ličnost iz Bojardovog epa »L'Orlando innamorato«. 267
- Hekuba* — ličnost grčkog predanja, druga žena trojanskog kralja Prijama i Hektorova i Parisova majka; prilikom svoje druge trudnoće sanjala je da je rodila baklju koja je celu Troju zapalila. 198
- Hudibras* — junak istoimene poeme Samuela Butlera. 413

- Ilija* — ličnost iz Starog zaveta. 195
196
- Izrael* — u Starom zavetu ime Jakobo-
bovo; po njemu je jeudejski narod
dobio ime. 195
- Jeremija* — ličnost iz Starog zaveta.
Tužbalice proroka Jeremije povod-
om razaranja Jerusolima ušle su
u literaturu kao izraz za težak jad
i tugu («jeremijade»). 212 251
- Jobs* — junak satirične poeme «Die
Jobsiade. Ein komisches Heldenge-
dicht» Karla Arnolda Kortuma. 239
- Jona* — ličnost iz Starog zaveta, pro-
rok. 348
- Jupiter* — najviši rimski bog. 198 293
- Kain* — ličnost iz Starog zaveta.
Adamov najstariji sin, ubio je svog
brata Avelja. 420
- Kirka* — grčka čarobnica; prema
Homeru pretvorila je u svinje
Odisejeve drugove. 159
- Krapilinski* (Krapilinski) — ličnost iz
Heineove pesme «Dva viteza»; poljski
plemić koji je rasipao svoj novac.
98
- Mahado* — redi oblik od imena
Mahadeve; jedno od imena glavnog
indijskog božanstva Šive. 198
- Matej* — jedan od dvanaest apostola
iz Novog zaveta. 343
- Mefistofel* — ličnost iz Goetheovog
«Fausta». 194
- Metuzalem* — ličnost iz Starog zaveta;
prema biblijskom predanju doživio
je vrlo duboku starost, koja je postala
poslovična. 423 457
- Mojzije* — ličnost iz Starog zaveta,
jeudejski zakonodavac i prorok. 148
- Moor, Karl* (Karl Mor) — ličnost iz
Schillerove drame «Razbojnici». 354
- Narcis* — ličnost starogrčke mitologije,
lepi mladić koji se zaljubio u svoju
sliku koju je video u jednom klan-
dencu. 197
- Nikola Vratilo* — ličnost iz Shakes-
peareove komedije «Snoviđenje u
noć ivanjsku»; Nikola-tkač pred-
stavljao se kao lav. 131
- Noje* — ličnost iz Starog zaveta. 194
195
- Odisej* — ličnost grčkog predanja,
heroj trojanskog rata; njegov avan-
turistički povratak s ovog pohoda
opisao je Homer u «Odiseji». 58
218
- Ofterdingen, Heinrich von* (Hajnrh fon
Ofterdingen) — glavna ličnost isto-
imenog Novalisovog fragmenta ro-
mana. 200 202 204 206 207 210
214
- Orlando* — glavna ličnost Ariostovog
epa «L'Orlando furioso» i Bojardovog
epa «L'Orlando innamorato». 263 267
- Pandora* — ličnost grčkog predanja;
Pandora je iz radoznalosti otvorila
kutiju u kojoj su se nalazila sva zla
sveta i tako omogućila da ona uteknu.
443
- Paule* — jedan od dvanaest apostola
iz Novog zaveta. 91
- Parcifal* — junak mnogih srednjove-
kovnih saga; vitez koji je doživio
mnoge avanture u potrazi za svetim
gralom i najzad postao čuvar čarob-
nog pehara. 276
- Pistol* — ličnost hvalisavca i strašljivca
iz mnogih Shakespearovih dela
(«Henri Četvrti», «Henri Peti», «Ve-
sele žene vindzorske»). 260
- Poinsinet* (Poansine) — ličnost iz
Diderot-ovog dijaloga «Ramoov si-
novac». 258
- Prijam* — prema grčkom predanju
poslednji kralj Troje. 198
- Rodomonte* — hvalisavac iz Ariostove
poeme «L'Orlando furioso». 232 255
256 274
- Samuil* — ličnost iz Starog zaveta;
prorok i poslednji sudija Izraela.
118 466
- Sančo Pansa* — ličnost iz Cervanteso-
vog romana «Don Kihot». 58 267
- Schufsterle* i *Spiegelberg* (Šufsterle i
Špigelberg) — ličnosti iz Schillerove
drame «Razbojnici». 131
- Siegwart* (Zigvart) — glavna ličnost
iz jednog romana Johanna Martina
Millera. 193 196 199 203 204 215
- Silenus* — ličnost iz grčke mitologije,
pratilac Dionisa, boga vina. 258

- Sofija* — glavna ličnost romana Johanna Timotheusa Hermesa »Sofijin put od Memela u Saksoniju«. 232
- Šlemil, Petar* — ličnost iz pripovetke Alberta Schamissoa »Čudnovata povest Petra Šlemila«. Petar Šlemil je svoju senku prodao za čudotvornu kesu. 110
- Tartif* — ličnost pritvornog licemera iz istoimene Molière-ove komedije. 280
- Tetida* — ličnost iz grčke mitologije, nimfa, Ahilova majka. 103
- Toma* — ličnost iz Novog zaveta; Hristov učenik koji je sumnjao u njegovo vaskrsnuće; po njemu je naziv neverni Toma ušao u poslovicu. 356
- Turpin* — ličnost iz Bojardovog epa »L'Orlando inamorato«. 267
- Učenik* — ličnost iz Goetheovog »Fausta«. 194
- Vagner* — ličnost iz Goetheovog »Fausta«. 197
- Verter* — glavna ličnost Goetheovog romana »Jadi mladog Vertera«. 216
- Wacht, Johannes* (Johanes Vaht) — glavna ličnost priče E.T.A. Hoffmanna »Meister Johannes Wacht«. 200

Registar pojmova

- Aristokratija*
u Engleskoj 425
u Francuskoj 148
- Bečki martovski ustanak 1848.*
i buržoazija 29 30
i seljaci 31
- Bečki oktobarski ustanak 1848.* 35 48
50 - 53 55
i kontrarevolucija 50 - 53 56 64
i Mađari 55 - 57
i Nemci 56 - 59
poraz ustanka 54 - 59
- Berlinski ustanak 1848.*
i buržoazija 32 33
i demokratska partija 34 35
i proleterska partija 34 35
i seljaštvo 35
- Birokratija* 160
finansijska 329
liberalna birokratija u Austriji 36
- Britanski parlament* 277 389 - 394 396
404 - 412 427 - 453
Disraelijev budžet 390 - 394 396 -
- 398
i izbori 413 290 - 297
i Milanski ustanak 431 436 - 438
i Zakon o desetipodčasovnom rad-
nom vremenu 446 - 448
perspektive koalicione vlade 400 -
- 406 427 - 430
poraz vlade 399
- Buržoaska monarhija* 96
- Buržoaska revolucija* 93 109 279
- Buržoaski republikanci* 105 109
i opsadno stanje Pariza 103 104
- Buržoasko društvo* 91
njegovo uspostavljanje 91 - 92
- Buržoazija* 112 131 166 279
austrijska 22 24 - 26 29 50 52
buržoaski prosperitet 305 - 308
engleska 5 6 282 283 322
francuska 5 6 158 159
i klasna vladavina 123 124
industrijska 19 99 149 155 329
u Nemačkoj 40 41
i socijalizam 124 125
liberalna 18 36 105 328
njena organizacija 328
u Nemačkoj 36 480
nemačka 7 8 12 - 16 32 33
njena opozicija 12 - 16
rojalistička 105
sitna 105 328
kao prelazna klasa 116
njena organizacija 328
sitne zanatlije u Austriji 25
sitni trgovci u Nemačkoj 8 9
trgovačka 19 149 279
u Austriji 25 - 27
u Nemačkoj 40 41
u manjim nemačkim državama 20 -
- 23
vanparlamentarna 150 155
- Carinski savez* 8 11
- Čartisti* 284 - 289
i engleska radnička klasa 284
i izbori 284 285
- Društvo 10. decembra* 130 - 132 184
- Državni udar*
Louis-a Bonaparte 153 - 156
- Egalitarski komunizam* (vid. komuni-
zam jednakosti)
- Enancipacija*
politička 484
- Emigracija* 300
italijanska 300 - 302
mađarska 300 - 302
prisilna emigracija iz Engleske
449 - 452

- Engleska*
 i izbori 277 295 - 299
 i izborna reforma 175 177
 i politika Louis-a Bonaparte 160
 i prosperitet trgovine i industrije 309 - 312 316 - 319 406 409 - 411
 kao vojna sila 170 171
 mogućnost njenog osvajanja 172-174
 pokretači razvitka 171
- Engleska banka* 423 424
- Februarska revolucija 1848.* 32 93 183
 faze 95 96
 istorija 156 157
- Feudalno-birokratska partija*
 u Nemačkoj 47
- Feudalno plemstvo*
 u Austriji 24
 u Nemačkoj 7
- Finansijska aristokratija* 99 148
- Francusko-nemačka zavera 1851.* 178
 179 189 330 - 332 337 338
- Frankfurtska Nacionalna skupština 37 -*
 - 39 47 48 62 63 66 67 70 71 82 - 84
 i borba pruskih konstitucionalista 62
 i Bundestag 37
 i majski ustanak 1849. 75 - 77
 i primirje s Danskom 48
 i sitna buržoazija 85
 i ustav 72 - 74
 njena revolucionarnost 38
 njeno raspuštanje 62 82 - 85
 sukob s Austrijom 67 - 70
 sukob s nemačkim vladama 71 - 76
- Fritrejderi* (vid. mančesterska škola)
- Gotska partija* 20
- Industrijska revolucija* 187
- Irska brigada*
 i izbori 298
- Istorija 91*
 francuska 467
 i čovek 91
 istorijski progres 279
- Istorijska škola* 14 15
- Italijanski (milanski) ustanak 1853.*
 431 436 - 438 455
 i Mazzinijeva partija 455 456
- Izbori (u Engleskoj)*
 i buržoazija 293
 i klase 292 293
 i političke stranke 292 - 294
 i pravnička profesija 297
- i vlada 291 294
 izborna korupcija 290 - 294 453
 rezultati izbora 295 - 299
- Junski pariski ustanak 1848.* 46 47 96
 poraz 47 97
- Julska monarhija* 110 160
- Kelnski proces protiv komunista 313 -*
 - 315 325 - 328 332 - 388 471 - 481
 487 493 503 - 505
 Chervalova zavera 344 - 354
 Dietzova arhiva 341 - 343
 i »Crveni katihizis» 375 376
 i Manifest Komunističke partije 386 - 388
 presuda 384 - 388
- Klase 6 - 11 97*
 i bonapartizam 166 - 168
 industrijska klasa u Engleskoj 279
 kapitalistička klasa 187
 klasna borba 184 187 466
 srednja klasa u Engleskoj 279
 srednja klasa u Francuskoj 166 181
 suprotnost klasnih interesa 188
 u Austriji 24 - 27
 u Francuskoj 183 184 187 188
 u manjim nemačkim državama 20 - 23
 u Nemačkoj 6 - 11
- Komunisti 18*
 u Nemačkoj 18
- Komunizam jednakosti* 484
- Kontrarevolucija 66*
 u Beču i Berlinu 66
 u Engleskoj 278
- Legitimisti* 123 148
- Legitimna monarhija* 160
- Liberalna opozicija* 8
- Liberalna partija* 17
- Lumpenproletarijat* 125 130 131
 i bonapartizam 166
- Lutrija zlatnih poluga* 136
- Majski ustanak u Nemačkoj 1840.*
 75 - 78 81
 drezdenski ustanak 80
 i radnička klasa 78
 i seljaštvo 79
 i sitna buržoazija 79 - 80
 kraj ustanka 82
 ustanak u Falačkoj i Badenu 80 81
- Mančesterska škola* 282 283 297 298
 421 422 448
 i izbori 297 298

- Materijalističko shvatanje istorije* 486
nastanak 486 487
- Montanja* 114 - 118
- Nacionalizam*
francuski 99
- Nacionalna garda* 119 158 159
- Nacionalna skupština* 101 102 106 -
- 110 134 136 155 183
i bonapartizam 125 129 - 131 137
142
i Komitet za izvanredne mere 139
i predsednik 101 - 103
i zakon o kvestorima 108
- Narodno predstavnništvo* 16 17
- Nemačka revolucija 1848.* 5 - 19 109
i češko pitanje 42 - 45
i klase 6 - 11
i poljsko pitanje 41 - 45
njeni spoljni odnosi 40 - 42
uzroci 6 19
- Nemačka vojska* 47
- Nemački savez* 11
i politička raskomadnost Nemačke
11
stav raznih partija prema savezu 22
- Orleanisti* 105 123
- Panslavizam* 43 - 45 64 - 65
- Parlamentarizam* 140
- Parlamentarna partija*
u Engleskoj 316 - 319
- Parlamentarna vlada* 122 123
- Pauperizam*
u Engleskoj 303 - 307
- Pilovci* 281
i izbori 296
- Pobuna šleskih tkača 1844.* 18
- Politička vlast* 184
- Poljoprivredni radnici*
u Nemačkoj 10
- Proletarijat* 96 97 (vidi radnička klasa)
pariski 97 159
- Proleterska partija* 109 182 187 328
njena organizacija 328
u Austriji 34
- Proleterska revolucija* (vidi socijalistička revolucija)
- Pruska Ustavotvorna skupština* 60
raspuštanje 60 - 62
- Radnička klasa*
njena neutralnost 182
radničko pitanje 188
u Austriji 25 26
u Engleskoj 283 - 285
u Francuskoj 97 159 181 182 187
u manjim nemačkim državama 21 -
- 23
u Nemačkoj 9 10 18
- Radnički pokret* (vidi socijalistički pokret)
- Rat u Šlezvig-Holštajnu* 44
- Republika*
buržoaska 96 97 105
demokratska 158
parlamentarna 109 110 117 118
144 158 160 162
socijalistička 158
- Republikanska buržoazija* 99 100
frakcije 99 100
- Republikanska partija* 18
- Ropstvo*
u Engleskoj 414 - 418
- Savez komunista* 328 329 377 482
i kelnski proces 339 340 356 - 374
493
i Willich-Schapperova frakcija
378 - 383 490 - 502
i Savez pravednih 487 - 493
njegova istorija 482 - 493
njegov internacionalizam 485
njegov karakter i ciljevi 329
- Savez pravednih* 487 - 493
- Seljaci* 163
i bonapartizam 104 162
parcelni 161 - 165
u Austriji 25 26 31 35
u Francuskoj 161 - 165 183 184
u manjim nemačkim državama 21
23
u Nemačkoj 10
- Sloboda* 100 101
vrste 100
- Smrtna kazna u Engleskoj* 419 420
- Socijaldemokratska partija* 111 - 115
i narodni interes 117
- Socijalisti*
u Nemačkoj 18
- Socijalistički pokret* 279 480
- Socijalistička revolucija* 19. veka 93
94

- Socijalizam* 97 98
 irski 426
 istinski 484 488
- Stranka reda* 97 98 105 - 111 113 -
 - 120 124 150
 i finansijska aristokratija 148
 i Louis Bonaparta 132 - 142 149
 i revizija ustava 146 147
 i rojalisti 144 145
 i vlada 121
 i vojska 118
 koalicija s Montanjom 143
 njene frakcije 112 130
 poraz 139 - 141 156
 raspad 146 147
- Trgovina*
 njen prosperitet u Engleskoj 309 -
 - 319
 sitni trgovci u Nemačkoj 8 9
 slobodna 303 - 307
 trgovinska kriza 1851. 151 152
- Torijevci* 277 278
 i izbori 296 - 298
 i klasni interes 277
- Ujedinjeni landtag* 33
Ujedinjeni rojalisti 113
*Ustanak štampara pamučnih tkanina u
 Pragu 1844.* 18
Ustav 100 - 103
 borba za ustav 17
 i predsednik Francuske republike
 105
 i republikanci 100
Ustavotvorna skupština 103 106 107
 142
 i organski zakoni 107
 u Austriji 38 39
 u Pruskoj 38 39
- Vigovci* 278 - 280
 i izbori 296
 i porodična oligarhija 279
 kao srednja klasa 279 280
- Zakon o kvestorima* 154
Zakonodavna nacionalna skupština 111
Zemaljska skupština 17 101 142
Willich-Schapperova frakcija 339 340
 355 377 - 382 479 480 490 - 502

Sadržaj

	Strana
<i>Predgovor</i>	IX
FRIEDRICH ENGELS. REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA.	
U NEMAČKOJ	
I Nemačka uoči izbijanja revolucije	5
II Pruska država	12
III Ostale nemačke države	20
IV Austrija	24
V Bečki martovski ustanak	29
VI Berlinski ustanak	32
VII Frankfurtska Nacionalna skupština	36
VIII Poljaci, Česi i Nemci	40
IX Panslavizam. — Rat u Šlezvig-Holštajnu	43
X Pariski ustanak. — Frankfurtska Nacionalna skupština	46
XI Bečki oktobarski ustanak	49
XII Zauzeće Beča. — Izdaja izvršena nad Bečom	54
XIII Pruska ustavotvorna skupština. — Frankfurtska Nacionalna skupština	60
XIV Uspostavljanje reda. — Rajhstag i skupštinski domovi	64
XV Trijumf Pruske	68
XVI Skupština i vlade	71
XVII Ustanak	74
XVIII Sitna buržoazija	78
XIX Kraj ustanka	82
Karl Marx. Izjava	86
KARL MARX. OSAMNAESTI BRIMER LOUIS-a BONAPARTE	
I	91
II	99
III	109

IV	121
V	129
VI	143
VII	158
Friedrich Engels. Engleska	169
I	169
II	175
Karl Marx/Friedrich Engels. Pismo uredniku lista »The Times«	178
Friedrich Engels. Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra	180
I	180
II	183
III	187
Karl Marx. Izjava	189
KARL MARX/FRIEDRICH ENGELS. VELIKANI EMIGRACIJE		
I	193
II	209
III	214
IV	218
V	221
VI	232
VII	237
VIII	238
IX	241
X	247
XI	251
XII	258
XIII	263
XIV	274
XV	276
Karl Marx. Izbori u Engleskoj — Torijevci i vigovci	277
Karl Marx. Čartisti	282
Karl Marx. Izborna korupcija	290
Karl Marx. Rezultati izbora	295
Karl Marx. Poslovi Mazzinija i Kossuth-a — Savez s Louis- -em-Napoléonom — Palmerston	300
Karl Marx. Pauperizam i slobodna trgovina — Predstojeća trgovinska kriza	303

Karl Marx. Političke posledice kulminacije trgovine	309
Karl Marx/Friedrich Engels. Izjava uredništvima engleskih listova	313
Karl Marx. Izjava uredniku lista »The Morning Advertiser«	314
Karl Marx. Političke partije i perspektive	316
Karl Marx. O pokušajima osnivanja nove opozicione partije ..	320
Karl Marx. Kossuth, Mazzini i Louis-Napoléon	324
Karl Marx/Friedrich Engels. Konačna izjava povodom završetka kelnskog procesa	325
Friedrich Engels. Nedavno suđenje komunistima u Kelnu ..	328
KARL MARX. OTKRIĆA O KOMUNISTIČKOM PROCESU U KELNU	
I Prethodne napomene	337
II Dietzova arhiva	341
III Chervalova zavera	344
IV Originalna knjiga zapisnika	355
V Prpratno pismo uz »Crveni katehizis«	375
VI Willich-Schapperova frakcija	377
VII Presuda	384
Karl Marx. O radu parlamenta. — Glasanje od 26. novembra. — Disraelijev budžet	389
Karl Marx. Odgovor Kossuth-ovom »sekretaru«	395
Karl Marx. Poraz vlade	396
Karl Marx. Staračka vlada. — Perspektive koalicione vlade itd.	400
Karl Marx. Političke perspektive. — Prosperitet trgovine. — Slučaj smrti od gladi	405
Karl Marx. Izbori. — Finansijske nevolje. — Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo	413
Karl Marx. Smrtna kazna. — Pamflet gospodina Cobdena. — Propisi Engleske banke	419
Karl Marx. Odbrana. — Finansije. — Opadanje aristokratije. — Politika	425
Karl Marx. Italijanski ustanak. — Britanska politika	431
Karl Marx. atentat na Franza Josepha. — Milanski ustanak. — Britanska politika. — Disraelijev govor. — Napoléonov testament	436
Karl Marx. Parlamentarne debate. — Sveštenstvo protiv socijalizma. — Umiranje od gladi	444

Karl Marx. Prisilna emigracija. — Kossuth i Mazzini. — Pitanje izbeglica. — Izborna korupcija u Engleskoj. — G. Cobden	449
Karl Marx. Kossuth i Mazzini. — Pruska policija. — Trgovinski ugovor između Austrije i Pruske. — »The Times« i emigracija	455

PRILOZI

A. Prilozi uz »Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte« od Karla Marxa	463
Karl Marx, Predgovor [drugom izdanju (iz 1869) »Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte«]	465
Friedrich Engels, Predgovor [trećem izdanju (iz 1885) »Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte« od Karla Marxa]	467
B. Prilozi uz »Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu« od Karla Marxa	469
Karl Marx, Kelnski proces protiv komunista [Prilog 4 iz knjige »Gospodin Vogt« (1860)]	471
Karl Marx, Pogovor [Uz spis »Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu« (u izdanju iz 1875)]	479
Friedrich Engels, Prilog istoriji »Saveza komunista«	482
C. Zapisi i dokumenti	497
1. Sednica Centralne uprave 15. septembra 1850	499
2. (Poziv za pomoć predstavnicima proletarijata osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama)	503
3. Poziv za pomoć predstavnicima proletarijata osuđenim u Kelnu i njihovim porodicama	504

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	509
Registar literature	547
Dela	547
Listovi i časopisi	555
Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa (avgust 1851. do marta 1853)	561
Registar imena	573
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	607
Registar pojmova	610

ILUSTRACIJE

Deo jedne strane lista «New-York Daily Tribune» sa jednim člankom iz serije <i>Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj</i>	64 - 65
Naslovna strana časopisa «Die Revolution», u kojem je prvi put objavljen Marxov spis «Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte» (pod drukčijim naslovom)	89
Naslovna strana lista «Notes to the People» u kome je objavljen Engelsov članak «Pravi uzroci relativne neaktivnosti francuskih proletera prošlog decembra»	185
Jedna stranica rukopisa <i>Velikani emigracije</i>	264-265
Naslovni list prvog izdanja Marxove brošure «Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu»	335
Naslovni list bostonskog izdanja Marxove brošure «Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu» (iz 1853)	379
Deo jedne strane lista «The People's Paper» sa Marxovim člankom <i>Vojvotkinja od Sutherlanda i ropstvo</i>	416-417

KARL MARX – FRIEDRICH ENGELS

DELA • tom 11

Pripremili za štampu saradnici
Instituta za međunarodni radnički pokret
Olga Kostrešević i Slobodanka Kovačević

Nacrt za korice *Eduard Štepančić*

Tehnički urednici
*Borivoje Miladinović i
Žiža Ivanović*

Korektor
Olga Zarin

Registar pojmova izradila
Maja Levi

Izdavači

Izdavačko preduzeće Prosveta
Beograd, Dobračina 30

Institut za međunarodni radnički pokret,
Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

Tiraž: 5000 primeraka

Štampa
Birografika
Subotica

